

פרשת בראשית

בראשית פרק א

(א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ לפני שאלקים ברא את השמים ואת הארץ¹: (ב)

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וְבָהוּ (לפני בריאת הארץ והשמים) הארץ הייתה שוממה וריקה,² וְחָשֵׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם

¹ רש"י שכותב שזהו פשוטו. כמו כן הסביר שהכוונה היא בשביל "ראשית", ברא ה' את השמים ואת הארץ, כאשר ראשית הכוונה היא לישראל ולתורה שנקראו ראשית. רש"י דחה את האפשרות שהפירוש הוא שה' ברא בהתחלה את השמים ואת הארץ משום שהמים קדמו לשמים ולאֶרֶץ, ואם כן, היה צריך להיות שקודם היה מים. רשב"ם הקשה על פירושו של רש"י, שהרי לפי פירושו של רש"י, לא היה צריך להיות כתוב "והארץ הייתה תהו ובהו", שהרי הארץ לא נבראה בכלל עדיין. אלא הסביר הרשב"ם שפירוש הפסוק הוא שכאשר ה' ברא בהתחלה את השמים ואת הארץ העליונים, בארץ עדיין היה מים ותהו ובהו, ולא היה שום דבר. תרגום ירושלמי תרגם בראשית, היינו, "בחכמה". ספורנו כתב שפירוש המילה בראשית היא בנקודה של תחילת הזמן. א"ע כתב בשם החכמים שהכוונה היא להתחלה, ברא ה' את השמים ואת הארץ, והמילה בראשית מורכבת מב' + ראשית, וכאילו כתוב שבהתחלה ברא ה' את השמים ואת הארץ א"ע דחה פירוש זה מכיוון שאם הב' הייתה ב' נוספת על המילה ראשית, היה צריך להיות קמץ גדול מתחת לב'. כמו כן כתב פירוש נוסף שהכוונה היא לסמיכות, וכאילו כתוב בראשית החושך. גם פירוש זה דחה הא"ע שהרי כתוב "וירא ראשית לו" ושם אין ה"ראשית" באה בתור סמיכות. בשם הפילוסופים כתב הא"ע שהכוונה היא שלפני שה' ברא את השמים העליונים, הארץ התחתונה הייתה תהו ובהו (מעיו פירוש הרשב"ם). בסוף דבריו כתב כפירוש רש"י שהכוונה היא לסמיכות, לפני שה' ברא את השמים ואת הארץ. רמב"ן הקשה על דבריו של רש"י שאין ראשית שאינו סמוך, מהפסוק "מגיד מראשית אחרית". הלכך הסביר הרמב"ן שבאמת, בהתחלה ברא ה' את השמים ואת הארץ, כאשר הכוונה היא שרק השמים והארץ נבראו יש מאין, ומהיסודות שלהם (למשל: לארץ ישנם ארבעה יסודות) נברא כל מה שנמצא בעולם. הבריאה יש מאין נקראת בלשון היוונים "היוליי", ובלשון התורה נקראת "תהו". מה שנברא מכח זה נקרא בלשון התורה "בהו", הצורה המולבשת על ה"בהו". הנקודה בעולם שבה תפס התהו את הצורה של בהו נקרא בלשון חז"ל אבן השתיה. ארבעת היסודות של הארץ: אש = חשך, היות והאש חשוכה. המים המעורבים בעפר = תהום. אוויר = רוח. אמנם, בריאת המלאכים אינה מוזכרת בתורה, היות ואינם גוף. רשב"ם בפסוק כז' כתב שמלאכים, גיהנם ושאר דברים לא נזכרו בבריאת העולם, כיוון שהתורה כתבה רק את יצירת הדברים שאנחנו רואים בעיניים. אור החיים: במאמר בראשית ברא ה' את כל העולם, ועכשיו נותר רק לגלות את הדברים שברא, למשל, ע"י גילוי היבשה או ע"י התכת מתכת וכיו"ב. כאשר ראשית הכוונה היא לישראל ולתורה שנקראו ראשית. רש"י דחה את האפשרות שהפירוש הוא שה' ברא בהתחלה את השמים ואת הארץ משום שהמים קדמו לשמים ולאֶרֶץ, ואם כן, היה צריך להיות שקודם היה מים. רשב"ם הקשה על פירושו של רש"י, שהרי לפי פירושו של רש"י, לא היה צריך להיות כתוב "והארץ הייתה תהו ובהו", שהרי הארץ לא נבראה בכלל עדיין. אלא הסביר הרשב"ם שפירוש הפסוק הוא שכאשר ה' ברא בהתחלה את השמים ואת הארץ העליונים, בארץ עדיין היה מים ותהו ובהו, ולא היה שום דבר. תרגום ירושלמי תרגם בראשית, היינו, "בחכמה". ספורנו כתב שפירוש המילה בראשית היא בנקודה של תחילת הזמן. א"ע כתב בשם החכמים שהכוונה היא להתחלה, ברא ה' את השמים ואת הארץ, והמילה בראשית מורכבת מב' + ראשית, וכאילו כתוב שבהתחלה ברא ה' את השמים ואת הארץ א"ע דחה פירוש זה מכיוון שאם הב' הייתה ב' נוספת על המילה ראשית, היה צריך להיות קמץ גדול מתחת לב'. כמו כן כתב פירוש נוסף שהכוונה היא לסמיכות, וכאילו כתוב בראשית החושך. גם פירוש זה דחה הא"ע שהרי כתוב "וירא ראשית לו" ושם אין ה"ראשית" באה בתור סמיכות. בשם הפילוסופים כתב הא"ע שהכוונה היא שלפני שה' ברא את השמים העליונים, הארץ התחתונה הייתה תהו ובהו (מעיו פירוש הרשב"ם). בסוף דבריו כתב כפירוש רש"י שהכוונה היא לסמיכות, לפני שה' ברא את השמים ואת הארץ. רמב"ן הקשה על דבריו של רש"י שאין ראשית שאינו סמוך, מהפסוק "מגיד מראשית אחרית". הלכך הסביר הרמב"ן שבאמת, בהתחלה ברא ה' את השמים ואת הארץ, כאשר הכוונה היא שרק השמים והארץ נבראו יש מאין, ומהיסודות שלהם (למשל: לארץ ישנם ארבעה יסודות) נברא כל מה שנמצא בעולם. הבריאה יש מאין נקראת בלשון היוונים "היוליי", ובלשון התורה נקראת "תהו". מה שנברא מכח זה נקרא בלשון התורה "בהו", הצורה המולבשת על ה"בהו". הנקודה בעולם שבה תפס התהו את הצורה של בהו נקרא בלשון חז"ל אבן השתיה. ארבעת היסודות של הארץ: אש = חשך, היות והאש חשוכה. המים המעורבים בעפר = תהום. אוויר = רוח. אמנם, בריאת המלאכים אינה מוזכרת בתורה, היות ואינם גוף. רשב"ם בפסוק כז' כתב שמלאכים, גיהנם ושאר דברים לא נזכרו בבריאת העולם, כיוון שהתורה כתבה רק את יצירת הדברים שאנחנו רואים בעיניים. אור החיים: במאמר בראשית ברא ה' את כל העולם, ועכשיו נותר רק לגלות את הדברים שברא, למשל, ע"י גילוי היבשה או ע"י התכת מתכת וכיו"ב.

בפירוש המילה בריאה כתב ספורנו שהכוונה היא לברוא יש מאין. א"ע דחה את הפירוש שהכוונה היא לברוא יש מאין, שהרי כתוב שה' ברא את התנינים ושם הבריאה לא הייתה יש מאין וכן במקומות נוספים. לכן פירש הא"ע שהכוונה היא לגזירה שהייתה מאת ה' שיעשו השמים והארץ, ושהגזירה היא כדי להבדיל בין המים ליבשה. ע"י שה' גזר על המים להתפנות, התגלתה היבשה המכוסה.

בתחילת דבריו הסביר רש"י בשם ר' יצחק שהסיבה שהתורה פתחה בבריאת העולם היא משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", כדי להראות שה' ברא את השמים ואת הארץ והוא נתן לבני ישראל את ארץ

המים שכיסו את הארץ היו חשוכים, לא היה נקודת אור במים שכיסו את הארץ,³ וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
עַל פְּנֵי הַמַּיִם עַל יְדֵי דִיבּוּרוֹ שֶׁל ה', כִּי־סָא הַכְּבוֹד שֶׁל ה' הִיָּה מְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁכִּסּוּ אֶת הָאָרֶץ:⁴ (ג)
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אֹרֶךְ ה' אִמְרָה שִׁיְהִיָּה אֹרֶךְ בְּעוֹלָם,⁵ וַיְהִי אֹרֶךְ (לאחר שה' אָמַר שִׁיְהִיָּה אֹרֶךְ) נִהְיָה אֹרֶךְ
בְּעוֹלָם:⁶ (ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹרֶךְ כִּי טוֹב ה' רָאָה שֶׁהָאֹרֶךְ הוּא טוֹב וַיִּפֶּה, וְשָׂאִין זֶה רָאוּי שֶׁהָאֹרֶךְ
וְהַחוּשֶׁךְ יִשְׁמָשׁוּ יַחַד,⁷ וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹרֶךְ וּבֵין הַחוּשֶׁךְ ה' הִבְדִּיל אֶת הָאֹרֶךְ מֵהַחוּשֶׁךְ, עַל יְדֵי שֶׁקָּבַע
שְׂבִיּוֹם יִהְיֶה אֹרֶךְ וּבִלְבָּלָה יִשְׁמָשׁ הַחוּשֶׁךְ. אֲמַנָּם הַחוּשֶׁךְ שֶׁל הַלֵּילָה אֵינּוּ אוֹתוֹ הַחוּשֶׁךְ שֶׁמוּזְכָּר בַּפְּסוּק בִּי:⁸ (ה)
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹרֶךְ יוֹם וְלַחוּשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה ה' קָרָא לְאֹרֶךְ בִּשְׁם "יוֹם" וְאֵילּוּ לְחוּשֶׁךְ קָרָא ה' בִּשְׁם
"לֵילָה",⁹ וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר ה' שִׁיקַע אֶת הָאֹרֶךְ, וְלֵאחֲרָיִם מִכֵּן נִהְיָה בּוֹקֶר, עֲלֵה עֵמוּד הַשַּׁחַר, וּבִכְךָ הַסְּתֵיִים
יוֹם שֶׁלֹּם,¹⁰ יוֹם אַחָד לֵאחֲרָיִם שֶׁעֲלֵה עֵמוּד הַשַּׁחַר, הַסְּתֵיִים יוֹם אֶחָד מִבְּרִיאַת הָעוֹלָם:¹¹ (ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי

ישראל. רמב"ן הקשה על רש"י: הרי ברור שיש סיבה טובה לכך שה' התחיל את התורה מבראשית, שהרי זהו
יסוד האמונה. לכן פירש את שאלתו של ר' יצחק בכך שמעשי הבריאה אינם מובנים וגם מי שמבין את מעשה
הבריאה תריך להסתיר את ידיעותיו, ואם כן, לכאורה אין תועלת בכתיבתם. על כך ענה ר' יצחק שכמו שמתואר
שה' גירש את האדם מגן עדן, כך גם ה' מגרש את האומות מא"י כאשר הם חוטאים ומנחיל את הארץ לבני
ישראל. רשב"ם פירש שיש כאן הקדמה למצוות השבת. כאן מסביר ה' מדוע יש צורך במצוות השבת, שהרי ה'
ברא את השמים ואת הארץ, כמו שמצאנו במקומות אחרים שהתורה רומזת מוקדם יותר על העתיד (כאשר
התורה מספרת על מעשה ראובן כדי להסביר מדוע לא בירך יעקב את ראובן).

בענין שימוש בשם אלוקים כתב רש"י שזוהי מידת הדין ובהתחלה ברא ה' את הארץ ע"י מידת הדין ולאחר
מכן ראה שאין העולם יכול להתקיים כך, אז שיתף ה' את מידת הרחמים עם מידת הדין. בפרק ב' פסוק ה'
פירש רש"י שהשם אלוקים היא מלשון ממשלה שהוא מושל על הבריאה. ספורנו כתב שהשם אלוקים מורה על
הנצח, שה' הוא נתיח, בניגוד לבני האדם ולשדים שאינם נצחיים. הדיינים נקראים גם הם האלוקים מכיוון
שמדמים אותם לה'. א"ע כתב שאלהים היינו המלאכים, והכינוי אלוקים שהולבש לה' מקורו במה שנקראים
המלאכים. כמו"כ דחה הא"ע את דברי רס"ג וכתב שהמלאכים ה' עליונים יותר מהאדם. רמב"ן כתב שהשם
אלוקים משמעו בעל הכוחות כולם. "אל" היינו כח, ו"הם" רומז להצטרפות של כל הכוחות כולם.

בהסבר המילה שמים כתב הספורנו שהכוונה היא למקום רחוק. א"ע כתב שהכוונה היא לדבר גבוה. בשם
רס"ג כתב הא"ע שהשמים הם מעין נקודה שמוקפת על ידי הארץ. אמנם הא"ע כתב שהשמים והארץ הם
הרקיע והיבשה. ועיין עוד בהערותינו לפסוק ח'.

² רש"י וכן א"ע. הא"ע דחה את פירוש רס"ג שתהו הינו תהום. רמב"ן לפירושו בפסוק א': הארץ נוצרה מתוהו,
מהכח הראשון ממנו ברא ה' את העולם, וכאשר התהו קיבלה צורה גשמית, והצורות הגשמיות הממלאות את
העולם שנוצקו לתוך התוהו, הם הבהו.

³ רש"י.

⁴ רש"י. א"ע: הכוונה היא לרוח שעושה את שליחותו של ה' שמייבשת את המים. מרחפת היינו שהרוח נושבת
כאשר היא מיבשת את המים.

⁵ אונקלוס וא"ע הסוברים שמדובר על אמירה ממש. הא"ע הסביר שהטעם שכתוב כאן אמירה ממש היא היות
ובריאית המים הייתה ללא יגיעה. אמנם רס"ג (אותו דחה הא"ע) וכן הרמב"ן פירשו שהכוונה היא ב"ויאמר" היינו
לרצון, ה' רצה שיהיה אור. בפירושו השני כתב הרמב"ן שהכוונה היא למחשבה. בביאור המילה "יהי" הסביר
הרמב"ן שהכוונה היא לדבר שקיים לאותו הזמן. ספורנו: הכוונה היא לאור שבעת הימים שמסוגלת להוציא
תולדות ללא זרע.

⁶ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שלא כתוב כאן "ויהי כן" כמו שכתוב בשאר הבריאה היא מכיוון שהאור לא נשאר כמו
שהוא נברא, אלא ה' מיעט את האור של שבעת ימי בראשית.

⁷ רשב"ם + רש"י לפי הפשט. רש"י כתב בשם חז"ל שה' ראה שאין האור ראוי לרשעים ולכן הבדילו לצדיקים
לעתידי לבוא. א"ע: הכוונה בריאה היא הבנה במחשבה. רמב"ן הקשה על פירוש רש"י: הרי אם אתה אומר שה'
החליט לגנוז את האור, הרי שיש שינוי במעשיו של ה'. לכן פירש הרמב"ן שהאמירה היינו הוצאת הדברים אל
הפועל, ואילו קיום הדבר היא הראיה. כמו כן מסביר הרמב"ן (בשני הסברים) כיצד ייתכן שהיה לילה לפני האור,
בלי להוסיף עוד יום על מעשה בראשית.

⁸ רש"י + רשב"ם.

⁹ אונקלוס. רמב"ן: הקריאה כאן היה ההבדלה בין היום ללילה. רשב"ם: הכוונה היא שמעתה, בכל מקום בתורה,
ייקרא האור בשם "יום".

¹⁰ רשב"ם. אין זה סותר את מדרש חז"ל שהיום הולך אחרי הערב: א. ייתכן שהתחלת היום הראשון מתחילה
רק לאחר שה' שיקע את השמש. ב. בספרו אמת ליעקב מוכיח הרב קמיניצקי שעד מתן תורה היה היום מתחיל
ביום ולא בערב.

רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם ה' אמר שיתחזקו השמים (אך השמים עצמם נבראו ביום הראשון) כך שיוכלו לחצוץ בין המים העליונים למים התחתונים. תפקידו של הרקיע הוא לחצוץ בין המים שנמצאים מתחת לרקיע, המים שנמצאים על הארץ, ובין המים שנמצאים מעל לרקיע, המים שמעל השמים,¹² וְיִהְיֶה מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם תפקידו של הרקיע הוא להבדיל בין המים שעל הארץ לבין המים שמעל לרקיע.¹³ (ז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרְקִיעַ ה' סיים את עשיית הרקיע,¹⁴ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לְרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרְקִיעַ הרקיע הבדיל בין מים שהיו מתחת לרקיע ובין מים שהיו מעל לרקיע,¹⁵ וַיִּהְיֶה בֵּן כֵּךְ הָיָה הַדָּבָר לְאוֹרֶךְ כֹּל שְׁנוֹת הָעוֹלָם. הרקיע הבדיל בין המים שמתחתיו למים שעליו לאורך כל ימות העולם:¹⁶ (ח) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרְקִיעַ שָׁמַיִם ה' קרא לרקיע בשם "שמים", מלשון "אש ומים",¹⁷ וַיִּהְיֶה עֶרֶב וַיִּהְיֶה בֹקֶר ה' שיקע את האור, ולאחר מכן נהיה בוקר, עלה עמוד השחר, ובכך הסתיים יום שלם, יוֹם שְׁנִי וּבַכֵּךְ הִסְתַּיִם הַיּוֹם הַשֵּׁנִי שֶׁל בְּרִיאַת הָעוֹלָם: (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אמר:¹⁸ יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד כֹּל הַמַּיִם שֶׁמִּתַּחַת לַשָּׁמַיִם יִתְכַנְּסוּ אֶל מְקוֹם אֶחָד. המים היו שטוחים וכיסו את כל הארץ בשכבה דקה, וה' אמר לכל המים להתכנס למקום אחד, וכך נוצר האוקיינוס,¹⁹ וַתִּרְאֶה הַיַּבְּשָׁה עַל יַדִּי כִּינּוּס כֹּל הַמַּיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד, תתגלה היבשה שהייתה מתחת למים לפני שהתכנסו,²⁰ וַיִּהְיֶה בֵּן כִּינּוּס הַמַּיִם לְאוֹקֵינּוּס וְכֵן גִּילּוֹי הַיַּבְּשָׁה הֵם דְּבָרִים שֵׁיִשְׂאָרוֹ לְאוֹרֶךְ כֹּל יְמוֹת הָעוֹלָם:²¹ (י) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְּשָׁה אֶרֶץ ה' קרא ליבשה שהתגלתה בשם "ארץ",²² וְלַמְּקוֹה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים ולמקומות אליהם התכנסו המים, קרא ה' בשם "ימים",²³ וַיִּרְא

¹¹ רשב"ם. ספורנו: למרות ההבדלה בין האור לחושך, הרי שה' עשה מצבי ביניים: ערב ותחילת הבוקר שיחצו בין האור לחושך. רש"י: היה ראוי לכתוב יום ראשון כפי סדר הימים, אלא שבא הכתוב לרמוז שביום הראשון היה ה' יחיד בעולמו ועוד לא נבראו המלאכים. הרמב"ן: עפ"י הפשט לא שייך לקרוא "יום ראשון" בשעה שעוד לא היו ימים נוספים. בהסבר הימים כתב הרמב"ן שהכוונה היא שהיו ימים ממש. על דרך הסוד כתב שבכל יום הייתה השפעה אחרת.

¹² רש"י ורשב"ם. ספורנו: הכוונה היא שיהיה הבדל בין תכונות המים שמעל לרקיע למים שמתחת לרקיע. א"ע: הכוונה היא לאוויר המקיף את כדור הארץ (אטמוספירה?). רמב"ן: כתובים כאן סתרי תורה שהוא אינו מתכוון לפרשם.

¹³ אונקלוס.

¹⁴ רש"י ורמב"ן.

¹⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שלא נאמר ביום השני כי טוב היא מכיוון שעוד לא נגמרה מלאכת עשיית המים, וביום השלישי, שם הסתיימה מלאכת המים נאמר כי טוב כפול.

¹⁶ רמב"ן. א"ע: פסוק זה צמוד לאחריו – כאשר היה כן, אז ה' קרא לרקיע שמים.

¹⁷ רש"י, ועיין בשפתי חכמים שמאריך לבאר האם עיקר כוונתו של רש"י היא על "שמים", דהיינו שיש שם נשיאת מים או שהכוונה היא לאש ומים. רמב"ן: הכוונה היא מלשון "שמים" בסגול מתחת לשין, כאשר הכוונה היא שהשמים היו פרוסים. כמו כן כתב הרמב"ן שהרקיע כאן אינו השמים שכתוב בפסוק א', אלא שם השמים היא מעל לגלגלים והתורה לא כתבה בעשייתו דבר, ואילו כאם הכוונה היא לשמים שאנחנו מכירים.

¹⁸ כך משמע מרש"י (בפס' ז') שהאמירה הייתה ביום השלישי, וכאן המשך מלאכת היום השני, ומשום כך לא נאמר כי טוב ביום השני. אמנם הא"ע כתב שהכוונה היא שאמריה זו עוד הייתה ביום השני, ובאמת נאמר "כי טוב" ביום השני. הא"ע מביא דוגמאות לדברים שנאמרו לאחר שהם קרו, וכאשר התורה כתבה אותם, היא התכוונה לומר שהדבר כבר קרה לפני כן.

¹⁹ אונקלוס + רש"י. רמב"ן: המים היו מעורבים בעפר כך שהיה בוץ, וה' אמר שהמים יתפרדו מהעפר, העפר יעלה, וכך תהיה גם יבשה. לפני שהמים הופרדו מהעפר, היו נקראים "תהום" ולאחר מכן, כאשר הופרדו, ה' קרא להם בשמות חדשים. אוה"ח מקשה על פירושו של הרמב"ן, שהרי לפי דבריו, היה מספיק אם ה' היה אומר למים לשקוע ולעפר לצוף.

²⁰ אונקלוס.

²¹ עפ"י רמב"ן לפסוק ז'. ספורנו כתב שהכוונה היא שהדבר נשאר כך נגד טבעו.

²² אונקלוס. רמב"ן: היבשה היא השם הראוי שהרי לאחר הפרדת המים מהעפר, ראוי שייקרא יבשה. אמנם ה' קרא ליבשה ארץ לומר שיש בו את היסודות שנבראו ביום הראשון.

אֱלֹהִים כִּי טוֹב ה' ראה שבריא את היבשה והים היא טובה²⁴: (יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אמר: תִּדְשָׂא הָאָרֶץ הארץ, היבשה שהתגלתה, תתמלא בעשבים,²⁵ דְּשָׂא עֵשֶׂב כל אחד מהדשאים נקרא "עשב", כל סוג של דשא, נקרא בלשון עשב, וה' ציווה את הארץ שתתמלא בדשא, כאשר יהיו בו סוגים שונים של עשבים,²⁶ מְזִרְעֵ זֶרַע גידולי הקרקע, העשבים, יגדלו זרעים, כך שניתן יהיה לשתול את הזרעים הללו במקומות אחרים, ובמקום שתילת הזרעים יגדלו עשבים נוספים,²⁷ עֵץ פְּרִי וכן תצמיח הארץ אילנות שפירות גדלים עליהם,²⁸ עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֵוּ כל סוג של אילן יגדל במקום נפרד מסוגי האילנות האחרים: עצי התפוחים יגדלו במקום אחד ועצי הענבים יגדלו במקום אחר,²⁹ אֲשֶׁר זֶרְעוּ בֹּו הזרעים של הפירות יהיו בתוך הפירות,³⁰ עַל הָאָרֶץ האילנות יצמחו על גבי הארץ,³¹ וַיְהִי כֵן העשבים והעצים גדלו על הארץ. דברים אלה יהיו לאורך שנות העולם³²: (יב) וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא הארץ התמלאה בדשאים שונים (אמנם, כפי שנראה בפרק ב', גידולי הקרקע עדיין לא יצאו לגמרי מהקרקע, אלא עמדו על פתח הקרקע עד שנברא האדם),³³ עֵשֶׂב מְזִרְעֵ זֶרַע לְמִינֵהוּ לעשבים היו זרעים שניתן לשתול אותם, וכל סוג עשב גדל בנפרד מהסוגים האחרים של העשבים,³⁴ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוּ בֹּו לְמִינֵהוּ וכן הוציאה הארץ במקומות נפרדים, סוגים שונים של עצים המניבים פירות, ובתוך פירותיהם היו זרעים. כל סוג של עץ גדל במקום נפרד מסוגי העצים האחרים, וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב ה' ראה שהפרדת הסוגים השונים של הפירות היא טובה לכל שנות העולם (ולכן גם אסר על הכלאיים)³⁵: (יג) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר ה' שיקע את האור, ולאחר מכן נהיה בוקר, עלה עמוד השחר, ובכך הסתיים יום שלם, יוֹם שְׁלִישִׁי ובכך הסתיים היום השלישי של בריאת העולם: (יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אמר: יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם האורות שנבראו ביום הראשון, ייתלו עכשיו (ביום

²³ אונקלוס, ולפי דבריו מדובר על מספר מקומות כינוס. אמנן רש"י סובר שהמים התכנסו רק אל מקום אחד וממילא היה ראוי שהתורה תכתוב שה' קרא למים "ים", אלא שאינו דומה טעם הדג העולה מהים בעכו לטעם הדג העולה מהים במקום שנקרא ספמיא.

²⁴ אונקלוס. רמב"ן עפ"י פירושו בפס' ד' פירש שהכוונה היא לקיום הדבר. ספורנו: ה' רצה שיהיה כן בשביל התכלית המכוון.

²⁵ רש"י. א"ע: תדשא היינו להצמיח. רמב"ן: ה' גזר שבארץ יהיה כוח להצמיח דברים כדי שיהיו קיימים לעולם.

²⁶ רש"י.

²⁷ רש"י. לדבריו עשב היינו שם כולל לסוגים שונים של דשאים. רמב"ן: דשא הוא העשב הקטן וכאשר העשב גדול ומזריע, הוא נקרא עשב. גם אילנות קטנים נקראים דשא, ולכן לא היה צריך ציווי מיוחד על העצים, היות והעצים נכללים בכלל דשא. כמו כן כתב הרמב"ן שבגלל שלא מוזכרים עצי סרק, למדו חכמים שגם אילנות הסרק היו מגדלים פירות עד שהאדמה קוללה. כמו כן כתב שייתכן לפרש שהכוונה היא ש"תדשא הארץ דשא" היינו אילנות סרק, ורק לאחר מכן עברה התורה אל ציווי עשב ואילנות שמוציאים פירות. ספורנו: עשב מזריע זרע הוא עשב שראוי לאכילת אדם לעומת עשבים רגילים שנאמרו בתחילת הפסוק שהם ראויים למאכל בהמות.
²⁸ אונקלוס. רש"י: הכוונה הייתה שטעם העץ יהיה כטעם הפרי, שגם בעץ יהיה טעם. לכן, כשה' קילל את האדם על חטאו, הוא קילל גם את האדמה.

²⁹ כך משמע מפירוש רש"י לפסוק יב' וכן פירש במסכת חולין דף ס'. רשב"ם: הכוונה היא שכל סוג של אילן יגדל סוג אחר של פירות: עצי התפוחים יגדלו תפוחים. עצי הענבים יגדלו ענבים.

³⁰ רש"י. בשפ"ח הסביר שאמנם לפירות יהיו זרעים, אך עיקר נטיעתם הוא על ידי ענפים.

³¹ אונקלוס. בלמשמעות פירש מילים אלו גם כן, אך ניסה לחלק בין פירות הארץ לפירות האדמה.

³² ספורנו: הכוונה היא שאם יהיה צמח שיורכב משני מינים, הוא לא יוכל להתקיים ולהוליד.

³³ אונקלוס.

³⁴ אונקלוס. רש"י: העשבים נשאו קל וחומר בעצמם: אם האילנות נאמר עליהם למיניהם, והאילנות ניכרים יותר גם אם הם מתערבבים, קל וחומר שאנחנו צריכים לצאת למינהו. רשב"ם בפסוק יא' כתב שלפי הפשט, "למינהו" בפסוק הקודם מוסב גם על הדשאים.

³⁵ רמב"ן.

הרביעי) בשמים, ³⁶ לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה על ידי האורות יבדילו בין היום ללילה. הירח יאיר בלילה והשמש ביום, ³⁷ וְהָיוּ לְאֹתוֹת הַמְּאֹרוֹת יִהְיוּ לְאֹתוֹת לְעוֹלָם: כאשר הכוכבים לוקים, הרי שזהו סימן רע לעולם, ³⁸ וְלְמוֹעֲדִים על ידי המאורות, יוכלו בני ישראל לקבוע את מועדיהם, שהרי החודשים נקבעים לפי חידוש הלבנה, ³⁹ וְלַיָּמִים המאורות ישמשו להגדרת יום שלם: השמש משמשת חצי יום והירח משמש חצי יום, וכך שניהם יחד משמשים יום שלם, ⁴⁰ וְשָׁנִים גם הגדרת שנה נעשית על ידי המאורות: לאורך השנה, המאורות מסתובבים, ולאחר שלוש מאות שישים וחמשה (365) ימים, כל המאורות חוזרים לאותו מקום בו היו בתחילת השנה ⁴¹: (טו) וְהָיוּ לְמְאֹרוֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ וְכֵן יִשְׁמְשׁוּ המאורות שברקיע השמים כדי להאיר על הארץ, ⁴² וְיִהְיֶה בֵּן הַמְּאֹרוֹת נִתְּלוּ בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם, וכך יהיה לעולם: (טז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרוֹת הַגְּדֹלִים ה' עשה שני גופי אור שהיו גדולים יותר משאר האורות, אמנם אחד מאורות אלו היה גדול יותר מחברו, ⁴³ אֶת הַמְּאֹר הַגָּדוֹל לְמִמְשָׁלַת הַיּוֹם האור הגדול, השמש, שלטה ביום, האור הגדול מבין שני המאורות הגדולים מאיר ביום, ⁴⁴ וְאֶת הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמִמְשָׁלַת הַלַּיְלָה והאור הקטן יותר, הירח, שלט בלילה, האור הקטן יותר האיר בלילה, ⁴⁵ וְאֶת הַכּוֹכָבִים וְכֵן בָּרָא ה' גם את הכוכבים כדי שיאירו בלילה: (יז) וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ ה' תלה את המאורות ברקיע שנקרא השמים, כדי שמשם יאירו על הארץ ⁴⁶: (יח) וְלְמִשְׁלַל בְּיּוֹם וּבַלַּיְלָה הַמְּאֹרוֹת

³⁶ רש"י. בעניין "יהי" בלשון יחיד כתב הא"ע שכך דרך הכתוב. אמנם אוה"ח כתב שדווקא בגלל שכתוב יהי בלשון יחיד, יכול היה ה' להמעיט את הלבנה. אם היה כתוב יהיו, אז היה צריך שלעולם יהיו שני מאורות באותו גודל.

³⁷ עפ"י רש"י. כמו כן כתב רש"י שרק לאחר שבעת ימי בראשית היו האורות מבדילים בין היום והלילה, אך בשבעת ימי בראשית שימשו שניהם ביחד הן ביום והן בלילה. רשב"ם: עד עתה לא היה ניתן לעשות הבדלה מוחלטת בין היום והלילה, אך ביום הרביעי נקבעו גבולות ברורים. רמב"ן: ביום הראשון נבראו המאורות, אך ביום השני, לאחר שנעשה הרקיע, הרקיע חצץ בין המאורות לארץ, ולכן הארץ לא הוארה מהמאורות, ועכשיו גזר ה' שיהיה גוף של אור גדול שיאיר ביום וגוף קטן יותר של אור שיאיר בלילה, ושניהם ייתלו ברקיע השמים, וכך הם יאירו על הארץ. כמו כן כתב הרמב"ן שכמו שה' שם מקומות בארץ שמוכנים להצמיח גידולים שונים, כך יש מקומות ברקיע של השמים שמוכנים לקבל אור, כמו האספקלריות ואבני השם, ומקומות אלו נקראים מאורות. כמו כן חלק הרמב"ן על רש"י וכתב שאור, כמו האספקלריות ואבני השם, ומקומות אלו נקראים הרביעי, ה' חילק את האור לשניים: לחמה וללבנה.

³⁸ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא כמו לאותות שעשה ישעיה לחזקיה שהולך אחורה את השמש. א"ע: אותות היינו רגעים. רמב"ן: האותות הם הדם, האש ותמרות העשן.

³⁹ רש"י. א"ע: מועדים היינו שעות. רמב"ן: הכוונה היא לעונות השנה.

⁴⁰ רש"י.

⁴¹ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא לארבעת העונות שיוצרים יחד שנה שלימה.

⁴² רש"י.

⁴³ א"ע שכתב שנקראו גדולים ביחס לכוכבים וכן עפ"י רשב"ם. רש"י כתב ששני המאורות נבראו שווים, אלא שהלבנה התמעטה על כך שהיא קטרגה ואמרה שאי אפשר ששני מלכים ישמשו בכתר אחד. לכן נתן לה ה' את הכוכבים כדי להפיס את דעתה. הא"ע כתב שאמנם יש כוכבים שגדולים יותר מהירח וגם הם מאירים, אלא שחוזק האור של הירח מאיר יותר מאור כוכבים אלו. אוה"ח: הטעם שהפסוק היה צריך לומר שוב "ויעש אלוקים" ולא כתוב "ויהי כן" הוא בגלל שעכשיו היה מעשה חדש לאחר שה' מיעט את אור הלבנה.

⁴⁴ אונקלוס.

⁴⁵ אונקלוס.

⁴⁶ אונקלוס + אוה"ח בפס' כ'. העמק דבר: הסיבה שכאן הסדר הוא הפוך, שבתחילה המאורות שימשו למאורות ורק אח"כ לשאר הדברים המוזכרים בפסוק יד' הוא משום שהדבר הראשון שעשו המאורות הוא ההארה, אך כדי להבדיל בין היום ובין הלילה צריך שיעבור זמן מסוים.

ישלטו ביום ובלילה, השמש והירח יאירו ביום ובלילה,⁴⁷ וְלַהֲבַדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ המאורות ישמשו להבדלה בין האור, היום, בו תאיר השמש, לבין הלילה, החושך, בו יאיר הירח,⁴⁸ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב ה' ראה שנתנית המאורות ברקיע השמים היא טובה לאורך כל ימות העולם: (יט) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר ה' שיקע את האור, ולאחר מכן נהיה בוקר, עלה עמוד השחר, ובכך הסתיים יום שלם, יוֹם רְבִיעִי וּבִכְךְ הסתיים היום הרביעי של בריאת העולם: (כ) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אמר: יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה הַמַּיִם ישרצו, יוציאו, שרצים שיש בהם חיים. שרץ הוא בעל חיים שאינו גבוה מהקרקע. לדוגמא: דגים, עכברים וזבובים. כאן, בשרצים היוצאים מהמים, הכוונה היא לדגים ולבעלי החיים שבמים,⁴⁹ וַעֲוֹף יַעֲוֹפֵף עַל הָאָרֶץ וְכֵן יִפְרַח, יעוף, העוף על הארץ,⁵⁰ עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם העופות יעופו קצת מתחת לרקיע שנקרא השמים⁵¹: (כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים ה' ברא גם את התנינים הגדולים. תנינים אלו הם דגים גדולים מאוד,⁵² וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרֹמֶשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרָצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְכֵן בָּרָא ה' את כל סוגי בעלי החיים שהולכים ויש בהם חיות (הרומשת היינו שהולכים). בעלי חיים אלה יצאו מהמים,⁵³ וְאֵת כָּל עוֹף כְּנָף לְמִינֵיהֶם וְכֵן בָּרָא ה' את הסוגים השונים של העופות, וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב ה' ראה שבעלי החיים שנבראו הם טובים⁵⁴: (כב) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים ה' בירך את בעלי החיים שחיים במים ואת העופות,⁵⁵ לֵאמֹר כֹּךְ אָמַר לָהֶם ה' בברכתו, פָּרוּ וּרְבוּ וּתְרַבוּ, תולידו הרבה צאצאים,⁵⁶ וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים

⁴⁷ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה בממשלה שונה מההארה. הממשלה היא כוחות מיוחדים שיש במאורות שיש בכוחם למשל לגדל גידולי קרקע מסוימים או דברים מסוג זה. הסבר נוסף שכתב הוא לענין המזלות: המזלות הם הקובעות את מה שיהיה.

⁴⁸ אונקלוס. א"ע: כאשר השמש שוקעת יש עוד שעה ושליש עד הלילה וכן בבוקר יש זמן שבו אין ירח ועדיין אין זה בוקר. רמב"ן: האור הוא היום והחושך הוא הלילה ממש. כמו כן כתב הרמב"ן שזהו המקום היחיד בו נוסף על הצוואה יש את המעשה של הנתינה.

⁴⁹ א"ע + רש"י. בשפ"ח הסביר שכוונת רש"י היא שהמים יכינו את הגוף בו עתיד ה' לתת את החיות. אונקלוס: שריצה היינו מלשון תנועה, במים יזוזו השרצים. הרמב"ן הקשה על רש"י שנאמר שורש שריצה גם לגבי האדם וכן יש עופות שאינם גבוהים מהארץ, ולכן קיבל את פירוש אונקלוס. לכן, כל עוף שיש לו ארבע רגליים נקרא שרץ העוף, ואילו עוף שאין לו ארבע רגליים, נקרא עוף כנף. כמו כן כתב הרמב"ן שהעופות המוזכרים בפסוק הם עופות שנוצרו מהמים ואילו העופות שנוצרו מהארץ נוצרו ביום השישי. לפירוש, הפסוק שאומר ישרצו המים, מוסב גם על ענין העופות. אולם בחז"ל ישנה מחלוקת אם העופות נבראו מהמים או מהרקק.⁵⁰ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא העופות "ינקו" את הלחות שברקיע. עיין הערה קודמת בענין אם העופות נוצרו מהמים או לא.

⁵¹ א"ע + אוה"ח.

⁵² רש"י, וכתב בשם חז"ל שהכוונה היא ללווייתן שהרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא כדי שלא יפרו וירבו ויחריבו את הארץ. ספורנו: המים לא היו יכולים לברוא את התנינים עד שה' נתן להם מספיק כח כדי לברוא אותם, ולכן צריך ייחוס בריאתם אל אלוקים. רמב"ן: היות והתנינים הם בריות גדולות מאוד, ייחסה התורה את בריאתם לה', כשם שייחסה את בריאת האדם אל ה' לאור חשיבותו. אוה"ח: ה' היה צריך לברוא רוח חיונית כדי שהמים יוכלו להוציא בעלי חיים אלו, היות והמים לא היו יכולים לתת רוח חיונית שאין בהם.⁵³ רש"י + א"ע.

⁵⁴ רמב"ן: הטעם שלא נאמר כאן ויהי כן: או מפני שברגע שהתורה השתמשה בלשון בריאה, כבר לא ניתן לומר שוב ויהי כן, או מפני שה' הרג את הלווייתן, וממילא לא ניתן לומר שהדבר התקיים לעולם.⁵⁵ רש"י: הצורך בברכה זו היא מפני שצדים אותם ומחסרים אותם. רמב"ן: הסיבה שלא היה צורך לברך את הצמחים והדשאים שירבו היא מכיוון שבזמן בריאתם, נבראו הרבה מהם בעוד שמבעלי החיים נבראו רק שניים בהתחלה. ספורנו: סיבת הציווי היא מכיוון שהתכלית של בריאתם לא תושג, אלא אם יהיו רבים מהם. כמו כן כתב ששאר בעלי החיים נכללים בברכה זו וכן כתב רשב"ם. רמב"ן בפסוק כח' כתב שאין הכוונה לברכה ממש, אלא הכוונה היא לנתינת כח התולדה בבהמות.

⁵⁶ רש"י וכתב שלא ניתן להסתפק בפרו היות ואז היינו חושבים שכל מה שנאמר הוא רק שכל אחד יוליד תולדה אחת. בשפ"ח הסביר שלא ניתן להסתפק ברבו היות ואז היו חושבים שהכוונה היא שיתרבו בקומתם או בדבר אחר.

ועל ידי שתתברו כל כך, תמלאו את המים שנמצאים ביס,⁵⁷ וְהָעוֹף יִרְבַּ בְּאֶרֶץ וְהָעוֹפוֹת יִרְבוּ בָאֶרֶץ, ביבשה⁵⁸: (כג) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר ה' שִׁקַּע אֶת הָאֹר, ולאחר מכן נהיה בוקר, עלה עמוד השחר, ובכך הסתיים יום שלם, יוֹם חֲמִישִׁי ובכך הסתיים היום החמישי של בריאת העולם: (כד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אִמֵּר: תוֹצֵא אֶת אֶרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ הָאֶרֶץ תּוֹצֵא סוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל בַּעֲלֵי חַיִּים שִׁישׁ בֵּהֶם חַיּוֹת,⁵⁹ בְּהֶמָּה וְרִמָּשׁ וְחַיְתוֹ אֶרֶץ לְמִינָהּ הָאֶרֶץ תּוֹצֵא אֶת בַּעֲלֵי חַיִּים הַבְּאִים: בהמות (בעלי חיים שחיים עם בני האדם ומשמשים אותם לרכיבה ולמאכל), רמשים – שקצים (כגון זבובים) וחיות על הארץ (בעלי חיים המסתובבים מחוץ למקום ישוב),⁶⁰ וַיְהִי כֵן כֹּךְ הָיָה לַעֲלֹם, לאורך כל ימות העולם יהיו בעלי חיים⁶¹: (כה) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאֶרֶץ לְמִינָהּ ה' בָּרָא סוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל חַיּוֹת, וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכֵן בָּרָא ה' סוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל בַּהֲמוֹת, וְאֶת כָּל רִמָּשׁ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וְכֵן בָּרָא ה' סוּגִים שׁוֹנִים שֶׁל שְׂרָצִים, וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב ה' רָאָה שֶׁבַעֲלֵי חַיִּים שֶׁבָּרָא הֵם טוֹבִים וְשָׂרְאוּ שִׁיחֵיו לְאוֹרֵךְ כָּל יְמוֹת הָעוֹלָם: (כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אִמֵּר לַמַּלְאָכִים:⁶² נַעֲשֵׂה אָדָם אֲנִי (ה') אַעֲשֶׂה אָדָם. אלא שהסיבה שכתוב כאן "נעשה" היא מכיוון שהתורה רצתה ללמד אותנו על ענוות ה' שהוא התייעץ עם המלאכים על עשיית האדם,⁶³ בְּצַלְמֵנוּ הָאָדָם יַעֲשֶׂה מְדֻפָּס, מתבנית, שהכנתי לצורך עשייתו,⁶⁴ בְּדְמוּתֵנוּ וְכֵן יִהְיֶה הָאָדָם כְּמוֹ הַדְּמוּת שֶׁלֵּנוּ. בניגוד לשאר בעלי החיים, לאדם תהיה יכולת להבין ולהשכיל,⁶⁵ וַיִּרְדּוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאֶרֶץ וּבְכָל הָרִמָּשׁ הָרִמָּשׁ עַל הָאֶרֶץ הָאָדָם יִשְׁלוֹט עַל: א. הדגים שבים. ב. עופות השמים. ג. הבהמות. ד. בארץ – האדם יוכל לחפור בארץ ולחצוב משם נחושת וברזל. ה. על כל השרצים שרומשים על הארץ⁶⁶: (כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ ה' בָּרָא אֶת הָאָדָם עַל יְדֵי שֶׁהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּתְּבִנָּה,

⁵⁷ אונקלוס. לפי הרשב"ם, צלע זה של הפסוק הוא לשון ציווי.

⁵⁸ רשב"ם.

⁵⁹ רש"י.

⁶⁰ רש"י + רשב"ם + א"ע. רמב"ן פירש שבהמות הם אוכלי עשבים וחיות הם אוכלי בשר וחיות טורפות. בביאור המילה רמש, כתב הרמב"ן שהכוונה היא לרמיסה ברגל, והפירוש בפסוק היא שבהמות אלו רומסות ברגל. לעומת זאת, כאשר באה התורה לדבר על השרצים, היא קוראת להם רמש האדמה.

⁶¹ רשב"ם.

⁶² רש"י וכן פירש רשב"ם.

⁶³ רש"י. אמנם רש"י כתב שתשובת המינים בצידה, שהרי הפסוק אומר "ויברא אלוקים את האדם", היינו שה' לבדו ברא את האדם. ספורנו: ה' נתן כח לפמליא שלו להשפיע גם הם על יצירת האדם. רמב"ן: לאחר שה' נתן כח באדמה להוציא חיות, אמר ה' לארץ שיוציאו יחד את האדם. אה"ח: כך מדברים דרך ענוה.

⁶⁴ רש"י עפ"י שפ"ח. רשב"ם: הכוונה היא לצלם המלאכים. בפירוש המילה צלם הסביר הרמב"ן שהכוונה היא לתאר. א"ע הביא פירוש שהסביר שהפסוק כאן הוד מדברי משה שה' אמר לעשות את האדם בצלם של משה והאנשים אליהם דיבר, אך דחה פירוש זה. בשם רס"ג כתב שכוונת בצלמינו כדמותינו היינו שהאדם ישלוט כמותם. בצלמינו היינו בחכמה, ובגלל כבודו של האדם, סמכה התורה את בריאת האדם למילה אלוקים. ומילת נעשה היינו בלשון רבים היות וכך דרך המלכים לדבר. גם פירוש זה דחה הא"ע. בסוף דבריו פירש הא"ע שבניגוד לשאר מעשי הבריאה שנבראו גם מהאדמה וכדומה, כאן לכבוד מעלתו של האדם, ברא את האדם ה' יחד עם המלאכים.

⁶⁵ רש"י. ספורנו: האדם דומה בפעולותיו קצת אל ה' וקצת אל המלאכים. לה' הוא דומה בכך שלאדם יש בחירה חופשית וכן ה' פועל מבחירה. אמנם ה' תמיד בוחר לפעול טוב ואילו האדם לא תמיד בוחר לטוב. מצד שני דומה האדם למלאכים בכך שלא כל מה שהוא עושה הוא לטוב, אך לאדם יש בחירה חופשית בעוד למלאך אין בחירה חופשית. רמב"ן: האדם דומה בצד מה לארץ ובצד מה לה'. במתכונת גופו הוא דומה לארץ וברוח החיים שבו הוא דומה אל ה'. בהסבר המילה דמות כתב הרמב"ן שהכוונה היא לדמיון. האדם דומה לעליונים ותחתונים הן בתארו והן בדמותו. כלי יקר: ה' מתגלה אל הנביאים בדמות אדם ולכן האדם הוא בצלמו ודמותו של ה'.

⁶⁶ רש"י + רמב"ן. רש"י פירש שוירדו יש אפשרות ללשון רדייה, אם האדם זוכה הוא שולט בבהמות ובארץ, ואם אינו זוכה היינו לשון ירידה והחיות מושלות בו.

בדפוס מיוחד,⁶⁷ **בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ** ה' ברא את האדם בצלם הדומה לו: לאדם יש חכמה ועוד דברים נוספים בהם הוא דומה כביכול אל ה',⁶⁸ **זָכַר וַיִּקְבְּהָ בָרָא אֹתָם** ה' ברא את האדם ביום השישי באופן שהיה גם זכר (אדם הראשון) וגם נקבה (חוה), כפי שיפורט צורת בריאתם בפרק ב'⁶⁹: **כַּח וַיִּבְרָא אֹתָם אֱלֹהִים** ה' בירך את אדם וחוה, **וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים** כך אמר ה' בברכתו לאדם וחוה, **פְּרוּ וּרְבוּ** תפרו ותרבו, תולידו הרבה צאצאים, **וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ** על ידי שתתרבו כל כך, אתם תמלאו את כל הארץ,⁷⁰ **וּכְבֹּשְׁהָ** מותר לכם "לכבוש" את הארץ: לעשות כרצונכם בבעלי החיים, לבנות, לעקור, לנטוע, לחצוב נחושת וכדו',⁷¹ **וַרְדוּ בְּדִגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ** ואתם (אדם וחוה) תשלטו על הדגים שבים, על עופות השמים, ועל כל חיה שהולכת על הארץ⁷²: **(כַּט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים** ה' אמר לאדם וחוה: **הֲנִי נֹתַתִּי לָכֶם** אני עכשיו נותן לכם,⁷³ **אֵת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ** את כל העשבים שעל פני הארץ, שיש בתוכם זרעים שניתן לשתול אותם במקומות אחרים, **וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע** וכן אני נותן לכם עכשיו את כל העצים שיש עליהם פירות, ובתוכם יש זרעים,⁷⁴ **לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ** מותר לכם לאכול את העשבים ואת הפירות, אך אסור לכם לאכול בעלי חיים (לפני המבול היה אסור על האדם לאכול בעלי חיים)⁷⁵: **(ל) וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֵת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ** וגם לחיות שעל הארץ, ולעופות, ולכל השרצים ההולכים על הארץ שיש בהם חיות, נתתי רשות לאכול את העשבים הגדלים על הארץ,⁷⁶ **וַיְהִי בֵּן הַיּוֹם** אכילת הירק והעשבים לאדם ולבהמה נקבע, ומאז מותר לאדם ולבעלי החיים לאכול את העשבים ואת הפירות: **(לא) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה'** הביט על כל מעשה הבריאה כדי לראות אם יש דבר

⁶⁷ רש"י, ובניגוד לשאר מעשי הבריאה שנבראו באמריה, נברא האדם על ידי הידיים.

⁶⁸ רש"י. ספורנו: "אלוקים" נאמר על דבר שנצחי או שכלי, כמו שנאמר על הדיינים וכדומה. כאן, לגבי שכלו של האדם, אמנם השכל רחוק מכל דבר חמרי, אך היות והאדם צריך ללמוד ולפתח את שכלו, נקרא זה עדיין רק צלם אלוקים. אוה"ח: יש כאן חלוקה לשני סוגים של בני אדם: יש בני אדם שה' ברא אותם בצלם האדם, ויש בני אדם שה' ברא אותם בצלם אלוקים (כמו ישראל).

⁶⁹ רש"י עפ"י הפשט. עפ"י הדרש כתב רש"י שהכוונה היא שה' ברא את האדם שני פרצופים ואח"כ חילקם. רשב"ם כתב שהכוונה היא שקודם ברא את האדם ולאחר מכן לקח את אחת מצלעותיו.

⁷⁰ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא שכל אחד יישב במקום נפרד, בניגוד למחשבת דור הפלגה.

⁷¹ רמב"ן. רש"י בשם חז"ל: וכבשוה כתוב כאן ללא ו' כדי ללמד שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית וגם כדי ללמד שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה והאישה שאין דרכה לכבוש אינה מצווה על פריה ורביה. ספורנו: על ידי שכלכם, אתם תוכלו להגן על עצמכם מפני החיות, ואתם תמשלו בחיות.

לגבי הברכה כאן כתב הרמב"ן שכאן הכוונה היא לברכה ממש בעוד שבפסוק כב' אין הכוונה לברכה ממש, אלא לנתינת כח התולדה בבעלי החיים. כנראה שההכרח שלו לומר כן היא בגלל שיש אמריה נוספת לאחר הברכה. אוה"ח: הברכה כאן היא שלא יכרת מין האנושי.

⁷² רמב"ן, וכתבה התורה אותם כסדר בריאתם. ספורנו: הכוונה היא שבני האדם יכולים לצוד אותם על ידי מלכודות ודברים דומים.

⁷³ רשב"ם.

⁷⁴ אוה"ח: ניתן ללמוד מכאן שלא הותר לאדם עץ הדעת, שהרי התורה נתנה לאדם רשות לאכול רק עצים שיש עליהם פירות ואילו עץ הדעת היה עץ שבעצמו היה פרי.

⁷⁵ רש"י וא"ע. לפי רש"י: האדם ובעלי החיים השוו באכילת עשבים ופירות. אולם, רמב"ן סובר שלאדם וחוה נתן ה' רשות לאכול עשבים ופירות, אך לחיות נתן רק את הירקות ולא את הפירות. הסיבה שהיה אסור על האדם לאכול בעלי חיים היא מכיוון שלבעלי החיים יש קצת מעלה בנפשם, כמו שיש להם קצת בחירה, שהרי הם יכולים לברוח מהנזק וכדו'. אולם, כאשר חטאו בעלי החיים לפני המבול, והם ניצלו בזכותו של האדם, נתן ה' רשות לנח לאכול את בעלי החיים, שהרי הם ניצלו בזכותו. אך את הנפש עדיין אסר ה' על בני האדם, וכן אסר עליהם אבר מן החי ואכילת דם.

⁷⁶ אונקלוס.

נוסף שצריך תיקון,⁷⁷ וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וה' ראה שכל הבריאה היא טובה ושאינן דבר שזקוק לתיקון,⁷⁸ וְיִהְיֶה עֶרֶב וְיִהְיֶה בֹקֶר ה' שיקע את האור, ולאחר מכן נהיה בוקר, עלה עמוד השחר, ובכך הסתיים יום שלם, יום הַשְּׁשִׁי ובכך הסתיים היום השישי של בריאת העולם:⁷⁹

בראשית פרק ב

(א) וַיִּכְלֹו הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הַסְּתִימָה בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ (ובמילה הארץ כלול גם סיום בריאת היס),⁸⁰ וְכָל צְבָאָם וְכֵן הַסְּתִימָה בְּרִיאַת כָּל הַחַיִּילִים שֶׁעַל הָאָרֶץ: בעלי החיים, האילנות וכדו'⁸¹: (ב) וַיִּכְלֹו אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, בשבת, סיים ה' את כל המלאכה שהוא עשה (את בריאת השמים והארץ),⁸² וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, בשבת, ה' נח מעשיית כל המלאכה שעשה בששת הימים הקודמים. כמובן שאין הכוונה שה' ממש נח, שהרי אין מנוחה לפני ה', אלא שדיברה תורה בלשון בני אדם⁸³: (ג) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ ה' בְּרַךְ וְקִידַשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, ה' בְּרַךְ וְקִידַשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, ה' בְּרַךְ וְקִידַשׁ אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ ה' (הסיבה שה' ברך וקידש את יום השבת היא) מכיוון שביום השבת ה' נח מכל המלאכות,⁸⁵ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת (ביום השבת ה' נח מכל המלאכות) שה' ברא בעולם, ובבריאה זו נתן ה' לנבראים כח לעשות את תפקידם (כגון לשמש להאיר ולעננים להוריד גשם)⁸⁶: (ד) אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הדברים שנמנו לעיל (המאורות, החיות, האדם

⁷⁷ רשב"ם.

⁷⁸ רשב"ם. ספורנו: ה' ראה שתכלית המציאות טובה יותר מאשר התכלית הפרטית של כל אחד מהנבראים. רמב"ן: כאן הוא קיום כל מעשי הבריאה. "מאוד" לדבריו בא לדבר על הריבוי. הסבר נוסף שכתב הוא בגלל בריאת הרע כמו שחז"ל אמרו ש"טוב" זהו מות או מידת פורענות. בסוף דבריו כתב שמאוד בא לומר על מעלת האדם שנברא ביום זה.

⁷⁹ רש"י: הסיבה שכתוב השישי עם ה' היא בגלל שה' התנה את קיומם של מעשי בראשית בקבלת חמישה חומשי תורה. הסבר נוסף שכתב הוא שכל העולם היה תלוי ועומד עד ליום השישי, היינו ו' סיוון בו קיבלו ישראל את התורה. א"ע: יש אומרים שיום היינו סמוך, אך הפירוש האמיתי הוא יום שהוא יום שישי ליום הראשון.

⁸⁰ א"ע.

⁸¹ אונקלוס ורמב"ן. עיין ר"ה יא'. הרמב"ן כתב שכאן רמז את עשיית המלאכים.

⁸² אונקלוס. אמנם קשה על כך: איך יכול להיות שביום השביעי הסתיימה המלאכה, הרי ה' שבת ביום השביעי? רש"י: אדם שאינו יודע לדייק ברגעיו, צריך להוסיף מחול על הקודש, אך ה' יודע לדייק, וממילא ה' היה יכול לדעת בדיוק מתי לסיים את המלאכה. לפי"ז, הסבר הפסוק הוא שה' סיים את המלאכה ברגע האחרון של היום השישי, שלאדם היה זה נראה כיום השביעי. בפירוש נוסף פירש רש"י שהכוונה היא שעל ידי שה' כביכול נח, הוא סיים את מה שהיה חסר בעולם. א"ע כתב שה' סיים את הימים שהיו צריכים להיברא אך דחה פירוש זה. פירוש נוסף שדחה הוא שביום השביעי היינו לפני היום השביעי. אמנם בסופו של דבר הסביר שגמר המעשה אינו נחשב למעשה עצמו, וכוונת התורה היא לומר שה' לא עשה יותר מעשים ביום השביעי. אוה"ח: ביום השבת, קיבלו כל הנבראים נפשות, ודבר זה העמיד את העולם, ובזה הסתיימה מלאכת בריאת העולם.

⁸³ אונקלוס.

⁸⁴ אונקלוס. בהסבר מהות הברכה והקדושה נחלקו המפרשים. רש"י כתב שהברכה היא שבערב שבת היה יורד מן בכמות כפוח ממה שירד בכל יום לצורך השבת, והקידוש הוא שבשבת לא ירד מן בכלל. לפי דבריו, הברכה והקידוש נאמר על דור המדבר. רשב"ם כתב שהברכה התברכה מאליו, על ידי שלא היה חסר דבר בעולם כאשר הגיעה השבת, נמצא שהשבת הייתה מבורכת. ספורנו: הכוונה היא לנפש יתירה וכעין זה כתב בא"ע, אלא שבפירוש קידוש כתב הא"ע שהכוונה היא שאסור לעשות מלאכה ביום השבת. רמב"ן כתב בשם רס"ג שהכוונה היא למי ששומר שבת שיהיה מקודש ומבורך. הרמב"ן פירש עפ"י הסוד שהשבת הוא מעין כל הברכות שהוא יסוד העולם. אוה"ח כתב שהברכה היא במה שלא חסר דבר ביום השבת ולאחר מכן כתב שהכוונה היא כדברי הזוהר שהשפע של ששת ימי השבוע משתלשל ויורד בשבת.

⁸⁵ אונקלוס.

⁸⁶ א"ע. הקושי במילה לעשות הוא שלעשות משמע להבא. רש"י פירש שהכוונה היא שאת המלאכה שהיה צריך ה' לעשות ביום השביעי, עשה ה' ביום השישי, וכך ביום השישי עשה מלאכה כפולה. רמב"ן: ביום השביעי ה'

וכל מעשי הבריאה) הם התולדות שנוצרו מהשמים והארץ,⁸⁷ **בְּהִבְרָאם** התולדות האלו נוצרו לאחר שהשמים והארץ נבראו,⁸⁸ **בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְקוֹק אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם** התולדות נוצרו בששת ימי הבריאה בהם תיקן ה' את השמים ואת הארץ.⁸⁹ (ה) **וְכָל שֵׁיט הַשָּׂדֶה טָרָם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ** עד היום השישי, עוד לא היו שיחים בשדות, עדיין לא היו עצי פרי בשדות, (ומה שכתוב בפרק א' שביום השלישי ה' הוציא דשא, הכוונה היא שהדשאים עמדו על פתח הקרקע, אך עדיין לא יצאו),⁹⁰ **וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמַח** ועדיין לא צמחו עשבים בשדות,⁹¹ **כִּי לֹא הִמְטִיר יְקוֹק אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ** הסיבה שעוד לא גדלו שיחים וצמחים היא היות וה' עדיין לא הוריד מטר על פני הארץ, וממילא לא יכלו השיחים והצמחים לצמוח,⁹² **וְאָדָם אֵין לְעֵבֶד אֶת הָאָדָמָה** והסיבה שה' עדיין לא הוריד גשמים היא מכיוון שעוד לא נברא האדם שתפקידו היה לעבוד את האדמה, וממילא לא היה מי שיהיה זקוק לגשמים ויכיר בטובתם. לאחר שנברא האדם, הוא התפלל כדי שירדו גשמים, ואז ירדו גשמים והצמיחו את גידולי הקרקע.⁹³ (ו) **וְאָד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ** ענן היה עולה מהארץ,⁹⁴ **וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאָדָמָה** הענן היה משקה את כל האדמה שעל הארץ, וכך נרטבה האדמה וה' היה יכול להשתמש באדמה הרטובה כדי לברוא את האדם (אך אין הכוונה לירידת גשמים להשקיית הארץ, שהרי כבר כתוב שה' לא המטיר על הארץ עד בריאת האדם)⁹⁵ (ז) **וַיִּצְרַח יְקוֹק אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם**

שבת מכל מעשה הבריאה של יש מאין, ומהם עשה את כל מה שברא בששת ימי הבריאה. לפי"ז פירוש הפסוק הוא "כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות". כמו כן מאריך הרמב"ן לבאר איך ששת ימי הבריאה הם כנגד ששת אלפים השנים בהם העולם יהיה קיים. האלף הראשון הוא כנגד היום הראשון בו נברא האור, ובו לא עבדו ע"ז. ביום השני הרקיע הבדיל בין מים למים כמו שהייתה הבדלה באלף השני בין הצדיקים לרשעים והרשעים נמחו במבול. ביום השלישי התגלתה היבשה ובלוף השלישי אברהם התחיל לגלות את שם ה'. ביום הרביעי בו נתלו המאורות ירמוז לבניין ביהמ"ק באלף הרביעי. ביום החמישי נבראו השרצים ובעלי החיים שבמים, ובלוף החמישי משלו האומות. ביום השישי נבראו החיות ולאחר מכן נברא האדם וזהו רמז לכך שבלוף השישי קודם משלו החיות ורק לאחר מכן ימשול האדם, כלומר, תבוא הגאולה. שינוי הימים ביום השישי מראה שתהיה מלכות שתהיה תקיפה יותר בתחילת האלף השישי. היום השביעי, שבת, רומז לעולם שכולו טוב. אוה"ח: הכוונה היא שכאשר ה' ברא את העולם, הוא נתן כח בעולם להתקיים רק שישה ימים, וכאשר מגיה שבת, השבת נותנת לעולם כוח לעמוד שישה ימים נוספים, ורק בזכות שבכל שבוע מגיע שבת, יש לעולם כח להתקיים בכל פעם שישה ימים נוספים. לכן מובנים דברי חז"ל שכל מי שאומר ויכולו נעשה שותף עם ה' בבריאת העולם, שהרי קשה על כך – והרי העולם כבר נברא? אלא מכיוון שבכל שבת מתחדשת הבריאה מחדש ומקבלת כח להתקיים עוד שישה ימים, האדם ששומר שבת, נעשה שותף לה' במעשה הבריאה. אוה"ח גם כותב שלאורך כל הדורות היה לפחות אדם אחד ששומר שבת, אחרת לא היה העולם יכול להתקיים.

⁸⁷ רש"י, ופירש שכולם נוצרו ביום הראשון אלא שהוצאתם מהכח אל הפועל הייתה כל אחד ביומו.
⁸⁸ א"ע. רש"י סובר שהכוונה היא שכולם נבראו ביום הראשון, "ביום עשות ה' אלוקים את ארץ ושמים", או שהכוונה היא שה' ברא את העולם הזה בה' רמז שהרשעים ירדו לבאר שחת.
⁸⁹ א"ע. ספורנו: הכוונה היא לאחר ששת ימי הבריאה, שאז סידר ה' את הבריאה באופן שכל אחד יעשה את תפקידו. גם לפי הרמב"ן כוונת הפסוק לספר על התולדות שנוצרו לאחר ששת ימי הבריאה (כמו הגשם שהצמיחה פירות וכדומה) אלא שיש במילה "בהבראם" רמז לשש ימי הבריאה.
⁹⁰ א"ע + רש"י. רמב"ן: ביום השלישי נבראו העצים בצביונם, אך הם לא המשיכו לגדול, היות ועדיין לא ירדו גשמים, ורק ביום השישי, כשנברא האדם וירדו גשמים, והאדם התחיל לעבוד את האדמה, התחילו העצים לגדול. הלכך, פירוש הפסוק אינו שלא היו שיחים, לא שהשיחים נשאו בדיוק כפי שהם היו כשנבראו והם לא המשיכו לגדול.

⁹¹ רש"י.
⁹² רש"י. בעניין "ה' אלוקים" כתב רש"י שה' הוא שמו של בורא עולם ואלוקים היינו שהוא שופט ושולט על הארץ.
⁹³ רש"י.

⁹⁴ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא למי תהום שעלו והשקו את הקרקע כדי להרטיב את האדמה כך שניתן יהיה ליצור את האדם. א"ע: הכוונה היא לעשן (כאשר גם כוונתו היא לענן) שעלה בכל המאורות כדי להשקות את פני האדמה. בשם רס"ג כתב שפירוש הפסוק הוא שהאד לא היה עולה מהארץ, ולכן לא היה גשם, והאילנות לא היו צומחים.
⁹⁵ רש"י, שהרי כתוב לפני כן שלא ירד גשם.

עָפַר מִן הָאָדָמָה ה' ברא את האדם מעפר שנמצא באדמה שעל הארץ, ⁹⁶ וַיִּפַּח בְּאַפִּי נְשָׁמַת חַיִּים ה' נפח באפו של האדם נשמה שיש בה חיות, ⁹⁷ וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה (על ידי שה' נפח באדם נשמת חיים) באדם נכנסה רוח של חיות. אמנם רוח זו של חיות שבאדם היא במעלה גבוהה יותר מהרוח של החיות הנמצאת בבהמה, שהרי באדם יש דעת ויכולת לדבר: ⁹⁸ (ח) וַיִּטַּע יִקְוֶק אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֶן מְקָדֵם ה' נטע גן בחלק המזרחי של מקום שנקרא עדן, ⁹⁹ וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַר ה' שם בגן עדן את האדם שהוא ברא: ¹⁰⁰ (ט) וַיַּצְמַח אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה ה' הצמיח מהאדמה שבגן עדן, ¹⁰¹ כָּל עֵץ נֹחֵמֵד לְמִרְאָה וְטוֹב לְמֵאכֹל (ה' הצמיח בגן עדן) את כל סוגי האילנות שנראים יפה ושפירותיהם טעימים, ¹⁰² וַעֲץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן באמצע הגן הצמיח ה' את עץ החיים, שכל מי שאוכל מפירותיו זוכה לחיות לעולם, ¹⁰³ וַעֲץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע וְכֵן הַצְמִיחַ ה' באמצע הגן את עץ הדעת, עץ שמי שאוכל מפירותיו יודע להבחין בין טוב לרע: ¹⁰⁴ (י)

⁹⁶ אונקלוס. רש"י כתב שהסיבה שוייצר כתוב בכתוב מלא, בשני יודים, היינו כדי לומר שה' ברא את האדם לשתי יצירות: יצירה אחת עכשווית ויצירה אחת לתחיית המתים. בהסבר עפר מהאדמה, כתב רש"י, שה' אסף עפר מכל ארבעת קצוות האדמה, כדי שבכל מקום שהאדם ימות, האדמה תוכל לקלוט אותו. בפירושו השני כתב שה' נטל את האפר מהמקום בו עתיד לעמוד המזבח, כיוון שה' אמר שהלוואי והאדמה, המזבח, תהיה כפרה לאדם על חטאיו, וכך יוכל האדם להתקיים. ספורנו: ה' בחר חלק מובחר מהאדמה כדי לברוא ממנו את האדם. א"ע בפסוק טו' כתב שהמקום ממנו נברא האדם הוא קרוב אל גן עדן, וכתב שיש אומרים שהאדמה ההיא היא ארץ ישראל, אך דחה זאת שהרי כתוב שהבני האדם יצאו מכיוון מזרחית לא": "ויהי בנסעם מקדם". בעניין הכפילות של בריאת האדם שכבר הוזכר לעיל בפרק א', כתב רש"י בפס' ח' שתיאור הבריאה בפרק א' היא כלל וכאן בפרק ב' יש פרט של התיאור הכללי המוזכר בפרק א'.

⁹⁷ אונקלוס. רש"י: היה צריך להרכיב את האדם גם מהעליונים (נשמת החיים) וגם מהתחתונים (האדמה) כיוון שביום הראשון נבראו השמים והארץ, ביום השני נברא הרקיע – בעליונים, ביום השלישי הצמחים – בתחתונים, ביום הרביעי המאורות – בעליונים, ביום החמישי הדגים – בתחתונים, אם ה' לא היה מרכיב את האדם גם מהתחתונים וגם מהעליונים, הייתה קנאה במעשה בראשית. קשה לי על דבריו של רש"י, שהרי ביום השישי נבראו גם החיות, ואם כן, היה מספיק לברוא את האדם מהעליונים. רמב"ן: רוח החיים שה' נפח באדם היא מרוחו של ה', היות וכאשר אדם נופח בדבר כלשהו, הוא נותן מנשמתו עצמו. לכן, בנדרים נחשב הדבר כנשבע בחיי המלך, ושבעות כנשבע במלך עצמו. כמו כן מאיר הרמב"ן בעניין הנפשות השונות.

⁹⁸ רש"י, וכן תרגם אונקלוס: "רוח ממללא". א"ע: נפש חיה היינו שהאדם מיד הלך בקומתו ולא כמו התינוקות שצריכים ללמוד איך ללכת.

⁹⁹ רש"י. אונקלוס: הגן ניטע לפני המקום שנקרא עדן. א"ע: הכוונה היא שה' כבר נטע לפני כן גן במקום שנקרא עדן. כמו"כ הסביר הא"ע עפ"י פסוק בספר יחזקאל שגן עדן היינו גן אלוקים. רמב"ן: הנטיעה כאן היא שה' אמר בכל מקום בגן איזה עץ יהיה בעוד שלגבי שאר העולם ה' רק אמר לארץ להוציא גידולי קרקע, והארץ הצמיחה את מה שהיא רוצה ללא סדר מסוים. כמו"כ, באילנות שבגן עדן גזר ה' שתמיד יהיו להם פירות ושלא יזקינו, ואינם צריכים אדם שיעבוד אותם. ה' שם את האדם בגן עדן לעובדה ולשומרה, אין הכוונה על האילנות ש' נטע, שהרי הן אינן צריכות את עבודת האדם, אלא ה' נתן לאדם אפשרות לגדל שם גידולים משלו. חז"ל אמרו שהכוונה בעבודה היא למעשה הקרבנות, והקרבנות הם שמקיימים את האילנות בגן עדן.

¹⁰⁰ אונקלוס. אה"ח: הסיבה שהתורה הפסיקה בתיאור גן עדן, וסיפרה שה' שם את האדם בגן עדן היא כדי לומר שכל סיבת בריאת גן עדן היא לצורך האדם.

¹⁰¹ רש"י. ספורנו: ה' הצמיח בגן עדן את מזונותיו של האדם שלא היו בצער.

¹⁰² אונקלוס. ספורנו: העצים היו מרחיבים את דעתו של האדם.

¹⁰³ רש"י.

¹⁰⁴ אונקלוס. א"ע: צריך להיות כתוב בפסוק: "ועץ הדעת דעת" כיוון שהסמיכות של הדעת היא כאילו שאנחנו כבר יודעים מה כתוב בו, ואנחנו מכירים רק את הדעת ולא את העץ. ספורנו: הכח שהיה בעץ זה הוא כדי לבחור דבר ערב למרות שהוא דבר רע והוא מזיק ולמאוס דבר שאינו ערב למרות שדבר זה מועיל. רמב"ן: עץ הדעת היה נותן באדם את תאוות המשגל. אמנם הרמב"ן דחה הסבר זה, שהרי הנחש אמר לאישה שהם יהיו כאלוקים יודעי טוב ורע, ושם ברור שהכוונה אינה שהם יהיו תאווי משגל. ולא ניתן לומר שהנחש שיקר, שהרי חז"ל מנו את הנחש בתור אחד מהשלושה שאמרו אמת ונאבדו מהעולם. לכן הסביר הרמב"ן שהכוונה היא שלפני האכילה מעץ הדעת, היה האדם עושה את מה שהיה ראוי וטוב לעשות בטבעו, כמו שהדברים הדוממים בעולם עושים את תפקידם ללא רצון, אלא כך הם פועלים בטבעם. אך פרי עץ הדעת היה מוליד את הרצון והחפץ, וכך יכל האדם לבחור בים טוב לרע. לכן, לא היה מוזר בעיני אדם וחיה שהם היו ערומים, כיוון שאין הבדל בין האיברים הצנועים לשאר הגוף, כולם ממלאים את תפקידם. הא"ע בפס' יז' כתב שבאדם היה דעת טוב ורע, ורק בדר אחד לא היה לו אפשרות לדעת בין טוב לרע, שהרי אנחנו רואים שהאדם קרא שמות לכל

וְנָהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגֶּן מֵהַמְּקוֹם שֶׁנִּקְרָא "עֵדֶן", הִיָּה יוֹצֵא נֶהָר שֶׁהִיָּה מִשְׁקָה אֶת הַגֶּן שֶׁנִּטַּע הִי, ¹⁰⁵ וּמִשָּׁם יִפְרֹד מֵהַגֶּן בַּעֲדוֹ, הִיָּה הֵנָּה מִתְפַּצֵּל, ¹⁰⁶ וְהִיָּה לְאַרְבַּעָה רְאשִׁים הֵנָּה הִיָּה מִתְפַּצֵּל כִּד שֶׁנּוֹצְרוּ מִמֶּנּוּ אַרְבַּעָה רְאשִׁים שֶׁל נְהָרוֹת אַחֲרָיִם. הֵנָּה הַמְּרֻכְזִי יֵצֵא מֵעֵדֶן הִיָּה מִתְפַּצֵּל לְהִיָּוֹת מְקוֹרִם שֶׁל אַרְבַּעָה נְהָרוֹת נוֹסְפִים ¹⁰⁷: (יֵא) שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן שֶׁם הֵנָּה הַרְאשׁוֹן שֶׁהִתְפַּצֵּל מֵעֵדֶן הוּא "פִּישׁוֹן", ¹⁰⁸ הוּא הַסִּבָּב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר שֵׁם הַזֶּהָב הִיָּה מְקִיף אֶת כָּל חֶבֶל הָאָרֶץ שֶׁנִּקְרָא "אֶרֶץ הַחֲוִילָה", שֶׁבְחֶבֶל אֶרֶץ זֶה יֵשׁ זֶהָב ¹⁰⁹: (יב) וְזֶהָב הָאֶרֶץ הִּוא טוֹב הַזֶּהָב שֶׁנִּמְצָא בָּאָרֶץ הַחֲוִילָה הוּא זֶהָב מְשׁוּבַח וְטוֹב, ¹¹⁰ שֵׁם הַבְּדֻלָּח וְאֶבֶן הַשֵּׁהָם בָּאָרֶץ הַחֲוִילָה יֵשֶׁן גַּם אֲבָנִים יְקָרוֹת שֶׁנִּקְרָאוֹת בְּדוּלַח וְשׁוּהָם ¹¹¹: (יג) וְשֵׁם הַנְּהָר הַשֵּׁנִי גִיחֹן הֵנָּה הַשְּׁנִי שֶׁמִּתְפַּצֵּל מֵהֵנָּה שֶׁבִּגְן עֵדֶן, נִקְרָא "גִיחֹן", ¹¹² הוּא הַסִּבָּב אֶת כָּל אֶרֶץ כּוּשׁ הַגִּיחֹן מְקִיף אֶת כָּל הָאָרֶץ שֶׁבַעֲתִיד תִּיקְרָא אֶרֶץ כּוּשׁ ¹¹³: (יד) וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדְקֵל שֶׁמוֹ שֶׁל הֵנָּה הַשְּׁלִישִׁי שֶׁמִּתְפַּצֵּל מֵהֵנָּה שֶׁבִּגְן עֵדֶן הוּא "חִדְקֵל", ¹¹⁴ הוּא הַהֶלֶךְ קְדָמַת אֲשׁוּר הַחִדְקֵל זֶרֶם מְזַרְחִית לְאֶרֶץ שַׁעֲתִידָה לְהִיקְרָא אֶרֶץ אֲשׁוּר, ¹¹⁵ וְהַנְּהָר הַרְבִּיעִי הוּא פָּרַת הֵנָּה הַרְבִּיעִי שֶׁמִּתְפַּצֵּל מֵהֵנָּה שִׁיּוּצָא מִגֶּן עֵדֶן הוּא נְהָר הַפָּרַת ¹¹⁶: (טו) וַיִּקַּח יִקְוֶן אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם הִי שֶׁכָּנַע אֶת אָדָם הַרְאשׁוֹן (כִּדִּי לְהִיכַנֵּס לִגְן עֵדֶן), ¹¹⁷ וַיִּנְחֲהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ הִי הִנִּיחַ אֶת הָאָדָם בְּגֵן עֵדֶן כִּדִּי לְעִבּוֹד אֶת הַגֶּן וְכִדִּי לְשׁוֹר עֲלֵיו ¹¹⁸: (טז) וַיִּצַּו יִקְוֶן אֱלֹהִים עַל הָאָדָם הִי צִוּוּה אֶת הָאָדָם הַרְאשׁוֹן, ¹¹⁹ לְאֹמֹר כִּד אָמַר הִי כִשְׁצִוּוּה אֶת הָאָדָם הַרְאשׁוֹן, מִכָּל עֵץ הַגֶּן אֲכַל תֹּאכַל (הִי צִוּוּה עַל הָאָדָם) מוֹתֵר לָךְ לֹאכּוֹל מִכָּל הַפִּירוֹת הַנִּמְצָאִים בְּגֵן עֵדֶן ¹²⁰: (יז) וּמֵעַץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֹלֶם, מֵהַפִּירוֹת שֶׁגִּדְלִים עַל עֵץ הַדַּעַת,

בעלי החיים. כמו כן הסביר הרמב"ן שכאשר ה' ציווה את האדם שלא לאכול מעץ זה, לא הסביר לו מדוע, אלא סתם את הציווי. אמנם, לנו כבר כתבה התורה שהיה זה עץ הדעת טוב ורע.

¹⁰⁵ אונקלוס. ספורנו: הנהר היה יוצא ללא גשמים וללא עבודת האדם. גם א"ע הסביר שהכוונה היא לפני שנברא האדם ואם כן צריך לומר שזהו לפני שירדו גשמים.

¹⁰⁶ אונקלוס.

¹⁰⁷ אונקלוס.

¹⁰⁸ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לנילוס (וכך גם פירש רס"ג), ונקרא פישון מכיוון שמימיו עולים ומשקים את הארץ. הסבר נוסף לשם זה כתב רש"י שנהר זה היה מגדל פשתן. הרמב"ן חולק על הזיהוי של פישון עם הנילוס וכותב שאינה במצרים, אך הוא מזכיר גם את דעת הסוברים שזהו הנילוס.

¹⁰⁹ אונקלוס.

¹¹⁰ אונקלוס.

¹¹¹ אונקלוס.

¹¹² אונקלוס. א"ע: זהו אותו גיחון שבירושלים. רש"י: הגיחון נקרא כך משום שהוא נוגח והולך, הגיחון הולך בצורה חזקה.

¹¹³ אונקלוס + רש"י.

¹¹⁴ אונקלוס. רש"י: על שם שמימיו חקדין וקלין. המים חריפים וקל לשקול בהם מאזניים.

¹¹⁵ רש"י.

¹¹⁶ רש"י: הסיבה שלא מוזכר כאן כמו בשאר הנהרות "ושם..." היא בגלל שנהר הפרת הוא הנהר הכי חשוב, שהרי הוא הנזכר לגבי גבולות ארץ ישראל.

¹¹⁷ רש"י. אונקלוס: ה' הנהיג.

¹¹⁸ אונקלוס. בהסבר העבודה והשמירה כתב הרמב"ן לעיל שהכוונה היא שה' נתן אפשרות לאדם הראשון להצמיח בגן דברים נוספים מעבר למה שה' עצמו נטע שם. אה"ח הסביר שהכוונה היא לעבודה רוחנית. א"ע הסביר שפירוש הדבר כפשוטו: לעבוד את האדמה ולהשקות אותה, וכן לשמור על הגן שלא ייכנסו אליה חיות ויהרסו את הגן. ספורנו כתב שהכוונה היא שהאדם יעבוד את נשמת החיים.

¹¹⁹ א"ע: כשכתוב ציווי "על האדם" הכוונה היא לציווי של לא תעשה.

¹²⁰ א"ע, ועיקר הציווי כאן הוא הלא תעשה, האיסור לאכול את פירות עץ הדעת, ולא על אכילת שאר הפירות.

העץ שמי שאוכל מפירותיו יודע להבחין בין טוב לרע, אסור לך לאכול,¹²¹ **כִּי בַיּוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת** כי ביום שתאכל מעץ הדעת, אתה תהיה חייב מיתה (אמנם אין זה אומר שהאדם ימות בדיוק ביום שבו יאכל מעץ הדעת)¹²²: **וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק אֱלֹהִים ה' אִמֵּר: לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ** אין זה טוב לאדם שהוא יהיה לבדו בעולם,¹²³ **אֲעֲשֶׂה לוֹ עֵזֶר אֲנִי (ה') אֵשֶׁה לָאָדָם עֵזֶר**, אישה שתעזור לו, אם הוא יעבוד את ה',¹²⁴ **כִּי יִבְנֶה אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם** ה' כבר יצר מהאדמה את כל החיות והעופות,¹²⁶ **וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם לְרֵאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ** ה' הביא את החיות והעופות אל האדם, כדי לראות באיזה שם יקרא האדם לכל אחד,¹²⁷ **וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה כָּל שֵׁם שֶׁקָּרָא הָאָדָם לְכָל אַחַת מֵהַחַיּוֹת וְהָעוֹפוֹת**,¹²⁸ **הוּא שְׁמוֹ** זהו השם של אותה חיה או עוף. כל שם שהאדם קרא לכל אחת מהחיות והעופות נקבע כשם של אותה חיה ועוף¹²⁹: **(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה הָאָדָם קָרָא לְכָל בְּעַלֵּי הַחַיִּים** שעל הארץ: הבהמות, החיות והעופות בשמות,¹³⁰ **וְלָאָדָם לֹא מִצָּא עֵזֶר כִּינְגָדוֹ** כאשר הביא ה' את בעלי החיים לאדם כדי לקרוא להם בשמות, היה לכל אחד מבעלי

¹²¹ אונקלוס + רמב"ן. הרמב"ן כתב לעיל שה' לא אמר לאדם שזהו עץ שמי שאוכל פירותיו יודע להבחין בין טוב לרע. א"ע: הסבר המילה "ממנו" היא תוספת ביאור למה שאסור לאדם לאכול, כמו הפסוק שאומר ותפתח ותראהו את הילד, או שהכוונה היא שיש איסור לאכול אפילו רק קצת מפרי של עץ הדעת. בפרק ג' פס' כב' הסביר אוה"ח מדוע לא ציווה ה' על האדם שלא לאכול מעץ החיים, והסביר שהסיבה היא מכיוון שלא היה שום טעם לצוות אותו על כך: מצד האדם, לא היה רוצה האדם לאכול מהעץ, היות והוא לא ביקש תחבולות לחיות יותר זמן לפני החטא, ומצד המסית, אין שום טעם שהנחש יסית את האדם בדבר שמותר לו לאכול ממנו.

¹²² רמב"ן. כמו כן כתב הרמב"ן שגם מלכתחילה היה האדם מת, שהרי האדם יש בו חומר שחייב להיפסד, אלא שהכוונה היא שאם יחטא באכילה מעץ הדעת, הרי שהוא יתחייב בכך מיתה כדרך החוטאים. אולם, חז"ל סוברים שרק בגלל שאכל מעץ הדעת וחטא בכך, התחייב בכלל מיתה. כמו כן כתב הרמב"ן שייתכן שלפירות גן עדן הייתה תכונה כמו המן שהיו נבלעים באדם, ולאחר שה' גירש את האדם מגן עדן, היה זה סיבה להפסד האדם, היות והאדם הוא עפר ויאכל עפר ואל עפר ישוב. א"ע בפרק ג' פסוק ח' כתב שאמנם האדם היה חייב למות מיד על חטא האכילה מעץ הדעת, אך לאחר שחזר בתשובה ה' מחל לו. בסוף פרק ב' כתב אוה"ח שה' בכוונה הזהיר באופן דו משמעי על הדבר, ואמר ביום אכלך ממנו מות תמות, אך מיתה זו יכולה להיות ביום של אדם, או שהיא יכולה להיות ביומו של הקב"ה שהיא אלף שנה.

¹²³ א"ע. רש"י: אין זה טוב מכיוון שיאמרו שיש כאן שתי רשויות: כמו שה' הוא יחיד בעולם העליון, כך האדם הוא יחיד בעולם התחתון. ספורנו: אין זה טוב שהאדם יצטרך להתעסק בצרכיו, שהרי אם יהיה עסוק כל הזמן בצרכיו, לא יוכל להגיע אל התכלית הרוחנית שמיועדת לו. לכן היה צריך ה' לברוא אישה שהיא ממש כמוהו, כדי שתוכל להבין את צרכיו. אמנם לא היה ראוי שהעזר יהיה שווה לגמרי לאישה, שאז לא היה זה ראוי שהאישה תשרת את האיש. רמב"ן: אין הכוונה מלכתחילה שהאדם לא היה מוליד, שהרי כל מעשי הברואה היו צריכים להוליד, אלא הכוונה היא שבתחילה נברא האדם דו פרצופים, וה' ראה שעדיף שהפרצוף השני יופרד לגמרי.

¹²⁴ רש"י.

¹²⁵ רש"י.

¹²⁶ רש"י, וחזר הכתוב כאן בכתיבה זאת כדי לומר שהעופות נבראו מהרקק, שהרי כאן כתוב שנבראו מהארץ ובפרק א' כתוב שנצרו מהמים. הסבר נוסף שכתב רש"י הוא שבשעת יצירת החיות מיד בא ה' והביאם לאדם הראשון כדי שיקרא להם שמות. פירוש שלישי שכתב הוא שהיצירה כאן היא מלשון רידוי, שה' נתן כאן כח ביד האדם לשלוט על החיות. ספורנו: הכוונה כאן היא שה' נתן להם שלמות צורה, דבר שלא ניתן להם לפני כן.

¹²⁷ אונקלוס. ספורנו: מטרתו של ה' הייתה להראות לאדם שיש לו צורך בברואה חדשה.

¹²⁸ רש"י.

¹²⁹ רש"י. א"ע: פירוש הפסוק הוא שהל' מושך עצמו ואחר עימו, וכוונת הפסוק היא שכל מה שיקרא לו האדם בשם ויתן שם לנפש החיה – זהו שמו. רמב"ן: כוונת הפסוק היא שכל מה שיקרא לו האדם בשם "נפש חיה", כמו שמו של האדם, זה יהיה שמו וזה יהיה העזר כנגדו, אך לא היה אף אחד מהחיות והעופות שהאדם קרא לו נפש חיה.

¹³⁰ אונקלוס.

החיים בן זוג, ואילו האדם לא מצא בבעלי החיים בן זוג בשבילו¹³¹: (כא) וַיִּפֹּל יִקְוֹק אֱלֹהִים תִּרְדָּמָה עַל הָאָדָם ה' הטיל תרדמה על האדם הראשון,¹³² וַיִּשָּׁן אָדָם יֶשֶׁן כְּתוּצָה מֵהִתְרַדְּמָה שֶׁה' הִפִּיל עָלָיו, וַיִּקַּח אַחַת מִצִּלְעֹתָיו ה' לקח אחת מהצלעות של האדם,¹³³ וַיִּסְגֶּר בְּשָׂר תַּחְתָּנָה ה' סגר בבשר את מקום החתך שחתך כדי לקחת את הצלע ממנה נבראה האישה¹³⁴: (כב) וַיִּבֶן יִקְוֹק אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה ה' בנה את הצלע שהוא לקח מהאיש ועשה מהצלע את האישה,¹³⁵ וַיְבָאָהּ אֶל הָאָדָם ה' הביא את האישה אל האדם¹³⁶: (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם אָדָם אָמַר: זֹאת הַפֶּעַם עָצָם מֵעַצְמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי הַפֶּעַם הַזֹּאת (בניגוד לשאר בעלי החיים שבאו לפניו) עומד מולי בשר שנוצר מהבשר שלי ועצמות שנוצרו מהעצמות שלי,¹³⁷ לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת שמה של האישה הזאת יהיה "אישה", היות והיא נלקחה מאיש. בגלל שהאישה נבראה מאיש, מתאים לקרוא לה "אישה"¹³⁸: (כד) עַל בֶּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ רוּחַ הַקּוֹדֵשׁ אִמְרָה: בַּגִּלָּל שֶׁה' בָּרָא אֶת הָאִשָּׁה, הָאִישׁ יַעֲזֹב בְּעֵתִיד אֶת הוֹרָיו עַל מִנַּת הַתַּחֲתוֹן עִם אִשְׁתּוֹ,¹³⁹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד הָאִישׁ וְהָאִשָּׁה יִהְיוּ כַךְ קְרוּבִים עַד שִׁיחֻשֵׁב הַדָּבָר כְּאִילוֹ הֵם אוֹתוֹ בֶּשֶׁר¹⁴⁰: (כה) וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ גַּם הָאָדָם וְגַם אִשְׁתּוֹ הָיוּ עֲרוּמִים, לֹא הָיוּ לְבוּשִׁים,¹⁴¹ וְלֹא יִתְבַּשְׂשׁוּ לְמִרוֹת שֶׁהָיוּ עֲרוּמִים, הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ לֹא הִתְבַּיִּישׁוּ בַכֶּךְ, שֶׁהָרִי הֵם לֹא יָדְעוּ בְּעֵנִינִי צְנִיעוֹת עַד שֶׁאֲכַלּוּ מֵעֵץ הַדַּעַת¹⁴²:

¹³¹ רש"י. א"ע: רחוק לומר שהכוונה היא שה' לא מצא עזר כנגדו של האדם. רמב"ן: קריאת השם היא עצמה העזר, שהרי על ידי קריאת השמות התברר איזו נקיבה מתאימה לכל זכר, ואלו בעלי חיים ראויים להוליד אחד מהשני. אם האדם היה רואה את אחד מהבהמות שיבחר בו, היה ה' מתקן את טבעו של אותו בעל חיים ומתאים אותו לטבע האדם. כמו כן כתב הרמב"ן שה' לא רצה לקחת צלע מהאדם, עד שהאדם עצמו ייווכח שאין בעל חיים שמתאים להיות העזר כנגדו.

¹³² אונקלוס. רש"י: הסיבה שה' הפיל תרדמה על האדם היא כדי שהאדם לא יראה מאין נבראה האישה ויגעל מכך.

¹³³ אונקלוס. רש"י וא"ע פירשו שהכוונה היא לצד שלם של האדם, שהרי האדם נברא שתי פרצופים, וכך נשאר לו רק פרצוף אחד. אוה"ח הסביר שהסיבה שה' לקח את אחת מצלעותיו של האדם ולא ברא את האישה מחדש מהאדמה היא כדי להראות שיש שייכות של האישה לאיש ממנה היא נבראה. ספורנו כתב שהיות וה' כבר לקח את האדמה המובחרת כדי לבנות ממנה את האדם, רצה ה' שגם האישה תיברא מהאדמה המובחרת. רש"י.

¹³⁴ רש"י. בהסבר הבניין כתב שכמו שהבניין רחב יותר מלמטה, כך האישה רחבה יותר למטה כדי לקבל את הוולד. ספורנו: ה' בנה את האישה שתהיה לה צורת האיש, ושההבדל היחיד ביניהם יהיה בכלים הגשמיים.

¹³⁵ אונקלוס. א"ע: כאשר האדם ראה את האישה לאחר שהתעורר, הוא חשב שה' הביא אליו את האישה כדי לקרוא לה בשם, כמו שה' הביא אליו את שאר בעלי החיים, והתורה כאן מדברת על מחשבתו של האדם. פירוש נוסף שכתב הוא שהאישה נבראה מחוץ לגן, וא"ח הביא ה' את האישה אליו.

¹³⁶ רש"י, וכתב שהאדם בא על כל בהמה חיה ועוף ולא נתקררה דעתו. ספורנו: זאת הפעם היחידה שבה האישה נוצרה מהעצמות של האיש, אך בעתיד לא יהיה כך.

¹³⁷ רש"י, והכוונה היא ללשון שנופל על לשון. ספורנו: לכל הנשים בעתיד יקרא אישה בגלל שהאישה הראשונה נלקחה מאיש. א"ע: לזאת היא מילת סיבה.

¹³⁸ רש"י, והכוונה היא לאסור את העריות. ספורנו: מכיוון שה' ברא את האישה בדמיון אל האיש, ראוי שהאדם יחפש לו אישה הגונה כדי להתחתן איתה, אישה הדומה לו.

¹³⁹ א"ע, וכתב פירוש נוסף שהכוונה היא על העבר, שהם היו בעבר בשר אחד. רש"י: הכוונה היא על ידי הוולד שנולד בין האיש והאישה. ספורנו: התכלית של האיש והאישה תהיה שווה – שניהם יתכוונו להתעלות. רמב"ן: בניגוד לשאר בעלי החיים שאינם דבקים בנשותיהם, האדם יהיה דבר באשתו.

¹⁴⁰ אונקלוס.

¹⁴¹ אונקלוס + רש"י.

בראשית פרק ג

(א) וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִכֹּל חַיֵּי הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְקֹוֹק אֱלֹהִים הַנְּחַשׁ הִיָּה חָכֵם יוֹתֵר מִכֹּל שָׂאֵר בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁעָשָׂה הוּא,¹⁴³ וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה הַנְּחַשׁ אִמְרִי לַחֹוה, אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגֵּן בְּאֵמֶת אִמְרִי לָכֵם הוּא שֶׁלֹא לֹאכֹוֹל מִכֹּל הָאֵילָנוֹת בְּגֵן עֵדֶן¹⁴⁴: (ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנְּחַשׁ חֹוה עֲנֵתָה לַנְּחַשׁ: מִפְּרֵי עֵץ הַגֵּן נֹאכַל מוֹתֵר לָנוּ לֹאכֹוֹל מִפִּירוֹת הָעֵצִים שֶׁנִּמְצָאִים בְּגֵן עֵדֶן¹⁴⁵: (ג) וּמִפְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֵּן וּמִפִּירוֹת הָעֵצִים שֶׁבִּאֲמֻצֵּעַ הַגֵּן, מִפִּירוֹת עֵץ הַדַּעַת, אָמַר אֱלֹהִים הוּא אִמְרִי לָנוּ: לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ אִסוּר לָכֵם לֹאכֹוֹל מִמֶּנּוּ (מֵעֵץ הַדַּעַת) וְכִן אִסוּר לָכֵם לִגְעוֹת בּוֹ,¹⁴⁶ פֶּן תִּמְתּוּן שֶׁמֵא אִם תִּיגְעוּ בְּעֵץ הַדַּעַת אוֹ תֹאכְלוּ מִפִּירוֹתָיו, תִּמּוֹתוּ¹⁴⁷: (ד) וַיֹּאמֶר הַנְּחַשׁ אֶל הָאִשָּׁה הַנְּחַשׁ אִמְרִי אֵל חֹוה, לֹא מוֹת תִּמְתּוּן אִתְּם לֹא תִמּוֹתוּ אִם אִתְּם תֹאכְלוּ מֵעֵץ הַדַּעַת¹⁴⁸: (ה) כִּי יָדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ (הִסִּיבָה שֶׁהוּא אִסַּר עֲלֵיכֶם לֹאכֹוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת אֵינָה בְּגִלָּל שֶׁכֵּאֲשֶׁר תֹאכְלוּ מֵעֵץ הַדַּעַת אִתְּם תִּמּוֹתוּ, אֲלֵא הִסִּיבָה שֶׁאִסַּר עֲלֵיכֶם הוּא לֹאכֹוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת הַיָּא) מִכִּוּוֹן שֶׁגִּלּוּי לִפְנֵי הוּא שְׁבִיּוֹם שֶׁתֹאכְלוּ מֵעֵץ הַדַּעַת,¹⁴⁹ וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם (בְּיוֹם שֶׁתֹאכְלוּ מֵעֵץ הַדַּעַת) הָעֵינַיִם שֶׁלָכֶם יִפְתּוּ, אִתְּם תִּבְנִיּוּ דְבָרִים שֶׁאֵינְכֶם מִבִּינֵים עֲכָשִׁיו,¹⁵⁰ וְהִיִּיתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וְרָע וְאִתְּם תִּהְיוּ כִּמוֹ אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים וְחֹשְׁבִים שִׁיּוּדַעִים לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע¹⁵¹: (ו) וַתִּרְאֵהָ הָאִשָּׁה הָאִישָׁה רֹאֲתָה אֶת עֵץ הַדַּעַת, ¹⁵² כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכַל (הָאִישָׁה רֹאֲתָה) שֶׁהִפִּירוֹת שֶׁל עֵץ הַדַּעַת טוֹבִים לְמֹאכַל,¹⁵³ וְכִי תִאָּוֶה הוּא לְעֵינַיִם וְכִן רֹאֲתָה הָאִישָׁה שֶׁהִיא רוֹצָה שִׁיִּפְתּוּ עֵינָהּ, כִּמוֹ שֶׁאִמְרִי

¹⁴³ תרגום יונתן בן עוזיאל. רש"י: כאן הסבירה התורה מדוע ראו אדם וחווה צורך בלבישת בגדים. ספורנו: הנחש הוא בשטן ויצר הרע. הסיבה שנקרא יצר הרע בשם נחש הוא מכיוון שבנחש אין הרבה תועלת, והנזק שהוא מביא גדול יותר מהתועלת שמביא. כמו כן הסביר ספורנו שהסיבה שנחש היה ערום יותר מכל חית השדה היא מכיוון שכח הדמיון וכח המתאווה היה גדול יותר אצלם. הא"ע דוחה את הסברא שמדובר בשטן, שהרי עונשו הוא שעל גחונך תלך. אלא כתב שהאישה הייתה יודעת את שפת החיות. רס"ג כתב שהכוונה היא שהמלאך אמר את הדברים והקול בקע מהנחש, וכך ניתן להעניש את הנחש למרות שאין בו דעת, היות והמלאך שיש בו דעת הוא שדיבר. בסוף דבריו כתב שהנחש היה חכם והיה יכול לדבר באופן רגיל, שהרי אם המלאך הוא זה דיבר מדוע נענש הנחש?

¹⁴⁴ אונקלוס. רש"י: שמא אמר לכם ה' שלא לאכול מהפירות שבגן, ולמרות שראה אותם אוכלים, רצה רק להרבות עליה דברים. אוה"ח: כך דרכו של יצר הרע – אמר לאישה שלמרות שמותר לה לאכול משאר הפירות בגן, הרי שבגלל שאסור לה לאכול מעץ הדעת, נחשב הדבר כאילו אסור עליה הכל. הסבר נוסף שכתב הוא שכל העצים שבגן היו יונקים מעץ הדעת, וטענת הנחש הייתה שאם האישה מקפידה שלא לאכול מעץ הדעת, הרי שאסור לה לאכול גם משאר העצים. ההסבר השלישי שכתב הוא שאת האישה ציווה האדם עצמו ולא ה', ולכן חשב הנחש להכחיש את הציווי של אדם ולומר שהכל אסור. ספורנו: הסיבה שפנה דווקא אל האישה היא מכיוון ששכלה של האישה חלש יותר, והוא פנה אל הכח המדמה אצל האישה.

¹⁴⁵ אונקלוס.

¹⁴⁶ רש"י: האישה הוסיפה על ציווי ה', שהרי לא היה אסור לגעת בעץ. כלי יקר: לא האישה הוסיפה, אלא אדם שציווה את חווה שלא לאכול מהעץ, ציווה אותה כדי לעשות סייג שלא לגעת בעץ.

¹⁴⁷ אונקלוס. אוה"ח: חווה אמרה שהסיבה שה' אסר את האכילה מעץ הדעת היא מכיוון שהעץ אינו טוב ויש בו יכולת להמית.

¹⁴⁸ אונקלוס. רש"י: הנחש דחף את האישה אל העץ ואמר לה שכשם שלא מתה בנגיעה בעץ, כך לא תמותו גם באכילה מהעץ. אוה"ח: הנחש טען שכל מי שלא יודע את הסוד האמיתי של עץ הדעת, הכניס אותו ה' לגן עדן, אך מי שכבר יודע את סוד עץ הדעת (כמו הוא עצמו), לא נתנו ה' להיכנס לגן עדן.

¹⁴⁹ אונקלוס.

¹⁵⁰ אונקלוס.

¹⁵¹ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לאלוהים ממש, דהיינו שיהיו כמו אלוקים יוצרי עולמות. ה' אכל מהעץ ועל ידי כך ברא את העולם, והוא לא רוצה שגם אתם תהיו כמוהו. א"ע: הכוונה היא שיהיו כמלאכים.

¹⁵² עפ"י אונקלוס. לפי רש"י הכוונה היא שהיא ראתה את דבריו ה"נכונים" של הנחש. א"ע: האישה הבינה.

¹⁵³ אונקלוס וכך משמע מהספורנו. רמב"ן: לפני דברי הנחש חשבה האישה שהעץ הוא מר והוא סם המוות.

הנחש שיקרה כאשר היא תאכל מהעץ, ¹⁵⁴ וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁבִּיל וכן ראתה האישה שטוב יהיה אם תקבל דעת על ידי אכילה מעץ הדעת, ¹⁵⁵ וְתִקַּח מִפְּרִי וְתֹאכַל חוה לקחה פרי מעץ הדעת ואכלה אותו, וְתִתֵּן גַם לְאִשָּׁה עִמָּה וְיֹאכַל חוה נתנה גם לבעלה, אדם, פרי מעץ הדעת, וגם אדם אכל ממנו ¹⁵⁶: (ז) וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם העיניים של אדם וחוה נפתחו לאחר שהם אכלו מפירות עץ הדעת. לאחר שאדם וחוה אכלו מעץ הדעת, הם הצליחו להבין דברים שהם לא הבינו עד עתה, ¹⁵⁷ וַיֵּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם אחת ההבנות שאדם וחוה הבינו לאחר שהם אכלו מעץ הדעת היא שהם היו ערומים, ¹⁵⁸ וַיִּתְּפְרוּ עֲלֵהּ תֵּאֵנָה אדם וחוה תפרו עלי תאנה כדי להכין מהם בגדים, ¹⁵⁹ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָרֹת אדם וחוה גם הכינו לעצמם חגורות כדי להחזיק את עלי התאנה שתפרו לעצמם ¹⁶⁰: (ח) וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל יְקֹקֶה אֱלֹהִים מִתְּהֵלֵךְ בְּגֵן אֲדָם וחוה שמעו את קול ההליכה (כביכול) של ה' בגן עדן, ¹⁶¹ לְרוּחַ הַיּוֹם קול הילוכו של ה' הגיע מאותו כיוון שהשמש נמצאת שם בזמן בו חטאו, מכיוון מערב. אדם וחוה חטאו לפנות ערב אז השמש הייתה בכיוון מערב, והרוח הגיעה מאותו כיוון שבה השמש הייתה, דהיינו: מכיוון מערב, ¹⁶² וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְקֹקֶה אֱלֹהִים אדם וחוה התחבאו (כביכול) מלפני ה', ¹⁶³ בְּתוֹךְ עֵץ הָגֵן (אדם וחוה התחבאו) בין עצי הגן ¹⁶⁴: (ט) וַיִּקְרָא יְקֹקֶה אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם ה' קרא אל האדם, וַיֹּאמֶר לוֹ ה' שאל את האדם: אֵיכָה היכן אתה ¹⁶⁵: (י) וַיֹּאמֶר אֲדָם אמר לה', אֶת קוֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בְּגֵן שָׁמַעְתִּי את קול הליכתך בגן, וַאֲיֵרָא כִּי עֵרַם אָנֹכִי פחדתי, שהרי אני ערום, ואין זה מכובד לעמוד לפניך כשאני ערום, ¹⁶⁶ וַאֲחַבֵּא ובגלל שפחדתי ממך, ולא רציתי להיראות בפניך ערום, התחבאתי ממך: (יא) וַיֹּאמֶר ה' אמר לאדם: מִי הֲגִיד לְךָ כִּי עֵרַם אָתָּה מי אמר לך שיש דבר רע בכך שאתה עומד לפני ערום? מהיכן אתה יודע שיש דבר רע בעמידה לפניי בשעה שאתה ערום? ¹⁶⁷ הֲמִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אָכַל מִמֶּנּוּ אָכַלְתָּ האם אכלת מהעץ שציווית אותך שלא לאכול ממנו? האם אכלת מעץ הדעת למרות שציווית אותך שלא לאכול ממנו, וכך אתה יודע שאין זה כבוד לעמוד לפניי

¹⁵⁴ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שהעץ מוליד את כח התאוה בעיניים.

¹⁵⁵ אונקלוס ורש"י. רמב"ן: הכוונה היא לחמדה על ידי השכל. התאוה הוא בעין והחמדה היא בשכל.

¹⁵⁶ אונקלוס. רש"י: הסיבה שחוה נתנה פרי לאדם היא כדי שלא רק היא תמות והוא יישא אחרת. כמו כן כתב שהמילה גם בא לרבות שהאישה נתנה גם לחיות ולעופות לאכול מעץ הדעת.

¹⁵⁷ אונקלוס.

¹⁵⁸ אונקלוס. רש"י: הייתה מצווה אחת והם התערטלו ממנה. ספורנו: כיוון שעתה המקומות הצנועים באים למלא בעיקר תאוה, הם ראו שהם צריכים לכסות את הערוה.

¹⁵⁹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שתפרו דווקא עלי תאנה היא בגלל שהעץ ממנו אכלו היה עץ תאנה ובדבר שהם אכלו ממנו, הם תיקנו. אולם, שאר העצים מנעו מהם ליטול את העלים שלהם. הסיבה שלא התפרסם העץ ממנו אכלו היא כדי שלא יכלימו את אותו העץ. הא"ע כתב שלא היה זה עץ פרי מוכר לנו, היות ולא היו עצים אחרים מאותו סוג עץ בעולם.

¹⁶⁰ אונקלוס.

¹⁶¹ רש"י. א"ע בשם ר' יונה: אדם וחוה שמעו את קולו של ה' והם עצמם הלכו בתוך הגן. רמב"ן: ההליכה לרוח היום היא התגלות השכינה או הסתלקות השכינה.

¹⁶² רש"י. א"ע: ההליכה של ה' הייתה לפנות ערב, בסמוך לזמן ביום שבו מסתיים רוח היום. ספורנו: ה' הלך לרצון היום, כדי לעשות את הדברים שהיה רצוי לעשות באותו היום. רמב"ן: כאשר ה' מגלה את שכינתו יש רוח גדולה שנושבת. אמנו, רוח זו לא הייתה רוח חזקה, כדי שהם לא יפחדו.

¹⁶³ אונקלוס.

¹⁶⁴ למשמעות.

¹⁶⁵ אונקלוס. רש"י: למרות שה' ידע היכן נמצא אדם, שאל אותו היכן הוא נמצא כדי שלא יעניש אותו פתאום, וכך הדבר גם אצל קין.

¹⁶⁶ אונקלוס. ספורנו: הפחד היה כתוצאה מהחטא כמו שבנ"י פחדו לגשת אל משה לאחר חטא העגל.

¹⁶⁷ רש"י.

ערום?¹⁶⁸: (יב) וַיֹּאמֶר הָאָדָם אִדָּם עֵנָה לְחַי: הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נְתַנָּה לִי מִן הָעֵץ וְאֹכֵל
האישה שנתת לי, נתנה לי לאכול מפרי עץ הדעת, ולכן אכלתי מפרי העץ¹⁶⁹: (יג) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֱלֹהִים
לְאִשָּׁה ה' שאל את חוה:¹⁷⁰ מָה זֹאת עָשִׂיתָ מֵהָ עֵשִׂיתָ? מדוע אכלת מעץ הדעת ונתת גם לבעלך לאכול מפרי
העץ?¹⁷¹ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה חוה עֵנָתָה לְחַי: הִנְחַשׁ הַשָּׂמַיִם וְאֹכֵל הַנְּחַשׁ הִטְעָה אוֹתִי וְלִכֵּן אֲכַלְתִּי מֵעֵץ
הדעת¹⁷²: (יד) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֱלֹהִים אֶל הַנְּחַשׁ ה' אָמַר אֵל הַנְּחַשׁ: כִּי עָשִׂיתָ זֹאת בְּגַלְלֵךְ שֶׁהִטְעִית אֶת
האישה לאכול מעץ הדעת, אתה תיענש,¹⁷³ אָרֹר אֶתְּךָ מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיֵּי הַשָּׁמַיִם אֵתְּךָ (הנחש)
תהיה מקולל יותר מכל הבהמות ומכל חיות, (ויקח לך שבע שנים כדי להוליד ולד, בעוד שאצל שאר בעלי
החיים, תקופת ההיריון היא הרבה יותר קצרה),¹⁷⁴ עַל גְּחֹנֶךָ תֵּלֵךְ אֵתְּךָ תֵּלֵךְ עַל הַחֹזָה שֶׁלְּךָ וְלֹא יִהְיוּ
לְךָ רִגְלָיִם לִלְכֹת בָּהֶם,¹⁷⁵ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְאֵתְּךָ תֹּאכַל עֵפֶר בְּמִשְׁךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ שֶׁלְּךָ¹⁷⁶: (טו)
וַאֲיִבָּה אֲשִׁית בֵּינֶךָ וּבֵין הָאִשָּׁה אֲנִי (ה') אֲטִיל שְׂנָאָה בֵּינְךָ (הנחש) לְבִין הָאִשָּׁה,¹⁷⁷ וּבֵין זָרְעֶךָ וּבֵין זָרְעָהּ
וְכֵן אֲטִיל שְׂנָאָה בֵּין צִאצְאִיךָ לְצִאצְאֵי הָאִשָּׁה,¹⁷⁸ הוּא יִשׁוּפֶךָ רֹאשׁ הָאָדָם יִכְתוּשׁ אֶת רֹאשׁךָ,¹⁷⁹ וְאֵתְּךָ
תִּשׁוּפְנֶנּוּ עֵקֶב וְאֵתְּךָ תִּכְשֵׁשׁ אֶת הָאָדָם עַל עֵקֶבוֹ¹⁸⁰: (טז) אֶל הָאִשָּׁה אָמַר ה' אָמַר לְחוּהָ מֵהָ יִהְיֶה עוֹנֶשָׁה עַל
שֶׁאֲכַלָּה מֵעֵץ הַדַּעַת וְעַל שֶׁפִּיתָתָה אֶת בַּעֲלָהּ לִאֲכֹל מִפְּרֵי הָעֵץ: הָרְבָּה אֲרִבָּה עֵצְבוֹנְךָ וְהִרְבֵּה אֲנִי אֲרִבָּה
מְאֹד אֶת הָעֵצָב שֶׁלְּךָ בְּשַׁעָה שֶׁאֵת מְגַדְלָת אֶת בְּנִיךָ וְכֵן בְּשַׁעָה שֶׁתִּהְיֶי בְּהִירְיוֹן,¹⁸¹ בְּעֵצָב תִּלְדֵי בָנִים גַּם

¹⁶⁸ רש"י.

¹⁶⁹ אונקלוס. רש"י: כאן כפר בטובה. רמב"ן: טענת אדם הייתה שהיות וה' נתן לו את האישה לעזר, חשב שכל מה שהאישה תעשה הוא טוב ולכן כשרצתה שיאכל מפרי העץ – אכלה. אוה"ח: טענת האדם הייתה שהוא לא ידע שהפרי הוא מעץ הדעת, ולא בדק אחרי מקור הפרי כיוון שסמך על האישה, שהרי ה' נתן לאדם את האישה, ומן הסתם היא אישה טובה.

¹⁷⁰ ספורנו: הסיבה שה' פנה אל האישה היא כדי שהיא תחזור בתשובה.

¹⁷¹ רמב"ן, ויש כאן טענה כפולה אל האישה.

¹⁷² אונקלוס ורש"י. א"ע: השיאני היינו פיתה אותי. אוה"ח: השיאני מלשון נשיאות ראש, דהיינו שהנחש אמר לאישה שעל ידי האכילה מעץ הדעת היא תהיה אישה חשובה.

¹⁷³ רש"י: הסיבה שה' לא שאל את הנחש מדוע הוא הסית את האישה היא מכיוון שאין מהפכים בזכותו של מסית. לפי האמת, הנחש היה יכול ללמד על עצמו זכות ולומר שהאישה הייתה צריכה לשמוע לדבר ה' ולא לדבריו.

¹⁷⁴ רש"י ורמב"ן. א"ע: הכוונה היא שחיייו יהיו קצרים יותר והליכתו תהיה קשה יותר. ספורנו: יהיה לנחש קשה יותר להשיג את כל תאוותיו והסיבה היא מכיוון שילך על גחונו, וממילא המשך הפסוק הוא פירוט לארור המזכיר בצלע זה של הפסוק. כלי יקר: הכוונה היא שלא תהיה לו הנאה ממה שיטרוף, או שכל החיות יקללו אותו.

¹⁷⁵ א"ע. רש"י: רגליים היו לו ונקצצו.

¹⁷⁶ אונקלוס, כאשר הכוונה היא שלא יהיה לו תענוג במה שיאכל, וכן פירש הספורנו.

¹⁷⁷ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שהאישה תהיה נמאסת בעיני הכח הדמיוני שלה (המיוצג בסיפור זה על ידי הנחש).

¹⁷⁸ אונקלוס. רש"י: מטרת הנחש הייתה שהאדם ימות על ידי האכילה מעץ הדעת, אך דיבר קודם אל חוה כיוון שדעתה הייתה קלה יותר. אוה"ח: שלושת העונשים שהוטלו על הנחש הם כנגד שלוש דברים שגרם להם: כנגד הכרתת האדם מהעולם הזה, נכרתו רגליו של הנחש, כנגד שגרם לסילוק שכנתו של ה', נהיה ארור מכל האדם וכנגד מה ששלל מהאדם את ההתעודות בגן עדן, נענש שיאכל עפר כל ימי חייו. כמו כן, האיבה בין צאצאיה של האישה לנחש היא מדין גואל הדם.

¹⁷⁹ רש"י. ספורנו: הכח הדמיוני של האדם ימעיט את התענוג.

¹⁸⁰ רש"י, ויש כאן לשון נופל על לשון. רמב"ן: בכל יש יתרון לאדם על הנחש, שהרי הנחש מסוגל לגבור על האדם רק מעקבו, אך האדם יכול אפילו לכתוש את ראשו של הנחש. ספורנו: מי שמתאוה יוליד בסוף התאוה נזק, וזהו הנזק של העקב. כלי יקר: אם האדם נותן ליצה"ר להתגבר עליו בהתחלה, בראש, אז בסופו של דבר, בעקב, יצה"ר יתגבר עליו. הסבר נוסף שכתב הוא שיצה"ר יתגבר בתחילה על האדם עם מצוות של עקב, יצה"ר יפתה את האדם לעבור בתחילה על עבירות קלות יותר.

¹⁸¹ א"ע + רש"י. א"ע כתב שעצבונו היינו בשעת ראיית דמים.

הלידה עצמה תהיה קשה,¹⁸² וְאֵל אִישׁוֹ תִשׁוֹקֶתָּךְ את תמיד תשמעי בקול בעלך,¹⁸³ וְהוּא יִמְשָׁל בְּךָ ובעלך ישלוט בך: (יז) וְלֹאֲדָם אָמַר ה' אמר לאדם מה יהיה עונשו על החטא שאכל מעץ הדעת: כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אֲשֶׁרְךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ בגלל שקיבלת את דברי אשתך, בגלל שעשית כפי שאשתך אמרה לך לעשות ואכלת מעץ הדעת, שציוויתי אותך לא לאכול ממנו,¹⁸⁴ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ האדמה תהיה מקוללת בגללך, האדמה לא תוציא הרבה תבואה,¹⁸⁵ בְּעִצְבוֹן תֹּאכַלְנָה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ במשך כל ימי חיךך אתה תאכל את גידולי האדמה רק אחרי שאתה תעמול לעבוד את האדמה¹⁸⁶: (יח) וְקוֹיִן וְדֹרְדָר תִּצְמִיחַ לָךְ גם לאחר העמל, האדמה רק תצמיח לך סוגים שונים של קוצים ושל עצי אטד, כך שמאכלך יהיה קוצים ואטדים (שניתן בקושי לאוכלם גם לאחר שמכניסים מהם מיני מאכל),¹⁸⁷ וְאֹכְלֹתָ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה וכן אתה תאכל את עשבי השדה. גם כאשר אתה תשתול באדמה גידולי קרקע טובים, האדמה רק תצמיח לך קוצים ועשבים, ובמקום לאכול פירות ותבואה אתה תאכל קוצים ועשבים¹⁸⁸: (יט) בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹאכַל לֶחֶם אתה תוכל לאכול לחם רק אחרי שתטרח הרבה כדי להכין אותו,¹⁸⁹ עַד שׁוֹבֶבְךָ אֵל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ (אתה תצטרך לעמול כדי לאכול לחם) עד שתחזור אל האדמה שממנה נבראת, אתה תעמול כדי לאכול לחם עד שתמות,¹⁹⁰ כִּי עֲפָר אַתָּה וְאֵל עֲפָר תִּשׁוּב היות ונוצרת מעפר, אתה עתיד לחזור אל העפר לאחר שתמות¹⁹¹: (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אֲשֶׁתּוֹ חַוָּה מיד לאחר שנבראה, קרא האדם את שם אשתו בשם "חווה",¹⁹² כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַי הסיבה שאדם קרא את שם

¹⁸² רש"י. ספורנו: הכוונה היא לגידול.

¹⁸³ א"ע. רש"י: הכוונה היא לתאוה לתשמיש. רמב"ן: הכוונה היא שהאישה תמיד תרצה לעשות את רצון בעלה, אך הבעל יתייחס לאשתו כמו שפחה, וזהו מידה כנגד מידה, שלאחר שאדם אכל מהעץ במצוות האישה, עכשיו האישה תעשה את מה יתווה עליה בעלה. אוה"ח: כנגד שלושת הדברים שראתה האישה בפרי עץ הדעת, נענשה בשלושה דברים: כנגד זה שראתה שהעץ הוא טוב למאכל העניש אותה ה' שאפילו בשעת שמחה, כמו לידת ילדים, יהיה לה עצב. כנגד התאוה של האכילה מפרי העץ אמר לה ואל אישך תשוקתך, כלומר שהאישה אף פעם לא תמלא את תשוקתה. כנגד ונחמד העץ להשכיל שאז רצתה האישה להיות כאלוקים, אמר לה ה' שבעלה ימשול בה.

¹⁸⁴ אונקלוס. אוה"ח: הסיבה שה' הקפיד על אדם הוא לא בגלל שאכל מעץ הדעת, שהרי הוא לא ידע שהוא אוכל מעץ הדעת, אלא בגלל שהוא לא בדק אחרי אשתו לראות מהו מקור הפרי. ספורנו: בגלל ששמעת לקול אשתך בכך שהיא ייחסה אל ה' שקר וקנאה.

¹⁸⁵ א"ע. רש"י: האדמה תוצא זבובים ופרעושים. ספורנו: האדמה תיתן את כוחה רק במקרה ואתה תעבוד אותה. אוה"ח: הסיבה שה' לא קילל את אדם כמו שקילל את חוה, וקילל רק את האדמה, מכיוון שחטאו לא היה בכל שאכל מעץ הדעת, אלא בכך שלא בדק מהו מקור הפרי. אונקלוס.

¹⁸⁷ אונקלוס + רש"י. א"ע: קוץ הוא קוץ גדול ודרדר הוא קוץ קטן.

¹⁸⁸ רש"י.

¹⁸⁹ רש"י. א"ע: בזיעת מלשון יזע, שהאדם יצטרך להזיע הרבה כדי להכין לחם, משעת הזריעה ועד שעת האפיה. כלי יקרף הכוונה היא שאדם צריך לעשות מאמץ כלשהו לפני שהוא אוכל, וכך האוכל מתעכל טוב יותר. אונקלוס.

¹⁹¹ א"ע: עצמותיו של האדם נבראו מהעפר. אוה"ח: הכוונה היא שלא רק שהאדם ימות, אלא גופו גם יירקב.

¹⁹² רש"י. הסיבה שהכתוב הפסיק בקריאת השמות באמצע עם חטא עת הדעת היא מכיוון שהתורה כתבה שהאדם ואשתו היו ערומים ומתוך כך התחיל כל הסתת הנחש, אך המקום האמיתי של פסוק זה הוא מיד לאחר קריאת שמות בעלי החיים. לפי ספורנו, מיקום פסוק זה הוא כאן ורק לאחר החטא קרא האדם את שם אשתו בשם חוה, בגלל שעכשיו היא צריכה לעבוד קשה להחיות את ולדוּתיה כעונש על החטא. אוה"ח: לפני החטא לא רצה האדם לקרוא לאשתו בשם לרוב מעלתה, אך לאחר החטא, כשירדה ממעלתה, כבר קרא לה בשם. א"ע הסביר שהכוונה היא שחוה הייתה האמא של כל מי שעתיד לחיות לאחר מכן.

אשתו בשם חוה היא מלשון "חיים", שחוה נותנת חיים בכל הולדות שהיא מולידה¹⁹³: (כא) וַיַּעַשׂ יְקֹנֶק אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר הִי עָשָׂה לְאָדָם וּלְחוּהָ בְּגָדִים שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מֵעוֹר שֶׁל בַּעֲלֵי חַיִּים,¹⁹⁴ וַיִּלְבָּשֵׂם ה' הַלְבִּישׁ אֶת אָדָם וְחוּהָ בְּכֹתְנֹת הָעוֹר שֶׁהוּא הֵכִין לָהֶם¹⁹⁵: (כב) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֱלֹהִים הִי אָמַר, הֲזֶן הָאָדָם הִיא כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרָע הִרִי עֲכָשׂוֹ, לְאַחַר שֶׁאֵכַל מֵעֵץ הַדַּעַת, הָאָדָם הוּא הַיְחִיד שֶׁיּוֹדֵעַ לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע,¹⁹⁶ וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים שֶׁמָּא, עֲכָשׂוֹ כִּשְׁהָאָדָם יוֹדֵעַ לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע, הוּא יִרְצָה לְאָכֹל גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים,¹⁹⁷ וְאֵכָל וְחִי לְעֵלָם וְלֹאֲחַר שֶׁאֵכַל מֵעֵץ הַחַיִּים, הָאָדָם יִחִיהַ לְעוֹלָם¹⁹⁸: (כג) וַיִּשְׁלַחְהוּ יְקֹנֶק אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן הִי גִירַשׁ אֶת הָאָדָם מִגֵּן עֵדֶן,¹⁹⁹ לְעַבְדֵי אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׂם (הִי גִירַשׁ אֶת הָאָדָם מִגֵּן עֵדֶן) כְּדִי לְעַבֹּד אֶת הָאֲדָמָה מִמֶּנָּה נִבְרָא הָאָדָם²⁰⁰: (כד) וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם הִי גִירַשׁ אֶת אָדָם מִגֵּן עֵדֶן,²⁰¹ וַיִּשְׁפֹּן מִקֶּדֶם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַפְּרִיָּם הִי שֶׁם בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל גֵּן עֵדֶן, מִלֹּאכֵי חִבְלָה שֶׁנִּקְרָאִים כְּרוֹבִים,²⁰² וְאֵת לֵהֵט הַחֶרֶב הַמְתֵּהֲפֶכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דְּרָךְ עֵץ הַחַיִּים וְכֵן שֶׁם הִי בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל גֵּן עֵדֶן, חֶרֶב שֶׁהִלָּחַב שֶׁלָּהּ מִתְהַפֵּךְ וְכֵן, עַל יְדֵי מִלֹּאכֵי הַחִבְלָה, וְעַל יְדֵי הַחֶרֶב הַמְתֵּהֲפֶכֶת, לֹא נִיתֵן לְהִתְקַרֵּב יוֹתֵר אֶל עֵץ הַחַיִּים²⁰³:

¹⁹³ רש"י. א"ע: האותיות ו' ו- י' מתחלפות ביניהן. אוה"ח: האדם קרא לאשתו "חוה" מלשון חויה, נחש, היות והיא חטאה לאחר שהוסתה על ידי הנחש. אמנם, החיים מיוחסים דווקא אל האישה ולא אל הבעל מכיוון שהאישה מצטערת כשהיא מולידה ילדים.

¹⁹⁴ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שכתנות עור היינו שכל עורם היה מכוסה בכותנות שעשה להם ה', כאשר הכוונה היא שהציפורניים שלהם כיסו את כל גופם. ספורנו: הכנת הכותנות הייתה ללא שום מאמץ מצד אדם וחוה כמו שעתידיה הארץ להוציא גלוסקאות. א"ע כתב שיש אומרים שהכוונה היא לעצם העור שמכסה את גוף האדם, ולפני שה' עשה את העור על האדם, היה האדם רק עצמות ובשר. כמו כן הביא דעה הסוברת שהכוונה היא שיש חיה שהיא ממש בדמות אדם, וחיה זו היא שהפשיטו את עורה והלבישו בה את אדם ואשתו. בסוף דבריו כתב שהכוונה היא ממש לכותנות עור שעשה ה'.

¹⁹⁵ ספורנו: הסיבה שה' הלביש את אדם וחוה היא בגלל שאם היו מתלבשים לאחר צאתם מגן עדן, היו חושבים שהם זכו במעלה גבוהה יותר בכך שהם עכשיו מתלבשים.

¹⁹⁶ אונקלוס. רש"י: האדם הוא יחיד בתחתונים לדעת טוב ורע ויש חשש שמא יהפכו אותו להיות אל כמו שאני (ה') יחיד בעליונים. א"ע: "כאחד ממנו" – לפי מחשבת האדם, שהרי באמת יש הפרש בין האדם לעליונים. אוה"ח: הרצון לאכול מעץ החיים יבוא מהאדם, מכיוון שהוא יודע להבחין בין טוב ורע, וזה מה שיגרום לו לאכול מעץ הדעת. כמו כן כתב שאם האדם היה אוכל במזיד מעץ הדעת, והיה מתחייב מיתה, לא היה עוזר לו שהיה אוכל מעץ החיים, אלא שחטאו של האדם היה בשוגג. אמנם הרמב"ן סובר שאם האדם היה אוכל מעץ החיים, גם לאחר החטא, היה זוכה לחיי נצח. ספורנו: האדם, בגלל שהוא יודע להבחין בין טוב לרע, יעזוב את העיסוק בדברים המועילים וכל מה שיעשה זה רק הדברים הערבים.

¹⁹⁷ אונקלוס.

¹⁹⁸ אונקלוס. רש"י: החשש היה שאם האדם יחיה לעולם, הרי שהוא ימשוך את כל הבריות אחריו בכך שהוא יטען שהוא אלוה.

¹⁹⁹ א"ע, ודחה פירוש שהכוונה היא לדרך כבוד.

²⁰⁰ אונקלוס.

²⁰¹ אונקלוס.

²⁰² רש"י. א"ע כתב שיש מפרשים שכרובים היינו דמות נערים, אך הוא עצמו כתב שהכוונה היא לכלל הצורות כולם.

²⁰³ רש"י. א"ע: החרב המתהפכת היא חרב שנאחזת בידי המלאכים ששומרים על עץ החיים, וחרב יש שתי פיות, ולכן היא מתהפכת.

בראשית פרק ד

(א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חוּה אִשְׁתּוֹ עוֹד לִפְנֵי הַחַטָּא בְּאֵכִילַת פִּירוֹת מֵעֵץ הַדַּעַת, אָדָם וְחוּה הִתְחַנְּנוּ, ²⁰⁴ וַתִּהְיֶה חוּה הִרְתָּה, ²⁰⁵ וַתֵּלֶד אֶת קַיִן חוּה הוֹלִידָה בֶן שֶׁהָיָא קָרָאָה לוֹ בְּשֵׁם קַיִן ²⁰⁶ (כָּאִמּוֹר הִיָּה זֶה לִפְנֵי חַטָּא הָאֵכִילָה מֵעֵץ הַדַּעַת), וַתֹּאמֶר לְאַחַר שֶׁהוֹלִידָה אֶת קַיִן אִמְרָה חוּה, קָנִיתִי אִישׁ אֶת יְקֹנֶק אֲנִי קִנִּיתִי וְלֹד עִם הִי, אֲנִי שׁוֹתֶפֶה עִם הִי בִיצִירַת וְלֹד זֶה, וְכַתּוּצָאָה מִכֶּךָ קָרָאָה אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הוֹלֵד קַיִן ²⁰⁷: (ב) וַתִּסְּף לְלֵדַת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל חוּה הוֹסִיפָה לְהוֹלִיד עוֹד וְלֹד שֶׁהָיָה אַחִיו שֶׁל קַיִן, וְשְׁמוֹ הִיָּה הֶבֶל, ²⁰⁸ וַיְהִי הָבֶל רֹעֵה צֹאן הֶבֶל עֶסֶק בְּמִלְאכַת רְעִיית הַצֹּאן, ²⁰⁹ וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה וְאֵילוֹ קַיִן הִיָּה עוֹבֵד אֶת הָאֲדָמָה, קַיִן הִיָּה חֻקְלָאִי: (ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים לְאַחַר שֶׁגִּדְלוּ הַפִּירוֹת שֶׁקַיִן גִּידַל, ²¹⁰ וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לְיְקֹנֶק קַיִן הִבִּיא תְּקֻרוֹת לֵה, וְהוּא הַקָּרִיב דוּוֹקָא מֵהַפִּירוֹת הַגְּרוּעִים שֶׁהָיוּ לוֹ ²¹¹: (ד) וְהָבֶל הִבִּיא גַם הוּא הֶבֶל הִבִּיא גַם כֵּן מִנְחָה לֵה, ²¹² מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ הֶבֶל הִבִּיא לְקָרְבַן אֶת הַצֹּאן הַמּוּבָחָר שְׁלוֹ, ²¹³ וּמִחֲלִבְהֵן (וְכֵן הִבִּיא הֶבֶל לְקָרְבַן לֵה) אֶת הַצֹּאן הַשְּׁמֵן שְׁלוֹ. הֶבֶל הִבִּיא בְּהֵמוֹת מוּבָחָרוֹת לְהַקְרִיבָה לֵה, ²¹⁴ וַיִּשַׁע יְקֹנֶק אֶל הָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ הִי פָנָה אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ. הִי הִתְרַצָּה לְהֶבֶל וּלְמִנְחָה שֶׁהַקָּרִיב. יִרְדָּה אִשׁ וְשִׂרְפָה אֶת הַקָּרְבָּן שֶׁהֶבֶל הַקָּרִיב לֵה, ²¹⁵: (ה) וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה הִי לֹא פָנָה אֶל קַיִן וְאֶל הַמִּנְחָה שֶׁהִבִּיא מֵהַפִּירוֹת. לֹא יִרְדָּה אִשׁ וְשִׂרְפָה אֶת הַפִּירוֹת שֶׁהִבִּיא קַיִן לְקָרְבַן לֵה, ²¹⁶ וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד קַיִן כַּעַס מְאוּד עַל שֶׁהִי לֹא קִיבַל אֶת מִנְחָתוֹ, ²¹⁷ וַיִּפְּלוּ פָּנָיו קַיִן כִּבֵּשׁ אֶת פָּנָיו מֵרֹב בּוֹשָׁה עַל שֶׁהִי לֹא קִיבַל אֶת קָרְבָּנוֹ ²¹⁸: (ו) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶל

²⁰⁴ רש"י.

²⁰⁵ אונקלוס.

²⁰⁶ רמב"ן.

²⁰⁷ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שבן זה יהיה קנוי לה', וכאשר נמות, הוא יעבוד את בוראנו במקומו.

²⁰⁸ אונקלוס. רש"י: המילים "את" באים לומר שעם קין (שלגביו נאמר את אחד) נולדה תאומה אחת ואילו עם הבל נולדו שתי תאומות. רמב"ן: הסיבה שנקרא הבל בשם זה היא מכיוון שקנין האדם דומה להבל, אך הכתוב לא רצה לפרש זאת, ולכן לא כתוב הטעם של קריאת הבל בשם זה. אוה"ח: הסיבה שכתוב כאן "את אחיו" היא מכיוון שחז"ל אומרים לנו שבאמת הבל ניצח את קין, אלא שהבל ויתר לקין ונהג בו מעשה אחוה, ואז קין הרג את הבל.

²⁰⁹ רש"י כתב שהסיבה שהבל רעה את הצאו היא בגלל שהאדמה התקללה, ולכן פרש ממלאכת האדמה. ספורנו כתב שרעייתה הצאן היא מלאכה חשובה יותר.

²¹⁰ א"ע. בפירוש נוסף בפסוק ד' כתב שהכוונה היא לאחר שעברו שנתיים ימים. בכלי יקר כתב שהכוונה היא לאחר שהייתה חלוקה ברורה בין קיל להבל: הבל היה עובד ה' וקין היה תאוותן ולפי"ז חילקו ביניהם את אוצרות העולם.

²¹¹ אונקלוס + רש"י, וכן כתב רש"י שיש אומרים שהיה זה זרע פשתן. רש"י כתב אפשרות נוספת שלא היו אלה הפירות הגרועים שלו, אלא קין לקח סתם פירות ולא היה אכפת לו אם הם פירות טובים או גרועים. רשב"ם כתב שמנחה היא דורן.

²¹² אונקלוס.

²¹³ אונקלוס.

²¹⁴ אונקלוס.

²¹⁵ רש"י + אונקלוס. א"ע: ה' קיבל את קרבנו של הבל, ויתכן שירדה אש ושרפה את קרבנו.

²¹⁶ אוה"ח: למרות שה' התרצה בקרבנו של הבל, ואז לכאורה היה צריך להיות קל יותר לרצות את ה' ושהוא יקבל מנחה של קין, ה' עדיין לא קיבל את מנחתו של קין.

²¹⁷ אונקלוס. ספורנו: קין קינא מאוד באחיו ולכן הוא כעס. אוה"ח: בהתחלה אמר קין שה' לא משגיח על ברואיו ולכן לא קיבל את מנחתו, אך לאחר שקין ראה שה' קיבל את קרבנו של הבל, אז הבין שהבעיה היא בו ולא חלילה בה'.

²¹⁸ ספורנו. אוה"ח: כל מי שכועס, מסתלקת ממנו הצלם האלוקי שעל פניו, ונפילת הפנים המוזכרת כאן היא הסתלקות הצלם האלוקי מעל פניו.

קִינָה ה' אמר לקין: לָמָּה חָרָה לְךָ וְלָמָּה נִפְלֹא פָנֶיךָ לָמָּה אתה כועס ולמה כבשת את פניך מרוב בושה²¹⁹:
 (ז) הֲלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת הָרִי אִם תִּיטִיב אֶת דַּרְכֶּיךָ, אִם תִּחְזֹר בַּתְּשׁוּבָה, יִימַח לְךָ הַחַטָּא בְּכַךְ שֶׁלֹּא
 הִקְרַבְתָּ קֶרֶב מוּבָחַר,²²⁰ וְאִם לֹא תִיטִיב אֶךְ אִם לֹא תִיטִיב אֶת מַעֲשֶׂיךָ, אִם לֹא תִחְזֹר בַּתְּשׁוּבָה עַל
 שֶׁהִקְרַבְתָּ לַפְּנֵי קֶרֶב שְׂאֵת מוּבָחַר,²²¹ לְפִתְחַ חַטָּאת רִבִּינָה (אִם לֹא תִחְזֹר בַּתְּשׁוּבָה) בְּיוֹם הַדִּין, הַחַטָּא שֶׁלְךָ
 עֲדִיין יִרְבוֹץ עַל הַקֶּבֶר שֶׁלְךָ, הַחַטָּא שֶׁלְךָ עֲדִיין לֹא יִימַח, וְאַתָּה עֲתִיד לְהִיעַנֵשׁ עַל חַטָּא זֶה,²²² וְאַלִּיךָ
 תִּשְׁוֹקְתוּ יֵצֵר הָרַע תִּמְיֵד יִשְׁתַּקֵּק אֲלֶיךָ, יֵצֵר הָרַע תִּמְיֵד יִנְסֶה לְהַכְשִׁיל אֹתְךָ,²²³ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ אֶךְ
 לַמְּרוֹת שִׁיֵּצֵר הָרַע מִנְסֶה לְהַכְשִׁיל אֹתְךָ, אֵתְךָ יִכּוֹל לְהַתְּגַבֵּר עָלָיו וּלְמַשׁוֹל בּוֹ²²⁴: (ח) וַיֹּאמֶר קִינָה אֶל הֶבֶל
 אָחִיו קִינָה הִתְחִיל לומר דברי מריבה עם אחיו הבל, קִינָה הִתְחִיל לְרִיב עִם הֶבֶל,²²⁵ וַיְהִי בְּהִיוֹתָם בְּשָׂדֵה כַּאֲשֶׁר
 קִינָה וְהֶבֶל הָיוּ שְׁנֵיהֶם בְּשָׂדֵה, וַיִּקְּם קִינָה אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיְהַרְגֵהוּ (כַּאֲשֶׁר קִינָה וְהֶבֶל הָיוּ בְּשָׂדֵה) קִינָה קָם עַל הֶבֶל
 אָחִיו וְהָרַג אֹתוֹ²²⁶: (ט) וַיֹּאמֶר יִקְנֹךְ אֶל קִינָה ה' שָׁאל אֶת קִינָה: אִי הֶבֶל אָחִיךָ הֵיכֵן נִמְצָא אָחִיךָ הֶבֶל.
 (אִמְנָם ה' יָדַע שֶׁקִּינָה הָרַג אֶת הֶבֶל, אֶךְ הוּא רָצָה לְפַתּוֹחַ עִימוֹ בְּשִׂיחָה),²²⁷ וַיֹּאמֶר קִינָה אֶת ה' : לֹא יִדְעָתִי
 אֵינִי יוֹדַע הֵיכֵן נִמְצָא הֶבֶל אָחִי, הִשְׁמֵר אָחִי אֲנֹכִי הָאֵם אֲנִי שׁוֹמֵר עַל הֶבֶל וְצָרִיךְ לְדַעַת בְּכֹל זְמַן הֵיכֵן הוּא
 נִמְצָא²²⁸: (י) וַיֹּאמֶר ה' אֶת קִינָה: מָה עָשִׂיתָ מֵהַ עֲשִׂיתָ, אֵיךְ יִכּוֹלֶת לְהַרוֹג אֶת אָחִיךָ, קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ
 צִעֲקִים אֵלַי מִן הָאָדָמָה קוֹל דְּמוֹ שֶׁל הֶבֶל וְשֶׁל כָּל צִאֲצָאִיו שֶׁהָיוּ עֲתִידִים לְהִיוֹלָד מִמֶּנּוּ (אֶךְ עַכְשָׁיו כִּבֵּר לֹא
 יִיוֹלְדוּ לוֹ הַיּוֹת וְאַתָּה הָרַגְתָּ אֹתוֹ), צוּעֲקִים אֵלַי מִהָאָדָמָה²²⁹: (יא) וַעֲתָה אָרוּר אָתָּה עַכְשָׁיו, לְאַחַר

²¹⁹ אונקלוס. ספורנו: הרי כשיש קלקול, צריך לבדוק איך מתקנים את העוול ולא לכבש את פניך בקרקע.
²²⁰ אונקלוס. א"ע: ה' אִם תִּיטִיב אֶת דַּרְכֶּיךָ – שֵׂאת, אֵתְךָ תּוֹכַל לְשֵׂאת פְּנִים, לְהַרִים אֶת פְּנִיךָ בְּמִקּוֹם לְכַבֵּשׁ
 אוֹתָם מִרְבּוֹ בּוֹשֶׁה. רשב"ם: אִם תִּיטִיב אֶת דַּרְכֶּיךָ – שֵׂאת, אֵתְךָ תּוֹכַל לְשֵׂאת אֶת עוֹנוֹתֶיךָ וְהֵם לֹא יִהְיוּ כְּבָדִים
 מִיָּדִי בְּשִׁבְלֶךָ. ספורנו: אִם תִּיטִיב, אִם אֵתְךָ בַּעֲצֻמְךָ תִּשְׁתַּדֵּל לְהִיוֹת רְצוּי לַפְּנֵי – שֵׂאת, תִּהְיֶה לְךָ מַעֲלָה גְבוּהָה.
 רמב"ן: אִם תִּיטִיב אֶת דַּרְכֶּיךָ – יִהְיֶה לְךָ שֵׂאת יוֹתֵר עַל אָחִיךָ, אֵתְךָ תִּהְיֶה בְּמַדְרַגָּה גְבוּהָה יוֹתֵר מֵאָחִיךָ, שֶׁהָרִי
 אֵתְךָ הַבְּכוֹר, אֶךְ אִם לֹא תִיטִיב אֶת דַּרְכֶּיךָ, אֵתְךָ תִּמְיֵד תִּיכְשֵׁל.

²²¹ אונקלוס.
²²² אונקלוס ורש"י. רשב"ם: אִם לֹא תִיטִיב אֶת דַּרְכֶּיךָ, לֹא תּוֹכַל לְשֵׂאת אֶת הַחַטָּאִים שֶׁלְךָ, הַיּוֹת וְהֵם יִהְיוּ כְּבָדִים
 מִיָּדִי בְּשִׁבְלֶךָ. א"ע כתב שלפי האומרים שמדובר על יצר הרע, הכוונה היא שיצר הרע נמצא על פתחו של ביתו
 של האדם ותמיד מכשילו. כמו כן הביא את הפירוש שהכוונה היא שתשוקתו של הבל היא אליו, ותמיד הבל
 רוצה להתקרב אליו. אמנם הא"ע עצמו פירש שחטאת היינו סמיכות והכוונה היא שיצר לב האדם רובץ עליו כל
 הזמן כדי להחטיו. כלי יקר: לפתחו של גיהנום החטא עדיין ירבוץ עליך. בפירוש נוסף כתב שיצירה"ר מוצא פתח
 להחטאי את האדם רק במקום שהאדם עצמו נותן לו פתח להיכנס אליו.

²²³ רש"י.
²²⁴ רש"י.

²²⁵ רש"י. א"ע: אמר לו את כל הדברים שאמר לו ה' לפני כן. ספורנו: קִינָה אמר להבל כמה שהוא כועס ומתבייש
 על מה שקרה. רמב"ן: קִינָה אמר להבל שיצאו שניהם לשדה. כמו"כ כתב הרמב"ן שיתכן שקין חשב שהעולם כולו
 ייבנה ממנו, ושלאדם הראשון לא יהיו יותר בנים. אוה"ח: קִינָה הסביר להבל שאין לו דבר נגדו. כמו"כ הסביר שקין
 שהיה עובד אדמה התחכם להביא את הבל לשדה שם היה מקום שהאדמה בולעת את מה שנמצא שם,
 ובעורמה, גרם קִינָה להבל לרדת אל אחד מהמקומות הללו. הבל חשב שהאדמה היא שהרגתו ולא הבין שהייתה
 זו התחכמות של קִינָה, ולכן הבל בא בטענות לה' על האדמה. אך ה' הבין שהכל היה התחכמות של קִינָה ולכן פנה
 אליו לראות את יודה מעצמו שהוא זה שגרם להבל ליהרג. כלי יקר: קִינָה אמר דברי "האמרה", חשיבות על עצמו
 בפני הבל, ואמר שהבל הביא קרבן רק לאחר שראה שהוא עצמו הביא את הקרבן, וכך התפתח הדבר למריבה.
²²⁶ אונקלוס. א"ע: יש שואלים איך הרג קִינָה את הבל, הרי לא היו אז חרבות. התשובה, יכול להיות שהרגו על ידי

חֲנֹק.
²²⁷ אונקלוס + רש"י. ספורנו: ה' שָׁאל אֶת קִינָה הֵיכֵן קָבַר אֶת הֶבֶל.

²²⁸ רש"י, ונעשה כגונב דעת עליונה.

²²⁹ אונקלוס ורש"י. רש"י כתב פירוש נוסף שהכוונה היא שקין לא ידע מהיכן הייתה יוצאת הנשמה, ולכן פצע את
 הבל במקומות רבים, וכך ירד להבל דם בהרבה מקומות.

שרצחת את הבל, אתה תהיה מקולל, ובצלע הפסוק הבא מפורשת הקללה, מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך האדמה תהיה מקוללת יותר אצלך ממה שקיללתי אותה לאחר חטא האכילה מעץ הדעת, בגלל שהאדמה פתחה את פיה כדי לקבל את הדם של הבל. בפסוק הבא יבואר במה תתבטא הקללה הגדולה יותר של האדמה אצל קין²³⁰: (יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה כַּאֲשֶׁר אֲתָה תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה,²³¹ לֹא תִסַּף תֶּת כֹּחָהּ לָךְ הָאֲדָמָה לֹא תוֹסִיף לָךְ מִכּוּחָהּ, הָאֲדָמָה לֹא תִצְמִיחַ לָךְ כְּלוּם. גם הקוץ והדרדר והעשבים שהארץ הייתה מצמיחה לאחר החטא, ושהיה בהם קצת תועלת שהרי היה ניתן להכין מהם מאכל לאחר טורח רב, לא יגדלו לך יותר,²³² נֶעַ וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ אֲתָה תִּהְיֶה מִטְּלָל וּגּוֹלָה בְּאֶרֶץ. אין לך רשות לגור במקום אחד²³³: (יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל יִקְוֹק קַיִן שֶׁאֵל יִקְוֹק קַיִן שָׁאֵל אֶת ה': גְּדוֹל עֲוֹנֵי מִנְּשָׂא הָאֵם הַחֲטָא שְׁלִי הוּא בְּאֵמֶת גְּדוֹל מִיָּדִי, וְאֵינְךָ יֹכֵל לְשִׂאת אוֹתוֹ וּלְמַחֹל לִי²³⁴: (יד) הֵן גְּרִשְׁתָּ אֶתִּי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה הִרִי אֲתָה גִירֶשֶׁת אוֹתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, אֲתָה גֹרֶת שְׂאֵנִי אֵינְשׁ וְשְׂאֵנִי אֵהִיָּה נֹוֹד מִמְּקוֹם לְמִקְוֹם,²³⁵ וּמִפְּנֵיךְ אֶסְתֵּר וְלֹא נִיתֵן לְהִתְחַבֵּא מִמֶּךָ, וּמִמִּילָא בְּרוּר שְׁבַכְל מְקוֹם שְׂאֵלִי אֲנִי אִגְלָה אֲנִי אֵינְשׁ,²³⁶ וְהִיָּיתִי נֶעַ וְנָד בְּאֶרֶץ אֲנִי אֵהִיָּה מִטְּלָל וּגּוֹלָה בְּאֶרֶץ,²³⁷ וְהִיָּה כָּל מִצְּאֵי יַהֲרֹגְנִי וְאֹז, כְּעוֹנֶשׁ עַל שְׁהִרְגִיתִי אֶת הַבֵּל, כֹּל אָדָם שִׁימְצָא אוֹתִי יַהֲרוֹג אוֹתִי²³⁸: (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ יִקְוֹק ה' אִמֵּר לְקַיִן: לִכְן כָּל הַיָּרֹג קַיִן כִּיוֹן שֶׁאֲתָה תִּהְיֶה גּוֹלָה בְּאֶרֶץ, כֹּל מִי שִׁיְהָרוֹג אוֹתְךָ, יֵיעֲנֶשׁ. (אִמְנֵם עוֹנֶשׁוֹ שֶׁל מִי שֶׁהָרוֹג אֶת קַיִן לֹא פוֹרֵשׁ בְּפִסּוֹק, וְהַמְקֵרָא הוּא מְקֵרָא חֲסֵר),²³⁹ שְׁבַעֲתֵימִ יָקָם וּבִסּוּף שֶׁבַע דּוֹרוֹת, אֲנִי אֲתַנְקֵם בְּקַיִן עַל שֶׁהָרוֹג אֶת הַבֵּל אַחִיו. קַיִן טַעַן שֶׁאֵם הוּא יִגְלָה בְּאֶרֶץ, הִרִי שֶׁהוּא מִיָּד יָמוּת, וְה' אִמֵּר שֶׁאִמְנֵם אֵינְךָ הִיתֵר עֲכָשִׁי לְהָרוֹג אֶת קַיִן, וְרַק בְּעוֹד שֶׁבַע דּוֹרוֹת, קַיִן יַהֲרוֹג כְּעוֹנֶשׁ עַל שֶׁהָרוֹג אֶת הַבֵּל,²⁴⁰ וַיִּשָּׂם יִקְוֹק לְקַיִן אוֹת ה' חִקֵּק עַל מִצְּחוֹ שֶׁל קַיִן אוֹת,²⁴¹ לְבִלְתִּי הַפּוֹת אוֹתוֹ כָּל מִצְּאֵוֹ הַסִּיבָה שֶׁה' חִקֵּק לְקַיִן אוֹת עַל מִצְּחוֹ הִיא כְּדִי שְׂמִי שְׂמוּצָא

²³⁰ רש"י. א"ע ורמב"ן: הקללה שלך תבוא מהאדמה, שלא תיתן לך את פירותיה, למרות שכל מלאכתך היא להיות שקלאי. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שיש כאן שלושה קללות: האדמה לא תיתן מעצמה כלום, חא יגדלו פירות ללא עבודה, וגם כאשר יתאמץ קין, האדמה כמעט ולא תיתן פירות, והקללה השלישית היא שקין יהיה נע ונד בארץ. ספורנו: לא היה צריך לפרש מהו עונשו של קין עצמו, שהרי עונשו של הרוצח ברור מאליו, ורק האדמה נענשה כאן יותר.

²³¹ אונקלוס.

²³² רש"י.

²³³ אונקלוס + רש"י. כלי יקר: הצורך בכך שיהי גולה היא כדי להראות שלא היה זה חטא של הארץ, וכך מראה הארץ שאינה מחניפה אל קין, והיא אינה נותנת לו לגור במקום אחד ולנוח שם, וזאת בגלל שלא ניתן להרוג את קין כדי שהעולם יבנה ממנו, ואז יש חש שיאמרו שהאדמה שיתפה פעולה עם קין עיי"ש.

²³⁴ רש"י, ודברים אלו נאמרו בלשון תמיהה. א"ע ורמב"ן: הכוונה אינה בתמיהה, אלא קין באמת הודה בחטאו ואמר שלא ניתן למחול לו על החטא שחטא בו, אך מצד שני הוא אינו יכול לעמוד בחומרת העונש.

²³⁵ אונקלוס.

²³⁶ אונקלוס. א"ע: אני אגלה ממקום שמוכן לקבל את גבורת ה' למקום שאין מקבלים אותו שם. רמב"ן בפסוק טז' פירש שהכוונה היא שקין לא יעמוד יותר לפני ה', כמו שכתוב לאחר מכן שקין יצא מלפני ה'.

²³⁷ אונקלוס. ספורנו: עונש זה חמור יותר ממתה.

²³⁸ אונקלוס. ספורנו: העונש על מה שעשיתי יהיה גדול מידי.

²³⁹ רש"י.

²⁴⁰ רש"י. ספורנו: שבעתים היינו שבע פעמים שבע, כלומר: ארבעים ותשע, ומכיוון שקין הרג חצי מהאנשים בעולם, עונשו חמור הרבה יותר. א"ע: העונש יהיה לאחר שבע דורות, אך הכוונה יכולה להיות שהנקמה תהיה בצאצאיו של קין. רמב"ן בפסוק כג': הכוונה היא שמי שיהרוג את קין יענש על ידי ה' פי שבע בחומרה ממה שקין עצמו נענש.

²⁴¹ רש"י. א"ע כתב שיש אומרים שהאות היא קרן. ויש אומרים שה' נתן בליבו של קין אומץ כדי שלא יפחד מכך שיהרגו אותו. הא"ע עצמו מפרש שהכוונה היא שה' עשה אות לקין, מופת, כדי להוכיח לו שלא יהרגו אותו, אלא

אותו, לא יהרוג אותו. כל מי שראה את האות על מצחו של קין, הבין שאסור לו להרוג את קין²⁴²: (טז) **וַיֵּצֵא קַיִן מִלְּפָנַי יִקְוֶה קַיִן יֵצֵא מִלְּפָנַי הִי**,²⁴³ **וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד** קין ישב בחבל ארץ שהוא היה נע ונד שם. קין הסתובב כל הזמן בחבל ארץ מסוים, ולכן חבל ארץ זה נקרא בשם "ארץ נוד",²⁴⁴ **קִדְמַת עֵדֶן** ארץ נוד נמצאת מזרחית לגן עדן²⁴⁵: (יז) **וַיַּדַּע קַיִן אֶת אִשְׁתּוֹ** קין התחתן עם אשתו, **וַתֵּהָרָה אִשְׁתּוֹ** של קין הרתה, **וַתֵּלֶד אֶת חַנוּךְ** אשתו של קין ילדה בן שנקרא חנוך, **וַיְהִי בְנֵה עֵיר** קין היה באמצע לבנות עיר בשעה שנולד לו בנו חנוך,²⁴⁶ **וַיִּקְרָא שֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חַנוּךְ** קין קרא את שם העיר שבנה בשם "חנוך", כמו שמו של בנו²⁴⁷: (יח) **וַיֵּלֶד לְחַנוּךְ אֶת עֵירֵד** לחנוך, בנו של קין, נולד ילד בשם עירד, **וַעֵירֵד יָלַד אֶת מַחוּיָאֵל** עירד ילד בן בשם מחויאל, **וּמַחוּיָאֵל יָלַד אֶת מְתוּשָׁאֵל** מחויאל ילד בן בשם מתושאל, **וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת לָמֶךְ** מתושאל ילד בן בשם למך: (יט) **וַיִּקַּח לוֹ לְמֶדֶת שְׁתֵּי נָשִׁים** למך התחתן עם שתי נשים,²⁴⁸ **שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה** שם האישה האחת של למך הוא עדה ואילו שם האישה השנייה של למך הוא צילה: (כ) **וַתֵּלֶד עֵדָה אֶת יָבֶל** עדה הולידה בן שנקרא בשם יבל, **הוּא הָיָה אָבִי יֵשֶׁב אֱהֶל וּמִקְנֵה** יבל היה האדם הראשון בעולם שהיה רועה את הצאן על ידי הקמת אוהל במקום בו היה רועה את הצאן, ובכל פעם היה יבל נודד למקום אחר כדי לרעות שם את הצאן, ושם היה מקים את אוהלו מחדש ורועה שם את המקנה. (גם הבל היה רועה צאן, אך הבל היה רועה את צאנו במקום אחד, ואילו יבל היה האדם הראשון שנודד ממקום למקום כדי לרעות את הצאן, ובכל מקום שאליו הגיע, היה מקים אוהל)²⁴⁹: (כא) **וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל** שמו של אחיו של יבל היה יובל, **הוּא הָיָה אָבִי כָל תְּפֹשׁ כְּנֹד וְעֹגֵב** יובל היה

שהתורה לא כתבה את האות. רמב"ן כתב שאולי הכוונה היא שבכל מקום אליו היה הולך קין, היה ה' שולח לו אות להיכן ללכת.

²⁴² רש"י.

²⁴³ אונקלוס. רש"י: קין יצא כאילו בהכנעה, כגונב דעת עליונה. רמב"ן: כאן קין קיים את דבריו שהוא לא יעמוד יותר לפני ה', "ומפניך אסתר".

²⁴⁴ א"ע ורמב"ן. רש"י: היה זה המקום אליו גלו כל הגולים וגם אדם הראשון גלה לשם כשגורש מגן עדן. פירוש נוסף שכתב רש"י הוא שבכל מקום אל קין היה הולך, הייתה הארץ מחתיו מזדעזעת, וכולם היו אומרים לפרוש מקין כיוון שהוא הרג את אחיו. כלי יקר: מצאנו שכל אדם ההורג נפש גולה למזרח: אדה"ר גזר מיתה על העולם, קין. הסיבה לכך היא מכיוון שהרוצח קיצר את שנות חייו

²⁴⁵ רש"י.

²⁴⁶ רש"י. רמב"ן: בהתחלה חשב קין שהוא יהיה ערירי כעונש על חטאו, ולאחר שנולד לו חנוך, התחיל קין לבנות עיר כדי שחנוך בנו יוכל להתיישב בה. לכן גם קרא קין את שם העיר חנוך, היות והוא עצמו ארור ומעשיו אינם מצליחים. כמו כן, לקח לקין כל בניו לבנות את העיר. קין לא סיים את המלאכה, הואיל ומעשיו ארורים. הסיבה שהתורה האריכה הרבה בסיפורים על חנוך היא כדי לומר שה' קיים את דברו והאריך אפיים לקין. כלי יקר: הסיבה שקין הלך כל הזמן ובנה את העיר היא בגלל שקין היה תאוותן ולא הספיק לו מה שבנה.

²⁴⁷ אונקלוס.

²⁴⁸ רש"י: הסיבה שהתורה האריכה בכך היא כדי לספר שה' קיים את דבריו שלמך, הדור השביעי, הרג את קין. הסיבה שלמך התחתן עם שתי נשים היא מכיוון שכך היה דרכם שהיו לוקחים אישה אחת לפריה ורביה ואישה שניה לתשמיש, וזו שהיה לקוח לשם תשמיש היה משקה אותה כוס של עקרין כדי שתהיה מקושטת, ומאכילה מעדנים, ואילו זאת שהייתה לשם פריה ורביה לא קילה יחס טוב. עדה הייתה האישה של פריה ורביה, על שם שהייתה מוסרת (עדה היינו מוסרת) ואילו צילה הייתה של תשמיש, על שם שתמיד יושבת בצילו של למך. לפי"ז יש לומר שצילה ילדה את תובל קין עוד לפני שלמך אותה בכוס של עקרין. הכלי יקר מרחיב בדבר לומר שכל הסיבה שהתורה כתבה את סיפור שתי נוסותיו של למך היא כדי לומר לנו שכאשר אדם מתחתן למטרה טובה, הוא זוכה לצאצאים טובים, וכאשר הוא מתחתן רק כדי למלא את תאוותיו, הרי שאינו זוכה לצאצאים טובים. לפיכך, עדה שלמך התחתן איתה כדי להוליד ילדים, ילדה שני בנים צדיקים, ואילו צילה שלמך התחתן איתה רק לשם תאוות התשמיש, הולידה את תובל קין שהיה מכין כלי רציחה.

²⁴⁹ רש"י. בשם מדרש אגדה כתב רש"י שיבל היה בונה אוהלים ובתים לשם עבודה זרה. לפי רש"י, פירוש המילה "אבי" היינו הראשון, וכן פירש הא"ע. אמנם אונקלוס תרגם שהכוונה היא לאדם החשוב בהם: יבל היה רועה הצאן החשוב בדורו ואילו יובל היה הנגן החשוב של דורו.

האדם הראשון בעולם שניגן על כלי נגינה שנקראים כינור ועוגב²⁵⁰: (כב) וְצִלָּה גַם הוּא יִלְדָה בְּנוֹסָף לְכַד שְׁעֵדָה יִלְדָה לְלִמְךָ שְׁנֵי בָנִים, צִילָה, אִשְׁתּוֹ הַשְּׁנִייה שֶׁל לִמְךָ יִלְדָה גַם הִיא בֶן אֶת תּוֹבֵל קִין שְׁמוֹ שֶׁל הַבֶּן שְׁצִילָה יִלְדָה לְלִמְךָ הִיא תּוֹבֵל קִין,²⁵¹ לְטֵשׁ כָּל הָרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרָזָל תּוֹבֵל קִין הִיא מֵחֵדֵד אֶת כְּלֵי הַחֲרִישָׁה שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִים מִנְחוֹשֶׁת וּבְרָזָל,²⁵² וְאַחֲזֵת תּוֹבֵל קִין נַעֲמָה לְתוֹבֵל קִין הֵייתָה אַחֲזֵת שֶׁשְׁמָה הִיא נַעֲמָה²⁵³: (כג) וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׂיוֹ לִמְךָ אִמְרָ לְשֵׁנֵי נְשׂוֹתָיו, עֵדָה וְצִילָה, עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעֲנָן קוֹלֵי עֵדָה וְצִילָה תִשְׁמַעוּ אֶת מַה שְׁאוֹמֵר לָכֵס,²⁵⁴ נָשִׁי לְמֶדֶד הָאֵזְנָה אִמְרָתִי נְשׂוֹתָיו שֶׁל לִמְךָ (הַכּוֹנֵנָה כֹּאֵן הִיא גַם לְעֵדָה וְצִילָה) תִּאֲזִינוּ לְמַה שְׁאוֹמֵר לָכֵס. (יש כֹּאֵן כְּפִילוֹת בַּפְּסוֹק, וְצִלַּע זֶה חוֹזֵר עַל הַצִּלַּע הַקּוֹדֵם שֶׁל הַפְּסוֹק בְּאוֹפֵן אַחֵר),²⁵⁵ כִּי אִישׁ הָרְגָתִי לְפָצְעִי הָרִי אֲנִי לֹא הָרַגְתִּי אֶף אָדָם, וְאִם כֵּן אֵין סִיבָה שֶׁלֹּא לְהוֹלִיד יִלְדִים, שֶׁהָרִי הַיִּלְדִים לֹא יִמּוֹתוּ,²⁵⁶ וְיִלְדוּ לְחִבְרָתִי וְכֵן לֹא פָצַעְתִּי יֶלֶד, לֹא עֲשִׂיתִי חֲבוּרָה לְיֶלֶד, וְאִם כֵּן זֶרְעִי לֹא יוֹשֵׁמֵד. נְשׂוֹתָיו שֶׁל מֶלֶךְ עֲזָבוּ אוֹתוֹ וְלֹא רָצוּ לְהוֹלִיד לוֹ יִלְדִים, הָיוֹת וְהֵם יִדְעוּ שֶׁהִ' עֵתִיד לְהַבְיֵא מְבוֹל עַל הָעוֹלָם, וְהֵן לֹא רָצוּ לְהוֹלִיד יִלְדִים שִׁימּוֹתוֹ בְּמְבוֹל. לִמְךָ אִמְרָ לְהֵן, שְׂאֵין לְחַשׂוֹשׁ שֶׁהַבָּנִים שִׁיּוֹלִידוּ מִמֶּנּוּ יִמּוֹתוֹ בְּמְבוֹל, שֶׁהָרִי הוּא עֲצָמוֹ לֹא הָרַג אֶף אָדָם, וְאִם כֵּן, אֵין זֶה רֹאוּי שֶׁזֶרְעוֹ יוֹכַחֵד בְּמְבוֹל²⁵⁷: (כד) כִּי שְׁבַעֲתֵים יִקָּם קִין וְלִמְךָ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה אִם קִין שֶׁהָרַג אֶת הַבֵּל בְּמִזִּיד, נַעֲנֵשׁ רֶק אַחֲרַי שְׁבַעֵה דוֹרוֹת, קַל וְחוֹמֵר אֲנִי לִמְךָ, שֶׁלֹּא הָרַגְתִּי אָדָם, שֶׁזֶרְעִי יִחִיהַ לְעוֹד שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה דוֹרוֹת (הַכּוֹנֵנָה הִיא לְהַרְבֵּה פְעָמִים כְּפּוֹל שְׁבַעֵת הַדּוֹרוֹת שֶׁהִ' הַמֵּתִין וְלֹא הַעֲנִישׁ אֶת קִין)²⁵⁸: (כה) וַיִּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ אָדָם הַמִּשְׁכֵּד לְהָיוֹת נָשׁוּי לְחוּהָ, וַתֵּלֶד בֶּן חוּהָ הוֹלִידָהּ בֶּן, וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת חוּהָ קִרְאָהּ לְבֶן שֶׁנּוֹלַד לָהּ בְּשֵׁם שֵׁת, כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֲרַי תַּחַת הַבָּל כִּי הָרַגוּ קִין (הַסִּיבָה שֶׁחוּהָ קִרְאָהּ לְבֶן שֶׁנּוֹלַד לָהּ עֵתָה בְּשֵׁם שֵׁת הִיא) מִכִּיוּן שֶׁהִ' נִתֵּן לִי בֶן אַחֲרַי

²⁵⁰ א"ע

²⁵¹ רש"י: נקרא כך על שם שתיבל את אומנותו של קין, והבין כלי נשק לרוצחים.

²⁵² א"ע. אונקלוס: תובל קין היה האדם החשוב שהיה מתעסק עם נחושת וברזל. רמב"ן: תובל קין היה לוטש וחורש עם כל כלי הנחושת והברזל. לפי"ז, בניגוד לא"ע שהחרישה היא תיאור לכלים שאותם השחיז תובל קין, הרי שלפי הרמב"ן החרישה היא תיאור פעולה של תובל קין, ולכאורה פעולת החרישה היא חרישה בשדה עם כלי המתכת (למרות שהדבר אינו מוכרח). רש"י פירש די באמצע: החרישה היא פעולה, אך פעולת החרישה כאן אינה חרישה בשדה, אלא גם היא מעניין הכנת הכלי.

²⁵³ אונקלוס. רש"י: נעמה הייתה אשתו של נח. הרמב"ן כתב בשם חז"ל מספר שיהיום נוספים לגבי זיהוי נעמה.

²⁵⁴ אונקלוס.

²⁵⁵ אונקלוס.

²⁵⁶ אונקלוס ורש"י בפירושו השני.

²⁵⁷ אונקלוס ורש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב רש"י שהכוונה היא שלמך הרג את קין ואת תובל קין.

למך היה עיור והוא יצא עם תובל קין שהיה מנחה אותו, וכאשר למך ראה את קין, היה נראה לו שקים הוא בהמה והוא הרג את קין, לאחר מכן, כאשר למך הבין את טעותו הוא ספק את כפיו על פניו של תובל קין וכך הרגו. נשותיו של למך פרשו ממנו מתשמיש הואיל והן כעסו עליו, ולמך הסביר להם שהוא הרג רק בשוגג. א"ע: הסיבה שהן לא רצו להוליד הוא מכיוון שהם פחדו שמי שייולד להם יהיה דור שביעי של קין והוא ימות כעונש על חטאו של קין. למך הסביר לנשותיו שהוא עצמו הוא דור שביעי של קין, ואם אדם יבוא להרוג אותו, הוא יהרוג את מי שקם להרוג או שיפצע אותו. רמב"ן: נשותיו של למך פחדו שהוא יענש על חטאו של קין ולכן למך הרגיע אותו. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שלמך לימד את שלושת בניו את ל המקצועות שהיו אז בעולם, ונשותיו פחדו שיענש על שלימד את תובל קין איך להכין כלי נשק, ולכן למך הרגיע אותו ואמר להן שהוא לא הרג אדם בעצמו, ולכן אין הוא ראוי לעונש.

²⁵⁸ רש"י, והרי שזהו קל וחומר של שטות, שהרי לפי זה יוצא שה' לא יכול לגבות את חובו. ספורנו: הצער שהצטער למך על שהרג את קין ואת תובל קין הוא פי ארבעים ותשע מהצער של קין על שהרג את הבל.

במקום הבל שנהרג על ידי קין²⁵⁹: (כו) וּלְשֵׁת גַם הוּא יֵלֵד בֵּן גַם לִשְׁת נוֹלַד בּוֹ, וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אָנוּשׁ שֶׁת קרא לבן שנוולד לו בשם אנוש, אִז הוֹחֵל לְקָרָא בְּשֵׁם יְקוֹק בִּימֵיו שֶׁל אָנוּשׁ הִתְחִילוּ לְהִתְפַּלֵּל בְּשֵׁם ה', מכיוון שבזמנו של אנוש היו הרבה צרות שהיה צריך להתפלל עליהן²⁶⁰:

בראשית פרק ה

(א) זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם הַצֵּאצָאִים הַרְשׁוּמִים בְּהַמְשַׁךְ הַפְּסוּקִים, הֵם הַצֵּאצָאִים שֶׁנּוֹלְדוּ לְאָדָם הַרְאֲשׁוֹן,²⁶¹ בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּיוֹם שֶׁה' בְּרָא אֶת אָדָם הַרְאֲשׁוֹן,²⁶² בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֶתֹּו בְּיוֹם שֶׁה' בְּרָא אֶת הָאָדָם, הוּא בְּרָא אוֹתוֹ יֵשׁ מֵאִין בְּדַמּוֹתוֹ שֶׁל ה' (דְּהֵיִינוּ שֵׁשׁ בּוֹ כַּח לְהַבִּין וּלְהַשְׁכִּיל בְּנִיגוּד לְשֶׁאֵר בְּעֵלֵי הַחַיִּים), כְּפִי שְׂרָאִינוּ בַּפֶּרֶק אִי²⁶³: (ב) זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם ה' בְּרָא אֶת הָאָדָם בְּיוֹם הַשִּׁישִׁי בְּאוֹפֵן שֶׁהִיָּה גַם זָכָר (אָדָם הַרְאֲשׁוֹן) וְגַם נְקֵבָה (חוּה), כְּפִי שְׂרָאִינוּ אֶת צוּרַת בְּרִיאַתָם בַּפֶּרֶק ב',²⁶⁴ וַיִּבְרָךְ אֶתָם ה' בִּירַךְ אֶת אָדָם וְחוּה בְּיוֹם שֶׁבּוֹ נִבְרָאוּ, בְּבִרְכַת "פְּרוּ וּרְבוּ",²⁶⁵ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם בְּיוֹם שֶׁבּוֹ בְּרָא ה' אֶת אָדָם וְחוּה, הוּא קָרָא לְכָל הַמִּין הָאָנוּשִׁי בְּשֵׁם "אָדָם"²⁶⁶: (ג) וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמָאתַיִם שָׁנָה אָדָם חִי בְּמִשְׁךְ מָאתַיִם וּשְׁלוּשִׁים (130) שָׁנִים,²⁶⁷ וַיֵּלֵד בְּדַמּוֹתוֹ בְּצִלְמוֹ (כִּאֲשֶׁר אָדָם הִיָּה בֶן מָאתַיִם וּשְׁלוּשִׁים) אָדָם הוֹלִיד בֶּן שְׁדוּמָה לוֹ בְּתַכּוֹנוֹתָיו,²⁶⁸ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֶׁת אָדָם קָרָא לְבֶן שֶׁנּוֹלַד לוֹ בְּשֵׁם שֶׁת: (ד) וַיְהִי יְמֵי אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֶׁת שְׁמֹנֶה מָאתַיִם שָׁנָה אָדָם הִמְשִׁיךְ לַחַיּוֹת שְׁמוֹנֶה מָאתַיִם (800) שָׁנִים לְאַחַר שֶׁהוּא הוֹלִיד אֶת שֶׁת, וַיֵּלֵד בָּנִים וּבָנוֹת בְּמִשְׁךְ שְׁמוֹנֶה מָאתַיִם הַשָּׁנִים הַלָּלוּ, אָדָם הוֹלִיד בָּנִים וּבָנוֹת נוֹסְפִים עַל שֶׁת: (ה) וַיְהִי כָּל יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר חִי תִשְׁעַ מָאתַיִם שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת אָדָם חִי בְּסֶךְ הַכֹּל

²⁵⁹ אונקלוס. רש"י: למך הלך לאדם הראשון כדי להתלונן על שנשותיו פרשו ממנו. אדם פסק להן לחזור אל למך, ולעשות את מה שמוטל עליהן, וה' יעשה את שלו. אז ענו לו נשותיו של למך שיקשטו עצמו תחילה, שהרי הוא עצמו פרש מחוה מאז שנקנסה מיתה עליו.

²⁶⁰ א"ע ורשב"ם. רש"י: אז התחילו לעשות חולין את שמו של ה' על ידי שקראו לבני האדם ולעבודה זרה כשמותיו של ה'. ספורנו: אז התחילו הצדיקים הגדולים לדרוש את כל הדור ולקרוז בשם ה', היות והיה צורך לסתור את דעות עובדי הע"ז. במסכת שבת פירש רש"י שהכוונה היא שאז התחילו לעבוד ע"ז.

²⁶¹ רש"י. רמב"ן כתב כמו רש"י בפירושו הראשון ובפירושו השני כתב שהכוונה היא שכל התורה היא ספר תולדות האדם, היות וכל התורה היא ספר תולדות האדם. ספורנו: זהו סיפור קורות המין האנושי. אה"ח: התורה רצתה לומר שתולדותיו של האדם, מעשיו, הם שגרמו לו למיתה, וממילא למרות שה' ברא את האדם בדמות אלוקים, מובן מדוע האדם התחייב מיתה. כלי יקר: ספר תולדות האדם היינו מעלותיו של האדם שנברא בשלימות, אך בכל זאת מעשיו גרמו לו שייפול ממדרגתו. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא לכך שתולדות האדם מסורים בידו, בניגוד לשאר דברים (כמו עושר וחכמה) שנתונים בידיו של ה'.

²⁶² אונקלוס. רש"י למד מכאן שהיות וכתוב שאלו הם ספירת תולדות האדם, והתורה מזכירה שאלו הם תולדות אדם הראשון, ומיד לאחר מכן מזכירה התורה שביום שה' ברא את האדם, הוא ברא אותו בדמות אלוקים, מכאן שאדם הראשון הוליד באותו יום שהוא נברא.

²⁶³ רמב"ן.

²⁶⁴ רמב"ן.

²⁶⁵ עיין פרק א' פסוק כח'. רמב"ן: הברכה היא שנתן בהם הכח להוליד הרבה בנים ובנות.

²⁶⁶ רמב"ן. כמו כן כתב בשם רב שרירא גאון שחכמים מסרו אחד לחברו את חכמת הפרצוף, אך הוא עצמו לא זכה לכך.

²⁶⁷ אונקלוס. רש"י: עד כאן פירש מהאישה (לאחר שנגזר עליהם מיתה).

²⁶⁸ רמב"ן, ובעבור מעלת האדם, כתבה התורה כן, למרות שפשוט שכל אדם מוליד בדמותו כצלמו. אמנם אצל קין והבל לא כתבה התורה כן היות והיא לא רצתה להאריך בהם. א"ע: הכוונה היא שיש באדם יכולת להוליד כמו שיש יכולת ביד האדם הראשון. הא"ע כתב שהסיבה שהתורה לא האריכה בכתבה כן גם על קין והבל היא משום שקין והבל נמחו במבול. ספורנו: הכוונה היא ששת היה צדיק גדול יותר מקין ומהבל. (הבל הקריב קרבן רק לאחר שראה את קין מקריב אותו, ולכן שת היה צדיק גדול יותר גם מהבל). גם אה"ח כתב פירוש דומה וכתב שהיות וקין והבל כבר יצאו מאדם, הזוהמה יצאה איתם גם כן, וממילא שת היה טהור יותר מהם.

במשך תשע מאות ושלושים (930) שנים, ולאחר מכן מת²⁶⁹: (ו) וַיְחִי שֵׁשׁ חֲמֵשׁ שָׁנִים וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת אֲנוּשׁ: (ז) וַיְחִי שֵׁשׁ אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת אֲנוּשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: (ח) וַיְהִי כָּל יְמֵי שֵׁשׁ עָשָׂר שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (ט) וַיְחִי אֲנוּשׁ תְּשַׁע שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת קִינָן: (י) וַיְחִי אֲנוּשׁ אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת קִינָן חֲמֵשׁ עָשָׂר שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: (יא) וַיְהִי כָּל יְמֵי אֲנוּשׁ חֲמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (יב) וַיְחִי קִינָן שֶׁבַע שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת מִהֶלְלָאֵל: (יג) וַיְחִי קִינָן אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת מִהֶלְלָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: (יד) וַיְהִי כָּל יְמֵי קִינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (טו) וַיְחִי מִהֶלְלָאֵל חֲמֵשׁ שָׁנִים וְשָׁשִׁים שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת יֶרֶד: (טז) וַיְחִי מִהֶלְלָאֵל אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: (יז) וַיְהִי כָּל יְמֵי מִהֶלְלָאֵל חֲמֵשׁ וּתְשַׁע שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (יח) וַיְחִי יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת חֲנוּךְ: (יט) וַיְחִי יֶרֶד אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: (כ) וַיְהִי כָּל יְמֵי יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (כא) וַיְחִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשָׁשִׁים שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת מְתוּשֶׁלַח: (כב) וַיְתַּהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת מְתוּשֶׁלַח שָׁנָה חֲנוּךְ עָבַד אֶת ה' בְּאֵמֶת, בְּמִשְׁךְ שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת הַשָּׁנִים לְאַחֲרָיִם הוּלְדוֹ: (כג) וַיְהִי כָּל יְמֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה: (כד) וַיְתַּהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים חֲנוּךְ עָבַד אֶת ה' בִּירְאָה,²⁷¹ וַאֲיָנָנוּ חֲנוּךְ לֹא נִמְצָא יוֹתֵר בְּעוֹלָם,²⁷² כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים כִּיּוּן שֶׁהִי הַמִּית אֹתוֹ:²⁷³ (כה) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וְשְׁמֹנֶים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת לָמֶךְ: (כו) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוּלְדוֹ אֶת לָמֶךְ שְׁתַּיִם וְשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: (כז) וַיְהִי כָּל יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (כח) וַיְחִי לָמֶךְ שְׁתַּיִם וְשְׁמֹנֶים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָּן:²⁷⁴ (כט) וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לִמַּךְ קָרָא אֶת שֵׁם בְּנוֹ שְׁנוּלֵד לוֹ בְּשֵׁם נֹחַ, לֵאמֹר כִּי אִמְרַת לִמַּךְ בְּשַׁעַת שְׁקָרָא לְבִנּוֹ נֹחַ, זֶה הֵבֵן הַזֶּה, נֹחַ, יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדֵינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲרָרָהּ יִקְוֶה (נח) יִפְסִיק מֵאִיתְנוּ אֶת הַעֲצָב שֶׁיֵּשׁ לָנוּ מִהָאֲדָמָה שֶׁהִי קִילֵל אֹתָהּ. לְאַחֲרָיִם הָאָדָם הָרָאוּן, כֹּאשֶׁר הִי קִילֵל אֶת הָאֲדָמָה, הָאֲדָמָה הִתְחִילָה לְהַצְמִיחַ רֶק קוֹצִים. בִּימֵיו שֶׁל נֹחַ נָחָה הָאָרֶץ וְהַפְסִיקָה לְהוֹצִיא רֶק קוֹצִים, וְכֵן נֹחַ הִכִּין מַחְרָשׁוֹת כְּדִי לְחַרוֹשׁ אֶת הַקְּרָקַע, וְכִךְ הִצְטַמְצַמָה קַלְלַת הָאֲדָמָה בּוֹכוֹתוֹ שֶׁל

²⁶⁹ אה"ח: הסבר "ויהיו כל ימי האדם אשר חי" היינו, שכאשר אדם הראשון נברא, לא היה אמור להיות קצבה למשך ימי חייו. כמו כן הסביר שכל מי שחי בין דורו של אדם לדורו של נוח השלים את שנותיו שה' קבע לו מראש. רמב"ן: הסיבה לאריכות הימים של אדם הראשון היא היות אדם הראשון עצמו היה יציר כפיו של ה', ונעשה בשלימות, וגם לאחר שנקנסה עליו מיתה, היה ראוי שיחיה לאורך הרבה שנים. אולם, המבול פגע בטבע האדם ולאחר המבול התחילו להיות פחות. לאחר מכן, בדור הפלגה, טבע האדם נחלש עוד יותר, וכך האדם חי אפילו פחות, ורק האבות הקדושים חיו שנים ארוכות בזכות יראת השמים שלהם, ולכן פרעה תמה על שנות חייו של יעקב. בכך חולק הרמב"ן על דברי הרמב"ם במורה נבוכים, האומר שרק היחידים שמוזכרים שנות חייהם זכו לאריכות ימים גדולה כמו שכתוב בפסוקים. הרמב"ן תמה על דברי הרמב"ם ושואל, מדוע דווקא אנשים אלו זכו לאריכות ימים, הם הרי לא היו צדיקים. הכלי יקר כתב שכל מי שנזכר בשלשלת היה הנביא.

²⁷⁰ אונקלוס. רש"י: ה' היה יודע שלמרות שחונך היה צדיק, הרי שקל בדעתו לחזור ולהרשיע, ולכן ה' מיהר

לקחת אותו.

²⁷¹ אונקלוס.

²⁷² אונקלוס.

²⁷³ אונקלוס. א"ע כתב שדרך המיתה אינה רגילה, וכתב על כך והמשכיל יבין.

²⁷⁴ רש"י: בן שממנו נבנה העולם.

נח²⁷⁵: (ל) וַיְחִי לְמֶדֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת נֹחַ חֲמִשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת:
(לא) וַיְחִי כָּל יְמֵי לְמֶדֶד שִׁבְעַת וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (לב) וַיְחִי נֹחַ בֶּן חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיֻּלְּדוּ נֹחַ אֶת שָׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת כַּשֵּׁנַח הָיָה כָּבֵד בֶּן חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה הוּא הוֹלִיד שְׁלוֹשָׁה בָנָיו: שם, חם
ויפת²⁷⁶:

בראשית פרק ו

(א) וַיְחִי כִּי הִחַל הָאָדָם לָרֵב עַל פְּנֵי הָאָדָמָה מִיַּד כְּאֲשֶׁר הִתְחִילוּ בְּנֵי הָאָדָם לְהִתְרַבּוֹת עַל פְּנֵי הָאָדָמָה,
מִיַּד כְּאֲשֶׁר הִתְחִילוּ לִהְיוֹת צִאצָּאִים רַבִּים שֶׁל הָאָדָם,²⁷⁷ וּבָנוֹת יָלְדוּ לָהֶם (מִיַּד כְּשֶׁבְנֵי הָאָדָם הִתְחִילוּ
לְהִתְרַבּוֹת) וּנְלָדוּ לָהֶם בָּנוֹת: (ב) וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בָּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה בָנֵיהֶן וַיִּרְאוּ
שֶׁבָנוֹת הָאָדָם, הַנְּשִׂיִם, טוֹבוֹת,²⁷⁸ וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ בָנֵיהֶן וַיִּבְנוּ שָׁם חָמוֹסִים עִם כָּל מִי
שֶׁרָצוּ לְהִתְחַתֵּן, גַּם אִם הָאִשָּׁה כָּבֵד הֵייתָה נְשׂוּאָה²⁷⁹: (ג) וַיֹּאמֶר יְקֹנֵק ה' אִמְרָה: לֹא יִדְוֶן רוּחִי בָאָדָם
לְעֹלָם הַדּוֹר הַרַע הַזֶּה שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם לֹא יִתְקַיֵּם לִפְנֵי לְאוֹרֶךְ יָמִים רַבִּים נוֹסְפִים,²⁸⁰ בְּשָׁגֵם הוּא בְּשָׂר׃ בְּגַלְל
שֶׁהָאָדָם נִבְרָא מִבְּשָׂר׃ וּמִעֲשֵׂיו רָעִים,²⁸¹ וַיְחִי יָמָיו מֵאֹהָב וְעֲשָׂרִים שָׁנָה אֲנִי אֶתֶן לְבְנֵי הָאָדָם אֲרַכָּה שָׁל מֵאָה

²⁷⁵ רש"י. רשב"ם: נח הוא האדם הראשון שנולד לאחר מיתת אדם הראשון, ולכן למך אמר שהוא זה שינחם את בני האדם. רשב"ם הסתפק אם הכוונה היא ללשון תפילה או שהכוונה היא ללשון נבואה. ספורנו: נח הוא שימצא לבני האדם מנוחה ממעשיהם, היות ונח הוא מלשון מנוחה (בניגוד לרש"י שהוא מלשון נחמה). א"ע: למך היה נביא, וכוונתו הייתה שעל ידי נח יתקיים העולם, שנח יינצל על ידי המבול. בפירושו השני כתב הא"ע שלאחר שנח היה איש האדמה, קרא לו למך בשם נח כיוון שנח ינחם אותם מעבודת האדמה.

²⁷⁶ רש"י: הסיבה שנח הוליד רק כשהוא היה בן חמש מאות שנה היא היות שה' אמר שאם בניו של נח יהיו גדולים ויהיו רשעים, הם יצטרכו להיאבד במבול, ואם הם יהיו צדיקים, נח יצטרך לטרוח להכין להם תיבות כדי שיינצלו. כך כבש ה' את מעיינו של נח כדי שיפת, בנו הגדול של נח, לא יהיה בן מאה שנה, וכך הוא לא יהיה בן עונשין. בשפ"ח מסביר את רש"י ואומר שהסיבה שנח לא היה צריך לבנות הרבה תיבות כדי להציל את בניו היא מכיוון שהם כולם ניצלו בזכותו.

כמו כן התייחס רש"י לסדר כתיבת הבנים, שיפת היה האדם הגדול, אך שם הוזכר תחילה היות והוא היה צדיק גדול יותר.

²⁷⁷ רמב"ן וא"ע.

²⁷⁸ א"ע בפירושו השני, ולפירושו הכוונה היא לכל בני האדם בעולם. רש"י וא"ע בפירושו הראשון כתבו שהכוונה היא לבניהם של השרים. בפירושו השני כתב רש"י שהכוונה היא לבני אלו שעושים שליחותו של מקום. א"ע בפירושו השלישי כתב שהכוונה לבניהם של שת, ובנות האדם היינו בנותיו של קין. בפירושו האחרון כתב הא"ע שהכוונה היא לאנשים שידועים את חכמת המזלות, וכך בחרו להם נשים שידעו שהנשים שיתחתנו איתם יולידו ילדים גיבורים.

²⁷⁹ רש"י, וכן היו בועלים כל אישה שנכנסת לחופה ובעלי חיים. רמב"ן: הסיבה התורה לא הזכירה במפורש החטא היה זנות היא כדי לומר שגזר הדין היה על חמס, היות והיא מצווה מושכלת.

²⁸⁰ אונקלוס. רש"י: הרוח שלי לא יתרעם כתוצאה ממעשי בני האדם לעולם, לאורך ימים. א"ע בפירושו הראשון: הכוונה היא שרוחו של האדם לא יישאר בתוך הנדן, התיק שלו, כשהכוונה היא לגוף. ללא שבני האדם יחזרו בתשובה. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לדין, שה' לא ייתן לבני האדם עוד הרבה זמן כדי שהם ישליטו את רוחם על גופם. לפי פירוש זה "לא ידון" היינו שה' לא יחכה עוד הרבה זמן כדי שהרוח ידון את גוף האדם, ואם הרוח לא יצליח להשתלט על גוף האדם, ה' ישמיד את בני האדם.

²⁸¹ אונקלוס. רש"י: כך האדם מתנהג כשהוא רק נעשה מבשר, קל וחומר שהיה מתנהג כך אם היה עשוי מאש או חומר חזק יותר. א"ע: היות והאדם חוטא, וגם בגלל שהוא מורכב מרוח ובשר, רוח ה' שבאדם לא יעמוד בגוף האדם באם האדם ימשיך לחטוא. רמב"ן: היות והאדם הלך אחר חומריותו, אחרי החמס, ה' לא יעמיד את האדם לעוד האבה זמן. רשב"ם: לא ניתן להמשיך לדון בדבר אם האדם ראוי לחיות או לא, כיוון שבני האדם פחותים וגרועים ונבראו מבשר, ואעפ"כ הם גוזלים, וממילא אין סיבה להשאירם בחיים. ספורנו: הבשר היא נקודה לזכות אדם, האדם חוטא בגלל שהוא עשוי מבשר ולא בגלל שהוא עשוי רק בדמותו של ה', וממילא יש סיבה טובה יותר לרחם עליו ולא להשמיד אותו. אה"ח: כאן מתואר החטא של ה"בשר", הזימה. בפירוש נוסף כתב שלא יהיה לה' נחת באדם היות והוא הפך את הרוח שבו לבשר.

ועשרים (120) שנה כדי לראות אם הם יחזרו בתשובה. אם הם יחזרו בתשובה לאורך מאה ועשרים השנים הבאות, הרי שלא אשמיד אותם, אך אם הם לא יחזרו בתשובה, אשמיד אותם במבול²⁸²: (ד) הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ בְּיָמֵים הָהֵם באותם ימים, בדור שבו חי אנוש, היו בעולם גיבורים גדולים מאוד,²⁸³ וְגַם אַחֲרָי כֵּן וגם בשנים שלאחר מכן, לאחר דור המבול,²⁸⁴ אֲשֶׁר יִבְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בָּנוֹת הָאָדָם היו באים בני האדם ומתחתנים עם נשים, וַיִּלְדוּ לָהֶם הַנְּשִׁים היו מולידות לבני האדם, הַמָּזָה הַגְּבֵרִים בניס גיבורים שהיו מורדים בה' וחוטאים,²⁸⁵ אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אֲנִשֵּׁי הַשָּׁם אנשים אלו היו האנשים שהתורה נקבה בשמותיהם בפרק ד' והיו מוכרים מאוד בדורם (הכוונה היא לעירד, מחויאל ומתושאל)²⁸⁶: (ה) וַיֵּרָא יְקֹקֵק כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם בְּאֶרֶץ ה' ראה שהאדם שנמצא בארץ חוטא בהרבה מאוד חטאים,²⁸⁷ וְכָל יֶעֶר מִחֻשְׁבַּת לְבוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם (וכן ראה ה') שכל מה שהאדם חושב עליו במשך כל היום הוא רק לעשות מעשים שהם מעשים רעים²⁸⁸: (ו) וַיִּנָּחֵם יְקֹקֵק כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאֶרֶץ ה' התחרט על כך שעשה את האדם בארץ (אמנם ברור שה' אינו מתחרט, והתורה דיברה כלשון בני האדם),²⁸⁹ וַיִּתְּעַצֵּב אֵל לְבוֹ ה' היה עצוב על כך שברא את האדם, אך ה' "שמר את הדבר בליבו", דהיינו, לא אמר את הדבר לנביא²⁹⁰: (ז) וַיֹּאמֶר יְקֹקֵק ה' אמר למלאכים:²⁹¹ אֲמַחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אני (ה') אמחה, אשמיד, את האדם שבראתי על פני האדמה,²⁹² מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה אני (ה') אמחה את כולם: מאדם עד בהמה, עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וכן אשמיד את כל השקצים ואת עופות השמים. גם בעלי החיים היו חוטאים ולכן גם הם צריכים להיענש, כִּי נַחֲמָתִי כִּי עָשִׂיתָם (הסיבה שאני אמחה אותם היא) מכיוון שאני

²⁸² אונקלוס ורש"י. כמו כן כותב רש"י שגזירה זו נגזרה עשרים שנה לפני שנולד יפת, הגדול בבניו של נח. א"ע כתב שיש אומרים שזוהי גזירה שהאדם לא יחיה יותר ממאה ועשרים שנה, ולמרות שמצאנו שהיו אנשים שחיו יותר מזמן זה, הרי שהם חיו רק מעט יותר והרבו מתים לפני מאה ועשרים. אולם, הא"ע דוחה פירוש זה, שהרי אנחנו רואים שיש הרבה דורות שחיו הרבה שנים. לכן פירש הא"ע כמו רש"י שהכוונה היא שה' נתן לאדם עוד מאה ועשרים שנה כדי לחזור בתשובה.

²⁸³ אונקלוס + רש"י. רש"י: נקראים נפילים על שם שנפלו מהשמים והפילו את העולם, ובלשון עברית הכוונה היא לענקים. א"ע: כל מיש היה רואה את הנפילים, ליבו היה נופל. רמב"ן: אדם, שת ואנשו נקראו בני אלוהים, היות והם יוה חזקים ויצירי כפיו של ה'. לאחר שהאדם התחיל לחטוא בע"ז, טבעו נחלש יותר. כאשר התחיל האדם להתרבות, הם היו מתחתנים עם הנשים החזקות ועל הנשים שלא יהו חזקות היו באים דרך זנות, וכך נולדו גם לנשים הפחות חזקות, בניס גיבורים. "גם אחרי כן" הכוונה היא שהנפילים עצמם, הבנים שנולדו לנשים הפחות חזקות ושהיו פחות חזקים מהבנים שנולדו לנשים החזקות, היו מולידים גם כן נפילים בעצמם.

²⁸⁴ א"ע. רש"י: גם אחרי דורו של אנוש, שראו שעלה האוקינוס והשמיד שלישי מהעולם, לא נכנע דור המבול ללמוד מהם ולחזור בתשובה.

²⁸⁵ רש"י.

²⁸⁶ רש"י. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לאנשי שממה, ששממו את העולם.

²⁸⁷ אונקלוס.

²⁸⁸ אונקלוס, והתלבטתי אם כל יומיא הכוונה היא לכל יום או לכל היום, אך נראה מוכח מלשון הכתוב שהכוונה היא לכל היום. ספורנו: "רבה רעת האדם" היינו לשעבר, ויצר מחשבות ליבו היינו לעתיד שאין לו תקנה.

²⁸⁹ א"ע. בשם יש מפרשים כתב שהכוונה היא מלשון נחמה שה' יתנחם על ידי שיהרוג את בני האדם, וה' סיפר זאת לנביא, והנביא היה עצוב על כך. רש"י: ה' התנחם על כך שברא את האדם מהתחתונים, היות ואילו היה בורא את האדם מהעליונים, היה ממריד את בני העליונים. פירוש נוסף שכתב הוא שה' הפך את מידת מחשבתו ממידת הרחמים למידת הדין. כלי יקר: ה' התחרט על שברא את האדם בשיתוף עם הארץ.

²⁹⁰ רמב"ן. רש"י בשם אונקלוס: ה' החליט להעציב את האדם. בפירושו השני כתב שה' התאבל על מעשיו, היות והוא הולך להשמיד אותם, וכן משמע מא"ע וספורנו.

²⁹¹ א"ע בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא לליבו, וכתב על כך שכך נראה לו היות והפסוק דבוק ללפניו. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שה' אמר לנח.

²⁹² אונקלוס. רש"י: האדם עשוי מעפר, ואבא עליו מים, וכך הוא ימחה.

התחרטתי על שבראתי אותם²⁹³: (ח) וְנַחַּ מִצָּא חֵן בְּעֵינַי יִקְוֶה (בניגוד לשאר אנשי דורו שהיו משחיתים את דרכם) כל מעשיו של נח היו נאים ונעימים, ולכן ה' התמלא עליו ברחמים²⁹⁴:

פרשת נח

(ט) אֱלֹהִים תּוֹלְדֹת נַח אֱלוֹהֵי הַמַּאֲרָעוֹת שֶׁאִירְעוּ לְנַח,²⁹⁵ נַח אִישׁ צַדִּיק נַח הָיָה אָדָם צַדִּיק בְּמַעֲשָׁיו,²⁹⁶ תָּמִים וְכֵן הָיָה נַח שְׁלֵם בְּלִבּוֹ אֵל ה',²⁹⁷ הָיָה בְּדַרְתּוֹ (נח היה צדיק במעשיו ושלם בליבו) בדור המבול ובדורות שלאחר מכן,²⁹⁸ אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נַח נֹחַ הִתְנַהֵּג בִּירֵאת שָׁמַיִם. נח עשה את מעשיו באופן שהיה ירא שמים²⁹⁹: (י) וַיֹּלֶד נַח שְׁלֹשָׁה בָּנִים נַח הוֹלִיד שְׁלוֹשָׁה בָּנִים,³⁰⁰ אֵת שֵׁם אֵת חָם וְאֵת יֶפֶת (נח הוליד) את שם, חם ויפת: (יא) וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּנֵי הָאָדָם שֶׁבָּאָרֶץ עָשׂוּ מַעֲשִׂים שֶׁהָיוּ מוֹשַׁחֲתִים בְּעֵינַי ה',³⁰¹ וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס בְּנֵי הָאָדָם שֶׁבָּאָרֶץ הָיוּ מְלֵאִים בְּגֹזֶל. בני האדם שבארץ היו גוזלים אחד מהשני³⁰²: (יב) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֵת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה ה' ראה שמעשיהם של בני האדם שבארץ מושחתים, כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֵת דְּרָכָהּ עַל הָאָרֶץ כֹּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁעַל הָאָרֶץ, אֲפִילוֹ הַבְּהֵמֹת

²⁹³ כפי ביארנו בפסוק ו'. אה"ח: הסיבה שהתורה מדגישה שחרטת ה' הייתה על שעשה את האדם היא מכיוון שהתורה הסבירה לנו מדוע ה' השמיד גם את אלה שלא הגיעו לעונשין. אם כל סיבת השמדת בני האדם הייתה כעונש על חטאם, היו צריכים להינצל אותם שלא הגיעו לכלל עונשין, אלא שסיבת ההשמדה היא שה' רצה להשמיד את כל בני האדם כיוון שהוא התחרט על שברא אותם. זוהי גם הסיבה שהתורה כותבת שנח מצא חן בעיני ה': הסיבה שנח ניצל לא הייתה בגלל צדקותו, שהרי ה' התחרט לגמרי שהוא ברא את האדם. הסיבה שנח ניצל היא בגלל מציאת החן.

²⁹⁴ רמב"ן + אונקלוס. ספורנו: מציאת החן של נח היא שהצילה את בניו ובנותיו, ולא בגלל שהיה ראוי לכך. הסיבה שנח לא היה ראוי לכך היא בגלל שלא לימד את בני דורו שלא לחטוא.

²⁹⁵ א"ע וספורנו. רש"י: הכוונה היא לתולדות ממש, אלא שהתורה עברה וסיפרה על מעשיו הטובים של נח, הואיל וכבר הזכירה את נח, הזכירה את מעשיו הטובים. בפירושו השני כתב רש"י שעיקר תולדותיהם של צדיקים הם מעשיהם הטובים, וכשהתורה כותבת אלה תולדות של נח, היא בעצם מתכוונת למעשים הטובים שלו. רשב"ם פירש שהכוונה היא לצאצאיו (כמו רש"י בפירושו הראשון). רמב"ן: התורה מספרת מיהם תולדותיו של נח, למרות שהתורה כבר כתבה זאת, כדי לומר לנו שבניגוד לשאר דורו שהולידו בנים ובנות, נח הוליד רק שלושה בנים אלו.

²⁹⁶ א"ע וספורנו. רמב"ן: צדיק הוא הזכאי בדיון, וכן משמע מאונקלוס.

²⁹⁷ א"ע וספורנו.

²⁹⁸ א"ע. רש"י כתב על המילה בדורותיו שיש מחלוקת בחז"ל כיצד לפרש זאת: יש שהיו דורשים זאת לשבח, וכל שכן שאילו היה נח חי בדור של צדיקים היה צדיק גדול יותר, אלא שנח הושפע מהסביבה, ורק בגלל שחי בדור זה, לא זכה ליראת שמים שלימה. ויש שדורשים זאת לגנאי, שאילו נח היה בדורו של אברהם, לא היה נחשב לכלום. רמב"ן: הכוונה היא שגם בהרבה דורות שלפניו, לא היה צדיק כמו נח.

²⁹⁹ אונקלוס. רש"י: נח היה צריך סעד כדי לתומכו ללכת בדרך ה', ה' הולך את נח ועזר לו ללכת לפניו. רמב"ן: הכוונה היא שנח רק הולך לפני ה' ולא הלך אחרי ע"ז. כמו כן כתב הרמב"ן שיש שתי אפשרויות להסביר את הצלת בניו וביתו של נח: אן בזכות צדקותו של נח, או בגלל שהיו צדיקים בעצמם.

³⁰⁰ אונקלוס. ספורנו: נח זכה לבנים רק אחרי שהוא התחיל להוכיח את דורו. אה"ח: הצורך בחזרה כאן על דבר זה הוא כדי לומר שבניו של נח היו צדיקים כמוהו. רמב"ן: יפת הוא הגדול וחם הוא הקטן שבכולם. היות והתורה רצתה להקדים את שם עבור מעלתו היא המשכה בחם כדי להמשיך לפי הסדר.

³⁰¹ אונקלוס + א"ע. כמו כן כתב א"ע שיש אומרים שלפני האלאהים היינו בפרהסיא, וכתב בשם יש אומרים אחר שהכוונה היא לדברים שהיו מכוסים ורק ה' ידע חטאים אלה. בפירושו האחרון שכתב שהוא הפירוש שקרוב אליו, כתב שהכוונה היא שהתורה דברה לשון בני האדם, כלומר, שבני האדם חטאו בחטאים לפני ה'. רש"י: הכוונה היא לערוה וע"ז.

³⁰² רש"י ואונקלוס. אה"ח: חמס הוא שם כוול להרבה עבירות ולהשחת מוחלטת. פירוש נוסף שכתב הוא שהארץ התמלאה במקטרגים שנקראים חמס.

והחיות, התנהגו באופן מושחת על הארץ³⁰³: (ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ ה' אִמְרָן לֵךְ: קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי בָּא לְפָנַי קִיצַם שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם, אֲנִי הוֹלֵךְ לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם,³⁰⁴ כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם (הַסִּיבָה שֶׁאֲנִי, ה', רוֹצֵה לְהַשְׁמִיד אֶת בְּנֵי הָאָדָם הַיָּא) מִכִּיוּן שֶׁהָאָרֶץ הִתְמַלְאָה בְּגֹזֵל מִפְּנֵי בְּנֵי הָאָדָם,³⁰⁵ וְהִנְנִי מְשַׁחֵתֶם אֶת הָאָרֶץ וְעַכְשֵׁיו, אֲנִי (ה') אֲשַׁחֵת אֶת בְּנֵי הָאָדָם מֵהָאָרֶץ³⁰⁶: (ד) עֲשֵׂה לְךָ תְּבַת עֲצֵי גֹפֶר עֲלֶיךָ לְבִנּוֹת לְךָ תִּיבָה מֵעֲצִים שֶׁנִּקְרָאִים "גֹּפֶר",³⁰⁷ קְנִים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתְּבָה תִּבְנֶה בְּתִיבָה מְדוּרִים: לְכָל בְּהֵמָה אוֹ חַיָּה יִהְיֶה מְדוּר נִפְרָד,³⁰⁸ וְכַפֵּרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בְּכֹפֶר תַּחֲפֶה, תִּמְרָח, גַּם אֶת הַצֶּד הַפְּנִימִי שֶׁל הַתִּיבָה וְגַם אֶת הַצֶּד הַחִיצוֹנִי שֶׁל הַתִּיבָה בְּזֶפֶת³⁰⁹: (ט) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ תַּעֲשֶׂה אֶת הַתִּיבָה בְּשִׁיעוּרִים הַבָּאִים:³¹⁰ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֶרְךָ הַתְּבָה אֶרְךָ הַתִּיבָה שֶׁתִּבְנֶה יִהְיֶה שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת (300) אַמָּה, חֲמִשִּׁים אַמָּה רְחֹבָהּ רֹחַב הַתִּיבָה שֶׁתִּבְנֶה יִהְיֶה חֲמִשִּׁים (50) אַמּוֹת, וְשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמְתָהּ גוֹבַה הַתִּיבָה שֶׁתִּבְנֶה יִהְיֶה שְׁלוֹשִׁים (30) אַמּוֹת: (טז) צִהַר תַּעֲשֶׂה לַתְּבָה תַּעֲשֶׂה חֲלוֹן לַתִּיבָה,³¹¹ וְאֵל אַמָּה תִּכְלְנָה מִלְּמַעְלָה הַחֲלֵק הָעֲלִיוֹן יִהְיֶה רָחֵב אַמָּה. הַחֲלֵק הַתַּחְתּוֹן שֶׁל הַתִּיבָה הִיא אֶרְךָ שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וְרָחֵב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת, וְדוֹפְנֵי הַתִּיבָה עֵלּוּ לְמַעְלָה בְּצוּרַת שִׁיפּוּעַ, כִּךְ שֶׁעַד שֶׁהֵם הִגִּיעוּ לְמַעְלָה, הֵם הָיוּ בְּרוּחַב אַמָּה אַחַת בְּלִבָּד,³¹² וּפְתַח הַתְּבָה בְּצִדָּהּ תִּשִּׂים בְּצֵד הַתִּיבָה תַּעֲשֶׂה פֶתַח לַתִּיבָה,³¹³ תַּחְתִּים שְׁנַיִם וְשְׁלֹשִׁים תַּעֲשֶׂה יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַתִּיבָה, בְּאֹפֶן שֶׁלַּתִּיבָה יִהְיֶה שְׁלוֹשׁ קוֹמוֹת: תַּחְתִּים, הַקוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁל הַתִּיבָה שִׁמְשָׁה לְזָבֵל. שְׁנַיִם, הַקוֹמָה הַשְּׁנִיָּה, שִׁמְשָׁה לְמִגוּרֵי בְעֲלֵי הַחַיִּים. שְׁלִישִׁים, הַקוֹמָה הָעֲלִיוֹנָה, שִׁמְשָׁה לְמִגוּרֵי בְּנֵי אָדָם³¹⁴: (יז) וְאֲנִי הִנְנִי מְבִיא אֶת הַמַּבּוּל מֵיָם עַל הָאָרֶץ מִיָּד לְאַחַר שֶׁאַתָּה (נח) תִּסְיֵים אֶת בְּנֵי הַתִּיבָה, אֲנִי (ה') אֹרִיד מִבּוֹל שֶׁל מַיִם עַל הָאָרֶץ,³¹⁵ לְשַׁחַת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת

³⁰³ רש"י + אונקלוס. ספורנו: הארץ השחיתה מעצמה. רמב"ן: כל בשר כאן הכוונה היא לבני האדם ולא לכלול גם בעלי חיים. כלי יקר: הכוונה היא שה' ראה שבני האדם עבדו ע"ז, ודבר זה רק ה' יכול לראות.
³⁰⁴ א"ע. ספורנו: הסתיימו מאה ועשרים השנים שבהם המתנתי (ה') לראות אם יחזרו בתשובה. כלי יקר: יום המיתה בא לפניי. ה' אמר לנח שהוא בכוונה המתין עד לאחר מותו של מתושלח, כדי שבני האדם יראו שיש כזה דבר יום המיתה ואולי הם יחזרו בתשובה בעקבות כך, אך לאחר שה' ראה שאין בני האדם מתייחסים כלל אל יום המיתה, הוא החליט להשמידם.
³⁰⁵ רש"י, ונחתם גזר דינם על הגזל, אם כי הסיבה שהייתה אנדרלמוסיה היא בגלל הזנות. רמב"ן: הסיבה שגזר דינם נחתם על הגזל היא בגלל שהגזל היא מצווה מושכלת.
³⁰⁶ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני וכן משמע מאונקלוס הכוונה היא שגם חלק מהארץ תושחת, כשהכוונה היא לשלושת הטפחים העליונים של הקרקע. ספורנו: יחד עם בני האדם גם הארץ תושחת על ידי שמזג האוויר יהיה פחות טוב, ולכן אנשים חיו פחות שנים לאחר המבול, ולכן גם הותר לבני אדם לאכול בעלי חיים. רמב"ן פירש על דרך האמת וכתב שהכוונה היא שבהשחתת הארץ, יישחתו בני האדם. א"ע: אני (ה') אשחית אותם, וכן אני משחית את הארץ, ומילת משחיתם מושכת גם את סוף הפסוק עימה.
³⁰⁷ רש"י, והסיבה שה' בחר דווקא במין זה של עצים היא בגלל שנגזר על דור המבול להימחות על ידי גפרית. כמו כן הסביר רש"י שהסיבה שה' ציווה את נח לבנות דווקא תיבה היא כדי שיוכלו לראות בני דורו את נח בונה את התיבה ואולי יחזרו בתשובה.
³⁰⁸ רש"י.

³⁰⁹ אונקלוס + רש"י. בזיהוי הכפר כתב הא"ע שייטכן שמדובר בזפת, וייתכן שמדובר בטיט.

³¹⁰ א"ע.

³¹¹ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שאבן טובה הייתה מאירה להם.

³¹² רש"י, והדבר נעשה כדי שהמים יזובו מצדי התיבה. בהסבר שיפוע דופני התיבה כתב הא"ע שגם האורך וגם הרחב היו הולכים בשיפוע, כך שברוחב התיבה היה שיטת אמה בחלק העליון שלה.

³¹³ רש"י.

³¹⁴ רש"י.

³¹⁵ ספורנו + א"ע. רש"י כתב שהכוונה במילה ואני הנני מביא, היינו שה' מסכים עם המלאכים שאמרו "מה אנש כי תזכרנו". רמב"ן הקשה על כך, שהרי ה' כן משאיר לפליטה בני אדם, והוא פירש זאת עפ"י דרך האמת. אה"ח: ה' נתן כח למשחיתים להשחית את הארץ. בהסבר המילה מבול כתב א"ע שיש אומרים שהוא מלשון

הַשָּׁמַיִם (אני, ה', אוריד את המבול) כדי להשחית כל בשר שנמצא מתחת לשמים, ויש בו רוח חיים. מטרת הורדת המבול היא כדי להשמיד את כל מה שיש בו רוח חיים שנמצא מתחת לשמים,³¹⁶ כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגָּע כל מה שנמצא בארץ, עתיד למות כתוצאה מהמבול³¹⁷: (יח) וַהֲקַמְתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ אֲנִי אֶקְיִים אֶת הַבְּרִית שְׁכַרְתִּי (ה') אִתְּךָ (נח), והברית הוא שאתה ובניך לא תמותו במבול,³¹⁸ וּבָאתָ אֵל הַתְּבֵה תִּכְנַס אל התיבה שתבנה,³¹⁹ אַתָּה וּבְנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וְנִשְׁי בְנֶיךָ אִתְּךָ (תיכנס אל התיבה) אתה יחד עם בניך, וכן אשתך ונשות בניך ייכנסו איתך אל התיבה³²⁰: (יט) וּמִכֹּל הַחַי מִכָּל דָּבָר חַי, מִכֹּל בְּשָׂר מִכָּל בְּעָלֵי הַחַיִּים שֵׁשׁ לֶהֶם בָּשָׂר, שְׁנַיִם מִכֹּל תְּבִיא אֵל הַתְּבֵה לְהַחִיֵּת אִתְּךָ תְּבִיא לַפְחוֹת שְׁנֵי בְּעָלֵי חַיִּים מִכָּל סוּג כְּדֵי שֶׁהֵם יִישָׂארוּ בְּחַיִּים יַחַד אִתְּךָ, (אך כפי שנראה, מהבהמות הטהורות צווה נח להביא שבעה זוגות מכל סוג),³²³ זָכָר וּנְקֵבָה יְהִיו שְׁנֵי בְּעָלֵי הַחַיִּים מִכָּל סוּג שֶׁתְּכַנִּיס אִתְּךָ אֶל הַתְּבֵה, יִהְיוּ זָכָר וְנָקִיבָה: אֶחָד מִבְּעָלֵי הַחַיִּים שֶׁתְּכַנִּיס מֵאוֹתוֹ הַסּוּג יִהְיֶה זָכָר, וְהַשְּׁנִי מֵאוֹתוֹ הַסּוּג תִּהְיֶה נְקֵבָה³²⁴: (כ) מִהָעוֹף לְמִינֵהוּ מִכָּל סוּגֵי הָעוֹף, וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינֵהָ וּמִכָּל סוּגֵי הַשְּׂרָצִים, שְׁנַיִם מִכָּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחִיֵּי לַפְחוֹת שְׁנַיִם מִכָּל סוּגֵי הָעוֹפוֹת, הַבְּהֵמוֹת וְהַשְּׂרָצִים, יִכְנָסוּ אֶל הַתְּבֵה כְּדֵי שֶׁהֵם יַחֲיוּ וְלֹא יָמוּתוּ בַּמַּבּוּל³²⁵: (כא) וְאַתָּה קַח לְךָ מִכֹּל מֵאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל קַח לְךָ עִכְשָׁיו מִכָּל סוּגֵי הַמֵּאֲכָלִים שֶׁנֹּאֲכָלִים,³²⁶ וְאַסַּפְתָּ אֵלֶיךָ תְּכַנִּיס אֶת הַסּוּגִים הַשּׁוֹנִים שֶׁל הַמֵּאֲכָלִים אֵלֶיךָ לְתִיבָה,³²⁷ וְהָיָה לְךָ וּלְהֵם לְאֲכָלָהּ הַמֵּאֲכָלִים יִשְׁמְשׁוּ לְךָ וּלְבְּעָלֵי הַחַיִּים לְמֵאֲכָל לְאוֹרֶךְ הַזְּמַן שֶׁתִּהְיֶה בְּתִיבָה: (כב) וַיַּעַשׂ נֹחַ נֹחַ בְּנֵה אֶת

נביעה, ולכן המ' מודגשת, ויש אומרים שהוא מלשון בלול. רש"י כתב שמבול היינו מלשון שבלה את הכל, וכן משלון שבלבל את הכל, וכן מלשון שהוביל את הכל מהנקודה הגבוהה למקום הנמוך.

³¹⁶ אונקלוס.

³¹⁷ אונקלוס.

³¹⁸ א"ע וכן פירש רמב"ן. בפירושו השני כתב הא"ע שהכוונה היא לברית הקשת. רש"י: הברית הייתה שלא ירקבו הפירות שבתיבה ושלא יהרגוהו הרשעים שבדור. הסיבה שרש"י נדחק לפרש שזו הייתה הברית היא מכיוון שהברית מופיעה לפני הכניסה אל התיבה. ספורנו: הברית היא על מה שעתידי להיות לאחר המבול.

³¹⁹ אונקלוס.

³²⁰ רש"י: הפרדת הנשים מהגברים מלמדת שנאסרו בתשמיש המיטה.

³²¹ אונקלוס. רש"י: אפילו שדים.

³²² אונקלוס.

³²³ רש"י.

³²⁴ אונקלוס. רמב"ן: לא ניתן על דרך הטבע להכניס כל כך הרבה בעלי חיים ומאכלת לתוך תיבה אחת, ולכן יש צורך לומר שהיה זה נס שהתיבה הכילה כל כך הרבה בעלי חיים. הסיבה שנח בכל זאת עשה את התיבה גדולה היא כדי למטע בנס ושכולם יראו שהוא בונה את התיבה ואולי כך יחזרו בתשובה. אמנם, הרמב"ן דחה את הסברא לומר שהאמות בהם נמדד התיבה היו אמותיו של נח, ולכן ייתכן שהתיבה הייתה גדולה מאוד. בכך הוא חולק על הא"ע בפסוק טז' הסובר שיתכן שמידות התיבה נמדדו באמותיו של נח שהיו גדולות יותר.

³²⁵ אונקלוס. רש"י: רק בעלי החיים שדבקו במינם ניצלו מהמבול והם באו אל נח מאליהם, וכל מי שהתיבה קלט אותו, נכנס אל התיבה.

³²⁶ ספורנו.

³²⁷ אונקלוס. רמב"ן: הציווי הוא שישתדל בהם שיחיו ויעזרו להם להיכנס. כמו כן חילק הרמב"ן בין בעלי החיים שבאו שנים כדי להחיות זרע, לבין בעלי החיים שבאו שבעה כדי להקריב מהם קרבנות. בעלי החיים שבאו שניים, באו מעצמם. אך בעלי החיים שבאו שבעה לשם קרבן, נח היה צריך לאסוף אותם. מכאן מוכיח גם הרמב"ן שבקרבנות בני נח כשרים רק בהמות טהורות, ואילו לישראל הגבילה התורה את הקרבנות בבקר, צאן, תורים ובני יונה. אולם, בפרק ז' פסוק ב' כתב הכלי יקר שלא כל הבהמות הטהורות הוכשרו לקרבן על ידי נח.

התיבה, ³²⁸ כָּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים בֵּן עֲשֵׂה נח הקפיד על כל הפרטים שה' ציוה אותו עליהם, לגבי בניית התיבה, וכן אסף נח את כל המאכלים שעליהם ציוה אותו ה'³²⁹:

בראשית פרק ז

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק לְנַח ה' אָמַר לֵנַח: בֹּא אִתָּהּ וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתְּבָה תִּכְנַס יחד עם כל משפחתך אל התיבה,³³⁰ כִּי אֶתְּךָ רְאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה (הסיבה שאני רוצה שתיכנס אל התיבה היא) כיוון שראיתי (ה') שאתה (נח) אדם זכאי וראוי להינצל³³¹: (ב) מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לָךְ שְׁבַעַת שְׁבַעַת אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ מִכָּל סוּג שֶׁל הַבְּהֵמָה שֶׁעֲתִידוֹת לִהְיוֹת טְהוֹרוֹת לְיִשְׂרָאֵל, תִּכְנַס שְׁבַעַת (7) זוגות של בהמות אל התיבה, כאשר חצי מהם יהיו זכרים וחצי נקבות (שבעה זוגות של זכר ונקבה), ולאחר שתינצל מהמבול, תקריב מהם קרבנות,³³² וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הוּא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ מִהַבְּהֵמָה שֶׁעֲתִידוֹת לִהְיוֹת טְמֵאוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, תִּכְנַס שְׁנֵי בְּהֵמוֹת אֶל הַתְּבָה, אחת מהן תהיה זכר והשנייה תהיה נקבה (התורה כתבה כאן לשון "אשר לא טהורה" במקום להשתמש בלשון "טמאה" כדי ללמד אותנו להשתמש בלשון נקייה)³³³: (ג) גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שְׁבַעַת שְׁבַעַת זָכָר וְנִקְבָּה גַם מִכָּל הַמִּינִים שֶׁל הַעוֹפוֹת שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת טְהוֹרִים לְיִשְׂרָאֵל, תִּכְנַס שְׁבַעַת זוגות, כאשר חצי מהם יהיו זכרים וחצי מהם יהיו נקבות,³³⁴ לְחַיֹּת זָרַע עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ (הסיבה שעליך להכניס את הבהמות והחיות היא) כדי שיהיה ניתן לקיים את זרעם של בעלי החיים גם לאחר המבול³³⁵: (ד) כִּי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעַת כְּיוֹן שֶׁבַעַת שְׁבַעַת יָמִים מֵהַיּוֹם,³³⁶ אֲנִי מְמַטֵּיר עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה אֲנִי (ה') אוריד גשם על הארץ במשך ארבעים יום וארבעים לילה,³³⁷ וּמַחֲיִתִּי אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה וְעַל יַדֵּי הַחַדָּת הַמְּבֹול, אֲנִי (ה') אמחה את כל היקום שעשיתי מעל פני הארץ³³⁸: (ה) וַיַּעַשׂ נַח כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְקֹנֶק נח בא יחד עם

³²⁸ רש"י.

³²⁹ רמב"ן.

³³⁰ אונקלוס.

³³¹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שלא כתוב צדיק תמים היא מכיוון שאומרים רק מקצת שבחו של אדם בפניו. ספורנו ואוה"ח: הסיבה לחזרה כאן היא כדי לומר שבני משפחתו של נח ניצולים בזכותו. כלי יקר: הסיבה שעד עכשיו לא כתוב זאת היא שמא העולם יחזור בתשובה וכן מתושלח היה עדיין קיים.

³³² רש"י. כלי יקר: מטרת הכנסת שבע בהמות טהורות לא הייתה רק להקרב קרבן, שהרי לא כל הבהמות הטהורות כשרות לקרבן, אלא הסיבה שהיה צריך להכניס שבע בהמות היא היות ואוכלים מהם הרבה. אמנם לנח עצמו עדיין לא הותר לאכול בהמות, ולכן הבין שהסיבה שה' אמר לו להכניס שבע בהמות טהורות הוא כדי להקריב מהם קרבן. בכך חולק הכלי יקר על דברי הרמב"ן בסוף הפרק הקודם המוכיח שבני נח הותרו בהקרבן כל בהמה טהורה, ורק בישראל צמצם ה' את הקרבנות קרבנות אלה לפחות מכך: בקר, צאן וכדו'. לגבי שהיו שבעה זוגות ולא שבעה יחידים, כך פירש הרמב"ן בפסוק ח'.

³³³ אונקלוס.

³³⁴ רש"י.

³³⁵ אונקלוס.

³³⁶ אונקלוס. רש"י: הסיבה שה' חיכה שבעה ימים היא כדי להמתין עד לסיום שבעת ימי אבולו של מתושלח. כמו כן כתב רש"י שהדגש של הפסוק על המילה עוד היא שזה יהיה בנוסף למאה ועשרים השנים שהמתין ה' לראות אם בני האדם יחזרו בתשובה.

³³⁷ אונקלוס. רש"י: כנגד יצירת הוולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים.

³³⁸ אונקלוס.

משפחתו בסמוך אל התיבה כמו שאמר לו ה' לעשות³³⁹: (ו) וְנַח בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה כאשר נח היה בן שש מאות (600) שנה, וְהַמְבּוּל הָיָה מֵיִם עַל הָאָרֶץ (כשנח היה בן שש מאות שנה) מבול המים ירד על הארץ: (ז) וַיְבֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְנָשֵׁי בָנָיו אֵת אֵל הַתְּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמְבּוּל נֹחַ, בניו של נח, אשתו של נח ונשות בניו של נח נכנסו את התיבה מפחד מפני מי המבול³⁴⁰: (ח) מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינָנָה טְהוֹרָה וּמִן הָעוֹף וְכָל אֲשֶׁר רִמְשׁ עַל הָאָדָמָה מֵהַבְּהֵמוֹת הַטְּהוֹרוֹת, ומהבהמות הטמאות ומהעופות והשרצים: (ט) שְׁנַיִם שָׁנִים בָּאוּ אֵל נֹחַ אֵל הַתְּבָה זָכָר וּנְקֵבָה (מהבהמות הטהורות, ומהבהמות הטמאות ומהעופות והשרצים) באו לפחות שניים מכל סוג אל התיבה: זכר אחד ונקבה אחת מכל אחד מסוגי הבהמות. אמנם מהבהמות הטהורות באו שבעה זוגות, והתורה כתבה רק את המספר המינימאלי של כל אחד מבעלי החיים שנכנסו אל התיבה,³⁴¹ כְּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֵת נֹחַ (מכל בהמה נכנסו לפחות שניים לתיבה), כמו שה' ציווה את נח³⁴²: (י) וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ שִׁבְעַת הַיָּמִים שֶׁה' אָמַר לִנְחַ שְׁלֹשָׁה יָמִים לְרֵדַת הַמְבּוּל, וּמֵי הַמְבּוּל הָיוּ עַל הָאָרֶץ (לאחר שבעת הימים) ירדו מי המבול על הארץ: (יא) בְּשֵׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ (המבול התחיל לרדת) כשנח היה בן שש מאות שנה, בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנַיִ בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לְחֲדָשׁ בְּתַאֲרִיךְ יוֹם בְּחֹדֶשׁ חֲשׁוֹן (התחיל המבול לרדת על הארץ),³⁴³ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעֲיֵנֹת הַהוֹם רַבָּה בַּיּוֹם חֲשׁוֹן, נבקעו כל מעיינות המים הגדולים שנמצאים בתהומות הארץ,³⁴⁴ וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתְּחוּ וְכֵן נִפְתְּחוּ בַּיּוֹם חֲשׁוֹן הַחֲלוֹנוֹת בַּשָּׁמַיִם דְּרָכֵם יוֹרְדִים הַגְּשָׁמִים³⁴⁵: (יב) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה הַגֶּשֶׁם יָרַד עַל הָאָרֶץ בַּמִּשְׁךְ אַרְבָּעִים (40) יָמִים וְאַרְבָּעִים לַיְלֹת, עד לתאריך כח' כסליו בבוקר³⁴⁶: (יג) בְּעָצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בְּעִיצוּמוֹ שֶׁל יוֹם יוֹם חֲשׁוֹן, באמצע היום כשהשמש מאירה,³⁴⁷ בָּא נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וְיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִשְׁתּוֹ נֹחַ וְשְׁלֹשַׁת נָשֵׁי בָנָיו אֵת אֵל הַתְּבָה (בעיצומו של יום

³³⁹ א"ע. רש"י: זהו ביאתו לתיבה. אה"ח: הכוונה היא לאיסוף הבהמות. רמב"ן בפסוק טז' כתב שייטכן שהכוונה היא שנח הקפיד על כל הפרטים שה' ציווה אותו: אסף מאכלים, הכניס את הבהמות ונכנס גם הוא.
³⁴⁰ אונקלוס + א"ע. כמו כן כתב הא"ע שכל החיות באו לבד אל התיבה במשך שבעת הימים שקדמו למבול (וכן פירש רש"י בפסוק הבא) ובכך חולק על הרמב"ן בסוף הפרק הקודם וכאן, המחלק בין הבהמות הטהורות לבהמות הטמאות. רש"י: מפני מי המבול בא ללמדנו שגם נח היה מקטני אמנה, ולא האמין לגמרי שירד מבול עד שהמים דחקו אותו להיכנס פנימה.
³⁴¹ רש"י.

³⁴² אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא שנח עצמו נכנס אל התיבה כמו שה' ציווה אותו, ואילו בפסוק ה' הכוונה היא שאסף את הבהמות הטהורות. בפסוק טז' כתב שהכוונה היא שנח הקפיד על כל הפרטים עליהם ציווה אותו ה': הכנת המאכלים, איסוף הבהמות ועשיית התיבה, ולאחר מכן, אצילנו, התורה סיפרה על כניסה לתיבה כמו שציווה אותו ה'.

³⁴³ רש"י, והביא את מחלוקתם של ר' אליעזר ור' יהושע אם הכוונה היא לחודש חשוון או לחודש אייר. אנחנו ביארנו לפי דעת ר' אליעזר, היות וכך רש"י מפרש לאורך המשך הפרק. הרמב"ן בפרק ח' פסוק ה' כותב שהוכרע שהעולם נברא בחודש תשרי, וכך היו מונים עד ליציאת מצרים, שם שינה ה' את מניין החודשים, ואמר למנות מחודש ניסן. אולם, גם לאחר שאנחנו מונים את החודשים מחודש ניסן, יש עדיין זיכרון למניין מתשרי, כמו שכתוב "וחג האסיף תקופת השנה".

³⁴⁴ אונקלוס.

³⁴⁵ אונקלוס.

³⁴⁶ רש"י, וכתב שהיום הראשון, יז' חשוון, אינו נחשב ליום, כיוון שהלילה לא היה עימו, וצריך ארבעים ימים יחד עם הלילות (ועוד עיין בשפ"ח בפרק ח' פסוק ג' אות ל'). כמו כן כתב שהסיבה שהתורה קראה למבול בהתחלה "גשם", היא כיוון שכאשר ה' התחיל להוריד את הגשמים, הוא הורידם בנחת כדי שהעולם יחזור בתשובה, ורק לאחר שהעולם לא חזר בתשובה, ה' חיזק את הגשמים.

³⁴⁷ רש"י, והטעם הוא שבני דורו של נח אמרו שהם ישברו את התיבה אם ייכנס אליה, אמר ה' שהוא יכניס את נח לתיבה לעיני כולם, ונראה דבר מי יתקיים.

יז' חשוון) נכנסו אל התיבה נח, שם, חם, יפת, אשתו של נח ושלוש הנשים של בניו של נח³⁴⁸: (יד) הָמָה הֵם (נח, בניו, אשתו, ונשי בניו), וְכָל הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל מִינֵי הַחַיּוֹת, מִכָּל סוּגֵי הַחַיּוֹת נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, וְכָל הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל מִינֵי הַבְּהֵמוֹת, מִכָּל סוּגֵי הַבְּהֵמוֹת נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, וְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל מִינֵי הַשְּׂרָצִים, מִכָּל סוּגֵי הַשְּׂרָצִים נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, וְכָל הָעוֹף לְמִינֵהוּ וְכָל מִינֵי הָעוֹפוֹת, מִכָּל סוּגֵי הָעוֹפוֹת נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, כָּל צֶפֶר כָּל כָּנָף כָּל סוּגֵי הַצִּיְפוּרִים שִׁישׁ לַחַן כְּנַפִּים, נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה³⁴⁹: (טו) וַיָּבֹאוּ אֵל נֹחַ אֵל הַתֵּיבָה בְּעֵלֵי הַחַיִּים נִכְנְסוּ יַחַד עִם נֹחַ אֶל הַתֵּיבָה,³⁵⁰ שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל הַבָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִכָּל מִין מִבְּעֵלֵי הַחַיִּים, נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה לַפְחוֹת שְׁנַיִים: (טז) וְהַבְּאִים בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁנִּכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה,³⁵¹ זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל בָּשָׂר בָּאוּ מִכָּל מִין מִבְּעֵלֵי הַחַיִּים נִכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה לַפְחוֹת זָכָר אֶחָד וּנְקֵבָה אֶחָד,³⁵² כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים (אל התיבה נכנסו מכל בעלי החיים זכר ונקבה) כמו שה' ציווה את נח להכניס מכל בעל חיים לפחות זכר ונקבה,³⁵³ וַיִּסְגֹּר יְקֹנֶק בַּעֲדָיו עַל יְדֵי שֵׁה' צִוּוּה אֶת נֹחַ לִבְנוֹת אֶת הַתֵּיבָה, ה' מִנַּח לְטַבּוֹעַ בְּמִי הַמַּבּוּל³⁵⁴: (יז) וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל הָאָרֶץ לְאַחַר שֶׁהַמַּבּוּל יָרַד עַל הָאָרֶץ בְּמִשְׁךְ אַרְבַּעַיִם יָמִים,³⁵⁵ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם הַמַּיִם נִהְיוּ רַבִּים כָּל כֵּךְ, וַיִּשְׂאוּ אֶת הַתֵּיבָה וְתָרַם מֵעַל הָאָרֶץ בְּגִלְגַּל שֶׁהַמַּיִם הִתְרַבּוּ כָּל כֵּךְ, הַתֵּיבָה הִתְרוֹמְמָה מֵעַל הָאָרֶץ. בְּמִשְׁךְ אַרְבַּעִים הַיָּמִים הִרְאִישׁוּנִים, עַמְדָה הַתֵּיבָה בְּמִקּוֹמָה, וְלֹאֲחֵר שֶׁהַמַּבּוּל יָרַד בְּמִשְׁךְ אַרְבַּעִים יוֹם, וְהַמַּיִם הִתְרַבּוּ מְאֹד, הַתֵּיבָה הִתְרוֹמְמָה מֵעַל הָאָרֶץ³⁵⁶: (יח) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם לְאַחַר אַרְבַּעִים הַיָּמִים הִרְאִישׁוּנִים בֵּהֶם יָרְדוּ הַמַּיִם, הַתְּחִיל שֶׁלֵּב נוֹסֵף שֶׁל הַמַּבּוּל, בּוֹ הִתְגַּבְּרָה יְרִידַת הַמַּיִם עַל הָאָרֶץ,³⁵⁷ וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל הָאָרֶץ הַמַּיִם הִתְרַבּוּ מְאֹד עַל הָאָרֶץ, וְתִלְךְ הַתֵּיבָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם הַתֵּיבָה, (שְׁלֹאֲחֵר שֶׁהַמַּיִם הִתְגַּבְּרוּ הִתְרוֹמְמָה מֵעַל הָאָרֶץ), שְׁטָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם³⁵⁸: (יט) וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל הָאָרֶץ יְרִידַת הַמַּיִם עַל הָאָרֶץ הִתְגַּבְּרָה, כֵּךְ שֶׁהַמַּיִם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְרַדֵּת בְּעוֹצְמָה חֹזְקָה יוֹתֵר. הַמַּיִם יָרְדוּ בְּאוֹפֵן הַחֹזֵק בְּיוֹתֵר שָׁמַיִם יְכוּלִים לְרַדֵּת,³⁵⁹ וַיִּכְסּוּ כָּל הַהָרִים הַגְּבוּהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם הַמַּיִם הִרְבִּים כִּיסוּ אֶת כָּל הַהָרִים הַגְּבוּהִים שֶׁנִּמְצְאִים מִתַּחַת לַשָּׁמַיִם, עַל הָאָרֶץ³⁶⁰: (כ) חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה אָמָּה מִלְּמַעְלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ הַהָרִים לְאַחַר שֶׁהַמַּיִם כִּיסוּ אֶת כָּל רֹאשֵׁי הַהָרִים, הַמַּיִם הִתְגַּבְּרוּ וְעָלוּ חֲמֵשׁ

³⁴⁸ אונקלוס.

³⁴⁹ רש"י, ובא לרבות חגבים.

³⁵⁰ אונקלוס. רמב"ן: בעלי החיים נכנסו מעצמם אל התיבה.

³⁵¹ אונקלוס.

³⁵² אונקלוס.

³⁵³ אונקלוס.

³⁵⁴ רש"י עפ"י הפשט. בפירושו הראשון עפ"י הדרש כתב שה' הקיף את התיבה בדובים ואריות, כדי להרוג בבני האדם שניסו למנוע מנח להיכנס אל התיבה. א"ע: הכוונה היא שה' הגן על נח מפני מי המבול, וכן דאג שלא יהיה נקב בתיבה, כך שיושבי התיבה לא ימותו.

³⁵⁵ א"ע. כלי יקר: הסיבה שהמים היו על הארץ במשך ארבעים יום הוא מכיוון שהם קלקלו בע"ז ומי שכופר בע"ז כופר בתורה שניתנה בארבעים יום.

³⁵⁶ א"ע. רש"י: התיבה הייתה משוקעת אחת עשרה אמה במים. הרמב"ן חולק על כך כפי שנאריך בעז"ה בהערות בפרק הבא.

³⁵⁷ כך סובר רש"י, ולדבריו ירדו מים על הארץ במשך מאה ותשעים יום, בעוד הרמב"ן וא"ע סוברים שארבעים הימים הם חלק ממאה וחמישים הימים. כמו כן סובר רש"י שהמים התגברו מאליהן. רמב"ן התלבט אם התגברות המים היינו שהמים התרבו, או אם הכוונה היא להתעצמות ירידת המים כפי שביארנו בפנים.

³⁵⁸ אונקלוס.

³⁵⁹ א"ע.

³⁶⁰ אונקלוס.

עשרה (15) אמות נוספות מעל לראשי ההרים³⁶¹: (כא) וַיָּגֹעַ כָּל בָּשָׂר הָרִמְשׁ עַל הָאָרֶץ כְּתוּצָה מִיִּרֵידַת המבול, מתו כל בעלי החיים שהולכים על הארץ,³⁶² בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל הַשָּׂרִיץ הַשָּׂרִיץ עַל הָאָרֶץ (כל בעלי החיים שעל הארץ מתו כתוצאה ממי המבול): העופות, הבהמות, החיות, וכל השרצים, וְכָל הָאָדָם וכן מתו כל בני האדם שנמצאים על הארץ: (כב) כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו כָּל מִה שֵׁישׁ לוֹ נְשִׁימָה שֶׁל רוּחַ חַיִּים בָּאֵפוֹ, כָּל בְּעַלֵי הַחַיִּים,³⁶³ מִכָּל אֲשֶׁר בְּחַרְבָּה מָתוּ (כל בעלי החיים) שנמצאים על היבשה, מתו. אולם, הדגים שבים לא מתו³⁶⁴: (כג) וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה ה' השמיד על ידי המבול, את הגופות של כל מה שנמצא על פני האדמה,³⁶⁵ מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם (ה' השמיד) את כל גופות בני האדם, את גופות הבהמות, את גופות השקצים ואת גופות העופות, וַיִּמְחוּ מִן הָאָרֶץ שֵׁמֶם שֶׁל בְּעַלֵי הַחַיִּים נִמְחָה גַם הוּא מֵהָאָרֶץ,³⁶⁶ וַיִּשְׁאָר אֵדָּ נֹחַ וְאִשְׁרָו אִתּוֹ בַּתְּבָה רַק נֹחַ וְהַאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ בְּתִיבָה נִשְׁאָרוּ חַיִּים³⁶⁷: (כד) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם יוֹם יִרֵידַת הַמַּיִם עַל הָאָרֶץ הַתְּגַבְּרָה בְּמִשְׁךְ מֵאָה וְחֲמִישִׁים הַיָּמִים שְׁלֹאֲחֵר אַרְבַּעִים הַיָּמִים הַרְאִשׁוֹנִים (מתאריך כז' כסליו ועד לתאריך אי' סיוון):

בראשית פרק ח

(א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבָה ה' זָכַר אֶת זְכוּיֹתֵיהֶם שֶׁל נֹחַ וְשֶׁל כָּל הַחַיִּוֹת וְהַבְּהֵמוֹת שֶׁהָיוּ אִתּוֹ בְּתִיבָה,³⁶⁸ וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ ה' העביר רוּחַ תְּנַחֲמוּמִים לִפְנֵינוּ עַל חֲטָאֵי הָאָרֶץ, ה' הִתְנַחֵם עַל חֲטָאֵי הָאָרֶץ,³⁶⁹ וַיִּשְׁכַּחוּ הַמַּיִם לְאַחֵר שֶׁהָיָה הַתְּרַצָּה, נָחוּ הַמַּיִם וְהַפְּסִיקוּ לְהִתְגַּבֵּר³⁷⁰: (ב) וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיֵנֹת תְּהוֹם נִסְגְּרוּ הַמַּעֲיֵנוֹת שְׁבַתְהוּמוֹת הָאָרֶץ שֶׁמֵּהֶם עָלוּ הַמַּיִם לְאַרְץ,³⁷¹

³⁶¹ רש"י.

³⁶² א"ע, וכתב שכל הרמש כאן הכוונה היא כוללת את העופות ובעלי החיים כולם.

³⁶³ רש"י. לפי הא"ע הכוונה היא רק לאדם היות ורק האדם נקרא אדם שיש לו נשמה רוח חיים.

³⁶⁴ אונקלוס + רש"י. הרמב"ן בפסוק כג' הסתפק אם הדגים במקומות שירדו המים מתו על ידי המים הרוותחים או שמא כל הדגים ניצלו.

³⁶⁵ אונקלוס + רמב"ן. ספורנו: הכוונה היא שרק בעלי החיים הושמדו אך הצמחים נשארו. הרמב"ן מוכיח כן בפרק ח' פסוק יא' מכך שהיונה מצאה עלה זית טרף בפיה.

³⁶⁶ א"ע. רמב"ן כתב שצלע זה של הפסוק בא לומר שגם הצאצאים נמחו מהארץ, והתורה באה לומר שגם על העצים לא נשארו ביצים של העופות. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שצלע זה של הפסוק הוא סיבה לצלע שלפניו: כל היקום נמחק, היות והאדם ובעלי החיים נמחו מהארץ ורק נח נשאר. בשם חז"ל כתב שגם לעולם הבא דור המבול נמחה מהארץ.

³⁶⁷ רש"י בפירושו לפי הפשט. לפי הדרש הכוונה היא שנח היה גונח בגלל שהאריה הכיש אותו, או מטורח הבהמות.

³⁶⁸ רש"י, והכוונה היא שלא השחיתו דרכם קודם לכן ולא נמחו בתיבה. כמו"כ הסביר רש"י את הסיבה שכתוב כאן שם אלוקים כדי לומר שעל ידי תפילת נח הצדיק, נהפכה מידת הדין המיוצגת על ידי ה' למידת הרחמים. א"ע: ה' זכר את השבועה שנשבע לנח. הרמב"ן חולק על רש"י שהזכירה בבעלי החיים היא בזכותם, היות ובעלי החיים אין בכלל זכות, אלא הכוונה היא שה' זכר שהוא רצה לברוא את העולם ושהיו בו בעלי חיים. אוה"ח: ה' זכר את כל הטורח שהיה לנח בטיפול בחיות לאורך ימי המבול.

א"ע ורמב"ן אמרו שניהם שבכלל חיה היינו גם העופות וגם השקצים.

³⁶⁹ רש"י. רמב"ן בפסוק ד': הרוח היא שסגרה את המעיינות.

³⁷⁰ אונקלוס וא"ע. רמב"ן בפס' ד': המים שעלו מהמעיינות, ירדו חזרה למטה.

³⁷¹ א"ע. רש"י: לא כל המעיינות נסגרו (שהרי לא כתוב שכל המעיינות נסגרו כמו שכתוב שכל המעיינות נפתחו), והמעיינות שיש בהם צורך לעולם, כמו חמי טבריה, נשארו ולא נסגרו.

וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם וְכֵן נִסְגְּרוּ חֲלוֹנוֹת הַשָּׁמַיִם שְׁמַחֵם יִרְדּוּ גַשְׁמִים אֶל הָאָרֶץ,³⁷² וַיִּכְלֵא הַגֶּשֶׁם מִן הַשָּׁמַיִם הַגֶּשֶׁם נִמְנַע יוֹתֵר מִלְרַדֵּת מֵהַשָּׁמַיִם³⁷³: (ג) וַיֵּשְׁבוּ הַיָּמִים מֵעַל הָאָרֶץ הַלְוַי וְשׁוֹב הַיָּמִים שְׁעַל הָאָרֶץ הִתְחִילוּ לֵרְדֹת לַמָּטָה מֵהָאָרֶץ. הָאָרֶץ הִתְחִילָה לְהִתְיַבֵּשׁ עַל יְדֵי שְׁהַמִּים שְׁכִיסוּ אֶת כּוֹלָהּ, הִתְחִילוּ לְחַלְחַל אֶל מִתַּחַת לַפְּנֵי הָאֲדָמָה,³⁷⁴ וַיִּחְסְרוּ הַיָּמִים מִקְצֵה הַמְּשִׁיִּים וּמֵאֵת יוֹם הַיָּמִים הִתְחִילוּ לְהַחֲסִיר לְאַחַר מֵאָה וְחֲמִישִׁים הַיָּמִים בְּהֵם יִרְדּוּ בְעוֹצְמָה חֲזָקָה. בְּהִתְחַלָּה, הַיָּמִים יִרְדּוּ בִּמְשָׁךְ אַרְבַּעַיִם יוֹם וְאַרְבַּעַיִם לַיְלָה, עַד לְבוֹקֵר שֶׁל כַּחַ' כִּסְלִיו, וְלֵאחֲרַיִם מִכֵּן, בִּמְשָׁךְ מֵאָה וְחֲמִישִׁים יָמִים, הַיָּמִים יִרְדּוּ בְעוֹצְמָה חֲזָקָה יוֹתֵר עַד לְתַאֲרִיךְ א' סִיוֵן. בְּתַאֲרִיךְ א' סִיוֵן, הִתְחִילוּ הַיָּמִים לְהַחֲסִיר³⁷⁵: (ד) וַתִּנָּח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט בִּזְי' לְחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שֶׁנִּמְנָה מִסוּף אַרְבַּעַיִם הַיָּמִים הָרֵאשׁוֹנִים (מִחֹדֶשׁ כִּסְלִיו), בִּזְי' לְחֹדֶשׁ סִיוֵן, הִתִּיבָה נַחַה עַל הָרִים שֶׁנִּקְרָאִים אֲרָרָט³⁷⁶: (ה) וְהַיָּמִים הָיוּ הַלְוַי וְחָסוּר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשָׂרִי הַיָּמִים

³⁷² אונקלוס.

³⁷³ רש"י. א"ע: הכוונה היא ללשון כליאה, שהמים נכלאו בתוך השמים. רמב"ן: אפילו לא הורידו טל ומטר.

³⁷⁴ א"ע. אוה"ח: המים הלכו וישבו אל האוקיינוס.

³⁷⁵ רש"י.

³⁷⁶ רש"י. יש לחשב את הדברים כך: התיבה הייתה שקועה במים אחד עשרה אמה, כיוון שכתוב שבא' אב נראו ראשי ההרים, וראינו שהמים היו גבוהים חמש עשרה אמה מעל לראשי ההרים, ואם כן, יוצא שבמשך שישים ימים, המים חסרו 15 אמה, ואם כן, בכל ארבע ימים, המים חסרו אמה אחת. אם כן, יוצא שהתיבה נחה כשהמים חסרו רק ארבע אמות (שהרי לפי החשבון שלנו, המים חסרו עד טז בסיון ארבע אמות) וממילא יש צורך לומר שהתיבה הייתה משוקעת במים 11 אמות. סיכום קושיות הרמב"ן על רש"י:

- א. לא ניתן לומר שהתורה משנה את חשבון החודשים, פעם אחת למניין השנים, פעם אחת לירידת הגשמים ופעם אחת להפסקת הגשמים.
- ב. לא ניתן לומר שבכל ארבעה ימים התייבש אמה אחת של המים, שהרי בהתחלה קשה למים יותר להתייבש מאשר כשיש פחות מים.
- ג. ביז' אלול שלח נח את היונה, והיונה לא מצאה מנוח לכף רגלה, ואם כן, המים כולם התייבשו תוך שנים עשר יום עד לא' תשרי, מוכח שייבוש המים היה שונה מרש"י.
- ד. אם התיבה הייתה משוקעת במים אחת עשרה אמה, היא הייתה צריכה להתהפך, כיוון שרוב גובה התיבה הייתה משוקעת במים לפי זה. לכן סובר הרמב"ן שהתיבה הייתה משוקעת שתיים שלוש אמות בתוך המים.

לפי הרמב"ן, בארבעים יום הראשונים ירדו המים על הארץ והגיעו עד לחמש עשרה אמה מעל לראשי ההרים, ובמשך מאה ועשר הימים שמשלימים עד למאה וחמישים יום, המים עמדו ולא התייבשו, עד שה' העביר רוח חזקה ונסגרו המעיינות, והמים התחילו להתייבש. כמו כן סובר הרמב"ן שהתיבה שטה מעל המים, על ידי שהמעיינות שהתפרצו מהארץ העלו את התיבה, אחרת התיבה הייתה טובעת מפני רוב כובדה. בעניין זיהוי מקום הרי אררט, חכמי האומות אומרים שהכוונה היא להרים שבאירופה, שהרי באירופה יש את ההרים הגבוהים בעולם. הרמב"ן וא"ע חולקים על כך וסוברים שהרי אררט נמצאים בארץ בבל. לפיכך פירש הרמב"ן את הפסוקים שבתחילה נראו רק ראשי ההרים הגדולים, ולאחר מכן המים התייבשו בקצב מהיר יותר, כך שנראו ראשי הרי אררט, ושם נחה התיבה. יוצא שהרמב"ן חולק על רש"י בעניין חשבונות התאריך, ונביא את סיכום השיטות בטבלה הבאה:

רש"י אליבא דר"א	רמב"ן בתיקון הפסוקים עפ"י רש"י	רמב"ן לפי פירוש והנכון בעיניי
40 הימים	יז' חשוון עד כז' כסליו (כח בבוקר)	יז' חשוון עד כז' כסליו. 40 הימים הראשונים כלולים בחשבון 150 הימים האחרים.
150 הימים	כז' כסליו עד לא' סיון	יז' חשוון עד כז' כסליו. 40 הימים הראשונים כלולים בחשבון 150 הימים האחרים.
התחלת חיסור המים	א' סיון (שביעי לסוף ארבעים הימים הראשונים)	יז' ניסן
התיבה נחה	טז' סיון	יז' ניסן (שביעי להתחלת המבול)
נראו ראשי ההרים	א' אב (עשירי להתחלת המבול)	א' תמוז
פתיחת התיבה	י' אלול	יב' אב
סיום שליחת היונה	א' תשרי	א' אלול

המשיכו להחסיר עד לחודש העשירי שנמנה משעת התחלת ירידת גשם המבול, עד לחודש אב,³⁷⁷ **בַּעֲשִׂירֵי** **בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רֵאשֵׁי הַהָרִים** ביום הראשון של החודש העשירי לתחילת ירידת המבול, בתאריך א' אב, נראו ראשי ההרים, היות ועד לא' אב, התייבשו המים שהיו גבוהים חמש עשרה אמה מעל לראשי ההרים. עד לתאריך א' אב, לא היה ניתן לראות את ראשי ההרים, היות והם היו מכוסים במים, אך בתאריך א' אב, המים שכיסו את ההרים התייבשו, וכבר היה ניתן לראות את ההרים: (ו) **וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם** לאחר שעברו ארבעים יום מאז שנראו ראשי ההרים, בתאריך י' אלול,³⁷⁸ **וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה** נח פתח את החלון שעשה בתיבה³⁷⁹: (ז) **וַיִּשְׁלַח אֶת הָעֶרֶב** בתאריך י' באלול, נח שלח אל מחוץ לתיבה את אחד מהעורבים שהוא הכניס איתו אל התיבה. מטרת שליחת העורב הייתה כדי לראות אם התייבשו המים,³⁸⁰ **וַיֵּצֵא וַיָּצוּא וְשׁוּב עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ** העורב הסתובב מסביב לתיבה, עד שהמים מעל הארץ התייבשו לגמרי, וממילא העורב לא עשה את שליחתו³⁸¹: (ח) **וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מֵאֵתוֹ לְרֹאוֹת הַקָּלוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה** לאחר שעברו שבעה ימים מאז שנח שלח את העורב מהתיבה (בתאריך יז' אלול), נח שחרר את היונה מהתיבה, כדי לראות אם המים שמעל הארץ התייבשו. נח שחרר את היונה לחופשי, וידע, שאם היונה תמצא מקום יבש בו היא תוכל להניח את כף רגלה, היא לא תחזור אליו³⁸²: (ט) **וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מְנוּחַ לְכַף רַגְלָהּ** היונה לא מצאה מקום יבש כדי להניח שם את כף רגלה,³⁸³ **וַתָּשָׁב אֵלָיו אֵל הַתֵּבָה הַיּוֹנָה שֶׁשָּׁלַח נֹחַ חֹזְרָה** אל התיבה, **כִּי מַיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ** (הסיבה שהיונה חזרה אל התיבה היא) בגלל שכל הארץ הייתה מלאה במים,³⁸⁴ **וַיִּשְׁלַח יְדוֹ וַיִּקְחֶהָ** נח הושיט את ידו אל מחוץ לתיבה ולקח את היונה,³⁸⁵ **וַיָּבֵא אֵתָהּ אֵלָיו אֵל הַתֵּבָה** נח הכניס את היונה חזרה אל התיבה³⁸⁶:

הסרת מכסה התיבה	א' תשרי	א' תשרי	א' תשרי
-----------------	---------	---------	---------

הא"ע סובר כשיטת הרמב"ן של הנכון בעיניי, אלא שהוא מונה את החודשים לניסן ולא אל תשרי.³⁷⁷ רש"י, וכתב שלא ניתן לומר שהכוונה היא לחודש אלול ושגם בפסוק זה הכוונה היא לחודש העשירי מסוף ארבעים הימים הראשונים. ההכרח לומר שהחודש השביעי היינו החודש השביעי מסוף ארבעים היום הוא בגלל שאם נאמר שהכוונה היא לחודש השביעי משעת הירידה, לא ניתן לומר שהכוונה היא לחודש סיוון (שהרי מחשוון עד סיוון יש שמונה חודשים) והפסוק כותב במפורש שהכוונה היא לחודש סיוון. לעומת זאת, בחודש העשירי, יש הכרח לומר שהכוונה היא לחודש אב שהוא החודש העשירי לירידה, היות ואז לא ניתן לומר שהמים התייבשו עד החודש הראשון באחד לחודש (תשרי) שהרי משעה שנראו ראשי ההרים עברו שישים יום: ארבעים יום עד שנח פתח את התיבה, ועוד 21 יום בהם שלח את העורב, ואם נאמר שנראו ראשי ההרים באלול, אין אפשרות לעוד שישים יום עד לא' תשרי.

³⁷⁸ רש"י. אה"ח: נח ידע לאחר ארבעים יום שהוא יכול לפתוח את התיבה משום שהיה מובטח לו שהמבול לא יהיה מעל שנה. א"ע לאורך הפרשה מסביר שנח היה נביא וה' אמר לו את כל התאריכים. הרמב"ן סובר (וכך הסביר בדעת הא"ע) שנח הרגיש שהתיבה נחה, ונח המתין זמן מסוים שחשב שבו הוא יכול לצאת מהתיבה.³⁷⁹ רש"י, ולא זהו הפתח שעשה בצד התיבה. לפי זה מוכרחים לומר שהיה חלון בתיבה, והשאלה בפירוש הצייון "צרה תעשה לתיבה" אם הוא אבן או חלון היא רק אם החלון שהיה בתיבה נעשה להאיר או שהאור של התיבה הגיע מהאבן הטובה, ומטרת החלון אינה להאיר.

³⁸⁰ כך משמע מפשט הפסוק. אמנם אה"ח כתב שנח רצה לגרש את העורב בגלל שהוא שימש בתיבה.³⁸¹ רש"י, ולפי שחשד את נח על בת זוגו. לפי המדרש הכוונה היא עד לרעב שהיה בימי אליהו, אז העורבים הביאו לחם לאליהו. ספורנו: נח שילח את העורב כדי לראות אם האוויר בעולם כבר טוב, והעורב הסתובב כל הזמן, כיוון שהאוויר לא היה טוב לו.³⁸² רש"י.

³⁸³ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שהיונה לא מצאה מקום מנוח היא בגלל שאין דרך היונים לעלות להרים הגבוהים, ורק בהרים הגבוהים היו עד אז מקומות יבשים. ספורנו הסביר שהיונה לא מצאה מנוח לכף רגלה בגלל שגם בראשי ההרים הייתה לחות גדולה, ולכן היונה לא הייתה יכולה לעלות לראשי ההרים.³⁸⁴ אונקלוס.

³⁸⁵ אונקלוס. אה"ח: הסיבה שנח היה צריך להושיט את ידו היא בגלל שהיונה הייתה חלשה.

³⁸⁶ אונקלוס.

(י) וַיִּחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרֵיהֶם נח המתין שבעה ימים נוספים שיעברו מהיום בו שילח את היונה לחופשי (מדובר על כד' אלול),³⁸⁷ וַיִּסַּף שְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מִן הַתֵּבָה נח שילח את היונה לחופשי פעם נוספת, פעם שנייה: (יא) וַתָּבֵא אֵלָיו הַיּוֹנָה לֵעֵת עָרַב הַיּוֹנָה הגיעה אל נח בערב היום בו הוא שיחרר את היונה,³⁸⁸ וְהָיָה עֲלֶיהָ זֵית טָרֶף בְּפִיהָ כשהיונה חזרה אל התיבה, ראה נח שהיונה חטפה בפיה עלה זית,³⁸⁹ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי קָלוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ כאשר היונה חזרה עם עלה הזית בפיה, הבין נח שהמים התייבשו (אם כי לא לגמרי) מעל הארץ³⁹⁰. (יב) וַיִּחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרֵיהֶם נח המתין שבעה ימים נוספים כדי לשחרר שוב את היונה,³⁹¹ וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה לאחר שעברו שבעה ימים נוספים, נח שחרר את היונה (בתאריך א' תשרי), וְלֹא יִסְפָּה שׁוֹב אֵלָיו עוֹד לאחר ששחרר נח את היונה בפעם השלישית, היונה לא חזרה אליו פעם נוספת, וכך ידע נח שהמים התייבשו: (יג) וַיְהִי בְּאַחַת וָשֵׁשׁ מְאוֹת שָׁנָה כשנח היה בן שש מאות ואחת (601) שנים, בְּרֵאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֲדָשׁ בַּתְּאָרִיךְ א' תשרי,³⁹² חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ המים שעל הארץ התחילו להתייבש. אמנם, בשלב זה, הארץ הייתה כמו טיט, המים התייבשו אך לא לגמרי, ולכן נח עוד לא יצא מהתיבה,³⁹³ וַיִּסַּר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתֵּבָה (בתאריך א' תשרי) הסיר נח את מכסה התיבה, וַיֵּרָא וְהָיָה חָרְבוּ פְּנֵי הָאָדָמָה נח ראה שהמים התחילו להתייבש מעל הארץ, אך האדמה הייתה עדיין כמו טיט: (יד) וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים יוֹם לַחֲדָשׁ יָבֵשָׁה הָאָרֶץ בתאריך כז' חשוון, המים התייבשו לגמרי מעל הארץ³⁹⁴: (טו)

³⁸⁷ רש"י. א"ע: היה זה בכד' שבט (היות וא"ע מונה את הימים מחודש ניסן).

³⁸⁸ אונקלוס.

³⁸⁹ רש"י. בשם המדרש כתב רש"י שהיונה אמרה לנח שיהיו מזונותיה מרורים כזית בידי ה' ולא מתוקים כדבש בידי בשר ודם. כלי יקר: הסיבה שהביאה לו עלה זית היה כדי להאיר איתו בלילה. א"ע: בהתחלה כתב שטרף הינה מילה נרדפת לעלה. בפירושו השני, שכך כתב לנכון, כתב א"ע שהכוונה היא שחטף, כמו פירוש רש"י, והאריך לבאר את משמעות ה'ב' בפיה.

בעניין הבאת עלה הזית, הסביר הספורנו בסוף הפרק הקודם שרק בעלי החיים נמחו והאילנות לא, וכך הסביר הרמב"ן אצלנו עפ"י הפשט. לאחר מכן כתב הרמב"ן את מדרשי חז"ל האומרים שהיונה הביאה את עלה הזית מהר המשחה, ויוצא מכאן שכל האילנות נמחו, אלא שהמבול לא ירד בארץ ישראל. מדרש זה אינו מסתדר עם פירוש רש"י שכתב שכשנסגרו מעיינות התהום, חמי טבריה נשארו פתוחות, משמע שגם בטבריה היה מבול. כמו כן יש להבין לפי מדרש זה האם היו אנשים בארץ ישראל כלל? האם ארץ ישראל הייתה ריקה מאנשים? כמו כן כתב הרמב"ן בשם המדרש שהיונה הביאה את העלה מגן עדן, והקשה על כך שאם כן, כיצד ידע נח שקלו המים, הרי לא ירד מבול בגן עדן? אפשרות של תשובה על כך כתב ששערי גן עדן נסגרו כדי שלא ייכנסו לשם מי המבול, וכאשר התייבשו המים, נפתחו שערי גן עדן מחדש. כמו כן, צריך לומר גם למ"ד שהיונה הביאה עלה זית מארץ ישראל, שההוכחה שהמים התייבשו נובע כנראה מכך שהיונה הייתה יכולה לעוף עד לארץ ישראל, והאוויר לא הפריע לה וכן כנראה שהיא הייתה יכולה לנוח עד שהגיעה לא".

בעניין היונה כתב רש"י שהיונה היה זכר, לפי שבכל המקרא יונה היא נקבה, ואילו כאן לעיתים התורה קוראת לו בלשון זכר. לכן חולק רמב"ן על דיוק חז"ל מהמדרש. רש"י למד שדיוק חז"ל הוא בגלל שכתוב בפיה, והדיוק הא שהיא אמרה בפיה שיהיו מזונותיה בידי ה'. רמב"ן כתב שלא ניתן לומר שהתורה החליפה את לשון הזכר והנקבה, ודיוק חז"ל הוא מעצם העובדה שהיונה חזרה עם עלה הזית.

³⁹⁰ אונקלוס.

³⁹¹ רש"י: ויחל הוא אותה מילה כמו ויחל, אלא שהבניין שונה.

³⁹² רש"י.

³⁹³ אונקלוס + רש"י.

³⁹⁴ רש"י, וכן כתב שהמבול ארך שנה, וכ"ז חשוון שהוא עשרה ימים מאוחר יותר הוא מפני ששנת החמה היא יתירה על שנת הלבנה 11 יום, ומשפט דור המבול היה בסך הכל 11 ימים. א"ע דחה את דברי רש"י אלו: א. ייתכן שבאותה שנה היו חודשים נוספים חסרים, ואם כן, ייתכן שהיה צורך ביותר מעשרה ימים כדי להשלים לשנת חמה. ב. ייתכן שנח עצמו מנה את השנים לשנת החמה, ואז יוצא שכל חודש היה 30 יום או 31 יום, ולא 20 או 30. לכן סובר הא"ע שנח היה בתיבה שנה של שנת חמה ועוד עשרה ימים. אמנם קצת קשה על דברי הא"ע מדבריו עצמו, שהרי הוא סובר שנח עצמו לא מנה את הימים, וכל החשבונות הם רק דרך נבואה.

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ לֵאמֹר³⁹⁵: (טז) יָצָא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתֶּךָ וּבְנֶיךָ וּנְשֵׁי בְנֵיךָ אִתְּךָ צֵא מֵהַתֵּיבָה שְׁבִיטָה: גַּם אַתָּה, גַּם אִשְׁתְּךָ, גַּם בְּנִיךָ וְגַם נְשׁוֹת בְּנִיךָ, תֵּצְאוּ מֵהַתֵּיבָה יַחַד³⁹⁶: (יז) כָּל הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּךָ כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שְׂאִיתָךְ, מִכָּל בֶּשָׂר כָּל בְּעַל חַיִּים שִׁישׁ לוֹ בָּשָׂר (הַכּוּוּנָה הִיא לְכָל סוּגֵי בְּעֵלֵי הַחַיִּים),³⁹⁷ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה הַעוֹפוֹת וְהַבְּהֵמוֹת שֶׁנִּכְנְסוּ אִתְּךָ אֶל הַתֵּיבָה, וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ וּבְכָל הַשְּׂרָצִים שֶׁהוֹלְכִים עַל הָאָרֶץ,³⁹⁸ הֵיִצְאָ אִתְּךָ תּוֹצִיא אִתְּךָ אֶת בְּעֵלֵי הַחַיִּים,³⁹⁹ וְשָׂרְצוּ בְּאֶרֶץ בְּעֵלֵי הַחַיִּים יוֹלִידוּ וּוְלָדוֹת עַל פְּנֵי הָאָרֶץ,⁴⁰⁰ וּפְרוּ וּרְבוּ עַל הָאָרֶץ בְּעֵלֵי הַחַיִּים יִפְרוּ וְיִרְבוּ עַל פְּנֵי הָאָרֶץ לְאַחַר שִׁיִּצְאוּ מֵהַתֵּיבָה⁴⁰¹: (יח) וַיֵּצֵא נֹחַ וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בְנָיו אִתּוֹ נֹחַ, בְּנָיו, אִשְׁתּוֹ וְנְשׁוֹת בְּנָיו, יֵצְאוּ יַחַד מֵהַתֵּיבָה: (יט) כָּל הַחַיָּה כָּל הַחַיִּוֹת שֶׁנִּכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, כָּל הָרֶמֶשׂ כָּל הַשְּׂרָצִים שֶׁנִּכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, וְכָל הָעוֹף כָּל הַעוֹפוֹת שֶׁנִּכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, כָּל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ וְכָל הַשְּׂרָצִים שֶׁנִּכְנְסוּ אֶל הַתֵּיבָה, לְמִשְׁפַּחְתֵּיהֶם יֵצְאוּ מִן הַתֵּיבָה כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים יֵצְאוּ בְּנִפְרָד, כָּל סוּג שֶׁל בְּעֵלֵי חַיִּים יֵצֵא מֵהַתֵּיבָה בְּנִפְרָד מִשָּׂאֵר בְּעֵלֵי הַחַיִּים⁴⁰²: (כ) וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיקָוֶךָ נֹחַ בָּנָה מִזְבֵּחַ לִפְנֵי ה', עַל אֶחָד מֵהָרִי אֶרֶרֶט,⁴⁰³ וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר נֹחַ לָקַח מִכָּל סוּג שֶׁל הַבְּהֵמוֹת הַטְּהוֹרוֹת שֶׁהוּא הַכְּנִיס אֶל הַתֵּיבָה, וְכֵן מִכָּל סוּג שֶׁל הַעוֹפוֹת הַטְּהוֹרִים שֶׁהוּא הַכְּנִיס לַתֵּיבָה,⁴⁰⁴ וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבֵּחַ נֹחַ הַקָּרִיב עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה אֶת הַבְּהֵמוֹת וְהַעוֹפוֹת הַטְּהוֹרִים שֶׁלְקַח, לֶשֶׁם קִרְבָּנוֹת עוֹלָה: (כא) וַיִּרְחַק יָקוֹךָ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ ה' קִיבַל בְּרִצּוֹן אֶת הַקִּרְבָּנוֹת שֶׁהִקְרִיב נֹחַ (הַתּוֹרָה דִּבְרָה כְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם אֲךָ בְּרוּר הַדָּבָר שֶׁלֹּא שִׁיךְ שֶׁה' בָּאֵמֶת יִרִיחַ אֶת הַקִּרְבָּן),⁴⁰⁵ וַיֹּאמֶר יָקוֹךָ אֶל לְבָבוֹ ה' אָמַר לְעַצְמוֹ,⁴⁰⁶ לֹא אֶסְף לְקַלְלָל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם לֹא אֶקְלַל שׁוֹב אֶת הָאָדָמָה בְּגַלְל חֲטָאִיו שֶׁל הָאָדָם (כְּמוֹ שֶׁעֲשִׂיתִי בְּחֲטָאֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן, בְּחֲטָאוֹ שֶׁל קִיָּן וּבְחֲטָא דוֹר הַמְּבּוֹל),⁴⁰⁷ כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו (לֹא אֶקְלַל שׁוֹב אֶת הָאָדָמָה בְּגַלְל חֲטָאִיו שֶׁל הָאָדָם) הַיּוֹת וַיִּצַר לִיבוֹ שֶׁל הָאָדָם, עוֹד כִּשְׁהָאָדָם קֶטָן, הוּא לְעִשׂוֹת מַעֲשִׂים רָעִים, וְלֹא נִיתֵן לְהַמְשִׁיךְ וּלְקַלְלָל אֶת הָאָדָמָה בְּגַלְל חֲטָאִיו הַרְבִּים שֶׁל הָאָדָם,⁴⁰⁸ וְלֹא אֶסְף עוֹד לְהַפּוֹת אֶת כָּל חַי בְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֵנִי (ה') לֹא אֲבִיא שׁוֹב

³⁹⁵ רשב"ם: לאמר היינו כפילות של הציווי.

³⁹⁶ רש"י: כאן עירב את הנשים עם הגברים כדי להתיר להם את התשמיש.

³⁹⁷ אונקלוס.

³⁹⁸ אונקלוס.

³⁹⁹ רש"י, וכתב שמדיוק הקרי והכתיב, היצא היינו שיאמר להם שיצאו, ואם הם לא יצאו לבד, שיוציא אותם בכח.

⁴⁰⁰ א"ע.

⁴⁰¹ רש"י: מלמד שגם בתיבה נאסר עליהם התשמיש. כלי יקר: הסיבה שנאסר עליהם התשמיש הוא כדי שיהי

מקום בתיבה.

⁴⁰² א"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שבעלי החיים הולידו משפחות בתיבה, וכל משפחה יצאה בנפרד,

ולפי"ז יוצא שלא נאסר עליהם התשמיש. רש"י פירש שהכוונה היא שהם קיבלו עליהם על מנת לידבק במינם.

⁴⁰³ אונקלוס + א"ע. רש"י: נח אמר שהסיבה שה' אמר לו להכניס כל כך הרבה בהמות טהורות הוא כדי שיקריב

אותם לקרבן לה'.

⁴⁰⁴ א"ע כתב שהיו בסך הכל עשר בהמות טהורות.

⁴⁰⁵ אונקלוס + א"ע. א"ע הסביר בריח הניחוח שהריח של הקרבן הניח מהכנס של ה'.

⁴⁰⁶ א"ע, ואח"כ אמר זאת לנח, היות ונח היה נביא. רמב"ן: ה' לא אמר זאת לנח, אלא כאשר ה' ציווה את משה

לכתוב את ספר התורה, הוא אמר למשה לכתוב את מה שחשב אז. ספורנו: ה' לא גילה זאת לנח ובניו עד

לאחר שקיבלו עליהם לקיים מצוות.

⁴⁰⁷ א"ע. רמב"ן: כל העולם נענש בגלל חטאי האדם, ולו בני האדם לא היו חטאים, היה שאר העולם ניצול למרות

שגם הם חטאו.

⁴⁰⁸ אונקלוס. רש"י: מנעוריו – והכתיב הוא מנעוריו, היינו מרגע שהעובר ננער במעי אימו לצאת, יש בו יצר הרע.

רמב"ן: הנעורים הם שגורמים לאדם לחטוא. אה"ח: לאדם יש יצר הרע עוד משואו קטן, ולכן אין זה הוגן

מבול על הארץ⁴⁰⁹: (כב) בזמן המבול, התערבבו עונות השנה והיממות. לא היה ניתן לדעת מתי היה יום ומתי היה לילה, מתי היה חורף ומתי היה קיץ, כיוון שגשמי המבול בלבול את כל סדר העונות והיממות. ה' נשבע שהוא לא יוריד שוב מבול על העולם, ושסדרי העונות והיממות יישמרו, לעולם. **עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ** כל זמן שהארץ תתקיים,⁴¹⁰ **זֶרַע וְקִצִּיר** יישמרו עונות השנה שבהן זורעים את השדות (בחורף), ובהן קוצרים את השדות (בקיץ),⁴¹¹ **וְקָר וְחָם** ימי הקור (הסתיו) והחום (האביב) ימשיכו לשמש כסדרם, והם לא ישבתו כמו שהם שבתו במבול, **וְקִיץ וְחֹרֶף** וכן ימות הקיץ והחורף ימשיכו לשמש כסדרם, והם לא ישבתו כמו שהם שבתו במבול, **וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ** וגם סדרי היממה, האור והחושך, היום והלילה, לא ישבתו. במבול העונות והיממות שבתו, אך כאן ה' נשבע שסדרי העונות והיממות ימשיכו להתקיים:

בראשית פרק ט

(א) **וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נַח וְאֶת בְּנָיִו ה' בִּירֶךְ אֶת נַח וְאֶת בְּנָיִו, וַיֹּאמֶר לָהֶם** בשעה שה' בירך את נח ואת בניו, הוא אמר להם: **פְּרוּ וּרְבוּ** תפרו ותרבו, תולידו הרבה צאצאים, **וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ** ואתם וצאצאיכם תהיו רבים כל כך עד שתמלאו את כל הארץ: (ב) **וּמוֹרְאֵכֶם וְחַתְכֶם יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם** פחדכם ואימתכם יהיו על כל החיות בארץ ועל כל עופות השמים,⁴¹² **בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה** ובכל דגי הים **בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ** כל בעלי החיים שהולכים על האדמה, וכן כל הדגים שבים, נמסרו בידכם (כפי שיבואר בפסוק הבא)⁴¹³: (ג) **כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֻכְלָה** כל בעלי החיים מותרים לכם לאכילה,⁴¹⁴ **כִּיֶּרֶק עֵשֶׂב נִתְּנִי לָכֶם אֶת כָּל אֲנִי (ה')** נתתי בידכם את כל בעלי החיים לאכילה, כמו שמותר לכם לאכול את העשבים. עד למבול, היה אסור על האדם לאכול בעלי חיים, והותר לו לאכול רק עשב. לאחר המבול, הותר לאדם לאכול גם בעלי חיים, כמו שהותר לו לאכול עשבים⁴¹⁵: (ד) **אֵךְ בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ**

להעניש את האדמה על חטאי האדם, שהרי האדם כמעט תמיד יחטא, כיוון שהוא הורגל ביצרו עוד משעה שהיה קטן. אולם, את האדם עצמו ניתן להעניש למרות שהוא התרגל לעשות את הרע, היות והאדם צריך להרגיל את עצמו לעשות טוב. ספורנו: לאחר המבול, מזג האדם נהיה רע יותר, וממילא קשה יותר לאור להאיר על בני האדם ולמנוע מהם מלחטוא.

⁴⁰⁹ א"ע. רש"י כתב שכפל הדבר לשבועה, ומשמע שהכוונה בראש הפסוק הוא גם כן שה' נשבע שלא יביא יותר מבול לעולם. אוה"ח: הצלע הראשון של הפסוק מדבר על הכאת הארץ עצמה, כמו שהמבול חרש את הארץ בשלושה טפחים, וצלע הפסוק השני מדבר על הכאת בעלי החיים ללא הכאת הארץ. בהסבר מיקום המילה "עוד" בפסוק, כתב אוה"ח שכאשר מדובר על הכאת הארץ, שהיא כבר קוללה, שייך לומר לקלל עוד, תוספת על מה שהיא כבר קוללה עד עכשיו. אולם, כאשר מדובר על בעלי החיים, בעלי החיים שקוללו כבר אינם קיימים יותר, וממילא שייך לומר ולא אוסיף עוד, להכות בעלי חיים אחרים, בגלל חטאי האדם.

⁴¹⁰ א"ע, ומכאן הוכיח שיש סוף לעולם. ספורנו: הכוונה היא שכך יהיו הדברים עד שה' יתקן את חטא המבול, ואז טבע העולם יחזור למצב בו היה לפני המבול.

⁴¹¹ א"ע, וכתב שתחילה יש לחלק את השנה לשניים, וכל חלק מחלקים אותו לשני חלקים נוספים. רש"י כתב שיש שש עונות בשנה: קרו הוא קשה יותר מחורף (בחודשים חצי כסליו, וחודש טבת כולו וחצי מחודש שבט), וכך הלאה הסביר את שאר חמשת עונות השנה. ספורנו כתב שעד המבול היה השמש הולך על קו המשווה, אך לאחר המבול, תנועת השמש השתנתה ואיתה כל טבע העולם.

⁴¹² אונקלוס + רש"י. בפירוש נוסף כתב רש"י שפירוש וחתכם, היינו מלשון חיות והכוונה היא לתיאור זמן, כל זמן שהאדם חי, אימתו מטלת על החיות, אך אדם מת, אין אימתו מוטלת על החיות.

⁴¹³ אונקלוס.

⁴¹⁴ א"ע ורמב"ן, וכל רמש היינו שם כולל לכל בעלי החיים.

⁴¹⁵ רש"י. אוה"ח: ישנם שלוש סיבות להיתר אכילת בהמות לאחר המבול: א. הם ניצלו בזכותו. ב. נח טרח להאכילם בתיבה. ג. הברית שלא יכרתו בעלי החיים הוא בזכותו של נח.

דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ אֶךְ אִסוּר לֶכֶם לֹאכּוֹל בֶּשֶׂר כַּשֵּׁנֶפֶשׁ עֲדִיין בּוֹ. אִסוּר לֶכֶם לֹאכּוֹל בֶּשֶׂר בְּהֵמָה שְׁעֲדִיין חִיָּה. אִסוּר זֶה נִקְרָא אִסוּר אֲבֵר מִן הַחַיִּי⁴¹⁶: (ה) וְאֵךְ אֵת דְּמָכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ (למרות שהתרתי (ה') לֶכֶם (לבני נח) להרוג בעלי חיים ולאכול את בשרם) כאשר אדם יהרוג את עצמו, אני (ה') אדרוש זאת ממנו, אני (ה') אעניש אותו על כך,⁴¹⁷ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנּוּ וְכֵן חִיָּה שֶׁתִּהְרֹג אֶת אֲדָמָה, אֲדָרוֹשׁ זֹאת מִמֶּנָּה. אִסוּר לִבְעֵלֵי הַחַיִּים לִהְרוֹג אֶת בְּנֵי הָאָדָם,⁴¹⁸ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֵת נַפְשׁ הָאָדָם וְכֵן אֲדָם שְׂרוּצָח אֲדָם אַחֵר בְּמִזִּיד, וְאִין עַל כֵּךְ עֲדִים, או אדם שרצח בשוגג ולא יגלה לעיר מקלט, אני (ה') אעניש אותו על הרצח שביצע⁴¹⁹: (ו) שִׁפְךָ דַם הָאָדָם אֲדָם שְׂשׂוּפֶךְ אֶת דְּמוֹ שֶׁל אֲדָם אַחֵר, אֲדָם שְׂרוּצָח אֲדָם אַחֵר,⁴²⁰ בְּאָדָם (אדם שרוצח אדם אחר) לִפְנֵי בְּנֵי אֲדָם אַחֵרִים, אֲדָם שְׂרוּצָח אֲדָם אַחֵר בְּשַׁעֲה שְׁעֲדִים רוֹאִים אֶת הַרְצָח,⁴²¹ דְּמוֹ יִשְׁפֹּךְ (אם יש עדים על הרצח) עֲלֵיכֶם לִהְרוֹג אֶת הַרוּצָח בְּבֵית דִּין,⁴²² כִּי בְּצַלֵּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֵת הָאָדָם (הסיבה שאדם שרוצח אדם אחר חייב מיתה היא) מִכּוּוֹן שֶׁהִי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּצַלֵּם אֱלֹהִים, וְצַלֵּם הָאֱלֹהִים בּוֹ נַעֲשֶׂה הָאָדָם, נוֹתֵן לָאָדָם מַעֲלָה עַל שֶׁאֵר בְּעֵלֵי הַחַיִּים. לִכֵּן, אֲדָם שֶׁהִרְגַּ בְּעַל חַיִּים, אִינוֹ חַיִּיב מִיתָה, אֶךְ אֲדָם שֶׁרְצָח אֲדָם אַחֵר שֶׁנַּעֲשֶׂה בְּצַלֵּם אֱלֹהִים, חַיִּיב מִיתָה⁴²³: (ז) וְאֵתֶם פָּרוּ וְרָבּוּ אֲנִי (ה') מִצְּוֹה עֲלֵיכֶם לִפְרוֹת וּלְרַבּוֹת, וְלִהְיוֹלֵיד הַרְבֵּה צֶאֱצָאִים,⁴²⁴ שִׁרְצֵנוּ בְּאֶרֶץ תּוֹלִידוֹ הַרְבֵּה צֶאֱצָאִים בְּאֶרֶץ,⁴²⁵ וְרָבּוּ בָּהּ וְתִרְבּוּ בְּאֶרֶץ⁴²⁶: (ח) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל נָח וְאֵל בְּנָיו אֲתוּ הִי אֲמַר לָנַח וּלְבָנָיו יַחַד אִיתוֹ,⁴²⁷ לֵאמֹר כֵּךְ אֲמַר הִי לָנַח וּלְבָנָיו: (ט) וְאֲנִי הִנְנִי מִקִּים אֵת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֵת זִרְעֵכֶם אֲחִירֵיכֶם אֲנִי (ה') אֲקִיִּים אֶת

⁴¹⁶ רש"י. רש"י כתב שחז"ל למדו מכאן גם איסור אכילת דם. א"ע למד שהכוונה היא רק לאיסור אכילת דם. רמב"ן כתב שבני נח לא נאסרו באכילת דם, ולכן יש לומר שהכוונה היא רק לאיסור אבר מן החי.
⁴¹⁷ רש"י. א"ע כתב שהכוונה היא לאדם או חיה שהורגים אדם אחר ולא לאיסור התאבדות. ספורנו: הכוונה היא שה' ימנע בדרך כלל מחיה או אדם להרוג אדם אחר. רמב"ן: הדם שלכם שהוא הנפש שלכם. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שהדם נמצא בנפש שלכם. בפירושו השלישי שכתב עליו שהוא הנכון כתב שפירוש הפסוק הוא שהדם שהוא נפש בכס – אותו אדרוש, והתורה באה לומר שמי ששופך דם חייב מיתה, אך מי שפצע איבר, אינו חייב מיתה על כך.

⁴¹⁸ רש"י, והסיבה שהוצרך להזהירם על כך היא בגלל שבדור המבול, כאשר הם חטאו, הם הופקרו למאכל חיות. רמב"ן: לחיה אמנם אין בחירה חופשית, אך גזירת מלך היא שחיה שתהרוג אדם, תומת, וזוהי הסיבה של סקול יסקל השור, אין הכוונה להעניש את בעליו, אלא שהחיה תיענש. בפסוק הבא פירש צלע זה של הפסוק, שאדם שרצח אדם אחר, ה' ישלח אליו חיות רעות שיהרגו אותו. בסוף דבריו כתב כרש"י שהיה צריך להזהיר את החיות שלא יהרגו בני אדם, אך הצורך בציווי זה היה שבבריאת העולם, ה' שם את טבע בעלי החיים והאדם לאכול רק עשב. אך לאחר שה' נתן לאדם רשות לאכול בעלי חיים, היה חשש שמא בעלי החיים יטרפו גם בני אדם, ולכן ה' הזהיר את החיות שלא לטרוף בני אדם.

⁴¹⁹ רש"י. ספורנו: כוונת צלע זה של הפסוק היא לומר שבמקרה זה לא יציל את הנרצח מיד הרוצח, הוא יעניש את הרוצח.

⁴²⁰ כך משמע מרש"י, שמדובר באדם שרוצח. אולם, רמב"ן הרחיב זאת גם על בעלי חיים.

⁴²¹ רש"י.

⁴²² רש"י.

⁴²³ רש"י + ספורנו.

⁴²⁴ רש"י, והראשון לברכה וכאן הוא לציווי. בפירושו השני כתב שכתב זאת כאן כדי לומר שמי שאינו עוסק בפריה ורביה, כאילו שופך דמים. רמב"ן כתב שהדברים אינם סותרים: הפסוק כאן נאמר לציווי ומסמיכות הכתובים אנחנו לומדים שהתורה הקישה את מי שאינו עוסק בפריה ורביה למי ששופך דמים.

⁴²⁵ אונקלוס. רמב"ן: מטרת הכפילות כאן היא לחיזוק או לציווי שירבו בכל הארץ.

⁴²⁶ אונקלוס.

⁴²⁷ א"ע בפירושו השני, לפיו גם בניו של נח היו נביאים. בפירושו הראשון כתב שה' אמר לנח שיאמר לבניו. רמב"ן כתב בפירושו השני שבדברי הא"ע.

הברית שכרתתי איתכם ועם צאצאיכם (בהמשך יפורט מהי הברית)⁴²⁸: (י) וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אֶתְכֶם (אני ה' אקיים את הברית שכרתתי איתכם ועם זרעכם) ועם כל בעלי החיים שאיתכם,⁴²⁹ בְּעוֹף בְּבַהֲמָה וּבְכָל חַיַּת הָאָרֶץ אֶתְכֶם (אני ה' אקיים את הברית עם בעלי החיים שאיתכם) ומפרטת התורה מיהם בעלי החיים: העופות, הבהמות, והחיות שבארץ,⁴³⁰ מִכָּל יִצְאֵי הַתְּבָה אֲקִיִּים אֶת הַבְּרִית עִם כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שִׁיצְאוּ מֵהַתְּבָה, גַּם הַשְּׂרָצִים,⁴³¹ לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְכֵן אֲקִיִּים אֶת הַבְּרִית עִם כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים, אֲפִילוּ הַמְזִיקִין⁴³²: (יא) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם אֲנִי אֲקִיִּים אֶת הַבְּרִית שִׁכְרַתִּי אִתְּכֶם,⁴³³ וְלֹא יִפְרֹת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמִּי הַמְּבֹלָל (הברית היא) שלא יושמדו בעלי הבשר (הכוונה היא לכל בעלי החיים כפי שנראה בהמשך) על ידי מבול,⁴³⁴ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מְבֹלָל לְשַׁחַת הָאָרֶץ וְלֹא יִקְרָה שׁוּב שִׁמְבוּל יִשְׁמִיד אֶת הָאָדָמָה שִׁבְאַרְץ⁴³⁵: (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ה' אָמַר לֵנֹחַ: זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם זֶהוּ הָאוֹת שֶׁאֲנִי (ה') נוֹתֵן לָכֶם, כְּדִי שֶׁתִּדְעוּ שֶׁאֲקִיִּים אֶת הַבְּרִית שִׁכְרַתִּי אִתְּכֶם,⁴³⁶ וּבֵינִי כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אֶתְכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם (זהו אות על קיום הברית שכרתתי איתכם) וְכֵן שִׁכְרַתִּי עִם כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁאִיתְכֶם עַד לְסוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת⁴³⁷: (יג) אֵת קְשָׁתִי נֹתַתִּי בְּעַנְנִי אֲנִי (ה') נֹתַתִּי אֶת הַקְּשֶׁת שֶׁתַּהִיָּה בְּעַנְן,⁴³⁸ וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינִי הָאָרֶץ הַקְּשֶׁת תִּשְׁמַשׁ לְבְרִית בֵּינִי (ה') וּבֵינִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: (יד) וְהִיְתָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ כֹּאשֶׁר אֲנִי (ה') אֶרְצָה לְהַחְרִיב אֶת הָאָרֶץ (וְהַעֲנַן בְּפִסּוֹק זֶה פִּירוּשׁוֹ לְחוּשׁוֹךְ וְאֲבִדוֹן),⁴³⁹ וְנִרְאָתָה הַקְּשֶׁת בְּעַנְנִי (כֹּאשֶׁר אֶרְצָה לְהַחְרִיב אֶת הָאָרֶץ) הַקְּשֶׁת תִּירָאָה בְּעַנְנִים: (טו) וְזִכְרַתִּי אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם (כֹּאשֶׁר אֲנִי, ה'), אֶרְצָה לְהַחְרִיב אֶת הָאָרֶץ) אֲנִי אֶזְכּוֹר אֶת הַבְּרִית שִׁכְרַתִּי אִתְּכֶם,⁴⁴⁰ וּבֵינִי כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר (וְכֵן אֶזְכּוֹר אֶת הַבְּרִית שִׁכְרַתִּי) עִם כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים,⁴⁴¹ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמְבֹלָל לְשַׁחַת

⁴²⁸ אונקלוס וא"ע. בפירושו השני כתב הא"ע שמילת את באה לתוספת ביאור ולחלק בין הגורמים השונים של הפסוק. ספורנו: ה' אומר שהתנאי שהוא יקיים את הברית הוא שבני האדם לא ישפכו דמם של אנשים אחרים. רש"י כתב שנח דאג מלעסוק בפריה ורביה, עד שה' הבטיח לו שהוא לא ישחית שוב את העולם.

⁴²⁹ אונקלוס.

⁴³⁰ אונקלוס.

⁴³¹ רש"י.

⁴³² רש"י.

⁴³³ א"ע. לפי הא"ע, כאן הוא כריתת הברית של ה' שלא ימותו יותר אנשים במבול. אמנם, לפי רש"י, הברית נכרתה כבר לפני כן, בסוף הפרק הקודם, ולכן פירש שכונות הכתוב בפסוק זה הוא על האות שה' יעשה לקיום הברית: אעשה קיום לבריתי.

⁴³⁴ אונקלוס.

⁴³⁵ ספורנו. עיין באוה"ח שהאריך לדון אם הכוונה היא שרק מבול לא ישחית את הארץ או שבכל פורענות התחייב ה' שלא להשמיד את הארץ.

⁴³⁶ אונקלוס.

⁴³⁷ אונקלוס. רש"י: דרות נכתב חסר, לומר שהיו דורות של צדיקים שבהם לא היה צריך אות, כמו דורו של חזקיה ודורו של רשב"י.

⁴³⁸ אונקלוס. רמב"ן כתב בתחילה שלפי פשט הפסוקים משמע שהקשת הוא בריאה חדשה שה' ברא לצורך האות. אך לאחר מכן כתב שהיות ואנחנו יודעים שהקשת נוצרת על ידי תופעת טבע ידועה, יש לומר שה' ברא את הקשת עוד בבריאת העולם, אלא שעכשיו אמר שהקשת, שכבר הייתה קיימת, תשמש לאות ברית בינו לבני האדם. א"ע כתב שה' יצר את הקשת עכשיו במיוחד לשם האות ודחה את דברי רס"ג שהקשת הייתה קיימת עוד לפני כן. הספורנו חילק בין קשת ראשונה לקשת שנייה אך לא זכיתי להבין את דבריו.

⁴³⁹ רש"י. ספורנו פירש שענן היינו ענן ממש, והקשת אינה יכולה להיראות ללא עננים.

⁴⁴⁰ אונקלוס.

⁴⁴¹ אונקלוס.

כָּל בָּשָׂר (ועל ידי שאזכור את הברית) לא יהיו שוב מים שישימדו את כל בעלי החיים⁴⁴²: (טז) וְהִיָּתָה
הַקֶּשֶׁת בְּעָנָן (כשארצה להחריב את העולם) תהיה קשת בענן,⁴⁴³ וְרֵאִיתִיהָ לְזִכָּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים
וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ אני (ה') אראה את הקשת בענן, וכך אזכור את הברית
שכרתתי (ה') עם כל בעלי החיים שעל הארץ⁴⁴⁴: (יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל נֹחַ ה' אמר לנו: זֹאת אֹת הַבְּרִית
אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ הַקֶּשֶׁת הַזֹּאת היא האות על הברית שכרתתי ביני (ה')
ובין כל בעלי החיים שעל הארץ. ה' הראה עכשיו לנו את הקשת שתשמש לאות לכריתת הברית⁴⁴⁵: (יח)
וַיְהִי בְּנֵי נֹחַ הַיְצְאִים מִן הַתְּבֵה שֵׁם וַחַם וַיִּפֹּת בְּנֵי נֹחַ שיצאו מהתיבה היו שם, חם ויפת, וַחַם הוּא
אָבִי כְנַעַן חם היה אביו של כנען, ואם כן, כנען היה נכדו של נח⁴⁴⁶: (יט) שְׁלֹשָׁה אֱלֹהִים בְּנֵי נֹחַ שלושת
האנשים הללו (שם, חם ויפת) הם בניו של נח, וּמֵאַלֶּה נִפְצָה כָּל הָאָרֶץ משלושת בניו של נח, התפזרו
האנשים על פני כל הארץ. שלושת בניו של נח הם שהולידו צאצאים שלאחר מכן התפזרו בכל הארץ⁴⁴⁷: (כ)
וַיַּחֲלֵ נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה נח התחיל לעבוד את האדמה,⁴⁴⁸ וַיִּטַּע כְּרָם נח טעע כרם כשהתחיל לעבוד את
האדמה: (כא) וַיֵּשֶׁת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר נח שתה מהיין שהוא הכין מענבי הכרם שנטע, ועל ידי כך הוא
השתכר,⁴⁴⁹ וַיִּתְגַּל בַּתּוֹךְ אֶהֱלָה כאשר הוא השתכר בתוך האוהל שלו, הוריד נח את בגדיו⁴⁵⁰: (כב) וַיֵּרָא
חָם אָבִי כְנַעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו חם, אביו של כנען, ראה שאביו נח ערום בתוך האוהל,⁴⁵¹ וַיַּגִּד לְשְׁנֵי אָחָיו
בַּחוּץ חם אמר לשני אחיו בפני אנשים נוספים (ובכך ביזה את אביו), שנח אביהם ערום⁴⁵²: (כג) וַיִּקַּח שֵׁם

⁴⁴² אונקלוס.

⁴⁴³ אונקלוס. א"ע: הקשת תמיד נמצאת בענן, אלא שאיננו רואים אותה, אך ה' רואה אותה.

⁴⁴⁴ אונקלוס. רש"י: בין מידת הדין של מעלה וביניכם. רמב"ן: בין מידת הדין של מעלה למידת הדין של מטה.

ספורנו: ע"י הקשת ה' יקבל את תפילת הצדיקים, וכך ישוב מחמתו.

⁴⁴⁵ רש"י. ספורנו: מדובר על הקשת השנייה.

⁴⁴⁶ רש"י: הסיבה שהתורה כתבה זאת כאן היא בגלל שהתורה כאן עוסקת בשכרותו של נח, ונח קילל בפרשה זו את כנען בגלל שהיה בנו של חם, הוצרכה התורה לפרט שחם היה אביו של כנען. א"ע: התורה רצתה לומר שכמו שחם הוא רע, כך גם בנו כנען, אלא שהתורה כתבה דווקא את כנען, כיוון שנח קילל אותו. רמב"ן: כנען היה בנו בכורו של חם (למרות שבסדר הבנים הוא נמנה אחרון, הרי זה מפני שהוא קולל), ונח קילל את בנו בכורו של חם. אך עכשיו, היה רק כנען חי ולא שאר בניו של חם. בפסוק כב' כתב רש"י שכנען הוא שראה את נח ערום והוא שהלך ואמר את הדבר לאביו.

⁴⁴⁷ אונקלוס.

⁴⁴⁸ א"ע. רש"י: מלשון חולין, נח התחיל בכך שנטע כרם במקום הוליד עוד צאצאים. בפירושו השני של הא"ע כתב על דרך הדרש שמיד כאשר נח נטע את הכרם, באותו יום הוא כבר שתה מהיין שנוצר מענבי הכרם. רמב"ן: נח היה האדם הראשון לנטוע כרם מסודר. עד נח, אדם היה נטע עצי גפנים, אך נח היה הראשון לטעת גפנים בשורות ישרות ובכמויות גדולות. ספורנו: הכוונה היא ללשון התחלה, אך הכוונה היא לכך שהוא התחיל בפעולה מגונה, בנטיעת כרם, ולכן צמחו מכך מכשולים.

בפירושו איש האדמה כתב רש"י שהכוונה היא לאדון האדמה. רמב"ן כתב שהכוונה היא שהיה חקלאי (כמו הא"ע) או שהכוונה היא שהוא היה מסתובב בכל האדמה, לא היה לו מקום מיוחד בו הוא ישב. כלי יקר: איש האדמה היינו שהחלק החומרי של האדם הוא שגרם לו לנטוע כרם, אך החלק השכלי היה מתנגד לכך, שהרי היין מבלבל את דעתו של האדם.

⁴⁴⁹ אונקלוס.

⁴⁵⁰ אונקלוס. רש"י: אהלה הוא רמז לשומרון שנקראת אהלה, ורמז בדבר שהם גלו על עסקי היין.

⁴⁵¹ אונקלוס.

⁴⁵² אונקלוס, שתרגם בחוץ, בשוקא, ולפי זה, חטאו היה על שפרסם את הדבר ברבים. רש"י כתב שיש מחלוקת אם חם סרס את אביו או ריבע את אביו, וכתב שסרסו בגלל שלאדם הראשון היו שלושה בנים ואחד הרג את השני כדי לירש את העולם, וכאן פחד חם שיהיה לנו בן רביעי ועוד יותר יתקשו לחלק את ירושת העולם. כמו כן, בהקשר של כנען כתב רש"י שכנען הוא שאמר לחם שנח ערום. ספורנו כתב שכנען הוא שסרס את נח, וחסם הלך לספר זאת לאחיו. רמב"ן: החטא היה בכך שבמקום לכסות את אביו, הלך חם לפרסם ברבים את מצבו של

וּיִפֹּת אֶת הַשְּׂמֵלָה שֶׁם וּיִפֹּת לִקְחוּ בִידָם כִּסוֹת,⁴⁵³ וַיִּשְׂמוּ עַל שְׂכָם שְׁנֵיהֶם שֶׁם וּיִפֹּת שְׁמוֹ אֶת הַכִּסּוֹת עַל כַּתְפֵיהֶם,⁴⁵⁴ וַיִּלְכוּ אַחֲרָנִית שֶׁם וּיִפֹּת הִלְכוּ אַחֲרָנִית כְּדִי שֶׁהֵם לֹא יִרְאוּ אֶת אֲבֵיהֶם עֵרוֹם,⁴⁵⁵ וַיִּכְסּוּ אֶת עֲרוֹת אֲבֵיהֶם שֶׁם וּיִפֹּת כִּיסוּ אֶת גּוֹפוֹ שֶׁל אֲבֵיהֶם,⁴⁵⁶ וּפְנֵיהֶם אַחֲרָנִית וְעֲרוֹת אֲבֵיהֶם לֹא רָאוּ כִּאֲשֶׁר שֶׁם וּיִפֹּת הִגִּיעוּ בְּסִמוּךְ אֶל נָח כְּדִי לִכְסוֹתוֹ, הֵם הִפְכוּ אֶת פְּנֵיהֶם, וְכֵן, גַּם בְּשַׁעַת כִּיסוּי אֲבֵיהֶם, הֵם לֹא רָאוּ אוֹתוֹ עֵרוֹם:⁴⁵⁷ (כד) וַיִּיקֶץ נָח מִיֵּינוֹ נָח הִתְפַּכַּח מִשְׁכְּרוֹתוֹ, וַיִּדַּע אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן נָח יָדַע אֶת מַה שֶׁעָשָׂה לוֹ חָם, בְּנוֹ הַמְּבוּזָה:⁴⁵⁸ (כה) וַיֹּאמֶר נָח אָמַר: אָרוּר כְּנַעַן כְּנַעַן, בְּנוֹ שֶׁל חָם יִהְיֶה מְקוּלָל,⁴⁵⁹ עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאָחִיו כְּנַעַן יִהְיֶה עֶבֶד שְׁעוֹבָד אֶת אֲחִיו:⁴⁶⁰ (כו) וַיֹּאמֶר נָח הַמְּשִׁיךְ וְאָמַר: בְּרוּךְ יְקוֹק אֱלֹהֵי שָׁם בְּרוּךְ ה' שֶׁהוּא הַאֲלוֹקִים שֶׁל שָׁם,⁴⁶¹ וַיְהִי כְּנַעַן עֶבֶד לְמוֹ וְה' יִגְרוֹם לְכֹךְ שֶׁכְּנַעַן יִהְיֶה עֶבֶד שֶׁל כָּל זָרְעוֹ שֶׁל שָׁם:⁴⁶² (כז) יִפֹּת אֱלֹהִים לִיִּפֹּת יִרְחִיב ה' לִיִּפֹּת, לִיִּפֹּת יִהְיוּ גְבוּלוֹת רַחֲבִים,⁴⁶³ וַיִּשְׁכֵּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם ה' יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁכִינְתוֹ בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ שֶׁל שָׁם, וּבְמִשְׁכַּן שַׁעֲתִידִים בְּנֵיו שֶׁל שָׁם לְבָנוֹת,⁴⁶⁴ וַיְהִי כְּנַעַן עֶבֶד לְמוֹ גַּם לְפָנָי שִׁיבְנָה בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ, כְּנַעַן יִהְיֶה עֶבֶד שֶׁל שָׁם וּיִפֹּת:⁴⁶⁵ (כח) וַיְחִי נָח אַחֲרֵי הַמְּבֹבָל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה נָח הַמְּשִׁיךְ לַחַיּוֹת לְאַחֲרֵי הַמְּבֹבָל בְּמִשְׁךְ שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים (350) שָׁנִים: (כט) וַיְהִי כָּל יְמֵי

אביו. גם הא"ע (בפס' כד') פירש שכנען הוא שחטא. חם רק ראה את הערווה וסיפר לאחיו, אך כנען הוא שחטא, אלא שהתורה לא כתבה במה חטא.
⁴⁵³ אונקלוס. רש"י: הסיבה שכתוב ויקח בלשון יחיד היא כדי לומר ששם התאמץ במצווה יותר מיפת, ולכן זכו אחיו לציצית. יפת זכה לקבורה.
⁴⁵⁴ אונקלוס.
⁴⁵⁵ אונקלוס.
⁴⁵⁶ אונקלוס.
⁴⁵⁷ רש"י.
⁴⁵⁸ רש"י. לפי רש"י, סדר הולדת הבנים היה יפת, חם ושם (עיין פרק ה' פסוק לב'), ולכן לא ניתן לומר על חם שהוא הבן הקטן, וממילא הסביר שחם הוא בנו הבזוי של נח. אולם, רמב"ן פירש בפרק ו' שחם הוא בנו הקטן של נח, ולכן ייתכן לפרש על פי זה שהכוונה היא לחם. ספורנו וא"ע: הכוונה היא לכנען שהיה הקטן שבבני חם, ובני בנים הרי הם כבנים.
⁴⁵⁹ אונקלוס. הסיבה שקילל דווקא את כנען היא: לרש"י, כיוון שנח אמר לחם שהוא גרם לכך שלא יוליד בן רביעי לשמש אותו, אם כן, בנך הרביעי יהיה עבד לאחיו. הא"ע כתב בשם רס"ג שחטר בפסוק "אביו" ונח קילל את אביו של כנען, דהיינו את חם.
⁴⁶⁰ אונקלוס. א"ע: כנען יהיה כאחד העבדים שעובדים את אחיו. כמו"כ, דחה הא"ע את הסברא האומרת שבני כוש הם עבדים בגלל הקללה שכאן, שהרי המלך הראשון שהיה אחרי המבול היה מכוש. ספורנו: כנען יהיה העבד של העבדים. כבר לפני חטאו, היה ראוי שכנען יהיה עבד לאחיו, שהרי הוא הקטן והבזוי שבהם, וכאן התווסף לכך שהוא גם יהיה עבד של עבדים. רמב"ן: הכוונה היא שכנען יהיה עבד של העולם.
⁴⁶¹ אונקלוס. רש"י: ברוך ה' שהוא עתיד לשמור הבטחתו לתת לזרעו של שם את ארץ כנען. א"ע: לרוב מעלתו של שם הוזכר שם שמים בברכתו, ולא נעשה כן ליפת.
⁴⁶² רמב"ן, והכוונה בלמו היינו לכל זרעו של שם. א"ע: לה' ולשם. רש"י: כנען יהיה למס עובד לשם. כמו"כ, לפי רש"י, למו היינו לו ולא לשון רבים כמו שפירש רש"י. לפי רש"י הכוונה היא שכנען יהיה עבד של שם, ואילו לפי הא"ע והרמב"ן הכוונה היא שכנען יהיה העבד של שם ושל ה'.
⁴⁶³ רש"י. בשם חז"ל כתב מדרש שהכוונה היא שלמרות שה' מרחיב ליפת, והכוונה היא לבניית ביהמ"ק השני ע"י כורש שהיה מבניו של יפת, בכל זאת ה' השרה את שכנתו רק בביהמ"ק שבנו צאצאיו של שם, במקדש שלמה.
⁴⁶⁴ ספורנו.
⁴⁶⁵ ספורנו, וגם הרמב"ן והא"ע כתבו שבפעם השנייה הכוונה היא לשם ויפת. רש"י: הכוונה היא שגם כאשר יגלו בניו של שם, ימכרו להם עבדים מזרעו של כנען. הרמב"ן כתב שהסיבה שנח העביד את כנען בידי שם פעמיים היא כדי לומר שכל מה שקנה עבד קנה רבו. בהסבר טעם כתיבת הפרשה כתב הרמב"ן שהתורה באה לומר שבגלל חטאו של כנען, זכה שם בארצו, וכתבה את עניין היין בנח כדי להזהיר מסכנת ההשתכרות.

נחַ תִּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וְחֲמִשִּׁים שָׁנָה נחַ חי בסך הכל במשך תשע מאות וחמישים (950) שנה, וְיָמָת נחַ מת כשהוא היה בן תשע מאות וחמישים⁴⁶⁶:

בראשית פרק י

(א) וְאַלֶּה תוֹלְדֹת בְּנֵי נֹחַ אֱלֹהִים (הרשומים בהמשך) הם צאצאיו של נח, ⁴⁶⁷ שֵׁם חָם וַיִּפֹּת שָׁם חָם וּפֹתָהּ הָיָה בְּנֵי נֹחַ, וְהַרְשׁוּמִים בְּהַמְשַׁךְ הָיָה צֶאֱצָאִיו, ⁴⁶⁸ וַיִּוְלְדוּ לָהֶם בְּנֵים אַחֵר הַמִּבּוּל הַבְּנִים שְׁנוּלְדוּ לְשָׁם, חָם וּפֹתָהּ, נוֹלְדוּ לָהֶם רַק לְאַחֵר הַמִּבּוּל⁴⁶⁹: (ב) בְּנֵי יֶפֶת גָּמָר וּמָגוּג וּמְדִי וַיּוֹן וְתַבֶּל וּמִשְׁךְ וְתִירָס בְּנֵי נֹחַ הָיוּ: גָּמָר, מָגוּג, מְדִי, יוֹן, תַּבֶּל, מִשְׁךְ וְתִירָס⁴⁷⁰: (ג) וּבְנֵי גָמָר אֲשַׁכְנַז וְרִיפַת וְתַגְרֵמָה בְּנֵי נֹחַ הָיוּ: (ד) וּבְנֵי יוֹן בְּנֵי נֹחַ הָיוּ: אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ וְכַתִּים וְדֹדָנִים: (ה) מֵאַלֶּה מִבְּנֵי נֹחַ, ⁴⁷¹ נִפְרְדוּ אֵי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֵתָם לְאַחֵר חֲטָא מִגְדַל בָּבֶל, הַתְּפֹזְרוּ הָעַמִּים שִׁיִּצְאוּ מִיִּפֹת לְשִׁכּוֹן בְּאֵיִם, כָּל אֶחָד בְּאֵי נִפְרַד (אֲמַנְסָם גַּם מִזְרַעֲם שֶׁל שָׁם וְחָם הַתְּפֹזְרוּ דוֹר הַפְּלָגָה, אֲךָ הַתּוֹרָה כֹּאן מְצִינֵת שִׁזְרַעוּ שֶׁל יֶפֶת הַתִּישֵׁב לְאַחֵר הַפִּיזוֹר בְּמִרְחָבֵי אֶרֶץ גְּדוּלִים), ⁴⁷² אִישׁ לְלִשְׁנוֹ לְכָל עַם שִׁיִּצָּא מִיִּפֹת הָיִיתָה לְשׁוֹן הַמִּיּוּחַדֵּת רַק לוֹ לְאַחֵר הָעוֹנֵשׁ עַל חֲטָא מִגְדַל בָּבֶל, ⁴⁷³ לְמִשְׁפַּחָתָם בְּגוֹיָהֶם כָּל מִשְׁפַּחָה בְּצֶאֱצָאִיו שֶׁל יֶפֶת נִפְרְדָה מִשְׁאֵר הַצֶּאֱצָאִים. כָּל מִשְׁפַּחָה עֲמָדָה בְּמִקוּמָה בְּנִפְרַד, וְכֵן צִמְחוּ עַמִּים שׁוֹנִים שֶׁל בְּנֵי יֶפֶת⁴⁷⁴: (ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וְפוּט וּכְנַעַן⁴⁷⁵: (ז) וּבְנֵי שֵׁם כּוּשׁ וְחִוִּילָה וְסִבְתָּה וְרַעְמָה וְסִבְתָּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׂבָא וְדֹדָן: (ח) וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרֹד כּוּשׁ הוֹלִיד אָדָם בְּשֵׁם נִמְרֹד, הוּא הַחַל לְהִיּוֹת גִּבּוֹר בְּאַרְצוֹ נִמְרֹד הָיָה אָדָם חֲזַק מְאֹד בְּאַרְצוֹ⁴⁷⁶: (ט) הוּא הָיָה גִבּוֹר צִיד לְפָנָיו יִקְוֶה נִמְרֹד הָיָה אָדָם חֲזַק מְאֹד לְפָנָיו ה', בְּכָל הָעוֹלָם, ⁴⁷⁷ עַל כֵּן יֹאמַר לְכֹן, כִּשְׂרָצוֹ לֹמַר עַל אָדָם שֶׁהוּא גִיבּוֹר, הָיָה

⁴⁶⁶ ספורנו: התורה כתבה זאת כדי לומר שנח מת לפני שעיקר הסיפור של אברהם התחיל, לפני שהתחילה הקריאה בשם ה'.

⁴⁶⁷ אונקלוס.

⁴⁶⁸ למשמעות.

⁴⁶⁹ אונקלוס. רמב"ן: התורה רצתה להסביר מדוע נח ובניו (ואפילו למך) הולידו בגלי הרבה יותר מאוחר ממה שכל הדור ההוא הוליד, וההסבר הוא שבגלל המבול, כבש ה' את מעיינם, היות ולא רצה שהם יולידו בנים שיכנסו לתיבה או שיהיו רשעים יאבדו יחד עם דור המבול.

⁴⁷⁰ רש"י: תירס זוהי פרס.

⁴⁷¹ רמב"ן. בטעם כתיבת הדברים, כתב הרמב"ן שהתורה רצתה להודיע באלה עמים זכו בניו של שם לעבדים, וכן להודיע מהי סיבת שינוי הלשונות זמן קצר כלכך לאחר זמנו של אדם הראשון, וכן את חסדי ה' על שהציל את נח וצאצאיו מפני המבול. כמו כן הביא הרמב"ן את דברי הרמב"ם במורה נבוכים שהתורה סיפרה זאת כדי לאמת את חידוש העולם, שהרי אברהם יכול לצוות את בניו ולהעיד להם על שנח ראה את המבול (אברהם ונח חיו בתקופה של 58 שנה חופפות) וכן הלאה.

⁴⁷² רמב"ן, וכתב שזוהי ברכת נח "יפת אלוקים ליפת", ליפת היו מרחבי ארץ גדולים, ולכן היו בניו יכולים להתפזר הרבה, ולעומתם בני חם היו קרובים אחד לשני, כיוון שלא היו להם מרחבי ארץ להתפזר בהם.

⁴⁷³ רמב"ן.

⁴⁷⁴ אונקלוס.

⁴⁷⁵ ספורנו: הסיבה שלא מוזכרים בניו של פוט היא מכיוון שכל צאצאיו של פוט נקראו פוטים, בניגוד לשאר הצאצאים של שא הבנים, שנפרדו לעמים בשמות נפרדים משם אבותם.

⁴⁷⁶ אונקלוס. רש"י: זהו נמרוד שהמריד את כל העולם נגד ה' בעצת דור הפלגה.

⁴⁷⁷ אונקלוס. רש"י: נמרוד היה צד את דעתם של הבריות בפיו ומטעה אותם למרוד בה'. א"ע: נמרוד היה גיבור בצידת חיות. בהסבר לפני ה' כתב הא"ע שהכוונה היא שהיה מעלה את בעלי החיים שצד על מזבחות לפני ה'. רשב"ם: לפני ה' היינו בכל העולם (כאונקלוס). ספורנו: לפני ה' בא לתאר את גבורתו הגדולה של נמרוד. רמב"ן:

אומרים: ⁴⁷⁸ כְּנִמְרֹד גְבוּר צִיד לְפָנָי יִקְוֶה אָדָם זֶה הוּא חֹזֵק לְפָנָי ה' (בכל העולם) כמו נמרוד ⁴⁷⁹: (י) וְתִהְיֶה רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ כְּבָל נִמְרֹד הַתְּחִיל לִמְלוּךְ עַל הָעִיר בָּבֶל, ⁴⁸⁰ וְאַרְבֵּי וְאֶכְד וְכַלְנֵה בְּאַרְץ שְׁנַעַר וְלֵאחֵר מִכֹּן מַלְכוּתוֹ הַתְּפִשְׁטָה עַל שְׁלוֹשׁ עָרִים נֹסֶפּוֹת בְּאַרְץ שְׁנַעַר: אַרְךְ, אֶכְד וְכַלְנֵה ⁴⁸¹: (יא) מִן הָאַרְץ הִיא יֵצֵא אֲשׁוּר עִם שְׁנִקְרָא אֲשׁוּר, עֲזַב אֶת תְּחוּמֵי מַלְכוּתוֹ שֶׁל נִמְרֹד, כִּיּוּן שֶׁהוּא לֹא הִסְכִּים לְקַבֵּל עַל עֲצֻמוֹ אֶת נִמְרֹד לְמֶלֶךְ, ⁴⁸² וַיִּבֶן אֶת נִינְוָה וְאֶת רְחֹבֹת עִיר וְאֶת כְּלָח הָעַם הָאֲשׁוּרִי בָּנָה אֶת הָעָרִים: נִינְוָה, רְחֹבֹת עִיר וְכַלְח ⁴⁸³: (יב) וְאֶת רֶסֶן בֵּין נִינְוָה וּבֵין כְּלָח וְכֵן בָּנָה הָעַם הָאֲשׁוּרִי אֶת הָעִיר רֶסֶן, שֶׁהִיִּתָה בֵּין הָעִיר נִינְוָה וּבֵין הָעִיר כַּלְח, הוּא הָעִיר הַגְּדֹלָה נִינְוָה הִיא הָעִיר הַגְּדוֹלָה שֶׁבָּנָה אֲשׁוּר ⁴⁸⁴: (יג) וּמִצָּרִים יֵלֵד אֶת לְוִדִים וְאֶת עַנְמִים וְאֶת לְהָבִים וְאֶת נִפְתָּחִים מִצָּרִים הוֹלִיד אֶת הַבְּנִים הַבָּאִים: לְוִדִים, עַנְמִים, לְהָבִים וּנְפֹתוּחִים ⁴⁸⁵: (יד) וְאֶת פְּתָרְסִים וְאֶת פְּסִלְחִים אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְכֵן הוֹלִיד מִצָּרִים עַמִּים שְׁנִקְרָאוּ פְּתָרְסִים וְכַסְלוּחִים, כֹּאשֶׁר מִבֵּין הַפְּתָרְסִים וְהַכַּסְלוּחִים נִוְלְדוּ הַפְּלִשְׁתִּים, ⁴⁸⁶ וְאֶת כְּפָתָרִים וְכֵן הוֹלִיד מִצָּרִים אֶת הַכְּפָתָרִים: (טו) וַכְּנַעַן יֵלֵד אֶת צִידֵן בְּכֹרֹ וְאֶת חֹת ⁴⁸⁷: (טז) וְאֶת הַיְבוּסִי וְאֶת הָאֲמִרִי וְאֶת הַגְּרָגְשִׁי: (יז) וְאֶת הַחֹיִי וְאֶת הָעֶרְקִי וְאֶת הַסִּינִי: (יח) וְאֶת הָאֲרֹדִי וְאֶת הַצְּמִרִי וְאֶת הַחֲמָתִי וְאַחֲרַי נִפְצוּ מִשְׁפָּחוֹת הַכְּנַעֲנִי מֵהַמְּשִׁפְחוֹת הַלְלוּ הַתְּפֹזְרוּ הַרְבֵּה מִשְׁפָּחוֹת לְמִשְׁפָּחוֹת הַכְּנַעֲנִי. מִכֹּל מִשְׁפָּחָה שֶׁנִּמְנַתָּה עִכְשָׁיו, הַתְּפֹזְרוּ עוֹד הַרְבֵּה מִשְׁפָּחוֹת: (יט) וַיְהִי גְבוּל הַכְּנַעֲנִי קֶצֶה תְּחוּם אֶרֶצוֹ שֶׁל הַכְּנַעֲנִי הִיא: ⁴⁸⁸ מִצִּידֵן בְּאַכָּה גְרָרָה עַד עֵזָה מֵהַצִּפּוֹן הַגְּבוּל הִיא בְּצִידוֹן וְהוּא הִיא עוֹבֵר דֶּרֶךְ גְּרָר וּמִגִּיעַ עַד לְעֵזָה בְּדָרוֹם, ⁴⁸⁹ בְּאַכָּה סְדֵמָה וְעַמְרָה וְאַדְמָה וְצָבִים עַד לְשַׁע וְלִכְיוּן מִזְרַח הִיא גְבוּל הַכְּנַעֲנִי מִגִּיעַ עַד לְסָדוֹם,

נמרוד היה המלך הראשון, והוא היה עושה מלחמות כדי לכבוש שטחים לממלכתו. ו"לפני ה'" היינו בכל העולם כולו (כמו אונקלוס ורשב"ם).
⁴⁷⁸ כך משמע מאונקלוס. רש"י: כשרצו לתאר אדם שמורד בה' בעזות פנים, שיודע את ריבונו ומתכוון למרוד בו, היו אומרים שהוא כמו נמרוד.
⁴⁷⁹ אונקלוס.
⁴⁸⁰ רמב"ן. ספורנו: זו הייתה סיבת המצאת מגדל בבל, כדי שכולם יעבדו את נמרוד באיזושהי ע"ז שנמרוד המציא.
⁴⁸¹ רמב"ן.
⁴⁸² ספורנו. רש"י: לאחר שאשור ראה שנמרוד ממריד את בניו של אשור נגד ה', הוא יצא משם. רמב"ן: נמרוד יצא אל אשור ומלך עליהם, ולכן ארץ אשור נקראת ארץ נמרוד. א"ע: אשור היה מבניו של יפת, ונמרוד היה מלך על כל האומות, ובימיו נפלגה הארץ.
⁴⁸³ ספורנו: בזכות שפנה מנמרוד, זכה לבנות את הערים הללו.
⁴⁸⁴ רש"י וא"ע, אם כי הא"ע אמר שגם מי שיפרש שהעיר הגדולה מוסב על רסן או כלח, אין זה רחוק ממשמעות הכתובים.
⁴⁸⁵ א"ע: מוזכרים כאן שמות הארצות, ובכל מדינה ישבה משפחה אחת שיצאה ממצרים. רמב"ן: הנמנים כאן הם שמות הבנים, ולא היה צריך לכתוב היכן התיישבו, כיוון שארץ מצרים היא ארץ מוכרת לכולם, וכל הבנים התיישבו סביבות ארץ מצרים.
⁴⁸⁶ רש"י: הפתרוסים והכסלוחים היו מחליפים את נשותיהם ומהם יצאו הפלשתים. רמב"ן: הכסלוחים ישבו בעיר שמה כסלוח שהייתה חלק מארץ כפתור, וחלק מהכסלוחים עזבו את ארץ כפתור והלכו לכבוש את ארץ פלשת והתיישבו שם, והם נקראו פלשתים על שם ארצם. זהו גם מה שאמרה התורה שהכפתורים השמידו את הפלשתים בספר דברים.
⁴⁸⁷ הרמב"ן כותב שהצאצאים של כנען המנויים כאן הם עשרת העמים שהובטחו לאברהם, אלא שחלק מהם השתנו שמותם, ואולי לחלק מהם נולדו בנים אחרים ואילו שאר הנים הושמדו, ואולי צידון, בנו הבכור של כנען נקרא כנען, עיי"ש דבריו. כמו"כ כתב שכנען קיבל את ארץ כנען בתור פיקדון לשמור אותו עבור בני ישראל, היות והוא עבדם.
⁴⁸⁸ רש"י.
⁴⁸⁹ רש"י + א"ע.

עמורה, אדמה וצבויים, עד למקום שנקרא לשע: (כ) אֵלֶּה בְּנֵי חָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֵתָם בְּגוֹיֵיהֶם אֵלֶּה הֵם הַמִּשְׁפָּחוֹת הַשּׁוֹנוֹת שֶׁל בְּנֵי חָם, כֹּאשֶׁר לְכָל מִשְׁפַּחַת יֵשׁ לָשׁוֹן, אַרְצָה וְעַם שׁוֹנֵה מֵהַמִּשְׁפָּחוֹת הָאֲחֵרוֹת: (כא) וְלִשְׁם יֶלֶד גַּם הוּא גַם לְבְנוֹ הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל נֹחַ שֵׁם, נֹלְדוּ בָנִים,⁴⁹⁰ אָבִי כָּל בְּנֵי עֶבֶר שֵׁם הָיָה אֲבִיהֶם שֶׁל כָּל הָאֲנָשִׁים שִׁישְׁבוּ בְּעֵבֶר הַנְּהָר, כָּל הָאֲנָשִׁים שִׁישְׁבוּ בְּעֵבֶר הַנְּהָר הָיוּ צִאצְאוֹ שֶׁל שֵׁם,⁴⁹¹ אָחִי יִפְתַּ הַגָּדוֹל שֵׁם הוּא הָאֵחַ שֶׁל יִפְתַּ הַגָּדוֹל, כְּלוֹמֵר: שֵׁם הָיָה אֲחִיו הַקָּטָן שֶׁל יִפְתַּ⁴⁹²: (כב) בְּנֵי שָׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאַרְם: (כג) וּבְנֵי אָרַם עֵוִץ וְחוּל וְגֵתֵר וּמִשׁ: (כד) וְאַרְפַּכְשָׁד יָלַד אֶת שָׁלַח וְשָׁלַח יָלַד אֶת עֶבֶר: (כה) וְלְעֶבֶר יָלַד שְׁנֵי בָנִים לְעֵבֶר נֹלְדוּ שְׁנֵי בָנִים: שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ לְבְנוֹ הַבְּכוֹר קָרָא עֵבֶר בְּשֵׁם פֶּלֶג. עֵבֶר הָיָה נְבִיא וַיִּדַע שֶׁהַעַמִּים עֲתִידִים לְהִתְפַּזֵּר לְאַחַר חֹטֵא דוֹר הַפְּלָגָה, וְלִכֵּן הוּא קָרָא לְבְנוֹ "פֶּלֶג",⁴⁹³ וְשֵׁם אָחִיו יִקְטָן שֵׁם הַבֵּן הַשֵּׁנִי שֶׁל עֵבֶר, שֶׁהוּא אֲחִיו שֶׁל פֶּלֶג, הָיָה יִקְטָן⁴⁹⁴: (כו) וְיִקְטָן יָלַד אֶת אֱלִמּוֹדָד וְאֶת שָׁלַף וְאֶת חֲצִרְמוֹת⁴⁹⁵ וְאֶת יִרְחָ: (כז) וְאֶת הַדּוֹרַם וְאֶת אוּזָל וְאֶת דְּקָלָה: (כח) וְאֶת עֹבֵל וְאֶת אֲבִימָאֵל וְאֶת שְׁבָא: (כט) וְאֶת אוֹפֵר וְאֶת חוּלָה וְאֶת יוֹבָב כָּל אֵלֶּה בְּנֵי יִקְטָן: (ל) וַיְהִי מוֹשְׁבָם בְּנֵי שָׁם יֹשְׁבוּ בְּחֵבֶל הָאָרֶץ, מִמִּשְׁאֵה בְּאֶמְכָה סְפָרָה הָרַק הַקָּדָם מִמְּקוֹם שֶׁנִּקְרָא מִשָּׂא וְעַד מְקוֹם שֶׁנִּקְרָא סְפָרָה שֶׁנִּמְצָא עַל הָרַק שֶׁנִּקְרָא הָרַק קָדָם⁴⁹⁶: (לא) אֵלֶּה בְּנֵי שָׁם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֵתָם לְגוֹיֵיהֶם אֵלֶּה הֵם בְּנֵיו שֶׁל שָׁם: לְכָל מִשְׁפַּחָה מִבְּנֵיו שֶׁל שָׁם הֵייתָה לָשׁוֹן נִפְרֶדֶת וְהִתְפַּצְלָה לְעַם נִפְרֶד מִשָּׂאֵר הַבָּנִים: (לב) אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת בְּנֵי נֹחַ אֵלֶּה הֵם הַמִּשְׁפָּחוֹת שִׁיצְאוּ מִבְּנֵיו שֶׁל נֹחַ, לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵיהֶם אֵלֶּה הֵם הַצִּאצְאוֹת שֶׁל בְּנֵיו שֶׁל נֹחַ, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם נִהְיָה לְעַם,⁴⁹⁷ וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בְּאַרְצֵי אַחֵר הַמְּבֹרָא מִצִּאצְאוֹת אֵלֶּה שֶׁל נֹחַ, נֹוצְרוּ הַעַמִּים הַשּׁוֹנִים לְאַחַר הַמְּבֹרָא. (אֲמַנְם הַפִּירוּד עֲצָמוֹ נַעֲשֶׂה לְאַחַר חֹטֵא דוֹר הַפְּלָגָה, כֹּאשֶׁר הִ' פִּיזַר אֶת כָּל הַעַמִּים):

⁴⁹⁰ בפסוק ב' הסביר הרמב"ן שהתורה מנתה את בניו של שם אחרונים, היות ורצה לקרב את תולדותיו של שם לסיפור על אברהם. כאן הסביר שהסיבה שהתורה כתבה" גם הוא" היא מכיוון שהתורה כאילו דילגה על שם, והיינו יכולים לחשוב שהסיבה שהתורה דילגה על שם היא בגלל שלא היו לו בנים, לכן כתבה התורה גם הוא.
⁴⁹¹ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שלשם נולד בן שנקרא עבר. הרמב"ן דחה את פירושו של הספורנו, היות ולא מובן אם כן מדוע העברים מיוחסים אל עבר. ספורנו לכאורה מסביר בד"ה הבא את העניין שעבר היה זה שהיה מנחיל לכולם את רעיון מציאותו של ה', אך שם היה הראשון שהתחיל עם זה, אם כי היה פחות פעיל בכך. א"ע: הכוונה היא ששם היה אבי זרע הסגולה.

⁴⁹² רש"י, ומוכיח ששם קטן יותר מיפת, על ידי שאומר שנח היה בן 500 כשהוא התחיל להוליד, ואילו על שם כתוב שהוא היה בן מאה שנתיים אחר המבול. מכאן, שהיה לנח בן שהיה בן 102 כששם עוד היה בן 100. הא"ע כתב שיש שכותבים ששם היה הבן הגדול של נח, ולכן הוא נזכר תחילה במניין בניו, ומניין השנים אינו לפי שנים שלמות. גם הרמב"ן כתב ששם היה הבן הגדול מבניו של נח. רש"י כתב שהסיבה ששם הוזכר כאחיו של יפת ולא של חם היא כדי לומר ששם ויפת כבדו את אביהם ואילו חם רק ביזה את אביו.

⁴⁹³ רש"י, ומוכיח שהעולם התפלג בסוף ימיו של פלג. לא ייתכן שהדבר קרה בתחילת ימיו של פלג, היות ויקטן עוד הספיק להוליד מספר משפחות לפני דור הפלגה. לא ייתכן שמדובר באמצע ימיו של פלג, שהרי התורה רוצה לומר לנו פחות או יותר באיזה זמן התפלגה הארץ, ואם הכוונה היא לאמצע ימיו של פלג, יש טווח שנים מאוד ארוך שייטכן שהארץ התפלגה אז. אמנם הא"ע בפרק יא' פס' א' כתב שהפלגה הייתה בתחילת שנותיו של פלג, כמאה שנה לאחר המבול. ספורנו: קרא את שם בנו פלג, היות ורצה להסביר מדוע אנשים חיו פחות שנים לאחר דור הפלגה, שהוא בגלל שינוי לרעה במזג האוויר.

⁴⁹⁴ רש"י: נקרא יקטן על שם שהיה מקטין את עצמו מרוב ענווה ובזכות זה שכה להעמיד הרבה בנים.

⁴⁹⁵ רש"י: נקרא חצר מות על שם מקומו, שכל אנשי המקום היו אוכלים כרישים ולכן מצפים בכל יום למות.

⁴⁹⁶ אונקלוס.

⁴⁹⁷ אונקלוס.

בראשית פרק יא

(א) וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת כָּל הָאָרֶץ דִּיבְרוּ בְאֹתָהּ לְשׁוֹן, בְּאֹתָהּ שִׁפָּה,⁴⁹⁸ וַדְּבָרִים אֶחָדִים צוֹרֵת הַדִּיבּוֹר בֵּין הָאֲנָשִׁים הַיִּיתָה שׁוּוֹה. פְּעָמִים רַבּוֹת, כֹּאֲשֶׁר בְּנֵי אָדָם שׁוֹנִים מַדְבְּרִים בְּאֹתָהּ שִׁפָּה, יֵשׁ מִלִּים שְׂאִינָן מוֹבִנּוֹת לְכֹלָם. לְדוֹגְמָא: גַּם בְּאֲנַגְלִיָּה וְגַם בְּאַרְצוֹת הַבְּרִית מַדְבְּרִים בְּשִׁפָּה הָאֲנַגְלִית, אֲךָ יִשְׁנֵם מִשְׁפָּטִים מִסּוּיָמִים שִׂיאֲמֵר הָאֲנַגְלִי שֶׁלֹּא יִבִּין הָאֲמֵרִיקָאִי, וְכֵן הַהִיפֶךְ. בְּזִמְנָן דּוֹר הַפְּלָגָה, כֹּלָם דִּיבְרוּ בְּאֹתָהּ שִׁפָּה וְכֹלָם הִבִּינוּ אֶת כָּל מִילּוֹת הַשִּׁפָּה⁴⁹⁹: (ב) וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֵּדָם כֹּאֲשֶׁר אָנְשֵׁי הָאָרֶץ נִסְעוּ מִמְּקוֹם שֶׁנְּקָרָא קֵדָם, כְּדִי לְחַפֵּשׂ מִקוֹם שִׁיּוּכַל לְהַכִּיל אֶת כָּל הָאֲנָשִׁים,⁵⁰⁰ וַיִּמְצְאוּ בְּקֵעָה בְּאָרֶץ שְׁנַעַר אָנְשֵׁי הָאָרֶץ מִצְאוּ בְּקֵעָה בְּאָרֶץ שְׁנַעַר שִׁיּוּכֹלָה לְהַכִּיל אֶת כָּל אָנְשֵׁי הָאָרֶץ,⁵⁰¹ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם אָנְשֵׁי הָאָרֶץ יֹשְׁבוּ בְּבִקְעָה שֶׁהֵם מִצְאוּ בְּאָרֶץ שְׁנַעַר: (ג) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ אָנְשֵׁי הָאָרֶץ אֲמָרוּ זֶה לֹזָה,⁵⁰² הֲבֵיאָה נְלַבְּנָה לְבָנִים בּוֹאוּ נְטִיל לְבָנִים לְתוֹךְ הָאֵשׁ,⁵⁰³ וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרָפָה וְנִשְׂרָפוּ אֶת הַלְּבָנִים בְּכַבְשָׁן הָאֵשׁ,⁵⁰⁴ וְתִהְיֶה לָהֶם הַלְּבָנָה לְאֶבֶן עַל יַדֵּי שְׂרִיפַת הַלְּבָנִים, הִכִּינוּ אָנְשֵׁי הָאָרֶץ אֲבָנִים כְּדִי לְבַנוֹת בְּהֵן בְּתִים,⁵⁰⁵ וְהַחֲמָר הָיָה לָהֶם לְחֲמָר וּבְחִימָר הַשְּׂתַמְשׁוּ אָנְשֵׁי הָאָרֶץ כְּדִי לְטִיִּיחַ אֶת הַקִּיר⁵⁰⁶: (ד) וַיֹּאמְרוּ אָנְשֵׁי הָאָרֶץ אֲמָרוּ זֶה לֹזָה:⁵⁰⁷ הֲבֵיאָה נְבָנָה לָנוּ עִיר בּוֹאוּ נְבַנְהָ לָנוּ עִיר גְּדוּלָה בְּבִקְעָה שְׁבֵאַרְץ שְׁנַעַר, וּמְגִדָּל וְרָאֵשׁוּ בְּשָׂמַיִם וְכֵן נְבַנְהָ לָנוּ מְגִדָּל גְּדוּל וְגִבּוּהָ, עַד שֶׁהַדְּבַר יִירָאָה כֹּאִילוֹ שְׂרָאֵשׁוּ שֶׁל הַמְּגִדָּל הוּא בְּשָׂמַיִם,⁵⁰⁸ וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׂם בְּמְגִדָּל עֲצָמוּ נְשִׁים עֲבוּדָה

⁴⁹⁸ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא ללשון הקודש. הא"ע הוכיח שהכוונה היא ללשון הקודש משמותיהם של אדם, חוה ופלג. אה"ח ורשב"ם: אנשי העולם התיישבו רק במקום אחד, ולא יישבו את העולם כולו, והם בן מגדל כדי שגם מי שייצא ממקום היישוב, יוכל לראות את המגדל מרחוק ולדעת היכן כולם יושבים, והדבר לא מצא חן בעיני ה', היות וה' רוצה שיישבו את כל העולם. זהו פירוש דברים אחדים, שהם התיישבו במקום אחד. כלי יקר: אנשי הארץ פחדו שאם הם יתפזרו הם יילחמו אחד עם השני, ולכן, הם רצו להתאחד ולבנות להם מגדל כדי לאחד את כולם תחת אותו מקום. אמנם, ברגע שהם אמרו שתכלית כוונתם היא לצורך עשיית השם, ואז הם הראו שכוונתם לא הייתה אחדות אמיתית, אלא אחדות שהיא לצורך השם, ידע ה' שהאחדות הזאת, בהיותה מזויפת, מסוכנת יותר ותוביל למלחמות פנימיות ביניהם, ולכן פיזר אותם. הרמב"ן הסביר עפ"י חז"ל שחטא דור הפלגה היה בכך שהם מרדו בבוראם, ובשם מפרשי הפשט הסביר שהכוונה היא שרצונם היה להתאחד. הרמב"ן הקשה על כך, שלא ייתכן שכל בני האדם יהיו במקום אחד, שמגדל אחד ועיר אחת יספיקו לכל בני האדם שבעולם. על כך ענה שמה חשבו שהם לא יפרו יותר. בסוף דבריו כתב שחטאם היה שקיצצו בנטיעות, ולפי זה הסביר גם את העובדה שלאורך המבול נקרא ה' בשם אלוקים ואילו בחטא דור הפלגה הוא נקרא בשם אדנות. א"ע: חטאם היה שרתו לבנות מגדל שיישאר מהם בשם לאחר מותם.

⁴⁹⁹ א"ע. רש"י פירש מספר פירושים לדברים אחדים, כאשר הכוונה היא שהם היו בעצה אחת. א. לעשות מלחמה נגד ה'. ב. דברים על יחידו של עולם, דברים על ה'. ג. דברים חדים, שיעשו דברים שיתמכו ברקיע כדי שהרקיע לא יתמוטט.

⁵⁰⁰ רש"י. רמב"ן הקשה על דברי רש"י, שמשמע מדבריו שרק האנשים שישבו בקדם היו בדור הפלגה, משמע שרק בניו של שם חטאו בדור הפלגה, ומדוע רש"י מייחד רק את בני שם במעורבות בדור הפלגה? כמו כן כתב הרמב"ן שרק לאחר הפלגה ה' הפיץ את כל בני האדם למקומות כמו קדם ולאיי העברים. לכן פירש כמו הא"ע שהם נסעו מהמקום המזרחי בו הם ישבו, בהרי אררט. א"ע: הם נסעו מהמקום המזרחי שבו נמצאים הרי אררט, לכיוון מערב. ספורנו: הם נסעו מקדם כדי לחפש מקום מרעה כדרך הרועים.

⁵⁰¹ רש"י.

⁵⁰² אונקלוס. רש"י: אומה אחת אמרה לאומה השנייה.

⁵⁰³ אונקלוס + רש"י. א"ע פירש שנלבנה היינו פעולת עשיית הלבנים.

⁵⁰⁴ רש"י.

⁵⁰⁵ אונקלוס. א"ע: הלבנים היו להם לחומרי בניין במקום אבנים.

⁵⁰⁶ רש"י. א"ע: החימר היה במקום הטיט.

⁵⁰⁷ ספורנו: זאת הייתה עצת גדולי הדור כדי להמליך עליהם את נמרוד.

⁵⁰⁸ אונקלוס + רשב"ם וא"ע, כשהכוונה אינה ממש לעשות מגדל שראשו בשמים. אולם, לפי אחד מפירושי רש"י בפסוק א' משמע שהם באמת התכוונו שהמגדל יעלה ויגיע עד לשמים.

זרה,⁵⁰⁹ פֶּן נִפְוֶן עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ שְׁמָא, אִם לֹא נִבְנָה לָנוּ מִגְדַּל וְעִיר גְּדוּלָּה, הִ' יִפְיֵץ אוֹתָנוּ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ. עַל יְדֵי שְׁנֵהִיָּה בְּעִיר מִבּוֹצֵרֶת עִם מִגְדַּל חֶזֶק, הִ' לֹא יוּכַל לְהַפִּיץ אוֹתָנוּ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ⁵¹⁰: (ה) וַיֵּרֶד יִקְוֶן לְרֵאֵת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל הִ' הַתְּגַלָּה כְּדִי לְהַעֲנִישׁ עַל מַעֲשֵׂה בְּנֵי־הָעִיר וְהַמִּגְדָּל,⁵¹¹ אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם (ה') הַתְּגַלָּה כְּדִי לְפָרוֹעַ עַל מַעֲשֵׂה בְּנֵי־הָעִיר וְהַמִּגְדָּל) שִׁבְנוּ בְּנֵי הָאָדָם⁵¹²: (ו) וַיֹּאמֶר יִקְוֶן הִ' אִמְרָ לְמַלְאָכִים: ⁵¹³ הֵן עִם אֶחָד וְשֵׁפָה אֶחָת לְכָלֶם הָרִי כָּל הָעוֹלָם הוּא עִם אֶחָד, וְכוֹלֵם מְדַבְּרִים רַק שְׁפָה אֶחָת,⁵¹⁴ וְזֶה הַחֶלֶם לַעֲשׂוֹת (מִכִּיּוּן שָׁכַל אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ מְדַבְּרִים רַק שְׁפָה אֶחָת, זֶה מֵאֲפָשֶׁר לָהֶם לִבְנוֹת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל) וְעַכְשֵׁיו הֵם הַתְּחִילוּ לִבְנוֹת אֶת הַמִּגְדָּל,⁵¹⁵ וְעַתָּה לֹא יִבְצֵר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמֹו לַעֲשׂוֹת הָאֵם לֹא רָאוּי שְׁאֵנִי (ה') אֲמַנֵּעַ מֵהֶם לַעֲשׂוֹת אֶת מַה שֶׁהֵם רָצוּ לַעֲשׂוֹת? הָאֵם לֹא רָאוּי שְׁאֲמַנֵּעַ מִיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לִבְנוֹת אֶת הָעִיר הַגְּדוּלָּה וְאֶת הַמִּגְדָּל הַגְּבוּהָ שֶׁהֵם בּוֹנִים?⁵¹⁶ (ז) הִבֵּה נִרְדָּה (ה') אִמְרָ לְמַלְאָכִים) בּוֹאוּ נִרְדָּ לָאָרֶץ,⁵¹⁷ וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם וְנִבְלַבֵּל אֶת שְׁפָתָם שֶׁל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ,⁵¹⁸ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ וְכך, כָּל אֶחָד מֵהֶם לֹא יִבִּין אֶת שְׁפַת חֲבֵרוֹ, וְהֵם לֹא יוּכְלוּ לְדַבֵּר בִּינֵיהֶם, וְכך לֹא יוּכְלוּ לִבְנוֹת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל⁵¹⁹: (ח) וַיִּפְּץ יִקְוֶן אֶתֶם מִשֵּׁם עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ הִ' פִּיזַר אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מֵהִבְקָעָה בָּאָרֶץ שֶׁנֶּעַר עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ,⁵²⁰ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנוֹת הָעִיר וְלֵאחֹר שֶׁהִ' פִּיזַר אוֹתָם, יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נִמְנְעוּ מִלְּהַמְשִׁיךְ וּלְסַיֵּים אֶת בְּנֵי־הָעִיר⁵²¹: (ט) עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל לָכֵן, קָרָא (לֹא מִפּוֹרֶשׁ בַּפְּסוּק מִי קָרָא) לְשֵׁם הָעִיר שֶׁנִּסְּו יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לִבְנוֹת בְּבַקָּעָה שֶׁבָּאָרֶץ שֶׁנֶּעַר בְּשֵׁם בָּבֶל,⁵²² כִּי שָׁם בָּלַל יִקְוֶן שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ (הַמְּקוֹם נִקְרָא בָּבֶל) כִּיּוּן שֶׁשֵׁם בָּבֶל הִ' אֶת הַשְּׁפּוֹת שֶׁל כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. שֵׁם גֶּרֶם הִ' לְבָלְבוֹל בַּשְּׁפּוֹת שֶׁדִּיבְרוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּבְמִקּוֹם לְדַבֵּר רַק בְּשִׁפָּה אֶחָת, הֵם הַתְּחִילוּ לְדַבֵּר בְּכַמָּה שְׁפּוֹת,⁵²³ וּמִשֵּׁם הַפִּיִצָּם יִקְוֶן עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ

⁵⁰⁹ רמב"ן וכן כתב במוסף רש"י בשם רש"י מאיוב. ספורנו: השם הוא שהמגדל יהיה גבוה מאוד, וכולם יתפעלו מגובה המגדל, וכך מי שישלוט על המגדל ישלוט על כל העולם.

⁵¹⁰ רש"י.

⁵¹¹ אונקלוס. רש"י: הירידה אינה ממש ירידה, אלא ה' בא לומר לדיינים שכאשר הם מרשיעים את הנידון, הם צריכים לראות את הדין עד הסוף. א"ע: דיברה תורה כלשון בני אדם. ספורנו: וירד ה' לראות, היינו שה' יורד לתוצאות מעשיהם. כלומר: כאשר באותו רגע, אין האנשים עדיין ראויים לעונש שה' יטיל עליהם, אך ה' יודע שבסופו של דבר יגיע להם עונש גדול, זהו נקרא ירידה. כיוצא בדבר היה בענין סדום ועמורה שאמנם בשעה שה' הפכם עדיין לא הגיעו למדרגת חטאים חמורה יותר משאר הערים, אך ה' ידע שבדרך שהם הולכים, הם עתידים לחטוא ולהשחית את דרכם יותר.

⁵¹² אונקלוס. רש"י: הדגש על בני האדם הוא כדי לומר שאדם הראשון היה כפוי טובה כשאמרו האישה אשר נתת עימדי, ואלה כפרו בטובתו של ה' בכך שהוא מילטם מהמבול.

⁵¹³ א"ע.

⁵¹⁴ אונקלוס. א"ע: כל העולם הוא דת אחת, ולכן לא נלחמו אחד נגד השני, כיוון שהדתות השונות הן אלה שגורמות שנהה הגדולה.

⁵¹⁵ רש"י.

⁵¹⁶ רש"י. א"ע: אם לא נתערב, ונמנע את קיום מחשבתם, בני האדם יחשבו שהם יכולים לעשות ככל העולה על רוחם. ספורנו: אם לא נתערב, בגלל שבני האדם מאוחדים, הם כולם יעבדו ע"ז, ואף אחד לא יטה מהכלל כדי לעבוד את ה'. הכלי יקר: ה' אמר שהוא יקיים את מחשבתם, כמו שהם רצו לעשות שלום, גם הוא ידאג שיהיה שלום, אלא שה' ידע שדווקא על ידי הפיזור יהיה יותר שלום.

⁵¹⁷ רש"י וא"ע.

⁵¹⁸ רש"י.

⁵¹⁹ אונקלוס. רש"י כותב מציאות בו הבלבול בשפה גרם שהיה בלגן גדול שכל אחד מהם עשה מה שרצה ללא תיאום, וכך נוצר מצב בו אחד היה הורג את חברו על ידי פטיש וכדומה.

⁵²⁰ אונקלוס. רש"י: פיזר אותם בעולם הזה.

⁵²¹ אונקלוס + א"ע.

⁵²² אונקלוס. א"ע: בבל מורכבת משני מילים: בא + בל.

⁵²³ אונקלוס.

ומהבקעה בארץ שנער, פיזר ה' את יושבי הארץ על פני כל כדור הארץ⁵²⁴: (י) **אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם אֱלֹהֵי הַסָּמַיִם** צאצאיו של שם בן נח, **שֵׁם בֶּן מֵאָת שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת אַרְפַּכְשָׁד** כששם היה בן מאה שנה, הוא הוליד את ארפכשד, **שְׁנַתִּים אַחֵר הַמַּבּוּל שֵׁם הָיָה בֶּן מֵאָה שָׁנָה** והוא הוליד את ארפכשד, לאחר שעברו שנתיים מהמבול: (יא) **וַיְחִי שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת אַרְפַּכְשָׁד חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (יב) **וַאֲרַפְכְּשָׁד חִי חֲמִשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת שֶׁלַח:** (יג) **וַיְחִי אַרְפַּכְשָׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֶׁלַח שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (יד) **וְשֶׁלַח חִי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת עֶבֶר:** (טו) **וַיְחִי שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת עֶבֶר שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (טז) **וַיְחִי עֶבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת פֶּלֶג:** (יז) **וַיְחִי עֶבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (יח) **וַיְחִי פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת רְעוּ:** (יט) **וַיְחִי פֶּלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת רְעוּ תִשַׁע שָׁנִים וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (כ) **וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת שְׂרוּג:** (כא) **וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שְׂרוּג שִׁבְעַת שָׁנִים וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (כב) **וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת נַחֹר:** (כג) **וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת נַחֹר מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (כד) **וַיְחִי נַחֹר תִּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת תְּרַח:** (כה) **וַיְחִי נַחֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת תְּרַח תִּשַׁע עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת:** (כו) **וַיְחִי תְּרַח שְׁבַע עָשָׂר וְאַתְּנַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת אַבְרָם אֶת נַחֹר וְאֶת הָרָן:** (כז) **וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תְּרַח אֱלֹהֵי הַסָּמַיִם** צאצאיו של תרח, **תְּרַח הוֹלִיד אֶת אַבְרָם אֶת נַחֹר וְאֶת הָרָן** תרח הוליד שלושה בנים: את אברם, נחור והרן, **וְהָרָן הוֹלִיד אֶת לוֹט** הרן הוליד את לוט (כך שלוט היה נכדו של תרח ואחיינו של אברם): (כח) **וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תְּרַח אָבִיו** הרן מת עוד כשתרח אביו היה חי,⁵²⁵ **בְּאֶרְצוֹ מוֹלְדָתוֹ בְּאוּר כְּשָׂדִים** הרן מת בארץ שנקראת אור כשדים, שם נולד⁵²⁶: (כט) **וַיִּקַּח אַבְרָם וְנַחֹר**

⁵²⁴ אונקלוס. רש"י: מכאן שאין להם חלק לעולם הבא. כמו כן השווה רש"י בין דור הפלגה שחטאו בע"ז וחטאו בעיקר, לבין דור המבול שרק גזלו, ובכל זאת דור המבול נענש בעונש גדול יותר ונמחק לגמרי, בגלל שהיה ביניהם אהבה ורעות, לעומת דור המבול שהיו שונאים אחד את השני. מכאן מוכח לכאורה ששבועת ה' היא שלא למחות את העולם היא רק על ידי מבול, שהרי אם ה' נשבע שלא ימחק את העולם כלל, מהי ראייתו של רש"י לכך שדור המבול נאבדו בגלל שלא אהבו אחד את השני, הרי בכל מקרה ה' אינו יכול להשמיד את יושבי הארץ לאחר שנשבע שלא יהיה יותר מבול.

⁵²⁵ רש"י, וכתב בשם המדרש שעל ידי תרח הוא מת, לפי שתרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד שהוא כיתת את הצלמים והשליך אותם לתוך כבשן האש, והרן אמר שאם אברם ינצח, הרי הוא משלו, ואם נמרוד נוצח, הרי הוא משלו. לאחר שניצל אברם מהאש, שאלו את הרן עם מי הוא, והוא ענה שהוא משל אברם, וכשהטילו את הרן לתוך כבשן האש, נשרף הרן. הרי שעל ידי תלונתו של תרח, מת הרן. א"ע: בראיית אביו, תרח ראה את מיתתו של הרן.

⁵²⁶ א"ע וכתב שכנראה שהשם המקורי של אור כשדים היה אחר (שהרי כשדים היה מבניו של אברהם), אלא שמשם כתב את השם שהיה מקובל בימיו. רמב"ן: אור כשדים אינו ארץ מולדתו של אברהם, שהרי אור כשדים היה שייך לבני חם, ואילו אברהם היה מבני שם. כמו כן, אברהם היה העברי, מעבר הנהר, ולא מאור כשדים, וגם נחור עצמו היה בחרן, ולא באור כשדים. אלא מולדתו של אברהם היה בעבר הנהר, בארץ ארם, שם נמצאת גם העיר חרן. ארם נהריים נמצאת בין הפרת לחידקל. אולם, כאשר תרח התחיל ללכת לארץ ישראל, עבר דרך אור כשדים, שם נולד הרן, בנו הקטן. בשם הרמב"ם, במורה נבוכים כתב שכתוב בספר היסטוריה שאברם שנולד בכותא היה חולק על העבודה זרה שהיו עובדים, והמלך שם אותו בבית הסוהר, ולאחר מכן פחד המלך שאברם ישכנע את תושבי ארצו שלא לעבוד ע"ז, אז הוא גרש את אברם לארץ כנען ולקח את כל הוננו. מסכם הרמב"ן ואומר שבכל מקרה יש לומר שנעשה לאברם נס באור כשדים: אן נס גלוי שהוא ניצל מהאש או נס נסתר שה' נתן בלב המלך להציל אותו ולהוציא אותו מבית הסוהר. ממשיך הרמב"ן ואומר שלאחר שאברהם ניצל מאור כשדים, רצו תרח ואברהם לפתוח דף חדש במקום שבו העם מדבר באופן שונה לגמרי מהעם באור כשדים, עם שונה לגמרי. תרח ואברהם הגיעו אל חרן והתעכבו שם, ושם אמר ה' לאברהם ללכת לארץ כנען.

לְהֵם נָשִׁים אַבְרָם וְנָחֹר, בְּנֵי שֵׁל תֶּרַח, הִתְחַתְּנוּ עִם נָשִׁים,⁵²⁷ שֵׁם אִשְׁתּוֹ אַבְרָם שָׂרִי שֵׁם אִשְׁתּוֹ שֵׁל אַבְרָם
הָיָה שָׂרִי, וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָחֹר מְלִכָה וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ שֵׁל נָחֹר הָיָה מְלִכָה,⁵²⁸ בֵּת הָרֵן מְלִכָה הָיְתָה בְּתוֹ שֵׁל הָרֵן,
אָבִי מְלִכָה וְאָבִי יִסְכָּה הָרֵן הָיָה אֲבִיהֶם שֵׁל מְלִכָה וְשֵׁל יִסְכָּה. גַּם אַבְרָם וְגַם נָחֹר הִתְחַתְּנוּ עִם הָאֲחִינִית
שֵׁלֵהֶם: נָחֹר עִם מְלִכָה וְאַבְרָם עִם שָׂרִי שֵׁשְׁמָה הוּא גַם יִסְכָּה, וְשֵׁנִיהֶם הִתְחַתְּנוּ עִם בְּנוֹתָיו שֵׁל הָרֵן⁵²⁹: (ל)
וְתָהִי שָׂרִי עֶקְרָה אֵין לָהּ וְלָד שָׂרִי הָיְתָה עֶקְרָה וְלֹכֵן הָיָה לֹא יִכְלָה לְהוֹלִיד וּוְלָדוֹת⁵³⁰: (לֵא) וַיִּקַּח תֶּרַח
אֶת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן הָרֵן בֶּן בְּנוֹ וְאֶת שָׂרִי בְּלָתוֹ אִשְׁתּוֹ אַבְרָם בְּנוֹ תֶּרַח לָקַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ, אֶת
לוֹט נָכְדוֹ וְאֶת שָׂרִי כְלָתוֹ, וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאֶרֶץ כְּשָׂדִים לְלֶכְתָּ אֶרֶץ כְּנָעַן תֶּרַח וְאַבְרָם יֵצְאוּ יַחַד עִם לוֹט
וְשָׂרִי מֵאֶרֶץ כְּשָׂדִים כְּדִי לֶלְכֵת אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן,⁵³¹ וַיָּבֵאוּ עַד הָרֵן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם תֶּרַח וּמִשְׁפַּחְתּוֹ הִגִּיעוּ עַד לַחֲרוֹן
וְהִתְעַכְּבוּ שָׁם⁵³²: (לֵב) וַיְהִי יְמֵי תֶּרַח חֲמִשָּׁה שָׁנִים וּמֵאֵתִים שָׁנָה יְמֵי שְׁנוֹתָיו שֵׁל תֶּרַח הָיוּ מֵאֵתִים וְחֲמִשׁ
(205) שָׁנִים, וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרֵן תֶּרַח מֵת בְּחָרֵן, בְּדֶרֶךְ לֶאֱרֶץ כְּנָעַן⁵³³:

בהסבר אור כשדים כתב הרמב"ן שבגלל שאברהם הוא העיקר נקרא הדבר שגם תרח יצא מאור כשדים. הסבר
נוסף שכתב הוא שאור כשדים הוא שם של מקום.

⁵²⁷ אונקלוס.

⁵²⁸ א"ע: הטעם שהזכיר את שם אשתו של נחור הוא כדי לייחס את רבקה. כמו"כ כתב שלפי חז"ל, יסכה זוהי
שרה, וכתב שאם אלו הם דברי קבלה, נקבל. כמו"כ דוחה הא"ע את השיטה האומרת ששרה הייתה ממש
אחותו של אברהם.

⁵²⁹ רש"י: יסכה היא שרה ונקראת יסכה בגלל הסיבות הבאות: א. סוכה ברוה"ק. ב. הכל סוכין ביופיה. ג. לשון
נסיכות.

⁵³⁰ א"ע מוכיח שהעקרות הייתה אצל שרה ולא אצל אברהם, היות ואברהם הוליד את ישמעאל ואת בני קטורה.

⁵³¹ רש"י. הרמב"ן הסביר שאמנם תרח הוא שיזם את היציאה, אך כיוון שגם אברהם הוא העיקר בהליכה, נחשב
הדבר שלוש ושרה יצאו הן עם תרח והן עם אברהם. כמו כן, כפי שראינו, הרמב"ן מפרש שהציווי על לך לך, היה
כאשר הם התעכבו בחרן בדרך לארץ כנען. אמנם, א"ע מפרש שפסוק זה הוא לאחר הציווי לך לך, ואין מוקדם
ומאוחר בתורה. ספורנו: תרח ואברהם יצאו אל ארץ כנען מכיוון שאווירה של ארץ ישראל מחכימה והמבול לא
היה שם. כמו כן מסביר שתרח לא השתדל עד הסוף לקנות חכמה, ולכן נעצר בחרן, אך לוט כן נדבק זמן מה
במטרה להגיע אל ארץ ישראל, ובזכות זה זכה לחלק במתנותיו של אברהם. אוה"ח: ההליכה לארץ ישראל
הייתה כדי לעשות שינוי מקום, כדי שיולידו ילדים.

⁵³² אונקלוס.

⁵³³ רש"י: אמת תרח עדיין לא מת, והוא המשיך לחיות שישים שנה לאחר פסוק זה, אלא שהתורה כתבה את
מיתתו של תרח כדי שהעולם לא יאמר שאברהם לא קיים כיבוד הורים. לכך קראו הכתוב מת, שהרי רשעים
בחייהם קרואים מתים. כמו כן כתב רש"י שבנ"ל של חרן היא הפוכה (מה שאין כן בספרינו) כדי לומר שעד
אברהם היה חרון אף של ה' בעולם. רמב"ן הקשה על מה שכתב רש"י בעניין שתרח עדיין לא מת: הרי בכל
התורה, אנחנו רואים שהתורה כותבת את מיתתו של האב, למרות שבפועל הוא עדיין לא מת, כדי להמשיך עם
סיפור מעשי הבן? ותיירץ על כך שבגלל שהלשון אצל תרח היא שונה מהלשון שבכל בני שם, שאצל תרח מוזכר
וימות, הרי ששינוי זה גרם לחז"ל להסביר את הסברו של רש"י. וכן, התורה התחילה כבר לספר על אברהם,
בניגוד לשאר התורה שם התורה ממתנה מלספר על חייו של הבן עד לאחר שהתורה סיפרה את מיתת האב.
כמו כן הסתפק הרמב"ן אם תרח עשה תשובה בסוף ימיו, או שתרח נכנס לגן עדן בזכותו של אברהם. אוה"ח:
צמידותו של תרח לאברהם היא שגרמה לו לאריכות ימים גדולה יותר. כך הסביר אוה"ח את העובדה שאברהם
עזב את תרח ולא המשיך לכבד אותו, שהרי תוספת שנותיו של תרח היא בזכותו של אברהם, וממילא לא
יחייב אברהם על אי כיבוד תרח בהארכת שנותיו.

פרשת לך-לך

בראשית פרק יב

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֶל אַבְרָם הִי אִמְרֵי אֱלֹהִים אֲבָרָם, לְךָ לְךָ מֵאֲרֵצְךָ עֲלִיךָ לִלְכַת מֵהָאָרֶץ שְׁבָה אֹתָהּ נִמְצָא,⁵³⁵ וּמִמּוֹלְדֵיךָ וְכֵן עֲלִיךָ לִלְכַת מֵהָאָרֶץ בְּהַנּוֹלֵדָתָהּ, מֵאֹרֶר כְּשֵׁדִים,⁵³⁶ וּמִבֵּית אֲבִיךָ וְכֵן עֲלִיךָ לִלְכַת מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אֲבִיךָ,⁵³⁷ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ (תִּלְכֵךְ מֵאֲרֶצְךָ, מִמּוֹלֵדְתְךָ וּמִבֵּית אֲבִיךָ) אֶל הָאָרֶץ שֶׁאֲנִי אֹרְאָה לְךָ לִלְכַת אֵלֶיהָ:⁵³⁸ (ב) וַאֲעִשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל אֲנִי (הִי) אֲעִשֶׂה מִמֶּךָ (אַבְרָם) עַם גָּדוֹל,⁵³⁹ וְאַבְרָהָם וְכֵן אֲנִי (הִי) אֲבָרְךָ אוֹתָךְ (אַבְרָם) בְּמִמּוֹן,⁵⁴⁰ וְאַגְדִּלָּהּ שְׁמֶךָ אֲנִי (הִי) אֲגַרֵּם שִׁיחֶיהָ לְךָ (אַבְרָם) שֵׁם גָּדוֹל וּבְנֵי אָדָם יִכְבְּדוּ אוֹתְךָ,⁵⁴¹ וְהָיָה

⁵³⁴ לגבי מיקום הציווי נחלקו המפרשים אם היה זה באור כשדים (א"ע) או בהיותם בחרן (רש"י ורמב"ן). א"ע הוסיף שה' ידע שתרח יישאר בחרן, ולכן ציווה על אברהם ללכת עד לא". רמב"ן הקשה על דברי הא"ע, שהרי לפי דבריו היה אברהם העיקר ביציאה לכיוון א", ואילו הכתוב אמר שתרח הוא שלקח את המשפחה. כמו כן בספר יהושע ישנו פסוק מפורש האומר שה' לקח את אברהם מעבר הנהר ולא מאור כשדים. כמו כן אברהם שלח את אליעזר למקום הולדתו בארם נהריים.

אוה"ח הסתפק מדוע היה דיבור של ה' אל אברהם ללא התגלות אליו וכתב על אחת משני דרכים: או שאברהם היה הראשון שעבד את ה' בהרבה דורות, ולפיכך זכה מיד לדיבור אליו, או שה' קודם רצה לבחון אם אברהם יקיים את הציווי, ורק לאחר שאברהם קיים הציווי ה' התגלה אליו.

⁵³⁵ רמב"ן. רש"י: לך הכוונה היא לטובתך. לגבי מה אברהם הרוויח מההליכה לא"י כתב רש"י שבחו"ל לא יזכה לבנים ועוד שבא"י ה' יודיע את טבעו בעולם.

⁵³⁶ אונקלוס. לפי רש"י בפרק כד' פסוק ז' (ובשפ"ח שם) משמע שיש הבדל בין ארץ מולדתו למולדתו לדעת רש"י. ארץ צולדתו היינו הארץ בה נולד אברהם, והיא אור כשדים. אולם, מולדתו היינו המקום בו נמצאת משפחתו של אברהם והיא חרן.

⁵³⁷ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שה' אמר תיאר בשלושה תיאורים את המקום ממנו אמור אברהם לעזוב היא מכיוון שהדבר קשה מאוד על האדם, וה' תיאר את הקושי של הציווי בפני אברהם ובכל זאת רצה שאברהם יעשה כן לצורך קיום ציווי ה'. כך גם פירש אוה"ח בפירושו הראשון. בפירושו השני הסביר אוה"ח שה' רצה שהוא לבדו יעזוב את הארץ, בניגוד ליציאתו מאור כשדים שם עזב עם משפחתו. אולם, או שאברהם לא הבין זאת והוא לקח את לוט עימו (ומוכיח שה' ציפה שלוט ייפרד ממנו), או שלוט באמת היה דבוק אליו וחלק ממנו. כלי יקר: ה' לא רצה להבהיל את אברהם והתחיל עם הדבר הקל יותר: מארצך, וכך ביקש ממנו בהדרגה שיוותר על יותר דברים. כמו"כ כתב הכלי יקר שהסיבה שה' לא אמר לו בדיוק להיכן ללכת היא מכיוון שה' רצה שאברהם יגיע אל שורש נשמת האדם שהוא מהר המוריה, ולא ניתן להגיע אל מדרגת הנבואה הזו בחוץ לארץ.

⁵³⁸ אונקלוס. רש"י: ה' לא גילה לאברהם לאיזה ארץ ללכת, אלא אמר לו סתם ללכת אל הארץ שעתידי להראות לו להיכן ללכת. הסיבה שה' לא תיאר מיד את הארץ אליו צריך אברהם לצאת היא מכיוון שה' רצה לחבבה בעיניו וכדי לתת לאברהם שכר על כל דיבור שה' דיבר איתו. צריך לומר לפי רש"י שעצם הדיבור עם ה' היא השכר. כמו"כ משווה רש"י את הציווי לאברהם ללכת לארץ כנען שבו ה' לא אמר לאברהם מיד את מקומו של הארץ, לציווי של ה' על עקידת יצחק שה' לא אמר מיד לאברהם איזה בן להעלות לעולה. א"ע כתב שה' מיד אח"כ אמר לאברהם לאיזה ארץ ללכת, וזהו מה שכתוב בפסוק אחר כך "אל הארץ אשר אראך". בפירוש שני כתב הא"ע שהכוונה היא שכל הארץ שה' עתיד להראות לו הוא שלו. רמב"ן: אברהם היה הולך כשה תועה כדי לחפש את הארץ שאמר לו ה' ללכת אליה, אך הוא הלך תחילה בכיוון א"י היות ומלכתחילה הוא יצא עם אביו לכיוון א"י. כמו"כ כתב הרמב"ן שיתכן שמלכתחילה ידע אברהם שארץ ישראל היא הארץ שהיא נחלת ה', וחשב שה' רומז לו ללכת אל ארץ כנען כולה או על חלק ממנה. ספורנו: הכוונה היא שאברהם ילך עד המקום בארץ ישראל שה' יראה לו שם את מראה הנבואה, ולכן, כשאברהם נכנס אל א", הוא לא הקים את אוהלו עד שה' הראה לו היכן לשבת, ומיד לאחר שהוא ישב שם, ה' התגלה אליו. אוה"ח: ה' לא אמר לאברהם לאיזה ארץ ללכת, כדי לראות אם אברהם ימחר לעשות את הציווי עליו צווה. בפירוש נוסף כתב ש"אשר אראך", היינו שה' יראה לאברהם את הארץ ולא יראה ה' את אברהם, וכך, השידוך בין בני"א לא"י ייצא אל הפועל, שהרי ה' לא משרה את שכינתו אלא על בני"א כשהם נמצאים בא"י.

⁵³⁹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שה' היה צריך להבטיח לו על כך היא שהדרך ממעטת שלושה דברים: פריהו רביה, ממון ושם, ולפיכך הבטיח ה' לאברהם את שלושת הדברים האלה אם יילך למקום שיראה לו. בפירוש נוסף כתב רש"י שזעשך לגוי גדול היינו שאומרים אלוקי אברהם, ואברכך זהו שאומרים אלוקי יצחק, ואגדלה שמך זהו שאומרים אלוקי יעקב, ובכל זאת, החתימה של הברכה "והיה ברכה", היינו שחותרים בשמו של אברהם "מגן אברהם".

⁵⁴⁰ רש"י.

⁵⁴¹ אונקלוס.

בְּרָכָה וְכֵן אֶתְּהָ (אברם) תְּהִיָּה אָדָם מְבוֹרָךְ⁵⁴²: (ג) וְאַבְרָהָהּ מְבָרְכֶיךָ מִי שִׁיבְרַךְ אוֹתְךָ (אברם), אֲנִי (ה') אֲבָרְךָ אוֹתוֹ,⁵⁴³ וּמִקְלָלְךָ אָאֵר וּמִי שִׁקְלַל אוֹתְךָ (אברם), אֲנִי (ה') אֶקְלַל אוֹתוֹ,⁵⁴⁴ וְנִבְרַכְוּ בְּךָ כָּל מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה בְּזִכְוֹתְךָ יִתְבָּרְכוּ כָּל הַצִּאצָּאִים שֶׁל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ⁵⁴⁵: (ד) וַיִּלְךְ אַבְרָם כְּאִשְׁרֵי דְבַר אֱלֹהֵי יִקְוֹק אֲבָרִם הֵלֶךְ מֵאֲרָצוֹ, מִמְּשַׁפְּחָתוֹ וּמִבֵּית אָבִיו, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָמַר לוֹ לַעֲשׂוֹת,⁵⁴⁶ וַיִּלְךְ אֶתְּוֹ לוֹט הֵלֶךְ יַחַד עִם אֲבָרִם, וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחֶרֶן אֲבָרִם הָיָה בֶּן שִׁבְעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה, כְּאִשְׁרֵי הוּא יֵצֵא מִחֶרֶן: (ה) וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן אָחִיו אֲבָרִם לִקַּח יַחַד אִתּוֹ לָאָרֶץ כְּנַעַן אֶת אִשְׁתּוֹ שֶׁרָה וְאֶת לוֹט אֲחִינּוֹ,⁵⁴⁷ וְאֶת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׂוּ וְכֵן לִקַּח אֲבָרִם אִתּוֹ כָּל הַמִּקְנָה שֶׁהוּא רָכַשׁ,⁵⁴⁸ וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחֶרֶן וְכֵן לִקַּח אֲבָרִם אֶת הָעֶבְדִּים וְהַשְּׁפָחוֹת שֶׁהוּא וְשְׂרֵי קִנּוּ בְּחֶרֶן,⁵⁴⁹ וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת

⁵⁴² אונקלוס. רמב"ן שאל: מדוע התורה לא כתבה את הסיבה שה' אמר לאברהם לעזוב לא"י ושם ייטיב לו? ענה על כך שאנשי אור כשדים הציקו לו בגלל שהוא האמין בה', ואברהם ברח מהם כדי להגיע אל ארץ כנען אך הוא התעכב בחרן, וה' אמר לו להמשיך ללכת אל ארץ כנען, כדי שעבודת ה' שלו והקריאה לבני אדם לעבוד את ה' תהיה בארץ ישראל, והגויים יתברכו בו, בניגוד למה שקרה באור כשדים שם הציקו לו. אלא שהתורה לא האריכה כדי לבאר את מה שקרה באור כשדי היות והיא לא רצתה להאריך בדעות של עובדי ע"ז. לפי דברי רמב"ן אלה, ההליכה לארץ ישראל הייתה שכר על כך שאברהם עבד את ה' באור כשדים. אוה"ח: הברכה היא כנגד ציווי ה' ללכת אל ארץ שאינו מכיר, לכך אמר לו ה' שהוא יכול ללכת אל ארץ כנען ועדיין תהיה לו ברכה מכך, שהרי ה' ידאג לו שם.

⁵⁴³ אונקלוס. א"ע: המברכים יהיו רבים, ולכן נאמר מברכיך בלשון רבים, ואילו המקללים יהיו מועטים ולכן נאמר מקללך בלשון יחיד. אוה"ח: ה' הקדים את הברכה "ואברהם מברכיך" ואילו את המקללים הוא איחר לאחר כך "ומקללך אאר" כיוון שה' יקדים לברך את המברך, עוד לפני שהוא יברך את אברהם, אך כדי לקלל את מי שמקלל את אברהם, ה' ימתין עד שהוא יקלל את אברהם בפועל. בדבר המעבר מרבים בלשון המברכים ללשון יחיד בלשון המקללים, כתב אוה"ח שלא כל מי שיקלל את אברהם יקולל, וכאשר הוא לא יתכוון ללשון קללה, ה' לא יקלל אותו. אולם, מי שיברך את אברהם, גם אם לא יתכוון ממש לברך את אברהם, ה' יברך אותו. אונקלוס.

⁵⁴⁵ אונקלוס. רש"י: כאשר אדם ירצה לברך אדם אחר, הוא יברך אותו להיות כאברהם. אוה"ח: מי שיברך את אברהם, ה' יברך אותו ישירות. אך מי שלא יברך את אברהם, יתברך דרכו. רשב"ם: ונברכו אינו מלשון ברכה, אלא מלשון הברכה, כמו שמברכים אילנות, וה' אמר לאברהם שמשפחות אחרות יתערבו עם משפחתו.

⁵⁴⁶ אונקלוס. אוה"ח: הכוונה היא שאברהם יצא ללכת לארץ כנען מיד כשאמר לו ה' לעשות זאת. כמו"כ כתב אוה"ח שהסיבה שהתורה כתבה שלוט הלך עם אברהם היא כדי לומר שלוט הלך עם אברהם לא כדי לקיים את ציווי ה', אלא הלך איתו רק כדי לדבוק באברהם, וזריזותו של אברהם לצאת אל ארץ כנען אמנם הועילה לו להתנתק לגמרי ממשפחתו, אך היא לא הועילה להתנתק מלוט. בפירוש נוסף כתב אוה"ח שהתורה רצתה להדגיש שאברהם הלך כמו שדיבר איתו ה' היא כדי לומר שהסיבה שאברהם הלך לארץ כנען היא לא כדי לזכות לכל ההטבות ש' הבטיח לו, אלא כדי לקיים את ציווי ה'. לכן גם השינוי מהלשון של תחילת הפרשה: ה' אמר לאברהם ללכת לארץ כנען, ואילו בפסוק שלנו כתוב שאברהם הלך כאשר דיבר אליו ה', ודיבור הוא לשון קשה יותר, כיוון שאברהם הלך לארץ כנען בגלל שזה היה גזרת מלך ולא כדי לזכות לכל ההטבות. בפירוש נוסף כתב אוה"ח שהכוונה כאשר דיבר אליו ה', היינו שאברהם יצא אל ארץ שלאי דע את מקומה כמו שאמר לו ה', אך כאשר לקח את שאר משפחתו, כולם כבר ידעו מהו המקום שה' ציווה את אברהם ללכת אליו, ולכן הם לא היו חלק מהנסיין. הכלי יקר כתב שרק עכשיו, לאחר שהובטח לאברהם שייצא ממנו עם גדול, הוא לקח את שרה, אך עד עתה היה מתרחק משרה היות והיא הייתה עקרה ולא רצה לבוא עליה סתם.

בדבר הכפילות עם הפסוק הבא גם שם מתואר שאברהם יצא לכיוון ארץ כנען, ניתן לומר שהכוונה היא לכלל ופרט: בתחילה מתארת התורה את קיום ציווי ה' מצד אברהם ואת הליכת לוט איתו ולאחר מכן מתארת התורה את ההליכה עצמה. בפירוש העמק דבר כתב הנצי"ב שאברהם יצא מיד עם לוט, ללא סגירת הדברים הטכניים (כמו מכירת הרכוש שלהם וכדו'), והנשים והעבדים נשארו כדי לסגור את הדברים הטכניים הללו, ולאחר מכן, אברהם ולוט התעכבו ומשפחתם ורכושם הצליחו להשיג אותם. כפי שראינו בפסקה הקודמת, גם אור החיים תירץ את הכפילות.

⁵⁴⁷ אונקלוס.

⁵⁴⁸ א"ע. אונקלוס: הכוונה היא לכל הרכוש שהיה להם.

⁵⁴⁹ רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י המדרש כתב שהכוונה היא לאנשים שהוא ושרה הכניסו תחת כנפי השכינה.

אֲרֵצָה כְּנָעַן אֲבָרָם, שָׂרִי, לוֹט, הַמִּקְנָה, הַעֲבָדִים וְהַשְּׁפָחוֹת יֵצְאוּ לִלְכַת לְכַיּוּן אֶרֶץ כְּנָעַן, ⁵⁵⁰ וַיָּבֹאוּ אֲרֵצָה כְּנָעַן אֲבָרָם, שָׂרִי, לוֹט, הַמִּקְנָה, הַעֲבָדִים וְהַשְּׁפָחוֹת הֵגִיעוּ לְאֶרֶץ כְּנָעַן: (ו) וַיַּעֲבֹר אֲבָרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שָׂכָם עַד אֵלּוֹן מוֹרָה אֲבָרָם נָכַס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהֵגִיעַ עַד לְעִיר שָׂכָם שֶׁנִּמְצְאוּ בְּמִישׁוֹר שֶׁנִּקְרָא מוֹרָה (פִּירוּשׁ הַמִּילָה אֵלּוֹן הִיא מִישׁוֹר), ⁵⁵¹ וְהַכְּנַעֲנִי אָז בְּאֶרֶץ בּוֹזְמָן שֶׁאֲבָרָם הֵגִיעַ לְאֶרֶץ כְּנָעַן, הַכְּנַעֲנִי שֶׁלֹּט בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל⁵⁵²: (ז) וַיֵּרָא יִקְוֹק אֶל אֲבָרָם ה' הַתְּגַלָּה אֵל אֲבָרָם כְּשֶׁאֲבָרָם הִיהָ בְּאֵלּוֹן מוֹרָה, ⁵⁵³ וַיֹּאמֶר ה' אֵמַר לְאֲבָרָם בְּשַׁעַת הַהִתְגַּלּוֹת: לְזִרְעֶךָ אֶתְּנֶנְךָ אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת אֲנִי (ה') אֶתְּנֶנְךָ אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְצִאצְאֶיךָ, ⁵⁵⁴ וַיִּבֶן שָׂם מִזְבֵּחַ אֲבָרָם בְּנֵה מִזְבֵּחַ בְּאֵלּוֹן מוֹרָה, לְיִקְוֹק הַנְּרָאָה אֱלֹהֵי אֲבָרָם בְּנֵה אֶת הַמִּזְבֵּחַ לְשֵׁם ה' שֶׁהִתְגַּלָּה אֵלָיו. הַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת שֶׁלְּאַחַר שֶׁהִי הַתְּגַלָּה אֵל אֲבָרָם, אֲבָרָם בְּנֵה מִזְבֵּחַ לְשֵׁם ה' ⁵⁵⁵: (ח) וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם אֲבָרָם הַעֲבִיר אֶת אוֹהֶלוֹ מֵאֵלּוֹן מוֹרָה, ⁵⁵⁶ הִהָרָה מִקְדָּם לְבַיִת אֵל (אֲבָרָם הַעֲבִיר אֶת הָאוֹהֶל שְׁלוֹ) אֵל הָהָר שֶׁנִּמְצָא מִזְרָחִית לְבַיִת אֵל, ⁵⁵⁷ וַיֵּט אֶהְלָה אֲבָרָם פָּרַס אֶת הָאוֹהֶל שְׁלוֹ עַל הָהָר שֶׁנִּמְצָא מִזְרָחִית לְבַיִת אֵל, ⁵⁵⁸ בַּיִת אֵל מִיָּם וְהָעֵי מִקְדָּם מְקוֹם אוֹהֶלוֹ שֶׁל אֲבָרָם הִיהָ בֵּין הָעִיר בֵּית אֵל לְבֵין הָעִיר שֶׁנִּקְרָאת עֵי: בֵּית אֵל הֵייתָה

⁵⁵⁰ אונקלוס, וכפי שראינו ישנה מחלוקת מפרשים אם בשלב זה ידע כבר אברהם שהיעד הוא ארץ כנען או לא. ספורנו כתב שהם בכל מקרה הלכו אל ארץ כנען, מכיוון שארץ זו הייתה ארץ מפורסמת אצלם לעבודת ה'. ⁵⁵¹ רש"י + אונקלוס. בטעם שאברהם נכנס עד לשם כתב רש"י שהלך להתפלל על בני יעקב שיילחמו נגד שכם וכן הראה ה' לאברהם את מקום הר גריזים והר עיבל שם קיבלו בני ישראל על עצמם את שבועת התורה. רמב"ן האריך לבאר את עניין מעשה אבות סימן לבנים, וכל מה שאירע לאבות, אירע לאחר מכן לבנים, ולכן מאריכה התורה בסיפור אודות המסעות והחפירות. כל מה שגזר ה' ויוצא מהכח אל הפועל, הגזרה מתקיימת. לכן, הנביאים היו עושים מעשים בשעה שהם היו מתנבאים, כדי להוציא את נבואתם מהכח אל הפועל וכך הייתה מתקיימת הנבואה. בהגעה אל שכם רמז ה' לאברהם שממקום זה (העי) צאצאיו יתחילו לכבוש את הארץ. כמו כן הסביר הרמב"ן שאברהם נכנס לארץ והגיע עד לאלון מורה, וה' עוד לא התגלה אליו, ולכן פחד. לאחר שה' התגלה אליו באלון מורה, סר פחדו של אברהם ולכן כבר בנה מזבח. א"ע כתב שהעיר שכם נקראה כן רק בזמנו של משה, ואלון היינו עצים או שדה. לגבי זיהוי מורה כתב הא"ע שיש אומרים שהוא ממרא, בעל בריתו של אברהם, ויש אומרים שהוא אדם אחר. הרמב"ן כתב שאלוני ממרא נמצא באזור חברון ואלוני מורה נמצא צפונית יותר לאלון מורה. וכאשר כתוב בתורה ממרא סתם, הכוונה היא לעיר חברון. אוה"ח: אברהם עבר בארץ עד שהגיע לאלון מורה ולא היה אחד מיושבי הארץ שמנע ממנו. בהסבר נוסף פירש אוה"ח שאברהם החזיק מעצמו רק כעובר ולא החזיק עצמו בחשיבות.

⁵⁵² אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שהכנעני הלך כבש באותו זמן את הארץ מידי בני שם, וה' אמר לאברהם שבעתיד הוא יחזיר את הארץ לצאצאיו. רמב"ן בפרק יד' פס' יח': א"י כלל לא הייתה בנחלתו של שם, אלא מלכתחילה הייתה בגבול נחלתו של הכנעני, וגבול ארצם של בני שם היה במקום רחוק, מזרחית לארץ ישראל. אוה"ח: הסיבה שהתורה אמרה זאת היא כדי לומר לנו שזמן זה הוא הזמן שבו כבש הכנעני את הארץ. סיבה נוספת שכתב היא מכיוון שיש בתיבת כנען רמז לישראל שנולדו כאשר אברהם היה בן מאה (גימטריא של שני הנונים) וכששרה הייתה בת תשעים (גימטריא של כ+ע). סיבה נוספת שכתב היא שהתורה רצתה להסביר שבני ישראל קיבלו את הארץ מהכנעני, היות והכנעני הם עבדים של ישראל וכל מה שקנה עבד קנה רבו. סיבה נוספת שכתב היא שה' רצה להדגיש שהוא נותן לאברהם דבר שלא היה שלו עד עתה (אלא של הכנעני). א"ע: יתכן שהכנעני התחיל אז לכבוש את ארץ כנען ואם הדבר אינו כך, אזי יש בדבר סוד והמשכיל ידום.

⁵⁵³ אונקלוס. א"ע: ההתגלות כאן היא בדרך נבואה. אמנם יש אומרים שבתחילה לא התגלה ה' אל אברהם בדרך נבואה ורק לאחר מכן, ההתגלויות היו בדרך נבואה. רמב"ן כתב כמו הא"ע, שזוהי הנבואה הראשונה בה התגלה ה' אל אברהם, ועד עתה (כמו הציווי ללכת לו מארצו) הייתה ההתגלות בחלום. ⁵⁵⁴ אונקלוס.

⁵⁵⁵ אונקלוס. רמב"ן: אברהם בנה את המזבח כדי להודות לה' על שהתגלה אליו. בסוף דבריו כתב שיייתכן שהנראה אליו רומז לסוד הקרבן. אמנם, רש"י כתב שסיבת בניית המזבח הייתה על בשורת הבנים ועל בשורת הבטחת הארץ. אוה"ח: למרות שאברהם זכה כאן לשתי הבטחות: הבטחת הזרע והבטחת הארץ, בכל זאת, שמחתו הגדולה של אברהם הייתה על עצם התגלות ה' אליו.

⁵⁵⁶ רש"י. אונקלוס פירש ויעתק משם, היינו שהסתלק משם. א"ע: פירוש ויעתק היינו ויסע.

⁵⁵⁷ רש"י.

⁵⁵⁸ אונקלוס.

מערבית לאוהלו של אברם, ואילו העי הייתה מזרחית לאוהלו של אברם,⁵⁵⁹ ויבן שם מזבֵּחַ לִיקְוֹק במקום שבו פרס את אוהלו בין בית אל לעי, בנה אברם מזבֵּחַ לפני ה',⁵⁶⁰ ויקרא בשם יְקוֹק אברם התפלל בשם ה',⁵⁶¹ ויסע אֲבָרָם אברם נסע מההר שהיה בין בית אל לעי,⁵⁶² הלוך וְנִסּוּעַ הַנְּגָבָה כל מסעותיו של אברם היו לכיוון דרום (אמנם נסיעה זו לכיוון דרום לא היה במסע אחד, אלא בכל פעם התקדם אברם עוד קצת לכיוון דרום)⁵⁶³: (י) וַיְהִי רָעַב בְּאַרְץ הַיַּרְדֵּן אֲבָרָם מֵצָרִימָה לְגוֹר שָׁם אֲבָרָם ירד להתיישב בארץ מצרים,⁵⁶⁵ כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאַרְץ (אברם ירד לארץ מצרים) כיוון שהרעב בארץ כנען היה רעב חזק מאוד, ובארץ מצרים לא היה רעב⁵⁶⁶: (יא) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לְבֹאֵ מֵצָרִימָה כַּאֲשֶׁר אֲבָרָם הִתְקַרַּב לְהִיכַנֵּס לְמִצְרַיִם. לפני כניסתו של אברם למצרים,⁵⁶⁷ וַיֹּאמֶר אֶל שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ (לפני כניסתו של אברם למצרים) אמר אברם לשרי אשתו, הֲנִינָה נָא יִדְעֵתִי כִּי אִשָּׁה יָפֶת מְרָאָה אָתָּה הרי אני צריך לדאוג עכשיו מכיוון שאת אישה יפת מראה⁵⁶⁸: (יב) וַהֲיָה כִּי יֵרְאוּ אֶתְךָ הַמִּצְרַיִם (אני חושש ש-) כאשר המצרים יראו אותך,⁵⁶⁹ וַאֲמָרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת הַמִּצְרַיִם יאמרו שאת אשתי,⁵⁷⁰ וְהָרְגוּ אֹתִי הַמִּצְרַיִם יהרגו אותי כדי

⁵⁵⁹ רש"י. א"ע: אברהם נסע מהחלק המזרחי של העיר בית אל עד שהגיע אל מקום שבו העי היה מזרחית למחנהו. לפי רש"י יוצא שהעי היה מזרחית לבית אל ואילו לפי הא"ע יוצא שהעי היה מערבית לבית אל. ספורנו: הסיבה שאברהם פרס שם את אוהלו היא שיש הרבה אנשים שעוברים בין שתי העיירות, וכך יוכל להשפיע יותר ולקרוא בשם ה' כלפי אנשים רבים יותר. אונקלוס.⁵⁶⁰

⁵⁶¹ אונקלוס. רמב"ן: הקריאה בשם ה' היא לימוד לבני האדם על מהותו של ה'. בניגוד לאור כשדים שם בני האדם לא רצו לשמוע לאברהם על ענייני מציאות ה', כאן הצליח לפרסם את עניין האלוקות (וה' הבטיח לו ואברכה מברכך, ולכן יכול היה אברהם להרשות זאת לעצמו, וכך גם עם יצחק, כשה' הבטיח לו שה' יהיה איתו, היה יכול יצחק לבנות מזבֵּחַ. אולם, יעקב לא קרא כך בשם ה' כיוון שכבר היו לו צאצאים רבים שהכירו את ה' וגם שם ה' היה כבר מוכר לאחר שאברהם ויצחק פרסמו את שמו של ה'). א"ע הסתפק אם הפירוש הוא כאונקלוס או כרמב"ן. אונקלוס.⁵⁶²

⁵⁶³ אונקלוס + רש"י. רש"י כתב שמטרתו של אברהם הייתה להגיע אל מקום הר המוריה שנמצאת דרומית לאלון מורה ולבית אל. א"ע: צד דרום נקרא נגבה כיוון שבמקום זה יש חום והמקום יבש ממים. ספורנו: כשאברהם נסע, הוא הקפיד שלא לסטות מאמצע שתי העיירות שקראו בשם ה' לכיוונה של עיר אחת יותר. כלי יקר: מטרת נסיעתו של אברהם דרומה הייתה כדי להחכים.⁵⁶⁴

⁵⁶⁴ א"ע. רש"י: הרעב היה רק בארץ כנען כדי לנסות את אברהם אם ירהר אחר מידותיו של הקב"ה שאמר שייתן לו את הארץ. רמב"ן: הירידה של אברהם למצרים היא רמז שצאצאיו ירדו למצרים מפני הרעב, והמצרים ירעו לבני ויקחו את נשותיהם, וה' ינקום במצרים על ידי שיכה בהם מכות גדולות כמו שהביא נגעים על פרעה. כמו"כ כתב הרמב"ן שאברהם חטא בשגגה בכך שהביא את שרה במכשול מפחדו שמא יהרגוהו, והוא היה צריך לבטוח בה' שיציל אותו. גם בעצם הירידה למצרים חטא אברהם וכעונו על כך נגזר על בניו שירדו למצרים. אונקלוס. ספורנו: ולא להשתקע.⁵⁶⁵

⁵⁶⁶ אונקלוס. א"ע: כאר אברהם קירב את מחנהו אל מצרים.⁵⁶⁷

⁵⁶⁸ רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י הדרש כתב שעד עכשיו לא הכיר אברהם ביופיה של שרה מרוב צניעות שהיה ביניהם. במדרש נוסף כתב שבגלל שהדרך ממעטת את יופיו של האדם ושרה עדיין עמדה ביופיה, היה צריך אברהם לחשוב על פיתרון. א"ע: היו נשים בא"י שהיו יפות כמו שרה ורק במצרים לא היו נשים יפות כמו שרה. אוה"ח: אברהם התנצל עתה בפני שרה ואמר לה שלו היה יודע שכאשר יגיעו למצרים תהיה בחזקת סכנה, לא היה יורד למצרים. הסיבה שדווקא עכשיו הבין אברהם שיש סכנה היא בגלל שראה את פניהם הכעורות של המצרים. אמנם הפלשתים לא היו מכוערים כמו המצרים, ולכן ירד איתה לאחר מכן גם לארץ פלשתים. הרמב"ן העלה בהתחלה סברה שהכנענים היו גדורים יותר בעריות מהפלשתים והמצרים, ולכן חשש כן אברהם יותר, אך דחה סברה זו. סברא נוספת שכתב הרמב"ן היא מכיוון שרק כאשר הם הגיעו אל מקום בו ישב המלך היה על אברהם לדאוג שיהרגו אותו ויקחו את שרה במקום. בסוף דבריו כתב שכך היה דרכם לעבור ממקום למקום ולומר ששרה היא אחותו של אברהם. אולם, רק במקומות שבעקבות טענתם ששרה היא אחותו של אברהם אירע משהו, ציינה זאת התורה. בניגוד לאברהם, יצחק לא פחד לעשות כן בכל ארץ ישראל ורק כאשר הגיע אל הפלשתים, אמר על רבקה שהיא אחותו. ספורנו: המצרים היו שטופים בזימה.⁵⁶⁹ אונקלוס.

לקחת אותך לאישה,⁵⁷¹ ואתך יחיו ואילו אותך, ישאירו המצרים בחיים⁵⁷²: (ג) אמרי נא אחתי את תאמרי עכשיו למצרים שאת אחותי, ⁵⁷³ למען ייטב לי בעבורך (תאמרי שאת אחותי) כדי שיהיה לי טוב בזכותך,⁵⁷⁴ וחיתה נפשי בגללך ובגללך גם אשאר בחיים⁵⁷⁵: (ד) ויהי כבוא אברם מצרימה כאשר אברם נכנס אל מצרים,⁵⁷⁶ ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד המצרים ראו ששרה היא אישה יפה מאוד⁵⁷⁷: (טז) ויראו אתה שרי פרעה האנשים החשובים והגדולים בממלכתו של פרעה ראו את שרי,⁵⁷⁸ ויהללו אתה אל פרעה השרים, האנשים החשובים, שיבחו את שרי ואמרו שהיא ראוייה להינשא למלך,⁵⁷⁹ ותקח האשה בית פרעה שרי נלקחה לבית פרעה מלך מצרים⁵⁸⁰: (טז) ולאברם היטיב בעבורה פרעה היטיב לאברם בעבור שרי, פרעה נתן לאברם מתנות בגלל שהוא לקח לעצמו את שרי,⁵⁸¹ ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחה ואתנת וגמלים לאברם היו: צאן, בקר, חמורים, עבדים, שפחות, אתונות וגמלים: (יז) ונגע יקוק את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו ה' הביא על פרעה ועל אנשי ביתו מכות גדולות,⁵⁸² על דבר שרי אשת אברם (ה' הביא על פרעה ועל ביתו מכות גדולות) בגלל עניינה של שרי. ה' הביא על פרעה מכות גדולות בגלל שהוא לקח לעצמו את שרי אשתו של אברם⁵⁸³: (יח) ויקרא פרעה לאברם פרעה קרא לאברם,⁵⁸⁴ ויאמר פרעה אמר לאברם, מזה זאת עשית לי בכך שאמרת

⁵⁷⁰ אונקלוס.

⁵⁷¹ אונקלוס.

⁵⁷² אונקלוס. א"ע: הכוונה ביחיו היינו שיספקו את כל צרכיה, כיוון שהייתה שנת רעב.

⁵⁷³ אונקלוס. אוה"ח: תפרסמי ברבים שאת אחותי לפני שכולם יחשבו שאת אשתי והם יהרגו אותי.

⁵⁷⁴ אונקלוס. רש"י: ייתנו לו מתנות, וקשה על כך שהרי אצל סדום לא רצה אברהם אפילו חוט ושרוך של נעל. בשפ"ח כתב שאברהם רצה מתנה מועטת אך מתנות רבות לא רצה. בפירוש נוסף כתב שהנשים חומדות ממון ולכן אמר לשרה שייתנו לו מתנות, אך הוא עצמו לא רצה את המתנות. ספורנו: ההטבה היא במוהר ומתן כדי שאברהם ישיא את אחותו להם. גם א"ע פירש שכוונתו של אברהם הייתה למתנות. בסוף דבריו כתב הרמב"ן ששרה באמת לא אמרה שהיא אחות של אברהם, אלא שהמצרים לקחו אותה בלי לשאול כלל על כך, ולאחר מכן אברהם עצמו אמר ששרה היא אחותו, אך שרה שתקה, ולכן הייתה טענת פרעה על אברהם ולא על שרה.

⁵⁷⁵ אונקלוס. אוה"ח: יספקו את צרכי בשנות הרעב בזכותך. כמו"כ כתב אוה"ח שאברהם חשב שכמו שאישה סוטה שלא חטאה נפקדת בזרע בנים, גם שרה תיפקד אם יקחו אותה המצרים.

⁵⁷⁶ אונקלוס. רש"י: נאמר על אברהם שהגיע למצרים בלשון יחיד, היות ואברהם הטמין את שרה בתוך ארון כדי שלא יראו אותה המצרים, אך המצרים פתחו את התיבה כאשר הם בדקו את המכס.

⁵⁷⁷ אונקלוס. ספורנו: בהתחלה כל המצרים נתנו את עינם בשרה, אך שרי פרעה ביטלו את מחשבתם ואמרו שהיא ראוייה למלך.

⁵⁷⁸ אונקלוס. רמב"ן: השרים העבירו את שרה ביניהם, אך כל אחד מהם פחד לקחת את שרה מרוב יופיה ואז החליטו שהיא ראוייה אל המלך.

⁵⁷⁹ רש"י.

⁵⁸⁰ אונקלוס. ספורנו: בהתחלה לא חשבו המצרים שהם צריכים לשאול כלל את דעתו של אברהם להיטיב לו על שרה, היות והיא נלקחה אל המלך. רק לאחר מכן, כאשר שרה כבר נלקחה אל המלך, החליטו המצרים להיטיב לאברהם.

⁵⁸¹ רש"י.

⁵⁸² אונקלוס. רש"י כתב שהמכה הייתה מכת ראתן שמקשה על התשמיש. ספורנו: רק את פרעה הכה ה' בנגעים גדולים ואילו את שאר אנשי ביתו הכה בנגעים קטנים יותר.

⁵⁸³ אונקלוס וא"ע. רש"י: על דבר שרי היינו שעל פי דיבורה של שרה. שרה הייתה אומרת למלאך להכות רמב"ן: המכה באה כעונש הן על שרי והן על כך שהיא אשתו של אברהם. בזכות שניהם באו על פרעה הנגעים הגדולים. אוה"ח: הנגעים הודיעו בעולם את הדבר ששרה היא אשתו של אברהם. כלי יקר: לפרעה סיפרה שרה את האמת שהיא אשתו של אברהם, ופרעה לא התייחס לכך, ולכן, בגלל ששרה סיפרה לו את האמת והוא בכל זאת לקח אותה, לקה פרעה.

⁵⁸⁴ רמב"ן הסתפק מדוע קרא פרעה לאברהם מיד לאחר שלקה וכתב על כך שפרעה התחיל לחקור את שרה לאחר שלקה, והיא סיפרה לו את האמת. בשם רבותינו כתב שפרעה לקה במכת ראתן ולכן הבין מדוע בא עליו

ששרי היא אחותך, לְמָה לֹא הִגַּדְתָּ לִי כִּי אֲשֶׁתְּךָ הוּא לְמָה לֹא אָמַרְתָּ לִי שֶׁשָּׂרִי הִיא אֲשֶׁתְּךָ⁵⁸⁵: (יט) לְמָה אָמַרְתָּ אֲחֵתִי הוּא לְמָה אָמַרְתָּ לִי שֶׁשָּׂרִי הִיא אֲחֵתְךָ, וְאָקַח אֶתְּהָ לִי לְאִשָּׁה (בגלל שאמרת לי ששרי היא אחותך) לקחתי את שרי לי לאישה,⁵⁸⁷ וְעָתָה וְעַכְשָׁיו, לאחר שאני יודע ששרי היא אשתך, הִנֵּה אֲשֶׁתְּךָ קָח וְלָךְ הִנֵּה אֲנִי מַחְזִיר לְךָ חֲזָרָה אֶת אֲשֶׁתְּךָ: קח אותה ולך מארץ מצרים⁵⁸⁸: (כ) וַיֵּצֵאוּ עָלָיו פְּרַעֲהוּ אֲנָשִׁים פְּרַעֲהוּ צִוּוּהָ אֲנָשִׁים עַל עֲנִינּוֹ שֶׁל אַבְרָם, וַיִּשְׁלְחוּ אֹתוֹ וְאֶת אֲשֶׁתּוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ הַמְצָרִים שְׁצִוּוּהָ פְּרַעֲהוּ עַל עֲנִינּוֹ שֶׁל אַבְרָם, לִיוּ אֶת אַבְרָם, אֶת שָׂרִי וְאֶת כָּל מַה שֶׁהָיָה לָהֶם (הרכוש והאנשים) אֶל מַחוּץ לָאָרֶץ מִצְרַיִם, כִּד שֶׁהַמְצָרִים חָלְקוּ לָהֶם כְּבוֹד⁵⁹⁰:

בראשית פרק יג

(א) וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם אַבְרָם עִלָּה מִמִּצְרַיִם (לכיוון ארץ ישראל),⁵⁹¹ הוּא וְאֲשֶׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנְּגֻבָה (אברם עלה ממצרים) יחד עם שרי אשתו וכל רכושו ועם לוט, לכיוון דרום ארץ כנען⁵⁹²: (ב) וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בְּמִקְנֵה בְּכֶסֶף וּבְזָהָב אַבְרָם הָיָה טַעוּן בְּמִשְׁאוֹת כְּבָדִים שֶׁל מִקְנֵה, כֶּסֶף וְזָהָב. אַבְרָם עִלָּה מִמִּצְרַיִם כַּעֲשִׂיר גָּדוֹל וְהַעֲלָה מִמִּצְרַיִם מִקְנֵה, כֶּסֶף וְזָהָב⁵⁹³: (ג) וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנְּגֻב וְעַד בֵּית אֵל אַבְרָם יָצָא לְמִסְעוֹת, מִמִּצְרַיִם שֶׁנִּמְצְאוּ בְּדְרוֹם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְכִיוּן צְפוֹן עַד שֶׁהִגִּיעַ לְבֵית אֵל,⁵⁹⁴ עַד הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֶהְלֵה בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי אַבְרָם הִמְשִׁיךְ לְלַכֵּת עַד לְמָקוֹם בּוֹ הוּא פָּרַס אֶת הָאוֹהֶל שְׁלוֹ לִפְנֵי כּוֹן, בֵּין בֵּית אֵל לְעֵי⁵⁹⁵: (ד) אֵל מְקוֹם הַמְּזֻבָּח אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה אַבְרָם הִגִּיעַ עַד לְמָקוֹם בּוֹ בָּנָה אֶת הַמְּזֻבָּח לִפְנֵי יְרִידָתוֹ לְמִצְרַיִם, (מדובר על המזבח שבנה כאשר הגיע בין בית אל ובין העי ולא על המזבח שבנה באלון מורה),⁵⁹⁶ וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְקֻק אַבְרָם הִתְפַּלֵּל שָׁם (במזבח שבין בית אל לבין העי) בְּשֵׁם ה' ⁵⁹⁷: (ה) וְגַם לְלוֹט הִהְלִיךְ אֶת אַבְרָם הָיָה צֵאֵן וּבִקֵּר וְאֶהְלִים גַּם לְלוֹט שֶׁחָלַךְ עִם

העונש. ופרעה אמר לאברהם ששרה היא אשתו, לא בגלל שידע על כך, אלא רצה לראות את תגובתו של אברהם ולדעת האם אברהם יאמר לאחר מכן שהיא אחותו.

⁵⁸⁵ אונקלוס. ספורנו: גם אם היית חושד בהמון העם, במלך לא היית אמור לחשוד.

⁵⁸⁶ אונקלוס. ספורנו: למה גם אחרי ששרה הובאה אל ביתי, המשכת לומר שהיא אחותך. אה"ח: הייתה צריך לחשוש שלא נדע שהיא אשתך, ולא רק שלא אמרת לנו שהיא אשתך, אלא שאמרת לנו שהיא אחותך.

⁵⁸⁷ אונקלוס.

⁵⁸⁸ אונקלוס. רש"י: בניגוד לאבימלך שאמר לאברהם לשבת במקומות הטובים בעיניו, פרעה לא נתן לאברהם רשות להישאר בארץ מצרים, כיוון שידע שהמצרים שטופים בזימה.

⁵⁸⁹ רש"י. א"ע: הציווי היה שלא ירעו לאברהם.

⁵⁹⁰ רש"י + א"ע.

⁵⁹¹ רש"י.

⁵⁹² אונקלוס + רש"י. רמב"ן: הדגש על כך שאברם עלה יחד עם רכושו והמצרים לא לקחו ממנו חזרה את הרכוש ולא אמרו שהדבר היה מעשה טעות.

⁵⁹³ רש"י. א"ע: פירוש שאברהם היה כבד מאוד היינו שהיה לו הרבה כבודה, הרבה רכוש, ומי שיש לו הרבה רכוש, יש לו תנועה כבדה. ספורנו: למרות שאברהם רצה ללכת במהירות אל מקום המזבח, הוא הלך לאט בגלל שהיה לו מקנה כבד.

⁵⁹⁴ א"ע. רש"י: הדגש הוא שהלך באותם מסעות שהלך בתחילה, ללמדנו שלא ישנה אדם באכסניא שלו או כדי לפרוע את הקפוטיו.

⁵⁹⁵ אונקלוס.

⁵⁹⁶ אונקלוס. לגבי שאברהם לא המשיך ללכת לאחר שהגיע אל המקום שהיה בתחילה בין בית אל ובין העי ושאברהם לא המשיך עד לאלון מורה, כך נראה מדעת מקרא.

⁵⁹⁷ אונקלוס. רש"י הסתפק אם הכוונה היא שבעבר אברהם קרא שם בשם ה' או שעכשיו הוא קרא שם בשם ה'.

אברם היה צאן, בקר ואוחלים⁵⁹⁸: (ו) וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לְשֵׁבֶת יַחְדָּו הַמְרַעָה שְׂבָאֵרֶץ לֹא הָיָה יָכוֹל לשאת גם את רכושו של אברם וגם את רכושו של לוט, לא היה מספיק מרעה בארץ גם לרכושו של אברם וגם לרכושו של לוט,⁵⁹⁹ כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב (לא היה מספיק רכוש גם למקנה אברם וגם למקנה לוט) כיוון שהיה לאברם ולוט הרבה רכוש והרבה מקנה, ולא היה מספיק מרעה כדי להאכיל גם את המקנה של אברם וגם את המקנה של לוט,⁶⁰⁰ וְלֹא יָכְלוּ לְשֵׁבֶת יַחְדָּו אֲבָרָם וְלוֹט לֹא הָיוּ יָכוֹלִים לִשְׁבֹת יַחַד בְּאוֹתוֹ חֶלֶק בארץ, בגלל שלשניהם היה רכוש רב ולא היה מספיק מרעה לשניהם⁶⁰¹: (ז) וַיְהִי רִיב בֵּין רַעֲי מִקְנֵה אֲבָרָם וּבֵין רַעֲי מִקְנֵה לוֹט הַיִּיתָה מְרִיבָה בֵּין הָרֹעִים שֶׁל אֲבָרָם לְרֹעִים שֶׁל לוֹט עַל הַמְרַעָה שֶׁהָיָה בָאָרֶץ,⁶⁰² וְהַכְנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אֲזֵי יָשָׁב בְּאֶרֶץ בְּזִמָּן הַמְרִיבָה בֵּין הָרֹעִים שֶׁל אֲבָרָם לְרֹעִים שֶׁל לוֹט, הַכְנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי יָשְׁבוּ באותה תקופה בארץ ישראל, ולכן היה זה מסוכן שיריבו אברם ולוט, שמא יגרשו אותם יושבי הארץ בראותם שאברם ולוט הם אנשי מריבה⁶⁰³: (ח) וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֶל לוֹט אֲבָרָם אָמַר לְלוֹט: אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ (אברם אמר ללוט) לֹא טוֹב שֶׁתְּהִי עִכְשָׁיו מְרִיבָה בֵּינִי לְבֵינֶךָ,⁶⁰⁴ וּבֵין רַעֲי וּבֵין רַעֲיָיִךְ וְכֹן לֹא טוֹב שֶׁתְּהִי מְרִיבָה בֵּין הָרֹעִים שֶׁלִּי לְרֹעִים שֶׁלְּךָ, כִּי אֲנָשִׁים אֲחִים אֲנַחְנוּ (אברם אמר ללוט) שֶׁלֹא תְהִי בֵינֵיהֶם מְרִיבָה) כיוון שאנחנו אנשים קרובים⁶⁰⁵: (ט) הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הָרִי כָל הָאָרֶץ נִמְצָאת לְפָנֶיךָ, אֵתָה יָכוֹל לְהַתִּישֵׁב בְּכָל מְקוֹם שֶׁאַתָּה רוֹצֵה,⁶⁰⁶ הֲפֹרֵד נָא מֵעָלַי תִּפְרוֹשׁ מִמֶּנִּי, תִּפְרֹד מִמֶּנִּי וְתִבְחָר לְךָ מְקוֹם אַחֵר לְהַתִּישֵׁב שָׁם,⁶⁰⁷ אִם הִשְׁמַאל וְאִימָנָה אִם אֵתָה תִּפְנֶה וְתִלְךְ לְצַפּוֹן, אֲנִי אֶפְנֶה לְכַיוּן הַהַפּוֹךְ וְאֵלְךָ לְדָרוֹם,⁶⁰⁸ וְאִם הַיָּמִין וְאִשְׁמְאִילָה וְאִם אֵתָה תִּפְנֶה וְתִלְךְ לְדָרוֹם, אֲנִי אֶפְנֶה לְכַיוּן הַהַפּוֹךְ וְאֵלְךָ

⁵⁹⁸ אונקלוס. רש"י: הליכתו עם אברהם היא שגרמה לו שיהיו לו את כל הדברים האלה. א"ע: אהלים עם חולם בין ה' לה' הוא לשון יחיד וכאשר יש לו קמץ, הוא לשון רבים.

⁵⁹⁹ רש"י.

⁶⁰⁰ רש"י.

⁶⁰¹ אונקלוס.

⁶⁰² ספורנו. רש"י: המריבה הייתה על שהיו רועיו של לוט שהיו רשעים והיו רועים את בהמתם בשדות של אנשים אחרים, והרועים של אברם היו מוכיחים אותם על הגזל והיו אומרים שהארץ ניתנה לאברהם ושאינו יורש אחר חוץ מלוט. רמב"ן הקשה על פירושו של רש"י: הרי ה' הבטיח שארץ ישראל תהיה לנחלה לזרעו של אברהם, ואם כן, כיצד יטענו רועי לוט שהארץ מגיעה להם בירושה? על כך ענה הרמב"ן שייטכן שרועי לוט שמעו על דבר ההבטחה, והם טעו בכך, והתורה ציינה שהארץ איננה שייכת עדיין לאברהם ולא ללוט. על דרך הפשט הסביר קרוב לפירושו של הספורנו: המריבה הייתה על המרעה עצמו, וכאשר היו רועים מקני אברהם באחו היו "מצטרפים" אליהם רועי לוט, ואברהם פחד שמא יושבי הארץ ישמעו על כובד המקנה שלהם ויגרשו אותם, או שיהרגו אותם כדי לקחת מהם את המקנה, והתורה רצתה לומר שלא היה מספיק מקנה גם למקנה אברהם, גם למקנה לוט, וגם למקנה העמים שישבו בארץ באותה זמן.

בביאור המילה "אז" כתב הרמב"ן שהעמים היו כמו רועים בדואים שהיו מסתובבים ממקום אל מקום, ובאותו הזמן היו רועים את המקנה שלהם באותו מקום שבו היה אברהם רועה את המקנה, ולכן היה חשש להתנגשות בין רועי אברהם ולוט ליושבי הארץ.

⁶⁰³ אונקלוס + רמב"ן. א"ע: משמעות צלע זה של הפסוק הוא כמו משמעותו בפרק יב' פס' ו'. רש"י: הפסוק עונה כאן לטענתם של רועי לוט. רועי לוט טענו שארץ ישראל שייכת לאברהם ולוט הוא יורשו, וכאן הפסוק כותב שאברהם עדיין לא זכה בארץ ישראל עדיין, אלא היה הייתה שייכת לכנעני ולפריזי. ספורנו: מריבה בין לוט לאברהם הייתה גורמת להם לשם רע בקרב יושבי הארץ, שהיו נושאים קל וחומר שאם הם רבים ביניהם, קל וחומר שיריבו עם יושבי הארץ.

בזיהוי הפריזי כותב הא"ע שהוא אחד מצאצאיו של כנען שיש לו שם אחר בפרשת נח.
⁶⁰⁴ אונקלוס. ספורנו: אמר לו כן על לשון עתיד, שכאשר הם ימצאו מרעה, הם יריבו עליו. אוה"ח: אמר לו שבסופו של דבר יגיעו למריבה ביניהם.

⁶⁰⁵ רש"י. בפירוש עפ"י הדרש כתב שהכוונה היא שהיו דומים בקלסטר פניהם.

⁶⁰⁶ למשמעות.

⁶⁰⁷ אונקלוס.

⁶⁰⁸ אונקלוס. רש"י פירש שבכל מקום אליו יילך לוט, יעמוד אברהם לימינו.

לצפון⁶⁰⁹: (י) וַיֵּשֶׁא לֹוט אֶת עֵינָיו לֹוט זָקַף אֶת עֵינָיו, וַיֵּרָא אֶת כָּל הַיַּרְדֵּן לֹוט רָאָה אֶת כָּל הַמִּישׁוֹר שֶׁנִּמְצָא בְּסֻמּוֹךְ לְנַהַר הַיַּרְדֵּן, ⁶¹¹ כִּי כָּלָה מִשְׁקָה כָּל הַשֹּׁטַח הַמִּישׁוֹרִי שֶׁהָיָה בְּסֻמּוֹךְ לְנַהַר הַיַּרְדֵּן הָיָה אֶרֶץ רוֹוֵי מַיִם. הָיוּ נַחֲלֵי מַיִם רַבִּים בְּכִיכַר הַיַּרְדֵּן, ⁶¹² לְפָנָי שַׁחַת יִקְוֶה אֶת סֹדֶם וְאֶת עַמּוּרָה לְפָנָי שֶׁהָיָה שַׁחַת אֶת סֹדֶם וְעַמּוּרָה (כְּפִי שֶׁנִּרְאָה בְּעֵזֶי"ה בְּפֶרֶשֶׁת וִירָא), הָיָה הַמִּישׁוֹר שֶׁלִּיד נַהַר הַיַּרְדֵּן חֶבֶל אֶרֶץ מְשׁוּבָח, ⁶¹³ כָּגֵן יִקְוֶה הַמִּישׁוֹר שֶׁלִּיד נַהַר הַיַּרְדֵּן הָיָה כְּמוֹ גֵן עֵדֶן: הָאֵילָנוֹת שֶׁגִּדְּלוּ בְּמִישׁוֹר שֶׁלִּיד נַהַר הַיַּרְדֵּן הָיוּ מְשׁוּבָחִים כְּמַעֲט כְּמוֹ הָאֵילָנוֹת שֶׁבֵּן עֵדֶן, ⁶¹⁴ כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ צֹעַר וְכֵן מִדְּמָה הַתּוֹרָה אֶת שֶׁבַח הַמִּישׁוֹר שֶׁלִּיד נַהַר הַיַּרְדֵּן לְחֶבֶל הָאֶרֶץ שֶׁמֵּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְעַד לְמִקּוֹם שֶׁנִּקְרָא צֹעַר: כְּמוֹ שֶׁבַחֲבֵל הָאֶרֶץ שֶׁל מִצְרַיִם וְעַד לְצוּעַר, נִתֵּן לְגַדֵּל זֵרְעִים בְּקִלּוֹת, כִּךְ גַּם הָיָה חֶבֶל הָאֶרֶץ שֶׁלִּיד סֹדֶם וְעַמּוּרָה בְּשַׁעַר שְׁלוֹט בַּחַר לְהַתְּיָשֵׁב שָׁם⁶¹⁵: (יא) וַיִּבְחַר לוֹ לֹוט אֶת כָּל הַיַּרְדֵּן לֹוט בַּחַר לְשַׁבֵּת בְּמִישׁוֹר הַסֻּמּוֹךְ לְנַהַר הַיַּרְדֵּן, ⁶¹⁶ וַיֵּסַע לֹוט מִקְדָּם לֹוט נִסַּע לְכַיּוּן מֵעֵרָב, לְכַיּוּן סֹדֶם שֶׁנִּמְצָאָה מֵעֵרָב לְבֵית אֵל, ⁶¹⁷ וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו לֹוט וְאַבְרָם נִפְרְדוּ אִישׁ מֵאָחִיו⁶¹⁸: (יב) אַבְרָם יָשָׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אַבְרָם יָשָׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. אַמְנֵם אַבְרָם הִסְתַּוּבַּב בְּמִקּוּמוֹת שׁוֹנִים בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וְלֹא הִתְיָשַׁב בְּמִקּוֹם אֶחָד, אֹלֶם, אַבְרָם לֹא הִתְקַרַּב לְאִזּוֹר סֹדֶם (כְּפִי שֶׁהִתְנָה עִם לֹוט), ⁶¹⁹ וְלֹוט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּפָר לֹוט הִתְיָשַׁב בְּעָרֵים הַשׁוֹנוֹת שֶׁהָיוּ בְּמִישׁוֹר שֶׁהָיָה סֻמּוֹךְ לְנַהַר הַיַּרְדֵּן: לְעִיתִים יָשָׁב בְּעִיר זֹו וְלְעִיתִים בְּעִיר אַחֶרֶת, ⁶²⁰ וַיֵּאָהֵל עַד סֹדֶם לֹוט הָקִים אוֹהֵלִים לְמִקְנָה שְׁלוֹ עַד לְעִיר סֹדֶם. הָיָה לְלוֹט מִקְנָה רַב וְלִכְן הוּא הָיָה צָרִיךְ לְהָקִים לָהֶם אוֹהֵלִים רַבִּים מִהַמִּישׁוֹר שֶׁלִּיד הַיַּרְדֵּן וְעַד לְעִיר סֹדֶם עֲצֻמָּה⁶²¹: (יג) וְאַנְשֵׁי סֹדֶם רָעִים אֲנָשֵׁי סֹדֶם הָיוּ עוֹשִׂים חֲטָאִים רַבִּים בְּגוֹפֶם, ⁶²² וְחֲטָאִים וְכֵן הָיוּ אֲנָשֵׁי סֹדֶם עוֹשִׂים חֲטָאִים רַבִּים בְּמִמּוֹנָם, ⁶²³ לִיקְוֶה מְאֹד (בְּגַלֵּל שֶׁאֲנָשֵׁי סֹדֶם חֲטָאוּ בְּגוֹפֶם וּמִמּוֹנָם) הֵם הָיוּ רְשָׁעִים גְּדוֹלִים לְפָנָי ה' ⁶²⁴: (יד) וַיִּקְוֶה אֶמֶר אֶל אַבְרָם אָחִירִי הִפְרָד לֹוט מֵעַמּוֹ אַחֲרֵי שְׁלוֹט נִפְרַד מֵאַבְרָם

⁶⁰⁹ אונקלוס. כדי להבין את דברי אונקלוס, יש לדעת שבימיהם היו המפות שונות מהמפות שבימינו ונצפון היה לכיוון ימין או שמאל האדם ואילו מזרח או מערב היה כלפי מעלה.

⁶¹⁰ אונקלוס.

⁶¹¹ אונקלוס. א"ע: כיכר הירדן היא מקום בו נמצא הרבה צמחיה שגדלה.

⁶¹² רש"י.

⁶¹³ רש"י.

⁶¹⁴ רש"י. רמב"ן: ההשוואה לגן עדן היא באופן ההשקאה: כמו שבגן עדן היו נחלים שהשקו את הגן, כך גם כיכר הירדן הושקתה על ידי מי הירדן, וכך גם ארץ מצרים עליה אמרה התורה "והשקית ברגלך כגן הירק".

⁶¹⁵ רש"י. בפירוש נוסף כתב רש"י שההשוואה כאן היא כדי לומר שלוט בחר במקום זה משום זימה.

⁶¹⁶ אונקלוס.

⁶¹⁷ א"ע ורש"י בפירושו הראשון. יש לומר שיש כמה זיהויים לגבי המקום שנקרא בית אל, ובמפרשים שבספר יהושע כתוב שהיו מספר מקומות שנקראו בשם בית אל. בפירושו השני כתב רש"י שמקדם היינו שנסע מקדמונו של עולם, ואמר שאינו יכול לא באברהם ולא באלוקיו.

⁶¹⁸ אונקלוס.

⁶¹⁹ רמב"ן. ספורנו: באזור של סדום לא היו יושבים האנשים הכנעניים. התורה מציינת שאברהם התיישב במקום שבו היו יושבי הארץ הכנעניים ואילו ללוט יצא לשבת במקום שתושבי המקום לא היו כנעניים.

⁶²⁰ רמב"ן.

⁶²¹ רש"י, וכנראה שצריך לומר שהעיר סדום עצמה לא הייתה ממש על המישור.

⁶²² רש"י. א"ע: רעים היינו שהיו רשעים לבני אדם. בדבר סיבת כתיבת רשעותם של אנשי סדום כתב רש"י שהסיבה היא מכיוון שהתורה רצתה לומר שלמרות רשעות אנשי סדום, לוט לא נמנע מלשבת עימיהם. בפירושו השני כתב שהסיבה היא מכיוון ששם רשעים ירקבו. רמב"ן מוסיף לכך שהכתוב מדבר בשבח אברהם שלא נפל בחלקו לשבת עם אנשי סדום

⁶²³ רש"י. אונקלוס פירש ההיפך, שרעים היינו בממונם וחטאים היינו בגופם, וזהו בגלל מחלוקת תנאים של פירוש הפסוק.

⁶²⁴ אונקלוס.

והלך אל המישור שליד נהר הירדן, ה' אמר אל אברם: ⁶²⁵ **שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה תִזְקֹף עֲכָשִׂי אֶת עֵינֶיךָ** והסתכל, ⁶²⁶ **מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבְּהָ וְקִדְמָה וַיִּמָּה** (הסתכל) מהמקום בו אתה נמצא לכיוון צפון, דרום, מזרח ומערב ⁶²⁷: **(טו) כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רָאִה שֶׁהִרִי כָל הָאָרֶץ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה כִּשְׂאֵתָה מִסְתַּכֵּל מִמְּקוֹמְךָ לָאַרְבַּעַת הַכִּיּוּוֹנִים**, ⁶²⁸ **לֵךְ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ עַד עוֹלָם** אני (הי) אתן לך (אברם) ולצאצאך לעולם (את כל הארץ שאתה רואה) ⁶²⁹: **(טז) וְשִׁמְתִּי אֵת זֶרְעֶךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ** אני (הי) אשים את צאצאך (אברם) רבים כעפר הארץ. ה' אמר לאברם שהוא יוציא ממנו צאצאים רבים כמו עפר הארץ, ⁶³⁰ **אֲשֶׁר אִם יוֹכֵל אִישׁ לְמַנּוֹת אֵת עֶפֶר הָאָרֶץ גַּם זֶרְעֶךָ יִמָּנֶה** כמו שאדם אינו יכול למנות את הגרגירים שבעפר הארץ, כך לא ניתן יהיה למנות את צאצאך כיוון שהם יהיו רבים מאוד ⁶³¹: **(יז) קוֹם הִתְהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאַרְבֶּה וּלְרַחֲבֶהָ** קום ולך בכל הארץ: לאורך כל הארץ ולרוחב כל הארץ, ⁶³² **כִּי לֵךְ אֶתְנַנֶּה** שהרי אני (הי) אתן לך (אברם) את הארץ ⁶³³: **(יח) וַיֹּאחֲזֵל אֲבָרָם** אברם פרס את אוהליו, ונדד ממקום למקום, ⁶³⁴ **וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מְמֵרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן** לאחר שנדד במשך זמן, אברם בא והתיישב במישור של ממרא שנמצא בחברון, ⁶³⁵ **וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה** ליקוק אברם בנה מזבח במישור של ממרא שבחברון ⁶³⁶:

⁶²⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שההתגלות הייתה דווקא אחרי שלוט נפרד מאברהם היא מכיוון שכל עוד שאברהם היה צמוד ללוט, לא היה ה' מתגלה אליו. למרות שמצאנו שה' התגלה אל אברהם עוד כשלוט היה איתו, באותה שעה היה לוט אדם כשר. ספורנו כתב שהסיבה שה' דחה את ההתגלות עד לאחר שלוט נפרד ממנו היא מכיוון שה' לא רצה שרועי לוט יידעו על הנבואה וליבם יתמלא בגאווה. אוה"ח: הסיבה שהפסוק אינו כתוב: ויאמר הק אל אברם אחרי הפרד לוט, היא מכיוון שהתורה רצתה להדגיש שגם ה' היה יושב ומצפה מתי אברהם ולוט ייפרדו. כלי יקר כתב בהתחלה כספורנו, שה' לא רצה שלוט יפרש שהנבואה היא שהוא עצמו יזכה בארץ, ולאחר מכן כתב שרק לאחר שלוט התחיל לגזול, ה' פרש מאברהם.

⁶²⁶ אונקלוס.

⁶²⁷ אונקלוס. אוה"ח: ה' עשה לאברהם נס שיוכל לראות לכל הכיוונים ללא שיצטרך לזוז כלל. כמו כן ה' הביא את כל הארץ לפני אברהם בדרך נס, וכל היה יכול אברהם לראות את כל הארץ, והבאת הארץ לפני אברהם היא החזקה הגדולה ביותר שיש בארץ.

⁶²⁸ אונקלוס.

⁶²⁹ אונקלוס. א"ע: הנתינה כאן היא אמירה, שהרי ה' לא ממש נתן את הארץ לאברהם, ולכן יש לומר שהכוונה היא להבטחת הנתינה. ספורנו בפסוק יז' כתב שהכוונה היא שה' ישים את אברהם עוד בחייו כנשיא אלוקים וכולם יכבדו אותו. לפי הספורנו, הכוונה האינה על נתינת הארץ, אלא על נתינת אנשי הארץ.

⁶³⁰ אונקלוס.

⁶³¹ רש"י.

⁶³² אונקלוס. רמב"ן הסתפק אם הכוונה היא להבטחה שאברהם יוכל ללכת בכל הארץ בלי להינזק וה' ישמור עליו או שהכוונה היא למצווה שכך אברהם יחזיק בארץ. אולם, במקרה זהוהי מצווה יש לומר שאברהם קיים את המצווה עוד בחייו, כאשר הסתובב בכל הארץ. אם הכוונה היא לציווי, יש לומר שהכוונה במילה לזרעך היא שיש להחזיק את הארץ עכשיו כדי שהיא תוכל להיות לזרעו של אברהם. בסוף דבריו כתב הרמב"ן על דרך הפשט שהכוונה היא שבכל מקום שילך בארץ, יהיה נשיא אלוקים. כלי יקר: אברהם היה בבית אל וקנה את המקום בקניין רוחני והתועלת של קניין זה יועיל לצאצאיו גם כאשר בית המקדש הגשמי יהיה בחורבנו.

⁶³³ אונקלוס.

⁶³⁴ אונקלוס. ספורנו: היו שני שלבים. בהתחלה אברהם פרס את אוהליו והלך ונדד בכל מקום, ולאחר מכן אברהם בא והתיישב באלוני ממרא.

⁶³⁵ אונקלוס. רש"י: ממרא הוא שם אדם.

⁶³⁶ אונקלוס.

בראשית פרק יד

(א) וַיְהִי בַיּוֹם אֲמֶרְפֶּל מֶלֶךְ שְׁנַעַר בִּימֵיו שֶׁל מֶלֶךְ בִּשְׁם אֲמֶרְפֶּל שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא שְׁנַעַר,⁶³⁷ אַרְיִוֶן מֶלֶךְ אֱלֶסָר וּבִימֵיו שֶׁל מֶלֶךְ שְׁנַקְרָא אַרְיִוֶן שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא אֶלְסָר, כְּדָרְלַעֲמוֹר מֶלֶךְ עֵילָם וּבִימֵיו שֶׁל מֶלֶךְ בִּשְׁם כְּדָרְלַעֲמוֹר שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא עֵילָם, וַתְּדַעַל מֶלֶךְ גֹּיִם וּבִימֵיו שֶׁל מֶלֶךְ בִּשְׁם תְּדַעַל שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא גֹיִם⁶³⁸: (ב) עָשׂוּ מִלְחָמָה אַרְבַּעַת הַמְּלָכִים (אֲמֶרְפֶּל, אַרְיִוֶן, כְּדָרְלַעֲמוֹר וְתְדַעַל) סִידְרוּ אֶת חֵיילֵיהֶם לְקָרֵב, נִלְחְמוּ נֹגַד הַמְּלָכִים הַבָּאִים:⁶³⁹ אֶת בְּרַע מֶלֶךְ סֹדֶם מֶלֶךְ בִּשְׁם בְּרַע שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא סֹדֶם,⁶⁴⁰ וְאֶת בְּרִשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ בִּשְׁם בְּרִשַׁע שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא עֲמֹרָה, שְׁנָאֵב מֶלֶךְ אֲדָמָה וּמֶלֶךְ בִּשְׁם שְׁנָאֵב שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא אֲדָמָה, וְשִׁמְאָבֶר מֶלֶךְ צְבוּיִים וּמֶלֶךְ בִּשְׁם שִׁמְאָבֶר שֶׁהָיָה מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא צְבוּיִים, וּמֶלֶךְ בִּלְעָה הָיָה צֶעֶר וְכֵן נֹגַד מֶלֶךְ שֶׁל מְקוֹם שְׁנַקְרָא בִּלְעָה. הַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת שֶׁבִּלְעָה הָיָה הָעִיר צֶעֶר⁶⁴¹: (ג) כָּל אֱלֹהִים כָּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה, חָבְרוּ אֶל עֵמֶק הַשָּׂדִים נֶאֱסַפּוּ אֶל עֵמֶק שֶׁהָיוּ בּוֹ הַרְבֵּה שְׂדוֹת,⁶⁴² הוּא יָם הַמֶּלַח לְאַחַר שֶׁעָבַר זֶמַן מִהַמְּלַחְמָה הַמְּתוֹאֶרֶת בַּפְּסוּקִים, נַעֲשֶׂה עֵמֶק הַשִּׂדִּים לַיָּם הַמֶּלַח, עַל יְדֵי שֶׁהַיָּם נִכְנָסוּ לְתוֹךְ הָעֵמֶק וּמִילָאוּ אוֹתוֹ⁶⁴³: (ד) שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלַעֲמוֹר חֲמִשַׁת הַמְּלָכִים (בְּרַע, בְּרִשַׁע, שְׁנָאֵב, שִׁמְאָבֶר וּמֶלֶךְ בִּלְעָה) עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלַעֲמוֹר בְּמִשְׁךְ שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה (12) שָׁנִים,⁶⁴⁴ וְשִׁלְשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרְדּוּ וְלְאַחַר שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה הַשָּׁנִים שֶׁהֵם עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלַעֲמוֹר, כְּאִשֶּׁר הִגִּיעָה הַשָּׁנָה הַשְּׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה (13), מָרְדּוּ חֲמִשַׁת הַמְּלָכִים בְּכְדָרְלַעֲמוֹר⁶⁴⁵: (ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְכִאֲשֶׁר הִתְחִילָה הַשָּׁנָה הָאַרְבַּע עֶשְׂרֵה (14) שָׁנִים מֵהַזְּמַן בּוֹ הִתְחִילוּ חֲמִשַׁת הַמְּלָכִים לַעֲבֹד אֶת כְּדָרְלַעֲמוֹר: לְאַחַר שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה הַשָּׁנִים בִּהְיוֹת עָבְדוֹ אֶת כְּדָרְלַעֲמוֹר וְהַשָּׁנָה הַשְּׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה בִּהְיוֹת מָרְדּוֹ חֲמִשַׁת הַמְּלָכִים בְּכְדָרְלַעֲמוֹר,⁶⁴⁶ בָּא כְּדָרְלַעֲמוֹר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בָּאוּ כְּדָרְלַעֲמוֹר וְהַמְּלָכִים

⁶³⁷ רש"י מזהה את אמרפל עם נמרוד שאמר לאברהם ליפול לתוך כבשן האש. אונקלוס פירש ששנער היינו בבל. רמב"ן: המעשה הזה אירע לאברהם כדי לומר שארבעת המלכויות יעמדו וימשלו בעולם, ולבסוף יעמדו בניו ויתגברו עליהם וישיבו לעצמם את כל הרכוש.

⁶³⁸ רש"י, ונקרא כך משום שנאספו אנשים ממשפר אומות שהמליכו עליהם את תדעל. א"ע: גוים היינו שם מדינה כמו שעילם היא שם של מדינה, אלא נשקראה גוים בגלל שהיה שם את שושן הבירה עם הארמום שם. בפירושו השני כתב שיתכן שהיה מלך על גוים אחרים שלא הוזכרו בפסוקים.

⁶³⁹ אונקלוס.

⁶⁴⁰ רש"י כתב בשם חז"ל את שמות המלכים הללו לשם רשעותם: ברע היינו שהוא רע לשמים ורע לבריות. ברשע היינו שהתעלה ברשעותו. שנאב היינו ששונא את אביו שבשמים. שמאבר היינו ששם אבר לעוף כדי לקפוץ ולמרוד בה.

⁶⁴¹ רש"י. רמב"ן: היה מולך על מקום קטן עם מעט אנשים.

⁶⁴² אונקלוס ורש"י. בבאור עמק השידים כתב הא"ע שפירוש הדבר מלשון סיד ולא משלון שדה כפי שפירשו אונקלוס ורש"י, ולפירושו עמק השידים הוא גם עמק ים המלח. בפירוש חברו כתב הספורנו שהכוונה היא מלשון התחברות ולא מלשון התכנסות למלחמה: בהתחלה המלכים עשו התחברות בעמק השידים, ועשו ביניהם פשרה, ולאחר שעברו שתיים עשרה שנים מעשיית הפשרה, פרצה מלחמה, כיוון שהמלכים לא רצו להמשיך ולעבוד את כדרלעומר.

⁶⁴³ רש"י, וכתב שיש שני דרכים להסבר הפיכת המישור לים המלח: או שהים נכנס לתוכו, או שהסלעים שסביבו התבקעו.

⁶⁴⁴ רש"י.

⁶⁴⁵ א"ע, ולפיו היה המרד שנה אחת, והכתוב מתאר פה את המלחמה שאירעה ארבע עשרה שנים לאחר תחילת עבודתם. רש"י: המרד היה במשך שלוש עשרה שנים, כך שאנחנו מדברים בפרק זה לאחר עשרים וחמש שנה מתחילת עבודתם של חמשת המלכים. הא"ע כתב בסוף דבריו שדעתו של בעל סדר עולם רחבה מדעתנו והכוונה היא שבעל סדר עולם פירש כמו רש"י.

⁶⁴⁶ עפ"י הא"ע.

שהיו בברית איתו (אמרפל, אריוך ותדעל),⁶⁴⁷ וַיָּבֹאוּ אֶת רִפְאִים בְּעִשְׂתָּרֶת קַרְנֵים כדרלעומר והמלכים שאיתו היכו אנשים גיבורים שישבו במקום שנקרא עשתרות קרניים.⁶⁴⁸ הרפאים, האימים והחורי סייעו לחמשת המלכים, ולכן התורה מזכירה את המלחמה שעשו נגדם ארבעת המלכים,⁶⁴⁹ וְאֵת הַזּוּזִים בָּהֶם וכן היכו ארבעת המלכים עם שנקרא זמזומים שישבו במקום שנקרא הם,⁶⁵⁰ וְאֵת הָאִימִים בְּשׂוּה קְרִיתִים וכן היכו ארבעת המלכים עם שנקרא אימים שישבו במקום שנקרא שוה קריתיים⁶⁵¹: (1) וְאֵת הַחֲרִי וכן היכו ארבעת המלכים עם שנקרא חורי, בְּהַרְרָם שְׁעִיר ארבעת המלכים היכו את החורי בהר שלהם שנקרא הר שעיר,⁶⁵² עַד אֵיל פָּאָרֶן ארבעת המלכים היכו את העם החורי מהר שעיר ועד למישור של פארן,⁶⁵³ אֲשֶׁר עַל הַמְּדָבָר אֵיל פָּאָרֶן נמצא בסמוך למדבר⁶⁵⁴: (2) וַיָּשָׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל עֵין מִשְׁפָּט לאחר הכאת הרפאים, האימים והחורי, חזרו ארבעת המלכים ובאו למקום שנקרא "עין משפט", לשם היו מתאספים בני המדינה שרצו להישפט,⁶⁵⁵ הוּא קִדְשׁ עֵין מִשְׁפָּט נקראת בזמן כתיבת התורה בשם "קדש",⁶⁵⁶ וַיָּבֹאוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעַמְלָקִי ארבעת המלכים היכו את כל התושבים שהיו במקום שעתיד להיקרא בזמן התורה "שדה העמלקי",⁶⁵⁷ וְגַם אֶת הָאֱמֹרִי הַיֵּשֵׁב בְּחִצְצוֹן תְּמָר וכן היכו ארבעת המלכים את תושבי האמורי שהתיישבו במקום שנקרא חצצון תמר⁶⁵⁸: (ח) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סֹדֶם וּמֶלֶךְ עַמְרָה וּמֶלֶךְ אֲדָמָה וּמֶלֶךְ צִבּוִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הוּא צֶעַר חמשת המלכים: מלך סדום, מלך עמורה, מלך אדמה, מלך צבויים ומלך בלע שהיא צוער, יצאו למלחמה, וַיַּעֲרְכוּ אֹתָם מִלְחָמָה בְּעַמְקֵי הַשְּׂדֵים חמשת המלכים סידרו את הקרב, יצאו להילחם, נגד ארבעת המלכים, בעמק השידים, בעמק שהיו בה הרבה שדות⁶⁵⁹: (ט) אֵת פְּדֻלְעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל

⁶⁴⁷ רש"י.

⁶⁴⁸ אונקלוס. א"ע: נקראים רפאים היות וכל מי שהיה רואה אותם, היה מת ליבו כיוון שהרפאים עצמם נראו כאנשים מתים.

⁶⁴⁹ ספורנו.

⁶⁵⁰ רש"י.

⁶⁵¹ א"ע: הם נקראים אימים היות והם מטילים אימה על כל מי שרואה אותם.

⁶⁵² רש"י, ולפירוש, בהררם, היינו בהר שלהם והוא תיאור מקום. א"ע פירש שהכוונה היא לתיאור זמן, בשעה שהם עלו להר שעיר.

⁶⁵³ רש"י. אונקלוס תרגם שהכוונה היא למישור של פארן, אך רש"י לא קיבל את תרגומו של אונקלוס, היות ולא ניתן לתרגם גם את המילה "איל" וגם את המילה "אלוני" באותה מילה: מישור. לכן פירש רש"י שהכוונה היא שהמישור של פארן נקרא איל. רמב"ן: איל נקרא כך משום ששם מסתובבים אילים. אלוני נקרא כך משום ששם נטועים הרבה אילנות. האילנות נטועים בדרך כלל במקום מישורי, ולכן כאשר התורה מציגת את האילנות הנטועים שם, אנחנו יודעים שהכוונה היא לשטח מישורי. לעומת זאת, אבל השיטים ואבל מחולה הם מקומות שיש בהם מישור שהוא חרב לגמרי.

⁶⁵⁴ רש"י.

⁶⁵⁵ אונקלוס. רש"י: המקום נקרא עין משפט כיוון שמה ומהרון עתידים להישפט שם על מי מריבה. רמב"ן: הקשה על פירושו של רש"י: הרי הקדש המוזכר כאן הוא קדש ברנע, שהרי קדש ברנע הוא הקדש שנמצא ליד המדבר, ושם היו בני ישראל בשעה שהם שלחו את המרגלים כדי לרגל את הארץ, ואילו משה ומהרון נענשו במדבר צין שהוא קרוב יותר אל הארץ, ולשם הגיעו בני ישראל בשנת הארבעים לשנות נידודם במדבר. ענה על כך הרמב"ן שיתכן שרש"י דרש רק את השם "קדש", אך לא התכוון לומר שזיהוי קדש זה בו נלחמו ארבעת המלכים היא אותו מקום בו נענשו משה ומהרון. בדברי אונקלוס הסביר הרמב"ן שהכוונה היא שהמישור הוא התאים למלכים לשבת שם ולשפוט את העם.

⁶⁵⁶ אונקלוס.

⁶⁵⁷ רש"י. רמב"ן הסתפק בדבריו אם הכוונה היא שמה עצמו קרא למקום זה שדה העמלקי, או שהגויים קראו למקום שדה העמלקי על שם העתיד. הרמב"ן עצמו פירש שהיה אדם מכובד שנקרא עמלק בזמן מלחמת ארבעת המלכים, ועשיו קרא לבנו על שם אדם זה.

⁶⁵⁸ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לעין גדי.

⁶⁵⁹ אונקלוס.

מֶלֶךְ גוֹיִם וְאַמְרַפֶּל מֶלֶךְ שְׁנַעַר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלְסַר (חמשת המלכים נלחמו) עם כדרלעומר מלך עילם, תדעל מלך גוים, אמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר,⁶⁶⁰ אַרְבַּעַה מְלָכִים אֶת הַחֲמִשָּׁה ארבעת המלכים נלחמו נגד חמשת המלכים⁶⁶¹: (י) וְעַמְקַ הַשְּׂדִיִּים בְּאַרְתַּ בְּאַרְתַּ חֲמָר בעמק השידים היו חפירות רבות שהיו אנשים נוטלים משם חימר כדי להשתמש בטיט לבניית הבניינים,⁶⁶² וַיִּנְסוּ מֶלֶךְ סָדָם וְעַמְרָה מֶלֶךְ סָדָם ומלך עמורה ברחו משדה הקרב,⁶⁶³ וַיִּפְּלוּ שְׂמָה מֶלֶךְ סָדָם ומלך עמורה נפלו אל תוך בורות החימר שהיו בעמק השידים,⁶⁶⁴ וְהַנְּשֹׂאִרִים הָרָה נָסוּ שלושת המלכים האחרים ברחו אל הר ידוע שהיה באיזור⁶⁶⁵: (יא) וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סָדָם וְעַמְרָה וְאֶת כָּל אֲבָלָם ארבעת המלכים לקחו את כל הרכוש של סדום ועמורה וכן את כל דברי המאכל של סדום ועמורה, וַיֵּלְכוּ לאחר שארבעת המלכים לקחו את רכוש סדום ועמורה, הם הלכו משם⁶⁶⁶: (יב) וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רֶכֶשׁוֹ ארבעת המלכים לקחו את לוט ואת הרכוש שלו,⁶⁶⁷ בֶּן אַחִי אַבְרָם לוֹט הוּא בן אחיו של אברם, לוט הוא אחיו של אברם,⁶⁶⁸ וַיֵּלְכוּ לאחר ששבו את לוט ולקחו את רכושו, הלכו ארבעת המלכים משם,⁶⁶⁹ וְהוּא יָשָׁב בְּסָדָם ישיבתו של לוט בסדום היא שגרמה לו להישבות בידי ארבעת המלכים⁶⁷⁰: (יג) וַיָּבֵא הַפְּלִיט אִדָם שניצל מהמלחמה בא אל אברם,⁶⁷¹ וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֵבְרִי הפליט, הניצל מהמלחמה, אמר לאברם העברי שלוט נשבה בידי ארבעת המלכים (אברם נקרא עברי מכיוון שהוא בא מעבר הנהר),⁶⁷² וְהוּא שָׁכַן בְּאֵלֶינִי מִמְרָא הָאֱמֹרִי בזמן שבא אליו הפליט, שכן אברם במישור של ממרא האמורי,⁶⁷³ אַחִי אֲשַׁכַּל וְאֶחִי עֵנָר מִמְרָא הִיא אח של אדם שנקרא אשכל ואח של אדם נוסף שנקרא ענר,⁶⁷⁴ וְהֵם בְּעֵלֵי בְרִית אַבְרָם אשכל, ענר וממרא כרתו ברית עם אברם

⁶⁶⁰ א"ע.

⁶⁶¹ אונקלוס. רש"י: התורה כתבה זאת כדי להסביר לנו על חוזקם של ארבעת המלכים שניצחו את חמשת המלכים, ובכל זאת לא נמנע אברהם לצאת ולרדוף אחריהם.

⁶⁶² רש"י. עפ"י מדרש כתב שהכוונה היא לנס שנעשה למלך סדום, שבשעה שהוא יצא מהסדום, האמינו כל האומות שגם אברהם היה יכול לצאת בשלום מאור כשדים. רמבן, הקשה על מדרש חז"ל זה, שהרי אם מלך סדום יינצל מהחימר, כולם יאמינו בעבודה זה שהוא עצמו עובד. לכן הסביר הרמב"ן את המדרש שמלך סדום יצא מהבאר כאשר אברהם עבר מעל לבאר. ומלך עמורה כבר מת בבאר כאשר אברהם עבר על הבור שלו, או שהיה בבאר אחר ממלך סדום. א"ע: הכוונה בבאות היא למעיינות.

⁶⁶³ אונקלוס.

⁶⁶⁴ אונקלוס.

⁶⁶⁵ ספורנו + רש"י.

⁶⁶⁶ אונקלוס.

⁶⁶⁷ אונקלוס.

⁶⁶⁸ אונקלוס. אוה"ח: הסיבה שהתורה הדגיש זאת היא לומר שארבעת המלכים ידעו שלוט הוא אחיו של אברהם, אך לא התייחסו לכך, ובכל זאת הם לקחו את לוט בשבי. למרות שאברהם היה אדם מכובד, ארבעת המלכים לא התייחסו לכך. לפיכך, אברהם גם לא קרא להם לשלום, כיוון שבלקחת לוט בשבי הם הוכיחו שאינם רוצים שלום. ספורנו: ארבעת המלכים התאמצו מאוד כדי לשבות את לוט מכיוון שהוא היה אחיו של אברם.

⁶⁶⁹ אונקלוס.

⁶⁷⁰ רש"י. א"ע: באותו יום שבו תקפו ארבעת המלכים את סדום, ישב שם לוט.

⁶⁷¹ אונקלוס. רש"י מזהה את הפליט כעוג מלך הבשן. לפי פשט הכתוב הכוונה היא לכך שהוא ניצל מהמלחמה. לפי המדרש הכוונה היא שעוג ניצל מהמבול. בדבר הסיבה לבואו של עוג כתב רש"י שעוג התכוון לאברהם ייהרג בהילחמו עם ארבעת המלכים, ואז הוא, עוג, יוכל לשאת את שרה לאישה.

⁶⁷² אונקלוס + רש"י. ספורנו: הפליט לא ידע שאברהם הוא קרוב משפחתו של לוט, אלא ידע שלוט מחזיק בדעות הדומות לאברהם.

⁶⁷³ אונקלוס.

⁶⁷⁴ אונקלוס.

עוד לפני מלחמת ארבעת המלכים⁶⁷⁵: (יד) וַיִּשְׁמַע אַבְרָם בִּי נִשְׁבָּה אָחִיו אַבְרָם שָׁמַע שְׂאֵחֵי נִלְקַח בְּשֵׁבִי (הכוונה היא ללוט בן אחיו, אך לעיתים התורה קוראת לבן אחיו "אחיו"),⁶⁷⁶ וַיִּרְק אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵּיתוֹ אַבְרָם זִירָז אֶת הַצְּעִירִים שְׁנֹלְדוּ בְּבֵיתוֹ. אַבְרָם זִירָז אֶת הַצְּעִירִים שֶׁהָיוּ בְּבֵיתוֹ לְצַאת יָחַד אִיתוֹ כְּדִי לְרַדֹּף אַחֲרֵי אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים,⁶⁷⁷ שְׁמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת בְּסֶדֶךְ הַכֹּל הָיוּ שְׁלוֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁמוֹנֶה עָשָׂר (318) צְעִירִים מִבְּנֵי בֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָם שִׁיצְאוּ אִיתוֹ לְרַדֹּף אַחֲרֵי אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים,⁶⁷⁸ וַיִּרְדְּף עַד דֵּן אַבְרָם וְחֲנִיכָיו רָדְפוּ אַחֲרֵי אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים עַד לְמִקּוֹם שְׁנִקְרָא דֵּן⁶⁷⁹: (טז) וַיַּחְלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וְעַבְדָּיו בַּלַּיְלָה, אַבְרָם וְעַבְדָּיו הִתְחַלְקוּ לְשֵׁנִיִּים, כְּדִי לְתַקּוֹף אֶת אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים מִשְׁנֵי כִּוּוֹנִים שׁוֹנִים,⁶⁸⁰ וַיִּבֶם אַבְרָם הִיכָה אֶת אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים, וַיִּרְדְּפֵם עַד חֻבָּה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק אַבְרָם רָדַף אַחֲרֵי אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים עַד לְמִקּוֹם שְׁנִקְרָא "חֻבָּה" שֶׁנִּמְצָא צְפוֹנִית לְדַמְשֶׁק⁶⁸¹: (טז) וַיָּשָׁב אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ אַבְרָם הַחֲזִיר אֶת כָּל הָרֶכֶשׁ שֶׁלְּקָחוּ אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים,⁶⁸² וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וְרֶכְשׁוֹ הֵשִׁיב וְכֵן הַחֲזִיר אַבְרָם אֶת לוֹט וְאֶת רֶכְשׁוֹ,⁶⁸³ וְגַם אֶת הַנְּשִׁים וְאֶת הָעָם וְכֵן הַחֲזִיר אַבְרָם אֶת הַנְּשִׁים וְהָעָם שֶׁשָּׁבוּ אַרְבַּעַת הַמַּלְכִּים בְּמִלְחַמָּתָם נֶגַד סְדוֹם⁶⁸⁴: (יז) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדוֹם לְקִרְאָתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מִחֻבָּה אֶת כָּדָרְלֶעֹמֶר וְאֶת הַמַּלְכִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ לְאַחֵר שֶׁאַבְרָם הִיכָה אֶת כָּדָרְלֶעֹמֶר וְאֶת הַמַּלְכִּים שֶׁאִיתוֹ, מֶלֶךְ סְדוֹם יָצָא לְקִרְאָתוֹ אַבְרָם,⁶⁸⁵ אֶל עַמְקַ שׁוּה מֶלֶךְ סְדוֹם יָצָא לְקַבֵּל אֶת אַבְרָם לְמִקּוֹם שְׁנִקְרָא "עַמְקַ שׁוּה". הַסִּיבָה שֶׁהַעַמְקַ נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה הִיא שֶׁהַעַמְקַ הָיָה פְּנוּי מֵאִילָנוֹת

⁶⁷⁵ רש"י. עפ"י המדרש כתב שהכוונה היא שהם ייעצו לו על המילה.

⁶⁷⁶ אונקלוס. עיין פרק יג' פסוק ח'.

⁶⁷⁷ אונקלוס. א"ע: וירק היינו שנתן להם כלי מלחמה. בפירושו השני פירש שהכוונה היא מלשון ריקון הנרתיק של החרב.

⁶⁷⁸ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לאליעזר שגימטריא של שמו הוא 318. כמו כן, הוכיל רש"י שמך שהכתיב בפסוק הוא חנוכו, משמע שהדבר הוא בלשון יחיד והכוונה היא רק לאליעזר. בעניין חניכה כתב רש"י שהכוונה היא התחלת כניסת האדם אל אומנות שהוא עתיד לעמוד בה. א"ע הסביר שחניכיו היינו שחינך אותם להילחם. כמו כן חלק הא"ע על רש"י שהביא את הגימטריא של אליעזר, שהרי כל אחד יכול לכתוב גימטריא איך שהוא רוצה. הכלי יקר הסביר בפירושו של רש"י שברור הדבר שאברהם לא רדף אחרי המלכים רק עם אליעזר, שהרי כל מה שאדם עושה צריך הוא לעשות השתדלות, והפסוק גם אומר במפורש שהיו אנשים עם אברהם. אלא כוונתו של רש"י היא שאברהם לקח דווקא 318 אנשים כדי לרדוף אחרי ארבעת המלכים כדי לציין שאליעזר, היינו שאלוקי אבי בעזרי.

⁶⁷⁹ אונקלוס. רש"י: בדין תשש כוחו של אברהם לפי שראה שעתידים בניו להעמיד שם את העגל. ספורנו: עד דן היה רדיפתו של אברהם רדיפה ללא תחבולה. בדין, כאשר הוא התקרב אל ארבעת המלכים, הוא כבר נזקק לתחבולה.

⁶⁸⁰ רש"י עפ"י הפשט, והתורה באה לציין שלמרות שהיה לילה, בכל זאת לא נמנע אברהם מלרדוף אחרי ארבעת המלכים. עפ"י הדרש כתב שהלילה עצמו נחלק לשניים, בחצי הראשון של הלילה נעשה לאברהם נס כאן ובחצי השני עתיד להיעשות נס לבני ישראל ביציאת מצרים. ספורנו: החלוקה הייתה לתחבולה, מעין מה שכתב רש"י עפ"י הפשט, כדי שיחשבו ארבעת המלכים שמתקיפים אותם מכל הכיוונים, והסיבה שהיכה אותם בלילה היא כדי שלא יראו ארבעת המלכים בדיוק מהיכן מתקיפים אותם. רמב"ן: בלילה, כאשר אברהם לא ראה בדיוק היכן נמצאים ארבעת המלכים, הוא פיצל את מחנהו למספר קבוצות, כשכל קבוצה חיפשה את ארבעת המלכים במקום אחר כדי לתקוף אותם.

⁶⁸¹ אונקלוס. רש"י: אין מקום שנקרא חובה, אלא שהתורה קראה למקום דן בשם חובה על שם העבודה זרה שעתידיה להיות שם. רמב"ן: מאלוני ממרא ועד לדמשק יש מרחק גדול ואם כן יש לומר שהמלחמה הייתה מלחמה ארוכה, או שאירע לאברהם נס בשעה שהוא רדף אחרי ארבעת המלכים.

⁶⁸² אונקלוס.

⁶⁸³ אונקלוס. אה"ח: לכאורה לוט היה צריך להיות מצויים ראשון, שהרי כל המטרה של אברהם ברדיפה אחרי ארבעת המלכים הייתה כדי להציל את לוט. אלא שהתורה כתבה זאת בדרך לא זו אף זו.

⁶⁸⁴ אונקלוס וכן משמע באה"ח שהכוונה היא לנשים ועם של סדום. ספורנו פירש שהכוונה היא לנשים של לוט שפדה אותן.

⁶⁸⁵ אונקלוס.

ומדברים אחרים,⁶⁸⁶ הוא עִמָּק הַמֶּלֶךְ בעמק שוה היה בית מיוחד למלך⁶⁸⁷: (יח) וּמִלְכֵי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לְחֵם וַיִּזֶן מַלְכֵי צֶדֶק שֶׁהִיָּה הַמֶּלֶךְ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, הוֹצִיא לְאִבְרָם לַחֵם וַיִּזֶן,⁶⁸⁸ וְהוּא כִּהֵן לְאֵל עֲלִיּוֹן מַלְכֵי צֶדֶק הִיָּה מִשְׁמֵשׁ לַפְנֵי ה' (הא-ל העליון הוא ה')⁶⁸⁹: (יט) וַיִּבְרָכֵהוּ מַלְכֵי צֶדֶק בִּירֵךְ אֶת אֲבָרָם, וַיֹּאמְרוּ כֵךְ אָמַר מַלְכֵי צֶדֶק בִּשְׁעָה שֶׁבִירֵךְ אֶת אֲבָרָם:⁶⁹⁰ בְּרוּךְ אֲבָרָם לְאֵל עֲלִיּוֹן קִנְהַ שָׁמַיִם וְאָרֶץ אֲבָרָם מְבוֹרָךְ לַה' (האל העליון הוא ה') שְׁעָשָׂה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וְעַל יְדֵי שֶׁה' עָשָׂה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, הָרִי שֶׁה' קִנְהַ אֹתָם, וְהֵם שְׁלוֹ⁶⁹¹: (כ) וּבְרוּךְ אֵל עֲלִיּוֹן וְכֵן ה' שֶׁהוּא אֵל עֲלִיּוֹן יֵהִי בְרוּךְ,⁶⁹² אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִיד בִּידֶךָ (ה' יִהְיֶה מְבוֹרָךְ) עַל שֶׁמָסַר אֶת אוֹיְבֶיךָ (שֶׁל אֲבָרָם) בִּידֶיךָ (שֶׁל אֲבָרָם),⁶⁹³ וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכָּל אֲבָרָם נֹתֵן לַמַּלְכֵי צֶדֶק מַעֲשֵׂר מִכָּל מַה שֶׁהִיָּה לוֹ, הַיּוֹת וּמַלְכֵי צֶדֶק הִיָּה כִּהֵן לַה'⁶⁹⁴: (כא) וַיֹּאמְרוּ מֶלֶךְ סֹדֵם אֵל אֲבָרָם מֶלֶךְ

⁶⁸⁶ רש"י.

⁶⁸⁷ אונקלוס ורש"י עפ"י הפשט. רש"י כתב עפ"י הדרש שעמק שווה הוא מקום שהשוו שם כל האומות כדי להמליך עליהם את אברהם לנשיא אלוקים.

⁶⁸⁸ אונקלוס. רש"י כתב שמלכי צדק הוא שם בן נח, ושם רצה להראות לאברהם (בכך שהוציא לחם ויין) שאין בליבו על שהרג את בניו. בפירוש נוסף כתב רש"י שמלכי צדק רמז לאברהם על המנחות ועל הנסכים שעתידים להקריב בניו. א"ע: מלכי צדק היה מלך על מקום שנקרא צדק, שהיא ירושלים. רמב"ן: גם בזמנו של יהושע נקרא המלך של ירושלים אדוני צדק, כיוון שתמיד ידעו האומות שירושלים היא מבחר המקומות שבעולם או ידעו בקבלה שירושלים נמצאת מכוונת כנגד ירושלים של מעלה.

רשב"ם: טעם ההפסקה בפסוק זה העוסק בעניין מלכי צדק שנמצא ממש באמצע הסיפור על מלך סדום היא מכיוון שהתורה רצתה לומר שאברהם באמת לא אכל משל מלך סדום, אלא אכל משל מלכי צדק. אה"ח הסביר שהתורה רצתה להשוות את מלך סדום שלא יצא להקביל את פניו של אברהם בכלום, למרות שהיה מחויב יותר לאברהם, ואילו מלכי צדק הצדיק יצא להקביל את פניו של אברהם עם לחם ויין. בפירוש נוסף כתב שאברהם הקפיד על פת ויין של נכרים למרות שאיסורם הוא רק מדרבנן, ולכן היה צריך מלך סדום לתת למלכי צדק להוציא לאברהם את הלחם והיין. בהסבר נוסף כתב שהתורה רצתה להסביר מדוע חשב מלך סדום לתת לאברהם את הרכוש והוא שלאחר שראה את אברהם נותן למלכי צדק מעשר, ואדם נותן מעשר רק מדבר ששייך אליו, חשב מלך סדום שאברהם מתכוון לקחת את הרכוש, ולכן הציע לאברהם את העסקה של הרכוש תמורת הנפש. לפי הרמב"ן בפסוק כ' משמע שזהו סדר הדברים: בתחילה יצא מלך סדום לקראת אברהם ולווייה אותו עד לשלם שם פגש אברהם את מלכי צדק.

⁶⁸⁹ אונקלוס. רמב"ן: התורה רצתה להדגיש שאברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלוהים אחרים. הרמז מפסוק זה הוא שירושלים יהיה בית מקדש ושם ייתנו לכהנים תרומה. אה"ח: והוא כהן בא למעט את צאצאיו של מלכי צדק שלא יהיו כהנים, אלא הכהונה תעבור אל אברהם. ספורנו: בגלל שמלכי צדק היה כהן לה', היה ראוי שהוא יברך.

⁶⁹⁰ כך משמע מאונקלוס ומפשט הכתוב. ספורנו כתב שקודם בירך מלכי צדק את אברהם, ולאחר מכן אמר שגם ללא ברכתו, ראוי שאברהם יהיה מבורך על ידי ה'. גם אה"ח כתב באופן דומה: קודם כל הברכה הייתה על כך שאברהם לא יימסר ביד אויביו, ולאחר מכן הוסיף מלכי צדק "ברוך אברהם לאל עליון", שאברהם יזכה לעבוד את ה' וכך יהיה שבעולם יבינו שה' הוא שברא את השמים ואת הארץ. בפירושו השני כתב אה"ח שיש כאן רק ברכה אחת, אלא שמלכי צדק אמר שכל הברכה שאברהם מתברך בה היא בזכותו של ה'.

⁶⁹¹ רש"י. רמב"ן כתב שלפי רש"י משמע שהקניין והעשייה הן שתי פעולות נפרדות: על ידי עשיית השמים והארץ, ה' קנה לעצמו את השמים והארץ. אולם, הרמב"ן עצמו כתב שיתכן שהקניין והעשייה היינו הך, כלומר, ה' עשה את השמיים והארץ וזהו עצמו פירוש קניין. לפי חז"ל, מלכי צדק חטא בכל שהקדים את ברכתו של אברהם לברכתו של ה', ולפיכך ניטלה ממנו הכהונה. א"ע כתב שהיה ראוי למלכי צדק לעשות כן. אה"ח הסביר את דברי חז"ל בכך שמלכי צדק רצה לומר מהו סדר הדברים, שעל ידי שאברהם קידש את שמו של ה', התפרסם שמו של ה' בעולם, וכוונת חז"ל אינה שמלכי צדק נענש שהכהונה ניטלה ממנו, אלא שהוא עצמו העביר את הכהונה לאברהם. בפירושו השני כתב שאמנם מלכי צדק חטא בשגגה, והתכוון לטובה, אך מצאנו שגם כאשר אדם מתכוון לטובה, ה' מעניש אותו אם הוא חוטא.

⁶⁹² אונקלוס.

⁶⁹³ אונקלוס. ספורנו: עצם הסגרת האויבים בידיו של אברהם היא ברכה לה' כיוון שבכך ישבחו כל האומות את ה'.

⁶⁹⁴ רש"י. א"ע: אברהם הוציא את המעשר לכבוד ה' אך לא מצא אדם שהיה ראוי לתת לו יותר את המעשר מאשר מלכי צדק. רמב"ן: אמנם אברהם לא רצה לקחת מחוט ועד שרוך נעל, אך מעשר הוא היה חייב לתת. כמו כן הסביר הרמב"ן שמלך סדום יצא כדי לכבד את אברהם, ולאחר מכן ליווה את אברהם למלכי צדק בשלם. בתחילה, לא רצה מלך סדום לבקש דבר לעצמו, אך לאחר שראה את נדיבותו של אברהם כלפי מלכי צדק ושאברהם הפריש לו מעשר, ביקש מלך סדום את הנפשות לפניו משורת הדין. כמו"כ הסביר הרמב"ן שאברהם

סדום אמר אל אברם: **תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ תֵּן לִי** את האנשים שהצלת משבי ארבעת המלכים,⁶⁹⁵ **וְהָרַבֵּשׁ קַח לְךָ** ואת הרכוש שהצלת מידי ארבעת המלכים תיקח לעצמך⁶⁹⁶: **(כב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סֹדֶם** אברם אמר למלך סדום: **הֲרִימֹתִי יָדִי אֶל יְקוֹק אֵל עֲלִיּוֹן קִנְה שָׁמַיִם וְאָרֶץ** אני (אברם) נשבע בשם ה' שהוא אל עליון שקנה את השמים ואת הארץ על ידי שבראם. הרמת היד היא לשון שבועה⁶⁹⁷: **(כג) אִם מַחֹט וְעַד שְׂרוֹף נֶעַל וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ** (אברם אמר למלך סדום אני נשבע בשם ה'): שלא אעכב אצלי גם דברים פשוטים ששייכים לך מהרכוש שהצלתי מידי ארבעת המלכים, כמו חוטי תפירה או שרוכים המשמשים לקשירת נעליים,⁶⁹⁸ **וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הִעֲשֵׂרְתִּי אֶת אַבְרָם** (לא אעכב אצלי גם דברים פשוטים שהצלתי) כדי שלא תאמר שאתה העשרת את אברם. אברם אמר למלך סדום שה' הבטיח לו עשירות, ולכן אין הוא רוצה לקחת מהרכוש ששייך למלך סדום, כדי שמלך סדום לא יטען שהוא זה שגרם לאברם להיות עשיר ולא ה'⁶⁹⁹: **(כד) בְּלִעְדֵי רַק אֲשֶׁר אֶכְלוּ הַנְּעָרִים** (אברם אמר למלך סדום שלא ייקח מהרכוש שהציל מידי ארבעת המלכים) חוץ ממה שאכלו הנערים שרדפו איתו אחרי ארבעת המלכים. אברם אמר למלך סדום: מה שעבדיי, הנערים, אכלו, אני צריך לקחת מהרכוש שהצלתי מידי ארבעת המלכים כדי להחזיר להם (לנערים),⁷⁰⁰ **וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אֵתִי עֲנֵר אֲשָׁבֵל וּמִמְרָא** וכן אני צריך לקחת מהרכוש את חלקם של ענר, אשכול, וממרא שהלכו איתי כדי לתקוף את ארבעת המלכים,⁷⁰¹ **הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם** ענר, אשכול וממרא, ייקחו את חלקם מהשלל, ואתה לא תעכב מהם לקחת את חלקם⁷⁰²:

בראשית פרק טו

(א) אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מעט זמן לאחר שאברם נלחם נגד ארבעת המלכים,⁷⁰³ **הָיָה דְבַר יְקוֹק אֶל אַבְרָם בְּמַחֲזֵה** (אחרי שאברם נלחם נגד ארבעת המלכים) היה דברו של ה' אל אברם בנבואה,⁷⁰⁴ **לֵאמֹר** כך אמר ה'

השיב לסדום ועמורה את כל הרכוש ואילו את שאר הרכוש של שאר הערים, השמידו ארבעת המלכים. בפירוש נוסף כתב שפירוש "מחוט ועד שרוך נעל" הכוונה היא לרכוש ששייך לכולם, ואילו כאשר אברהם אמר "אם אקח מכל אשר לך", היינו שלא ייקח ממה שנתן לו מלך סדום.

⁶⁹⁵ רש"י.

⁶⁹⁶ אונקלוס. אוה"ח הסביר שמלשון מלך סדום "תן לי הנפש", משמע שהוא מצריך שאברהם ייתן לו את הנפש, וצריך להסביר מהיכן היה יכול מלך סדום לדרוש זאת. וענה, שמלך סדום טען שהוא ילך בעצמו ויציל את הרכוש, והזין הוא שאם יכול לעשות כן, מה שהציל המציל, חייב להחזיר. אך אברהם טען שכבר התייאש, ולכן אמר מלך סדום שיעשו פשרה ביניהם.

⁶⁹⁷ רש"י. אונקלוס: הכוונה היא ללשון תפילה ואברהם אמר שהוא מתפלל לפני שה' שיעשה לו כך וכך, אם הוא ייקח מחוט ועד שרוך נעל. רמב"ן: הרמת יד כאן היא מלשון תרומה ואברהם אמר למלך סדום שהוא קיבל על עצמו שהרכוש שיציל יהיה בתורת חרם.

⁶⁹⁸ רש"י + א"ע + ספורנו.

⁶⁹⁹ רש"י. הכלי יקר כתב פירוש שאברהם אמר למלך סדום שברור לו הדבר שמלך סדום לא יטען שהוא זה שהעשיר את אברהם ובכל זאת אברהם לא ייקח ממנו רכוש.

⁷⁰⁰ רש"י.

⁷⁰¹ רש"י. כמו"כ כתב רש"י שלמרות שענר וחבריו רק ישבו על הכלים, בכל זאת הם קיבלו את חלקם מהשלל.

⁷⁰² אוה"ח.

⁷⁰³ רש"י, וכתב שבכל מקום שנאמר אחר היינו סמוך ואחרי הוא מופלג. כמו"כ, הסביר רש"י את טעם הסמיכות בכך שאמר שאברהם דאג שמא ינקו לו מזכויותיו לאחר שנעשה לו נס על הריגת ארבעת המלכים, ולכן אמר לו ה' שלא ידאג ושיש לו עוד הרבה שכר. כלי יקר: ההבטחה על הבנים היא חלק מההבטחה על כך ששכרו יהיה גדול מאוד ושזכויותיו לא נמחקו בזכות הנס שה' עשה לו עם ארבעת המלכים, שהרי כל מי שאינו מניח בן ... רשב"ם כתב שסיבת ההתגלות אל אברהם היא כדי לומר לו שכמו שהוא ניצח את ארבעת המלכים, כך ה' יציל את אברהם משאר אויביו.

⁷⁰⁴ אונקלוס. רמב"ן: עתה התעלה אברהם למדרגת נבואה גבוהה יותר בה זכה לנבואה ביום.

לאברם במראה הנבואה: **אֵל תִּירָא אַבְרָם** אברם! אל תפחד שארבעת המלכים יתנקמו בך,⁷⁰⁵ **אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ** אני (ה') מגן עליך (אברם),⁷⁰⁶ **שְׂכָרְךָ הָרַבָּה מְאֹד** ויש לך (אברם) שכר גדול מאוד הן בעולם הבא והן בעולם הזה⁷⁰⁷: **(ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם** אברם אמר לה': **אֲדֹנָי יִקְוֶה מִה תִּתֶּן לִי** (אברם אמר לה') ה' אלוקים! איזה שכר תיתן לי בעולם הזה,⁷⁰⁸ **וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי** הרי אני הולך ללא יורש, אין לי בן שיירש אותי,⁷⁰⁹ **וּבֶן מִשְׁק בֵּיתִי הוּא דְמִשְׁק אֱלִיעֶזֶר** ובגלל שאין לי בן, מי שאחראי על פרנסת ביתי הוא אליעזר עבדי מדמשק, ולא בן שיצא ממני⁷¹⁰: **(ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָם** אברם המשך בדבריו אל ה': **הֲנִי לִי לֹא נִתְתָּה זֶרַע** הרי לא נתת לי זרע, הרי לא נתת לי בן שיירש אותי, ואם כן, כל מה שתיתן לי לא יועיל לי,⁷¹¹ **וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי** ועבדי, אליעזר, הוא שיירש את כל ממוני⁷¹²: **(ד) וְהִנֵּה דָבָר יִקְוֶה אֱלֹוֵי לְאֹמֵר** עוד באמצע שאברם שטח לפני ה' את חששותיו, ה' התחיל לענות לו:⁷¹³ **לֹא יִירָשְׁךָ זֶה** אליעזר הוא לא מי שיירש אותך,⁷¹⁴ **כִּי אִם אִשְׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ הוּא יִירָשְׁךָ** אלא אדם שייצא מגופך, בן שלך, יירש אותך⁷¹⁵: **(ה) וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחֹצֵצָה** ה' הוציא את אברם החוצה מחוץ לאוהלו,⁷¹⁶ **וַיֹּאמֶר** ה' אמר לאברם: **הֲבֵט נָא הַשְּׁמַיִמָּה** תסתכל עכשיו לכיוון השמים,⁷¹⁷ **וְסִפֵּר הַכּוֹכָבִים** ותספור את כל הכוכבים שיש בשמים,⁷¹⁸ **אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם** תראה אם תוכל לספור את כל הכוכבים שבשמים,⁷¹⁹ **וַיֹּאמֶר לוֹ** ה' אמר לאברם: **כֹּה יִהְיֶה**

⁷⁰⁵ אונקלוס + ספורנו. רמב"ן: אברהם פחד משני דברים: מנקמה של ארבעת המלכים ומכך שימות ללא זרע.
⁷⁰⁶ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא ללשון עבר: ה' אומר לאברהם שהוא הגן עליו מפני ארבעת המלכים.
⁷⁰⁷ אונקלוס + ספורנו. א"ע: ה' אמר שהוא ייתן לאברהם שכר גדול על כך שיצא להילחם נגד ארבעת המלכים.
⁷⁰⁸ ספורנו: ה' אמר לאברהם שלא רק שזכויותיו לא קטנו בעקבות מלחמתו נגד ארבעת המלכים, אלא שהם גדלו בגלל שהוא הלך להציל את אחיינו מידיהם.
⁷⁰⁹ ספורנו. רמב"ן: אברם לא היה צריך לשאול על העולם הבא, כיוון שברור הדבר שכל עובד ה' יזכה לעולם הבא, ורק בעולם הזה יש לפעמים שצדיק אינו מקבל חיים טובים. כמו כן הסביר הרמב"ן שלמרות שלאברהם הובטח על הבנים, הרי שהוא חשש שחטאיו יגרמו לו לכך שלא יזכה בבנים, ולכן לא הסתמך על הבטחתו של ה' בפרק יג'. אזה"ח: אברהם המשיך לומר שאין לו בנים למרות שהובטח כבר ע"י ה' שיהיו לו בנים, היות והבטחת ה' הייתה שבניו יהיו כעפר הארץ, ומכך הבין אברהם שבניו יהיו שפלים, ולכן, כאן דימה ה' את ריבוי בניו לכוכבים.
⁷⁰⁹ רש"י בשם מנחם בן סרוק. בשם עצמו פירש שהכוונה היא ללשון חורבן. א"ע: ערירי היינו עריר. רמב"ן: הכוונה היא כערער בערבה, אדם בודד.
⁷¹⁰ אונקלוס. עוד שני פירושים שהוסיף רש"י על דמשק הוא שרדף אחרי המלכים עד דמשק וכן שדמשק הוא שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. א"ע: פירוש הפסוק הוא שבן המשק של ביתי אליעזר בנו של דמשק. ספורנו: העבד הוא רק נודע בשם עירו ולא בשמו הפרטי, ולכן אין ספק שפעולותיו לא יועילו לחיזוק ממנו כמו שהיה לי בן.
⁷¹¹ רש"י.
⁷¹² אונקלוס. ספורנו: גם אם תיתן לי בסוף בן, הרי שהוא יהיה קטן מידי לירש אותי ואליעזר יהיה אחראי על כל ממוני.
⁷¹³ רמב"ן.
⁷¹⁴ רמב"ן: בגלל שהבן יולד כשאברהם יהיה מבוגר, ה' רק הבטיח שאליעזר לא יהיה מי שיירש אותו. ספורנו: ה' הבטיח לאברהם שבנו עוד יצליח בממון עוד לפני שימות.
⁷¹⁵ עפ"י א"ע.
⁷¹⁶ אונקלוס + רש"י בפירושו הראשון. עפ"י הדרש ה' אמר לאברהם שייצא מהאצטגנינות שלו שאברהם ראה במזלות שאין לו בן, וה' אמר לו שלאברהם כן יהיו בנים ורק לאברם לא יהיו בנים. הסבר נוסף שכתב רש"י הוא שה' הוציא את אברהם מחללו של עולם (מעל האטמוספירה) כדי לראות את הכוכבים, והיינו הבטה, הסתכלות מלמעלה כלפי מטה. רמב"ן הקשה על המדרש האומר שאברם אינו מוליד בן, שהרי אברם הוליד את ישמעאל. אלא הכוונה היא שאברם לא יוליד בן שיירש אותו, בן שיהיה ראוי לירש אותו. כמו"כ הסביר הרמב"ן שה' לא הבטיח לאברהם שהוא יוליד בן משרה.
⁷¹⁷ אונקלוס.
⁷¹⁸ אונקלוס.
⁷¹⁹ אונקלוס.

זָרְעָךָ כִּדְּיָהּ זֶרַעַךְ. כְּמוֹ שֵׁשׁ הֶרְבֵּה כּוֹכְבִים בְּשָׁמַיִם, כִּדְּיָהּ לֶךְ צֹאצְאִים רַבִּים⁷²⁰: (ו) וְהָאֱמִן בִּיקוֹן אֲבָרַם הָאֱמִין לֵהּ שִׁיחֵי לֹ צֹאצְאִים רַבִּים, וְיַחְשְׁבָהּ לֹ צֹדְקָה הִי הַחֲשִׁיב לְזֹכֹת גְּדוּלָה אֶת הָאֱמוּנָה הַגְּדוּלָה שֶׁל אֲבָרַם שֶׁהָאֱמִין בְּהִי שִׁיזְכָּה לְבֹן⁷²²: (ז) וְיֹאמֶר אֱלֹהֵי הִי אֲמַר לְאֲבָרַם: אֲנִי יְקוֹן אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹר כְּשָׁדִים כְּדִי לְתֵת לְךָ אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת לִירוּשָׁה, שֶׁאֲתָה תּוֹכֵל לְהוֹרִישׁ אֶת הָאֶרֶץ לְבִנְךָ⁷²³: (ח) וְיֹאמֶר אֲבָרַם אֲמַר לֵהּ: אֲדֹנָי יְקוֹן בְּמָה אֲדַע כִּי אִירְשָׁנָה הִי אֱלֹהִים! אִיךְ אוֹכֵל לְדַעַת שֶׁאֲנִי אֲזַכֶּה לְרֶשֶׁת אֶת הָאֶרֶץ⁷²⁴: (ט) וְיֹאמֶר אֱלֹהֵי הִי אֲמַר לְאֲבָרַם: קָחָה לִי עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת תִּיקַח לְפָנַי, תִּיקַח לְשִׁמִּי, שְׁלוֹשׁ עֵגְלוֹת, וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְכֹן תִּיקַח לְשִׁמִּי שְׁלוֹשׁ עֵיזִים, וְאֵיל מְשֻׁלֶּשׁ וְכֹן תִּיקַח לְשִׁמִּי שְׁלוֹשָׁה אֵילִים, וְתָר וְגֹזֵל וְכֹן תִּיקַח לְשִׁמִּי שְׁתֵּי צִיפּוֹרִים: צִיפּוֹר אַחַת שֶׁנִּקְרָאת תּוֹר, וְכֹן תִּיקַח בֶּן יוֹנָה⁷²⁸: (י) וְיִקַּח לֹ אֶת כָּל אֱלֹהֵי אֲבָרַם קִירַב לְפָנָי הִי אֶת כָּל בְּעֵלֵי הַחַיִּים שֶׁהִי אֲמַר לֹ, וְיִבְתֵּר אֶתְּם בְּתַנּוּךְ אֲבָרַם חֵילֵק כָּל אֶחָד מִבְּעֵלֵי

⁷²⁰ אונקלוס.

⁷²¹ רש"י, ולא שאל אות על כך, אבל על בשורת הארץ ביקש אברהם אות. רמב"ן: הרי ברור הדבר שאברהם היה מאמין בה' שהרי היה נביא והוא אפילו הלך לשחוט את בנו. אלא הכוונה של והאמין בה' היינו שאברהם האמין שרק בזכות ה' יזכה לבן, ולא בגלל שמגיע לו בעצמו, ולכן כבר לא פחד שחטאיו יגרמו לו לאבד את הבטחת הבנים, שהרי אברהם ידע שהוא יקבל בן בזכותו של ה'. אוה"ח: אברהם הפקיד את הארץ בידיו של ה', למרות שעוד לא זכה בה, הרי שהוא החשיב את דבריו של ה', את הבטחתו על הארץ לצדקה, ולכן היה יכול להתייחס אל הארץ כאילו ניתנה לו כבר. הסבר נוסף שכתב הוא שה' הבטיח לאברהם שבניו יהיו צדיקים, ולמרות שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכאורה ה' לא יכול להבטיח על כך, אברהם האמין לה' וה' החשיב לו את האמונה הזאת לזכות.

⁷²² רש"י. לפי פירוש הרמב"ן שהכוונה היא שאברהם האמין בה' שיהיה לו בן בזכותו של ה', הכוונה היא שאברהם החשיב לצדקה את מעשה החסד של ה', דהיינו, אברהם ידע שיזכה לבן בזכות החסד שעשה עימו ה'. בפירושו השני פירש הרמב"ן שכונת הפסוק היא שה' החשיב את האמונה של אברהם בה' לזכות לבניו, למרות שברור שאברהם היה עובד ה'.

⁷²³ אונקלוס. ספורנו: ה' אומר לאברהם שהוא הוציא אותו מאור כשדים כדי לתת לו בעצמו את הארץ וכדי שבניו יקבלו את הארץ בירושה ממנו. א"ע: מכאן מוכח שה' התגלה אל אברהם באור כשדים ולא בחן. רמב"ן פירש את הפסוק שכבר כאשר אברהם היה באור כשדים, רצה ה' לתת לאברהם את ארץ כנען.

⁷²⁴ רש"י בפירושו הראשון הסובר שאברהם לא האמין על ירושת הארץ בניגוד לאמונה על הבנים. בפירושו השני כתב ששאלת אברהם הייתה באיזו זכות אזכה לרשת את הארץ, וה' ענה לו שבזכות הקרבנות. פירשנו לפי הפירוש הראשון למרות שנטייתנו להסבר הדבר כלפי התלמידים הייתה לפירוש השני, ובכל להימנע מכניסה אל פינה של חוסר אמונתו של אברהם בה', מכיוון שכל עניין ברית בין הבתרים מובנת יותר לפי הפירוש הראשון. הספורנו פרך את פירושו הראשון של רש"י באומרו שלא ייתכן שפסוק לפני כן אומרת התורה שאברהם האמין בה' על בשורת הבנים ומיד אח"כ הוא אינו מאמין לה' על בשורת הארץ. א"ע: אברהם לא חטא בכל שביקש אות: א. בקשת האות הייתה כמו בקשת האות של גדעון. ב. אברהם רצה שה' יישבע לו על הארץ כדי שהנבואה תהיה ללא תנאי, כיוון ששאר הנבואות הם על תנאי. רמב"ן: ה' לא הבטיח לאברהם על הארץ בדבריו כאן, אלא רק אמר שהוא הוציא אותו מאור כשדים על דעת שיייתן לו את הארץ, ולכן שאל אברהם איך הוא יכול לדעת שהוא יירש את הארץ. אולם, אין שאלתו של אברהם כשאלת אות על הדבר, אלא אברהם רצה לדעת בוודאות שהארץ תהיה שלו, וגם אם הכנעני יעשו תשובה, עדיין יזכו בניו של אברהם בארץ, ועל כך כרת עימו ה' ברית. כלי יקר: הסיבה שאברהם חשש על הבטחת הארץ וביקש אות על כך היא מכיוון שאברהם חשש ששאר צאצאיו של שם יעוררו על כך שהוא קיבל את הארץ.

⁷²⁵ אונקלוס. רש"י: שלושת העגלות הם כנגד שלוש קרבנות שעתידיים בני' להקריב כפרים: פר יוה"כ, פר העלם דבר של ציבור ועגלה ערופה. א"ע: הכוונה היא לעגלה בת שלוש שנים. רמב"ן הוכיח שהכוונה היא לשלוש וכתב שהכוונה המילה משולשת, היינו שייקח אותן באופן רציף, שכל מים יהיה בפני עצמו וביחד.

⁷²⁶ רש"י: רמז לעיר של יו"כ שנעשה בפנים, לקרבנות מוסף של המועד ולשעיר חטאת של אדם יחיד.

⁷²⁷ רש"י: כנגד אשם ודאי, אשם תלוי ושעיר חטאת של יחיד.

⁷²⁸ רש"י. הרמב"ן הסתפק אם אברהם הבין בעצמו שגוזל היינו יונה, לפי שהיא הראויה להקרבה לה' על המזבח, או שבגלל שאברהם לקח דווקא גוזל, ה' ציווה לקחת רק יונים לקרבנות, אך כאן הציווי של ה' לא היה דווקא על גוזל.

⁷²⁹ אונקלוס.

החיים לשני חלקים שווים,⁷³⁰ וַיִּתֵּן אִישׁ בְּתָרוֹ לְקָרְאֵת רַעְהוּ אַבְרָם הַעֲמִיד כָּל חֶלֶק מִבְּעֵלֵי הַחַיִּים מֹל
הַחֶלֶק הַשְּׁנִי שֶׁל אוֹתוֹ בַּעַל חַיִּים. לְדוּגְמָא: אֵת הַחֶצִי הָרָאשׁוֹן שֶׁל הָאֵיל הַעֲמִיד מֹל הַחֶצִי הַשְּׁנִי שֶׁל הָאֵיל,⁷³¹
וְאֵת הַצֶּפֶר לֹא בְּתָר וְאֵילוֹ אֵת הַצִּיפּוֹרִים: הַתּוֹר וְהַיּוֹנָה, לֹא חוֹתֵךְ אַבְרָם לְשֵׁנִים⁷³²: (יֵא) וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל
הַפְּגָרִים סוּג שֶׁל עוֹף שֶׁנִּקְרָא עֵיט יָרַד עַל בְּתָרֵי הַבְּהֵמוֹת שֶׁחָתַךְ אַבְרָם, עַל מִנֵּת לֵאכּוֹל אֵת בֶּשֶׂר,⁷³³ וַיֵּשֶׁב
אֶתֶם אַבְרָם אַבְרָם הַפְּרִיחַ אֵת הָעֵיט וְלֹא נָתַן לְעֵיט לְבֹא וּלְאֲכּוֹל אֵת בֶּשֶׂר הַבְּתָרִים⁷³⁴: (יב) וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ
לְבֹא כַּאֲשֶׁר הַשֶּׁמֶשׁ כִּמְעַט שֶׁקָּעָה,⁷³⁵ וְתִרְדְּמָה נִפְלָה עַל אַבְרָם שִׁינָה נִפְלָה עַל אַבְרָם, אַבְרָם הָיָה מְאוּד
עֵיפִי בְּאוֹפֵן פְּתָאוּמִי וְהַתְּחִיל לִישׁוֹן,⁷³⁶ וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֻׁכָה גְדֹלָה נִפְלָת עָלָיו בְּשַׁעַת שִׁישׁוֹן, נִפְלָה אֵימָה
גְּדוּלָה עַל אַבְרָם⁷³⁷: (יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם הִ' אִמְרָ לְאַבְרָם: יָדַע תִּדְעַ עַי גַּר יְהִי זֶרְעֶךָ בְּאַרְצָן לֹא לְהֵם
תִּדְעַ, שְׂצִאצְאִיךָ יִהְיוּ גָרִים בְּאַרְץ שְׂאִינָה שְׁלֵהֶם,⁷³⁸ וְעֲבָדוּם הַעַם שֶׁלֹּאֲרָצָם יִגְלוּ צִאצְאִיךָ יִהְיוּךָ אֵת צִאצְאִיךָ
לְעַבְדִּים,⁷³⁹ וְעֵנּוּ אֶתֶם וְכֵן, הַעַם שְׂצִאצְאִיךָ יִגְלוּ לְאַרְצָם יַעֲנֶה אֵת צִאצְאִיךָ,⁷⁴⁰ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה צִאצְאִיךָ
יִהְיוּ גָרִים בְּאַרְץ לֹא לְהֵם בְּמִשְׁךְ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, אֲךָ רַק בְּחֶלֶק מֵאַרְבַּע מֵאוֹת הַשָּׁנִים, יַעֲנֶה אֵת צִאצְאִיךָ⁷⁴¹:
(יד) וְגַם אֵת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבָדוּ דָן אֲנִכִּי גַם אֵת הַעַם שְׂאוֹתוֹ יַעֲבָדוּ צִאצְאִיךָ בְּשָׁנֹת גְּלוּתְךָ, אֲדוֹן וְאַעֲנִישׁ

⁷³⁰ רש"י + אונקלוס. רש"י הסביר שכך דרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה, ולכן תנור העשן ולפיד האש עברו דרך הבתרים.

⁷³¹ אונקלוס.

⁷³² א"ע. לפי רש"י הסיבה שאת הציפור אברהם לא בטר היא מכיוון שהאומות נמשלו לבעלי החיים האחרים ואילו ישראל נמשלו לבני יונה, ואברהם רמז כאן שבנ"י יהיו קיימים לעולם. מדבריו אין מוכח שגם את התור לא חילק אברהם. רמב"ן: את היונה ואת הגוזל העמיד אברהם מול השני אך לא בטר אותם בגלל שבהקרבת קרבנות יש איסור לבתר את העופות.

⁷³³ רש"י. כמו"כ הסביר רש"י שאונקלוס באמת התכוון לתרגם פלגיא, היינו מלשון בטר, אלא שבמהלך הזמן התבלבלו המילים ויצא פלגיא. אולם, הר"ע פירש שהכוונה היא לגופות.

⁷³⁴ רש"י, ויש בדר רמז שיבוא דוד בן ישי לכלות את האומות אך בשמים לא ייתנו לו לעשות כן. א"ע התלבט אם כוונת וישב היינו שהוא הבריח את העיט או שהכוונה היא שהוא החזיר את הבתרים על מנת להבריח את העיט. רמב"ן: הרמז של העיט הוא שיבואו העמים לבטל את הקרבנות, וזרע אברהם יבריחו אותם.

⁷³⁵ אונקלוס.

⁷³⁶ אונקלוס.

⁷³⁷ אונקלוס. רש"י: הדבר מרמז לצרות הגדולות שעתידות לעבור על ישראל. א"ע: מכאן מוכח שסדר הדברים הוא כך: בתחילה אמר ה' לאברהם בחלום שיהיו לו בנים רבים והוציא אותו החוצה. דבר זה היה בלילה. ביום למחרת הקריב אברהם את הקרבנות, ובלילה שלאחר מכן הייתה התגלות זו של ה'. רמב"ן: בהתחלה היה על אברהם אימה, לאחר מכן הייתה חכיה, ולאחר מכן חשב אברהם שמרגיש את החשיכה הנופלת עליו. ויש בכך רמז לשעבוד ארבעת הגלויות. כמו"כ הסביר הרמב"ן את עניין הזכרת שעבוד הגלויות כאן בכך שה' שייר במתנתו שהבטיח לאברהם, שאם יחטאו בניו, הם יגלו מהארץ, ולאחר מכן אמר לאברהם שבניו יגלו למצרים כעונש על חטאו שירד הוא למצרים. ספורנו: הזכרת גלות מצרים היא מכיוון שבניו עדיין אינם יכולים לירש את הארץ, שהרי לא שלם עדיין עוון האמורי. לכן רצה ה' להסביר לאברהם שהוא אכן נשבע לתת לו את הארץ, אך לא יהיה זה מיד.

⁷³⁸ אונקלוס. רש"י: מכך שלא כתוב בארץ מצרים, משמע שתחילת הגלות אינה מירידת בניו למצרים, אלא משעה שנולד יצחק ואברהם היה גר. כמו"כ מוכיח רש"י שבנ"י לא היו במצרים במשך ארבע מאות שנה. א"ע: גר נקרא כך מלשון גרגיר שהוא תלוש מכל מקום.

בדבר הכפילות של ידוע תדע כתב אה"ח שלוש פירושים: א. כיוון שהיה זה כעונש על ששאל אברהם במה אדע, ענה לו ה' ידוע – בגלל שאתה רוצה לדעת, תדע. רק בגלל שאתה רוצה לדעת במה תירש, אתה תדע שבניך יהיו בגלות. ב. אחת כנגד הפורענות, עצם הגלות, ואחת כנגד הנבואה הטובה על היציאה ברכוש גדול. ג. היו לאברהם שתי ידיעות. הראשונה שאומר לו עכשיו ה' והשנייה מה שעתידי לומר לו משה.

בפירוש כי גר יהיה זרעך, הסביר אה"ח שזרעו של אברהם עומד בגלות, ולכן שנות הגלות נספרות החל מחייו של יצחק.

⁷³⁹ אונקלוס.

⁷⁴⁰ אונקלוס.

⁷⁴¹ רמב"ן. ספורנו: כל עוד בניו לא חטאו, לא שיעבדו בהם ולא עינו אותם. א"ע: הגאולה של בניך תהיה בעוד ארבע מאות שנה מהיום, אך לא אמר ה' לאברהם כמה שנים יהיו בגלות.

אותם בעשר המכות,⁷⁴² **וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְרִכְשׁ גָּדוֹל** לאחר שנות השעבוד, יצאו בניך ממקום גלותם עם רכוש רב⁷⁴³: **(טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם** ואתה אברם (בניגוד לצאצאיד) תמות בשלום, ולא תראה את עינוי צאצאיד בגלות,⁷⁴⁴ **תִּקְבְּרָ בְּשִׁיבָה טוֹבָה** ואתה תזכה להיקבר בשיבה טובה, ללא דאגות⁷⁴⁵: **(טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה** צאצאיד יהיו בגלות למשך שלושה דורות, ובדור הרביעי יחזרו צאצאיד לארץ כנען,⁷⁴⁶ **כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֲמֹרִי עַד הֵנָּה** (הסיבה שהדור הרביעי של צאצאיד יחזרו לארץ כנען היא) מכיוון שחטאי האמורי עדיין לא הושלמו. עדיין לא הגיע הזמן להעניש את האמורי היושב בארץ כנען ולגרש אותו מהארץ, ולכן יש להמתין ארבעה דורות עד שהאמורי יחטא באופן שעונשו יהיה גירוש מהארץ⁷⁴⁷: **(יז) וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בְּאֵהָה שָׁקְעָה,**⁷⁴⁸ **וְעַל־טָה הָיָה** לאחר שקיעת השמש, נהיה חושך,⁷⁴⁹ **וְהָיָה תַנּוּר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ** (לאחר שהחשיך) הייתה דמות של תנור שעשן עולה ממנו, ובתוך התנור היה לפיד של

⁷⁴² אונקלוס + רש"י. כמו"כ הסביר רש"י שהמילה וגם מוסבת כדי לרבות שגם את כל ארבעת המלכויות ידון ה'. הרמב"ן כתב על דרך הפשט שהמילה וגם מתייחסת אל ישראל: כמו שה' דן את בני"ו וגזר עליהם גלות, כך ה' ידון גם את כל העמים ששעבדו בישראל. כמו"כ כתב הרמב"ן הסבר שעליו כתב שהוא הנכון בעיניו, שלמרות שהגויים שעבדו בישראל, הרי שה' ישפוט אותם, מכיוון שהם לא רק עשו את גזרתו של ה', אלא הם הוסיפו להרע לבני"ו ע"י השלכת בניהם אל היאור וכדו'. כמו"כ דחה הרמב"ן את הסברו של הרמב"ם לעונש שהגיע למצרים. הרמב"ם כתב שה' לא גזר על אדם מסוים לשעבד בישראל, ולכן המצרים היו חייבים, שהרי ה' לא אמר לכל אחד מהם שהוא לשעבד את בני"ו. הרמב"ן דחה את דבריו וכתב שאם ה' גזר דבר, ראוי מאוד לקיים את הציווי, גם אם אדם ספציפי לא צווה על כך. כשם שאדם שמע גזירה של ה' להרוג אדם: אם עושה כן לקיים ציווי ה', יגיע לו על כך שכרגדול, אך אם הוא הורג את אותו אדם משנאה, הרי שהוא מתחייב בכך. לכן, נבוכדנצר ומלך אשור שניהם נענשו למרות שהם קיימו את ציווי ה' לעלות על ישראל. בגמר דבריו כתב שמלך בבל נענש משום שתי סיבות: א. משום שהוא רק רצה להגדיל את ממלתו. ב. מכיוון שהרע לישראל יותר ממה שהגזירה הייתה. אוה"ח: הסיבה שה' העניש את המצרים היא מכיוון שכל הסיבה ששעבדו בישראל היא מכיוון שבני"ו עובדים את ה'. לו לא היו בני"ו עובדים את ה', לא היו המצרים משעבדים בישראל. ממילא אין המצרים יכולים לטעון שהם משעבדים בישראל כדי לקיים את ציווי ה'.

⁷⁴³ רש"י.

⁷⁴⁴ א"ע + רש"י. רמב"ן הקשה על דברי רש"י: הרי רש"י עצמו פירש ששנות הגלות מתחילות מהולדת יצחק, משמע שגם אברהם הוא חלק מהגלות. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה היא שלאברהם לא יהיה עונש, בניגוד לבניו שיוצאים אל הגלות כעונש. אוה"ח דחה את דבריו של הרמב"ן וכתב שאברהם פחד שהוצאת בניו ברכוש גדול יורידו מזכויותיו ולכן הבטיח לו ה' שיבוא אל אבותיו בשלום, ואל לו לפחד שיורידו לו מזכויותיו.

⁷⁴⁵ אונקלוס. רש"י למד מכך שתרח וישמעאל עשו תשובה בחייהם: תרח מכך שה' מבשר לאברהם שהוא ישוב אל אבותיו והקבורה בשיבה טובה היא רמז שישמעאל יחזור בתשובה, ואילו עשיו לא יצא לתרבות רעה בחייו של אברהם, וכדי שאברהם לא יראה את עשיו יוצא לתרבות רעה, אברהם מת חמש שנים לפני זמנו.

⁷⁴⁶ רש"י. רש"י מחשב כך את הדברים: יעקב ירד לארץ מצרים עם יהודה. פרץ, חצרן וכלב בן חצרן היה כבר מבאי הארץ. א"ע: פירוש המילה דור היא כמה זמן יחיה האדם: יש שחיים הרבה ויש שחיים מעט. רש"י: לא ניתן לומר שהכוונה היא לדור רביעי של בני"ו, שהרי ה' אמר שהם יהיו גרים למשך 400 שנה. לכן יש לומר שהכוונה היא שלאחר הדור הרביעי של האמורי, יוכלו בני"ו לחזור לא"י, כיוון שאז ישלם עוון האמורי. כך גם פירש הרמב"ן. אוה"ח: יש לומר שיש כאן שתי קיצים: הקץ ליציאה ממצרים שהיא בשנת הארבע מאות, והקץ של הכניסה לארץ שהיא בדור הרביעי, כאשר הכוונה היא לדור שאחרי כלב שנכנס לארץ, שזהו רק לאחר ארבע דורות, כיוון שהיה צריך לחכות עד שישלם חטא עוון האמורי. מנין הדורות מתחיל רק מהשעבוד, אחרת ייצא שנמנה גם את יצחק ואולי גם את אברהם. כמו"כ הסביר אוה"ח קושיא גדולה שמתעוררת, שהרי משמע מכאן שהסיבה שבני"ו לא נכנסו לארץ היא בגלל שלא שלם עוון האמורי ואילו אנחנו יודעים שחטא המרגלים היו שמנעה מבני"ו את הכניסה לארץ. לכן פירש שאם היו ישראל יוצאים ממצרים והיו במדרגת צדיקים גמורים, היו יכולים לגרש את האמורי למרות שעוד לא שלם עונם, היות וצדיק גמור יכול לדחות רשע. אולם, לאחר שבני"ו לא היו במדרגה גבוהה כ"כ כתוצאה מחטא המרגלים, היו צריכים לחכות עד שישלם עוון האמורי. ממילא יוצא שניתן לפרש את דברי ה' בשתי דרכים: א. אם ישראל יזכו, ייכנסו לארץ בדור הרביעי שלא מתחילת השעבוד, כיוון שיהיה בכוחם לדחות את בני האמורי, והם ייכנסו בסמוך ליציאתם ממצרים, בסמוך לגמר ארבע מאות השנים. ב. אם ישראל לא יזכו חלילה, יצטרכו לחכות עד לדור הרביעי לכניסתם לארץ, כיוון שיצטרכו לחכות עד שישלם עוון האמורי.

בעניין מדוע התורה הזכירה דווקא את האמורי מבין יושבי הארץ כתב הרמב"ן שתי אפשרויות: א. האמורי הוא העם החזק מבין יושבי הארץ. ב. הוא היה העם ממנו התחילו בני"ו לכבוש את הארץ בשעה שנכנסו אל הארץ.

⁷⁴⁷ רש"י + אונקלוס.

⁷⁴⁸ אונקלוס, וכן פירש א"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב הא"ע שהכוונה היא לאור שיש בעננים.

⁷⁴⁹ רש"י.

אש,⁷⁵⁰ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה תִּנּוֹר הָעֵשֶׁן שֶׁבְּתוֹכוֹ לִפְדֵי הָאֵשׁ עָבַר בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁבְּתַר אַבְרָם⁷⁵¹:
 (יח) בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹ עָבַר תִּנּוֹר הָעֵשֶׁן בֵּין הַבְּתָרִים,⁷⁵² כָּרַת יִקְוֶה אֶת אַבְרָם בְּרִית ה' כִּרְתַּת בְּרִית עִם
 אַבְרָם,⁷⁵³ לְאָמֹר כֹּךְ אָמַר ה' בְּבְרִית שְׁכַרְתָּ עִם אַבְרָם: לְזִרְעֶךָ נִתְּתִי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲנִי נִתְּתִי לְךָ אֵת כָּל
 הָאָרֶץ הַזֹּאת לְשֵׁם צִאצְאִיךָ, הָאָרֶץ הַזֹּאת נִיתְּנָה לְךָ וְהִיא מִיוֹעֲדֵת לְךָ וּלְצִאצְאִיךָ,⁷⁵⁴ מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר
 הַגְּדֹל נְהַר פְּרַת גְּבוּלוֹת הָאָרֶץ שִׁיְהִיו לְצִאצְאִיךָ הֵם מִנְּהַר מִצְרַיִם (יט) הַרְבֵּה מִחֲלוֹקוֹת הַיֶּכֶן נִמְצָא נֶהַר
 מִצְרַיִם) וְעַד לְנֶהַר פְּרַת שֶׁנִּקְרָא הַנְּהַר הַגְּדוֹל עַל שֵׁם שֶׁהוּא גּוֹבֵל בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל⁷⁵⁵: (יט) אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי
 וְאֶת הַקְּדֻמְנִי ה' אָמַר לְאַבְרָם שִׁמְסוֹר לְצִאצְאִיו אֵת הָאֲרָצוֹת שֶׁהֵיוּ שְׂיִיכוֹת בְּיוֹם כְּרִיתַת הַבְּרִית לְעַמִּים:
 קִינִי, קְנִזִּי וְקְדֻמוֹנִי⁷⁵⁶: (כ) וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת הַרְפָּאִים: (כא) וְאֶת הָאֲמֹרִי וְאֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת
 הַגְּרָגְשִׁי וְאֶת הַיְבוּסִי וְכֵן אִמְסוֹר (ה') בְּיַד צִאצְאִיךָ אֵת אֲרָצָם שֶׁל הַחִתִּי, הַפְּרִזִּי, הַרְפָּאִים, הָאֲמֹרִי,
 הַכְּנַעֲנִי, הַגְּרָגְשִׁי וְהַיְבוּסִי⁷⁵⁷:

בראשית פרק טז

(א) וְשָׂרֵי אִשְׁתֵּי אַבְרָם לֹא יֵלְדוּ לּוֹ שָׂרֵי שֶׁהֵייתָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל אַבְרָם לֹא יֵלְדָה לְאַבְרָם, וְלֹא שִׁפְחָה מִצְרִית
 וְשִׁמְחָה הָגָר לְשָׂרֵי הֵייתָה שִׁפְחָה מִצְרִית. שְׁמָה שֶׁל הַשִּׁפְחָה הִיא הַגָּר⁷⁵⁸: (ב) וְתֹאמַר שָׂרֵי אֵל אַבְרָם שָׂרֵי
 אִמְרָה לְאַבְרָם בַּעֲלָהּ, הֲנִינִי נָא עֲצָרְנִי יִקְוֶה מִלְּדַת הֵנָּה, ה' מִנֵּעַ מִמֶּנִּי מִלְּהוֹלִיד,⁷⁵⁹ בָּא נָא אֵל שִׁפְחָתִי

⁷⁵⁰ א"ע. רש"י: יש בכך רמז שיפלו המלכויות בגיהינם. רמב"ן: העשן הוא הענן והערפל המוזכר במעמד מתן תורה, ולפיד האש הוא האש המוזכר שם.

⁷⁵¹ אונקלוס וא"ע. א"ע אומר שזוהי השבועה שכרת ה' עם אברהם על ירושת הארץ.

⁷⁵² רמב"ן מחלק את הבטחת ה' על הארץ ל-4 שלבים, כל שלב מוסיף עוד על השלב שלפניו. בהתחלה, ה' אמר לאברהם שייתן לו את הארץ שהלך בה, והיינו עד לאלון מורה, אך כוונתו לא הייתה לכל הארץ. לאחר שהתרבו זכויותיו של אברהם בארץ, ה' הבטיח לאברהם שייתן לא את כל הארצות ולא רק את הארץ שהלך בה. לאחר מכן, ה' אמר לאברהם מהם תחומי הארץ, וה' כרת ברית עם אברהם על נתינת הארץ כדי שהחטא לא יגרום לכך שהוא לא יזכה בארץ. בפעם הרביעית, לאחר המילה, אמר ה' לאברהם גם שהארץ היא אחוזת עולם, דהיינו, גם אם בניו יגלו ממנה, הם יחזרו וינחלו אותה.

כמו כן, הסביר הרמב"ן שנשיאת העיניים היא לא שרק מה שאברהם ראה ה' ייתן לו, אלא כל מקום בארץ ישראל שאברהם יראה יהיה שלו. דרך נוספת של ביאור כתב הרמב"ן שה' הראה למשה דרך נס את כל הארץ, כמו שלמשה הראה את כל הארץ.

⁷⁵³ אונקלוס.

⁷⁵⁴ רמב"ן, ופירש שלשון העבר הוא משום שה' כבר התחיל לתת את המתנה לאברהם (בניגוד לפעמיים הראשונות שה' עוד לא התחיל לתת את הארץ לאברהם). רש"י כתב שאמירת ה' היא כמו שהדיוט נותן בפועל, וה' נתתי" מוסב על האמירה של ה'. אוה"ח: ה' אמר נתתי מכיוון שאברהם כבר החזיק בארץ כמו שנאמר בפרק

יג'⁷⁵⁵ רש"י, ועיין א"ע שכתב שנהר מצרים היינו שיחור ולא הנילוס.

⁷⁵⁶ רש"י: ה' נתן לבניו נחלה של שבעה עמים, ואילו את השלושה הנותרים שהם קיני קניזי וקדמוני, שהם אדום, מואב ועמון, ה' ימסור בידי ישראל לעתיד לבא. אוה"ח: הסיבה שה' הקדים את שלושת העמים שהוא רק עתיד לתת לישראל היא כדי לומר לנו שעיקר הנתינה היא הנתינה שלעתיד לבא. א"ע כתב שהקיני, הקניזי והקדמוני הם בניו של כנען שיש להם שם נוסף.

⁷⁵⁷ רש"י מזהה את ארץ הרפאים כארצו של עוג. א"ע: הרפאים הם הגיבורים שכבשו את ארץ החיוי, ולכן הם מוזכרים כאן במקום החיוי. כמו"כ כתב הא"ע שאין להקשות מדוע כתבה התורה את הכנעני, וכמו כן היא לא כתבה את שאר הבנים של כנען. הסיבה לכך היא מכיוון שהכנעני הוא רמז לשאר בניו שלא נמנו כאן, שהרי לכנען היו 11 בנים, וחלק מהם לא נכתבו כאן.

⁷⁵⁸ אונקלוס. רש"י: הדר הייתה בת פרעה וכאשר פרעה ראה את הניסים שנעשו לאברהם, אמר שעדיף שביתו תהיה שפחה בביתו של אברהם ולא גבירה בבית אחר.

⁷⁵⁹ אונקלוס.

תחתון עכשיו עם שפחתי הגר,⁷⁶⁰ **אוֹלֵי אֲבֵנָה מִמֶּנָּה** אולי, בזכות שתחתן עם אישה נוספת, אני (שרי) איבנה ויהיו לי בנים. ידוע שיש חרם דרבינו גרשום שאדם לא יתחתן עם שתי נשים. הסיבה לאיסור היא מכיוון שכאשר אדם נשוי לשתי נשים, הן מקנאות אחת בשנייה והדבר גורם לצער לנשים. שרי אמרה לאברם, שאם יתחתן עם הגר, אולי ה' יראה את צערה (של שרי) שבעלה התחתן עם אישה נוספת, ובזכות זה, ה' יפקוד את שרי בבן,⁷⁶¹ **וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם לְקוֹל שְׂרֵי** אברם קיבל את דברי שרי והסכים להתחתן עם הגר.⁷⁶² (ג) **וַתִּקַּח שְׂרֵי אִשְׁתֵּי אֲבָרָם אֵת הַגֵּר הַמִּצְרִית שְׁפָחָתָהּ** שרי, אשתו של אברם, שכנעה את הגר להתחתן עם אברם,⁷⁶³ **מִמָּקוֹם עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבַת אֲבָרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** שרי שכנעה את הגר להתחתן עם אברם לאחר שעברו עשר (10) שנים מאז שהתיישב אברם בארץ כנען,⁷⁶⁴ **וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאֲבָרָם אִשָּׁה לֹא לְאִשָּׁה** שרי נתנה את שפחתה הגר לאברם לאישה⁷⁶⁵: (ד) **וַיָּבֵא אֶל הַגֵּר אֲבָרָם הַתַּחֲתוֹן עִם הַגֵּר, וַתִּהְיֶה הַגֵּר נֹכַח לְהַרְיוֹן,**⁷⁶⁶ **וַתֵּרָא כִּי הָרְתָהּ וַתִּקַּל גְּבֻרָתָהּ בְּעֵינֶיהָ** כאשר הגר הרתה, הייתה שרי גברתה, מבוזה בעיניה (של הגר). הגר טענה שאם שרי הייתה צדקת, גם היא הייתה נכנסת להריון כמו שהיא (הגר) עצמה הרתה⁷⁶⁷: (ה) **וַתֹּאמֶר שְׂרֵי אֶל אֲבָרָם** שרי אמרה אל אברם: **חֲמָסִי עָלֶיךָ אֲנֹכִי יֵשׁ לִי דִין עֲלֶיךָ, יֵשׁ לִי טַעֲנָה אֵלֶיךָ,**⁷⁶⁸ **נָתַתִּי שְׁפָחָתִי בְּחִיקְךָ** אני (שרי) נתתי לך (אברם) את הגר שפחתי לאישה,⁷⁶⁹ **וַתֵּרָא כִּי הָרְתָהּ** כאשר הגר ראתה שהיא הרתה,⁷⁷⁰ **וַאֲקַל בְּעֵינֶיהָ הַיִּיתִי "קִלְחָה"** בעיניה, הייתי מבוזה בעיני הגר,⁷⁷¹ **יִשְׁפֹּט יִקְנֹךְ בִּינִי וּבִינֶיךָ** ה' יעשה את המשפט וישפוט את הטענות שיש לי עליך, מדוע לא מנעת מהגר מלבזות אותי⁷⁷²: (ו) **וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֶל שְׂרֵי** אברם אמר לשרי: **הֲנִיָּה שְׁפָחָתְךָ בְּיָדְךָ עָשִׂי לָהּ הַטּוֹב**

⁷⁶⁰ אונקלוס.

⁷⁶¹ רש"י. כמו"כ למד רש"י מכאן שמי שאין לו בנים אינו בנוי אלא הרוס. א"ע: אבנה היינו מגזרת "בן". בפירושו השני כתב שהאב הוא כמו יסוד לבנין, לבן.

⁷⁶² אונקלוס. רש"י: אברהם שמע לרוה"ק שבשרה. ספורנו: אברהם התחתן עם הגר רק כדי לקיים את דבריה של שרה ולא בגלל תאוותו. רמב"ן: למרות שאברהם התאוה לבנים, לא עשה אברהם דבר ללא דברי שרה, וגם עכשיו, כל כוונתו הייתה רק לשמוע אל דברי שרה. א"ע: אברם אמר לשרה "כן".

⁷⁶³ רש"י. רמב"ן: התורה באה לומר שלמרות שאברהם רצה בדבר מצד עצמו, הוא לא מיהר לעשות כן, אלא נתן לשרה לפעול בעניין. כמו"כ כתב הרמב"ן שהדגש על כך ששרה היא אשת אברהם בפסוק היא כדי לומר ששרה לא התייאשה מאברהם והיא עצמה לא הרחיקה את עצמה מאברהם.

⁷⁶⁴ אונקלוס. רש"י: הסיבה שעברו דווקא עשר שנים היא שזהו המועד הקבוע לאישה ששהתה ללא בנים, שחייב בעלה להתחתן עם אישה אחרת, ואין ישיבת חו"ל עולה מהמניין. רמב"ן: לפי דברי רש"י, אדם ששהה בחו"ל יותר מעשר שנים ולא נפקד בבנים, אינו צריך להתחתן עם אישה אחרת ואין הדבר כן. אלא שאדם ששהה בחו"ל, ולאחר מכן עלה לא"י, נותנים לו עשר שנים בא"י, שמא זכות א"י תועיל לו להוליד. לכאורה הדבר תלוי במחלוקת בגמרא במסכת ר"ה שם נחלקו עם שינוי מקום גורם או שזכות א"י גורם.

⁷⁶⁵ אונקלוס.

⁷⁶⁶ אונקלוס. רש"י: הגר הרתה מביאה ראשונה.

⁷⁶⁷ רש"י.

⁷⁶⁸ אונקלוס. רש"י: החמס שלי, אני מטילה עליך, מכיוון שאתה (אברהם) היית צריך להתפלל לכך שהבן שתוליד יהיה ממני. ועוד טענה הייתה לשרה על אברהם ששמע בזיונה ושתק. כך כתב גם ספורנו. אוה"ח: טענתה של שרה הייתה שהגר חשבה שהיא בת חורין. הטענה הייתה כלפי אברהם היות והוא לא ניסה להסביר להגר שהיא עדיין לא בת חורין. (הדברים מפולפלים באריכות בדיון עבד של נכסי מלוג). הסיבה שהיה צורך שאברהם יתחתן עם הגר היא כדי שייצא הזוהמה על ישמעאל ויצחק יהיה טהור. כמו"כ הסביר אוה"ח שבגלל שהגר חשבה עצמה למשחררת, לא קיבלה על עצמה את הדין, ולכן ברחו מפני שרה. בסוף דבריו הוכיח אוה"ח שישמעאל קנוי לנו לעבדות גם כן.

⁷⁶⁹ אונקלוס.

⁷⁷⁰ אונקלוס.

⁷⁷¹ אונקלוס.

⁷⁷² אונקלוס + רש"י. רש"י: מכך שכתוב בינך ובין בכתוב מלא, למדנו שיש גם משפט ביני (שרה) לביניך (הגר) והיינו ששרה הכניסה עין הרע בעובר והגר הפילה את העובר.

בְּעֵינַיִךְ הָרִי שִׁפְחַתְךָ נִתּוּנָה בִּידְךָ, הֲגֵר הִיא עֵדִיין שִׁפְחַתְךָ, וְאֵת יִכּוּלָה לַעֲשׂוֹת לָהּ כִּכֵּל מִה שֶׁאֵת רוּצָה,⁷⁷³
וְתִעֲנֶנָּה שְׂרִי הַעֲבִידָה אֶת הַגֵּר בְּקוּשֵׁי גְדוּל, שְׂרִי שִׁיעֲבֹדָה מֵאֹד אֶת הַגֵּר וְנִתְּנָה לַהֲגֵר לַעֲשׂוֹת עֲבוּדוֹת
קְשׁוֹת,⁷⁷⁴ וְתִבְרַח מִפְּנֵי הַגֵּר בְּרַחַח מִפְּנֵי שְׂרִי⁷⁷⁵: (ז) וַיִּמְצָאָה מְלֹאךְ יִקְוֶה עַל עֵינֵי הַמַּדְבָּר מֵלֹאךְ הִ'
מִצָּא אֶת הַגֵּר בְּעוֹד שֶׁהֲגֵר הֵייתָה לִיד מַעֲיִין מִים בַּמְדָּבָר,⁷⁷⁶ עַל הָעֵינִי בְּדָרְךָ שׁוֹר הַמַּעֲיִין שֶׁלִידוֹ הֵייתָה הַגֵּר
בִּשְׁעָה שֶׁהַמְּלֹאךְ מִצָּא אוֹתָהּ, הִיָּה עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁמּוֹבִילָה לְמִקּוֹם שֶׁנִּקְרָא שׁוֹר⁷⁷⁷: (ח) וַיֹּאמֶר הַמְּלֹאךְ אִמְרָה לַהֲגֵר:
הֲגֵר שִׁפְחַת שְׂרִי אִי מִזֶּה בָּאת וְאֵנָּה תִּלְכִּי הַגֵּר שִׁפְחַת שְׂרִי! מֵהֵיכָן אֵת בָּאָה וְלֹאן אֵת הוֹלַכְתָּ,⁷⁷⁸ וְתֹאמֶר
הַגֵּר עֲנֵתָה לְמֵלֹאךְ: מִפְּנֵי שְׂרִי גְבֵרְתִּי אָנֹכִי בְּרַחַח אֲנִי בּוֹרַחַת מִפְּנֵי שְׂרִי גְבֵרְתִּי⁷⁷⁹: (ט) וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֹאךְ:
יִקְוֶה מֵלֹאךְ הִ' אִמְרָה לַהֲגֵר:⁷⁸⁰ שׁוֹבִי אֵל גְּבֵרְתִּי וְהִתְעַנִּי תַּחַת יְדֶיךָ עַלִיד לַחֲזוֹר אֶל שְׂרִי גְבֵרְתִּי,
וְלֹהֲשִׁתְעַבֵּד תַּחַת יְדֵיךָ⁷⁸¹: (י) וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֹאךְ יִקְוֶה מֵלֹאךְ הִ' אִמְרָה לַהֲגֵר: הֲרַבָּה אַרְבָּה אֵת זֶרְעֶךָ אֲנִי
אַרְבָּה אֵת צִאצְאִיךָ,⁷⁸² וְלֹא יִסְפֹּר מִרְבִּי לֹא נִיתֵן יִהְיֶה לְסַפּוֹר אֵת צִאצְאִיךָ בְּגַלֵּל שֶׁהֵם יִהְיוּ רַבִּים כֹּל כֵּךְ⁷⁸³:
(יֵא) וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֹאךְ יִקְוֶה מֵלֹאךְ הִ' אִמְרָה לַהֲגֵר: הֲנָדָה הָרָה כִּשְׁתַּחֲזִירִי לְשְׂרִי גְבֵרְתִּי, אֵת תִּיכְנִסִי לְהַרְיוֹן
שׁוֹב. כִּשְׁהֲגֵר נִכְנְסָה לְהַרְיוֹן בְּפַעַם הָרֵאשׁוֹנָה, שְׂרִי הִכְנִיסָה בְּהַגֵּר עֵין הָרַע כֵּךְ שֶׁהֲגֵר הִפִּילָה אֵת הוֹוֹלֵד, וְעַתָּה
אוֹמֵר הַמְּלֹאךְ לַהֲגֵר, שֶׁכֹּאשֶׁר הִיא תַּחֲזוֹר אֶל שְׂרִי, הִיא תִּיכְנִס שׁוֹב לְהַרְיוֹן,⁷⁸⁴ וַיִּלְדֶּת בֵּן (כִּשְׁתַּחֲזִירִי אֶל שְׂרִי,
אֵת תִּיכְנִסִי לְהַרְיוֹן) וְאֵת תִּלְדִּי בֵן, וְקָרָאתָ שְׁמוֹ יִשְׁמַעְאֵל אֲנִי (הִ' עַל יְדֵי הַמְּלֹאךְ) מִצּוּוֹה עַלִיד (הַגֵּר) לְקַרְוֹ
לְבֵן שִׁיּוּוֹלֵד לָךְ בְּשֵׁם יִשְׁמַעְאֵל,⁷⁸⁵ כִּי שָׁמַע יִקְוֶה אֵל עֲנִיךָ (הַסִּיבָה שֶׁעַלִיד לְקַרְוֹ לְבֵן שִׁיּוּוֹלֵד לָךְ יִשְׁמַעְאֵל
הִיא) מִכִּיוּוֹן שֶׁהִ' שָׁמַע אֵת תְּפִילַתְךָ שֶׁהִתְפַּלַּלְתָּ עַל מַעֲיִין הַמַּיִם⁷⁸⁶: (יב) וְהוּא יִהְיֶה פֶּרָא אָדָם יִשְׁמַעְאֵל

⁷⁷³ ספורנו.

⁷⁷⁴ רש"י. רמב"ן: שרה אימנו חטאה בעיני הדר וגם אברהם חטא בכך שנתן לה לענות את הגר, וכעונש על כך ה' ימסור את בני" ביד זרע בני ישמעאל והם יענו את ישראל.

⁷⁷⁵ אונקלוס.

⁷⁷⁶ אונקלוס. ספורנו: מלאך ה' מצא את הגר מוכנת לנבואה. כמו"כ הסביר ספורנו שהגר התפללה על עין הדרך ולכן נגלה אליה המלאך. עין הדרך הסביר הספורנו שהכוונה היא למקום בו יש פיצול בדרך, ויש שתי דרכים שמובילות לשתי מקומות.

⁷⁷⁷ אונקלוס. ספורנו: שור היא עיר על גבול א", והגר רצתה לצאת מא".

⁷⁷⁸ רש"י, ושאל זאת כדי להיכנס איתה בדברים. ספורנו: המלאך אמר להגר שתראה מאיזה מקום קדוש היא ברוחה ולאן היא הולכת, לחוץ לארץ, אל מקום טמא. הגר ענתה למלאך שאינה בורחת אל מקום מסוים, אלא היא בורחת מפני שרה גבירתה.

⁷⁷⁹ אונקלוס.

⁷⁸⁰ רש"י: על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר.

⁷⁸¹ אונקלוס. רמב"ן: ה' רמז להגר שצאצאיה יהיו משועבדים תחת ישראל.

⁷⁸² אונקלוס.

⁷⁸³ אונקלוס.

⁷⁸⁴ רש"י: אצלנו ובפסוק ה'.

⁷⁸⁵ רש"י. רמב"ן: בהתחלה כתב שאין זה ציווי, אלא אמירת העתיד. אולם, אברהם הוא שקרא את שם הבן שלו ישמעאל מכיוון שרצה שה' ישמע את תפילותיו של ישמעאל או שידע שזה יהיה שם בנו ע"י נבואה. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שזהו ציווי, אלא שהגר לא רצתה לקרוא את שם בנה כיוון שאין זה כבוד שהפילגש תקרא את שם הבן, ולכן אברהם קרא לישמעאל בשם זה. רש"י בפסוק טו' כתב שאברהם ידע שיש לקרוא לבן שיוולד בשם ישמעאל ברוח"ק. ספורנו באותו הפסוק כתב שהשם ישמעאל היה ראוי גם מצדו של אברהם וגם מצדה של הגר. מצד הגר, על שם שה' שמע אל תפילתה. מצד אברהם שלאחר מכן התפלל על ישמעאל וה' אמר לו "ולישמעאל שמעתיך".

⁷⁸⁶ אונקלוס.

יהיה אדם שיאהב לשכון במדבר ולצוד חיות,⁷⁸⁷ ידו בכל ידו של ישמעאל תהיה בכל, ישמעאל יהיה גנב גדול,⁷⁸⁸ ויד כל בו וכולם ישנאו את ישמעאל,⁷⁸⁹ ועל פני כל אחיו ישכן צאצאיו של ישמעאל יהיו רבים מאוד, כך שהוא יצטרך לשכון בהרבה מארצות אחיו:⁷⁹⁰ (יג) ותקרא שם יקוק הדבר אליה הגר התפללה בשם ה' שדיבר איתה,⁷⁹¹ אתה אל ראי הגר אמרה בתפילתה שה' הוא שרואה ומשגיח על כולם,⁷⁹² כי אמרה הגר התפללה אל ה' מכיוון שכך היא אמרה: הַגֵּם הַלֵּם רְאִיתִי אַחֲרַי רְאִי הָאֵם גַּם עַכְשֵׁי רְאִיתִי אֶת שְׂכִינְתּוֹ שֶׁל ה', לאחר שהוא התגלה אליי:⁷⁹³ (יד) על כן קרא לבאר לבאר לחי ראי לכן, בגלל התגלות המלאך על הבאר, נקראת הבאר בשם "באר לחי רואי", כלומר: "הבאר שעליה התגלה מלאך ה'",⁷⁹⁴ הנה בין קדש ובין ברד הבאר, המעיין שלידו התגלה המלאך אל הגר נמצא בין מקום שנקרא קדש ובין מקום שנקרא ברד:⁷⁹⁵ (טו) ותלד הגר לאברהם בן הגר ילדה בן לאברהם, ויקרא אברהם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל אברהם קרא את שם הבן שהגר ילדה לו בשם ישמעאל:⁷⁹⁶ (טז) ואברהם בן שמונים ושש שנים אברהם היה בן שמונים ושש שנים, בלדת הגר את ישמעאל לאברהם (אברהם היה בן שמונים ושש שנים) כאשר הגר ילדה לו את ישמעאל:⁷⁹⁶

בראשית פרק יז

(א) ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים, וירא יקוק אל אברהם ויאמר אליו ה' התגלה אל אברהם ואמר לו:⁷⁹⁷ אני אל שדי אני הוא אל שנקרא "אל שדי",⁷⁹⁸ התהלך

⁷⁸⁷ רש"י. אונקלוס: ישמעאל ימרוד באנשים. א"ע: לא יהיה אדם זר שימשול בו, והוא יהיה חופשי. הסבר נוסף שכתב הא"ע היא שיש כאן שני דברים: פרא ואדם, מצד אחד יהיה ישמעאל פרא ומצד זה ידו תהיה בכולם, ומצד שני הוא יהיה אדם ולכן כל אדם תהיה בו. בפירוש השלישי עליו כתב שהוא הפירוש הנכון, כתב שהכוונה היא שמצד היותו פרא, הוא ינצח את כולם, אבל לאחר מכן, ידם של כולם בסוף יכריעו אותו. רמב"ן: פרא אדם היינו סמיכות והוא ישתולל במדברות והוא יטרוף את כולם. ספורנו: פרא הוא חמור הבר והמלאך אמר שלישמעאל יהיה מזג חם מצד אימו המצרית.

⁷⁸⁸ רש"י. אונקלוס: ישמעאל יהיה צריך לכולם.

⁷⁸⁹ רש"י. אונקלוס: כולם יהיו צריכים לו.

⁷⁹⁰ רש"י. א"ע: זרעו של ישמעאל היה הגדול שבצאצאים של בני קטורה.

⁷⁹¹ אונקלוס.

⁷⁹² אונקלוס. רש"י: אתה הוא המשגיח על העלובים. ספורנו: אתה רואה את בני האדם בכל מקום ולא רק בביתו של אברהם.

⁷⁹³ אונקלוס. רש"י: הגר שאלה אם גם כאן, בנוסף על ביתו של אברהם, ניתן לראות מלאכים. כמו"כ מוכיח רש"י שהגר הייתה רגילה לראות מלאכים מכך שהיא לא פחדה כשהיא ראתה ארבעה מלאכים, ואילו מנוח פחד אחרי שהוא ראה את המלאך הראשון. א"ע כתב בהתחלה שהכוונה היא גם הלום – גם עכשיו, ולאחר מכן כתב שהכוונה היא שגם כאן ניתן לראות מלאכים. פירוש הפסוק לפי הא"ע הוא: האם גם לאחר שה' ראה את עניי, אני ראיתי מלאך, כלומר שה' עשה עם הגר שני דברים טובים: ראה את ענייה ושלח לה מלאך.

⁷⁹⁴ אונקלוס. א"ע: לחי היינו לשנה הבאה, והכוונה היא שגם בשנה הבאה ישמעאל יהיה חי, ובאמת בכל שנה היו הישמעאלים חוגגים על הבאר הזאת. רמב"ן בפרק כד' פסוק סב': באר לחי רואי הוא באר שבע, והוא גם המקום של האשל של אברהם.

⁷⁹⁵ אונקלוס.

⁷⁹⁶ רש"י: הדבר נכתב כדי לציין את שבחו של ישמעאל שנימול כשהיה בן 13.

⁷⁹⁷ אונקלוס. ספורנו: המראה היא מדרגה נמוכה יותר מהנבואה.

⁷⁹⁸ אונקלוס. בהסבר השם "אל שדי" כתב רש"י שהכוונה היא שה' הוא אל שדי לכל הבריות באלהותו והוא משגיח על כל בריה. ספורנו: אני הוא אל שדי באלהותי שלא ייפול דבר מהמצאיות. א"ע: שדי היינו תקיף (הרמב"ן הסביר שהכוונה היא למידת הדין של מטה). וכתב בשם רבים שפירשו זאת מלשון שודד, היינו שהוא מנצח ומתגבר, וכתב שה' השתמש בשם הזה כאן הציווי על המילה היא מכיוון שה' רצה להפחיד קצת את

לְפָנַי וְהָיָה תָמִים ולכן, בגלל שאני הוא "אל שדי", עליך לעבוד לפניי ולהיות שלם בעבודתי⁷⁹⁹: (ב) וְאֶתְנֶה
בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ אני (ה') אתן ברית של אהבה ביני לבינך (אברם) ובזכות זה תזכה לרשת את הארץ,⁸⁰⁰
וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בְּמֵאֹד מְאֹד וכן אני (ה') ארבה מאוד את זרעך: (ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו אֲבָרָם נפל על פניו
ממורא השכינה,⁸⁰¹ וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים ה' דיבר עם אברם, לְאָמֹר כֹּךְ אָמַר ה' לֵאבְרָם: (ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי
אֵתְךָ הרי שהברית שלי, ברית המילה, תהיה איתך,⁸⁰² וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם ואתה (אברם) תהיה אב
להרבה עמים. הרבה עמים ייצאו ממך⁸⁰³: (ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם מעתה, לא תיקרא יותר
בשם אברם,⁸⁰⁴ וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם מעתה, שמך יהיה אברהם,⁸⁰⁵ כִּי אָב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיךָ שמך מעתה
יהיה אברהם, כיוון שמשמעות השם אברהם היא שאתה תהיה אב להמון גויים, הרבה עמים ייצאו ממך⁸⁰⁶:
(ו) וְהִפְרַתִּי אֶתְךָ בְּמֵאֹד מְאֹד אני (ה') ארבה אותך מאוד, יהיו לך צאצאים רבים,⁸⁰⁷ וְנִתְתִּיךָ לְגוֹיִם ייצאו
ממך עמים נוספים: ישמעאל ואדום,⁸⁰⁸ וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ וכן ייצאו ממך מלכים ששולטים על עמים
אחרים⁸⁰⁹: (ז) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ אני (ה') אקיים את הברית ביני לבינך (בהמשך הפסוק
מפורש מהו הברית),⁸¹⁰ וּבֵין זְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ וכן אקיים את הברית ביני לבין צאצאך, לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם
אני (ה') אקיים את הברית ביני לבינך לאורך כל הדורות כולם,⁸¹¹ לְהָיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וְלְזַרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ
הברית היא שאני (ה') אהיה לאלוקים לך ולצאצאך⁸¹²: (ח) וְנִתְתִּי לְךָ וְלְזַרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם

אברהם כדי שימול עצמו. בהמשך הסביר עפ"י הסוד. הרמב"ם במורה נבוכים (מובא ברמב"ן): ה' לא צריך
מציאות חיצונית אליו. "אל" היינו תקיף. הרמב"ן הסביר שה' השתמש בשם זה כאן כדי להסביר שבו יעשו
הניסים הנסתרים לצדיקים, וכל הברכות שבפרשת בחוקותי וכי תבא הם ניסים נסתרים, שהרי עפ"י הטבע לא
אמורים לרדת גשמים בשעה שאדם עובד את ה'. לכן, ה' גם יכול לגרום לאברהם להוליד בן.
799 אונקלוס. רש"י: תהיה שלם בכל נסיונותי. בשם המדרש כתב רש"י שהתהלך לפניי היינו במצוות המילה
ובדבר הזה, אתה תהיה תמים, שהרי כל זמן שהערלה על אברהם הוא נחשב לבעל מום. בפירושו השלישי
כתב רש"י שע"י מצוות המילה לא יהיה אברהם חסר 5 איברים היות וה' יוסיף ה' לשמו כנגד חמשת האיברים.
ספורנו: הכוונה היא "שיויתי ה' לנגדי תמיד", ושעליו לקנות את השלימות של המין האנושי. רמב"ן: הכוונה
היא שאברהם יילך בדרך שה' יורה אותו ושיהיה תמים, היינו שלא ילך אל הקוסמים ואל מגידי עתידות. א"ע:
היה תמים שלא תשאל למה המילה.

800 רש"י.

801 רש"י. בשפ"ח הסביר שבכל פעם היה אברהם נופל על פניו אלא שרק כאן הדבר הזכר. רמב"ן: נפילת
הפנים היא כדי לכוון את פניו לנבואה, ולאחר שאברהם השלים את המילה, קם על רגליו ועמד וה' דיבר איתו על
שרי אשתו, ולאחר מכן חזר ונפל על פניו כדי להתפלל על ישמעאל. ספורנו: הנפילה על פניו הייתה כדי להודות
לה' על הברית.

802 רמב"ן. כמו"כ כתב הרמב"ן שב"ה שלו נתכנו עלילות שציווה את אברהם למול לפני ששרה הרתה כדי
שיצחק ייוולד קדוש. ספורנו: ה' אמר לאברהם שהוא יעשה עכשיו קיום לברית ביניהם, על ידי ברית המילה. כלי
יקר: עד עתה ידע ה' שליבו של אברהם טהור, אלא שעכשיו, כשהוא יהיה אב להמון גויים, צריך שיהיה לה'
פתחון פה כדי שכולם יידעו מדוע בחר ה' באברהם.

803 אונקלוס.

804 אונקלוס.

805 אונקלוס.

806 אונקלוס. רש"י הסביר שזהו נוטריקון על שמו, עד עתה נקרא אברם כיוון שהיה אב על ארם, ועכשיו יהיה אב
להמון גויים, ולכן שונה שמו.

807 אונקלוס.

808 רש"י. רמב"ן: לא ייתכן שעכשיו ה' מבשר לו על הולדת עשיו, אלא ישראל לבדם נקראו מלכים.

809 אונקלוס.

810 אונקלוס.

811 אונקלוס.

812 רש"י. ספורנו: הברית היא שה' ייחד את שמו על ישראל.

אני (ה') אתן לך ולצאצאך את הארץ שבה אתה יושב,⁸¹³ **את כל ארץ כנען לאחוזת עולם** אני (ה') אתן לך ולצאצאך את ארץ כנען לירושת עולם,⁸¹⁴ **והייתי להם לאלהים** בארץ כנען אני אהיה לכם לאלוקים⁸¹⁵:
(ט) ויאמר אלהים אל אברהם ה' אמר אל אברהם: **ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדורתם** תשמור אתה וצאצאך לאורך כל הדורות את הברית שאני (ה') אצווה אתכם עליה בפסוק הבא⁸¹⁶:
(י) זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם זאת הברית שאני רוצה שתשמרו אתם, משפחתו של אברהם שקיימת היום, לביני (ה'),⁸¹⁷ **ובין זרעך אחריך** וכן צאצאך שייולדו בדורות הבאים יקיימו את הברית הזאת,⁸¹⁸ **המול לכם כל זכר** כל זכר שבצאצאך צריך לעבור ברית מילה. לשון מילה היא לשון גזירה, והיינו, שיש לחתוך את בשר הערלה, כפי שנראה בפסוק הבא⁸¹⁹: **(יא) ונמלתם את בשר ערלתכם** עליכם למול את בשר הערלה שלכם,⁸²⁰ **והיה לאות ברית ביני וביניכם** המילה תהיה לברית ביני (ה') לביניכם (אברהם וצאצאיו): **(יב) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורתכם** לאורך כל הדורות, על כל זכר שבכם לעבור ברית מילה כשהוא יהיה בן שמונה ימים,⁸²¹ **יליד בית** גם הילדים שיוולדו לעבדים שלכם צריכים ברית מילה,⁸²² **ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך** הוא וכן כל עבד שאתה קונה שהוא אינו מזרעך, שאתה קונה מהעמים האחרים, צריך לעבור ברית מילה⁸²³: **(יג) המול ימול יליד ביתך ומקנת כסף העבדים שנולדים לך וכן העבדים שאתה קונה צריכים למול את עצמם,**⁸²⁴ **והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם** הברית שלי תהיה בבשרכם לברית שתהיה קיימת לעולם. על ידי ברית המילה, יהיה בבשרכם ברית שכרתתם איתי⁸²⁵: **(יד) וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו** אדם שהוא ערל, אדם שלא מל את עצמו כאשר הוא התבגר. (האב חייב למול את בנו כשהבן הוא בן שמונה ימים, אך כאשר האב לא מל את בנו, הרי שהבן חייב למול את עצמו כשהוא מתבגר. פסוק זה עוסק בבן שאביו לא מל אותו, ולאחר מכן התבגר הבן והוא לא מל את עצמו),⁸²⁶ **ונכרתה הנפש ההוא מעמיה** (אדם שלא מל את עצמו לאחר שהוא התבגר) הרי שהוא חייב בעונש שנקרא "כרת": הוא עצמו מת בגיל צעיר, וגם צאצאיו

⁸¹³ אונקלוס.

⁸¹⁴ אונקלוס.

⁸¹⁵ רש"י, ובחול"ל מי שדר שם דומה למי שאין לו אלוה.

⁸¹⁶ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שה' יהיה איתו. כמו"כ הסביר הרמב"ן את טעם המילה מכיוון שה' רצה שישתמשו באבר למצווה. כלי יקר: אברהם לא היה צריך למילה כדי להגיע ללב טהור, אך זרעו כן צריך את המילה כדי להגיע ללב טהור ולכן מופיע כאן הציווי שוב, כדי לומר שזרעו של אברהם צריך את המילה.

⁸¹⁷ רש"י.

⁸¹⁸ רש"י.

⁸¹⁹ רש"י + אונקלוס.

⁸²⁰ רש"י.

⁸²¹ אונקלוס.

⁸²² רש"י.

⁸²³ אונקלוס + רש"י.

⁸²⁴ רש"י: סיבת החזרה היא כדי לומר שיש פעמים שאינם נימולים כאשר הם בני שמונה ימים, אלא לאחר שמונה ימים. א"ע כתב שהכפילות היא מכיוון שבעתיד, העבדים צריכים מילה כאשר הם בני שמונה ימים, אך עכשיו העבדים צריכים ברית מילה למרות שהם גדולים יותר מבני שמונה ימים.

⁸²⁵ אונקלוס.

⁸²⁶ רש"י. האב עובר רק על עשה ואילו הבן עובר על כרת. כמו"כ כתב רש"י שמכאן לומדים שהמילה היא במקום שבו ניכר ההבדל בין הזכר לנקיבה. רמב"ן אמר שהדבר נלמד מכך שהתורה פירשה בשר ערלתכם, ויש רק בשר ערלה אחד בכל הגוף.

מתים,⁸²⁷ אֶת בְּרִיתִי הַפֶּר אִדָּם שֶׁהַתְּבַגֵּר וְלֹא מִלֵּאֵל אֶת עֲצָמוֹ מִתְחַיֵּב בְּכֵרֶת, כִּיּוּן שֶׁהוּא הַפֶּר אֶת הַבְּרִית עִם ה',⁸²⁸ (טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם הִ' אָמַר אֵל אַבְרָהָם: שְׂרִי אֶשְׁתַּדֵּף לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמִי שְׂרִי כִי שְׂרָה שְׁמִי אֵל תִּקְרָא אֶת שְׁמִי שֶׁל אֶשְׁתַּדֵּף שְׂרִי יוֹתֵר, אֲלֵא שְׁמִי יִהְיֶה מֵעַתָּה וְאֵלֶיךָ שְׂרָה⁸²⁹: (טז) וַיְבָרַכְתִּי אֹתָהּ אֲנִי (ה') אֲבָרַךְ אֶת שְׂרָה שֶׁהִיא תוֹכֵל לְהוֹלִיד בּוֹ,⁸³⁰ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן אֲנִי (ה') אֲתוֹן לְךָ (אַבְרָהָם) בֶּן שִׁיּוּלָד לְךָ מִשְׂרָה, וַיְבָרַכְתִּיהָ אֲנִי אֲבָרַךְ אֶת שְׂרָה שֶׁלֹּא מִמֶּרְתָּהּ, הִיא תוֹכֵל לְגַדֵּל אֶת הַיֶּלֶד,⁸³¹ וְהִיְתָה לְגוֹיִם וּמֵהֶבֶן שִׁיּוּלָד לְךָ מִשְׂרָה יֵצְאוּ עַמִּים רַבִּים,⁸³² מִלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ וְכוּן, מֵהַזֶּרַע שִׁיּוּלָד לְךָ מִשְׂרָה, יֵצְאוּ מַלְכִים שִׁשְׁלֹטוֹ עַל עַמִּים רַבִּים⁸³³: (יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו אַבְרָהָם נָפַל עַל פָּנָיו כִּשְׁשֹׁמֵעַ שִׁיּוּלָד לוֹ בֶּן מִשְׂרָה,⁸³⁴ וַיִּצְחַק אַבְרָהָם שֶׁמַּח עַל כֵּךְ שֶׁעֲתִיד לְהוֹלִיד לוֹ בֶּן מִשְׂרָה,⁸³⁵ וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ כֵּךְ אָמַר אַבְרָהָם בְּלִבּוֹ: הֲלֹבֵן מֵאָה שָׁנָה יוֹלֵד וְאִם שְׂרָה הֵבֶת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד הִרִי זֶה דָּבָר תְּמוּהָ שֶׁאִדָּם יוֹלֵד כִּשְׁהוּא בֶּן מֵאָה שָׁנָה, וְשִׁשְׁשֹׁמֵעַ תוֹלֵד כִּשְׁהִיא בֵּת תִּשְׁעִים שָׁנָה, וּבְכָל זֹאת הִ' אָמַר לִי שֶׁהַדָּבָר יִתְקַיֵּם, וְעָשָׂה אִתִּי חֶסֶד, וְלֹכֵן יֵשׁ לְשִׁמּוֹחַ עַל כֵּךְ⁸³⁶: (יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים אַבְרָהָם אָמַר אֵל ה': לֹא יִשְׁמַעְעָל יִחִיהָ לְפָנָיִךָ הַלּוּוּאִי וְיִשְׁמַעְעָל יִתְקַיֵּם לְפָנֶיךָ. אַבְרָהָם אָמַר לְהִ' שֶׁהוּא אֵינוֹ רְאוּי לְשַׁכֵּר שִׁיּוּלָד לוֹ בֶּן מִשְׂרָה, וְהַלּוּוּאִי שִׁיּוּלָד לוֹ כֵּךְ שִׁשְׁשֹׁמֵעַל יִתְקַיֵּם לְפָנָיו ה',⁸³⁷ (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִ' אָמַר אֵל אַבְרָהָם: אֲבָל שְׂרָה אֶשְׁתַּדֵּף יִלְדֶת לְךָ בֵּן בְּאַמֶּת, שְׂרָה אֶשְׁתַּדֵּף תוֹלֵד לְךָ בּוֹ,⁸³⁸ וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק תִּקְרָא לְבֶן שֶׁהִ' יוֹלֵד לְךָ בְּשֵׁם יִצְחָק, עַל שֶׁשֶׁם הַשְּׂמִחָה שֶׁשְׂמַחַת בְּשִׁעָה שְׁבִישֶׁרֶתִי לְךָ שֶׁשְׂרָה עֲתִידָה לְהוֹלִיד לְךָ בּוֹ,⁸³⁹ וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית הַמִּילָה שֶׁהִיא הַבְּרִית שֶׁאֲנִי (ה') כִּרְתַתִּי עִם זֶרְעֶךָ, תִּהְיֶה

⁸²⁷ רש"י, ועיין בהערות בפרשת אחרי מות לסוגי הכרת השונים. א"ע כתב שיש אומרים שהכוונה היא שאין לו חלק לעולם הבא אך הם טועים בכך. כמו"כ כתב שיש אומרים שמי שחייב כרת מת לפני שהוא בן 52.

⁸²⁸ אונקלוס.

⁸²⁹ אונקלוס. רש"י: שרי משמע עלי ולא על אחרים, ואילו שרה משמע גם על אחרים. כלי יקר הסביר עפ"י הקבלה, שבהחלפת האות של שרה, היא עברה מהיותה כזכר שאינה מוליד לנקבה.

⁸³⁰ אונקלוס + רש"י. רש"י: הברכה היא שחזרה לנערותה.

⁸³¹ רש"י, והכוונה היא להנקה. לפי שהיו כולם אומרים ששרה הביאה אסופי מהשוק, הניקה שרה את הבנים של כולם. ספורנו: הברכה היא ששרה תוליד שלא בצער.

⁸³² אונקלוס.

⁸³³ אונקלוס.

⁸³⁴ אונקלוס.

⁸³⁵ אונקלוס. בניגוד לשרה ששם תרגם אונקלוס שהיא ממש צחקה כיוון שלא האמינה.

⁸³⁶ רש"י. א"ע: התמיהה על שרה היא גדולה יותר, שהרי כבר מצאנו שהאב היה מבוגר מאוד. רמב"ן: ניתן לפרש שאברהם התפלא על הדבר וניתן לומר שהדבר היה תמוה בעיני אברהם. הפלא היה שלאחר שנות נישואין רבות כל כך, אברהם יוליד בן משרה. עד עתה אברהם לא תמה שעמים ייצאו ממנו, היות וחשב שזה יקרה עם אישה אחרת, אך עתה, לאחר שהיה נשוי שנים רבות כל כך לשרה, והוא לא זכה לבנים ממנה, אמר לו ה' שיזכה לבן ממנה, וזאת הייתה תמיהתו של אברהם. כלי יקר: אברהם הבין מה' ששרה תאמץ ילד ולא תוליד בעצמה.

⁸³⁷ אונקלוס + רש"י. רש"י פירש שיחיה לפניך היינו שיעבוד לפניך, אך אנחנו פירשנו עפ"י האונקלוס שהכוונה היא לחיים ממש. רמב"ן: הכוונה היא "אם ישמעאל יחיה לפניך" והיינו שאברהם מתרצה בבן משרה, רק אם גם ישמעאל יחיה לפני ה'.

⁸³⁸ רש"י. רמב"ן: אבל היינו רק, כלומר שה' אמר לאברהם שרק שרה היא שתלד לו את בנו. אזה"ח: הסיבה שאברהם היה נצרך לתפילה על ישמעאל היא בגלל שהוא ראה כבר אז סימנים לא טובים בישמעאל. כמו"כ הסביר את המילה אבל בכך שה' אמר לאברהם שאמנם הוא עצמו יכול להסתפק בישמעאל, אבל שרה אינה יכולה. כמו"כ הסבר העניין עפ"י הקבלה.

⁸³⁹ רש"י. כמו"כ כתב רש"י שיש אומרים שנקרא יצחק כנגד י ניוסיונות וכנגד צ שנה של שרה וכנגד ח ימים שנימול וכנגד ק שנים של אברהם.

ליצחק. רק זרעו של יצחק ימול עצמו, ואילו זרעו של ישמעאל אינו חייב במילה⁸⁴⁰: (כ) וְלִישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעְתִּיךָ וגם קיבלתי את תפילתך על ישמעאל,⁸⁴¹ הֲנֵה בְרַכְתִּי אֹתוֹ הרי בירכתי את ישמעאל,⁸⁴² וְהַפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמָאד מְאֹד אני (ה') ארבה את זרעו של ישמעאל מאוד,⁸⁴³ שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד ישמעאל יוליד שנים עשר אנשים חשובים,⁸⁴⁴ וְנָתַתִּי לְגוֹי גָדוֹל אני (ה') אתן את ישמעאל לעם גדול⁸⁴⁵: (כא) וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֵת יִצְחָק אולם, את הברית שכרתתי עם צאצאיו, אקיים עם יצחק,⁸⁴⁶ אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֶרֶת יצחק הוא הבן ששרה תוליד לך בזמן הזה בעוד שנה⁸⁴⁷: (כב) וַיְכַל לְדַבֵּר אֹתוֹ ה' סיים לדבר עם אברהם,⁸⁴⁸ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם כבוד ה' הסתלק מעל אברהם⁸⁴⁹: (כג) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֵת יִשְׁמַעֲאֵל בְּנֹו אברהם לקח את בנו ישמעאל,⁸⁵⁰ וְאֵת כָּל יְלָדֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל מְקַנְתַּי בְּסָפוֹ וכן לקח אברהם את כל העבדים הזכרים שנולדו לו כעבדים (שאינם הייתה קנויה לאברהם לפני לידתם), ואת כל העבדים הזכרים שהוא קנה לאחר לידתם, כָּל זָכָר בְּאֲנָשֵׁי בֵית אַבְרָהָם אברהם לקח את כל הזכרים בביתו, וַיִּמָּל אֵת בְּשָׂר עַרְלָתָם אברהם מל את בשר הערלה של כל הזכרים בביתו, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה אברהם מל את אנשי ביתו באותו יום שה' ציווה אותו על המילה,⁸⁵¹ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים אברהם מל את כל הזכרים בביתו כמו שציווה אותו ה' לעשות⁸⁵²: (כד) וְאַבְרָהָם בֶּן תִּשְׁעִים וַתִּשַׁע שָׁנָה בְּהַמְלוֹ בְּשָׂר עַרְלָתוֹ אברהם היה בן תשעים ותשע שנים כאשר הוא מל את בשר ערלתו⁸⁵³: (כה) וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנֹו בֶן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהַמְלוֹ אֵת בְּשָׂר עַרְלָתוֹ וישמעאל היה בן שלוש עשרה שנה בשעה שהוא מל את בשר ערלתו: (כו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנֹו בדיוק ביום בו היה אברהם בן תשעים ותשע וכן בדיוק ביום בו היה ישמעאל בן שלוש עשרה (ביום ההולדת שלהם) הם מלו את עצמם⁸⁵⁴: (כז) וְכָל אֲנָשֵׁי בֵיתוֹ יְלָדֵי בֵית וּמְקַנְתַּי כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן נֶכֶד נִמְלְוּ אֹתוֹ יחד עם אברהם וישמעאל, מלו את עצמם גם העבדים שנולדו לעבדים של אברהם וכן העבדים שקנה אברהם:

⁸⁴⁰ רש"י.

⁸⁴¹ אונקלוס. אוה"ח: לאחר שנודע לאברהם שיוולד לו בן משרה, אם כן תפילתו של ישמעאל הייתה לחינם, ובכל זאת ה' אמר לו שהוא יקבל את תפילתו של אברהם, כדרך שקלת חכם אפילו על חינם באה. בפירושו השני כתב שה' אמר לאברהם שתפילתו שישמעאל יהיה צדיק התקבלה וישמעאל עתיד לחזור בתשובה.

⁸⁴² אונקלוס.

⁸⁴³ אונקלוס.

⁸⁴⁴ אונקלוס. רש"י: הנשיאים יכלו כעננים.

⁸⁴⁵ אונקלוס.

⁸⁴⁶ אונקלוס.

⁸⁴⁷ אונקלוס.

⁸⁴⁸ אונקלוס.

⁸⁴⁹ אונקלוס. רש"י: לשון נקיה היא כלפי השכינה ללמד שהצדיקים הם מרכבתו של מקום. רמב"ן: יש בכך סוד והכוונה היא שהאבות הם מרכבתו של מקום. א"ע: כאן הוא ההיפך ממה שיצא קין מלפני ה'.

⁸⁵⁰ אונקלוס. אוה"ח: אברהם היה צריך לשכנע את ישמעאל, היותר וכבר היה גדול.

⁸⁵¹ רש"י.

⁸⁵² אונקלוס. אוה"ח: שכנע ישמעאל היה כמו שציווה אותו ה' לעשות. בפירושו השני כתב שאברהם לא התעכב מעשיית המילה. בפירושו השלישי כתב שאברהם מל עצמו ראשון. אמנם הרמב"ן כתב שאברהם נימול אחרון, רק לאחר שנימולו כל הזכרים האחרים של אנשי ביתו.

⁸⁵³ רש"י הביא את המדרש שאברהם בתחילה פחד למול עצמו ואחז בעורלתו וה' סייע בעדו לחתוך.

⁸⁵⁴ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שאברהם מל את כל הזכרים בביתו באותו יום שצווה על המילה.

(א) וַיֵּרָא אֱלֹהִים יְקֹוֹק בְּאֵלֵי מֶמְרָא ה' התגלה אל אברהם במישור ששייך לאדם שנקרא ממרא,⁸⁵⁵ והוא

יֵשֵׁב פְּתַח הָאֵהֶל כְּחַם הַיּוֹם בשעת התגלות ה' אליו, אברהם ישב בפתח אוהלו בצהרי היום, הזמן ביום

⁸⁵⁵ אונקלוס. רש"י: מטרת ההתגלות הייתה כדי לבקר את החולה, כיוון שהיה זה היום השלישי למילתו של אברהם. הסיבה שה' התגלה אל אברהם דווקא באלוני ממרא היא בגלל שממרא היה זה שנתן לאברהם עצה על המילה. רשב"ם: ההתגלות היא על ידי שלושת האנשים שביקרו אותו שבעצם היו מלאכים, ובהרבה מקומות נקרא המלאך בלשון השכינה. ספורנו: ה' הופיע כדי לכרות את הברית. לאחר שאברהם נימול באלוני ממרא, ה' הופיע שם גם כן כדי לקיים את חלקו בברית. הא"ע דוחה את הפירוש שההתגלות הייתה ע"י שלשת המלאכים, היות ולאחר מכן כתוב ששני מלאכים הגיעו אל סדום, ואם כן, לא ייתכן שלאחר מכן היו פחות מלאכים, ולכן פירש כרש"י. הרמב"ן הביא בתחילה את דברי הרמב"ם ממורה נבוכים המפרש את הפסוקים באופן דומה לפירוש הרשב"ם: הפרשה היא כלל ופרט, וההתגלות של ה' אל אברהם הייתה על ידי שלושת האנשים, תיאור המופיע לאחר פסוק זה. הרמב"ן הקשה על כך: א. איך ייתכן שבמראה הנבואה אנשים אכלו בשר וכל הדברים האחרים אירעו. לדוגמא: לפי פירוש הרמב"ם, סדום באמת לא נהפכה, שהרי המלאכים לא באמת הפכו את סדום, אלא עשו זאת רק במהלך הנבואה. ב. מה התועלת העולה מלהראות לאברהם במראה הנבואה את הפרטים? ג. הרמב"ם אמר גם על מאבק יעקב עם המלאך שהכל הוא על דרך הנבואה, ואם כן לא מובן מדוע צלע יעקב לאחר מכן. ד. לא ייתכן שלוט עצמו היה נביא, קל וחומר שלא ניתן לומר על אנשי סדום שראו את המלאכים שהם היו נביאים. הרמב"ן מאריך לבאר שכאשר אדם רואה מלאך, היינו במראה או בחלום, כיוון שהאדם אינו יכול לראות מלאך בראיה רגילה, אך מי שזוכה לראות מלאך, אין הדבר אומר שהוא נביא. בכך דוחה הרמב"ן את דברי הרמב"ם הטוען שיש הבדל בין נבואת משה לנבואת שאר הנבואים שכל המלאכים התנבאו על ידי מלאך, שהרי לפי הרמב"ן, אין נבואה על ידי מלאך, ומי שרואה מלאך, אין הדבר אומר שהוא נביא. הדבר מוכח מדיניאל שראה מלאך ואילו לפי חז"ל לא היה נביא, וכן ספר דניאל לא נכתב יחד עם שאר ספרי הנביאים מכיוון שכל עניינו של דניאל היה עם המלאך גבריאל. הוכחה נוספת לכך ששאר הנביאים לא התנבאו דווקא על ידי מלאך היא מכיוון שאנחנו רואים שה' חילק את נבואת משה מנבואת האבות בשם שבו התגלה אליהם, ולא אמר שאל האבות התגלה על ידי מלאך. כמו"כ ניתן להוכיח ששאר הנביאים לא התנבאו דווקא ע"י מלאך ממדרש חז"ל שאמרו שטענתו של בלעם כלפי ה' הייתה שהוא רגיל לצוות על דבר ולאחר מכן לבטל את הציווי ע"י מלאך, כמו בציווי העקידה ובציווי שהוא יילך עם הנשים ששל בלק. הלכך הסביר הרמב"ן שראיית מלאך היא מדרגת נבואה שנקראת גילוי עיניים, ואיננה נבואה. אולם, כאשר המלאכים מוזכרים בלשון אנשים (כמו אצלנו), הוא הנקרא "מלבוש" שאנשים צדיקים יכולים לראות את הלבוש של המלאכים בהתגלות, והוא אינו יכול לפרש יותר כדי לא לומר סודות. ויש מקומות שבו כתוב שהמלאך דיבר או שראו מלאך ולא בלשון איש, וזוהי התגלות אחרת מסוג ההתגלות שכתוב בה "איש". לכן, פירש הרמב"ן שבעוד שאברהם כלל לא היה מתכוון לנבואה, אלא היה יושב בפתח האוהל כדי להתקרב מהחום שהציק למילתו, התגלה ה' אל אברהם. מטרת הגילוי אינה כדי לצוות דבר, ואינה כדי לדבר איתו, אלא היא רק גמול על המצווה שהוא מל, כדי להודיע לאברהם שה' רצה את מעשה המילה שלו (וזוהי פירוש דברי חז"ל שהגילוי היה כדי לבקר את החולה), כשם שלאחר בניית המשכן, ה' התגלה אל בני"י כדי להודיע שמעשה בניית המשכן היה רצוי לפניו. כמו"כ יש לפעמים גילוי שכינה כדי להראות כעס, כמו שהיה בשעה שבני"י רצו לרגום את כלב ויהושע באבנים. המילים "וירא אליו" מראים שפסוק זה הוא המשך ישיר של הפסוק שלפניו, למרות שיש הפסק של פרשה ביניהם. אפשרות נוספת שכתב הרמב"ן היא שאברהם התרפא מהמילה על ידי התגלות זו של ה'. א"ע כתב בפס' יג' שיש אומרים שהאנשים היו נביאים, וקשה על כך שהרי אברהם עצמו היה נביא, ומה הטעם שה' שלח אליו נביאים אחרים שאינם גדולים ממנו בנבואה. אותם מפרשים עונים שהנביאים באו אל שרה ולא לאברהם. וכן פירוש הדבר "כי משחיתים אנחנו" אינו שהם עצמם ישחיתו את סדום ועמורה, אלא שהם יעשו מופתים וה' יהפוך את העיר כמו שמשא ואהרון עשו מופתים בעשרת המכות. כמו"כ פירש הא"ע פירוש נוסף, שלאחר הסיפור עם האנשים שהגיעו אל אוהלו של אברהם, ה' התגלה אל אברהם על עניין סדום, והפסוק הראשון בפרשה מקומו בעצם לאחר הסיפור עם האנשים. אוה"ח: התגלות זו של ה' היא כדי שהאבות יהיו מרכבה לשכינה, ולכן כתוב "וירא אליו" כדי לא להפסיק בין ההתגלות אל אברהם על ידי המילה ה'. לכן לא נאמר יותר "וירא" בכל הנבואות שנאמרו לאברהם, אלא רק כאן, ובזאר הנבואות נאמר "וירא", כיוון שכאן, אברהם כבר נעשה מרכבה לשכינה. כמו"כ כתב אוה"ח שלאחר המילה, התגלה בבשרו ולאברהם קדושה. כמו"כ הסביר אוה"ח שהתגלות זו אל אברהם הייתה התגלות שלימה יותר מההתגלויות שבהם התגלה ה' אל אברהם לפני כן, כיוון שלאחר המילה, מעלת הנבואה של אברהם הייתה גבוהה יותר. כלי"ק: הסיבה שכתוב "וירא אליו" ולא כתוב "וירא אליו" היא כדי לומר שהסיבה שה' התגלה אל אברהם לא הייתה בגלל שאברהם היה אב המון גויים, אלא בגלל שהיה עניו ושפל. בפירושו השני כתב שעד עתה היו הנבואות לאברהם נבואות מצד שהיה אב לארם, מכיוון שהכניס את כולם תחת כנפי השכינה, ורק לאחר המילה, התגלה ה' אל אברהם מצד עצמו. בעניין מטרת הנבואה כתב הכלי יקר, שה' רצה להודיע לאברהם את רשעותם של אנשי סדום, על ידי שאנשי סדום לא ייתנו למלאכים להתאכסן אצלם, וכך יסכים אברהם להפיכת סדום. ה' הושיב את ביה"ד של מעלה כנגד ביה"ד של מטה כדי

שבו החום גבוה יותר מאשר בשאר היום. אמנם, אין מפורש מה היה תוכן התגלותו של ה' אל אברהם, וחז"ל אומרים שה' התגלה אל אברהם כדי לבקר את החולה. (בגלל שאברהם היה חולה ממילתו, התגלה אליו ה' על מנת לבקרו)⁸⁵⁶: **(ב) וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא אַבְרָהָם זָקֵף אֶת עֵינָיו וְרָאָה**⁸⁵⁷ **וְהָיָה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו** (אברהם ראה) שלושה אנשים שהיו עומדים לפני האוהל שלו (לפי חז"ל, וכך משמע מרצף פרקים יח' ויט', היו אלה מלאכים, וכך צריך לומר גם על פי פשוטו של מקרא, שהרי אחד האנשים בישר שלשרה יהיה בן בעוד שנה),⁸⁵⁸ **וַיֵּרָא אַבְרָהָם הַבֵּן שֶׁהָאֲנָשִׁים עִמּוֹ בְּמִקוּמָם וְלֹא נִיגְשׁוּ אֵלָיו, מִכִּיוּן שֶׁהֵם לֹא רָצוּ לְהַטְרִיחַ אוֹתוֹ,**⁸⁵⁹ **וַיֵּרָץ לְקִרְאתָם מִפֶּתַח הָאוֹהֶל אַבְרָהָם, רָץ מִפֶּתַח הָאוֹהֶל, לְקִרְאת שְׁלוֹשֵׁת הָאֲנָשִׁים שְׂרָאָה,**⁸⁶⁰ **וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֶרְצָה כְּשֶׁאֲבָרָהֶם הִגִּיעַ אֶל הָאֲנָשִׁים שְׂרָאָה, הוּא הַשְׁתַּחֲוּוּהָ עַל הָאֶרֶץ**⁸⁶¹: **(ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם פְּנֵה לְאָדָם הַמְּכֻבָּד מִתּוֹךְ שְׁלוֹשֵׁת הָאֲנָשִׁים שְׂרָאָה, וְאָמַר לוֹ:**⁸⁶² **אֲדֹנָי אִם נָא מִצְּאֹתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ אֲדֹנָי! אִם מִצְּאֹתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, אֵל תַּעֲבֹר עִשְׂיִי שְׂרָאָה וְגַם שְׂרָאָה הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינְתָךְ יִכְנְסוּ אֵלָי. אִם אֲנִי מוֹצֵא חֵן בְּעֵינֶיךָ, אֵל תַּעֲבֹר בְּלִי לְהִכְנֹס אֵלָי, וְכֵן גַּם הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינְתָךְ יִכְנְסוּ אֵלָי**⁸⁶³: **(ד) יִקַּח נָא מֵעַט מִיָּם אֲנִי אוֹמֵר לְמִישְׁהוֹ לְהַבִּיא לְכֶם מֵעַט מַיִם,**⁸⁶⁴ **וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם**

לדון על הפיכת סדום. ממילא מובנים דברי חז"ל שאמרו שמהתגלות זו אנו למדים על הרמז שה' יושב בעצת הדיינים. בהסבר כחם היום כתב שדיין צריך לראות את הגיהנום פתוח לפניו. כמו"כ חילק אה"ח בין יום המילה המסוכן ביותר שהוא היום הראשון והשני, לבין יום המילה שהוא מחליש יותר את האדם, שהוא היום השלישי.

⁸⁵⁶ אונקלוס. רש"י: אברהם ישב בפתח האוהל כדי לראות אם יש עוברים ושבים כדי להכניסם לביתו, וה' הוציא חמה מנרתיקה כדי שלא להטריח אותו באורחים, ומכיוון שה' ראה שאברהם מצטער על כך שאין לו אורחים, הביא לו ה' את דמות שלושת האנשים בדמות אנשים. המהר"ל הסביר שהטעם שה' לא הכניס פשוט את נרתיק החמה חזרה פנימה ואז יבואו אורחים היא מכיוון שאז היו באים הרבה יותר אורחים משלושה אורחים. רשב"ם: הסיבה שכתוב כחום היום היא כדי לומר שאברהם לא הזמין את אורחיו לישון (למרות שלוט כן הזמין אותם) בגלל שעדיין היה אמצע היום. הרמב"ן בפסוק ג' הסביר שאברהם לא הציע להם לישון כיוון שידע שאין רצונם בכך.

בעניין הכתיב החסר של המילה "ישב" כתב רש"י שאברהם ישב וביקש לעמוד, ואז ה' אמר לו לשבת ולא לעמוד, וה' בעצמו יעמוד, והדבר יהיה לסימן שה' עתיד להתייצב כאשר הדיינים יושבים לדין והדיינים עצמם יישבו.

⁸⁵⁷ אונקלוס. ספורנו: אברהם התכוון להסתכל.

⁸⁵⁸ אונקלוס + רש"י. ספורנו: האנשים פנו אל אברהם כדי לדבר איתו כאשר הוא היה פנוי מראיית פני השכינה. רמב"ן: האנשים היו עומדים מולו ומסתכלים, ומכיוון שאברהם ישב והם עמדו, כתבה התורה "עליו". בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שהמלאכים היו ניצבים על האוהל עצמו, שהיו קרובים מאוד אל האוהל, אך לא היו צמודים אל פתח האוהל. אה"ח: הסיבה שכתוב "וירא והנה שלושה אנשים" היא מכיוון שלו היה כתוב "וירא שלושה אנשים", התורה הייתה אומרת דבר שקר, שהרי לא היו באמת אנשים, אלא היו מלאכים. כמו"כ פירש ש"עליו" היינו לצורכו, לצורך הכנסת אורחים.

בהסבר שליחת שלושת האנשים, כתב רש"י שתפקיד אחד מהם היה לבשר לשרה שהיא עתידה ללדת, ותפקיד אחד מהם היה להפוך את סדום והשלישי תפקידו היה לרפא את אברהם, מכיוון שמלאך אחד אינו עושה שתי שליחויות. רפאל שריפא את אברהם, הלך גם כדי להציל את לוט.⁸⁵⁹ רש"י.

⁸⁶⁰ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שהתורה כתבה מפתח האוהל היא כדי לומר שאברהם לא זז מפתח האוהל, גם לאחר שהשכינה הסתלקה.

⁸⁶¹ אונקלוס. רמב"ן: אברהם הכיר בהם שהם מלאכים ולכן השתחוה להם.

⁸⁶² רש"י. רמב"ן: אברהם פנה אל כל אחד מהמלאכים ודיבר איתם. אה"ח: אברהם פנה אל המלאך שבא להפוך את סדום, שלא היה לו שום שייכות אליו, ואמר לו שייכנס אליו. לשני המלאכים האחרים לא היה צריך אברהם לפנות, כיוון שהם היו נכנסים אליו בכל מקרה.

⁸⁶³ רש"י. לפי פירוש זה, "אדוני" הוא בלשון חול. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שאברהם אמר לה' שלא יעבור מאצלו, ושיישאר שם בעודו פונה אל שלושת האנשים. לפי זה, המדובר כאן הוא בלשון קודש. כמו"כ יש לומר לפי פירוש זה שהאמירה אל ה' הייתה לפני הריצה לעבר האורחים. רמב"ן: אברהם פנה אל כל אחד מהאדונים וקרא להם אדוני.

וכך, על ידי המים שייטנו לכם, אתם תוכלו לרחוץ את רגליכם,⁸⁶⁵ וְהִשְׁעֵנוּ תַּחַת הָעֵץ ואתם תוכלו להישען תחת האילן⁸⁶⁶: (ה) וְאֶקְחָה פֶת לֶחֶם ואני (אברהם) אקח פת לחם, וְסִעְדוּ לְבַבְכֶם ואתם תוכלו לסעוד את ליבכם, אתם תוכלו לאכול לשובע,⁸⁶⁷ אַחַר תִּעְבְּדוּ ולאחר שתרצו את רגליכם ותאכלו, אתם תוכלו להמשיך לדרכיכם,⁸⁶⁸ כִּי עַל בֶּן עֵבְרָתֶם עַל עֲבָדְכֶם (אני מבקש מכם שתרצו את רגליכם ושתאכלו) כיוון שאתם עברתם לידי, ואני מבקש מכם שתכבדו אותי בכך שתרצו את רגליכם ושתאכלו,⁸⁶⁹ וַיֹּאמְרוּ האנשים אמרו לאברהם: בֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ כך תעשה כמו שאמרת לנו, תביא לנו פת לחם ושליח שלך יביא לנו מים לרחוץ את רגלינו⁸⁷⁰: (ו) וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֱהֱלָה אֶל שָׂרָה אברהם מיהר ללכת אל האוהל, שם הייתה שרה,⁸⁷¹ וַיֹּאמֶר אברהם אמר לשרה: מִהְרֵי שָׁלַשׁ סָאִים קָמַח סֶלֶת תִּמְהָרִי ותיקחי קמח של חיטים במשקל של שלוש סאים. סאה היא מידת משקל איתה היו משתמשים בזמן התורה, כמו שהיום אנחנו משתמשים במידת משקל של קילוגרם,⁸⁷² לוֹשִׁי וְעֵשִׂי עֲגוֹת תלושי את הבצק שתעשי מקמח החיטים, ותכיני מהבצק עוגות⁸⁷³: (ז) וְאֵל הַבָּקָר רִץ אַבְרָהָם אברהם עצמו רץ אל המקום בו היה הבקר שלו,⁸⁷⁴ וַיִּקַּח בֶּן בְּקָר רֶדֶד וְטוֹב אברהם לקח פר צעיר שבשרו היה רך וטוב,⁸⁷⁵ וַיִּתֵּן אֶל הַנְּעָר אברהם נתן את הפר לנערו כדי שיכין את הבשר,⁸⁷⁶ וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ הנער מיהר להכין את בשר הפר לאכילה⁸⁷⁷:

⁸⁶⁴ רש"י, ע"י שליח, ולכן ה' שילם לבניו ע"י שליח, כאשר הכוונה היא להכאת הסלע ע"י משה. אוה"ח: הרמז במים הוא לתורה, שייקחו מהתורה. כלי יקר: על ידי המים, הם היו אמורים לבטל את הע"ז בכל שהוא, ולכן הספיק לצורך העניין מעט מים.

⁸⁶⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה היא שאברהם חשב שהם ערבים שמשתחווים לאבק רגליהם, ואברהם הקפיד שלא להכניס עבודה זרה לביתו. לעומת אברהם, לוט לא הקפיד שלא להכניס עבודה זרה לביתו, ולכן הוא הקדים לינה לרחיצה.

⁸⁶⁶ אונקלוס. כלי יקר: ההישענות תחת העץ היא סימן להם לחסות בצל ה'.

⁸⁶⁷ לכאורה כך משמע מפירוש רש"י שכתב שלחם היא סעודת הלב.

⁸⁶⁸ רש"י.

⁸⁶⁹ רש"י + א"ע. רמב"ן: אחרי שעברתם כאן, אין זה ראוי שלא תנוחו כאן מעט.

⁸⁷⁰ אונקלוס. ספורנו: האנשים אמרו לאברהם למהר ולעשות כן, ולכן היה צריך אברהם לרוץ. א"ע: תביא לנו רק פת לחם כמו שאמרת, כיוון שהאנשים היו מנומסים ולא רצו יותר מפת לחם. רמב"ן: כן תעשה שתביא לנו את הדברים אל מתחת לעץ, אך אל תעכב אותנו יותר מדי.

⁸⁷¹ אונקלוס.

⁸⁷² רשב"ם. רש"י: יש כאן שני דברים נפרדים: קמח וסולת. הסולת הוא כדי להכין את העוגות והקמח הוא כדי לכסות את הכלי איתו הכינה את העוגות, כדי לשאוב את הזוהמה. רמב"ן: הביא בשם חז"ל שלכל אחד מהאנשים הביא אברהם שלוש סאים. על כך כתב הרמב"ן שהסיבה שאברהם הביא כל כך הרבה לחם היא בגלל שהיה בהאכלת המלאכים מעין הקרבת קרבנות, או שיחד עם האנשים גם גדולי ביתו אכלו שם. על דרך הפשט כתב שאברהם אמר לשרה לקחת שלוש סאים של קמח כדי להכין מהקמח סולת, וכך יצא שבעצם העוגות נאפו מפחות משלוש סאים. כלי יקר: קמח הוא שם כולל, ובהתחלה אמר אברהם לשרה לקחת את השם הכולל של קמח, ולאחר מכן חשב שמה שרה תיקח את הקמח שאינו משובח, ולכן פירש לה לקחת את הקמח היפה, את הסולת.

⁸⁷³ אונקלוס.

⁸⁷⁴ אונקלוס. רשב"ם: הסיבה שאברהם היה צריך לרוץ היא מכיוון שאמר להם שיעשה דבר מועט, והוא רצה לעשות להם הרבה, היה צריך להספיק את הכל. רמב"ן: התורה רצתה להראות את מידת הכנסת האורחים של אברהם שלמרות שהיה זקן וחלש מהמילה, והיו לו הרבה מאוד עבדים, בכל זאת עשה הכל לבד ובמהירות.

⁸⁷⁵ אונקלוס. רש"י: היו כאן שלושה פרים, ואברהם שחט שלושה פרים כדי להאכיל אותם שלושה לשונות של חרדל.

⁸⁷⁶ רש"י: הנער הוא ישמעאל ואברהם נתן לו את הפר כדי לחנוך אותו במצוות.

⁸⁷⁷ אונקלוס.

(ח) וַיִּקַּח חַמְצָאָה וְחֵלֶב וּבֶן הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה אַבְרָהָם לֶקַח חַמְצָאָה, חֵלֶב וְאֵת בֶּשֶׂר הַפֶּר שֶׁנֶּעְרַו הַכִּיּוֹן, וַיִּתֵּן לְפָנֵיהֶם אַבְרָהָם הֵנִיחַ אֶת הַחַמְצָאָה, הַחֵלֶב וּבֶן הַבְּקָר לִפְנֵי הָאֲנָשִׁים, וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ אַבְרָהָם שִׁימַשׁ אֶת אֲוֹרָחָיו כְּשִׁכּוֹלָם הָיוּ מֵתַחַת לְאֵילָן. אַבְרָהָם הָיָה מְגִישׁ וּמִפְנֵה אֶת הָאוֹכֵל שֶׁהֵנִיחַ לִפְנֵי הָאֲוֹרָחִים, וַיֹּאכְלוּ הָאֲנָשִׁים אֶכְלוּ אֶת הָאוֹכֵל שֶׁהֵנִיחַ אַבְרָהָם לִפְנֵיהֶם⁸⁷⁸: (ט) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הָאֲנָשִׁים שְׂאֵלוּ אֶת אַבְרָהָם: אֵיזָה שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ הֵיכֵן נִמְצְאָת שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ, וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם עֲנֵה לְאֲנָשִׁים: הִנֵּה בְּאֵהָל שְׂרָה נִמְצְאָת בְּאוֹהֶל⁸⁷⁹: (י) וַיֹּאמֶר אֶחָד הָאֲנָשִׁים אָמַר לְאַבְרָהָם: שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךְ פְּעַת חַיָּה אֲנִי עוֹד אַחֲזוֹר אֵלַיךְ בְּעוֹד שָׁנָה מֵהַיּוֹם, וְאַתֶּם (אֶתְּהוּ וְשָׂרָה) תֵּהִיוּ חַיִּים וְקַיִימִים, וְהִנֵּה בֶן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ וּבְעוֹד שָׁנָה, כִּשְׂאֲחֲזוֹר אֵלַיךְ, כִּבֵּר יִהְיֶה לְשָׂרָה בֶן, וְשָׂרָה שִׁמְעַת פֶּתַח הָאֵהָל שְׂרָה הֵייתָה בִּפְתַח הָאוֹהֶל וְהִיא שִׁמְעָה אֶת דְּבַרֵי הָאִישׁ שְׂאֵמַר שְׁבַעֲוֹד שָׁנָה יִהְיֶה לָּהּ בֶן, וְהוּא אֲחֵרָיו פֶּתַח הָאוֹהֶל הִיא מֵאַחֲרָיו הַמְּלֹאךְ, וְלֹכֵן לֹא רָאָה הַמְּלֹאךְ אֶת שְׂרָה, וְהִיא הֵייתָה יְכוּלָה לְשִׁמּוֹעַ אֶת דְּבַרֵיהֶם⁸⁸⁰: (יא) וַאֲבָרְהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים אַבְרָהָם וְשָׂרָה הָיוּ זְקֵנִים, בָּאִים בְּיָמִים עַל אַבְרָהָם וְשָׂרָה עֲבָרוּ הֶרְבֵּה יָמִים, וְלֹכֵן הֵם הָיוּ זְקֵנִים, וְחָדָל לְהִיּוֹת לְשָׂרָה אֶרֶץ בְּנָשִׁים בְּגַלְל זְקֵנוֹתָהּ שֶׁל שְׂרָה, הִיא כִּבֵּר לֹא הֵייתָה יְכוּלָה לְלַדֵּת בְּדֶרֶךְ טְבַעִית⁸⁸¹: (יב)

⁸⁷⁸ אונקלוס. רש"י: את הלחם לא הביא כיוון ששרה פירסה נידה והעיסה נטמאה. רשב"ם: אין צורך לומר כלל שאברהם הביא את פת הלחם, כיוון שבהבאת הלחם אין שום חידוש.

⁸⁷⁹ אונקלוס.

⁸⁸⁰ אונקלוס. רשב"ם: כאשר חלק מהאנשים יושבים והאחרים עומדים, הרי זה נחשב שהוא עומד עליהם.

⁸⁸¹ אונקלוס. רש"י: מכיוון שמדובר במלאכים צריך לומר שהאנשים הראו את עצמם כאילו הם אוכלים.

⁸⁸² אונקלוס. רש"י: יש ניקוד על האותיות אי"ו, וכשיש יותר אותיות מנוקדות מאשר אותיות שאינן מנוקדות, דורשים את הכתב ולא את האותיות המנוקדות, וכאשר יש יותר אותיות מנוקדות מאשר האותיות שאינן מנוקדות, דורשים את האותיות המנוקדות. כאן, שיש יותר אותיות מנוקדות, דורשים את האותיות אי"ו ואומרים שגם את שרה שאלו היכן נמצא אברהם (איו = היכן הוא). כמו"כ כתב רש"י שהמלאכים באמת ידעו היכן נמצאת שרה, אלא ששאלו את אברהם למקום המצאה מכיוון שהם רצו לחבב את שרה על אברהם ולהראות לה שהיא צנועה. הסבר נוסף שכתב רש"י לשאלת המלאכים היא כדי לתת לה לשתות מהכוס עליו ברכו ברכת המזון. ספורנו: שאלו היכן שרה כדי לבשר לה על הולדת יצחק, לאחר שהדבר כבר בושר לאברהם. רשב"ם: שאלו כדי לדבר איתו, כמו שה' שאל את בלעם מיהם האנשים שאיתו. אוה"ח: המלאכים רצו להדגיש שמטרת בואם הייתה לבשר לשרה ולא לבשר לו, ולכן שאלו היכן נמצאת שרה. כלי יקר: השאלה אינה על מקום המצאה של שרה ושל אברהם, אלא על המדרגה, מהי המדרגה בהם הם נמצאים.

⁸⁸³ אונקלוס.

⁸⁸⁴ אוה"ח: הסיבה שבשאלה שאלו כולם ואילו כאן רק אחד אמר היא מכיוון שבשאלה, משום דרך ארץ, היה ראוי שכל אחד ישאל.

⁸⁸⁵ רש"י. רשב"ם: כעת חיה היינו שכעת שרה תוליד בן, וחיה היינו מלשון ללדת. ספורנו: אני אחזור אליך בזמן המילה. רש"י: סיבת הכפילות היא מכיוון שבישר לו שאין הוא יכול לחזור אלא בשליחותו של מקום. אוה"ח: הסיבה שכתוב שוב אשוב היא מכיוון שהיו שני שלבים אצל יצחק. בהתחלה, כשהוא נולד, לא היה ראוי להוליד, ולאחר מכן, בעקידה קיבל יכול להוליד, ולכן יש כאן שתי חזרות של המלאך אל יצחק. רמב"ן: אין הכוונה הבשיבה לחזרה, אלא בסוף השנה.

⁸⁸⁶ אונקלוס.

⁸⁸⁷ אונקלוס.

⁸⁸⁸ רש"י. א"ע: המלאך היה מאחורי האוהל, ואברהם ישב בפתח האוהל ולא ראה את שרה. בפירושו השני כתב שפתח האוהל של שרה היה מאחורי האוהל של אברהם. רשב"ם: הפתח היה אחרי המלאך המדבר.

⁸⁸⁹ א"ע. רמב"ן: כאשר האדם צעיר, הדבר נקרא שהוא "עומד בימים", היות וימיו הם שלו, הוא יכול לשלוט בזמן שלו. אך כאשר האדם כבר הזדקן, כל יום הוא כאילו בא מארץ אחרת, ואינו שולט בזמן שלו, האדם הזקן כל הזמן עוברות עליו צרות ואין לו מנוחה בימים. בשני מקומות נוספים (מלכים א' א', וכן בפרק כד') פירשנו שהכוונה היא שהם לא הזקנו לפני זמננו, אלא היו זקנים מאוד כפי שהיה ראוי להם בגילם.

⁸⁹⁰ עפ"י רש"י שפירש שפסק ממנה אורח נידות.

וְתִצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ שָׂרָה צַחֲקָה בְּלִיבָה,⁸⁹¹ לְאָמֹר כִּךְ אָמְרָה שָׂרָה בְּשַׁעָה שֶׁהִיא צַחֲקָה: אַחֲרֵי בְּלָתִי וְהִתְהַלְכָה לִי עֲדֹנָה אַחֲרַי שְׂאֵנִי כִּבְר הַזְדַּקְנִתִּי, הַבֶּשֶׂר שֶׁלִּי יִחְזֹר וְיִהְיֶה עֵדִין כְּבִשְׂרָם שֶׁל אֲנָשִׁים צַעֲרִים?⁸⁹² וְאֲדַנִּי זָקֵן וְגַם אֲדוֹנִי, אֲבֵרָהּ בְּעַלִּי, כִּבְר הַזְדַּקְנִי, וְאִם כֵּן, אֵיךְ יִוָּכַל לִהְיוֹת שִׁיּוּלֵד לִנּוּ בִּן⁸⁹³: (יג) וַיֹּאמֶר יִקְוֶה אֶל אֲבֵרָהּ הִיא שְׂאֵל אֶת אֲבֵרָהּ: ⁸⁹⁴ לְמָה זֶה צַחֲקָה שָׂרָה מְדוּעַ צַחֲקָה שָׂרָה, לְאָמֹר כִּךְ אָמְרָה שָׂרָה כִּשְׂצַחֲקָה: הָאֵף אֲמַנָּם אֵלֶּךְ הָאֵם בְּאֵמֶת אֲנִי אֵלֶּךְ?⁸⁹⁵ וְאֲנִי זָקֵנָתִי הִרִי אֲנִי כִּבְר זָקֵנָה, וְאִם כֵּן, כִּיצַד אוֹכֵל לְלֶדֶת⁸⁹⁶: (יד) הֵיפְלֵא מִיִּקְוֶה דְבָר הָאֵם יֵשׁ דְּבַר שֶׁהוּא מְכֻסָּה מֵהִיא, הָאֵם יֵשׁ דְּבַר מְנוּעַ מִלְּפָנֶי הִיא, הָאֵם יֵשׁ דְּבַר בְּעוֹלָם שֶׁהִיא אֵינָה יִוָּכַל לַעֲשׂוֹתוֹ? מְדוּעַ שָׂרָה חֲשָׁבָה שְׂאֵנִי (הִיא) יִוָּכַל לַגְרוֹם לָהּ לְלֶדֶת?⁸⁹⁷ לְמוֹעֵד אֲשׁוּב אֵלַיךְ בְּעֵת חַיָּה אֲנִי (הִיא) אֲחֻזֹּר בְּאוֹתוֹ מוֹעֵד שְׂקִבְעִתִּי, בְּעוֹד שְׁנָה מֵהַיּוֹם, בּוּ תִהְיֶה חַיִּים וְקִיִּימִים,⁸⁹⁸ וְלִשְׂרָה בֵּן וְכִשְׂאֲחֻזֹּר בְּעוֹד שְׁנָה, כִּבְר יִהְיֶה לְשָׂרָה בֵּן⁸⁹⁹: (טו) וְתִכְחַשׁ שָׂרָה שָׂרָה הִתְכַחֶשָׁה,⁹⁰⁰ לְאָמֹר כִּךְ אָמְרָה שָׂרָה בְּשַׁעָה שֶׁהִתְכַחֶשָׁה: לֹא צַחֲקָתִי (שָׂרָה אָמְרָה) לֹא צַחֲקָתִי! כִּי יִרְאֶה (הַסִּיבָה שֶׁשָׂרָה הִתְכַחֶשָׁה וְאָמְרָה שֶׁהִיא לֹא צַחֲקָה הַיִּיתָה) מְכִיוּן שֶׁהִיא הַיִּיתָה יִרְאֶה לּוֹמֵר שֶׁהִיא בְּאֵמֶת צַחֲקָה,⁹⁰¹ וַיֹּאמֶר אֲבֵרָהּ אֲמַר

⁸⁹¹ תרגום יונתן וכן נראה שמשמעות אונקלוס. א"ע: הכוונה היא בתוכה ונראה לי שכונת דבריו ג"כ לדברי תרגום יונתן. ספורנו: הסיבה ששרה צחקה היא מכיוון ששרה לא ידעה שאלה הם דברי ה' אלא חשבה שהדברים הם בבחינת ברכת נביא, וחשבה שלא יועיל שום ברכת זקנים להוליד. אוה"ח: הצחוק אצל אברהם ושרה שווה, ובשניהם הכוונה היא לשמחה. אלא שאברהם שמח מיד כשהתבשר על הולדת הזרע ואילו שרה שמחה רק לאחר שראתה שנהייה לה עדנה, ולכן לא הייתה אמונתה שלמה. עפ"ז ניתן להסביר את שאלת ה' אל אברהם "למה זה", למה רק עכשיו שמחה שרה.

⁸⁹² רשב"ם ורש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב רש"י שעדנה היינו וסת. א"ע: עדנה היינו עינוג של צעירים.

⁸⁹³ אונקלוס. כלי יקר: טענתה של שרה הייתה שאברהם לא יזכה לראות נחת בבן שיוולד. היא תזכה לראות נחת מכיוון שהיא חזרה אל נערותה והיא תזכה להאריך ימים ולהשיא את יצחק, אך אברהם לא יאריך ימים לאחר הולדתו של יצחק, ואם כן, לא יזכה לראות בו נחת.

⁸⁹⁴ אונקלוס. לפי הרשב"ם הכוונה היא למלאך הגדול שבהם.

⁸⁹⁵ רש"י.

⁸⁹⁶ אונקלוס. רש"י כתב שה' שינה בדבריו אל אברהם מפני השלום. בעוד שרה אמרה שאברהם הוא שזקן, ה' אמר ששרה אמרה שהיא עצמה זקנה. רמב"ן כתב שדברי ה' ששרה אמרה על עצמה שהיא זקנה הם פירוש הדברים "אחרי בלותי הייתה לי עדנה", וה' רק העלים מאברהם את סוף דבריה של שרה שגם אברהם זקן, מפני השלום.

⁸⁹⁷ רש"י ואונקלוס. רמב"ן חילק בין פירוש רש"י לפירוש האונקלוס וכתב שבפירוש האונקלוס יש סוד. הוא עצמו פירש שה' שאל: האם יש דבר נפלא ורחוק שיהיה מאת ה' כך. ספורנו: הרי אנחנו לא אמרנו זאת על דרך ברכה, אלא אמרנו זאת בשם ה'. א"ע: בהתחלה פירש כמו רש"י ולאחר מכן כתב שיש מפרשים שהכוונה היא: האם יש פלא בעיני ה' לעשות כן, ועל כך כתב שאם היה הדבר כך, לא היה המ' דבוק למילה ה' שלאחר היפלא.⁸⁹⁸ רש"י.

⁸⁹⁹ אונקלוס. אוה"ח: הסיבה שה' היה צריך לחזור על כך שלשרה יהיה בן היא כדי שאברהם לא יחשוב שבגלל הקפדתו של ה' על שרה, ה' יחזור בו מהבטחתו לבן.

⁹⁰⁰ אונקלוס. רמב"ן הסביר כך את התכחשותה של שרה. שרה חשבה שהמלאכים היו אנשים רגילים ולא הכירה בהם שהם מלאכים, ושרה צחקה בקרבה ולעגה על מאמר האנשים, וה' שאל את אברהם מדוע לא האמינה שרה למה שאמרו האנשים, גם אם היא לא ידעה שהם מלאכים, היא הייתה צריכה להאמין לדבריהם. כאשר אברהם טען בפני שרה שהיא צחקה, הוא לא אמר לה שהוא יודע כך מה', ומפני שהיא הייתה יראה מאברהם היא כיחשה בדבר, ולאחר שאברהם אמר לה "לא כי צחקת", הבינה שהדבר נאמר לו בדרך נבואה. כמו"כ הסביר הרמב"ן שאברהם לא אמר לשרה בכלל את דבר ה' שהיא עתידה להוליד בן, וכתב שייטכן שאברהם המתין לכך שה' יבשר לה בעצמו, או שמרוב זריזותו על דבר מצוות המילה, לא התפנה כדי לומר לה עדיין שהיא תוליד בן. אוה"ח: שרה לא אמרה בפירוש שהיא לא צחקה, אלא אמרה דברים שמשמע מהם שהיא לא צחקה, וכך הוא דרך העבד כאשר מורא רבו גדל, אין הוא יכול להודות בכך שעבר על מורא רבו.⁹⁰¹ רש"י.

לשרה: ⁹⁰² **לֹא בִי צַחֲקֶתָּ** אין הדבר כמו שאת אומרת שלא צחקת, אלא את באמת צחקת ⁹⁰³: (טז) **וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים** שלושת האנשים קמו מאוהלו של אברהם, ⁹⁰⁴ **וַיִּשְׁקְפוּ עַל פְּנֵי סָדָם** שלושת האנשים הסתכלו כלפי סדום, ⁹⁰⁵ **וְאַבְרָהָם הִלֵּךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם** אברהם הלך ללוות את שלושת האנשים, כשם שמלווים אורחים ⁹⁰⁶: (יז) **וַיִּקְזַק אָמַר** ה' שאל את צבא השמים: ⁹⁰⁷ **הַמִּכְסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אָנֹכִי עֹשֶׂה** האם אני מכסה מאברהם את מה שאני רוצה לעשות לסדום? האם לא אומר לאברהם שאני רוצה להפוך את סדום? ⁹⁰⁸: (יח) **וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם** (כיצד יכול אני, ה', להעלים את מה שאני רוצה לעשות לסדום מאברהם) הרי אברהם יהיה לעם גדול וחזק, ⁹⁰⁹ **וְנִבְרָכוּ בּוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ** ובזכות אברהם יתברכו כל העמים שעל פני הארץ, ואם כן, יש לאברהם אחריות גם על העמים האחרים ⁹¹⁰: (יט) **כִּי יִדְעֶתִיו** (ה' המשיך לומר לצבא השמים) שהרי אברהם חביב לפניי, ⁹¹¹ **לְמַעַן אֲשֶׁר יַצִּיחַ אֶת בְּנֵיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו** (אברהם חביב לפניי) מכיוון שהוא מצווה את בניו ואת צאצאיו, ⁹¹² **וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ יִקְנֹק** וכך, צאצאיו של אברהם ישמרו את הדרך שהיא מתוקנת לפני ה', ⁹¹³ **לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט** (אברהם היה מצווה את צאצאיו ללכת בדרך ה') בכך שיעשו צדקה ומשפט, ⁹¹⁴ **לְמַעַן הֵבִיא יִקְנֹק עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו** (אברהם היה מצווה את בני ביתו לשמור את דרך ה') כדי שהי יביא על צאצאיו של אברהם את מה שה' אמר לו שיתן לו. אברהם היה מצווה את צאצאיו לשמור את דרך ה' על ידי שיעשו צדקה ומשפט, כדי שהי

⁹⁰² בתורה אין מפורש שאברהם הוא שדיבר כאן, אך כך משמע מפשט הפסוק וכן מוכח הדבר מדברי הרמב"ן שהבאנו לעיל.

⁹⁰³ רש"י.
⁹⁰⁴ אונקלוס. רשב"ם: שני אנשים קמו משם לכיוון סדום, והשלישי דיבר עם אברהם וזהו פירוש הפסוק "וה' אמר".

⁹⁰⁵ אונקלוס. רש"י: כל השקפה במקרא הוא לרעה, חוץ מ"השקיפה ממעון קדשך", כיוון שגדול כל מתנת עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים.

⁹⁰⁶ רש"י. ספורנו: בשכר שאברהם ליווה את האורחים, גילה לו ה' שהוא הופך את סדום, שהרי שכר מצווה – מצווה.

⁹⁰⁷ רמב"ן, וכתב עוד שתי אפשרויות: א. ששאל את המלאכים. ב. הכוונה היא למחשבה.

⁹⁰⁸ אונקלוס + רשב"ם. רש"י: ה' אמר שהוא הרי נתן לאברהם את הארץ וחמשת הערים האלה הם שלו. פירוש נוסף שכתב היא מכיוון שאברהם הוא אב המון גוים, וה' לא רצה להשמיד את הבנים בלי לומר לאב. ספורנו: ה' רצה לומר לאברהם שלו היו אנשים צדיקים בסדום, לא היה משמיד את כל סדום. רמב"ן: היות ובעתיד ייצא מאברהם עם גדול וחזק, אם לא אומר לאברהם שאני מתכוון להשמיד את סדום, יהיה טענה לדורות הבאים, איך אברהם לא התפלל על סדום. אוה"ח: "אשר אני עושה" בלשון הווה לומר שלאברהם הייתה טענה על ה' איך השמיד את דור המבול ולא הציל את כולם בזכות הצדיקים שבדורות, וה' חשש שאברהם יטען אותו הדבר גם על סדום ויאמר שכך דרכו של הקב"ה לעשות, להשמיד את כולם בלי להתחשב בצדיקים.

⁹⁰⁹ רש"י לפי פשוטו. לפי מדרשו כתב שהואיל והכתוב הזכיר את רשעת אנשי סדום, הזכיר את מדת צדקותו של אברהם. ספורנו: לאברהם יהיה כח גדול להוכיח את כל העמים. אוה"ח: אני (ה') צריך להודיע לאברהם מהי מעלת הצדיקים, כדי שהוא יידע שאם היו בסדום צדיקים, העיר לא הייתה נחרבת, וכן בעתיד, אם בניו יהיו צדיקים, הם יוכלו להציל את הרשעים.

⁹¹⁰ אונקלוס וא"ע.

⁹¹¹ רש"י, וכתב שאדם שמחבב אדם אחר, לומד להכירו יותר טוב. אונקלוס: גלוי לפניי. אמנם רש"י הקשה על דברי אונקלוס, כיצד הוא יפרש את המילה "למען". רמב"ן: (בשם אונקלוס) ידעתי היינו גידלתי, והסיבה שגידלתי את אברהם היא מכיוון שהוא יצווה את צאצאיו לשמור את דרך ה', ומילת "למען" היינו "ש". יש לומר שכנראה היה לרמב"ן גרסה שונה בדברי האונקלוס כפי שכתוב במק"ג המאור. בסוף דבריו כתב שהכוונה היא שה' משגיח על אברהם בהשגחה פרטית, כמו שה' משגיח על כל הצדיקים.

⁹¹² רש"י, והמילה יצוה היינו בלשון הווה שכן אברהם רגיל לעשות. רמב"ן: אברהם יודע שאני (ה') עושה משפט רק בצדקה, והוא יצווה את צאצאיו לנהוג כן גם כן. לכן: אם סדום יזכה בדיון ע"י צדקה, ואברהם יתפלל לפניי, אזי הם יזכו בדיון. ואם גם על ידי צדקה, לא יוכלו אנשי סדום להינצל בדיון, גם אברהם עצמו ירצה במשפטם.

⁹¹³ אונקלוס.
⁹¹⁴ אונקלוס.

ייתן להם את ארץ ישראל, כדי שבני ישראל יוכלו לקיים את המצוות בארץ ישראל⁹¹⁵: **(כ) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק ה'** אמר אל אברהם: **916 וְזַעֲקֵת סֹדִים וְעַמְרָה כִּי רָבָה** (ה' אמר אל אברהם) זעקת החמס שעולה מהעיר סדום גדולה מאוד,⁹¹⁷ **וְחִטָּאתָם כִּי כְבֹדָה מְאֹד** וכן, סדום ועמורה חטאו בחטאים גדולים מאוד, ולכן הארץ אינה יכולה לסבול יותר את חטאיהם⁹¹⁸: **(כא) אֲרֹדָה נָא** אני (ה') אבדוק את מעשיהם של אנשי סדום,⁹¹⁹ **וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבְּאֵה אֵלַי עֲשׂוּ** ואני (ה') אראה האם זעקת החמס מהמדינה שכלולות בה הערים סדום ועמורה נמשכת, והערים סדום ועמורה עדין חוטאות,⁹²⁰ **כִּלְהָ** (אם באמת זעקת החמס העולה מסדום ועמורה נמשכת) אני (ה') אשמיד אותם,⁹²¹ **וְאִם לֹא** ואם זעקת החמס של סדום ועמורה אינה נמשכת, והן חזרו בתשובה,⁹²² **אֲדַעָה** אני (ה') אדע במה להעניש אותם, אך לא אשמיד אותם. ה' אמר שהוא יבדוק אם סדום ועמורה עדיין חוטאים: אם הם חוטאים, עונשם יהיה שה' ישמיד את הערים, אך אם אנשי סדום ועמורה חזרו בתשובה ואינם ממשיכים לחטוא, ה' אמנם יעניש אותם, אך הוא לא ישמיד אותם⁹²³: **(כב) וַיִּפְּנוּ מִשֵּׁם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֵּים** האנשים שבאו אל אברהם, פנו מהמקום שאברהם ליווה אותם עד לשם,⁹²⁴ **וַיֵּלְכוּ סְדֻמָּה הָאֲנָשִׁים הִלְכוּ** אל סדום, **וְאַבְרָהָם עֹדְנֵנו עֹמֵד לִפְנֵי יְקֹזֵק** בזמן שהאנשים הלכו לסדום, אברהם עדיין היה באמצע לשמש בתפילה לפני ה'. אברהם עדיין היה באמצע תפילתו⁹²⁵: **(כג) וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם**

⁹¹⁵ רש"י + גור אריה. אוה"ח: הסיבה שכתוב למען הביא על אברהם ולא על זרע אברהם היא שה' מחשיב לעיקר את אברהם, וחיבת אברהם היא העיקר אצלו. רשב"ם: כיוון שאברהם יודא שבניו ישמרו דרך ה', הרי שבניו יזכו בא"י, וממילא לא ניתן להחריב חלק מא"י בלי להודיע.

⁹¹⁶ רש"י וכן פירש הרמב"ן שה' אמר לאברהם שהוא עוד לא גמר את דינם של סדום ועמורה ועכשיו הוא רוצה לגמור את דינם. רשב"ם: מדובר במלאך שנשאר שם. ספורנו: כאן התחילה מדרגת נבואה שהיא גבוהה יותר מהמראה בה נגלה ה' אל אברהם.

⁹¹⁷ א"ע + רש"י. בפירושו השני פירש הא"ע שהכוונה היא שזעקת סדום היינו שהעלו דברים כנגד ה'. רמב"ן: הכוונה לזעקת סדום היא לזעקת העשוקים שעשקו אנשי סדום. אוה"ח: הכוונה היא שחטאת סדום ועמורה היו חמורים יותר מחטאי שאר העמים, אך גם שאר העמים חטאו. רבה היינו ביחד לעמים האחרים. אוה"ח חולק על רש"י, שהרי רש"י פירש שחטאת סדום ועמורה כבר עבר את הגבול מזמן, ואילו אוה"ח פירש שהכוונה היא שרק עכשיו הם הגדישו את הסאה, והרשעה הייתה חדשה.

⁹¹⁸ א"ע.

⁹¹⁹ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שה' לימד לדיינים שלא יפסקו בדיני נפשות אלא בראיה. ספורנו: אני ארד לסוף מעשיהם ואראה הסוף רשעם מוכן להביא עליהם רעה, הרעה תגרור רעה. אונקלוס פירש שה' יתגלה ואולי כוונת דבריו כרש"י. רמב"ן על דרך האמת כתב שהכוונה היא שה' יירד ממידת הדין למידת הרחמים. אוה"ח: כאשר דנים אדם לפי מדרגת ה' ולפי מדרגת הצדיקים, יש סיכוי גדול יותר שיתחייב בדין. ה' אמר שהוא יוריד את הדין ולא ישווה את סדום לצדיקים, אלא ישווה אותם לאנשים הפחותים ויראה אם בכל זאת יש מקום להרשיעם. (ייתכן שזוהי בעצם הירידה ממידת הדין למידת הרחמים עליו כתב הרמב"ן). הסבר נוסף שכתב הוא שה' אמר שישלח מלאכים בדמות אנשים כדי לבחון את רשעותם של אנשי סדום, ובגלל שהמלאכים ראו מיד את רשעותם של אנשי סדום כלפיהם, אמרו ללוט מיד שהם משחיתים את סדום, ולולי שאנשי סדום היו רוצים לשלוח את ידם במלאכים, ייתכן שה' היה מאריך להם אפיים.

⁹²⁰ רש"י ועפ"י המזרחי. בפירושו עפ"י המדרש כתב רש"י שהצעקה היא של אישה אחת שאנשי סדום הרגו אותה במיתה משונה על כך שהיא נתנה אוכל לעני. הרמב"ן מצמיד את תחילת הפסוק הזה לסוף הפסוק הקודם וכותב שהכוונה היא שה' יודע שסדום ועמורה חטאו בחטא חמור, רק שה' רוצה לרדת ולראות אם כולם חטאו או לא.

⁹²¹ רש"י. ספורנו פירש שהכוונה היא ש"עשו כלה", דהיינו, אם כל העיר סדום חטאה, אזי ה' ישמיד אותם, וכן הסביר הא"ע, אלא שכך שאם לא כולם חטאו, "ואדעה", היינו שה' ירחם עליהם. רמב"ן: אם לא כולם חטאו, אז ה' ידע את מיל העניש ומי חטא.

⁹²² רש"י.

⁹²³ רש"י. א"ע: אם לא הגיעה אליי צעקתם, אדעה, אני ארחם עליהם.

⁹²⁴ רש"י.

⁹²⁵ אונקלוס. רש"י: אברהם עדיין עמד לפני ה' היות וה' ניגש אל אברהם ואמר לו את ענין סדום, וה' עדיין עמד אצל אברהם בשעה שהמלאכים הלכו לסדום, אלא שיש כאן תיקון סופרים לומר שאברהם הוא שעמד לפני ה' כיוון שאין זה דרך כבוד לומר על ה' שהוא עומד לפני אברהם. א"ע (בפס' יג'): פסוק זה נכנס כאן כדי לומר

אברהם ניגש אל ה' במטרה להתפלל שלא ישמיד את העיר סדום, ⁹²⁶ וַיֹּאמֶר כֹּךְ אָמַר אַבְרָהָם בַּתְּפִילָתוֹ:
הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע הֲאִם אַתָּה ה' תִּשְׁמַד בְּרוּגֹז אֲנָשִׁים זָכָאִים יַחַד עִם הַרְשָׁעִים ⁹²⁷: (כד) אֲוִלִי
יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר אֲוִלִי יֵשׁ בְּתוֹךְ הָעִיר סְדוֹם חַמְשִׁים צְדִיקִים (אֲמַנִּם מְדוּבָר גַּם עַל עָרִים
נוֹסֵפוֹת כְּמוֹ עֲמוּרָה, אֲךָ אַבְרָהָם הַזְכִּיר דּוּקָא אֶת הָעִיר סְדוֹם הַיּוֹת וְהִיא הַיִּיתָה הַחֲשׂוּבָה שֶׁבְעָרִים), ⁹²⁸ הֲאֵף
תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חַמְשִׁים הַצְּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ הֲאִם בַּחֲרוֹן אַפַּי אַתָּה תִּשְׁמַד אֶת הָעִיר,
וְלֹא תִסְלַח לְמָקוֹם (לְעָרִים הַחוּטְאוֹת) בְּזָכוֹת חַמְשִׁים הַצְּדִיקִים שֶׁבְתוֹךְ הָעִיר: ⁹²⁹: (כה) חָלְלָה לְךָ מַעֲשֵׂת
כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית עִם רָשָׁע הַדִּין שֶׁלְךָ ה' הוּא דִין אֲמַת, וְלֹכֵן אֵינְךָ יֹכֵל לַעֲשׂוֹת אֶת הַדָּבָר הַזֶּה,
לְהַרְגוֹ אֶת הַצְּדִיקִים יַחַד עִם הַרְשָׁעִים, ⁹³⁰ וְהִיא בְּצִדִיק כְּרָשָׁע (ה', בְּגַלֵּל שֶׁהַדִּין שֶׁלְךָ הוּא דִין אֲמַת) לֹא יִיתַכֵּן
שְׂדִינְךָ יִהְיֶה שׁוּוֹה לְרַשָּׁעִים וּלְצְדִיקִים, לֹא יִיתַכֵּן שֶׁאַתָּה תַעֲנִישׁ גַּם אֶת הַצְּדִיקִים בַּעֲוֹנֵי בּוֹ אַתָּה מַעֲנִישׁ אֶת
הַרְשָׁעִים, ⁹³¹ חָלְלָה לְךָ הַשִּׁפְט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט דִּינְךָ הוּא דִין אֲמַת, וְאִם כֵּן, הַיִּיתַכֵּן שֶׁאַתָּה ה'
שֶׁאַתָּה שׁוֹפֵט אֶת כָּל הָאָרֶץ לֹא תַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט צְדִיק, וְתַהַרְגוּ גַם אֶת הַצְּדִיקִים: ⁹³²: (כו) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק ה' אִמְרָה
לְאַבְרָהָם: ⁹³³ אִם אֲמַצָּא בְּסֹדֶם חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר אִם אֲמַצָּא בְּעִיר סְדוֹם (וְכֵן בְּעָרִים אַחֲרוֹת)
חַמְשִׁים צְדִיקִים, ⁹³⁴ וְנִשְׂאָתִי לְכָל הַמָּקוֹם בְּעִבְרָם אֲנִי (ה') אִסְלַח לְכָל הַמָּקוֹם, לְכָל הָעָרִים הַחוּטְאוֹת,

שבשעת פניית המלאכים אל סדום, ה' אמר אל אברהם. לפי רש"י ההתגלות של ה' אל אברהם הייתה עוד לפני
הליכת המלאכים ולפי הא"ע רק בשעה שהם הלכו. הרמב"ן מסביר את דברי הא"ע שסדר הדברים הוא כך:
כאשר אמר ה' לאברהם שהוא הולך להשמיד את סדום, עמד אברהם בתפילה והאריך בתפילתו כדי שה' ייתן לו
רשות לדבר, ואברהם האריך בתפילה זו עד שהמלאכים הגיעו אל סדום, ואז ניגש אברהם ואמר לה' "האף
תספה וכו'. אפשרות נוספת שכתב הרמב"ן בדעת הא"ע היא שאברהם האריך בתפילה להצלת סדום מרגע
שהלכו ממנו האנשים, ובכל פעם התכוון שוב לנבואה כדי לשמוע את תשובתו של ה'. בסוף דבריו כתב הר"ע
שהסיפור מחולק: אברהם עמד כל הזמן בתפילה, מרגע שנפרדו המלאכים ממנו ועד שהגיעו אל סדום, ולאחר
שהתורה כתבה את מה שעבר על דעתו של ה' (לרדת ולראות את זעקת סדום ועמורה) כתבה התורה את
המשך הסיפור על תפילתו של אברהם. רשב"ם: אברהם עדיין עמד לפני המלאך שדיבר איתו.

⁹²⁶ רש"י, וכתב שמצאנו הגשה לשלושה דברים: מלחמה, פיוס ותפילה, ואברהם ניגש לצורך שלושתם.
⁹²⁷ אונקלוס, ולתרגומו, אף היינו מלשון חרון אף. רש"י כתב שהכוונה היא ל"גם": האם אתה גם תשמיד צדיק
עם רשע? רמב"ן: האף היינו מידת הדין, ואברהם שאל את ה' אם על ידי מידת הדין הוא ישמיד את הצדיקים
יחד עם הרשעים, אך אברהם לא ידע שה' דן את סדום עפ"י מידת הרחמים.
⁹²⁸ רשב"ם.

⁹²⁹ אונקלוס. רש"י: אברהם ביקש דווקא על חמישים צדיקים היות והיו חמישה ערים ולכל עיר יהיו עשרה
צדיקים, וגם אם ה' רוצה להשמיד את העיר, לפחות שיציל את הצדיקים. אוה"ח: בתחילה ידע אברהם שה'
ימלט את הצדיקים בכל מקרה, גם אם רוב העיר רשעה, אלא שאברהם ביקש שה' יסלח לכל העיר בזכות אותם
חמישים צדיקים.

⁹³⁰ אונקלוס. רש"י: חלילה היינו חולין, ופירוש הדבר הוא שיאמרו העולם שכך דרכו של ה' להרוג את הצדיקים
יחד עם הרשעים כמו שעשה בדור המבול.

⁹³¹ אונקלוס.

⁹³² אונקלוס. ספורנו: אם אתה תדון את סדום אחרי הרוב, מכיוון שהרוב הם רשעים, הרי שאתה ה' תשמיד גם
את כל העולם, מכיוון שרוב העולם הם רשעים.

רש"י: הכפילות במילה חלילה הוא כדי לומר שגם לעולם הבא יהיה גנאי לה', ובשפתי חכמים כתב שהכוונה היא
שבעולם הזה יש חילול ה' על הריגת הצדיקים והרשעים, ואם כך, גם לעולם הבא שאין שם חילול ה', הרי שאין
שום מטרה בהשמדת הצדיקים יחד עם הרשעים. רמב"ן: הכפילות היא מכיוון שפעם אומר אברהם על מידת
הדין שהוא גנאי לנהוג כך ופעם אומר זאת על מידת הרחמים. אוה"ח: חלילה לך הוא כנגד הדבר הראשון שעליו
ביקש אברהם והוא שברור הדבר שה' לא יהרוג גם את הצדיקים. החלילה לך הוא כנגד הבקשה השנייה של
אברהם למחול לכל העיר בזכות אותם צדיקים.

⁹³³ אונקלוס. רשב"ם: מדובר במלאך.

⁹³⁴ רש"י. א"ע: הדגש על בתוך העיר היא מכיוון שאנשי סדום היו יראים את ה' בפרהסיא. רמב"ן: הכוונה היא
שגם אם יהיו בתוך העיר סדום חמישים צדיקים, וגם אם אינם תושבי המקום, כמו לוט ושכמותו, הרי שהם יצילו
על כולם. ספורנו: אם אמצא (ה') בתוך העיר סדום עכשיו, כשאנסה את העיר במאכים שאני אשלח, חמישים
צדיקים, אני אסלח לכל המקום.

בזכות חמישים הצדיקים⁹³⁵: **וַיַּעַן אַבְרָהָם** אברהם דיבר שוב אל ה',⁹³⁶ **וַיֹּאמֶר** כך אמר אברהם בדבריו אל ה': **הֲנֵה נָא הוֹאֲלֹתִי לְדָבָר אֵל אֲדֹנָי** הנה אני עכשיו רציתי להמשיך ולהתפלל אל ה',⁹³⁷ **וְאֲנֹכִי עֹפֵר וְאֹפֵר** ואני (אברהם) חשוב כעפר וכאפר, אינני חשוב כלל, ולכן אינני ראוי לעמוד לפניך (ה') בתפילה⁹³⁸: **(כח) אֱלֹהֵי יַחְסְרוּן חַמְשִׁים הַצְּדִיקִים חַמְשָׁה אֲוֵלִי**, ממניין חמישים הצדיקים שאמרת (ה') שבזכותם תסלח לכל המקום, יחסרו חמישה צדיקים, כך שבסדום ובערים האחרות יהיו רק ארבעים וחמישה צדיקים,⁹³⁹ **הַתְּשַׁחֲתִית בְּחַמְשָׁה אֵת כָּל הָעִיר** האם בגלל שחסרים חמישה צדיקים, תשחית את העיר סדום (ואת הערים האחרות)?⁹⁴⁰ **וַיֹּאמֶר** ה' ענה לאברהם: **לֹא אֲשַׁחֲתִית אִם אֲמַצָּא שָׁם אַרְבָּעִים וַחַמְשָׁה** לא אשחית את העיר סדום (ואת הערים האחרות) אם אמצא בה (ובערים האחרות) ארבעים וחמישה צדיקים⁹⁴¹: **(כט) וַיֹּסֶף עוֹד לְדָבָר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם** הוסיף לדבר אל ה',⁹⁴² **וַיֹּאמֶר** כך אמר אברהם אל ה': **אֱלֹהֵי יִמְצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים** אולי בסדום (וכן בערים האחרות) יימצאו ארבעים צדיקים,⁹⁴³ **וַיֹּאמֶר** ה' ענה לאברהם: **לֹא אֲעִשֶׂה בְּעִבּוֹר הָאַרְבָּעִים** אם אמצא בסדום ארבעים צדיקים, לא אשחית את העיר סדום (וכן את הערים האחרות) בזכות אותם ארבעים הצדיקים: **(ל) וַיֹּאמֶר** אברהם אמר אל ה': **אֵל נָא יַחַר לְאֲדָמָה וְאֲדָבָרָהּ** שה' לא יתמלא עליי רוגז עכשיו כשאני מדבר, שה' לא יכעס עליי עכשיו כשאני אדבר,⁹⁴⁴ **אֱלֹהֵי יִמְצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים** אולי בסדום (וכן בערים האחרות) יימצאו שלושים צדיקים, **וַיֹּאמֶר** ה' ענה לאברהם: **לֹא אֲעִשֶׂה אִם אֲמַצָּא שָׁם שְׁלֹשִׁים** לא אשחית את העיר סדום (וכן את הערים האחרות) אם אמצא שם שלושים צדיקים⁹⁴⁵: **(לא) וַיֹּאמֶר** אברהם אמר אל ה': **הֲנֵה נָא הוֹאֲלֹתִי לְדָבָר אֵל אֲדֹנָי** אני עכשיו רציתי לדבר אל

⁹³⁵ אונקלוס.

⁹³⁶ אונקלוס.

⁹³⁷ אונקלוס + א"ע. גם רש"י בפסוק לא' כתב שפירוש הוואלתי היינו רציתי, אך שפ"ח כתב שהסיבה שרש"י לא פירש כן כאן היא מכיוון שרש"י סובר שיש שתי משמעויות למילה הוואלתי: א. התחלתי. ב. רציתי. אצלנו הכוונה היא להתחלתי ובהמשך שם הכוונה היא לרציתי. ספורנו: אני הוואלתי לברר את הספק שיש אצלי בעניין המשפט האלוקי, אך עדיין לא ירדתי לסוף דברי תושבתך. כלי יקר: הוואלתי היינו התחלתי.

⁹³⁸ אונקלוס. רש"י: הייתה ראוי להיות עפר על ידי ארבעת המלכים ואפר על ידי נמרוד, לולי רחמי ה'. א"ע: הייתה עפר לפני שנולדתי ואל אפר אשוב.

⁹³⁹ אונקלוס. כלי יקר: אולי חמישה מהצדיקים הלכו ואינם נמצאים עכשיו בעיר, אך עדיין נחשב הדבר שהם תושבי העיר.

⁹⁴⁰ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שיהיו תשעה צדיקים לכל אחת מחמשת הערים וה' יצטרף עימהם.

⁹⁴¹ אונקלוס. רמב"ן: ה' לא אמר לאברהם שאין שם מספר צדיקים ראוי, לפי שעדיין לא נגמר דינם של אנשי סדום, ולכן, עד ליום למחרת, לא ידע אברהם אם ה' הפך את העיר סדום, ולכן אברהם קם בבוקר והשקיף על העיר סדום כדי לראות מה עלה בגורל העיר.

⁹⁴² אוה"ח: הסיבה שכתוב שאברהם הוסיף לדבר עם ה' היא כדי לומר שאברהם המשיך לומר אל ה' שהוא מבקש בקשה דומה לבקשה הקודמת: כמו שבפעם הקודמת אברהם ביקש שה' יצטרף אל הצדיקים, ושהערים יינצלו על ידי צירופו של ה', כך גם כאן.

⁹⁴³ אונקלוס. רש"י: עכשיו ביקש אברהם על ארבעה כרכים. רמב"ן: קשה על רש"י, הרי ברור הדבר שאם חמישה מצילים חמישה ערים, ארבעים צדיקים יצילו ארבעה ערים וכן הלאה, ולכאורה אברהם בכלל לא היה צריך לבקש על כך. הרמב"ן מתרץ בדעת רש"י שאינו דומה כאשר ישנם צדיקים רבים לכאשר יש מעט צדיקים. עפ"י הפשט כתב כמו שכתבנו בפנים שאברהם ביקש על כל חמשת הערים, ובכל פעם הוריד קצת פחות מהחשבון כדי שה' יציל את כל חמשת הכרכים עם עשרה צדיקים.

⁹⁴⁴ אונקלוס.

⁹⁴⁵ אונקלוס. רש"י: אברהם ביקש כאן על שלושה כרכים. כלי יקר: כל מספר שאברהם ביקש הוא כנגד דבר שבקדושה והיות וכנגד שלושים לא מצא אברהם דבר שבקדושה, בקשתו כאן הייתה רק שה' לא ישמיד את הערים, אך ה' כן יכול להעניש אותם, בעוד שאצל שאר המספרים הכוונה היא שה' לא יעניש אותם.

ה',⁹⁴⁶ **אוּלַי יִמְצְאוּן שֵׁם עֲשָׂרִים** אולי בסדום (וכן בערים האחרות) יהיו עשרים צדיקים,⁹⁴⁷ **וַיֹּאמֶר** ה' ענה לאברהם: **לֹא אֲשַׁחִית בְּעִבּוֹר הָעֲשָׂרִים** אם אמצא בעיר סדום (וכן בערים האחרות) עשרים צדיקים, לא אשחית את העיר סדום (וכן את הערים האחרות) בזכות עשרים הצדיקים⁹⁴⁸: **(לֵב) וַיֹּאמֶר** אברהם אמר אל ה': **אֵל נָא יַחַר לְאֲדָמָה** שה' לא יתמלא עליי רוגז עכשיו כשאני אדבר, שה' לא יכעס עליי עכשיו כשאני אדבר,⁹⁴⁹ **אֲךָ הַפֶּעַם אוּלַי יִמְצְאוּן שֵׁם עֲשָׂרָה** אולם, שמא בפעם הזאת יימצאו בעיר סדום (וכן בערים הסמוכות) עשרה צדיקים,⁹⁵⁰ **וַיֹּאמֶר** ה' אמר לאברהם: **לֹא אֲשַׁחִית בְּעִבּוֹר הָעֲשָׂרָה** אם אמצא בעיר סדום עשרה צדיקים, לא אשחית את העיר סדום (וכן את הערים הסמוכות) בזכות אותם עשרה צדיקים: **(לֵב) וַיֹּאמֶר** ה' אמר לאברהם: **כִּי־יִלְדָּךְ יִקְוֶה בְּאִשְׁרֵךְ כִּי־יִלְדָּךְ יִקְוֶה בְּאִשְׁרֵךְ** כבוד ה' הסתלק כאשר ה' סיים לדבר עם אברהם,⁹⁵¹ **וַאֲבָרָהֶם שָׁב לְמִקְמוֹ** אברהם חזר מהמקום שעד אליו הוא ליווה את האנשים, לאוהלו שבתברון.⁹⁵²

בראשית פרק יט

(א) **וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בְּעֶרְב** שניים מתוך שלושת המלאכים שהגיעו אל אברהם, נכנסו אל העיר סדום לקראת הערב,⁹⁵³ **וְלוֹט יָשָׁב בְּשַׁעַר סְדֹם** בשעה שהמלאכים הגיעו אל סדום, לוט ישב בשער העיר,⁹⁵⁴ **וַיֵּרָא לוֹט** לוט ראה את המלאכים שנדמו לו כאנשים,⁹⁵⁵ **וַיִּקָּם לְקִרְאָתָם** לוט קם לקראת

⁹⁴⁶ אונקלוס.

⁹⁴⁷ אונקלוס. רש"י: אברהם ביקש כאן על שני כרכים.

⁹⁴⁸ אונקלוס.

⁹⁴⁹ אוה"ח: הסיבה שאברהם אמר לה' שלא יכעס היא מכיוון שרצה שגם זכותו שלו עצמו תעזור להציל על

סדום.

⁹⁵⁰ אונקלוס. רש"י: כאן ביקש אברהם על כרך אחד ולא ביקש על פחות מעשרה כיוון שבדור המבול היו שמונה ולא הצילו את דורם, ועל תשעה על ידי צירוף כבר ביקש. הרמב"ן הקשה על פירוש רש"י מספר קושיות כפי שנראה, אך קשה לי על פירוש רש"י קושי נוסף. בפסוק כד' כתב רש"י שאברהם אמר שכונתו של אברהם הייתה להציל את הצדיקים, וכן בפסוק כה' משמע שדברי אברהם "חלילה לך" היינו על השמדת הצדיקים, ואילו כאן משמע שמטרתו של אברהם הייתה הצלת הערים עצמן ולא רק הצדיקים, שהרי נח הצדיק כן נשאר בחיים, וגם בפחות מעשרה הצדיק עצמו נשאר בחיים.

⁹⁵¹ אונקלוס. רש"י: כיוון שנשתתק הסיניגור, הלך לו הדיין. ספורנו: אברהם המתין שם כדי להמשיך להתנבא עד שהסתלקה השכינה. אוה"ח: למרות שמצאנו שצדיק יסוד עולם יכול להציל את העיר, ניתן לומר שמדובר בצדיק יסוד עולם, או לומר שאם אברהם היה קרוב יותר לסדום היה מציל את העיר.

⁹⁵² א"ע.

⁹⁵³ אונקלוס. רש"י: תפקיד אחד המלאכים היה כדי להשחית את העיר סדום ותפקיד המלאך השני היה כדי להציל את לוט. המלאך שהציל את לוט הוא אותו המלאך שריפא את אברהם. כמו"כ עומד רש"י על ההחלפה בין תיאור המלאכים לאורך הפרק הקודם שם נקראו אנשים ואילו כאן נקראו מלאכים. אצל אברהם שכוחו גדול והיו המלאכים תדירים אצלו, כמו אנשים, הם נקראו שם אנשים. אבל אצל לוט שלא היו תדירים אצלו, קראם מלאכים.

דבר נוסף שהסביר רש"י הוא שהמלאכים התעכבו בגלל שהם היו מלאכי רחמים, ולכם הם הגיעו אל העיר סדום רק בערב, היות והם המתינו לראות שאולי אברהם יוכל ללמד עליהם זכות. ספורנו: המלאכים הגיעו מהר מאוד אל סדום אלא שלא נכנסו אל תוך העיר עד שנסתמו טענותיו של אברהם. א"ע: הכוונה היא לערב פסח מצרים. אוה"ח: הסיבה שהמלאכים נכנסו בערב היא כדי לבדוק את אנשי העיר אם הם יכניסו אותו, ואם המלאכים היו באים ביום, ייתכן שלא היו מניחים למלאכים להיכנס אל העיר בכלל. בפס' ד' כתב שהמלאכים לא הפכו את סדום מיד היות והם עדיין לא ידעו מהו דינו של סדום וכן בגלל שהם רצו לחכות בבוקר שהוא זמן רחמים כדי שיוכלו להציל את לוט, ואילו הלילה הוא זמן של דינים.

⁹⁵⁴ אונקלוס. רש"י: כתוב ישב בכתיב חסר כדי לומר שאותו היום מינוהו השופט עליהם.

⁹⁵⁵ רש"י כתב שלוט למד מאברהם כדי לחזר על האורחים, ומשמע שללוט נדמו המלאכים כאנשים, וכך גם מוכח מהמשך הפרק.

המלאכים, ⁹⁵⁶ וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֲפִים אֶרְצָה לוֹט הַשְּׁתַּחֲוּוּהוּ עַד שֶׁאִפּוֹ הִגִּיעַ אֶל הָאָרֶץ ⁹⁵⁷: (ב) וַיֹּאמְרוּ לוֹט אִמְרוּ לַמְּלָאכִים, הֲנֵה נָא אֲדֹנָי הַנְּה, אַתֶּם עֹשִׂים עִבְרַתְּם אֲצִלִּי, וְלִכֵּן אַתֶּם אֲדוֹנִים שְׁלִי, ⁹⁵⁸ סוּרוּ נָא אֶל בֵּית עֲבָדְכֶם תִּסּוּרוּ עִשְׂיֵנוּ אֶל בֵּית עֲבָדְכֶם, ⁹⁵⁹ וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְתִישְׁנוּ אֲצִלִּי וְתַרְחֲצוּ אֶת רַגְלֵיכֶם, ⁹⁶⁰ וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלְכַתֶּם לְדַרְכְּכֶם וְתִקְוֶמוּ מוֹקֵדִים בְּבוֹקֵר וְתִמְשִׁיכוּ לִלְכַת לְדַרְכְּכֶם, ⁹⁶¹ וַיֹּאמְרוּ לֹא הַמְּלָאכִים אִמְרוּ לוֹט: לֹא! ⁹⁶² כִּי בְּרַחוּב נְלִין אֲלֵא אֲנַחְנוּ נִלוֹן בְּרַחוּב שֶׁל הָעִיר סְדוֹם ⁹⁶³: (ג) וַיִּפְצַר בָּם מְאֹד לוֹט הִשְׁתַּדֵּל מְאֹד לְפִיִּס וּלְשִׁכְנֵעַ אֶת הָאֲנָשִׁים שִׁבּוּאוֹ אֶל בֵּיתוֹ, ⁹⁶⁴ וַיִּסְרוּ אֲלָיו הַמְּלָאכִים סָרוּ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט, הַמְּלָאכִים סָרוּ מִהַדָּרֶךְ שֶׁבָּה הֵם הִלְכוּ, וְזֹאת כִּדִּי לְהִגִּיעַ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט, ⁹⁶⁵ וַיָּבֵאוּ אֶל בֵּיתוֹ הַמְּלָאכִים נִכְנְסוּ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט, ⁹⁶⁶ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה לוֹט עָשָׂה לַמְּלָאכִים מִשְׁתֶּה, לוֹט הִכִּין לַמְּלָאכִים סְעוּדָה עִם יַיִן, ⁹⁶⁷ וּמִצּוֹת אָפָה לוֹט אָפָה מִצּוֹת לַמְּלָאכִים, ⁹⁶⁸ וַיֹּאכְלוּ הַמְּלָאכִים אֲכָלוּ מִהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּצּוֹת שֶׁלוֹט הִכִּין לָהֶם ⁹⁶⁹: (ד) טָרָם יִשְׁכְּבוּ כֹאשֶׁר הַמְּלָאכִים עוֹד לֹא הִסְפִּיקוּ לִשְׁכַּב, ⁹⁷⁰ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סְדוֹם נָסְבוּ עַל הַבַּיִת אֲנָשֵׁי הָעִיר, כְּלוֹמֵר: אֲנָשֵׁי הָעִיר סְדוֹם שֶׁהֵיוּ רָשָׁעִים, הִקִּיפוּ אֶת בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט, ⁹⁷¹ מִנְעֵר וְעַד זָקֵן (כָּל תוֹשְׁבֵי סְדוֹם) שֶׁבְּכָל הַגִּילִים: מִהַצְעִירִים שֶׁבְּתוֹשְׁבֵי סְדוֹם וְעַד לְזִקְנֵים שֶׁבְּתוֹשְׁבֵי סְדוֹם, ⁹⁷² כָּל הָעָם מִקְצָה כָּל תוֹשְׁבֵי הָעִיר סְדוֹם, כָּל הַתּוֹשְׁבִים שֶׁגָּרוּ מִקְצָה אֶחָד שֶׁל הָעִיר עַד הַקְצָה הַשְּׁנִי שֶׁל הָעִיר לֹא יוֹצֵא מִן הַכֹּל, הִקִּיפוּ אֶת בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט ⁹⁷³: (ה) וַיִּקְרְאוּ אֶל לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֲנָשֵׁי סְדוֹם קְרָאוּ אֶל לוֹט וְאִמְרוּ לוֹ:

⁹⁵⁶ אונקלוס.

⁹⁵⁷ א"ע. ספורנו: הסיבה שלוט השתחוה אל המלאכים היא מכיוון שהיה להם תואר נורא בלי ספק.

⁹⁵⁸ רש"י. בפירושו השני כתב שעכשיו הם צריכים למצוא עצה כדי שלא יכירו שהם נכנסים לשם, והעצה לכך היא על ידי שיכנסו לביתו באופן שתושבי העיר לא ישימו לב. א"ע: אדוני היינו רבותי. רמב"ן: אדוני היינו לשון תחינה.

⁹⁵⁹ אונקלוס.

⁹⁶⁰ אונקלוס. רש"י: דרכם של בני אדם אינה לישון ואח"כ להתרחץ, אלא שלוט אמר שאם יבואו לביתו ויראו שכבר רחצו רגליהם, יעלילו עליו ויאמרו שכבר עברו כמה ימים שהיו בביתו ולוט לא הודיע להם. ⁹⁶¹ אונקלוס. רמב"ן: לוט אמר להם ללכת מוקדם בבוקר היות והוא רצה שהם ילכו בבוקר כדי שאנשי העיר לא יספיקו לפגוע בהם. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שלוט הכיר בהם שהם עוברי אורח ושהם לא יתעכבו בעיר, ולכן אמר להם שהם ימשיכו בדרכם בבוקר ואין הם צריכים להתעכב אצלו.

⁹⁶² אונקלוס. רש"י: מכאן שמסרבים לקטן ואין מסרבים לגדול. רמב"ן: המלאכים רצו שלוט יפציר בהם מאוד כדי שתהיה לו זכות גדולה יותר של הכנסת אורחים. בהתחלה לא רצו המלאכים לבוא אל ביתו של לוט, היות ולא היה צדיק תמים, אך לאחר מכן, בזכות שהפציר בהם, נכנסו אל ביתו. א"ע: כוונת המלאכים הייתה שהם לא יסורו אל ביתו של לוט, אלא אם לוט ינסה מאוד לשכנע אותם.

⁹⁶³ רש"י.

⁹⁶⁴ תרגום יונתן.

⁹⁶⁵ רש"י.

⁹⁶⁶ אונקלוס.

⁹⁶⁷ ספורנו. כמו כן השווה ספורנו בין לוט שהכין כאן משתה לאברהם שלא הכין משתה אלא כאשר הוא מל את יצחק.

⁹⁶⁸ אונקלוס. רש"י: היות והיה פסח.

⁹⁶⁹ כך משמע מאונקלוס. אה"ח: לוט אמנם עשה משתה לכולם, אך המלאכים אכלו רק מהמצות, כיוון שלא היו בטוחים בכשרות של המאכלים שהגיש להם לוט.

⁹⁷⁰ אונקלוס. רש"י: פירוש הפסוק הוא שלפני שהמלאכים הספיקו לשכב, אנשי העיר היו בפייהם של המלאכים. המלאכים היו שואלים את לוט מה טיבם של אנשי סדום ולוט ענה להם שרובם רשעים.

⁹⁷¹ אונקלוס + רש"י.

⁹⁷² אונקלוס.

⁹⁷³ רש"י וכן נראה לי שמשמע מאונקלוס. א"ע: מקצה היינו שלא היו סמוכים אל הבית.

אִיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלַיךָ הַלֵּילָה הַיּוֹם נִמְצְאוּ הָאֲנָשִׁים שֶׁהִגִּיעוּ הַלֵּילָה אֶל בֵּיתְךָ,⁹⁷⁴ הוֹצִיאָם אֵלַיִנוּ וְנִצְּאָם אֵלַיִנוּ אֶת הָאֲנָשִׁים שֶׁהִגִּיעוּ אֵלַיךָ הַלֵּילָה, וְנִדְּעָה אִתָּם וְאֶנְחֵנוּ נִטְפַל בְּהֵם וְכַךְ נוֹוֹדָא שְׁלָא יִגִּיעוּ יוֹתֵר אֹרְחִים אֶל הָעִיר סְדוּם:⁹⁷⁵ (ו) וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לוֹט הַפְּתָחָה לוֹט יֵצֵא אֶל פֶּתַח בֵּיתוֹ אֶל אֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁהִקִּיפוּ אֶת בֵּיתוֹ,⁹⁷⁶ וְהִדְלִתָּ סָגֵר אַחֲרָיו לוֹט סָגֵר אֶת הַדְּלֵת שֶׁל בֵּיתוֹ לְאַחַר שִׁיצָא מִשָּׁם:⁹⁷⁷ (ז) וַיֹּאמֶר לוֹט אֲמַר לְאֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁהִקִּיפוּ אֶת בֵּיתוֹ: אֵל נָא אַחֲרֵינוּ (לוֹט אֲמַר לְאֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁהִקִּיפוּ אֶת בֵּיתוֹ) אַחֲרֵינוּ! בְּבִקְשָׁה מִכֶּם, אֶל תַּעֲשׂוּ מַעֲשֵׂה רַע:⁹⁷⁸ (ח) הֲנִיָּה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת הֵנָּה, יֵשׁ לִי עֲכָשָׁיו שְׁתֵּי בָנוֹת,⁹⁷⁹ אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ אִישׁ הַבָּנוֹת שְׁלִי (שֶׁל לוֹט) עוֹד לֹא הִתְחַנְּנוּ, אוֹצִיאָהּ נָא אִתָּהֶן אֵלַיכֶם אֲנִי אוֹצִיא אֵלַיכֶם אֶת שְׁתֵּי הַבָּנוֹת שְׁלִי,⁹⁸⁰ וְעֲשׂוּ לָהֶן כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם וְתַעֲשׂוּ לְשְׁתֵּי בָנוֹתַי מִה שֶׁאַתֶּם רוֹצִים,⁹⁸¹ רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵלֶּל אֶל תַּעֲשׂוּ דְבָר רַק אֶל תַּעֲשׂוּ לְשְׁתֵּי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה דְבַר, ⁹⁸² כִּי עַל בֶּן בָּאוּ בְּצִל קִרְתִּי (אֶל תַּעֲשׂוּ לְשְׁתֵּי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה דְבַר) מִכִּיוּן שֶׁהֵם בָּאוּ לְהִיּוֹת תַּחַת צֶל הַקּוֹרָה שֶׁל בֵּיתִי. אֶל תַּעֲשׂוּ לְאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה דְבַר מִכִּיוּן שֶׁהֵם הָאֹרְחִים שְׁלִי וְהֵם בָּאוּ אֶל בֵּיתִי:⁹⁸³ (ט) וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי סְדוּם אֲמָרוּ אֶל לוֹט: גֹּשׁ הָלֵאָה תִּתְקַרֵּב לְכָאן,⁹⁸⁴ וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי סְדוּם אֲמָרוּ: הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט אֶתְּךָ הַכֹּל בְּאֵת לְגוֹר אֲצִלְנוּ וְעֲשִׂינוּ לְךָ טוֹבָה שֶׁנִּתְּנוּ לְךָ לְגוֹר אֵיתָנוּ, וְעֲכָשָׁיו אֶתְּךָ מוֹכִיחַ אֹתָנוּ וּמְנַסָּה לְמַנּוּעַ מֵאֵיתָנוּ לַעֲשׂוֹת אֶת מַה שֶׁאֲנַחְנוּ רוֹצִים

⁹⁷⁴ אונקלוס.

⁹⁷⁵ רמב"ן. רש"י: הכוונה למשכב זכר. הרמב"ן מסביר שכוונת אנשי סדום הייתה למנוע מאורחים לעבור בעירם היות ופחדו שאנשים רבים יעברו דרכם, שהרי ארץ סדום הייתה כגן ה', ואנשי סדום היו מואסי צדקה. הסיבה שאנשי סדום קיבלו לתוכם את לוט היא מכיוון שהוא היה עשיר גדול או שהוא מאוד הפציר בהם לקבלו או שקיבלו אותו לכבוד אברהם.

כמו"כ מסביר הרמב"ן שבאנשי סדום היו את כל המידות הרעות, אלא שגמר דינם היה על שלא החזיקו ידי עני ואביון, וזאת משום שני טעמים: א. מכיוון שהם היו מורגלים בכך. ב. כל העמים עושים צדקה עם שאר האנשים. הרמב"ן הסביר שהשטת סדום היא למעלת א", שהרי בחו"ל היו עמים שחטאו באותם דברים והם לא הושמדו. ה' רצה שהשטת סדום תהיה לאות לבני ישראל לגבי מה יקרה להם אם הם יחטאו.

⁹⁷⁶ א"ע.

⁹⁷⁷ אונקלוס.

⁹⁷⁸ אונקלוס.

⁹⁷⁹ אונקלוס.

⁹⁸⁰ ספורנו: לוט חשב שלוקחי בנותיו ימנעו את המשך הדברים. רמב"ן: מתוך שבחו של לוט, באנו לגנותו, שמצד אחד רצה להציל את אורחיו אבל מצד שני לא היה אכפת לו מבנותיו.

כמו כן, השווה הרמב"ן את מעשה סדום לפילגש בגבעה ואמר שבפילגש בגבעה, רצו אנשי הגבעה למשכב זכר, ולאחר שהוציא אליהם את הפילגש, הם התרצו בה. האיש מהר אפרים ידע שאנשי סדום לא ירצו להתעסק עם ביתו של האיש מהר אפרים, ורק כולם רצו להציל את האיש על ידי פילגש, כיוון שהיא כבר זינתה. כמו"כ, בפילגש בגבעה לא השתתפו כל אנשי העיר. אולם, בני"י רצו לעשות גדר בדבר ולהרוג את אנשי הבליעל, ומצד שני אנשי שבט בנימין לא רצו למסור אותם, היות ומצד דין תורה הם לא התחייבו במוות (שהרי לא התכוונו להרוג את הפילגש), ודבר זה גרם למלחמה. הסיבה הצדדים התחייבו בדין: אנשי שבט בנימין על שלא עשו סייג ואילו היה מוטל על שבט בנימין לעשותו. לכן, שני הצדדים התחייבו בדין: אנשי שבט בנימין על שלא עשו סייג ואילו אנשי ישראל על כך שלא שאלו את פי ה' על הסייג שרצו לעשות. לכן השאיר ה' את בני ישראל לטבע, שבני בנימין היו חזקים מאוד ועריהם היו בצורות, ולכן הם ניגפו. רק בפעם השלישית שבני ישראל שאלו את ה' אם לעלות והאם הם יצאו, ענה להם ה' שיעלו למלחמה וינצחו. (הרמב"ן מסביר ששתי השאלות הראשונות של שתי הקרבות הראשונות אינם באמת תשובה של ה' שינצחו)

⁹⁸¹ אונקלוס.

⁹⁸² רש"י.

⁹⁸³ אונקלוס.

⁹⁸⁴ כך משמע מאונקלוס. רש"י: יש כאן שתי פעולות: להתקרב אל אנשי סדום ולהתרחק לצד מהדל. לכאורה רש"י הבין כן גם בפירוש אונקלוס, ומשמו: איננו חוששים לך. ספורנו: הכוונה היא שיתרחק מהדלת כדי שיוכל לשבור אותו.

לעשות לאורחים?⁹⁸⁵ עֲתָה נִרְעֵ לָךְ מֵהֶם עכשיו, נעשה לך מעשים רעים יותר ממה שתכננו לעשות להם,⁹⁸⁶ וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מֵאִשׁ אֲנָשֵׁי סְדוּם נִסּוּ לִשְׁכַּנְעַ אֶת לוֹט לְהוֹצִיא אֹתוֹ מֵהַמְּלָאכִים,⁹⁸⁷ וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלֶת אֲנָשֵׁי סְדוּם נִיגְשׁוּ לְשֹׁבֵר אֶת דֶּלֶת בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט⁹⁸⁸: (י) וַיִּשְׁלַחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת יָדֵם הַמְּלָאכִים הוֹשִׁיטוּ אֶת יָדָם,⁹⁸⁹ וַיִּבְיֹאוּ אֶת לוֹט אֶלְיֵהֶם הַבַּיְתָה הַמְּלָאכִים הִבִּיאוּ אֶת לוֹט אֹתוֹ אֶל תוֹךְ הַבַּיִת, ⁹⁹⁰ וְאֵת הַדָּלֶת סָגְרוּ הַמְּלָאכִים סָגְרוּ אֶת דֶּלֶת הַבַּיִת: (יא) וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת אֶת אֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁהָיוּ בִּפְתַח הַבַּיִת שֶׁל לוֹט (פְּתַח הַבַּיִת הוּא חֲלָל שְׁנוֹצֵר עַל יְדֵי עוֹבֵי הַמְּשֻׁקָּפִים שֶׁנִּמְצָאִים לִפְנֵי הַדֶּלֶת שְׁבַה נִכְסָסִים וְיוֹצֵאִים אֲנָשִׁים),⁹⁹¹ הָפְּנוּ בְּסַנּוּרִים הַמְּלָאכִים הִיכּוּ בְּמַכַּת עִוּוּרוֹן (אֶת אֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁהָיוּ בִּפְתַח בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט),⁹⁹² מִקָּטָן וְעַד גָּדוֹל הַמְּלָאכִים הִכּוּ בְּמַכַּת עִוּוּרוֹן אֶת כָּל אֲנָשֵׁי סְדוּם שֶׁהָיוּ בִּפְתַח בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט: מִהִקְטָן שְׁבַהֶם וְעַד הַגְּדוֹל שְׁבַהֶם,⁹⁹³ וַיִּלְאוּ לְמִצָּא הַפְּתָח אֲנָשֵׁי סְדוּם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְמַצּוֹא אֶת פְּתַח בֵּיתוֹ שֶׁל לוֹט, מֵאַחַר שֶׁהֵם הִכּוּ בְּמַכַּת עִוּוּרוֹן עַל יְדֵי הַמְּלָאכִים⁹⁹⁴: (יב) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל לוֹט הַמְּלָאכִים אֲמָרוּ אֶל לוֹט: עַד מִי לָךְ פֶּה אֱלוֹ קְרוֹבִי מִשְׁפַּחָה נּוֹסְפִים יֵשׁ לְךָ בְּתוֹךְ הָעִיר סְדוּם,⁹⁹⁵ חֲתָן הָאִם יֵשׁ לְךָ חֲתָנִים בְּתוֹךְ הָעִיר,⁹⁹⁶ וּבְנֵיךָ וְהָאִם יֵשׁ לְךָ נְכָדִים בְּתוֹךְ הָעִיר,⁹⁹⁷ וּבְנֵיכֶם וְהָאִם יֵשׁ לְךָ בָנוֹת נּוֹסְפוֹת בְּתוֹךְ הָעִיר, וְכָל אֲשֶׁר לָךְ בְּעִיר הוֹצֵא מִן הַמָּקוֹם וְכֵן אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֵׁשׁ לְךָ בְּעִיר, תּוֹצִיא מֵהָעִיר: (יג) כִּי מִשְׁחַתֵּים אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה (הַסִּיבָה שֶׁאַתָּה, לוֹט, צָרִיךְ לְהוֹצִיא מֵהָעִיר אֶת כָּל קְרוֹבֶיךָ וְאֵת כָּל מִה שֶׁשֵּׁיךְ לְךָ הִיא) מִכִּוּוֹן שֶׁאַנְחָנוּ (הַמְּלָאכִים) מִשְׁחִיתִים אֶת הָעִיר סְדוּם,⁹⁹⁸ כִּי גְדֹלָה צַעֲקָתְךָ אֶת פְּנֵי יְקוֹק (הַסִּיבָה שֶׁאַנְחָנוּ מִשְׁחִיתִים אֶת הָעִיר הִיא) מִכִּוּוֹן שֶׁצַּעֲקַת הַחֲמֵס שֶׁגְּדֹלָה וְעֲלָתָה מֵהָעִיר סְדוּם, עֲלָתָה וְהִגִּיעָה אֶל לִפְנֵי ה',⁹⁹⁹ וַיִּשְׁלַחְנוּ יְקוֹק לְשַׁחֲתָהּ וְהִי שֶׁלַח אֹתָנוּ כְּדֵי לְהַשְׁחִית אֶת הָעִיר¹⁰⁰⁰: (יד) וַיֵּצֵא לוֹט לֹט יֵצֵא

⁹⁸⁵ רש"י. כלי יקר: האם אתה תשפוט דין שהוא שפוט כבר, ועפ"י הסביר את הכפילות.

⁹⁸⁶ אונקלוס.

⁹⁸⁷ רמב"ן, והסתפק אם הכוונה היא שהם ניסו לשכנע אותו לפתוח את הדלת ממש, או שיזוז כך שהם יוכלו לפתוח את הדלת.

⁹⁸⁸ רש"י.

⁹⁸⁹ אונקלוס.

⁹⁹⁰ אונקלוס.

⁹⁹¹ אונקלוס + רש"י.

⁹⁹² רש"י.

⁹⁹³ אונקלוס. רש"י: הקטנים התחילו בעבירה תחילה, ולכן גם הפורענות התחילה מהם.

⁹⁹⁴ רשב"ם. ספורנו: הם ניסו למצוא את הפתח.

⁹⁹⁵ רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י הדרש כתב שהמלאכים שאלו את לוט מי עוד לך פתחון פה ללמד סגוריא על אנשי סדום, מכיוון שלאורך כל הלילה היה לוט מלמד סגוריא על אנשי סדום.

⁹⁹⁶ רש"י. א"ע: יש כאן צמידות: חתנים שהם חביבים לך כמו בניך. כמו כן מוכיח הא"ע ששני המלאכים הלכו להציל את לוט שהרי שניהם דיברו איתו וכן שניהם השחיתו את העיר. אה"ח הסביר שלמרות שרק אחד הפך את העיר, הרי שהם אמרו הכל בשניים, כדי שלא יהיה נראה שמאך אחד הוא המשמש את המלאך השני ואינו במעלתו. בהסבר נוסף כתב שהיות וגבריא לא היה יכול להשמיד את העיר עד שרפאל יוציא את לוט, הרי שבהוצאת לוט גורם גם רפאל להשמדת העיר.

⁹⁹⁷ רש"י. כנראה שצריך לומר שהסיבה שפירש שבניך היינו נכדיך היא מכיוון שבתורה לא מוזכר שלוט לקח את בניו, אז כנראה שלא היו לו בנים. רמב"ן פירש שללוט היו בנים גדולים אלא שכאשר פנה לחתניו כדי לומר להם לצאת מהעיר, הם התחילו לצחוק עליו והתפתח ויכוח עד שלא הי זמן להציל גם את בניו. כמו"כ כתב הרמב"ן שייטכן שזכותו של לוט היא שהצילה את משפחתו או שכך דרך כבוד לאכסניא להציל את ביתם ואת רכושם של

לוט.

⁹⁹⁸ אונקלוס.

⁹⁹⁹ אונקלוס.

¹⁰⁰⁰ אונקלוס.

מביתו, וַיְדַבֵּר אֶל חֲתָנָיו לוֹט דיבר עם החתנים, האנשים שהתחתנו עם בנותיו,¹⁰⁰¹ לְקַחְי בְּנֹתָיו וְכֵן דיבר לוֹט עם שני האנשים שהתארסו עם בנותיו שעוד לא התחתנו,¹⁰⁰² וַיֹּאמֶר לוֹט אמר לחתניו ולאנשים שהיו מאורסים לבנותיו: קוֹמוּ צְאוּ מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה תקומו ותצאו מהמקום הזה, כִּי מִשְׁחִית יִקְוֶה אֶת הָעִיר כיוון שה' משחית את העיר סדום, וַיְהִי כַּמִּצַּחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו כאשר לוֹט אמר לחתניו ולאנשים שהיו מאורסים לבנותיו שה' הולך להשחית את העיר סדום, הם חשבו שהוא צוחק¹⁰⁰³: (טו) וְכַמוֹ הַשָּׁחַר עָלָה כאשר הגיע זמן עלות השחר,¹⁰⁰⁴ וַיֹּאצִּיזוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט המלאכים זירזו את לוֹט,¹⁰⁰⁵ לֵאמֹר כֹּךְ אמרו המלאכים ללוֹט בשעה שהם זירזו אותו: קוּם קַח אֶת אִשְׁתְּךָ וְאֶת שְׁתֵּי בְּנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת קום ותיקח יחד איתך את אשתך ואת שתי בנותיך שנמצאות כאן בבית,¹⁰⁰⁶ פֶּן תִּסְפָּה בְּעֵזֶן הָעִיר שְׂמָא גם אתה תושמד בגלל חטאי סדום. המלאכים אמרו אל לוֹט שאם לא ימהר לצאת מהעיר, גם הוא ילקה בגלל חטאי העיר סדום¹⁰⁰⁷: (טז) וַיִּתְמַהֲמַה לוֹט התעכב ולא יצא מיד מהעיר סדום,¹⁰⁰⁸ וַיַּחְזִקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְּנֹתָיו המלאכים החזיקו בידים של לוֹט, אשתו ושתי בנותיו,¹⁰⁰⁹ בְּחִמְלַת יִקְוֶה עָלָיו לוֹט זכה להינצל בגלל שה' ריחם עליו ולא בגלל שהיו לו זכויות שבגללן ניצל,¹⁰¹⁰ וַיִּצְאָהוּ וַיִּנְחָהוּ מִחוּץ לָעִיר המלאכים הוציאו את לוֹט (וכן את אשתו ואת בנותיו) אל מחוץ לעיר סדום והניחו אותו (יחד עם אשתו ושתי בנותיו) שם: (יז) וַיְהִי כִּהוֹצִיאָם אֹתָם הֶחֱזִיגָה כאשר המלאכים הוציאו את לוֹט, אשתו ושתי בנותיו מהעיר סדום, וַיֹּאמֶר אחד המלאכים אמר ללוֹט: הַמַּלְטָה עַל נַפְשֶׁךָ תְּחוּס על עצמך,¹⁰¹¹ אֵל תִּבְיֹט אַחֲרֶיךָ אל תסתכל לאחורריך,¹⁰¹² וְאַל תִּעְמֹד בְּכָל הַפֶּתַח וְאֵל תִּמְשֹׁךְ לְבְרוּחַ, הִהְרָה הַמַּלְטָה תִּבְרַח אל ההר שנמצא מעבר למישור,¹⁰¹⁴ פֶּן תִּסְפָּה שְׂמָא אם אתה לא

¹⁰⁰¹ רש"י.

¹⁰⁰² רש"י.

¹⁰⁰³ אונקלוס. כלי יקר: הסיבה שחתניו חשבו שהוא צוחק היא מכיוון שלוט אמר שה' הוא המשחית את העיר וה' הוא מידת רחמים, ולא ייתכן שמידת הרחמים היא שתשמיד את העיר. אולם, לפי האמת זוהי מידתם של רשעים שהופכים את מידת הרחמים למידת הדין.

¹⁰⁰⁴ רש"י במסכת פסחים צד.

¹⁰⁰⁵ רש"י. ספורנו: הסיבה שהמלאכים האיצו בלוט היא כדי שהם יוכלו להפוך את העיר בבוקר בשעת זריחת השמש שהוא הזמן שאלוהיהם גדול. רשב"ם: מטרת כתיבת פסוק זה הוא כדי לומר כמה המתינו המלאכים ללוֹט, וכל זאת לכבודו של אברהם.

¹⁰⁰⁶ רש"י.

¹⁰⁰⁷ רש"י.

¹⁰⁰⁸ אונקלוס. רש"י: סיבת ההתעכבות של לוֹט הייתה כדי להציל את ממונו. א"ע: לוֹט התעכב בגלל שהוא פחד.

¹⁰⁰⁹ אונקלוס. רמב"ן: הם משכו בו בחזקה.

¹⁰¹⁰ אונקלוס + רמב"ן. בפירושו השני כתב הרמב"ן שהסיבה שהמלאכים החזיקו בלוט היא מכיוון שרצו למהר להוציא אותו מהעיר שמא ה' כבר לא ירחם עליו.

¹⁰¹¹ אונקלוס. רש"י: המלאך אמר ללוֹט שירחם על עצמו ולא על ממונו.

¹⁰¹² אונקלוס, ולכאורה משמע שבשעת ההצלה לא יסתכל לוֹט אל אחוריו. רמב"ן כתב שלאחר ההצלה, אסור ללוֹט להסתכל אחורה. רש"י: הסיבה היא שלוט הרשיע יחד עם אנשי סדום ורק בזכות אברהם הוא ניצול, ואין זה ראוי שהוא יראה את הפורענות של סדום בעוד הוא עצמו ניצל. א"ע: הציווי הוא על אברהם וכל אשר לו. רמב"ן חלק על כך ואמר שהמלאך אמר שיהיה לכולם עונש אם יביטו אחורה, והמלאך עצמו הזהיר את לוֹט עצמו וכל מי שישמע בקול ציווי המלאך הציל את עצמו. בסיבת איסור ההבטה כתב הרמב"ן שכאשר אדם מסתכל על דבר כלשהו, הדבר משפיע עליו. לכן ציוותה התורה למצורע להישאר מחוץ למחנה כדי שלא יביטו בו. סיבה נוספת היא מכיוון שהמלאך עמד בין הארץ לשמים בשעת ההשחיתה וה' לא רצה שלוט יראה את המלאך. כלי יקר: טעם האיסור הוא כדי שלוט לא יראה את הממון שהוא השאיר בעיר סדום.

¹⁰¹³ רש"י.

תגיע אל ההר, אתה תושמד: (יח) וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם לוט אמר למלאכים (שעכשיו כבר ידע שהם שליחי ה' ולא רק אנשים): אֵל נָא אֲדַנִּי בבקשה ממך ה', אל תאמר לי לברוח אל ההר¹⁰¹⁵: (יט) הֲנִה נָא מִצָּא עֲבָדָךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ הרי עבדך מצא עכשיו חן בעיניך, הרי אני (לוט) מצאתי חן בעיניך ה',¹⁰¹⁶ וַתִּגְדַּל חֲסָדָךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחְיֹת אֶת נַפְשִׁי ואתה ה' עשית חסד גדול איתי והשארת אותי בחיים,¹⁰¹⁷ וְאַנְכִי לֹא אוכל לְהַמְלִיט הָהָרָה ואני לא יכול להינצל על ידי שאברח אל ההר כמו שאמרת לי לעשות,¹⁰¹⁸ פֶּן תִּדְבְּקֵנִי הָרָעָה וְמָתִי שְׂמָא, אם אברח אל ההר, יקרה לי דבר רע ואני אמות¹⁰¹⁹: (כ) הֲנִה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּם שָׂמָה הרי עכשיו יש עיר קרובה יותר שאני אוכל לברוח לשם,¹⁰²⁰ וְהוּא מִצְעָר הָעִיר הַזֹּאת היא עיר קטנה,¹⁰²¹ אִמְלִטָה נָא שָׂמָה אני עכשיו אנצל על ידי שאברח אל העיר הזאת,¹⁰²² הֲלֹא מִצְעָר הוּא הרי העיר הזאת היא עיר קטנה, ולא צריך להיות אכפת לך להניח לעיר ולתת לי לגור בה. לוט אמר למלאכי ה', שמכיוון שהעיר היא עיר קטנה, הוא מבקש מה' להשאיר את העיר ולא להפוך אותה,¹⁰²³ וַתַּחֲי נַפְשִׁי ואני אוכל לחיות בעיר מצער¹⁰²⁴: (כא) וַיֹּאמֶר אֱלֹוֹי אחד המלאכים אמר ללוט:¹⁰²⁵ הֲנִה נְשֹׂאתִי פְּנִיךָ גַם לְדָבָר הַזֶּה הרי אני (ה') נשאתי את פניך גם לדבר הזה, אני אעשה כבקשתך גם בדבר הזה,¹⁰²⁶ לְבַלְתִּי הַפְּכִי אֶת הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ואני לא אהפוך את העיר שאתה ביקשת שלא אהפוך¹⁰²⁷: (כב) מִהָר הַמְּלִיט שָׂמָה תמלט עצמך מהר אל העיר, תברח מהר אל העיר ועל ידי כך תוכל להינצל,¹⁰²⁸ כִּי לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת דְּבָר עַד בְּאֵד שָׂמָה כיוון שלא אוכל לעשות דבר עד שאתה תגיע אל העיר, אני לא אוכל להפוך את סדום עד שאתה לא תגיע אל העיר (אמנם ה' התחיל להוריד מטר על סדום עוד לפני שלוט הגיע אל צוער, אך הפיכת

¹⁰¹⁴ אונקלוס. רש"י: המלאכים אמרו ללוט לברוח אל אברהם שישב בהר שנמצא בין בית אל לבין העי. למרות שכתוב שאברהם האהיל עד חברון, הסיבה לכך היא שלאברהם היו הרבה אוהלים שהגיעו מההר שנמצא בין בית אל לעי ועד לחברון.

¹⁰¹⁵ רש"י. לפי רש"י הכוונה היא ללשון קודש. הא"ע כתב שהכוונה היא לשם של חול. כמו כן, בפירוש "אל נא" כתב בשם ר' שמואל הספרדי שהכוונה היא לריצוי, אך הוא עצמו כתב שהכוונה היא ללא, שלוט אמר לאנשים שאינו רוצה לברוח אל ההר. לוט חשב שהמלאכים הם אנשים והוא פנה אל אחד מהם ואמר שהוא עבדו.

¹⁰¹⁶ אונקלוס.

¹⁰¹⁷ אונקלוס.

¹⁰¹⁸ אונקלוס.

¹⁰¹⁹ אונקלוס. רש"י: חששו של לוט היה מכיוון שעד עכשיו היה לוט גר בשכנות אל סדום והיה צדיק בהשוואה אליהם, וכאן כאשר יגור ליד אברהם, לא ייחשב לצדיק בהשוואה לאברהם.

¹⁰²⁰ אונקלוס.

¹⁰²¹ אונקלוס.

¹⁰²² אונקלוס.

¹⁰²³ רש"י עפ"י פשוטו. לפי המדרש כתב רש"י שהכוונה היא שהעיר היא עיר צעירה ורק התיישבה. משנות הפלגה בה התחילה ההתיישבות בסדום ועד שעברו 52 שנה עד לשנה שנהפכה סדום, וצוער התיישבה שנה אחת אחרי העיר סדום, הרי שיוצא שצוער התיישבה רק לפני 51 שנה, ולכן היא הספיקה לחטוא פחות מסדום. אוה"ח: למרות שעוד לא נשלמה סאתה של העיר, הרי שהעיר תושחת מכיוון שכבר הייתה רשות למחבל לחבל, ולכן לוט ביקש על העיר לפני שיינתן רשות למחבל לחבל (שהרי העיר לא תושמד בגלל שהתמלא סאתה אלא בגלל שניתנה רשות למחבל לחבל). הלכך, לוט יצא מהר מצוער, לפני שיתמלא סאתה והיא תיהפך לא רק בגלל שניתנה רשות למחבל לחבל, אלא בגלל שזוהי דינה.

¹⁰²⁴ רש"י. לפי אונקלוס הכוונה היא כנראה שהוא יוכל להינצל.

¹⁰²⁵ למשמעות.

¹⁰²⁶ אונקלוס.

¹⁰²⁷ רש"י.

¹⁰²⁸ אונקלוס.

סדום ממש הייתה רק לאחר שלוט הגיע אל צוער,¹⁰²⁹ על בן קרא שם העיר צוער בגלל שהעיר הזאת היא עיר קטנה, קרא (לא מסופר מי) לעיר בשם צוער¹⁰³⁰: (כג) הַשָּׁמַשׁ יֵצֵא עַל הָאָרֶץ הַשָּׁמַשׁ יֵצֵא כְּדִי לְהַאִיר עַל הָאָרֶץ, הַבּוֹקֵר הַגִּיעַ (הַכּוּוֹנָה הַיָּא לִנְךָ הַחֲמָה שֶׁהוּא זָמַן מֵאַחֵר יוֹתֵר מֵהַזָּמַן הַמֵּתוּאָר בַּפְּסוּק טו'),¹⁰³¹ וְלוֹט בָּא צִעְרָה (כְּשֶׁהִגִּיעַ הַבּוֹקֵר) לוֹט הַגִּיעַ לְעִיר צוּעֵר: (כד) וַיִּקְנֶה הַמְּטִיר עַל סְדֹם וְעַל עַמּוֹרָה גִּפְרִית וְאַשׁ בְּזָמַן עֲלוֹת הַשָּׁחַר, ה' הוֹרִיד מֵטֵר עַל סְדֹם וְעַל עַמּוֹרָה, וְלֵאחֵר שֶׁה' הִתְחִיל לְהוֹרִיד מֵטֵר, הַמֵּטֵר הִפֵּךְ לְגִפְרִית וְאֵשׁ. ה' הִתְחִיל לְהוֹרִיד אֶת הַגִּפְרִית וְאֵת הָאֵשׁ כְּאִשֶׁר עָלָה הַשָּׁחַר, וּבְזָמַן הַזֶּה לוֹט הִסְפִּיק רַק לְצֵאת מֵהָעִיר, וּבְזָמַן שֶׁמַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר וְעַד לִנְךָ הַחֲמָה, נִמְלֵט לוֹט וְהִגִּיעַ מִסְדוֹם אֶל הָעִיר צוּעֵר,¹⁰³² מֵאֵת יִקְנֶה מִן הַשָּׁמַיִם ה' הוּא שֶׁהוֹרִיד אֶת הַגִּפְרִית וְהָאֵשׁ מֵהַשָּׁמַיִם¹⁰³³: (כה) וַיִּהְיֶה אֵת הָעָרִים הָאֵל ה' הִפֵּךְ אֶת הָעָרִים סְדוֹם וְעַמּוֹרָה (הַכּוּוֹנָה הַיָּא לְהַפִּיכָה מִמֶּשׁ),¹⁰³⁴ וְאֵת כָּל הַכְּפָר וְכֵן הִפֵּךְ ה' אֶת הָעָרִים הַנוֹסְפוֹת שֶׁהֵיוּ בְּמִשׁוֹר שְׁלִיד נְהַר הַיַּרְדֵּן,¹⁰³⁵ וְאֵת כָּל יֹשְׁבֵי הָעָרִים וַיִּצְמַח הָאֲדָמָה וְכֵן הִפֵּךְ ה' אֶת תּוֹשְׁבֵי הָעָרִים וְאֵת הַצְּמַחִים הַגְּדֹלִים בְּאֲדָמָה שֶׁבְּסְדוֹם וּבְעָרִים הַסְּמוּכוֹת לָהּ¹⁰³⁶: (כו) וְהַבַּיִת אֲשֶׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל לוֹט הִסְתַּכְּלָה אֶל מֵאחֲרָיו לוֹט שֶׁהִלֵּךְ מֵאַחֲרָיו כֹּל מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁנִּיצְלָה, לְמִרְוֹת שֶׁהִמְלֵאךְ אֶסֶר עָלֶיהָ לַעֲשׂוֹת זֹאת,¹⁰³⁷ וְהָיָה נֹצִיב מְלָח (בְּגִלְלָה שֶׁהִיא הִסְתַּכְּלָה אַחֲרָהּ) אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל לוֹט נִהְיָה לְהִיּוֹת עֵמוּד שֶׁל מֶלֶח. כֹּל גּוֹפֵה שֶׁל אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל לוֹט הִפֵּךְ לְהִיּוֹת מֶלֶח בְּאוֹתָהּ צוֹרֵת תְּנוּחָה שֶׁבָּהּ הִיא עֵמֻדָה בְּשַׁעַר הַיָּא הִסְתַּכְּלָה אַחֲרָהּ¹⁰³⁸: (כז) וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבִקְרָה אַבְרָהָם קָם מִבִּקְרָה, וְאֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֵת יִקְנֶה (מִקְדָּם בְּבִקְרָה) אַבְרָהָם הִלֵּךְ אֶל הַמָּקוֹם בּוֹ שִׁמַּשׁ בְּתַפִּילָה לְפָנָיו ה' כְּאִשֶׁר הִתְפַּלֵּל עַל אֲנָשֵׁי סְדוֹם¹⁰⁴⁰: (כח) וַיִּשְׁקֶף עַל פְּנֵי סְדוֹם וְעַמּוֹרָה אַבְרָהָם הִסְתַּכַּל עַל פְּנֵי סְדוֹם וְעַמּוֹרָה,¹⁰⁴¹ וְעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפָר וְכֵן הִסְתַּכַּל אַבְרָהָם עַל פְּנֵי כֹל הַמִּשׁוֹר שְׁלִיד נְהַר הַיַּרְדֵּן,¹⁰⁴² וַיִּרְאֵה אַבְרָהָם רָאָה בְּשַׁעַר הַיָּא הִסְתַּכַּל, וְהִנֵּה עֹלָה קִיטֵר

¹⁰²⁹ אונקלוס. רש"י: זהו עונשם של המלאכים שאמרו שהם משחיתים את העיר ותלו הדבר בעצמם, עכשיו אמרו שאין הם יכולים להפוך את העיר ואין הדבר ברשותם.

¹⁰³⁰ רש"י.

¹⁰³¹ אונקלוס.

¹⁰³² רש"י: בפירוש המילה וה' כתב רש"י שהכוונה היא לה' ובית דינו. רשב"ם: הכוונה היא למלאך גבריאל.

¹⁰³³ רש"י, וכך דרך המקראות לדבר. רמב"ן כתב שרש"י עירב את הדעות השונות המופיעות במדרש להסבר הפסוק: דעה ראשונה אומרת שוה' היינו ה' ובית דינו, וממילא מובן המשך הפסוק המייחס את הורדת הגפרית אל ה'. הדעה השנייה אומרת שוה' הינו המלאך גבריאל וגם אז מובן המשך "יחוס הורדת האש והגפרית אל ה'". ההסבר השלישי הוא שכך דרך הכתובים. הא"ע פירש כרש"י שהכוונה היא דרך צחות. ספורנו: הכוונה היא שהאש והגפרית שירדו על סדום ועמורה, מקורם לא היה מהקרקע כמו שהדבר כן בדרך כלל, אלא מקורם היה מהשמים.

¹⁰³⁴ אונקלוס + רש"י שכתב שהערים היו יושבות בסלע אחד וה' הפך את הסלע למעלה למטה. ספורנו: ה' הפך את הערים לגפרית ואש.

¹⁰³⁵ אונקלוס.

¹⁰³⁶ אונקלוס. א"ע: צמח האדמה היינו שהאילנות נשרפו.

¹⁰³⁷ רש"י + רמב"ן.

¹⁰³⁸ אונקלוס. בטעם הפיכת גופה למלח כתב רש"י שזהו מכיוון שהיא חטאה במלח, בכך שהיא לא רצתה לתת מלח לאורחים. א"ע כתב שיחד עם הגפרית ירד גם מלח ששרף את סדום, וגם שאר אנשי סדום נשרפו על ידי השילוב של הגפרית והמלח, אלא שהתורה לא ציינה זאת.

¹⁰³⁹ אונקלוס.

¹⁰⁴⁰ אונקלוס.

¹⁰⁴¹ אונקלוס. בעניין טעם ההסתכלות על סדום ועמורה נחלקו המפרשים. רשב"ם כתב שאברהם הסתכל על סדום ועמורה כדי לדעת אם היו בסדום מספיק אנשים כדי שהעיר תינצל. ספורנו כתב אברהם הסתכל הסתכלות של איבה על אנשי סדום מרוב רשעותם.

¹⁰⁴² אונקלוס.

הָאָרֶץ כְּקִיטָר הַכֶּבֶשֶׁן (אברהם ראה ש-) מהמקום בארץ בו היו סדום והערים הסמוכות לה, עלה עשן שהיה דומה לעשן שעולה מהכבשן. הכבשן הוא בור קטן שבו מכינים לבנים על ידי ששורפים בו סיד, והתורה מדמה את העשן שעלה מסדום והערים הסמוכות לה, לעשן העולה מהכבשן¹⁰⁴³: (כט) וַיְהִי בַשָּׁחַת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכְּפָר כַּאֲשֶׁר ה' השחית את הערים שהיו במישור הסמוך לנהר הירדן,¹⁰⁴⁴ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם ה' זכר את אברהם, וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מֵתוֹךְ הַהֶפְכָּה זְכִירַת ה' את אברהם התבטאה בכך שה' הציל את לוט מתוך הפיכת סדום ועמורה,¹⁰⁴⁵ בְּהַפֵּךְ אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר יָשָׁב בְּהֵן לוֹט (ה') הציל את לוט מתוך הפיכת סדום ועמורה) כאשר ה' הפך את הערים שבאחת מהן ישב לוט¹⁰⁴⁶: (ל) וַיַּעַל לוֹט מִצוּעַר וַיֵּשֶׁב בְּהָר לוט עלה מצוער והתיישב באחד ההרים שהיו רחוקים יותר מסדום ממה שהייתה צוער,¹⁰⁴⁷ וּשְׁתֵּי בָנָיו עֲמוֹ שְׁתֵּי בְנוֹתָיו שֶׁל לוֹט הָיוּ יָחַד אֵינָם עַל הָהָר, כִּי יָרָא לְשִׁבְתָּ בְּצוּעַר הַסִּיבָה שֶׁלוֹט הֵלֵךְ אֶל הָהָר וְלֹא נִשְׂאָר בְּצוּעַר הַיָּא בְּגַלּל שֶׁלוֹט פָּחַד לְשִׁבְתָּ בְּעִיר צוּעַר, בְּגַלּל שֶׁהָיָא הֵייתָה קְרוּבָה מִיַּדִּי לְסָדוּם,¹⁰⁴⁸ וַיֵּשֶׁב בְּמַעְרָה הוּא וּשְׁתֵּי בָנָיו לוֹט יָשָׁב בְּמַעְרָה שֶׁהֵייתָה בְּהָר יָחַד עִם שְׁתֵּי בְנוֹתָיו: (לא) וְתֹאמַר הַבְּכִירָה אֶל הַצְעִירָה בֵּיתוֹ הַגְּדוּלָה שֶׁל לוֹט אִמְרָה לְבֵיתוֹ הַצְעִירָה שֶׁל לוֹט,¹⁰⁴⁹ אָבִינוּ זָקֵן אָבָא שֶׁלָּנוּ זָקוּ, וְלָכֵן יִיתְכֵן שְׁעוֹד מַעַט הוּא לֹא יוֹכֵל לְהוֹלִיד בְּגַלּל זְקוּנוֹתוֹ,¹⁰⁵⁰ וְאִישׁ אֵין בְּאָרֶץ לְבֹאָה עָלֵינוּ כְּדָרְדָּר כֹּל הָאָרֶץ וְלֹא נִשְׂאָר אָדָם אֶחָד בְּאָרֶץ שְׁנוּכֵל לְהַתְחַתֵּן אִיתּוֹ. בְּנוֹת לוֹט חֲשָׁבוּ שֶׁכַּאֲשֶׁר ה' הִפֵּךְ אֶת סָדוּם וְעַמּוּרָה הוּא גַם הַשְּׁמִיד אֶת כָּל הָעוֹלָם וְהָן חֲשָׁבוּ שֶׁרַק הָן וְאֵבִיהֶן נִיצְלוּ מִכָּל הָעוֹלָם¹⁰⁵¹: (לב) לָכֵּה נִשְׁקָה אֶת אָבִינוּ יֵין בּוֹאֵי נִשְׁקָה אֶת אָבִינוּ יֵין כְּדִי שֶׁהוּא יִשְׁתַּכֵּר,¹⁰⁵² וְנִשְׁכַּבָּה עִמּוֹ וְכך, בְּגַלּל שֶׁאֵבִינוּ יֵהִיָּה שִׁיכּוֹר, אֲנַחְנוּ נוֹכֵל לְהַתְחַתֵּן אִיתּוֹ לֹלָא שֶׁהוּא יִידַע, וְנִחְיָה מֵאָבִינוּ זָרַע וְכך נוליד צאצאים מאבינו¹⁰⁵³: (לג) וְתִשְׁקִינֵי אֶת אָבִיהֶן יֵין בְּלִילָה הוּא בְּאוֹתוֹ לֵילָה, בְּנוֹת לוֹט הִשְׁקוּ אוֹתוֹ בַּיַּיִן,¹⁰⁵⁴ וְתִבְאָה הַבְּכִירָה וְתִשְׁכַּבּ אֶת אָבִיהָ הַבֵּת הַגְּדוּלָה שֶׁל לוֹט הַתְחַתְּנָה עִם לוֹט, וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבְקוּמָהּ לוֹט לֹא שָׁם לֵב לְכַךְ שֶׁהוּא

¹⁰⁴³ רש"י. א"ע: הכבשן הוא מקום בו האש דולקת תמיד.

¹⁰⁴⁴ אונקלוס.

¹⁰⁴⁵ אונקלוס + רש"י. כמו"כ הסביר רש"י שזכירתו של אברהם היא שלוט היה יודע ששרה היא אשתו של אברהם והוא שמע באברהם אמר על שרה שהיא אחותו, ובכל זאת לוט לא אמר על כך דבר, ולכן ה' חס עליו. רמב"ן: לוט הלך יחד עם אברהם וזו הייתה זכותו, ועצם הליכתו עם אברהם היא שגרמה לו לשבת בסדום, ולכן היה זה ראוי שה' יציל אותו מהפיכת סדום.

¹⁰⁴⁶ אונקלוס + א"ע.

¹⁰⁴⁷ אונקלוס. על כך שאין זה אותו ההר בו ישב אברהם כמו שמצאנו פירוש הר בפס' יז', כן כתב הנחלת יעקב בפס' יז'.

¹⁰⁴⁸ רש"י. רשב"ם ורמב"ן: מלכתחילה, המלאך הבטיח רק שיעכב את הפיכת צוער כדי שללוט תהיה הזדמנות לברוח לשם, אך לאחר שלוט היה יכול להמשיך לברוח, הכוונה הייתה להחריב גם את צוער. ספורנו: לוט התעכב בסדום ולכן הוא ראה את הפיכת סדום מתרחשת, ועל כן פחד שגם צוער תתהפך.

¹⁰⁴⁹ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא לבת הבכורה ולכן יש לומר שהיו ללוט שתי נשים. את הבת הבכורה מאישה אחת השיא לוט לחתניו ואילו הפסוק מדבר על הבת הבכורה מאשתו השנייה.

¹⁰⁵⁰ רש"י.

¹⁰⁵¹ רש"י. רמב"ן: בנות לוט חשבו שכל הארץ הושמדה בגלל שגם צוער הושמדה. ספורנו: בנות לוט אמרו שבגלל שלוט זקן, הרי שהוא לא יתחיל לנדוד אל מקום רחוק, ובמקום שבו הן המצאות אין אדם שהן יכולות להוליד ממנו חוץ מאביהן.

¹⁰⁵² אונקלוס.

¹⁰⁵³ רמב"ן: למרות שלבן נח מותר להתחתן עם בתו, הרי שבנות לוט היו צנועות ולכן הן לא ביקשו ממנו להתחתן איתן.

¹⁰⁵⁴ אונקלוס. רש"י: הזדמן להן יין במערה כדי שהן יוכלו להוציא מהן באותו הלילה שתי אומות.

התחתן עם ביתו בגלל שהיה שיכור: (לד) וַיְהִי מִמָּחֳרָת בּבּוּקֶר אַחֲרֵי שֶׁהִבֵּת הַגְּדוּלָּה הַתַּחְתָּנָה עִם לוֹט, וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל הַצְעִירָה הִבֵּת הַגְּדוּלָּה שֶׁל לוֹט אַמְרָה לְבֵיתוֹ הַצְעִירָה, הֵן שְׁכַבְתִּי אִתְּךָ אֲבִי הִרִי אֶת־מִלְכָּה בְּלִילָה אֲנִי הַתַּחְתָּנָה עִם אַבְיָנוּ, נִשְׁקָנוּ יַיִן גַּם הַלַּיְלָה וּבֵאִי שְׁכָבִי עִמּוֹ בּוֹאִי נִשְׁקָה אֶת אַבְיָנוּ יַיִן גַּם הַלַּיְלָה כְּדֵי שֶׁאֵת תּוֹכְלִי לְהַתַּחְתֵּן אִתּוֹ גַּם כֵּן, וְנִחַיָּה מֵאַבְיָנוּ זָרַע וְכַךְ נוֹלֵד צִאצְאִים מֵאַבְיָנוּ: (לה) וַתִּשְׁקֶינִי גַם בְּלַיְלָה הַהוּא אֶת אַבְיָהֵן יַיִן גַּם בְּאוֹתוֹ לַיְלָה, בְּלַיְלָה לְמַחֲרַת הַלַּיְלָה שֶׁבּוֹ הַתַּחְתָּן לוֹט עִם בֵּיתוֹ הַגְּדוּלָּה, בְּנוֹתָיו שֶׁל לוֹט הִשְׁקוּ אוֹתוֹ יַיִן, וְתִקֶּם הַצְעִירָה וְתִשְׁכָּב עִמּוֹ הִבֵּת הַצְעִירָה קָמָה וְהַתַּחְתָּנָה עִם לוֹט,¹⁰⁵⁵ וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבִקְמָהּ לוֹט לֹא שָׁם לֵב כִּלְכֵּל שֶׁהוּא הַתַּחְתָּן עִם בֵּיתוֹ הַצְעִירָה בְּגַלֵּל שֶׁהוּא הִיָּה שִׁיכּוֹר: (לו) וַתַּהַרְיֵן שְׁתֵּי בָנוֹת לוֹט מֵאַבְיָהֵן שְׁתֵּי בְנוֹתָיו שֶׁל לוֹט נִכְנסוּ לְהַרְיֹון כְּתוּצָאָה מִכֵּךְ שֶׁהֵן הַתַּחְתָּנוֹ עִם אַבְיָהֵן: (לז) וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן הַבֵּת הַגְּדוּלָּה שֶׁל לוֹט יֵלֶדָה בֵּן, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאֵב הַבֵּת הַגְּדוּלָּה שֶׁל לוֹט קָרָאָה אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הַבֵּן שֶׁנוֹלַד לָהּ בְּשֵׁם "מוֹאֵב", הוּא אָבִי מוֹאֵב עַד הַיּוֹם הַבֵּן שֶׁנוֹלַד לְבֵיתוֹ הַגְּדוּלָּה שֶׁל לוֹט הוּא אֵבֶן שֶׁנִּקְרָא מוֹאֵב גַּם בְּזִמְנֵי כְּתִיבַת הַתּוֹרָה. כֹּל הַעֵם הַמּוֹאֵבִי הֵם צִאצְאִים שֶׁל בְּנוֹ (וְנִכְדוֹ) שֶׁל לוֹט¹⁰⁵⁶: (לח) וְהַצְעִירָה גַּם הִיא יָלְדָה בֵּן גַּם הִבֵּת הַצְעִירָה שֶׁל לוֹט יֵלֶדָה בֵּן, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֵּן עֲמִי בֵּיתוֹ הַצְעִירָה שֶׁל לוֹט קָרָאָה לְבָנָהּ בְּשֵׁם "בֵּן עֲמִי", הוּא אָבִי בְּנֵי עֲמֹן עַד הַיּוֹם כֹּל הָעַמּוֹנִים הֵם צִאצְאִים שֶׁל בֵּן עֲמִי, בְּנוֹ (וְנִכְדוֹ) שֶׁל לוֹט:

בראשית פרק כ

(א) וַיֵּסַע מִשָּׁם אַבְרָהָם אֶרְצָה הַנְּגִבַּת אַבְרָהָם נָסַע מֵאֵלּוּנִי מִמְרָא לְדֶרוֹם הָאָרֶץ,¹⁰⁵⁷ וַיָּשָׁב בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין שׁוֹר אַבְרָהָם יָשָׁב בֵּין שְׁנֵי מְקוֹמוֹת: מְקוֹם שֶׁנִּקְרָא קֵדֵשׁ וּמְקוֹם שֶׁנִּקְרָא שׁוֹר, וַיִּגֵּר בְּגָרָר אַבְרָהָם הַתֵּיִישָׁב בְּמְקוֹם שֶׁנִּקְרָא גָרָר: (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַחֲתִי הוּא אַבְרָהָם אָמַר עַל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ: "אֲחוֹתִי הִיא",¹⁰⁵⁸ אַבְרָהָם אָמַר לְכוֹלָם שֶׁשָׂרָה הִיא אֲחוֹתוֹ, מִכִּיוּן שֶׁשָׁשׁ שָׂאָם יִידְעוּ שֶׁשָׂרָה הִיא אִשְׁתּוֹ, יַהֲרֹגוּ אוֹתוֹ כְּדֵי לְהַתַּחְתֵּן אִתָּהּ, וַיִּשְׁלַח אַבְימֶלֶךְ מֶלֶךְ גָּרָר אַבְימֶלֶךְ מֶלֶךְ גָּרָר שְׁלַח שְׁלִיחִים אֶל שָׂרָה, וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה אַבְימֶלֶךְ לְקַח אֶת שָׂרָה לְאִשְׁתּוֹ: (ג) וַיְבֹא אֱלֹהִים אֶל אַבְימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה בְּלִילָה, בְּשַׁעַת

¹⁰⁵⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שלא כתוב "את אביה" כמו שכתוב בבת הבכורה היא בגלל שהבת הצעירה לא פתחה בזנות, ולכן חסה התורה עליה והעלימה את עובדת זנותה עם אביה. כמו כן כתב רש"י שעל המילה "ובקומה" הכתובה אצל ביתו הגדולה של לוט, יש נקודה כדי לומר שכאשר הוא קם, הוא שם לב לכך שהוא שכב עם ביתו, ובכל זאת לא נמנע בלילה השני מלשתות.

¹⁰⁵⁶ רשב"ם. רש"י: ביתו הבכורה של לוט לא הייתה צנועה ופרסמה שמואב הוא בנה של אביה ואילו הצעירה הייתה צנועה יותר. בימי משה, ה' נתן שכר לבנה של הצעירה בכך שה' אסר בכלל להתגרות בעמון ואילו על מואב אסר ה' רק לצאת נגדם למלחמה, אך היה מותר להתגרות בהם. א"ע: הכוונה היא שלא התערב במואב שום עם אחר.

¹⁰⁵⁷ כך בסוף פרק יג'. אולם, לפי רש"י בפרק יט' פס' יג', אברהם ישב בין העי ובין בית אל ורק האוהלים שלו הגיעו עד לחברון. בעניין סיבת נסיעתו של אברהם משם כתב רש"י שני הסברים: א. מכיוון שחמשת הערים נחרבו, כבר לא היו אורחים שבאו לבקרו. ב. כדי להתרחק מלוט לאחר שיצא עליו שם רע.

¹⁰⁵⁸ אונקלוס. רש"י: הסיבה שאברהם לא ביקש כאן רשות היא מכיוון שהוכח שהיא כבר נלקחה בעבר לפרעה. רמב"ן: אין הדבר דומה כלל למצרים. המצרים היו טופים בזימה ולכן מרגע כניסתם של אברהם ושרה אל מצרים, המצרים היללו את שרה. כאן אבימלך לקח את שרה בתמימות בגלל שנאמר לו שהיא אחותו של אברהם.

שאבימלך חלם, בא מלאך ה' אל אבימלך,¹⁰⁵⁹ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּךְ אִמַר מֶלֶאךְ ה' לֵאבִימֶלֶךְ: הֲנִיךָ מֵת עַל הָאִשָּׁה
אֲשֶׁר לָקַחְתָּ אֹתָהּ הוֹלֵךְ לְמוֹת עַל הָאִשָּׁה שֶׁאֵתָה לְקַחְתָּ, אֵתָה הוֹלֵךְ לְמוֹת עַל כֹּךְ שֶׁלְקַחְתָּ אֹתָהּ שֶׁרָה,¹⁰⁶⁰
וְהוּא בְּעֵלְתָּ בְּעַל הָאִשָּׁה שֶׁלְקַחְתָּ הִיא אֵשֶׁת אִישׁ וְלֹכֵן הִיא אֲסוּר לְךָ לְקַחְתָּ אוֹתָהּ¹⁰⁶¹: (ד) וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא
קָרַב אֵלֶיהָ אֲבִימֶלֶךְ לֹא הִתְקַרַב אֶל שֶׁרָה,¹⁰⁶² וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אִמַר לְמֶלֶאךְ ה': אֲדַנִּי הֲגוּי גַם צְדִיק תִּהְיֶה
הָאִם אֵתָה הוֹרֵג עֲמִים גַּם אִם הֵם צְדִיקִים? כִּמוֹ שֶׁהִרְגַת אֶת דוֹר הַמְּבּוּל וְאֵת דוֹר הַפְּלָגָה לֵלֵא שֶׁהֵם חֲטָאוּ,
כֹּךְ אֵתָה רוֹצֵה לְהַרְגוֹ אוֹתִי לְמִרוֹת שֶׁלֹּא חֲטָאתִי?¹⁰⁶³: (ה) הֲלֹא הוּא אָמַר לִי אֲחָתִי הוּא הָרִי אֲבֵרָהִם אִמַר
לִי שֶׁשֶׁרָה הִיא אֲחוֹתִי,¹⁰⁶⁴ וְהִיא גַם הוּא אָמְרָהּ אָחִי הוּא וְגַם שֶׁרָה אִמְרָהּ שֶׁאֲבֵרָהִם הוּא אֲחִיהָ,¹⁰⁶⁵ בְּתָם
לְבָבִי אֲנִי לְקַחְתִּי אֵת שֶׁרָה בְּתוֹם לֵב, וְלֹא חֲשַׁבְתִּי שֶׁאֲנִי חוֹטֵא בְכֹךְ, כִּיוֹן שֶׁלֹּא יָדַעְתִּי שֶׁהִיא אֵשֶׁת אִישׁ,¹⁰⁶⁶
וּבְנִיקוּן כְּפִי עָשִׂיתִי זֹאת וְכֵן אֵין עֲלַי חֲטָא עַל שֶׁלְקַחְתִּי אֵת שֶׁרָה כִּיוֹן שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי לָהּ כְּלוּם¹⁰⁶⁷: (ו) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים בְּחִלָּם מֶלֶאךְ ה' אִמַר לְאֲבִימֶלֶךְ בְּחִלּוֹם, גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת גַּם
אֲנִי יוֹדַע שֶׁאֵתָה לְקַחְתָּ אֵת שֶׁרָה בְּתוֹם לֵב, וְלֹא חֲשַׁבְתָּ שֶׁאֵתָה עוֹבֵר עַל חֲטָא בְכֹךְ, כִּיוֹן שֶׁלֹּא יָדַעְתָּ שֶׁהִיא
אֵשֶׁת אִישׁ,¹⁰⁶⁸ וְאֲחַשְׁךָ גַם אָנֹכִי אוֹתְךָ מִחֲטֹו לִי וְאִף מִנְעַתִּי מִמֶּךָ מִלְּחַטּוֹא לִי,¹⁰⁶⁹ עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיךָ לְנִגְעַ
אֱלֹהֵיךָ וְלֹכֵן, כְּדִי לְמַנוּעַ מִמֶּךָ מִלְּחַטּוֹא לִי, לֹא נִתְּתִי לְךָ לִיגוּעַ בְּשֶׁרָה¹⁰⁷⁰: (ז) וְעַתָּה וְעַכְשֵׁיו,¹⁰⁷¹ הֲשֵׁב אֵשֶׁת
הָאִישׁ תַּחְזִיר לְאֲבֵרָהִם אֵת אֲשֶׁתִּי, תַּחְזִיר אֵת שֶׁרָה לְאֲבֵרָהִם כְּדִי שִׁיתְפַּלֵּל עֲלֶיךָ,¹⁰⁷² כִּי נִבְיָא הוּא אֵינְךָ צְרִיךְ
לְחַשׁוֹשׁ שֶׁמָּא אֲבֵרָהִם יִחְשׁוּב שֶׁאֵתָה הַתַּחֲתַנְתָּ כְּבֵר עִם שֶׁרָה וְלֹכֵן הוּא יִמְנַע מִלְּהַתְפַּלֵּל עֲלֶיךָ, שֶׁהָרִי אֲבֵרָהִם
הוּא נְבִיא, וְהוּא יוֹדַע שֶׁאֲנִי מִנְעַתִּי מִמֶּךָ מִלְּהַתְקַרַב אֶל שֶׁרָה,¹⁰⁷³ וְיִתְפַּלֵּל בְּעֵדְךָ וְחַיָּה וּמְכִיוֹן שֶׁאֲבֵרָהִם יוֹדַע
שֶׁלֹּא נִתְּתִי (ה') לְךָ (אֲבִימֶלֶךְ) לְהַתְקַרַב אֶל שֶׁרָה, אֲבֵרָהִם יִסְכִּים לְהַתְפַּלֵּל עֲלֶיךָ שֶׁלֹּא תִּמּוֹת,¹⁰⁷⁴ וְאִם אֵינְךָ
מְשִׁיב וְאִם אֵינְךָ מַחְזִיר אֵת שֶׁרָה לְאֲבֵרָהִם, יָדַע כִּי מוֹת תִּמּוֹת אֵתָה וְכָל אֲשֶׁר לְךָ תִּדַע שֶׁאֵתָה, מִשְׁפַּחְתְּךָ

¹⁰⁵⁹ א"ע: אונקלוס: מדובר על דבר מאת ה'. גם ספורנו כתב שמדובר על קול מאת ה' ששמע אבימלך בלי מראה
נבואה, כמו אצל בלעם ולבן.

¹⁰⁶⁰ אונקלוס: אוה"ח: אתה הולך להתחייב במיתה עכשיו על לקיחת שרה מכיוון שאני מודיע לך שהיא אשת
איש. אך אם המלאך לא היה מודיע לאבימלך ששרה היא אשת איש, לא היה אבימלך מתחייב במיתה, כיוון
שהדין הוא שבן נח שבטעות בא על אשת איש אינו חייב מיתה.

¹⁰⁶¹ אונקלוס.

¹⁰⁶² אונקלוס: רש"י: המלאך הוא שמנע מאבימלך להתקרב אל שרה.

¹⁰⁶³ רש"י: ספורנו: על ידי שתהרוג את המלך הצדיק של העם הזה, אתה תזיק לכל העם שלו גם כן.

¹⁰⁶⁴ אונקלוס.

¹⁰⁶⁵ אונקלוס.

¹⁰⁶⁶ רש"י.

¹⁰⁶⁷ עפ"י רש"י.

¹⁰⁶⁸ אונקלוס: רש"י: אמנם שי כאן תום לב, אך ניקיון כפיים אין שהרי היה משמוש. אוה"ח: אין כאן ניקיון כפיים
היות וגם אם אבימלך לא לקח את שרה בכח, הרי שעצם מורא המלכות הוא שנתן לו כח.

¹⁰⁶⁹ אונקלוס: אוה"ח: המניעה הייתה לעתיד. ה' אמר לאבימלך שעל ידי שהוא אומר לו עכשיו ששרה היא אשתו
של אברהם, הרי שהוא מונע ממנו לחטוא.

¹⁰⁷⁰ אונקלוס: רש"י: לא אתה נמנעת מלגעת בשרה ומלחטוא, אלא אני, ה', מנעתי זאת ממך.

¹⁰⁷¹ אונקלוס: ספורנו: תחזיר את שרה לפני שאתה תהיה חולה.

¹⁰⁷² רש"י.

¹⁰⁷³ רש"י: אוה"ח: כי נביא הוא היינו זיהוי לאברהם. עד עתה לא אמר ה' לאבימלך מיהו בעלה של שרה, ועכשיו
אמר לו ה' שהכוונה היא לנביא אברהם. רשב"ם: הכוונה היא שאברהם מדבר לפני ה' וה' אוהב את תפילותיו,

שהרי נביא הוא מלשון ניב שפתיים, שהשפתיים מדברות.

¹⁰⁷⁴ רש"י.

וכל עבדיך, תמותו¹⁰⁷⁵: (ח) וַיִּשְׁכַּם אַבְיִמֶלֶךְ בַּבֶּקֶר אַבְיִמֶלֶךְ קָם מוֹקֵדִם בַּבּוֹקֶר,¹⁰⁷⁶ וַיִּקְרָא לְכָל עַבְדָּיו אַבְיִמֶלֶךְ קָרָא לְכָל עַבְדָּיו, וַיְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם אַבְיִמֶלֶךְ דִּבֶּר בְּאוֹזְנֵי כָל עַבְדָּיו אֶת הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד עַבְדָּיו שֶׁל אַבְיִמֶלֶךְ פָּחְדוּ מְאֹד כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת דְּבָרֵי הַמֶּלֶךְ מִפִּי שֶׁל אַבְיִמֶלֶךְ¹⁰⁷⁷: (ט) וַיִּקְרָא אַבְיִמֶלֶךְ לְאַבְרָהָם אַבְיִמֶלֶךְ קָרָא לְאַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר לוֹ אַבְיִמֶלֶךְ אָמַר לְאַבְרָהָם: מָה עָשִׂיתָ לָנוּ מַה עָשִׂיתָ לָנוּ בְּכֵךְ שֶׁלֹּא אָמַרְתָּ לָנוּ שֶׁשְׂרָה הִיא אִשְׁתְּךָ,¹⁰⁷⁸ וְמָה חָטָאתִי לָךְ בְּמָה אָנִי (אַבְיִמֶלֶךְ) חָטָאתִי לָךְ (אַבְרָהָם), אִיזָה מַעֲשֵׂה רַע עָשִׂיתִי לָךְ,¹⁰⁷⁹ כִּי הִבֵּאתָ עָלַי וְעַל מַמְלַכְתִּי חָטָאָה גְּדֹלָה (מַה אֶתָּה עָשִׂיתָ לָנוּ וְאִיזָה דָבָר רַע אֲנַחְנוּ עָשִׂינוּ לָךְ) שֶׁבְּגַלְלוּ הַבַּת עָלַי וְעַל מַמְלַכְתִּי חָטָא גְּדוֹל. מַה עָשִׂינוּ לָךְ שֶׁבְּגַלְלוּ גֵרְמַת לָנוּ, עַל יְדֵי שֶׁאָמַרְתָּ לָנוּ שֶׁשְׂרָה הִיא אַחֻוֹתְךָ וְלֹא אִשְׁתְּךָ, לְחַטּוֹא וּלְקַחַת אֶת שְׂרָה שֶׁהִיא אִשְׁתְּ אִישׁ,¹⁰⁸⁰ מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יַעֲשׂוּ עֲשִׂיתָ עִמָּדִי אֶתָּה עָשִׂיתָ לָנוּ מַעֲשֵׂה שֶׁאֵין מְקוּבָל לַעֲשׂוֹתוֹ. אֶתָּה גֵרְמַת לָנוּ נֹזֵק לְמֵרוֹת שֶׁמַּעֲלֵם לֹא עָשִׂינוּ לָךְ דָּבָר רַע, וְזֶהוּ מַעֲשֵׂה אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה¹⁰⁸¹: (י) וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם אַבְיִמֶלֶךְ שָׁאַל אֶת אַבְרָהָם: מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה מַה רָאִיתָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה? מַדּוּעַ חֲשַׁבְתָּ שְׁצָרִיךְ לֹמַר עַל שְׂרָה שֶׁהִיא אַחֻוֹתְךָ, לְמֵרוֹת שֶׁהִיא בְּאֵמַת אִשְׁתְּךָ¹⁰⁸³: (יא) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם עֲנֵה לְאַבְיִמֶלֶךְ: כִּי אָמַרְתִּי הַסִּיבָה שֶׁחֲשַׁבְתִּי שְׁצָרִיךְ לֹמַר עַל שְׂרָה שֶׁהִיא אַחֻוֹתִי הִיא מְכִיּוּן שֶׁאָמַרְתִּי, רַק אֵין יִרְאֵת אֱלֹהִים בְּמִקּוֹם הַזֶּה שֶׁבְּמִקּוֹם הַזֶּה, בְּאַרְץ גֵּר, אֵין יִרְאֵת אֱלֹהִים,¹⁰⁸⁴ וְהִרְגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי וּמְכִיּוּן שֶׁאֵין בְּאַרְץ גֵּר יִרְאֵת אֱלֹהִים, חֲשַׁבְתִּי שִׁיִּתְּכֵן שֶׁאֵם יִידְעוּ שֶׁשְׂרָה הִיא אִשְׁתִּי, יִהְרְגוּ אוֹתִי, כְּדֵי לְהַתְּחַתֵּן עִם שְׂרָה¹⁰⁸⁵: (יב) וְגַם אָמַנְהָ אַחֻתִּי בֵּת אָבִי הוּא אָף לֹא בֵּת אָמִי וְגַם בְּאֵמַת שְׂרָה הִיא אַחֻוֹתִי מֵאַבִּי אֲךָ לֹא מֵאִמִּי,¹⁰⁸⁶ וְתִהְיֶה לִּי לְאִשָּׁה וְכֵךְ יֵצֵא שֶׁאֵנִי בְּאֵמַת הַתְּחַתְּנִתִּי עִם אַחֻוֹתִי, וְלֹא שִׁיקַרְתִּי לָךְ בְּשַׁעֲהָ שֶׁאָמַרְתִּי לָךְ שֶׁשְׂרָה הִיא אַחֻוֹתִי. אֲמַנְם, שְׂרָה הִיִּתָּה בְּאֵמַת בֵּת אַחֻוֹתִי, שֶׁהִיא הִיִּתָּה בֵּיתוֹ שֶׁל הָרֶן, אֲלֵא שֶׁבְּנֵי בָנִים הָרִי הֵם כְּבָנִים, וְלָכֵן שְׂרָה נִחְשַׁבְתָּ גַם כֵּן לְבֵיתוֹ שֶׁל תֵּרַח, לְמֵרוֹת שֶׁהִיִּתָּה נִכְדָּתוֹ. כְּמוֹ כֵּן, יֵשׁ לֹמַר לְפִי זֶה שֶׁהָרֶן הִיָּה בֶן שֶׁל תֵּרַח מֵאִשָּׁה אַחֻרַת מֵאַשֶׁר

¹⁰⁷⁵ ספורנו.

¹⁰⁷⁶ אונקלוס.

¹⁰⁷⁷ אונקלוס.

¹⁰⁷⁸ כך משמע מאונקלוס. אוה"ח: מהי הטובה שעשית לנו שבגללה הרגשת שאנחנו היינו כפויי טובה אליך.

¹⁰⁷⁹ אונקלוס.

¹⁰⁸⁰ אונקלוס.

¹⁰⁸¹ ספורנו. רש"י: אתה גרמת לנו למכה שלא הורגל בה אף אדם, בכך שגרמת לעצירת כל הנקבים.

¹⁰⁸² אוה"ח: הסיבה שכאן כתוב שאבימלך אמר דברים לאברהם, למרות שבעצם גם הפסוק הקודם מדבר על הדברים שאמר אבימלך לאברהם, מכיוון שהפסוק הקודם מדבר על תוכחת אבימלך כלפי אברהם ואילו כאן מדובר על שאלה ששאל אבימלך את אברהם.

¹⁰⁸³ אונקלוס.

¹⁰⁸⁴ אונקלוס. אוה"ח: "רק" בא למעט. אין יראת אלוקים כדי להרוג אבל על אשת איש יש יראת אלוקים, כיוון שכאשר באים על אשת איש, מתחייבים בכל פעם מחדש, ולכן אנשי גרר היו מעדיפים להרוג אותי מאשר לעבור על איסור אשת איש.

¹⁰⁸⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שחשב שאין יראת אלוקים בארץ גרר היא מכיוון שאדם שנכנס לעיר כדי להתארח, לא שואלים אותו ישר על האישה שבאה איתו אם היא אשתו או אחותו. ספורנו: חוסר יראת האלוהים היינו שאין יראה מהמלכות, שהרי מלכי הפלשתים לא היו מלכים ממש, ולכן חשב אברהם שאין שלטון חוק בארץ גרר, וממילא ייתכן שיהרגו אותו כדי לקחת את שרה.

¹⁰⁸⁶ אונקלוס. לפי רש"י, הכוונה בלא בת אימי היינו שהרן היה בנו של תרח מאישה אחרת. לפי רשב"ם הכוונה היא ששרה לא הייתה ממש אחות של אברהם שיצאה מבטן אימו, אלא הייתה בת הרן.

אברהם¹⁰⁸⁷: (יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְּעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי כַּאֲשֶׁר הָיָה לִי לְצֵאת מִבֵּית אָבִי וּלְשׁוּטוּט מִמְקוֹם לְמִקוֹם, ידעתי שאני (אברהם) אעבור במקומות בהם נמצאים אנשים רשעים,¹⁰⁸⁸ וְאָמַר לְהָ לְכֹן אִמְרָתִי לְשֵׁרָה, זֶה חֲסֵדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂי עִמָּדִי זֶהוּ הַחֲסֵד שֶׁאֵת (שרה) תִּזְכְּרִי לְעֲשׂוֹת אִתִּי (אברהם),¹⁰⁸⁹ אֵל כֹּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר נִבְּוֵא שָׁמָּה לְכֹל מְקוֹם שֶׁאֲנִי נֹגֵעַ אֵלָיו בְּשַׁעַת שֶׁאֲנִי נִדְּוֵד,¹⁰⁹⁰ אָמַרְתִּי לִי אָחִי הוּא תִּאֲמַרְתִּי עֲלַי שֶׁאֲנִי אֲחִיךָ וְאֵל תִּאֲמַרְתִּי שֶׁאֲנִי בַעֲלֶךָ¹⁰⁹¹: (יד) וַיִּקַּח אַבְיִמֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וְעַבְדִּים וּשְׂפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם אַבְיִמֶלֶךְ לְקַח צֹאן, בָּקָר, עַבְדִּים וּשְׂפָחֹת, וַנִּתֵּן אוֹתָם לְאַבְרָהָם, כְּדִי לְפַיֵּס אֶת אַבְרָהָם, וְכִן אַבְרָהָם יִתְּפַלֵּל עֲלָיו,¹⁰⁹² וַיָּשָׁב לוֹ אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ וְכֵן חָזַר אַבְיִמֶלֶךְ לְאַבְרָהָם אֶת שֵׁרָה אִשְׁתּוֹ: (טז) וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֲמַר לְאַבְרָהָם: הֲנִי אֶרְצִי לְפָנֶיךָ הֲרֵי אֶרְצִי לְפָנֶיךָ, בְּטוֹב בְּעֵינַיִךְ שָׁב וְאַתָּה יָכוֹל לְשַׁבֵּת בְּכֹל מְקוֹם שֶׁטוֹב בְּעֵינַיִךְ לְשַׁבֵּת שֶׁם¹⁰⁹³: (טז) וְלִשְׂרָה אָמַר אַבְיִמֶלֶךְ אֲמַר לְשֵׁרָה, כְּדִי לְפַיֵּס אוֹתָהּ גַּם כֵּן:¹⁰⁹⁴ הֲנִי נָתַתִּי אֵלַי כֶּסֶף לְאַחֶיךָ הֲרֵי אֲנִי נֹתֵת עִשְׂוִי לְמִי שֶׁאֲמַרְתִּי עֲלָיו שֶׁהוּא אֲחִיךָ, לְאַבְרָהָם בַּעֲלֶךָ, אֵלַי מְטַבְּעוֹת כֶּסֶף,¹⁰⁹⁵ הֲנִי הוּא לְךָ כֶּסֶף עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אָתָּךְ אֵלַי מְטַבְּעוֹת הַכֶּסֶף יִהְיוּ לְךָ לְכֶסֶף עֵינַיִם, כֹּל מִי שִׁרְצָה לְזַלֹּזֵל בְּךָ עַל כֵּן שֶׁאֵת נִלְקַחְתָּ לְאַבְיִמֶלֶךְ, יִכְסֶה אֶת עֵינָיו עַל יַדִּי כֶּסֶף זֶה, הַיּוֹת וּבְכֵן שֶׁנִּתְּתִי לְךָ אֶת הַכֶּסֶף, הוֹכַחְתִּי (אַבְיִמֶלֶךְ) בְּכֵן שֶׁהֵייתִי צָרִיךְ לְפַיֵּס אוֹתָךְ וְשֶׁהֲחִזְרְתִּי אוֹתָךְ לְאַבְרָהָם בְּגַלֵּל שֶׁהִי אֲמַר לִי לְעֲשׂוֹת כֵּן,¹⁰⁹⁶ וְאַתָּה כֹּל וְנִכְחַת וְכֵן, עַל יַדִּי שֶׁנִּתְּתִי לְךָ אֶת הַכֶּסֶף, תִּזְכְּרִי לְהִתְּוַכַּח עִם כּוֹלָם כַּאֲשֶׁר יִנְסוּ לְבַזּוֹת אוֹתָךְ¹⁰⁹⁷: (יז) וַיִּתְּפַלֵּל אַבְרָהָם אֵל הָאֱלֹהִים אַבְרָהָם הִתְּפַלֵּל אֵל ה',

¹⁰⁸⁷ רש"י. רמב"ן: לאברהם היו בדברים אלה שתי טענות: א. שלא מצא חטא באנשי אבימלך ספציפית, אלא שכך נהג כאר הלא ממוקם למקום מאז שהוא גלה מבית אביו. ב. הוא אמנם אמר ששרה היא אחותו, אך הוא חיכה שישאלו אותו אם היא גם אשתו, ומכיוון שלא שאלו על כך, שתק. א"ע: בהתחלה ניסה לומר שבני בניו הם כבנים כמו פירוש רש"י, אך לאחר מכן כתב שאברהם דחה את אבימלך בכל מה שהיה יכול.

¹⁰⁸⁸ רש"י. כמו"כ הסביר שפעמים רבות כתוב אלוהים בלשון רבים. אונקלוס: כאשר הגויים היו עובדי ע"ז. ספורנו: בגלל שהייתי עובד ה', לא מצאתי מקום בו אוכל לעבוד את ה' והייתי גולה ממקום למקום כדי למצוא מקום בו אני אוכל לעבוד את ה'.

¹⁰⁸⁹ אונקלוס.

¹⁰⁹⁰ אונקלוס.

¹⁰⁹¹ אונקלוס. א"ע: לי היינו בשבילי.

¹⁰⁹² רש"י.

¹⁰⁹³ אונקלוס. רש"י: פרעה לא אמר כך לאברהם מכיוון שידע שהמצרים הם שטופי זימה, ולכן לא רצה שאברהם יישב שם, שמה המצרים ינסו שוב לקחת את שרה.

¹⁰⁹⁴ רש"י.

¹⁰⁹⁵ אונקלוס + רש"י. רשב"ם: הכוונה היא שאבימלך נתן לאברהם את אלף מטבעות הכסף עוד לפני שהוא התחתן עם שרה, כנדרוניה. רמב"ן: הצאן והבקר וכל המתנות שנתן אבימלך לאברהם היו שווים אלף כסף. פירוש נוסף שכתב הוא שהכוונה היא לאלפי כסף ולא לאלף מטבעות כסף, כלומר, אבימלך אמר לשרה שהוא נתן הרבה מאוד כסף לאברהם.

¹⁰⁹⁶ רש"י. אונקלוס: הכסף הוא כסות של כבוד בשכר שאבימלך שלט על שרה ולקח אותה, ולאחר מכן ראה את כל הניסים שאירעו לשרה. רשב"ם: הכסף מוכיח שלקחתי אותך לאישה על ידי כתובה באופן מכובד ולא חטפתי אותך. א"ע: הכסף יכסה את עיניהם של כל מי שירצה להתחתן איתך, על ידי הכסף הם יידעו שאת אשת איש. בפירוש נוסף כתב שאבימלך נתן את הכסף לשרה כדי שתקנה לעצמה בגד שיפה בעיניה. הא"ע כתב שהפירוש הראשון נכון יותר ואבימלך כבר נתן לאברהם רכוש של עצמו ואברהם היה יכול לקנות בכך מה שרצה. רמב"ן: על ידי נתינת הכסף, כל מי שרצה בכך יכסה את עינו, שהרי הוא יידע שאני (אבימלך) הייתי צריך לפדות את עצמי בממון כל כך רב, קל וחומר שאדם שאינו מלך לא יחשוב בכלל לקחת אותך. רשב"ם: הכסף יהיה למגן, כמו שהבגדים מגנים על הגוף, כך הכסף יגן עלייך באופן שלא יוכלו לבזות אותך.

¹⁰⁹⁷ רש"י. א"ע: אלה הם דברי משה. למרות ששרה ראתה את כל הכסף והממון שאבימלך נתן לה ולאברהם, היא בכל זאת התווכחה עם אברהם והפסיקה לומר עליו שהוא אחיה. רמב"ן: למרות שאבימלך ניסה לפייס את שרה, היא לא התפייסה והמשיכה להתווכח איתו ולא רצתה למחול לו, ורק אברהם התפייס והתפלל עליו.

וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאִמְהָתָיו בַּעֲקֻבוֹת תְּפִילְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, ה' ריפא את אבימלך, אשתו ושפחותיו, וַיִּלְדוּ הַנְּקִיבִים שֶׁל אַבְיִמֶלֶךְ, אשתו ושפחותיו נפתחו. ה' העניש את אבימלך ובני ביתו שנקביהם יסתמו, ובעקבות תפילתו של אברהם נפתחו נקביהם¹⁰⁹⁸: (יח) **כִּי עָצַר עָצַר יִקְוֶה בְּעַד כָּל רֶחֶם לְבַיִת אַבְיִמֶלֶךְ** (הסיבה שאבימלך, אשתו ושפחותיו היו זקוקים לפתיחת נקביהם היא) מכיוון שה' עצר את כל פתחי גופם של בני ביתו של אבימלך, ¹⁰⁹⁹ **עַל דְּבַר שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַבְרָהָם** (ה' סגר את נקביהם של בני ביתו של אבימלך) בגלל המקרה שקרה עם שרה, בגלל שאבימלך לקח את שרה¹¹⁰⁰:

בראשית פרק כא

(א) **וַיִּקְוֶה פָּקֵד אֶת שָׂרָה** ה' זכר את שרה, ¹¹⁰¹ **כַּאֲשֶׁר אָמַר** (ה' זכר את שרה) כמו שהוא אמר שהוא יזכור אותה והיא תהרה, ¹¹⁰² **וַיַּעַשׂ יִקְוֶה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** ה' עשה לשרה כמו שהוא (ה') אמר לאברהם שהוא יעשה לו, ושרה ילדה בן¹¹⁰³: (ב) **וַתֵּהָר שָׂרָה הַרְתָּה**, ¹¹⁰⁴ **וַתֵּלֵד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לְזִקְנָיו** שרה ילדה בן לאברהם בשעה שאברהם היה אדם זקן, ¹¹⁰⁵ **לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים** שרה הולידה את בנה במועד שקבע ה' עם אברהם ששרה תלד לו בן. כפי שראינו בתחילת הפרשה, ה' אמר לאברהם שבעוד שנה הוא יחזור אל אברהם כאשר לאברהם יהיה כבר בן¹¹⁰⁶: (ג) **וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת שְׁם בְּנֵוֹ הַנּוֹלֵד לוֹ אִשָּׁר יִלְדָּה** לוֹ שָׂרָה **יִצְחָק** אברהם קרא את שמו של הבן שנולד לו משרה, בשם "יצחק"¹¹⁰⁷: (ד) **וַיִּמָּל אַבְרָהָם אֶת**

ספורנו: כל מי שיהיה נוכח וירצה לבזות אותך, הכסף יהיה ראייה שלקחתי אותך באופן מוכבד לאישה עם נתינת מוהר. רשב"ם: הדבר יהיה מפורסם ומתנוכח יפה על כך שנהגתי בך דרך כבוד.

¹⁰⁹⁸ רש"י. א"ע: הכוונה היא שאשתו ושפחותיו של אבימלך הולידו, והכוונה היא ללידה ממש. הרמב"ן הקשה על דברי הא"ע, שהרי כל הסיפור כאן קרה במשך יום אחד, ואם כן, מתי הספיקו לראות שה' מנע לידות של בני ביתו של אבימלך? על כך ענה שיייתכן שהם היו כבר בצירי לידה, אלא שלא יכלו להוליד, או שאברהם חיכה הרבה זמן לפני שהתפלל על אברהם שיירפא. על פירוש רש"י הקשה שלא ייתכן לומר רחם על נקבים אחרים. כמו כן, למרות שרש"י כתב שהוא פירש כפירוש אונקלוס, הרי שהרמב"ן חושב שפירושיהם אינם שווים, ואונקלוס סובר שהכוונה היא ללידה ממש, אלא שעל הנשים נאמר שהן לא יכלו להוליד ועל אבימלך נאמר שנסתמו נקביו. בסוף דבריו כתב הרמב"ן ששרה הייתה אצל אבימלך במשך ימים רבים, וה' היכה את אבימלך שלא יוכל לשמש, וכן את אשתו ושפחותיו הלקה בכך שהן לא יכלו להוליד, עד שלאחר זמן רב החליט ה' לרמוז לאבימלך מדוע קרה הדבר, אלא שהתורה לא כתבה זאת בפירוש לכבודה של שרה.

¹⁰⁹⁹ רש"י.
¹¹⁰⁰ אונקלוס. רש"י: על פי דיבורה של שרה. אוה"ח: כדי שלא יאמרו ששרה התעברה מאבימלך, ה' הפך אותה לעקר. סיבה נוספת היא כדי לגלות לעולם שתפילתו של אברהם על העקרות מועילה, כמו שהועילה לאבימלך ולעצמו.

¹¹⁰¹ אונקלוס. רמב"ן: ה' השגיח על שרה. רש"י: סמיכות הפרשה היא כדי לומר שכל המתפלל על חברו, כמו שאברהם התפלל על אבימלך, נענה תחילה. אוה"ח: כדי שה' יקיים את הבטחתו לאברהם שהוא יוליד בן, ה' גרם שתיווצר מציאות בו אברהם יצטרך להתפלל על אבימלך, וכך גם לאברהם ייוולד בן.

¹¹⁰² רש"י. ספורנו: הכוונה היא שה' אמר שהוא יברך את שרה, והיינו שה' הסיר משרה את צער העיבור.
¹¹⁰³ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שה' אמר שיוולד לשרה בן, למרות שבדרך כלל מי שמולידה לעת זקנה מולידה

בת.
¹¹⁰⁴ אונקלוס.

¹¹⁰⁵ אונקלוס. רש"י ותרגום יונתן: הכוונה היא שזין איקונין של יצחק היה דומה לשל אברהם. אוה"ח: הסיבה שהדגש הוא ששרה הולידה את הבן לאברהם היא לומר שיצחק הוא המתייחס לאברהם ואין ישמעאל מתייחס לאברהם.

¹¹⁰⁶ רש"י. כמו"כ כתב רש"י שיסנה מחלוקת אם שרה הולידה את יצחק לאחר תשעה חודשים או לאחר שבעה חודשים מתחילת הריונה.

¹¹⁰⁷ אונקלוס. אוה"ח: הסיבה שכתוב אשר ילדה שרה היא מכיוון שאברהם הי' תמיד מתפלל שכל צאצאיו יהיו משרה.

יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמוֹנֶת יָמִים אַבְרָהָם מִל אֶת בְּנוֹ יִצְחָק כְּאִשֶּׁר יִצְחָק הָיָה בֶּן שְׁמוֹנֶה יָמִים,¹¹⁰⁸ כְּאִשֶּׁר צִוָּה אֱתוֹ
 אֱלֹהִים (אַבְרָהָם מִל אֶת בְּנוֹ יִצְחָק כְּאִשֶּׁר יִצְחָק הָיָה בֶּן שְׁמוֹנֶה יָמִים) כְּמוֹ שְׁצִוּוָה ה' אֶת אַבְרָהָם לְמֹול אֶת
 צֶאֱצָאיו כְּשִׁיחִיו בְּנֵי שְׁמוֹנֶה יָמִים: (ה) וְאַבְרָהָם בֶּן מֵאָה שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ אַבְרָהָם הָיָה בֶּן
 מֵאָה (100) שָׁנָה בְּשַׁעַר שְׁנוֹלֵד לוֹ יִצְחָק בְּנוֹ¹¹⁰⁹: (ו) וְתֹאמְרוּ שָׂרָה שָׂרָה אִמְרָה: יִצְחָק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים ה'
 עָשָׂה לִי שְׂמִחָה עַל יְדֵי שִׁילְדַתִּי אֶת יִצְחָק,¹¹¹⁰ כֹּל הַשְּׂמֵעַ יִצְחָק לִי כֹל מִי שִׁישְׁמַע שִׁילְדַתִּי אֶת יִצְחָק יִשְׂמַח
 בְּשִׂמְחָתִי¹¹¹¹: (ז) וְתֹאמְרוּ שָׂרָה אִמְרָה: מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הַיְנִיקָה בָּנִים שָׂרָה מִה גֹדְלוֹ שֶׁל ה' שֶׁאִמְרוּ
 לְאַבְרָהָם שְׂרָה תִּנְיֵק בְּנִים,¹¹¹² כִּי יִלְדֶתִי בֶּן לְזִקְנִי (מִהוּ גֹדְלוֹ שֶׁל ה' שֶׁאִמְרוּ לְאַבְרָהָם שְׂרָה תִּנְיֵק בְּנִים)
 שֶׁהָיָה אֲנִי (שָׂרָה) יִלְדַתִּי בֶּן כְּאִשֶּׁר אַבְרָהָם הָיָה זָקֵן¹¹¹³: (ח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד הַיֶּלֶד יִצְחָק גָּדֹל,¹¹¹⁴ וַיִּגְמַל יִצְחָק
 הַפְּסִיק לִינוֹק מִשָּׂרָה כְּשִׁיחִה בֶּן שְׁנַתַּיִם,¹¹¹⁵ וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתָּה גְדוֹל בְּיוֹם הַגְּמֵל אֶת יִצְחָק בְּיוֹם בּוֹ
 מִלְאוֹ שְׁנַתַּיִם לְיִצְחָק, וְיִצְחָק הַפְּסִיק לִינוֹק, אַבְרָהָם עָשָׂה מִשְׁתָּה גְדוֹל¹¹¹⁶: (ט) וְתֹרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר
 הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יִלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק שָׂרָה רֹאֶתָה אֶת בְּנָה שֶׁל הַגֵּר הַמִּצְרִית שִׁילְדָה לְאַבְרָהָם, אֶת
 יִשְׁמַעֵאל, צוֹחֵק עַל יִצְחָק¹¹¹⁷: (י) וְתֹאמְרוּ לְאַבְרָהָם שָׂרָה אִמְרָה לְאַבְרָהָם: גֵּרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ
 תִּגְרֶשׁ אֶת הָאֵמָה הַזֹּאת, אֶת הַגֵּר, יַחַד עִם בְּנָהּ יִשְׁמַעֵאל,¹¹¹⁸ כִּי לֹא יִירֶשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם
 יִצְחָק שֶׁהָיָה, בְּנָהּ שֶׁל הָאֵמָה, יִשְׁמַעֵאל, לֹא יִירֶשׁ אוֹתוֹ יַחַד עִם בְּנֵי יִצְחָק, וְלִכֵּן אֵין שׁוֹם מְנִיעָה לְגִרְשׁוֹ¹¹¹⁹:
 (יא) וַיַּרְע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֶת בְּנוֹ הַעֶסֶק עַל בְּנוֹ, הָיָה רַע בְּעֵינֵי אַבְרָהָם. הָיָה רַע בְּעֵינֵי

¹¹⁰⁸ אונקלוס.

¹¹⁰⁹ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שהתורה מדגישה זאת היא כדי לומר שלמרות שאברהם היה בן מאה שנה כאשר יצחק נולד לו, בכל זאת לא חס אברהם על יצחק בנו מלמול אותו, למרות שיצחק היה בן זקונים.

¹¹¹⁰ אונקלוס. ספורנו: למרות שיש צער במילה, בכל זאת, בגלל שילדתי בן לעת זקנותי, הרי שיש שמחה גדולה.

¹¹¹¹ אונקלוס. רש"י בשם המדרש: הרבה עקרות נפקדו יחד עם שרה והרבה חולים התרפאו באותו היום ולכן היו שמחים איתה.

¹¹¹² רש"י, והסיבה שכתוב מלל היא כדי לרמוז שיצחק נולד כשאברהם היה בן מאה שנה. (מלל בגימטריא היינו 100). כמו כן, הסביר רש"י שהכוונה ששרה הניקה בנים היינו שגם ילדים של אנשים אחרים ינקו משרה, לפי שהיו אומרים ששרה הביאה אסופי מהשוק, שרה הניקה גם את הבנים שלהם להראות לכולם שהיא ילדה. אונקלוס: מיהו הנאמן לומר ששה תניק בנים? רמב"ן כתב שבכל התנ"ך, כאשר כתוב "מי" הכוונה היא ללשון ביזיון ולא ללשון חשיבות, ולכן כוונת הכתוב היא שמי בכל אלה ששמעו את דבר ה' לאברהם ששרה תוליד ילד, חשב לנחם את אברהם בלומר לו כן? הרי אף אחד לא חשב בכלל לנחם את אברהם ולומר לו ששרה תוליד לו בן.

¹¹¹³ אונקלוס.

¹¹¹⁴ אונקלוס.

¹¹¹⁵ רשב"ם + רש"י.

¹¹¹⁶ אונקלוס. רש"י: הכוונה במשתה גדול היינו שהיו שם גדולי הדור.

¹¹¹⁷ רמב"ן. רש"י מפרש שמצחק היינו שלושת העבירות החמורות: ע"ז, גילוי עריות ושפיכות דמים. לאחר מכן, בפסוק י' כתב שלפי טענתה של שרה שאמרה שלא יירש ישמעאל עם יצחק, אנחנו רואים מה הייתה טענתו של ישמעאל, שהוא טען שהוא זה שיירש את אברהם. הרמב"ן כתב שרש"י ערבב בין הדעות השונות האמורות בחז"ל, ומי שסובר שהכוונה היא לאחת העבירות החמורות, אינו סובר שהכוונה היא לריב על הירושה. א"ע: הצחוק לא היה לא בסדר, אלא ששרה קנאה בישמעאל ולכן היא רצתה לגרש אותו. רשב"ם: הכוונה היא לריב על הירושה. ספורנו: ישמעאל צחק ואמר שיצחק נולד מאבימלך ולא מאברהם, לאחר ששמע טענה זו מליצני הדור.

¹¹¹⁸ אונקלוס. ספורנו: הסיבה ששרה רצתה לגרש גם את הגר היא מכיוון שהגר היא זו שעודדה את ישמעאל לצחוק על יצחק.

¹¹¹⁹ אונקלוס. רש"י: המריבה הייתה על הירושה. כמו"כ הסביר שהכפילות "עם בני עם יצחק" נובעת מכך ששרה אמרה שאפילו לא היה יצחק הגון, היה ראוי שיירש אותך מכיוון שהוא בני ואפילו לא היה בני היה ראוי שהוא יירש אותך, קל וחומר כששני הדברים מתקיימים, שהוא גם בני וגם יצחק. ספורנו: ישמעאל אינו מתייחס אחריו, היות והוולד מתייחס אחרי הפגום.

אברהם לגרש את בנו ישמעאל¹¹²⁰: **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם הִ' אִמְר לְאִבְרָהָם**: **אַל יִרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנְּעָר וְעַל אִמֹתָי** לא יהיה רע בעיניך על הנער (על ישמעאל) ועל אמתך (הגר), אין סיבה שיהיה רע בעיניך לשלח את ישמעאל והגר,¹¹²¹ **כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֱלֹהֵי שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ** תקבל את כל דבריה של שרה, תעשה כפי ששרה אומרת לך לעשות,¹¹²² **כִּי בִיִצְחָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע** שהרי הברית שכרתתי איתך על זרעך תתקיים ביצחק ולא בישמעאל¹¹²³: **(יג) וְגַם אֶת בֶּן הָאִמָּה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ** ואני (ה') אשים גם את בנה של האמה, את ישמעאל, לעם. ה' אמר לאברהם שלמרות שהברית על ריבוי הצאצאים תתקיים בבנו יצחק, הרי שגם מישמעאל הוא יוציא עם,¹¹²⁴ **כִּי זֶרְעֶךָ הוּא** (הסיבה שאוציא עם מישמעאל היא) מכיוון שישמעאל הוא מזרעך¹¹²⁵: **(יד) וַיֵּשְׁבִם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר אַבְרָהָם קָם מוֹקֵדִם בְּבוֹקֵר**,¹¹²⁶ **וַיִּקַּח לָחֶם וַחֲמַת מִיֵּם אַבְרָהָם** לקח לחם וכלי מים,¹¹²⁷ **וַיִּתֵּן אֶל הָגֵר אַבְרָהָם שֵׁם אֶת הַלֶּחֶם וְכֹלֵי הַמַּיִם עַל הָגֵר**,¹¹²⁸ **שֵׁם עַל שְׂכָמָהּ** אברהם שם את הלחם וכלי המים על כתפה של הגר,¹¹²⁹ **וְאֶת הַיֶּלֶד וְכֵן שֵׁם אַבְרָהָם** גם את ישמעאל על כתפה של הגר,¹¹³⁰ **וַיִּשְׁלַחֶהּ אַבְרָהָם** שילח את הגר (יחד עם ישמעאל) וליווה אותה,¹¹³¹ **וַתֵּלֶךְ וַתִּתַּע בְּמִדְבַר בְּאֵר שָׁבַע** הגר הלכה והסתובבה במדבר שנקרא מדבר באר שבע, ובגלל שהיא הסתובבה, נגמרו המים מהכלי¹¹³²: **(טו) וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן הַחֲמַת נִגְמְרוּ הַמַּיִם מֵהַכֵּלִי** שאברהם נתן להגר בשעה ששילח אותה,¹¹³³ **וַתֵּלֶךְ אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִים** הגר השליכה את ישמעאל מתחת לאחד העצים שהיו במדבר באר שבע¹¹³⁴: **(טז) וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְּגַד הָגֵר הַלְכָה וַיִּשְׁבָּה רְחוֹק מִישְׁמַעְאֵל**,¹¹³⁵ **הָרַחֵק כְּמַטְחָוֵי קֶשֶׁת הָגֵר** ישבה במרחק כפול ממרחק של יריית חץ מישמעאל. הגר התרחקה מישמעאל מרחק שאדם יכול

¹¹²⁰ אונקלוס + רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. רש"י כתב פירוש נוסף על דרך הדרש שהכוונה היא שהיה רע בעיני אברהם על כך שיצא בנו לתרבות רעה. רמב"ן: התורה כאן דיברה בשבחו של אברהם שבעיני אברהם, הקושי לא היה בשליחת פילגשו, אלא רק בשליחת בנו, ולכן לא רצה לשמוע בקולה של שרה עד שה' אמר לו לשמוע בקול שרה. ה' אמר לאברהם שלא יהיה הדבר רע בעיניו לשלוח את ישמעאל, וכדי להפיג את חששו של אברהם שלא יארע דבר סכנה לישמעאל, הבטיח ה' לאברהם שישמעאל יהיה לגוי גדול. אוה"ח: היה רע בעיני אברהם שאם יגרש את ישמעאל, ייצא בנו לתרבות רעה.

¹¹²¹ אונקלוס. ספורנו: אל יהיה רע בעיניך לשלח את הגר וישמעאל עם סימני עבדות.

¹¹²² אונקלוס. רש"י: מכאן שאברהם היה טפל לשרה בבניאות.

¹¹²³ רשב"ם.

¹¹²⁴ אונקלוס.

¹¹²⁵ אונקלוס.

¹¹²⁶ אונקלוס.

¹¹²⁷ א"ע, וכתב שייטכן שכלי המים היה עשוי מעור או עץ. כמו"כ שאל הא"ע כיצד ייתכן שאברהם נתן לישמעאל רק חמת מים ולחם, והיכן כל הכסף והזהב שהיה ראוי שיהיה נדיב ושייתן לו, וענה על כך שזו הייתה ציווי ה' לתת לישמעאל את מה ששרה אמרה לתת לו, ולאחר ששרה מתה, הוא נתן לבני ישמעאל מתנות. לאחר מכן כתב שייטכן שאברהם נתן להגר כסף וזהב, אלא שהכתוב לא פירש זאת. רש"י הסביר שאברהם שנה את ישמעאל על שיצא לתרבות רעה ולכן לא נתן לו כסף וזהב.

¹¹²⁸ אונקלוס.

¹¹²⁹ אונקלוס. ספורנו: אברהם שם את החמת על כתפה של הגר לאות שפחות.

¹¹³⁰ רש"י, וכתב שבגלל ששרה הכניסה עין הרע בישמעאל, ישמעאל לא היה יכול ללכת לבד. א"ע: הכוונה היא לא שאברהם שם את ישמעאל על הגר, אלא שנתן להגר את ישמעאל כדי שתלך איתו, וכן כתב הרמב"ן. אוה"ח: אברהם שם את ישמעאל על כתפה של שרה לפי שישמעאל לא רצה לעזוב את ביתו של אברהם.

¹¹³¹ ספורנו.

¹¹³² רשב"ם. רש"י: הגר חזרה אל גילולי בית אביה.

¹¹³³ אונקלוס. רש"י: לפי שדרך חולים לשתות יותר.

¹¹³⁴ אונקלוס.

¹¹³⁵ אונקלוס + רש"י.

לירות חץ פעם אחת, להגיע אל מקום נפילת החץ, ולירות את אותו החץ שוב,¹¹³⁶ **כִּי אָמַרָה אֵל אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד** (הגר ישבה רחוק מישמעאל) כיוון שהגר אמרה שהיא אינה רוצה לראות במותו של ישמעאל. הגר פחדה שישמעאל ימות מצמא, ולכן היא התרחקה ממנו,¹¹³⁷ **וַתָּשָׁב מִנֶּגֶד** לאחר שהגר ראתה שישמעאל הולך למות, היא התרחקה אפילו יותר ממרחק כפול של יריית החץ,¹¹³⁸ **וַתִּשָּׂא אֶת קֶלְהָ וַתִּבְבֶּה** הגר הרימה את קולה ובכתה¹¹³⁹: **(יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר** ה' שמע את קול הבכי של ישמעאל,¹¹⁴⁰ **וַיִּקְרָא מִלֶּאדָּ אֱלֹהִים אֶל הָגֵר מִן הַשָּׁמַיִם** מלאך ה' קרא אל הגר מהשמים, **וַיֹּאמֶר לָהּ** מלאך ה' שאל את הגר: **מַה לָּךְ הָגֵר אֵל תִּירָאִי** מה לך הגר, אל תפחדי. המלאך שאל את הגר מדוע היא בוכה ומפחדת, **כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעָר** שהרי ה' שמע לקול הבכי של ישמעאל, **בְּאֲשֶׁר הוּא שָׁם** וה' נתן לישמעאל מים במקום שבו הוא הונח. המלאך אמר להגר שהיא תראה שיש מקור מים ליד המקום בו היא הניחה את ישמעאל¹¹⁴¹: **(יח) קוֹמִי שָׂאִי אֶת הַנְּעָר** תקומי ותרימי את ישמעאל,¹¹⁴² **וְהַחֲזִיקִי אֶת יָדְךָ בּוֹ** ותאחזי ביד ישמעאל לאחר שתרימי אותו,¹¹⁴³ **כִּי לָגִי גְדוֹל אֲשִׁימוֹנוּ** שהרי אני (ה') אשים את ישמעאל לעם גדול, וישמעאל לא ימות כאן במדבר¹¹⁴⁴: **(יט) וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ** ה' גילה את עיניה של הגר, ה' הראה להגר,¹¹⁴⁵ **וַתֵּרָא בְּאֵר מַיִם** על ידי שה' פתח את עיניה של הגר, הגר ראתה באר מים, **וַתִּלְךְ וַתִּמְלֵא אֶת הַחֲמַת מַיִם** הגר הלכה ומילאה את כלי המים שהיה ברשותה, **וַתִּשְׁק אֶת הַנְּעָר** הגר השקתה את ישמעאל: **(כ) וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנְּעָר** ה' היה בעזרתו של ישמעאל,¹¹⁴⁶ **וַיַּגְדֵּל** ישמעאל גדל, **וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר** ישמעאל ישב במדבר, **וַיְהִי רֶבֶה קִשְׁת** ישמעאל היה יורה חיצים בקשת¹¹⁴⁷: **(כא) וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פְּאָרָן** ישמעאל ישב במדבר פארן,¹¹⁴⁸ **וַתִּקַּח לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** הגר חיתנה את ישמעאל עם אישה מארץ מצרים¹¹⁴⁹: **(כב) וַיְהִי בָּעֵת הַהוּא** בזמן שנולד יצחק משרה, וכך ידע אבימלך שה' עשה לאברהם נס,¹¹⁵⁰ **וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ וַפִּיכַל שֶׁר עֲבָאוּ אֵל אַבְרָהָם** אבימלך ושר צבאו אל אברהם אבימלך ושר צבאו ששמו היה פיכל אמרו לאברהם: **לֵאמֹר** כך אמרו אבימלך ופיכל לאברהם בדבריהם: **אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכָל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה** ה' בעזרתך בכל מה שאתה

¹¹³⁶ רש"י.

¹¹³⁷ אונקלוס.

¹¹³⁸ רש"י.

¹¹³⁹ אונקלוס.

¹¹⁴⁰ כך משמע מרש"י, שגם ישמעאל בכה.

¹¹⁴¹ רשב"ם ורמב"ן. רש"י: ישמעאל נידון לפי מה שהוא עכשיו, היות ומלאכי השרת אמרו שלא להציל את ישמעאל היות והוא עתיד לחטוא, שבזמן הגלות, עתידים בניו של ישמעאל להמית את הגולים מישראל בצמא.

¹¹⁴² אונקלוס.

¹¹⁴³ מוסף רש"י.

¹¹⁴⁴ אונקלוס.

¹¹⁴⁵ אונקלוס.

¹¹⁴⁶ אונקלוס.

¹¹⁴⁷ רש"י, וכתב שישמעאל היה יושב ומלסטם את הבריות. תרגום יונתן כתב שהכוונה היא שהיה מלמד אחרים להשתמש בקשת, וכן כתב רמב"ן. רשב"ם: הכוונה היש שישמעאל היה מושך בקשת.

¹¹⁴⁸ רשב"ם: כאן התקיימה הנבואה שישמעאל יהיה פרא אדם.

¹¹⁴⁹ אונקלוס. רש"י: הגר לקחה לישמעאל אישה ממקום גידוליה וכך רואים שאדם הולך אחרי עיקר מקום גידולו.

¹¹⁵⁰ רשב"ם.

עושה¹¹⁵¹: (כג) וְעָתָה הַשְּׁבֻעָה לִי בְּאֱלֹהִים הֲנֵה (אבימלך ממשיך בדבריו אל אברהם) תישבע לי בשם ה' כאן ועכשיו,¹¹⁵² אִם תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנִבְדִי (תישבע לו) שלא תשקר לי, לבני ולנכדי,¹¹⁵³ כַּחֲסֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי תַעֲשֶׂה אִתִּי (אבימלך) חסד כמו החסד שאני עשיתי איתך (אברהם), כמו שאני (אבימלך) נתתי לך להסתובב באופן חופשי בארצי, כך אני רוצה שאתה תעשה איתי חסד,¹¹⁵⁴ וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גִּרְתָּה בָּהּ וְכֵן תִּישָׁבַע שֶׁתִּתְנַהֵג בְּמִידַת הַחֲסֵד עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ שְׁגֵרַת בָּהּ, עִם תּוֹשְׁבֵי אֶרֶץ גֵּר¹¹⁵⁵: (כד) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אָמַר לְאֲבִימֶלֶךְ: אֲנִכִּי אֶשְׁבַּע אֲנִי אֲשַׁבַּע כִּפִּי שֶׁאֵתָּה רֹצֵחַ¹¹⁵⁶: (כה) וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת אֲבִימֶלֶךְ אַבְרָהָם הַתּוֹכַח עִם אֲבִימֶלֶךְ,¹¹⁵⁷ עַל אֲדוּת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עִבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵסֶק גְּזִילַת הַבָּאָר שֶׁעֲבָדוּ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ גִּזְלוּ מֵאֲבִימֶלֶךְ. אַבְרָהָם הַתּוֹכַח עִם אֲבִימֶלֶךְ עַל כֵּךְ שֶׁעֲבָדוּ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ גִּזְלוּ מִמֶּנּוּ בָּאָר¹¹⁵⁸: (כו) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אָמַר לְאֲבִימֶלֶךְ: לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה אֵינְנִי יוֹדֵעַ מִי גִזַּל מִמֶּךָ אֶת הַבָּאָר,¹¹⁵⁹ וְגַם אֵתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אֵתָּה לֹא אָמַרְתָּ לִּי עַד עַתָּה שֶׁגִּזְלוּ מִמֶּךָ בָּאָר,¹¹⁶⁰ וְגַם אֲנִכִּי לֹא שָׁמַעְתִּי בְּלִתִּי הַיּוֹם וְכֵן, עַד הַיּוֹם, לֹא שָׁמַעְתִּי שֶׁגִּזְלוּ מִמֶּךָ בָּאָר¹¹⁶¹: (כז) וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לְאֲבִימֶלֶךְ אַבְרָהָם לָקַח צֹאן וּבָקָר וְנָתַן אוֹתָם לְאֲבִימֶלֶךְ,¹¹⁶² וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית אַבְרָהָם וְאֲבִימֶלֶךְ כִּרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית¹¹⁶³: (כח) וַיַּצִּב אַבְרָהָם אֶת שְׁבַע כְּבָשֹׁת הַצֹּאן לְבְדֵהֶן אַבְרָהָם הַצִּיב שֶׁבַע כְּבָשׁוֹת צֹאן בְּנִפְרָד מִשָּׂאֵר הַבְּהֵמוֹת שֶׁהוּא נָתַן לְאֲבִימֶלֶךְ¹¹⁶⁴: (כט) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם אֲבִימֶלֶךְ שָׁאַל אֶת אַבְרָהָם: מָה הֲנֵה שְׁבַע כְּבָשֹׁת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבְדֹנָה מֵהֵן שֶׁבַע הַכְּבָשׁוֹת שֶׁהִצַּבְתָּ בְּנִפְרָד מִשָּׂאֵר הַבְּהֵמוֹת שֶׁנָּתַתְּ לִי, מִדּוּעַ שָׁמַת שְׁבַע כְּבָשִׁים בְּנִפְרָד מִשָּׂאֵר הַכְּבָשִׁים שֶׁנָּתַתְּ לִי: (ל) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם עֵנָה לְאֲבִימֶלֶךְ: כִּי אֵת שְׁבַע כְּבָשֹׁת תִּקַּח מִיָּדִי הִרִי אֵתָּה תִּקַּח מִיָּדִי אֶת שְׁבַע

¹¹⁵¹ אונקלוס. רש"י: לפי שראו שיצא משכנות סדום בשלום, ושנלחם נגד ארבעת המלכים ונפלו בידו וששרה נפקדה לעת זקנותו. ספורנו: בגלל שה' עימר, אני ירא ממך ולכן אני מבקש שתישבע לי.

¹¹⁵² אונקלוס.

¹¹⁵³ אונקלוס. רש"י: עד כאן רחמי האב על הבן. רמבן: כאשר אדם נשבע "אם..." חסר את הצלע השני של שבועתו לגבי מה יקרה אם יעבור על השבועה, וכך דרך הנשבעים.

¹¹⁵⁴ רש"י.

¹¹⁵⁵ דעת מקרא.

¹¹⁵⁶ אונקלוס. ספורנו: אברהם אמר לאבימלך שהוא אמנם יישבע על כך מצד חסד, אך אבימלך לא עשה חסד איתו, שהרי עבדיו גזלו את באר המים.

¹¹⁵⁷ רש"י.

¹¹⁵⁸ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שאברהם התווכח על כך עם אבימלך למרות שרק עבדי של אבימלך עשו זאת ולא אבימלך עצמו היא מכיוון שאבימלך בתור מלך אחראי על מעשה נתיניו וכן בגלל שאבימלך לא היה צריך להחזיק קרוב אצלו אנשים רשעים.

¹¹⁵⁹ אונקלוס. ספורנו: אינני יודע מי מאנשיי היה מסוגל לעשות דבר כזה, ולכן אין לך לבוא אליי בטענות.

¹¹⁶⁰ אונקלוס.

¹¹⁶¹ אונקלוס. ספורנו: המלך מרחיק ממנו רשעים אם הוא יודע על רשעותם או על ידי הנעשק או על ידי קול ההמון המדבר על כך, ואבימלך אמר לאברהם שהוא לא שמע כלל על רשעותם של אנשיו לא מאברהם עצמו ולא מקול ההמון. אוה"ח: אבימלך אמר לאברהם שהוא בעצם חיכה כדי לראות שאברהם יתלונן על הדבר כדי שיוכל לברר מי עשה זאת, ולכן, האשמה על אי תפיסת הגזלנים מוטלת גם לפתחו של אברהם.

¹¹⁶² אונקלוס.

¹¹⁶³ אונקלוס.

¹¹⁶⁴ דעת מקרא בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהיו אלה שבע כבשים נוספות על מה שנתן לאבימלך. רשב"ם מונה מספר אפשרויות לעונשים שבאו על אברהם בעקבות נתינת שבעת הכבשים לאבימלך: שבע מלחמות שינצחו הפלשתים את ישראל, הפלשתים יהרגו שבעה צדיקים מבניו של אברהם, בניו של אבימלך יחריבו שבעה משכנות, ארון הברית יהיה אצל הפלשתים למשך שבעה חודשים.

הכבשות,¹¹⁶⁵ **בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִי לְעֵדָה** כדי שנתינת שבע הכבשות לך תהיה לי לעדות,¹¹⁶⁶ **כִּי חִפְרֹתַי אֶת הַבָּאָר הַזֹּאת** (נתינת שבע הכבשות תהיה לי לעדות על כך) שאני (אברהם) חפרתי את הבאר הזאת¹¹⁶⁷: **(לֹא) עַל בֶּן קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בָּאָר שֶׁבַע** לכן, נקרא המקום הזה בשם באר שבע על ידי שני כורתי הברית (אברהם ואבימלך),¹¹⁶⁸ **כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם** המקום נקרא באר שבע מכיוון שבמקום זה נשבעו אברהם ואבימלך שיקיימו את הברית ביניהם (כנאמר בפסוק כז)¹¹⁶⁹: **(לֵב) וַיִּכְרְתוּ בְרִית בֵּין אֲבִימֶלֶךְ וַיִּקְרָא שְׁם הַמָּקוֹם שֶׁבַע** ואבימלך כרתו ברית בבאר שבע, **וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֵל שֵׁר צָבָאוּ וַיָּשְׁבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים** ואבימלך ופיכל שר הצבא שלו קמו שניהם וחזרו אל העיר שלהם שבארץ פלשתים¹¹⁷⁰: **(לֵב) וַיִּטַּע אֲשֶׁל בֵּבְאָר שֶׁבַע** אברהם נטע עץ שנקרא אשל בבאר שבע,¹¹⁷¹ **וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יֶקְזֶק אֶל עוֹלָם** בבאר שבע, התפלל אברהם בשם ה' שהוא אלוקי העולם¹¹⁷²: **(לֵד) וַיִּגַּר אֲבִרְהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים** אברהם גר בארץ פלשתים במשך ימים רבים, לאורך זמן ממושך¹¹⁷³:

בראשית פרק כב

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לאחר שאברהם כרת ברית עם אבימלך,¹¹⁷⁴ **וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אֲבִרְהָם ה' העמיד את אברהם בניסיון,**¹¹⁷⁵ **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲבִרְהָם ה' קרא אל אברהם ואמר:** "אברהם!",¹¹⁷⁶ **וַיֹּאמֶר**

¹¹⁶⁵ אונקלוס.

¹¹⁶⁶ רש"י.

¹¹⁶⁷ אונקלוס. רש"י: לאחר המריבה עשו ביניהם הסכם שכל מי שהמים יעלו לקראתו, הבאר שלו, והמים עלו לקראת אברהם.

¹¹⁶⁸ דעת מקרא בפירושו השני. בפירושו הראשון על ידי הקוראים.

¹¹⁶⁹ אונקלוס.

¹¹⁷⁰ רמב"ן, ולא ניתן לומר שהחזרה היא לארץ פלשתים עצמה מכיוון שכל הסיפור עם אברהם היה בארץ פלשתים. ספורנו: באר שבע לא היה חלק מארץ פלשתים כלל.

¹¹⁷¹ רש"י בפירושו הראשון ומטרת נטיעת העץ הייתה כדי להביא ממנו פירות לאורחים. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לאוהל כדי לספק אכסניא לאורחיו, ובפונדק היו כל מיני פירות. רשב"ם: נטע פרדס כדי להתפלל שם.

¹¹⁷² אונקלוס. רש"י: על ידי שהאורחים אכלו מפירות האילן, היה אברהם גורם להם לברך את ה' על שאכלו משלו. רמב"ן: ה' הוא המנהיג בכוחו בזמן או שהשמים והארץ נקראים בשם עולם, והכוונה היא שאברהם הודיע את סוד הנהגתו של ה' לעולם. בשם הרמב"ם במורה נבוכים כתב הרמב"ן שהכוונה היא לקדמותו של ה'.

¹¹⁷³ אונקלוס. רש"י: החשבון הוא שאברהם גר בארץ פלשתים יותר זמן ממה שגר בחברון. בחברון אברהם גר במשך עשרים וחמש שנה, ואילו בארץ פלשתים אברהם גר במשך עשרים ושש שנה.

¹¹⁷⁴ רשב"ם, וכתב שהדבר בא כעונש על כריתת הברית. אברהם התגאה בבן שהיה לו כדי לכרות ברית בין הצאצאים, ולכן ה' אמר לאברהם שיעלה את בנו לעולה ויראה אם הועילה כריתת הברית. רש"י כתב מספר אפשרויות להסבר סדר הדברים: אחרי דבריו של השטן שאמר שאברהם לא הקריב בהמה אחת מכל הסעודה שעשה כשנולד יצחק וה' ענה לשטן שאם היה מצווה את אברהם להעלות את בנו לעולה היה עושה כן, אפשרות נוספת היא שישמעאל התפאר בפני יצחק שהוא מל עצמו כשהוא היה בן שלש עשרה שנה ולא בן שמונה ימים ועל כך ענה יצחק שגם אם ה' היה אומר לו לזבוח את עצמו לפניו, לא היה נמנע מכך. אוה"ח: הכוונה היא לאחר כל הייסורים שעברו על אברהם עד שנולד יצחק, ובכל זאת ה' אמר לו להקריב לפניו את יצחק.

¹¹⁷⁵ אונקלוס וכן הסביר הא"ע. א"ע כתב שיש אומרים שהכוונה היא לנשא, אך תוכן הפרק מכחיש דבר זה. בשם אנשי שיקול הדעת הסביר הא"ע שהניסיון היינו כדי לדעת מה יש בעתיד, מה יצא מהכח אל הפועל. בשם רס"ג כתב שהכוונה היא להראות את צדקותו של אברהם אבינו לעיני העולם כולו, והכוונה "עתה ידעתי", היינו, עתה הודעתי. הא"ע דוחה את פירושו הרס"ג שהרי לא היה אדם שם בשעה שאברהם עקד את יצחק. דבר נוסף שהסביר הא"ע היינו שכוונתו של ה' להעלות את יצחק לעולה היינו להעלות את יצחק על ההר, אלא שאברהם לא הבין את משמעות הנבואה שהתנבא. הסבר נוסף שכתב הוא שכוונת הנבואה הייתה כמו הנבואה בירמיה שאמרה שישתנו בכלי יין, אך לא ממש ישתו, גם כאן הכוונה היא להעלות את יצחק לעולה אך אין הכוונה לעשות כן ממש. הא"ע כתב שההכרח של אותם דעות לומר כן היא מכיוון שלא ייתכן שה' יצווה על דבר ומיד יבטל

אברהם ענה לה': הַנְּנִי הָרִי אֲנִי מְזוּמָן לַעֲשׂוֹת אֶת דְּבַרְךָ¹¹⁷⁷: (ב) וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָהָם: קַח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֲהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְתִקַּח עִשְׂוֵי אֶת הַבֵּן הַיְחִיד שֶׁלְךָ שְׂאֵתָה אוֹהֵב, כְּלוֹמֵר: אֶת יִצְחָק,¹¹⁷⁸ וְלֶךְ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם וְתִלְךְ יַחַד עִם יִצְחָק לַאֲרֶץ שְׂנַקְרָאת "אֶרֶץ הַמְּוֹרִיָּה",¹¹⁷⁹ וְהֶעֱלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה וְתַעֲלֵה אֶת יִצְחָק לִפְנֵי לֶשֶׁם קַרְבֵּן עוֹלָה,¹¹⁸⁰ עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים (תַּעֲלֵה אֶת יִצְחָק לִשְׁם קַרְבֵּן עוֹלָה) עַל אֶחָד הַהָרִים בְּאֶרֶץ הַמְּוֹרִיָּה שְׂאוֹמֵר לֶךְ לַהֲעֵלֹת אֶת יִצְחָק שֶׁם לֶשֶׁם קַרְבֵּן עוֹלָה. ה' אָמַר לְאַבְרָהָם לִלְכֹת לַאֲרֶץ הַמְּוֹרִיָּה, וְשָׁם, עַל אֶחָד הַהָרִים שֶׁהִי עֵתִיד לִוְמַר לוֹ, עַל אַבְרָהָם לַהֲעֵלֹת אֶת יִצְחָק לְעוֹלָה¹¹⁸¹: (ג) וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר אַבְרָהָם קָם מִקֹּדֶם בְּבוֹקֵר,¹¹⁸² וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֲמֹרָו אַבְרָהָם הֵכִין אֶת

אותו. אולם הא"ע עצמו אינו מקבל טענה זו היות וראינו שה' ציווה להחליף את הבכורות בלויים במדבר. אוה"ח: הניסיון כאן הוא במידת הדין, ולכן כתוב של אלוקים. כלי יקר: הכוונה היא מלשון הרמה על נס, ה' העלה על נס גבוה את צדקותו של אברהם והראה לכולם את יראת השמים של אברהם.

במטרת הניסיון כתב הא"ע שהמטרה הייתה כדי שאברהם יקבל שכר. רמב"ן: ה' רצה שאברהם יוציא את כוחותיו מהכח אל הפועל כדי שיקבל שכר לא רק על היות הטוב בליבו, אלא על קיומו בפועל, וכל הניסיונות שבתורה הינם לטובת המנוסה ואין ה' מנסה את הרשעים. ספורנו: בהוצאת הטוב אל הפועל האדם מידמה יותר אל ה' שטובו של ה' נמצא בפועל, וזוהי מטרת המציאות שהאדם ידמה כמה שיותר אל בוראו. לפי רש"י בפסוק יב' המטרה היא לכאורה להראות לכולם מדוע ה' אוהב את אברהם.

הא"ע כתב שיש לומר שיצחק היה כבן שלוש עשרה שנה בשעת העקידה. לא ניתן לומר שיצחק היה גדול יותר, הרי אם היה מספיק מבוגר כדי להבין את מעשה העקידה, הרי שהניסיון אליו היה גדול יותר, וכן לא ניתן לומר שהיה קטן יותר מכיוון שהוא נשא את העצים ששם עליו אברהם. בכך דוחה הא"ע את מדרש חז"ל שאומרים שיצחק היה בן שלוששים ושבע בשעת העקידה, וכן רש"י סובר כדברי חז"ל אלה בשעה שהוא מחשב מתי נולדה רבקה.

אוה"ח,¹¹⁷⁶ ואעם הקריאה היא כדי להודיע לאברהם עוד לפני פירוט הדברים שה' רוצה לבקש ממהו דבר גדול, ובכל זאת אמר אברהם הנני, שהוא מוכן לכל ציווי של ה'.¹¹⁷⁷ רש"י.

אוֹנְקְלוֹס,¹¹⁷⁸ ולדרכו שפירש ברוב המקומות בתורה שנא היינו עכשיו, וכן פירש אוה"ח שיעשה זאת תיכף ומיד. רש"י: נא הינו לשון בקשה, וה' ביקש מאברהם לעמוד בניסיון זה כדי שלא יאמרו אנשים שבניסיונות הראשונים לא היה בהם ממש. כמו"כ הסביר רש"י שה' בכוונה האריך בדברים ואמר "קח נא את בנך", ואברהם שאל את ה' איזה בן, ענה לו ה' "את יחידך", ושאל אותו אברהם שגם עכשיו אין מובן לאיזה בן הכוונה שהרי גם ישמעאל הוא בנה יחידה של הגר. ענה לו ה' "אשר אהבת", ואברהם אמר לה' שהוא אוהב גם את יצחק וגם את ישמעאל, ואז אמר לו ה' את יצחק. סיבת אריכות הדברים היא כדי שלא תיטרף דעתו של אברהם. רמב"ן: יחידך הכוונה היא ליצחק, כיוון שיצחק היה בן הגבירה, ומיד הבין אברהם למי הכוונה, אלא שה' האריך בדברים כדי להראות עד כמה היה קשה הדבר לאברהם, ובכך להגדיל את המצווה.

אוה"ח: ה' ציווה את אברהם לפייס את שרה שתתן לו רשות שייקח את יצחק עימו. הסבר נוסף שכתב הוא שאברהם ישכנע את יצחק שיהיה איתו.

בהסבר טעם קריאת ארץ זה בשם מוריה נחלקו המפרשים. אוֹנְקְלוֹס: על שם שהיו עובדים שם לא-ל. רש"י:¹¹⁷⁹ הכוונה היא לירושלים, שמשם יצאה הוראה לישראל. בשם אוֹנְקְלוֹס כתב שהכוונה היא על שם הקטורת, אך כפי שכבר כתבנו וכך הסביר גם הרמב"ן בשיטת האונקלוס, כנראה שהתרגום המדויק יותר של אוֹנְקְלוֹס היא הארץ שבה עובדים לה', והכוונה היא ללשון מורא ששם היו יראים את ה', ושם עבד אד מהראשון את ה' וכן קין והבל, נח ובניו וכו'. הרמב"ן עצמו כתב שהיינו מלשון מור ששימש בקטורת. רש"י: הכוונה היא מלשון האמורי, לארץ האמוריה.

הרמב"ן התייחס לנקודה נוספת שכן כאן משמע שכל הארץ נקראת ארץ המוריה ואילו בדברי הימים נקרא רק ההר הר המוריה. על כך כתב שיייתכן שהעיר נקראה על שם ההר.

בסיבת הציווי להעלות את יצחק בהר המוריה כתב הרמב"ן שהיא כדי שזכות העקידה תהיה בקורבנות שיקריבו בני ישראל בבית המקדש לעולם. סיבה נוספת היא כדי שאברהם יעקוד את יצחק בריחוק מקום המוקום בו הוא גר, ואז הדבר יעשה לאחר הליכה ארוכה ולאחר יישוב הדעת.

אוֹנְקְלוֹס.¹¹⁸⁰ רש"י: ה' לא אמר לאברהם לשחוט את יצחק, אלא להעלות אותו, ומשעה שאברהם העלה את יצחק, ה' אמר לאברהם להוריד את יצחק. גם בפסוק יב' כתב רש"י דו שיח בין אברהם לה' שלאחר שהמלאך מנע מאברהם מלשחוט את יצחק, אמר לו אברהם שאתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, ולאחר מכן אמרת לי לא לשלוח את ידי אל הנער, ולאחר מכן אתה אומר לי לא לשלוח את ידי אל הנער. ענה לו ה' שגם מלכתחילה לא התכוון שישחט את יצחק, אלא אמר לו להעלות את יצחק בנו, ולא לשחוט.

אוֹנְקְלוֹס.¹¹⁸¹ רש"י: ה' משהה את הצדיקים ולאחר מכן מגלה להם את כוונתו כדי להרבות את שכרם, כמו שה' לא אמר לאברהם מיד לאיזה ארץ ללכת. כלי יקר: אף אדם בעולם חוץ מאברהם לא ידע ששם יבנה בית המקדש.

חמורו להליכה אל ארץ המוריה,¹¹⁸³ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ אברהם לקח איתו את שני הנערים המשמשים אותו,¹¹⁸⁴ וְאֵת יֶצְחָק בְּנֹוֹ וכן לקח אברהם איתו לארץ המוריה את יצחק בנו, וַיִּבְקַע עֵצִי עֲלֶיהָ אברהם ביקע עצים כדי להקריב בהם את קרבן העולה, אברהם חתך את העצים שימשו אותו להדלקת האש בשעת הקרבת קרבן העולה,¹¹⁸⁵ וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים אברהם קם והלך אל המקום שה' אמר לו ללכת לשם, לארץ המוריה: (ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי ביום השלישי להליכתו של אברהם,¹¹⁸⁶ וַיֵּשֶׂא אֲבָרָהָם אֶת עֵינָיו (ביום השלישי) זקף אברהם את עיניו,¹¹⁸⁷ וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרְחֹק אברהם ראה מרחוק את המקום שה' אמר לו ללכת לשם, את ארץ המוריה¹¹⁸⁸: (ה) וַיֹּאמֶר אֲבָרָהָם אֶל נְעָרָיו אברהם אמר אל שני הנערים המשמשים אותו: שָׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר תתעכבו כאן עם החמור,¹¹⁸⁹ וְאֲנִי וְהַנְּעָר נֵלְכָה עַד פֹּה ואני (אברהם) והנער (יצחק) נלך עוד דרך קצרה,¹¹⁹⁰ וְנִשְׁתַּחֲוֶה בַּמָּקוֹם שְׁנֵי אֱלֹהִים אני (אברהם) ויצחק נשתחוה, וְנִשְׁוֹבָה אֵלֵיכֶם ולאחר שנשתחוה, נחזור אליכם לכאן¹¹⁹¹: (ו) וַיִּקַּח אֲבָרָהָם אֶת עֵצִי הָעֹלָה וַיִּשֶׂם עַל יֶצְחָק בְּנֹוֹ אברהם נטל את עצי העולה ושם אותם על יצחק בנו. יצחק הוא שסחב את עצי העולה,¹¹⁹² וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֵת הַמֵּאֲכָלֹת אברהם לקח בעצמו את האש כדי להדליק ממנה את האש על המזבח שהוא עתיד לבנות, וכן את המאכלת, סכין חדה,¹¹⁹³ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו אברהם ויצחק

¹¹⁸² אונקלוס. רש"י: אברהם הזדרז לקיים את המצווה. אה"ח: הסיבה שאברהם לא יצא מיד לאחר שה' אמר לו את הדברים היא מכיוון שלא היה יכול להגיע אל ארץ המוריה אם היה יוצא באותו יום, וגם כדי לשכנע את שרה באותו לילה שתיתן לו לקחת את יצחק.

¹¹⁸³ רש"י באיוב כח' מובא אצלינו במוסף רש"י. כמו"כ כתב רש"י שאברהם בעצמו הכין את חמורו ולא ציווה על כך את אחד מעבדיו היות והאהבה מקלקלת את השורה.

¹¹⁸⁴ אונקלוס. לפי רש"י היו אלה ישמעאל ואליעזר, לפי שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך ללא שני אנשים, שאם אחד יצטרך לנקבים ויתרחק, יישאר השני אצלו.

¹¹⁸⁵ רש"י. רמב"ן: הסיבה שאברהם לקח איתו כבר עכשיו את עצי העולה היא משום זריזותו שפחד שמא לא ימצא עצים בארץ המוריה, או משום שאברהם נהג כדן תורה שכל עץ שיש בו תולעת פסולה להקרבה.

¹¹⁸⁶ אונקלוס. רש"י: בכוונה המתין ה' מלהראות לאברהם את המקום ביום הראשון כדי שלא יאמרו העולם שאברהם היה מבולבל ולכן הסכים לעקוד את בנו. כך, במשך שלושה ימים, היה לו נחת ויישוב הדעת.

בעניין מקום אברהם בשעת הציווי כתב הא"ע שאברהם יצא מבאר שבע, וכך כתב גם הרמב"ן בפרק כג' פס' ב', וממילא מובן למה לקח לאברהם שלושה ימים כדי להגיע אל מקום העקידה, שהרי באר שבע רחוקה מירושלים מהלך שלושה ימים, ולאחר העקידה אברהם חזר אל באר שבע. רש"י בפס' יט' כתב שהיה זה בחברון. על כך הקשה הרמב"ן מדוע לקח לאברהם שלושה ימים כדי להגיע אל ירושלים, הרי חברון קרובה לירושלים. על שאלה זו ניתן לכאורה לענות עפ"י דברי רש"י עצמו שכתב שה' השהה את אברהם בדרך שלושה ימים כדי שלא יאמרו שנטרפה דעתו של אברהם, ושעקד את בנו שלא מתוך יישוב הדעת, וכך גם הסביר הרמב"ן בפרק כג' עפ"י המדרש. הרמב"ן גם הסביר שלפי המדרש, אברהם חזר אל באר שבע כדי להודות לה' ליד האשל שנטע.

¹¹⁸⁷ אונקלוס.

¹¹⁸⁸ רמב"ן. רש"י: ראה ענן שהיה קשור על ההר. ספורנו: ה' נתן לאברהם כח מיוחד לראות את מקום העקידה, כמו שה' נתן למשה כח מיוחד לראות את כל ארץ ישראל מעבר הירדן. כלי יקר: אברהם ראה את המקום על ידי שראה שם את זיו שכינתו של ה', וניתן לראות את זיו שכינתו של ה' רק מרחוק ולא מקרוב.

¹¹⁸⁹ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שאברהם אמר להם להתעכב במקום מרחוק יותר היא כדי שלא ימנעו ממנו מלשחוט את יצחק.

¹¹⁹⁰ רש"י עפ"י פשוטו. עפ"י מדרשו כתב שהכוונה היא שיבררו היכן נמצא הבטחתו של ה' לאברהם "כה יהיה זרעך".

¹¹⁹¹ אונקלוס. רש"י: כאן התנבא אברהם ששניהם יחזרו ושהוא לא ישחט את יצחק. א"ע כתב שיש אומרים שאברהם התכוון שהוא יחזיר את עצמותיו של יצחק איתו, אך הא"ע עצמו סובר שאברהם רק רצה לדחות את נערו מעליו.

¹¹⁹² אונקלוס.

¹¹⁹³ אונקלוס. רש"י: נקראת מאכלת משום שהיא מכשרת את הבשר לאכילה או משום שבני ישראל אוכלים את מתן שכרה.

הלכו יחד אל מקום העקידה¹¹⁹⁴: (ז) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו יִצְחָק אָמַר אֵל אַבְרָהָם אָבִיו, וַיֹּאמֶר אָבִי יִצְחָק קָרָא אֶל אַבְרָהָם: "אבִי",¹¹⁹⁵ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם עֲנֵה לִי־יִצְחָק: הֲנִנִי בְנִי הֲרִי אֲנִי כִּאֲן בְּנִי, וַיֹּאמֶר יִצְחָק שָׁאֵל אֶת אַבְרָהָם: הֲנִהּ הָאִשׁ וְהָעֵצִים הֲרִי יֵשׁ אֲצִלְנוּ אֶת הָאִשׁ וְאֶת הָעֵצִים, וְאִי־הָשָׂה לְעֹלָהּ וְהִיכֵן יֵשׁ שֶׁהַ שֶׁנִּקְרִיב לְשֵׁם קִרְבֵּן הָעוֹלָה¹¹⁹⁶: (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם עֲנֵה לִי־יִצְחָק: אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הָשָׂה לְעֹלָהּ בְּנִי, הֲשֵׁה שֶׁנִּקְרִיב לְעוֹלָה גְלוּי לְפָנַי ה', ה' יוֹדֵעַ הִיכֵן נִמְצָא הֲשֵׁה שֶׁאֲנַחֲנוּ נִקְרִיב לְשֵׁם קִרְבֵּן עוֹלָה,¹¹⁹⁷ וַיִּלְכּוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו אַבְרָהָם וִיִצְחָק הִמְשִׁיכוּ לִלְכַת שְׁנֵיהֶם אֶל מְקוֹם הָעֵקִידָה¹¹⁹⁸: (ט) וַיָּבֵאוּ אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לּוֹ הָאֱלֹהִים אַבְרָהָם וִיִצְחָק הִגִּיעוּ אֶל הַר הַמּוֹרִיָּה, שְׁזֵהוּ הַמְּקוֹם שֶׁה' אָמַר לְאַבְרָהָם לִלְכַת לְשֵׁם,¹¹⁹⁹ וַיָּבִין שֶׁשֶׁם אַבְרָהָם אֶת הַמְּזֻבַּח אַבְרָהָם בָּנָה אֶת הַמְּזֻבַּח עַל הַר הַמּוֹרִיָּה, וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים אַבְרָהָם סִידַר אֶת הָעֵצִים עַל גְּבִי הַמְּזֻבַּח שְׁבֵנָה,¹²⁰⁰ וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנֵו אַבְרָהָם קִשַׁר אֶת יָדָיו וְרַגְלָיו שֶׁל יִצְחָק יַחַד,¹²⁰¹ וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמְּזֻבַּח מִמַּעַל לְעֵצִים אַבְרָהָם שֶׁם אֶת יִצְחָק מֵעַל הָעֵצִים שֶׁהָיוּ מֵעַל הַמְּזֻבַּח¹²⁰²: (י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יְדֹ אַבְרָהָם הוֹשִׁיט אֶת יָדוֹ, וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלֶת לְשַׁחֵט אֶת בְּנֵו אַבְרָהָם לִקַּח אֶת הַסִּכִּין כְּדִי לְשַׁחֵט אֶת יִצְחָק בְּנֵו¹²⁰⁴: (יא) וַיִּקְרָא אֱלֹהֵי מְלֶאכֶד יִקְוֶק מִן הַשָּׁמַיִם מְלֶאכֶד ה' קָרָא אֶל אַבְרָהָם מֵהַשָּׁמַיִם,¹²⁰⁵ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם הַמְּלֶאכֶד אָמַר: "אַבְרָהָם אַבְרָהָם",¹²⁰⁶ וַיֹּאמֶר הֲנִנִי אַבְרָהָם עֲנֵה לְמֶלֶכְךָ שֶׁהוּא מוֹכֵן וּמְזוּמֵן לְעֵשׂוֹת אֶת צִוּוּיֹו: (יב) וַיֹּאמֶר הַמְּלֶאכֶד אָמַר לְאַבְרָהָם: אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְּעָר אֶל תוֹשִׁיט אֶת יָדְךָ (שִׁמְחִיקָה אֶת הַמַּאֲכָלֶת) אֶל יִצְחָק,¹²⁰⁷ וְאֵל תַּעֲשֵׂ לּוֹ מְאוּמָה וְאֵל תַּעֲשֵׂה לִי־יִצְחָק דְּבַר,¹²⁰⁸ כִּי עֲתָה יִדְעָתִי (אֵל תַּעֲשֵׂה דְבַר לִי־יִצְחָק) כִּי־וּיֹן שֶׁאֲנִי (ה') יוֹדֵעַ עֲכָשִׁיו, וְגַם כֹּל הָעוֹלָם כּוֹלוּ יוֹדֵעַ,¹²⁰⁹ כִּי יִרְאֵ אֱלֹהִים אֶתְּהָ שֶׁאֲתָה, אַבְרָהָם, אָדָם יִרְאֵ ה',¹²¹⁰ וְלֹא חֲשַׁבְתָּ אֶת בְּנֵדְךָ אֶת יַחֲדָדְךָ מִמְּנֵי

¹¹⁹⁴ אונקלוס. רש"י: אברהם שידע שהוא הולך לשחוט את בנו הלך באותה שמחה כמו יצחק.
¹¹⁹⁵ כלי יקר: יצחק הבין שאברהם הולך לשחוט אותו, אך לא ידע שהיה זה ציווי ה', ולכן פנה אל אברהם ואמר לו "אבי", כדי לראות אם נותר באברהם הרגש האבהי, ועל כך ענה לו אברהם שהוא עדיין אביו, ושה' ציווה שאם לא ימצאו שה, יקריבו אותו על גבי המזבח.

¹¹⁹⁶ אונקלוס.
¹¹⁹⁷ אונקלוס. רש"י: ה' יבחר לו שה, ואם לא יהיה שה, הרי שאתה בני תועלה לשם קרבן עולה.
¹¹⁹⁸ אונקלוס. רש"י: למרות שיצחק הבין עתה שהוא הולך להישחט, עדיין הלך בלב שווה לליבו של אברהם.
¹¹⁹⁹ רמב"ן.
¹²⁰⁰ אונקלוס.
¹²⁰¹ רש"י.
¹²⁰² אונקלוס.
¹²⁰³ אונקלוס.
¹²⁰⁴ אונקלוס.
¹²⁰⁵ אונקלוס.

¹²⁰⁶ בטעם הכפילות כתב רש"י שהוא לשון חיבה. א"ע כתב שהוא לשון זריזות. כלי יקר כתב שני פירושים נוספים: או שאברהם היה כל כך טרוד שהמלאך פחד שלא ישמע אותו, או שאברהם הבין שרוצים לעכב אותו, ולכן חיכה עד הקריאה השנייה עד שהחליט לא לשחוט את יצחק.

¹²⁰⁷ אונקלוס.
¹²⁰⁸ אונקלוס. רש"י: לאחר שהמלאך אמר לאברהם שלא לשחוט את יצחק, אמר יצחק שאם כן הוא בא לכאן בחינם, ושהוא רוצה להוציא מיצחק מעט דם, אמר לו המלאך לא לעשות ליצחק מאומה.
¹²⁰⁹ רשב"ם. רש"י: ה' אמר שמעכשיו יש לו פתחון פה כלפי אומות העולם להודיע מדוע הוא מחבב את אברהם. ספורנו: אלה הם דברי המלאך. המלאך אמר לאברהם שעכשיו הוא יודע מדוע ה' הגדיל את אברהם מעל למלאכים. רמב"ן: מעתה יצא מהכח אל הפועל יראת השמים של אברהם.
¹²¹⁰ אונקלוס.

ואתה לא מנעת ממני את הבן היחיד שלך. אתה היית מוכן להקריב לפניי אפילו את בנך היחיד¹²¹¹: (יג) **וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו** אברהם זקף את עיניו לעבר האילנות שהיו על הר המוריה,¹²¹² **וַיֵּרָא** אברהם ראה, **וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאחֵז בְּסִבְבֵּי בְקִרְנָיו** היה איל שעמד מאחורי האילנות, והוא נאחז באילנות על ידי הקרניים שלו. הקרניים של האיל הסתבכו בענפי האילנות,¹²¹³ **וַיִּלֶּךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל** אברהם הלך ולקח את האיל, **וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלְיָהוּ תַחַת בְּנוֹ** אברהם העלה את האיל לשם קרבן עולה במקום להעלות את יצחק לשם קרבן העולה¹²¹⁴: (יד) **וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יִקְוֶה יְרָאָה** אברהם קרא את שם המקום בו עקד את יצחק והעלה את האיל לעולה בשם "ה' יראה", כלומר, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה כדי להשרות בו שכינה,¹²¹⁵ **אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם שִׂיֵּאמְרוּ** בעתיד,¹²¹⁶ **בְּהַר יִקְוֶה יְרָאָה** בהר ה', בהר המוריה, נראה ה' לאברהם¹²¹⁷: (טו) **וַיִּקְרָא מְלֵאֲךָ יִקְוֶה אֶל אַבְרָהָם שְׁנֵית מִן הַשָּׁמַיִם** מלאך ה' קרא אל אברהם מהשמים פעם נוספת¹²¹⁸: (טז) **וַיֹּאמֶר** מלאך ה' אמר לאברהם: **בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִים יִקְוֶה** ה' אמר שהוא נשבע במאמרו,¹²¹⁹ **כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה** (ה' נשבע כי) בשכר שעשית את הדבר הזה,¹²²⁰ **וְלֹא חֲשַׁבְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ** ולא מנעת ממני את בנך יחידך, לא מנעת מלהקריב לפניי את יצחק שהוא בנך יחידך¹²²¹: (יז) **כִּי בָרַךְ אַבְרָהָם** (בשכר שעשית את הדבר הזה) אני (ה') אברך אותך (אברהם),¹²²² **וְהָרְבָה אֲרֵבָה אֶת זְרַעְךָ** וכן אני (ה') ארבה את זרעך (אברהם),¹²²³ **כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲלוֹ אֲשֶׁר עַל שָׁפַת הַיָּם** ה' דימה את ריבוי זרעו של אברהם בשני דימויים: כמו שישנם הרבה כוכבים

¹²¹¹ אונקלוס. ספורנו: אתה צדיק גדול יותר ממני (המלאך) בכך שהסכמת לשחוט את יצחק.

¹²¹² אונקלוס.

¹²¹³ אונקלוס. רש"י: והנה מורה על כך שהיה מזומן, והכוונה היא שהאיל היה מוכן לכך מששת ימי בראשית. כמו"כ כתב רש"י שהסיבה שהאיל נאחז בסבך בקרניו היא משום שהשטן ניסה לעכב כך את האיל שרץ לעבר אברהם.

בפירוש המילה אחר, הסביר אונקלוס שהכוונה היא שהיה זה מאחורי האילנות. רש"י כתב שהכוונה היא לתיאור זמן, לאחר שהמלאך אמר לאברהם לא לשחוט את יצחק. א"ע כתב ג"כ שהכוונה היא לתיאור זמן, לאחר שהאיל נאחז בסבך בקרניו. כמו"כ כתב שיש מפרשים שהכוונה היא לאחר נשיאת העיניים של אברהם. רשב"ם: הכוונה היא שאחרי שאברהם ראה את האיל הולך, הוא ראה את האיל נאחז בסבך. כלי יקר: הכוונה היא לאיל אחר מהאיל הראשון, היו שני אילים, והכוונה היא לאיל שונה מהאיל הראשון. ספורנו: על ידי שאברהם ראה את האיל באופן פתאומי, הבין שאין באיל משום חשש גזל, ושהכל זומן אליו מאת ה'.

¹²¹⁴ אונקלוס. רש"י: על כל עבודה זאברהם עשה באיל אמר יהי רצון שתהיה עבודה זו כאילו עשויה בבני.

¹²¹⁵ רש"י. אונקלוס: הכוונה אינה לקריאת שם, אלא לעבודה ותפילה שהתפלל שם ה'.

¹²¹⁶ רש"י, ולפי"ז היום היינו בעתיד. על דרך הדרש כתב שיאמרו על העקידה, שה' יראה את זכות העידה כדי לסלוח לבני ישראל על חטאיהם בכל הדורות הבאים. ספורנו: היום היינו יום נתינת התורה, יאמרו שה' עתיד להראות את מקום שכינתו בימי דוד. א"ע: בספר דברים משה התנבא שמקום שכינתו של ה' תהיה באותו מקום בו היה העקידה.

¹²¹⁷ רשב"ם, וכן משמע לי מפירושו של רש"י.

¹²¹⁸ אונקלוס.

¹²¹⁹ אונקלוס. א"ע: בי נשבעתי היא שבועה גדולה שעומדת לעד, וכן משמע מהרמב"ן.

¹²²⁰ אונקלוס. א"ע: יען היא מלשון עדות, המעשה הזה של העקידה יבוא ויעיד.

¹²²¹ אונקלוס.

¹²²² אונקלוס. רש"י: הכפילות במילה ברכה היא אחת לאב, לאברהם, ואחת ליצחק, וכן פירש בכפילות המילה הרבה.

¹²²³ אונקלוס. רמב"ן: למרות שגם לפי העקידה ה' הבטיח לאברהם להרבות את זרעו, הרי שכאן יש שני שינויים: א. מדרגת שבועתו של ה' לאברהם היא גדולה יותר. ב. ה' הבטיח שלא יהיה שום חטא שיכלה את זרעו של אברהם.

בשמיים, וכמו שיש הרבה חול על שפת הים, כך אברהם יזכה שצאצאיו יהיו רבים,¹²²⁴ וְיִרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו וְכֹן יִכְבְּשׁוּ בְנִיךְ (של אברהם) את הערים של אויביהם¹²²⁵: (יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ כָּל הַעַמִּים שֶׁעַל פְּנֵי הָאָרֶץ יִזְכּוּ גַם הֵם לְהִתְבָּרֵךְ בְּזִכּוֹת זֶרְעֶךָ,¹²²⁶ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי בְּשֹׁכְרֵי שֵׁאתָ (אברהם) שמעת בקולי (ה')¹²²⁷: (יט) וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נַעֲרָיו אַבְרָהָם חֹזֵר אֶל הַמְּקוֹם בּוֹ הִתְעַכְּבוּ שְׁנֵי הַנְּעָרִים הַמְּשַׁמְשִׁים אוֹתוֹ, וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שֶׁבַע אַבְרָהָם, יִצְחָק וְשְׁנֵי הַנְּעָרִים הַמְּשַׁמְשִׁים אֶת אַבְרָהָם, קָמוּ וְהִלְכוּ יַחַד אֶל בְּאֵר שֶׁבַע, וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שֶׁבַע אַבְרָהָם יֹשֵׁב בְּבְאֵר שֶׁבַע (וגם יִצְחָק יֹשֵׁב אִיתוֹ בְּבְאֵר שֶׁבַע)¹²²⁸: (כ) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַחַר עֲקִידַת יִצְחָק,¹²²⁹ וַיִּגְדַּל לְאַבְרָהָם נְאֻמַּר לְאַבְרָהָם, לְאֹמֵר כֹּךְ נְאֻמַּר לְאַבְרָהָם: הִנֵּה יֹלְדָה מְלָכָה גַם הוּא בְּנִים לְנַחֲוֹר אַחִיךָ כְּמוֹ שֵׁאתָ הַיּוֹלְדָת יִלְדִים, גַּם מְלָכָה יִלְדָה צִאצָּאִים לְנַחֲוֹר אַחִיךָ¹²³⁰: (כא) אֵת עוֹץ בְּכָרוֹ וְאֵת בּוֹז אַחִיו, וְאֵת קְמוּאֵל אָבִי אָרָם וְכֹן יִלְדָה מְלָכָה אֶת קְמוּאֵל שֶׁמִּמֶּנּוּ יֵצֵא עִם שְׁנֵי אָרָם: (כב) וְאֵת פֶּשֶׁד וְאֵת חֲזוֹ וְאֵת פְּלֶדֶשׁ וְאֵת יְדֹלָף וְאֵת בְּתוּאֵל: (כג) וּבְתוּאֵל יֵלֵד אֶת רְבֵקָה, שְׁמוֹנָה אֱלֹהִים יֹלְדָה מְלָכָה לְנַחֲוֹר אַחִי אַבְרָהָם שְׁמוֹנֵה בְנִים אֱלֹהִים: עוֹץ, בּוֹז, קְמוּאֵל, כֶּשֶׁד, חֲזוֹ, פְּלֶדֶשׁ, יְדֹלָף וּבְתוּאֵל, הֵם הַבְּנִים שֶׁיִּלְדָה מְלָכָה לְנַחֲוֹר שֶׁהִיא אַחִיו שֶׁל אַבְרָהָם (וּמִמֵּילָא הֵיוּ שְׁמוֹנֵה אֱלֹהִים אַחֵינֵינוּ שֶׁל אַבְרָהָם): (כד) וּפִילְגֶשׁוּ וּשְׁמָה רְאוּמָה לְנַחֲוֹר הַיִּיתָה אִישָׁה לְלֹא כְּתוּבָה וְלֹא קִידוּשִׁין שֶׁשְׁמָה הִיא רְאוּמָה, וְהַתְּלָד גַּם הוּא רְאוּמָה יִלְדָה גַּם הִיא אַרְבַּעַה בְּנִים:¹²³¹ אֵת טָבַח וְאֵת גַּחַם וְאֵת תַּחֲשׁ וְאֵת מַעֲכָה:

¹²²⁴ אונקלוס. כלי יקר: ה' דימה את רעו של אברהם להרבה בשלושה דימויים: כוכבים כאשר עושים רצונו של מקום, חול כאשר העמים מנסים להשמיד את ישראל ואינם יכולים ועפר כאשר מדובר על זמן השפלות.

¹²²⁵ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא למדינות שיש להם שערים.

¹²²⁶ אונקלוס. ספורנו: בזכות העקידה, יזכו בניך להפיץ את שם ה' בעולם, וכך יתברכו כל העמים בזכות בניך.

¹²²⁷ אונקלוס. א"ע: עקב היינו בסוף, בסוף יהיה לצאצאיך שכר בזכות ששמעת בקולי.

¹²²⁸ אונקלוס + א"ע. רש"י: אין הכוונה שאברהם ממש ישב בבאר שבע, שהרי בעת העקידה ישב אברהם בחברון, אלא שהכוונה היא שאברהם התעכב מעט בבאר שבע. לפי הא"ע והרמב"ן, וכן פירש הרמב"ן בפרק כג' פס' ב' אברהם חזר לבאר שבע שם צווה על העקידה וישיבתו הייתה בבאר שבע. הרמב"ן הסביר עפ"י המדרש שהסיבה שאברהם חזר אל באר שבע היא מפני שרצה להודות לה' ליד האשל שנטע.

¹²²⁹ רש"י, וכתב שאברהם היה מהרהר ואומר שאילו יצחק היה נשחט, היה הוא (אברהם) הולך בלא בנים, ולכן יש לחתן את יצחק, ובדיוק אז בישר ה' לאברהם שרביקה, בת זוגו של יצחק נולדה, וכתב שכל הצאצאים שנכתבו כאן, נכתבו כדי לייחס את רביקה. אוה"ח: לאחר העקידה עבר יצחק מצד נקיבה לצד זכר וכבר היה יכול להוליד בנים. כמו"כ הסביר אוה"ח שהסיבה שהתורה פירטה כל כך את צאצאיו של נחור הוא כדי להודיע לנו שגם ברשעים שנולדו מנחור, היו נקודות טובות שצמחו מהשפעתה של רביקה. רמב"ן כתב שהתורה לא כתבה אם היה לבן גדול מרביקה או קטן ממנה, וכן לא כתבה התורה כלל את לידתו של לבן, היות והתורה רק רצתה להזכיר מיהם שמונת הבנים שנולדו למלכה וכן לייחס את רביקה.

¹²³⁰ רש"י, וכתב שכמו שאברהם הוציא מיעקב שנים עשר שבטים, כך גם מלכה הולידה שנים עשרה משפחות, וכמו שאצל אברהם היו שמונה בני גבירות וארבעה בני שפחות, כך היה גם אצל מלכה. ספורנו: אתה כבר יודע שמלכה הולידה בנים, והכוונה גם היא היינו מלבד הפילגש שהולידה גם היא. רמב"ן: מלשון הכתוב משמע שאברהם לא ידע על הולדת אחייניו עד עתה, וכן אם הלידות היו כבר מזמן, היה אברהם צריך לדעת עליהם, שהרי אין מרחק גדול בין ארם נהריים לארץ כנען. לכן יש לומר שה' עשה לנחור נס (כמו שעשה לאברהם) שהוא הוליד בימי זקנותו.

¹²³¹ רמב"ן: זה נכתב כדי לומר שגם צאצאי הפילגש היו ראויים לדבק בזרעו של אברהם.

פרשת חיי-שרה

בראשית פרק כג

(א) וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֹת חַיֵּי שָׂרָה הָיוּ מֵאָה עֶשְׂרִים וְשִׁבְעַת שָׁנָה (127), שרה חיה במשך מאה עשרים ושבע שנה,¹²³² שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה אֱלֹהִים שְׁנֹת חַיֵּי שָׂרָה¹²³³: (ב) וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע שָׂרָה מָתָהּ בְּמִקְוֵם שֶׁנִּקְרָא קִרְיַת אַרְבַּע,¹²³⁴ הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן הַמִּקְוֵם שֶׁנִּקְרָא קִרְיַת אַרְבַּע, הוּא הָעִיר חֶבְרוֹן שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנָעַן,¹²³⁵ וַיָּבֵא אַבְרָהָם אֶבְרָהָם אֵלָּהּ לְחַבְרוֹן מִבְּאֵר שֶׁבַע שֶׁשָׁם הִתְעַכְּבָה לְאַחַר הָעֵקֶדָה,¹²³⁶ לְסַפֵּד לְשָׂרָה וּלְבִכְתָּהּ (אֶבְרָהָם בָּא לְחַבְרוֹן) כְּדִי לְהַסְפִּיד אֶת שָׂרָה (לֹמַר עֲלֶיהָ דְבָרִים טוֹבִים לְאַחַר מִיתָתָהּ) וּלְבַכּוֹת עַל מִיתָתָהּ¹²³⁷: (ג) וַיִּקַּם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתָהּ אֶבְרָהָם קָם מֵעַל לְגוֹפְתָהּ שֶׁל שָׂרָה שְׁמָתָהּ,¹²³⁸ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת אֶבְרָהָם הֵלֶךְ לְדַבֵּר עִם בְּנֵי חֵת,¹²³⁹ לְאָמֹר כֹּךְ אָמַר אֶבְרָהָם בְּדַבְרֵיו אֵל

¹²³² אונקלוס. א"ע: חיי לשון רבים – כך נאמר הדבר, כמו בן זקונים שגם הוא נאמר בלשון רבים. כמו כן כתב שדרך התורה לכתוב קודם את מספר השנים הגדול יותר (100) ואחר כך ללכת אל מספר השנים הקטן יותר. רש"י: ההפרדה בין כל שנות חייה של שרה (מאה שנה עשרים שנה) נועד כדי לדרוש כל אחד לעצמו: מאה שנה כמו עשרים שנה לחטא, כמו שבת עשרים אינה חוטאת כיוון שהיא נהיית בת עונשין רק כאשר היא נהיית בת עשרים, כך גם שרה אימנו כשהייתה בת מאה לא חטאה כלל מרוב צדקותיה. וכן כשהייתה בת עשרים הייתה כבת שבע לעניין יופי. רמב"ן הקשה על פירושו של רש"י, שהרי גם אצל ישמעאל כתוב כך, ולכן כתב כמו הא"ע שכך דרך הלשון, ודרשת חז"ל שהייתה בת מאה כבת עשרים היא מיתור הלשון "שני חיי שרה". רשב"ם: למרות שבשאר הנשים לא כתבה התורה את מספר שנות חייהן (למשל אצל רבקה), כאן כתבה התורה את מספר שנותיה של שרה כדי לומר לנו מתי קנה אברהם את מערת המכפלה. אה"ח: הסיבה שכתוב ויהיו ולא כתוב את שנות חייה של שרה כמו שכתוב אצל שאר האנשים (ויחי וכו') כדי לרמז ששרה מתה מתוך צער על שיצחק הועלה לעקידה, כפי שחז"ל אומרים שמתה על ידי בשורת העקידה. בפירוש נוסף כתב שבשורת העקידה היא ששינתה את הווייתה של שרה מחיים למיתה. הכלי יקר כתב שחיייה של אישה מלאים בצער לידה ולכן על שרה נאמר ויהי, או שדווקא אצל אברהם יש שינוי שלא כתוב ויהי, וזאת מכיוון ששנות חייו קוצצו בחמש שנים. בהסבר פירוק השנים כתב הכלי יקר שהצדיקים קונים שלימות גדולה יותר משנה לשנה, ולכן כל השנים הראשונות נחשבות לשוות ערך לשנה אחת מסוף ימיהם. בהסברו השני כתב שבגלל שהשנים האחרונות היו שנות צער, יש הבדל בין השנים הראשונות לשנים האחרונות.

¹²³³ בדבר סיבת החזרה בצלע זה של הפסוק נחלקו המפרשים. רש"י: לומר שכל השנים כולם השוו לטובה. רמב"ן: מכאן דרשת חז"ל שהייתה בת מאה כבת עשרים.

¹²³⁴ אונקלוס. רש"י: נקרא קרית ארבע על שם ארבע תהענקים שהיו שם: אחימן, ששי ותלמי, ואבא שלהם. הסבר נוסף שכתב הוא ע"ש ארבעת הזוגות הקבורות שם איש ואישתו: אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, רחל ולאה. רשב"ם: שמו של האיש הוא ארבע. אה"ח הסביר על פי תורת הסוד שארבע הם ארבעת היסודות. כלי יקר: מקום זה נקרא בארבע שמות, אשכול, ממרא, קרית ארבע וחברון, וכל שם מרמז על סוג מיתה שונה. ספורנו: שרה מתה לאחר שכבר נולדה רבקה, אדם שהיה ראוי למלא את מקומה של שרה.

¹²³⁵ אונקלוס.

¹²³⁶ רש"י. רמב"ן כתב בדעת רש"י שהכוונה היא שאברהם הלך לבאר שבע מחברון לזמן קצר. לאחר מכן כתב את דעת חז"ל שבא מהר המוריה. רשב"ם: גם אם אברהם עצמו היה בחברון בשעת מיתת שרה, עדיין שייך לומר על כך ביאה, ואין צריך לומר שבא ממקום אחר. א"ע: אברהם היה במקום אחר בעת מיתת שרה אך אין מקום זה מפורש. הרמב"ן: לפי שיטתו שאברהם ישב בבאר שבע, ושם צווה על העקידה, ושם התיישב לאחר העקידה, מיתת שרה לא הייתה קרובה בשמן אל העקידה, אלא לאחר שאברהם ישב בבאר שבע במשך זמן מה, חזר לשבת עיר חברון ושם מתה שרה. כמו"כ כתב שנראה לו שיצחק נולד בבאר שבע. לפי המדרש שהביא רש"י, כתב הרמב"ן שאברהם הגיע אל חברון כדי לקבור את שרה ומיד לאחר מכן חזר אל באר שבע, ושם התחתן יצחק. בסוף דבריו כתב הרמב"ן באופן דומה לדברי הרשב"ם שאברהם בא אל האוהל המיוחד של שרה כדי להספיד אותה. פירוש נוסף שכתב הוא שאברהם התעורר להספיד את שרה ולבכות עליה, ועל כך שייך לשון ביאה.

¹²³⁷ אונקלוס. רש"י: נסמכה מיתת שרה לעקידה לומר שעל ידי בשורת העקידה, מתה שרה. אה"ח: ההספד הוא על שמתה מהעולם והבכי הוא על חסרונה או ההיפך. כלי יקר: הכל הקטנה היא כדי לרמוז ששרה מתה בגלל חטאו של הנחש עי"ש דבריו.

¹²³⁸ א"ע. ספורנו: הכוונה היא שאברהם קם בעוד שהמת עוד לא נקבר, ועל אברהם עוד לא חלו דיני אבלות, ולכן היה יכול לצאת ולדבר אל בני חת.
¹²³⁹ אונקלוס.

בני חת ¹²⁴⁰: (ד) גַר וְתוֹשֵׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם (אברהם) גר מארץ אחרת והתיישבתי בארצכם, ¹²⁴¹ תָּנוּ לִי אַחֲזַת קֶבֶר עִמָּכֶם תִּיתֶנּוּ לִי אֵימֶתְכֶם חֶלְקֶת קֶרֶקַע שֶׁתִּשְׁמַשׁ לְקַבְרָה, ¹²⁴² וְאַקְבְּרָה מִתִּי מִלְפָּנַי וְאִנִּי (אברהם) אוציא את המת מלפניי כדי לקבור אותו ¹²⁴³: (ה) וַיַּעֲנוּ בְנֵי חַת אֶת אַבְרָהָם בְּנֵי חַת עָנוּ לְאֹהֲרָם, לְאֹמֶר לוֹ כִּךְ עָנוּ בְנֵי חַת בְּתִשׁוּבָתְךָ אֶל אֹהֲרָם: (ו) שָׁמְעֵנוּ אֲדֹנָי אֲדֹנָי אֲבִירָנוּ! תִּקְבַּל אֶת דְּבָרֵינוּ, ¹²⁴⁴ נָשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ אֵתָּה נַחֲשָׁב בְּתוֹכֵנוּ לְאָדָם שֶׁהוּא חָשׁוּב מִלְפָּנַי ה', ¹²⁴⁵ בְּמִבְחָר קֶבְרֵנוּ קֶבֶר אֶת מִתְּךָ אֵתָּה יִכּוֹל לְקַבֵּר אֶת הַמֵּת שֶׁלְךָ בְּקִבְרֵי הַמְּבוּחָרִים בְּיוֹתֵר שֶׁלָּנוּ, ¹²⁴⁶ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קֶבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמֶּךָ מִקֶּבֶר מִתְּךָ אִף אֶחָד מֵאֵימֶתְנוּ לֹא יִימְנַע מִלְאֲפָשֶׁר לְךָ לְקַבֵּר אֶת הַמֵּת שֶׁלְךָ בְּאֶחָד מִקְבְּרֵינוּ ¹²⁴⁷: (ז) וַיִּקָּם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְעַם הָאָרֶץ לְבְנֵי חַת אֹהֲרָם קָם וְשַׁחָה (כִּפֶּף אֶת רֹאשׁוֹ) לְפָנָי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, כְּלוֹמֵר: לְפָנַי בְּנֵי חַת ¹²⁴⁸: (ח) וַיְדַבֵּר אֲתָם אֹהֲרָם דִּיבַר עִם בְּנֵי חַת, לְאֹמֶר כִּךְ אָמַר אֹהֲרָם לְבְנֵי חַת: אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת מִתִּי מִלְפָּנַי אִם יֵשׁ אֶת רְצוֹנְכֶם שְׁאֵנִי אוֹצִיא אֶת הַמֵּת שְׁלִי מִלְפָּנַי כִּדִּי לְקַבֵּר אוֹתוֹ, ¹²⁴⁹ שָׁמְעוּנִי תִקְבְּלוּ אֶת דְּבָרַי, ¹²⁵⁰ וּפְגַעוּ לִי בְּעַפְרוֹן בֶּן צֹחַר תִּבְקָשׁוּ בְּשִׁבְלֵי אֶת הַדָּבָר הַבֵּא מִעַפְרוֹן בֶּן צֹחַר ¹²⁵¹: (ט) וַיִּתֵּן לִי אֶת מַעְרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לֹא (אתם תִּבְקָשׁוּ מִעַפְרוֹן) שִׁיתֶן לִי אֶת מַעְרַת הַמַּכְפֵּלָה

¹²⁴⁰ אוה"ח: הסיבה שכתוב לאמר היא כדי לומר שאברהם לא התכוון שייתנו לו חלקת קבר כלשהי כמו שמשמע מהפסוק, אלא כוונתו היא

¹²⁴¹ רש"י בפירושו עפ"י הפשט. בפירושו עפ"י הדרש כתב שאברהם אמר לבני חת שאם ייתנו לו חלקת ארץ לקבורה, הריהו גר איתם, אך אם לא ייתנו לו, יבוא אליהם בתורת תושב, בעל הארץ, וידרוש מהם את חלקת הקבר. ספורנו: הרי אני גר איתכם ובגלל זה אין לי קבר, ואני מבקש להיות תושב ושיהיה לי חלקת קבר. א"ע: גר הוא מי שנמצא לבדו, ותושב הכוונה היא לגר שיושב בארץ. רמב"ן: היה מקובל בזמננו לקבור מתים של גרים בחלקת אדמה נפרדת, ואברהם אמר לבני חת שעתה הוא תושב איתם ואינו גר, ולכן הוא אינו רוצה לקבור את שרה בחלקת הקבר של הגרים. אולם, בדבריו "תנו לי", חשבו כולם שכוונתו של אברהם הייתה שייתנו לו קבר במתנה והם הסכימו על כך. בפסוק ט' מסביר רמב"ן שהסיבה שאברהם השתמש בלשון נתינה למרות שהוא בעצם התכוון לקנות את הקבר היא משום שבעיניו הדבר יהיה כאילו נתנו לו בני חת את המערה במתנה. ¹²⁴² רש"י. ספורנו: תסכימו שתהיה לי אחוזת קבר, ואין הכוונה לנתינה ממש. רשב"ם: היה צורך בהסכמת כל אנשי העיר כדי שיהיה מותר לאברהם לקבל חלקת אדמה לקבר, ולכן בהמשך התורה אומרת שחלקת הקבר ניתנה לו לעיני כל בני חת.

¹²⁴³ רשב"ם. אוה"ח: אברהם ניסה להסביר שהוא לחוץ בזמן כדי לקבור את שרה, ובכך ניסה לכסות על ערכה של מערת המכפלה לקבורה, כדי שבני חת יחשבו שהתעקשותו נובעת מהצורך בקבורה ולא ממקום הקבורה.

¹²⁴⁴ אונקלוס.

¹²⁴⁵ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שהוא נביא.

¹²⁴⁶ אונקלוס.

¹²⁴⁷ אונקלוס. ספורנו: בני חת אמרו לאברהם שלא יתעכב עם קבורת שרה עד קניית הקבר, אלא מיד יקבור אותה באחד מהקברים שלהם הקיימים. רשב"ם: בני חת אמרו לאברהם שמכיוון שהוא נשיא אלוקים, אין הוא צריך לקנות קבר, ולכן הוא יכול לקבור את שרה בקברים של בני חת שקוברים שם אנשים חשובים. ¹²⁴⁸ א"ע, והכוונה היא שהוריד את ראשו לפנייהם (ולא השתחויה שלימה). ספורנו: אברהם השתחוה לפני ראשי העם שהתאספו. אוה"ח: בשחיה זו התכוון אברהם להראות להם שאין הוא מחזיק את עצמו לנשיא אלוקים בתוך בני חת, אלא שהם חשובים יותר ממנו.

¹²⁴⁹ רש"י + רשב"ם בפס' ד'. ספורנו: אם אתם רוצים שאני אקבור את המת מהר ולא אשתהה בכך. רמב"ן: אברהם אמר שלא יסכים לקבור את שרה בחלקת קבר אחרת מאשר חלקת השדה שיש לעפרון בן צחר, ואם עפרון לא יסכים לתת לו את חלקת הקבר, הרי שהוא יקבור את שרה בארון. בפירוש השני של מלפני כתב הרמב"ן שהכוונה היא שהמת שנמצא לפניו זקוק לקבורה במהירות. אוה"ח: ניתן לפרש את תשובת בני חת בשני אופנים: או שכוונתם הייתה שמכיוון שהוא נשיא אלוקים, הם אינם יכולים למנוע ממנו לקחת את השדה בכח, או שבגלל שהוא נשיא אלוקים הם רוצים לתת לו את השדה. לכן אמר אברהם לבני חת, אם אתם רוצים לתת לי לקנות את השדה, ולא רק למנוע ממני מלקחתה בכח, תעזרו לי לבקש אותה מאת עפרון. ¹²⁵⁰ אונקלוס.

¹²⁵¹ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שאברהם היה זקוק לכך שבני חת יבקשו מעפרון למכור לאברהם את חלקת השדה שלו היא מכיוון שעפרון היה אדם עשיר ולא היה מתרצה למכור חלקת שדה בקלות כזו. כמו"כ הסביר הרמב"ן שמערת המכפלה לא הייתה חלקת הקבורה של עפרון אלא שימשה את עפרון לדברים אחרים.

ששייכת לו. מערת המכפלה היא מערה כפולה, מערה בתוך מערה,¹²⁵² אֲשֶׁר בְּקִצָּה שְׂדֵהוּ מערת המכפלה נמצאת בקצה השדה ששייך לעפרון,¹²⁵³ בְּכֶסֶף מְלֵא יִתְנַנֶּה לִי עפרון ייתן לי את מערת המכפלה בכסף מלא, תמורת תשלום מלא,¹²⁵⁴ בְּתוֹכְכֶם לְאַחֲזֹת קֶבֶר עפרון ימכור לי את מערת המכפלה לעיניכם, אתם תהיו עדים על כך שעפרון מכר לי את מערת המכפלה¹²⁵⁵: (י) וְעַפְרוֹן יָשָׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חַת עפרון ישב בתוך בני חת שהתאספו שם,¹²⁵⁶ וַיַּעַן עַפְרוֹן הַחִתִּי אֶת אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי חַת עפרון ענה לאברהם לפני כל בני חת,¹²⁵⁷ לְכֹל בָּאֵי שְׁעַר עִירוֹ עפרון ענה לאברהם לפני כל הנכנסים לשער העיר. כל אנשי העיר הגיעו כדי לחלוק כבוד לשרה, והמשא ומתן היה במעמד כל אותם אנשים שבאו לחלוק כבוד לשרה,¹²⁵⁸ לְאֹמֵר כֹּךְ עֲנָה עפרון לאברהם: (יא) לֹא אֲדֹנָי שָׁמְעֵנִי אברהם! תקבל את דבריי (תסכים לדבריי)! לא יהיו הדברים כמו שאמרת. אתה לא תקנה ממני את השדה במחיר מלא,¹²⁵⁹ הַשְּׂדֵה נְתַתִּיהָ לָךְ את השדה שמערת המכפלה נמצאת בו אני אתן לך,¹²⁶⁰ וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לָךְ נְתַתִּיהָ וגם את מערת המכפלה שנמצאת בשדה אני אתן לך,¹²⁶¹ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נְתַתִּיהָ לָךְ אני נותן לך את המערה ואת השדה כשכל בני עמי רואים זאת, והם יהיו עדים על כך שנתתי לך את המערה ואת השדה במתנה,¹²⁶² קֶבֶר מְתֵיךָ ואתה יכול לקבור עכשיו את המת שלך¹²⁶³: (יב) וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַבְרָהָם לְפָנָי עִם הָאָרֶץ אברהם שחה (כפף את ראשו) לפני תושבי הארץ, לפני בני חת, כדי לחלוק כבוד לעפרון¹²⁶⁴: (יג) וַיְדַבֵּר אֶל עַפְרוֹן בְּאָזְנֵי עִם הָאָרֶץ אברהם דיבר אל עפרון בשעה שתושבי הארץ, בני חת, שמעו את דבריו אל עפרון, לְאֹמֵר כֹּךְ אִמַּר אַבְרָהָם לְעַפְרוֹן: אֵיךְ אִם אֶתָּה לוֹ שָׁמְעֵנִי הלוואי ותשמע ותקבל את דבריי שאומר לך (עפרון) עכשיו, היות ואינני רוצה את השדה והמערה

¹²⁵² א"ע. רש"י: מערת המכפלה נקראת כך משום שהייתה עליה על גבי עליה או משום שהייתה כפולה בזוגות והיו בה זוגות קבורים (אדם וחווה וכו'). רשב"ם: הבקעה בה הייתה מערת המערה נקראת מכפלה והשדה של עפרון הייתה בתוך השדה הזו. ספורנו ורמב"ן: שם המקום היה מכפלה. רמב"ן הקשה על רש"י שהרי כתוב שהשדה הייתה בתוך המכפלה.

¹²⁵³ ספורנו: בכך שמערת המכפלה נמצאת בקצה השדה של עפרון, הרי שמכירתה לא תזיק לו, כיוון שאין צורך לעבור בשדהו כדי להגיע אל המערה. רמב"ן: אברהם ביקש לקנות רק את המערה אך עפרון רצה למכור לו את כל השדה, או דרך מוסר שאין זה הודן למכור רק את המערה, או דרך ערמה להכריח את אברהם לקנות גם את השדה, אך אברהם שמח על כך וקנה את הכל.
¹²⁵⁴ רש"י.

¹²⁵⁵ רשב"ם. ספורנו: במעמד הזה שאתם נמצאים כאן, כלומר: אברהם רצה לשלם לעפרון את הכסף מיד, בזמן שבני חת עוד נמצאים אצלו. ספורנו: סיבת הדגש על אחוזת קבר הוא שעפרון לא יערער גם על העובדה שאברהם יקבור בסמוך לחלקת קרקע ששייכת לו. אברהם חשש, שגם אם עפרון היה מסכים למכור לו את השדה, הוא לא היה מאפשר לאברהם לקבור אנשים סמוך כל כך אל חלקת השדה ששייכת לו. רשב"ם: שתתרוצו לקבור בה את המתים שלי.

¹²⁵⁶ אונקלוס. רש"י: כתוב ישב בכתיב חסר כדי לומר שבאותו היום בני חת מינו את עפרון לשוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לעפרון.

¹²⁵⁷ אונקלוס.

¹²⁵⁸ רש"י.

¹²⁵⁹ אונקלוס. ספורנו: אין צורך בכך שבני חת ינסו לשכנע אותי למכור לך את מערת המכפלה, אני נותן לך עכשיו את המערה ואת השדה במתנה.

¹²⁶⁰ רש"י, וכתב שנתתי בלשון עבר משום שעפרון רצה לומר שהדבר הוא כאילו הוא כבר נתן לו את השדה במתנה. ספורנו הסביר שעפרון התכוון לכך שמרגע שאברהם ביקש את מערת המכפלה, הוא חשב לתת לו את המערה במתנה.

¹²⁶¹ אונקלוס.

¹²⁶² רמב"ן, וכתב שלמרות שאברהם קנה את השדה, הוא לא הסתמך על עדותם של בני חת, אלא עשה קניין של חזקה במערה ובשדה.

¹²⁶³ כך משמע מאונקלוס. ספורנו: לעיני בני עמי אני אומר לך שאתה יכול לקבור את מתך שם.

¹²⁶⁴ א"ע. רשב"ם: השחייה הייתה כלפי עפרון שישב בתוך עם הארץ.

במתנה,¹²⁶⁵ נָתַתִּי כֶסֶף הַשְּׁדָה הַלוואי וכבר הייתי נותן לך את הכסף שמוכן אצלי,¹²⁶⁶ קח מִמֶּנִּי קח ממני את הכסף שאני רוצה לתת לך, וְאֶקְבְּרָה אֶת מֵתִי שְׁמָה ואני אקבור את המת שלי במערת המכפלה: (יד) וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת אַבְרָהָם עֶפְרוֹן ענה לאברהם, לֵאמֹר לוֹ כִּךְ אָמַר עֶפְרוֹן בתשובתו אל אברהם: (טו) אֲדֹנָי שְׁמַעֲנִי אֲדֹנָי אברהם! קבל ממני את דברי, תסכים לדבריי,¹²⁶⁷ אֲרִץ אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקָל כֶּסֶף הָאָרֶץ שווה ארבע מאות שקלי כסף,¹²⁶⁸ בִּינִי וּבִינְךָ מָה הוּא שווי הארץ אינו נחשב לשום דבר כמו בין שני אנשים כמונו. אין הארץ שווה הרבה כדי להתווכח על מכירה, ולכן, תשלם לי עבור הארץ ארבע מאות שקלי כסף,¹²⁶⁹ וְאֶת מֵתְךָ קָבַר ולאחר שתיתן לי את הכסף, אתה תוכל לקבור את המת שלך¹²⁷⁰: (טז) וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן אברהם קיבל את דבריו של עפרון, אברהם הסכים לדבריו של עפרון,¹²⁷¹ וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת אברהם שקל את שקלי הכסף, שזהו הסכום שעפרון נקב תמורת מכירת השדה בשעה שכל בני חת שמעו את דבריו. בזמן התורה, כדי לשלם במטבעות, היו שוקלים את המטבעות, ועל פי המשקל קבעו את שווי המטבע, ואברהם שקל עכשיו את הכסף כדי לשלם לעפרון,¹²⁷² אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁקָל כֶּסֶף אברהם שילם לעפרון ארבע מאות שקלי כסף, עֶבֶר לַסֹּחֵר המטבעות שאברהם שילם בהם לעפרון היו מטבעות מובחרים, מטבעות שניתן לקנות איתם בכל מקום. חלק מהמטבעות שהיו בימיהם היו מותרים בשימוש רק במקום בו הונפקו, והמטבעות שאיתם שילם אברהם לעפרון היו מותרות בשימוש בכל מקום¹²⁷³: (יז) וַיִּקַּם שְׁדָה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בְּמַכְפֵּלָה אֲשֶׁר לְפָנָי מִמְרָא שדהו של עפרון, שנמצאת בו מערת המכפלה ושהיה לפני המקום שנקרא ממרא, קם להיות לאברהם לקניין (כפי שהתורה תפרש בפסוק הבא),¹²⁷⁴ הַשְּׁדָה וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר בּוֹ גם השדה וגם מערת המכפלה שנמצאת בשדה,¹²⁷⁵ וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשְּׁדָה וכן כל העצים שנמצאים בתוך השדה,¹²⁷⁶ אֲשֶׁר בְּכָל גְּבֻלוֹ סָבִיב (וכן כל העצים) שנמצאים בכל תחום השדה שמסביב למערה¹²⁷⁷: (יח) לְאַבְרָהָם לְמַקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי

¹²⁶⁵ רש"י. רמב"ן: פירוש הדבר הוא אם אתה תשמע לדבריי, והמשפט אומר: אם אתה אם תשמע לדבריי, כאשר הכפילות באה כדי להראות עד כמה הדבר נחוץ. בפירוש נוסף כתב שהכוונה ב"אם" היינו שאמר אברהם לעפרון שאם פיו וליבו שווים, הוא יעשה כמו רצונו של אברהם. ספורנו: אברהם אמר שהוא יעשה כדברו של עפרון לקבור שם את שרה, אך זאת רק אם עפרון יקבל ממנו את הכסף. א"ע: אם אתה רוצה שנתינת הנחלה לי לא תכבד עליך, הלוואי ותשמע לדבריי ותיקח ממני כסף. אוה"ח: אך אם אתה לו שמעני היינו שעפרון ימעט בדיבורים.

¹²⁶⁶ רש"י. אוה"ח: גם אם אתה כבר קיבלת על עצמך לתת לי את השדה במתנה, אני קיבלתי על עצמי לתת לך את הכסף במתנה, אז כל אחד ייתן את מתנתו לשני, ואז אוכל לקבור את מת.

¹²⁶⁷ אונקלוס.

¹²⁶⁸ רשב"ם. רמב"ן כתב שלוש אפשרויות: א. שהשדה הייתה שווה ארבע מאות שקלי כסף לפי מחירים קבועים. ב. עפרון הגזים והפקיע את מחיר השדה, ובכל זאת אברהם הסכים למחיר שעפרון נקב. ג. זהו הסכום שעפרון שילם עבור השדה.

¹²⁶⁹ רש"י. רשב"ם: היית צריך לקחת ממני את הארץ בחינם, אך בהמשך פירש שעפרון באמת רצה לקבל את הכסף, והיה די לאברהם שהיה חכם ברמז של עפרון. ספורנו: אין בארבע מאות השקלים דבר ואתה יכול לקבור את שרה למרות שעדיין לא שילמת לי.

¹²⁷⁰ אונקלוס.

¹²⁷¹ אונקלוס.

¹²⁷² אונקלוס. רש"י: הסיבה שכתוב וישל בכתוב יחסר ללא ו' היא מכיוון שעפרון דיבר הרבה ועשה רק מעט.

¹²⁷³ רש"י. רשב"ם: כסף זה היה כסף צרוף.

¹²⁷⁴ רש"י. עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י הדרש כתב שהכוונה היא שהייתה לשדה תקומה שיצאה מיד הדיוט לידי מלך. ספורנו: הקימה היינו שהשדה נרשמה על שם אברהם בטאבו.

¹²⁷⁵ אונקלוס.

¹²⁷⁶ אונקלוס.

¹²⁷⁷ אונקלוס.

חת השדה ומערת המכפלה קמו להיות לאברהם לקניין,¹²⁷⁸ **בְּכָל בְּאֵי שֵׁעַר עִירוֹ** השדה והמערה קמו להיות לאברהם לקניין במעמד כל מי שבא לתוך שער העיר, לעיני כל תושבי העיר. עפרון מכר את השדה לאברהם, וכל תושבי העיר היו עדים לקניין¹²⁷⁹: **(יט) וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל מְעַרַת שָׂרָה הַמְּכַפְלָה** אחרי שאברהם קנה את השדה, אברהם קבר בשדה את שרה אשתו במערת המכפלה,¹²⁸⁰ **עַל פְּנֵי מְמָרָא הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** מערת המכפלה נמצאת לפני מקום שנקרא ממרא. ממרא הוא שם נוסף לעיר חברון שנמצאת בארץ כנען¹²⁸¹: **(כ) וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לְאַבְרָהָם לְאַחֲזַת קָבַר** השדה ומערת המכפלה שנמצאת בו, קמו לאברהם כדי לשמש לחלקת קבר. בתהליך המכירה היו שני שלבים: קודם קנה אברהם את השדה על ידי נתינת הכסף, ולאחר מכן החזיק בקרקע לשם חלקת קבורה על ידי שקבר שם את שרה,¹²⁸² **מֵאֵת בְּנֵי חַת** השדה היה לאברהם לנחלה מאת עפרון שהיה אחד מבני חת:

בראשית פרק כד

(א) וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַיָּמִים אַבְרָהָם הַזְדַּקָּן בּוֹמְנוֹ, הַזְקֵנָה לֹא קִפְצָה עַל אַבְרָהָם בְּאוֹפֶן פְּתוּמוֹ,¹²⁸³ **וַיִּקְנֶה בְרֶךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל ה' בְּרֶךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל דְּבַר שְׂאֵדָם רֹצֵה לְהַתְּבַרֵךְ בּוֹ: אַרְיִכוֹת יָמִים, כְּבוֹד וּבְנִים**¹²⁸⁴: **(ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עֶבְדּוֹ זָקֵן בֵּיתוֹ אַבְרָהָם אָמַר אֶל עֶבְדּוֹ שֶׁהִיא הַזְקָן בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם,**

¹²⁷⁸ עפ"י רש"י בפסוק הקודם.

¹²⁷⁹ רש"י.

¹²⁸⁰ אונקלוס.

¹²⁸¹ אונקלוס.

¹²⁸² רשב"ם. רמב"ן: הצורך בחזרה היא בגלל שבהתחלה, בפס' יט', התורה הכניסה באמצע שהארץ שאברהם קיבל נמצאת בארץ כנען, כדי להדגיש שלמרות שלאורך הפרשה כתבה התורה שהארץ הייתה שייכת לבני חת, הרי שהארץ נמצאת בארץ כנען שהיא ארץ ישראל, ושרה הצדקת זכתה למות בארץ ישראל, ולאחר מכן חזרה התורה לומר לשם מה קנה אברהם את מערת המכפלה. הסבר נוסף שכתב הרמב"ן לכך שהיה צריך להדגיש שמערת המכפלה היא בארץ ישראל היא כדי לומר שלא היה זה בארץ פלשתיים שם היה אברהם גר במשך תקופה ארוכה. א"ע: כל הפרשה נכתבה כאן כדי להודיע לנו מהי מעלתה של ארץ ישראל לחיים ולמיתים ועוד כדי לומר לנו שה' קיים את דברו שארץ ישראל תהיה נחלה לאברהם. הרמב"ן כתב שלוש סיבות לכך שהתורה האריכה בסיפור קניית מערת המכפלה: א. להראות את חסד ה' לאברהם שלמרות שהיה גר מארץ זרה, בכל זאת כולם קראו לו אדוני. ב. להודיע את מקום קבורת האבות, שהרי אנחנו חייבים בכבוד כלפי מקום קבורתם. ג. היה זה אחד מעשרת הניסיונות בהם התנסה אברהם. כמו"כ דחה הרמב"ן את טעמו של הא"ע שהדבר נועד כדי לומר את מעלת א"י למיתים, שהרי ברור שאברהם יקבור את שרה בארץ ישראל ולא בארץ אחרת גם ללא מעלה מיוחדת של הארץ.

¹²⁸³ עפ"י מצודות מלכים א' פסוק א'. כלי יקר בפרק כז' פס' א' כתב שהכוונה היא שלעת זקנותו היה אברהם הולך ומוסיף דעת ואור שכלו היה גובר לעת זקנותו. רמב"ן: התורה כתבה כאן את הסיבה לכך שאברהם היה צריך להשביע את עבדו: אברהם פחד שמא ימות עד שהשליח שישלח למשפחתו ימות, ולכן ציווה שעבדו יוודא שיצחק יתחתן רק עם מישהי ממשפחתו. בפסוק ג' כתב שהסיבה שאברהם השביע את העבד ולא את יצחק היא מכיוון שאברהם רצה לשלוח את העבד לחפש אישה ליצחק, וברגע שיצחק שמע שאברהם השביע אותו שלא ייקח אישה מבנות כנען, ידע שיצחק לא יעבור על דבריו. בפירושו נוסף כתב שהשביע את העבד בגלל שהעבד היה אפוסטרפוס על כל נכסיו. כמו"כ פירש רמב"ן שבא בימים היינו שהיה זקן מאוד.

¹²⁸⁴ א"ע. רשב"ם: התורה מסבירה שכולם רצו להשתדך עם אברהם כיוון שה' בירך אותו בכל, אך אברהם רצה להשתדך רק עם מישהו ממשפחתו. רש"י: בכל בגימטריה היינו בן, וכיוון שהיה לאברהם בן, היה צריך להשיא לו אישה. רמב"ן הסביר את דעת חז"ל שאומרים שה' בירך את אברהם בכך שלא הייתה לו בת מכך שאם היה לאברהם בת היה צריך לחתן אותה עם הכנענים ואז בתו תהיה ברשות הכנענים. כמו"כ הסביר דעה נוספת האומרת ששמה של ביתו של אברהם היא בכלל, לא שחז"ל התכוונו לומר לנו מהו שמה של ביתו, אלא שבכל היא מידה של ה' שהיא יסוד הכל, והיא המידה השמינית מתוך שלוש עשרה מידותיו של ה', ומידה זו הייתה לאברהם כבת, והיה משתמש במידה זו כאיש חסד. ומכיוון שאברהם היה מבורך בשמים ובארץ, אמר ה' אלוקי השמים והארץ.

לעבדו המבוגר, ¹²⁸⁵ **הַמַּשִּׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ עֲבָדוֹ** של אברהם היה אחראי על כל רכושו ועל כל מה שהיה שייך לו, ¹²⁸⁶ **שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי** (אברהם אמר לעבדו) שים עכשיו את היד שלך מתחת לירך שלי ¹²⁸⁷: (ג) **וְאֲשִׁבֶנְךָ בִּיקוֹק אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֵלֵהי הָאָרֶץ** ואני (אברהם) אשביע אותך (העבד) בה' שהוא האלוקים בשמים ובארץ, ¹²⁸⁸ **אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ** (אברהם משביע את העבד) שלא תיקח ליצחק בני אישה מבנות הכנעני שאני יושב ביניהם ¹²⁸⁹: (ד) **כִּי אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵלֶךְ** אלא, אתה תלך אל הארץ ממנה באתי לארץ ישראל, ואל הארץ בה נולדתי, כלומר: לאור כשדים, ¹²⁹⁰ **וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבָנִי לְיִצְחָק** ומשם תיקח אישה ליצחק בני: (ה) **וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָעֶבֶד** העבד אמר לאברהם: **אוֹלֵי לֹא תִאָּבֵה הָאִשָּׁה לְלֶכְתָּ אַחֲרַי אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת** אולי האישה שאבחר ליצחק לא תרצה לבוא מאור כשדים לארץ כנען, אולי האישה לא תרצה לבוא אחריי אל ארץ כנען, ¹²⁹¹ **הֲהִשָּׁב אָשִׁיב אֶת בְּנֶךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵצְאָתָּ מִשָּׁם** (אם האישה לא תרצה ללכת אחריי אל ארץ כנען) האם אתה רוצה שאני אחזיר את בנך אל הארץ ממנה יצאת משם, לאור כשדים ¹²⁹²: (ו) **וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם** אברהם ענה לעבדו: **הֲשָׁמַר לְךָ פֶּן תָּשִׁיב אֶת בְּנִי שָׁמָּה** תישמר לך שמא תשיב את בני לשם, תיזהר שלא תחזיר את יצחק לאור כשדים ¹²⁹³: (ז) **יְקוֹק אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם** ה' שהוא אלוקי השמים, ¹²⁹⁴ **אֲשֶׁר לְקַחְנִי מִבֵּית אָבִי** שלקח אותי

¹²⁸⁵ אונקלוס. בתרגום יונתן כתב שהכוונה היא לאליעזר.

¹²⁸⁶ אונקלוס.

¹²⁸⁷ אונקלוס. רש"י: לפי שהמילה הייתה המצווה הראשונה שאברהם הצטווה עליה, ציווה על אליעזר ליטול חפץ זה של מצווה כדרך הנשבעים. א"ע: לא ניתן לומר שמדובר על המילה, כיוון שאם כן, היה זה נחשב שהעבד נשבע בברית המילה ולא בה'. אלא כך היה דרכם של אנשים שהיו תחת שלטונם של אנשים אחרים, לשים את היד מתחת לירך שלו, ואברהם אמר לעבדו שאם הוא ברשות אדונו, הרי שהוא צריך לשים את ידו מתחת לירך. גם הרשב"ם כתב שכך היו הנשבעים נוהגים כשהם לא היו שווים (כגון עבד לרבו) וכאשר היו שווים היו מסתפקים בתקיעת כף או לעבור בין הבתרים.

¹²⁸⁸ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שאברהם הזכיר זאת היא כדי שאליעזר יידע שאם לא יקיים את השבועה, ה' יפרע ממנו על כך בעולם הזה ובעולם הבא. א"ע: הסיבה שאברהם הזכיר זאת היא מכיוון שה' הוא המשדך שידוכים, וכל זיווג נעשה גם בשמים עפ"י תורת הסוד. רמב"ן: אלוקי השמים והארץ היינו הסוד שה' מושל ביותר בארץ ישראל, ולכן, כשתיאר אברהם את יציאתו מחרן לא נאמר אלוקי הארץ, כיוון שמי שדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין עליו אלוה. כלי יקר: כיוון שאברהם השביע את אליעזר במילה שבה תלויים השמים והארץ, שייך לומר כאן אלוקי השמים ואלוקי הארץ, ואילו בחרן לא נימול עדיין אברהם.

¹²⁸⁹ אונקלוס. א"ע: הכנעני הוא שם כולל לאחד עשרה העמים שישבו בארץ כנען. אוה"ח: אברהם אמר שלמרות שהוא יושב בין הכנעני וה' הבטיח לברך את כל יושבי הארץ בזכותו, בכל זאת אין הכנענים יוצאים מהארץ. בפירוש נוסף כתב שלמרות שהייתה הו"א לומר שבגלל שהכנעני נמצא בסמוך אל אברהם והם ינהגו בשכנות טובה וממילא טוב יותר להתחתן איתם, בכל זאת לא רצה אברהם להתחתן איתם. כלי יקר: אברהם לא חשש שמא ילמד יצחק מלבן ובתואל, כיוון שידע שיצחק יישאר בארץ כנען: לכן מלבן ובתואל לא ילמד כיוון שלא יהיה קרוב אליהם ומאידך לא ילמד מהכנעני כיוון שלא יתערבב איתם.

¹²⁹⁰ אונקלוס. כאמור יש מחלוקת אם הכוונה לחרן או לאור כשדים. רמב"ן כתב שלא ייתכן כפירוש רש"י שאברהם שולח את אליעזר לחפש אישה ליצחק באור כשדים, כיוון שלא ייתכן שזרעו של אברהם יתערבב עם זרעו של חם. על כך ניסה לתרץ הרמב"ן שמא היה לאברהם משפחה שגרה יחד עם צאצאי חם. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה היא לארצי שהיא מולדתי, שכאמור לפי הרמב"ן הינו בארם נהרים (שם גם נמצאת העיר חרן). הסבר נוסף שכתב לכפילות היא שאברהם אמר לאליעזר ללכת אל ארצו ומשפחתו, כיוון שגם באנשי ארצו לא רצה אברהם להשתדך אלא רק עם אנשי משפחתו. א"ע פירש את הכפילות שארצי הכוונה היא הארץ שבה גרתי, היינו חרן, ומולדתי היינו הארץ שבה נולדתי, אור כשדים.

¹²⁹¹ אונקלוס + רמב"ן. הרמב"ן כתב פירוש נוסף שהאישה היא האישה הראויה ליצחק שלא תרצה לבוא איתו.

¹²⁹² אונקלוס.

¹²⁹³ אונקלוס.

¹²⁹⁴ אונקלוס. רש"י: כאן לא אמר אברהם על ה' שהוא אלוקי הארץ מכיוון שבשעה שה' לקח את אברהם מחרן, לא היו באי העולם מכירים אותו. להבנת עניין זה עפ"י פרשנים נוספים, עיין בהערותינו לפסוק ג'.

ממשפחתי, שאמר לי לעזוב את משפחתי שנמצאת בחרן,¹²⁹⁵ וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וּשְׂאֵמֶר לִי לְעֻזּוֹב אֶת הָאָרֶץ
 בה נולדתי, את אור כשדים,¹²⁹⁶ וְאִשָּׁר דְּבַר לִי ה' אָמַר לִי לְצִאת מֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי לְטוֹבְתִי, ה' אָמַר לִי שִׁיחִי
 לִי טוֹב אִם אֶלֶךְ לָאָרֶץ כְּנָעַן (בַּתְּחִילַת פְּרִשְׁת לך לך),¹²⁹⁷ וְאִשָּׁר נִשְׁבַּע לִי וְכֵן ה' נִשְׁבַּע לִי, בְּבְרִית בֵּין
 הַבְּתָרִים,¹²⁹⁸ לֵאמֹר כִּךְ אָמַר לִי ה' בְּשִׁבְעָתוֹ: לְזָרְעֶךָ אֶתְּנֶנּוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲנִי (ה') אֶתְּנֶנּוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
 לְצִאצְאִיךָ,¹²⁹⁹ הוּא יִשְׁלַח מִלְּאֲכֹו לְפָנֶיךָ וְלִקְחָתָ אִשָּׁה לְבָנִי מִשָּׁם אֲנִי (אֲבָרָה) מִתְּפַלֵּל לְפָנַי ה' שֶׁהוּא
 יִשְׁלַח לְפָנֶיךָ מִלְּאֲכֹו שְׁלוֹ, וְכִךְ תְּצַלִּיחַ לְקַחַת אִשָּׁה לְצִחָק מֵאוֹר כְּשָׁדִים¹³⁰⁰: (ח) וְאִם לֹא תֵאָבֶה הָאִשָּׁה
 לְלָכֶת אַחֲרַיךָ וְאִם הָאִשָּׁה שֶׁתִּבְחַר לְצִחָק לֹא תִרְצֶה לְלַכֵּת אַחֲרַיךָ לָאָרֶץ כְּנָעַן,¹³⁰¹ וְנִקִּיתָ מִשְׁבַּעְתִּי זֹאת
 (אִם הָאִשָּׁה לֹא תִרְצֶה לְלַכֵּת אַחֲרַיךָ אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן) אֵתְּהִי נָקִי מִהַשְׁבֻּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ, אֵתְּהִי כִּבֵּר לֹא תִהְיֶה
 חַיִּיב בְּשִׁבְעָה שֶׁלֹּא לְקַחַת אִשָּׁה לְצִחָק מִבְּנוֹת כְּנָעַן,¹³⁰² רַק אֶת בְּנֵי לֹא תִשָּׁב שְׂמָה רַק אֶל תַּחְזִיר אֶת בְּנֵי
 לְשָׁם, לָאָרֶץ מוֹלַדְתִּי, לָאוֹר כְּשָׁדִים¹³⁰³: (ט) וַיִּשָּׂם הָעֶבֶד אֶת יָדוֹ תַּחַת יְרֵךְ אֲבָרָהָם אֲדָנָיו הֶעֱבַד שֵׁם אֶת
 יְדוֹ מִתַּחַת לִירְכּוֹ שֶׁל אֲבָרָהָם אֲדוֹנוֹ, וַיִּשְׁבַּע לוֹ עַל הַדְּבָר הַזֶּה הֶעֱבַד נִשְׁבַּע לְאֲבָרָהָם שֶׁהוּא יִנְסֶה לְחַתֵּן אֶת
 יֶצְחָק עִם אַחַת מִבְּנוֹת מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אֲבָרָהָם שְׁבָאָרֶץ מוֹלַדְתּוֹ, וְשֶׁלֹּא יִחַתֵּן אֶת יֶצְחָק עִם אַחַת מִבְּנוֹת
 הַכְּנַעֲנִי¹³⁰⁴: (י) וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְּמָלִים מִגְּמָלֵי אֲדָנָיו הֶעֱבַד לְקַח עֲשָׂרָה גְּמָלִים שֶׁהֵיוּ שִׁיכִים
 לְאֲבָרָהָם,¹³⁰⁵ וַיִּלְךָ הֶעֱבַד הַלֵּךְ מִלְּפָנֵי אֲבָרָהָם, הֶעֱבַד יֵצֵא מִלְּפָנֵי אֲבָרָהָם,¹³⁰⁶ וְכָל טוֹב אֲדָנָיו בְּיָדוֹ וְהָיוּ בְּיָדֵי
 הֶעֱבַד כָּל הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים שֶׁהֵיוּ שִׁיכִים לְאֲבָרָהָם,¹³⁰⁷ וַיִּקֶּם וַיִּלְךָ אֶל אָרֶם נְהָרִים אֶל עִיר נְחֹזֵר הֶעֱבַד קָם

¹²⁹⁵ רש"י.

¹²⁹⁶ רש"י.

¹²⁹⁷ רש"י. לפי רש"י יש חילוק בין אמירה לבין דיבור. הרמב"ן אינו מקבל את החילוק בין האמירה לדיבור וסובר שהכוונה היא דיבורו של ה' שיתן לאברהם את הארץ. ספורנו: הדיבור הוא שביצחק יקרא לך זרע.

¹²⁹⁸ רש"י.

¹²⁹⁹ אונקלוס.

¹³⁰⁰ א"ע, ולא ניתן לומר שהיה זה על דרך נבואה, כיוון שאברהם גם אומר מהי האופציה במקרה והאישה לא תסכים ללכת איתו.

¹³⁰¹ אונקלוס.

¹³⁰² רש"י, ובמקרה כזה על אליעזר לקחת אישה ליצחק מבנות ענר אשכול וממרא. רמב"ן: במקרה כזה אתה תהיה פטור לגמרי מלקחת אישה ליצחק, ודחה את דברי רש"י שייקח אישה מבנות ענר אשכול וממרא, שהרי אם הם היו כנענים, חלילה ליצחק להתחתן עם אחד מהם, ובאמת היו שלושתם מזרע כנען. כמו כן הביא הרמב"ן מדרש האומר שאברהם הזהיר במיוחד על לקיחת אישה מבנות ענר אשכול וממרא, והכנעני שאברהם ישב בקרבו שבפס' ג', הכוונה היא לבנות ענר אשכול וממרא, שהרי ברור שאברהם לא ישב בתוך כל הכנעני. אלא שאברהם פטר את אליעזר במקרה זה מלקחת אישה ליצחק וסמך על יצחק שיתחתן עם אחת מבנות ישמעאל או לוט. כמו כן העלה הרמב"ן אפשרות שהפטור של אברהם הוא על עצם השבועה של לקחת אישה ליצחק ממשפחתו, אך לא פטור על כל עניין לקיחת אישה ליצחק, וכן פירש אורה"ח.

¹³⁰³ אונקלוס. רש"י: הוא אינו חוזר אבל יעקב כן יחזור, ורק הוא מיעוט. א"ע: הכוונה בכך שאברהם אומר לאליעזר לא להחזיר את יצחק, למרות שיצחק מעולם לא היה שם וממילא אין שייך אצלו חזרה הוא משום אברהם שהוא העיקר, ולגבי אברהם שייך חזרה.

¹³⁰⁴ ספורנו.

¹³⁰⁵ אונקלוס. אורה"ח: העבד לקח יותר מעשרה גמלים, ועשרה היינו כדי לציין את ריבוי הגמלים. רש"י: היו ניכרים גמליו של אברהם בכך שהיו יוצאים זמומין מפני הגזל. ספורנו: לאחר שהעבד נטל רשות מאדונו ללכת לאחר שהכין את הגמלים, הלך העבד מלפני אדונו, ורק בשלב השני מתוארת ההליכה אל ארץ מולדתו של אברהם.

¹³⁰⁶ ספורנו.

¹³⁰⁷ אונקלוס. רש"י: אברהם כתב ליצחק שטר מתנה על כל רכושו ונתן את השטר לאליעזר כדי שכולם יקפצו לתת ליצחק את ביתם. רמב"ן: לפי"ז שכבר עכשיו נתן אברהם ליצחק שטר מתנה על כל אשר לו, מה שכתוב לאחר מכן בפרק כה' שאברהם נתן את כל אשר לו ליצחק, הכוונה היא שהחזיק את יצחק בנכסים שכבר נתן לו לפני כן, כדי שלא יערער על נכסים אלה. לפי פירוש זה יש לומר ש"ויקח" כולל גם את לקיחת כל טוב אדוניו של

והלך אל העיר ארם נהריים שהייתה העיר בה היה גר נחור¹³⁰⁸: (יא) וַיִּבְרַךְ הַגְּמָלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל בְּאֵר הַמַּיִם הָעֶבֶד הֵכָה בַּגְּמָלִים כְּדִי שִׁיִּצְאוּ אֶל בְּאֵר הַמַּיִם שֶׁנִּמְצְאוּ מִחוּץ לְעִיר,¹³⁰⁹ לְעֵת עָרֵב לְעֵת צֵאת הַשָּׁאֲבֹת (העבד הוליד את הגמלים לבאר שנמצאת מחוץ לעיר על ידי שהרביץ בהם) בזמן שכבר היה ערב, שאז היו יוצאות השואבות מהעיר אל הבאר כדי לשאוב מים¹³¹⁰: (יב) וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד אִמְרָא אֵל ה' בְּתַפִּילְתּוֹ: יִקְוֶה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבָרְהָם הַקָּרָה נָא לְפָנָי הַיּוֹם ה' שֶׁהוּא אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבָרְהָם. תִּזְמַן לִפְנֵי הַיּוֹם אִישָׁה הַגּוֹנָה לִיצְחָק,¹³¹¹ וְעֵשָׂה חֶסֶד עִם אֲדֹנָי אֲבָרְהָם וּבְכַךְ אֶתְּנֶה אֶתְּךָ עִם הָאֲדֹנָי שֶׁלִּי אֲבָרְהָם: (ג) הֲנִיָּה אֲנִי נֹצֵר עַל עֵינַי הַמַּיִם הָרִי אֲנִי (העבד) עוֹמֵד עַל מַעֲיֵין הַמַּיִם,¹³¹² וּבְנֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֹצְאוֹת לְשָׂאֵב מִמֵּן וּבְנֹת תּוֹשְׁבֵי הָעִיר יּוֹצְאוֹת אֶל הַבְּאֵר כְּדִי לְשָׂאֵב מִמֵּן¹³¹³: (יד) וְהָיָה הַנְּעָר אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֵי הַטִּי נָא כְּדָךְ וְאִשְׁתָּה הַנְּעָרָה שֶׁאֲפָנָה אֵלָיָה וְאוֹמֵר לָהּ: תִּטִּי עֵכָשִׁי אֶת הַכֶּד שֶׁלְּךָ כְּדִי שֶׁאֲכַל לְשִׁתּוֹת,¹³¹⁴ וְאָמַרְתָּ וְאוֹתָהּ נְעָרָה שֶׁתַּעֲנֶה לִּי, שְׁתָּה וְגַם גְּמָלֶיךָ אֲשָׁקָה (הנערה שתענה לי) גם אתה תשתה וגם אשקה במים את גמליך, אֶתְּךָ הַכֹּחֶת לְעֶבְדֶּךָ לִיצְחָק זו תהיה הנערה שביררת לי, שהראית לי (הי) שהיא הראויה להתחתן עם יצחק, (היות והיא גומלת חסדים),¹³¹⁵ וְכִּי אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי וּבִבְקֵשָׁה תוֹדִיעַ לִי עַל יַד הַנְּעָרָה שֶׁאֲתָה עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אֲדֹנָי אֲבָרְהָם. עַל יַד שֶׁאֲתָה (הי) תִּזְמַן לִפְנֵי נְעָרָה שֶׁכֹּאֲשֶׁר אֲבִקֵּשׁ מִמֶּנָּה לְשִׁתּוֹת, הִיא תֹאמַר שֶׁהִיא רוֹצָה לְהִשְׁקוֹת גַּם אוֹתִי וְגַם אֶת הַגְּמָלִים שֶׁלִּי, אֶתְּךָ תִּבְרַר שֶׁנְּעָרָה זו רְאוּיָה לְהִתְחַתֵּן עִם יִצְחָק וּבְכַךְ תַּעֲשֶׂה חֶסֶד עִם מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אֲדֹנָי אֲבָרְהָם¹³¹⁶: (טו) וְהָיָה הוּא טָרָם כְּלָה לְדַבֵּר עוֹד לִפְנֵי שֶׁהָעֶבֶד סִיִּים לֹמַר אֶת דְּבָרָיו אֵל ה',¹³¹⁷ וְהִנֵּה רְבִיקָה יֹצְאָה (כאשר העבד עוד לא סיים את דבריו

אליעזר בידו, והמילה וילק נמצאת באמצע ללא סיבה נראית. הרמב"ן עצמו הסביר שאליעזר העמיס על עשרת הגמלים את כל טוב בית אדונו: בתחילה לקח אליעזר את הגמלים והלך והעמיס עליהם את כל טוב אדונו. ספורנו: אליעזר לקח בידו כלי כסף וכלי זהב שהיו שייכים לאברהם, ולא היה צריך ליטול על כך רשות מאברהם, כיוון שאליעזר היה מושל בכל אשר לאברהם. רשב"ם: מדובר על האנשים החשובים בביתו של אברהם שליוו את אליעזר. כלי יקר: הכוונה היא לתכשיטים שבסופו של דבר אליעזר נתן לרבקה.

¹³⁰⁸ אונקלוס. צריך לומר עפ"י מה שפירשנו שארץ מולדתו של אברהם היה באור כשדים, שארם נהריים היה עיר בתוך אור כשדים. רש"י כתב שארם נהריים נקראה כך על שם שהייתה יושבת בין שתי נהרות. רש"י. רשב"ם: ההברכה היא קיפול הברכיים של הגמל כדי שהגמלים יוכלו לשתות מהבאר.

¹³⁰⁹ אונקלוס.

¹³¹⁰ תרגום יונתן.

¹³¹¹ אונקלוס.

¹³¹² אונקלוס.

¹³¹³ אונקלוס.

¹³¹⁴ אונקלוס. ספורנו: אליעזר אמר זאת בלשון תפילה ולא כמנחש, וכך עשה גם יהונתן. רמב"ן: כך אמר אליעזר לה: תזמן לפני את המקרה הזה היום שהנערה שאומר לה להטות את כדה והיא תציע גם לשאוב לגמלים, היא תהיה ממשפחתו של אברהם ולכן תהיה ראויה אליו. א"ע: יש שאומרים שאליעזר ביקש שלא כהוגן, כי ייתכן שתהיה נערה שתציע לשאוב גם לגמלים שלו ולא תהיה ממשפחתו של אברהם. על כך אמר הא"ע שאם היה מתברר לאליעזר שהבת אינה ממשפחתו של אברהם, גם אם הייתה מציעה לשאוב לגמליו, לא היה אליעזר לוקח אותה. כמו כן כתב שאליעזר סבר שאין אדם נדיב כמו משפחתו של אברהם. כמו כן כתב שאליעזר סמך על תפילתו של אברהם שה' יעזור לו. אה"ח: אליעזר היה בטוח בתפילתו של אברהם שתעזור לו למלא את השליחות, אלא שביקש שהוא יהיה ראוי שהשליחות תתקיים על ידו. כמו כן כתב אה"ח שאליעזר חשש שאם ישאל אדם אם הוא ממשפחתו של אברהם, יעבדו עליו, ולכן בדק אליעזר את מידת הוותרנות המופלגת של רבקה וגם פתח איתה בשיחה כדי שתאמר לפי תומה מאיזו משפחה היא.

¹³¹⁵ רש"י. רשב"ם: נערה זו היא שתוכיח לי שהיא ראויה ליצחק ולא נערה אחרת. ספורנו: הוכחה כאן היא מלשון ייסורים, ואליעזר אמר לה' שנערה זו ה' הוכיח בייסורים והורה אותה כיצד יש להתנהג באופן שתהיה ראויה ליצחק.

¹³¹⁶ רש"י.

¹³¹⁷ אונקלוס.

אל ה' רבקה כבר יצאה אל הבאר שמחוץ לעיר כדי לשאוב מים,¹³¹⁸ אֲשֶׁר יִלְדָה לְבִתּוֹאֵל בֶּן מְלֶכָה אִשָּׁת נָחוֹר אָחִי אַבְרָהָם רבקה נולדה לבתואל שהיה בנה של מלכה, אשתו של נחור אח אברהם, כך שרבקה הייתה הבת של האחייני של אברהם,¹³¹⁹ וְכִדָּה עַל שְׂכָמָהּ הכד של רבקה אותו היא רצתה למלא במים, היה על הכתף שלה¹³²⁰: (טז) וְהִנֵּנִי טַבַּת מְרֹאָה מֵאֵד הַנְּעִרָה רבקה הייתה טובת מראה, יפה,¹³²¹ בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה רבקה עדיין לא התחתנה, וְתָרַד הָעֵינָה רבקה ירדה אל המעיין שמחוץ לעיר שם הייתה הבאר,¹³²² וְתִמְלֵא כְּדָה וְתַעַל רבקה מילאה את הכד שלה ממי הבאר, ולאחר מכן העלתה את הכד¹³²³: (יז) וַיִּרְץ הָעֶבֶד לְקִרְאָתָהּ עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם רץ לקראת רבקה,¹³²⁴ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד אָמַר לְרַבְקָה: הַגְּמִיאֵנִי נָא מֵעֵט מִים מִכַּדְּךָ תִּשְׁקֵי אוֹתִי עֲכָשִׁי מֵעַט מִים מֵהַכֵּד שֶׁלךָ¹³²⁵: (יח) וְתֹאמְרִי רבקה אמרה לעבדו של אברהם: שְׁתֵּה אֲדֹנָי אֲדוֹנִי! אתה יכול לשתות,¹³²⁶ וְתִמְהָרַד כְּדָה עַל יָדָהּ וְתִשְׁקָהּ רבקה מיהרה להוריד את הכד שלה מהכתף לתוך ידה, וכך השקתה את עבדו של אברהם¹³²⁷: (יט) וְתִכַּל לְהִשְׁקָתוֹ רבקה סיימה להשקות את עבדו של אברהם, וְתֹאמְרִי רבקה אמרה לעבדו של אברהם: גַּם לְגַמְלִיךָ אֲשָׂאב עַד אִם כָּלוּ לְשִׁתֹּת אֲנִי (רבקה) אשאב מים גם לגמלים שלך (העבד) עד אשר יהיה להם מספיק מים לשתות¹³²⁸: (כ) וְתִמְהָרַר רבקה מיהרה, וְתִעַר כְּדָה אֶל הַשְּׁקָתָהּ רבקה עירתה את הכד שלה אל השוקת, רבקה שפכה את המים ששאבה בכדה, לתוך השוקת, אבן חלולה ממנה היו שותים הגמלים,¹³²⁹ וְתִרְצֵן עוֹד אֶל הַבָּאָר לְשָׂאב רבקה רצה שוב אל הבאר כדי לשאוב מים, וְתִשָּׂאב לְכָל גַּמְלֵיוֹ רבקה שאבה מספיק מים כדי להשקות את כל הגמלים של העבד: (כא) וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאָה לָּהּ עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הִמְתִּין כְּדֵי לְרַאוֹת מַה רַבְקָה תַּעֲשֶׂה,¹³³⁰ מִחֲרִישׁ בּוֹזֵמֵן הִמְתַּנְתּוּ, אֲלֵעֶזֶר שֶׁתַּק וְלֹא אָמַר דְּבַר לְרַבְקָה,¹³³¹ לְדַעַת הַהֲעֲלִיחַ יִקְוֶה דְרַכּוֹ אִם לֹא (אליעזר המתין ושתק) כדי לדעת האם ה' הצליח את דרכו או לא, כדי לדעת

¹³¹⁸ אונקלוס. אוה"ח: רבקה יצאה מיד כאשר אליעזר התפלל, כדי שאליעזר לא ייכשל וייקח אישה אחרת.
¹³¹⁹ אונקלוס. ספורנו: הדגש הוא לומר שרבקה הייתה בת הגבירה ולא בת ראומה הפילגש, וכך כתב גם הרמב"ן, אלא שהרמב"ן הוסיף שהסיבה שהתורה הזכירה גם את מילכה היא בגלל שרבקה ענתה לאליעזר שהיא בת מלכה, ואילו כאשר אליעזר דיבר אל לבן ובתואל, הוא אמר שהייתה בת בתואל, כיוון שתיקן את דבריה של רבקה על דרך המוסר..

¹³²⁰ אונקלוס.

¹³²¹ אונקלוס. ספורנו: יפת צבע.

¹³²² אונקלוס.

¹³²³ אונקלוס.

¹³²⁴ רש"י: לפי שראה את המים עולים לקראתה. רמב"ן: דיוק חז"ל הוא מכך שלא כתוב שרבקה שאבה את המים, אלא מכך שכתוב רק שרבקה מילאה את המים. כאשר רבקה השקתה את הגמלים, היא שאבה ואז לא עלו המים לקראתה. אוה"ח: אליעזר שינה את תנאו ודרש מרבקה פחות ממה שאמר בתפילתו שיבקש ממנה, כיוון שראה שהמים עלו לקראתה ופחד שאם יעמוד על כל התנאים, התנאים לא יתקיימו והוא יפסיד את רבקה.
¹³²⁵ אונקלוס. רש"י: הגמליני היינו מלשון גמיעה, ללגום.

¹³²⁶ אוה"ח: הסיבה שרבקה לא אמרה מיד שהיא תשקה גם את גמליו היא מכיוון שהיא רצתה שאליעזר ישתה בנחת ולא יהיה לחוץ כדי להקל מעילה את ההשקיה. ספורנו: הסיבה שחיכתה היא מכיוון שאין משיחין בשעת סעודה.

¹³²⁷ רש"י.

¹³²⁸ רש"י.

¹³²⁹ רש"י.

¹³³⁰ אונקלוס. רש"י כתב לשון "שאו", ובבינת המקראות פירש שגם כוונת רש"י היא ללשון המתנה. אולם בהמשך דבריו כתב רש"י שהכוונה היא מלשון משתומם. גם ספורנו כתב שהכוונה היא שאליעזר השתומם על רוב זריזותה של רבקה.
¹³³¹ אונקלוס.

האם הוא הצליח בשליחותו ומצא אישה מתאימה ליצחק או לא¹³³²: (כב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגַּמְלִים לְשָׂתוֹת כַּאֲשֶׁר סִימּוּ הַגַּמְלִים לַשְּׁתוֹת (וכן לאחר ששאל העבד את רבקה לייחוס משפחתה),¹³³³ וַיִּקַּח הָאִישׁ נָזִם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ הַעֲבַד לַקַּח נִזְם שֶׁהָיָה עֹשִׂי מִזֶּהָב בְּמִשְׁקַל שֶׁל בְּקַע (בְּקַע הָיָה מִידַת מִשְׁקַל שֶׁהָיְתָה מְקוּבֶלֶת בִּימֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיוּ אֲנַחְנוּ מִשְׁתַּמְשָׁים בְּמִידַת הַקִּילּוֹגְרָם),¹³³⁴ וּשְׁנֵי צַמִּידִים עַל יָדֶיהָ וְכֵן שֵׁם הַעֲבַד שְׁנֵי צַמִּידִים עֲשׂוּיִים מִזֶּהָב עַל יְדֵיהָ שֶׁל רַבְקָה,¹³³⁵ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם הַצַּמִּידִים הָיוּ עֲשׂוּיִים מִזֶּהָב בְּמִשְׁקַל שֶׁל עֲשָׂרָה סְלַעֵי זָהָב¹³³⁶: (כג) וַיֹּאמֶר הַעֲבַד שָׂאֵל אֶת רַבְקָה שְׁתֵּי שְׂאֵלוֹת: בַּת מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִּי הַשְּׂאֵלָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁשָּׂאֵל הַעֲבַד אֶת רַבְקָה הִיא: תֹּאמְרִי לִּי עַכְשֵׁיו בַּת מִי אַתְּ,¹³³⁷ הֲיִישׁ בֵּית אָבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לְלִזֵּן הַשְּׂאֵלָה הַשְּׁנִיָּה שֶׁשָּׂאֵל הַעֲבַד אֶת רַבְקָה הִיא הָאִם יֵשׁ מְקוֹם בְּבֵית אָבִיהָ כְּדִי שֶׁהוּא, הָאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ, וְהַגַּמְלִים יִלְוּנוּ שֵׁם¹³³⁸: (כד) וַתֹּאמֶר אֱלֹהֵי רַבְקָה עֲנֵתָה לַעֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם עַל שְׂאֵלָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה:¹³³⁹ בַּת בְּתוּאֵל אֲנֹכִי בֶן מְלֶכָה אֲשֶׁר יִלְדָה לְנַחֲוֹר אֲנִי הִיא בֵּיתוֹ שֶׁל בְּתוּאֵל בֶּן מְלֶכָה. מְלֶכָה יִלְדָה אֶת בְּתוּאֵל לְנַחֲוֹר: (כה) וַתֹּאמֶר אֱלֹהֵי רַבְקָה עֲנֵתָה לַעֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם עַל שְׂאֵלָתוֹ הַשְּׁנִיָּה: גַּם תִּבְּרַן גַּם מִסְּפּוֹא רַב עֲמָנוּ יֵשׁ לָנוּ הַרְבֵּה תִבֵּן וּמִסְּפּוֹא. מִסְּפּוֹא הוּא מֵאֲכָל הַגַּמְלִים,¹³⁴⁰ גַּם מְקוֹם לְלִזֵּן וְכֵן יֵשׁ לָנוּ בְּבֵיתָנוּ גַּם מְקוֹם לִישׁוֹן: (כו) וַיִּקַּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיְיָ וַיִּקְרַע עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם כְּרַע וְהִשְׁתַּחוּוָה לִשְׁם ה' ¹³⁴¹: (כז) וַיֹּאמֶר עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָמֵר: בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אַבְרָהָם ה' שֶׁהוּא הָאֱלֹהִים שֶׁל אֲדֹנָי אַבְרָהָם יִהְיֶה בְרוּךְ, ¹³⁴² אֲשֶׁר לֹא עָזַב חֶסְדוֹ וְאִמְתּוֹ מִעַם אֲדֹנָי (ה' יִהְיֶה מְבוֹרָךְ) מְכִיוּוֹן שֶׁהוּא לֹא עֹזַב אֶת הַחֶסֶד וְהָאִמְתּוֹ מִעַם אֲדֹנָי אַבְרָהָם. אֲלֵעֶזֶר אָמֵר שֶׁה' יִהְיֶה מְבוֹרָךְ עַל כָּל הַחֶסֶד וְהָאִמְתּוֹ שֶׁהוּא עֹשֶׂה לְאַבְרָהָם. (פְּרוֹשׁ הַמִּילָה חֶסֶד הִיא כַּאֲשֶׁר רְאוּבֵן עוֹשֶׂה טוֹבָה לְשִׁמְעוֹן, בְּלִי שִׁמְעוֹן עֹשֶׂה אִי פֶעַם טוֹבָה לְרְאוּבֵן, וְהָיְתָה הָיְתָה כִּשְׂרָאוּבֵן עוֹשֶׂה טוֹבָה לְשִׁמְעוֹן כְּתִמּוֹרָה לְכַךְ שִׁמְעוֹן עֹשֶׂה לְרְאוּבֵן טוֹבָה לְפָנָיו כֵּן), ¹³⁴³ אֲנֹכִי בְּדַרְךָ נִחְנִי יְיָ בֵּית אָחִי אֲדֹנָי ה' הִנְחָה אוֹתִי בְּדַרְךָ שֶׁהָיְתָה צְרִיךְ לְלַכֵּת בָּהּ וְלִהְיוֹת אֵל מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וְכֵן

¹³³² אונקלוס. ספורנו: אליעזר רצה לבדוק אם רבקה תבקש שכר על מעשיה, ולאחר שראה שלא ביקשה, המשיך לשאול אותה בת מי היא וכו'.

¹³³³ אונקלוס + רשב"ם, ולפי"ז, סדר הדברים בסיפורו של אליעזר למשפחתה של רבקה הוא נכון (שם כתוב שקודם שאל את רבקה בת מי היא). רש"י פירש שאליעזר מיד נתן לרבקה עוד לפני ששאל אותה, היות והיה בטוח שהוא הצליח בשליחותו, ובדבריו של אליעזר למשפחתה של רבקה, אליעזר שינה ממה שבאת קרה כדי שלא יתמהו עליו.

¹³³⁴ אונקלוס. רש"י: יש כאן רמז לשקלי ישראל שהם בקע לגולגולת (בקע הוא מחצית השקל). רמב"ן: חסר כאן בפסוק שאליעזר שם את הנזם על אפה של רבקה, ולכן פירש שכאן אין מתואר השימה עצמה על רבקה, אלא הכתוב אומר שאליעזר הוציא נזם ושתי טבעות כדי שיהיו על ידיה של רבקה, ולאחר ששאל אותה בת מי היא, שם את הצמידים על ידיה ואת הנזם באפה. ספורנו פירש שהכוונה היא שהצמידים היו ראויים למידת ידיה, ולא ששם אותם על ידיה. אה"ח פירש שהצמידים נהיו כמידת ידיה של רבקה על דרך נס.

¹³³⁵ אונקלוס.

¹³³⁶ אונקלוס. רש"י: יש כאן רמז לשני הלוחות ולעשרת הדברות.

¹³³⁷ אונקלוס. אה"ח: אליעזר ידע על פי גלגול הדברים שרבקה היא ממשפחתו של אברהם, אלא שלא ידע מיהו אביה.

¹³³⁸ ספורנו: השאלה הייתה אם יש מקום ללון כמנהג האורחים שנשארים שם ללון.

¹³³⁹ רש"י: ענתה לו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

¹³⁴⁰ אונקלוס + רש"י.

¹³⁴¹ אונקלוס.

¹³⁴² אונקלוס.

¹³⁴³ אונקלוס. את הביאור על חסד ואמת לקחנו מפירוש מצודות ביהושע פרק ב' פס' יב'.

הביא אותי ה' למשפחתו של אחיו של אברהם¹³⁴⁴: (כח) וְהָרַץ הַנְּעֹר הַנְּעֵרָה רַבְקָה רָצָה, וַתִּגְדַּל לְבֵית אֲמִיהָ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה רַבְקָה סִיפְרָה לְאִמָּא שְׁלָה אֵת כָּל הַסִּיפּוֹר שְׁקָרָה עִם עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. לְנָשִׁים הָיָה בֵּית נִפְרָד מִבֵּית הַמִּשְׁפָּחָה, וְלִשְׁם רָצָה רַבְקָה כְּדִי לְסַפֵּר לְאִמָּא שְׁלָה אֵת הַסִּיפּוֹר עִם אֲלִיעֶזֶר¹³⁴⁵: (כט) וְלְרַבְקָה אָח וְשִׁמּוֹ לְבֶן לְרַבְקָה הָיָה אַח שִׁשְׁמוֹ הָיָה לִבָּן, וַיִּרְצֵן לְבֶן אֶל הָאִישׁ הַחֹצֵצָה אֶל הָעֵינַן לִבָּן רֶץ הַחֹצֵצָה לְעַבְר עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהָיָה עֲדִיין עַל הַמַּעֲיִין¹³⁴⁶: (ל) וַיְהִי כִּרְאִתָּא אֶת הַנְּזִים כַּאֲשֶׁר לִבָּן רָאָה אֵת הַנְּזִים שֶׁנִּתְּן הָעַבֵּד לְרַבְקָה, וְאֵת הַצְּמִידִים עַל יְדֵי אַחֲתוֹ וְכֵן כַּאֲשֶׁר רָאָה לִבָּן אֵת הַצְּמִידִים עַל יְדֵיהָ שֶׁל רַבְקָה, וְכִשְׁמָעוּ אֶת דְּבָרֵי רַבְקָה אַחֲתוֹ וְכַאֲשֶׁר לִבָּן שָׁמַע אֵת דְּבָרֵי רַבְקָה אַחֲתוֹ, לְאִמּוֹר כֵּךְ אָמְרָה רַבְקָה בְּדַבְרֵיהָ: פֶּה דְּבַר אֱלֹהֵי הָאִישׁ כֵּךְ אָמַר לִי הָאִישׁ (הַכּוּוּנָה הָיָה לְעַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם), הָאִישׁ שָׁאֵל אוֹתִי בֵּת מִי אֲנִי וְאִם יֵשׁ מְקוֹם אֲצַלְנוּ לָלוֹן, וַיָּבֵא אֶל הָאִישׁ לִבָּן בָּא אֶל עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַגְּמָלִים עַל הָעֵינַן עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם עֹמֵד לִיד הַמַּעֲיִין (שֶׁם הָיִיתָ הַבָּאֵר) יַחַד עִם גַּמְלִי, בְּמַטְרָה לְשִׁמּוֹר עַל הַגְּמָלִים¹³⁴⁷: (לא) וַיֹּאמֶר לִבָּן אָמַר אֶל עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: בּוֹא בְּרוּךְ יְקֻנֵּךְ תִּיכַנַס לְבֵיתֵנוּ הָאָדָם הַמְּבוֹרָךְ עַל יְדֵי ה',¹³⁴⁸ לְמָה תַעֲמִיד בַּחוּץ מְדוּעַ אַתָּה עוֹמֵד בַּחוּץ וְאֵינְךָ נִכְנָס לְתוֹךְ הַבַּיִת, וְאֲנִכִּי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגַמְלִים אֲנִי הָרִי פִּינִיתִי אֵת הַבַּיִת כֵּךְ שֵׁשׁ מְקוֹם בְּשִׁבְלֶךָ, וְכֵן פִּינִיתִי מְקוֹם לְגַמְלִים¹³⁴⁹: (לב) וַיָּבֵא הָאִישׁ הַבַּיִתָּה עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הִגִּיעַ לְבֵיתוֹ שֶׁל בְּתוּאֵל,¹³⁵⁰ וַיִּפְתַּח הַגְּמָלִים לִבָּן הַתִּיר אֵת הַזִּמְסָם שֶׁל גַּמְלָיו שֶׁל עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם,¹³⁵¹ וַיִּתֵּן תְּבֵן וּמִסְפּוּא לְגַמְלִים לִבָּן נִתְּן תְּבֵן וּמִסְפּוּא לְגַמְלִים שֶׁל עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וּמִיָּם לְרַחֵץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְכֵן נִתְּן לִבָּן מִיָּם כְּדִי שֶׁעַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְהָאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ יוֹכְלוּ לְרַחוּץ אֵת רַגְלֵיהֶם: (לג) וַיִּישֶׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל שִׁמּוֹ לְפָנָיו עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם מֵאֲכָלִים כְּדִי שִׁיאֲכַל אוֹתָם,¹³⁵² וַיֹּאמֶר עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָמַר לְמִשְׁפַּחְתָּה שֶׁל רַבְקָה: לֹא אֲכַל עַד אִם דְּבַרְתִּי דְּבַרְתִּי אֲנִי (הָעַבֵּד) לֹא אוֹכֵל עַד אֲשֶׁר אֲסִיִּים אֵת דְּבָרֵי,¹³⁵³ וַיֹּאמֶר לִבָּן עֵנָה לְעַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: דְּבַר תֹּאמַר אֵת דְּבָרֶיךָ: (לד) וַיֹּאמֶר עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָמַר לְמִשְׁפַּחְתָּה שֶׁל רַבְקָה: עֲבַד אַבְרָהָם אֲנִי עַבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם¹³⁵⁵: (לה) וַיְקַנֵּךְ בְּרַךְ אֵת אֲדָנִי מְאֹד

¹³⁴⁴ אונקלוס + רש"י.

¹³⁴⁵ אונקלוס + רש"י.

¹³⁴⁶ אונקלוס. רש"י: הסיבה שרץ לשם הוא משום שראה את התכשיטים שנתן אליעזר לרבקה ולבן נתן את עיניו בממון. ספורנו: לבן רץ אל האורח שבא אל העיר, לא כדי להכניס אותו אל ביתו, אך לאחר שראה את התכשיטים שאליעזר נתן לרבקה, רצה להזמין אל ביתו מכיוון שאין זה ראוי להיות כפוי טובה.

¹³⁴⁷ רש"י.

¹³⁴⁸ אונקלוס.

¹³⁴⁹ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לפינוי מהע"ז שהיה בביתו. ספורנו: לבן אמר לאליעזר שלא היה ריח לבקש מקום ללון רק בשביל הגמלים, וכי יש מקום גם בשבילו ללון. אוה"ח: לבן אמר לאליעזר שהוא יכול להיכנס לבית, אך הוא עצמו צריך לדאוג לכל צרכיו.

¹³⁵⁰ רמב"ן.

¹³⁵¹ רמב"ן + רש"י. דברי הרמב"ן הם שלבן הוא שטיפל בגמלים ובנתינת המים, שהרי אין זה דרך ארץ שאליעזר יעשה זאת. לגבי הזמם כתבנו את דבריו של רש"י, אך הרמב"ן חולק על כך וסובר שגמליו של אברהם אינם צריכים כלל זמם, כמו שחמורו של ר' פנחס בן יאיר אינו בא לידי אכילה של איסור, ולכן כתב שהכוונה היא לקשריה שהיו קושרים את הגמלים אחד לשני.

¹³⁵² אונקלוס.

¹³⁵³ רש"י. רשב"ם: אליעזר חשב שלאחר שה' הצליח את דרכו, אסור שהוא יתעסק עכשיו אם אכילה ושתייה.

¹³⁵⁴ למשמעות כתב שהכוונה היא ללבן.

¹³⁵⁵ הא"ע דחה את דברי המפרשים שאומרים שאליעזר אמר שאינו יכול לאכול ממה ששמו לפניו מכיוון שהוא עבדו של אברהם.

ה' בירך מאוד את אדוני אברהם, וַיַּגְדֵּל אַבְרָהָם עִלָּה לַגְּדוּלָה, ¹³⁵⁶ וַיִּתֶּן לוֹ צֶאֱן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וְעַבְדִּים וּשְׂפָחֹת וְגַמְלִים וְחֲמֹרִים ה' נתן לאברהם: צאן, בקר, כסף, זהב, עבדים, שפחות, גמלים וחמורים: (לו) וַתֵּלֶד שָׂרָה אִשְׁתׁ אַדְנִי בֶן לְאֲדָנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ לֵאחֹר שָׂרָה, אשתו של אדוני הייתה כבר זקנה, היא ילדה בן לאדוני אברהם, ¹³⁵⁷ וַיִּתֶּן לוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ אֲדוֹנָי אַבְרָהָם נָתַן לִבְנֵי יִצְחָק אֶת כָּל רִכּוּשׁוֹ ¹³⁵⁸: (לז) וַיִּשְׁבַּעֵנִי אַדְנִי אֲדוֹנָי אַבְרָהָם הַשְּׂבִיעַ אוֹתִי, לֵאמֹר כֹּךְ אִמְרָ לִי אֲדוֹנָי אַבְרָהָם בְּשַׁעָה שֶׁהִשְׂבִיעַ אוֹתִי: לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִבְּנֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּאֶרְצוֹ אֶל תִּיקַח לִבְנִי יִצְחָק אִשָּׁה מִבְּנֹת הָעַם הַכְּנַעֲנִי שֶׁאֲנִי (אַבְרָהָם) יוֹשֵׁב בְּאֶרְצוֹ: (לח) אִם לֹא אֶל בֵּית אָבִי תֵלֶךְ וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי וְלִקְחָתְךָ אִשָּׁה לְבָנִי אֵלָּה תֵלֶךְ לְבֵית אָבִי וּלְמִשְׁפַּחְתִּי, וּמִשָּׁם תִּיקַח אִשָּׁה לְבְנִי יִצְחָק ¹³⁵⁹: (לט) וַאֲמַר אֶל אַדְנִי אֲנִי (הַעֲבַד) אִמְרָתִי לְאֲדוֹנָי אַבְרָהָם, אֵלַי לֹא תֵלֶךְ הָאִשָּׁה אַחֲרַי אוֹלֵי הָאִשָּׁה לֹא תִרְצָה לְבוֹא אַחֲרָי אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן ¹³⁶⁰: (מ) וַאֲמַר אֵלַי אֲדוֹנָי אַבְרָהָם עֵנָה לִי: יִקְנֶה אֲשֶׁר הִתְּהַלַּכְתִּי לְפָנָיו ה' שֶׁעֲבַדְתִּי לְפָנָיו, ¹³⁶¹ יִשְׁלַח מִלְּאֲכָוֹ אֶתְךָ (ה' שֶׁעֲבַדְתִּי לְפָנָיו) יִשְׁלַח אִתְּךָ מִלְּאֲדָ, וְהִצְלִיחַ דְּרָכְךָ וְהִי צְלִיחַ אֶת דְּרָכְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֶךְ לְחַפֵּשׁ אִשָּׁה לְבָנִי, וְלִקְחָתְךָ אִשָּׁה לְבָנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי וְכִךְ תִּצְלִיחַ לְקַחְתָּ אִשָּׁה לְבָנִי יִצְחָק מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי: (מא) אִזְּתַנְּקָה מֵאֲלֹתַי כִּי תָבוֹא אֶל מִשְׁפַּחְתִּי רַק כַּאֲשֶׁר תָּבוֹא אֶל מִשְׁפַּחְתִּי כְּדִי לְחַפֵּשׁ אִשָּׁה לְבָנִי, אֵתָה תִהְיֶה נָקִי מִהַשְּׂבִיעַ שֶׁהִשְׂבִיעַתִּי אוֹתְךָ, ¹³⁶² וְאִם לֹא יִתְּנֵנוּ לְךָ אִם מִשְׁפַּחְתִּי לֹא יִתְּנוּ לְבַתְּם לְלַכֵּת אִתְּךָ לְאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהָיִיתְךָ נָקִי מֵאֲלֹתַי אִזְּתַהִי נָקִי מִשְׂבִיעַתִּי שֶׁלֹּא לְקַחְתָּ לְיִצְחָק אִשָּׁה מִבְּנֹת כְּנַעַן: (מב) וְאָבִא הַיּוֹם אֶל הָעֵץ אֲנִי (הַיּוֹם) הִגַּעְתִּי אֶל הַמַּעִיָּן, אֶל הַבַּאֲרַ שֶׁמְחוּץ לְעִיר, ¹³⁶³ וַאֲמַר כֹּךְ אִמְרָתִי בְּתַפִּילְתִּי אֶל ה': יִקְנֶה אֱלֹהֵי אַדְנִי אַבְרָהָם ה' שֶׁהוּא הָאֱלֹהִים שֶׁל אַבְרָהָם אֲדוֹנָי, אִם יִשְׁדֶּךְ נָא מִצְּלִיחַ דְּרָכֵי אֲשֶׁר אֲנִי הֹלֵךְ עֲלֵיָהּ אִם יֵשׁ לְךָ רִצּוֹן עֲכָשָׁיו לְהַצְלִיחַ אֶת דְּרָכֵי שְׁבָה אֲנִי הוֹלֵךְ כְּדִי לְמַצּוֹא אִשָּׁה לְיִצְחָק ¹³⁶⁴: (מג) הִנֵּה אֲנִי נֹצֵב עַל עֵץ הַמַּיִם הָרִי אֲנִי (הַעֲבַד) נִמְצָא עַל מַעִיָּן הַמַּיִם, ¹³⁶⁵ וְהִי הָעֵלְמָה הַיִּצְאָתָה לְשֹׂאֵב וְהַעֲלָמָה, הַנְּעֵרָה, שֶׁתִּצָּא אֶל הַבַּאֲרַ שֶׁנִּמְצָאתָ מְחוּץ לְעִיר כְּדִי לְשֹׂאֵב מַיִם, ¹³⁶⁶ וַאֲמַרְתִּי אֵלַיָּהּ הִשְׁקִינִי נָא מֵעַט מַיִם מִכַּדָּךְ וְאֲנִי אוֹמֵר לְאוֹתָהּ נַעֲרָה: "תִּשְׁקִי אוֹתִי עֲכָשָׁיו מֵעַט מַיִם מִהַכֵּד" ¹³⁶⁷: (מד) וַאֲמַרְהָ אֵלַי אִם הַנְּעֵרָה

¹³⁵⁶ רשב"ם, ולכן כל אנשי המלכות היו חפצים להזדווג איתו.

¹³⁵⁷ אונקלוס. ספורנו: לכן היה יצחק חביב משעה שנולד.

¹³⁵⁸ אונקלוס. רש"י: שטר מתנה הראה להם.

¹³⁵⁹ אונקלוס. רש"י: אסור לך לקחת אישה לבני מבנות הכנעני אם לא תלך קודם אל משפחתי. ביאור זה תלוי במחלוקת הפרשנים המפרשת את דו השיח בין אברהם לאליעזר בשעת הציווי של אברהם לאליעזר כפי שהסברנו בהערות שם.

¹³⁶⁰ אונקלוס. רש"י: אלי כתוב בכתיב חסר, וסיבת הדבר היא שאליעזר היה מחפש עילה לחתן את יצחק עם ביתו, ולכן הכוונה היא שיצחק יבוא ילו, אל אליעזר ויתחתן עם ביתו, ואברהם ענה לאליעזר שבנו ברוך ואחיעזר הוא ארור ואין ארור נדבק עם ברוך.

¹³⁶¹ אונקלוס.

¹³⁶² אונקלוס. א"ע: הסיבה שאליעזר לא השתמש בביטויי שבועה היא משום שחשש להשתמש בשבועה בהקשר של שם ה'.

¹³⁶³ אונקלוס. רש"י: מכאן שקפצה לו הארץ.

¹³⁶⁴ אונקלוס.

¹³⁶⁵ אונקלוס.

¹³⁶⁶ אונקלוס.

¹³⁶⁷ אונקלוס.

תענה לי: **גַם אַתָּה שְׁתֵּה וְגַם לְגַמְלִיךָ אֲשָׁאב** גם אתה יכול לשתות ואני אשאב מים גם לגמלים שלך,¹³⁶⁸
הוּא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִכִּיחַ יְקֹנֵק לְבֶן אֲדֹנָי זוהי האישה שהי' בירר שהיא ראויה לבנו של אדוני, ליצחק¹³⁶⁹:
(מה) אֲנִי טָרַם אֶכְלֶה לְדַבֵּר אֶל לְבִי לפני שאני מסיים לדבר אל ליבי, לפני שסיימתי בליבי את דבריי אל
הי',¹³⁷⁰ **וְהִנֵּה רַבְקָה יֹצֵאת וְכֹדֶה עַל שְׂכָמָהּ** והנה רבקה כבר יצאה אל הבאר שלידה עמדתי,¹³⁷¹ **וְתֹרֵד**
הָעֵינָה וְתִשָּׂא רַבְקָה יְרֵדָה לְמַעַיִן וּשְׂאֵבָה מִיַּם, וְאָמַר אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם נָא ואני ביקשתי מרבקה שתשקה
אותי עכשיו¹³⁷²: **(מו) וְתִמְהַר וְתֹרֵד בְּדָה מְעֻלֶיךָ** רבקה מיהרה והורידה את הכד מכתפה, **וְתֹאמֶר** רבקה
אמרה לי: **שְׁתֵּה וְגַם גְּמְלִיךָ אֲשָׁקֶה** תשתה ואני אשקה גם את גמליך, **וְאִשְׁתְּ וְגַם הַגְּמָלִים הַשִּׁקְתָּה** אני
שתיתי, ורבקה השקתה גם את הגמלים: **(מו) וְאִשָּׁאֵל אֶתָּה שְׂאֵלְתִי** את רבקה, **וְאָמַר בֵּת מִי אַתָּ**
בְּשֵׂאלְתִי שְׂאֵלְתִי את רבקה בת מי היא, **וְתֹאמֶר** רבקה ענתה לי, **בֵּת בְּתוֹאֵל בֶּן נַחֲוֹר אֲשֶׁר יִלְדָה לוֹ**
מִלְבָּה אני היא ביתו של בתואל בן נחור שילדה לו מלכה, **וְאִשָּׁם הַנְּזָם עַל אִפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל יָדֶיהָ** לאחר
ששמעתי (העבד) את תשובתה של רבקה, שמתי את הנזם על אפה ואת הצמידים על ידיה: **(מח) וְאָקֹד**
וְאִשְׁתַּחֲוֶה לְיָקֹנֵק אני (העבד) כרעתי והשתחויתי לפני הי',¹³⁷³ **וְאָבְרָדָה אֶת יְקֹנֵק אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבָרְהָם**
וּבִרְכַתִּי את הי' שהוא האלוקים של אדוני אברהם, **אֲשֶׁר הִנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לְקַחַת אֶת בֵּת אַחֵי אֲדֹנָי**
לְבָנָו על אשר הנהיג אותי בדרך אמת כך שיכלתי לקחת את בתו של אח של אדוני לבנו (הכוונה היא לנכדת
אחיו של אברהם, אך בני בניו הרי הם כבנים)¹³⁷⁴: **(מט) וְעַתָּה אִם יִשְׁכֶם עֲשִׂים חֶסֶד וְאֱמֶת אֶת אֲדֹנָי**
הַגִּידוּ לִי אם אתם עכשיו עושים עם אדוני אברהם חסד ואמת, ואתם תשלחו אותי את רבקה, תאמרו לי
שאתם מסכימים לכך,¹³⁷⁵ **וְאִם לֹא הַגִּידוּ לִי** ואם אינכם מסכימים לשלוח אותי את רבקה, תאמרו לי
שאינכם מסכימים, **וְאִפְנֶה עַל יְמִינֵי אוֹ עַל שְׂמֹאל** ואני אפנה למקום אחר כדי לחפש אישה ליצחק
מקרובים אחרים של אברהם¹³⁷⁶: **(נ) וַיַּעַן לְבֶן וּבְתוֹאֵל לְבֶן וּבְתוֹאֵל עֲנוּ** לעבדו של אברהם,¹³⁷⁷ **וַיֹּאמְרוּ כֹךְ**
אָמְרוּ לְבֶן וּבְתוֹאֵל בְּתוֹבָתְכֶם: **מִיִּקְוֶה יֵצֵא הַדְּבָר הַדְּבָר שֶׁתִּיקַח אֶת רַבְקָה לְאִשָּׁה לְיִצְחָק יֵצֵא מֵאֵת הַי',**¹³⁷⁸
לֹא נִכְבַּל דְּבַר אֱלֹהִים רַע אוֹ טוֹב אנחנו (לבן ובתואל) לא נוכל למנוע את לקיחתה של רבקה לאישה
ליצחק, לא על ידי שנענה דבר טוב ולא על ידי שנענה דבר רע, שהרי הדבר יצא מאת הי'¹³⁷⁹: **(נא) הִנֵּה**

¹³⁶⁸ רש"י: גם אתה בא לרבות גם את האנשים שאיתו.

¹³⁶⁹ רש"י.

¹³⁷⁰ רש"י.

¹³⁷¹ רמב"ן: או שאליעזר שמע את שמה של רבקה בביתה או ששאל אותה לשמה למרות שהדבר לא כתוב.

¹³⁷² אונקלוס.

¹³⁷³ אונקלוס.

¹³⁷⁴ אונקלוס. רשב"ם: דרך האמת היינו שה' מקיים את דבריו לעשות חסד עם אברהם ובנו.

¹³⁷⁵ בפס' כז' פירשנו חסד ואמת עפ"י דברי המצודות בספר יהושע. הא"ע כתב כאן שהכוונה באמת היינו דבר שנועד לקיים את החסד. ספורנו: האמת היא הכבוד שיהיה לרבקה אם תתחתן עם יצחק.

¹³⁷⁶ רשב"ם. רש"י: הכוונה היא לבנות ישמעאל או בנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם, ובכך סותר את מה שכתב בפס' ח' שהכוונה היא שאליעזר ייקח אישה ליצחק מבנות ענר אשכול וממרא.

¹³⁷⁷ רש"י: לבן קפץ לפני בתואל כיוון שהוא היה רשע.

¹³⁷⁸ אונקלוס.

¹³⁷⁹ רש"י.

רְבִקָּה לְפָנֶיהָ הָרִי רִבְקָה לִפְנֵיהָ, ¹³⁸⁰ קַח וְלֵךְ אֵתָה יִכּוֹל לִקְחֹת אֶת רִבְקָה אֵינֶךָ וּלְלַכֵּת לְאַרְץ כְּנָעַן, ¹³⁸¹ וְתִהְיֶה אִשָּׁה לְבֶן אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְקֹנֵק וּרְבִקָּה תִהְיֶה אִשָּׁה לְבֶן הָאֲדוֹן שְׁלֶךְ, לִיצְחָק, כְּמוֹ שְׂגוֹר ה' שִׁיקְרָה ¹³⁸²: (גב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת דְּבָרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֵת הַסְּכֻמָּתִים שֶׁל לְבָן וּבִתּוֹאֵל שֶׁרְבִקָּה תִתְחַתֵּן עִם יִצְחָק, ¹³⁸³ וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה לְיִקְנֹק עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הַשְּׁתַחֲוּוּהָ עַל הָאָרֶץ לִפְנֵי ה', עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הַשְּׁתַחֲוּוּהָ עַל הָאָרֶץ לִשְׁם ה' ¹³⁸⁴: (גג) וַיִּצְאָה הָעֶבֶד כָּלִי כֶסֶף וְכֶלִי זָהָב וּבִגְדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הוֹצִיא תְּכֵשִׁיטִי כֶסֶף, תְּכֵשִׁיטִי זָהָב וּבִגְדִים, וְנָתַן אוֹתָם לְרִבְקָה, ¹³⁸⁵ וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאַחִיהָ וּלְאִמָּהּ וּלְאִחִיהָ שֶׁל רִבְקָה (לְלֶבֶן) וּלְאִמָּהּ שֶׁל רִבְקָה, נָתַן אֲלֵיעֶזֶר מִפִּירֹתֶיהָ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל ¹³⁸⁶: (גד) וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְאֲנָשָׁיו אֲכָלוּ וּשְׁתּוּ לְאַחַר שְׂסוּכָם שֶׁרְבִקָּה תִצְטַרֵּף אֲלֵיהֶם וְתִהְיֶה לְאִשָּׁה לִיצְחָק (עַד עֵתָה לֹא אֲכָלוּ הָעֲבָדִים וְהָאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ כְּנֹאמֵר בַּפְּסוּק (ג'י), וַיִּלְיֶנוּ הָעֲבָדִים וְהָאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ לֵנוּ לַיְלָה אֶחָד בְּבֵיתָהּ שֶׁל רִבְקָה, ¹³⁸⁷ וַיִּקְוִמוּ בְּבֹקֶר הָעֲבָדִים וְהָאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ קָמוּ בְּבֹקֶר, וַיֹּאמְרוּ הָעֲבָדִים אִמֵּר לְמִשְׁפַּחְתָּהּ שֶׁל רִבְקָה: שְׁלַחְנִי לְאֲדֹנִי תִשְׁלַח אוֹתִי חֹזֵרָה לְאֲדוֹנִי אַבְרָהָם: (גה) וַיֹּאמֶר אַחִיהָ וְאִמָּהּ אַחִיהָ (לְבֶן) וְאִמָּהּ שֶׁל רִבְקָה עֲנֵנוּ לְעֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: ¹³⁸⁸ תִּשָּׁב הַנֶּעֱרָ אֶתְנוּ יָמִים אוֹ עֲשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ תִּתְעַכֵּב אֵינֶנּוּ רִבְקָה בְּמִשְׁךְ שָׁנָה אוֹ עֶשְׂרֵה חֳדָשִׁים, וְלֹאֲחֵר מִכֵּן הִיא תֵּלֵךְ לְאַרְץ כְּנָעַן ¹³⁸⁹: (גו) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אִמֵּר לְאִחִיהָ וְאִמָּהּ שֶׁל רִבְקָה, אֵל תִּשְׁלַחוּ אוֹתִי וַיִּקְנֹק הַצְּלִיחַ דְּרָכֵי אֵל תִּתְעַכְּבוּ אוֹתִי כֹאן, כִּיּוֹן שֶׁהִי רוֹצָה לְהַצְּלִיחַ אֶת דְּרָכֵי, וְאֵין זֶה הַצְּלִחַת הַדֶּרֶךְ אִם הַדָּבָר יִתְעַכֵּב, ¹³⁹⁰ שְׁלַחוּנִי וְאֲלֵכֶה לְאֲדֹנִי תִשְׁלַחוּ אוֹתִי וְאֵין אַחֲזוֹר לְאֲדוֹנִי אַבְרָהָם (עִם רִבְקָה): (גז) וַיֹּאמְרוּ אַחִיהָ וְאִמָּהּ שֶׁל רִבְקָה עֲנֵנוּ לְעֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: נִקְרָא לְנֶעֱרָ וְנִשְׁאַלְהָ אֶת פִּיהָ נִקְרָא לְרִבְקָה וְנִשְׁאַל אוֹתָהּ אִם הִיא תִרְצֶה לְהִתְעַכֵּב כֹּאן אוֹ לִלְכֹת מִיָּד ¹³⁹¹: (גח) וַיִּקְרָאוּ לְרִבְקָה אַחִיהָ וְאִמָּהּ שֶׁל רִבְקָה קְרָאוּ לָהּ, וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהָ הַתֵּלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה אַחִיהָ וְאִמָּהּ שֶׁל רִבְקָה שָׁאלוּ אוֹתָהּ אִם הִיא רוֹצָה לִלְכֹת מִיָּד עִם עֲבָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, ¹³⁹² וְתֹאמְרוּ רִבְקָה עֲנֵנָה לְאִחִיהָ וְלְאִמָּהּ: אֵלַי אֲנִי אֵלֶךְ אִיתוֹ (עִם הָעֲבָדִים) מִיָּד ¹³⁹³: (גט) וַיִּשְׁלַחוּ אֶת רִבְקָה אֶתְנָם וְאֵת מִנְקָתָהּ וְאֵת עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֵת אֲנָשָׁיו מִשְׁפַּחְתָּהּ שֶׁל רִבְקָה שִׁלְחוּ אֶת רִבְקָה אַחֲוָתָם, אֵת הַמִּינְקָתִים שֶׁלָּהּ,

¹³⁸⁰ אונקלוס.

¹³⁸¹ אונקלוס.

¹³⁸² א"ע.

¹³⁸³ אונקלוס.

¹³⁸⁴ אונקלוס.

¹³⁸⁵ רשב"ם. לפי אונקלוס כנראה שהכוונה לכלים של ממש.

¹³⁸⁶ רש"י. הא"ע כתב פירוש נוסף על מגדים, וכתב שייטכן שהכוונה לבגדים נכבדים.

¹³⁸⁷ רש"י.

¹³⁸⁸ רש"י: בתואל אינו מוזכר היות והוא רצה לעכב בדבר ובא מלאך והמיתו. א"ע: בגלל שהם קיבלו את המתנות, הם שניהלו את המשא ומתן מול אליעזר. הסבר נוסף שכתב הוא שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד.

¹³⁸⁹ רש"י, וכתב שכך היו נותנים לבתולה זמן לפרנס עצמה בתכשיטים. כמו"כ הוכיח שימים היינו שנה שלא ייתכן שקודם יבקשו דבר מועט כמו כמה ימים ולאחר מכן יאמרו פרק זמן גדול יותר. ספורנו: הסיבה שהם ביקשו פרק זמן נוסף הוא משום שרצו שתתיישב דעתה והמעבר לארץ אחרת לא יהיה פתאומי.

¹³⁹⁰ רשב"ם.

¹³⁹¹ רשב"ם. רש"י: מכאן שאין משיאין אישה אלא מדעתה.

¹³⁹² רשב"ם.

¹³⁹³ רשב"ם. רש"י: אני אלך מעצמי גם אם אינכם רוצים בכך.

את עבדו של אברהם ואת האנשים שבאו איתו לבית משפחתה של רבקה¹³⁹⁴: (ס) וַיְבָרְכוּ אֶת רַבְקָה משפחתה של רבקה בירכה את רבקה, וַיֹּאמְרוּ לָהּ כִּךְ אִמְרָה מִשְׁפַּחְתָּה שֶׁל רַבְקָה בִּשְׁעָה שֶׁהִיא בִּירְכָה אותה: אַחֲתָנוּ אַתְּ הִי לְאֵלֵי רַבְקָה אַחֲוֵינוּ: את תהיי לאלפים ורבות, אנחנו מברכים אותך שייצאו ממך צאצאים רבים,¹³⁹⁵ וַיִּירֶשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׁעַר שְׁנָאִיו וצאצאיך יכבשו את הערים של השונאים שלהם¹³⁹⁶: (סא) וַתִּקַּם רַבְקָה וַנְעֲרֹתֶיהָ רַבְקָה ונערותיה (הנערות ששימשו אותה) קמו,¹³⁹⁷ וַתִּרְכַּבְנָה עַל הַגְּמָלִים רבקה ונערותיה רכבו על הגמלים שהביא איתו עבדו של אברהם,¹³⁹⁸ וַתִּלְכְּנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ רַבְקָה ונערותיה הלכו אחרי עבדו של אברהם, וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רַבְקָה וַיֵּלֶךְ עִבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לִקַּח אִתּוֹ אֶת רַבְקָה וְהֵלֶךְ מֵאֵרֶם נְהַרִים¹³⁹⁹: (סב) וַיִּצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחֵי רְאִי יִצְחָק חֹזֵר מֵהִלִּיכְתּוֹ שֶׁהֵלֶךְ אֶל בְּאֵר לַחֵי רוּאִי. כפי שראינו, הבאר שלידה ראתה הגר את התגלות המלאך אליה נקראת "באר לחי רוואי" על שם שלידה התגלה מלאך ה',¹⁴⁰⁰ וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֵרֵי הַנֶּגֶב בִּזְמַן שֶׁיִּצְחָק חֹזֵר מִבְּאֵר לַחֵי רוּאִי, הוּא הִיָּה גֵר בְּדְרוֹמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל¹⁴⁰¹: (סג) וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֵה לַפְּנוֹת עָרֵב לַפְּנוֹת עֵרֵב, יֵצֵא יִצְחָק לְהִתְפַּלֵּל בְּשָׂדֵה,¹⁴⁰² וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא יִצְחָק זָקֵף אֶת עֵינָיו וְרָאָה,¹⁴⁰³ וְהִנֵּה גְּמָלִים בָּאִים (כשיצחק זקף את עיניו) הוּא רָאָה גְּמָלִים בָּאִים¹⁴⁰⁴: (סד) וַתִּשָּׂא רַבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרָא אֶת יִצְחָק רַבְקָה זָקֵפָה גַם הִיא אֶת עֵינֶיהָ וְהִיא רָאָה אֶת יִצְחָק, וַתִּפֹּל מֵעַל הַגְּמֹל רַבְקָה הִפִּילָה אֶת עַצְמָהּ מֵעַל הַגְּמֹל בִּשְׁעָה שֶׁהִיא רָאָתָה אֶת יִצְחָק, דֶּרֶךְ צְנִיעוּת¹⁴⁰⁶: (סה) וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַלֹּזֵה הַהַלֵּךְ בְּשָׂדֵה לְקִרְאָתָנוּ לַפְּנֵי שֶׁרַבְקָה הִפִּילָה עַצְמָהּ מֵעַל הַגְּמֹל, הִיא שָׁאלָה אֶת עִבְדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: מִיֵּהוּ הָאָדָם הַזֶּה שֶׁהוֹלֵךְ בְּשָׂדֵה לְקִרְאָתָנוּ (וכך ידעה להפיל עצמה מעל הגמל, כיוון שכבר ידעה שהאיש ההולך לקראתם הוא יצחק),¹⁴⁰⁷ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד עִבְדוֹ שֶׁל

¹³⁹⁴ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא למינקת שהייתה של רבקה כאשר היא הייתה קטנה.

¹³⁹⁵ אונקלוס. רש"י: את זרעך תקבלו את הברכה בה בירך ה' את אברהם בעקידת יצחק שירבה את זרעו.

ספורנו: את תהייה נוחה לבעלך כך שרק ממך יצאו האלפים והרבות.

¹³⁹⁶ אונקלוס.

¹³⁹⁷ אונקלוס.

¹³⁹⁸ א"ע.

¹³⁹⁹ אונקלוס. ספורנו: אליעזר לקח את רבקה מידי שלוחי אביה והעביר אותה לשלוחי הבעל כך שמרגע זה

הייתה נשואה ואז היה אליעזר גם עבדה של רבקה, ולכן המעבר בין הכינוי של אליעזר בפסוקים האחרונים

בהם כונה האיש לכינוי העבד. א"ע: בגלל שאליעזר היה עסוק בלקיחת רבקה, הוא לא שם לב לביאתו של

יצחק. רמב"ן: אליעזר שמר על רבקה, וזהו לשון קיחה כאן.

¹⁴⁰⁰ אונקלוס. רש"י: יצחק הלך להביא את הגר לאברהם כדי שישא אותה. ספורנו: הלך להתפלל ששליחותו של

אליעזר תצליח. רמב"ן: יצחק היה הולך פעמים רבות לבאר לחי רוואי כדי להתפלל, לפי שהיה גר בסמיכות

לשם. דבר נוסף שכתב הוא שבאר לחי רוואי הוא באר שבע, והוא גם המקום של האשל של אברהם. א"ע: כתב

שלושה פירושים על צלע זה של הפסוק. א. כמו שכתבנו שיצחק חזר מהליכתו אל באר לחי רוואי. ב. באר לחי

רוואי הוא רק שם אחד של המקום, ויש למקום שם נוסף: בא. ג. מבא היינו ממבוא העיר.

¹⁴⁰¹ אונקלוס.

¹⁴⁰² אונקלוס. א"ע: לשוח היינו ללכת בין השיחים. רשב"ם: כדי לטעת אילנות. ספורנו: יצחק סטה מהדרך כדי

שלא יפריעו לו עובדי הדרכים להתפלל.

¹⁴⁰³ אונקלוס.

¹⁴⁰⁴ ספורנו: יצחק הלך מצפון לדרום ואליעזר הלך מזרח למערב, וכל הם נפגשו. לפי הרשב"ם, יצחק ממש הלך

לקראת הגמלים.

¹⁴⁰⁵ אונקלוס. רש"י: רבקה ראתה את הדרו של יצחק, ולכן ישר הפילה עצמה מעל הגמל.

¹⁴⁰⁶ רש"י + רשב"ם. רש"י כתב שדעת אונקלוס היא גם שהפילה עצמה מעל הגמל, אך הרמב"ן כתב שהכוונה

היא שהיא סובבה את פניה מעל יצחק. ספורנו: רבקה נענעה בראשה לכבודו של יצחק.

¹⁴⁰⁷ א"ע, ובכך מוסבר מדוע הפילה עצמה, לפי שידעה שזהו יצחק. רש"י כתב שראתה את הדרו של יצחק.

רמב"ן כתב שרבקה לא הפילה את עצמה דווקא בגלל שהיא ידעה שזהו יצחק, אלא משום שראתה אדם הולך

אברהם ענה לרבקה: **הוא אֲדֹנָי** האיש שבא לקראתנו הוא האדון שלי, **וְתִקַּח הַצְעִיף וְתִתְּכֶם** רבקה לקחה צעיף והתעטפה בו¹⁴⁰⁸: **(סו) וַיִּסְפֹּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה הָעֶבֶד** סיפר ליצחק את כל המאורעות שאירעו לו בשליחותו לחפש לו אישה¹⁴⁰⁹: **(סז) וַיְבֹאֶה יִצְחָק הָאֵלֶּלָה שָׂרָה אִמּוֹ** יצחק הכניס את רבקה לאוחל, ואז ראה שמעשיה של רבקה היו מתוקנים כמו מעשיה של שרה אימו,¹⁴¹⁰ **וַיִּקַּח אֶת רַבְקָה וְתָהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֹּאהֲבֶהָ** יצחק התחתן עם רבקה ואהב אותה, **וַיִּנְחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ** לאחר שיצחק התחתן עם רבקה, הוא התנחם על מיתת אימו¹⁴¹¹:

בראשית פרק כה

(א) וַיִּסְף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה אברהם הוסיף והתחתן עם אישה נוספת,¹⁴¹² **וַיִּשְׁמָה קְטוּרָה** שמה של האישה הנוספת שאברהם התחתן איתה היה קטורה¹⁴¹³: **(ב) וַתֵּלֶד לוֹ קְטוּרָה** ילדה לאברהם:¹⁴¹⁴ **אֵת זְמֶרֶן וְאֵת יִקְשָׁן וְאֵת מְדָן וְאֵת מִדְיָן וְאֵת יִשְׁבָּק וְאֵת שׁוּחַ:** **(ג) וַיִּקְשֶׁן יֶלֶד אֶת שָׂבָא וְאֵת דָּדָן וּבְנֵי דָדָן הָיוּ אַשּׁוּרִים וְלְטוֹשִׁים וְלְאַמִּים** מדדן יצאו האומות הבאות: אשורים, לטושים ולאומים¹⁴¹⁵: **(ד) וּבְנֵי מְדָן עֵיפָה וְעֶפְרַיִם וְחִנְדָּן וְאֶבְיָדָע וְאַלְדָּעָה כָּל אֵלֶּה בְנֵי קְטוּרָה:** **(ה) וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק** אברהם נתן את כל מה שהיה לו ליצחק בנו¹⁴¹⁶: **(ו) וְלְבָנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת לְבָנָיִם** שהיו לו מהפילגשים (נשים שבשעה שאברהם התחתן איתן, הוא לא נתן להן כתובה) נתן אברהם רק מתנות,¹⁴¹⁷ **וַיִּשְׁלַחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדָנּוּ חַי קְדָמָה אֶל אֶרֶץ קְדָם** בעוד אברהם היה חי, הוא שילח את

לקראתם, וכך רך מוסר הנשים לעשות משום צניעות. רשב"ם: רבקה לא הייתה שואלת על כל אדם, אלא שראתה שיצחק נוטה מדרכו כדי ללכת לקראתם.

¹⁴⁰⁸ תרגום יונתן.

¹⁴⁰⁹ אונקלוס. רש"י: סיפר את כל הניסים שאירעו לו על שקפצה לו הארץ ושרבקה הזדמנה לפניו בתפילתו. רשב"ם: מטרת הסיפור היא כדי שיצחק יבין שהזיווג הוא מהשמים.

¹⁴¹⁰ אונקלוס. רש"י: לאחר שיצחק הביא את רבקה לאוהל, נעשית שרה כדוגמת שרה אימו, שכל זמן ששרה הייתה קיימת היה נר דולק מערב שבת לערב שבת, והייתה ברכה מצויה בעיסה וענן היה קשור על גבי האוהל, ולאחר ששרה מתה, הם פסקו, וכאשר רבקה נכנסה לאוהל, הם כולם חזרו. א"ע: הכוונה היא שיצחק הכניס אותה אל האהל של שרה אימו. רמב"ן: משמתה שרה לא הכניס יצחק אישה אחרת אל אוהלה של שרה עד שהגיעה רבקה, ואז הכניס אותה יצחק לאוהל של שרה כדי לכבדה.

¹⁴¹¹ אונקלוס. רש"י: כל זמן שאימו של אדם קיימת הוא כרוך אחריה, ולאחר מכן הוא מתנחם באשתו.

¹⁴¹² אונקלוס.

¹⁴¹³ רש"י: זו הגר ונקראה קטורה על שם שנאים מעשיה כקטורת ושקשרה פתחיה שלא הזדווגה לאדם מיום שפירשה מאברהם. א"ע אין זו הגר, שהרי כתוב ולבני הפילגשים בלשון רבים, סימן שאברהם התחתן עם כמה פילגשים. רש"י ענה על כך שפילגשים כתוב בלא י' כדי לומר שהייתה רק פילגש אחת: הגר. כמו"כ, יש לומר לפי רש"י "ויוסף" היינו שהוא לקח את הגר פעם נוספת. כלי יקר: הגר עשתה תשובה.

¹⁴¹⁴ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שקטורה גידלה אותם בשביל אברהם, אך אברהם עצמו הוליד רק את יצחק וישמעאל.

¹⁴¹⁵ רש"י. אונקלוס פירש שאשורים היינו שהכוונה היא ללשון מחנה. לטושים פירש רש"י שהכוונה היא למעין בדואים שיש להם אוהלים והם הולכים ממקום למקום. א"ע: אשורים הם המכירים את הדרכים ולטושים הם הצופים מרחוק, ובסוף דבריו כתב שהם שמות ואין בהם תואר.

¹⁴¹⁶ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לכח הברכה, שה' אמר לאברהם שהברכות מסורות בידו לברך את מי שרוצה, ואברהם נתן כח זה ליצחק. כלי יקר: נתן ליצחק את חלקו בעוה"ב.

¹⁴¹⁷ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לשם של טומאה או לכל המתנות שנתנו לו על שרה שלא רצה ליהנות מהם. רשב"ם: הכוונה היא להרבה ממון. ספורנו: מה שנתן אברהם לבניו מהפילגשים, לא נתן להם את הדבר בתורת ירושה.

בהסבר פילגשים כתב רש"י שהכוונה היא רק להגר, ובכך מסביר את הכתיב החסר של המילה פילגשים. רשב"ם כתב שהפילגשים הם הגר וקטורה. רמב"ן: מכיוון שה' אמר לאברהם שביצחק ייקרא לו זרע, כל נשותיו

הבנים שהיו לו מהפילגשים מעל יצחק בנו (שהיה בארץ כנען). אברהם שלח את בניו מהפילגשים מזרח אל ארץ קדם¹⁴¹⁸: (ז) וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חָיָה אֵלֶּה הֵם מִסֵּפֶר הַשָּׁנִים שֶׁאֲבִרָהָם חָיָה, מֵאֵת שְׁנֵה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ שָׁנִים אֲבִרָהָם חָיָה בְּמִשְׁךְ מֵאָה שִׁבְעִים וְחֲמִשׁ (175) שָׁנִים¹⁴¹⁹: (ח) וַיְגִזַּע אֲבִרָהָם גֹּוֹעַ, דִּהְיִינוּ, שֶׁהִנְשָׁמָה שְׁלוֹ יִצְחָק מֵהַגּוֹף בְּרַגַע אֶחָד לֵלֵא עֵיכּוֹב,¹⁴²⁰ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה אֲבִרָהָם מֵת בְּשִׁיבָה טוֹבָה, (לֵלֵא שְׂרָאָה אֶת צַעַר גְּלוֹת מִצְרַיִם),¹⁴²¹ זָקֵן וְשִׁבְעַת אֲבִרָהָם מֵת כִּשְׁהוּא הָיָה זָקֵן בְּשָׁנִים וְשִׁבְעַת, דִּהְיִינוּ, שְׂרָאָה אֶת כָּל מִשְׁאֲלוֹת לִיבּוֹ מִתְקִימוֹת לְטוֹבָה,¹⁴²² וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּיֹו אֲבִרָהָם נֹאסֶף אֶל עַמּוּיֹו (זֶהוּ כִּינּוּי נֹוֹסֶף לְמִיתָה)¹⁴²³: (ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנָיו אֶל מְעַרְתֵּי הַמִּכְפָּלָה בְּנֵי שֶׁל אֲבִרָהָם, יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל, קִבְּרוּ אֶת אֲבִרָהָם בְּמַעַרְתֵּי הַמִּכְפָּלָה,¹⁴²⁴ אֶל שְׂדֵה עֶפְרָן בֶּן צַחַר הַחֲתָנִי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מְמָרָא מַעַרְתֵּי הַמִּכְפָּלָה נִמְצָאָה בְּשֵׁדָה (שֶׁהִיָּה) שִׁיךְ לְעַפְרָן בֶּן צַחַר שֶׁהִיָּה מִבְּנֵי חַת, וְהַשְּׂדֵה נִמְצָא בְּחִבְרוֹן (כְּכִי שְׂרָאִינוּ, הָעִיר חִבְרוֹן נִקְרָאָה גַם מִמְרָא): (י) הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חַת הַשְּׂדֵה שֶׁקָּנָה אֲבִרָהָם מִבְּנֵי חַת, שְׂמָה קִבְּרַת אַבְרָהָם וְשְׂרָה אֲשֶׁתּוֹ (בְּשֵׁדָה זֶה שֶׁקָּנָה אֲבִרָהָם מִבְּנֵי חַת) נִקְבְּרוּ אֲבִרָהָם וְשֵׁרָה אֲשֶׁתּוֹ¹⁴²⁵: (יֵא) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם לֵאחֲרַי מוֹתוֹ שֶׁל אֲבִרָהָם, וַיְבָרַךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ הִי בְּרַךְ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ שֶׁל אֲבִרָהָם,¹⁴²⁶ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחַי רֵאִי יִצְחָק יֵשֶׁב לֵיד הַבְּאֵר שֶׁנִּקְרָאָה "בְּאֵר לַחַי רֵוֵאִי"¹⁴²⁷: (יב) וְאֵלֶּה תְּלִדּוֹת יִשְׁמַעְאֵל בֶּן אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרַיִת שֶׁפָּחַת שְׂרָה לְאַבְרָהָם אֵלֶּה הֵם הַצִּאֲצָאִים שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל בֶּן אֲבִרָהָם שֶׁהִגֵּר הַמִּצְרַיִת, שֶׁהִיָּתָה שֶׁפָּחַת שְׂרָה, יָלְדָה לְאַבְרָהָם: (יג) וְאֵלֶּה שְׂמוֹת בְּנֵי יִשְׁמַעְאֵל בְּשִׁמְתָם לְתוֹלְדֹתָם אֵלֶּה הֵם שְׂמוֹת בְּנֵי שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל לְפִי סֹדֵר לִידָתָם:¹⁴²⁸ בְּכֹר יִשְׁמַעְאֵל נָבִית וְקִדְרָר וְאֲדָבְאֵל וּמִבְּשָׁם: (יד) וּמִשְׁמֹעַ וְדוּמָה וּמִשָּׂא: (טו) חֲדָד וְתִימָא יִטּוֹר נְפִישׁ וְקִדְמָה: (טז) אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמַעְאֵל וְאֵלֶּה שְׂמֵתָם בְּחִצְרֵיהֶם וּבְטִירְתָם אֵלֶּה הֵם בְּנֵי שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל שֶׁהִיוּ גֵרִים בְּעָרִים שֶׁאֵין לָהֶן חוֹמָה (חִצְרֵיהֶם) וּבְעָרִים הַמוֹקְפּוֹת חוֹמָה (טִירוֹתָם),¹⁴²⁹ שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִים לְאִמָּתָם

היו ברמה של פילגש בהשוואה לשרה, אבל קטורה הייתה אישה אמיתית ונקראה פילגש בתורה רק כשהשוותה לשרה, או בגלל שמקורה הוא במשפחת עבדים. כמו"כ הסביר הרמב"ן שהסיבה שאברהם לא הקפיד והוא נשא אישה כנענית (קטורה) היא בגלל שההקפדה הייתה רק על יצחק ולא על אברהם, שהרי יצחק הוא ממשיך זרעו של אברהם, אך על שאר זרעו של אברהם אין קפידא.

בהגדרת פילגש כתב רש"י שהכוונה היא לאישה ללא כתובה. רמב"ן כתב שהכוונה היא לאישה ללא כתובה.

וקידושין.

¹⁴¹⁸ אונקלוס.

¹⁴¹⁹ רש"י: בן מאה כבן שבעים לכה ובן שבעים כבן חמש ללא חטא.

¹⁴²⁰ א"ע.

¹⁴²¹ רשב"ם.

¹⁴²² רמב"ן, וכך דרכם של צדיקים שאינם מתאווים לדברים גשמיים.

¹⁴²³ ספורנו: הכוונה היא שנאסף אל צרור החיים, אל העולם הבא.

¹⁴²⁴ אונקלוס. רש"י: מכך שישמעאל הקדים את יצחק אליו, סימן שעשה תשובה.

¹⁴²⁵ אונקלוס.

¹⁴²⁶ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לביקור של תנחומי אבליים. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שאברהם פחד

לברך את יצחק בגלל שצפה שעשיו ייצא ממנו, ולכן אמר אברהם שבעל הברכות, ה', יברך את מי שהוא רוצה,

ולכן בירך ה' את יצחק. רמב"ן בפסוק לד' כתב שהכוונה היא לברכה בתוספת עושר נכסים וכבוד.

¹⁴²⁷ רמב"ן.

¹⁴²⁸ רש"י.

¹⁴²⁹ אונקלוס.

ישמעאל הוליד אומה שיצאו ממנה שנים עשר אנשים חשובים¹⁴³⁰: (יז) וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מֵאֵת שָׁנָה
וְשָׁלְשִׁים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים ישמעאל חי במשך מאה שלושים ושבע שנים (137),¹⁴³¹ וַיָּגֹעַ וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל
עַמּוּי ישמעאל גווע (הנשמה שלו יצא מהגוף ברגע אחד ללא עיכוב) ומת: (יח) וַיִּשְׁכְּנוּ מִחֻלָּה עַד שׁוֹר
אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם בְּאֶמְקֵה צַאצְאֵי שֶׁל ישמעאל שכנו ממקום שנקרא חוילה עד מקום שנקרא
שור. שור נמצא לפני מצרים, על הדרך שמובילה לאשור,¹⁴³² עַל פְּנֵי כָּל אֶחָיו נִפְּל צַאצְאֵי ישמעאל שכנו
כנגד כל אחיהם, צַאצְאֵי ישמעאל שכנו בארצות שהיו מול ארצות אחיהם: אדום מואב ועמון¹⁴³³:

¹⁴³⁰ אונקלוס.

¹⁴³¹ רש"י: הסיבה שנכתבו שנותיו של ישמעאל הוא כדי לחשב את מספר השנים ששהה יעקב בבית המדרש של שם ועבר. רמב"ן: התורה נוהגת לספר את קורותיהם של בני הצדיקים, אלא שאצל עשיו לא כתבה זאת התורה משום שיעקב חי יותר מעשיו, והתורה לא רצתה לחזור לספר על עשיו. בפירוש שכתב עליו שהוא נכון כתב שישמעאל היה צדיק ועשה תשובה. גם רש"י כתב שלא נאמרה גויעה אלא אצל צדיקים, ומכאן הוכחה נוספת שישמעאל חזר בתשובה.

¹⁴³² אונקלוס.

¹⁴³³ למשמעות. רש"י פירש נפל היינו שכן, אלא שלאחר מותו של אברהם ישמעאל נפל יותר. כלי יקר: הכוונה היא שישמעאל עשה תשובה והכניע את עצמו בפני אחיו, וזוהי תיקונו. א"ע: בהתחלה ניסה לומר שהכוונה היא שחלקו של ישמעאל היה בקרב אחיו. לאחר מכן כתב שהכוונה היא שהיו נוסעים ממקום למקום (וכנראה שצריך לומר שהיו עוברים בארצות אחיהם בדרך) אך דחה פירוש זה. בסוף דבריו כתב שייטכן שהכוונה היא שישמעאל מת על ידי שנפל.

פרשת תולדות

(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֵלֶּה הֵם הַמְאֹרְעוֹת שֶׁעָבְרוּ עַל יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, ¹⁴³⁴ אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק אַבְרָהָם הוּא שֶׁהוֹלִיד אֶת יִצְחָק ¹⁴³⁵: (כ) וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה יִצְחָק הָיָה בֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה, בְּקָחְתוֹ אֶת רַבְקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדֵן אָרָם (יִצְחָק הָיָה בֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה) כִּאֲשֶׁר הוּא הִתְחַנֵּן עִם רַבְקָה, בְּתוּ שֶׁל בְּתוּאֵל מְאָרָם, שֶׁהָיָה גֵר בְּמִקּוֹם שֶׁנִּקְרָא "פְּדֵן אָרָם". כִּפִּי שְׂרָאִינוּ, אֲלֵעִזּוֹר יֵצֵא לְעִיר אָרָם נְהַרְיִים שֶׁם גָּרָה מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. צְמוּד לְעִיר אָרָם נְהַרְיִים הֵייתָה עוֹד עִיר שֶׁנִּקְרָאָה אָרָם צוּבָה. הַאֲיִזוֹר שָׁבוּ שֶׁכֵּנוּ שְׁתֵּי הָעָרִים הָאֵלֶּה נִקְרָאָה "פְּדֵן אָרָם", ¹⁴³⁶ אַחֲזוֹת לְבֶן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה יִצְחָק לָקַח אֶת אַחֲוֹתָיו שֶׁל לְבֶן הָאֲרָמִי לְאִשָּׁה ¹⁴³⁷: (כא) וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לִיקְוֹק לְנִכְח אִשְׁתּוֹ יִצְחָק הִתְפַּלֵּל לָהּ בְּשִׁבְלֵי שֶׁאִשְׁתּוֹ תֵּלֵד, ¹⁴³⁸ כִּי עֲקָרָה הוּא הִסִּיבָה שִׁיִּצְחָק הִתְפַּלֵּל לָהּ הִיא מְכִיוּן שֶׁרַבְקָה הֵייתָה עֲקָרָה, רַבְקָה לֹא יֵלְדָה בָּנִים לְיִצְחָק, ¹⁴³⁹ וַיַּעֲתֵר לוֹ יְקוֹק הִ' קִיבֵל אֶת תְּפִילָתוֹ שֶׁל יִצְחָק, ¹⁴⁴⁰ וַתֵּהָרֶר רַבְקָה אִשְׁתּוֹ רַבְקָה, אִשְׁתּוֹ שֶׁל יִצְחָק הִרְתָּה ¹⁴⁴¹: (כב) וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקַרְבָּהּ הַבָּנִים שֶׁהָיוּ בְּתוֹךְ בִּטְנָהּ רַבְקָה הִתְרוֹצְצוּ, רָצוּ

¹⁴³⁴ ספורנו. רש"י: הכוונה היא לתולדות ממש, ולעשיו ויעקב, אלא שבגלל שליציני הדור היו אומרים ששרה התעברה מאבימלך, צר ה' את קלסתר פניו של יצחק כפניו של אברהם ובכך העידו כולם על היותו של יצחק בנו של אברהם. בפירוש רש"י שבסוגריים, שאינו מופיע ברש"י שבהוצאת מוסד הרב קוק, כתוב שרק לאחר שאברהם שינה את שמו מאברם לאברהם, זכה להוליד את יצחק. הסבר נוסף שמופיע בסוגריים הוא שעל ידי שכתבה התורה יצחק בן אברהם, כתבה התורה אברהם הוליד את יצחק. רשב"ם: מכיוון שפרשת חיי שרה הסתיימה בתולדות ישמעאל, כתבה התורה שאברהם הוליד את יצחק להראות שעיקר תולדותו של אברהם הוא יצחק ולא ישמעאל. א"ע הוסיף פירוש שהכוונה בהוליד היינו שגידל אברהם את יצחק יותר מאת שאר בניו. רמב"ן: כך דרך התורה לחזור אל ראש הייחוס. אה"ח: אברהם גרם ליצחק שיוכל להוליד על ידי העקידה. פירוש נוסף שכתב הוא שבזכות שאברהם היה צדיק, אברהם הוליד את יצחק. הסבר נוסף שכתב הוא שללא יעקב, היה מת אברהם בכבשן האש, ולכן כתבה התורה שהתולדות של יצחק, יעקב, היא שנתנה לאברהם את האפשרות להוליד את יצחק. הסבר נוסף שכתב הוא שיצחק היה במדרגת העקידה כמו אברהם והוא לא נעקד בעל כרחו, אלא מסר עצמו לעקידה. הסבר נוסף שכתב הוא שיש כאן תוספת לתולדותו של אברהם, כמו שאברהם הוליד בן צדיק, כך גם יצחק הוליד בן צדיק. הסבר נוסף שכתב הוא שאינו דומה יצחק שהיה צדיק בן צדיק לאברהם שהיה צדיק בן רשע.

¹⁴³⁵ רש"י, כדי להוציא מליבנו שאבימלך הוא שהוליד את יצחק.

¹⁴³⁶ אונקלוס. בעניין החשבון ממנו עולה שיצחק היה בן ארבעים שנה כשהתחתן עם רבקה, כתב רש"י שכאשר בא אברהם מהר המוריה, הוא התבשר שנולדה רבקה, ויצחק היה באותו הזמן בן שלושים ושבע שנה: שרה מתה מיד אחרי העקידה, ושרה הייתה בת תשעים כאשר היא הולידה את יצחק וכאשר שרה מתה, היא הייתה בת מאה עשרים ושבע, ויצחק המתין עד שרבקה תהיה ראויה לביאה במשך שלוש שנים ומיד נשאה. כפי שכתבנו כבר בסוף פרת וירא, לפי הא"ע היה יצחק בשעת העקידה כבן חמש עשרה. אה"ח: הסיבה שהתורה מדגישה את עובדת היותו של יצחק בן ארבעים שנה כאשר התחתן עם רבקה היא כדי לומר לנו שהסיבה שיצחק התעכב כל כך מלהתחתן עד שהיה בן ארבעים שנה היא בגלל שחיכה לרבקה. רשב"ם: הפסוקים באים לומר לנו את החשבון שרבקה הייתה עקרה במשך עשרים שנה.

בהסבר פדן ארם, כתב רש"י שהיו שני מקומות שנקראו ארם: ארם נהריים וארם צובה, לכן נקרא המקום "פדן", על שם צמד של שני מקומות שנקראים ארם. פירוש נוסף שכתב (וכך כתב הא"ע) הוא שפדן היינו שדה ארם.

¹⁴³⁷ אונקלוס. א"ע: הסיבה שהתורה מדגישה את היותה של רבקה כאחותו של לבן היא בגלל שלבן היה ידוע ונכבד מאביה. רש"י: הסיבה שהתורה בכלל חזרה על היותה של רבקה ביתו של בתואל ואחותו של לבן היא כדי לומר לנו שלמרות שרבקה הייתה בת רשע ואחות רשע, בכל זאת לא למדה ממעשיהם. אה"ח: התורה באה להסביר מדוע ה' קיבל דווקא את תפילתו של יצחק ולא לרבקה. כמו כן הסביר שהארמי היינו רמאי. ספורנו: הסיבה שכתוב על לבן ובתואל היא כדי להסביר לנו מהיכן נולד עשיו הרשע.

¹⁴³⁸ אונקלוס + רשב"ם. רש"י הסביר שלשון עתירה היא ריבוי והפצרה בתפילה, והסביר שלנכח אשתו היינו מול אשתו, שיצחק עמד בזווית אחת של הבית ורק עמדה בזווית הבית מול יצחק ושניהם התפללו. ספורנו: למרות שה' הבטיח ליצחק שיהיו לו בנים, התפלל שהבנים יהיו מרבקה.

¹⁴³⁹ אונקלוס.

¹⁴⁴⁰ אונקלוס. רש"י: ויעתר היינו שה' נעתר והתפייס בתפילתו של יצחק. כמו כן הסביר רש"י שהסיבה שה' נעתר דווקא לתפילתו של יצחק ולא לתפילתה של רבקה היא מכיוון שיצחק היה צדיק בן צדיק ואינו דומה תפילתו של צדיק בן צדיק לתפילתו של צדיק בן רשע.

¹⁴⁴¹ אונקלוס.

והתנועעו, ¹⁴⁴² וְהֵאמְרוּ רַבְקָה אִמְרָה: אִם בֶּן אִם צֶעַר הָעֵיבוֹר הוּא כֹל כַּךְ גָּדוֹל, ¹⁴⁴³ לְמָה זֶה אָנֹכִי לְמָה אֲנִי בְּכָל רוּצָה לְהִיטֵב בְּהַרְיוֹן וּמִתְפַלֵּל עַל כֹּךְ לֵה, ¹⁴⁴⁴ וְתִלְךָ לְדָרֶשׁ אֶת יְקֹנֶךָ רַבְקָה הִלְכָה לְבַר מִה ה' אֹמֵר שִׁיחָהּ בְּסוּפָה, (עַל יְדֵי שֶׁהִלְכָה לְבֵית הַמְדַרְשׁ שֶׁל שָׁם וְעַבְרָה) ¹⁴⁴⁵: (כַּג) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶךָ לָהּ ה' עֲנֵה לְרַבְקָה, עַל יְדֵי שֶׁעָנָה לְשָׁם, וְשָׁם אָמַר אֶת דְּבַר ה' לְרַבְקָה: ¹⁴⁴⁶ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנִי יֵשׁ בְּבִטְנִי שְׁנֵי עַמִּים. ה' אָמַר לְרַבְקָה שִׂישׁ לֵה שְׁנֵי בָנִים בְּבִטְנָהּ, וְסִיבַת הַהִתְרוּצְצוֹת הַיָּא בְּגִלְל שְׁכָאֲשֶׁר אִישָׁה נִמְצְאָת בְּהַרְיוֹן עִם תְּאוֹמִים, צֶעַר עֵיבוֹרָה גָּדוֹל יוֹתֵר, ¹⁴⁴⁷ וְשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעֵיד יִפְרְדּוּ וּמִהַמְעִיִּים שֶׁלךְ יִיצְאוּ שְׁנֵי מַלְכִים, אֶחָד מֵהֶם יִהְיֶה רֹשֶׁע וְאֶחָד מֵהֶם יִהְיֶה צַדִּיק, ¹⁴⁴⁸ וְלֵאמֹם מְלֵאִם יִאֲמִין וְכָל מַלְכוּת תִּתְחַזַּק מִחוֹלְשָׁתָהּ שֶׁל הַמַּלְכוּת הַשְּׁנִייה, ¹⁴⁴⁹ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר וְהַבֵּן הַגָּדוֹל יוֹתֵר (וְכֹן הַמַּלְכוּת שֶׁתִּצְאָ מִמֶּנּוּ) יַעֲבֹד אֶת הַבֵּן הַקָּטָן יוֹתֵר (וְאֵת הַמַּלְכוּת שֶׁתִּצְאָ מִמֶּנּוּ) ¹⁴⁵⁰: (כַּד) וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לְלֵדָתָהּ כֹּאֲשֶׁר מִלְּאוּ לְרַבְקָה יְמֵי הַרְיוֹנָהּ, כֹּאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַזְּמַן שֶׁרַבְקָה תֵּלֵד, ¹⁴⁵¹ וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ הַתְּגַלָּה שֶׁהָיוּ תְּאוֹמִים בְּבִטְנָהּ שֶׁל רַבְקָה ¹⁴⁵²: (כֶּה) וַיִּצְא הָרֵאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי הוֹוֹלֵד הָרֵאשׁוֹן שִׁיבָה מִבִּטְנָהּ שֶׁל רַבְקָה יִצָּא כִּשְׁהוּא אָדוּם, ¹⁴⁵³ כְּלוֹ כְּאֲדָרְתָּ שְׁעָר וְכֹן יִצָּא הוֹוֹלֵד הָרֵאשׁוֹן שִׁיבָה מִבִּטְנָהּ שֶׁל רַבְקָה כִּשְׁהוּא שְׁעִיר מְאוּד, כִּמוֹ שְׁאֵרִיג שֶׁל צִמְרָה מִלֵּא גַם הוּא בְּשַׁעֲרוֹת, ¹⁴⁵⁴ וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֲשׂוֹ כֹּלָם הָיוּ קוֹרְאִים אֶת שְׁמוֹ שֶׁל הוֹוֹלֵד הָרֵאשׁוֹן שִׁיבָה מִבִּטְנָהּ שֶׁל רַבְקָה בְּשֵׁם עֲשִׂי ¹⁴⁵⁵: (כּו) וַאֲחֵרֵי כֵן אַחֲרָי

¹⁴⁴² רש"ם וכן משמע מאונקלוס שתרגם דחקו, היינו כנראה שדחקו אחד את השני במרוצתם. רש"י: הכוונה היא שהם רצו כדי לצאת. כאשר רבקה הייתה עוברת על פתחי עבודה זרה היה עשיו רץ לצאת וכאשר הייתה עוברת על פתחו של בית מדרשו של שם ועבר, היה יעקב רץ לצאת. הסבר נוסף שכתב רש"י הוא שעשיו ויעקב היו מתרוצצים ורבים ביניהם בחלוקת הנחלה של שתי עולמות. אוה"ח: הכוונה היא שהבנים נדחקו לצאת החוצה והיה בכך משום סכנה להמשך הריונה.

¹⁴⁴³ רש"י.

¹⁴⁴⁴ רש"י. א"ע: רבקה אמרה שאם כך הוא המנהג שכך נראה הריון, מדוע הריונה הוא שונה מהריון של שאר הנשים. ספורנו: על ידי ריבוי הבנים, רבקה פחדה שהיא תיכנס לסכנה, והיא שאלה, אם היא מסתכנת בכך שיש לה שני בנים בקרבה כדי שהיא תוליד צאצאים רבים, למה בירכו אותה שריבוי הצאצאים יגיע ממנה, הרי יש בכך סכנה. אוה"ח: רבקה אמרה שבגלל שיש סכנה להריונה, היא אינה מבינה מדוע היא רצתה להיכנס אל להריון. רמב"ן: רבקה אמרה שהלוואי והיא תמות היות ואינה מבינה מדוע היא רוצה להישאר בחיים. כלי יקר: רבקה אמרה שאם אותו וולד מנסה לצאת גם בבתי ע"ז וגם בבתי מדרשות, אם כן אין לה שום יתרון על אף אישה אחרת.

¹⁴⁴⁵ רש"י. רמב"ן: דרישה אל ה' זוהי תפילה. רש"ם: הלכה אל הנביאים.

¹⁴⁴⁶ רש"י. רש"ם: על ידי נביא. א"ע הוסיף אפשרות שהכוונה היא לאברהם עצמו שאמר לרבקה.

¹⁴⁴⁷ אונקלוס + רש"ם. ספורנו: ההתרוצצות היא בגלל שכל אחד מהבנים מיצג את ההפך מהתאום השני. רמב"ן: ההתרוצצות היא סימן למה שיהיה בעתיד, ולאחר שהסימן כבר נעשה, שני הבנים יהיו שקטים מעתה ואילך. רש"ם: כתוב גיים והכוונה היא לאנטונינוס ורבי שלא פסק מעל שולחנם צנון וחזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.

¹⁴⁴⁸ אונקלוס + רש"י.

¹⁴⁴⁹ רש"י.

¹⁴⁵⁰ אונקלוס. רש"ם: בגלל זה אהבה רבקה את יעקב.

¹⁴⁵¹ אונקלוס. רש"י: אצל תמר לא כתוב כן מכיוון שתמר לא מלאו ימיה אלא ילדה את התאומים כשהם היו שבעה חודשים בבטנה.

¹⁴⁵² אונקלוס. רש"י: אצל תמר כתוב תאומים בכתוב מלא ואילו כאן כתוב הדבר בכתוב חסר, היות ואצל תמר היו שניהם צדיקים, ואילו אחד הבנים היה צדיק והשני היה רשע. א"ע: כך דרך הכתוב להחסיר את א' השורש. רש"ם: והנה בא לומר שהיה כאן חידוש שלא הייתה סבורה שיהיו תאומים בבטנה.

¹⁴⁵³ אונקלוס.

¹⁴⁵⁴ רש"י. כלי יקר: היה דרכם של הצנועים בימיהם ללבוש אדרת שיער, ובכך שעשיו יצא כאילו עם אדרת שיער, הרי זה סימן שהוא יהיה צבוע.

¹⁴⁵⁵ רש"י, והסיבה היא מכיוון שהוא היה עשוי בשערו כאילו היה מבוגר. א"ע: הכוונה היא לכל מי שראה את עשיו. כמו"כ הסביר הא"ע שהיה כאן נס שהשליות נפתחו יחד באופן שיעקב היה יכול להחזיק ביד עשיו.

שעשיו יצא מבטן אימו, **יָצָא אָחִיו** יצא אחיו של עשיו מבטן אימו, התאום הנוסף יצא מבטנה של רבקה,¹⁴⁵⁶
וַיְדוּ אֶחָזֶת בְּעֵקֶב עֵשָׂו בשעת יציאת הוולד השני מבטנה של רבקה, ידו אחזה בעקב של עשיו,¹⁴⁵⁷ **וַיִּקְרָא**
שְׁמוֹ יַעֲקֹב ה' קרא לתאום שיצא שני בשם יעקב,¹⁴⁵⁸ **וַיִּצְחָק בֶּן שָׁנָה בְּלִדְתָּ אֹתָם** יצחק היה בן
שישים שנה כאשר רבקה ילדה את עשיו ואת יעקב¹⁴⁵⁹: **(כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים** עשיו ויעקב גדלו,¹⁴⁶⁰ **וַיְהִי עֵשָׂו**
אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שָׂדֵה (לאחר שעשיו ויעקב גדלו) עשיו היה יודע לצוד חיות וכן היה בקי בעבודת
האדמה,¹⁴⁶¹ **וַיַּעֲקֹב אִישׁ תֵּם יָשָׁב אֲהָלִים** ויעקב היה אדם תמים והיה יושב בבית המדרש¹⁴⁶²: **(כח) וַיֵּאָהֵב**
יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו יצחק אהב את עשיו היות ועשיו היה צד חיות ומביא ליצחק לאכול
מבשרו,¹⁴⁶³ **וַרְבֵּקָה אֲהָבְתָ אֶת יַעֲקֹב** ורבקה הייתה אוהבת את יעקב, בגלל שהיא הכירה בתמימותו, ובגלל
שידעה על ידי הנבואה שבנה הגדול יעבוד את בנה הקטן ('ורב יעבוד צעירי')¹⁴⁶⁴: **(כט) וַיִּזְדַּר יַעֲקֹב נֹזֵד**
יעקב בישל תבשיל,¹⁴⁶⁵ **וַיָּבֵא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֵה וְהוּא עָיִף** (בשעה שיעקב בישל את התבשיל) עשיו הגיע
מהשדה כאשר הוא היה עייף¹⁴⁶⁶: **(ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב** עשיו אמר אל יעקב: **הֲלֹעֵיטְנִי נָא מִן הָאֲדָם**
הָאֲדָם הַזֶּה תִּשְׁפֹּךְ לִפִּי את העדשים האדומות הללו שבישלת. עשיו אמר ליעקב שהוא (עשיו) יפתח את פיו,

¹⁴⁵⁶ אונקלוס. רש"י: בדין היה יעקב בכור שהרי הוא נוצר מטיפה ראשונה, כמו שכאשר מכניסים שתי אבנים אל תוך שפופרת, הפנימי יותר הוא שנכנס ראשון ויוצא אחרון.

¹⁴⁵⁷ אונקלוס. רש"י: יש בכך סימן שעשיו לא יספיק לסיים את מלכותו עד שיעקב ייטול ממנו את המלכות.
¹⁴⁵⁸ רש"י. אוה"ח: הראיה שאין זה יצחק הוא מכך שבסוף הפסוק כתוב שיצחק היה בן שישים בלדת אותם, ואם גם צלע זה של הפסוק מדבר על יצחק, היה צריך להיות כתוב "והוא בן שישים שנה בלדת אותם". בפירוש נוסף כתב רש"י שהכוונה היא שיצחק קרא ליעקב בשם זה. כלי יקר: מכיוון שיש הרבה דרכים רעות ורק דרך אחת טובה, ממילא יוצא שיש הרבה שקראו לעשיו בשם זה אך רק יחידים קראו ליעקב בשמו.

¹⁴⁵⁹ אונקלוס. רש"י עשה את חשבון שישים השנים כך: יצחק היה בן ארבעים בשעה שהוא התחתן עם רבקה, והמתין עד שתהיה בת שלוש עשרה ותהיה ראויה להריון. לאחר מכן המתין יצחק עוד עשר שנים כמו שעשה אביו לשרה, ורק אז הבין שהיא עקרה והתחיל להתפלל עליה. כמו כן מסביר רש"י שיצחק לא רצה לישא שפחה, כיוון שבהר המוריה הוא התקדש להיות עולה תמימה.

¹⁴⁶⁰ אונקלוס. רש"י: כל זמן שהיו קטנים, לא היה ניכר טבעם עפ"י מעשיהם, ורק לאחר שנהיו בני שלוש עשרה שנה, עשיו פרש לבתי ע"ז ויעקב פרש לבתי מדרשות.

¹⁴⁶¹ רשב"ם + ספורנו. רש"י: יודע ציד היינו שהיה יודע לצוד ולרמות את פיו בכך שהיה שואל אותו כיצד מעשרים את המלח ואת התבן, וכך חשב יצחק שעשיו מדקדק במצוות. בפירוש איש שדה כתב רש"י שהכוונה היא שהיה אדם יושב ובטל. א"ע: הכוונה באיש ציד הינו שיועד דרכי מרמה והיה משתמש בהם כדי ללכוד בעלי חיים ולצוד אותם, שהרי כדי לצוד בעלי חיים צריך להשתמש בדרכי מרמה. כלי יקר: עשיו היה צד נשים מתחת לידי בעליהן, ואילו יעקב שהיה איש תם ופרוש מעריות בגלל שנולד מהול, היה מתרחק מעריות.

¹⁴⁶² אונקלוס. רשב"ם: הכוונה היא שהיה יושב באוהל ורועה את צאן אביו. רש"י: כל מי שאין פיו חריף לרמות נקרא תם, ובפירוש יושב אוהלים פירש כמו האונקלוס אלא שפירט שהכוונה היא לאוהל של שם ולאוהל של עבר. ספורנו התורה מצינת שני אוהלים בהם ישב יעקב: אוהל אחד הוא אוהל של מקנה והאוהל השני הוא אוהל בה היה יושב ומתבונן כדי להכיר את בוראו.

¹⁴⁶³ רש"י עפ"י פשוטו. עפ"י המדרש כתב שציד היה בפיו של עשיו שהיה מרמה את אביו. רמב"ן כתב שעפ"י הפשט חסר את המעשה עצמו, שיצחק היה אוכל מצידו של עשיו, אך לאחר מכן כתב שייטכן שהציד היה תמיד בפיו של יצחק, תמיד יצחק היה מתאוה לאכול את הציד של עשיו. בפירושו השני עליו כתב "והנכון בעיניי" כתב שהכוונה היא לתאור של עשיו, עשיו תמיד היה דואג לציד בפיו של יצחק. ספורנו: הכוונה היא שיצחק היה אוהב גם את עשיו אבל לא שיצחק היה אוהב רק את עשיו, וזאת לעומת רבקה שאהבה רק את יעקב בגלל שהיא הכירה ברשעותו של עשיו. אוה"ח: הסיבה שעשיו היה צד דווקא את יצחק ולא את רבקה היא בגלל שפחד מהקללה של יצחק (שהוא צדיק בן צדיק) ולא משל רבקה. כמו"כ הסבר עפ"י ההלכה שיצחק היה חייב להאכיל את רבקה באוכל, ולכן לא הרגישה רבקה אהבה מיוחדת כלפי עשיו שבסך הכל מילא את חובתו כלפי רבקה כאשר האכיל אותה. דבר נוסף שכתב הוא שייטכן שעשיו היה מרמה את יעקב כאשר רבקה לא הייתה בסביבה, ולכן רבקה לא הייתה יכולה להזהיר את יצחק. הכלי יקר כתב שעשיו היה מצוי אצל יצחק ולא אצל רבקה, ולכן היה יצחק אוהב את עשיו ולא רבקה.

¹⁴⁶⁴ אונקלוס + רשב"ם.

¹⁴⁶⁵ אונקלוס.

¹⁴⁶⁶ אונקלוס. רש"י: היה עייף מהרציחה. א"ע: כמו אונקלוס, הכוונה היא לעייפות ממש.

ויעקב ישפוך לתוך פיו את העדשים האדומות שבישל,¹⁴⁶⁷ **כִּי עֵיף אָנֹכִי** (תשפוך לפי את העדשים האדומות) מכיוון שאני (עשיו) עיף,¹⁴⁶⁸ **עַל בֶּן קָרָא שְׁמוֹ אָדוֹם** לכן, האנשים היו קוראים לעשיו בשם אדום, כדי ללעוג עליו שבשביל נזיד עדשים אדום, הוא מכר את בכורתו¹⁴⁶⁹: **(לֹא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב** יעקב אמר לעשיו: **מִכְרָה כִּיֹּם אֶת בְּכֹרְתְךָ לִי תִמְכֹּר לִי מִיד אֶת בְּכֹרְתְךָ**, ואז אתן לך לאכול מהעדשים האדומות¹⁴⁷⁰: **(לֵב) וַיֹּאמֶר עֲשׂו עֲשׂו** עשיו אמר ליעקב: **הֲיֵה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת** מן הסתם שאני הולך למות, ושלא אאריך ימים, שהרי אני (עשיו) עוסק במלאכת הצידה שהיא מלאכה מסוכנת,¹⁴⁷¹ **וְלָמָּה זֶה לִי בְּכָרָה** ומכיוון שאני הולך למות בקרוב, אין לי שום צורך בבכורה: **(לֵג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב** יעקב אמר לעשיו: **הֲשִׁבְעָה לִי כִּיֹּם** תישבע לי מיד שאתה מוכר לי את הבכורה,¹⁴⁷² **וַיִּשְׁבַּע לוֹ** עשיו נשבע ליעקב על מכירת הבכורה, **וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב** עשיו מכר את הבכורה ליעקב: **(לד) וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֲשׂו לֶחֶם וְנִזִּיד עֲדָשִׁים** יעקב נתן לעשיו לחם ואת תבשיל העדשים שבישל,¹⁴⁷³ **וַיֹּאכַל וַיִּשְׂתֶּ וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ** עשיו אכל את הלחם, שתה את נזיד העדשים, קם

¹⁴⁶⁷ רש"י. אונקלוס פירש שהלעיטיני היינו להטעים אותו, אך ייתכן שאינו מתכוון בכך לפרש בשונה מרש"י. א"ע: הכוונה היא האכילני. כמו"כ הסביר רש"י את הסיבה שיעקב בישל את העדשים האדומות, וכתב שבאותו היום מת אברהם כדי שלא יראה את עשיו יוצא לתרבות רעה, וכדי שאברהם ימות בשיבה טובה, ה' קיצר משנותיו חמש שנים, ויעקב בישל את העדשים כדי להברות את אבל (את יצחק). הסיבה שיעקב בישל דווקא עדשים היא בגלל שהעדשים דומות לגלגל שחוזר בעולם. אוה"ח: כתב שיעקב בישל את התבשיל כדי לנסות להתקרב ליצחק. לאחר שראה שיצחק אוהב את עשיו בגלל שהוא צד ציד ומביא ליצחק, גם יעקב רצה לבשל תבשילים כדי להביאם אל יצחק. כלי יקר בפס' לב' כתב שיעקב בישל את נזיד העדשים כדי לומר לעשיו שהוא עוד מעט הולך למות מרוב שעוסק בצידה שהיא מלאכה מסוכנת, ולכן עדיף כבר שימכור את הבכורה. רשב"ם: סיבת הכפל: "האדם האדם הזה" הוא משום שדרך אדם עיף לכפול את דבריו. רמב"ן: עשיו הסתפק אם הכוונה היא לעדשים שהיו אדומות או לעדשים שבושלו בתבשיל אדום, וכך נהיו אדומים, ולכן אמר בסתם "האדם האדם הזה".

¹⁴⁶⁸ אונקלוס.

¹⁴⁶⁹ רמב"ן. לפי הרשב"ם נראה לי שהכוונה היא שיעקב קרא כך לעשיו כדי לבזות אותו. אוה"ח: עשיו קרא לעצמו, בגלל שהוא חשב שהוא ניצל על ידי אכילת העדשים האדומות.

¹⁴⁷⁰ רשב"ם וכן פירש הרמב"ן. רש"י ואונקלוס: הכוונה בכיום היא שכמו שהיום ברור, כך גם המכירה תהיה ברורה. רמב"ן רצה לפרש בדעת האונקלוס שהכוונה היא כיום הזה, היינו ביום לאחר שימות אביהם. יעקב לא התכוון שעשיו ימכור לו את הבכורה מיד, אלא התכוון שביום שימות אביהם, עשיו ימכור לו את בכורתו. כמו כן, כתב הרמב"ן, שיש אומרים שהמכירה של הבכורה לא הייתה תמורת נזיד העדשים, אלא תמורת כסף, אלא בשעה שעשיו רצה לאכול את נזיד העדשים, יעקב רצה להוציא ממנו הסכמה שעשיו ימכור לו את בכורתו בכסף (ובאמת כך פירש רשב"ם בפס' לג'). אמנם ספורנו בפס' לד' כתב שהמכירה הייתה על ידי קניין חליפין. ספורנו: יעקב אמר לעשיו: תמכור לי את הבכורה בגלל היום, בגלל שמרוב עייפות כמו שאתה עיף היום, ואינך יכול לעבוד בבית המקדש, תמכור לי את הבכורה. אוה"ח: בגלל שחלק מפרטי מכירת הבכורה נוגעים לדברים שחלים רק אחרי מיתתו של יצחק, והרי זה דבר שאינו בא לעולם שלא ניתן להקנותו, אמר יעקב לעשיו למכור את הבכורה כבר מעתה. כלי יקר: הבכורה כיום אינה נחשבת בעיניך, שהרי הבכורות עובדים במקדש, ולך לא אכפת מכך. כמו"כ הסביר שיעקב אמר לעשיו שהיום אין הבכורה שווה הרבה, שהרי אין ידוע אם ליצחק יהיו נכסים בשעת מיתתו או לא.

בטעם שרצה יעקב בבכורה כתב רש"י שיעקב ידע שעתידה העבודה במקדש להיות על ידי הבכורות, ולכן לא רצה שעשיו יעבוד בבית המקדש. א"ע: הבכור נחשב למעולה יותר באחיו בכך שירש פי שתיים ממנו, וכן בכך שהקטן קם בפני הבכור וחייב לשרתו כמו הבן שמשרת את האב.

¹⁴⁷¹ רשב"ם. רש"י: כוונת עשיו שהוא הולך למות על ידי העבודה במקדש, שהרי שתוי יין או פרוע ראש שעבד חייב מיתה. ספורנו: עשיו אמר שהוא הולך למות מרוב חולשה.

¹⁴⁷² עפ"י הרשב"ם בפסוק לא'. ספורנו: הצורך בשבועה נובע מהיות הקניין על דבר שאין בו ממש, והשבועה ממלאת את חסרונה של השבועה.

¹⁴⁷³ אונקלוס.

והלך, ויבז עשו את הבכורה עשיו ביזה את הבכורה בכך שהבכורה לא היתה חשובה בעיניו, והוא מכר אותה¹⁴⁷⁴:

בראשית פרק כו

(א) ויהי רעב בארץ היה רעב בארץ כנען,¹⁴⁷⁵ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם רעב זה היה חוץ מהרעב הראשון שהיה בימיו של אברהם, (עליו מסופר בפרק יב),¹⁴⁷⁶ וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה יצחק הלך לגור, לאבימלך מלך פלשתים, כדי שאבימלך יפרנס אותו בשנות הרעב, שהרי אבימלך היה בעל בריתו של אברהם¹⁴⁷⁷: (ב) וירא אליו יקוק ה' התגלה אל יצחק,¹⁴⁷⁸ ויאמר ה' אמר ליצחק בשעת ההתגלות אליו: אל תרד מצרימה (ה' אמר ליצחק) אל תרד למצרים כפי שהתכוונת לעשות,¹⁴⁷⁹ שכך בארץ אשר אמר אליך אלא תשכון, תגור בארץ שאני אומר לך לגור בה, כאשר הכוונה היא שיצחק יישאר בארץ גר¹⁴⁸⁰: (ג) גור בארץ הזאת תגור בארץ הזאת, בארץ גר, ואתה עמך

¹⁴⁷⁴ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שגם לאחר המכירה, הבכורה לא הייתה חשובה בעיני עשיו, והוא חשב שהבכורה לא הייתה ראויה את המחיר שקיבל עליה. רשב"ם: בגלל שבסוף עשיו התחרט על מכירת הבכורה, התורה הדגישה שבשעת המכירה הייתה מכירה גמורה ולא היה אכפת לעשיו שמכר את הבכורה. א"ע: עשיו ביזה את הבכורה היות וליצחק לא היה רכוש, שיצחק איבד את כל רכושו. כמו"כ כתב שרף עורי לב יחשבו על העשירות שהיא מעלה. הרמב"ן דחה את דברי הא"ע הללו וכתב שיצחק היה עשיר גדול, וגם הברכה שבירך ה' את יצחק לאחר מותו של אברהם היא ברכה בעושר וכבוד. לפי דברי הרמב"ן, כל האבות היו כמלכים, ומלכי הגויים היו באים לפנייהם כדי לכרות ברית איתם, ולו היה יצחק אדם שאיבד את נכסיו לא היה אבימלך אומר לו שהוא ראה שה' עימו. לכן פירש שביזוי הבכורה היא בגלל אכזריות ליבו של עשיו. כמו"כ כתב הרמב"ן שייטכן שלפני ציווי הבכורה היה הבכור רק מקבל את מעלת האב, אך לא היה נוחל נחלה כפולה בבית האב (אם כי ייתכן שהיה נוטל מעט יותר משאר אחיו), ולכן כאשר יעקב הביא ליצחק את הצייד אמר שהוא הראוי להיות הבכור ולהתברך ממנו. את ההון שהיה ליצחק, לא נתן יצחק ליעקב, היות ויעקב ברח לפדן ארם, או כדי שעשיו לא יקנא בו יותר, או בגלל שכדברי חז"ל אלפיז גזל מיעקב את רכושו.
¹⁴⁷⁵ מהמפרשים משמע שהרעב היה בארץ כנען, כך מרשב"ם ועוד.

¹⁴⁷⁶ אונקלוס. ספורנו: מימות אברהם ועד עתה לא היה רעב כל כך גדול שבגללו אנשים היו צריכים לצאת מהארץ. רמב"ן: הסיבה שהתורה הזכירה את הרעב שבימי אברהם היא מכיוון שעד ימות אברהם לא היה רעב בארץ. בפירושו השני כתב שבגלל שאברהם ירד למצרים ושם נעשה לו כבוד גדול, רצה יצחק גם הוא לרדת אל ארץ מצרים. גם רשב"ם פירש שיצחק רצה לרדת אל ארץ מצרים אלא שה' מנע זאת ממנו. ספורנו: יצחק הלך לאבימלך מלך גרר כדי לבקש ממנו רשות לצאת מארצו לכיוון ארץ מצרים. רמב"ן: יצחק הלך אל אבימלך.
¹⁴⁷⁷ רמב"ן, וכן כתב איינו יודעים אם זהו אבימלך שהיה מלך פלשתים בימי אברהם, או שכל מלכי הפלשתים נקראו אבימלך (אך בכל מקרה היה אבימלך מחוייב ליצחק, שהרי הברית שכרת אבימלך עם אברהם מחייבת גם את צאצאיהם). ספורנו: יצחק הלך לאבימלך מלך גרר כדי לבקש ממנו רשות לצאת מארצו לכיוון ארץ מצרים.

¹⁴⁷⁸ אונקלוס. רמב"ן: ייתכן לומר שה' התגלה אל יצחק עוד לפני שהוא הלך אל אבימלך, וה' אמר ליצחק להישאר בגבולות ארץ ישראל, אלא אמר לו ה' שישתובב בכל הארצות שבארץ כנען, ובאחד מהם יאמר לו ה' להישאר.
¹⁴⁷⁹ רשב"ם.

¹⁴⁸⁰ עפ"י רשב"ם. ספורנו: ה' אמר ליצחק שלא ירד למצרים בגלל שחסר לו מקנה בארץ כנען, אלא אמר ליצחק להמשיך לרעות את הצאן שלו בארץ כנען, ומרעה הצאן שם יצליח למרות הרעב. רמב"ן: אין הכוונה שדווקא עכשיו יצחק יישאר בארץ שיאמר לו ה', אלא שתמיד הוא צריך לשכון במקום בו אמר לו ה' לשכון, ועתה אומר לו ה' לשכון בארץ פלשתים. כמו"כ, כתבנו כבר את הסברו השני של הרמב"ם שעוד לפני שיצא יצחק מארצו, אמר לו ה' שישתובב בארצות שבארץ כנען, ובאחד מהם יאמר לו ה' לשבת, וכאשר יצחק הגיע אל ארץ גרר, ה' אמר לו לשבת שם (מעין מה' קרה לאברהם עם סיפור העקידה). אוה"ח: ה' ציווה את יצחק לגור בארץ שיאמר לו לשבת שם, גם אם זה יהיה בניגוד לרצונו, ובכך יקבל יצחק שכר גדול יותר. כלי יקר: ה' מנע מיצחק לצאת לחוץ לארץ לפי שאין שם מקום גילוי שכינה, וה' אמר לו לצאת אל מקום בארץ ישראל שיוכל לקבל שם את שכינתו. כמו"כ הסביר הכלי יקר את ההבדל שבהתחלה אמר ה' לשכון בארץ היינו ישיבה ארעית, ולאחר מכן אמר לו לגור בארץ שהכוונה היא ממש לגור שם, ועל כך הסביר הכלי יקר שמצד קניית השלמות הרוחנית, יצחק יזכה בארץ הזאת לקניין רוחני גדול, ואילו השכינה הארעית היא שיהיה בארץ הזאת כמו גר.

וְאֶבְרַכְךָ וְאֲנִי (ה') אֶהְיֶה בְעֶזְרְתְךָ (שֶׁל יִצְחָק) וְאֶבְרַכְךָ אוֹתְךָ,¹⁴⁸¹ כִּי לֹדְךָ וְלִזְרַעְךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְךָ (ה') אֶמַר לִיִּצְחָק שְׁעָלֶיךָ לְגֹר בְּאֶרֶץ וְשִׁיחֶיהָ בְעֶזְרְתוֹ) כִּיִּוֹן שְׁאֲנִי (ה') אֶתֵּן לְךָ (יִצְחָק) וְלִצְאֲצֵאֲךָ אֶת כָּל הָאָרְצוֹת הַלְלוּ, וּמִכִּיּוֹן שְׁכֶךָ, אֶסוּר לְךָ לְצַאת מֵאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ,¹⁴⁸² וְהִקְמֹתִי אֶת הַשְּׂבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ וּבְכַךְ אֲנִי (ה') אֶקִּיִּים אֶת הַשְּׂבֻעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ, שְׁאֵתֵן לוֹ אֶת כָּל הָאָרְצוֹת הָאֵלֶּה¹⁴⁸³: (ד) וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי (ה') אֶרְבֶּה אֶת צֵאצְאֲךָ (יִצְחָק), כֹּאֲשֶׁר הֵם יֵהְיוּ רַבִּים כְּמוֹ שֵׁשׁ הֶרְבֵּה כֹּכְבִים בַּשָּׁמַיִם,¹⁴⁸⁴ וְנָתַתִּי לְזֶרְעְךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְךָ (ה') אֶתֵּן לְצֵאצְאֲךָ אֶת כָּל הָאָרְצוֹת הָאֵלֶּה,¹⁴⁸⁵ וְהִתְבָּרַכְנוּ בְּזֶרְעְךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ וּבִזְכוּת צֵאצְאֲךָ, כָּל הָעַמִּים שֶׁבְּאֶרֶץ יִתְבָּרְכוּ¹⁴⁸⁶: (ה) עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקִלְיָי (ה') אֶמַר לִיִּצְחָק שִׁרְבֵה אֶת זֶרְעוֹ, שִׁיִּתֵּן לְצֵאצְאֵי אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וּשְׂבֻזְכוּת זֶרְעוֹ יִתְבָּרְכוּ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ) בְּשֹׁכֵר שֶׁאֲבָרְהֶם קִיבַל אֶת דְּבָרַי (דְּבָרֵי ה') כְּשִׁנְסִיתִי אוֹתוֹ. בִּזְכוּת שֶׁאֲבָרְהֶם עִמָּד בְּנִיִּסְיוֹנוֹת שֶׁהִ' נִיִּסָּה אוֹתוֹ, הִבְטִיחַ ה' לִיִּצְחָק אֶת כָּל הַדְּבָרִים הַלְלוּ,¹⁴⁸⁷ וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֶרְתִּי וְכֵן שָׁמַר אֲבָרְהָם אֶת הַגְּזֵרוֹת שֶׁאֲדָם צִרְיָן לְשִׁמּוֹר אוֹתוֹן כְּדִי שֶׁלֹּא יִחְטָא, כְּגוֹן אִיסוּרֵי שְׁבוֹת וּשְׁבוֹת¹⁴⁸⁸ מִצְוֹתַי וְכֵן שָׁמַר קִיִּים אֲבָרְהָם אֶת הַמִּצְוֹת הַשְּׂכֵלִיּוֹת, שֶׁגַּם לֹוִי שֶׁהִיוּ כְּתוּבוֹת בְּתוֹרָה, הִיָּה רֹאוֹי לְקִיִּימָן (כְּגוֹן

¹⁴⁸¹ אונקלוס.

¹⁴⁸² רשב"ם. רש"י: הסיבה שה' אסר על יצחק לצאת לארץ מצרים היא מכיוון שיצחק היה עולה תמימה ואין חוץ לארץ כדאי לו. ספורנו: ה' רצה שיצחק ימשיך לרעות את הצאן של בארץ כנען כדי שעל ידי כך יקנה חזקה בארץ ויהיה נשיא אלוקים בה. אוה"ח: הסיבה שגם יצחק היה צריך לעשות חזקה בארץ פלשתים היא מכיוון שהחזקה שאברהם עשה שם היא חזקה חלשה. בהסבר המילה "לך" כתב אוה"ח שבא לשלול את ישמעאל ולומר שרק ליצחק יש חלק בארץ. רמב"ן: יש במניעתו של יצחק לרדת למצרים רמז לעתיד (מעשה אבות סימן לבנים). בעוד שהליכותו של אברהם לארץ גרר לא הייתה רמז לגלות, שהרי אברהם הלך לשם ברצונו, הרי שהליכותו של יצחק לארץ גרר, יש בה רמז לגלות, שהרי הלך לשם בעל כורחו. הגלות של יצחק רומז לגלות בבל: כשם שאבימלך לא הציק ליצחק ואפילו כיבד אותו, ולבסוף גם שילח אותו בכבוד, כך גם גלות בבל, לאחר הגלות, יהיה טוב שם לעם ישראל ולאחר מכן המגלים ייתנו לבנ"י רשות לחזור אל ארצם ולבנות את ביהמ"ק.

¹⁴⁸³ אונקלוס. רמב"ן: ברור מאליו שה' יקיים ליצחק את שבועתו לאברהם, שהרי ה' אינו אדם שיחזור בו משבועתו, וגם אין לאברהם זרע אחר שיתקיים בו השבועה. לכן כתב שהכוונה היא שכאן, על ידי שה' אמר ליצחק שהוא יקיים את שבועתו, הרי שכאן נשבע ליצחק עצמו על הארץ, וה' רצה לכרות ברית עם כל אחד מהאבות כדי לומר שבזכות כל אחד מהאבות היה ראוי להישבע להם על הארץ, וזאת למרות שהשבועה הראשונה תספיק לך. אפשרות נוספת שכתב הרמב"ן היא שה' אמר ליצחק שהשבועה שנשבע ה' לאברהם, תתקיים בו, ובזכותו יתברכו כל גויי הארץ.

¹⁴⁸⁴ אונקלוס.

¹⁴⁸⁵ אונקלוס.

¹⁴⁸⁶ אונקלוס. רש"י: אדם אומר לבנו שיהיה זרעו כזרעו של יצחק ובכך יברך אותו.

¹⁴⁸⁷ אונקלוס + רש"י. ספורנו: כל עוד שיצחק לא התעורר לקרוא בשם ה', ה' תלה לו את הדברים רק בזכותו של אברהם ואירעו לו צרות. כאשר יצחק התעורר לקרוא בשם ה', הפסיקו הצרות שתכפו את יצחק וכן תלה לו ה' בזכות עצמו.

¹⁴⁸⁸ רש"י, כגון שניות לעריות ושבועות לשבת. רמב"ן: לפי דברי רש"י יוצא שהאבות קיימו את כל התורה, וקשה על כך, שהרי איך יעקב הקים מצבה ונשא שתי אחיות, ועמרם נשא את דודתו ועוד מקרים בהם מוכח שהאבות לא קיימו את התורה. לכן פירש הרמב"ן בדעת חז"ל (שרש"י פירש על פיהם) שהכוונה היא לשניות לעריות של בני נח, וכל מה שנאמר כאן הכוונה היא למצוות שהיו חייבים בהם בני נח, אלא שאברהם הקפיד לקיים את הדקדוקים של מצוות אלה. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שאברהם למד את כל התורה כולה וקיים את מצוותיה כמי שיאנו מצווה ועושה, אך קיים את המצוות רק בארץ ישראל, וכל הפעמים שראינו שהאבות עברו על מצוות התורה היו בחוץ לארץ (כגון שיעקב נשא שתי נשים). יוסף שמר על מצוות השבת גם בחוץ לארץ בגלל שהיא שקולה כנגד כל המצוות, ורצה ללמד את בניו על עניין חידוש העולם, בסוף דבריו כתב הרמב"ן על דרך הפשט שמשמרתו היינו שהיה קורא בשם ה' וחלק על הע"ז שהייתה מקובלת בימיהם. והמצבות נהיו רעות בעיני ה' רק לאחר מכן. א"ע: הכוונה היא לכלל המצוות שיפורטו בהמשך. בפירושו השני כתב שהכוונה היא למצוות שה' ציווה את אברהם כניסיון כמו לך לך, וכמו העקידה. רשב"ם: הכוונה היא למילה. ספורנו: הכוונה היא לגמילות חסדים. אוה"ח: הכוונה היא לכך שאברהם שמר על המצוות שלא יעברו בהיסח הדעת.

גזל),¹⁴⁸⁹ חֲקוֹתַי וכן קיים אברהם את החוקים, המצוות שאין טעמן גלוי, כמו איסור שטענו ואכילת חזיר,¹⁴⁹⁰ וְתוֹרָתִי וכן קיים אברהם את המצוות הכתובות בתורה שבעל פה¹⁴⁹¹: (ו) וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֵרָר יִצְחָק התיישב בארץ גרר כמו שציווה אותו ה' לעשות¹⁴⁹²: (ז) וַיִּשְׁאַלּוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ אֲנָשִׁי גֵרָר שאלו את יצחק על אשתו, על רבקה,¹⁴⁹³ וַיֹּאמֶר אַחַתִּי הוּא יצחק אמר לאנשי גרר על רבקה שהיא אחותו ולא אשתו,¹⁴⁹⁴ כִּי יֵרָא לְאִמֹר אִשְׁתִּי (הסיבה שיצחק אמר על רבקה שהיא אחותו ולא אשתו היא מכיוון ש-) יצחק היה ירא לומר על רבקה שהיא אשתו,¹⁴⁹⁵ פֶּן יִהְיֶנִּי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל רַבְקָה (יצחק חשב בליבו) שמא יהרגו אותי אנשי גרר על רבקה כדי שהם יוכלו להתחתן עם רבקה בעצמם,¹⁴⁹⁶ כִּי טוֹבֵת מְרָאָה הִיא (יצחק חשש שאנשי גרר ירצו להתחתן עם רבקה) כיוון שרבקה הייתה אישה יפה¹⁴⁹⁷: (ח) וַיְהִי כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים כאשר יצחק התיישב בארץ פלשתים לאורך זמן ארוך, הוא כבר חשש פחות שאנשי גרר ינסו להורגו כדי להתחתן עם רבקה,¹⁴⁹⁸ וַיִּשְׁקֶף אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחֲלוֹן אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים הסתכל דרך חלון ביתו,¹⁴⁹⁹ וַיֵּרָא וְהִנֵּה יִצְחָק מִצְחֵק אֵת רַבְקָה אִשְׁתּוֹ (כאשר אַבְיִמֶלֶךְ הִסְתַּכֵּל דֶּרֶךְ חֲלוֹן בֵּיתוֹ) הוא ראה את יצחק עושה מעשים צנועים שמותר לאדם לעשות רק עם אשתו, וכך הבין שרבקה היא באמת אשתו של יצחק ולא אחותו¹⁵⁰⁰: (ט) וַיִּקְרָא אַבְיִמֶלֶךְ לְיִצְחָק אַבְיִמֶלֶךְ שֶׁלַח שְׁלִיחִים כְּדִי לִקְרֹא לִיצְחָק, וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אִמֹר לִיצְחָק: אֵךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הוּא וְאֵיךְ אָמַרְתְּ אַחַתִּי הוּא אַבֵּל רַבְקָה הִרִי הִיא בִּאֵמַת אִשְׁתְּךָ, וְאִם כֵּן, כִּיִּצַד אֶתְּךָ אֹמֵר שֶׁהִיא אַחֻוֹתְךָ,¹⁵⁰¹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִי יִצְחָק עָנָה לְאַבְיִמֶלֶךְ, כִּי אָמַרְתִּי פֶּן אָמוֹת עָלֶיָּהּ (הסיבה שאמרתי שרבקה היא אחותי היא מכיוון ש-) אמרתי שמא אמות על רבקה, חששתי שמא אחד מאנשיך ירצה להתחתן עם רבקה, ואם הוא יידע שאני בעלה, ירצה להרוג אותי קודם¹⁵⁰²: (י) וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אַבְיִמֶלֶךְ שֶׁאֵל אֵת יִצְחָק: מַה זֹאת עֲשִׂיתְ לָנוּ מַה אֶתְּךָ עֲשִׂיתְ לָנוּ בְּכַד

¹⁴⁸⁹ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא לפרטי מצוות המילה. רמב"ן עפ"י הפשט: מצוותי היינו כל דבר שה' ציווה אותו כמו לצאת מארצו ולגרש את ישמעאל.

¹⁴⁹⁰ רש"י. רמב"ן בדעת חז"ל: הכוונה היא לאבר מן החי שאסור גם על בני נח. רמב"ן על דרך הפשט: הכוונה היא ללכת בדרכי ה' להיות חנון ורחום. א"ע הביא גם הוא את איסור שעטנז בתור דוגמא לחוק, אך כוונתו היא שהמצוות הללו הן מצוות שהאדם אינו משנה את טבע העולם, האדם בקיימן שומר על טבע העולם. רשב"ם: הכוונה היא למצוות השכליות, שהיו נהוגות עוד לפני מתן תורה, אלא שה' רצה שבבני יכרתו ברית על מצוות אלה, ולכן ציווה עליהם גם במתן תורה.

¹⁴⁹¹ רש"י. רמב"ן בדעת חז"ל: הכוונה היא למצוות הקמת בתי דינים וכדו' שגם בני נח חייבים בהם. רמב"ן עפ"י הפשט: הכוונה היא למילה עצמה. א"ע: הכוונה היא למצוות כמו המילה וכדו'. אוה"ח: הכוונה היא שאברהם ויודא שלא ישכח את מצוות התורה.

¹⁴⁹² א"ע.

¹⁴⁹³ רש"י.

¹⁴⁹⁴ רמב"ן: על הבנים לא חשש כיוון שהיה יכול לומר שהם בני אישה אחרת.

¹⁴⁹⁵ אונקלוס.

¹⁴⁹⁶ אונקלוס.

¹⁴⁹⁷ אונקלוס.

¹⁴⁹⁸ רש"י. כלי יקר: בגלל שיצחק נשאר בארץ גרר במשך זמן ארוך ולא התחתן, התחיל אַבְיִמֶלֶךְ לחשוד שרבקה

היא באמת אשתו של יצחק.

¹⁴⁹⁹ אונקלוס.

¹⁵⁰⁰ רש"י.

¹⁵⁰¹ אונקלוס.

¹⁵⁰² אונקלוס.

שאמרת שרבקה היא אחותך, הרי אתה כמעט גרמת לנו לתקלה,¹⁵⁰³ כְּמַעַט שָׁכַב אֶחָד הָעַם אֶת אֲשֶׁתְּךָ אחד מאנשי גרר כמעט התחתן עם רבקה,¹⁵⁰⁴ וְהִבְאֵת עֲלֵינוּ אֲשֵׁם ואם אחד מאנשיי היה מתחתן עם רבקה, היית גורם לנו בכך לחטא¹⁵⁰⁵: (יא) וַיֵּצֵא אַבְיִמֶלֶךְ אֶת כָּל הָעַם אַבְיִמֶלֶךְ ציווה את כל העם הפלשתי, לֵאמֹר כֹּךְ ציווה אבימלך את העם הפלשתי: הֲנִגַע בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוֹמָת כל מי שיוזק ליצחק או לרבקה, דינו יהיה מוות¹⁵⁰⁶: (יב) וַיִּרְעַע יִצְחָק בְּאָרֶץ הַהוּא יצחק זרע זרעים בארץ גרר, למרות שהיא ארץ שקשה לגדל בה גידולים חקלאיים,¹⁵⁰⁷ וַיִּמְצָא בְּשָׂנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים יצחק הצליח לגדל בשדות שלו פי מאה ממה ששיערו בהתחלה ששדותיו יוכלו לגדל,¹⁵⁰⁸ וַיְבָרְכֵהוּ יְקֹנָק ה' בֵּרַךְ את יצחק בממון, על ידי שיצחק מכר את התבואה שלו ביוקר¹⁵⁰⁹: (יג) וַיַּגְדֵּל הָאִישׁ יצחק גדל מאוד בממון כתוצאה מברכתו של ה',¹⁵¹⁰ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיַּגְדֵּל עַד כִּי גָדַל מְאֹד יצחק המשיך לגדול ולהתעשר עד שנהיה עשיר גדול: (יד) וַיְהִי לוֹ מְקַנְהָ צֶאֱן וּמְקַנְהָ בְּקָר הֵיוּ ליצחק הרבה מאוד עדרים של צאן ובקר,¹⁵¹¹ וְעֲבָדָה רַבָּה וכן היו ליצחק הרבה מאוד שדות לעבוד בהם,¹⁵¹² וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים הפלשתיים קינאו ביצחק היות והיה לו ממון רב¹⁵¹³: (טז) וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אָבִיו בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו כל הבארות שחפרו עבדיו של אברהם בזמן שאברהם היה חי,¹⁵¹⁴ סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עָפָר הפלשתיים סתמו את הבארות (שחפרו עבדיו של אברהם) ומילאו את הבארות בעפר¹⁵¹⁵: (טז) וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֵל יִצְחָק אַבְיִמֶלֶךְ אמר ליצחק: לָךְ מַעֲמָנוּ כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד תלך מאיתנו היות ואתה עשיר הרבה יותר גדול מאיתנו. אַבְיִמֶלֶךְ אמר ליצחק שהוא עשיר אפילו יותר ממנו (מאבימלך) ואין זה ראוי שיהיה אדם בממלכה שיהיה עשיר גדול יותר מהמלך¹⁵¹⁶: (יז) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק יצא מהעיר גרר, וַיַּחֲזֵן בְּנַחַל גְּרָר וַיִּשָּׁב שָׁם יצחק חנה בנחל גרר

¹⁵⁰³ אונקלוס.

¹⁵⁰⁴ רמב"ן בפס' א' שכתב שאבימלך כלל לא נגע ברבקה בגלל הברית שכתת עם אברהם, אך חשש שמא אחד מאנשיו היו נוגעים ברבקה. רש"י: הכוונה באחד העם היינו המיוחד שבעם, למלך עצמו.

¹⁵⁰⁵ אונקלוס. ספורנו: אם המלך היה חוטא, הייתה מכה על כל תושבי המדינה.

¹⁵⁰⁶ אונקלוס. אוה"ח: מות בידי שמים ויומת בידי אדם.

¹⁵⁰⁷ רשב"ם. רש"י: לא רק שהארץ קשה, אלא גם השנה הייתה קשה, וארץ גרר לא הייתה חשובה כארץ ישראל עצמה, אלא כארץ שבעץ הגויים.

¹⁵⁰⁸ רש"י.

¹⁵⁰⁹ ספורנו.

¹⁵¹⁰ עפ"י רש"י שכתב שהיו אומרים שעדיף זבל פרדותיו של יצחק ולא את כספו וזהבו של אבימלך ובשפתי חכמים שם שכתוב שהיו אומרים שיש בזבל פרדותיו של יצחק ברכה גדולה יותר.

¹⁵¹¹ דעת מקרא.

¹⁵¹² רשב"ם. רש"י: היה ליצחק הרבה מאוד עבודה. רמב"ן: הכוונה היא לאתונות, גמלים ועבדים ושפחות, והסיבה שהתורה הזכירה דווקא דברים אלה היא מכיוון שיצחק גדל עם הדברים האלה בשהייתו בגרר, ואילו ברכוש של כסף זהב לא גדל שם.

¹⁵¹³ רמב"ן. ספורנו: הקנאה הייתה על כך שהשדות שלהם הצמיחו פחות ממה ששיערו שיצמיחו ואילו השדות של יצחק הצמיחו יותר ממה ששיערו.

¹⁵¹⁴ אונקלוס.

¹⁵¹⁵ אונקלוס. רש"י: הסתימה הייתה בגלל שהפלשתיים טענו שהבארות מפריעים לשיירות שמגיעים אליהם. רשב"ם: הפלשתיים סתמו את הבארות מכיוון שהם לא רצו שיצחק יחזיק בבארות, ולאחר מכן יצחק חזר וחפר אותם. ספורנו: הפלשתיים פחדו מציווי אבימלך ולכן הם לא הזיקו ליצחק, אך הם כן סתמו את הבארות בגלל קנאתם ליצחק. אוה"ח: היו כאן שני שלבים: בשלב הראשון מילאו את הבארות באבנים גדולות אך לא ביטלו לגמרי את הבארות, ולאחר מכן, כשקינאו ביצחק, סתמו לגמרי את הבארות עד שהיה צורך לחפור אותם מחדש.

¹⁵¹⁶ רמב"ן. ספורנו: אבימלך פחד שיצחק יוכל לנצל את עושרו כדי להשתלט על הממלכה.

שרחוק קצת מהעיר גרר, ושם הוא התיישב¹⁵¹⁷: (יח) וַיָּשָׁב יַצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו לִפְנֵי שִׁיחָק עֹזֵב אֶת גֵּרָר, יַצְחָק חֹזֵר וְחָפַר אֶת הַבְּאֵרוֹת שֶׁחָפְרוּ עֲבָדָיו שֶׁל אַבְרָהָם בְּיַמֵּים בְּהֵם אַבְרָהָם עֲדִינָן הָיָה חֵי,¹⁵¹⁸ וַיִּסְתַּמּוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם הַפְּלִשְׁתִּים סִתְּמוּ אֶת הַבְּאֵרוֹת שֶׁחָפְרוּ עֲבָדָיו שֶׁל אַבְרָהָם לְאַחַר מוֹתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת בְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו יַצְחָק קְרָא לַבְּאֵרוֹת שֶׁהוּא חֹזֵר וְחָפַר בְּאוֹתָם שְׁמוֹת שֶׁאֲבִיו אַבְרָהָם קְרָא לַבְּאֵרוֹת הַלְלוּ, כְּדִי שֶׁלֹּא יוֹכְלוּ לַעֲרֹעַר עַל כֵּךְ שֶׁהַבְּאֵרוֹת הֵן שֶׁל¹⁵¹⁹: (יט) וַיַּחְפְּרוּ עֲבָדָיו יַצְחָק בְּנַחַל גֵּרָר,¹⁵²⁰ וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים בְּמִקוֹם הַחֲפִירָה מִצְאוּ עֲבָדָיו שֶׁל יַצְחָק בְּאֵר שִׁישׁ בַּה נְבִיעָה שֶׁל מַיִם¹⁵²¹: (כ) וַיְרִיבוּ רַעֲי גֵרָר עִם רַעֲי יַצְחָק הַרְוּעִים שֶׁל גֵּרָר רְבוּ עִם הַרְוּעִים שֶׁל יַצְחָק, לֵאמֹר כִּךְ אִמְרוּ רוּעֵי גֵרָר בְּשַׁעָה שֶׁהֵם רְבוּ עִם הַרְוּעִים שֶׁל יַצְחָק: לָנוּ הַמַּיִם הַמַּיִם שֶׁל הַבְּאֵר הֵם הַמַּיִם שֶׁלָּנוּ, הַיּוֹת וְהַמַּיִם מְגִיעִים מִהַנְּחָל, וְאִם אַתֶּם תִּיקְחוּ אֶת הַמַּיִם מִהַבְּאֵר, יֵהִיו לָנוּ פְחוֹת מַיִם מִהַנְּחָל,¹⁵²² וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק יַצְחָק קְרָא לַבְּאֵר שֶׁחָפְרוּ עֲבָדָיו בְּשֵׁם "עֵשֶׂק". פִּירוּשׁ הַמִּילָה עֵשֶׂק הִיא מְרִיבָה וְעֵרְעוּר,¹⁵²³ כִּי הִתְעַשְׂקוּ עַמּוֹ יַצְחָק קְרָא אֶת שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק, מְכִיוּן שְׂרוּעֵי גֵרָר עֵרְעְרוּ עַל רְשׁוֹתָם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמֵי הַבְּאֵר¹⁵²⁴: (כא) וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֲרַת עֲבָדָיו שֶׁל יַצְחָק חָפְרוּ בְּאֵר נוֹסֶפֶת, וַיְרִיבוּ גַם עָלֶיהָ גַם עַל חֲפִירַת הַבְּאֵר הַשְּׁנִיָּה, רְבוּ רוּעֵי גֵרָר עִם רוּעֵי יַצְחָק וְרָצוּ לְמַנוּעַ מֵהֵם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמֵי הַבְּאֵר, וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטָנָה יַצְחָק קְרָא לַבְּאֵר הַשְּׁנִיָּה בְּשֵׁם "שְׁטָנָה". פִּירוּשׁ הַמִּילָה שְׁטָנָה הִיא "נוֹק"¹⁵²⁵: (כב) וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם יַצְחָק הַסְּתַלֵּק מִהַמְּקוֹם בּו חָפְרוּ עֲבָדָיו אֶת הַבְּאֵר הַשְּׁנִיָּה, לְמִקוֹם מְרוּחָק יוֹתֵר מִנְּחָל גֵּרָר,¹⁵²⁶ וַיַּחְפְּרָ בְּאֵר אַחֲרַת עֲבָדָיו שֶׁל יַצְחָק חָפְרוּ בְּאֵר שְׁלִישִׁית, וְלֹא רְבוּ עָלֶיהָ עַל הַבְּאֵר הַשְּׁלִישִׁית לֹא רְבוּ רוּעֵי גֵרָר עִם רוּעֵי יַצְחָק, מְכִיוּן שֶׁהַפַּעַם חֲפִירַת הַבְּאֵר הִיטָה בְּמִקוֹם

¹⁵¹⁷ רש"י + אונקלוס. אוה"ח: יצחק לא רצה להתרחק לגמרי מהעיר גרר, היות וה' ציווה עליו "גור בארץ הזאת".
¹⁵¹⁸ אונקלוס. כתבנו שהעבדים הם שחפרו את הבארות עפ"י פסוק טו'. לפי רש"י יוצא שהבארות שחפר יצחק הם אותם הבארות שחפר אברהם בארץ גרר. הרמב"ן מקשה על כך, שהרי לא ייתכן שלאחר שהפלישתים סתמו את הבארות, הם ייתנו ליצחק רשות לחפור את אותם הבארות מחדש, ולכן פירש שהכוונה היא לבארות אחרים, ולאחר שאבימלך גירש את יצחק, הלך יצחק למקום אחר, שיייתכן שהיה אפילו בארץ פלשתים, אך לא היה תחת שלטונו של אבימלך, ושם חפר יצחק בארות אחרים שאברהם חפר גם שם, וגם שם הפלישתים סתמו את הבארות, אך לא משנאתם לאברהם, אלא שבימיו של אברהם הם לא רצו לסתום את הבארות מסני כבודו של אברהם.

¹⁵¹⁹ רשב"ם.

¹⁵²⁰ אונקלוס, וכנראה שצריך לומר שהכוונה היא בסמוך לנחל.

¹⁵²¹ אונקלוס.

¹⁵²² רמב"ן.

¹⁵²³ דעת מקרא + רש"י.

¹⁵²⁴ רש"י. ספורנו: הכוונה היא ללשון השתדלות, ורועי גרר השתדלו שרועי יצחק יעזבו את הבאר. רמב"ן: הסיבה שהתורה האריכה כל כך בסיפור הבארות, למרות שאין בכך שום כבוד ליצחק (שהרי יצחק בסה"כ חפר את הבארות שחפר אביו) מכיוון שיש כאן רמז לעתיד. באר מים חיים הוא רמז לביהמ"ק. עשק הוא רמז לביהמ"ק הראשון היות והאומות עשו כמה מלחמות עד שהחריבו את הבאר. את שם הבאר השני קראו שטנה והוא כנגד ביהמ"ק השני שכתבו עליו כתב שטנה כדי למנוע את בנינו. השלישי הוא רחובות, כיוון שלעתיד לבוא, ביהמ"ק השלישי ייבנה ללא ריב ומצה. כלי יקר: המריבה על הבאר הראשון מציינת את המריבה בין מלכות ישראל ליהודה בזמן בית ראשון. המריבה על הבאר השני מציינת את שנאת החינם שהייתה בזמן ביהמ"ק השני.

¹⁵²⁵ רש"י.

¹⁵²⁶ אונקלוס.

מרוחק מהם,¹⁵²⁷ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחוּבוֹת יצחק קרא לבאר השלישית בשם "רחובות", וַיֹּאמֶר כך הסביר יצחק את הסיבה שקרא לבאר השלישית בשם רחובות, כִּי עָתָה הִרְחִיב יָקוֹק לָנוּ וּפָרִינוּ בְּאֶרֶץ (הסיבה שקראתי לבאר השלישית בשם רחובות היא מכיוון ש-) עכשיו ה' הרחיב לנו ויש מספיק מים לכולם, שהרי רועי גרר כבר לא רבים איתי על הבאר הזאת, וכך נזכה להתרבות בארץ¹⁵²⁸: (כג) וַיַּעַל מֹשֶׁם בְּאֵר שֶׁבַע יצחק עלה מנחל גרר אל באר שבע¹⁵²⁹: (כד) וַיֵּרָא אֱלֹהֵי יָקוֹק בְּלַיְלָה הַהוּא ה' התגלה אל יצחק בלילה שהוא הגיע אל באר שבע,¹⁵³⁰ וַיֹּאמֶר ה' אמר ליצחק בשעת ההתגלות: אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אֲנִי הוּא האלוקים של אברהם אביך, אֵל תֵּירָא כִּי אֶתְּךָ אֲנֹכִי אֵל תִּפְחַד שהרי אני (ה') בעזרתך,¹⁵³¹ וּבִרְכַתְּךָ אֲנִי (ה') אברך אותך (יצחק), וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ בְּעֵבֹר אַבְרָהָם עִבְדִּי ואני (ה') ארבה את צאצאך בזכות אברהם עבדִי¹⁵³²: (כה) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ יצחק בנה מזבח בבאר שבע, וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יָקוֹק בַּמָּקוֹם הַמְּזוּבָח, התפלל יצחק בשמו של ה', וַיֵּט שָׁם אֹהֶלוֹ יצחק פרס את אוהלו בבאר שבע,¹⁵³⁴ וַיִּכְרוּ שָׁם עֲבָדֵי יִצְחָק בְּאֵר עַבְדֵי שֶׁל יִצְחָק חִפְרוּ בֵּאֵר בְּבֵּאֵר שֶׁבַע¹⁵³⁵: (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ הֶלְךָ אֵלָיו מִגְרָר אבימלך הלך מגרר ליצחק שהיה בבאר שבע,¹⁵³⁶ וְאַחֲזָת מְרַעְהוֹ וּפִיכַל שָׂר עֲבָאוּ יחד עם אבימלך הלכו אל יצחק קבוצה מחבריו של אבימלך וכן פיכל שר עבאו של אבימלך¹⁵³⁷: (כז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִצְחָק יצחק שאל את אבימלך ואת קבוצת האנשים שבאה איתו: מִדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי לְאִיזָה צוֹרֵךְ בָּאתֶם אֵלַי,¹⁵³⁸ וְאַתֶּם שָׁנֵאתֶם אֹתִי וְתִשְׁלַחוּנִי מֵאֶתְכֶם הרי אתם שנאתם אותי ושילחתם אותי מארצכם, אתם הרי גירשתם אותי מארצכם, ואם כן, מדוע אתם באים אליי עכשיו¹⁵³⁹: (כח) וַיֹּאמְרוּ אֲבִימֶלֶךְ וּקְבוצַת הָאֲנָשִׁים שֶׁאִיתוֹ עֵנוּ לְיִצְחָק: רָאוּ רְאִינוּ כִּי הָיָה יָקוֹק עִמָּךְ אֲנַחְנוּ רְאִינוּ שֶׁהִי הָיָה בְּעִזְרָתְךָ,¹⁵⁴⁰ וְנֹאמְרָא לְאַחַר שֶׁרְאִינוּ שֶׁהִי נִמְצָא בְּעִזְרָתְךָ, אֲמַרְנוּ: תִּהְיֶה נָא אֱלֹהֵי בְּיֹנְתֵינוּ בְּיִנְנוּ וּבְיִנְךָ הַשְּׁבוּעָה שֶׁהֵייתָ קִיַּמְתָּ בֵּין אַבְרָהָם אֲבִיךָ לְאֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים, תִּהְיֶה

¹⁵²⁷ רשב"ם.

¹⁵²⁸ אונקלוס.

¹⁵²⁹ אונקלוס. רשב"ם: הסיבה שיצחק עלה אל באר שבע היא בגלל שהוא עדיין פחד מרועי גרר.

¹⁵³⁰ אונקלוס.

¹⁵³¹ אונקלוס. אה"ח: יצחק חש שה' עזב אותו לאחר שהשפילו אותו הפלשתים, ולכן היה ה' צריך לומר לו שלא עזב אותו. ספורנו: יצחק פחד שמה ממונו יתמעט בעקבות המריבות עם רועי גרר, וה' אמר לו שלא יפחד כלל. רמב"ן: יצחק פחד שרועי גרר ואבימלך יתאספו כדי להכות אותו, וה' אמר ליצחק שלא יפחד מהם ונתן בליבם לצאת אליו.

¹⁵³² אונקלוס.

¹⁵³³ אונקלוס.

¹⁵³⁴ אונקלוס.

¹⁵³⁵ א"ע.

¹⁵³⁶ אונקלוס. ספורנו: אחרי שיצחק התעורר לקרוא בשם ה', גברה השפעתו עד שאבימלך בא אליו כדי לכרות ברית.

¹⁵³⁷ אונקלוס. רש"י דחה את האפשרות שמדובר על "מרעהו" שהמ' יסוד התיבה והכוונה היא לסיעת החברים של אבימלך, שהרי אין דרך המלך לקחת איתו את כל אוהביו.

¹⁵³⁸ אונקלוס.

¹⁵³⁹ אונקלוס. אה"ח: שנאה הנובעת מקנאה אינה מתבטלת, ולכן לא הבין יצחק מדוע אבימלך הגיע אליו.

¹⁵⁴⁰ אונקלוס. רש"י: הכפילות על ראה ראינו היא שהם ראו את הדבר פעמיים: פעם בו ופעם באברהם. אה"ח: טעם הפכילות היא שהיו שתי טענות לכך שהם היו צריכים את יצחק: א. מכיוון שהם ראו שלא ניתן לסמוך על שבועת אברהם, היות וניתן להפר את השבועה שלא בפניהם. ב. על ידי יצחק, השבועה תתקיים כארי מוצק. ספורנו: אבימלך אמר לו שאיננו כורת ברית עם יצחק מיראה, אלא בגלל ההבנה שה' בעזרתו.

קיימת גם עכשיו בינינו לבינך,¹⁵⁴¹ וְנִבְרָתָהּ בְּרִית עִמָּךְ ולשם כך נכרות איתך ברית: (כט) אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רְעָה כְּאִשֶּׁר לֹא נִגְעֵנוּךְ (אנחנו נכרות איתך ברית) שלא תעשה לנו דבר רע, כמו שאנחנו (הפלשתים) לא נגענו בך (ביצחק) ולא הזקנו לך,¹⁵⁴² וְכִאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק טוֹב וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם וכן אנחנו עשינו איתך רק דבר טוב כאשר אנחנו שילחנו אותך בשלום בלי שהזקנו לך,¹⁵⁴³ אֲתָה עֲתָה בְּרוּךְ יִקְוֶה גַם אֶתָּה (יצחק), אדם שהתברך על ידי ה', תעשה לנו כן ולא תזיק לנו¹⁵⁴⁴: (ל) וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה יִצְחָק עֲשֵׂה מִשְׁתָּה לאבימלך ולאנשים שבאו איתו אליו, וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂתּוּ וַאֲבִימֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו אָכְלוּ וּשְׂתּוּ: (לא) וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֹּקֶר אַבְיֶמֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו קָמוּ מִמֶּנּוּ בַבֹּקֶר,¹⁵⁴⁵ וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְאָחִיו יִצְחָק וַאֲבִימֶלֶךְ נִשְׁבְּעוּ זֶה לַזֶּה שֶׁהֵם יִקְיִימוּ אֶת הַבְּרִית בֵּינֵיהֶם,¹⁵⁴⁶ וַיִּשְׁלַחֵם יִצְחָק שִׁלַּח אֶת אַבְיֶמֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו מֵעַל פָּנָיו, וַיֵּלְכוּ מֵאֶתְּוֹ בְּשָׁלוֹם אַבְיֶמֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו הִלְכוּ מִיִּצְחָק בְּשָׁלוֹם: (לב) וַיְהִי בַיּוֹם הַהוּא בַּיּוֹם בּוֹ הִלְכוּ אַבְיֶמֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו מִיִּצְחָק, וַיָּבֹאוּ עֲבָדֵי יִצְחָק וַיִּגְדּוּ לוֹ עַל אֲדוֹת הַבָּאָר אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדָּיו שֶׁל יִצְחָק בָּאוּ אֶל יִצְחָק וְסִיפְרוּ לוֹ עַל הַבָּאָר שֶׁהֵם חָפְרוּ. אָמַנְסָם, זוהי אותה הבאר שמסופר עליה בפסוק כה', אלא ששם מסופר על תחילת החפירה, ואילו כאן מסופר על סיום החפירה,¹⁵⁴⁷ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִצְאָנוּ מַיִם עַבְדָּיו שֶׁל יִצְחָק אָמְרוּ לִיִּצְחָק שֶׁהֵם מִצְאוּ מַיִם, עַל יַדֵּי שֶׁהֵם חָפְרוּ אֶת הַבָּאָר: (לג) וַיִּקְרָא אֶתָּה שְׁבַעָה יִצְחָק קָרָא אֶת שֵׁם הַבָּאָר הַרְבִּיעִית שֶׁחָפְרוּ עַבְדָּיו בְּשֵׁם "שְׁבַעָה" עַל שֵׁם הַשְּׁבֻעָה שֶׁהוּא וַאֲבִימֶלֶךְ נִשְׁבְּעוּ זֶה לַזֶּה,¹⁵⁴⁸ עַל בֶּן שֵׁם הָעִיר בָּאָר שְׁבַעָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה לְכֹן, גַּם מִקּוֹם זֶה בּוֹ חָפְרוּ עַבְדָּיו שֶׁל יִצְחָק אֶת הַבָּאָר הַרְבִּיעִית נִקְרָא בָּאָר שְׁבַעָה. מִקּוֹם זֶה אֵינוֹ אוֹתוֹ הַמִּקּוֹם שֶׁנִּקְרָא בָּאָר שְׁבַעָה בִּימֵי אַבְרָהָם¹⁵⁴⁹: (לד) וַיְהִי עִשׂוֹ בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה כֹּאשֶׁר עָשָׂה בֶּן אַרְבַּעִים שָׁנָה,¹⁵⁵⁰

¹⁵⁴¹ אונקלוס + רש"י.

¹⁵⁴² ספורנו. רמב"ן: לא נגענוך היינו שלא לקחו את רבקה.

¹⁵⁴³ רש"י, ואין הכוונה לדבר טוב בפני עצמו שנתנו לו לעשות, אלא לכך שעצם זה ששילחו אותו בשלום הוא

הדבר הטוב שעשו. רמב"ן: עשיית הטוב הינה ציווי העם שלא יזיקו ליצחק.

¹⁵⁴⁴ אונקלוס + רש"י. רמב"ן: הפלשתים אמרו שעכשיו אינם יכולים לעשות דבר ליצחק, היות והוא מבורך על ידי

ה', אך אם יצחק יעבור על השבועה, הרי שמצבו יתהפך והם יוכלו לעשות לו הרבה רע.

בצורך לשבועה, למרות שהיה כבר ברית בין אברהם לאבימלך כתוב המפרשים מספר סיבות. רמב"ן כתב

שצורך בשבועה עם יצחק נבע מכך שאבימלך והפלשתים עברו על חלקם בשבועה, בכך שהם גירשו את יצחק

מארץ פלשתים. הרמב"ן לשיטתו הסובר שחלק מהשבועה לאברהם היה גם שייתנו לזרעו לגור בארצם. הסבר

נוסף שכתב הרמב"ן הוא שהברית בין אבימלך לאברהם חייבה רק את אברהם, ואבימלך אמר שאם אברהם

יזכה לחיות גם בימי הנין שלו, הרי שאסור לו להפר את הברית, אך זרעו של אברהם כן יכול להפר את הברית.

אוה"ח סובר שאין חובה על אבימלך לתת ליצחק לגור בארץ גרר, ובגירוש יצחק מארץ גרר, לא עברו הפלשתים

על הברית עם אברהם. לשיטתם, הסיבה שהיה צורך בברית חדשה היא אחת מהשלוש: או שהברית ניתנת

להפרה גם שלא בפני מי שכרת את הברית, או שאבימלך חשש שה' ייתן ליצחק במתנה את הארץ ויצחק ייתן

את ארץ פלשתים לעשיו, והשבועה לא תחייב את עשיו, או שרצה אבימלך לחדש את השבועה בפני אנשים

רבים.

¹⁵⁴⁵ אונקלוס.

¹⁵⁴⁶ אונקלוס.

¹⁵⁴⁷ אונקלוס + רמב"ן. כמו"כ כתב הרמב"ן שנראה לו שמדובר על אותו הבאר שכרה אברהם ובו נתן לאבימלך

שבעה כבשים. באר זו מציינת את המשכן שהפלשתים לקחו ממנו את ארון הברית ולאחר מכן החזירו אותו כמו

שהפלשתים סתמו את הבאר הזו ולאחר מכן יצחק חזר ונחפר אותו.

¹⁵⁴⁸ רש"י. ספורנו: נקרא שבעה מכיוון שהיה זה המקום השביעי שחפרו בו באר: שלושה מקומות בהם חפר

אברהם, וזוהי הבאר הרביעית שחפר יצחק.

¹⁵⁴⁹ רש"י. ספורנו: עד עתה נקראה באר שבע בקמץ, ע"ש השבועה, ואילו עתה נקראת בסגול על שם הבאר

השביעית שחפרו (כולל גם את הבארות מימי אברהם). א"ע: הכוונה היא שעכשיו יש טעם נוסף לכך שהעיר

נקראת באר שבע, או שזוהי עיר אחרת מבאר שבע של אברהם.

¹⁵⁵⁰ רש"י: הסיבה שיצחק התחתן דווקא כשהיה בן ארבעים היא כדי להראות לכולם שהוא כמו אביו יצחק, כמו

חזיר שפושט את טלפיו כדי לומר שהוא כשר. רש"י: הטעם שהתורה כתבה בן כמה היה יצחק בשעה שהוא

וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאָרִי הַחִתִּי וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת אֵילָן הַחִתִּי עָשׂוּ הַתַּחֲתָן עִם שְׁתֵּי נָשִׁים: יְהוּדִית בַּת בְּאָרִי הַחִתִּי וּבִשְׁמֵת בַּת אֵילָן הַחִתִּי: (לה) וַתִּהְיֶינָּה מֵרַח לְיִצְחָק וּלְרַבֵּקָה יְהוּדִית וּבִשְׁמֵת הָיוּ מְכַעֲסוֹת וּמַעֲצִיבוֹת אֶת יִצְחָק וּרְבֵקָה, בְּכֵךְ שֶׁהָיוּ עוֹבְדוֹת עֲבוּדָה זָרָה¹⁵⁵¹:

בראשית פרק כז

(א) וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק כִּאֲשֶׁר יִצְחָק נִהְיָה זָקֵן, וַתִּבְהַיֵּן עֵינָיו מֵרְאֹת עֵינָיו שֶׁל יִצְחָק נִהְיוּ כְהוֹת וְכֵךְ הוּא לֹא הָיָה יָכוֹל לִרְאוֹת, הָעֵינָיִים שֶׁל יִצְחָק נִהְיוּ כְהוֹת וְחֹשׁוֹת, וְכֵךְ לֹא הָיָה יָכוֹל יִצְחָק לִרְאוֹת,¹⁵⁵² וַיִּקְרָא אֶת עֶשָׂו בְּנוֹ הַגָּדוֹל יִצְחָק קְרָא לְבִנוֹ הַגָּדוֹל עָשׂוּ לְבֹא אֵלָיו,¹⁵⁵³ וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי יִצְחָק קְרָא לְעָשׂוּ בְקִרְיָאֵת "בְּנִי", וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲנִנִּי עָשׂוּ עֵנָה לְיִצְחָק: "הֲרִי אֲנִי מוֹכֵן לַעֲשׂוֹת אֶת רְצוֹנְךָ"¹⁵⁵⁴: (ב) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אִמְרָ לְעָשׂוּ: הֲנִינָה נָא זָקְנִיתִי הֲרִי אֲנִי עֹשֶׂה הַזְדַּקְנִיתִי,¹⁵⁵⁵ לֹא יִדְעָתִי יוֹם מוֹתִי וְאִינְנִי יוֹדַע בְּאִיזָה יוֹם אָמוֹת¹⁵⁵⁶: (ג) וְעַתָּה שָׂא נָא כְלִיךָ תְּלִיךָ וְקִשְׁתְּךָ וְעַכְשָׁיו, מֵאַחַר שֶׁאִינְנִי יוֹדַע מֵתִי אָמוֹת, וְאֲנִי רוֹצֵה לְבָרֵךְ אוֹתְךָ לְפָנַי מוֹתִי, תִּשְׁחִזוּ אֶת כְּלֵי הַצִּיד שֶׁלְךָ, אֶת תְּלִיךָ (הַחֶרֶב) וְאֶת הַקֶּשֶׁת (בַּהּ יוֹרִים אֶת הַחִיצִים),¹⁵⁵⁷ וַיֵּצֵא הַשְּׂדֵה וַיַּצְדָּה לִּי צִיד וְצִיד אֶל הַשְּׂדֵה שֶׁם תִּצְוֹד לִי בְעַל חַיִּים (כְּדִי שְׂאוּכַל אֶת הַבָּשָׂר)¹⁵⁵⁸: (ד) וְעָשָׂה לִּי מִטְעָמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי מִבָּשָׂר בְּעַל חַיִּים שֶׁתִּצְוֹד, תִּכְנֵן לִי תְבַשִּׁיל בְּאוֹפֵן שֶׁאֲנִי אוֹהֵב,¹⁵⁵⁹ וְהָבִיֵּאָה לִּי וְאֶכְלָה וְתָבִיא לִי אֶת הַבָּשָׂר וְאוּכַל אוֹתוֹ,¹⁵⁶⁰ בְּעִבּוֹר הַבְּרֵכָה נִפְשֵׁי בָטָרִם אָמוֹת (תָּבִיא לִי אֶת הַבָּשָׂר) כְּדִי שֶׁנִּפְשֵׁי

הַתַּחֲתָן הָיָא כְּדִי לְחַשֵּׁב כְּמָה זָקֵן הָיָה יִצְחָק בְּשַׁעֲרֵי שְׁבִיקָשׁ מֵעָשׂוּ לְצוּד לוֹ צִיד, וְכֵךְ אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים שֶׁיִּצְחָק הָיָה בֶן מֵאָה שָׁנָה. א"ע: בְּשֵׁמֶת הָיָא עֵדָה. סְפוּרָנוּ: יֵשׁ כָּאֵן בִּיקוּרָת עַל יִצְחָק שֶׁלֹּא הִשִּׂיא לְעָשׂוּ אִישָׁה הַגּוֹנָה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לוֹ אֲבָרָהָם.

¹⁵⁵¹ רש"י, ולפירושו מרת מלשון סירוב. א"ע: מרת מלשון מרירות. ספורנו: מורה מלשון תער, והן היו חותכות את חייו של יצחק במעשיהן.

¹⁵⁵² עיין בביתרנו שמואל א' פרק ג' פסוק ב'. ר"י כתב שהסיבה שעניו של יצחק נהיו כהות היא בגלל עשן של נשות עשיו שהיו מקטירות לעבודה זרה, או בגלל שכאשר יצחק נעקד על גבי המזבח, מלאכי השרת בכו וירדו דמעותיהם על יצחק וכך עניו כהו, או שהסיבה לכך היא כדי שייטול יעקב את הברכות, וכך הסביר הרמב"ן בסוף פרק כה'. ספורנו: עיני יצחק נהיו כהות בגלל שלא מיחה בבניו, כמו שעניו של עלי נהיו כהות בגלל שהוא לא מחה בבניו. אוה"ח: הסיבה שכתוב לשון "ויהי" שהוא לשון צער הוא משום שהיה זה צער שיעקב היה צריך לקחת את הברכות במרמה.

¹⁵⁵³ אוה"ח.

¹⁵⁵⁴ עפ"י רש"י בפרק כב'.

¹⁵⁵⁵ אונקלוס, ומשמע שפחד שלא יספיק לברך את עשיו לפני מותו וכן משמע מרש"י בפסוק ב'. לפי הספורנו, יצחק אמר לעשיו שהיה מעדיף לברכו כמה שיותר בסמוך אל מיתתו, היות ואז השפעת הברכה היא גדולה יותר, אך היות ואינו יודע באיזה יום ימות, יברך אותו עכשיו.

¹⁵⁵⁶ רש"י: כאשר אדם מגיע חמש שנים לפני מכסת השנים שהוריו חיו, עליו לדאוג שמא הוא מתקרב לזמן המיתה. יצחק היה בן מאה עשרים ושלוש (בסוף הפרק הקדום כתבנו בהערותינו עפ"י הרשב"ם שיצחק היה בן מאה) ולא ידע אם צריך לדאוג חמש שנים לפני מספר השנים ששרה חיה או ללכת לפי מספר השנים שאברהם חיה.

¹⁵⁵⁷ רש"י. רשב"ם: תליך הוא האשפה בה שמים את החיצים.

¹⁵⁵⁸ אונקלוס. רש"י: הדגש של יצחק הוא שלא ייקח מהגזל. כלי יקר: בסופו של דבר הבין יצחק שעשיו לקח את צידו מהגזל, ולכן לא אכל את מה שהביא לו עשיו.

¹⁵⁵⁹ אונקלוס. ספורנו: יצחק רצה שעשיו יכין את המטעמים כדי שיעסוק במצוות כיבוד אב, היות ולמרות שלא הכיר ברשותו של עשיו, לא חשב יצחק שעשיו ראוי לברכה, ולכן כאשר יצחק בירך את יעקב, הוא לא ביקש ממנו להכין לו מטעמים. רמב"ן בסוף פרק כה' כתב שיצחק רצה שעל ידי ההנאה שייחנה מהמאכל, נפשו תדבק יותר בנפשו של עשיו, וכך הברכה תהיה חזקה יותר.

¹⁵⁶⁰ אונקלוס.

תברך אותך לפני שאמות¹⁵⁶¹: (ה) וְרִבְקָה שִׁמְעַת בְּדָבָר יִצְחָק אֶל עֵשָׂו בְּנֹו רִבְקָה שִׁמְעָה בְּשָׁעָה שִׁיִּצְחָק דיבר אל בנו עשיו וביקש ממנו להביא לו ציד ולבשלו,¹⁵⁶² וַיִּלְךָ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לְצוּד צִיד עָשָׂו הֵלֵךְ אֶל הַשָּׂדֶה כדי לצוד ציד, לְהֵבִיא עָשָׂו יֵצֵא אֶל הַשָּׂדֶה עַל דַּעַת זֶה שֶׁאֵם לֹא יִצְלִיחַ לְצוּד בְּעַל חַיִּים כְּדִי לְבַשֵּׁל לִיִּצְחָק, הרי שהוא ילך ויגזול בעל חיים ואותו הוא יכין ליצחק¹⁵⁶³: (ו) וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל יַעֲקֹב בְּנֵה רִבְקָה אִמְרָה אל בנה יעקב, לְאִמֹר כֵּךְ אִמְרָה רִבְקָה אֶל יַעֲקֹב: הִנֵּה שִׁמְעָתִי אֶת אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל עֵשָׂו אֲחִיךָ הֲרִי אֲנִי שִׁמְעָתִי אֶת אָבִיךָ (של יעקב, יצחק) מדבר אל אחיך עשיו,¹⁵⁶⁴ לְאִמֹר כֵּךְ שִׁמְעָתִי אֶת אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל אחיך¹⁵⁶⁵: (ז) הֵבִיאָה לִי צִיד תְּבִיא לִי בֶשֶׂר שֶׁל בְּעַל חַיִּים שֶׁתִּצְוֹד,¹⁵⁶⁶ וְעֵשָׂה לִי מִטְעָמִים וְאֶכְלֶה וְתִכְיֶן לִי תְּבִשִׁיל וְאוֹכֵל אוֹתוֹ,¹⁵⁶⁷ וְאֶבְרַכְכָּה לְפָנָי יִקְזֹק לְפָנָי מוֹתִי וּבִשְׂכָר שֶׁתְּבִיא (עשיו) לי (ליצחק) את התבשיל וְאוֹכֵל אוֹתוֹ, אִבְרַךְ (יצחק) אותך (את עשיו) לפני שאמות בברכה שגם ה' יסכים לה¹⁵⁶⁸: (ח) וְעַתָּה בְּנֵי שְׁמַע בְּקוֹלִי וְעַכְשָׁיו בְּנֵי (יעקב), קבל את דבריי (דבריה של רבקה),¹⁵⁶⁹ לְאִשְׁרֵי אֲנִי מְצִוָּה אֶתְּךָ וְתַעֲשֶׂה כְּכִי מִה שֶׁאֲנִי מְצִוָּה אוֹתְךָ: (ט) לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאֵן לֶךְ עַכְשָׁיו אֶל הַמְּקוֹם שֶׁל הַצֹּאֵן,¹⁵⁷⁰ וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדִי עִזִּים טָבִים וְתִיקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדִי עִזִּים שְׁמַנִּים,¹⁵⁷¹ וְאֶעֱשֶׂה אִתְּם מִטְעָמִים לְאָבִיךָ כְּאִשְׁרֵי אֶהֱבֶה וְאֲנִי אֲכִין מִשְׁנֵי גְדִי הָעִזִּים הַשְּׁמַנִּים תְּבִשִׁיל לְאָבִיךָ בְּאוֹפֵן שֶׁהוּא אוֹהֵב¹⁵⁷²: (י) וְהִבֵּאתִי לְאָבִיךָ וְאֶכֶל אוֹתָהּ (יעקב) תביא לאביך את התבשיל שאני (רבקה) אכין, ואביך יאכל את התבשיל, בְּעֵבֶר אֲשֶׁר יְבָרְכְךָ לְפָנָי מוֹתוֹ כְּדִי שֶׁאֲבִיךָ יִבְרַךְ אוֹתְךָ לְפָנָי מוֹתוֹ¹⁵⁷³: (יא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל רִבְקָה אִמּוֹ יַעֲקֹב אָמַר אֶל רִבְקָה אִמּוֹ: הֲיֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שְׂעָר הֲרִי עָשָׂו אָחִי הוּא אָדָם בְּעַל שֶׁעַר, יֵשׁ לֹאֲחֵי עָשָׂו הֲרַבָּה מְאוֹד שְׁעָרוֹת,¹⁵⁷⁴ וְאֲנִכִּי

¹⁵⁶¹ אונקלוס. בהסבר הטעם שרצה יצחק לברך דווקא את עשיו רבו ההסברים. רמב"ן: היה בדעתו של יצחק לברך את עשיו בברכת אברהם שינחל את הארץ ושעשיו יהיה בעל הברית לה', היות והוא הבכור, ורבקה מעולם לא אמרה ליצחק את הנבואה שרב יעבוד צעיר: בהתחלה משום שנהגה בדרך מוסר וצניעות, מכיון שהיא הלכה לדרוש את ה' ללא שביקשה רשות מיצחק או שרבקה אמרה שאין היא צרכיה לומר דברי נבואה ליצחק שהוא בעצמו נביא. עכשיו לא רצתה רבקה לומר לעשיו את דברי הנבואה היות וחששה שבגלל שיצחק אוהב את עשיו, הוא אמנם לא יברך את עשיו, אך גם לא יברך את יעקב. אוה"ח: יצחק חשב שעל ידי כך עשיו יטיב את מעשיו.

¹⁵⁶² א"ע. אוה"ח: רבקה שמעה את הדברים בנבואה, אך יצחק אמר את הדברים לעשיו בסוד, ללא שהיה אדם ששמע, ולכן האמין יצחק כשיעקב הביא את הבשר.

¹⁵⁶³ רש"י, ובכך הסביר את הכפילות.

¹⁵⁶⁴ אונקלוס.

¹⁵⁶⁵ אוה"ח: רבקה אמרה ליעקב שלא עבר זמן רב מאז שיצחק אמר את הדברים לעשיו. כמו"כ אמרה רבקה שהיא אינה מדייקת בדברים שאמר יצחק, אלא רק אומרת את משמעות הדברים.

¹⁵⁶⁶ אונקלוס.

¹⁵⁶⁷ אונקלוס.

¹⁵⁶⁸ א"ע + רש"י. רשב"ם: הכוונה היא לברכה בשם ה'. רמב"ן: זהו המקום היחיד בו כתוב לפני ה', ורבקה אמרה אל יעקב שאם יצחק יברך את עשיו, הרי שהוא, יעקב, לא יוכל לעמוד לפני עשיו, כיוון שהברכות יתקיימו.

¹⁵⁶⁹ אונקלוס.

¹⁵⁷⁰ אונקלוס.

¹⁵⁷¹ תרגום יונתן. רש"י: "לי" היינו משלי, שכך היה כתוב בכתובתה של רבקה ליטול בכל יום שני גדי עיזים. כמו כן הסביר שהסיבה שהיה צריך שני גדי עיזים היא בגלל שאחד נועד להקרבת פסח (שהרי באותו יום היה פסח) והשני היה מיועד לעשיית מטעמים. בהסבר הסיבה למה דווקא גדי עיזים כתב רש"י שטעם הגדי דומה לטעם הצבי.

¹⁵⁷² אונקלוס.

¹⁵⁷³ אונקלוס.

¹⁵⁷⁴ רש"י.

אִישׁ חָלַק וְאִילוֹ אֲנִי (יעקב) אדם חלק ואין לי הרבה שערות¹⁵⁷⁵: (יב) אֹלֵי יְמִשְׁנֵי אָבִי אֹלֵי אֲבָא שְׁלִי יִמְשֵׁשׁ אוֹתִי וְיִגְלֶה שְׁאִין לִי הַרְבֵּה שַׁעַר כְּמוֹ לַעֲשׂוֹ, ¹⁵⁷⁶ וְהִיִּיתִי בְּעֵינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ וְאִז, יחשוב אבי שאני מתעה אותו, שאני מרמה אותו, ¹⁵⁷⁷ וְהִבְאֵתִי עָלַי קָלְלָה וְלֹא בָרַכָהּ וּבִכְךָ אֲבִיא עַל עֲצָמֵי קַלְלָה וְלֹא בִרְכָהּ. יעקב אמר לרבקה שהוא חושש שמא, על ידי שיצחק ימשש אותו, יגלה יצחק שהוא אינו באמת עשיר, ולכן יצחק יקלל אותו במקום לברך אותו¹⁵⁷⁸: (יג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ רִבְקָה אִמְרָה לִיעֲקֹב: עָלַי קָלְלָתְךָ בְּנֵי אִם אֲבִיךָ יִקְלַל אוֹתְךָ, הַקַּלְלָה תְּחוּל עֲלַי בְּמִקּוֹם שֶׁהִיא תְּחוּל עֲלֶיךָ, ¹⁵⁷⁹ אֲךָ שָׁמַע בְּקֹלִי וְלֹךְ קָח לִי אוֹלָם תִּקְבַּל אֶת דְּבָרַי וְלֹךְ תִּיקַח לִי מִהַמִּקּוֹם שֶׁל הַצֶּאֱן שְׁנֵי גֵדֵי עֵיזִים¹⁵⁸⁰: (יד) וַיִּלְךְ וַיִּקַּח יַעֲקֹב הַלֶּךְ לְמִקּוֹם בּוֹ נִמְצָא הַצֶּאֱן וְלָקַח מִשָּׁם שְׁנֵי גֵדֵי עֵיזִים, וַיָּבֵא לְאִמּוֹ יַעֲקֹב הֵבִיא לְאִמּוֹ אֶת שְׁנֵי גֵדֵי הָעֵיזִים, וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מְטַעְמִים כַּאֲשֶׁר אָהָב אָבִיו רִבְקָה הִכִּינָה לִיצְחָק תְּבִשִׁילִים בְּאוֹפֶן שֶׁיִּצְחָק אֲהַב¹⁵⁸¹: (טו) וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בְּגָדֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדֹל הַחֲמֹדֶת אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּבֵית רִבְקָה לְקַחָהּ אֶת בְּגָדָיו הַנְּקִיִּים שֶׁל עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדוֹל שֶׁהָיוּ אִיתָהּ בְּבֵית, ¹⁵⁸² וַתִּלְבַּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן רִבְקָה הִלְבִּישָׁה אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן בְּבִגְדָיו הַנְּקִיִּים שֶׁל עֵשָׂו¹⁵⁸³: (טז) וְאֵת עֵרֶת גְּדֵי הָעֵזִים הִלְבִּישָׁה עַל יָדָיו וְעַל חֲלָקָת צִנְאָרָיו וְאֵת הָעֵיזִים, שֶׁמָּה רִבְקָה עַל יָדָיו שֶׁל יַעֲקֹב וְעַל הַצְּוֹאֵר הַחֲלֹק שֶׁל יַעֲקֹב¹⁵⁸⁴: (יז) וַתִּתֵּן אֶת הַמְטַעְמִים וְאֵת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשְׂתָהּ בְּיַד יַעֲקֹב בְּנֵה רִבְקָה שֶׁמָּה אֶת הַתְּבִשִׁיל וְאֵת הַלֶּחֶם שֶׁהִכִּינָה בְּיַד שֶׁל יַעֲקֹב בְּנֵה¹⁵⁸⁵: (יח) וַיָּבֵא אֶל אָבִיו יַעֲקֹב נִכְנַס אֶל אֲבִיו, ¹⁵⁸⁶ וַיֹּאמֶר אָבִי יַעֲקֹב קְרָא לְעֵבֶר יִצְחָק "אֲבִי", וַיֹּאמֶר יִצְחָק עֲנֵה לִיעֲקֹב: הֲנִנִּי מִי אֵתָהּ בְּנֵי הָרִי אֲנִי כֹאן, אֲךָ מִי אֵתָהּ בְּנֵי¹⁵⁸⁷: (יט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל אָבִיו יַעֲקֹב אֲמַר לִיצְחָק: אֲנִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ אֲנִי הוּא עֵשָׂו בְּנֶךְ הַבְּכוֹר, ¹⁵⁸⁸ עֲשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי וְאִנִּי (יעקב) עֲשִׂיתִי כְּמוֹ

¹⁵⁷⁵ א"ע.

¹⁵⁷⁶ רש"י. רמב"ן: אין הכוונה היצחק ימשש את יעקב כדי לבדוק אם מי שעומד לפניו הוא באמת עשיר, אלא שאולי על ידי שיצחק יקרב את יעקב אליו, הוא גם ימשש אותו. בהסבר איך לא פחד יעקב שיצחק יכיר את קולו כתב שייטכן שהיה קול יעקב וקול עשיר דומה או שהיה יעקב משנה את קולו.

¹⁵⁷⁷ א"ע.

¹⁵⁷⁸ אונקלוס.

¹⁵⁷⁹ רשב"ם. א"ע: הקללה תחול עליי במקום עליך וזהו דרך הנשים לומר כן. בשם רס"ג פירש שהכוונה היא שעל רבקה להסיר את הקללה מעל יעקב.

¹⁵⁸⁰ אונקלוס.

¹⁵⁸¹ אונקלוס.

¹⁵⁸² רש"י בפירושו הראשון שפירש "חמדת" בלשון נקיות. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שחמד את הבגדים הללו מנמרוד. כמו"כ כתב רש"י שהסיבה שעשיר השאיר את הבגדים אצל רבקה ביית היא בגלל שהיה בקי במעשיהן של נשותיו וחדש בהן. רשב"ם: חמודות הכוונה היא לבגדים שעשיר היה משרת את יצחק בשעה שהיה מאכיל אותו.

¹⁵⁸³ רמב"ן: הסיבה שהתורה מדגישה את היותו של עשיר בנה הגדול ואת היותו של יעקב בנה הקטן, כדי להודיע את מעלת צדקתה של רבקה, שהרי רוב האנשים מכבדים יותר את הבן הגדול, וכאן רבקה אהבה יותר את יעקב בגלל מעשיו למרות שהיה הבן הקטן.

¹⁵⁸⁴ אונקלוס.

¹⁵⁸⁵ אונקלוס.

¹⁵⁸⁶ אונקלוס.

¹⁵⁸⁷ אונקלוס.

¹⁵⁸⁸ אונקלוס. רש"י: יעקב בכוונה השתמש בלשון זו כדי לומר כך: אני הבאתי לך את המטעמים, ואילו עשיר הוא בנך הבכור, וכך יצא שיעקב לא שיקר. א"ע: אמנם לנביא אסור לשקר כשהוא מדבר את דברי הנבואה שלו, אך מצאנו מספר פעמים שלצורך גדול הנביא כן שיקר, ולכן אין כאן שאלה כלל. אה"ח: אני הוא עכשיו בכורך, כיוון שקניתי את הבכורה, וגם עשיתי את מה שציווית אותי, כיוון שכל הסיבה שציווית עת עשיר לצאת ולצוד הוא בגלל שעשיר הוא בנך הבכור, ואילו עכשיו אני הוא בנך הבכור.

שאמרת לי לעשות,¹⁵⁸⁹ **קום נא שְׁבֵה** תקום עכשיו ותסב ליד השולחן,¹⁵⁹⁰ **וְאָכְלָה מִצֵּידִי** ותאכל מהציד שצדתי לך, **בְּעֵבֹר תְּבָרְכֵנִי נַפְשְׁךָ** כדי שנפשך (של יצחק) תברך אותי (יעקב): **(כ) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל בְּנוֹ יִצְחָק** שאל את יעקב: **מָה זֶה מִהֲרַתְּ לְמַצָּא בְּנֵי בְנֵי,** מה זה מיהרת למצוא בעל חיים ולצוד אותן,¹⁵⁹¹ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב עֲנֵה לִי יִצְחָק:** **כִּי הִקְרָה יִקְנֹךְ אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי מִיֵּהֲרַתִּי,** היות והי' אלוקיך מיהר לזמן לי בעל חיים לצוד אותן¹⁵⁹²: **(כא) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב יִצְחָק** אמר ליעקב: **גִּישָׁה נָא וְאִמְשֹׁךָ בְּנֵי** תיגש אליי עכשיו ואני אמשש אותך,¹⁵⁹³ **הֲאֵתָה זֶה בְּנֵי עֲשׂוֹ אִם לֹא** (ועל ידי שאני אמשש אותך אני אדע) האם אתה באמת בני עשיו או לא: **(כב) וַיַּגֵּשׁ יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו יַעֲקֹב** ניגש אל אביו יצחק, **וַיִּמְשָׁהוּ יִצְחָק מִיֶּשֶׁשׁ אֶת יַעֲקֹב,** וַיֹּאמֶר לאחר שמישש את יעקב אמר יצחק: **הֲקָל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיְדִים יָדָי עֲשׂוֹ** צורת הדיבור שלך היא כמו צורת הדיבור של יעקב, אך הידיים שלך מלאות שיער כמו ידיו של עשיו¹⁵⁹⁴: **(כג) וְלֹא הִפִּירוּ יִצְחָק לֹא הִכִּיר אֶת יַעֲקֹב,** יצחק לא הבין שמי שעומד לפניו הוא יעקב, **כִּי הָיוּ יָדָיו כַּיְדֵי עֲשׂוֹ אָחִיו שְׂעִירָת** (הסיבה שיצחק לא הכיר את יעקב היא מכיוון ש-) ידיו של יעקב היו שעירות כמו שידי אחיו עשיו היו שעירות, על ידי שרבקה שמה את עורות הגדיים על ידיו,¹⁵⁹⁵ **וַיְבָרְכֶהוּ יִצְחָק בִּירַךְ אֶת יַעֲקֹב.** אמנם, לא הייתה זו הברכה שיצחק התכוון לברך את עשיו (בפסוק כח) יברך יצחק את יעקב גם בברכה שהתכוון לברך את עשיו) אלא למדנו שאדם שחושד בכשרים צריך לברך את האדם הנחשד, ולכן, לאחר שיצחק חשד שמי שעומד לפניו מרמה אותו, הוא בירך אותו בברכה¹⁵⁹⁶: **(כד) וַיֹּאמֶר יִצְחָק** אמר ליעקב: **אֵתָה זֶה בְּנֵי עֲשׂוֹ** אני עכשיו יודע שאתה הוא בני עשיו,¹⁵⁹⁷ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב עֲנֵה לִי יִצְחָק:** **אָנֹכִי אֲנִי** אכן אני הוא עשיו¹⁵⁹⁸: **(כה) וַיֹּאמֶר יִצְחָק** אמר ליעקב: **הֲגִישָׁה לִי וְאָכְלָה מִצֵּיד בְּנֵי לְמַעַן תְּבָרְכֶךָ נַפְשִׁי** תגישי אליי את האוכל, וכך אוכל מהציד שצדתי בני, כדי שנפשי תברך אותך,¹⁵⁹⁹ **וַיַּגֵּשׁ לוֹ וַיֹּאכַל יַעֲקֹב** הגיש ליצחק את האוכל שרבקה בישלה, ויצחק אכל את האוכל הזה, **וַיָּבֵא לוֹ יִזָּן וַיִּשְׁתֶּה יַעֲקֹב** הביא ליצחק יין, ויצחק שתה את היין: **(כו) וַיֹּאמֶר אֱלִיֹּו יִצְחָק אָבִיו יִצְחָק** אמר ליעקב: **גִּישָׁה נָא וְשָׁקָה לִי בְּנֵי בְנֵי,** תיגש אליי ותיתן לי נשיקה¹⁶⁰⁰: **(כז) וַיַּגֵּשׁ יַעֲקֹב נִיגַשׁ לִי יִצְחָק** נישק את יעקב, **וַיִּרַח אֶת רִיחַ בְּגָדָיו יִצְחָק** הריח את הבגדים

¹⁵⁸⁹ אונקלוס. רש"י: אני עשיתי בעבר כמה דברים שהיו קשורים אליך.

¹⁵⁹⁰ רש"י.

¹⁵⁹¹ אונקלוס.

¹⁵⁹² אונקלוס.

¹⁵⁹³ אונקלוס. רש"י: הסיבה לכך היא שיצחק אמר שאין דרכו של עשיו שיהיה שם שמים שגור על פיו. רמב"ן הקשה על כך, שהרי עשיו לא היה רשע בעיני אביו, אלא שאולי ניתן לומר שיצחק ידע שאין שם שמים שגור על פיו של עשיו בגלל שהוא איש שדה ולא בגלל שהוא רשע. על דרך הפשט פירש הרמב"ן שיצחק ביקש למשש את יעקב בגלל שהבחין שאין זה קולו של עשיו.

¹⁵⁹⁴ רש"י. רשב"ם: בגלל שהיה צורת דיבורם דומה, חשב יצחק שקולו של יעקב דומה יותר לקול יעקב, אך בגלל שהקול היה דומה והידיים הרגישו כמו ידיו של עשיו, טעה יצחק והאמין ליעקב.

¹⁵⁹⁵ אונקלוס.

¹⁵⁹⁶ ספורנו ואוה"ח.

¹⁵⁹⁷ רשב"ם. אוה"ח: יצחק התכוון לומר ליעקב "אתה הוא עשיו" כדי לומר שהברכה תהיה נתונה לו גם אם אינו יצחק.

¹⁵⁹⁸ כך משמע מפירוש הא"ע בפס' יט'. רש"י כתב שיעקב ענה בסתמיות שהוא "אני" ולא אמר במפורש שהוא עשיו.

¹⁵⁹⁹ אונקלוס.

¹⁶⁰⁰ אונקלוס.

שלבש יעקב,¹⁶⁰¹ וְיִבְרַכְהוּ: לאחר שיצחק הריח את ריח הבגדים שלבש יעקב, הוא בירך את יעקב, בברכה האמורה (המתחילה בפסוק הבא),¹⁶⁰² וַיֹּאמֶר יצחק אמר: רְאֵה רִיחַ בְּנֵי פְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרַכְוּ יְקֹנָה ראוּי הוּא הַרִיחַ שֶׁל בְּנֵי כְמוֹ הַרִיחַ שֶׁל שְׂדֵה שֶׁהִ' בִּירַךְ (את השדה) בְּרִיחַ נְעִים¹⁶⁰³: (כח) וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ כְּמוֹ שֶׁהִ' בִּירַךְ אֶת הַשְּׂדֵה, אֲנִי (יצחק) מְבָרֵךְ אוֹתְךָ (יעקב שיצחק חשב שהוא עשיר) שֶׁהִ' יִיתֵן לְךָ מִיֵּם מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִטוֹב הָאָרֶץ,¹⁶⁰⁴ וְרַב דָּגָן וְתִירָשׁ וְכֵן יִיתֵן לְךָ הִ' הַרְבֵּה דָגָן (תבואה) וְתִירוֹשׁ (יין), כִּךְ שֶׁתוֹכֵל לְהַאכִיל עַמִּים אַחֲרָיִם מְרֹב דָּגָן וְתִירוֹשׁ שִׁיחִיהָ לְךָ¹⁶⁰⁵: (כט) יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים עַמֵּי הָעוֹלָם יַעֲבֹדוּ אוֹתְךָ,¹⁶⁰⁶ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ לְאֲמִים וּמְלָכִים שֶׁל עַמִּים אַחֲרָיִם יִהְיוּ מְשׁוֹעֲבָדִים לְךָ,¹⁶⁰⁷ הָיָה גְבִיר לְאֲחִיךָ אֵתָה תִהְיֶה אֲדוֹן לְאֲחִיךָ,¹⁶⁰⁸ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אִמְךָ וּבְנֵי אִמְךָ, אֲחִיךָ מֵהָאֵם יִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ,¹⁶⁰⁹ אֲרִיזָה אֲרִיזָה כָּל מִי שִׁיקְלָל אוֹתְךָ, יִהְיֶה מְקוּלָּל בְּעַצְמוֹ,¹⁶¹⁰ וּמְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ וְכָל מִי שִׁיבְרַךְ אוֹתְךָ, יִהְיֶה מְבֹרָךְ בְּעַצְמוֹ¹⁶¹¹: (ל) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלָה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר יִצְחָק סִיִּים לְבָרֵךְ אֶת יַעֲקֹב,¹⁶¹² וַיְהִי אֵף יֵצֵא יֵצֵא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו בְּדִיוֹק כַּאֲשֶׁר יַעֲקֹב יֵצֵא מִלִּפְנֵי יִצְחָק (לאחר שיצחק סיים לברך

¹⁶⁰¹ אונקלוס. רש"י כתב שבדי העיזים היו מסריחות, אלא שעם יעקב נכנס ריח של גן עדן. רשב"ם כתב שבגדים אלה היו בגדים שבשעת גמירתם, היו מבשמים אותם.

¹⁶⁰² רשב"ם. ספורנו: אין זו הברכה המובטחת, אלא יש כאן ברכה נוספת בו בירך יצחק את יעקב, מתוך התרוממות רוח שהגיע אליו לאחר שהריח את הריח הטוב של בגדיו של יעקב. אה"ח: זוהי מפתח הברכות בו בירך אברהם את יצחק, שיוכל יעקב לברך כל אדם. הסבר נוסף שכתב היא שהכוונה היא שיצחק בירך את יעקב בברכות רוחניות ובברכות גשמיות. הברכות הגשמיות מופיעות בפירוט בפסוקים הבאים (ויתן לך האלוקים) ואילו הברכות הרוחניות מופיעות במילה הסתמית כאן "ויברכהו". פירוש נוסף שכתב הוא שויברכהו היינו ע"י מידת הרחמים, ולאחר מכן הוסיף יצחק לומר שגם במידת הדין יתברך יעקב, ולכן השתמש יצחק בשם אלוקות.

¹⁶⁰³ אה"ח + רש"י. רש"י כתב שהכוונה היא לשדה תפוחים, וכן כתב שהכוונה "אשר ברכו" היינו שברך ה' את שדה התפוחים בריח טוב. גם רשב"ם כתב שהכוונה היא שה' בירך את השדה, אלא שכתב שהכוונה היא לנרד וכרום. רמב"ן בפסוק כח': הכוונה היא לברכה בו בירך ה' את עשיו בשדה, ה' בירך אותו שיצליח בשדה בציד. א"ע: הכוונה היא לריח פריחת האילנות, וייתכן שכל המעשה הזה היה בחודש ניסן. בהסבר המילה "ראה" כתב הא"ע שהכוונה היא ל"דיבור עם הלב", כלומר להבנה בלב.

¹⁶⁰⁴ רשב"ם + אונקלוס + א"ע. רש"י מסביר עפ"י הפשט את ו' החיבור במילה ויתן בכך שכמו שה' בירך את עשיו בריח שדומה לשדה, כך גם ייתן לו משמני הארץ (בדומה קצת לרשב"ם). עפ"י המדרש כתב שכוונת הדברים היא שה' יתן מים, ואם נתינת המים ע"י ה' תיפסק בעקבות חטא של בני ישראל, לאחר מכן ה' יחזור ויתן מים פעם נוספת לאחר שבנ"י יחזרו בתשובה. ספורנו: הברכה היא שיספיק המים שבא מטל השמים, וכך לא יזדקקו לגשמים חזקים יותר שימנעו מאנשים לצאת החוצה. רמב"ן: כמו שה' בירך אותך בשדה שתצליח בציד, כך ה' יברך אותך ב' טל השמים ושמני הארץ והברכה היא תוספת וריבוי, אך הטל עצמו קיים לעולם גם ללא ברכתו של יצחק. את ו' החיבור שבמילה ויתן הסביר הרמב"ן שהכוונה היא שה' תמיד ייתן ללא הפסק. א"ע: המ' של מטל השמים מוסב גם על משמני הארץ, וצריך להיות כתוב ומשמני הארץ.

¹⁶⁰⁵ אונקלוס + ספורנו.

¹⁶⁰⁶ אונקלוס.

¹⁶⁰⁷ אונקלוס. ספורנו: גם העמים שאינם תחתך ישתחוּ לך.

¹⁶⁰⁸ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שיצחק רצה לברך את עשיו שיעקב יהיה משועבד אליו היא מכיוון שחשב שיעקב יוכל להסתפק בנחלת ארץ ישראל, ויחיה בארץ ישראל תחת איזשהו שיעבוד כדי שלא יהיה עסוק בענייני גשמיות.

¹⁶⁰⁹ אונקלוס. א"ע: אחיך היינו בני הפילגשים ובני אימך היינו עשיו ובניו.

¹⁶¹⁰ א"ע. רש"י: בתחילה נאמר הקללה ולאחר מכן הברכה, היות וצדיקים תחילתם ייסורים וסופן שלווה, לעומת הרשעים שתחילתן שלווה וסופן ייסורים, ולכן בלעם הקדים את הברכות לקללות. רמב"ן הקשה על כך, שהרי ה' אמר לאברהם גם כן שיברך מברכיו לפני שאמר שיקלל את מקליו. על כך ענה שבסוף ה' חזר ואמר את עניין הברכה לאחר הקללה: ונברכו בך כל משפחות האדמה. ספורנו: הצורך בברכה זו היא מכיוון שאנשים נוהגים לקלל את אדוניהם כשאדוניהם אינם מספקים להם את חפצם.

¹⁶¹¹ עפ"י א"ע.

¹⁶¹² ספורנו. אה"ח: הסיבה שכתוב ויהי בלשון צער היא בגלל שיצחק עוד לא בירך את יעקב בכל הברכות כולן, ולו היה יצחק מסיים לברך את יעקב בכל הברכות, לא היה לאדום תקומה.

אותו), וְעָשׂוּ אָחִיו בָּא מִצִּידוֹ (בדיוק כשיעקב יצא מלפני יצחק) עשיו, אחיו של יעקב, חזר מהציד אליו יצא כדי לצוד בעל חיים ליצחק¹⁶¹³: (לֹא) וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מִטְעָמִים גם עשיו הכין ליצחק תבשיל מהציד שצד,¹⁶¹⁴ וַיָּבֵא לְאָבִיו עֲשִׂיו הֵבִיא אֶת הַתְּבַשִּׁיל שֶׁהֵכִין לִיצְחָק אָבִיו, וַיֹּאמֶר לְאָבִיו עֲשִׂיו אָמַר לִיצְחָק: יָקָם אָבִי וַיֹּאכַל מִצִּיד בְּנוֹ בְּעֵבוֹר הַתְּבָרְכָנִי נִפְשָׁךְ אָבִי יָקוּם (עשיו דיבר בלשון נסתר וזוהי דרך כבוד) ויאכל מהציד של בנו (עשיו מתכוון לעצמו) כדי שנפשך (של יצחק) תברך אותי (עשיו)¹⁶¹⁵: (לֵב) וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו יִצְחָק, אָבִיו שֶׁל עֲשִׂיו, שָׁאל אֶת עֲשִׂיו: מִי אָתָּה מִי אֵתָּה זֶה שְׁעוֹמֵד לִפְנֵי, ¹⁶¹⁶ וַיֹּאמֶר עֲשִׂיו עֵנָה לִיצְחָק: אֲנִי בְּנֶךְ בְּכָרְךָ עֲשִׂוֹ אֲנִי הוּא בְּנֶךְ הַבְּכוֹר עֲשִׂיו: (לֵב) וַיִּחְרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מָאֵד יִצְחָק תִּמְחָה גְּדוֹלָה מְאוֹד, ¹⁶¹⁷ וַיֹּאמֶר יִצְחָק שָׁאל: מִי אֶפֹּאֵה הוּא הַצִּיד צִיד וַיָּבֵא לִי וְאֹכַל מִכָּל בְּטָרִם תְּבוּאָה מִיָּהוּ זֶה שֶׁצִּיד לִי צִיד וְהִכְנִיס אֵלַי אֶת הַצִּיד, וְאֹכַלְתִּי אֶת כָּל מַה שֶּׁהוּא הֵכִין לִי, ¹⁶¹⁸ וַאֲבִרְכֶהוּ וּבִרְכַתִּי אֶת מִי שֶׁהֵבִיא לִי אֶת הַצִּיד, גַּם בְּרוּךְ יִהְיֶה וְלִמְרוֹת שֶׁעֲשִׂיו הִתְבַּרַר לִי שְׁמִי שֶׁהֵבִיא לִי אֶת הַצִּיד, לֹא הִיָּה בְּאֵמַת עֲשִׂיו, אֲנִי (יִצְחָק) מְבֻרָךְ גַּם אוֹתוֹ ¹⁶¹⁹: (לֵד) בְּשִׁמְעַע עֲשִׂוֹ אֶת דְּבָרַי אָבִיו כֹּאשֶׁר עֲשִׂיו שָׁמַע אֶת דְּבָרַי אָבִיו יִצְחָק (שְׁמִישָׁהוּ בֹא לִפְנֵיו וְהֵבִיא לִיצְחָק צִיד, וְשִׁיִּצְחָק בִּירַךְ אוֹתוֹ), ¹⁶²⁰ וַיִּצְעַק צַעֲקָה גְּדֹלָה וּמְרָה עַד מָאֵד (כֹּאשֶׁר עֲשִׂיו שָׁמַע אֶת דְּבָרַי אָבִיו) הוּא צַעַק צַעֲקָה גְּדוֹלָה וּמְרָה, ¹⁶²¹ וַיֹּאמֶר לְאָבִיו עֲשִׂיו אָמַר לִיצְחָק, בְּרַכְנִי גַם אֲנִי אָבִי אָבִי, תְּבֻרָךְ גַּם אוֹתִי: (לֵה) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אָמַר לְעֲשִׂוֹ: בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה אֲחִיךָ יַעֲקֹב בֹּא אֵלַי וְשִׁיקָר לִי, ¹⁶²² וַיִּקַּח בְּרַכְתְּךָ וְעַל יָדִי כֵךְ לָקַח אֲחִיךָ אֶת הַבְּרַכָּה שֶׁלְּךָ: (לוֹ) וַיֹּאמֶר עֲשִׂיו אָמַר: הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב מִתַּאֲמִים לִיעֲקֹב הַשֵּׁם בּוֹ הוּא נִקְרָא, ¹⁶²³ וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְעָמַיִם וַיַּעֲקֹב הַתַּחֲכֵם לִי פְעָמַיִם, ¹⁶²⁴ אֶת בְּכֹרְתִי

¹⁶¹³ רש"י.

¹⁶¹⁴ אונקלוס.

¹⁶¹⁵ אונקלוס.

¹⁶¹⁶ רמב"ן: יצחק חשב שמי שעומד לפניו הוא יעקב, ושיעקב רוצה שיצחק יברך גם אותו.

¹⁶¹⁷ אונקלוס ורש"י עפ"י הפשט. עפ"י הדרש כתב רש"י שהכוונה היא שיצחק ראה את הגהינום פתוחה לפניו. בפסוק לו' כתב רש"י שיצחק חרד בגלל שהוא חשב שיש בו עוון שהוא בירך את הקטן לפני הגדול, וכאשר עשיו צעק אצת הצעקה שלו והתברר ליצחק שעשיו מכר את הבכורה, אמר יצחק שעשיו הוא יכול לדומר שגם יעקב יהיה ברוך. רשב"ם: החרדה של יצחק הייתה על כך שמצא זיער בצוואר החלק של יעקב. אה"ח: יצחק חרד על כך שיעקב רימה אותו.

¹⁶¹⁸ אונקלוס. רש"י: פירוש המילה אפוא הוא מילה עצמאית ואינה מילה מורכבת. בפירושו השני כתב שפירוש המילה היא מילה שמורכבת משתי מילים: איה פה. בהסבר ואל מכל כתב רש"י שכל טעם שביקש יצחק לטעום בתבשיל שהביא לו יעקב, יצחק טעם. ספורנו: פירוש המילה אפוא היא "אם כן" והכוונה היא שיצחק אמר לעשיו: אם כן הדבר שאתה הוא עשיו, מיהו זה שהביא לי את התבשילים לפניך.

¹⁶¹⁹ רש"י, וכתב שיצחק בירך עכשיו את יעקב כדי שלא נאמר שאילולי שרימה יעקב את אביו, לא היה נוטל את הברכות, כאן הודה יצחק ליעקב על הברכות. רשב"ם: יצחק בירך את יעקב מכיוון שראה שיעקב הביא לו את הדברים בזריזות וגם מפני שהבין שיעקב הביא לו את המטעמים בעצתה של רבקה. ספורנו: יצחק אמר שהרגיש שברכותו את יעקב חלה. רמב"ן: יצחק אמר או שהוא יודע שיעקב הוא ברוך, או שידע שהברכה שבירך את יעקב חלה עליו, ובכך אבד לעשיו הברכה שיצחק רצה לברך אותו.

¹⁶²⁰ אונקלוס.

¹⁶²¹ אונקלוס.

¹⁶²² א"ע. רש"י: הכוונה היא בחכמה.

¹⁶²³ אונקלוס. רש"י: עשיו אמר זאת בלשון תמיהה, ואמר, שמא בגלל זה נקרא שמו יעקב, על שם שהוא עתיד לעקב אותי פעמיים. ספורנו: האם בגלל שנקרא שמו יעקב, הוא עכשיו עיקב אותי פעמיים, על ידי שקראו לו בשם יעקב, נגרם הדבר שהוא עיקב אותי פעמיים כיוון שהשם גורם. אה"ח: מהשם של יעקב יוצא שהוא אמור לעקב אותי רק פעם אחת, והנה יוצא שהוא עיקב אותי פעמיים.

¹⁶²⁴ אונקלוס. רש"י כתב בשם אונקלוס שהכוונה היא מלשון מארב. א"ע: פירוש המילה ויעקבני היינו שרימה אותי.

לְקַח וְהִנֵּה עֲתָה לְקַח בְּרַכְתִּי לִפְנֵי כֵן לִקַּח מִמֶּנִּי יַעֲקֹב אֶת הַבְּכוֹרָה, וְעַכְשֵׁיו הוּא לִקַּח מִמֶּנִּי גַם אֶת הַבְּרַכָּה שְׁלִי,¹⁶²⁵ וַיֹּאמֶר עֲשֵׂיו שֶׁאֵל אֶת יַצְחָק: הֲלֹא אֶצְלַתְּ לִי בְרַכָּה הָאֵם לֹא הִשְׁאֲרַת לִי בְרַכָּה, הָאֵם לֹא נוֹתֵר לְךָ דָּבָר לְבָרֵךְ אוֹתִי בּוֹ?¹⁶²⁶ (לֹא) וַיַּעַן יַצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֲשֵׂו יַצְחָק עֵנָה וְאָמַר בְּתִשׁוּבָתוֹ לְעֲשֵׂו,¹⁶²⁷ הֲזֵן גְּבִיר שְׂמֵתָיו לְךָ הֲרִי אֲנִי מִיִּנְיַתִּי אֶת אַחִיד לְאֲדוֹן עֲלִיד, וְלֹכֵן לֹא תִהְיֶה לְךָ כָּל תּוֹעֵלַת כָּל הַנְּכַסִּים שֶׁתִּקְנֶה, שֶׁהֲרִי כָּל מֵה שֶׁקֵּנָה עֶבֶד קֵנָה רַבּוֹ,¹⁶²⁸ וְאֵת כָּל אֲחָיו נָתַתִּי לוֹ לְעֲבָדִים וְאֲנִי (יַצְחָק) נָתַתִּי לְאֲחִיד (יַעֲקֹב) אֶת כָּל אֲחָיו לְעֲבָדִים,¹⁶²⁹ וְדָגַן וְתִירֹשׁ סִמְכָתִּי וְאֲנִי סִעֲדָתִי וְתַמְכָּתִי אֶת יַעֲקֹב בְּדָגַן וְתִירֹשׁ, נָתַתִּי לְיַעֲקֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ,¹⁶³⁰ וְלִכְהָ אֶפּוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי וְאֵם כֵּן בְּנִי, הִיכֵן אֲנִי יֹכֹל לְמַצּוֹא בְּרַכָּה שֶׁתּוֹעִיל לְךָ?¹⁶³¹ (לֹא) וַיֹּאמֶר עֲשֵׂו אֶל אָבִיו עֲשֵׂו שֶׁאֵל אֶת יַצְחָק: הַבְּרַכָּה אֲחַת הוּא לְךָ אָבִי אֲבִי, הָאֵם אֵין בְּרַכָּה אַחַת שֶׁתּוֹכֵל לְבָרֵךְ אוֹתִי בָּהּ,¹⁶³² בְּרַכְנִי גַם אֲנִי אָבִי אֲבִי, תְּבָרֵךְ גַּם אוֹתִי וְלֹא רַק אֶת יַעֲקֹב, וַיִּשָּׂא עֲשֵׂו קֶלֶד וַיִּבְךְ עֲשֵׂו הָרִים אֶת קוֹלוֹ וּבְכָה¹⁶³³: (לֹט) וַיַּעַן יַצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יַצְחָק עֵנָה וְאָמַר לְעֲשֵׂו (הַסִּיבָה שֶׁיַּצְחָק הִסְכִּים עִתָּה לְבָרֵךְ אֶת עֲשֵׂו הִיא בְּגַלֵּל שֶׁהוּא רִיחַס עַל עֲשֵׂו לְאַחַר שֶׁשָּׁמַע אֶת בְּכִיו):¹⁶³⁴ הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשְׁבֶךָ הַמִּקּוֹם בּוֹ תִשָּׁב, הַנְּחַלָּה בָּהּ תִּגּוֹר, יִהְיֶה מִטּוֹב הָאָרֶץ,¹⁶³⁵ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מִעַל וְכֵן תִּזְכֶּה לְטַל שֶׁמְגִיעַ מִהַשָּׁמַיִם, הַטַּל שֶׁמְגִיעַ מִמִּקּוֹם שֶׁמִּעַל לְאָרֶץ¹⁶³⁶: (מ) וְעַל חֲרָבֶךָ תִּחְיֶה אֶתָּה תִּשְׁתַּמֵּשׁ לְאֲוֹרֵךְ כָּל הַחַיִּים שֶׁלְךָ בְּחַרְבֶּךָ,¹⁶³⁷ וְאֵת אֲחִידֶךָ תִּעְבֹּד וְאֶתָּה תִּעְבֹּד אֶת יַעֲקֹב אֲחִידֶךָ, וְהִיָּה כְּאִשֶּׁר תִּרְיֵד כְּאִשֶּׁר יִהְיֶה לְךָ (עֲשֵׂו) פֶתַחוֹן פֶּה לְהַצְטַעַר עַל כֵּךְ שִׁיעֲקֹב נָטַל אֶת הַבְּרַכּוֹת. הַכוֹוֹנָה הִיא לְזַמֵּן בּוֹ יַחְטָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵז יֹכֵל לְטַעֵן

¹⁶²⁵ אונקלוס.

¹⁶²⁶ אונקלוס. רש"י: האם לא הפרשת לי ברכה. ספורנו: למרות שאתה כבר לא יכול לברך אותי בברכה העליונה, בטח יש ברכה נוספת שאתה יכול לברך אותי בה.

¹⁶²⁷ אונקלוס.

¹⁶²⁸ רש"י. אה"ח: יצחק הבין שעשיו שונא את יעקב ולכן לא רצה לברך אותו וניסה להתחמק מהברכה. א"ע האריך בביאור ענין הברכות. בתחילה שאל: אם הברכה הייתה על דרך נבואה, כיצד לא ידע יצחק את מי הוא מברך, וכתב על כך שיש אומרים שה' ציווה לו לברך את יעקב בשעה שיעקב נכנס אליו כדי לקבל את הברכה. הא"ע דחה פירוש זה באומרו שלו היה הדבר כן, היה יצחק אומר לעשיו ה' ציווה אותו לברך את יעקב, וגם לא היה מברך את עשיו רק בגלל שהוא בכה. דעה נוספת אותה כתב הא"ע ודחה היא שהברכות של יצחק לא התקיימו ויצחק לא היה בכלל נביא. פירוש זה דחה שהרי מצאנו מפורשות התגלות ה' אל יצחק. דעה נוספת שכתב היא שלא הועילה ברכתו של יצחק ליעקב, היות וחשב שיעקב הוא עשיו. גם פירוש זה דחה הא"ע וכתב שיצחק היתפק אם העומד לפניו הוא עשיו או יעקב, שהרי אמר "הקול קול יעקב והידיים ידי עשיו", ובירך את מי שזה יהיה, היות וגם יעקב הוא בנו. לכן כתב הא"ע שברכת יצחק הייתה מעין תפילה, וה' שמע לתפילתו. כמו"כ כתב הא"ע שיש חושבים שכיום אנחנו תחת שלטון של אדם, אך אין הדבר כן, שהרי אדם הייתה תחת שלטון ישראל, וגם יואב הכרית את כל הזכרים שבאדם, ובגלל זה היו האדומים שונאים אותנו ומעודדים את הבבלים ואומרים "ערו ערו עד היסוד בה". הרומאים לפי הא"ע הם מזרע הכיתים, והם מזרעם של מלכות יוון.

¹⁶²⁹ רמב"ן: אין זו ברכת הוי גביר לאחיק, אלא גם אם אדם מכובד יותר משאר אחיו, אין זה אומר שאחיו יהיו עבדים שלו, וכאן אמר יצחק שגם אחיו יהיו עבדים.

¹⁶³⁰ אונקלוס.

¹⁶³¹ רש"י. ספורנו: אם כן, איזו ברכה אוכל לברך אותך. מלשון אונקלוס משמע שתרגם את המילה אפוא בתור

כאן.

¹⁶³² רש"י.

¹⁶³³ אונקלוס.

¹⁶³⁴ אה"ח.

¹⁶³⁵ אונקלוס. רש"י: זוהי איטליה של יוון. ספורנו: אתה תשב בארץ שמנה אך יהיה לך שיעבוד לאחיק. רמב"ן:

יצחק אמר לעשיו שהוא יכול לברך גם אותו משמני הארץ, היות וזה אינו סותר את ברכתו ליעקב, אך לגבי הממשלה הוא יכול לברך רק אחד מהם, וברגע שהוא בירך את יעקב, אינו יכול לברך גם את יצחק בממשלה.

¹⁶³⁶ אונקלוס. ספורנו: אתה לא תעבוד את האדמה ולא תזדקק למטר, אלא אתה תחיה על חרבך, אך כאשר תפנה אל עבודת האדמה, לא תהיה חושי משעבוד אחיק.

¹⁶³⁷ רשב"ם. רמב"ן: אתה תנצח במלחמות שתילחם, אך לא תצליח לנצח את אחיק.

עשיו שלא מגיע ליעקב את הברכות, ¹⁶³⁸ וּפְרָקֶתָּ עָלַי מֵעַל צוּאֲרָךְ אתה תוכל לפרוק מעל צווארך את העול שהטיל עליך יעקב. אתה תוכל להוריד מעליך את העול של יעקב בשעה שבני ישראל יחטאו ¹⁶³⁹: (מא) וַיִּשְׁטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרִכָּה אֲשֶׁר בָּרַכּוּ אָבִיו עֵשָׂו נטר שנאה ליעקב על כך שאביו יצחק בירך אותו (את יעקב), ¹⁶⁴⁰ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ עֵשָׂו אמר בליבו: ¹⁶⁴¹ יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי וְאַהֲרָגָה אֶת יַעֲקֹב אַחִי היום בו נצטרך להתאבל על אבי מתקרב, היום בו אבי ימות מתקרב, ולאחר מכן אהרוג את יעקב. עשיו אמר שלאחר מותו של יצחק הוא מתכוון להרוג את יעקב, הוא אינו רוצה להרוג את יעקב כל עוד יצחק חי, היות ואינו רוצה לצער את אביו ¹⁶⁴²: (מב) וַיִּגַד לְרַבֵּקָה אֶת דְּבָרֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדֹל נאמר לרבקה את דברי עשיו בנה הגדול, שהוא מחכה למות יצחק כדי להרוג את יעקב, ¹⁶⁴³ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן רבקה שלחה שליח כדי לקרוא ליעקב, בנה הקטן, ¹⁶⁴⁴ וַתֹּאמֶר אֵלָיו רַבֵּקָה אמרה ליעקב: הֲנֵה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לָךְ לְהַרְגֶךָ הרי עשיו אחיך אורב לך כדי להרוג אותך, עשיו מכין לך מארב כדי להרוג אותך ¹⁶⁴⁵: (מג) וַעֲתָה בְּנֵי שְׂמֵעַ בְּקִלִּי עֲכָשִׂיו בני קבל את דבריי, ¹⁶⁴⁶ וְקוֹם בָּרַח לָךְ אֶל לָבָן אַחִי חֲרָנָה (תקבל את דבריי שאני אומרת) ותקום ותברח ללבן אחי שנמצא בחרן ¹⁶⁴⁷: (מד) וַיִּשְׁבֹּתָ עִמּוֹ יָמִים אַחְדִּים אתה תשב עם לבן לזמן קצר, ¹⁶⁴⁸ עַד אֲשֶׁר תִּשׁוּב חַמַּת אַחִיךָ (אתה תשב עם לבן) עד שיירגע הרוגו של אחיך עשיו ¹⁶⁴⁹: (מה) עַד שׁוּב אֶף אַחִיךָ מִמֶּךָ (אתה תשב עם לבן בחרן) עד שיירגע הרוגו של אחיך (עשיו) שהוא מרוגז עליך, ¹⁶⁵⁰ וְשָׂכַח אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לוֹ ועשיו ישכח את מה שעשית לו, שלקחת ממנו את הברכות, וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם וכאשר יירגע הרוגו של אחיך עליך, אני (רבקה) אשלח שליח כדי לקרוא לך (יעקב) מחר, לָמָּה אֲשַׁבֵּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד למה אהיה שכולה על שניכם ביום אחד. מדוע

¹⁶³⁸ רש"י. רשב"ם ורמב"ן: כשיעקב יעבוד בך בפרך.

¹⁶³⁹ רש"י.

¹⁶⁴⁰ א"ע.

¹⁶⁴¹ א"ע הסתפק כיצד כתבה התורה את מה שהיה בליבו של עשיו, וענה שתי תירוצים: או שעשיו אמר את הדברים לאחד מאוהביו, או שהתורה כתבה זאת על דרך נבואה, וכתב שהאפשרות הראשונה היא עיקר. באבי עזרי כתב שהא"ע התכוון לומר שהאפשרות הראשונה היא קרובה אך האפשרות השנייה היא אמת, וכן תרגם תרגום יונתן. רמב"ן: אמירה בלב אינה אמירה שאין יודעים אותה, אלא הכוונה היא שעשיו החליט בליבו את הדברים, ולאחר מכן אמר אותם לאחרים.

¹⁶⁴² רש"י. רמב"ן: הסיבה שלא רצה להרוג את יעקב בחיי יצחק היא מכיוון שחשש לצערו כרש"י או מפחדו שמא יצחק יקלל אותו על כך. רבקה פחדה שמא יצחק ימות פתאום או שמא תהיה לעשיו הזדמנות להרוג את יעקב עוד לפני מותו של יצחק. כלי יקר: הסיבה שעשיו רצה להרוג את יעקב בזמן אבל על יצחק היא מכיוון שלאבל אסור לעסוק בתורה ואז התורה לא תוכל להגן על יעקב.

¹⁶⁴³ אונקלוס. רש"י: הדבר נאמר לרבקה ברוח הקודש. אמנם, הדבר תלוי בפירוש הפסוק "ויאמר עשיו בליבו" אם צריך לומר שרבקה ידעה זאת עפ"י רוח"ק או לא. אוה"ח: הסיבה שהתורה מדגישה כאן את היותו של עשיו בנה הגדול של רבקה ואת היותו של יעקב בנה הקטן היא כדי לומר לנו שעשיו היה יכול לעשות כפי שרצה.

¹⁶⁴⁴ רמב"ן: יעקב היה מתחבא מפני עשיו ולכן היה במקום אחר מהמקום בו הייתה רבקה.

¹⁶⁴⁵ אונקלוס. רמב"ן פירש בדברי אונקלוס שהכוונה היא שעשיו עשיו מראה שהוא אוהב את יעקב ובהזדמנות הראשונה הוא יהרוג את עשיו. רש"י פירש שלושה פירושים על מתנחם: א. התנחם ממחשבת האחוה. ב. עשיו כבר שתה כוס של תנחומין על יעקב, היות ויעקב כבר חשוב מת בעיניו של יצחק. ג. עשיו מתנחם על עניין לקיחת הברכות על ידי הריגת יעקב. רמב"ן פירש שהכוונה היא או שעשיו מתנחם ביעקב על ידי שיהרוג את יעקב או שהוא מתנחם על יעקב.

¹⁶⁴⁶ אונקלוס.

¹⁶⁴⁷ אונקלוס.

¹⁶⁴⁸ רש"י. א"ע: הכוונה היא למעט שנים, בכל פעם שיש פחות מעשר שנים, הדבר נקרא ימים אחדים.

¹⁶⁴⁹ אונקלוס.

¹⁶⁵⁰ אונקלוס.

תמותו שניכם ביום אחד, וכך אני (רבקה) אהיה שכולה משני בניי תוך יום אחד. רבקה אמרה שאם עשיו ינסה להרוג את יעקב, ויעקב יהרוג את עשיו במהלך המריבה, יעמדו בניו של עשיו ויהרגו את יעקב, וכך היא תהיה שכולה משני בנייה באותו היום, שכן שני בנייה ייהרגו באותו היום¹⁶⁵¹: (מו) וְתֹאמַר רַבְקָה אֶל יַעֲקֹב רַבְקָה אִמְרָה אֶל יַצְחָק: קִצְתִּי בְּחַיִּי מִפְּנֵי בָנוֹת חַת אֲנִי מֵאֲסַתִּי בְּחַיִּי בְּגַלְל בְּנוֹת הָעַם הַחַיִּיתִי,¹⁶⁵² אִם לִקַּח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת כְּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ אִם יַעֲקֹב יִתְחַתֵּן עִם אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת שֶׁהֵן הַבְּנוֹת שֶׁנִּמְצְאוֹת בָּאָרֶץ כִּנְעָן, לָמָּה לִּי חַיִּים מְדוּעַ אֲנִי (רבקה) צְרִיכָה חַיִּים. רַבְקָה אִמְרָה לִּיצְחָק שֶׁאִם יַעֲקֹב יִתְחַתֵּן עִם אַחַת מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי, הֲרִי שֶׁהִיא מֵאֲסַת בְּחַיִּיהָ:

בראשית פרק כח

(א) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ יַצְחָק קָרָא אֶל יַעֲקֹב וּבִירַךְ אוֹתוֹ (לא כתוב במה בירך יצחק את יעקב), וַיִּצְוֶהוּ יַצְחָק צִוּוּהָ אֶת יַעֲקֹב, וַיֹּאמֶר לוֹ כִּדְ אִמְרָה יַצְחָק לִיעֲקֹב בְּשַׁעַת שְׁצִיּוּהָ אוֹתוֹ: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן אֶל תִּתְחַתֵּן עִם אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן¹⁶⁵³: (ב) קוּם לֶךְ פְּדָנָה אֲרָם קוּם וּתְלַךְ לַפְדָן אֲרָם,¹⁶⁵⁴ בֵּיתָה בְּתוֹאֵל אָבִי אֲמָךְ וּבַפְדָן אֲרָם תֵּלַךְ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל בְּתוֹאֵל, אָבָא שֶׁל אִימָךְ (אֲמַנְסִי אֵין לומֵר שֶׁהַכוּוּנָה הִיא לְבֵיתוֹ שֶׁל בְּתוֹאֵל מִמֶּשׁ, שֶׁהָרִי בַפְסוּקָה הִיא כְּתוּבָה שִׁיעֲקֹב הֵלַךְ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל לְבָן וְגַם רִשׁוּיָהּ כְּתוּבָה בְּסוּף פְּרִשְׁתָּה חַיִּי שֶׁרָה שֶׁבְּתוֹאֵל מֵת בְּשַׁעַת שְׁנִיסָה לְעַכְבָּר אֶת לְקִיחַת רַבְקָה לְאִשָּׁה לִיצְחָק, אֲלֵא יֵשׁ לומֵר שֶׁהַכוּוּנָה הִיא שִׁיעֲקֹב יֵלַךְ אֶל בֵּית מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל בְּתוֹאֵל),¹⁶⁵⁵ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבָן אָחִי אֲמָךְ וּתִתְחַתֵּן עִם אַחַת מִבְּנוֹת לְבָן, הָאֵחַ שֶׁל אֲמָא שֶׁלְךָ. לְבָן הִיא דוֹד שֶׁל יַעֲקֹב, וַיַּצְחָק אִמְרָה לִיעֲקֹב לְהִתְחַתֵּן עִם אַחַת מִבְּנוֹת דוֹדוֹ¹⁶⁵⁶: (ג) וְאֵל שְׁדֵי יְבָרַךְ אֹתָךְ הִיא יְבָרַךְ אוֹתְךָ בְּמִמוֹן. הַסִּיבָה שִׁיעֲחָק הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֵׁם הִיא שֶׁנִּקְרָא אֶל שְׁדֵי הִיא מְכִוּוֹן שֶׁמִּשְׁמַעוֹת שֵׁם זֶה הִיא מִי שְׁדֵי בְּבִרְכָתוֹ, כְּלומֵר: אָדָם שֶׁמִּתְבָּרַךְ מֵאֵת הִיא, הַבְּרַכָּה מִתְקִימָת,¹⁶⁵⁷ וַיְבָרַךְ וְכֵן יוֹצֵא מִמֶּךָ הִיא צִאצְאִים רַבִּים,¹⁶⁵⁸ וַיְבָרַךְ וְכֵן יִגְדַל אוֹתְךָ הִיא בְּכַבּוּד,¹⁶⁵⁹ וְהִיִּיתָ לְקַהֲלֵ עַמִּים הַשְּׁבֵטִים יִצְאוּ מִמֶּךָ (קַהֲלֵ עַמִּים הֵינּוּ כִּינוּס הַשְּׁבֵטִים)¹⁶⁶⁰: (ד) וַיִּתֵּן לְךָ אֵת בְּרִכְתּוֹ אֲבִרְהָם הִיא יִיתֵן לְךָ אֵת הַבְּרַכָּה בַּהּ הִיא בִירַךְ אֶת אֲבִרְהָם, שֶׁהִיא אִמְרָה לוֹ שֶׁהִיא יַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ גוֹי גָּדוֹל וְשָׂכַל עַמִּי הָאָרֶץ יִתְבָּרְכוּ בְּזִכְרוֹתוֹ,¹⁶⁶¹ לֶךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֲתָךְ בְּרַכְתּוֹ אֲבִרְהָם תִּהְיֶה לְךָ (יעקב) וּלְצִאצְאִיךָ אִיתְךָ,¹⁶⁶² לְרִשְׁתְּךָ אֵת אָרֶץ מִגְרִיד אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם וּבְזִכְרוֹת שֶׁאֵתָהּ לֹא תִתְחַתֵּן עִם אִשָּׁה מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי שֶׁהֵם עֲבָדִים, אֵתָהּ

¹⁶⁵¹ רש"י. רשב"ם פירש הפוך, אם עשיו יהרוג את יעקב, גואלי הדם של יעקב יהרגו את עשיו.
¹⁶⁵² רש"י. רשב"ם: רבקה רצתה להרחיק את יעקב מעשיו, וכך היא מצאה תירוץ להרחקתו. אוה"ח: רבקה לא רצתה לומר ליעקב משום איסור רכילות, אך מה שגילתה הדבר ליעקב הוא משום מצוות לא תעמוד על דם

רַעַךְ.
¹⁶⁵³ אונקלוס.
¹⁶⁵⁴ רש"י.
¹⁶⁵⁵ רש"י.
¹⁶⁵⁶ אונקלוס.
¹⁶⁵⁷ ספורנו + רש"י.
¹⁶⁵⁸ ספורנו.
¹⁶⁵⁹ ספורנו.
¹⁶⁶⁰ אונקלוס.
¹⁶⁶¹ רש"י.
¹⁶⁶² אונקלוס.

תזכה לרשת את ארץ ישראל¹⁶⁶³: (ה) וַיִּשְׁלַח יַצְחָק אֶת יַעֲקֹב יַצְחָק שִׁלַּח אֶת יַעֲקֹב לַפְדָּן אַרְס, וַיִּלְךָ פְּדָנָה אַרְס אֶל לָבֵן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי יַעֲקֹב הֵלַךְ אֶל פְּדָן אַרְס לְבֵיתוֹ שֶׁל לָבֵן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי, אַחֵי רַבְקָה לִבָּן הִיחָה אַחִיהָ שֶׁל רַבְקָה, אִם יַעֲקֹב וְעָשָׂו רַבְקָה הִיא אֵימָא שֶׁל יַעֲקֹב וְעָשָׂו¹⁶⁶⁴: (ו) וַיֵּרָא עָשָׂו כִּי בָרַךְ יַצְחָק אֶת יַעֲקֹב עָשָׂו רָאָה שִׁיחַק בִּירַךְ אֶת יַעֲקֹב. הַכּוּוּנָה הִיא לְבִרְכּוֹת שִׁיחַק בִּירַךְ אֶת יַעֲקֹב לִפְנֵי שֶׁהוּא הֵלַךְ לַפְדָּן אַרְס (הַאֲמוּרוֹת בַּפְּסוּקִים ג' – ד'),¹⁶⁶⁵ וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ פְּדָנָה אַרְס לְקַחַת לּוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה וְכֵן רָאָה עָשָׂו שִׁיחַק שִׁלַּח אֶת יַעֲקֹב לַפְדָּן אַרְס, בְּבָרְכּוֹ אֹתוֹ וַיֵּצֵא עָלָיו כַּאֲשֶׁר יַצְחָק בִּירַךְ אֶת יַעֲקֹב, יַצְחָק גַּם צִוּוּהָ אֶת יַעֲקֹב, לֵאמֹר כֹּךְ אִמְרָה יַצְחָק לִיעֲקֹב בְּשַׁעָה שֶׁצִּוּוּהָ אוֹתוֹ: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן (יַצְחָק אִמְרָה לִיעֲקֹב) אֶל תִּיקַח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: (ז) וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ וַיִּלְךָ פְּדָנָה אַרְס וְכֵן רָאָה עָשָׂו שִׁיעֲקֹב שָׁמַע בְּקוֹל אָבִיו וְאֵימּוֹ (שִׁשְׁלַחוּ אוֹתוֹ אֶל לָבֵן), וְשִׁיעֲקֹב הֵלַךְ אֶל פְּדָן אַרְס¹⁶⁶⁶: (ח) וַיֵּרָא עָשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינָיו יַצְחָק אָבִיו עָשָׂו רָאָה שְׁבָנוֹת כְּנָעַן הֵן רָעוֹת בְּעֵינָיו יַצְחָק, וְכִי יַצְחָק אֵינּוּ רוֹצֵה שְׁבָנוֹת יִתְחַתְּנוּ עִם נְשׁוֹת כְּנָעַן: (ט) וַיִּלְךָ עָשָׂו אֶל יִשְׁמַעְאֵל (לְאַחַר שֶׁעָשָׂו רָאָה שְׁבָנוֹת כְּנָעַן רָעוֹת בְּעֵינָיו אָבִיו) עָשָׂו הֵלַךְ אֶל יִשְׁמַעְאֵל, וַיִּקַּח אֶת מַחְלַת בֵּת יִשְׁמַעְאֵל בֶּן אַבְרָהָם אַחֻת נְבִיּוֹת עַל נְשָׂיו לּוֹ לְאִשָּׁה בְּנוֹסָף לְנְשׁוֹתָיו שֶׁכָּבַר הִתְחַתֵּן אֵיתָן (יְהוּדִית וּבְשֵׁמֶת) הִתְחַתֵּן עָשָׂו גַּם עִם מַחְלַת, בֵּיתוֹ שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל בֶּן אַבְרָהָם, כַּאֲשֶׁר מַחְלַת הִייתה אַחֻת שֶׁל נְבִיּוֹת. יִשְׁמַעְאֵל הוֹלִיד אֶת נְבִיּוֹת וּמַחְלַת (כֹּךְ שֶׁשְׁנִיחָם הָיוּ נְכַדִּים שֶׁל אַבְרָהָם) וְעָשָׂו הִתְחַתֵּן עִם מַחְלַת, כֹּךְ שִׁיּוּצָא שֶׁעָשָׂו הִתְחַתֵּן עִם בֵּת דּוֹד שְׁלוֹ¹⁶⁶⁷:

פְּרִשְׁת וַיֵּצֵא

(י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע יַעֲקֹב יֵצֵא מִהַעִיר בְּאֵר שֶׁבַע (הַתּוֹרָה חוֹזֵרָה לְסַפֵּר עַל יַעֲקֹב לְאַחַר שֶׁהִיא הַפְּסִיקָה בְּסִפּוּר יֵצִיאָתוֹ כְּדִי לְסַפֵּר שֶׁעָשָׂו הִתְחַתֵּן עִם בֵּת יִשְׁמַעְאֵל),¹⁶⁶⁸ וַיִּלְךָ חֲרָנָה יַעֲקֹב יֵצֵא מִבְּאֵר שֶׁבַע כְּדִי לְלַכֵּת

¹⁶⁶³ רשב"ם. ספורנו: כאשר גם זרעו של יעקב יהיה מורה צדק, ברור הדבר שהוא יזכה בארץ ישראל.
¹⁶⁶⁴ רש"י כתב שאינו יודע מדוע כתבה זאת התורה. רמב"ן: הסיבה התורה כתבה זאת היא כדי לומר שהיה ראוי שיצחק יאמר גם לעשיו ללכת ללבן ולהתחתן עם אחת מבנותיו, שהרי לבן היה גם אחי אימו של עשיו, אבל בגלל שיצחק ידע שברכת אברהם תהיה ליעקב, הוא ציווה רק את יעקב על כך. עשיו שידע שרעות בנות כנען בעיניו, הלך גם הוא ולא התחתן עם אחת מבנות כנען, אך גם לא הלך להתחתן עם אחת מבנות לבן וגם לא גירש את נשותיו הרעות. רשב"ם כתב בפס' הבא שעשיו חשב שהסיבה שלא זכה בברכה היא בגלל הוא התחתן עם נשים כנעניות. אה"ח: התורה באה להשיב כאן על תמיהה, מדוע שלח יצחק את יעקב לבית לבן, למרות שלבן היה אדם רשע, וכתב שהתורה רצתה לומר שיצחק לא חשש לכך, היות וכמו שמבטואל יצאה בת צדיקה, רבקה, כך גם מלבן יצא בת שהיא צדיקה, רחל.

כמו"כ הסביר אה"ח שבתחילה, לא היו האבות מולידות בנות, כיוון שהניצוצות הקדושות של הבנות עוד היו בארץ השבי. הסיבה שהאבות הקדושים הקפידו שלא להתחתן עם בנות כנען היא בגלל שאין בהם כל נשמה, וזהו מה שאמרה התורה "לא תחיה מהן כל נשמה", שאסור להשאירם בחיים, היות ואין בהם כלל נשמה.

¹⁶⁶⁵ רשב"ם. אה"ח: עשיו ראה שיעקב הולך לפדן ארם במצוות אביו ולכן לא רדף אחריו יותר לשם.
¹⁶⁶⁶ רש"י.

¹⁶⁶⁷ אונקלוס. בדבר הסיבה שהתורה ציינה שמחלת הייתה אחות נביות, כתב רש"י שהסיבה לכך היא בגלל שישמעאל מת לפני שהספיק לחתן את מחלת ונביות אחיה השיא אותה. כמו"כ חישוב רש"י עפ"י שיעקב התמיד בלימוד התורה בבית המדרש של עבר במשך ארבע עשרה שנה לפני שיצא לחרן, ועליהם לא נענש בגלל שהיה זה לצורך לימוד תורה. רשב"ם כתב שהתורה פשוט ייחסה את מחלת לאחיה הגדול. א"ע כתב שנביות היה הנכד מבניו של ישמעאל או שהיו לישמעאל מספר נשים.

¹⁶⁶⁸ רש"י. בהסבר עניין שימוש התורה בלשון יציאה הסביר רש"י שטעם הדבר הוא משום שיציאת צדיק מהמקום עושה רושם. הכלי יקר הסביר מדוע אצל אברהם ויצחק לא כתוב לשון יציאה לפי"ז, וכתב שתי סברות הפוכות: או בגלל שלמרות שיעקב השאיר שני צדיקים בבאר שבע, את יצחק ורבקה, בכל זאת יציאתו עשתה רושם, או בגלל שדווקא עצם העובדה שנשארו בעיר באר שבע שני צדיקים, זהו הרושם שנעשה ביציאתו של יעקב, אך אם לא היו שם צדיקים, כולם דווקא היו שמחים שיצא הצדיק מהם. אה"ח: התורה סיפרה לנו שיעקב

לחרן, אך עוד לא הגיע לשם¹⁶⁶⁹: (יא) וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם יַעֲקֹב הַגִּיעַ אֶל הַר הַמּוֹרִיָּה,¹⁶⁷⁰ וַיִּלְךְ שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ יַעֲקֹב יֵשֶׁן בְּהַר הַמּוֹרִיָּה מְכִיוּן שֶׁהִשְׁמֵשׁ שִׁקְעָה,¹⁶⁷¹ וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם יַעֲקֹב לִקַּח אֶחָת מֵהַאֲבָנִים שֶׁהָיוּ עַל הַר הַמּוֹרִיָּה,¹⁶⁷² וַיִּשָּׂם מִרְאֲשֵׁתָיו יַעֲקֹב שֵׁם אֶת הָאֲבֵן שֶׁלִּקַּח לִיד הַמָּקוֹם בּוֹ הִתְכוּוֹן לְהַנִּיחַ אֶת רֹאשׁוֹ,¹⁶⁷³ וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא יַעֲקֹב שָׁכַב לִישׁוֹן בְּהַר הַמּוֹרִיָּה¹⁶⁷⁴: (יב) וַיַּחְלֵם יַעֲקֹב חֶלֶם חִלּוּם, וַהֲנֵה סֵלֶם מִצֵּב אֲרִצָּה בְּחִלּוּמוֹ, רָאָה יַעֲקֹב שֶׁהָיָה סוֹלֵם שֶׁהָיָה נֶעוֹץ בְּקִרְקַע שַׁעַל הָאָרֶץ,¹⁶⁷⁵ וַרְאִישׁוֹ מְגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאָה הַסּוֹלֵם הַגִּיעַ עַד לַשָּׁמַיִם,¹⁶⁷⁶ וַהֲנֵה מְלֹאכֵי אֱלֹהִים עֲלֵים וַיְרִדִים בּוֹ וּמְלֹאכֵי ה' הָיוּ עוֹלִים וַיּוֹרְדִים בְּסוֹלֵם¹⁶⁷⁷: (יג) (פסוק זה ממשיך את עניין חלומו של יעקב) וַהֲנֵה יִקְוֶה נִצָּב עָלָיו כְּבוֹד ה' הִיָּה נִיצֵב עַל

יצא לעבר חרן, אך חרן באה לעבר יעקב. הסבר נוסף שכתב אוה"ח הוא שכאשר יצא יעקב מהעיר חרן, שב חרון אפו של עשיו. הכלי יקר כתב שתי פירושים נוספים להסבר ויצא וכתב שהכוונה היא שיעקב יצא מכל וכל ממגורי אביו ואימו, וכן יצא ממחשבת אימו שאמרה שיילך רק ימים מועטים, והוא הלך לזמן רב.

לפי רש"י לאורך הפסוקים, משמע שיעקב יצא ממש מבאר שבע, וכנראה שצריך לומר לשיטתו ששם התברך יעקב. אולם, הרמב"ן בפס' יז' כותב שיעקב התברך בחברון, והוא יצא אל העיר באר שבע לפני שיצא לחרן כדי לבקש רשות לצאת אל חוץ לארץ, כמו שיצחק קיבל שם את רשותו לצאת מהארץ.

¹⁶⁶⁹ רש"י ועיין בשפ"ח. אמנם יש להעיר עד דברי רש"י אלה ממה שכתב בפסוק יז' שיעקב הגיע עד חרן, אלא שחזר כדי להתפלל בהר המוריה, והגיע עד לבית אל, וה' עקר את הר המוריה והביא את ההר אל יעקב בבית אל, משמע שיעקב כן הגיע לחרן. א"ע הסבר שהתורה כן אומרת שיעקב הגיע אל חרן (ובכך דחה את פירוש רס"ג שהכוונה היא שיעקב יצא כדי ללכת לחרן, כמו פירוש רש"י), אלא שלאחר שהתורה מספרת לנו שיעקב הגיע לחרן, התורה חוזרת כדי לספר לנו מה קרה ליעקב בדרכו לחרן.

¹⁶⁷⁰ רש"י, וכתב פירוש נוסף למילה ויפגע שהוא לשון תפילה, ומכאן למדנו שיעקב תיקן תפילת ערבית. הסיבה שהתורה לא כתבה במפורש לשון תפילה היא כדי ללמד אותנו שהארץ קפצה ליעקב. א"ע: הכוונה היא למקום שידוע עכשיו בזמן כתיבת התורה, עכשיו בזמן כתיבת התורה אנחנו יודעים לאיזה מקום הגיע יעקב. רשב"ם: קרה ליעקב שהגיע אל מקום שמחוץ לעיר לוז. ספורנו: יעקב הגיע אל מקום שלא התכוון לישון שם, והכוונה היא למקום שהיה מתוקן ללינת אורחים. הכלי יקר הסביר מדוע נקרא הר המוריה בלשון מקום סתם, וכתב שהסיבה היא מכיוון שעוד לא הוכר מעלתו, או מכיוון שהכוונה היא שהר המוריה הוא מקומו של עולם, וממנו יוצא השפע אל כל העולם.

¹⁶⁷¹ אונקלוס. רש"י: היה ראוי להיות כתוב שקודם שקעה השמש ואח"כ שיעקב לן שם, אלא התורה כותבת שהשמש שקעה לו פתאום כדי שיישן שם. אוה"ח: התורה באה לומר שלו לא הייתה שוקעת השמש, היה אברהם ממשיך עד למקום חרן כמצוות הוריו.

¹⁶⁷² א"ע ורשב"ם. ר"י: יעקב לקח כמה מאבני המקום, לפי שהיו מריבות זו עם זו וכל אחת אמרה שעליו יניח צדיק זה את ראשו, ואז עשאן הקב"ה אבן אחת, ולכן כתוב לאחר מכן ויקח את האבן אשר שם מראשותיו בלשון יחיד. ספורנו: יעקב לקח את אחת האבנים שהייתה מוכנה לכך במקום שהיה מתוקן לאורחים לישון.

¹⁶⁷³ דעת מקרא.

¹⁶⁷⁴ אונקלוס. רש"י: התורה באה כאן למעט שרק בהר המוריה ישן יעקב, אך ארבע עשרה שנים שלמד תורה בבית עבר לא ישן. כלי יקר: יעקב לא רצה לישון עד שמצא את מקום המקדש.

¹⁶⁷⁵ אונקלוס. בעניין הסולם כתב הא"ע שיש לכך רמזים כמו שאמרו חכמים במדרש שרמזים כאן ענייני המלכויות (כדברי הרמב"ן) או שיש כאן רמז לגשמה העליונה, והמלאכים הם המחשבות העליונות, או שיש כאן רמז לעניין שתפילתו של יעקב עלתה לשמים והישועה ירדה אל הארץ. בסוף דבריו כתב שפירושים אלה אינם נכונים ושהרמז האמיתי הוא שכל דבר שנעשה בארץ נעשה על ידי ה' והמלאכים שהם שלוחיו.

¹⁶⁷⁶ אונקלוס.

¹⁶⁷⁷ אונקלוס. רש"י: מלאכים שליוו את יעקב בארץ, אינם יוצאים לחוץ לארץ ולכן עלו לרקיע, ומלאכי חוץ לארץ ירדו לארץ כדי ללוות את יעקב לחרן, ולכן כתוב קודם שהמלאכים עלו בסולם, למרות שהיה צריך להיות לכאורה כתוב קודם שהמלאכים ירדו מהשמים לארץ על ידי הסולם. לכאורה קשה על כך, שהרי יעקב עוד היה בהר המוריה, ומדוע דווקא כאן עלו מלאכי הארץ לשמים? הרשב"ם כתב שעפ"י הפשט אין לדקדק אם כתוב קודם עולים או יורדים, וממילא קושיתו של רש"י אינה קושיא. רמב"ן: ה' הראה ליעקב שכל מה שנעשה בארץ, נעשה על ידי מלאכים, והמלאכים עושים כל דבר, אפילו הקטן ביותר, על ידי ציווי ה', ולאחר קיומו הציווי הם צריכים לחזור אל ה', ואומרים לו שקיימו את שליחותו ואז הוא חוזר ושולח אותם אל הארץ כדי לעשות שליחות נוספת. כמ"כ הראה ה' ליעקב שה' בעצמו נמצא בראש הסולם, והוא שמבטיח את ההבטחות ליעקב, כדי לומר שיעקב לא יהיה בידי המלאכים, אלא יהיה נתון תחת השגחתו הישירה של ה'. הסבר נוסף למראה כתב הרמב"ן שהיה זה מעין המראה בברית בין הבתרים שם רמז ה' לאברהם (וכאן ליעקב) על ממשלת ארבעת המלכויות, ומלאכי אלוקים היינו המלכויות. אוה"ח חף הסיבה שכתוב והנה הוא כדי לומר שבנגיד לשאר החלומות שיש בהם דברי הבאי, בחלום זה של יעקב לא היה פרט אחד של הבאי ולכל פרט הייתה משמעות.

יעקב כדי לשמור עליו,¹⁶⁷⁸ וַיֹּאמֶר ה' אמר ליעקב בחלום: אֲנִי יְקֹנֵךְ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יַצְחָק אֲנִי הוא ה' אלוקי אביך אברהם ואלוקי יצחק,¹⁶⁷⁹ הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וְלַזְרַעְךָ אֲנִי (ה') אתן לך (יעקב) ולצאצאיו את הארץ שאתה שוכב עליה¹⁶⁸⁰: (יד) וְהָיָה זְרַעְךָ כְּעַפְרַת הָאָרֶץ יִהְיוּ לְךָ הַרְבֵּה צאצאים כמו שעפר הארץ הוא רב,¹⁶⁸¹ וּפְרִצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה צאצאיו הרבים יתפרסו לכל כיווני השמים מרוב שיהיו רבים: מערבה, מזרחה, צפונה ודרומה,¹⁶⁸² וְנִבְרַכְוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפְּחֵת הָאָדָמָה וּבְזֵרַעְךָ בזכותך ובזכות צאצאיו, כל בני האדם שעל הארץ יזכו להתברך¹⁶⁸³: (טו) וְהָיָה אָנֹכִי עִמָּךְ אֲנִי (ה') אהיה בעזרתך (יעקב), ואינך צריך לפחד מעשיו ולבן,¹⁶⁸⁴ וְשִׁמְרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ ואני (ה') אשמור עליך (יעקב) בכל מקום אליו תלך,¹⁶⁸⁵ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת ואני (ה') אחזיר אותך (יעקב) לאדמה הזאת, לארץ כנען, כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ שֶׁהָרִי אֲנִי (ה') לא אעזוב אותך (יעקב) עד שאני אקיים את מה שאמרתי לך, שאחזיר אותך לארץ כנען בשלום¹⁶⁸⁶: (טז) וַיִּיקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ יַעֲקֹב הִתְעוֹרֵר מִשְׁנָתוֹ,¹⁶⁸⁷ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֲמַר לֵאחֵר שֶׁהוּא הִתְעוֹרֵר: אָכֵן יֵשׁ יְקֹנֵךְ בַּמָּקוֹם הַזֶּה באמת כבוד ה' שוכן במקום הזה,¹⁶⁸⁸ וְאָנֹכִי לֹא יִדְעָתִי וְעַד עַתָּה לֹא יָדַעְתִּי שֶׁכְּבוֹדוֹ שֶׁל ה' שוֹכֵן בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְלוֹ הֵייתִי יוֹדֵעַ, לֹא הֵייתִי יֶשֶׁן כֹּאן¹⁶⁸⁹: (יז) וַיִּירָא לֵאחֵר שִׁיעַקֵב הַבֵּן שֶׁבַּמָּקוֹם שִׁישָׁן יֵשׁ שְׂכִינָה שֶׁל ה', יַעֲקֹב הָיָה יָרֵא,¹⁶⁹⁰ וַיֹּאמֶר כֵּךְ אֲמַר יַעֲקֹב בִּשְׁעָה שֶׁהוּא הָיָה יָרֵא: מַה נִּזְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה הַמָּקוֹם הַזֶּה, הֲרֵי הַמָּקוֹם הַזֶּה, הוּא מָקוֹם שְׂגוּרִים לִירָאָה,¹⁶⁹¹ אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים הַמָּקוֹם הַזֶּה הוּא מָקוֹם שִׁישׁ בּוֹ רִצּוֹן לִפְנֵי ה', כֹּאן ה' מִקְבֵּל בְּרִצּוֹן אֶת קִרְבָּנוֹת הָאָדָם וְתַפִּילוֹתָיו, שֶׁהָרִי זֶה הוּא הַמָּקוֹם בּוֹ עֵתִיד לְהִיבְנוֹת בֵּית

¹⁶⁷⁸ אונקלוס + רש"י. ההכרח לומר שהיה זה כדי לשמור את יעקב נובע מכך שאם לא כן, הרי מלא כל הארץ כבודו.

¹⁶⁷⁹ רש"י: למרות שאין ה' מייחד שמו על צדיקים בחייהם, מכיוון שעדיין יש אפשרות שהם יחטאו, הרי שבגלל שכהו עיניו של יצחק והוא היה כלוא בבית, הרי שהוא נחשב כמת, ויצר הרע פסק ממנו, ולכן ייחד ה' את שמו עליו.

¹⁶⁸⁰ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לכל ארץ ישראל, וה' קיפלה מתחת ליעקב את כל הארץ, ובכך רמז ליעקב שהארץ תהיה נוחה ליכבש לפני בניו. ספורנו: הכוונה היא למחוז בו שוכב יעקב, מחוז הארץ, כל ארץ כנען, תהיה של יעקב. כמו כן כתב הספורנו שמשמעות ההבטחה של ה' כאן הוא שיעקב יהיה נשיא אלוקים בארץ כנען כמו שהיו אברהם ויצחק.

¹⁶⁸¹ אונקלוס.

¹⁶⁸² א"ע + אונקלוס. רש"י: פירוש המילה ופרצת היינו שתתחזק. רשב"ם: אם תאמר שארץ כנען היא דבר מועט, הרי שאתה תפרוץ לכל כיווני השמים. ספורנו: כוונת ההבטחה היא שלאחר שצאצאיו של יעקב יהיו מושפלים כמו עפר הארץ, יזכה זרעו לפרוץ לכל כיווני השמים שעל הארץ. כלי יקר: הכוונה היא לגלות מצרים שם היו ישראל מבוזים כעפר והם התרבו עד שהיו צריכים להתחלק למחנה שיש לו ארבע רוחות.

¹⁶⁸³ אונקלוס. רשב"ם: הכוונה היא ללשון הברכה, כמו הברכת אילן, והכוונה היא שכל משפחות האדמה יתערבבו עם צאצאיו של יעקב.

¹⁶⁸⁴ אונקלוס + רש"י.

¹⁶⁸⁵ אונקלוס.

¹⁶⁸⁶ אונקלוס. ספורנו: פירוש הפסוק הוא שה' לא יעזוב את יעקב לפני שהוא יחזיר את יעקב לארץ כנען. רשב"ם: ה' אמר ליעקב שלא יעזוב אותו בדרכים שם הוא צריך שמירה גדולה יותר, לפני שהוא יחזיר את יעקב לארץ ישראל. רש"י: לך היינו לצרכך, והכוונה היא לא לדברי ה' אל יעקב כאן, אלא לדברים שהבטיח ה' לאברהם, שעכשיו הם מכוונים כנגד יעב.

¹⁶⁸⁷ אונקלוס.

¹⁶⁸⁸ אונקלוס.

¹⁶⁸⁹ אונקלוס + רש"י. ספורנו: יעקב אמר שמקום זה הוא מקום מוכן לנבואה, ולו היה יודע על כך, היה מכין את עצמו לנבואה לפני כן. אה"ח: אם יעקב היה מכין את עצמו לנבואה, היה זוכה להתנבא בהקיץ.

¹⁶⁹⁰ אונקלוס.

¹⁶⁹¹ אונקלוס.

המקדש,¹⁶⁹² וְזֶה שֵׁעַר הַשָּׁמַיִם ומכאן, מהר המוריה, עולות התפילות לשמים אל ה',¹⁶⁹³ (יח) וַיִּשְׁבֹּם יַעֲקֹב בְּבִקְרָה יַעֲקֹב קָם מִמֶּקְדָם בְּבֹקֶר,¹⁶⁹⁴ וַיִּקַּח אֶת הָאֲבֶן אֲשֶׁר שָׁם מֵרֵאשִׁיתוֹ יַעֲקֹב לָקַח אֶת הָאֲבֶן שֶׁשֶׁם מֵרֵאשִׁיתוֹ (לִיד הַמָּקוֹם בּו הַתְּכוּוֹן לַהֲנִיחַ אֶת רֵאשׁוֹ), וַיִּשָּׂם אֹתָהּ מִצְבָּה יַעֲקֹב שֵׁם אֶת הָאֲבֶן שֶׁהֵנִיחַ מֵרֵאשִׁיתוֹ, (לִיד הַמָּקוֹם בּו הַתְּכוּוֹן לַהֲנִיחַ אֶת רֵאשׁוֹ) כְּדִי שֶׁתִּשְׁמַשׁ לְמִצְבָּה. מִצְבָּה הִיא מַעֲיָן מִזְבַּח, אֲלָא שֶׁמִּזְבַּח עֲשׂוּיָה מֵהֶרְבֵּה אֲבָנִים, וְאִילּוּ הַמִּצְבָּה בְּנוּיָה מֵאֲבֶן אַחַת,¹⁶⁹⁵ וַיִּצַק שָׁמֶן עַל רֵאשִׁיתָה יַעֲקֹב שֶׁפָּךְ שֶׁמֶן עַל הָאֲבֶן שֶׁשֶׁם לְמִצְבָּה. עַל יָדֵי שְׁפִיכַת הַשָּׁמֶן עַל הַמִּצְבָּה, יַעֲקֹב קִידֵשׁ אֶת הָאֲבֶן לְהַקְרִיב קֶרְבָּנוֹת עֲלֶיהָ בְּשַׁעַת שִׁיחֻזּוֹר מִחֶרֶץ¹⁶⁹⁶: (יט) וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בַּיַּת אֵל יַעֲקֹב קָרָא אֶת שֵׁם הָעִיר שֶׁהֵייתָה עַל הַר הַמְּוֹרִיָּה וְשֶׁבָה הוּא יִשָּׁן בְּשֵׁם "בַּיַּת אֵל" (עַל שֶׁם הַהֲתַגְלוֹת שֶׁל ה' אֵלָיו שֶׁם וְעַל שֶׁם הַיּוֹת מִקּוֹם זֶה שֶׁעַר הַשָּׁמַיִם),¹⁶⁹⁷ וְאוֹלָם לֹא שֵׁם הָעִיר לְרֵאשִׁיתָהּ לִפְנֵי כֵן, הִיא שֶׁם הָעִיר בַּה יִשָּׁן יַעֲקֹב "לוֹז"¹⁶⁹⁸: (כ) וַיֵּדֶר יַעֲקֹב נֶדֶר יַעֲקֹב נֶדֶר נֶדֶר,¹⁶⁹⁹ לְאָמֹר כֵּךְ אָמַר יַעֲקֹב בְּנִדְרוֹ: אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי אִם ה' יִקְיִים אֶת הַבְּטָחוֹתַי שֶׁהִבְטִיחַ לִי, וְלֹא יִגְרַמוּ חֲטָאִי לְבִטּוֹל הַבְּטָחוֹתַי,¹⁷⁰⁰ וְשָׁמְרָנִי בְּדַרְךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְהִי יִשְׁמֹר עֲלַי בְּשַׁעַת שְׁאֲלֶךְ בְּדַרְךְ שְׁבָה אֲנִי הוֹלֵךְ, כְּפִי שֶׁהִבְטִיחַ לִי,¹⁷⁰¹ וְנָתַן לִי לֶחֶם לְאֹכַל וּבְגָד לְלַבֵּשׁ וְכֵן יִתֵּן לִי ה' לֶחֶם כְּדִי לְאֹכֹל וּבְגָדִים כְּדִי שְׁאוּכַל לְהַתְּכַסּוֹת בֵּהֶם¹⁷⁰²: (כא) וְשָׁבְתִי בְּשָׁלוֹם אֵל בַּיַּת אָבִי וְאֲנִי אֲחֻזּוֹר

¹⁶⁹² אונקלוס + רמב"ן. רש"י פירש את הדברים כך: סולם עמד בקרקע של העיר באר שבע, ואמצע השיפוע שלו הגיע אל מקום בית המקדש, וראשו בבית אל. הר המוריה נעקר אל יעקב שהיה באותו הזמן בבית אל, וזהו מה שכתוב ויפגע במקום, וזהו קפיצת הארץ אליה התכוונת חז"ל. אמנם, יעקב בהתחלה לא שם אל ליבו להתפלל בהר המוריה והגיע עד לחרן. לאחר שהגיע עד לחרן, אמר אפשר שעברתי על מקום בו התפללו אבותי ואני לא התפללתי בו, התחיל לחזור לכיוון הר המוריה, וכאשר הגיע לעיר בית אל, נעקרה הר המוריה ובאה אליו. הרמב"ן מקשה על דברי רש"י אלה, שהרי לפי רש"י קפיצת הארץ משמע שהר המוריה נעקרה, ואילו הרמב"ן מבין שקפיצת הארץ שנאמרה כאן היינו שיעקב קפץ והגיע למקומו, כמו אצל אליעזר. כמו כן קשה, מדוע שהר המוריה תקפוץ ותגיע ליעקב שנמצא בבית אל, אם יעקב טרח כל כך להגיע כמעט עד להר המוריה והספיק להגיע עד בית אל? כמו"כ קשה שביית אל איננו סוף התחום של ארץ ישראל בצד של חרן, ואם כן, מה עשה שם ראש הסולם, וגם אמצע שיפוע הסולם אינו מורה על דבר. לכן אומר הרמב"ן שיעקב התברך בחברון, והוא יצא אל העיר באר שבע לפני שיצא לחרן כדי לבקש רשות לצאת אל חוץ לארץ, כמו שיצחק קיבל שם את רשותו לצאת מהארץ. הלכך, תחילת הסולם היה בבאר שבע ויעקב אומר שבבאר שבע יש מסוגלות לתפילה, ובית המקדש הוא בית אלוקים, שם היה ראש הסולם. בבוקר, לאחר הנובאה בחלום, יעקב נשא את רגליו והגיע אל חרן, וזהו קפיצת הדרך האמורה אצלו. את המצבה הקים יעקב בעיר בית אל שהיא כנראה ירושלים (ולא העיר חרן, שכן נוספת שמובאת בחז"ל היא שהסולם הזה היה עומד בבית המקדש וראשו הגיע עד לבית אל, ויעקב הקים את המצבה בהר המוריה ודעה נוספת שמובאת בחז"ל היא שהסולם היה בהר המוריה שם לשם הגיע יעקב. לפי אחת משיטות התנאים שכתב הרמב"ן הכוונה כאן היא למקום המקדש, והמשך הפסוק מורה בכלל על מקום אחר, על באר שבע.

¹⁶⁹³ אונקלוס. ספורנו: הסולם מראה שמכאן עולים התפילות אל השמים. לפי אחת מדעות התנאים שכתב הרמב"ן הכוונה היא שבאר שבע הוא שער השמים. כלי יקר: כתוב כאן שלוש פעמים על ענין בית המקדש כנגד שלושת המקדשים שהיו.

¹⁶⁹⁴ אונקלוס.

¹⁶⁹⁵ אונקלוס. רמב"ן: המצבה נעשתה כדי ליצוק עליה שמן לעומת המזבח שנעשה כדי להקריב עליו קרבנות, ובגלל שהכנענים החשיבו יותר את המצבות, אסר ה' על הקמת המצבות בשעת הכניסה לא"י, או שפשוט ה' לא רצה לאסור את הכל ולכן התיר לבנות מזבח שראוי גם להקרבת קרבן וגם לנסך עליו יין.

¹⁶⁹⁶ אונקלוס + רשב"ם.

¹⁶⁹⁷ אונקלוס.

¹⁶⁹⁸ אונקלוס. רשב"ם: בגלל שיעקב שכב במקום בו התגלה אליו ה' שהיה מחוץ לעיר לוז, כל העיר לוז נקראת בשם בית אל.

¹⁶⁹⁹ אונקלוס.

¹⁷⁰⁰ רש"י + רמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שאין כאן תנאי, אלא כך לשון התורה לומר על העתיד "אם". גם אוה"ח כתב שאין הכוונה לספק, אלא לכאשר. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שאם תסכים גם מידת הדין לדבר. כלי יקר: ה' הבטיח ליעקב על שמירת הגוף, ועכשיו מבקש יעקב על שמירת הנפש.

¹⁷⁰¹ רש"י.

¹⁷⁰² אונקלוס. רש"י: ה' הבטיח זאת ליעקב כאשר אמר לא אעזבך, ומי שמבקש לחם נקרא עזוב.

מחרן בשלום לבית אבי, כמו שה' אמר לי שהוא יחזיר אותי בשלום,¹⁷⁰³ וְהָיָה יִקְוֶה לִי לְאֱלֹהִים וְה' יִהְיֶה לִי לְאֱלֹהִים על ידי שכל צאצאיי יקיימו מצוותיו. יעקב אמר שאם ה' יעשה את חמשת הדברים הבאים : (1) שמירת הבטחותיו. (2) שמירה עליי בדרך. (3) ייתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. (4) אחזור בשלום אל בית אבי. (5) ה' ידאג שלא יימצא פסול בצאצאיי, אז אני (יעקב) אקיים את נדרי שמופיע בפסוק הבא¹⁷⁰⁴: (כב) וְהָאֵבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצֵּבָה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים (אם ה' יעשה לי את חמשת הדברים האלה) אני אעבוד את ה' על האבן הזאת, שייחדתי אותה לשם מצבה,¹⁷⁰⁵ וְכָל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עֲשֹׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לָךְ ומכל מה שתיתן (ה') לי (יעקב) אני אפריש כדי להקריב לפניך כקרבן¹⁷⁰⁶:

בראשית פרק כט

(א) וַיֵּשֶׂא יַעֲקֹב רִגְלָיו יַעֲקֹב נָשָׂא אֶת רַגְלָיו. (לאחר שה' הבטיח את הבטחותיו ליעקב, נעשו רגליו קלות ללכת, וכך יכול היה ללכת במהירות גדולה יותר),¹⁷⁰⁷ וַיֵּלֶךְ אֶרְצָה בְּנֵי קְדָם יַעֲקֹב הֵלֵךְ לָאָרֶץ אֲרָם שֶׁנִּמְצְאָת בְּמִזְרַחָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן¹⁷⁰⁸: (ב) וַיֵּרָא וְהִנֵּה בְּאֵר בְּשָׂדֵה יַעֲקֹב רָאָה שֶׁבַשְׂדֵּה יֵשׁ בְּאֵר,¹⁷⁰⁹ וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ שָׁם, לִיד הַבְּאֵר שֶׁבַשְׂדֵּה, הֵיוּ שְׁלוֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן שֶׁרְבִצּוּ, מְכִוּוֹן שֶׁהֵם הִמְתִּינוּ עַד שִׁיגִיעוּ שָׂאֵר הָעֲדָרִים כְּדִי שִׁיּוּכְלוּ לְגַלּוֹל אֶת הָאֵבֶן שֶׁהֵייתָה מוֹנַחַת עַל הַבְּאֵר,¹⁷¹⁰ כִּי מִן הַבְּאֵר הָהוּא יִשְׁקוּ הָעֲדָרִים (הסיבה ששלושת העדרים רבצו ליד הבאר היא מכיוון ש-) מאותה הבאר היו הרועים משקים את העדרים,¹⁷¹¹ וְהָאֵבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבְּאֵר הָאֵבֶן שְׁכִיסְתָּהּ אֶת הַבְּאֵר הֵייתָה מְאֹד גְּדוּלָה שֶׁלֹּא הָיָה נִיתֵן לְהַזְיִזָהּ בְּקִלּוֹת, כְּדִי שֶׁלֹּא יִפּוֹל אָדָם לְתוֹךְ הַבְּאֵר וְכִדִּי שֶׁאֲנָשִׁים אַחֲרֵים לֹא יִשָּׂאֲבוּ מִיָּם מִהַבְּאֵר¹⁷¹²: (ג) וַנֶּאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֲדָרִים כָּל עֲדָרֵי הַצֹּאן הֵיוּ רְגִילִים לְהִתְאַסֵּף לִיד הַבְּאֵר,¹⁷¹³ וַגִּלְלוּ אֶת הָאֵבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְלֹאֲחֵר שֶׁהִתְאַסְפוּ כָּל הָעֲדָרִים לִיד הַבְּאֵר, הֵיוּ הָרֹעִים גּוֹלְלִים אֶת הָאֵבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר,¹⁷¹⁴ וְהִשְׁקוּ

¹⁷⁰³ רש"י, וכתב שבשלום היינו שלם ללא חטא שלא ילמד מדרכי לבן. ספורנו: הכוונה היא שיעקב יחזור בשלום ללא רוח רעה.

¹⁷⁰⁴ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא שה' יסייע בידי יעקב בכל מעשיו. ספורנו: ה' יהיה לדיין לשפוט אותי אם לא אעבוד אותו בכל כוחי. רמב"ן: הכוונה היא לחלק מהנדר שה' יהיה האלוקים של יעקב. כמו"כ כתב הרמב"ן שיש בדבר משום סוד כמו שאמרו חכמים שכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה. כלי יקר: הכוונה היא שיעבוד את ה' מאהבה ולא מיראה.

¹⁷⁰⁵ אונקלוס. א"ע: האבן תהיה מקום קבוע לתפילה, ושם אפריש גם מעשרות. אוה"ח: הכוונה היא לאבן השתיה.

¹⁷⁰⁶ רשב"ם.

¹⁷⁰⁷ רש"י. ספורנו: כאשר אדם יודע להיכן הוא הולך נקרא הדבר שהוא נושא את רגליו וכאשר אינו יודע להיכן הוא הולך, נקרא הדבר שרגליו נושאות אותו. אוה"ח: בגלל שיעקב היה עני, כל מה שהיה לו לשאת היה רק את רגליו.

¹⁷⁰⁸ רשב"ם. אוה"ח: ארץ בני קדם היא הארץ בה נמצאת חרן, וה' זימן את סדר הדברים כך שיעקב פגש ברחל עוד לפני שהגיע לחרן, וכך היה יכול לדעת את כל הדברים ששאל אותה.

¹⁷⁰⁹ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שהתורה האריכה בסיפור אודות הבאר היא כדי לומר שקווי ה' יחליפו כח, כמו שיעקב הצליח לגלול את האבן לבדו מעל פי הבאר. הסבר נוסף שכתב הוא שהבאר רומז לביהמ"ק, ושלושת העדרים רומזים לשלושת הרגלים, ומהבאר היו שואבים רוח הקודש או שמציון תצא תורה (המים הם רמז לרוה"ק או לתורה).

¹⁷¹⁰ אונקלוס + רשב"ם.

¹⁷¹¹ רש"י.

¹⁷¹² רשב"ם.

¹⁷¹³ רש"י.

¹⁷¹⁴ רש"י, אלא שכתב שהכוונה היא ללשון הווה.

את הצאן לאחר גלילת האבן, היו הרועים משקים את עדרי הצאן, והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה ולאחר השקיית הצאן, היו הרועים מחזירים את האבן למקומה¹⁷¹⁵: (ד) ויאמר להם יעקב יעקב אמר לרועים שהתאספו ליד הבאר: אחי מאין אתם אחי הרועים, מהיכן אתם, מאיזה מקום אתם מגיעים,¹⁷¹⁶ ויאמרו הרועים ענו ליעקב: מחרן אנחנו אנחנו הגענו מהעיר חרון: (ה) ויאמר להם יעקב שאל את הרועים שהתאספו ליד הבאר: הידעתם את לבן בן נחור האם אתם מכירים את לבן בנו של נחור (הכוונה היא לנכדו של נחור אלא שבני בניו הם כבנים),¹⁷¹⁷ ויאמרו הרועים ענו ליעקב: ידענו אנחנו מכירים את לבן: (ו) ויאמר להם יעקב שאל את הרועים: השלום לו האם שלום ללבן,¹⁷¹⁸ ויאמרו הרועים ענו ליעקב: שלום ללבן שלום, והנה רחל בתו באת עם הצאן והרי עכשיו מגיעה רחל, בתו של לבן יחד עם הצאן שלה¹⁷¹⁹: (ז) ויאמר יעקב אמר לרועים: הן עוד היום גדול הרי היום עוד גדול ויש עוד הרבה זמן עד הלילה,¹⁷²⁰ לא עת האסף המקנה ואם כן, אין זה הזמן להכניס את המקנה. יעקב חשב שהעדרים רבצו ליד הבאר בגלל שהרועים רצו להחזיר את העדרים אל תוך העיר, ויעקב אמר להם, שאין זה עדיין הזמן לאסוף את המקנה הביתה,¹⁷²¹ השקו הצאן ולכו רעו תשקו עכשיו את הצאן ותחזרו לרעות את הצאן עד הלילה: (ח) ויאמרו הרועים אמרו ליעקב: לא נוכל איננו יכולים עדיין להשקות את הצאן, כיוון שאיננו יכולים להוריד את האבן המכסה את הבאר,¹⁷²² עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר (איננו יכולים להשקות את הצאן) עד שכל העדרים יתאספו אל הבאר, ואז כל הרועים יחד יגללו את האבן מעל פי הבאר,¹⁷²³ והשקינו הצאן ורק אחרי שכל הרועים יגללו את האבן מעל פי הבאר, אנחנו נוכל להשקות את הצאן: (ט) עודנו מדבר עמם בעוד יעקב היה באמצע לדבר עם רועי הצאן,¹⁷²⁴ ורחל באת עם הצאן אשר לאביה (בעוד יעקב מדבר עם הרועים) רחל הגיעה אל הבאר עם הצאן שהיה שייך לאביה,¹⁷²⁵ כי רעה הוא (הסיבה שרחל הייתה רועה את צאן אביה היא מכיוון ש-) רחל הייתה בקיאה במלאכת רעיית הצאן¹⁷²⁶: (י) ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו כאשר יעקב ראה את

¹⁷¹⁵ רש"י.

¹⁷¹⁶ אונקלוס.

¹⁷¹⁷ אונקלוס. רמב"ן: בית בתואל היה מתייחס לנחור מכיוון שנחור הוא האדם המכובד ביניהם, וייתכן שבתואל היה אדם פחות מעלה ולכן רצה שכולם יתייחסו לאביו, או שהיה זה בגלל מעלתו של אברהם שכולם היו מתייחסים לאחיו נחור. כלי יקר: השאלה לא הייתה אם הם מכירים את לבן, אלא מהם מעשיו, והאם הוא מתייחס אחרי נחור שהיה אדם תמים או שהוא מתייחס אחרי בתואל שהיה רמאי.

¹⁷¹⁸ אונקלוס. ספורנו: יעקב רצה לברר מה קורה עם לבן, כיוון שאין זה דרך ארץ שהוא יופיע אל לבן כאשר לבן בשמחה או באבל.

¹⁷¹⁹ רש"י.

¹⁷²⁰ אונקלוס. ספורנו: הצדיק מואס את העול גם אצל נכרים. אוה"ח: יעקב הוכיח אותם על צער בעלי חיים. הסבר נוסף שכתב הוא שיעקב רצה לדעת אם הם אספו את המקנה מכיוון שיש דרך ארוכה להיכנס אל העיר, ולכן הם היו צריכים להפסיק לרעות את הצאן באמצע היום.

¹⁷²¹ רש"י.

¹⁷²² רש"י.

¹⁷²³ אונקלוס.

¹⁷²⁴ אונקלוס.

¹⁷²⁵ אונקלוס.

¹⁷²⁶ אוה"ח. רמב"ן: התורה באה לומר שרק רחל הייתה רועה את הצאן, בניגוד לבנות יתרו שהיו כולם רועות את הצאן, וייתכן שהסיבה היא בכלל שעיניה של לאה היו רכות, היה השמש מזיק לעיניה, ולכן לא יצאה לרעות

רחל שהיא בתו של לבן שהוא אחיה של אמו רבקה,¹⁷²⁷ וְאֵת צֶאֱן לְבָן אָחִי אִמּוֹ וכאשר ראה יעקב את הצאן שהיה שייך ללבן אח של אמו, וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאֲבָן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר (כאשר ראה יעקב את רחל ואת הצאן של לבן) ניגש יעקב אל הבאר וגלל משם את האבן,¹⁷²⁸ וַיִּשְׂק אֶת צֶאֱן לְבָן אָחִי אִמּוֹ (לאחר גלילת האבן) יעקב השקה את הצאן של לבן, אחיה של רבקה אמו: (יא) וַיִּשְׂק יַעֲקֹב לְרַחֵל יַעֲקֹב נשק לרחל, וַיִּשָּׂא אֶת קִלּוֹ וַיִּבְדֹּךְ יַעֲקֹב הַרִים אֶת קוּלוֹ וּבְכַה¹⁷²⁹: (יב) וַיִּגַּד יַעֲקֹב לְרַחֵל כִּי אָחִי אֲבִיָּהּ הוּא יַעֲקֹב אמר לרחל שהוא קרוב משפחה של אביה,¹⁷³⁰ וְכִי בֶן רַבְּקָה הוּא (וכן אמר יעקב לרחל) שהוא בנה של רבקה, וְהָרִץ וְהִגִּיד לְאֲבִיָּהּ רַחֵל רָצָה וְאִמְרָה לְלִבָּן אֶת דְּבָרָיו שֶׁל יַעֲקֹב¹⁷³¹: (יג) וַיְהִי כִשְׂמֹעַ לְבָן אֶת שִׁמְעַ יַעֲקֹב בֶּן אָחִיתוֹ כאשר לבן שמע את גבורתו של יעקב בן אחותו, בכך שהוא גלל את האבן לבד,¹⁷³² וַיִּרְץ לְקִרְאָתוֹ לְבָן רָץ לְקִרְאָת יַעֲקֹב,¹⁷³³ וַיַּחֲבֹק לוֹ וַיִּנְשֹׂק לוֹ לְבָן חִיבֵק וְנִישַׁק אֶת יַעֲקֹב,¹⁷³⁴ וַיְבִיֵּאוּהוּ אֶל בֵּיתוֹ לְבָן הַכְּנִיס אֶת יַעֲקֹב לְתוֹךְ בֵּיתוֹ,¹⁷³⁵ וַיְסַפֵּר לְלִבָּן אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יַעֲקֹב סִפֵּר לְלִבָּן אֶת הַסִּיבָה שֶׁהִגִּיעַ אֵלָיו: אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁלְּחוּ אוֹתוֹ אֶל אֲנָשֵׁי מִשְׁפַּחְתּוֹ¹⁷³⁶: (יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לְבָן לְבָן אִמְרָה אֶל יַעֲקֹב: אֵךְ עֲצָמֵי וּבְשָׂרֵי אֶתָּה בְּאֵמַת קָרוֹב מִשְׁפַּחָה שְׁלִי, וְלִכֵּן מֵתָאִים הַדְּבָר שְׁבַת אֵלָי,¹⁷³⁷ וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים יַעֲקֹב יָשָׁב אֶצֶל לְבָן בְּמִשְׁךְ חוֹדֶשׁ, וּבְמִשְׁךְ חוֹדֶשׁ זֶה רָעָה אֶת צֶאֱן לְבָן¹⁷³⁸: (טו) וַיֹּאמֶר לְבָן לְיַעֲקֹב לְבָן אמר ליעקב: הֲכִי אָחִי אֶתָּה וְעַבְדְּתָנִי חָנָם הָאֵם בְּגִלְל שְׂאתָה קָרוֹב מִשְׁפַּחְתִּי אֶתָּה תַעֲבֹד אוֹתִי בְּחִינָם?

את הצאן, או בגלל שלא כבר הייתה מבוגרת יותר, חשש עליה לבן משום עניני צניעות, אך יתרו היה אדם מכובד במדין ולא היו מעיזים להתקרב לבנותיו, או שהיה לב צנוע מיתרו בגלל שהיה ממשפחתו של אברהם.
¹⁷²⁷ ספורנו: הסיבה שיעקב לא גלל את האבן לפני כן היא מכיוון שלא רצה לחייב את האחרים על ידי שאותם שלושה רועים ישקו את המקנה שלהם ולא ימתינו לעזור לאנשים אחרים.
¹⁷²⁸ אונקלוס. רש"י: הגלילה הייתה כמו אדם שמסיר את הפקק מעל פי צלוחית והתורה הודיעה את כוחו הגדול של יעקב.
¹⁷²⁹ אונקלוס. רש"י כתב את הסיבות לכך שיעקב בכה: א. כיוון שצפה שלא תיכנס איתו אל הארץ. ב. כיוון שבא בידיים ריקות בניגוד לאליעזר שהגיע עם הרבה תכשיטים. אליפז רדף אחרי יעקב כדי להורגו בציווי של עשיו ובגלל שאלפיז גדל בביתו של יצחק, לא רצה אלפיז להרוג את יעקב, ושאל את יעקב מה לעשות. אמר לו יעקב לקחת את כל המתנות ממנו, ועני חשוב כמת. ספורנו: יעקב בכה מכיוון שהוא לא התחתן איתה עד עכשיו.
¹⁷³⁰ רש"י עפ"י הפשט. בהסבר לפי הדרש כתב שאם לבן בא לרמות אותו, הרי שיעקב יהיה אחיו לרמאות, ואם לבן הוא אדם כשר, הרי שיעקב הוא בן רבקה אחותו הכשרה. ספורנו: בכך רצה יעקב לומר שלא חטא בכך שנישק את רחל. אה"ח: יעקב אמר לרחל שאם יצטרך לרמות את לבן חזרה, הרי שלא יעשה זאת בדרך רשע ומיאוס, אלא כמו שהוא בן רבקה הצדקת.
¹⁷³¹ אונקלוס. רש"י: בגלל שהאימא של רחל מתה, לא היה לרחל למי לומר חוץ מללבן, בניגוד לרבקה שרצה ואמרה את הדברים בבית אביה. רמב"ן: הסיבה שרחל אמרה את הדברים ללבן היא בגלל שיעקב היה קרוב משפחה של לבן ולא של אימה, אך רבקה הלכה לספר לאימה על דברי אליעזר כיוון שרצתה להראות לה את התכשיטים שקיבלה.
¹⁷³² תרגום יונתן וספורנו.
¹⁷³³ אונקלוס. רש"י: לבן חשב שיעקב הגיע כשהוא טעון בממון, שהרי אליעזר שהיה עבד בא עם עשרה גמלים טעונים.
¹⁷³⁴ אונקלוס. רש"י: לבן רצה לבדוק על ידי כך שמא יעקב מחביא את הממון שהביא איתו.
¹⁷³⁵ אונקלוס.
¹⁷³⁶ רשב"ם. רש"י: יעקב סיפר שאלפיז לקח ממנו את כל הממון שהביא איתו. א"ע: יעקב סיפר את עניין גניבת הברכות. אה"ח: יעקב סיפר ללבן איך שהתחכם לגנוב את הברכות כדי שלבן יפחד לרמות אותו.
¹⁷³⁷ רשב"ם. רש"י: לבן אמר שעכשיו שאין ליעקב ממון, הסיבה היחידה שהוא יאסוף אליו את יעקב היא בגלל שהוא קרוב משפחתו, ובכל זאת לא אירח לבן את יעקב בחינם, אלא תמורת רעיית הצאן. ספורנו: לבן אמר ליעקב שלמרות שהוא יכול למצוא עבודה אצל מישהו אחר, ראוי הדבר שיעבודו אצלו כיוון שהוא קרוב משפחתו.
¹⁷³⁸ רמב"ן: למרות שהתורה לא כתבה שיעקב רעה את צאן לבן, ייתכן שמרגע שיעקב השקה את צאן לבן, היה הצאן תחת ידו כיוון שחמל אל רחל שלא תרעה את הצאן.

האם בגלל שאתה קרוב משפחתי אתה תרעה את הצאן שלי ללא שכר?¹⁷³⁹ הַגִּידָה לִי מַה מִּשְׁפָּרְתְּךָ תגיד לי מהו השכר שאתה רוצה על כך שאתה רועה את הצאן שלי¹⁷⁴⁰: (טז) וּלְלֶבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת ללבן היו שתי בנות: שֵׁם הַגִּדְלָה לְאָה וְשֵׁם הַקְּטָנָה רָחֵל שמה של הבת הגדולה של לבן היה לאה ושמה של הבת הקטנה יותר של לבן היה רחל¹⁷⁴¹: (יז) וַעֲיִנֵי לְאָה רַבּוֹת עֵינֶיהָ שֶׁל לֵאָה הָיוּ נְאוֹת, וְרָחֵל הֵיטָה יַפֶּת תֵּאֵר וַיִּפֶּת מִרְאָה וּפְנֵיהָ שֶׁל רָחֵל וְכֵן צָבַע עוֹרָה הָיוּ יָפִים¹⁷⁴³: (יח) וַיֹּאֲהֵב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל יַעֲקֹב אָהַב אֶת רָחֵל, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אִמְרָ לַלֶּבֶן: אֶעֱבְדְּךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרָחֵל בְּתֶךָ הַקְּטָנָה אֲנִי (יעקב) אֶעֱבֹד בְּשִׁבְלֶךָ (לבן) בְּמִשְׁךָ שְׁנַיִם, תַּמּוֹרֵת שְׁכָרִי שִׁיחֶיהָ רָחֵל, בְּתֶךָ הַקְּטָנָה¹⁷⁴⁴: (יט) וַיֹּאמֶר לֶבֶן לַעֲקֹב: טוֹב תַּתִּי אֶתְּךָ לְךָ מִתַּתִּי אֶתְּךָ לְאִישׁ אַחֵר עֲדִיף שֶׁאתָן לְךָ אֶת רָחֵל מִמֶּה שֶׁאֲתָתָן אֶת רָחֵל עִם אָדָם אַחֵר, ¹⁷⁴⁵ שְׁבַע עֲמָדֵי תִשָּׁב אִיתִי וְתַעֲבֹד אֶצְלִי: (כ) וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שִׁבְעַ שָׁנִים יַעֲקֹב עֲבַד אֶצֶל לֶבֶן בְּמִשְׁךָ שִׁבְעַ שָׁנִים, כְּדֵי שֶׁלֶבֶן יִיתֵן לוֹ אֶת בְּתוֹ רָחֵל לְאִישָׁה, ¹⁷⁴⁶ וַיְהִי בְּעֵינָיו כְּיָמִים אַחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֶתְּךָ בְּגַלֵּל שִׁיעֲקֹב אָהַב אֶת רָחֵל, שִׁבְעַ הַשָּׁנִים שֶׁעֲבַד בְּשִׁבְלָה נִרְאוּ לוֹ רַק כְּזִמְן קֶצֶר¹⁷⁴⁷: (כא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לֶבֶן יַעֲקֹב אִמְרָ לַלֶּבֶן בְּסִיּוּם שִׁבְעַ הַשָּׁנִים בְּהֵן עֲבַד בְּשִׁבְלִי לְהַתְחַתֵּן עִם רָחֵל: הֲבֵיאָה אֶת אֲשֶׁתִּי תִיתֵן לִי אֶת אֲשֶׁתִּי, אֶת בְּתֶךָ רָחֵל, כִּי מָלְאוּ יָמֵי (תִיתֵן לִי אֶת בְּתֶךָ רָחֵל) הַיּוֹת וְהַסְתַּיִימוּ שִׁבְעַ הַשָּׁנִים שֶׁהֵייתִי צָרִיךְ לְעֲבֹד בְּשִׁבְלֶךָ כְּדֵי שֶׁתִּיתֵן לִי אֶת רָחֵל, ¹⁷⁴⁸ וְאֲבֹאָה אֵלֶיךָ וְאֲנִי (יעקב) אֲתַחֲתֵן אִיתָהּ (עם רחל) ¹⁷⁴⁹: (כב) וַיֹּאסֹף לֶבֶן אֶת כָּל אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם לֶבֶן אֶסֹף

¹⁷³⁹ רש"י. רמב"ן כתב שייתכן שלבן נקט גם כאן בתכסיס כשראה שיעקב יושב אצלו ללא עבודה, אמר ליעקב שהוא בוודאי רוצה לעבוד ולא להתפרנס ממנו (מלבן) בחינם, ולכן שיאמר לו מה המשכורת שלו. אוה"ח מסביר עפ"י ההלכה שלבן רצה להמעיט את שכר יעקב ולו לא היה פונה כך אל יעקב, היה שכרו של יעקב גדול יותר ממה שסיכמו ביניהם.

¹⁷⁴⁰ אונקלוס.

¹⁷⁴¹ אוה"ח: התורה אמרה בכך שהבנות היו ניכרות ולא היה ניתן לומר שלא ניתן להבדיל ביניהן.

¹⁷⁴² רשב"ם. רש"י: עיני לאה היו רכות כיוון שהייתה בוכה על שהיו אומרים שללבן שתי בנות וליצחק שני בנים, והבת הגדולה תתחתן עם הבן הגדול של יצחק, וכך חשבה שהיא תתחתן עם עשיו. א"ע: יש אנשים ששואלים מדוע היו עיני לאה רכות מכיוון שהם חושבים שכל בני האדם צריכים להיברא שווים. אוה"ח: התורה רצתה להדגיש שלא היה ניתן לטעות בין לאה לרחל גם בגלל שללאה היו עיניים מכווערות.

¹⁷⁴³ רשב"ם. רש"י: תואר הוא צורת הפרצוף ומראה הוא הזין של קלסתרה של רחל. א"ע: תואר היינו על כל

אחד מהאברים ומראה היינו על כל הגוף או על הפנים.

¹⁷⁴⁴ רש"י, וכתב ששבע השנים הם הימים האחדים שאמרה לו אימו וכן כתב שהסיבה שיעקב פירט ברחל ביתך הקטנה היא כדי שלבן לא ירמה אותו, ולכן אמר לו ברחל וכדי שלא יביא רחל מהשוק אמר בתך וכדי שלא יחליף את שמה של לאה לרחל אמר הקטנה. בשפ"ח הסביר מדוע לא היה זה מספיק שיאמר בתך הקטנה וכתב שאם היה אומר כך היה לבן נותן לו את זלפה. ספורנו: ברור שהיה ליעקב איך לפרנס את רחל, אחרת לא היה מתחתן איתה.

¹⁷⁴⁵ אונקלוס.

¹⁷⁴⁶ א"ע. אוה"ח: יעקב היה מפרסם לכולם שהוא עובד בעבור רחל.

¹⁷⁴⁷ אונקלוס. ספורנו: יעקב חשב שרחל שווה יותר מעבודת שבע שנים.

¹⁷⁴⁸ רשב"ם. רש"י: מלאו ימיי היינו הימים שרבקה אמרה ליעקב שיישאר אצל לבן. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שיעקב היה כבר בן שמונים וארבע ורצה כבר להספיד להעמיד את שנים עשר השבטים. הרמב"ן מקשה על פירוש רש"י: האם בגלל שמלאו ימיו שאימו אמרה לו או בגלל שיעקב היה כבר בן שמונים וארבע, לבן היה מתרצה לתת ליעקב את רחל לפני הזמן? לכן פירש עפ"י אחד האופנים הבאים: א. יעקב סיים את ימי העבודה אצל לבן, ולכן אמר לו לבן לאחר שחיתן את יעקב עם לאה, לחכות עוד שבעה ימים כדי שייתן לו את רחל, ולא הייתה ללבן שום טענה על כך שיעקב סיים את השנים שהיה צריך לעבוד. ב. לבן אמר ליעקב שעוד לא הושלמו השנים בהם היה צריך לעבוד בשביל רחל זמן נוסף וליעקב לא היה מה לומר בעניין למרות שלבן רימה אותו. ג. יעקב פנה אל לבן כשעוד לא סיים לעבוד במשך שבע שנים, אלא פנה אליו באמצע השנה השביעית, ועוד נותר לו זמן שהיה צריך לעבוד כדי להתחתן עם רחל. ד. יעקב כמעט סיים את שבע השנים שהיה צריך לעבוד ואמר "מלאו ימיי", היות וכבר כמעט מילא את מכסת השנים שהיה צריך לעבוד בשבילם.

¹⁷⁴⁹ רש"י הסביר את הטעם שיעקב השתמש בלשון ביאה מכיוון שרצה להעמיד את שנים עשר השבטים. אוה"ח כתב שיעקב אמר שלפי ההלכה רחל אינה מקודשת תמורת העבודה שעבד בשביל לבן, ולכן הוא צריך

את כל אנשי מקום מגוריו בחרון, וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לִבּוֹ עֲשֵׂה מִשְׁתָּה כְּדִי לַחֲתֹן אֶת בְּתוּלָתוֹ עִם יַעֲקֹב: (כג) וַיְהִי
בְּעָרֶב כַּאֲשֶׁר הִגִּיעָה שַׁעַת עָרֶב בְּמַהֲלֶךְ הַמִּשְׁתָּה שַׁעֲשֵׂה לִבּוֹ, וַיִּקַּח אֶת לֵאָה בְּתוּלָתוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו בְּמִקּוֹם
לַקַּח אֶת רַחֵל, לִבּוֹ לִקַּח בַּחֲכָמָה אֶת לֵאָה בְּתוּלָתוֹ וְהִבִּיא אֹתָהּ אֶל יַעֲקֹב (כיוון שלא לא רצתה לרמות את
יעקב),¹⁷⁵⁰ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ יַעֲקֹב הַתַּחֲתוֹן עִם לֵאָה מִכִּיּוּן שַׁחֲשֵׁב שֶׁהִיא רַחֵל: (כד) וַיִּתֵּן לָבֶן לָהּ אֶת זֶלְפָּה
שֶׁפָּחָתוֹ לִבּוֹ נִתְּן לֵאָה אֶת זֶלְפָּה שֶׁהִייתָה הַשְּׁפָחָה שֶׁל לִבּוֹ, לְלֵאָה בְּתוּלָתוֹ שֶׁפָּחָה לִבּוֹ נִתְּן לֵאָה בְּתוּלָתוֹ אֶת זֶלְפָּה
כְּדִי שֶׁתִּהְיֶה לָּהּ לַשְּׁפָחָה¹⁷⁵¹: (כה) וַיְהִי בְּבֹקֶר כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַבּוֹקֶר אַחֲרֵי חֲתוּנָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב,¹⁷⁵² וְהִנֵּה הוּא
לֵאָה הַתְּבַרֵּר בְּאוֹפֶן פְּתָאוּמִי לִיעֲקֹב שְׁמִי שֶׁהוּא הַתַּחֲתוֹן אִיתָהּ הִיא לֵאָה וְלֹא רַחֵל,¹⁷⁵³ וַיֹּאמֶר אֵל לָבֶן יַעֲקֹב
שֶׁאֵל אֶת לִבּוֹ: מַה זֹאת עָשִׂיתָ לִּי מָה עָשִׂיתָ לִּי בַכֶּךְ שֶׁנִּתְּתָ לִּי אֶת לֵאָה בְּמִקּוֹם רַחֵל, הֲלֹא בְּרַחֵל עֲבַדְתִּי
עֲמָדָה וְלֵמָּה רָמִיתִנִּי הֲלֹא אֲנִי (יעקב) עֲבַדְתִּי בְּשִׁבְלֶךְ (לִבּוֹ) בְּמִשְׁךְ שֶׁבַע שָׁנִים כְּדִי לַחֲתוּן עִם רַחֵל וְלֹא עִם
לֵאָה, וְאִם כֵּן מִדּוּעַ רִמִּית אֹתִי וְנִתְּתָ לִּי אֶת לֵאָה בְּמִקּוֹם¹⁷⁵⁴: (כו) וַיֹּאמֶר לָבֶן לִבּוֹ עֵנֵה לִיעֲקֹב: לֹא יַעֲשֶׂה
כֵּן בְּמִקּוֹמֵנוּ בְּמִקּוֹמֵנוּ, אֵין עוֹשִׂים זֹאת,¹⁷⁵⁵ לְתַת הַצְּעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה (בְּמִקּוֹמֵנוּ) אֵין מַחֲתִינִים אֶת הַבֵּת
הַצְּעִירָה יוֹתֵר לְפָנֵי שְׁמַחֲתִינִים אֶת הַבֵּת הַגְּדוּלָה יוֹתֵר, וְלִכֵּן לֹא יִכְלָתִי לַחֲתוֹן אֹתְךָ עִם רַחֵל לְפָנֵי שֶׁלֵּאָה
הַתַּחֲתוֹנָה: (כז) מִלֵּא שְׁבַע זֹאת אַחֲרֵי שִׁסְתִּימוֹ שֶׁבַע יָמֵי הַמִּשְׁתָּה שֶׁאֲנַחְנוּ נִמְצָאִים בָּהֶם כְּדִי לַחְנוּג אֶת
חֲתוּנָתְךָ עִם לֵאָה,¹⁷⁵⁶ וְנִתְּנָה לָךְ גַּם אֶת זֹאת אֲנַחְנוּ, אֲנִשֵׁי הַמִּקּוֹם נִיתֵן לָךְ גַּם אֶת רַחֵל, שֶׁהִיא עֲכָשִׁיו כּוֹלֵם
שִׁכְיָמוֹ לַתֵּת לָךְ לַחֲתוּן עִם רַחֵל אַחֲרֵי שֶׁלֵּאָה כָּבֵר הַתַּחֲתוֹנָה,¹⁷⁵⁷ בְּעַבְדָּה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עֲמָדִי עוֹד שְׁבַע
שָׁנִים אַחֲרָיוּת בְּשֶׁכֶר הַעֲבוּדָה שֶׁתַּעֲבֹד עֲבוּרִי בְּמִשְׁךְ שֶׁבַע שָׁנִים נוֹסְפוֹת. לִבּוֹ אָמַר לִיעֲקֹב שְׁמִיד אַחֲרֵי שֶׁבַע

לקדש את רחל בביאה. בפירושו השני כתב הפוך, שרחל כבר הייתה קנויה לו והוא רק צריך לבוא עליה. ספורנו
כתב שהביאה היא לשם נישואין ולא לשם אירוסין בלבד.

¹⁷⁵⁰ אוה"ח.

¹⁷⁵¹ אוה"ח: הסיבה שהתורה חזרה בצלע הפסוק האחרון על שלבן נתן ללאה את זלפה לשפחה היא כדי לומר
לנו שאמנם לבן חשב שהוא נתן ללאה את זלפה במתנה, אך באמת זלפה הייתה שייכת ללאה משום שהיה
כתוב בכתובה של אמא של לאה שזלפה שייכת לה.

¹⁷⁵² רש"י: הסיבה שרק בבוקר גילה יעקב את הדבר היא משום שיעקב מסר ללאה סימנים, וכאשר רחל ראתה
שמכניסים את לאה לחופה במקומה, היא מסרה את הסימנים ללאה, כדי שלא תגיע לכדי בוש. אוה"ח:
הסיבה שכתוב ויהי בלשון צער הוא כדי לומר לנו על הצער שהרגיש יעקב בדבר על שלא נתנו לו את רחל.
כמו"כ הסביר אוה"ח שבגלל רמאותו של לבן שחיתן את לאה עם יעקב הוא מה שמנה את כל עניין הבכורה אצל
בניו של יעקב.

¹⁷⁵³ רש"י"ם. אוה"ח: אנשי המקום היו מרננים לאורך כל הלילה שיעקב התחתן עם לאה, ובבוקר התברר שהם

צדקו.

¹⁷⁵⁴ אוה"ח: יש כאן שתי טענות של יעקב: הטענה הראשונה היא שהרי הוא (יעקב) עבד במשך שבע שנים כדי
להתחתן עם רחל, והטענה השנייה היא על עצם הרמאות. יעקב הקפיד יותר על הרמאות מאשר על החתונה
עצמה עם לאה ואמר שלו היה לבן נתן לו את לאה שלא בדרך רמאות היו לו פחות טענות, אך עכשיו שהדבר
נעשה בדרך רמאות, הייתה כאן פגיעה רוחנית גדולה מאוד, שהרי בגלל הערבוב נפגע עניין הבכורה. הסבר
נוסף שכתב אוה"ח הוא שיעקב חשב שאין זה הוגן כלפי לאה שהיא תהיה נשואה על ידי רמאות. הסבר שלישי
שכתב הוא שיעקב התחכם כדי שלבן לא יעלה את המחיר של רחל, ולכן אמר שבשבילו אין כל כך הבדל בין
רחל ללאה, ולו היה לבן מבקש שלא על דרך רמאות שהוא יתחתן עם לאה, היה מסכים.

¹⁷⁵⁵ אונקלוס. אוה"ח: לבן בעצם אמר שהוא היה רוצה לחתן את יעקב עם רחל, אך אנשי המקום מנעו זאת
ממנו. הסבר נוסף שכתב אוה"ח הוא שלבן התכוון שאם לאה תתחתן לפני שבע השנים, הרי שיעקב יוכל
להתחתן עם רחל, אך אם לאה לא תתחתן לפני שיסתיימו שבע השנים, הרי שיעקב יצטרך להתחתן עם לאה
לפני רחל.

¹⁷⁵⁶ רש"י, ולפי דבריו צריך לומר שעוד לפני מתן תורה היו נוהגים שבעת ימי משתה אצל נכבדי האומות, כמו
שהדבר כן גם לגבי מנהגי האבלות. רמב"ן בפס' כא' פירש בשני פירושים: א. הכוונה היא לשבוע, כדי שיסתיימו
שבע השנים שיעקב היה צריך לעבוד בשב"י רחל. ב. הכוונה היא שימלאו שבע השנים הנוספות שיעקב יעבוד
בשב"י רחל.

¹⁷⁵⁷ ספורנו ורמב"ן. רש"י: הכוונה היא על דרך כבוד. רש"י"ם: הכוונה היא שרחל תינתן לו.

ימי המשתה, יעקב יוכל להתחתן עם רחל, תמורת עבודה של שבע שנים נוספות על השנים שעבד עד עתה כדי להתחתן עם לאה¹⁷⁵⁸: (כח) וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב בֶּן יַעֲקֹב עֲשֵׂה כְמוֹ שְׁלֹבֵן אֲמַר לוֹ לַעֲשׂוֹת: חִיכָה שִׁיסְתִּימוֹ שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתָּה וְהַמְשִׁיךְ לַעֲבֹד אֶת לִבְךָ בְּמִשְׁךְ שִׁבְעַת שָׁנִים נֹסְפוֹת, וַיִּמְלֵא שְׁבַע זֹאת לְאַחַר שֶׁהִסְתִּימוֹ שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתָּה שֶׁחֲגָגוּ עַל חֲתוּנַת יַעֲקֹב עִם לֵאָה, וַיִּתֵּן לוֹ אֶת רְחֵל בְּתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה (לְאַחַר שֶׁהִסְתִּימוֹ שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתָּה) לִבְךָ נָתַן לְיַעֲקֹב אֶת רְחֵל בְּתוֹ אֶת בְּלֵהָ שֶׁפָּחְתוּ, כְּדִי שֶׁתְּהִיָּה לְרַחֵל לְשִׁפְחָה: (ל) וַיָּבֵא גַם אֶל רְחֵל יַעֲקֹב הַתַּחְתָּן גַּם עִם רַחֵל, וַיֵּאָהֵב גַּם אֶת רְחֵל מִלֵּאָה בְּנוֹסֵף לְכַךְ שֶׁיַּעֲקֹב הַתַּחְתָּן עִם רַחֵל, הוּא גַם אֵהָב אֶת רַחֵל יוֹתֵר מִמָּה שֶׁאֵהָב אֶת לֵאָה,¹⁷⁵⁹ וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שְׁבַע שָׁנִים אַחֲרָיו לְאַחַר שֶׁהִתַּחְתָּן עִם רַחֵל, יַעֲקֹב עָבַד בְּשִׁבִיל לִבְךָ שִׁבְעַת שָׁנִים נֹסְפוֹת עַל שִׁבְעַת הַשָּׁנִים שֶׁעָבַד לְלִבְךָ לִפְנֵי הַתַּחְתָּן עִם לֵאָה: (לֵא) וַיֵּרָא יַקְוֹק בִּי שְׁנוּאָה לְאָה ה' רָאָה שֶׁלֵּאָה שְׁנוּאָה בְּעֵינָיו שֶׁל יַעֲקֹב. (הַכוּוּנָה הִיא שֶׁיַּעֲקֹב אֵהָב יוֹתֵר אֶת רַחֵל מִלֵּאָה, וְלִכֵּן לְעוֹמֵת רַחֵל נִקְרָאת לֵאָה שְׁנוּאָה אֲצֵל יַעֲקֹב), וְלִכֵּן ה' רִיחַם עֲלֶיהָ,¹⁷⁶⁰ וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָהּ ה' פָּתַח אֶת רַחֲמָהּ שֶׁל לֵאָה, כִּךְ שֶׁהִיא הֵייתָה יְכוּלָה לְלַדָּת,¹⁷⁶¹ וְרַחֵל עֲקָרָה וְאֵילוּ רַחֵל נִשְׁאַרָה בִּינְתִיִּים עֲקָרָה¹⁷⁶²: (לֵב) וַתִּהְיֶה לְאָה לֵאָה הַרְתָּה, וַתֵּלֵד בֶּן לֵאָה יְלֵדָה בֶּן, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן לֵאָה קִרְאָה לִבְךָ שֶׁנִּוּלַד לָהּ בְּשֵׁם "רְאוּבֵן", כִּי אִמְרָהּ (הַסִּיבָה שֶׁלֵּאָה קִרְאָה אֶת שֵׁם בְּנָהּ רְאוּבֵן הִיא מְכִיוּן שֶׁ-) לֵאָה אִמְרָה: כִּי רָאָה יַקְוֹק בְּעֵינָיו גְּלוּי לִפְנֵי ה' הַעֲלִבּוֹן שֶׁלִּי (שִׁיעֲקֹב אוֹהֵב יוֹתֵר אֶת רַחֵל),¹⁷⁶³ כִּי עָתָה יֵאָהֵבֵנִי אִשִּׁי שְׁמָא עֲכָשִׁיו, לְאַחַר שֶׁלִּדְתִּי בֶן, בְּעֵלֵי יַעֲקֹב יֵאָהֵב אוֹתִי¹⁷⁶⁴: (לֵג) וַתִּהְיֶה עוֹד לֵאָה הַרְתָּה פֶּעַם נֹסְפֶת, וַתֵּלֵד בֶּן לֵאָה יְלֵדָה בֶּן שֵׁנִי, וַתֵּאָמֶר לֵאָה אִמְרָה בְּשַׁעַה שֶׁהִיא יְלֵדָה אֶת הַבֶּן הַשֵּׁנִי: כִּי שָׁמַע יַקְוֹק בִּי שְׁנוּאָה אֲנִכִּי (לֵאָה אִמְרָה בְּשַׁעַה שֶׁנִּוּלַד בְּנָהּ הַשֵּׁנִי) שֶׁהִיא ה' שָׁמַע שֶׁאֲנִי (לֵאָה) שְׁנוּאָה, שֶׁאֲנִי פָחוֹת אֵהוּבָה מִרַחֵל,¹⁷⁶⁵ וַיִּתֵּן לִי גַם אֶת זֶה וְלִכֵּן

¹⁷⁵⁸ רש"י.

¹⁷⁵⁹ רשב"ם. ספורנו: הגם מופנה כלפי סיבת האהבה, שאהב את רחל גם בגלל אופיה ואישיותה. רמב"ן: בניגוד לטבע העולם שאדם אוהב הכי הרבה את אשתו הראשונה, יעקב אהב יותר את רחל. אה"ח: למרות שיעקב היה קבוע אצל רחל, הוא גם אהב אותה, למרות שבדרך כלל מים גנובים ימתקו. כלי יקר: המ' כאן אינו מ' היתרון, אלא הכוונה היא שבגלל שיעקב הכיר את לאה הוא אהב יותר את רחל כיוון שעל ידי ההשוואה הבין את מעלתה של רחל.

¹⁷⁶⁰ רמב"ן בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שיעקב שנא את לאה בגלל שהיא השתתפה עם לבן ברמאות, אך ה' ידע שכוונתה הייתה רק להתחתן עם יעקב, ולכן, ה' ריחם עליה וכדי שיעקב לא יגרש את לאה, ה' פקד אותה בבנים. ספורנו: הכוונה בשנואה היינו שהיא הייתה עקרה עד שה' פתח את רחמה עכשיו, וזאת לעומת רחל שהמשיכה להיות עקרה. אה"ח: רק ה' ידע שלאה שנואה, אך לאה עצמה לא הרגישה שהיא שנואה.

¹⁷⁶¹ אונקלוס.

¹⁷⁶² ספורנו.

¹⁷⁶³ אונקלוס. רש"י עפ"י חז"ל: אמרה ראו מה בין בני לבן חמי, שעשיו מכר את הבכורה ליעקב, ואילו ראובן לא מכר את הבכורה ליוסף ולא ערער עליו, ולא עוד, אלא שביקש להוציא את יוסף מהבור. ספורנו: בעניי הכוונה היא שיעקב היה חושד בה שהסכימה להטעות אותו, ותמורת החשד ה' נתן לה בן, כמו אצל אישה סוטה.

¹⁷⁶⁴ אונקלוס.

¹⁷⁶⁵ אונקלוס. אה"ח: הסיבה שקודם דיברה קודם כל על כך שיעקב אהב אותה ואח"כ אמרה שהשנאה ירד ממנו, למרות שסדר הדברים אמור להיות ההיפך הוא משום שבתחילה לא הרגישה לאה את עובדת היותה שנואה, שהיא כך דרך הצדיקים שאינם מרגישים שיש למישהו שנאה עליהם, ולאחר שהולידה את שמעון, אמרה שהייתה טועה וכן היה בלב יעקב שנאה עליה ולכן נתן לה ה' בן נוסף כדי לנטרל את השנאה, ובפעם השלישית שהיא הולידה, אמרה שעכשיו מוכח שנישואיה לא היו בטעות, אלא היא הולידה את בניו של יעקב כמו שכל נשותיו היו אמורות להוליד, והבן ניתן לה לא בגלל שנאה ולא בגלל אהבה של יעקב. הכלי יקר פירש שבתחילה חשבה לאה שעובדת הולידה בן תנטרל את השנאה של יעקב, ולאחר מכן כשהולידה בן שני אמרה שהיא באמת ראוי שרחל היא שתוליד את הבן השני, והסיבה שה' נתן לה בן היא בגלל שה' ראה שהיא עדיין

ה' נתן לי בן נוסף על בני הראשון,¹⁷⁶⁶ וְתִקְרָא שְׁמוֹ שְׁמֵעוֹן לֵאמֹר קִרְאָה אֶת שֵׁם בְּנֵה הַשְּׁנִי שְׁמֵעוֹן, עַל שֵׁם שְׁמִיעַת ה' אֶת הַיּוֹתֵה שְׁנוּאָה: (לד) וְתִהְיֶה עוֹד וְתִלְדֵּ בֶן לֵאמֹר הַרְתָּה פֶּעַם נֹסַפְתָּ וְיִלְדָה לִיעֶקֶב בֶּן שְׁלִישִׁי, וְתֹאמֶר לֵאמֹר בְּשַׁעַת שְׁנוּלֶד בְּנֵה הַשְּׁלִישִׁי: עֵתָה הַפְּעַם יִלְוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי יִלְדֶתִי לוֹ שְׁלִישָׁה בָּנִים עִכְשָׁיו, מִכִּוּוֹן שֶׁכִּבֵּר יִלְדֵתִי לְבַעֲלִי שְׁלוֹשָׁה בָּנִים, בְּעַלִּי יִתְחַבֵּר אֵלַי וְכִבֵּר לֹא יֵאָהֵב אוֹתִי פָחוֹת מֵרַחֵל,¹⁷⁶⁷ עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לְוִי לְכֹן יֵעֲקֹב קִרְאָה אֶת שֵׁם בְּנוֹ הַשְּׁלִישִׁי "לווי" עַל שֵׁם שְׁלֵאָה אִמְרָה שֶׁעִכְשָׁיו הוּא יִתְלוּוֶה, כְּלוֹמֵר: יִתְחַבֵּר אֵלַי בְּזָכוֹת זֶה שֶׁהִיא יִלְדָה בֶּן שְׁלִישִׁי¹⁷⁶⁸: (לה) וְתִהְיֶה עוֹד וְתִלְדֵּ בֶן לֵאמֹר הַרְתָּה פֶּעַם נֹסַפְתָּ וְיִלְדָה לִיעֶקֶב בֶּן רְבִיעִי, וְתֹאמֶר לֵאמֹר בְּשַׁעַת שֶׁהִיא יִלְדָה אֶת בְּנֵה הַרְבִּיעִי: הַפְּעַם אוֹדָה אֶת יְקֻקֵּךְ עַל הַוּלְדַת הַבֶּן הַפְּעַם הַזֹּאת, אֲנִי (לֵאמֹר) אוֹדָה לְפָנֶיךָ ה', הַיּוֹת וְה' נָתַן לִי כִבֵּר אַרְבַּעָה בָּנִים, (לְמַרְוֹת שֶׁכֵּל אַחַת מֵהַאִימָהוֹת הַיִּיתָה צְרִיכָה לְלֶדֶת רַק שְׁלוֹשָׁה בָּנִים),¹⁷⁶⁹ עַל כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה לְכֹן, בְּגַלְל עֵינָיִן הַהוֹדָאָה לְה' עַל הַוּלְדַת בְּנֵה הַרְבִּיעִי, קִרְאָה לֵאמֹר אֶת שֵׁם בְּנֵה הַרְבִּיעִי "יהודה", וְתִעֲמֹד מְלֻדָּתָה לְאַחַר הַוּלְדַת יְהוּדָה, לֵאמֹר הַפְּסִיקָה לְלֶדֶת לְמִשְׁךְ זְמַן מֵהָ¹⁷⁷⁰:

בראשית פרק ל

(א) וְתִרְאָה רַחֵל כִּי לֹא יִלְדָה לִיעֶקֶב רַחֵל רֹאֶתָה שֶׁהִיא לֹא יִלְדָה בֶּן לִיעֶקֶב, וְתִקְנֵא רַחֵל בְּאַחֲתָהּ רַחֵל קִינָאָה בְּמַעֲשֵׂיָה הַטּוֹבִים שֶׁל לֵאמֹר אַחֲוֹתָהּ, וְאִמְרָהּ, שְׁלוּלִי שְׁלֵאָה הַיִּיתָה צְדָקָתָה גְדוּלָה יוֹתֵר מִמֶּנָּה, לֹא הַיִּיתָה דוּקָא לֵאמֹר זֹכָה לְבָנִים,¹⁷⁷¹ וְתֹאמֶר אֶל יְעֶקֶב רַחֵל אִמְרָה לִיעֶקֶב: הִבֵּה לִי בָּנִים תִּתְפַּלֵּל עֲלָי שִׁיְהִיו לִי בָּנִים,¹⁷⁷² וְאִם אֵינִן מֵתָה אֲנֹכִי וְאִם לֹא אִזְכָּה לְבָנִים, הִרִי אֲנִי חֲשׁוּבָה כְּמִתָּה¹⁷⁷³: (ב) וַיַּחַר אֶף יְעֶקֶב בְּרַחֵל

שְׁנוּאָה וְשֶׁהוּלְדַת רַאוּבֵן לֹא נִטְרַל אֶת שְׁנֵאוֹתָהּ שֶׁל יְעֶקֶב אֵלַיָּהּ. הַסֵּבֵר נֹסֵף שֶׁכָּתֵב הוּא שִׁיעֶקֶב בְּאִמְתָּה אֵהֵב אֶת לֵאמֹר לְאַחַר הַוּלְדַת רַאוּבֵן, כְּדֹרֵךְ הַבְּעֻלִים שְׁאוּהִבִים אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם בְּשַׁעַת הַלִּידָה, אַךְ לְאַחַר שֶׁכִּבֵּר עֵבֶר זְמַן, הַתְּקַלְקֵלָה הָאֵהֵבָה.

¹⁷⁶⁶ ספורנו.

¹⁷⁶⁷ אונקלוס. רש"י: הַסִּיבָה שְׁלֵאָה הַיִּיתָה כֹּל כֵּךְ בְּטוּחָה בְּכֵךְ הִיא מְפָנִי שֶׁהַאִימָהוֹת הִיוּ נְבִיאוֹת וַיִּדְעוּ שִׁיעֶקֶב עֵתִיד לְהוֹלִיד שְׁנַיִם עֶשֶׂר בָּנִים, וְעִכְשָׁיו לֵאמֹר יִדְעָה שֶׁהִיא כִּבֵּר יִלְדָה אֶת חֲלֵקָהּ, שֶׁהִרִי כֹל אַחַת מֵאַרְבַּע נְשׁוֹתָיו שֶׁל יְעֶקֶב אִמְרָה לְהוֹלִיד אַרְבַּעָה בָּנִים.

¹⁷⁶⁸ רש"י. רש"י: כֹּל אֶחָד מֵהַשְּׁבֻטִים שֶׁכָּתוּב אֲצִלוּ עַל כֵּן, הִיא מְרוּבָה בְּאוּכְלוּסִין, חוּץ מְלוֹי בְּגַלְל שְׁאוּרֵן הַבְּרִית הִיא הוֹרֵג בָּהֶם. כְּמוֹ כִּי כָּתוּב רִש"י שֶׁהַסִּיבָה שֶׁכָּתוּב שֶׁ"קָרָא שְׁמוֹ" הִיא בְּגַלְל שֶׁ"שָׁלַח אֶת הַמַּלְאָךְ גְּבַרְיָאֵל לְקִרְוֹא לְלוֹי בְּשֵׁם זֶה, וְלָלוּת אוֹתוֹ בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִתְּנוֹת כְּהוֹנָה. אוֹה"ח: הַכּוֹנֵה שִׁילוּוֹה אִישִׁי הַיִּינוּ שֶׁגַּם בְּזְמַן יִצְיָאָה מֵהַעוֹה"ז, לֵאמֹר לֹא תִפְרֹד מֵיְעֶקֶב.

¹⁷⁶⁹ אונקלוס + רש"י. ספורנו: יֵשׁ בְּשֵׁם יְהוּדָה גַּם אֶת אוֹתֵיּוֹת ה' וְגַם אֶת לְשׁוֹן הוֹדָאָה וְלִכֵּן בְּחָרָה לֵאמֹר דוּקָא בְּשֵׁם זֶה. אֲמַנָּם, דְּרַכָּם הִיא לְבַחֹר בְּשֵׁמוֹת שֶׁהִיוּ כִּבֵּר קִימִים, כְּמוֹ שֶׁבְּמִקְרָה זֶה קִרְאוּ לְאִשְׁתּוֹ שֶׁל עֵשָׂו בְּשֵׁם יְהוּדִית וּבְגַלְל הַהִתְאָמָה לְמֵאוֹרֵעַ, קִרְאָה לֵאמֹר אֶת שְׁמוֹ שֶׁל יְהוּדָה בְּשֵׁם דוּמָה, וְכֵן מְצִינוּ שֶׁהִיא אָדָם בְּשֵׁם שְׁמוּאֵל עוֹד לְפָנֶי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא.

¹⁷⁷⁰ אונקלוס. א"ע: לֵאמֹר אִמְרָה בְּשַׁעַת הַוּלְדַת יְהוּדָה שֶׁעִכְשָׁיו הִיא כִּבֵּר הוֹלִידָה מִסְפִּיק יְלִידִים וְלִכֵּן ה' גֵּרַם לְכֹךְ שֶׁהִיא תִעְצוֹר מִלְּלֶדֶת בִּינְתִיִּים.

¹⁷⁷¹ רש"י. אוֹה"ח: רַחֵל קִנָּאָה בְּלֵאמֹר בְּגַלְל שֶׁהִיא הַיִּיתָה אַחֲוֹתָהּ, וְלִכֵּן הִיא רַאוּי שְׁלֵלָאָה יֵהִיָּה אֶת אוֹתוֹ הַמְזַג וְאֶת אוֹתָם תְּכַוֵּנוֹת הַטְּבַעִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁל רַחֵל, וּבִכ"ז לֵאמֹר הִיא זֹז שִׁלְדָה וְרַחֵל לֹא.

¹⁷⁷² א"ע, וְכֵן מְשַׁמַּע מֵרִש"י. אונקלוס: הַכּוֹנֵה הִיא לְנִתְיָנָה שֶׁל מִמֶּשׁ.

¹⁷⁷³ רש"י. לְפִי רִש"י מֵתָה הַיִּינוּ תוֹאֵר וְלֹא פוֹעֵל. אֲמַנָּם רִש"י כָּתוּב שֶׁהַכּוֹנֵה הִיא לְפוֹעֵל וְכּוֹנֵנָה שֶׁל רַחֵל הַיִּיתָה שֶׁהִיא תְּמוֹת אִם לֹא תִזְכָּה לְבָנִים. ספורנו: אֵינִן הַכּוֹנֵה לְמִיתָה מִמֶּשׁ, אֵל הַכּוֹנֵה הִיא לְמַעֲיֵן הַתְּנוּנוֹת.

יעקב התמלא ברוגז על רחל,¹⁷⁷⁴ ויאמר יעקב אמר לרחל: הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֶּךָּ פְּרִי בֶטֶן האם אני במקומו של ה' שמנע ממך בנים? הרי ה' הוא שמנע ממך בנים¹⁷⁷⁵: (ג) וַתֹּאמֶר רַחֵל אִמְרָה לְיַעֲקֹב: הֲיֵהָ אֲמָתִי בְלָהָה בְּאֵלֶיהָ הִנֵּה לִפְנֵיךָ נִמְצְאוֹת הַשְּׂפַחָה שְׁלִי בְלָהָה, בּוֹא וּתְנַחֲתֵנִי אִיתָהּ, וַתֵּלֶד עַל בְּרַכְי וְאֲנִי אֶתְרַבָּה עַל יְדֵי שְׂשֻׁפְחָתִי תֵלֵד, בְּלָהָה תוֹלִיד לְךָ יֶלֶד, וַיִּיחָשֶׁב הֵילֵד כִּאִילוֹ הוּא גַם יֶלֶדִי,¹⁷⁷⁶ וְאֲבָנָה גַם אָנֹכִי מִמְּנֶה וְאוֹלֵי בְזֻכוֹת שֶׁתַּחַתְּנָן עִם שְׂפַחְתִּי, וּשְׂפַחְתִּי תִהְיֶה לִי לְצָרָה, גַם אֲנִי אֶזְכֶּה לְלֵדָת בֶּן, כִּמוֹ שֶׁשָּׂרָה זָכְתָה לִבֶּן כַּאֲשֶׁר הִיא הַכְּנִיסָה אֶת הַגֵּר לְהִיּוֹת לָהּ לְצָרָה. כְּפִי שְׂרָאִינוּ, שָׂרָה אֵימְנוּ אִמְרָה לְאַבְרָהָם לְהַתְּחַתֵּן עִם הַגֵּר, כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי שְׂאֵבְרָהֶם יִתְחַתֵּן עִם אִישָׁה נּוֹסֶפֶת שֶׁתִּהְיֶה בְּגֵדֵר "צָרָה" לְשָׂרָה, שָׂרָה תִזְכֶּה לְלֵדָת בֶּן מִשָּׁל עֲצָמָה. גַם רַחֵל אִמְרָה שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהִיא תִכְנִיס אֶת בְּלָהָה לְהִיּוֹת לָהּ לְצָרָה וּשְׂבִלָהָה תַחַתְּנָן עִם יַעֲקֹב, תִזְכֶּה גַם הִיא לְלֵדָת בֶּן מִשָּׁל עֲצָמָה¹⁷⁷⁷: (ד) וַיִּתֶּן לָהּ לֹא אֶת בְּלָהָה שְׂפַחְתָּהּ לְאִשָּׁה רַחֵל נָתַן לְיַעֲקֹב אֶת בְּלָהָה הַשְּׂפַחָה שֶׁלָּהּ כְּדֵי שֶׁהִיא תִהְיֶה אִישָׁה לְיַעֲקֹב,¹⁷⁷⁸ וַיָּבֵא אֱלֹהִים יַעֲקֹב עִם בְּלָהָה: (ה) וַתֵּהָרֵב בְּלָהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֶּן בְּלָהָה הַרְתָּה וַיֵּלֶדָה לְיַעֲקֹב בֶּן: (ו) וַתֹּאמֶר רַחֵל אִמְרָה בְּשַׁעֲהָ שְׂבִלָהָה יֵלֶדָה בֶּן: דָּוָנִי אֱלֹהִים ה' דָּן אוֹתִי וְהַחֲלִיט שֶׁלֹּא אוֹלִיד בֶּן מִשָּׁל עֲצָמִי, וְדִינוּ דִין צֶדֶק,¹⁷⁷⁹ וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וְה' גַם שָׁמַע אֶל תְּפִילָתִי, וַיִּתֶּן לִי בֶּן (ה' שָׁמַע אֶל תְּפִילָתִי) בְּכַךְ שֶׁנָּתַן לְבִלְהָה שְׂפַחְתִּי בֶּן, וְאֲנִי אֶגְדֵּל אֶת בְּנֵה וְהוּא יִשְׁמַשׁ אוֹתִי,¹⁷⁸⁰ עַל כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ דָּן לְכֵן קָרָאָה רַחֵל אֶת שֵׁם בְּנֵה שֶׁל בְּלָהָה בְּשֵׁם "דָּן" עַל שֵׁם דִּינוּ שֶׁל ה' שֶׁדָּן אוֹתָהּ: (ז) וַתֵּהָרֵב עוֹד בְּלָהָה הַרְתָּה פַּעַם נּוֹסֶפֶת, וַתֵּלֶד בְּלָהָה שְׂפַחְתָּהּ רַחֵל בְּלָהָה שְׂפַחְתָּהּ שֶׁל רַחֵל יֵלֶדָה, בֶּן שְׁנֵי לְיַעֲקֹב (בְּלָהָה שְׂפַחְתָּהּ שֶׁל רַחֵל יֵלֶדָה) לְיַעֲקֹב בֶּן שְׁנֵי: (ח) וַתֹּאמֶר רַחֵל אִמְרָה בְּשַׁעֲהָ שְׂבִלָהָה יֵלֶדָה אֶת בְּנֵה הַשְּׁנֵי: נִפְתְּלוּ אֱלֹהִים נִפְתְּלוּתִי עִם אַחֲוֵי אֲנִי הַרְבִּיתִי לְהַתְּפַלֵּל בְּתַחֲנוּנַיִם לִפְנֵי ה' מִכּוּוּן שְׂרָצִיתִי שִׁיחִיהָ לִי בֶּן כִּמוֹ אַחֲוֵי,¹⁷⁸¹ גַם יִבְלָתִי וְעַכְשֵׁיו ה' גַם נָתַן לִי בֶּן כִּמוֹ שֶׁהַתְּפַלֵּל לִפְנֵי

¹⁷⁷⁴ אונקלוס. ספורנו: יעקב כעס על שרחל ביקשה ממנו במקום לבקש מה' ויעקב לא הביט על אהבתו את רחל בגלל שחס לכבודו של ה'. אה"ח: כעסו של יעקב היה על כך שהיא הוציאה מפיה דבר קללה שאם אין שהיא מתה, וצדיקים, גם במקרה כזה, הדבר עושה רושם.

¹⁷⁷⁵ רש"י. לפי רש"י דו השיח בין רחל ליעקב היה שרחל תבעה שיעקב יתפלל עליה כמו שיצחק התפלל על רבקה. יעקב ענה לרחל שאין המקרים דומים, שהרי ליצחק לא היו כלל בנים ולכן הוא התפלל ואילו לו, ליעקב, יש בנים, וסימן הדבר שהיא, רחל, היא שצריכה להתפלל. אונקלוס: יעקב אמר לרחל שלא ממנו היא צריכה לבקש בנים, אלא עליה לבקש בנים מלפני ה'. הרמב"ן הסביר את דו השיח בין יעקב לרחל בשלושה דרכים: א. כרש"י, וכתב שלמרות שדרכם של צדיקים להתפלל על אחרים, ולכן היה ראוי שיעקב יתפלל על רחל למרות שלו עצמו יש כבר בנים, הרי שיעקב חטא בכך ולכן הענישו ה' שבניו יעמדו לפני בניה של רחל. ב. כוונתה של רחל הייתה שיעקב יתפלל עליה, אך היא התכוונה לומר ליעקב שילבש שק ויתענה עד שה' ייתן לה בנים, ולכן היא השתמשה בלשון דרמטית שאם לא תזכה לבנים היא תמות, ויעקב ענה לה שהוא איננו במקומו של ה' ולכן הוא אינו חושש בדבר, ושהבעיה היא איתה על כך שהיא לא זכתה לבנים, אך הוא כן זכה לבנים, ורצה בכך יעקב להכלים את רחל, וכאשר רחל ראתה שהיא לא תוכל להסתמך על תפילתו של יעקב, חזרה היא והתפללה בעצמה. ג. יעקב התפלל עוד לפני כן על רחל, אך רחל טענה עליו שהוא אינו נופל מיצחק ולכן תפקידו לדאוג שיהיו לה בנים, ויעקב כעס ואמר שאין הדבר תלוי בו כלל, ושתפילתו של יצחק נשמעה בגלל שהוא היה צדיק אך ממנה נמנע פרי בטן. א"ע: ייתכן שיעקב התפלל ועוד לא הגיע הזמן שתישמע תפילתו.

¹⁷⁷⁶ כך משמע מלשון אונקלוס. בלמשמעות הוסיף לכך את העניין שרחל היא זו שתגדל את הילד. רש"י.

¹⁷⁷⁸ אה"ח: מעתה נעקר שם שפחה מבלהה, והיא נחשבת לאשתו של יעקב לכל דבר ובניה בני חורין. ספורנו. רש"י כתב שה' דן אותי וזיכה אותי בכך שבלהה הולידה בן וה' דן אותי וחייב אותי בכך שאני עצמי לא הולדתי בן.

¹⁷⁸⁰ אונקלוס + ספורנו.

¹⁷⁸¹ אונקלוס. ספורנו פירש שהכוונה עם אחותי היינו ששניהן הכניסו צרות להתחתן עם יעקב. כמו"כ מחשב ספורנו שחייב להיות שלא מסרה את זלפה ליעקב לפני לידתו של נפתלי. הא"ע הסתפק בדבר מתי מסרה לאה את זלפה ליעקב בפס' כג'.

(הכוונה היא לבנה של בלהה),¹⁷⁸² וְתִקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי רחל קראה את שם בנה השני של בלהה בשם "נפתלי" על שם התפילות שהיא התפללה אל ה' כדי שתזכה לבנים: (ט) וְתִרְא לְאָה כִּי עֲמָדָה מְלֻדָּת לָאָה ראתה שלאחר שהיא ילדה את יהודה, היא נעצרה מללדת, וְתִקַּח אֶת זֶלְפָּה שִׁפְחָתָהּ לָאָה לקחה את זלפה שהייתה השפחה שלה, וְתִתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה לָאָה נתנה את זלפה ליעקב לאישה, כדי שגם זלפה תלד בנים, וייחשב הדבר כאילו שהבנים הם בניה¹⁷⁸³: (י) וְתִלְד זֶלְפָּה שִׁפְחָת לְאָה לְיַעֲקֹב בֶּן זֶלְפָּה שִׁפְחָתָהּ של לאה ילדה ליעקב בן¹⁷⁸⁴: (יא) וְתִאמֶר לְאָה לָאָה אמרה בשעה של זלפה נולד לה: בָּא גֹד (לאה אמרה בשעה שזלפה ילדה) בא עכשיו מזל טוב על ידי הולדתו של בן זה,¹⁷⁸⁵ וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ גֹד לָאָה קראה את שם בנה של זלפה בשם "גד" על שם המזל הטוב שבהולדתו: (יב) וְתִלְד זֶלְפָּה שִׁפְחָת לְאָה בֶּן שְׁנֵי לְיַעֲקֹב זלפה שפחתה של לאה ילדה בן שני ליעקב, בנוסף לגד, בנה הראשון: (יג) וְתִאמֶר לְאָה לָאָה אמרה בשעה שזלפה ילדה את בנה השני: בְּאֲשְׁרֵי כִּי אֲשְׁרוּנִי בְּנֹתָנִי אני מאושרת היות והנשים האחרות משבחות אותי על הבנים שילדתי,¹⁷⁸⁶ וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲשֵׁר לָאָה קראה לבנה השני של זלפה "אשר" על שם האושר והתשבחות: (יד) וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חֲטִים בזמן בשנה שבו קוצרים את היבול, הלך ראובן אל השדה,¹⁷⁸⁷ וַיִּמְצֵא דוֹדָאִים בַּשָּׂדֶה בשדה, מצא ראובן עשב שנקרא "דודאים",¹⁷⁸⁸ וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לָאָה אָמוֹ ראובן הביא את הדודאים שמצא אל לאה אימו, וְתִאמֶר רְחֵל אֶל לָאָה רחל ביקשה מלאה: תִּנְנִי נָא לִי מִדוֹדָאִי בְּנֶה (רחל ביקשה מלאה) תני לי עכשיו חלק מהדודאים שבנדך ראובן הביא¹⁷⁸⁹: (טו) וְתִאמֶר

¹⁷⁸² אונקלוס. רש"י כתב בתחילה את פירושו של מנחם בן סרוק שפירוש המילה נפתלי היא מלשון חיבור, דהיינו שרחל רצתה להתחבר אל אחותה, וכמו שהיו לאחותה בנים, גם היא רצתה בנים. בפירושו שלו עצמו כתב שהכוונה היא להתעקשות ולהציר לה' כדי שתהיה שווה לאחותה. א"ע: הכוונה היא ללשון מאבק שנאבקים כדי להפיל אחד את השני, ורחל אמרה שהיא נאבקה עם אחותה כדי שגם היא תוליד בן.

¹⁷⁸³ רמב"ן כתב בתחילה שיש להבין מעשה זה של לאה, שהרי היו ללאה בנים מיעקב, ואם כן, מדוע שלא תחתן את יעקב עם שפחתה? וענה על כך שני תירוצים: א. מכיוון שידעה שיעקב עתיד להוליד שנים עשר שבטים, רצתה שרוב הבנים יהיו ממנה או משפחתה. ב. יעקב רצה להתחתן עם כמה שיותר נשים כדי שבסופו של דבר יהיו לו כמה שיותר בנים כאשר בדור רביעי ישובו צאצאיו ממצרים. לכן, במקום שיעקב יתחתן עם אישה נכרית, רצתה זלפה שיעקב יתחתן עם שפחתה.

¹⁷⁸⁴ רש"י: הסיבה שלא כתוב הריון אצל זלפה היא בגלל שהיה הייתה הצעירה מכולן ולכן ההיריון לא היה ניכר בה, ולכן לא כתוב אצלה הריון, ויעקב נתן את זלפה ללאה כדי להטעות את יעקב, על ידי שנתן לבת הגדולה שלו את השפחה הקטנה יותר. אמנם זה ייתכן רק לפירוש רש"י שפירש מלא שבוע זאת שהכוונה היא לשבעה ימים, אך לפירוש הרמב"ן שהכוונה היא לשבע שנים שלמות, יש לומר שזלפה הייתה כבר מעט מבוגרת בשעה שהתחתנה עם יעקב (לפחות בת 16).

¹⁷⁸⁵ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני פירש שהכוונה היא מלשון חיתוך, שגד נולד מהול. בפירושו השלישי פירש שהכוונה היא מלשון בגידה, שיעקב בגד בה בכך שהוא התחתן עם אישה נוספת, ולכן המילה מופיעה במילה אחת. רשב"ם: לא ייתכן לפרש גד מלשון גדוד, שהרי בגדוד המילה היא כפולה. אמנם הא"ע כתב שהכוונה היא ללשון גדוד, שהרי נהיה לה בכך גדוד בנים. ספורנו: בא במקרה, ולא אמרה שלא התכוונה ששפחתה תוליד ליעקב בנים, אלא רק בגלל שהיא עצרה מלדת, היא נתנה את שפחתה ליעקב.

¹⁷⁸⁶ אונקלוס + רשב"ם.

¹⁷⁸⁷ אונקלוס. רש"י: להגיד שבחן של השבטים שהיה זה בימי קציר חטים, וראובן לא לקח חטים שקצרו, אלא דודאים שאין אדם מקפיד עליהם.

¹⁷⁸⁸ רש"י. א"ע כתב שהיו אלה עשבים בדמות אדם שהיה להם ריח טוב, וכתב על כך שאינו מבין מה תועלתם להריון. רשב"ם: היו אלה דודאי תאנים. כמו"כ האריך הרמב"ן בזיהוי הדודאים. כמו"כ כתב הרמב"ן שהשורשים של העשב מועילים להריון ואילו העשב עצמו יש לו ריח טוב, ורחל רצתה להשתעשע בריח. בפסוק הבא כתב הרמב"ן שרחל רצתה לבשם את יצועיו של יעקב בריח הטוב של הדודאים. בסוף דבריו כתב שיתכן שהדודאים מוסיפים תאוה לנשים. אה"ח: הסיבה שיעקב היה עושה אפליה בין שתי נשותיו היא מכיוון שהוא עבד בשביל רחל וכל מה שהיה מחויב ללאה נתן לה אך לא מעבר לכך.

¹⁷⁸⁹ אונקלוס.

לָהּ לֵאמֹר לְרַחֵם: הַמְעַט קָחֶתָּךְ אֶת אִישִׁי הָאֵם דָּבַר קָטָן הוּא שְׁלַקְחָת מִמֶּנִּי אֶת בְּעָלִי, אֶת יַעֲקֹב,¹⁷⁹⁰
וְלִקְחָתָּ גַם אֶת דֹּדָאִי בְּנִי וְעַכְשֵׁיו אֶת רֹצֵחַ לִקְחָתָּ מִמֶּנִּי גַם אֶת הַדּוּדָאִים שֶׁהֵבִיא בְּנִי? הֲרִי אֶת מִתְיַחֶסֶת
אֵלָי כַּאֲלוֹ אֶת הָאִשָּׁה הַיְחִידָה שֶׁל יַעֲקֹב וְאֲנִי הַשְּׂפַחָה, וְגַם עַכְשֵׁיו אֶת חֹשֶׁבֶת שֶׁמִּגִּיעַ לְךָ מֵהַדּוּדָאִים שֶׁלִּיקֵט
בְּנֵי מְכִיּוּן שֶׁאֵת חֹשֶׁבֶת שֶׁאֲנִי שֶׁפַחְתָּךְ,¹⁷⁹¹ וְהִתְאַמֵּר רָחֵל רַחֵל אֲמַרָה לְלֵאָה: לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת
דֹּדָאִי בְּנִי תַמּוּרֵת הַדּוּדָאִים שֶׁל בְּנִי, יַעֲקֹב יִשָּׂה אִתְּךָ בַּלַּיְלָה זֶה בְּמִקּוֹם לַשְּׁהוּת אִתִּי¹⁷⁹²: (טז) וַיָּבֵא
יַעֲקֹב מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב בְּעָרֵב, הִגִּיעַ יַעֲקֹב מֵהַשָּׂדֶה, וַתֵּצֵא לָאָה לְקָרְאָתוֹ (בְּשַׁעַת שִׁיעָקֵב חֹזֵר מֵהַשָּׂדֶה) לֵאמֹר
יֵצֵא לְקָרְאָתָּ יַעֲקֹב,¹⁷⁹³ וְהִתְאַמֵּר לֵאמֹר אֵל יַעֲקֹב: אֵלֵי תָבוֹא כִּי שָׂכַר שְׂכָרְתִּיךָ בְּדֹדָאִי בְּנִי אֶתְּךָ
תִּיכַנַּס לְאוֹהֶל שְׁלִי הַיּוֹת וְאֲנִי נֹתְתִי לְרַחֵל שְׂכָר תַּמּוּרֵת זֶה שֶׁתִּשָּׂה עִמִּי הַלַּיְלָה,¹⁷⁹⁴ וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בַּלַּיְלָה
הוּא בְּאוֹתוֹ לַיְלָה, יַעֲקֹב שֶׁהָאֵל אֲצֵל לֵאמֹר¹⁷⁹⁵: (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל לָאָה הִ' קִיבַל אֶת תְּפִלְתָּהּ שֶׁל לֵאמֹר,¹⁷⁹⁶
וַתִּהְיֶה וַתִּלְדֵּ לְיַעֲקֹב בֶּן חַמִּישִׁי לֵאמֹר הֲרַתָּה וְהוֹלִידָה לְיַעֲקֹב בֶּן חַמִּישִׁי (רְאוּבֵן, שְׁמַעוֹן, לֹוִי, יְהוּדָה וְבֶן זֶה):
(יח) וְהִתְאַמֵּר לָאָה לֵאמֹר בְּשַׁעַת שֶׁנּוֹלַד בְּנָה חַמִּישִׁי: נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר נָתַתִּי שְׂפַחְתִּי לְאִישִׁי
הִ' נָתַן לִי אֶת שְׂכָרִי עַל כֵּךְ שֶׁנָּתַתִּי אֶת שְׂפַחְתִּי לְאִישָׁה לְבַעֲלִי. לֵאמֹר אֲמַרָה שְׂבַשְׂכָר שֶׁהִיא נֹתְנָה אֶת זֶלְפָּה
לְיַעֲקֹב לְאִישָׁה, הִ' נָתַן לָהּ בֶן נֹסֶף,¹⁷⁹⁷ וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשְׂשַׁכָּר לֵאמֹר קָרָאָה אֶת שֵׁם בְּנֵה חַמִּישִׁי בְּשֵׁם
"יִשְׂשַׁכָּר" עַל שֵׁם הַשְּׂכָר שֶׁהִ' נָתַן לָהּ בְּלִידַת חַמִּישָׁה בְּנִים¹⁷⁹⁸: (יט) וַתִּהְיֶה עוֹד לָאָה וַתִּלְדֵּ בֶן שְׁשִׁי לְיַעֲקֹב
לֵאמֹר הֲרַתָּה שׁוֹב וְהִיא יֹלְדָה בֶּן שִׁישִׁי לְיַעֲקֹב: (כ) וְהִתְאַמֵּר לָאָה לֵאמֹר בְּשַׁעַת שֶׁהִיא יֹלְדָה אֶת בְּנָה
הַשִּׁישִׁי לְיַעֲקֹב: זָבְדֵנִי אֱלֹהִים אֲתִי זָבָד טוֹב עַל יְדֵי שֶׁהִ' נָתַן לִי בֶן נֹסֶף, הִ' נָתַן לִי חֶלֶק טוֹב,¹⁷⁹⁹ הַפַּעַם
זָבְדֵנִי אִישִׁי כִּי יִלְדֶתִי לוֹ שְׁשָׁה בְּנִים מֵעַכְשָׁיו, יַעֲקֹב בְּעָלִי יְגוֹר כְּמַעַט רַק אִתִּי וְלֹא עִם נְשׁוֹתַי הָאֲחֵרוֹת,
כִּיּוֹן שֶׁאֲנִי כֹבֵד יֹלְדֵתִי לוֹ שִׁישָׁה בְּנִים,¹⁸⁰⁰ וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זְבֻלֹן לֵאמֹר קָרָאָה אֶת שֵׁם בְּנֵה חַמִּישִׁי בְּשֵׁם
"זְבֻלֹן", עַל שֵׁם שִׁיעָקֵב עַכְשָׁיו יְגוֹר בְּעִיקָר אֲצֵלָה: (כא) וַאֲחֵר יִלְדָה בֵּת אַחֲרֵי שֶׁלֵּאָה יֹלְדָה שִׁישָׁה בְּנִים,
הִיא יֹלְדָה גַם בֵּת,¹⁸⁰¹ וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה לֵאמֹר קָרָאָה אֶת שֵׁם בְּתֵה שִׁילְדָה "דִּינָה"¹⁸⁰²: (כב) וַיִּזְכֹּר

¹⁷⁹⁰ אונקלוס. ספורנו: לא הייתה צריכה להסכים להתחתן עם יעקב אחרי שאני התחתנתי איתו.
¹⁷⁹¹ רמב"ן.

¹⁷⁹² אונקלוס. ספורנו: רחל אמרה ללאה שהיא לא תפסיד דבר מנתינת הדודאים היות ותועלתם תועיל קודם
אליה, ללאה, ע"י שיעקב ישכב איתה באותו לילה.
¹⁷⁹³ אה"ח: הסיבה שלא יצאה לקראת יעקב היא כדי שרחל לא תספיק לחזור בה מההסכם. בפירוש נוסף
כתב שרחל נשבעה ללאה שיעקב ישכב איתה באותו לילה, אך לאה פחדה שרחל תתיר את שבועתה בכך
שהיא תגיד שהיא התכוונה ללילה אחר. בפירושו השלישי כתב אה"ח שלא יצאה לקראת יעקב כדי לבייש את
רחל פחות וכדי למנוע מצב בו יעקב כבר ייכנס לאוהל של רחל ולא יוציא אותה משם.
¹⁷⁹⁴ אונקלוס + רש"י. אה"ח: שכר שכרתיך – שני שכרים: שכר לינה ושכר זיקה.
¹⁷⁹⁵ רש"י: הוא היינו ה' שסייע להוציא משם את יששכר. ספורנו: הכוונה היא שיעקב שכב עם לאה מדעתו, כיוון
שראה שהיא משתדלת בדבר לשם שמים. כמו"כ הסב הספורנו שכונת האימהות בהולדת התולדות הייתה כמו
לפני חטא אדם הראשון שכל הכוונה הייתה לשם שמים ולא למלא את התאוות ולכן ה' סייע להם.
¹⁷⁹⁶ אונקלוס. רש"י: שהייתה מתאוה ומחזרת להרבות את השבטים. ספורנו: שהקדימה את ההשתדלות לפני
תפילתה.

¹⁷⁹⁷ אונקלוס.
¹⁷⁹⁸ אונקלוס. רשב"ם: יששכר היינו שני שכרים: אחד שכר הדודאים והשני הוא השכר שנתנה את שפחתה
ליעקב לאישה.

¹⁷⁹⁹ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא מלשון בד, מלשון מגורים תחת חסותו, והכוונה היא שיעקב יחסה עכשיו
בצילה בזכות שהולידה בן נוסף.

¹⁸⁰⁰ רש"י.

¹⁸⁰¹ כך משמע מפשט הפסוק ומספורנו. א"ע כתב שיש אומרים שדינה הייתה תאומה של זבולון.

אֱלֹהִים אֶת רַחֵל זְכוּרָהּ שֶׁל רַחֵל בֵּא לִפְנֵי ה', ה' זָכַר אֶת הַשְּׂתַדְלוּתָהּ שֶׁל רַחֵל לְהוֹלִיד בָּנִים וְאֶת הַכְּנֵסֶת בְּלֶחֶם כִּי צָרָה לְבֵיתָהּ, ¹⁸⁰³ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים ה' קִיבֵל אֶת תְּפִילָתָהּ שֶׁל רַחֵל, ¹⁸⁰⁴ וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָהּ ה' נָתַן לְרַחֵל הַרְיוֹן עַל יַד פְּתִיחוֹת רַחֲמָהּ ¹⁸⁰⁵: (כג) וַתֵּהָרֵ וַתֵּלֶד בֶּן רַחֵל הַרְתָּה וַיֵּלְדָה בֶּן, וַתֹּאמֶר רַחֵל אִמְרָה בְּשַׁעָה שֶׁהָיָה יֵלְדָה אֶת בְּנָה: אֶסְףָּ אֱלֹהִים אֶת חֲרַפְתִּי עַל יַד שְׁחִי נָתַן לִי בֶן, הָרִי שֶׁהוּא הַכְּנִיס אֶת חֲרַפְתִּי, אֶת בּוֹשֶׁתִי, עַל כֵּךְ שֶׁלֹּא יֵלְדָתִי בֶּן. ה' סִילַק אֶת הַחֲרַפָּה שֶׁלִּי עַל יַד שִׁילַדְתִּי בֶּן ¹⁸⁰⁶: (כד) וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף רַחֵל קְרָאָה אֶת שֵׁם בְּנָה שְׁנוֹלַד בְּשֵׁם "יוֹסֵף", לְאֹמֶר כֵּךְ אִמְרָה רַחֵל בְּשַׁעָה שֶׁקְרָאָה אֶת שֵׁם בְּנָה: יוֹסֵף יִקְוֶה לִּי בֶּן אַחֵר אֲנִי מִתְפַּלֶּלֶת שֶׁה' יוֹסִיף לְתַתּ לִי בֶּן נֹסֵף ¹⁸⁰⁷: (כה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יֵלְדָה רַחֵל אֶת יוֹסֵף כַּאֲשֶׁר רַחֵל יֵלְדָה אֶת יוֹסֵף, ¹⁸⁰⁸ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לְבָן (כַּאֲשֶׁר רַחֵל יֵלְדָה אֶת יוֹסֵף) יַעֲקֹב אָמַר לְלָבָן: שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלֹאֲרָצִי תִשְׁלַח אֹתִי וְאֲנִי (יַעֲקֹב) אֶלֶךְ חֹזְרָה אֶל הַמְּקוֹם מִמֶּנּוּ בָאתִי וְאֶל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ בָאתִי ¹⁸⁰⁹: (כו) תִּנְהָ אֶת נְשֵׁי וְאֶת יְלָדֵי אֲשֶׁר עִבַדְתִּי אִתָּךְ בְּהֵן (יַעֲקֹב מִמְשִׁיךְ בְּדַבְּרֵי אֶל לָבָן) אֲנִי רוֹצֵה שְׂתִיתֶן לִי רְשׁוֹת לְקַחַת אֶת נְשׁוֹתַי וְאֶת יְלָדֵי שְׁהָרִי עִבַדְתִּי אֶצְלָךְ כְּדֵי שְׂתִיתֶן לִי לְהִתְחַתֵּן עִם בְּנוֹתֶיךָ. יַעֲקֹב אָמַר לְלָבָן שֶׁהוּא עֵבֵד אֶצְלוֹ בְּמִשְׁךְ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנִים כְּדֵי לְהִתְחַתֵּן עִם שְׂתֵי בְנוֹתַי, וְעַכְשֵׁיו הוּא רוֹצֵה רְשׁוֹת לְחֹזֵר אִיתֶן אֶל אֶרְצוֹ, ¹⁸¹⁰ וְאֶלְכָה לְאַחֵר שְׂתִיתֶן לִי רְשׁוֹת לְקַחַת אֶת נְשׁוֹתַי וְאֶת יְלָדֵי, אֲנִי אֶלֶךְ לְאַרְצִי, כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת עִבַדְתִּי אֲשֶׁר עִבַדְתִּיךָ (תִּיתֶן לִי רְשׁוֹת לְלַכַּת) שֶׁהָרִי אֶתָּה יוֹדַע מֵהִי הַעֲבוּדָה שֶׁעִבַדְתִּי אוֹתָךְ בְּתִמְרוֹהַ לְכַךְ שְׂתִיתֶן לִי אֶת בְּנוֹתֶיךָ לְנָשִׁים ¹⁸¹¹: (כז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי לָבָן לָבָן עֲנֵה לִיעֲקֹב: אִם נָא מִצְּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִם עַכְשֵׁיו אֲנִי מֵלֵא רַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ, אִם אֲנִי מוֹצֵא חֵן בְּעֵינֶיךָ, אִם אַתָּה אוֹהֵב אוֹתִי, ¹⁸¹² נְחַשְׁתִּי אֲנִי (לָבָן) עֲשִׂיתִי נִיחוּשִׁים, אֲנִי בְּדַקְתִּי בְּתַרְפִּים, ¹⁸¹³ וַיְבַרְכֵנִי יִקְוֶה בְּגִלְלָךְ וּבְזָכוֹתֶיךָ ה' בִּירַךְ אוֹתִי ¹⁸¹⁴: (כח)

¹⁸⁰² אונקלוס. רש"י: לאה דנה דין בעצמה ואמרה שאם היא תוליד עכשיו בן שביעי, לא יהיה לרחל אפילו מספר בנים כמו השפחות, ולכן נהפך הבן לנקבה. רשב"ם: אין מודים על הבת כמו על הבן.
¹⁸⁰³ אונקלוס + ספורנו. רש"י: ה' זכר שרחל מסרה את הסימנים ללאה וכן את חששה של רחל על כך שיעקב יגרש אותה והיא תיאלץ להתחתן עם עשיו.
¹⁸⁰⁴ אונקלוס. אה"ח: למרות שזיכרונה של רחל עלתה לפני ה', עדיין הייתה רחל זקוקה לתפילה. בפירושו השני כתב הפוך, שזיכרון רחל עלתה לפניו עוד לפני שרחל התפללה.
¹⁸⁰⁵ אונקלוס.
¹⁸⁰⁶ אונקלוס, ורש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב רש"י שעכשיו יש לרחל את מי להאשים: מי שבר את הצלחת – הבן שלי וכדו'. א"ע: ה' כרת את חרפתי. בפירושו השני כתב הא"ע שהכוונה היא שה' ראה את החרפות שהיו מחרפות אותה הנשים, ואותם חרפות כאילו התאספו לפני ה'.
¹⁸⁰⁷ אונקלוס. רש"י: רחל ידעה בבואה שיעקב עתיד להוליד רק שנים עשר בנים, ולכן התפללה רק שה' יוסיף לה בן אחד.
¹⁸⁰⁸ המפרשים נחלקו בהסבר מדוע כאשר נולד יוסף, פנה יעקב אל לבן בבקשה לשלח אותו. רשב"ם כתב בפשיטות שבהולדת יוסף הסתיימו שבע השנים הנוספות שיעקב התחייב לעבוד בהם בשביל רחל. רש"י כתב שיוסף מהווה שטנו של עשיו, ולכן יעקב היה יכול לחזור אל ארצו. כלי יקר: יעקב ידע עכשיו שעשיו לא יוכל לעשות לו דבר שהאי הוא אמור להוליד שנים עשר שבטים ובנימין עדיין לא נולד. ספורנו: עכשיו היה ליעקב מספיק רכוש כדי לפרנס את משפחתו.
¹⁸⁰⁹ אונקלוס.
¹⁸¹⁰ רש"י + א"ע.
¹⁸¹¹ אונקלוס.
¹⁸¹² אונקלוס + ספורנו. כמו"כ כתב ספורנו שלבן ביקש מיעקב שלא יעזוב אותו כלל.
¹⁸¹³ א"ע. רמב"ן כתב שני פירושים: א. מלשון ניסיון, וכנראה שהכוונה היא ללשון קוסמות (וכן פירש רש"י). ב. בדיקה בתרפים.
¹⁸¹⁴ אונקלוס. רש"י: הברכה הייתה שה' שלח ללבן בנים, שהרי כשיעקב הגיע ללבן, רחל הייתה רועה את צאנו של לבן, ואדם שיש לו בנים, איננו נותן לבנות לרעות את צאנו. ספורנו: הכוונה היא שרווחי לבן ממכירת הצאן היו עצומים.

וַיֹּאמֶר לְבֹן אִמֶּר אֵל יַעֲקֹב: נִקְבָּה שְׂכָרְךָ עָלַי תִּפְרֹשׁ לִי מִהוּ הַשְּׂכָר שֶׁאַתָּה רוֹצֵה שְׂאֲנִי אֲתָן לְךָ,¹⁸¹⁵ וְאַתָּה נָהֵנָה וְאֲנִי (לְבֹן) אֲתָן לְךָ (יַעֲקֹב) שְׂכָר זֶה: (כֵּט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יַעֲקֹב אִמֶּר לְלִבִּי: אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ אֵתָּה יוֹדַע שְׁעַבְדְּתִי אֲצִלְךָ בְּמִסִּירוֹת גְּדוּלָה,¹⁸¹⁶ וְאַתָּה אֲשֶׁר הָיָה מִקְנֶךָ אֵתִי וְכֵן אֵתָּה יוֹדַע שְׁכַשְׂמִסְרְתָּ לִי אֵת הַמִּקְנָה שֶׁלְךָ, הִיָּה לְךָ רַק מַעֲט מִקְנָה¹⁸¹⁷: (ל) בִּי מַעֲט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי שֶׁהָרִי מַעֲט הַמִּקְנָה שֶׁהִיָּה לְךָ לִפְנֵי שֶׁהִגַּעְתִּי,¹⁸¹⁸ וַיִּפְרָץ לְרֹב (מַעֲט הַמִּקְנָה שֶׁהִיָּה לְךָ לִפְנֵי שֶׁהִגַּעְתִּי) הַתְּחִזֹּק וְנִהְיָה הֶרְבֵּה,¹⁸¹⁹ וַיִּבְרָךְ יִקְוֶה אֲתָךְ לְרַגְלִי וְהִי בִירַךְ אוֹתְךָ בְּזִכּוֹתִי,¹⁸²⁰ וְעָתָּה וְעַכְשִׁיו, לְאַחַר שֶׁהִי בִירַךְ אוֹתְךָ בְּזִכּוֹתִי,¹⁸²¹ מִתִּי אֶעֱשֶׂה גַם אֲנִי לְבֵיתִי מִתִּי גַם אֲנִי (יַעֲקֹב) אֶעֱשֶׂה לְצוֹרֶךְ בֵּיתִי. יַעֲקֹב אִמֶּר לְלִבִּי, שֶׁלְאַחַר שֶׁהוּא עֹבֵד בְּמִשְׁךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְלִבִּי, הִגִּיעַ הַזְּמַן שֶׁיַּעֲבֹד גַּם לְצוֹרְכִי¹⁸²²: (לֹא) וַיֹּאמֶר לְבֹן שֶׁאֵל אֵת יַעֲקֹב: מָה אֲתָן לְךָ מִה אֵתָּה רוֹצֵה שְׂאֲנִי אֲתָן לְךָ בְּשִׂכְרְךָ, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב עֵנָה לְלִבִּי: לֹא תִתֶּן לִי מְאוֹמָה אֵתָּה (לְבֹן) לֹא תִיתֶן לִי (יַעֲקֹב) דָּבָר תְּמוֹרֶת מִה שְׁעַבְדְּתִי אוֹתְךָ בְּמִשְׁךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה הַשָּׁנִים הָאֲחֵרוֹנוֹת, שֶׁהָרִי עֲבַדְתִּי אֲצִלְךָ תְּמוֹרֶת בְּנוֹתִיךְ,¹⁸²³ אִם תַּעֲשֶׂה לִי הַדָּבָר הַזֶּה (לֹא תִיתֶן לִי מְאוֹמָה בְּשִׂכְרִי עַל מִה שְׁעַבְדְּתִי אוֹתְךָ בְּמִשְׁךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנִים) אִם תַּעֲשֶׂה לִי אֵת הַדָּבָר הַבֹּא: אֲשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנֶךָ אֲשֶׁמֹּר אֲנִי (יַעֲקֹב) אֲחֻזֹּר לְבֵיתְךָ, וְאֵהִיָּה רוֹעֵה לְצֹאנְךָ (לְבֹן) וְאֲשֶׁמֹּר עָלָיו, וְהַשְּׂכָר שֶׁתִּיתֶן לִי יִהְיֶה תְּמוֹרֶת מִה שְׂאֲנִי אֶעֱבֹד אֲצִלְךָ מִכָּאן וְלִהְבֵּא¹⁸²⁴: (לְב) אֶעֱבֹד בְּכָל צֹאנֶךָ הַיּוֹם אֲנִי (יַעֲקֹב) אֶעֱבֹר בְּכָל הַצֹּאן שֶׁלְךָ כְּדִי לוֹדָא שֶׁאַתָּה תַּעֲשֶׂה כְּפִי שֶׁאוֹמֵר לְךָ,¹⁸²⁵ הָסֵר מִשָּׂם וְאֵתָּה תִסִּיר, תּוֹצִיא מִתּוֹךְ הַצֹּאן שֶׁלְךָ, אֵת סוּגֵי הַצֹּאן הַבָּאִים: ¹⁸²⁶ כָּל שֶׁהִי נִקְדָּה וְטָלוּא (אֵתָּה תּוֹצִיא מִצֹּאנְךָ) כֹּל שֶׁהִי שִׁישׁ לוֹ נִקּוּדוֹת: בֵּין נִקּוּדוֹת קִטְנוֹת (נִקְדָּה) וּבֵין נִקּוּדוֹת גְּדוּלוֹת (טָלוּא),¹⁸²⁷ וְכָל שֶׁהִי חוּם בְּכִשְׂבִּים (וְכֵן תִסִּיר מִהַצֹּאן שֶׁלְךָ) אֵת כָּל הַכִּבְשִׁים הַחוּמִים,¹⁸²⁸ וְטָלוּא וְנִקְדָּה בְּעֵזִים (וְכֵן תּוֹצִיא

¹⁸¹⁵ אונקלוס.

¹⁸¹⁶ ספורנו.

¹⁸¹⁷ רש"י. רמב"ן: אתה יודע שהמקנה שלך היה איתי למשך ימים רבים, והריבוי שהמקנה התרבה היה לא טבעי אלא ניסי.

¹⁸¹⁸ אונקלוס.

¹⁸¹⁹ אונקלוס.

¹⁸²⁰ אונקלוס. רש"י: בשביל ביאת רגלי. רמב"ן בפסוק כז' כתב שיעקב לא רצה לומר בגללי מלשון עמוה ולכן אמר לרגלי. רשב"ם: בשבילי.

¹⁸²¹ ספורנו.

¹⁸²² רש"י, וכתב שעד עתה היו רק בניו עובדים לצורך המשפחה. ספורנו: כמו שה' בירך אותך בצאן בגללי, הגיע הזמן שה' יברך גם את הצאן שלי בגללי. רמב"ן: לא מצאנו שהיה ליעקב צאן וכן לא ייתכן שהיו בניו רועים את הצאן עכשיו, שהרי הגדול שבהם היה בן שש שנים.

¹⁸²³ רשב"ם.

¹⁸²⁴ רשב"ם.

¹⁸²⁵ רא"ם.

¹⁸²⁶ לפי רש"י משמע שלבן הסיר את כל הצאן הנזכר. ספורנו כתב שסיר רק את הצאן הבוגר.

¹⁸²⁷ רש"י. א"ע: הכוונה לתיישים. רשב"ם: טלוא היינו שיש לו תלאי בצוארו, ונקד היינו ברגלו.

¹⁸²⁸ רש"י. א"ע: הכוונה היא לכבשים השחורות. הרמב"ן דחה את דברי הא"ע ופירש כרש"י היות ואם הכוונה הייתה לכבשים שחורות, אזי כמעט כל הכבשים הן שחורות. לפי רש"י יוצא שיש כאן שלושה סוגים שונים של כבשים שיהיו שייכים ליעקב: נקד, או טלוא, או חום. הרמב"ן חולק על כך וסובר שעל מנת שכבש יהיה שייך ליעקב, עליו למלא אחרי שלושה תנאים: שיהיה גם נקוד וגם טלוא וגם חום, ובעיזים צריכים להתקיים רק שני תנאים: טלוא ונקוד. רשב"ם: הסיבה שרק בכבשים השחומים יהיו של יעקב היא מכיוון שבעיזים הרוב הם שחומים.

מהצאן שלך) את כל העיזים שיש עליהם נקודות קטנות או גדולות,¹⁸²⁹ וְהָיָה שְׂכָרִי וְכָל הָעִיזִים וְהַכִּבְשִׁים שיש עליהם נקודות, בין נקודות קטנות ובין גדולות, שייולדו מעכשיו, (לאחר שהוצאת את העיזים והכבשים שיש עליהם נקודות מהצאן שלך), וכן כל הכבשים השחומים שייולדו מעכשיו, (לאחר שהוצאת את הכבשים השחומים מהצאן שלך), יהיו לי לשכרי. יעקב אמר ללבן, שכל הכבשים והעיזים שייולדו מעתה נקודים וטלואים וכן כל הכבשים השחומים שייולדו מעתה, יהיו שייכים לו (ליעקב) בשכר שהוא יחזור וירעה את צאנו של לבן¹⁸³⁰: (לג) וְעֲנִתָהּ בִּי צִדְקָתִי בַּיּוֹם מִחֶרֶז זְכוּתִי (של יעקב) תַּעֲיֵד בִּי מֵחֵר. אם תחשוד שאני לוקח ממך את הצאן שלך בניגוד להסכם שנשכחם אליו עכשיו, זכותי תבוא ותעיד שלא הפרתי את ההסכם,¹⁸³¹ בִּי תִבּוֹא עַל שְׂכָרִי לְפָנָיִךָ (זכותי תבוא ותעיד) שאתה תכניס אליי רק את שכרי, שאתה תיתן לי רק את שכרי שנשכחם עליו, ושלא אקח ממך שום דבר מעבר למה שסיכמנו עליו,¹⁸³² כָּל אֲשֶׁר אֵינָנוּ נֹקֵד וְטֹלֹא בְּעֵזִים וְחוּם בְּכִשְׁבִּים גָּנוּב הוּא אֲתִי כָּל הָעִיזִים שִׁיְהִיו אֲצִלִי שְׂאִינָם נֹקֵדִים וְטֹלֹאִים, וכן כל הכבשים שיהיו אצלי שאינם חומים, הרי שהם גנובים אצלי, כיוון שלקחתי אותם בניגוד להסכם בנינו¹⁸³³: (לד) וַיֹּאמֶר לְבָן לְבָן עֲנֵה לִיעֶקֶב: הֲיֵן אֲנִי מִסְכִּים לְדַבְרֶיךָ, לֹא יְהִי כְּדַבְרֶיךָ הַלּוֹוֹאִי וְהַדָּבָר יִהְיֶה כְּדַבְרֶיךָ. הלוואי ואתה תסתפק לקחת בשכרך רק את העיזים והכבשים הנקודים והטלואים ורק את הכבשים החומים¹⁸³⁵: (לה) וַיֹּסֶר בַּיּוֹם הַהוּא בְּאֹתוֹ הַיּוֹם הַסִּיר לְבָן אֶת הַצֹּאן הַבָּא מֵעֵדְרֵיו: (I ¹⁸³⁶) אֶת הַתִּישִׁים הָעֵקֻדִים וְהַטְּלָאִים אֶת הַתִּישִׁים, הזכרים שבצאן, שהיו "עקודים", דהיינו, את התיישים שהיה בהם מעט לבן מסביב לרגל שלהם, וכן את העיזים הטלואים, שיש להם נקודות גדולות. יעקב אמנם אמר ללבן ששכרו יהיה רק העיזים שייולדו מעתה נקודים וטלואים (עם נקודות קטנות או גדולות) אך לבן חשש שיעקב ייקח ממנו גם את העיזים העקודים, גם את העיזים שיש רק מעט לבן ליד מקום רגלם, ולכן הוא הסיר גם אותם,¹⁸³⁷ (2) וְאֵת כָּל הָעִזִּים הַנֹּקֵדוֹת וְהַטְּלָאִים וְכֵן הַסִּיר לְבָן מֵעֵדְרֵיו אֶת כָּל הָעִיזִים שיש בהם נקודות גדולות או קטנות, כָּל אֲשֶׁר לְבָן בּוֹ כָּל הַצֹּאן שִׁיְהִי בּוֹ מֵרֵאָה לְבָן כָּל שֶׁהוּא, הִפְרִישׁ לְבָן מֵעֵדְרֵיו,¹⁸³⁸ (3) וְכָל חוּם בְּכִשְׁבִּים וְכֵן הַסִּיר לְבָן מֵעֵדְרֵיו אֶת הַכִּבְשִׁים הַשְּׁחוּמִים, וַיִּתֵּן בְּיָד בְּנָיו לְבָן מִסֵּר אֶת הַצֹּאן שֶׁהוּצֵא מֵעֵדְרֵיו, בִּיד בְּנֵיו¹⁸³⁹: (לו) וַיִּשֶׂם דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב לְבָן שֶׁם דֶּרֶךְ שֶׁהִייתָה אֲרוּכָה מֵהַלֵּךְ שְׁלוֹשָׁה יָמִים בֵּין צֹאנוֹ שֶׁהוּצֵא מֵעֵדְרֵיו, לְבִין הַצֹּאן שִׁיעֲקֹב הִיָּה רוּעָה,¹⁸⁴⁰ וַיַּעֲקֹב רָעָה אֶת צֹאן לְבָן הַנּוֹתָרָת וַיַּעֲקֹב רָעָה אֶת הַצֹּאן שֶׁנִּשְׁאָר לְאַחַר שֶׁלְבָן הוּצֵא מִשָּׁם אֶת הַצֹּאן הַנֶּקֶד,

¹⁸²⁹ לפי הרמב"ן וכן כתב בשם הא"ע הכוונה היא לנקבות, בעוד שהכבשים הנקודים וטלואים הכוונה היא לתיישים.
¹⁸³⁰ רש"י.
¹⁸³¹ אונקלוס + רש"י. ספורנו: על ידי שאתה תראה מהו שכרי, אתה תבין מה עבדתי אצלך.
¹⁸³² אונקלוס.
¹⁸³³ אונקלוס.
¹⁸³⁴ רש"י.
¹⁸³⁵ רש"י.
¹⁸³⁶ רש"י. ספורנו: התורה אומרת שלאחר שלבן ויעקב סיכמו ביניהם על תנאי שכרו של יעקב, לבן הסיר גם את הצאן הקטן ביותר.
¹⁸³⁷ רמב"ן. לפי הא"ע, העקודים הם אותן כבשים טלואים ונקודים. אוה"ח: היות ולבן הסיר מהצאן את הצאן העקוד, הרי שהוא גילה דעתו שגם הצאן העקוד שייולד ליעקב יהיה חלק משכרו של יעקב.
¹⁸³⁸ רמב"ן.
¹⁸³⁹ רש"י. א"ע דחה את הפירוש שהכוונה היא ביד בניו של יעקב מכיוון שראובן היה מאוד צעיר.
¹⁸⁴⁰ רשב"ם.

הטלוא והחום¹⁸⁴¹: (לוז) וַיִּקַּח לוֹ יַעֲקֹב מִקֶּל לְבָנָה לַח יַעֲקֹב לַח מִקֶּל לַח (קצת רטוב) מעץ שנקרא "לבנה"¹⁸⁴² וְלוֹז וְכֵן לַח יַעֲקֹב מִקֶּל שֶׁל עֵץ שֶׁנִּקְרָא "לוֹז"¹⁸⁴³ וְעֵרְמוֹן וְכֵן לַח יַעֲקֹב מִקֶּל שֶׁל עֵץ שֶׁנִּקְרָא עֵרְמוֹן,¹⁸⁴⁴ וַיִּפְצֵל בָּהֶן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת יַעֲקֹב קִילֹף אֶת שְׁלוֹשׁת הַמִּקְלוֹת שֶׁלָּקַח, עַד שֶׁהָיוּ בָהֶם קִילּוּפִים לְבָנִים. יַעֲקֹב קִילֹף אֶת קְלִיפַת הָעֵץ, שֶׁהָעֵץ מִתְחַתֵּיחַ הוּא לָבֹן,¹⁸⁴⁵ מִחֲשֵׁף הַלְּבָן אֲשֶׁר עַל הַמִּקְלוֹת עַל יְדֵי קִילּוּף הַמִּקְלוֹת, יַעֲקֹב גִּילָה אֶת הַחֶלֶק הַלָּבֹן שֶׁעַל הַמִּקְלוֹת שֶׁנִּמְצָא מִתְחַת לְקְלִיפַת הָעֵץ¹⁸⁴⁶: (לח) וַיִּצַּג אֶת הַמִּקְלוֹת אֲשֶׁר פָּצַל יַעֲקֹב נֶעֱץ אֶת הַמִּקְלוֹת שֶׁקִּילֹף,¹⁸⁴⁷ בְּרִהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם (יעקב נֶעֱץ אֶת הַמִּקְלוֹת שֶׁקִּילֹף) בְּבִרְיכוֹת הַמַּיִם שֶׁנִּמְצָאוֹת בְּמִקּוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שׁוֹקֵת בַּהּ מִשְׁקִים אֶת הַבְּהֵמוֹת,¹⁸⁴⁸ אֲשֶׁר תִּבְאֵן הַצֵּאן לְשִׁתוֹת (יעקב נֶעֱץ אֶת הַמִּקְלוֹת שֶׁקִּילֹף בְּבִרְכוֹת הַמַּיִם שֶׁנִּמְצָאוֹת בְּשׁוֹקֵת) שֶׁלֶשׁם בָּאִים הַצֵּאן כְּאִשֶׁר הֵם רֹצִים לְשִׁתוֹת,¹⁸⁴⁹ לְנִכְח הַצֵּאן יַעֲקֹב נֶעֱץ אֶת הַמִּקְלוֹת שֶׁקִּילֹף מוֹל הַצֵּאן, כִּךְ שֶׁכֵּאִשֶׁר הָעִיזִים הָיוּ בָּאִים לְשִׁתוֹת, הֵם הָיוּ רוֹאִים אֶת הַמִּקְלוֹת מוֹל עֵינֵיהֶם,¹⁸⁵⁰ וַיַּחֲמִנָה בְּבִאֵן לְשִׁתוֹת כְּאִשֶׁר הַצֵּאן שֶׁתָּה וְרָאָה אֶת הַמִּקְלוֹת, הַצֵּאן הִתְחַמֵּם, וְכִךְ בְּדֶרֶךְ נֹס הָיוּ הַנִּקְבוֹת בְּהַרְיוֹן¹⁸⁵¹: (לט) וַיַּחֲמוּ הַצֵּאן אֶל הַמִּקְלוֹת הַצֵּאן הִתְחַמֵּם בְּשַׁעָה שֶׁהֵם רָאוּ אֶת הַמִּקְלוֹת,¹⁸⁵² וַתִּלְדֵּן הַצֵּאן עֲקָדִים נְקָדִים וְטִלְאִים הַצֵּאן הַמְלִיט עִיזִים וְתִישִׁים שֶׁהָיוּ עֲקוּדִים (שֶׁהָיָה לָבֹן לִיד רִגְלָם), נְקוּדִים (עַם נְקוּדוֹת קֶטְנוֹת) וְטִלוּאִים (עַם נְקוּדוֹת גְּדוּלוֹת)¹⁸⁵³: (מ) וְהַבְּשִׁימִים הַפְּרִיד יַעֲקֹב הַפְּרִיד מֵהַעֲדָר אֶת הַצֵּאן שֶׁנּוֹלַד עֲקוּד, נְקוּד וְטִלוּא,¹⁸⁵⁴ וַיִּתֵּן פָּנָי הַצֵּאן אֶל עֲקָד וְכָל חוּם בְּצֵאן לָבֹן אֶת הַעֲדָרִים שֶׁל לָבֹן, בָּהֶם לֹא הָיָה צֵאן עֲקוּד נְקוּד וְטִלוּא, וְכֵן לֹא הָיוּ בָהֶם כְּבָשִׁים שְׁחוּמִים, שֶׁם יַעֲקֹב מֵאַחֲרֵי הַצֵּאן שֶׁנּוֹלְדוּ עֲכָשָׁיו עֲקוּדִים, נְקוּדִים, טִלוּאִים וְשְׁחוּמִים שֶׁנּוֹלְדוּ עִתָּה. יוֹצֵא שֶׁיַּעֲקֹב הָיָה עוֹשֶׂה שְׁנֵי דְבָרִים כְּדֵי שֶׁהַצֵּאן שֶׁל לָבֹן יוֹלִיד צֵאן עֲקוּד נְקוּד וְטִלוּא וְדָבָר אֶחָד כְּדֵי שֶׁיּוֹלְדוּ לוֹ כְּבָשִׁים שְׁחוּמִים. כְּדֵי שֶׁיּוֹלְדוּ לוֹ צֵאן עֲקוּד, נְקוּד וְטִלוּא, עֲשֶׂה יַעֲקֹב אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: (1) נֶעֱץ אֶת הַמִּקְלוֹת שֶׁהָיוּ בָהֶם מִחֲשׁוּפִים לְבָנִים לְפָנָי הַצֵּאן בְּשַׁעָה שֶׁהוּא שֶׁתָּה, וְעַל יְדֵי שֶׁהַצֵּאן הָיָה רוֹאָה אֶת הַמִּקְלוֹת שֶׁהָיוּ בָהֶם נְקוּדוֹת לְבָנוֹת, הָיָה מְמַלִּיט גַּם הוּא צֵאן עַם נְקוּדוֹת לְבָנוֹת. (2) הוֹלִיךְ אֶת הַצֵּאן מֵאַחֲרֵי הַצֵּאן שֶׁהָיָה עֲקוּד נְקוּד וְטִלוּא, וְכִךְ, עַל יְדֵי שֶׁהַצֵּאן רָאָה אֶת הַצֵּאן שֶׁהָיָה לְפָנָיו שֶׁהָיָה עֲקוּד, נְקוּד וְטִלוּא, הַמְלִיט גַּם הוּא צֵאן עֲקוּד נְקוּד וְטִלוּא. כְּדֵי שֶׁהַצֵּאן יִמְלִיט כְּבָשִׁים שְׁחוּמִים, יַעֲקֹב הוֹלִיךְ לְפָנֵיהֶם כְּבָשִׁים שְׁחוּמִים, וְכִךְ הַצֵּאן הַמְלִיט גַּם הוּא כְּבָשִׁים שְׁחוּמִים (הַמְלִטֵת הַצֵּאן מוֹשַׁפְעַת מִמָּה שֶׁהֵם רוֹאִים בְּשַׁעַת הַהִירְיוֹן),¹⁸⁵⁵

¹⁸⁴¹ אונקלוס. רש"י: הנותרות היינו שלבן מסר ליעקב רק את הצאן של השירים, את הצאן הכחוש, ואת שאר הצאן הוציא.
¹⁸⁴² רש"י, וזיהיה זאת כצפצפה.
¹⁸⁴³ רש"י, וכתב שגדלים על עץ זה אגוזים. א"ע כתב שזהו עץ שקדים.
¹⁸⁴⁴ רש"י.
¹⁸⁴⁵ רש"י.
¹⁸⁴⁶ רש"י.
¹⁸⁴⁷ אונקלוס.
¹⁸⁴⁸ אונקלוס.
¹⁸⁴⁹ רש"י.
¹⁸⁵⁰ ספורנו.
¹⁸⁵¹ רש"י בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהבהמה הייתה רואה את המקלות ונרתעת לאחוריה וכך היה הזכר בא עליה.
¹⁸⁵² רש"י.
¹⁸⁵³ רש"י.
¹⁸⁵⁴ אונקלוס.
¹⁸⁵⁵ רש"י + רשב"ם. הרמב"ן כתב בשם הרד"ק שבשנה בראשונה נולדו ליעקב הרבה צאן עקוד, נקוד וטלוא, ולאחר מכן הוא נקט בתכסיסים אלה כדי שגם הן יולידו צאן כמותן. כמו"כ הקשה הרמב"ן על רש"י מדוע לא

וַיֵּשֶׁת לֹא עֲדָרִים לְבָדוּ יַעֲקֹב הַכִּין לַעֲצֻמוֹ עֲדָרִים נִפְרָדִים, בְּהֵם שֶׁם אֶת הַצֹּאן שֶׁהִיָּה עֲקוּד, נִקּוּד וּטְלוּא (וְכֵן אֶת הַכִּבְשִׁים הַשְּׁחוּמִים),¹⁸⁵⁶ וְלֹא שָׁתֵּם עַל צֹאן לֶבֶן וַיַּעֲקֹב לֹא עֲרַב אֶת הַצֹּאן שֶׁנִּלְוֵד עֲקוּד, נִקּוּד וּטְלוּא (וְכֵן אֶת הַכִּבְשִׁים הַשְּׁחוּמִים) יַחַד עִם צֹאן לֶבֶן.¹⁸⁵⁷ (מֵא) וְהָיָה בְּכָל יַחַם הַצֹּאן הַמְּקֻשָּׁרוֹת כִּאֲשֶׁר הִגִּיעָה הַשְּׁעָה שֶׁל הַצֹּאן הַבְּכִיר לַהֲתַעֲבֵר. הַצֹּאן הַבְּכִיר הוּא הַצֹּאן שֶׁהִיָּה מִמָּהָר יוֹתֵר לַהֲתַעֲבֵר מִשָּׂאֵר הַצֹּאן, וְהוּא הַצֹּאן הַמְּשׁוּבַח יוֹתֵר,¹⁸⁵⁸ וְשֵׁם יַעֲקֹב אֶת הַמְּקֻלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בְּרֵהוּטִים לְיַחְמָנָה בְּמֻקְלוֹת (כִּאֲשֶׁר הִגִּיעָה הַשְּׁעָה שֶׁל הַצֹּאן הַבְּכִיר לַהֲתַעֲבֵר) יַעֲקֹב הִיָּה שֶׁם אֶת הַמְּקֻלוֹת בְּבִרְכוּת הַמִּים שֶׁנִּמְצָאוֹת בְּשׁוֹקֵת מִמְּנָה הִיוּ מְשַׁקִּים אֶת הַצֹּאן, כְּדִי שֶׁהֵם יִתְחַמְּמוּ וַיִּתְעַבְּרוּ בְּשַׁעָה שֶׁהֵם רוֹאִים אֶת הַמְּקֻלוֹת.¹⁸⁵⁹ (מֵב) וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יֵשִׁים כִּאֲשֶׁר הִגִּיעָה הַשְּׁעָה שֶׁל הַצֹּאן שֶׁאֵיחָר לַהֲתַעֲבֵר, לַהֲיוֹת בְּהַרְיוֹן, לֹא הִיָּה יַעֲקֹב שֶׁם אֶת הַמְּקֻלוֹת,¹⁸⁶⁰ וְהָיָה הַעֲטָפִים לְלֶבֶן וְהַקְּשָׁרִים לְיַעֲקֹב וְכֵן יֵצֵא שֶׁהַצֹּאן שֶׁהִיָּה מֵאַחַר לַהֲתַעֲבֵר וְלֹא הַמְּלִיט צֹאן עֲקוּד נִקּוּד וּטְלוּא (בְּגַלֵּל שִׁיעֲקֹב לֹא שֶׁם אֶת הַמְּקֻלוֹת וְלֹא הוֹלִיךְ אוֹתָם אַחֲרֵי עֲדָרֵיו) הִיָּה שִׁיךְ לִלְבָן, וְאֵילוֹ הַצֹּאן שֶׁהִיָּה מִמָּהָר לַהֲתַעֲבֵר, שֶׁצֹּאן זֶה הוּא מְשׁוּבַח יוֹתֵר, וַיַּעֲקֹב שֶׁם לִפְנֵיהֶם אֶת הַמְּקֻלוֹת וְהוֹלִיךְ אוֹתָם אַחֲרֵי עֲדָרֵיו, הַמְּלִיט צֹאן לַיַּעֲקֹב, שֶׁהָרִי עַל יַדֵּי שִׁיעֲקֹב שֶׁם אֶת הַמְּקֻלוֹת בְּשַׁעָת הַעֵיבוֹר וְכֵן עַל יַדֵּי שֶׁהוֹלִיךְ אֶת הָעֲדָרִים הָאֵלֶּה אַחֲרֵי עֲדָרֵיו, הֵם הַמְּלִיטוֹ צֹאן עֲקוּד, נִקּוּד וּטְלוּא: (מֵג) וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מֵאֵד מֵאֵד יַעֲקֹב פָּרַץ אֶת הַגְּבוּל שֶׁהִיוּ מוֹרְגָלִים בּוֹ בְּרַעֲיִת הַצֹּאן, יַעֲקֹב הַצְּלִיחַ בְּרַעֲיִת הַצֹּאן יוֹתֵר מִשָּׂאֵר הַרוֹעִים,¹⁸⁶¹ וַיְהִי לוֹ צֹאן רַבּוֹת הִיָּה לַיַּעֲקֹב צֹאן שֶׁהִיָּה מִתְּרַבָּה,¹⁸⁶² וְשִׁפְחוֹת וְעֲבָדִים וְגַמְלִים וְחֲמֹרִים וְכֵן הִיָּה לַיַּעֲקֹב: שִׁפְחוֹת, עֲבָדִים, גַּמְלִים וְחֲמֹרִים, עַל יַדֵּי שִׁיעֲקֹב הִיָּה מוֹכֵר אֶת הַצֹּאן שֶׁהִיָּה לוֹ וְקוֹנָה בְּכֹסֶף שִׁפְחוֹת, עֲבָדִים, גַּמְלִים וְחֲמֹרִים.¹⁸⁶³

בְּרַאשִׁית פֶּרֶק לֹא

(א) וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבָרֵי בְּנֵי לֶבֶן יַעֲקֹב שֶׁמַּע אֶת דְּבָרֵיהֶם שֶׁל בְּנֵי לֶבֶן, לְאֵמֹד כֵּךְ אִמְרוּ בְּנֵי לֶבֶן: לֶקַח יַעֲקֹב אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאֲבִינוּ יַעֲקֹב לֶקַח אֶת כָּל רְכוּשׁוֹ שֶׁל אֲבִינוּ, וּמֵאֲשֶׁר לְאֲבִינוּ עָשָׂה אֶת כָּל הַכְּבֹד הַזֶּה

עֲשָׂה יַעֲקֹב עֲדָר מִכָּל הַצֹּאן שֶׁהִיָּה שִׁיךְ לוֹ, כּוֹלֵל הַכִּבְשִׁים הַחֹמוּמִים וְהַתִּישִׁים הָעֲקוּדִים וְנִקּוּדִים, וְלִמָּה הַפְּרִיד רַק אֶת הַכִּבְשִׁים? לִכֵּן פִּירַשׁ שֶׁהַכּוֹנֵה הִיָּה שִׁיעֲקֹב הַפְּרִיד אֶת הַכִּבְשִׁים מֵהַעִיזִים וְעֲשָׂה מֵהַכִּבְשִׁים עֲדָר נִפְרָד, וְעוֹד עֲשָׂה עֲדָר נִפְרָד שֶׁל עִיזִים וְהוֹלִיךְ אוֹתָם לִפְנֵי הַצֹּאן שֶׁל לֶבֶן. לִפִּי פִירוּשׁ זֶה הִיָּה שִׁכְרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מֵהַכִּבְשִׁים רַק הַשְּׁחוּמִים וְלֹא הָעֲקוּדִים וְהַטְּלוּאִים. בְּפִירוּשׁ עֲלֵיו כְּתֹב שֶׁהוּא הַנִּכּוֹן כְּתֹב הַרְמֵב"ן שֶׁאֵת הַכִּבְשִׁים הַפְּרִיד יַעֲקֹב, וְשֶׁם אִתָּם מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן הָעֲקוּד וְהַכִּבְשִׁים הַחֹמוּמִים, וְלִפִּי"ז גַּם הָעֲקוּדִים בְּכִבְשִׁים הִיוּ שִׁיכִים לַיַּעֲקֹב. וְהַסִּיבָה שֶׁהִיָּה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת זֹאת דּוּוּקָא בְּכִבְשִׁים הִיָּה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִיָּה יֹכוֹל לַגְרוֹם לְכִבְשִׁים הַלּוּלִיד שְׁחוּמִים עַל יַדֵּי הַמְּקֻלוֹת, אוֹ שִׁדַּע שְׁכָדִי שֶׁהַכִּבְשִׁים יוֹלִידוּ כִּמוֹ שֶׁהוּא רוֹצֵה, הִרִי שֶׁהֵם צָרִיכִים לַתּוֹסֹפֶת עֲבוּדָה.

¹⁸⁵⁶ רש"י.

¹⁸⁵⁷ אונקלוס.

¹⁸⁵⁸ רש"י. רשב"ם: מְדוּבָר עַל הַזְּמַן שֶׁבּוֹ רֹב הַצֹּאן הִיָּה מִתְּעַבֵּר, לְעוֹמֵת הַזְּמַן בּוֹ מִיעוּט הַצֹּאן הִיָּה מִתְּעַבֵּר שֶׁאֵל לֹא הִיָּה יַעֲקֹב נוֹהֵג לִשְׁמֵם אֶת הַמְּקֻלוֹת כִּיוּן שֶׁלֹּא חֲשַׁשׁ לָהֶן. רמב"ן: מְדוּבָר עַל הַצֹּאן שֶׁכָּל הַזְּכָרִים הִיוּ תְּמִיד הוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם, אוֹ עַל הַצֹּאן הַחֲזֵק יוֹתֵר. סְפּוֹרְנוּ: יַעֲקֹב לֹא עָשָׂה כֵּן עִם הַצֹּאן הַמְּקוּשָּׁרוֹת הַיּוֹת וְלֹא רָצָה שֶׁלֶבֶן יִחְשׁוּב שֶׁהוּא מְרַמָּה אוֹתוֹ, וְלֹא הִבְנִיתִי אֶת דְּבָרֵיו. אוה"ח: הִרִי הִגִּיעַ לַיַּעֲקֹב רַק שְׁלִישׁ מֵהַצֹּאן, וְכֵן יֵצֵא שִׁיעֲקֹב קִיבַל הַרְבֵּה יוֹתֵר מִשְׁלִישׁ הַצֹּאן, אֲלֵא שֶׁבִּאֲמַת לֹא כּוֹלֵם הוֹלִידוֹ צֹאן עֲקוּד, נִקּוּד וּטְלוּא אוֹ שִׁכְרַת יַעֲקֹב קִיבַל מִלְּבָן רְכוּשׁ שִׁפְצָה אוֹתוֹ גַּם עַל הַרְמָאוּיוֹת הָאַחֲרוֹת.

¹⁸⁵⁹ אונקלוס.

¹⁸⁶⁰ רש"י.

¹⁸⁶¹ סְפּוֹרְנוּ.

¹⁸⁶² רש"י.

¹⁸⁶³ רש"י.

ואת כל עושרו, כינס יעקב מנכסיו של אבינו¹⁸⁶⁴: (ב) וַיֵּרָא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לְבָן יַעֲקֹב רָאָה אֶת סַבְר פְּנֵי שֶׁל לָבָן,¹⁸⁶⁵ וְהִנֵּה אֵינָנו עִמּוֹ כְּתָמוּל שְׁלִשׁוֹם סַבְר פְּנֵי שֶׁל לָבָן לֹא הִיָּה כְּמוֹ שֶׁהוּא הִיָּה בִימֵי שֶׁלפְּנֵי כֹן. (כתמוּל הַכוּוּנָה הִיָּה כְּמוֹ אֶתְמוּל, וְשִׁלְשׁוֹם הַכוּוּנָה הִיָּה לְיוֹם לִפְנֵי אֶתְמוּל). הַסִּיבָה לַכֵּךְ הִיָּה מִשׁוֹם שֶׁלָבָן חֲשַׁב שִׁיעֲקֹב יֵיצֵא לֹלָא רְכוּשׁ, וְעַכְשִׁי יֵיצֵא שִׁיעֲקֹב יֵצֵא מִמֶּנּוּ בְּרְכוּשׁ גְּדוֹל, וְהַדְּבָר הִיָּה חֲשׂוֹד בְּעֵינֵי לָבָן¹⁸⁶⁶: (ג) וַיֹּאמֶר יַקֹּק אֶל יַעֲקֹב הִ' אִמַר לִיעֲקֹב: שׁוּב אֶל אֶרֶץ אַבְוֹתֶיךָ וְלִמְוֹלָדְתֶּךָ תַּחֲזוֹר אֶל הָאָרֶץ שְׁשִׁיכַת לַאֲבוֹתֶיךָ וְלָאָרֶץ בַּה נּוֹלַדְתָּ (הַכוּוּנָה הִיָּה לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל),¹⁸⁶⁷ וְאַהִיָּה עִמָּךְ וְשֵׁם, בָּאָרֶץ אַבְוֹתֶיךָ וּמוֹלַדְתֶּךָ, אֲנִי (הִ') אֶהִיָּה בְּעִזְרַתְךָ, אֲבָל בְּעוֹד אֶתְהָ נִמְצָא אֲצֵל לָבָן, אֵינָנִי יִכּוֹל לְהַשְׁרֹת אֶת שְׁכִינְתִּי עֲלֶיךָ¹⁸⁶⁸: (ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב יַעֲקֹב שִׁלַּח שְׁלִיחִים, וַיִּקְרָא לְרַחֵל וְלִלְאָה הַשְּׂדָה אֶל צֹאנֹו (יעֲקֹב שִׁלַּח שְׁלִיחִים) כְּדִי לְקַרְוֹא לְרַחֵל וְלִלְאָה וְלֹמַר לְהֹן לְצֹאת אֶל הַשְּׂדָה, אֶל הַמְּקוֹם בּוֹ נִמְצָא צֹאנֹו¹⁸⁶⁹: (ה) וַיֹּאמֶר לְהֹן יַעֲקֹב אִמַר לְרַחֵל וְלִלְאָה: רָאָה אָנֹכִי אֶת פְּנֵי אַבְיָכֹן כִּי אֵינָנו אֵלַי כְּתָמוּל שְׁלִשָׁם אֲנִי (יעֲקֹב) רֹוֹאָה אֶת סַבְר פְּנֵי שֶׁל אַבְיָכֶם (לָבָן, אַבְיָהֶן שֶׁל רַחֵל וְלֵאָה), שֶׁהוּא אֵינוֹ מֵרָאָה לִי סַבְר פְּנִים יִפּוֹת כְּמוֹ שֶׁהוּא הִיָּה עוֹשֶׂה אֶתְמוּל וְשִׁלְשׁוֹם, כִּיּוֹן שֶׁהוּא (לָבָן) חוֹשֵׁב שֶׁגִּנְבְּתִי (יעֲקֹב) מֵרְכוּשׁוֹ,¹⁸⁷⁰ וְאַלְהִי אָבִי הִיָּה עִמָּדִי וְהָאֱלוֹקִים שֶׁל אַבִּי, הִ' נָתַן לִי אֶת כָּל מַה שִׁישׁ לִי בִידִי, וְלֹא גִזְלַתִּי מֵאַבְיָכֹן דְּבַר¹⁸⁷¹: (ו) וְאַתְנָה יִדְעָתֶן כִּי בְּכָל פְּחִי עֲבַדְתִּי אֶת אַבְיָכֹן אֲתוֹן הִרִי יוֹדְעוֹת שֶׁאֲנִי (יעֲקֹב) עֲבַדְתִּי אֶת אַבְיָכֹן (לָבָן) בְּכָל כּוֹחִי¹⁸⁷²: (ז) וְאַבְיָכֹן הִתֵּל בִּי (וְלִמְרוֹת שְׁעַבְדְּתִי אֶת אַבְיָכֹן בְּכָל כּוֹחִי) אַבְיָכֹן שִׁיקַר לִי,¹⁸⁷³ וְהִחֲלַף אֶת מִשְׁבְּרֵתִי עֲשָׂרַת מְנִים וְאַבְיָכֹן הַחֲלִיף אֶת הַשְּׁכָר שֶׁלִּי עַל עֲבוֹדַתִּי הַרְבֵּה פְּעָמִים. יַעֲקֹב אִמַר לְרַחֵל וְלֵאָה שֶׁלָבָן שִׁיקַר לוֹ בְּכֵךְ שֶׁהַחֲלִיף אֶת הַמִּשְׁכּוֹרֹת שֶׁלוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת, בְּכָל פְּעַם הִיָּה מִשְׁנֵה לָבָן אֶת תְּנָאֵי הַעֲסָקְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב (אֲמַנֵם בְּתוֹרָה לֹא מִפּוֹרְטוֹת מֵהֶן הַפְּעָמִים בַּהֶן הַחֲלִיף לָבָן אֶת מִשְׁכּוֹרְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, אֲדָךְ לִפִּי דְּבַרְיוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, אֲנוֹ לְמַדִּים שֶׁכֵּךְ הִיָּה הַדְּבָר, וְשִׁבְכֵל שְׁנָה (אוֹ בְּדִיּוֹק לִפְנֵי שֶׁהֲצֹאן הִיָּה מִמְלִיט) הִיָּה לָבָן מַחֲלִיף אֶת מִשְׁכּוֹרְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב: פְּעַם אִמַר לוֹ שֶׁשְׁכָרוֹ יִהְיֶה הַצֹּאן הַנְּקוֹד וְהַטְּלוֹא, כְּפִי שְׂרָאֵינוֹ בְּפִרְק לִי פְּסוֹק לְדִ', וְפְעַם הִיָּה אֹמַר לִיעֲקֹב שֶׁשְׁכָרוֹ יִהְיֶה הַצֹּאן הַעֲקוֹד),¹⁸⁷⁴ וְלֹא נִתְּנוֹ אֱלֹהִים לְהִרְעֵ עִמָּדִי וְהִ' לֹא נָתַן לְאַבְיָכֹן לָבָן לְהִרְעֵ לִי וְשִׁשְׁקָרִיו יִפְגְּעוּ בִּי¹⁸⁷⁵: (ח) אִם כֹּה יֹאמַר (יעֲקֹב מִמְשִׁיךְ בְּתִיאוֹר רִמְאוֹתוֹ שֶׁל לָבָן לְרַחֵל וְלֵאָה) אִם אַבְיָכֹן הִיָּה אֹמַר לִי כֵךְ: ¹⁸⁷⁶ נְקַדִּים יְהִיָּה שְׁכָרְךָ הַשְּׁכָר שֶׁלְךָ יִהְיֶה הַצֹּאן שִׁישׁ עֲלֵיוֹ נְקוֹדוֹת,¹⁸⁷⁷ וְיִלְדוּ כָּל הַצֹּאן נְקַדִּים (אִם אַבְיָכֹן הִיָּה אֹמַר לִי שֶׁשְׁכָרִי יִהְיֶה הַצֹּאן

¹⁸⁶⁴ רשב"ם + רש"י. ספורנו: בניו של לבן סיפרו לו לשון הרע, ולבן קיבל את הלשון הרע.

¹⁸⁶⁵ אונקלוס.

¹⁸⁶⁶ אונקלוס.

¹⁸⁶⁷ אונקלוס.

¹⁸⁶⁸ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שלא יהיה נזק ליעקב בדרך חזרה לארץ ישראל.

¹⁸⁶⁹ אונקלוס. רש"י: רחל בתובה ראשונה, היות והיא עיקר הבית, ואף בני לאה מודים בדבר.

¹⁸⁷⁰ אונקלוס + ספורנו.

¹⁸⁷¹ אונקלוס + ספורנו.

¹⁸⁷² אונקלוס. רמב"ן: יעקב אמר במשפט זה שצאנו של לבן גם התברך בזכותו.

¹⁸⁷³ אונקלוס.

¹⁸⁷⁴ רשב"ם + רמב"ן. אונקלוס פירש שהחלפה הייתה עשר פעמים. רש"י פירש שהחלפה הייתה מאה פעמים: 10 פעמים שהחליף את המשכורת עשר פעמים. א"ע הסתפק אם הסיבה שכתוב עשר פעמים היא מכיוון שכך היה הדבר במדויק, או שמכיוון שהמספר 10 הוא מספר "יפה" ועגול, אמר יעקב שהחלפה הייתה עשר פעמים.

¹⁸⁷⁵ אונקלוס.

¹⁸⁷⁶ אונקלוס.

¹⁸⁷⁷ אונקלוס.

הנקוד) אזי כל הצאן היה מוליד וולדות שהיו עליהם נקודות, וכך גרס ה' שאקבל את שכרי,¹⁸⁷⁸ **וְאִם כֹּה יֵאמֵר** ואם אביכן היה אומר לי כך: **עֲקוּדִים יְהִי שְׂכָרְךָ** השכר שלך יהיה הצאן שיש עליו כתמים לבנים בסמוך לרגל, **וְיִלְדוּ כָּל הַצֹּאן עֲקוּדִים** (אם אביכן היה אומר לי ששכרי יהיה הצאן העקוד) כל הצאן היה ממליט וולדות שיש כתמים לבנים בסמוך למקום רגלם¹⁸⁷⁹: **(ט) וַיִּצַל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אַבְיָכֶם** ה' הפריש מאביכן את הצאן שהיה מגיע לי בשכרי,¹⁸⁸⁰ **וַיִּתֶּן לִי ה' נֶתָן לִי** (ליעקב) את הצאן שהפריש מאביכן (לבן): **(י) וַיְהִי בַּעַת יַחַם הַצֹּאן** בזמן שהצאן התחמם והתעבר,¹⁸⁸¹ **וְאִשָּׁא עֵינַי אֲנִי** (יעקב) זקפתי את עיניי,¹⁸⁸² **וְאָרָא בַּחֲלוֹם** וכאשר זקפתי את עיניי ראיתי בחלום, **וְהִנֵּה הָעֲתֻדִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן** (בחלומי ראיתי) תיישים שהיו מתחתנים עם הנקבות שבצאן,¹⁸⁸³ **עֲקוּדִים נִקְדִים וּבְרָדִים** (התיישים שהתחתנו עם הצאן) עקודים: עם כתמים לבנים בסמוך לרגלם, נקודים: עם נקודות שונות, וברודים: שהיה בהם חוט לבן שהיה מקיף את כל גופם. יעקב ראה בחלום שה' מסייע בידו, והדימוי לכך הוא שה' הביא את הצאן העקוד, הנקוד והברוד שהפריש לבן, אל עדרו של יעקב, כדי שהולדות שיוולדו לצאנו של יעקב, יהיו גם כן עקודים, נקודים וברודים, ובכך הראה ה' ליעקב שאין לו לחשוש לרמאותו של לבן, והצאן יוליד כל סוג של צאן שלבן יאמר ליעקב שיהיה זה שכרו¹⁸⁸⁴: **(יא) וַיֵּאמֶר אֵלַי מְלֶאכֶת הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב מְלֶאכֶת ה' אמר לי קרא לי בחלום "יעקב"! וַיֵּאמֶר הַנְּנִי עֲנִיתִי לְמֶלֶאכֶת: הרי אני מזומן לשמוע את דבריך: **(יב) וַיֵּאמֶר מְלֶאכֶת ה' אמר לי: שָׂא נָא עֵינֶיךָ תִּזְקֹף עֲכָשִׁיו אֶת עֵינֶיךָ,**¹⁸⁸⁵ **וְרָאָה כָּל הָעֲתֻדִים הָעֲלִים עַל הַצֹּאן עֲקוּדִים נִקְדִים וּבְרָדִים** ותראה שכל התיישים שמתחתנים עם הצאן, הם עקודים, נקודים וברודים, וכך כל הצאן שלך יוליד וולדות כאלה, **כִּי רָאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לְבֶן עֵשָׂה לָךְ** (הסיבה שהצאן ימליט עקודים, נקודים וברודים היא) מכיוון שאני (ה') ראיתי את כל מה שלבן עושה לך (יעקב) ומרמה אותך, וכך, על ידי שהתיישים המתחתנים עם הצאן שלך יהיו עקודים נקודים וברודים, הוולדות שיוולדו לך יהיו כמותם¹⁸⁸⁶: **(יג) אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲנִי** הוא האלוקים שהתגלה אליך בבית אל בדרכך לחרן,¹⁸⁸⁷ **אֲשֶׁר מְשַׁחֵת שָׁם****

¹⁸⁷⁸ אונקלוס.

¹⁸⁷⁹ אונקלוס.

¹⁸⁸⁰ אונקלוס.

¹⁸⁸¹ אונקלוס.

¹⁸⁸² אונקלוס.

¹⁸⁸³ אונקלוס.

¹⁸⁸⁴ אונקלוס + א"ע. לפי דברי הא"ע והרמב"ן, אין הכוונה שה' ממש העביר את הצאן אל עדרו של יעקב, אלא יש כאן מעין דימוי. לפי רש"י, המלאך ממש העביר את הצאן, אלא שלא היה בכך רמאות משום שיעקב לא עשה זאת בידיו, וה' עשה זאת רק כדי להציל את יעקב משקריו של לבן. בתוך הביאור כתבנו שבכל שנה היה ה' דואג להחליף את סוג הצאן שהיה נולד, עפ"י הצאן אליו היה מחליף לבן את משכורתו של יעקב, וכך היו נולדים ליעקב הצאן שהיה מכוון לבן שיהיה שכרו של יעקב. כך כתב הרמב"ן. אולם, אזה"ח כתב בפס' יב' שהכוונה היא שה' היה דואג שכל שלושת סוגי הצאן היו עולים בבת אחת, וכך היה צאנו של יעקב מוליד את הצאן שהיה אמור להיות שכרו של יעקב, באופן שכל התנאים היו מתקיימים בכל אחד מוולדות הצאן. בדבר דברי המלך, לכאורה לא מובן אם כן מדוע יעקב היה צריך להשתמש במקלות שקילף. הרשב"ם אומר שיש סוגי צאן שאין מועיל להם המקלות שקילף יעקב. רמב"ן כתב שלאחר דברי המלאך, הפסיק יעקב להשתמש במקלות. בהסבר ברודים כתב הא"ע בסוף הפרק הקודם שהכוונה היא למעין ניקוד עליהן.

¹⁸⁸⁵ אונקלוס.

¹⁸⁸⁶ אונקלוס.

¹⁸⁸⁷ אונקלוס. בעניין הסבר "האל בית אל", כתב הא"ע שחסר כאן הנסמך, והמלאך אמר (בשם ה') שהוא האל שנמצא בית אל. הסבר נוסף שכתב הרמב"ן בדבר זה עפ"י דרך האמת הוא שה' הוא האל בבית אל, וכתב על כך שהמשכיל יבין. רמב"ן: יעקב רצה לפייס את נשותיו שילכו איתו, ולכן הוא אמר להן את כל דברי המלאך שדיבר איתו, למרות שהמלאך התגלה אליו פעמיים: פעם אחת בשעה שהוא היה אמור לקבל את שכרו, אז

מִצְבָּה בבית אל אתה שפכת שמן על המצבה כדי לקדש אותה להקרבת קרבנות עליה,¹⁸⁸⁸ אֲשֶׁר נִדְרָתָ לִי שָׁם נִדָר ובבית אל אתה נדרת לי נדר, שאם אשמור עליך, האבן שמשחת למצבה תשמש לך להקרבת קרבנות, ועכשיו אתה צריך לקיים את נדרך,¹⁸⁸⁹ עֲתָה עֲכָשִׂי (שאתה צריך לקיים את נדרך),¹⁸⁹⁰ קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֲרֶץ מוֹלְדְּתְךָ תְּקוּם ותצא מחרון, ותחזור לארץ כנען, ארץ מולדתך¹⁸⁹¹: (יד) וְתַעַן רַחֵל וְלֵאָה רחל ולאה ענו אל יעקב, וְתֹאמְרֵנָה לוֹ כִּדְ אָמְרוּ רחל ולאה בתשובתן ליעקב: הָעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ האם יש לנו עוד חלק ברכוש או חלקת קרקע לנחלה שאנחנו נירש בבית אבינו? הרי אין לנו סיבה להישאר כאן בחרון, שהרי אנחנו לא נירש דבר מכל נכסי אבינו¹⁸⁹²: (טז) הֲלוֹא נִכְרִיתָ נְחֻשְׁבָנוּ לוֹ הרי אנחנו נחשבות לבנות נכריות אצל אבינו,¹⁸⁹³ כִּי מִכְרָנוּ והראיה שאנחנו נחשבות לנשים נכריות היא שאבינו מכר אותנו. כאשר אבינו רצה לחתן אותנו, הוא מכר אותנו בכך שחיתן אותנו איתך תמורת שכר עבודה, ואדם שאכפת לו מבנותיו, אינו מחתן את בנותיו תמורת שכר עבודה,¹⁸⁹⁴ וַיֹּאכַל גַּם אָכֹל אֶת כֶּסֶפְנוּ ולאחר שאבינו מכר לך אותנו, הוא גם עיכב את הכסף שלנו, על ידי שלא נתן לך את השכר על העבודה שלך¹⁸⁹⁵: (טז) כִּי כָל הָעֵשָׂר אֲשֶׁר הֵצִיל אֱלֹהִים מֵאֲבִינוּ (אין לנו מהרכוש של אבינו) אלא את הרכוש שהפריש ה' מאבינו (לבן) ונתן לך (יעקב),¹⁸⁹⁶ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ (הרכוש שה' הפריש מאבינו ונתן לך) שייך עכשיו לנו ולבנינו, וְעַתָּה כָּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלַיךָ עָשָׂה ועכשיו, שאין לנו בשביל מה להישאר בבית אבינו, תעשה ככל מה שה' אמר לך לעשות, תחזור לארץ מולדתך כמו שה' אמר לך¹⁸⁹⁷: (יז) וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיֵּשֶׂא אֶת בָּנָיו וְאֶת נָשָׁיו עַל הַגְּמָלִים לאחר דברי רחל ולאה, קם יעקב ונטל את בניו ונשיו על הגמלים שהיו שייכים לו¹⁸⁹⁸: (יח) וַיִּנְהַג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל רֶכֶשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ יַעֲקֹב הִנְהִיג אֶת כָּל הַמִּקְנָה שֶׁהָיָה שֵׁייד לוֹ, וכן את כל הרכוש שהוא רכש בבית לבן,¹⁸⁹⁹ מִקְנֵה קִנְיָנוּ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפָדֵן אָרֶם וכן הנהיג יעקב איתו את הדברים שקנה מהכסף שקיבל עבור מכירת הצאן שלו: העבדים, השפחות, הגמלים והחמורים,¹⁹⁰⁰ לְבוֹא אֶל יַצְחָק אָבִיו אֲרֻצָּה כְּנָעַן (יעקב הנהיג את כל רכושו) כדי להגיע אל יצחק אביו שנמצא בארץ כנען¹⁹⁰¹: (יט) וְלִבְנֵי הַלֵּלךָ לְגִזּוֹ אֶת צֵאֲנוּ לבן הלך למקום בו הוא שם את הצאן שלו, כדי שהוא יוכל לגזוז שם את צאנו שהיה נקוד וטלוא. כפי שראינו, לבן הרחיק את הצאן שלו שהיה נקוד וטלוא

המלאך אמר לו שיעזור לו בכך שהצאן יוליד עקודים נקודים וברודים, והתגלות נוספת של המלאך אליו הייתה לאחר שיעקב כבר קיבל את שכרו, אז אמר לו המלאך לחזור אל ארץ כנען.

¹⁸⁸⁸ רשב"ם. רש"י: הכוונה היא מלשון גדולה, על ידי שיעקב שפך שמן על האבן, הרי שהוא גידל אותה כדי שתשמש לו למצבה.

¹⁸⁸⁹ רשב"ם + רש"י. רמב"ן: אם לא תקיים את נדרך, ה' יכעס עליך.

¹⁸⁹⁰ אונקלוס + רש"י.

¹⁸⁹¹ אונקלוס.

¹⁸⁹² אונקלוס + רש"י. אוה"ח: חלק היינו חלק בירושת אימנו, ונחלה היינו חלק בירושת אבינו.

¹⁸⁹³ אונקלוס.

¹⁸⁹⁴ רש"י.

¹⁸⁹⁵ רש"י. רשב"ם: במקום שאתה תעבוד ותפרנס אותנו, אבינו נתן לך להשתכר בנישואינו.

¹⁸⁹⁶ רש"י + אונקלוס.

¹⁸⁹⁷ אונקלוס. ספורנו: ועכשיו, שאבינו קיבל עליך לשון הרע.

¹⁸⁹⁸ אונקלוס.

¹⁸⁹⁹ אונקלוס.

¹⁹⁰⁰ רש"י.

¹⁹⁰¹ אונקלוס.

למרחק של שלושה ימי הליכה מהמקום בו היה צאנו שהפקד בידיו של יעקב, ועכשיו הלך לבן למקום זה כדי לגזור שם את צאנו. בימיהם היה נהוג לעשות יום חג ומשתה ביום של גזיזת הצאן,¹⁹⁰² וְהִגְנֵב רָחֵל אֶת הַתְּרֵפִים אֲשֶׁר לְאִבֵּיהָ רָחֵל גִּנְבָה מֵאֵת לְבֵן מַעֲיֵן פֶּסֶל שֶׁהָיָה עֹשֵׂי בַדְמוּת אָדָם, כְּדִי לְהַפְרִישׁ אֶת אִבֵּיהָ מֵעַבֻּדָה זָרָה¹⁹⁰³: (כ) וַיִּגְנֵב יַעֲקֹב אֶת לֵב לְבָן הָאֲרָמִי יַעֲקֹב כִּיסָה עַל לְבוֹ שֶׁל לְבֵן הָאֲרָמִי, יַעֲקֹב לֹא גִילָה אֶת לְבוֹ שֶׁל לְבֵן הָאֲרָמִי,¹⁹⁰⁴ עַל בְּלִי הַגֵּיד לֹא כִּי בָרַח הוּא (יעקב כיסה על לבו של לבן הארמי) בכך שהוא (יעקב) לא אמר לו (ללבן) שהוא בורח¹⁹⁰⁵: (כא) וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ יַעֲקֹב בָּרַח מִלְּבֵן עִם כָּל מָה שֶׁהָיָה שִׁיֵּךְ לוֹ (משפחתו ורכושו),¹⁹⁰⁶ וַיִּקָּם וַיַּעֲבֹר אֶת הַנְּהָר יַעֲקֹב קָם וְעָבַר אֶת נְהַר פְּרָת,¹⁹⁰⁷ וַיִּשֶׂם אֶת פְּנֵי הַר הַגְּלָעָד יַעֲקֹב פָּנָה לְעֵבֶר הַר הַגְּלָעָד, יַעֲקֹב הֵלֵךְ לְכַוּוֹן הַר הַגְּלָעָד: (כב) וַיִּגְדַּל לְלֵבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ שְׁלוֹשָׁה יָמִים מֵהַיּוֹם שֶׁיַּעֲקֹב בָּרַח, נֹאמֵר לְלֵבָן שֶׁיַּעֲקֹב בָּרַח. הַיּוֹת וּבֵין הַמְּקוֹם בּוֹ הָיָה יַעֲקֹב וּבֵין הַמְּקוֹם אֲלֵיו הֵלֵךְ לְבֵן לְגֹזֵז אֶת צֹאנוֹ, הָיָה מֵרַחֵק הַלִּיכָה שֶׁל שְׁלוֹשָׁה יָמִים, לִקַּח לְשִׁלְחָוֹ שֶׁל לְבֵן שְׁלוֹשָׁה יָמִים עַד שֶׁהִגִּיעַ לְלֵבָן כְּדִי לְסַפֵּר לוֹ עַל שֶׁיַּעֲקֹב בָּרַח מִמֶּנּוּ¹⁹⁰⁸: (כג) וַיִּקַּח אֶת אֶחָיו עִמּוֹ לְבֵן לִקַּח יַחַד אִתּוֹ אֶת קְרוּבוֹי,¹⁹⁰⁹ וַיִּרְדְּף אַחֲרָיו דְּרָךְ שִׁבְעַת יָמִים לְבֵן (יחד עם קרוביו) רָדַף אַחֲרָי יַעֲקֹב מֵרַחֵק הַלִּיכָה שֶׁל שִׁבְעָה יָמִים. כְּפִי שְׂרָאִינוֹ, בֵּין הַמְּקוֹם מִמֶּנּוּ יֵצֵא יַעֲקֹב לְמִקְוֶה בּוֹ הָיָה לְבֵן הָיָה מֵרַחֵק הַלִּיכָה שֶׁל שְׁלוֹשָׁה יָמִים. לְשִׁלְחָוֹ לִקַּח שְׁלוֹשָׁה יָמִים לְהִגִּיעַ אֶל לְבֵן, וּבְמִשְׁךְ כָּל שְׁלוֹשַׁת הַיָּמִים הָאֵלֶּה, יַעֲקֹב הִמְשִׁיךְ לְהִתְקַדֵּם לְעֵבֶר אֶרֶץ כְּנַעַן. כִּךְ יוֹצֵא שְׁבִיּוֹם שְׁנוּדַע לְלֵבָן שֶׁיַּעֲקֹב בָּרַח, יַעֲקֹב הָיָה כְּבֵר בְּמֵרַחֵק הַלִּיכָה שֶׁל שִׁשָׁה יָמִים מִלְּבֵן. בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, הֵלֵךְ לְבֵן בְּמַהִירוֹת גְּדוּלָה, וְכֵן הִשִּׁיג אֶת יַעֲקֹב בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וּבַיּוֹם אַחַד הֵלֵךְ לְבֵן מֵרַחֵק אוֹתוֹ לִקַּח לְעֵקֵב שִׁבְעָה יָמִים לְלַכֵּת,¹⁹¹⁰ וַיִּדְבֹּק אֹתוֹ בְּהָר הַגְּלָעָד לְבֵן הִשִּׁיג אֶת יַעֲקֹב בְּמִקְוֶה שֶׁנִּקְרָא "הַר הַגְּלָעָד"¹⁹¹¹: (כד) וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל לְבָן הָאֲרָמִי בַּחֲלֵם הַלַּיְלָה לְפָנָיו שֶׁלְּבֵן הִשִּׁיג אֶת יַעֲקֹב,

¹⁹⁰² רש"י.

¹⁹⁰³ כך משמע מא"ע ורש"י, אלא שהא"ע כתב שאם כוונתה הייתה לבטל את הע"ז, אין מובן מדוע היא לקחה איתה את הע"ז, ולכן יש לומר שרחל התכוונה שלבן לא יידע שהיא ברח. בביאור עניין התרפים פירשנו עפ"י ביאורנו לספר שמואל פרק יט, אך כאן נחלקו המפרשים בדבר מהם התרפים. מרש"י משמע שהיה זה ע"ז, ובמוסף רש"י כתב איך היו מכינים את הע"ז. רשב"ם כתב שהיה זה מעין דבר שהיו מגלים בו את העתידות, ורחל גנבה את התרפים כדי שלבן לא יידע שהם ברחו. א"ע כתב בתחילה שיש אומרים שהכוונה היא לכלי מנחושת כדי לדעת בו את השעות (מעין שעון). בהסברו השני כתב שיש כח בידו חכמי המזלות לעשות צורה שיוכל לדבר. על דעתו פירש הא"ע כעין מה שפירשנו בפנים שהכוונה היא לצורה של אדם שעשויה לקבל את הכוחות העליונים, אך כתב שאינו יכול לפרש בדיוק במה מדובר. רמב"ן: ייתכן שהכוונה היא לע"ז, אך לא כל התרפים היו נעבדים, שהרי גם בביתו של דוד היו תרפים. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לכלים לקבל את השעות, שהיו משתמשים בהם לקסמים כדי לדעת את העתידות.

¹⁹⁰⁴ אונקלוס. רמב"ן בפסוק כד' הסביר שהסיבה שהתורה כתבה כאן הארמי היא כדי להדגיש שלמרות שלבן היה ארמי והיה מנחש וקוסם, בכל זאת הצליח יעקב לגנוב את ליבו.

¹⁹⁰⁵ אונקלוס. ספורנו: יעקב לא הראה ללבן שהוא יודע שלבן קיבל עליו לשון הרע, בגלל שלבן הוא ארמי, בגלל שלבן הוא רמאי ויעקב פחד שאם יגיד ללבן שהוא בורח, לב ינסה למנוע את הדבר ממנו. א"ע: יעקב גנב את דעתו של לבן.

¹⁹⁰⁶ ספורנו: ההבדל בין בריחה לניסה היא שכאשר אדם בורח ממקום כלשהו, הרי שהוא בורח מפני נזק שיכול לבוא אליו בעתיד, וכאשר הוא נס, הרי זה כדי שהוא לא יינזק מיידית.

¹⁹⁰⁷ דעת מקרא.

¹⁹⁰⁸ רש"י.

¹⁹⁰⁹ רש"י.

¹⁹¹⁰ רש"י. רמב"ן: הנחתו של רש"י היא שלבן היה ממש בזרח העיר חרן, ויעקב פנה לכיוון מערב, לכיוון א"י. אמנם ניתן לפרש שהכוונה היא שיעקב פנה אמנם לכיוון מערב, אך לבן לא היה ממש בנקודה החיצונית המזרחית מהעיר, אלא היה קצת קרוב יותר אל העיר, וכך יוצא שלבן לא היה צריך ללכת מהלך של שבעה ימים שלמים ביום אחד כדי להגיע אל יעקב. אה"ח: הסיבה שלא הייתה פה קפיצת הדרך היא מכיוון שה' רצה לעשות ליעקב נס נוסף וגדול יותר מקפיצת הדרך, שאדם שיש לו בחירה חופשית יימנע מלהזיק לו.

¹⁹¹¹ אונקלוס.

הגיע דיבור מאת ה' אל לבן בעוד לבן היה באמצע חלום,¹⁹¹² וַיֹּאמֶר לוֹ ה' אמר ללבן במהלך הדיבור בחלום: הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּדְבַר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע תִּיזַהַר שְׁלֵא תִדְבַר עִם יַעֲקֹב, לא דברים טובים, ולא דברים רעים¹⁹¹³: (כה) וַיִּשַׁג לְבָן אֶת יַעֲקֹב לִבְן הַשִּׁיג אֶת יַעֲקֹב, וַיַּעֲקֹב תִּקַּע אֶת אָהֳלוֹ בְּהַר יַעֲקֹב פִּרַס את האוהל שלו בהר הגלעד,¹⁹¹⁴ וְלָבָן תִּקַּע אֶת אָחִיו בְּהַר הַגְּלָעַד וגם לבן פרס את אוהלו יחד עם האוהלים של קרוביו בהר הגלעד, כך שיצא שמחנה יעקב ומחנה לבן היו אחד ליד השני¹⁹¹⁵: (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב לִבְן טַעַן כִּלְפֵי יַעֲקֹב: מָה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת לְבָבִי מָה עָשִׂיתָ בְּכַךְ שְׂכִיסִית מִלִּיבִי, מָה עָשִׂיתָ בְּכַךְ שֶׁהִסְתַּרְתָּ מִמֶּנִּי אֶת דְּבַר הַלִּיכֹתְךָ,¹⁹¹⁶ וַתִּגְנֹב אֶת בְּנֵי בְּשֻׁבוֹת חָרָב וּמִדּוּעַ אֵתָה הוֹלַכְתָּ אֶת בְּנוֹתַי כְּאִילוֹ שֶׁהָיוּ שְׁבוּיֹת שֶׁשָּׁבוּ חִיילִים בְּמִלְחָמָה, מִדּוּעַ הִכְרַחְתָּ אֶת בְּנוֹתַי לִלְכַת אִתְּךָ כְּמוֹ שְׂחִיילִים שׁוֹבִים שְׁבוּיִים¹⁹¹⁷: (כז) לָמָּה נִחַבְּאַתָּ לְבָרַח לָמָּה הִתְחַבַּאת לְבָרוּחַ, לָמָּה בָּרַחְתָּ בְּלִי לֹמֵר לִי,¹⁹¹⁸ וַתִּגְנֹב אֶתִּי וְכִיסִית מִמֶּנִּי אֶת דְּבַר בְּרִיחֹתְךָ, גָּנַבְתָּ אֶת דַּעְתִּי בְּכַךְ שֶׁבָּרַחְתָּ,¹⁹¹⁹ וְלֹא הִגַּדְתָּ לִּי וְלֹא אָמַרְתָּ לִּי שֶׁאֵתָה הוֹלֵךְ, וַאֲשַׁלַּחְךָ בְּשִׁמְחָה וּבְשָׂרִים בְּתַף וּבְכִנּוּר אִם הֵייתָ אוֹמֵר לִי מֵרֵאשִׁית שֶׁאֵתָה הוֹלֵךְ, הֵייתִי מִשְׁלַח אוֹתְךָ בְּשִׁמְחָה, וְשֵׁר שִׁירִים וּמִנְגֵן בְּכִלֵי נְגִינָה שֶׁהֵם תּוֹפִים וְכִינּוֹרוֹת, כְּדֵי לְלוֹוֹת אוֹתְךָ וּלְכַבֵּד אוֹתְךָ בְּשַׁעַת שֶׁאֵתָה הוֹלֵךְ¹⁹²⁰: (כח) וְלֹא נָטַשְׁתָּנִי לְנִשְׁק לְבָנִי וְלְבָנֹתַי וְלֹא הִמַּתַּנְתָּ כְּדֵי שֶׁאוֹכֵל לְנִשְׁק אֶת בְּנֵי (הַכוֹוֹנָה הִיא לְנִכְדִּיו שֶׁל לָבָן, בְּנֵיו שֶׁל יַעֲקֹב) וּלְבְנוֹתַי,¹⁹²¹ עָתָה הִסְפַּלְתָּ עָשׂוֹ עִשְׂוֹ, בְּכַךְ שֶׁבָּרַחְתָּ, עָשִׂיתָ מַעֲשֵׂה סְכָלוֹת¹⁹²²: (כט) יֵשׁ לְאֵל יָדַי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע (לָבָן מִמְשִׁיךְ בְּדַבְּרֵיו אֶל יַעֲקֹב) יֵשׁ כַּח בִּידִי לַעֲשׂוֹת עִימָכֶם דְּבָרִים רְעִים,¹⁹²³ וְאֱלֹהֵי אֲבִיכֶם אֲמַשׁ אֲמַר אֵלַי וְהֵאלֹקִים שֶׁל אֲבִיכֶם, שֶׁאֲנִי (לָבָן) מְכַבֵּד אוֹתוֹ, אֲמַר לִי אֶתְמוֹל בְּלִילָה,¹⁹²⁴ לֵאמֹר כֹּךְ אֲמַר לִי אֱלֹקֵי אֲבִיכֶם: הַשְּׁמֵר לְךָ מִדְּבַר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע תִּיזַהַר שְׁלֵא תִדְבַר עִם יַעֲקֹב, לֹא דְבָרִים טוֹבִים וְלֹא דְבָרִים רְעִים: (ל) וְעָתָה הֲלֹךְ הֲלֹכְתָּ עִשְׂוֹ אֵתָה הוֹלֵךְ וְחוֹזֵר חֹזֵר אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן,¹⁹²⁵ כִּי נִכְסְךָ נִכְסְפָתָה לְבֵית אֲבִיךָ (חֹזֵר לִלְכַת לְאֶרֶץ כְּנַעַן) כִּיוֹוֵן שְׁחַמַּדְתָּ (רְצִיתָ מְאוֹד) לְחֹזֵר לְבֵית אֲבִיךָ שֶׁנִּמְצָא שֵׁם,¹⁹²⁶ לָמָּה גָּנַבְתָּ אֶת אֱלֹהֵי וְאִם עַל כֵּךְ שֶׁחֹזֵר חֹזֵר לְאֶרֶץ כְּנַעַן, נִיתֵן

¹⁹¹² א"ע + אונקלוס. רמב"ן: בלילה של היום השביעי שרדף לבן אחרי יעקב, הגיע לבן אל הר הגלעד וישן שם בלילה, ושם התגלה אליו ה'. רמב"ן: הדגש על לבן הארמי היא כדי לומר שלמרות שלבן היה ארמי ומנחש וקוסם, ואנשי מקומו היו רשעים, ה' התגלה אל לבן לכבודו של יעקב.

¹⁹¹³ אונקלוס. רש"י: טובתם של רשעים הרי היא רעה אצל הצדיקים. ספורנו: אל תנסה להרע לו ואל תנסה להיטיב לו כדי שיחזור איתך.

¹⁹¹⁴ דעת מקרא.

¹⁹¹⁵ דעת מקרא + א"ע.

¹⁹¹⁶ אונקלוס.

¹⁹¹⁷ רש"י.

¹⁹¹⁸ אונקלוס.

¹⁹¹⁹ אונקלוס + רש"י.

¹⁹²⁰ אונקלוס.

¹⁹²¹ עפ"י תרגום יונתן. על כך שהכוונה בבניו של לבן, כך יש לומר, שהרי בניו של לבן נשארו איתו בחרן ולא הלכו עם יעקב, וכן בני בנים הרי הם כבנים, וכן ראיתי אחרי כן שפירש הא"ע בפרק לב' פסוק א'. כמו"כ כתב רש"י שגם בלהה וזלפה היו בנותיו של לבן מפילגש.

¹⁹²² א"ע.

¹⁹²³ רש"י.

¹⁹²⁴ אונקלוס + רשב"ם.

¹⁹²⁵ אונקלוס.

¹⁹²⁶ אונקלוס.

לדון אותך לכף זכות ולומר שחזרת לשם בגלל שאתה מתאוה לחזור לבית אביך, הרי שעל גניבת התרפים שהם האלוה שלי, אין שום הסבר, ואיני יכול לדון אותך לכף זכות¹⁹²⁷: (לא) וַיַּעַן יַעֲקֹב עֵנָה לִלְבָּן, וַיֹּאמֶר לְלִבָּן כֹּךְ עֵנָה יַעֲקֹב בַּתְּשׁוּבָתוֹ אֵל לָבָן: כִּי יִרְאֵתִי כִּי אֶמְרֵתִי פֶּן תִּגְזֹל אֶת בְּנוֹתַי מֵעַמִּי (הסיבה שלא אמרתי לך שאני הולך, ושלקחתי איתי את בנותיך היא מכיוון ש-) אמרתי שמא אתה תגזול ממני את בנותיך, שמא לא תיתן לי ללכת עם בנותיך¹⁹²⁸: (לב) עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחִיהַ (וכנגד טענתך השנייה מדוע גנבתי את התרפים שלך אענה לך) שמי שאצלו תמצא את התרפים שלך לא יחיה,¹⁹²⁹ נִגְדַּד אַחֲיָנוּ הֲפָר לָךְ מָה עֲמַדִּי וְקַח לָךְ לִפְנֵי קְרוּבֵינוּ, תִּכִּיר מֵה מְכַל הַדְּבָרִים שֶׁנִּמְצָאִים אֲצִלִּי שִׁיכִים לָךְ וְקַח אוֹתָם,¹⁹³⁰ וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גָּנְבָתָם כֹּאֲשֶׁר יַעֲקֹב אָמַר שֶׁהַתְּרָפִים יִמְצָאוּ אֲצִלוֹ לֹא יִחִיהַ, הוּא לֹא יָדַע שֶׁרַחֵל הִיא זֹאת שֶׁגָּנְבָה אֶת הַתְּרָפִים, וְאִם יַעֲקֹב הִיא יוֹדֵעַ שֶׁרַחֵל הִיא זֹאת שֶׁגָּנְבָה אֶת הַתְּרָפִים, הוּא לֹא הִיא מֵתַכְחֵשׁ לַכֹּךְ וְלֹא הִיא אוֹמֵר שֶׁמִּי שֶׁהַתְּרָפִים נִמְצָאִים אֲצִלוֹ יָמוּת¹⁹³¹: (לג) וַיָּבֵא לְבָן בְּאֵהָל יַעֲקֹב וּבְאֵהָל לָאָה וּבְאֵהָל שְׁתֵּי הָאֵמֶהֶת וְלֹא מִצָּא לָבָן נִכְנַס לְאוֹהֲלִים שֶׁל יַעֲקֹב, לֹאָה, וְשֵׁתֵי הַשְּׁפָחוֹת (בלחה וזלפה), כְּדִי לַחֲפֹשׂ אֶת הַתְּרָפִים שֶׁלוֹ,¹⁹³² וַיֵּצֵא מֵאֵהָל לָאָה וַיָּבֵא בְּאֵהָל רָחֵל לָבָן יָצָא מֵהָאוֹהֶל שֶׁל לֹאָה וְנִכְנַס לְאוֹהֶל שֶׁל רַחֵל¹⁹³³: (לד) וְרַחֵל לָקְחָה אֶת הַתְּרָפִים רַחֵל לָקְחָה אֶת הַתְּרָפִים שֶׁהִיא גָּנְבָה מֵאֵבִיהָ, וְתִשְׁמַם בְּכַר הַגָּמֶל רַחֵל לָקְחָה אֶת הַתְּרָפִים וְשִׁמָּה אוֹתָם מֵתַחַת לְאוֹכֵף שֶׁעַל הַגָּמֶל,¹⁹³⁴ וְתִשָּׁב עֲלֵיהֶם רַחֵל יֵשֵׁב עַל הַתְּרָפִים שֶׁהִיוּ מֵתַחַת לְאוֹכֵף, וַיִּמְשָׁשׁ לְבָן אֶת כָּל הָאֵהָל לָבָן פִּשְׁפֵּשׁ וְחִפֵּשׂ אֶת הַתְּרָפִים בְּכַל הָאוֹהֶל שֶׁל רַחֵל,¹⁹³⁵ וְלֹא מִצָּא אֶת הַתְּרָפִים בְּאוֹהֶל שֶׁל רַחֵל, הוּא לֹא מִצָּא אוֹתָם שֵׁם: (לה) וַתֹּאמֶר אֶל אֲבִיהָ רַחֵל אֲמַרְהָ לָבָן: אֵל יָחַר בְּעֵינַי אֲדַנִּי אֵל תִּכְעַס אֲדוֹנִי, כִּי לֹא אוֹכַל לָקוּם מִפְּנֵיךָ כִּי דָרְךָ נָשִׁים לִי אֲנִי לֹא יִכּוֹלָה לָקוּם מִפְּנֵיךָ כִּיוֹן שֶׁאֲנִי טַמְאָה, וְלָכֵן אֲנִי יִכּוֹלָה לָקוּם וְלִהְיוֹת קָרֵב אֵלַיךְ,¹⁹³⁶ וַיַּחֲפֹשׂ וְלֹא מִצָּא אֶת הַתְּרָפִים לָבָן חִפֵּשׂ וְלֹא מִצָּא אֶת הַתְּרָפִים: (לו) וַיִּחַר לְיַעֲקֹב יַעֲקֹב כַּעַס,

¹⁹²⁷ ספורנו.

¹⁹²⁸ אונקלוס.

¹⁹²⁹ אונקלוס. רש"י: בגלל דברים אלה, מתה רחל בדרך, ולדבריו יש לומר שיעקב אמר את הדברים דרך תפילה שמי שגנב את התרפים לא יחיה. א"ע הקשה על האומרים שהיה זה דרך תפילה ושבגלל זה מתה רחל בדרך, הרי מצאנו שגם אשתו של פנחס בספר שמואל מתה בזמן לדתה, ומי התפלל עליה שהיא תמות. אלא לדבריו גם רחל מתה בגלל הלידה וכל מה שיעקב אמר הוא שהוא יהרוג את מי שלקח את התרפים. רש"י: יעקב אמר שהוא יהרוג את מי שלקח את התרפים. ספורנו: יעקב חשב שאחד מעבדיו גנב את התרפים. אוה"ח: יעקב אמר שמי שאצלו התרפים יומת כדין בן נח שגנב.

¹⁹³⁰ אונקלוס + רש"י.

¹⁹³¹ ספורנו.

¹⁹³² אונקלוס. א"ע הסתפק אם לשתי השפחות היה אוהל אחד או שהיה לכל אחת מהן אוהל נפרד. כמו"כ כתב שהמילה אוהל מושכת גם את האחרים אחריה, גם את אוהל לאה והשפחות. רמב"ן: לכל אחת מנשותיו של יעקב היה אוהל נפרד, כך ההלכה והצניעות מחייבים.

¹⁹³³ אונקלוס. רש"י: האוהל של יעקב היא גם האוהל של רחל, שהרי יעקב היה תדיר אצלה, אלא שלבן חזר שוב לאוהל רחל, כיוון שהכיר ברחל שהיא משמשנית. א"ע: אוהלו של יעקב היה בין אוהל לאה לאוהל רחל, ולבן חזר פעם שנייה אל אוהל לאה, ולאחר הפעם השנייה שהיה באוהל לאה, חזר אל אוהל רחל. בפירושו השני כתב שהכתוב ציין את אוהל לאה, לא בגלל שלבן הגיע לשם פעם שנייה, אלא בגלל שהזכרת אוהל לאה התאחר עד לסוף הפסוק, חזרה התורה וכתבה גם את אוהל לאה.

¹⁹³⁴ רש"י. א"ע: כר הגמל היינו מעין כרית שנמצאת על הגמל.

¹⁹³⁵ תרגום יונתן.

¹⁹³⁶ רמב"ן, וכתב שלבן לא ענה לה בכלל כיוון שלא היו עונים לטמאות בטומאת נידה, אלא היו מתרחקים מהן כמה שיותר.

וַיִּרְבַּ בְּלִבּוֹ יַעֲקֹב רֵב עִם לִבּוֹ, וַיַּעַן יַעֲקֹב עֵנָה לִלְבָן עַל טַעֲנוֹתָיו שִׁיעֲקֹב גַּב מִמֶּנּוּ אֶת הַתְּרִפִּים, וַיֹּאמֶר לְלִבָּן כֹּךְ אָמַר יַעֲקֹב לִלְבָן בְּשַׁעֲהָ שַׁעֲנָה עַל טַעֲנוֹתָיו: מַה פָּשַׁעִי מִהַ חֲטָאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי בְּמַה פִּשְׁעֵתִי וּבְמַה חֲטָאתִי, שִׁבְגַלְלָה חֲטָא אוֹ פִּשַׁע זֶה, הַחֲלַטְתָּ לְרִדּוֹף אַחֲרָי¹⁹³⁷: (לז) כִּי מִשְׁשַׁתָּ אֶת כָּל כְּלָי כַּאֲשֶׁר פִּשְׁפַּשְׁתָּ בְּכָל כְּלָי, מַה מִּצְאָתָּ מִכָּל כְּלָי בֵּיתְךָ (כַּאֲשֶׁר פִּשְׁפַּשְׁתָּ בְּכָל כְּלָי) מַה מִּצְאָתָּ מִכָּל הַכֵּלִים שִׁמְקוּמָם בְּבֵיתְךָ,¹⁹³⁹ שִׁים כֹּה נִגְדֵי אַחֵי וְאַחֵיךָ תִּשִׂים לִפְנֵי קְרוּבֵי וְקְרוּבִיךָ אֶת כָּל הַכֵּלִים שֶׁלְךָ שִׁמְצָאתָ שֶׁאֵנָּה גַּבְנוֹ לְךָ,¹⁹⁴⁰ וַיִּזְכְּרוּ בֵּין שְׁנֵינוּ וְקְרוּבֵינוּ יִבְרְרוּ לָמִי שִׁיכִים הַכֵּלִים הַלְלוּ¹⁹⁴¹: (לח) זֶה עֲשָׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עֹמֵד אֲנִי (יַעֲקֹב) כִּבְרַתִּי אֵיתְךָ (לִבָּן) בְּמִשְׁךָ עֲשָׂרִים שָׁנָה,¹⁹⁴² רַחֲלִיךָ וְעֵזִיךָ לֹא שָׁבְלוּ וּבְמִשְׁךָ זָמַן רַב כֹּךְ שֶׁל עֲשָׂרִים שָׁנָה, אֲנִי (יַעֲקֹב) שִׁמְרַתִּי כֹךְ שֶׁ טוֹב עַל הַצֶּאֱן שֶׁלְךָ (לִבָּן) עַד שֶׁהֲרַחֲלִים וְהַעִיזִים שֶׁלְךָ לֹא הִפִּילוּ אֶת הַוּוֹלְדוֹת שֶׁהָיוּ אֲמוֹרוֹת לְהַמְלִיט, אֲנִי הִשְׁגַּחְתִּי כֹךְ שֶׁ טוֹב עַל הַצֶּאֱן שֶׁלְךָ, עַד שֶׁהֲצִאֵן הַמְּלִיט אֶת כָּל הַוּוֹלְדוֹת בְּלִי לְהַפִּיל אֶחָד מֵהֶם,¹⁹⁴³ וְאֵילִי צִאֲנֶךָ לֹא אֶכְלָתִי וְאֶת הַזְּכָרִים שִׁבְצִאֲנֶךָ אֲנִי (יַעֲקֹב) לֹא אֶכְלָתִי, אֲפִילוֹ שִׁמְנַהֵג הַרוּעִים הִיָּה לְאֹכֹל אֶת הַכִּבְשִׁים הַזְּכָרִים¹⁹⁴⁴: (לט) טְרַפָּה לֹא הִבְאֵתִי אֵלֶיךָ אֲנִי (יַעֲקֹב) לֹא הִבְאֵתִי לְךָ (לִבָּן) עַז אוֹ כֶּבֶשׂ שֶׁנִּטְרַפוּ עַל יַדֵּי אֲרִיָּה אוֹ זֶאֵב, בְּמִשְׁךָ כָּל עֲשָׂרִים הַשָּׁנִים בְּהֵן עֲבַדְתִּי אֲצִלְךָ, לֹא נִטְרַף אֶף עַז אוֹ כֶּבֶשׂ עַל יַדֵּי אֲרִיָּה אוֹ זֶאֵב,¹⁹⁴⁵ אָנֹכִי אֶחְטָנָה כָּל צֶאֱן שֶׁהֲחִסְרַתִּי לְךָ,¹⁹⁴⁶ מִיָּדֵי תִּבְקָשָׁנָה בִּיקְשַׁת מִמֶּנִּי לְהַחְזִיר לְךָ וְשִׁלַּמְתִּי לְךָ עָלָיו,¹⁹⁴⁷ גִּנְבָתִי יוֹם וּגְנָבְתִי לַיְלָה כָּל דָּבָר שֶׁנִּגְנַב מִמֶּנִּי בְּיוֹם אוֹ בְּלַיְלָה, שִׁלַּמְתִּי לְךָ אֶת עֲרֹכּוֹ¹⁹⁴⁸: (מ) הֵיִיתִי בְּיוֹם אֶכְלָנִי חֶרֶב כִּשְׁהֵיִיתִי רוּעָה אֶת צֶאֱנֶךָ בְּיוֹם, הֵיִיתָה הַשֶּׁמֶשׁ "אוֹכֶלֶת" אוֹתִי, שׁוֹרְפַת אוֹתִי,¹⁹⁴⁹ וְקָרַח בְּלַיְלָה וְכִשְׁהֵיִיתִי רוּעָה אֶת צֶאֱנֶךָ בְּלַיְלָה, הִיָּה הַקְּרַח הַקּוֹר מִפְּרִיעַ לִי,¹⁹⁵⁰ וְתִדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינַי וְהַשִּׁנָּה שֶׁלִּי נִדְדָה מֵעֵינַי, כִּמְעַט וְלֹא יִשְׁנָתִי, כִּיוּן שֶׁהֵיִיתִי רוּעָה אֶת הַצֶּאֱן שֶׁלְךָ בְּמִסִּירוֹת¹⁹⁵¹: (מא) זֶה לִי עֲשָׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתְךָ אֲנִי הֵיִיתִי בְּבֵיתְךָ כִּבְרַת עֲשָׂרִים שָׁנָה: עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּשָׁתֵי בְּנֵיךָ בְּמִשְׁךָ אַרְבַּע עֶשְׂרִים שָׁנִים, עֲבַדְתִּי בְּשִׁבְלֶךָ תְּמוֹרַת שְׁתֵּי בְּנוֹתֶיךָ: רַחֵל וְלֵאָה, וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצִאֲנֶךָ וּבְמִשְׁךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, עֲבַדְתִּי בְּשִׁבְלֶךָ תְּמוֹרַת הַצֶּאֱן (הַנְּקוּד וְהַטְּלוּא), וְתַחֲלֶךָ אֶת מִשְׁכְּבֵרְתִּי עֲשָׂרַת מָנִים וּפְעָמִים רַבּוֹת הַחֲלַפְתָּ אֶת הַשֶּׁכֶר שֶׁהִגִּיעַ לִי, פִּעַם אֲמַרְתָּ לִּי שֶׁאֶקְבַּל אֶת הַצֶּאֱן הַנְּקוּד

¹⁹³⁷ אוה"ח: בגלל שיעקב הגיע לכדי כעס, הוא הגיע לכדי מריבה.
¹⁹³⁸ אונקלוס. ספורנו: יעקב חשב שבאמת לא נגבו התרפים מלבן, אלא שלבן חיפש תירוץ לרדוף אחריו כדי לחפש בכליו אם יעקב לא גנב משהו אחר.
¹⁹³⁹ תרגום יונתן.
¹⁹⁴⁰ אונקלוס.
¹⁹⁴¹ אונקלוס.
¹⁹⁴² רש"י.
¹⁹⁴³ דעת מקרא.
¹⁹⁴⁴ רשב"ם + רש"י. אוה"ח: יעקב אמר שהוא שמר על נאמנות לאורך תקופה ארוכה של עשרים שנה.
¹⁹⁴⁵ אונקלוס + רשב"ם.
¹⁹⁴⁶ רש"י.
¹⁹⁴⁷ אונקלוס.
¹⁹⁴⁸ אונקלוס.
¹⁹⁴⁹ רש"י.
¹⁹⁵⁰ אונקלוס.
¹⁹⁵¹ אונקלוס.
¹⁹⁵² אונקלוס.

ופעם אמרת שאקבל את הצאן העקוד, וכן הלאה¹⁹⁵³: (מב) לֹלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וַפְּחַד יִצְחָק הָיָה לִי אֵילּוּלֵי הָאֱלֹוֹקִים שֶׁל אָבִי, הָאֱלֹוֹקִים שֶׁל אַבְרָהָם וּמִי שֶׁאָבִי יִצְחָק הָיָה יָרָא מִפְּנֵי, הָיָה בְּעִזְרָתִי,¹⁹⁵⁴ כִּי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי (אֵילּוּלֵי ה' הָיָה עוֹזֵר לִי) הֵייתָ מִשְׁלַח אוֹתִי בִידֵיִם רִיקוֹת, וְלֹא הֵייתָ מִשְׁלַח אוֹתִי בְּשִׂמְחָה, בְּתוֹפִים וּבִמְחֻלוֹת כְּמוֹ שֶׁאִמַּרְתָּ,¹⁹⁵⁵ אֵת עֲנֵי וְאֵת יָגִיעַ כְּפִי רָאָה אֱלֹהִים וַיֹּכַח אֶמֶשׁ ה' רָאָה אֵת הָעֵמֶל וְאֵת הָעֲבוּדָה הַקָּשָׁה שֶׁלִּי, וְהִ' בִּירַר שֶׁזֶהוּ הַשְׂכָּר שֶׁמִּגִּיעַ לִי¹⁹⁵⁶: (מג) וַיַּעַן לָבָן עֲנָה לִיעֶקֶב, וַיֹּאמֶר אֵל יַעֲקֹב כֹּךְ אָמַר לָבָן בְּתֻשׁוֹבְתוֹ לִיעֶקֶב: הַבְּנוֹת בְּנֹתַי הַבְּנוֹת כֹּאן (נְשׁוֹתַי שֶׁל יַעֲקֹב וְדִינָה) הֵן בְּעֵצֶם הַבְּנוֹת שֶׁלִּי, וְהַבְּנִים בְּנֵי וְהַבְּנִים שֶׁכֹּאן (בְּנֵי שֶׁל יַעֲקֹב), הֵם בְּעֵצֶם הַבְּנִים שֶׁלִּי, וְהַצֵּאֵן צֵאֵנִי וְהַצֵּאֵן שִׁישׁ לָךְ הוּא בְּעֵצֶם הַצֵּאֵן שֶׁלִּי,¹⁹⁵⁷ וְכֹל אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לִי הוּא וְכֹל מֵה שֶׁאַתָּה רוֹאֶה כֹּאן, בְּעֵצֶם שִׁישׁ לִי, וְלִבְנֹתַי מָה אַעֲשֶׂה לְאֵלֹהֵי הַיּוֹם אוֹ לְבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יִלְדוּ וְאִם הַכֹּל שֶׁלִּי, אִם הַבְּנוֹת וְהַבְּנִים וְהַרְכוּשׁ הֵם כּוֹלֵם שֶׁלִּי, אִיךְ אֶעֱלֶה עַל דַּעְתִּי לַעֲשׂוֹת דָּבָר רַע לְאֶחָד מֵהֶם, הֲרִי אָדָם אֵינוֹ רוֹצֵה לְהַרְעֵ לְבָנָיו וְלְבָנוֹתָיו¹⁹⁵⁸: (מד) וְעָתָה וְעַכְשִׁיו, לְאַחַר שֶׁהִתְבַּרֵּר שֶׁאֵנִי (לָבָן) לֹא רוֹצֵה לְהַזִּיק לָךְ (יַעֲקֹב),¹⁹⁵⁹ לָכֵה נִכְרַתָּה בְּרִית אֲנִי וְאַתָּה נִכְרוֹת בֵּינֵינוּ בְּרִית, אֲנִי (לָבָן) וְאַתָּה (יַעֲקֹב), וְהָיָה לְעֵד בֵּינֵי וּבֵינֶךָ וְכֹךְ הִ' יִהְיֶה לְעֵד בֵּינֵנוּ עַל שֶׁלֹּא נִזְיַק אֶחָד לְשֵׁנִי¹⁹⁶⁰: (מה) וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֶבְנֵי וַיְרִימֶהָ מִצֵּבָה יַעֲקֹב לְקַח אֶבֶן, וְזָקַף אֵת הָאֶבֶן שֶׁלְקַח כְּדִי שֶׁתִּשְׁמַשׁ לְמַצְבָּה וְשִׁתּוֹרָה שֶׁהִבְרִית תִּהְיֶה יְצִיבָה וְקִיִּימָת¹⁹⁶¹: (מו) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאַחֵיו יַעֲקֹב אָמַר לְבָנָיו: ¹⁹⁶² לְקַטּוּ אֶבְנִים (יַעֲקֹב אָמַר לְבָנָיו) תִּלְקַטּוּ אֶבְנִים, וַיִּקְחוּ אֶבְנִים וַיַּעֲשׂוּ גֵל בְּנֵי שֶׁל יַעֲקֹב לִיקַטּוּ אֶבְנִים עַד שֶׁהָיוּ מִסְפִּיק אֶבְנִים שֶׁהֵיָה נִיתֵן לַעֲשׂוֹת מֵהֵן גֵּל אֶבְנִים גְּדוֹל,¹⁹⁶³ וַיֹּאכְלוּ שֵׁם עַל הַגֵּל יַעֲקֹב, לָבָן וְקִרְוֵיהֶם אֶכְלוּ לֵיד גֵּל הָאֶבְנִים כְּדֹרְכָם שֶׁל כּוֹרְתֵי בְּרִיתוֹת¹⁹⁶⁴: (מז) וַיִּקְרָא לוֹ לָבָן יָגֵר שֶׁהָדוּתָא לָבָן קִרָא לְגַל הָאֶבְנִים בְּשֵׁם "יָגֵר

¹⁹⁵³ רש"י.

¹⁹⁵⁴ אונקלוס. רש"י: לא רצה יעקב לומר אלוקי יצחק, היות ואין הקב"ה מייחד את שמו על הצדיקים בחייהם, ולמרות שה' עצמו אמר על יצחק אלוקי יצחק, יעקב היה ירא לומר זאת ואמר במקום פחד. א"עף יראת השמים של יצחק היא שהועילה לי. רמב"ן: מדובר במידת הדין של מעלה.

¹⁹⁵⁵ אונקלוס + רשב"ם.

¹⁹⁵⁶ אונקלוס + רש"י. לפי רש"י הכוונה היא ללשון תוכחה, שה' בירר מה שייך לי. לפי הרמב"ן מדובר על לשון הוכחה, שה' הוכיח שהדברים הללו מגיעים לי. כלי יקר: ההוכחה שרק מפחד העונש לא רימית אותי לגמרי הוא שרק בגלל שה' התגלה אליך ואמר לך לא להזיק לי, אתה לא מזיק לי עכשיו.

¹⁹⁵⁷ ספורנו: לבן אמר שאם הוא היה נוטל מהצאן של יעקב, הרי שהוא בעצם היה נוטל את הצאן שלו, היות וכל הצאן שאצל יעקב הוא גנוב.

¹⁹⁵⁸ רש"י. א"ע: לאלה היינו תוספת ביאור על בנותי, מה אעשה לאלה. רמב"ן: לאלה היינו דרך חמלה.

¹⁹⁵⁹ ספורנו.

¹⁹⁶⁰ רש"י. רמב"ן: הברית תהיה לעד ביננו, או שמשוה שקיים לעולם יהיה עד על הברית (כמו האבן שהרים יעקב). לפי ספורנו, עיקר הברית הוא שיעקב לא יזיק ללבן.

¹⁹⁶¹ אונקלוס + ספורנו.

¹⁹⁶² רש"י. רמב"ן: יעב אמר זאת לקרוביו של לבן כיוון שלא רצה לומר זאת לחמיו, היות והיה נוהג כבוד בלבן. כך גם פירש את הקריאה לאחיו לאכול לחם, שלא קרא ללבן עצמו, כיוון שהיה נוהג כבוד בלבן. כמו"כ כתב שלבן הביא עימו את קרובי משפחתו, היות ולא רצה להביא אל יעקב אנשים נכרים כדי שלא יריבו עם יעקב בכח או שלא יחמדו ויגזלו מרכושו של יעקב. פירוש נוסף שכתב הוא שהכוונה היא שיעקב אמר דרך מוסר לנוכחים "אחי", כמו שאמר לרועים בשעה שהגיע אל חרן.

¹⁹⁶³ א"ע.

¹⁹⁶⁴ רמב"ן בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שאכלו שם לזיכרון. עניין נוסף עליו הסתפק הרמב"ן הוא האם הכוונה היא שהם אכלו לחם במנותק מהזבח, או שהכוונה האן היא שאכלו את הזבח עצמו.

סהדותא", שבלשון ארמית פירושו "גלעד", שגל האבנים הוא עד על הברית,¹⁹⁶⁵ ויעקב קרא לו גלעד ואילו יעקב קרא לגל האבנים בשם העברי "גלעד": (מח) ויאמר לבן לבן אמר ליעקב: הגל הזה עד ביני וביניך היום הגל הזה שבנינו ישמש היום לעד ביני לבן) לבינד (יעקב), על בן קרא שמו גלעד ולכן קרא גם לבן גלעד בשמו העברי "גלעד", כדי להדגיש שהגל משמש לעד על כריתת הברית עם יעקב¹⁹⁶⁶: (מט) והמצפה אשר אמר יצחק יקח ביני וביניך כי נסתר איש מרעהו המצפה הוא המקום על הר הגלעד, שבו הציב יעקב את האבן לעדות. התורה מסבירה מדוע נקרא מקום זה מצפה, ואומרת, שהסיבה לכך היא מכיוון שלבן אמר ליעקב שה' יצפה, יראה, שכל אחד מאיתנו יקיים את חלקו בברית, גם לאחר שנהיה רחוקים אחד מהשני ולא נראה אחד את השני¹⁹⁶⁷: (נ) אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי הברית היא שלא תעשה דבר רע לבנותי, ושלא תתחתן עם נשים נוספות על בנותי,¹⁹⁶⁸ אין איש עמנו אין אדם שיכול לדון אותנו כשנעבור על הברית,¹⁹⁶⁹ ראה אלהים עד ביני וביניך תראה שה' הוא המעיד על הברית שיש בינינו¹⁹⁷⁰: (נא) ויאמר לבן ליעקב: הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני וביניך זהו הגל וזהו האבן שמשמשת למצבה שהקמתי בינינו¹⁹⁷¹: (נב) עד הגל הזה ועדה המצבה גל האבנים והאבן שהקמת למצבה ישמשו לעדים, אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה (הגל הזה ישמש לעדות) שאני לבן) לא אעבור את הגל הזה,¹⁹⁷² ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה וכן אתה לא יכול לעבור את גל האבנים הזה ואת האבן שהקמת למצבה, כדי לעשות לי רעה, אולם מותר לך לעבור את המצבה כדי לקיים בינינו קשרי מסחר וכדומה¹⁹⁷³: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו האלוקים של אברהם (ה') והאלוהים של נחור (עבודה זרה) ישפטו בינינו שלא נעבור על הברית, לבן רצה שכל אחד מהם יישבע באלוקים שלו, יעקב באלוקי אברהם והוא עצמו באלוהי נחור,¹⁹⁷⁴ אלהי אביהם וכן בשם האלוהים של אביהם, תרח, נישבע גם כן (וגם שם זה הוא עבודה זרה),¹⁹⁷⁵ וישבע יעקב בפחד אביו יצחק יעקב נשבע במי שהיה אביו יצחק ירא ממנו, בה', שהוא לא יעבור את הגל כדי להרע ללבן¹⁹⁷⁶: (נד) ויזבח יעקב זבח זבח בהר הגלעד, יעקב שחט בהמות כדי לאוכלן בסעודה ובמשתה על הר הגלעד,¹⁹⁷⁷ ויקרא לאחיו לאכל לחם יעקב קרא לחבריו לאכול לחם, יעקב קרא

¹⁹⁶⁵ רש"י.

¹⁹⁶⁶ רמב"ן וספורנו.

¹⁹⁶⁷ רמב"ן + רש"י + א"ע. לפי רש"י, לבן ויעקב אמרו זה לזה שה' יראה אם כל אחד מהם עובר על דברי הברית. לפי הא"ע רק לבן אמר דברים אלה ליעקב, כפי ששמע מהפסוק הבא. כמו"כ, בביאור מקום המצפה כתב רש"י שהוא מקום גבוה בהר הגלעד. ספורנו: המצפה הוא מקום סמוך לגלעד. אנחנו ביארנו לפי הרמב"ן שכותב שזה היה מקום המצבה.

¹⁹⁶⁸ א"ע.

¹⁹⁶⁹ תרגום יונתן. לפי אונקלוס הכוונה היא שאין אדם אחר שמעיד על הברית.

¹⁹⁷⁰ אונקלוס ותרגום יונתן. ספורנו: ה' הוא שיפרע מאיתנו אם נעבור על הברית.

¹⁹⁷¹ אונקלוס. א"ע: יריתי מלשון להרים.

¹⁹⁷² רש"י.

¹⁹⁷³ רש"י.

¹⁹⁷⁴ א"ע.

¹⁹⁷⁵ ספורנו.

¹⁹⁷⁶ אונקלוס. ספורנו: לבן רצה שיישבע באלוהי תרח שהיה אביהם של אברהם ונחור, ויעקב נשבע רק בשם

אלוקיו של יצחק שאינו בן תרח, שה' הוא שישפט ביניהם.

¹⁹⁷⁷ רש"י.

גם לאנשים שהיו עם לבן וגם לקרוביו לאכול סעודה,¹⁹⁷⁸ וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם יַעֲקֹב, לבן ואנשיהם אכלו סעודה, וַיְלִינוּ בְּהָר וְכֵן יִשְׁנוּ יַעֲקֹב, לבן ואנשיהם בהר הגלעד:

בראשית פרק לב

(א) וַיִּשְׁכַּם לְבָן בַּבֶּקֶר לְבֵן קָם מוֹקֵדִם בְּבוֹקֶר,¹⁹⁷⁹ וַיִּנְשָׁק לְבָנָיו וּלְבָנוֹתָיו לְבֵן נִישַׁק אֶת נַכְדִּיו וְאֶת בְּנוֹתָיו,¹⁹⁸⁰ וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם לְבֵן בִּירַךְ אֶת נַכְדִּיו וּבְנוֹתָיו,¹⁹⁸¹ וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לְבָן לְמִקְמוֹ לְבֵן הַלֵּךְ וְחָזַר לְמִקְמוֹ: (ב) וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ יַעֲקֹב הַלֵּךְ לְדַרְכּוֹ, לְהַמְשִׁיךְ לִלְכַת לְאַרְץ כְּנָעַן, וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֹאכֵי אֱלֹהִים מְלֹאכֵי הַיָּם פָּגְעוּ אֶת יַעֲקֹב כְּדִי לְשַׁמֵּר עָלָיו בְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא הוֹלֵךְ בָּהּ¹⁹⁸²: (ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כִּי אֲשֶׁר רָאָם כֹּאֲשֶׁר יַעֲקֹב רָאָה אֶת הַמְּלֹאכִים, הוּא אָמַר: מַחְנֵה אֱלֹהִים זֶה הַמַּחְנֵה הַזֶּה הוּא מַחְנֵה אֱלֹהִים, וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵיִם יַעֲקֹב קָרָא לְמִקְמוֹ בּוֹ הוּא פָּגַשׁ אֶת מְלֹאכֵי הַיָּם בְּשֵׁם מַחְנֵיִם, עַל שֵׁם מַחְנֵה הָאֱלֹהִים שֶׁרָאָה שֵׁם¹⁹⁸³:

פרשת וישלח

(ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מְלֹאכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו יַעֲקֹב שֶׁלַח שְׁלִיחִים שִׁילְכוּ לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו, כְּדִי לְדַעַת אִם עֵשָׂו עַדִּיין כּוֹעֵס עָלָיו וְרוֹצֵה לְהוֹרֹגוֹ,¹⁹⁸⁴ אֶרְצָה שְׂעִיר (כְּשִׁיעֵקֵב שֶׁלַח אֶת הַשְּׁלִיחִים אֶל עֵשָׂו, הוּא שֶׁלַח אוֹתָם) אֶל אֶרֶץ שְׂעִיר,¹⁹⁸⁵ שְׂדֵה אָדוֹם יַעֲקֹב שֶׁלַח אֶת הַשְּׁלִיחִים לְמִקְוֵם מְסוּיִם בְּאֶרֶץ שְׂעִיר בּוֹ שׁוֹכְנִים בְּנֵי אָדוֹם. לֹא כָל אֶרֶץ שְׂעִיר הִייתָה עַדִּיין שִׁיכַת לְעֵשָׂו, וְהַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת שִׁיעֵקֵב שֶׁלַח אֶת הַשְּׁלִיחִים אֶל חַבֵּל

¹⁹⁷⁸ רש"י. כפי שראינו לעיל, לדברי הרמב"ן הכוונה היא גם ללבן, אלא שיעקב נמנע מפנייה ישירה אליו מפאת

כבודו.

¹⁹⁷⁹ אונקלוס.

¹⁹⁸⁰ אונקלוס + א"ע.

¹⁹⁸¹ ספורנו: כאשר אב מברך את צאצאיו, ראויה הברכה לחול יותר ממה שהיא ראויה לחול אם זר מברך אותם.

¹⁹⁸² א"ע. רש"י: היו אלה מלאכי א"י, שבאו ללוותו לארץ, ומדברים אלה אנו למדים שמלאכי א"י יכולים לצאת

מא"י לחו"ל, כל עוד מטרתם היא ללוות את הנכנס לא"י. רמב"ן: מראה המלאכים היה כדי להודיע ליעקב שיש איתו יותר ממה שיש עם עשיו.

¹⁹⁸³ אונקלוס. רש"י כתב שמנויים היינו שהיו כאן שתי מחנות של מלאכים, מחנה אחד של מלאכי חו"ל, ומחנה

אחד של מלאכי א"י. רמב"ן כתב שהכפילות היא כדרך השמות או שהכוונה היא למחנה אחד של מלאכי ה' ומחנה אחד של שליחים של בשר ודם.

¹⁹⁸⁴ אונקלוס + ספורנו. רש"י: היו אלה מלאכים של ממש. א"ע: היו אלה שליחים, אנשים רגילים מעבדיו של

יעקב. כמו"כ הסבר הא"ע ששעיר חוצצת בין חרן לארץ ישראל, ובכך חולק על רס"ג שסובר ששעיר היא דרומית

יותר. רמב"ן: יעקב היה מוכרח לעבור דרך ארצו של עשיו כדי להגיע חזרה אל המקום בא"י שהיה נמצא בו

יצחק, ולכן היה צריך לדעת אם עשיו עדיין כועס עליו. כמו"כ, הסביר הרמב"ן שהפרשה הזאת נכתבה כדי

להודיע שה' הציל את יעקב, ושיעקב עצמו לא בטח בצדקתו שה' יעזור לו. כמו"כ כתב הרמב"ן שיש בפרשה זו

רמז שכל מה שאירע ליעקב עם עשיו, יארע לנו תמיד עם בני עשיו, ולכן יש תמיד להתכונן לשלושה דברים:

תפילה, דורון ומלחמה. בסוף דבריו בפס' ד' כתב ששליחת המלאכים של יעקב מרמזת לכך שאנחנו נגרום

בעצמנו לנפילתנו בידי הרומאים על ידי שחלק מהיהודים בגדו והלשינו לרומאים. אזה"ח: הפסוק מסביר מה היה

הצורך של יעקב לשלוח מלאכים של ממש, וכתב שהיה זה משום שהיה צריך לשלוח את המלאכים לפניו,

כלומר, מצד שלא היה ניתן לעשות את השליחות על ידי בני אדם, שהרי עשיו היה אדם חשוב. עוד כתב

שהסיבה שיעקב שלח את השליחים היא מצד היותו של עשיו "אחיו". כמו"כ כתב שיש לחלק את דברי שליחותם

לשתי אפשרויות "אל עשיו", במקרה והוא עדיין שונא את יעקב, ו"אחיו" במקרה שכבר אינו שונא את יעקב, ועל

השליחים היה מוטל לברר את הדבר. עוד כתב שיעקב שלח מלאכים של ממש מכיוון שהם יכולים למהר ולהגיע

לפני עשיו, כאשר עשיו עדיין לא הספיק לצאת אל יעקב.

¹⁹⁸⁵ רש"י.

הארץ שהיה בשליטתו של עשיו¹⁹⁸⁶: (ה) וַיֵּצֵא אֹתָם לְאֶמֶר יַעֲקֹב צִוּוּהוּ אֶת הַשְּׁלִיחִים שֶׁשָּׁלַח: כֹּה תֹאמְרוּן לְאֹדְנֵי לְעֵשׂוֹ כֹּךְ תֹאמְרוּ לַעֲשׂוֹ שֶׁהוּא הָאֲדוֹן שְׁלִי,¹⁹⁸⁷ כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב (תֹאמְרוּ לַעֲשׂוֹ) כֹּךְ אָמַר יַעֲקֹב שֶׁהוּא עֲבָדְךָ, עִם לֶבֶן גְּרָתִי אֲנִי גֵרְתִי עִם לֶבֶן, בְּגַלְל שֶׁהוּרִי צִוּוּ אֹתִי לִלְכַת אֵלָיו, וְלֹא כִּדֵי לְבָרוּחַ מִפְּנֵיךָ (יַעֲקֹב רָצָה לְהַסְתִּיר מֵעֲשׂוֹ שֶׁהוּא יָדַע שֶׁעֲשׂוֹ רֹצֵחַ לְהַרְגוֹ אוֹתוֹ),¹⁹⁸⁸ וְאַחֲרַי עַד עָתָה וְהִתְאַחֲרִיתִי עַד עַכְשָׁיו, אֲנִי הִתְעַכְבְּתִי אֲצֵל לֶבֶן עַד עַכְשָׁיו¹⁹⁸⁹: (ו) וַיְהִי לִי שׂוֹר וְחֲמוֹר צֶאֱן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה יֵשׁ לִי הִרְבֵּה מְאֹד שׁוֹרִים, חֲמוֹרִים, וְהִרְבֵּה מְאֹד צֶאֱן וְעֲבָדִים וְשִׁפְחוֹת,¹⁹⁹⁰ וְאַשְׁלַחָה לְהַגִּיד לְאֹדְנֵי אֲנִי (יַעֲקֹב) שֶׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ (עֲשׂוֹ) שְׁלִיחִים, כִּדֵי שִׁיגִידוּ לְךָ שֶׁאֲנִי בֹא אֵלֶיךָ,¹⁹⁹¹ לְמִצְאָה חֵן בְּעֵינֶיךָ הַסִּיבָה שֶׁשֶׁלַחְתִּי לְהוֹדִיעַ לְךָ שֶׁאֲנִי בֹא הֵיא כִּדֵי שֶׁאֲנִי אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ, וְלִהְרָאוֹת לְךָ שֶׁאֲנִי (יַעֲקֹב) רֹצֵחַ לְהַתְנַהֵג אִיתְךָ (עֲשׂוֹ) בֶּאֱחוּוָה¹⁹⁹²: (ז) וַיֵּשְׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל יַעֲקֹב הַשְּׁלִיחִים שֶׁשָּׁלַח יַעֲקֹב חֲזָרוּ אֵלָיו, לְאַחֲרַי שֶׁעֲשׂוֹ אֶת שְׁלִיחוֹתָם,¹⁹⁹³ לְאֹמְרָם כֹּךְ אֹמְרוּ הַשְּׁלִיחִים בְּשַׁעַת שֶׁחֲזָרוּ לַיַּעֲקֹב: בָּאֲנִי אֶל אַחִיךָ אֶל עֲשׂוֹ אֲנַחְנוּ (הַשְּׁלִיחִים) הִגַּעְנוּ אֶל אַחִיךָ עֲשׂוֹ, וְהוּא עֲדִיין מִתְנַהֵג אִיתְךָ בְּרַשְׁעוֹת וְעֲדִיין שׁוֹנָא אוֹתְךָ,¹⁹⁹⁴ וְגַם הִלֵּךְ לְקִרְאָתְךָ וּבְנוֹסֵף לְכֹךְ שֶׁעֲשׂוֹ עֲדִיין שׁוֹנָא אוֹתְךָ, הוּא גַם יוֹצֵא לְקִרְאָתְךָ כִּדֵי לְהִלְחֵם,¹⁹⁹⁵ וְאַרְבַּע מְאוֹת אִישׁ עִמּוֹ עֲשׂוֹ יוֹצֵא לְקִרְאָתְךָ כִּדֵי לְהִלְחֵם, יַחַד עִם עוֹד אַרְבַּע מְאוֹת אֲנָשִׁים: (ח) וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד יַעֲקֹב הָיָה יָרָא מְאֹד כִּשְׁמַע אֶת תְּשׁוּבַת

¹⁹⁸⁶ דעת מקרא + ספורנו.

¹⁹⁸⁷ אונקלוס. לפי אונקלוס יוצא שיעקב אמר לשליחים ששלח שעשיו הוא האדון שלו. א"ע כתב שהסיבה לכך היא מכיוון שיעקב רצה שהשליחים ששלח יידעו שעשיו הוא האדון שלהם והם ידברו עם עשיו בכבוד. רמב"ן כתב הסבר נוסף, שיעקב אמר לשליחים שהם יאמרו לעשיו שעשיו הוא האדון שלו, אך אין הכוונה שיעקב אמר לשליחיו ממש שעשיו הוא אדונו. כמו"כ הסביר הרמב"ן שהסיבה שיעקב כיבד את עשיו היא מכיוון שעשיו הוא האח הבכור שלו, ודרך האח הצעיר יותר לכבד את אחיו הבכור, וכאשר יעקב לקח את הבכורה מעשיו, שגא עשיו את יעקב על כך, ועשיו יעקב הראה לעשיו שאין הוא מחשיב את עניין הבכורה.

¹⁹⁸⁸ אונקלוס + רשב"ם. רש"י: לא נהייתי שר וחשוב, אלא הייתי גר, ולכן לא כדאי לך לשנוא אותי על ברכת אבינו, שהרי הברכה לא התקיימה (היות והשוורים אינם נחשבים לא מטל השמים ולא משמני הארץ). הסבר נוסף שכתב הוא שגרתי בגימטריה היינו תרי"ג, ויעקב אמר לעשיו שבמשך השנים בהם הוא ישב אצל לבן, הוא שמר על תרי"ג מצוות ולא התקלקל מלבן. אה"ח: הסיבה שיעקב אמר לעשיו שהוא גר אצל לבן היא מכיוון שכך דרך האחים לספר זה לזה מה עבר על כל אחד מהם, ויעקב רצה להראות לעשיו שהם אחים רגילים המדברים אחד עם השני. הסבר נוסף שכתב אה"ח הוא שיעקב אמר שאין ראוי להרחיק אותו, שהרי הוא היה גר אצל לבן, למרות שלבן היה רמאי והם עדיין הסתדרו ביניהם, כך יעקב יכול להסתדר עם עשיו.

¹⁹⁸⁹ רשב"ם. ספורנו: יעקב אמר שהוא התעכב עד עתה ולכן לא היה יכול להשתחוות בפני עשיו עד עכשיו.

¹⁹⁹⁰ אונקלוס. בהסבר אמירת שור בלשון יחיד כתב רש"י שכך דרכו של עולם לקרוא להרבה שוורים במילה שור, ואילו א"ע כתב שזהו השם הכולל של כל המין של השוורים.

¹⁹⁹¹ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שיעקב שלח לעשיו לומר לו שיש לו הרבה רכוש ושהוא ישלח אליו דורון מהרכוש. א"ע: יעקב אמר שיעשה ככל מה שעשיו רוצה שהוא יעשה. ספורנו: יעקב אמר לעשיו שוודאי לו שישמח כשיידע שיש לו הרבה רכוש.

¹⁹⁹² רש"י.

¹⁹⁹³ רמב"ן, אלא שהתורה לא סיפרה את דבר השליחות, כיוון שאין בדבר צורך. כמו"כ, בהמשך הדברים כתב הרמב"ן שהשלוחים אפילו לא הגיעו אל עשיו, ועשיו לא קיבל את פניהם, אלא השליחים חקרו את מחנהו של עשיו כדי לברר מה מתכוון עשיו לעשות וענו לו שעשיו מתכוון לצאת נגד יעקב למלחמה.

¹⁹⁹⁴ אונקלוס + רש"י. רש"י: השליחים אמרו ליעקב שהוא אמר עליו שהוא אחיו, אך עשיו עודנו מתנהג ברשעות ועדיין שונא אותך. רשב"ם: הפשט אומר שעשיו קיבל את דבריו של יעקב ושמח על דבריו של יעקב ויוצא לקראת יעקב יחד עם ארבע מאות איש כדי לכבדו. אה"ח: השליחים אמרו שהם הלכו אל עשיו, ואמנם עשיו מראה כאילו שהוא אוהב את יעקב, אך הוא באמת שונא את יעקב. הסבר נוסף שכתב הוא שהשליחים עצמם אמרו לעשיו מצד אחד שיעקב הוא עבדו, ומצד שני הם הפחידו את עשיו בדברים קשים שלא יעיז להילחם עם יעקב. כלי יקר: השליחים ניסו לומר לעשיו שהוא אינו אחיו אלא עבדו, אך עשיו ענה להם שהוא אחיו ושהברכות התקיימו, ובכך הראה שהוא עדיין שונא את יעקב.

¹⁹⁹⁵ ספורנו. רמב"ן: בנוסף שעשיו לא ענה לנו, הרי שאנחנו יודעים שהוא הולך להתקיף אותך. אלא שאחרי שיעקב השתחוה לפני עשיו, עשיו שינה את גישתו ליעקב.

השליחים, ¹⁹⁹⁶ וַיֵּצֵר לוֹ יַעֲקֹב הַצֹּטֵעַר מְאֹד כִּשְׁמַע אֶת תְּשׁוּבַת הַשְּׁלִיחִים, ¹⁹⁹⁷ וַיִּחַן אֶת הָעַם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבְּקָר וְהַגְּמָלִים לְשָׁנֵי מַחְנוֹת יַעֲקֹב חֲצָה אֶת כָּל הָאֲנָשִׁים שֶׁהָיוּ אִתּוֹ, וְכֵן אֶת כָּל הַצֹּאן, הַבְּקָר וְהַגְּמָלִים שֶׁהָיוּ לוֹ, לְשָׁנֵי מַחְנוֹת ¹⁹⁹⁸: (ט) וַיֹּאמֶר כֵּךְ אָמַר יַעֲקֹב בְּשַׁעָה שֶׁהוּא חֲצָה אֶת הַמַּחְנוֹת: אִם יָבוֹא עֲשׂוֹ אֶל הַמַּחְנֶה הָאֶחָת וְהִכְהוּ אִם עָשִׂיו יָבוֹא וַיִּתְקִיף אֶת אֶחָד הַמַּחְנוֹת, ¹⁹⁹⁹ וְהָיָה הַמַּחְנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפִלִּיטָה הַמַּחְנֶה הַשֵּׁנִי יִשָּׂאֵר לְפִלִּיטָה עַל יְדֵי שֶׁהוּא יִסְפִּיק בִּינְתֵימֵי לְבָרוּחַ ²⁰⁰⁰: (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אָמַר בְּשַׁעָה שֶׁהוּא הַתְּפִלָּל אֶל ה': אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי אָבִי יִצְחָק הָאֱלֹקִים שֶׁל אֲבוֹתַי אַבְרָהָם וַיִּצְחָק, ²⁰⁰¹ יְקֹק הָאֱמֹר אֱלִי (אֱלֹקֵי אֲבוֹתַי) שֶׁהוּא ה' שֶׁאֲמַר אֱלִי בַחֲרוֹן: שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמִוְלַדְתְּךָ וַיֹּאמֶר עֲמֹד (ה' שֶׁאֲמַר לִי) תַחֲזֹר לְאַרְצְךָ וְלֹאֲרָץ מִוְלַדְתְּךָ, וְאֲנִי (ה') אֵיטִיב לְךָ (יַעֲקֹב) ²⁰⁰²: (יא) קָטַנְתִּי מִכָּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדְּךָ אֲנִי (יַעֲקֹב) קָטָן וְלֹא רָאוּי לְכָל הַחֲסָד וְהָאֱמֹת שֶׁאֲתָה (ה') עָשִׂיתָ אִתִּי שֶׁאֲנִי עַבְדְּךָ, וְלֹכֵן אֲנִי (יַעֲקֹב) יֵרָא שְׁמָא חֲטָא יִגְרוּם לִי לְהִימָסַר בִּידוֹ שֶׁל עָשִׂיו. ²⁰⁰³ (פִּירוּשׁ הַמִּילָה חֲסָד הֵיא כַּאֲשֶׁר רָאוּבֵן עוֹשֶׂה טוֹבָה לְשִׁמְעוֹן, בְּלִי שִׁמְעוֹן עָשָׂה אֵי פַעַם טוֹבָה לְרָאוּבֵן, וְאֵמֶת הֵיינו כִּשְׁרָאוּבֵן עוֹשֶׂה טוֹבָה לְשִׁמְעוֹן כַּתְּמוּרָה לְכַךְ שִׁמְעוֹן עָשָׂה לְרָאוּבֵן תְּמוּרָה לְפָנֵי כֵן), ²⁰⁰⁴ כִּי בְּמִקְלִי עָבַרְתִּי

¹⁹⁹⁶ אונקלוס.

¹⁹⁹⁷ אונקלוס. רש"י: וירא שמא יהרג, ויצר, שמא הוא עצמו יהרוג את עשיו. רשב"ם: למרות שהשלוחים ענו ליעקב שעשיו יוצא אליו כדי לכבדו, יעקב פחד שמא השלוחים טועים בדבריהם. כלי יקר: ויצר ליעקב על מיתתו של יצחק, כיוון שחשב שאם עשיו יוצא לקראתו, הרי שסימן הדבר שיצחק כבר מת, כמו שאמר עשיו שהוא יהרוג את יעקב לאחר מיתתו של יצחק.

¹⁹⁹⁸ אונקלוס.

¹⁹⁹⁹ רש"י.

²⁰⁰⁰ א"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שכעסו של עשיו יישכח לאחר שיכה את המחנה האחת. בפירושו השלישי כתב שה' יציל את המחנה השני. רש"י כתב שיעקב התקין עצמו לשלושה דברים: לדורון, תפילה ומלחמה, וכתב שאם עשיו יכה מחנה אחת, המחנה השני יתקיף אותו וינצח אותו וישאר לפליטה בעל כרחו של עשיו, וכוונת דבריו היא שה' הבטיח ליעקב שהוא עתיד להינצל ושה' יהיה עימו. הא"ע כתב על כך שדבריו של רש"י הם על דרך דרש, ולמרות שה' אמר ליעקב שזרעו יהיה כמו עפר הארץ, הרי שיעקב לא ידע אם הכוונה היא לצאצאים שלו שחיים עכשיו או שמא יעקב עתיד להוליד צאצאים נוספים, שהרי הנביא אינו יודע דבר אם ה' לא אומר לו זאת, כמו שלא ידע יעקב שיוסף חי, וממילא היה ה' יכול לקיים את הבטחתו ליעקב על ידי שרק יעקב לבדו יינצל. הסבר נוסף שכתב הא"ע לחששו של יעקב הוא שמא יעקב חטא, ובגלל זה לא יזכה להינצל (וכך כתב גם רש"י בפס' יא'). רמב"ן: אולי המחנה האחת תינצל. וכתב גם כן שדבר זה הוא ג"כ רמז לעתיד שזרעו של עשיו לא יצליח להשמיד את כל זרע ישראל, אלא רק יוכל להציק לישראל ולהרוג חלק מהם. כמו כן, בפסוק יג' דחה הרמב"ן את פירושו של הא"ע שיעקב חשש מכיוון שה' היה יכול לקיים את הבטחתו גם על ידי צאצאים אחרים, שהרי יעקב אומר לה' שאמר שייטיב עימו, משמע שיעקב הבין שה' יקיים את הבטחתו בצאצאים אלה. כמו כן, לו היו בניו של יעקב נהרגים, לא היה זה השמירה שהבטיח לו ה' בדרך כשהוא חוזר לארץ כנען. רשב"ם כתב (בפס' יא) שיעקב חשש למרות הבטחתו של ה' מכיוון שה' עשה עם יעקב כל כך הרבה חסדים, ויעקב עדיין לא שילם את נדרו. רמב"ן הסביר אחרת את עניין קטונתו וכתב שגם לאחר שה' עשה עם יעקב הרבה חסדים, ה' הבטיח לו שישמר עליו, ולכן לא היה ראוי לחשוש שמא יגרום החטא, אלא יעקב אמר שהוא לא ראוי בכלל שה' יבטיח לו שיעשה איתו חסדים.

²⁰⁰¹ רש"י: הסיבה שיעקב השתמש כאן בלשון אלוקי יצחק למרות שבעבר לא רצה להשתמש בלשון זו היא מכיוון שיעקב בעצם הזכיר לה' את הבטחתו בשעה שיצא מברך שבע, שם השתמש ה' גם כן בשם אלוקי יצחק בהתגלותו אל יעקב. ספורנו: יעקב הקדים לכך את שבחי המקום וחסדיו כמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתחילת תפילת העמידה.

²⁰⁰² אונקלוס.

²⁰⁰³ רש"י.

²⁰⁰⁴ את הביאור על חסד ואמת לקחנו מפירושו מצודות ביהושע פרק ב' פס' יב'. רש"י כאן פירש לגבי אמיתו שהכוונה היא שה' קיים את אמיתו דבריו ליעקב שהבטיח שישמור אותו. רמב"ן בשם האונקלוס פירש שהחסד היינו ההצלה שה' הציל אותו והאמת היינו שזכה יעקב לכל המחנה הזה. בשם עצמו פירש הרמב"ן שהחסדים עצמם כאשר הם קיימים נקראים אמת, מלשון אמנה. אה"ח: כמו שכאשר אדם עושה חסד לאדם שאינו יכול לקבל ממנו טובה חזרה, הרי שנקרא זה אמת, כך כשה' עושה חסד עם האדם, נקרא זה אמת, היות והאדם אינו יכול להחזיר חסד לה'. בפירושו נוסף כתב שהחסד היינו כל הרכוש שה' הביא ליעקב והאמת היינו שהוא לא

את הירדן הזה שהרי כאשר אני (יעקב) עברתי את נהר הירדן בלכתי לחרון, לא היה לי רכוש, אלא היה לי רק מקל,²⁰⁰⁵ ועתה הייתי לשני מחנות ועכשיו, יש לי כל כך הרבה רכוש ומשפחה גדולה עד שיש לי שני מחנות, ובכך רואים את החסד הגדול שאתה ה' עשית איתי: (יב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו תציל אותי עכשיו מידי אחי, כלומר, מידי עשיו,²⁰⁰⁶ כי ירא אנכי אתו (תציל אותי מידו של עשיו) שהרי אני ירא ממנו,²⁰⁰⁷ פן יבוא והפני אם על בנים שמא יבוא עשיו ויכה אותי על ידי שיכה את האימהות על בניהם. יעקב אומר שהוא חושש שמא יבוא עשיו ויהרוג את האימהות ואת ילדיהן, ובכך יחשב הדבר כאילו שהכה אותו עצמו²⁰⁰⁸: (יג) ואתה אמרת לי, היטב איטיב עמך (ה' אמרת לי) שאתה (ה') תיטיב עימי (יעקב),²⁰⁰⁹ ושמתני את זרעך כחול הים (וכן אמרת לי ה') שאתה תשים את צאצאיי כמו החול שעל שפת הים, אשר לא יספר מרב (אמרת לי שצאצאיי יהיו כמו חול הים) כמו שלא ניתן לספור את גרגירי החול שעל שפת הים, כך לא יהיה ניתן לספור את צאצאיי בגלל שהם יהיו רבים²⁰¹⁰: (יד) וילן שם בלילה ההוא באותו לילה, ישן יעקב בתוך המחנה שלו,²⁰¹¹ ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו יעקב לקח חלק ממה שהיה ברשותו כדי להכין מנחה לעשיו אחיו²⁰¹²: (טו) עזים מאתים ותשישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים בסך הכל לקח יעקב למנחה לעשיו: מאתיים (200) עיזים, עשרים (20) תישישים, מאתיים (200) רחלים, ועשרים (20) איילים²⁰¹³: (טז) גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים וערים עשרה וכן שלח יעקב לעשיו כמנחה: שלושים (30) גמלים שהן מניקות את בניהן, יחד עם בניהן, ארבעים (40) פרות, עשרה (10) פרים, עשרים (20) אתונות ועשרה (10) חמורים זכרים²⁰¹⁴: (יז) ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו כשיעקב נתן את המנחה ביד עבדיו, הוא שם כל עדר מבהמה של מין מסוים, בנפרד משאר מיני הבהמות, כדי שעשיו יראה שהיחס בין כמות הזכרים לנקבות

נתן ללבן לגזול את יעקב. בהמשך דבריו כתב אוה"ח שלפעמים אדם נגזל, וה' מחזיר לו ממקום אחר, אך אותו אדם מצטער, היות והוא חושב שהיה זוכה ביותר כסף לו לא היה נגזל, וכאן ה' נתן ליעקב את מה שלבן גזל ממנו מרכושו של לבן עצמו. ספורנו: האמת הוא קיום ההבטחות שהבטיח ה' לאבותיו של יעקב.²⁰⁰⁵ רש"י בפירוש עפ"י הפשט. בפירוש עפ"י הדרש כתב שהכוונה היא שעל ידי הכאה במקל, נבקע הירדן וכן היה יכול יעקב לעבור בהם.

²⁰⁰⁶ אונקלוס. רש"י: תציל אותי מידי אחי שאינו מתנהג איתי כמו אח, אלא מתנהג איתי כמו עשיו הרשע. אוה"ח: היו ליעקב שתי סיבות לפחד מעשיו: מצד זכותו של יצחק (בפסוק, הדבר בא לידי ביטוי במילה אחי) ומצד חוזקו של עשיו (המבוסא בפסוק בלשון עשיו). בפירוש נוסף כתב שיעקב אמר שה' יציל אותו, בין אם עשיו יתנהג עימו ברמאות ויראה כאילו שהוא אוהב את יעקב (מיד אחי) ובין אם מלכתחילה יצהיר עשיו על כוונתו לתקוף את יעקב (מיד עשיו). בהסברו האחרון כתב אוה"ח שהכוונה היא שיש שתי רשעויות בעשיו: מצד שהוא מבקש להרוג את אחיו ומצד מעשיו המוכרים כעשיו הרשע.

²⁰⁰⁷ אונקלוס.

²⁰⁰⁸ אונקלוס + רמב"ן.

²⁰⁰⁹ אונקלוס. רש"י: הכפל בא לומר שה' ייטיב לו בזכותו ובזכות אבותיו. רשב"ם: יעקב אמר לה' שלמרות שאינו מחוייב לקיים הבטחתו, שהרי יעקב עוד לא קיים את נדרו, בכל זאת עדיף שה' יקיים את הבטחתו היות וכן יראו כולם שה' מקיים את הבטחותיו (מעין מה שהתפלל משה על בני" במדבר). ספורנו: ראוי שתציל אותי למרות שאיני ראוי למען שמך. רמב"ן: יעקב אמר לה' שאם הוא קיים את חסדיו האחרים, כל שכן שראוי שיקיים את חסדו להציל אותו.

²⁰¹⁰ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לאמריה "כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דיברתי לך", כאשר הכוונה היא שה' יקיים את הבטחתו שהבטיח לאברהם, ולאברהם ה' אמר שישים את זרעו כחול הים אשר לא ייספר מרוב.

²⁰¹¹ אונקלוס + דעת מקרא.

²⁰¹² רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לדברים שאדם נושא בצרור בידו כמו אבנים טובות ובפירושו השלישי כתב שהכוונה היא לחולין, שמכל הדברים הפריש יעקב משער לפני כן.

²⁰¹³ רש"י: הנקבות צריכות פחות זכרים.

²⁰¹⁴ רש"י. בפירושו השני לגבי גמלים מיניקות כתב שהכוונה היא לזכרים שבאו יחד עם הנקבות.

שבכל עדר הוא יחס ראוי,²⁰¹⁵ וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו יַעֲקֹב אֲמַר לַעֲבָדָיו: עֲבְרוּ לְפָנַי לְכוּ לַפְּנִי בְּמַרְחָק מִהּ,²⁰¹⁶ וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר ותשאירו מרחק בין כל אחד מהעדרים. יעקב רצה שעל ידי הפרדת העדרים, ייראה הדבר בעיני עשיו כאילו שהמנחה היא גדולה יותר²⁰¹⁷: (יח) וַיֵּצֵא אֶת הָרְאִשׁוֹן יַעֲקֹב צִוּוּהוּ אֶת עַבְדוֹ הָרְאִשׁוֹן שֶׁהֵלֵךְ אֶל עֵשָׂו, לֵאמֹר כֹּךְ אֲמַר יַעֲקֹב בְּצִוּוֹי לַעֲבֵד הָרְאִשׁוֹן: כִּי יִפְגְּשֶׁךָ עֵשָׂו אַחִי כִּאֲשֶׁר עָשָׂו אַחִי יִפְגּוֹשׁ אוֹתְךָ, וְשָׂאֲלֶךָ וְעָשָׂו אַחִי יִשְׂאֵל אוֹתְךָ, לֵאמֹר כֹּךְ יִשְׂאֵל אוֹתְךָ עָשָׂו אַחִי (שלוש שאלות):²⁰¹⁸ (1) לְמִי אַתָּה מִי שֶׁלַח אוֹתְךָ,²⁰¹⁹ (2) וְאַנְּהָ תִּלְדָּךְ וְלִהְיֶכֶן אֶתְּהָ הוֹלֵךְ, (3) וְלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ וְלִמִּי אַתָּה מְבִיא אֶת הַמְּנַחָה הַזֹּאת שֶׁנִּמְצְאָת לַפְּנִיךָ²⁰²⁰: (ט) וְאַמְרָתָּ (יעקב אֲמַר לַעֲבָדוֹ הָרְאִשׁוֹן) אַתָּה תֹאמַר לַעֲשִׂי בְּתוֹבֶתְךָ כֹּךְ: לַעֲבָדְךָ לַיעֲקֹב אֲנִי הוּא עַבְדוֹ שֶׁל עַבְדְּךָ יַעֲקֹב,²⁰²¹ מְנַחָה הוּא שְׁלוּחָהּ וְכֵן תֹאמַר שֶׁאַתָּם הוֹלְכִים לְהַבִּיא מְנַחָה,²⁰²² לְאֲדֹנָי לַעֲשִׂי וְהַמְּנַחָה הַזֹּאת שֶׁנִּמְצְאָת לַפְּנִיכֶם הִיא מְנַחָה לַאֲדוֹנֵי עָשָׂו, שֶׁנִּשְׁלַחָה עַל יַדֵּי יַעֲקֹב,²⁰²³ וְהִנֵּה גַם הוּא אַחֲרֵינוּ וְגַם יַעֲקֹב מְגִיעַ אַחֲרֵינוּ²⁰²⁴: (כ) וַיֵּצֵא גַם אֶת הַשְּׂנִי גַם אֶת הַשְּׂלִישִׁי יַעֲקֹב צִוּוּהוּ גַם אֶת עַבְדוֹ הַשְּׂנִי וְגַם אֶת עַבְדוֹ הַשְּׂלִישִׁי לַעֲנוֹת כְּמוֹ שֶׁצִּוּוּהוּ אֶת הָעַבְדִּים הָרְאִשׁוֹן לַעֲנוֹת לַעֲשִׂי, גַם אֶת כָּל הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֵדֶרִים וְכֵן צִוּוּהוּ יַעֲקֹב גַם אֶת כָּל חֲמֶשֶׁת עַבְדָּיו שֶׁהִלְכוּ אַחֲרֵי הָעֵדֶרִים,²⁰²⁵ לֵאמֹר כֹּךְ צִוּוּהוּ יַעֲקֹב אֶת עַבְדָּיו: כִּדְבַר הַזֶּה תִּדְבְּרוּן אֶל עֵשָׂו בְּמִצְאָכֶם אֲתוֹ כֹּךְ תֹאמַרו לַעֲשִׂי כִּאֲשֶׁר אַתָּם תִּמְצְאוּ אוֹתוֹ (שֶׁאַתָּם עַבְדִּים שֶׁל יַעֲקֹב וְשֶׁהַמְּנַחָה הִיא לַעֲשִׂי)²⁰²⁶: (כא) וְאַמְרָתָּם אַתָּם תֹאמַרו לַעֲשִׂי: גַם הִנֵּה עֲבָדְךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ (תֹאמַרו לַעֲשִׂי) גַם יַעֲקֹב עַבְדְּךָ הוֹלֵךְ אַחֲרֵינוּ,²⁰²⁷ כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָּנָיו בְּמְנַחָה הַהֹלְכָת לְפָנָי (יעקב שֶׁלַח אֶת הַמְּנַחָה לַעֲשִׂי) מִכִּיּוּן שִׁיעֲקֹב אֲמַר בְּלִבּוֹ, שֶׁמֵּא, עַל יַדֵּי שְׁלִיחַת הַמְּנַחָה, אֲבִטֵּל אֶת רֹגְזוֹ שֶׁל עָשָׂו,²⁰²⁸ וְאַחֲרֵי כֵן אֲרִאֶה פָּנָיו וְלֹאֲחֵר שְׁלִיחַת הַמְּנַחָה, אֲנִי (יעקב)

²⁰¹⁵ רש"י + ספורנו.

²⁰¹⁶ רש"י.

²⁰¹⁷ רש"י. רשב"ם: כך הוא דרך כבוד. ספורנו: כדי שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר, וכך יהיה ערבוב בין הבהמות, ועשיו לא יראה את החכמה שבמנחה. רמב"ן: יש בכך רמז לעתיד שהצרות לא יבואו בבת אחת.

²⁰¹⁸ אה"ח: מילת לאמר באה לומר שגם אם עשיו לא ישאל בדיוק בלשון זו, אלא רק במשמעות הזו, וגם אם ישאל אדם אחר על המנחה, העבד צריך לענות לו כך.

²⁰¹⁹ רש"י. רשב"ם: למי אתה עבד.

²⁰²⁰ רש"י.

²⁰²¹ רש"י. ספורנו: יקב ציווה את עבדו להראות שאינו מכיר את עשיו, כדי שעשיו לא יחשוב שיעקב שלח לו את המנחה מחמת היראה.

²⁰²² אה"ח.

²⁰²³ רש"י.

²⁰²⁴ רש"י. רשב"ם: בדברים אלה רצה יעקב להטעות את עשיו ולברוח מכיוון אחר, כדי שלא יצטרך לפגוש את עשיו, ובאותו הלילה יעקב קם כיוון שהוא התכונן לברוח.

²⁰²⁵ א"ע.

²⁰²⁶ אונקלוס.

²⁰²⁷ כלי יקר: הסיבה שדברים אלה נאמרו בנפרד ממה שכתוב בפסוק הקודם שם כתוב "כדבר הזה..." היא מכיוון שיעקב אֲמַר לַעֲבָדָיו שֶׁגַם אֶל עָשָׂו לֹא יִשְׂאֵל אוֹתָם דְּבַר, הֵם יֹאמְרוּ לוֹ שִׁיעֲקֹב מְגִיעַ מֵאַחֲרֵיהֶם, כִּי לֹא יֵצֵא שֶׁהִכָּתוּב הָרְאִשׁוֹן שִׁיעֲקָה לַיעֲקֹב. ספורנו: לכל אחד מעבדיו אֲמַר יַעֲקֹב לומר לעשיו דבר מיוחד לאותו עבד, אך לכולם אֲמַר לומר לעשיו שהוא מגיע אחריהם.

²⁰²⁸ רשב"ם + רש"י. לפי"ז יוצא שיעקב אֲמַר אֶת הַדְּבָרִים בְּלִבּוֹ שֶׁהוּא רֹצֵה לְכַפֵּר אֶת פָּנָיו שֶׁל עָשָׂו, וּמִשָּׁה אֲמַר כֹּאן אֶת כּוֹוֹנָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּשִׁלְיַחַת הַמְּנַחָה. הַרְמַב"ן מְקַשֶּׁה עַל פִּירוּשׁ זֶה וְאוֹמֵר שֶׁבְּרֹר הַדְּבָר שֶׁזוֹ הִיִּיתָה מִחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּשִׁלְיַחַת הַמְּנַחָה, וְלֹא הָיָה שׁוֹם צוֹרֵךְ לומר זאת, וְכֵן לְדַבְרֵיהֶם הָיָה רְאוּי לומר אֶת מִחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מִיֵּד כְּשֶׁמְסוּפָר עַל סִיפּוֹר שְׁלִיחַת הַמְּנַחָה. לִכֵּן כָּתַב הַרְמַב"ן שֶׁהַעֲבָדִים הָיוּ צָרִיכִים לומר לעשיו שיעקב

אראה את פניו (של עשיו),²⁰²⁹ **אוֹלֵי יִשָּׂא פָּנָי** אולי, לאחר שעשיו יקבל את המנחה, הוא יראה לי סבר פנים יפות²⁰³⁰: **(כב) וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו** המנחה ששלח יעקב עברה לפניו,²⁰³¹ **וְהוּא לֹן בְּלִילָה הֵהוּא בַּמִּנְחָה** ובאותו הלילה ישן יעקב בתוך המחנה, ולא ישן בתוך האוהל שלו, כיוון שהיה מוכן להילחם²⁰³²: **(כג) וַיָּקָם בְּלִילָה הוּא יַעֲקֹב** קם באותו הלילה, **וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נַשְׂוֹי יַעֲקֹב** לקח באותו הלילה את שתי נשותיו, רחל ולאה, **וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו** וכן לקח יעקב באותו הלילה את שתי שפחותיו: בלהה וזלפה, **וְאֶת אֶחָד עֶשֶׂר יְלָדָיו** וכן לקח יעקב את אחד עשר בניו,²⁰³³ **וַיַּעֲבֹר אֶת מַעְבְּרַיְבָק** יעקב עבר יחד עם כל בני משפחתו במעבר נהר שנקרא נחל יבק²⁰³⁴: **(כד) וַיִּקְחֶם יַעֲקֹב** לקח את משפחתו,²⁰³⁵ **וַיַּעֲבִרֶם אֶת הַנַּחַל יַעֲקֹב** העביר את משפחתו את נחל יבוק, **וַיַּעֲבֹר אֶת אֲשֶׁר לוֹ** וכן העביר יעקב את כל הרכוש לגדה השנייה של הנחל²⁰³⁶: **(כה) וַיֵּתֶר יַעֲקֹב לְבָדוֹ** לאחר שכל משפחתו של יעקב עברה את נחל יבוק, יעקב נשאר לבדו. (יעקב שכח פכים קטנים בצד השני של הנחל, ולכן חזר יעקב למקום בו עברו הוא ומשפחתו את הנחל, וכך יצא שיעקב נשאר שם לבדו),²⁰³⁷ **וַיֵּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר** היה איש שנאבק עם יעקב עד שהגיע הזמן של עלות השחר (תחילת הבוקר). לפי חז"ל הכוונה היא לשרו של עשיו²⁰³⁸: **(כו) וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכַל לוֹ שָׂרוֹ** של עשיו ראה שהוא אינו מצליח להכריע את יעקב,²⁰³⁹ **וַיִּנָּע בְּכַף יָרְכוֹ** שרו של עשיו נגע בכף הירך של יעקב,²⁰⁴⁰ **וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבָקוֹ עִמּוֹ** כף ירכו של יעקב נקעה כאשר שרו של עשיו נאבק עם יעקב. כף ירכו של יעקב יצאה ממקומה בזמן המאבק²⁰⁴¹: **(כז) וַיֵּאמֶר שָׂרוֹ** של עשיו אמר ליעקב: **שְׁלַחֲנִי כִּי עָלָה**

שלח לו את המנחה כדי לכפר את פניו, ואין הכוונה באכפרה פניו לביטול הרוגז, אלא הכוונה היא מלשון לכבד את פניו.

²⁰²⁹ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שהסיבה שיעקב, בנוסף לשליחת המנחה, גם אמר לכל אחד מעבדיו מה לומר לעשיו היא כדי שיתכפרו פניו.

²⁰³⁰ תרגום יונתן.

²⁰³¹ רש"י עפ"י הפשט. עפ"י הדרש כתב שהכוונה היא שגם יעקב היה שרוי בצער על שהיה צריך לעשות את כל זה. ספורנו: הכוונה היא שיעקב וידא שכל המנחה עוברת לפי הסדר הנכון.

²⁰³² אונקלוס + רמב"ן.

²⁰³³ אונקלוס, ולפירושו אין קשה מכך שהכתוב לא סיפר על דינה, כיוון שהתורה רק דיברה על בניו הזכרים של יעקב. רש"י: את דינה שם יעקב בתיבה כדי שלא ייתן בה עשיו את עיניו, ועל כך נענש יעקב, שמא אם דינה הייתה נישאת לעשיו, עשיו היה חוזר למוטב.

²⁰³⁴ רש"י. לפי הא"ע והרמב"ן, הכוונה היא שכאן מסופר על כך שיעקב עצמו עבר את נחל יבוק כדי לבדוק אם המים ימנעו מכולם לעבור שם, ולאחר מכן חזר יעקב כדי לקחת את משפחתו ולהעבירם את הנחל.

²⁰³⁵ אונקלוס.

²⁰³⁶ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שיעקב ציווה על כולם לעבור לפניו.

²⁰³⁷ רש"י. ספורנו: לאחר שיעקב וידא שכולם הלכו לפניו, הוא נשאר לבדו.

²⁰³⁸ רש"י, וכתב מספר אפשרויות לפרש את המילה ויאבק: א. מלשון שהיו מעלים אבק ברגליהם. ב. מלשון

קשירה, שהרי שני אנשים שרבים אחד עם השני, מחבקים זה את זה כדי להפיל אחד את השני, מעין קשירה. כמו"כ כתב רש"י בשם חז"ל שהכוונה היא לשרו של עשיו. רשב"ם: המלאך נאבק עם יעקב כדי שלא יוכל לברוח, וכך יראה יעקב את קיום דבר ה' שאמר שעשיו לא יוכל להזיק לו. כלי יקר: הכוונה היא ליצר הרע שמצא מקום לפתות את יעקב, לאחר שיעקב החשיב יותר מידי את הרכוש, ולאחר שהגיע עלות השחר, התייאש היצר

מהכשלת יעקב.

²⁰³⁹ אונקלוס. ספורנו: הסיבה ששרו של עשיו לא היה יכול להכריע את יעקב היא בגלל שיעקב היה תמיד דבק

בה'.

²⁰⁴⁰ אונקלוס. ספורנו: שרו של עשיו אמר ליעקב את החטאים שבהם עתידים בניו לחטוא, ולכן, לרגע סרה

דבקו של יעקב מה' בחושו על כך, ובזמן הזה הצליח המלאך לפגוע בכף ירכו של יעקב. רמב"ן: מלכתחילה, זה היה המנדט של המלאך, רק לפגוע בכף ירכו של יעקב. רשב"ם בפס' כט' כתב שהמלאך היה יכול לפגוע בכף ירכו של יעקב מפני שיעקב רצה לברוח, וכך הוא עונשם של המנסים לברוח מקיום דבר ה', כמו יונה

הנביא.

²⁰⁴¹ רש"י.

הַשָּׁחַר תִּיתֶן לִי לִלְכַת, שֶׁהָרִי כָּבֵד עֲלֵה הַשָּׁחַר, כִּבְרֵה הַגִּיעַ בּוֹקֵר, וְאֲנִי צָרִיךְ לּוֹמֵר שִׁירָה לִפְנֵי ה' בַּיּוֹם,²⁰⁴²
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב עֲנֵה לְשֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו: לֹא אֶשְׁלַחְךָ כִּי אִם בְּרַכְתָּנִי אֲנִי לֹא אֶתֶן לְךָ לִלְכַת אֲלֵא אִם כֵּן אֶתֶּךָ
תִּבְרַךְ אוֹתִי²⁰⁴³: (כַּחַ) וַיֹּאמֶר אֱלֹוֵי שֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו שֶׁאֵל אֶת יַעֲקֹב: מִה שְׁמֹךְ מֵהוּ הַשֵּׁם שֶׁלְךָ, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
יַעֲקֹב עֲנֵה לְשֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו שֶׁשְׁמוֹ הוּא יַעֲקֹב: (כַּט) וַיֹּאמֶר שֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו אֲמַר לִיעֲקֹב: לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד
שְׁמֹךְ לֹא יִיאֲמַר יוֹתֵר שֶׁשְׁמֹךְ הוּא יַעֲקֹב,²⁰⁴⁴ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל אֲלֵא מֵעַתָּה יִיאֲמַר שֶׁשְׁמֹךְ הוּא "יִשְׂרָאֵל",²⁰⁴⁵ כִּי
שְׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אַנְשִׁים וְתוֹכַל (הַסִּיבָה שֶׁמֵעַתָּה יִיקְרָא שֶׁמֶךְ יִשְׂרָאֵל הִיא מִכְיוּן שֶׁ-) שֶׁאַתָּה נֹאבֶקֶת
עִם מִלְאָךְ ה' וְעִם אַנְשִׁים (עֲשִׂיו וּלְבָן) וַיְכֹוֹלֶת לְהֵם, הֵם (מִלְאָךְ ה', עֲשִׂיו וּלְבָן) לֹא הִצְלִיחוּ לְהַכְרִיעַ אוֹתְךָ²⁰⁴⁶:
(ל) וַיִּשְׂאֵל יַעֲקֹב שֶׁאֵל אֶת שֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו, וַיֹּאמֶר כֹּךְ אֲמַר יַעֲקֹב בְּשֶׁאֲלַתּוֹ לְשֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו: הַגִּידָה נָא
שְׁמֹךְ תֹּאמַר לִי עַכְשִׂיו מֵהוּ הַשֵּׁם שֶׁלְךָ,²⁰⁴⁷ וַיֹּאמֶר שֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו עֲנֵה לִיעֲקֹב: לְמַה זֶה תִּשְׂאֵל לְשִׁמִּי מְדוּעַ
אַתָּה רֹצֵה לְדַעַת אֶת שְׁמִי, הָרִי אֵין לָנוּ (הַמְלֹאכִים) שֵׁם קְבוּעַ, אֲלֵא בְּכָל פֶּעַם שֶׁה' מְטִיל עֲלֵינוּ שְׁלִיחוֹת
חֲדָשָׁה, מִשְׁתַּנֵּה הַשֵּׁם שֶׁלָנוּ,²⁰⁴⁸ וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שֵׁם שֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו בִּירַךְ אֶת יַעֲקֹב בַּמְקוֹם בּוֹ נֹאבְקוֹ²⁰⁴⁹: (לֵא)
וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמְקוֹם פְּנִיָאֵל יַעֲקֹב קָרָא אֶת שֵׁם הַמְקוֹם בּוֹ נֹאבֶק עִם הַמְלָאָךְ בְּשֵׁם "פְּנִיָאֵל",²⁰⁵⁰ כִּי
רְאִיתִי אֱלֹהִים פְּנִים אֶל פְּנִים (הַסִּיבָה שֶׁיַעֲקֹב קָרָא לַמְקוֹם זֶה בְּשֵׁם פְּנִיָאֵל הִיא מִכְיוּן שֶׁהוּא אֲמַר) רֵאִיתִי
מִלְאָךְ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים, וְנֹאבֶקֶתִי עִימוֹ,²⁰⁵¹ וְהִנְצִיל נַפְשִׁי וּבְכָל זֹאת הַצְּלַחְתִּי לְהַצִּיל אֶת נַפְשִׁי: (לֵב) וַיִּזְרַח
לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עֶבֶר אֶת פְּנִיָאֵל כַּאֲשֶׁר יַעֲקֹב עֶבֶר אֶת פְּנִיָאֵל, הַשֶּׁמֶשׁ זָרַח וְכִבְרֵה הַגִּיעַ בּוֹקֵר,²⁰⁵² וְהוּא
צֹלַע עַל יְרֵכּוֹ כַּאֲשֶׁר הַשֶּׁמֶשׁ זָרַח, יַעֲקֹב הִיא צוֹלַע עַל הִירַךְ שֶׁלוֹ, יַעֲקֹב הִיא צוֹלַע בְּגִלְל הִירַךְ שֶׁלוֹ, שֶׁהָרִי
שֵׁרוֹ שֶׁל עֲשִׂיו גָּרַם לְנִקְעַת בִּירְכּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב²⁰⁵³: (לֵג) עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּזְשָׁה אֲשֶׁר עַל

²⁰⁴² רש"י. רשב"ם: עכשיו שעלה השחר, צריך אתה להמשיך בדרכך.
²⁰⁴³ אונקלוס. רש"י: דרישתו של יעקב הייתה ששרו של עשיו יודה לו על הברכות. רשב"ם: הברכה היא שהוא לא יזקק בדרך. אוה"ח: הברכה היא שלא יהיה לו נזק מנקיעת רגלו וכן בגלל שיעקב הכיר שהעומד לפניו הוא מלאך, השתדל יעקב לברך אותו. ספורנו: יעקב היה יכול להימנע מלשלח את המלאך, כיוון שצדיקים גדולים יותר ממלאכים.
²⁰⁴⁴ אונקלוס. רש"י: כוונת דברי המלאך היא שלא יאמרו יותר שהברכות באו אליו בעקבה ובמרמה, אלא הברכות באו בשררה וגילוי פנים, ובעתיד יתגלה אליו ה' בבית אל ויחליף את שמו של יעקב לישראל, ושם יהיה המלאך וידה ליעקב על הברכות.
²⁰⁴⁵ אונקלוס.
²⁰⁴⁶ תרגום יונתן. רשב"ם: שרית מלשון עשייה. ספורנו: מלשון פיקוד ושררה. א"ע בפרק לג' פסוק י' כתב שהכוונה היא שיעקב נחשב לשר יחד עם המלאכים ועם בני האדם החשובים.
²⁰⁴⁷ אונקלוס. אוה"ח: יעקב ידע שאין למלאכים שם קבוע, אלא הוא רצה לדעת מהו שמו של המלאך בשליחותו.
²⁰⁴⁸ רש"י. אוה"ח: המלאך אמר ליעקב שאין שום סיבה שישאל לשמו. רמב"ן: המלאך אמר ליעקב שאין שום תועלת בידיעת שמו, היות ורק כאשר מתפללים אל ה' זוכים לתשועה, ולכן יש לפנות אל ה' ולא אל המלאכים. ספורנו: לא ניתן לבטא בשם את מהותו.
²⁰⁴⁹ אונקלוס. רש"י: יעקב לא רצה להמתין עד שיגיע לבית אל כדי שהמלאך יודה לו על הברכות, אלא הכריח את המלאך להודות לו על הברכות כבר עתה.
²⁰⁵⁰ אונקלוס.
²⁰⁵¹ אונקלוס + אוה"ח. הסיבה שהוספנו בביאור את עניין המאבק הוא משום שיעקב הרי ראה מלאכים לפני כן ולא עשה שום דבר בעקבות זאת.
²⁰⁵² רש"י עפ"י הפשט. עפ"י הדרש הכוונה היא שהשמש זרחה בשביל יעקב, כדי לרפא אותו מצליעתו, והשעות שהשמש מיהרה לשקוע כשיעקב יצא מבאר שבע, כדי שהוא יתפלל בהר המוריה, חזרה השמש לזרוח מהר עכשיו כדי לרפא אותו. א"ע בפרק לג' פסוק י': הכוונה היא שהשמש זרחה במקום בנקודת הזמן בו היה יעקב, שהרי בכל מקום בעולם יש נקודת זמן שונה.
²⁰⁵³ רש"י. רשב"ם: עד לזריחת השמש, לא היה יעקב צולע על ירכו, ורק עכשיו התחיל לצלוע.

כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה לֹא זִכְרוֹן עַל גְּבוּרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וְעַל הַנֶּס שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ בְּמַאֲבָק עִם הַמַּלְאָךְ, לֹא אוֹכְלִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם אֵת גִּיד הַנֶּשֶׂה (אֶחָד הַגִּידִים שֶׁנִּמְצָאִים בְּסִמּוּךְ לִירֵךְ),²⁰⁵⁴ כִּי נִגַּע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּשֶׂה (הַסִּיבָה שֶׁאִסּוּר לֵאכּוֹל אֶת גִּיד הַנֶּשֶׂה הֵיא מְכִיוּן שֶׁ-) כִּשֶׁהַמַּלְאָךְ נִגַּע בְּכַף יָרֵךְ שֶׁל יַעֲקֹב, הוּא נִגַּע בְּגִיד הַנֶּשֶׂה:

בראשית פרק לג

(א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו יַעֲקֹב זָקַף אֶת עֵינָיו,²⁰⁵⁵ וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֹשֶׂה בָּא וְעָמוּ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ בְּשַׁעַר שֵׁעֵבַק זָקַף אֶת עֵינָיו הוּא רָאָה שֶׁעָשָׂה בָּא אֱלֹהֵי וְאִיתוֹ הֵיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת (400) אַנְשִׁים, וּבְכַךְ הִבִּין שֶׁעָשָׂה לֹא הִתְרַצָּה בְּמִנְחָה שֶׁהוּא (יַעֲקֹב) שָׁלַח לוֹ (לְעֵשָׂו),²⁰⁵⁶ וַיַּחֲזֵק אֶת הַיְלָדִים עַל לְאָה וְעַל רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת יַעֲקֹב חִילַק אֶת בָּנָיו בְּאוֹפֵן שֶׁכָּל אֶחָד מִבָּנָיו הֵיחָד עִם אִמּוֹ: בְּנֵי לְאָה הֵיוּ עִם לְאָה, בְּנֵי רָחֵל הֵיוּ עִם רָחֵל וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת הֵיוּ עִם בְּלָהָה וְזִלְפָּה. הַסִּיבָה שֶׁיַּעֲקֹב נִהַג כֵּךְ הֵיא מְשׁוּם שֶׁהוּא הָאִמִּין שֶׁכָּל אַחַת מֵהָאִמְהוֹת תִּגַּן עַל בְּנֵיהָ בְּצוּרָה טוֹבָה בְּיוֹתֵר²⁰⁵⁷: (ב) וַיִּשָּׂם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יְלָדֵיהֶן רִאשׁוֹנָה יַעֲקֹב שֶׁם אֶת הַשְּׁפָחוֹת (בְּלָהָה וְזִלְפָּה) וְאֶת בְּנֵיהֶן (דָּן, נַפְתָּלִי, גָּד וְאִשֶּׁר) רִאשׁוֹנִים, וְאֶת לְאָה וְיְלָדֵיהָ אַחֲרָנִים וְאֶת לְאָה וְיְלָדֵיהָ (רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְהוּדָה, יִשְׁשַׁכַּר וְזְבוּלוּן) שֶׁם יַעֲקֹב לְאַחַר הַשְּׁפָחוֹת וּבְנֵיהֶן, וְאֶת רָחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָנִים וְאֶת רָחֵל וְיוֹסֵף שֶׁם יַעֲקֹב אַחֲרֵי לְאָה וּבְנֵיהָ²⁰⁵⁸: (ג) וְהוּא עָבַר לְפָנֵיהֶם יַעֲקֹב הִתְקַדַּם וְנִעְמַד לְפָנָיו כָּל מִשְׁפַּחְתּוֹ, כְּדֵי שֶׁאִם עָשָׂה יִרְצָה לְהִלָּחֵם, עָשָׂה יִלָּחֵם בּוֹ רְאוּשׁוֹ,²⁰⁵⁹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה שִׁבְעַת פְּעָמִים עַד גְּשָׁתוֹ עַד אַחֲרָיו יַעֲקֹב הִשְׁתַּחֲוּהוּ עַל הָאָרֶץ שִׁבְעַת פְּעָמִים עַד שֶׁהִגִּיעַ אֶל אַחֲרָיו עָשָׂה רֵץ לְקִרְאָתוֹ עָשָׂה רֵץ לְקִרְאָתוֹ יַעֲקֹב, וַיַּחֲבֹקְהוּ עָשָׂה חִיבַק אֶת יַעֲקֹב, מְכִיוּן שֶׁהוּא הִתְמַלֵּא בְּרַחֲמִים כְּאִשֶּׁר רָאָה אֶת יַעֲקֹב מִשְׁתַּחֲוּהוּ לְפָנָיו שִׁבְעַת פְּעָמִים,²⁰⁶⁰ וַיַּפֵּל עַל צְוָאָרוֹ וַיִּשְׁקָהוּ עָשָׂה נָפַל עַל צְוָאָרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וְנִשַּׁק לוֹ,²⁰⁶¹ וַיִּכְבְּדוּ עָשָׂה וַיַּעֲקֹב בְּכּוֹ: (ד) וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו עָשָׂה זָקַף אֶת עֵינָיו, וַיֵּרָא אֶת הַנְּשִׂים וְאֶת הַיְלָדִים עָשָׂה רָאָה אֶת נְשׁוֹתָיו וּבְנֵיו שֶׁל יַעֲקֹב,²⁰⁶² וַיֹּאמֶר עָשָׂה שָׂאֵל אֶת יַעֲקֹב: מִי אֵלֶּה לָךְ מִיָּהֶם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שִׁישׁ לְךָ, הֵאֵם הֵם מִשְׁפַּחְתְּךָ אוֹ עַבְדֶּיךָ,²⁰⁶³ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב עָנָה לְעֵשָׂו: הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדְּךָ אֵלֶּה הֵם הַיְלָדִים אוֹתָם נָתַן ה' לְעַבְדְּךָ (לְיַעֲקֹב)²⁰⁶⁴: (ו) וְהַגִּשְׁוֹן הַשְּׁפָחוֹת הִנֵּה וְיְלָדֵיהֶן הַשְּׁפָחוֹת הִתְקַרְבוּ אֶל עָשָׂה יַחַד עִם בְּנֵיהֶן,²⁰⁶⁵

²⁰⁵⁴ רש"ב"ם, ונחלקו המפרשים עם האיסור נהג כבר בזמנו של יעקב או רק לאחר מתן תורה זכר למאבקו של יעקב עם המלאך. ספורנו: איסור אכילת הגיד הוא כדי להראות שנזק זה אינו נחשב אצלנו לדבר מהותי.

²⁰⁵⁵ אונקלוס.

²⁰⁵⁶ ספורנו.

²⁰⁵⁷ למשמעות.

²⁰⁵⁸ רש"י: אחרון אחרון חביב.

²⁰⁵⁹ רש"י.

²⁰⁶⁰ רש"י.

²⁰⁶¹ רש"י: יש ניקוד על המילה וישקהו, ויש חולקים בביאור הטעם לכך. יש אומרים שלא נשק לו בכל ליבו, שהרי הלכה היא שעשוי שונא את יעקב, ויש אומרים שבאותה שעה נכמרו רחמיו ונשק לו בכל ליבו.

²⁰⁶² אונקלוס.

²⁰⁶³ רש"י. א"ע: עשוי שאל עת יעקב מיהם האנשים שעומו או מי הם אלה שהם שלו.

²⁰⁶⁴ א"ע. רמב"ן: יעקב לא ענה לגבי נשותיו מדרך צניעות, אך עשוי הבין שאלה הם נשותיו מתשובתו של יעקב.

²⁰⁶⁵ אונקלוס.

וּתְשַׁתְּחוּיֶנּוּ הַשְּׁפָחוֹת וּלְדִיהֶן הַשְּׁתַּחֲוֹ לַעֲשׂוֹ ²⁰⁶⁶: (ז) וַתִּגַּשׁ גַּם לֵאמֹר וַיִּלְדִּיהָ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה גַם לָאָה וּבְנֵיהָ נִיגְשׁוּ אֶל עֲשׂוֹ וְהַשְּׁתַּחֲוֶה לוֹ, וְאַחֵר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרַחֵל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה וְלֵאחֵר שְׁנִיגְשׁוּ לָאָה וּבְנֵיהָ וְהַשְּׁתַּחֲוֶה לַעֲשׂוֹ, נִיגְשׁוּ יוֹסֵף וְרַחֵל וְהַשְּׁתַּחֲוֶה לַעֲשׂוֹ ²⁰⁶⁷: (ח) וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ שֶׁאֵל אֶת יַעֲקֹב: מִי לָךְ כָּל הַמִּנְחָה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגַשְׁתִּי מֵיָהֵם כָּל הָאֲנָשִׁים שֶׁשִּׁלַּחְתָּ עִם הַמִּנְחָה, מִדּוּעַ שִׁלַּחְתָּ אֶת כָּל הַמִּנְחָה, ²⁰⁶⁸ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב עֵנָה לַעֲשׂוֹ, לְמִצָּא חֵן בְּעֵינַי אֲדַנִּי (יַעֲקֹב אָמַר לַעֲשׂוֹ) הַסִּיבָה שֶׁשִּׁלַּחְתִּי לָךְ אֶת כָּל הַמִּנְחָה הַזֹּאת הִיא כְּדִי לְמִצּוֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ: (ט) וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ עֲשׂוֹ אָמַר לַעֲקֵב: יֵשׁ לִי רֵב יֵשׁ לִי מִסְפִּיק מִמּוֹן מִשְׁלִי וְלִכֵּן אֵינִי צָרִיךְ אֶת הַמִּנְחָה שֶׁשִּׁלַּחְתָּ לִּי, ²⁰⁶⁹ אָחִי יְהִי לָךְ אֲשֶׁר לָךְ כָּל מַה שֶּׁשִּׁיֵּךְ לָךְ אָחִי יִהְיֶה לָךְ, תִּשְׁאִיר לָךְ אֶת כָּל מַה שֶּׁשִּׁיֵּךְ לָךְ ²⁰⁷⁰: (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אָמַר לַעֲשׂוֹ: אֵל נָא בְּבַקְשָׁה אֶל תֹּאמַר לִי שְׂאֵנִי אֲשִׁיר אֶצְלִי אֶת מַה שֶּׁשִּׁיֵּךְ לִי וְשִׁלָּא אֶתֶן לָךְ אֶת הַמִּנְחָה, ²⁰⁷¹ אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ (יַעֲקֹב מִמְשִׁיךְ בְּדַבְרָיו אֶל עֲשׂוֹ) אִם אֲנִי (יַעֲקֹב) מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ (עֲשׂוֹ), וְלִקְחֹת מִנְחָתִי מִיָּדִי (אִם מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ) אֶתֶּה תִּיקַח אֶת הַמִּנְחָה שְׁלִי, בְּגַלְל שְׁתֵּי סִיבוֹת: כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ כְּרֹאֵת פְּנֵי אֱלֹהִים הַסִּיבָה הַרְאֵשׁוֹנָה שֶׁרָאוֹי שְׁתִּיקַח אֶת הַמִּנְחָה שְׁלִי הִיא מִכִּיוּן שֶׁכֹּאשֶׁר אֲנִי (יַעֲקֹב) רָאִיתִי אֶת פָּנֶיךָ (עֲשׂוֹ) הִיָּה הַדְּבָר חֹשֵׁב בְּעֵינַי כֹּאִילוֹ רָאִיתִי אֶת פָּנָיו שֶׁל הַמֶּלֶאךָ, וּמִמִּילָא אֶתֶּה תַעֲשֶׂה לִּי כְּבוֹד גָּדוֹל אִם תִּיקַח מִיָּדִי אֶת הַמִּנְחָה, ²⁰⁷² וְתִרְצֵנִי וְסִיבָה שְׁנֵיִּי שֶׁרָאוֹי שְׁתִּיקַח אֶת הַמִּנְחָה שְׁלִי הִיא מִכִּיוּן שֶׁאֶתֶּה הַתְּפִיִּסֶת אִיתִי וּמַחֲלַת לִי עַל מַה שֶּׁחֲטָאתִי לָךְ שֶׁלִּקְחֹתִי מִמְךָ אֶת הַבְּרִכוֹת. קְבַלְתָּ הַמִּנְחָה תִּרְאֶה שֶׁהַתְּפִיִּסֶת אִיתִי ²⁰⁷³: (יא) קַח נָא אֶת בְּרִכְתִּי אֲשֶׁר הִבָּאת לָךְ תִּיקַח עִכְשָׁיו אֶת

²⁰⁶⁶ בדעת מקרא עמד על הסיבה להבדל בין תיאור ההשתחויה אצל השפחות שם כתוב "ותשתחוין" לבין התיאור אצל רחל ולאחיה שם כתוב שהשתחוון, משום שאצל השפחות היו שתי שפחות והן נחשבות לעיקר ביחס לילדיהן, לעומת רחל ולאחיה שהשתחוון בנפרד, ולכן, כשכתוב וישתחוון, הרי שהדבר כולל גם את רחל ולאחיה. ²⁰⁶⁷ רש"י: הסיבה שכתוב כאן יוסף לפני לאה, למרות שאצל שאר האמהות כתוב קודם האם ולאחיה מן הבנים היא מכיוון שיוסף אמר שרחל הייתה יפת תואר וחשש שמא עשיו ייתן את עיניו באימו, ולכן חשב שהוא יכול לעמוד לפני עשיו ולמנוע ממנו לקחת את רחל, ובשכר זה זכה לברכת עלי עין. רש"י: פשוט כך דרה של תורה להזכיר קודם את האיש, ואילו בשאר האימהות אין מוזכר אחד מהשבטים. ²⁰⁶⁸ רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י מדרשו כתב שהכוונה היא למלאכים שהיו דוחפים את עשיו ואנשיו, ולא היו מניחים לו להתקרב, גם אחרי שאמרו שעשיו הוא נכדו של אברהם ובנו של יצחק, עד שאמרו שהוא אחיו של יעקב, ואז נתנו לעשיו להתקרב. ספורנו: מהו המנחה ששלחת אליי, האם הוא מנחה של כבוד או שחשבת שאני זקוק לדברים האלה ורצית לעשות עימי חסד. א"ע: מיהו זה שרצית לשלוח אליו דורון או מנחה. רמב"ן: בזמן שהעבדים של יעקב הגיעו אל עשיו, עשיו לא רצה לקבל מעבדי יעקב את המנחה ובכלל לא דיבר איתם, אלא שעשיו ידע שיעקב שלח אליו מנחה (אם מחמת שהבין על ידי השליחים הראשונים, שיעקב שלח אליו את המנחה, או ששמע במחנהו שיעקב הביא לו מנחה, או שלא היה אדם אחר שהיה יכול לשלוח את המנחה) ולכן שאל עשיו את יעקב למי כל המנחה הזו.

²⁰⁶⁹ ספורנו. ²⁰⁷⁰ אונקלוס. רש"י: כאן הודה לו על הברכות, שישאיר אצלו גם את הברכות. אה"ח: עשיו אמר ליעקב שלא יעזור לו נתינת המנחה כדי שהם יתקרבו, אלא על יעקב לקחת חזרה את המנחה, וכך יוכל עשיו לומר שהוא מתנהג עם יעקב בדרך אחווה, לא בגלל שהוא קיבל את המנחה. ²⁰⁷¹ רש"י. אה"ח: הכוונה היא שיעקב אמר לעשיו שאמנם היה ניכר אחווה יותר גדולה אם עשיו היה מתייחס יפה ליעקב גם ללא נתינת המנחה, אך עכשיו, לאחר שיעקב כבר שלח לעשיו את המנחה, ראוי שעשיו יקבל את המנחה, ובעשיית חסד זו, בלקיחת המנחה, ייחשב הדבר לאחווה גדולה יותר. ²⁰⁷² רש"י, וכתב שיעקב הזכיר את עניין ראיית המלאך, כדי שעשיו יפחד מעט. ספורנו: הכוונה היא שכמו שהמנהג הוא שכאשר רואים אדם חשוב (הנקרא בפסוק אלוקים) מביאים לו מנחה, כך אני מביא לך מנחה כאשר אני רואה אותך. א"ע כתב שיש שכתבו שהמלאך בא אל יעקב כדי לחזק את ליבו שכמו שהוא, המלאך, לא היה יכול ליעקב, כך שאר בני האדם לא יוכלו ליעקב. ²⁰⁷³ רש"י. ספורנו: אתה קיבלת אותי בסבר פנים יפות. רמב"ן: תקבל אותי ברצון על ידי המנחה כמו שה' מקבל בצון את האנשים על ידי שהם מקריבים לפניו את הקרבנות.

המנחה שהובאה לך ושטרחתי לשלוח לך אותה,²⁰⁷⁴ **בִּי חֲנַנִי אֱלֹהִים** כיוון שהי ריחם עליי,²⁰⁷⁵ **וְכִי יֵשׁ לִי כָל** (ועל ידי שהי ריחם עליי, הוא נתן לי כל מה שאני צריך) ויש לי כל מה שאני צריך,²⁰⁷⁶ **וַיִּפְצַר בּוֹ יַעֲקֹב** דחק בעשיו לקבל את המנחה, יעקב ניסה לשכנע את עשיו לקבל את המנחה,²⁰⁷⁷ **וַיִּקַּח** לאחר שיעקב שכנע אותו, עשיו לקח את המנחה מידי של יעקב: **(יב) וַיֹּאמֶר** עשיו אמר ליעקב: **נִסְעָה וְנִלְכָה** ניסע מכאן ביחד ונלך,²⁰⁷⁸ **וְאֵלֶיךָ לְנִגְדֶךָ** ואני אלך יחד איתך בצמוד אליך כדי ללוות אותך²⁰⁷⁹: **(יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יַעֲקֹב** אמר לעשיו: **אֲדֹנָי יְדַע** אדוני עשיו, אתה הרי יודע, **כִּי הִילַדְתִּים רַפִּים** (אתה אדוני עשיו יודע) שהילדים הם עדיין קטנים,²⁰⁸⁰ **וְהֵצֵאן וְהִבְקֵר עָלַי** והצאן והבקר שהן עלות, שהן מגדלות את הצאן הצעיר, מוטלות על אחריותי, ואני צריך להוליך אותן לאט,²⁰⁸¹ **וְדַפְקוּם יוֹם אֶחָד** ואם יום אחד אנחנו נדחק את הצאן ללכת מהר יותר מיכולתו, **וְנָמְתוּ כָּל הַצֹּאן** כל הצאן ימות²⁰⁸²: **(יד) יַעֲבֹר נָא אֲדֹנָי לְפָנַי עִבְדְּךָ** עשיו אדוני יעבור לפניי שאני (יעקב) עבדו, וכך אתה לא תתעכב בגללי,²⁰⁸³ **וְאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאַטִּי** ואני אנהיג את הצאן בנחת,²⁰⁸⁴ **לְרַגְלֵךְ הַמְּלֵאכָה אֲשֶׁר לְפָנָי** (אני אנהיג את הצאן בנחת) בקצב שאני צריך להוליך אותם, לפי יכולת הצאן ללכת,²⁰⁸⁵ **וְלְרַגְלֵי הַיְלָדִים** וכן אנהיג את הילדים בנחת, לפי הקצב שהם יכולים ללכת,²⁰⁸⁶ **עַד אֲשֶׁר אָבֵא אֵל אֲדֹנָי שְׁעִירָה** אני (יעקב) אנהיג את הצאן ואת הילדים בנחת, בקצב שהם יכולים ללכת, עד שנגיע אל אדוני עשיו שנמצא בשעיר²⁰⁸⁷: **(טז) וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ** עשיו אמר ליעקב: **אֲצִיגָה נָא עִמָּךְ מִן הָעַם אֲשֶׁר אֵתִי** אשאיר איתך חלק מארבע מאות האנשים שנמצאים כאן איתי, כדי שהם יוכלו ללוות אותך,²⁰⁸⁸ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב** אמר לעשיו: **לָמָּה זֶה אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינַי אֲדֹנָי** למה מצאתי חן בעיניך אדוני עשיו, שתשאיר איתי חלק מהאנשים שלך, עדיף שלא תעשה לי שום טובה בהשאת האנשים²⁰⁸⁹: **(טז) וַיֵּשֶׁב בַּיּוֹם הַהוּא**

²⁰⁷⁴ אונקלוס. רש"י: ברכה נקראת מנחה כיוון שהיא באה כאשר האדם מברך בשלום אדם מכובד כאשר פוגש אותו. רמב"ן: המנחה נקראת מנחה היות והוא שולח לאדם אחר ממה שה' בירך אותו. המנחה שיש להביא אל המלך נקראת מס.
²⁰⁷⁵ אונקלוס.
²⁰⁷⁶ רש"י, וכתב שההבדל בין לשונו של עשיו שאמר שיש לו רב, יותר מצרכו, ללשונו של יעקב שאמר שיש לו כל צרכו.
²⁰⁷⁷ תרגום יונתן.
²⁰⁷⁸ רש"י עפ"י אונקלוס. ספורנו: כוונת עשיו הייתה שילכו יחד אל שעיר.
²⁰⁷⁹ רש"י.
²⁰⁸⁰ א"ע.
²⁰⁸¹ רש"י.
²⁰⁸² רמב"ן: יעקב לא אמר על הילדים שהם ימותו היות ולא רצה להוציא דבר זה מהפה, אך גם זו הייתה כוונתו.
²⁰⁸³ רש"י.
²⁰⁸⁴ אונקלוס + רש"י.
²⁰⁸⁵ רש"י. א"ע הסתפק אם משמעות לרגל היינו בגלל או שהכוונה היא לפי יכולת הליכת הרגל. בפירוש המילה מלאכה כתב בהתחלה שהכוונה היא למלאכת רעיית הצאן, ולאחר מכן כתב שהכוונה היא ליכולת, כמו שכתב רש"י.
²⁰⁸⁶ רש"י.
²⁰⁸⁷ אונקלוס. רש"י: מלכתחילה לא היה בכוונתו של יעקב ללכת יותר מסוכות, אלא שיעקב חשב לעצמו שאם בדעתו של עשיו לעשות לו דבר רע, הרי שהוא ימתין עד שיעקב יגיע אליו לשעיר, ובאמת בזמן המשיח יעקב יגיע לשעיר. רמב"ן כתב לפי דבריו בתחילת פרשת וישלח, שיעקב היה מוכרח לעבור דרך ארץ שעיר בדרך חזרה לארץ כנען. יעקב אמר לעשיו שאם יעבור דרך שעיר, יוכל עשיו לכבדו שם, אך לא היה זה נדר שיעקב יגיע אל שעיר.
²⁰⁸⁸ אונקלוס.
²⁰⁸⁹ רש"י. אוה"ח: יעקב אמר לעשיו שהוא מעדיף למצוא חן בעתיד בעיניו.

עָשׂוּ לְדַרְכּוֹ שְׁעִירָה עֲשׂוּ חֹזֵר בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם לְדַרְכּוֹ לִלְכַת אֶל שְׁעִיר²⁰⁹⁰: (יז) וַיַּעֲקֵב נָסַע סִכְתָּה יַעֲקֹב נֹסַע אֶל הָעִיר סוֹכוֹת, וַיִּבֶן לֹא בַיִת כְּאִשֶׁר יַעֲקֹב הִגִּיעַ אֶל סוֹכוֹת, הוּא בָּנָה לְעַצְמוֹ בֵּית שֵׁם,²⁰⁹¹ וְלִמְקַנְהוּ עָשָׂה סִכְתָּה וְאֵילוּ לְמִקְנָה שְׁלוֹ, בָּנָה יַעֲקֹב סוֹכוֹת, עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סִכְתָּה עַל שֵׁם הַסּוֹכוֹת שֶׁבָּנָה יַעֲקֹב לְבַהֲמוֹתָיו, קָרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הָעִיר שֶׁבָּה שֶׁהָיָה בְּשֵׁם סוֹכוֹת: (יח) וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלָם עִיר שְׁכָם יַעֲקֹב הִגִּיעַ בְּשִׁלּוֹם אֶל הָעִיר שְׁכָם, לֹא שָׂרְעָה לוֹ פּוֹרְעֵנוֹת,²⁰⁹² אֲשֶׁר בְּאַרְצָן כְּנַעַן הָעִיר שְׁכָם נִמְצְאָת בְּאַרְץ כְּנַעַן, בְּבֵאוֹ מִפְּדֵן אֲרָם יַעֲקֹב הִגִּיעַ אֶל הָעִיר שְׁכָם כְּאִשֶׁר הוּא הָיָה בְּדַרְכּוֹ מִחוּרָן אֶל מָקוֹם מְגוּרֵי אֲבִיו,²⁰⁹³ וַיַּחֲזֵן אֶת פְּנֵי הָעִיר יַעֲקֹב הִקִּים אֶת הַמְּחַנָּה שְׁלוֹ מוֹל הָעִיר שְׁכָם²⁰⁹⁴: (יט) וַיִּקַּח אֶת חֶלְקֵת הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוֹ יַעֲקֹב קָנָה אֶת חֶלְקֵת הַשְּׂדֵה שֵׁם פֶּרֶס אֶת מָקוֹם אוֹהֵלוֹ (חֶלְקֵת הַשְּׂדֵה שֶׁמוֹל הָעִיר שְׁכָם),²⁰⁹⁵ מִיַּד בְּנֵי חַמּוֹר אָבִי שְׁכָם בְּמֵאָה קְשִׁיטָה יַעֲקֹב קָנָה אֶת חֶלְקֵת הַשְּׂדֵה מִיַּדוֹ שֶׁל חַמּוֹר, אֲבִיו שֶׁל שְׁכָם, תְּמוֹרֵת מֵאָה מִטְּבֻעוֹת מִיּוֹחַדוֹת וּמוֹבַחְרוֹת שֶׁנִּקְרְאוֹת קְשִׁיטָה²⁰⁹⁶: (כ) וַיַּצֵּב שָׁם מִזְבֵּחַ יַעֲקֹב הִקִּים מִזְבֵּחַ בְּחֶלְקֵת הַשְּׂדֵה שֶׁקָּנָה,²⁰⁹⁷ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה, עֶבֶד יַעֲקֹב לִפְנֵי הָאֵל שֶׁהוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (אֱלֹהֵי יַעֲקֹב), כְּאִשֶׁר הַכּוֹוֹנָה הִיא שֶׁה' הוּא אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְלִכֵּן הוּא הִצִּיל אֶת יַעֲקֹב מִכָּל הַקְּמִים עֲלָיו²⁰⁹⁸:

²⁰⁹⁰ אונקלוס. רש"י: עשיו חזר לבדו וארבע מאות האנשים שאיתו נשטמו ממנו, והקב"ה נתן להם שכרם בימי דוד שלא הזכיר על ידי דוד.

²⁰⁹¹ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא לכך שלא היה מקום ליעקב לגור בעיר סוכות, ולכן הוא בנה לעצמו בית מחוץ לעיר סוכות. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שיעקב בנה לעצמו בית מבוצר עם מגדל גבוה כדי להתגונן בפני עשיו. רש"י: יעקב שהה בעיר סוכות במשך שמונה עשר חודשים, ובימות הקיץ שהה בסוכות ובימות החורף שהה בבית. על כך הקשו בשפ"ח שהרי מפשט הכתובים עולה שיעקב בנה את הבית לצורך עצמו ורק לצורך המקנה בנה את הסוכות. אחת התשובות שעונה על כך היא שרש"י רצה לומר את חשבון השנים ששהה יעקב בשכם, דהיינו, שמונה עשר חודשים. בסוף הפרק, הא"ע כתב שיעקב שהה בשכם להרבה זמן, בערך שבע שנים, שהרי שמעון ודינה היו קטנים בשעה שנכנס יעקב לארץ כנען, ובאמת לפירושו של רש"י יוצא ששמעון היה בערך בגיל בר מצווה כשהרג את תושבי העיר שכם.

²⁰⁹² א"ע. רש"י: שלם בגופו שהתרפא מצליעתו, שלם בממונו שלא היה חסר לו דבר מכל המנחה שנתן לעשיו ושלם בתורתו שלא שכח את תלמודו בביתו של לבן. רש"י: שם המקום נקרא שלם, ושלם היא עיר של אדם בשם שכם, ודחה את פירושו של רש"י באומרו שאין צורך לומר שיעקב הגיע אל העיר שכם שלם בממונו, שהרי יעקב לא היה חסר הרבה בשביל הבאת המנחה אל עשיו. רמב"ן: כל עוד שהיה יעקב בסוכות ולא נכנס לארץ ישראל, חשש יעקב שמא עשיו יתקיף אותו, וכאשר הגיע לארץ כנען שהוא ארץ מגורי אביו, ידע יעקב שעכשיו יהיה לו לשום בגלל שעשיו לא יעיז לתקוף אותו כשהוא סמוך לאביו, וכן חשב שיעזרו לו אנשי הארץ במקרה ויתקיפו אותו, שהרי אביו היה נשיא אלוקים בארץ, וכן חשב שזכות הארץ תציל אותו, ועכשיו שהגיע לעיר שכם שנמצא בארץ כנען, ידע שיזכה לשבת בשלווה.

²⁰⁹³ ספורנו. רש"י: סיבת ההדגש היא לומר שכמו שיעקב יצא מפדן ארם שלם, כך הגיע אל העיר שכם שלם.

²⁰⁹⁴ אונקלוס. רמב"ן: יעקב לא רצה להיות אורח בתוך העיר עצמה, אלא רצה שתחילת ביאתו לארץ תהיה על ידי שיגיע אל מקום ששייך לו, ולכן חנה בשדה שמחוץ לעיר וקנה אותה. מעשה זה הוא רמז לכך שהאזור של שכם הוא המקום שייכבש בהתחלה כשבני ישראל ייכנסו לארץ ישראל לכבוש אותה.

²⁰⁹⁵ אונקלוס. א"ע: הסיבה שהתורה הזכירה את קניית השדה היא כדי ללמדנו שיש מעלה גדולה לארץ ישראל, וכל מי שיש לו חלק בארץ, הרי שהדבר שוב כחלק בעולם הבא. ספורנו: יעקב בנה שם את המזבח מכיוון שזהו על דרך איך נשיר את שיר ה' על אדמת הכר, ורק בכניסתו לארץ ישראל היה יכול לבנות מזבח.

²⁰⁹⁶ רש"י.

²⁰⁹⁷ אונקלוס.

²⁰⁹⁸ אונקלוס + רש"י. רש"י: יעקב קרא למזבח על שם הנס של ה' אלוקי ישראל. רמב"ן: דרך האנשים היה לשלב את שמו של ה' בשמות שקראו (כמו צוריאל או חננאל). על דרך האמת פירש שהכוונה היא לכך שיעקב חקוק תמיד תחת כסא הכבוד.

בראשית פרק לד

(א) וַתַּצֵּא דִינָה בַת לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרֵאוּת בְּכַנּוֹת הָאָרֶץ דִּינָה, בתה של לאה, אותה ילדה לאה ליעקב, יצאה כדי לראות בנימוסי והנהגות בנות העיר שכם²⁰⁹⁹: (ב) וַיֵּרָא אֶתָּה שָׁכֶם בֶּן חַמּוֹר הַחִוִּי נָשִׂיא הָאָרֶץ שָׁכֶם בֶּן חַמּוֹר מהעם החיוי שהיה נשיא הארץ ראה את דינה,²¹⁰⁰ וַיִּקַּח אֶתָּה וַיִּשְׁכַּב אִתָּה וַיַּעֲנֶה שָׁכֶם בֶּן חַמּוֹר לקח את דינה בניגוד לרצונה ועשה בה דברים שאינם צנועים: (ג) וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַת יַעֲקֹב נפשו של שכם נדבקה בדינה בת יעקב,²¹⁰¹ וַיֶּאֱהָב אֶת הַנְּעָר שָׁכֶם אהב את דינה, וַיְדַבֵּר עַל לֵב הַנְּעָר שָׁכֶם נִיסָה לִשְׁכַּנֵּעַ אֶת דִּינָה שֶׁתִּסְכִּים לְהַתְּחַתֵּן אִתּוֹ²¹⁰²: (ד) וַיֹּאמֶר שָׁכֶם אֶל חַמּוֹר אָבִיו שָׁכֶם אמר לאביו חמור, לֵאמֹר כֹּךְ אִמַּר שָׁכֶם בְּדַבְרֵי אֵל אָבִיו: קח לי את הילדה הזאת לאשה תחתן אותי עם הילדה הזאת, עם דינה²¹⁰³: (ה) וַיַּעֲקֹב שָׁמַע כִּי טָמְאָה אֶת דִּינָה בְּתוֹ יַעֲקֹב שָׁמַע שֶׁשָׁכֶם טִימָא אֶת דִּינָה בְּתוֹ בכך שנהג בה בחוסר צניעות,²¹⁰⁴ וּבָנָיו הָיוּ אֶת מְקַנְהוּ בְּשָׂדֵה בְּנֵי יַעֲקֹב הָיוּ עִם הַמְקַנְהָ שֶׁלּוֹ בְּשָׂדֵה,²¹⁰⁵ וַהֲחַרְשׁ יַעֲקֹב עַד בָּאָם יַעֲקֹב שֶׁתַּק וְלֹא עָשָׂה דָבָר עַד שֶׁבָּנָיו חָזְרוּ מֵהַשָּׂדֵה²¹⁰⁶: (ו) וַיֵּצֵא חַמּוֹר אָבִי שָׁכֶם אֶל יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ חַמּוֹר, אָבִיו שֶׁל שָׁכֶם, יָצָא אֶל יַעֲקֹב (שהיה בחלקת השדה שקנה מחוץ לעיר שכם) כדי לדבר אִתּוֹ²¹⁰⁷: (ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשָּׂדֵה בְּשִׁמְעָם כֹּאשֶׁר שָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב אֶת הַסִּיפּוֹר עִם דִּינָה, הֵם חָזְרוּ מֵהַשָּׂדֵה וְנִכְנְסוּ לְבֵיתָם,²¹⁰⁸ וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים בְּנֵי יַעֲקֹב נָהִיו עֲצוּבִים, וַיַּחַר לָהֶם מְאֹד בְּנֵי יַעֲקֹב כַּעֲסוּ מְאֹד, כִּי נִבְלָה עֲשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל לְשָׁכֶם אֶת בַּת יַעֲקֹב (הסיבה שבני יעקב כעסו מאוד היא מכיוון ש- שָׁכֶם עָשָׂה עִם אַחֻתָם מַעֲשֵׂה שֶׁל קְלוֹן כֹּאשֶׁר הוּא עָשָׂה לֵה דְבָרִים שֶׁאִינֶם צְנוּעִים,²¹⁰⁹ וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה וְגַם אֲצֵל אֻמוֹת הָעוֹלָם, הִיָּה חוֹק שֶׁאִסּוּר לַעֲשׂוֹת אֶת הַמַּעֲשִׂים שֶׁעָשָׂה שָׁכֶם²¹¹⁰: (ח) וַיְדַבֵּר חַמּוֹר אִתָּם חַמּוֹר

²⁰⁹⁹ תרגום יונתן + רשב"ם. רש"י: הסיבה שדינה כאן מיוחסת ללאה היא כדי להשוות את שתייהן, ששתייהן היו יצאניות. רמב"ן: הזכיר שהיא בת לאה כדי להסביר מדוע דווקא שמעון ולוי נקמו את נקמתה, והתורה גם הזכירה שלא הולידה את דינה ליעקב כדי לומר שכל האחים קנאו בה. אה"ח: דינה הייתה בת בין בנים, ולכן קרה מה שקרה.

²¹⁰⁰ אונקלוס. אה"ח: הדגש על כך ששכם היה נשיא הארץ הוא מכיוון שהתורה מסבירה מדוע אף אחד לא בא לעזרתה של דינה.

²¹⁰¹ ספורנו: בניגוד לאמנון ששנא את תמר לאחר המעשה. כמו"כ הסביר שהסיבה שדבקה נפשו של שכם בדינה היא בגלל היותה בת יעקב שהיא אדם מכובד בעיני האומות. הרמב"ן בפסוק יב' כתב שסיבת הדבקות היא בגלל יופיה של דינה, אלא שהתורה לא כתבה דבר על יופיה מכיוון שהיופי שלה הוא שגרם למכשול.

²¹⁰² רש"י, ואמר שיעקב קנה את חלקת השדה הקטנה ובזבז על כך הרבה ממון, וכאשר היא תתחתן איתו, כל העיר יהיה שלה. א"ע: שכם דיבר עם דינה דברים רכים ודברי ניחומים.

²¹⁰³ אונקלוס.

²¹⁰⁴ אונקלוס.

²¹⁰⁵ אונקלוס.

²¹⁰⁶ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שיעקב חיכה ולא הגיב היא כדי שבניו יידעו שאנשי שכם הם אויבים שלו ויידעו להישמר מהם. אה"ח: יעקב שלח אליהם שליח כדי להחזירם, ובינתיים המתין להם.

²¹⁰⁷ ספורנו: חמור הגיע לדבר עם בניו של יעקב לפני שיעקב יספיק להגיב למעשה בנו.

²¹⁰⁸ אונקלוס.

²¹⁰⁹ אונקלוס.

²¹¹⁰ רש"י, שהאומות גדרו את עצמם שלא לענות בתולות. רמב"ן: הנבלה היא בישראל אך האומות אינם מקפידים על כך, שהרי הכנענים היו שטופים בזימה כמו שראינו שהאבות דאגו לומר על נשותיהם שהיא אחותם כפי שראינו אצל אברהם ויצחק.

דיבר עם יעקב ובניו, **לֵאמֹר** כך אמר חמור ליעקב ובניו: ²¹¹¹ **שָׁכַם בְּנֵי חֲשֵׁקָה נִפְשׁוּ בְּבִתְכֶם** נפשו של שכם חשקה להתחתן עם בתך דינה, שכם בני רוצה להתחתן עם דינה בת משפחתכם, ²¹¹² **תָּנוּ נָא אֶתְּהָ לּוֹ לְאִשָּׁה** תתנו עכשיו את דינה לשכם לאישה ²¹¹³: **(ט) וְהִתְחַתְּנוּ אִתְּנוּ אִתְּנוּ**, בני יעקב, תתחתנו איתנו, **בְּנִיתֵיכֶם תִּתְּנוּ לָנוּ וְאֵת בְּנֵיתֵינוּ תִקְחוּ לָכֶם** אתם תיתנו לנו את בנותיכם כדי שנתחתן איתן, ואת הבנות שלנו אתם תוכלו לקחת כדי להתחתן איתן: **(י) וְאִתְּנוּ תֵשְׁבוּ אִתְּנוּ** (בני יעקב) תשבו איתנו יחד בארץ, **וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לְפָנֵיכֶם** הארץ תהיה פתוחה בפניכם, אתם תוכלו להסתובב בארץ בחופשיות, ²¹¹⁴ **שָׁבוּ אִתְּנוּ** תוכלו לשבת בכל מקום בארץ שנוח לכם לשבת שם, ²¹¹⁵ **וְסִחְרוּהָ וְאִתְּנוּ** ואתם יכולים לקיים קשרי מסחר בארץ, למרות שלגרים היה אסור באותו הזמן לקיים קשרי מסחר בארץ, ²¹¹⁶ **וְהָאָחוּזִי בָּהּ וְאִתְּנוּ** ואתם יכולים להיאחוז בארץ ²¹¹⁷: **(יא) וַיֹּאמֶר שָׁכַם אֶל אָבִיהָ וְאֶל אַחֶיהָ** שכם אמר לאביה ולאחיה של דינה, ליעקב ובניו: **אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֵיכֶם וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתְּנוּ** אני אמצא חן בעיניכם ואתן לכם כל מה שתדרשו על מנת שאני אוכל להתחתן עם דינה: **(יב) הֲרַבּוּ עָלַי מְאֹד מְהֵרָ וּמִתֵּן תַּמּוּרֹת רְשׁוּתְכֶם** שאני (שכם) אתחתן עם דינה, תדרשו מהר גדול, דהיינו, כתובה שבה אני אתחייב לפרנס את דינה בסכומי כסף גדולים, וכן תדרשו הרבה מאוד מתן, כלומר הרבה מתנות, ²¹¹⁸ **וְאִתְּנָה כְּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי** אני אתן לכם כל מה שתדרשו, גם אם תדרשו כתובה שבה כתובים סכומי כסף גדולים וגם אם תדרשו הרבה מאוד מתנות, **וְתָנוּ לִי אֵת הַנֶּעֱדָר לְאִשָּׁה** אך תתנו לי את דינה לאישה: **(יג) וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שָׁכַם וְאֵת חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה** בני יעקב ענו לשכם וחמור אביו בחכמה, ²¹¹⁹ **וַיִּדְבְּרוּ** בניו של יעקב דיברו עם שכם ועם חמור אביו את הדברים הבאים

²¹¹¹ אוה"ח: חמור אמר כאן שהוא מוכן לקיים בבנו דין אונס, שישלם את הכסף לאביה וכן שיישא את הבת לאישה. אפשרות נוספת שכתב היא שחמור התכוון לפטור את שכם מהקנס על ידי שידוה בעצמו, כדין מודה בקנס שפטור.

²¹¹² תרגום יונתן + רש"י.

²¹¹³ אונקלוס.

²¹¹⁴ אונקלוס.

²¹¹⁵ תרגום יונתן.

²¹¹⁶ אונקלוס + ספורנו.

²¹¹⁷ אונקלוס.

²¹¹⁸ רש"י + אונקלוס. ספורנו: הסיבה שאמר ליעקב ובניו לדרוש כתובה גבוהה והרבה מתנות היא מכיוון שבכך רתה שכם לכפר על החטא שלו שעשה לדינה. רמב"ן: מתן היינו מתנות למשפחת הכלה. בבראשית רבה כתבו שהכוונה היא לנכסי מלוג.

²¹¹⁹ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שיעקב כלל לא ענה לחמור ולשכם היא מפאת כבודו, שבניו לא רצו שיהיה מעורב בסיפור שיש בו קלון. כמו"כ הסביר הרמב"ן שכל בני יעקב התכוונו שאם אנשי שכם ימולו ויהיו חלשים, הרי שהם יוכלו להוציא את דינה אחותם מהעיר, אלא ששמעון ולוי רצו גם להרוג את אנשי העיר, ויעקב כעס על שמעון ולוי משום שהם הרגו מאנשי שכם שכלל לא חטאו, ורק שכם התחייב במיתה.

בהסבר סיבת חיוב שכם מיתה כתב הרמב"ן בשם הרמב"ם במשנה תורה, שבני נח מצווים על הקמת בתי משפט, ובן נח שעבר על אחד ממצוות בני נח, חייב מיתה. לפי"ז, כל אנשי שכם היו חייבים מיתה, היות והם כולם ראו את מעשהו של שכם, ולא דנו אותו כפי שהם מחוייבים. הרמב"ן הקשה על כך, שהרי לפי דברי הרמב"ם, היה יעקב חייב להיות קודם ולזכות להרוג אותם, ואם כן מדוע קילל את מי שהרג את אנשי שכם. הרמב"ן גם אומר שהמצווה להושיב בתי משפט בכל עיר היא גם כדי לשפוט את בני נח בדיני ממונות, ואם בני נח לא עשו כן אינם נהרגים, ורק כאשר בן נח עובר על מצוות לא תעשה, הרי שהוא נהרג. כמו"כ מותר לאחד מבני נח לומר שאינו רוצה לשפוט בדין זה היות והוא מפחד, שהרי כל עניין לא תגורו נאמר רק בישראל. אלא, סובר הרמב"ן שאנשי שכם היו חייבים מיתה על הרבה עברות, שהרי היו פרוצים בעריות ובע"ז, אלא שאין הדבר מסור לבניו של יעקב לעשות בהם דין על כך. לכן, סובר הרמב"ן שחיוב מיתה אנשי שכם הייתה על כך ששכם היה המלך, נשיא הארץ, וכל נתיניו התחייבו מיתה, כיוון שהם עבדו, ואין הברית מילה נחשב בעיני בני יעקב מכיוון שכל הסיבה שמלו את עצמם הייתה רק כדי להחניף לשכם. אמנם, יעקב כעס על בניו, לא בגלל שלא דקדקו במה שהרגו את אנשי שכם, אלא בגלל שבני יעקב הכניסו את עצמם לסכנה, שייתכן שעל ידי הריגת אנשי

(שנאמרים בפסוקים הבאים),²¹²⁰ **אֲשֶׁר טָמְא אֶת דִּינָה אֶחָתָם** הסיבה שדבריהם של בני יעקב לא נחשבים לשקר, למרות שבעצם הם לא התכוונו מעולם לתת לשכם להתחתן עם דינה היא מכיוון ששכם טימא את דינה אחותם וחטא בכך, וממילא בני יעקב היו צריכים למצוא דרך למנוע משכם להתחתן עם דינה ומצד שני להעניש אותו על מה שעשה²¹²¹: **(יד) וַיֹּאמְרוּ אֵלֵיהֶם בְּנֵי יַעֲקֹב אֱמָרוּ לְשָׂכֶם וְחָמוֹר: לֹא נוֹכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה** איננו יכולים לעשות את הדבר הזה שאתם מבקשים, **לָתֵת אֶת אֶחָתָנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ עֶרְלָה** איננו יכולים לחתן את אחותינו עם אדם שיש לו ערלה, עם אדם שלא מל את עצמו, **כִּי חֲרָפָה הוּא לָנוּ** כיוון שאדם שיש לו ערלה נחשב אצלנו לאדם שיש לו שמץ של פסול²¹²²: **(טו) אַךְ בְּזֹאת נֹאֹת לָכֶם אוֹלָם,** בדבר הזה נתרצה לכם, אנחנו נתרצה לקיים את בקשתכם לחתן את דינה ואת שאר בנותינו איתכם, אם תקיימו תנאי זה,²¹²³ **אִם תִּהְיוּ כְּמִנּוּ לְהַמְלִיךְ לָכֶם כָּל זָכָר** (אנחנו נתרצה לבקשתכם) אם אתם תהיו כמונו על ידי שכל זכר בכס יהיה נימול²¹²⁴: **(טז) וְנָתַנוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח לָנוּ** (אם כל זכר בכס יהיה נימול) אז נוכל לתת לכם את בנותינו, ולקחת לעצמנו את בנותיכם,²¹²⁵ **וַיֵּשְׁבוּ אֹתָם וְהָיוּ לְעַם אֶחָד** ועל ידי כך נוכל לשבת איתכם ונהיה כולנו עם אחד: **(יז) וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ אֵלֵינוּ לְהַמְלוֹךְ אִךְ אִם לֹא** תקבלו את דברנו שכל זכר בכס ימול עצמו,²¹²⁶ **וְלִקְחָנוּ אֶת בָּתְנוּ וְהִלְכָנוּ** אז ניקח את דינה ונלך, ולא נחתן אותה עם שכם²¹²⁷: **(יח) וַיִּיטְבוּ דְבָרֵיהֶם בְּעֵינֵי חָמוֹר וּבְעֵינֵי שָׂכֶם בֶּן חָמוֹר** דבריהם של בני יעקב היו טובים בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור: **(יט) וְלֹא אַחַר הִנְעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַנָּעַר,** שכם, לא התעכב מלמול את עצמו ואת אנשי עירו,²¹²⁸ **כִּי חֲפִיץ בָּבֵת יַעֲקֹב** (הסיבה ששכם לא התעכב מלמול את עצמו ואת אנשי עירו היא מכיוון ש-) הוא מאוד רצה להתחתן עם בת יעקב, עם דינה,²¹²⁹ **וְהוּא נִכְבָּד מְכַל בֵּית אָבִיו** ומכיוון ששכם היה הנכבד בכל בית אביו, אנשי שכם שמעו לו למול את עצמם גם כן²¹³⁰: **(כ) וַיָּבֵא חָמוֹר וּשְׂכָם בָּנוּ אֶל שַׁעַר עִירָם חָמוֹר וּשְׂכָם הִגִּיעוּ אֶל שַׁעַר הָעִיר שָׂכֶם,** וידברו אל תושבי העיר שכם, **לֵאמֹר כֹּךְ אָמְרוּ חָמוֹר וּשְׂכָם לְתוֹשְׁבֵי הָעִיר: (כא) הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הָאֲנָשִׁים**

שכם הם יתחילו מלחמה עם יושבי הארץ. כמו"כ כתב הרמב"ן שבספר מלחמות בני יעקב כתוב במפורש שבני שכם נאספו להילחם עם בני יעקב ולולי שיעקב היה עוזר להם, לא היו מצליחים במלחמה. אוה"ח: הסיבה שהרגו את כל הזכרים היא בגלל שאנשי שכם ניסו למנוע משמעון ולוי מלהרוג את חמור ואת שכם. הסבר נוסף שכתב הוא שאנשי שכם נהרגו מכיוון שהם עזרו לשכם לטמא את דינה.

²¹²⁰ אוה"ח: בני יעקב עשו בחכמה שהסירו מחמור ושכם את החשד שהם הולכים להרוג אותם, על ידי שקודם דיברו איתם, אמרו להם דברי תוכחה, ורק לאחר מכן אמרו שיסכימו לחתן את דינה עם שכם בתנאי שהם ימולו, וכך נמנע מצב בו הם רק כאילו יסכימו לחתן את דינה בקלות, דבר שהיה מעורר חשד אצל שכם וחמור. כמו"כ כתב אוה"ח ש"ע"י שאמרו לכל תושבי שכם למול עצמם, התחכמו ואמרו שרק בתנאי זה יוכלו להיות ממש לעם אחד.

²¹²¹ רש"י. א"ע כתב שיש שתי אפשרויות לפרש את הפסוק: או שבני יעקב דיברו עם שכם שטימא את דינה אחותם, או שהם דיברו עם שכם במרמה בגלל שהוא טימא את דינה (כרש"י).

²¹²² רש"י. א"ע: החרפה תהיה לדורות.

²¹²³ אונקלוס + רש"י.

²¹²⁴ רש"י.

²¹²⁵ אוה"ח: גם כאן התחכמו בני יעקב כדי ששכם וחמור לא יחשדו שהם הולכים להרוג אותם. בד"כ רמאי דואג שהתנאים יהיו טובים למי שהוא מתנה איתו, ואילו כאן הקפידו בני יעקב שהתנאים יהיו לטובתם.

²¹²⁶ אונקלוס.

²¹²⁷ אונקלוס. ספורנו: אנחנו נלך עם כל עושרנו, ואתם לא תיהנו ממנו.

²¹²⁸ תרגום יונתן.

²¹²⁹ אונקלוס.

²¹³⁰ רשב"ם. ספורנו: למרות שהיה אדם נכבד, לא נמנע מלעשות כמו שאמרו לו בני יעקב לעשות.

²¹³¹ אונקלוס.

האלה שדיברנו איתם, יעקב ובניו, שְׁלָמִים הֵם אֲתָנּוּ רוצים לחיות איתנו בשלום,²¹³² וַיֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יַעֲקֹב ובניו יישבו בארץ, וַיִּסְחָרוּ אִתָּהּ והם יקימו קשרי מסחר בארץ, וְהָאֶרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת יָדַיִם לִפְנֵיהֶם והארץ הרי היא רחבת ידיים, יש בה מספיק מסחר לכולם,²¹³³ אֵת בְּנֹתָם נָקַח לָנוּ לְנָשִׁים וְאֵת בְּנֹתֵינוּ נָתַן לָהֶם אנחנו ניקח את בנותיהם של יעקב ובניו לנשים, ואת בנותינו אנחנו נתן להם לנשים²¹³⁴: (כב) אַךְ בְּזֹאת יֵאָתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לְשִׁבְתָּ אֲתָנּוּ לְהֵיוֹת לְעַם אֶחָד אך זהו התנאי בו יתראו יעקב ובניו לשבת איתנו ולהיות איתנו לעם אחד, בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל זָכָר כְּאִשְׁרֵי הֵם נִמְלִיִם התנאי הוא כאשר כל זכר בנו יהיה נימול, כמו שהם עצמם נימולים²¹³⁵: (כג) מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֵמָתָם הֲלוֹא לָנוּ הֵם הַמְּקַנְהָ, הרכוש והבהמות של יעקב ובניו יהיו שייכים לנו,²¹³⁶ אַךְ נִאֲזָתָה לָהֶם אך אננו צריכים להסכים למול כל זכר בעירנו,²¹³⁷ וַיֵּשְׁבוּ אֲתָנּוּ ורק אז יסכימו יעקב ובניו לשבת איתנו: (כד) וַיִּשְׁמְעוּ אֶל חֲמוֹר וְאֶל שָׂכֶם בְּנוֹ כָּל יִצְחָר שֶׁעַר עִירוֹ כל מי שיוצא משער העיר שכם, כל תושבי העיר, קיבלו את דבריהם של חמור ושל שכם בנו,²¹³⁸ וַיִּמְלוּ כָּל זָכָר כָּל יִצְחָר שֶׁעַר עִירוֹ אנשי שכם מלו את כל הזכרים שבעיר שכם: (כה) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לאחר שעברו שלושה ימים מאז שאנשי שכם מלו עצמם, בְּהֵיוֹתָם כְּאָבִיִם כאשר הכאבים מברית המילה התגברו על אנשי שכם מאוד (כאב המילה גובר וחזק בייחוד ביום השלישי למילה),²¹³⁹ וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בָנָי יַעֲקֹב שְׁמֹעוֹן וְלוֹי אַחֵי דִינָה אִישׁ חָרְבוּ שְׁנֵי מִבְּנֵי שֶׁעַר שְׁמֹעוֹן ולוי אחי דינה איש חרב שני מילדי יעקב, שמעון ולוי שהם אחי דינה, לקחו כל אחד את חרבו,²¹⁴⁰ וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר בָּטָח שמעון ולוי נכנסו אל העיר שכם כאשר הם היו בטוחים שיצליחו במלחמה נגדם, בגלל שאנשי העיר שכם היו עם כאבים חזקים כתוצאה מכך שהם מלו את עצמם,²¹⁴¹ וַיְהָרְגוּ כָּל זָכָר שְׁמֹעוֹן ולוי הרגו את כל הזכרים בעיר שכם: (כו) וְאֵת חֲמוֹר וְאֵת שָׂכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חָרְבַּ שְׁמֹעוֹן ולוי הרגו את חמור ושכם בחוד של החרב, וַיִּקְחוּ אֵת דִּינָה מִבֵּית שָׂכֶם שמעון ולוי לקחו את דינה מביתו של שכם, וַיִּצְאוּ שְׁמֹעוֹן ולוי יצאו מביתו של שכם: (כז) בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים כל בניו של יעקב באו על החללים שהרגו שמעון ולוי, כדי להוריד מהם את בגדיהם ואת רכושם, וכך לבזוז אותם,²¹⁴²

²¹³² רש"י. ספורנו: אין בדעתם לתבוע את עלבונם. רמב"ן: אנשי שכם היו מפחדים מיעקב ובניו, והיו נועלים את שערי העיר מרוב פחד.

²¹³³ רש"י. א"ע: יש הרבה מקומות בארץ.

²¹³⁴ אונקלוס. רש"י בפסוק טז' כתב על השינוי בין דו השיח של חמור עם בני יעקב שם נאמר שהכל יהיה תלוי ביעקב ובניו להחליט איזה נשים לתת ואיזה נשים לקחת, לעומת דברי חמור כאן אל אנשי שכם שכתוב כאן שהכל יהיה תלוי בדעתם של אנשי שכם.

²¹³⁵ רש"י.

²¹³⁶ אונקלוס. רמב"ן: ההבדל בין מקניהם לבהמתם הוא בכך שהמקנה היינו הבהמות שמסודרות בעדרים, ואילו הבהמות הם הבהמות שאינן מסודרות בעדרים והן בבית. או שיש כפל דבר כדי לחזק את העניין. א"ע: בדבר זה מתברר ששכם וחמור חשבו לעשות עוול ליעקב ובניו ולקחת את מקניהם.

²¹³⁷ רש"י.

²¹³⁸ אונקלוס.

²¹³⁹ אונקלוס.

²¹⁴⁰ אונקלוס. רש"י: יש כאן מספר רמזים. על כך שהתורה תיארה את שמעון ולוי כבניו של יעקב, כתב שלמרות שהיו בניו של יעקב, הרי שהם נהגו בעצמם כמו שאר האנשים שאינם בניו של יעקב שלא נטלו עצה מיעקב. על כך שהתורה תיארה אותם כאחי דינה, כתב שהכוונה היא מכיוון שהם מסרו את עצמם עליה.

²¹⁴¹ אונקלוס + רש"י. פירוש נוסף שכתב רש"י הוא ששמעון ולוי היו בטוחים בכוחו של זקן כאשר בשפ"ח יש שני הסברים, אם הכוונה היא ליעקב או אברהם. רשב"ם הכוונה היא שאנשי שכם כלל לא חששו ולא העלו על דעתם שבני יעקב יתקיפו אותם. כלי יקר: היו בטוחים ששאר עמי הארץ לא יתערבו לטובת אנשי שכם.

²¹⁴² א"ע + רש"י. אוה"ח: בני יעקב לקחו את הממון כדי לפרוע את דמי הבושת שהיו אנשי שכם חייבים להם על מה שקרה.

וַיְבֹזֶה הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֲוֹתֶם בְּנֵי יַעֲקֹב בְּזִזּוֹ, לַקְּחוּ שְׁלַל, מֵהָעִיר שְׁכֵם שֶׁלֹּא מִנְעָה מִשְׁכֶּם לְטַמֵּא אֶת דִּינָה אַחֲוֹתֶם²¹⁴³: (כח) אֵת צֹאנֵם וְאֵת בְּקָרֶם וְאֵת חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר בְּעִיר וְאֵת אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה לְקַחוּ בְּנֵי יַעֲקֹב לַקְּחוּ אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים מֵאֲנָשֵׁי שְׁכֵם: הַצֹּאן שְׁלָהֶם, הַבְּקָר שְׁלָהֶם, הַחֲמֹרִים שְׁלָהֶם, וְאֵת כָּל הַרְכוּשׁ שֶׁבְעִיר וּשְׁבִשְׁדָּה: (כט) וְאֵת כָּל חֵילֶם וְאֵת כָּל טָפְסָם וְאֵת נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיְבֹזֶזוּ בְּנֵי יַעֲקֹב לַקְּחוּ בְּשָׁבִי וּבְזִזּוֹ אֶת כָּל הַמְמוֹן שֶׁל אֲנָשֵׁי שְׁכֵם, וְכֵן אֶת כָּל הַטָּף וְהַנְּשִׁים שֶׁל אֲנָשֵׁי שְׁכֵם,²¹⁴⁴ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בְּבַיִת וְכֵן בְּנֵי יַעֲקֹב לַקְּחוּ בְּשָׁבִי וּבְזִזּוֹ אֶת כָּל מַה שֶׁהָיָה בְּבֵיתֶם שֶׁל אֲנָשֵׁי שְׁכֵם²¹⁴⁵: (ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שְׁמַעוֹן וְאֶל לֵוִי יַעֲקֹב אָמַר לְשַׁמְעוֹן וְלֵוִי: עֲכַרְתֶּם אֹתִי גֵרְמַתֶם לִי שְׁדַעְתִּי לֹא תִהְיֶה צְלוּלָה,²¹⁴⁶ לְהַבְאִישְׁנִי בִישֵׁב הָאָרֶץ בְּכַנְעֲנִי וּבְפְרָזִי וְאַתֶּם תִּגְרְמוּ לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, לְכַנְעֲנִי וּלְפְרִיזִי לְשִׁנוּא אוֹתִי וּלְרִיב אִתִּי,²¹⁴⁷ וְאֲנִי מִתִּי מִסָּפֶר וְאִילוֹ לִי יֵשׁ רַק אֲנָשִׁים מוֹעֵטִים,²¹⁴⁸ וְנִאֲסָפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ יְכוּלִים לְהַתְאָסֵף וּלְהִלְחֵם בִּי,²¹⁴⁹ וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי וְכֵן אֲנִי (יַעֲקֹב) וּמִשְׁפַּחְתִּי נוֹשְׁמָד חֲלִילָה. יַעֲקֹב אָמַר לְשַׁמְעוֹן וְלֵוִי שֶׁהֵם הָיוּ עֹלּוּלִים לְגֵרוּם לְמַלְחָמָה שֶׁתִּפְרוּץ בֵּין יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַרְבִּים, לְאֲנָשִׁים הַמְעֵטִים שֶׁנִּמְצָאִים בְּמַחְנֵהוּ שֶׁל יַעֲקֹב²¹⁵⁰: (לא) וַיֹּאמְרוּ שְׁמַעוֹן וְלֵוִי אָמְרוּ לְיַעֲקֹב: הַכְּזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֵת אַחֲוֹתֵינוּ הָאֵם אַחֲוֹתֵנוּ דִינָה תִהְיֶה מוֹפְקֶרֶת, וְכָל מִי שְׂרוּצָה לַעֲשׂוֹת לָהּ מִשְׁהוּ, יוֹכֵל לַעֲשׂוֹת לָהּ אֵת זִמְמוֹ? הֲרִי אִם לֹא הֵינּוּ הוֹרְגִים אֶת אֲנָשֵׁי שְׁכֵם, הֵיךְ נִשְׁמַע מִכֶּךָ שְׁכָל אֶחָד יְכוּל לַעֲשׂוֹת לְדִינָה כְּכָל הָעוֹלָה עַל רֹחוֹ²¹⁵¹:

בראשית פרק לה

(א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב הִי אֲמַר לְיַעֲקֹב: קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם קוּם מִשְׁכֶּם, תַּעֲלֶה אֶל בֵּית אֵל וּתְתַיֵּשֵׁב שָׁם (כפי שראינו, הכוונה היא לעיר שעל הר המוריה שאת שמה קרא יעקב "בית אל" לאחר התגלות ה' אליו שם),²¹⁵² וְעֲשֶׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבָרְחָךְ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אַחִיךָ וּבְבֵית אֵל, תַּעֲשֶׂה מִזְבֵּחַ לְאֵל שֶׁהִתְגַּלָּה אֵלֶיךָ בְּשַׁעַת שֶׁבְּרַחַת מִפְּנֵי עֲשִׂי אַחִיךָ²¹⁵³: (ב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל אֲשֶׁר

²¹⁴³ ספורנו.

²¹⁴⁴ אונקלוס + רש"י.

²¹⁴⁵ א"ע, וכתב אפשרות נוספת שהכוונה היא לביתו של חמור.

²¹⁴⁶ רש"י. בפירושו השני כתב שהחבית הייתה צלולה ועכשיו הם גרמו לה להיות עכורים, שהרי היה מסורת בידי הכנענים שהם יפלו בידי בני יעקב, אלא שהיו אומרים שהדבר יקרה עוד הרבה זמן, ואילו עכשיו יוצא שבניו של יעקב התחילו כבר להכות ביושבי הארץ.

²¹⁴⁷ אונקלוס. רשב"ם: אתם גרמתם להבאיש את הריח שלי. ספורנו: טענתו של יעקב לבניו הייתה על ששיקרו

לאנשי שכם.

²¹⁴⁸ רש"י.

²¹⁴⁹ אונקלוס.

²¹⁵⁰ אונקלוס.

²¹⁵¹ רש"י. א"ע: תשובתם של שמעון ולוי הייתה – האם שכם יעשה את אחותינו כזונה? אה"ח: בניו של יעקב ענו ליעקב שאין לחשוש שעמי הארץ יתקפו אותם, שהרי הם הרגו את אנשי שכם עם סיבה מוצדקת. בפירושו נוסף כתב שהכוונה היא שעל ידי שעשו דין במי שקם עליהם, כל עמי הארץ יפחדו יותר לעשות להם דבר רע.

²¹⁵² אונקלוס. רש"י: ההתעכבות של יעקב מקיום נדרו היא שגרמה לו לסיפור עם דינה. למרות שרש"י כתב כבר לפני כן שהסיבה לסיפור דינה היא בגלל שהחביא את דינה בתובה מעשיו, הרי שיש לומר ששני הדברים גרמו לכך. בעניין ושב שם כתב ספורנו שהכוונה היא שיכוון את דעתו לפני שהוא בונה את המזבח. רמב"ן: ה' ציווה את יעקב להיטהר בבית אל לפני בניית המזבח מהעבודה זרה, אלא שיעקב עשה כן לפני שיצא לשם, או שהיציאה לבית אל הייתה לפני הטהרה מהעבודה זרה. פירוש נוסף שכתב הוא שיפנה מחשבתו להידבק בה'.

²¹⁵³ אונקלוס.

שהייתה המינקת של רבקה מתה,²¹⁶⁶ וְתִקְבֵר מִתַּחַת לְבַיַת אֵל תַּחַת הָאֱלוֹן המינקת של רבקה נקברה במישור שנקרא "אלון" שנמצא מתחת לעיר בית אל. העיר בית אל הייתה בנויה על הר, ומתחת לעיר היה מישור שנקרא "אלון". התורה אומרת שהמינקת של רבקה נקברה בשיפולי ההר עליו נמצאת העיר בית אל, והשטח שמתחת להר ששם קברו את המינקת נקרא "אלון",²¹⁶⁷ וְיִקְרָא שְׁמוֹ אֱלוֹן בְּכוֹת יַעֲקֹב קרא לאלון שתחתו הוא קבר את המינקת של רבקה בשם "אלון בכות" על שם הבכי הרב שבכו שם על מותה של מינקת רבקה²¹⁶⁸: (ט) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בְּבָאוֹ מִפְּדַן אָרֶם ה' התגלה אל יעקב פעם נוספת כשחזר מפדן ארם. בנוסף להתגלות הראשונה שהתגלה ה' אל יעקב בבית אל כשברח לפדן ארם, התגלה אליו ה' פעם שנייה כשחזר מפדן ארם,²¹⁶⁹ וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וְה' בֵּרַךְ אֶת יַעֲקֹב בְּבַיַת אֵל²¹⁷⁰: (י) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים ה' אמר ליעקב: שְׁמֶךָ יַעֲקֹב עד עכשיו היה שמך יעקב,²¹⁷¹ לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ מעכשיו, שמך לא ייקרא יותר יעקב, שפירושו שאתה עושה דברים על ידי עקבה ומארב, אלא שמך ייקרא מעתה ישראל, מלשון שר ומושל (אמנם הכוונה היא שמותר לקרוא ליעקב בשני שמות: יעקב וישראל, לעומת אברהם שאסור לקרוא לו כלל בשם אברהם),²¹⁷² וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל ה' קרא את שמו של יעקב בשם ישראל²¹⁷³: (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים ה' אמר ליעקב: אֲנִי אֵל שְׁדֵי ה' אמר ליעקב) אני הוא ה' שכל הברכות הן שלו, ולכן כדאי להתברך מברכותיי,²¹⁷⁴ פָּרַה וְרִבְיָה אתה תמשיך לפרות ולרבות,

²¹⁶⁶ בדבר הסיבה שדבורה הייתה עם יעקב נחלקו הפרשנים. רש"י כותב שרבקה שלחה את המינקת שלה כדי לקרוא ליעקב מפדן ארם חזרה אל ארץ כנען. רמב"ן: הכתוב כאן רומז למיתתה של רבקה, ולכן נקרא המקום אלון בכות, שהרי בוודאי שלא היו בוכים על מינקת זקנה שמתה, אלא בכו על מיתתה של רבקה. לכן גם התגלה ה' אל יעקב ובירך אותו, כמו שה' התגלה אל יצחק לאחר מיתתו של אברהם.

²¹⁶⁷ רש"י. בשם מדרש חז"ל כתב רש"י שיעקב התבשר כאן על אבל נוסף, והיינו מיתתה של רבקה, שהתורה העלימה את מיתתה כדי שלא יקללו אותה הבריות על כך שיצא ממנה עשיו. רמב"ן: התורה באופן כללי לא כתבה כלל את מיתת האימהות, וכמו שלא כתבה התורה את מיתתה של לאה, כך גם לא כתבה את מיתתה של רבקה. אלא שחז"ל דרשו שהסיבה הייתה כדי שלא יקללו אותה הבריות מכיוון שכאן התורה רמזה על מיתתה של רבקה על ידי המינקת. כמו"כ הסביר הרמב"ן שהסיבה שהיה צריך לשמור על כבודה של רבקה היא מכיוון שמי שקבר אותה היו בני חת, שהרי יצחק היה עיוור ולא יצא מביתו, יעקב לא היה שם ועשיו שנא אותה, ולכן העלימה התורה את דבר מיתתה. בדבר המינקת כתב הרמב"ן שהיא חזרה עם יעקב כדי לראות את גברתה (כנראה שהוא סובר שהמינקת חזרה אל פדן ארם, שהרי בסוף פרשת חיי שרה כתוב שהיא הלכה עם רבקה) או שהמינקת של רבקה הייתה מגדלת גם את בניו של יעקב. אפשרות נוספת שכתב היא שהמינקת הזו היא מינקת אחרת לגמרי מהמינקת שבאה עם רבקה, והיא נשארה בבית לבן ובתואל, ועכשיו, לכבוד אימו, רצה יעקב לפרנס את המינקת.

²¹⁶⁸ דעת מקרא. ספורנו: הבכי על מות מינקת רבקה הפסיקה את התגלות ה' אל יעקב באמצע, שהרי אין שכינה שורה מתוך עצבות.

²¹⁶⁹ רש"י. ספורנו: ה' לא התגלה אל יעקב בפדן ארם, אלא רק מלאך התגלה אל יעקב שם. רשב"ם: לאחר שיעקב נסע מלז, התגלה אליו ה' פעם שנייה מאז שעזב מפדן ארם, פעם בבית אל ופעם במקום הנוסף.

²¹⁷⁰ רש"י: מדובר על ברכת אבליים.

²¹⁷¹ תרגום יונתן.

²¹⁷² רש"י, למרות שהמלאך אמר את הדברים ליעקב עוד בתחילת הפרשה, הרי ששם אמר לו המלאך שהוא עתיד להיקרא בשם יעקב, אך עכשיו מתבצע החלפת השם האמיתית. א"ע: שמך לא יהיה רק יעקב אלא יהיה גם ישראל. רמב"ן הסתפק אם יש איסור לקרוא ליעקב בשם זה או לא, וכתב שהסיפור מופיע שוב משום שעד עתה היה מותר לקרוא ליעקב גם בשם זה וגם בשם ישראל, ואילו מעתה מותר לקרוא ליעקב רק בשם ישראל. אוה"ח הסביר מדוע יש הבדל בין, ולאברהם אסור לקרוא אברהם ואילו ליעקב מותר להמשיך לקרוא גם בשם יעקב, וכתב שהטעם הוא ששורש הנשמה נמצא בשם האדם, ולכן לא ניתן לבטל את שם יעקב, שהרי זהו חלק מנשמתו של יעקב, ואילו לגבי אברהם בתוך שם אברהם נמצא גם אברהם, ולכן אין באיסור לקרוא בשם אברהם ביטול השם הראשון.

²¹⁷³ אונקלוס. ספורנו: ה' בירך את יעקב שעכשיו כבר יתחיל לחול חלק משם ישראל עליו שיוכל להתמודד עם הקמים עליו.

²¹⁷⁴ רש"י. ספורנו: מדובר כאן על לשון שבועה, וזהו המקום היחיד בו מצאנו שה' נשבע על כך ליעקב.

ויעוד תמשיך להוליד, ²¹⁷⁵ גוי אתה עוד תוליד את בנימין, ²¹⁷⁶ וקהל גוים יהיה ממך וכן עוד ייוולדו לך שני נכדים שיהיו נמנים במניין השבטים, כאשר הכוונה היא למנשה ואפרים, ²¹⁷⁷ ומלכים מחלציף יצאו וכן ייצאו ממך אנשים הגונים למלכות ²¹⁷⁸: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה אני (ה') אתן לך (יעקב) את הארץ שנתתי לאברהם וליצחק את ארץ ישראל, וגם אם צאצאך יחטאו, ארץ ישראל תהיה שייכת להם (למרות שייטכן שיגלו ממנה), ²¹⁷⁹ ולזרעך אחריך אתן את הארץ וכן אני אתן את הארץ לצאצאך שיבואו אחריך ²¹⁸⁰: (יג) ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו כבוד ה' הסתלק מיעקב מהמקום שה' דיבר איתו ²¹⁸¹: (יד) ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו יעקב כבר הקים מצבה במקום בו ה' דיבר איתו, בבית אל, בשעה שיצא לעבר חרן, כדי להקריב קרבנות על המצבה, ²¹⁸² מצבת אבן יעקב הקים את המצבה מאבן שייחד לכך, ויסד עליה נסד יעקב ניסד, הקריב על גבי המצבה שהקים, יין ומים, כמו שבניו עתידים לעשות על המזבח שבמקדש, ²¹⁸³ ויצק עליה שמן יעקב יצק שמן על גבי המצבה שהקים ²¹⁸⁴: (טו) ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל יעקב קרא פעם נוספת למקום שבו ה' דיבר איתו בשעה שיצא לחרן בשם "בית אל". אמנם, גם לפני כן קרא יעקב את שם המקום בית אל, אך עכשיו הוא קרא למקום כך פעם נוספת כדי לחזק את העניין ²¹⁸⁵: (טז) ויסעו מבית אל יעקב ומשפחתו נסעו מהעיר בית אל, ויהי עוד כבדת הארץ לבוא אפרתה נשאה עוד מידת דרך שנקראת "כברה" כדי להגיע לעיר אפרת (כפי שנראה בהמשך, העיר אפרת היא שם נוסף לעיר בית לחם). בימיהם היו מודדים את הדרך במידת מדידה שנקראת "כברה" כשם שהיום אנחנו מודדים במטרים

²¹⁷⁵ עפ"י רש"י, והכוונה היא לבנימין, למרות שלפי זה לכאורה לא מובן מדוע גם במילה "גוי" הכוונה היא לבנימין. ספורנו: הכוונה היא שיעקב אינו צריך לדאוג שמא יכלה זרעו ביד הגויים כאשר הוא לא יהיה הגון ויחטא.

²¹⁷⁶ רש"י.
²¹⁷⁷ רש"י.

²¹⁷⁸ ספורנו. רש"י כתב שהכוונה היא לשאול ואיש בשת שעתידים להיוולד מבנימין, אך לא פירשנו עפ"י זה למרות שאת שאר הפסוק בארנו לפי רש"י משום שהיה ניתן גם למנות את שאר המלכים משאר השבטים שעתידים לצאת מיעקב, ולא רק את העתידים לצאת מבנימין, שהרי גם לגבי קהל גוים כתב רש"י שהכוונה היא למנשה ואפרים, למרות שיוסף נולד.

²¹⁷⁹ רמב"ן, וכתב שזוהי הסיבה שהדבר נכתב כאן, שהרי לאברהם ויצחק ניתנה הארץ על תנאי, וכאן אנו רואים שהארץ לא ניתנה על תנאי. כמו"כ כתב שייטכן שה' כפל את דבר ההבטחה על הארץ לשם שבועה. אוה"ח: הסיבה שיש חילוק בין הנתינה ליעקב והנתינה לצאצאיו היא כדי לומר שאין הכוונה שה' נותן את הארץ אל יעקב כדי שינחיל לבניו, אלא יש כאן שתי נתינות נפרדות: ליעקב, ולצאצאיו.

²¹⁸⁰ אונקלוס.

²¹⁸¹ אונקלוס. רש"י כתב שאינו ידוע מה פסוק זה מלמדנו, ובשפ"ח כתב שמה שאינו ברור לרש"י הם המילים "אשר דיבר איתו", אך עצם הפסוק מלמד שהאבות הם מרכבה לשכינה, וגם רש"י סובר כמדרש זה, שהרי הוא הביא מדרש זה בסוף פרשת לך לך. רמב"ן: הפסוק מלמד שלא היה כאן רק מראה או חלום, אלא שהשכינה ממש הייתה במקום בו עמד יעקב, וכן פירש פירוש נוסף על דרך האמת. ספורנו: הכוונה היא שה' דיבר עם יעקב באותו המקום בו דיבר איתו כאשר יעקב יצא לחרן.

²¹⁸² א"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שיעקב הקים מצבה פעם נוספת, אך כתב שפירושו הראשון נכון יותר, וכן כתב הרמב"ן.

²¹⁸³ תרגום יונתן. א"ע: הסיבה שיעקב יצק יין ומים על המצבה היא כדי לשטוף אותה ולהכין אותה כדי שתהיה ראויה להקרבה עליה.

²¹⁸⁴ אונקלוס.

²¹⁸⁵ רמב"ן. רשב"ם ואוה"ח: הכוונה שגם למקום הסמוך לבית אל קרא יעקב בשם זה. בהסבר מדוע התורה חוזרת שוב ושוב על הביטוי "המקום אשר דיבר אתו אלוקים" כתב רשב"ם שהסיבה לכך היא מכיוון שאין מקום זה נמצא בתוך עיר.

וקילומטרים. הכברה היא מידה קטנה של דרך,²¹⁸⁶ וְתֵלֵד רָחֵל (כאשר יעקב ומשפחתו הגיעו למקום שממנו עד לאפרת נשאר רק עוד מרחק של כברה) רחל ילדה, וְתִקְשׁ בְּלִדְתָּהּ רחל התקשתה במהלך הלידה²¹⁸⁷: (יז) וַיְהִי בְּהִקְשָׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ כאשר הלידה הייתה קשה לרחל,²¹⁸⁸ וְתֵאמֶר לָהּ הַמַּיְלֶדֶת (כאשר הלידה הייתה קשה על רחל) אמרה המילדת לרחל: אֵל תִּירָאִי כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן אִין לָךְ סיבה לפחד, שהרי את יולדת עכשיו בן שני. המילדת ניסתה להרגיע את רחל על ידי שאמרה לרחל שהיא עכשיו יולדת בן נוסף על יוסף, וכך חשבה לשמח את רחל²¹⁸⁹: (יח) וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָהּ בשעה שנשמתה של רחל יצאה בגלל שהיא מתה,²¹⁹⁰ וְתִקְרָא שְׁמוֹ בֵּן אוֹנִי רחל קראה את שם בנה שנולד בשם "בן אוני", מלשון "בן צערי",²¹⁹¹ וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְּנִימִין ואילו יעקב קרא את שם בנו שנולד בשם "בנימין" מלשון "בן ימים", שנולד לעת זקנותו של יעקב²¹⁹²: (יט) וְתָמַת רָחֵל רחל מתה לאחר שילדה את בנימין, וְתִקְבֵר בְּדֶרֶךְ אַפְרָתָה רחל נקברה בדרך המובילה לעיר אפרת, הוּא בֵּית לְחָם העיר אפרת היא העיר בית לחם: (כ) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל קְבֻרָתָהּ יעקב הקים מצבה (אבן) על מקום קבורתה של רחל,²¹⁹³ הוּא מַצֵּבַת קְבֻרַת רָחֵל עַד הַיּוֹם המצבה שהקים יעקב מעל קברה של רחל היא המצבה הידועה שאנשים מכירים שנמצאים על מקום קבורתה של רחל, גם בזמן כתיבת התורה על ידי משה רבינו²¹⁹⁴: (כא) וַיֵּסַע יִשְׂרָאֵל יעקב נסע

²¹⁸⁶ רש"י בפירושו השלישי, אלא שכתב שהוא מהלך פרסה או יותר. בשני הפירושים הראשונים כתב שהכוונה היא מלשון ריבוי, כלומר, שנשאר עוד הרבה דרך כדי להגיע אל העיר אפרת, או שהוא מלשון כברה, והכוונה היא לתיאור זמן, שהארץ מנוקבת ככברה, כלומר, שחורשים אך עדיין לא הגיע הקיץ. בפרק מח' פסוק ז' כתב שמידת כברה היא אלפיים אמה כמידת תחום של שבת, וכתב שם בשם אונקלוס שהוא מהלך שאדם הולך וחורש את שדהו ביום אחד. רמב"ן כתב בהתחלה ששיעור כברה היא כדי הילוך של אדם מהבוקר ועד לזמן האוכל, אך כתב שלאחר מכן, כשה' זיכה אותו להגיע אל ירושלים, ראה שהמרחק מקבורת רחל לבית לחם אין בה אפילו מיל, ולכן הכוונה היא למידת ארץ קטנה. כמו"כ כתב שמקום קבורתה של רחל אינה "ברמה" אלא היא בשטח מישורי, וכוונת הפסוק "קול ברמה נשמע" היינו בלשון ציורית, שקולה של רחל נשמעת בחוזקה כשהיא בוכה, כאילו הייתה על רמה וצועקת משם, וכולם היו שומעים אותה. בסוף דבריו כתב שהסיבה שיעקב לא הכניס את רחל לעיר בית לחם עצמה היא מכיוון שידע שהעיר בית לחם תהיה בנחלת שבט יהודה, ואילו הוא רצה שרחל תיקבר בנחלת בנה בנימין. א"ע: כברת היא מידת המלך, ואין דומה לו במקרא. רשב"ם: הכוונה היא להרבה (כמו פירושו הראשון של רש"י).

²¹⁸⁷ אונקלוס.

²¹⁸⁸ א"ע.

²¹⁸⁹ אונקלוס + רש"י, ובשם מדרש כתב שהכוונה "גם זה לך" היינו שיחד עם כל שבט נולדה תאומה, ועם בנימין נולדו שתי תאומות. בספורנו ובאוה"ח כתבו שהמילדת אמרה לרחל שאינה צריכה לדאוד שהולד יהיה נקבה כדרך מה שמולידות הנשים בשעה שמתקשות בשעת הלידה, אלא יש כאן בן. אוה"ח הסביר בדרך נוספת שהכוונה היא שאישה שמתקשה ללדת בת מסתכנת, ואילו כאשר היא מתקשה בהולדת בן, הרי שהיא אינה מתקשה ללדת, והמילדת אמרה לרחל שאין עליה לפחד שהיא מסתכנת, הואיל והיא הולידה בן.

²¹⁹⁰ אונקלוס.

²¹⁹¹ רש"י.

²¹⁹² רש"י בפירושו השני ורשב"ם. בפירושו הראשון כתב רש"י שהכוונה היא ל"בן ימין" מלשון דרום, כיוון שבנימין הוא בנו של יעקב שנולד כאשר יעקב הגיע לכיוון דרום כאשר נכנס לארץ ישראל. הרמב"ן הקשה על פירוש זה של רש"י, שהרי ארץ ישראל אינה דרומית כל כך לארם נהריים, אלא מערבית לשם, ולפי חשבון הרמב"ן יוצא שיעקב נכנס לארץ ישראל בכיוון צפונית לארם. לכן פירש הרמב"ן שהכוונה בדבריו של רש"י היא שבת לחם היא בחלק הדרומי של ארץ ישראל. אולם הרמב"ן עצמו אינו מקבל דברים אלה, שהרי בין אם נאמר שהכוונה היא שבנימין נולד בחלקו של אפרים ובין אם נאמר שנולד בחלקו של בנימין, הרי בוודאי שלא נולד בנימין בחלק הדרומי של ארץ ישראל. לכן כתב שכוונת הפסוק היא כך: רחל קראה לבנימין בשם "בן אוני", היינו בשם בן אבלי, ואילו יעקב הפך את לשון אוני ללשון כח, וקרא לו בנימין, מלשון בן כחי. בשם המדרש כתב הרמב"ן שהכוונה היא ללשון הקודש, שבנימין הוא תרגום לבן אוני, אך הרמב"ן עצמו לא קיבל דברים אלה משום שכל הכתוב כאן הוא בלשון הקודש.

²¹⁹³ אונקלוס.

²¹⁹⁴ אונקלוס. רשב"ם: זהו המקום ששמואל אמר לשאול ששם יפגוש אנשים לאחר ששמואל משך את שאול למלך.

ממקום קבורתה של רחל, וַיֵּט אֶהְלֵה מֵהַלְאָה לְמַגְדָּל עֶדְרָ יַעֲקֹב פֶּרַס אֶת אוּהֵלוּ בְּמִקוֹם רַחוּק יוֹתֵר מִמִּקוֹם שֶׁנִּקְרָא מַגְדָּל עֶדְרָ, שֶׁהָיָה מִקוֹם סִמּוּךְ לְבֵית לַחַם²¹⁹⁵: (כב) וַיְהִי בְּשֹׁכֵן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא כֹּאשֶׁר יַעֲקֹב שָׁכַן בְּאֶרֶץ הַהִיא, בְּמִקוֹם שֶׁנִּמְצָא קִצֵּת רַחוּק יוֹתֵר מִמַּגְדָּל עֶדְרָ, עוֹד לִפְנֵי שִׁיעֵקֵב הֵגִיעַ לְמִקוֹם בּוֹ הָיָה יִצְחָק אֲבִיו,²¹⁹⁶ וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגָשׁ אֲבִיו רְאוּבֵן הֶלֶךְ וּבִלְבַל אֶת מִקוֹם מִשְׁכַּבוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. מִיִּטְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הֵייתָה בְּדֶרֶךְ כָּלל בְּאוּהֵל שֶׁל רַחֵל, וְלֵאחֶר שֶׁרַחֵל מָתָה, נָטַל יַעֲקֹב אֶת מִיִּטְתּוֹ וְשָׁם אוֹתָהּ בְּאוּהֵל שֶׁל בְּלָהָה. רְאוּבֵן חָשַׁב שֶׁאֵין זֶה הוֹגֵן שִׁיעֵקֵב יִשִּׁים אֶת מִיִּטְתּוֹ בְּאוּהֵל שֶׁל אַחַת הַשְּׁפֹחוֹת וְלֹא בְּאוּהֵל שֶׁל אִימּוֹ, וְלָכֵן נָטַל רְאוּבֵן אֶת מִיִּטְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מֵאוּהֵל בְּלָהָה וְשָׁם אוֹתָהּ בְּאוּהֵל לָאָה,²¹⁹⁷ וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב שָׁמַע אֶת מַעֲשֵׂהוּ שֶׁל רְאוּבֵן, וְלָכֵן, כֹּאשֶׁר בִּירַךְ אֶת הַשְּׁבֹטִים לִפְנֵי מוֹתוֹ, יַעֲקֹב הִזְכִּיר אֶת הַדָּבָר לְרְאוּבֵן, לְמִרְוֹת שֶׁהוּא (יַעֲקֹב) לֹא הֵגִיב מִיד לְאַחַר הַמַּעֲשֵׂה,²¹⁹⁸ וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר בְּסֶדֶךְ הַכֵּל, לְאַחַר לֵידַת בְּנִימִין, הָיוּ לְיַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר (12) בָּנִים²¹⁹⁹: (כג) בְּנֵי לְאָה אֱלֹהֵם הֵם הַבָּנִים שֶׁל לָאָה: בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן הַבְּכוֹר שֶׁל יַעֲקֹב הוּא רְאוּבֵן לְכָל דֵּינֵי הַבְּכוֹרָה (וְאֵילּוּ יוֹסֵף נִקְרָא בְּכוֹר רַק לְעַנְיִן שִׁיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי בָנִים שֶׁשְׁנֵיהֶם נִכְלְלוּ בְּמִנְיֵן הַשְּׁבֹטִים),²²⁰⁰ וְשְׁמֵעוֹן וְלוֹוִי וַיהוֹדָה וַיִּשְׁשֹׁבֵר וְזִבְוּלֹן: (כד) בְּנֵי רַחֵל יוֹסֵף וּבְנֵימִין: (כה) וּבְנֵי בְּלָהָה שְׁפָחַת רַחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי: (כו) וּבְנֵי זְלֶפְחָה שְׁפָחַת לְאָה גָּד וְאִשָּׁר אֱלֹהֵם בְּנֵי יַעֲקֹב אִשָּׁר יָלַד לוֹ בְּפֶדֶן אֶרֶם אֱלֹהֵם הֵם בְּנֵי שֶׁל יַעֲקֹב שְׂרׁוּבִם נׁוֹלְדוּ לוֹ בְּפֶדֶן אֶרֶם (אִם כִּי בְּנִימִין נׁוֹלַד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל)²²⁰¹: (כז) וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אֲבִיו מִמְרָא קְרִיַת הָאֲרָבֶעַ יַעֲקֹב הֵגִיעַ אֶל יִצְחָק אֲבִיו שֶׁהָיָה גֵר בְּמִישׁוֹר שֶׁנִּקְרָא "מִישׁוֹר מִמְרָא", שֶׁנִּמְצָא בְּעִיר קְרִיַת אֲרָבֶעַ,²²⁰² הוּא חֲבֵרוֹן אִשָּׁר גֵּר שָׁם אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק קְרִיַת אֲרָבֶעַ הִיא הָעִיר חֲבֵרוֹן שֶׁשָׁם גָּרוּ אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק²²⁰³: (כח) וַיְהִי יָמֵי יִצְחָק מֵאָת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה סָךְ כָּל יָמָיו שֶׁל יִצְחָק הָיוּ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים (180) שָׁנָה: (כט) וַיָּגַע יִצְחָק יִצְחָק גּוֹעַ, דִּהְיִינוּ, שֶׁהִנְשָׂמָה שֶׁלּוֹ יִצְאָה מֵהַגּוֹף בְּרַעַךְ אַחַד לֵלֵא עֵיכׁוּב,²²⁰⁴ וַיָּמָת וַיֵּאֱסֹף אֶל עַמְּיוֹ זָקֵן וּשְׁבַע יָמִים יִצְחָק מֵת כִּשֶׁהוּא הָיָה זָקֵן וְשִׁבְעַת יָמִים, דִּהְיִינוּ

²¹⁹⁵ אונקלוס + רשב"ם. בתרגום יונתן כתב שמשם עתיד להתגלות המשיח.

²¹⁹⁶ אונקלוס + רש"י.

²¹⁹⁷ רש"י, ומתוך שבלבל את יצועי אביו, מעלה עליו הכתוב כאילו שכבה.

²¹⁹⁸ רשב"ם. ספורנו: למרות שיעקב שמע את מעשהו של ראובן, לא עשה דבר בעניין, הואיל ואין הדבר נחשב לחטא של ראובן. רמב"ן: הכתוב סיפר על הענווה של יעקב, שלמרות ששמע את מה שעשה ראובן, לא רצה להוציאו מביתו, אלא מנה את ראובן בכלל בניו. לכן גם חיברה התורה את מניין בני יעקב באותו פסוק שמסופר על מעשהו של ראובן, כדי להראות את הקשר הישיר ביניהם, למרות שיש כאן הפסק פרשה. על דרך הפשט כתב הרמב"ן שראובן, שהיה בכור והיה אמור לקבל שני חלקים מרכושו של יקב, פחד שיעקב יוליד עוד ילדים מבלהה, ולכן בלבל את יצועו של יעקב, אך לא פחד שלא תוליד, שהרי לאה הייתה מבוגרת, ומזלפה לא חשש, אולי בגלל שהיא מתה. ממילא, העונש של נטילת הבכורה מאוד מתאימה לו, והפסוק האומר שבני יעקב היו שנים עשר באה לומר שיעקב לא נוליד עוד ילדים לאחר שהוליד את בנימין.

²¹⁹⁹ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהדבר הוזכר כדי ללמדנו שכולם היו צדיקים ושווים, ומכאן למדים שראובן בעצם לא ממש חטא.

²²⁰⁰ רש"י. ספורנו: ראובן לא נפל מהבכורה בדיני שמים בזכות התשובה שלו שמגיעה עד לכסא הכבוד.

²²⁰¹ א"ע.

²²⁰² רש"י.

²²⁰³ אונקלוס. ספורנו: זכרון חסדי הצדיקים שבארץ מגוריהם, גורם לטובה גם לבניהם שגרים שם, וגורם לכך שבני המקום יאהבו אותם, וההיפך אצל הרשעים.

²²⁰⁴ עיין בבאורנו בפרק כה'. בדבר תאריך מיתנו של יצחק, כתב רש"י שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ומכירתו של יוסף קדמה למיתנו של יצחק 12 שנה (ומוכיח זאת לפי חשבון השנים), אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. הרמב"ן כתב שזהו מנהג התורה בכל הדורות לסיים את מה שהיה לתורה לומר על אדם אחד ולספר את כל מה שקרה לו עד שמת, לפני שהיא ממשיכה עם סיפורו של אדם נוסף, והתורה כאן כתבה שיצחק מת לאחר שראה את יעקב חוזר אליו, ושיעקב ועשיו קברו אותו. כמו"כ כתב הרמב"ן שאין צורך להזכיר שיצחק נקבר במערת המכפלה, שהרי יצחק היה גר בחברון, ואם כן, בוודאי שקברו אותו שם.

שראה את כל משאלות ליבו מתקיימות לטובה,²²⁰⁵ וְיִקְבְּרוּ אֹתוֹ עֲשׂוּ וַיַּעֲקֹב בְּנָיו עֲשׂוּ ויעקב בניו של יצחק, הם שקברו אותו²²⁰⁶:

בראשית פרק לו

(א) וְאֵלֶּה תִּלְדוֹת עֲשׂוּ הוּא אָדָם אלה הם התולדות של עשיו שנקרא בשם "אדום"²²⁰⁷: (ב) עֲשׂוֹ לָקַח אֶת נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן עֲשׂוֹ התחתן עם נשים שהיו מבנות כנען,²²⁰⁸ אֶת עֵדָה בַּת אֵילֹן הַחֲתָנִי וְאֶת אֲהֻלִּיבָמָה בַּת עֵנָה בַּת צִבְעוֹן הַחֲוִי עֲשׂוֹ התחתן עם שתי בנות מהחוי: עם עדה בת אלון (שנקראת בפרק כז' בשם בשמת על שם שהייתה מקטרת בשמים לעבודה זרה), ועם אהליבמה בת ענה (שנקראת בפרק כז' בשם יהודית היות ועשיו רצה להראות לאביו שהוא צדיק ולומר שאשתו כופרת בעבודה זרה)²²⁰⁹: (ג) וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת יִשְׁמַעְאֵל אַחֹת נְבִיּוֹת וְכֵן הַתַּחֲתָן עֲשׂוֹ עם בשמת שהייתה בתו של ישמעאל ואחותו של נביות (ובפרק כח' נקראת מחלת)²²¹⁰: (ד) וַתֵּלֶד עֵדָה לְעֲשׂוֹ אֶת אֱלִיפֹז וּבְשֵׁמֶת יִלְדָה אֶת רְעוּאֵל: (ה) וְאֲהֻלִּיבָמָה יִלְדָה אֶת יַעֲוִשׁ וְאֶת יַעֲלָם וְאֶת קָרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֲשׂוֹ אֲשֶׁר יִלְדוּ לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (ו) וַיִּקַּח עֲשׂוֹ אֶת נָשָׁיו וְאֶת בְּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשוֹת בֵּיתוֹ עֲשׂוֹ לקח את נשותיו, את בניו ובנותיו ואת כל עבדיו ושפחותיו, וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קָנִינוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְכֵן לָקַח עֲשׂוֹ אִתּוֹ את המקנה שלו, את כל בהמותיו ואת כל הרכוש שרכש בהיותו בארץ כנען,²²¹¹ וַיֵּלֶךְ אֶל אָרְצָם עֲשׂוֹ הלך לחפש חבל ארץ שהוא יוכל להתיישב בו,²²¹² מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו הַסִּיבָה שַׁעֲשִׂיו הָיָה צָרִיךְ לִלְכֹת וּלְחַפֵּשׂ חֶבֶל אֶרֶץ הָיָה מְכִיוּן שִׁיעֲקֹב קָנָה אֶת הַבְּכוֹרָה, ולכן יעקב הוא זה שקיבל לידיו את מקום מגורי יצחק, את ארץ כנען²²¹³: (ז) כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רַב מִשְׁבַּת יַחְדָּו (הסיבה שעשיו לא היה יכול לגור בארץ כנען יחד עם יעקב היא) מְכִיוּן שֶׁהֲרֹכֹשׁ שִׁלְחָם, של יעקב ועשיו, היה רב, ולכן הם לא יכלו לשבת יחד באותו חבל ארץ, וְלֹא

²²⁰⁵ עיין בביאורנו בפרק כה'. אוה"ח: הסיבה שלא נאמר אל יצחק חיים כמו אצל שאר האבות היא מכיוון שעד שיצחק היה בן 40 הוא היה ללא אישה, והשרוי בלא אישה כשרוי בלא חיים, ולאחר שהתחתן היה כבר עיוור. הסבר נוסף הוא מכיוון שיצחק לא היה יכול להוליד עד העקידה כברי אוה"ח בכמה מקומות.

²²⁰⁶ בדבר קדימת עשיו ליעקב, למרות שאצל יצחק וישמעאל הדבר הפוך: רש"י שם כתב שישמעאל עשה תשובה בכך שהקדים את יצחק אליו, ואילו כאן יש לומר שעשיו לא עשה תשובה. אמנם א"ע ורשב"ם כאן כתבו שהסיבה אצל ישמעאל היא בהיותו בן השפחה, נכתב שני.

²²⁰⁷ אונקלוס. אוה"ח: הסיבה שהתורה הדגישה מספר פעמים את היותו של עשיו אדום, מכיוון שה' נשבע לאבד את אדום. א"ע: הכוונה היא שעשיו הוא אבי אדום. ספורנו: אין הכוונה לתולדות, אלא לאירועים.

²²⁰⁸ אונקלוס.
²²⁰⁹ רש"י. כמו"כ, בהסבר בת ענה בת צבעון כתב שהכוונה היא שצבעון בא על כלתו, וכולם היו ממזרים. א"ע

כתב שלא ידוע בדיוק ממי נולדה מאותה סיבה שכתב רש"י. הסבר נוסף שכתב הוא שהתורה כתבה את שם אביה וסבה כדי להבדיל בין אישה אחרת שנקראה באותו השם. רמב"ן: ייתכן שעשיו התחתן עם אחות הנשים שנשא, לאחר שמתו נשותיו ללא בנים, ולכן אין מדובר באותן נשים, אלא באחיות שלהן שהולידו בנים.

²²¹⁰ רש"י, ונקראת שם מחלת מכיוון שיש שלושה שנמחלים עוונותיהם: גר שהתגיר, והעולה לגדולה והנושא אישה.

²²¹¹ אונקלוס.

²²¹² רש"י. רמב"ן: הסתפק מתי הלך עשיו לארץ אדום, אם היה זה אחרי שיעקב חזר לארץ כנען ונאחז בה, או שבעוד היותו של יעקב בחרן הלך יעקב לשם. בסוף דבריו כתב שהסבר הדבר הוא שבהתחלה הלך עשיו לשעיר לבד, ללא משפחתו, ונהיה שם לשר על ארבע מאות איש, ובני ביתו נשארו בארץ כנען. לאחר שיעקב חזר לארץ כנען, פינה משם עשיו את משפחתו, בגלל שידע שארץ כנען תהיה שייכת ליעקב, ושם נלחם עשיו בבני שעיר החורי שישבו באותו זמן בארץ שעיר, היות ולא רצו לתת לעשיו לבוא אליהם, ועשיו ישב בשדה אדום ולא בערים המבוצרות, עד שהכריע את יושבי שעיר. כמו"כ הסבר הרמב"ן שהכוונה בכך שעשיו הלך אל ארץ, היינו ארץ שעיר, אלא שהתורה לא פירשה זאת מכיוון שהדבר מובן.
²²¹³ רשב"ם.

יְבֹלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לְשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מְקַנְיָהֶם אֲרָץ כְּנָעַן לֹא הִייתה יְכוּלָה לְשֵׂאת גַּם אֶת יַעֲקֹב וְגַם אֶת עֵשׂוּ מִפְּנֵי שְׁלֹשְׁנֵיהֶם הִיָּה הַרְבֵּה מְאֹד מִקְנֵהוּ, וְלֹא הִיָּה מִסְפִּיק מִרְעֵה גַם לְמִקְנֵהוּ שֶׁל יַעֲקֹב וְגַם לְמִקְנֵהוּ שֶׁל עֵשׂוּ. אֲמֵנָה, כְּאִמּוֹר, דּוּקָא עֵשׂוּ הִיָּה צְרִיךְ לְלַכֵּת לְחַפֵּשׁ לוֹ חֶבֶל אֲרָץ אַחֲרַי, הִיָּוֹת וַיַּעֲקֹב הִיָּה הַבְּכוֹר וְלָכֵן הוּא שֵׁיבַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן²²¹⁴: (ח) וַיֵּשֶׁב עֵשׂוּ בְּהַר שְׁעִיר עֵשׂוּ יֹשֵׁב עַל הַר שְׁנִקְרָא "הַר שְׁעִיר", עֵשׂוּ הוּא אָדוֹם עֵשׂוּ הוּא הַנְּקִרָא בְּשֵׁם "אָדוֹם": (ט) וְאֵלֶּה תִּלְדוֹת עֵשׂוּ אָבִי אָדוֹם בְּהַר שְׁעִיר אֱלֹהִים צִאצְאִיו שֶׁל עֵשׂוּ שְׁהוּא אָבִי אָדוֹם, שְׁהוּלִידוֹ בְּנִיו לְאַחַר שֶׁהֵלֵךְ אֶל שְׁעִיר²²¹⁵: (י) אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי עֵשׂוּ אֵלֵיפוֹ בֶּן עֵדָה אֵשֶׁת עֵשׂוּ רְעוּאֵל בֶּן בְּשֵׂמֶת אֵשֶׁת עֵשׂוּ: (יא) וַיְהִי בְּנֵי אֵלֵיפוֹ תִימָן אֹמֶר צְפוֹ וְגַעְתָּם וְקִנְזוֹ: (יב) וְתַמְנֵעַ הִיָּתָה פִּילְגֵשׁ לְאֵלֵיפוֹ בֶּן עֵשׂוּ תַמְנֵעַ הִייתה פִּילְגֵשׁ שֶׁל אֵלֵיפוֹ בְּנֵי עֵשׂוּ. פִּילְגֵשׁ הִיא אִישָׁה שְׁמִתְחַתֶּנֶת לֹלָא כְּתוּבָה וְקִידוּשִׁין,²²¹⁶ וְתִלְדֵּן לְאֵלֵיפוֹ אֶת עַמְלֵק תַּמְנֵעַ יִלְדָה לְאֵלֵיפוֹ בֶּן בְּשֵׁם "עַמְלֵק", אֵלֶּה בְּנֵי עֵדָה אֵשֶׁת עֵשׂוּ אֱלֹהִים הֵם צִאצְאִיו שֶׁל עֵשׂוּ שְׁנוּלְדוֹ מֵעֵדָה: (יג) וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזָרַח שְׁמָה וּמְזָה אֵלֶּה הֵיוּ בְּנֵי בְּשֵׂמֶת אֵשֶׁת עֵשׂוּ: (יד) וְאֵלֶּה הֵיוּ בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה בֵּת עֵנָה בֵּת צְבַעוֹן אֵשֶׁת עֵשׂוּ וְתִלְדֵּן לְעֵשׂוּ אֶת יַעֲוֹשׁ וְאֶת יַעֲלָם וְאֶת קֶרַח: (טו) אֵלֶּה אֱלוֹפֵי בְּנֵי עֵשׂוּ אֱלֹהִים הֵם ה"אֱלוֹפִים" שֶׁל בְּנֵי עֵשׂוּ. אֱלוֹף הֵינּוּ נְשִׂיא וְאָדָם גְּדוּל,²²¹⁷ בְּנֵי אֵלֵיפוֹ בְּכוֹר עֵשׂוּ אֱלוֹף תִּימָן אֱלוֹף אֹמֶר אֱלוֹף צְפוֹ אֱלוֹף קִנְזוֹ: (טז) אֱלוֹף קֶרַח אֱלוֹף גַּעְתָּם אֱלוֹף עַמְלֵק אֱלֹהִים אֱלוֹפֵי אֵלֵיפוֹ בְּאֶרֶץ אָדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן עֵשׂוּ אֱלוֹף נַחַת אֱלוֹף זָרַח אֱלוֹף שְׁמָה אֱלוֹף מְזָה אֵלֶּה אֱלוֹפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אָדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בְּשֵׂמֶת אֵשֶׁת עֵשׂוּ: (יז) וְאֵלֶּה בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה אֵשֶׁת עֵשׂוּ אֱלוֹף יַעֲוֹשׁ אֱלוֹף יַעֲלָם אֱלוֹף קֶרַח אֵלֶּה אֱלוֹפֵי אֶהְלִיבְמָה בֵּת עֵנָה אֵשֶׁת עֵשׂוּ: (יח) אֵלֶּה בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה אֵשֶׁת עֵשׂוּ אֱלוֹף יַעֲוֹשׁ אֱלוֹף יַעֲלָם אֱלוֹף קֶרַח אֵלֶּה בְּנֵי שְׁעִיר הַחַרִּי יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ אֱלֹהִים הֵם בְּנֵי שְׁעִיר שֵׁיבַב בְּאֶרֶץ שְׁעִיר עוֹד לְפָנָי שְׁעֵשׂוּ בְּאֵל שֵׁם,²²¹⁸ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וַצְבַּעוֹן וְעֵנָה: (כא) וְדִשׁוֹן וְאַצֵּר וְדִישׁוֹן אֵלֶּה אֱלוֹפֵי הַחַרִּי בְּנֵי שְׁעִיר בְּאֶרֶץ אָדוֹם: (כב) וַיְהִי בְּנֵי לוֹטָן

²²¹⁴ רש"י. עפ"י המדרש כתב שהכוונה היא שיצחק הלך לארץ אחרת מפני גזירת גר יהיה זרעך שהייתה מוטלת על זרעו של יצחק, ועשיו אמר שאין לו חלק בגזירה ואין לו חלק בפירעון השטר שמי שיגלה לארץ מצרים יזכה בארץ ישראל. בפירוש שלישי כתב שהלך בגלל הבושה שמכר את הבכורה. רמב"ן: הכוונה היא שהעיר חברום לא הייתה יכולה לשאת את עשיו ויעקב, אבל ארץ ישראל כולה הייתה יכולה לשאת הרבה מאוד כמותם, אלא ברגע שראה עשיו שאינו יכול להמשיך ולגור בחברון, הלך למקום אחר לגמרי.

²²¹⁵ רש"י.

²²¹⁶ רש"י: פסוק זה בא להודיע כמה היו דבקים בזרעו של אברהם, שהרי תמנע זו הייתה בת לאנשים חשובים, ואמרה שלמרות שהיא לא תזכה להתחתן עם אליפז, הרי שהיא רוצה להיות הפילגש שלו. כמו"כ כתב שתמנע הייתה גם הפילגש של אליפז, שהרי בא על שער והוליד ממנה את תמנע ואח"כ גם התחתן איתה. ספורנו: אליפז לקח את תמנע לפילגש בכח. רמב"ן: עם ישראל צווה שלא להילחם עם כל בני עשיו, אך עמלק שנולד מפילגש, צווה עם ישראל להשמיד אותו. לגבי הפירוש שתמנע הייתה בתו של אליפז, חולק על כך הרמב"ן וכותב שכנראה שתמנע מתה בשעה שהולידה את אחד הבנים, ובשעת הלידה קראה לבן בשם תמנע, ואילו אליפז קרא לו קרח. כמו"כ כתב הרמב"ן אפשרות נוספת שהמילה תמנע היא המשך הפסוק הקודם, ואח"כ מתחיל סיפור חדש שמספר על הפילגש של אליפז שהולידה את עמלק, אך לא מסופר בתורה מיהי הפילגש.

²²¹⁷ א"ע בפס' ב'.

²²¹⁸ רש"י, וכתב עפ"י חז"ל שהיו בקיאים ביישובה של הארץ, והיו יודעים לטעום אדמה של מקום מסוים בארץ ולומר שבאותו מקום מתאים לגדל סוג מסוים של גידולים. א"ע: הסיבה שהתורה הזכירה את בני שער היא כדי להבדיל בין בני שער לבני עשיו, הרי בני" צו רק לא להתגרות בבני עשיו. את פירוש המילה חורי פירש שהכוונה היא ללשון גדולה. רמב"ן כתב שהחורי הינו שם של איש, שהיה אביו של אומה קדמונית כמו הפריזי והאמורי. אה"ח: הסיבה שהתורה הזכירה את כל זה היא כדי להראות מה זיכה ה' את עשיו למרות שהוא היה רשע, בזכות אבותיו.

חרי והימים ואחות לוטן תמנע תמנע הייתה אחותו של לוטן²²¹⁹: (כג) ואלה בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: (כד) ואלה בני צבעון ואיה וענה בניו של צבעון היו איה וענה (הוי"ו כאן אינה חלק מהשם, אלא היא וי"ו יתירה כדרכה של התורה),²²²⁰ הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו ענה זה מצא את הגיבורים שהיו במדבר, בשעה שהיה רועה את החמורים של צבעון אביו, ואותם גיבורים רצו לגזול ממנו את החמורים, וענה הצליח להתגבר על אותם הגיבורים²²²¹: (כה) ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה: (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: (כז) אלה בני אצר בלהן וועון ועקן: (כח) אלה בני דישן עין וארן: (כט) אלה אלופי החרי אלופי לוטן אלופי שובל אלופי צבעון אלופי ענה: (ל) אלופי דשן אלופי אצר אלופי דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ שעיר: (לא) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל אלה הם המלכים מצאצאיו של עשיו שמלכו על אדום לפני שהיה מלך בישראל. אמנם, לאחר שהומלך מלך על ישראל, התבטלה מלכות אדום, כדברי הנבואה אל רבקה "ולאום מלאום יאמץ"²²²²: (לב) וימלך באדום בלע בן בעור בלע בן בעור מלך על אדום,²²²³ ושם עירו דנהקה ושם עיר מלכותו של בלע היה העיר דנהבה²²²⁴: (לג) וימת בלע מלך אדום מת, וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה במקומו של בלע מלך יובב בן זרח שהיה מהעיר בצרה²²²⁵: (לד) וימת יובב מת, וימלך תחתיו חשם מארץ התימני במקומו של יובב מלך חושם שהיה מארץ דרום²²²⁶: (לה) וימת חשם חושם מת, וימלך תחתיו הדר בן בדר המכה את מדין בשדה מואב במקומו של חושם מלך הדר בן בדר, שניצח את מדין בשדה מואב. מדין ומואב נלחמו זה בזה, והדר מלך אדום יצא למלחמה כדי לעזור למואב, וכך ניצח את מדין,²²²⁷ ושם עירו עוית עיר מלכותו של הדר הייתה העיר עוית: (לו) וימת הדר וימלך תחתיו שמלה ממשרקה: (לז) וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנרה: (לח) וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור²²²⁸: (לט) וימת בעל חנן בן עכבור וימלך תחתיו הדר ושם עירו פְּעו ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד

²²¹⁹ רשב"ם: סיבת הייחוס ללוטן היא בגלל שלוטן היה החשוב שבאחיו. רמב"ן: לוטן היה אח של תמנע גם מצד האב וגם מצד האם בניגוד לשאר האחים שהיו רק מצד אחד, או שהיה אח מהאם ויוצא שתמנע כלל לא היתה בת שעיר.

²²²⁰ רש"י. רשב"ם: כך היה שמים, יחד עם הו'. א"ע: הו' היא כמו פ' רפה.

²²²¹ אונקלוס + רמב"ן בביאור דבריו. רש"י: הכוונה היא לפרדים ולא לגיבורים, שהרביע חמור על סוס, והוא עצמו היה ממזר והביא פסולין לעולם. א"ע כתב את פירושיהם של אונקלוס ושל רש"י (אמנם את של רש"י כתב בשם רס"ג) ודחה פירוש נוסף שהכוונה היא לצמחים, היות ואין זום טעם להזכיר כאן את עניין הצמחים. רשב"ם כתב אפשרות נוספת שמדובר על חיות רעות.

בזיהוי ענה כתב רש"י שלמעלה כתוב שהיה אחיו של צבעון וכאן כתוב שהיה בנו, ומלמד הדבר שבא צבעון על אימו והוליד את ענה. אמנם הרמב"ן כתב שהסיבה שהתורה פירטה שמדובר בענה שמצא את הימים היא כדי לומר לנו שלא זהו ענה אחיו של צבעון.

²²²² רש"י. רמב"ן: התורה כתבה זאת כדי לומר שברכתו של יצחק לעשיו "ועל חרבך תחיה" התקיימה. כמו"כ כתב הרמב"ן וכן רשב"ם שלפני מלך מלך היינו לפני זמנו של משה, וכשמשו נולד, כבר לא היו מלכים אלה.

²²²³ א"ע: אין זה בלעם, וכן בלעם אינו לבן הארמי.

²²²⁴ תרגום יונתן.

²²²⁵ תרגום יונתן. רש"י: בצרה היא מערי מואב, ובגלל שממנה יצא מלך לאדום, מואב עתידה ללקות עם אדום.

²²²⁶ אונקלוס.

²²²⁷ רש"י, ומכאן למדנו שהיו מדין ומואב רבים זה עם זה עד שעשו שלום ביניהם כדי לריב עם ישראל.

²²²⁸ רמב"ן הסתפק אם חנן היה מאותו מקום ששאל היה או שחנן הוא שם מקום והיה בעלים עליו ולאחר מכן מלך על כל אדום.

בַּת מִי זָהָב מֵהִיטְבָּאֵל הַיִּיתָה בֵּיתָם שֶׁל מֵטְרָד וּמִי זָהָב (הַתּוֹרָה הַזִּכִּירָה אֶת שֵׁם אֵימָה שֶׁל מֵהִיטְבָּאֵל וְאֵת שֵׁם אֲבִיהָ)²²²⁹: (מ) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אֱלֹהֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפַּחְתָּם לְמַקְוֹתָם בְּשִׁמְתָם אֱלֹהֵי הַסּוּדָנִים שֶׁל עֵשָׂו לְפִי הַמַּקְוֹת שֶׁלָּהֶם. הַאֱלֹהִים שֶׁנִּמְנָו לַעֲלֵל הֵם אֱלֹהִים שֶׁנִּקְרָאוּ כָל אֶחָד בְּשֵׁמוֹ, אֲדָם לְאַחַר שֶׁנִּפְסְקָה הַמַּלְכוּת מֵאֲדוּם, הַתְּפַצְלוּ הַאֱלֹהִים, וְכָל אֶחָד הֵיךְ אֱלֹהֵי עַל מְקוֹם מְסוּיָם (וּמְקוֹמוֹת אֱלֹהֵי נִקְרָאוּ עַל שֵׁם בְּנֵי עֵשָׂו שֶׁחִיו לְפָנָי כֹּה),²²³⁰ אֱלֹהֵי תַמְנָע אֱלֹהֵי עֲלוּהָ אֱלֹהֵי יִתָּת: (מא) אֱלֹהֵי אֶהְלִיבְמָה אֱלֹהֵי אֵלֶּה אֱלֹהֵי פִינִן: (מב) אֱלֹהֵי קִנְזוּ אֱלֹהֵי תִימָן אֱלֹהֵי מִבְּעָר: (מג) אֱלֹהֵי מַגְדִּיאֵל²²³¹ אֱלֹהֵי עֵירָם אֵלֶּה אֱלֹהֵי אֲדוּם לְמִשְׁבְּחָתָם בְּאַרְץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אָבִי אֲדוּם:

פֶּרֶשֶׁת וַיֵּשֶׁב

בְּרֵאשִׁית פֶּרֶק לז

(א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאַרְץ מְגוּרֵי אָבִיו יַעֲקֹב יֵשֶׁב בְּאֹתָהּ אֶרֶץ שְׂאֵבִי יִצְחָק יֵשֶׁב בְּהָ, ²²³² בְּאַרְץ כְּנָעַן (יַעֲקֹב יֵשֶׁב בְּאַרְץ שֶׁבָה יֵשֶׁב אֲבִיו) שֶׁהִיא אֶרֶץ כְּנָעַן: (ב) אֵלֶּה תְּלֻדוֹת יַעֲקֹב אֱלֹהֵי הַמְּאֹרְעוֹת שֶׁאִירְעוּ לַיַּעֲקֹב,²²³³ יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רְעָה אֶת אָחִיו בְּצֹאֵן יוֹסֵף הֵיךְ בֶּן שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְהוּא הֵיךְ

²²²⁹ א"ע: רש"י כתב שנקרא מטרד מי זהב מכיוון שהיה עשיר גדול ואין זהב נחשב אצלו לכלום, אך הכוונה היא לאותו אדם. בשם רס"ג כתב הא"ע שמי זהב היינו צורף זהב, וכתב בשם אחרים שהכוונה היא לאדם שמכין זהב מנחושת, אך דחה את דבריהם. רשב"ם כתב שאינו מדקדק כל כך בביאור השמות.

²²³⁰ רש"י. א"ע: כל אחד כאן היה לו מקום מיוחד, ואלו הם אותם אלופים שנמנו לעיל, אלא שהתורה הזכירה שוב רק את מי שיש לו מקום. רשב"ם: מהאלופים שנמנו למעלה, נשאר רק חלק, והעיקריים שבהם כתובים כאן. רמב"ן: האלופים שמנויים בהתחלה, היו כולם יושבים בעיר אחת, ומושלים ביחד עם העם, או שהיו כמעין נשיאים, אבל אלופים אלה היו מפוזרים במקומות שונים וכל אחד היה מלך במקומו. כמו"כ דחה הרמב"ן את השיטה הסוברת שפרשה זו נכתבה על דרך נבואה, וכתב על כך שאין שום סיבה שהפרשה תזכיר דברים אלה על דרך נבואה.

²²³¹ רש"י: הכוונה היא לרומי. רמב"ן: אין שום סיבה לומר שמדובר ברומי, שהרי אין מדובר כאן על נבואה. אלא כתב הרמב"ן שכוונת חז"ל באומרם שהכוונה היא לרומי, שכל מה שקרה להם הוא רמז לזרעם.

²²³² אונקלוס. רש"י: אחרי שהתורה קיצרה בתיאור תולדותיו של עשיו, התחילה התורה להאריך בתולדות של יעקב לפי שהם החשובים, ואילו תולדות עשיו אינם חשובים. כך עשתה גם התורה בעשרה דורות שמאדם ועד נח, קיצרה בהם, ורק כאשר התורה הגיעה אל נח שהיה העיקר, האריכה התורה בספרה עליו. בפירוש נוסף כתב שלאחר שיעקב ראה את כל האלופים של עשיו, שאל מי יכול להם, והתשובה לכך היא שניצוץ שיוצא מיוסף שורף את כולם. א"ע: התורה הזכירה שאלופי עשיו ישבו בשעיר ולעומתם ישב יעקב בארץ כנען. ספורנו: הכוונה היא שיעקב ישב באותו חלק בארץ כנען שבה ישב אביו. רשב"ם: בעוד עשיו הלך לארץ אחרת, ישב יעקב בארץ כנען, כיון שלו משפט הבכורה. רמב"ן: עשיו כבר לקח את ארצו, ואילו יעקב ישב בארץ כנען כגר, כמו שישב אביו כגר בארץ כנען, וכוונת התורה היא לומר שיצחק ויעקב בחרו לשבת בארץ כנען, בארץ הנבחרת, למרות שמשמעות הדבר היא שהם יהיו גרים, ושמעשיו מתקיים בהם דברי ה' אל אברהם שבניו יהיו בארץ לא להם.

²²³³ א"ע. רש"י: ואלה הם הגלגולים שעברו על תולדותיו של יעקב, ולפי"ז, כוונת הפסוק היא לומר האירועים שאירעו לבניו של יעקב ולא ליעקב עצמו, ולפי"ז גם משמעות תולדות היא ממש צאצאים. לפי רש"י, בתורה עוברת למנות את הסיבות למה שעבר על צאצאיו של יעקב, כאשר הדבר הראשון שעבר עליהם הוא כתוצאה מכך שיוסף היה בן שבע עשרה שנה וכו'. בשם המדרש כתב רש"י שהתורה תלתה את כל התולדות שליעקב ביוסף מפני כמה סיבות: שיעקב עבד אצל לבן בשביל רחל, שהיה זיו אוקנין של יעקב דומה לשל יוסף, שכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף (שנאת האחים). בסוף דבריו כתב שיעקב ביקש לישב בשלווה עד שקפצה עליו רוגזו של יוסף, היות וה' אמר ליעקב שהצדיקים יישבו בשלווה בעוה"ב ולא בעוה"ז. רשב"ם: הכוונה היא ממש לצאצאים, ולאחר שהתורה סיפרה לנו מי היו בניו של יעקב, עכשיו התורה עברה לספר על בניו של יעקב, כיצד נולדו והיאך התגלגלו הדברים. כמו"כ האריך לדבר על פירוש פשוטו של מקרא וכתב שרש"י הודה לו שלו היה לו זמן, היה חוזר וכותב את פירושו לתורה עפ"י הפשטות המתחדשים בכל יום. רמב"ן: אלה הם התולדות של יעקב, דהיינו צאצאיו של יעקב, אלא שהתורה הזכירה אותם בקיצור "יוסף ואחיו". בפירוש נוסף כתב שכוונת הדברים היא שכל מי שנמנה עד לסוף הספר, כל שבעים הנפשות, הם חלק מצאצאיו של יעקב. ספורנו: עד שחזר יעקב אל ארץ אביו היו קורותיו של יעקב כמו שאירעו לישראל בגלות ראשון, והמאורעות שאירעו ליעקב מאז שחזר אל יצחק אביו הם כמו המאורעות שאירעו לישראל בבית שני וחורבנו. אה"ח: חז"ל אמרו שבכל

רועה את הצאן יחד עם אחיו,²²³⁴ **וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת בְּנֵי זֶלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו** יוסף היה משחק ומבלה זמן עם בני בלהה ובני זלפה נשי אביו, וזו הייתה אחת הסיבות שבני לאה התחילו לשנוא אותו, שהרי האחים התייחסו בזלזול לבני השפחות,²²³⁵ **וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבַרְתָּם רָעָה אֶל אָבִיהֶם** יוסף הביא את דיבתם הרעה של אחיו אל יעקב אביהם, וזוהי סיבה נוספת לכך שאחיו היו שונאים אותו. יוסף אמר לאביו דברים רעים על אחיו וטען שאחיו בני לאה מבזים את בני השפחות²²³⁶: **(ג) וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו** יעקב אהב את יוסף יותר ממה שאהב את שאר בניו,²²³⁷ **כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ** (יעקב אהב את יוסף יותר ממה שאהב את שאר בניו מכיוון ש-) יוסף היה בנו החכם, וכל התורה שלמד יעקב משם ועבר, הוא לימד את יוסף,²²³⁸ **וַעֲשֵׂה לוֹ כְּתָנֶת פָּסִים** היות ויעקב אהב את יוסף, הוא הכין ליוסף כתונת פסים, מעין

מקום שכתוב אלה, פסל את הראשונים, והכוונה כאן היא שהתורה פסלה את כל צאצאיו של עשיו. בפירוש נוסף כתב שהתורה פסלה את כל המאורעות שעברו עד עתה על יעקב, וכך אמרה התורה שכל מה שעבר על יעקב נחשב לכלום לעומת הצרה החדשה עם יוסף. הסבר נוסף שכתב הוא שבגלל שכל התולדות פורנסו על ידי יוסף בשנות הרעב, כולם קרויים על שמו.

²²³⁴ אונקלוס. רשב"ם: הסיבה שהתורה כתבה את גילו של יוסף היא כדי שנוכל לחשב כמה שנים נעלם מעל יעקב. כמו"כ הסביר שמה שכתוב שיוסף היה רועה עם אחיו בצאן, הכוונה היא לבני לאה, שלהם קוראת התורה אחיו, כיוון שכולם היו בני הגבירות. ספורנו: יוסף היה מנהיג ומורה את אחיו כיצד להתנהג עם הצאן.²²³⁵ רשב"ם וכן רש"י מפרש את צלע הפסוק "בני בלהה ובני זלפה נשי אביו" כך, אלא שרש"י פירש שהכוונה במילים "והוא נער", היינו שהיה עושה מעשה נערו, ומסלסל בשעריו ועוד דברים כדי שיהיה נראה יפה. א"ע: הכוונה היא שיוסף היה משמש את בני בלהה ואת בני זלפה, שניצלו את עובדת היותו קטן כדי שישמש אותם. ספורנו: הנערות היא סבת החטא: בגלל שיוסף היה נער, הוא חטא בכך שהביא את דיבתם רעה של אחיו אל אביהם. רמב"ן: השפחות נקראות שפחות רק כאשר משווים אותם לרחל וללאה, אך כשעוסקים בהן בצורה נפרדת, הרי שגם הן היו נשותיו של יעקב. הסבר נוסף שכתב הוא שיתכן שלאחר שלאה ורחל מתו, לקח יעקב את בלהה וזלפה לנשים ממש.

²²³⁶ רשב"ם. רש"י: יוסף אמר ליעקב שלושה דברים: אחיו היו אוכלים אבר מן החי, ומזלזלים בבני השפחות וחשודים על העריות, ועל כל אחד מדברים אלה נענש: על אבר מן החי, ששחטו שער עיזים, ולא אכלו אותו חי, על שסיפר שאחיו קוראים לבני השפחות עבדים נמכר הוא עצמו לעבד, ועל העריות קרה כל הסיפור עם אשת פוטיפר. רמב"ן שאל על פירושו של רש"י, לפי דבריו, מדוע לא הצילו בני השפחות את יוסף? לכן פירש הרמב"ן, שכשהתורה מדבר על אחיו, היא מדברת על בני השפחות, וצלע הפסוק "את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו" הוא פירוט של הצלע הקודם "את אחיו", וממילא מובן שגם בני השפחות שנאו אותו. פירוש נוסף שכתב הוא שבני השפחות היו צריכים לשמש את יוסף (עפ"י ציווי של יעקב) ויוסף היה מביא את דיבתם הרעה של בני השפחות אל יעקב, ולכן שנאו אותו בני השפחות. לאחר מכן, גם בני לאה שנאו אותו בגלל שהם ראו שיעקב אוהב את יוסף באופן מיוחד. בסוף דבריו כתב שהכוונה בהיותו יוסף נער היא שהיה קטן יותר וחלש יותר מאחיו, ולכן, בגלל קטנותו היה מבלה רק עם בני השפחות שגם היו קטנים יותר. אה"ח כתב שבני השפחות השתתפו במכירת יוסף משום שעליהם היה אומר שהם היו אוכלים אבר מן החי וגם בגלל שהם נשאו פנים לששת בני הגבירה. א"ע: יוסף היה מלשין על בני השפחות שהיו משתמשים בו כדי לשרת אותם. ספורנו: יוסף אמר שאחיו אינם משתדלים מספיק במלאכת המרעה.

בהסבר המילה דיבה כתב רש"י שהכוונה היא לכל דבר שנאמר, ולדבריו תיתכן דיבה טובה. הרמב"ן כתב שכל דיבה היא רעה, אלא שהתורה כתבה "דיבה רעה" במעין כפילות כדי להדגיש את עניין הדיבה.²²³⁷ אונקלוס.

²²³⁸ אונקלוס ורש"י בפירושו השני. רש"י כתב עוד שני פירושים למילה בן זקונים: א. נולד לעת זקנותו, ולמרות שבנימין נולד אחרי יוסף, הרי שיוסף הוא שנולד בצמוד לשאר אחיו, ולכן היו קוראים אותו במשך זמן רב בן הזקונים של יעקב והדבר לא השתנה אחרי שנולד בנימין (וכן פירש רשב"ם). ב. זיו האיקונין של יוסף היה דומה לשל יעקב. א"ע: גם יוסף וגם בנימין נחשבים לבני הזקונים של יעקב, שלאחר הולדתם, לא הוליד עוד בנים. הרמב"ן הקשה על הפירושים הסוברים שיוסף הוא הבן שנולד ליעקב לעת זקנותו, שהרי לא היה הפרש גדול בין הזמן בו נולד יוסף לזמן שנולדו שאר אחיו, ולכן כתב שהכוונה היא שכל אב היה לוקח בן אחד שישמש אותו, והיה נקרא בן זקונים, ויעקב לקח את יוסף כדי שישמש אותו, וממילא מובן מדוע לא הלך יוסף עם שאר אחיו כאשר הלכו לרעות את הצאן במקום מרוחק.

אה"ח כתב שבתחילה לא התרגשו השבטים מהדיבה הרעה שהביא אליהם אביהם, שהרי הם היו יכולים לפרוך את טענותיו של יוסף, אך לאחר שראו שיעקב אוהב את יוסף יותר ממה שאוהב אותם, הרי שהם הגיעו למסקנה שהם לא יוכלו לשכנה את יעקב בצדקתם, שהרי יעקב תמיד יינטה לצדו של יוסף מרוב אהבתו, ולכן הם התחילו לשנוא את יוסף.

מעיל העשוי מבדים יקרים, ואילו לשאר בניו לא הכין יעקב כתונת פסים²²³⁹: (ד) וַיֵּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֵתוּ אֶהָב אֲבֵיהֶם מִכָּל אֶחָיו אַחִיו שֶׁל יוֹסֵף רָאוּ שִׂוּסָף הוּא הַבֵּן הָאֲהוּב עַל יַעֲקֹב מִבְּיַן כָּל בְּנָיו, וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ²²⁴⁰ כתוצאה מקנאתם ליוסף, וכן כתוצאה מהתנהגותו (שהיה מביא דיבה רעה ושהיה משחק עם בני השפחות), אחיו של יוסף שנאו אותו,²²⁴¹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם מְרֹב שְׂנֵאָה, אַחִיו שֶׁל יוֹסֵף לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְדַבֵּר עִם יוֹסֵף וּפִילּוֹ לֹמַר לוֹ שְׁלוֹם²²⁴²: (ה) וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלֹם יוֹסֵף חֲלֹם, וַיַּגֵּד לְאֶחָיו יוֹסֵף סִפֵּר לְאֶחָיו אֵת הַחֲלֹם שֶׁחֲלָם,²²⁴³ וַיֹּסְפוּ עוֹד שְׂנֵאָה אֹתוֹ אַחִיו שֶׁל יוֹסֵף שְׂנֵאָה אוֹתוֹ יוֹתֵר לְאַחַר שֶׁסִּפֵּר לָהֶם אֵת הַחֲלֹם שֶׁחֲלָם²²⁴⁴: (ו) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם יוֹסֵף אִמְרוּ לְאֶחָיו: שְׁמְעוּ נָא הַחֲלֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי תִשְׁמְעוּ עִשְׂוֹ אֵת הַחֲלֹם שֶׁחֲלַמְתִּי²²⁴⁵: (ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאֻלְמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה (יוסף מספר את החלום שחלם לאחיו) אֲנַחְנוּ כּוֹלְנוּ (כָּל בְּנֵי יַעֲקֹב) הֵיינוּ בְּשֵׂדֶה וְאֶסְפְּנוּ אֵת הַשִּׁיבּוּלִים לְאַלּוּמוֹת, לְאַגוּדוֹת שֶׁל שִׁיבּוּלִים,²²⁴⁶ וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמְתִּי וְגַם נִצְבָּה וְהִנֵּה, פְּתָאוּם, הָאֲלוּמָה שְׂאֵנִי (יוסף) אֶסְפְּתִי, קָמָה וְהִזְדַּקְפָּה,²²⁴⁷ וְהִנֵּה תִסְבְּיָה אֲלֻמְתִּיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוֶינִי לְאֲלֻמְתִּי וְאִז, לְאַחַר שֶׁהָאֲלוּמָה שְׂאֵנִי קָמָה וְהִזְדַּקְפָּה, הָאֲלוּמוֹת שֶׁלְכֶם (שֶׁל שָׂאֵר הָאֲחִים) הִסְתַּבְּבוּ לְכִיוּן הָאֲלוּמָה שְׂאֵנִי וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אֵלֶיהָ²²⁴⁸: (ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו אַחִיו שֶׁל יוֹסֵף

²²³⁹ רש"י. א"ע: כתונת רקומה. ספורנו: משמעות כתנת הפסים היא לאות שיוסף יהיה המנהיג. כלי יקר: כתונת הפסים היא מכיוון שכבר ניטלה הבכורה מראובן, והעבודה בבכורות, והרי כתונת הפסים היא מעין בגדי כהונה. אונקלוס.

²²⁴¹ בביאור סיבת השנאה, ברור שהסיבה העיקרית היא הקנאה. הבאת הדיבה אינה מוזכרת בפסוק, אך כפי שכתבנו בהערות הקודמות, גם להבאת הדיבה היה משקל בשנאת אחיו של יוסף אותו, וכן פירש רש"י בפסוק ח'. בעניין שהיה משחק עם בני השפחות, הרי שכאן הטענה היא רק על בני הגבירות, וגם על כך כתבנו בהערות הקודמות מדוע גם בני השפחות השתתפו במכירה. ספורנו: יעקב טעה בכך שהראה לבניו את השנאה.

²²⁴² רש"י. א"ע. כמו"כ כתב רש"י שמתוך גנותם של השבטים למדנו שבחם, שלא היו אחד בפה ואחד בלב. כלי יקר: היו יכולים לדבר עם יוסף דברי שלום, אלא שלא היו רשאים, שאם שכל עוד היו שונאים את יוסף, היה יכול יעקב לתלות את הבאת הדיבה שהוציא אליהם יוסף בשנאה שאחיו שונאים אותו, אך ברגע שכבר לא ישנאו אותו, יתברר שהדיבה היא אמיתית. ספורנו: אחיו לא היו יכולים לדבר איתו על ענייני המקנה והצאן.

²²⁴³ ספורנו: הסיפור לאחיו נעשה גם כן מתוך מעשה נערות, ואם היה נוהג יוסף בשיקול דעת, לא היה אומר את החלום לאחיו. אוה"ח: יוסף רצה לומר לאחיו שמשמים העלו אותו למעלה, ומה שיעקב עשה שאהב אותו יותר ועשה לו כתונת פסים, היה זה החלטה בשמים. הסבר נוסף שכתב הוא שיוסף רצה לומר להם שהם עדיין צריכים אליו ושהם יבואו אליו כדי להשתחוות, ובכך אולי יראו אחיו שהם זקוקים לו וישנאו אותו פחות. הסבר נוסף שכתב הוא שיוסף חשב שאם יספר לאחיו את החלומות, הוא יוכל להראות להם שהוא חבר שלהם ושלצורך כך הוא מספר להם את החלומות.

²²⁴⁴ כלי יקר: הכוונה כאן היא שהם שנאו אותו עוד לפני שהוא סיפר להם את החלום, אלא ששנאו אותו על עצם העובדה שחלם. לאחר שסיפר להם את חלומם, שנאו אותו עוד יותר כפי שכתוב בפסוק ח'.

²²⁴⁵ אונקלוס. ספורנו: שמעו נא היינו לא רק שישמעו את החלום עצמו, אלא שינסו להבין את פתרון החלום, ובהזדמנות שנאה על שנאתו. אוה"ח: "נא" היינו לשון בקשה, והכוונה היא שלאחר שיוסף ראה שאחיו אינם מעוניינים לשמוע את החלום, פנה אליהם בבקשה לשמוע את החלום. בפירושו השני פירש שלשון "נא" הוא כאונקלוס, דהיינו, עכשיו, והסיבה לכך היא שפתרון של חלום חייב להיות ביומו. הסבר שלישי שכתב הוא שנא היינו עכשיו, ורצה יוסף להדגיש שהוא עוד לא סיפר את עניין החלום לאף אחד, וכך יכול היה לטעון שהוא מספר את החלום לאחיו מתוך חברות. כמו"כ כתב שחלום יכול להתקיים כפי כל הפתרונות שלו, רק כאשר אין הפתרונות סותרים אחד את השני, אך כאשר הם סותרים אחד את השני, אין כל הפתרונות יכולים לקרות.

²²⁴⁶ רש"י. רמב"ן: הסיבה שהחלום היה באלומות היא כדי להראות ליוסף ואחיו שעל ידי האלומות הם ישתחוו אליו, ע"י שהם ירצו לקנות אוכל במצרים, הם יגיעו לכדי השתחויה ליוסף. אוה"ח: הסיבה שכתוב כל כך הרבה פעמים בסיפור החלום המילה "הנה" היא כדי לומר שיוסף ראה את כל פרטי החלום בבחירות גמורה. כמו"כ הסביר שהאלומות מסמלות את חבילות המצוות שכל אחד מהאחים עשה, והראו ליוסף שהוא במדרגה רוחנית גבוהה יותר מאחיו, ולכן הוא היה יכול להתגבר על יצרו עם אשת פוטיפר.

²²⁴⁷ אונקלוס. כלי יקר: מכך שיש שני שלבים בחלום, אנחנו רואים שבהתחלה ימלוך על אחיו ורק אחרי כן ימשול עליהם, היות וממשלה שייך גם כאשר יש רק מעט אנשים (כמו שהאחים היו עכשיו) ומלוכה שייכת רק כאשר יש הרבה אנשים (כמו שעתידי להיות במצרים). אונקלוס.

אמרו לו לאחר ששמעו ממנו את החלום: **הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ** האם אתה חושב שאתה (יוסף) תמלוך עלינו על ידי שנמנה אותך למלך? ²²⁴⁹ **אִם מְשׁוּל תִּמְשַׁל בְּנֵנוּ** והאם אתה (יוסף) חושב שאתה תצליח למשול עלינו על ידי שתיקח את המלוכה עלינו בכח ללא הסכמתנו? ²²⁵⁰ **וַיֹּסֶפוּ עוֹד שְׂנֵא אֹתוֹ** אחיו של יוסף שנאו אותו עכשיו יותר, **עַל חֲלֻמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו** נוספו שתי סיבות לכך שאחיו של יוסף שנאו אותו (בנוסף לכך שקינאו בו שיעקב אהב אותו יותר מאשר אותם האחים, ולדיבה הרעה שהיה מביא עליהם): א. החלומות שלו שמהם עולה שיוסף חשב שימלוך עליהם. ב. על כך שהיה מספר להם את החלומות כמו אדם שמתגאה: ²²⁵¹ **(ט) וַיְחַלֵּם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר יוֹסֵף חֶלֶם חֶלֶם נוֹסֵף, וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאַחָיו יוֹסֵף סִיפֵר גַּם אֶת הַחֶלֶם הַשֵּׁנִי לְאַחָיו, וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֲמַר לְאַחָיו: הִנֵּה חֲלֻמֹתַי חֲלוֹם נוֹסֵף, וְהִנֵּה הַשְּׂמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשְׂרֵת כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי** בחלום השני ראיתי (יוסף) שהשמש, והירח, ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: **(י) וַיְסַפֵּר אֶל אָבִיו וְאֶל אַחָיו יוֹסֵף סִיפֵר לִיעֲקֹב אֶת הַחֶלֶם הַשֵּׁנִי בְּמַעֲמַד אַחִיו, כִּךְ שְׂגַם הָאֲחִים שָׁמְעוּ אֶת יוֹסֵף מְסַפֵּר לְאַבְיוֹ אֶת הַחֶלֶם, וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו יַעֲקֹב גַּעַר וְנוֹץ בְּיוֹסֵף, הַיּוֹת וַיַּעֲקֹב יָדַע שֶׁעַל יְדֵי שְׂיוֹסֵף מְסַפֵּר אֶת הַחֲלוֹמוֹת לְאַחָיו, אַחִיו יִשְׁנָאוּ אוֹתוֹ יוֹתֵר, וַיֹּאמֶר לוֹ כִּךְ אֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף בְּשַׁעַה שְׁנוֹף בּוֹ: מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ (יעקב גער ביוסף) מהו החלום הזה שאתה חלמת, כל החלום הזה שחלמת הוא דברים בטלים! ²²⁵⁴ **הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאַמְךָ וְאַחֶיךָ לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצֶה הָאֵם נֹרָא לְךָ שְׂאֲנִי (יעקב) וְאַמְךָ (רחל) וְהָאֲחִים שְׁלָךְ נְבוֹא אֲלֶיךָ כְּדִי לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְךָ עַל הָאָרֶץ? בְּדַבְרֵינוּ אֱלֹהִים, רָצָה יַעֲקֹב לְהוֹצִיא מִלֵּב הָאֲחִים אֶת עֲנִיִּין הַחֶלֶם וְלְהִרְאוֹת לָהֶם שֶׁהוּא חוֹשֵׁב שֶׁהַחֶלֶם הוּא דְבָרִים בְּטָלִים, וְכִךְ הָאֲחִים לֹא יִשְׁנָאוּ אֶת יוֹסֵף, לְמִרְוֹת שֶׁבְּלִבּוֹ יָדַע יַעֲקֹב שֶׁהַחֶלֶם הוּא חֶלֶם אֱמֶת ²²⁵⁵. (יא) וַיִּקְנָאוּ בּוֹ אַחָיו הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף קִנְאוּ בּוֹ, בְּגַלְל שֶׁהוּא הִיָּה מְסַפֵּר לָהֶם אֶת דְּבָרֵי הַחֶלֶם, וְהֵם חֲשָׁבוּ שֶׁהוּא מִתְגַּאֵה עֲלֵיהֶם, ²²⁵⁶ וְאַבְיוֹ שָׁמַר אֶת הַדְּבָר וְאֵילוּ יַעֲקֹב הִמְתִּין כְּדִי לְרַאוֹת הָאֵם יִתְקַיְּמוּ דְבָרֵי הַחֶלֶם ²²⁵⁷: (יב)****

²²⁴⁹ א"ע.

²²⁵⁰ א"ע. אונקלוס: משמעות הכפילות היא האם יוסף יהיה עליהם למלך או שיהיה עליהם לשלטון אחר שאינה של מלכות, שהרי לשניהם האדם משתחוה.

²²⁵¹ רמב"ן. רש"י ורשב"ם: הכוונה בדבריו היא לדיבה הרעה שהיה מביא לאביו.

²²⁵² רש"י. כתבנו בפנים שרק את החלום השני סיפר יוסף ליעקב מכיוון שבחלום זה היה אביו חלק מהחלום בעוד שבחלום הראשון לא היה יעקב חלק מהחלום. בשפ"ח פירש שהסיבה היא מכיוון שכל החלומות הולכים אחרי הפה, ומכיוון שאחיו כבר פתרו את החלום לטובה, לא רצה לספר את החלום לאביו.

²²⁵³ אונקלוס + רש"י.

²²⁵⁴ רמב"ן. בפירושו השני כתב הרמב"ן שהטעם שיעקב אמר ליוסף מה החלום הזה אשר חלמת, משום שהחלומות הולכים אחרי המחשבות, ויעקב אמר ליוסף שהחלומות שלו בדבר המלוכה נובעים מגאווה שלו. רשב"ם: גם אם הייתה אמו של יוסף קיימת, היה יעקב רוצה להוכיח את יוסף על כך.

²²⁵⁵ אונקלוס + רש"י. כמו"כ כתב רש"י: יעקב אמר ליוסף שרחל כבר מתה, ואם כן, לא ייתכן שהחלום יתקיים, ובכך רצה יעקב להוציא את השנאה מלב בניו. אמנם, ייתכן לפרש את החלום שהוא חלום אמת באחת משתי הדרכים: א. או שאין חלום ללא דברים בטלים. ב. הכוונה באימו היא לבלהה שגידלה את יוסף. רמב"ן: בלהה מתה עוד לפני שיוסף ירד למצרים, וכן גם זלפה, שהרי הן לא נמנו בשבעים הנפש שירדו למצרים, אלא שהשמש הוא באמת רמז ליעקב עצמו, והירח הוא רמז לבני ביתו וכל תולדותיו, אלא שבחלום, מפורדים אחד עשר הילדים משאר התולדות הרמוזים בירח משום שהם השתחוו ראשונים לפני שכולם ירדו למצרים.

²²⁵⁶ אונקלוס + ספורנו. אה"ח: הקנאה נכנסה בהם מכיוון שהם הבינו שיוסף לא חלם את החלום בגלל שהוא מתנשא עליהם, אלא בגלל שיש כאן גילוי אלוהי, שהרי ברור שיוסף לא התכוון להתנשא על אביו.

²²⁵⁷ רש"י. רשב"ם: יעקב בעתיד יאמין שיתקיימו חלומות יוסף על ידי שיראה את העגלות ששלח לו יוסף, שהרי לא ברור כיצד יעקב האמין מיד שיוסף חי על ידי העגלות, לאחר שכבר ראה את הכתונת של יוסף מלאה בדם. אך אין הכוונה שיעקב חשב עכשיו שיתקיימו דברי החלום כפי שכתב רש"י.

וַיִּלְכוּ אַחֲיוֹ לְרַעוּת אֶת צֵאן אֲבִיהֶם בְּשָׂכָם אַחֲיוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הִלְכוּ לְרַעוּת אֶת צֵאנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּעִיר שָׁכָם²²⁵⁸;
 (יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף יַעֲקֹב אֱמַר לְיוֹסֵף: הֲלוֹא אֲחִיךָ רַעִים בְּשָׂכָם הָרִי אֲחִיךָ רַעִים אֶת הַצֵּאן לִיד
 הָעִיר שָׁכָם, וְלֹכֵן אֲנִי (יַעֲקֹב) דּוֹאֵג לְהַסֵּם, שֶׁהָרִי אֲנִישִׁי הַסְּבִיבָה שֶׁם שׁוֹנְאִים אוֹתָנוּ בְּגַלְל הַרְיָגַת אֲנִישִׁי הָעִיר
 שָׁכָם,²²⁵⁹ לָכֵן וַאֲשַׁלְּחֶךָ אֵלֵיהֶם בּוֹא וְאֲנִי (יַעֲקֹב) אֶשְׁלַח אוֹתְךָ (יוֹסֵף) אֶל אֲחִיךָ,²²⁶⁰ וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף עֲנֵה
 לְיַעֲקֹב: הֲנִנִּי הֵנָּה אֲנִי מוֹכֵן לַעֲשׂוֹת כַּדְּבָרֶיךָ²²⁶¹: (יֵד) וַיֹּאמֶר לוֹ יַעֲקֹב אֱמַר לְיוֹסֵף: לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם
 אֲחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֵּאן תֵּלֵךְ עִכְשָׁיו וְתִרְאֶה מֵה שְׁלוֹם אֲחִיךָ וּמֵה שְׁלוֹם הַצֵּאן,²²⁶² וְהִשְׁבִּנִי דְבָר וְתַעֲנֵה לִי
 מֵה שְׁלוֹמִם,²²⁶³ וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבֵרוֹן יַעֲקֹב שֶׁלַח אֶת יוֹסֵף אֶל אַחֲיוֹ מֵעֵמֶק שְׁנַמְצָא בְּחֵבְרוֹן,²²⁶⁴ וַיָּבֵא
 שְׂכָמָה יוֹסֵף הֵגִיעַ מֵעֵמֶק חֵבְרוֹן אֶל הָעִיר שָׁכָם, וְלֹא מִצָּא שָׁם אֶת אַחֲיוֹ²²⁶⁵: (טו) וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ אָדָם מִצָּא
 אֶת יוֹסֵף לְאַחַר שִׁוּסֵף הֵגִיעַ אֶל שָׁכָם,²²⁶⁶ וְהִנֵּה תַעֲהָ בְּשָׂדֵה יוֹסֵף הִיא תוֹעָה בְּשָׂדֵה. בְּשַׁעֲהָ שֶׁהָאִישׁ מִצָּא אֶת
 יוֹסֵף, הוּא הִיא מִסְתַּוֵּבֵב בְּשָׂדֵה כְּדִי לְמַצּוֹא אֶת הַמְּקוֹם בּוֹ אַחֲיוֹ רַעִים אֶת הַצֵּאן,²²⁶⁷ וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ
 לְאֹמֶר הָאִישׁ שֶׁמִּצָּא אֶת יוֹסֵף שָׁאֵל אֶת יוֹסֵף: מַה תְּבַקֵּשׁ מֵה אֶתְּךָ צָרִיךְ, מִדּוֹעַ אֶתְּךָ מִסְתַּוֵּבֵב בְּשָׂדֵה²²⁶⁸:
 (טז) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף עֲנֵה לְאִישׁ: אֶת אֲחִי אֲנִי מְבַקֵּשׁ אֲנִי מִחַפֵּשׂ אֶת אַחֲיוֹ,²²⁶⁹ הַגִּידָה נָא לִי אִיפֹה הֵם רַעִים

²²⁵⁸ אונקלוס. רש"י: על המילה "את" יש ניקוד האומר שהם הלכו לרעות את עצמם ולאכול ולשתות.

²²⁵⁹ רשב"ם. ספורנו: הרי אין דרך רחוקה אל העיר שכם.

²²⁶⁰ אונקלוס. אוה"ח: לכה – תלך אל אחיך ותבדוק מה שלומם, ואם אתה חושש בגלל שהם שונאים אותך, אז אני אשלח אותך לצורך מצווה, ובזכות שתהיה שלוח מצווה, לא יקרה דבר.

²²⁶¹ א"ע. רש"י: הנני היא לשון ענוה וזריזות. למרות שיוסף ידע שאחיו שונאים אותו, הזדרז לעשות את מצוות

אביו.

²²⁶² אונקלוס. ספורנו: תבדוק אם צריך לתקן משהו מדרך רעיית הצאן על ידי האחים.

²²⁶³ אוה"ח: ע"י שיעקב ציווה את יוסף לחזור ולומר מה עושים אחיו, עשה יעקב את יוסף לשליח מצווה גם בחזרתו, וכך לא יזקק גם למ"ד ששלוחי מצווה אינן ניזוקין רק בדרכם לעשות את המצווה. כמו"כ מאריך אוה"ח לבאר שיעקב סבר כדעת חכמים, שגם במקום ששכיח היזק, שלוחי מצווה אינן ניזוקין, ורק במקום שיש כמעט וודאות של היזק, יש חשש לשלוחי מצווה, היות ויעקב לא חשב שהאחים שונאים כל כך את יוסף כדי שיהיה נחשב הדבר שהיזק כאן הוא כמעט וודאי. בסיום דבריו הסביר אוה"ח שלמרות שיוסף נמכר לעבד, הרי שאין הדבר נחשב להיזק, היות ותכלית המכירה לעבד הייתה כדי שיהיה לו ולכולם טוב ואין זה נחשב להיזק. בדרך אחרת הסביר אוה"ח, שבגלל שיוסף בסופו של דבר הלך מהעיר שכם, ושליחותו של יעקב הייתה רק עיר שכם, הרי שיוסף כבר אינו נחשב לשליח מצווה בשעה שהוא הולך לדותן.

²²⁶⁴ אונקלוס. רש"י: העיר חברון נמצאת כולה בהר, אלא הכוונה היא שיעקב שלח את יוסף מהעצה העמוקה של הצדיק שקבור בחברון, כדי לקיים את הגזירה של גר יהיה זרעך. הכלי יקר הסביר שהסיבה שהעצה נחשבת לעצה עמוקה היא בגלל שהגלויות באות במקום גיהנם. רמב"ן: הסיבה שהתורה הזכירה מהיכן נשלח יוסף (למרות שברור הדבר שהוא נשלח מחברון, שהרי שם היה יעקב בשעה ששלח אותו) היא כדי לומר שהיה מרחק גדול בין המקום בו היו אחיו של יוסף לבין המקום בו האחים מכרו אותו, והמרחק הוא שאפשר לאחים לעשות ליוסף את מה שעשו לו. כמו"כ התורה רצתה לספר על צדקותו של יוסף ולומר שיוסף התאמץ ללכת אחרי אחיו למקום רחוק כדי לקיים את מצוות אביו. כך כתב גם הרמב"ן בפס' טו'. דבר נוסף שכתב הרמב"ן היא להודיע לנו שכאשר ה' גוזר על דבר כלשהו, החריצות היא שקר והגזרה תתקיים למרות כל הניסיונות לבטלה, וזאת כוונתם של חז"ל באומרם שאנשים אלה הם מלאכים, כדי לומר שה' שלח אותם כדי לקיים את גזרתו.

²²⁶⁵ אונקלוס + רשב"ם. רש"י: שכם הוא מקום שמוכן לפורענות, ששם קלקלו השבטים, שם עינו את דינה, שם נחלקה המלכות.

²²⁶⁶ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא למלאך גבריאל. כלי יקר: גבריאל ניסה להזהיר את יוסף מפני אחיו. עפ"י המדרש כתב שגבריאל ניסה לומר שכמו שקין הרג את הבל בשדה מפני הקנאה, כך יוסף היה צריך לחשוש לקנאת אחיו. "והנה תועה בשדה" הכוונה היא שיוסף ניסה לעשות חילוק שאחיו לא יהרגו אותו, כיוון שקנאתם קטנה יותר, אך הוא לא ידע שקנאה היא קנאה.

²²⁶⁷ ספורנו. רשב"ם: כל זה בא לומר על צדקותו של יוסף שלמרות שהיה צריך לטרוד ולחפש את אחיו, ולמרות ששנאו אותו, לא חזר לאביו בלא שמצא אותם. רמב"ן: יוסף טעה בדרך ומרוב שטעה נכנסה לשדה כדי לחפש את אחיו.

²²⁶⁸ אונקלוס + ספורנו.

²²⁶⁹ אונקלוס.

תאמר לי בבקשה היכן אחיי רועים את הצאן של אבי²²⁷⁰: (יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ עֵנָה לְיוֹסֵף: נָסְעוּ מִזֶּה האחים שלך נסעו מכאן,²²⁷¹ כִּי שָׁמַעְתִּי אֲמָרִים שֶׁהֵרִי אֲנִי (האיש) שמעתי את אחיך אומרים: גִּלְכָּה דִתְיִנָּה נלך למקום שנקרא דותן,²²⁷² וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחֵר אַחֵרֵי יוֹסֵף הֵלֵךְ לְהַמְשִׁיךְ לַחֲפֵשׂ אַחֵר אַחֵרֵי בַמִּסְפָּר מקומות,²²⁷³ וַיִּמְצְאֵם בְּדֹתָן יוֹסֵף מִצָּא אֶת אַחֵרֵי בְדוּתָן: (יח) וַיֵּרְאוּ אֹתוֹ מִרְחֹק אַחֵרֵי שֶׁל יוֹסֵף רָאוּ אֶת יוֹסֵף כִּשְׁהוּא הֵיחָד עוֹד רְחוֹק מֵהֶם,²²⁷⁴ וּבִטְרָם יִקְרַב אֲלֵיהֶם לִפְנֵי שִׁיּוֹסֵף הִתְקַרַּב אֶל אַחֵרֵי, וַיִּתְנַבְּלוּ אֹתוֹ לְהִמִּיתוֹ אַחֵרֵי שֶׁל יוֹסֵף חֲשָׁבוּ מִחֲשֵׁבָה רַעָה לְהַמִּית אֹתוֹ:²²⁷⁵ (יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אַחֵרֵי שֶׁל יוֹסֵף אֲמָרוּ זֶה לֹזֵחַ: הֲיֵנָּה בְּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלְּזֹחַ בָּא הֵנָּה "בעל החלומות", האדם שחלם את החלומות, בא לכאן²²⁷⁶: (כ) וְעַתָּה וְעַכְשָׁיו, שִׁיּוֹסֵף מְגִיעַ לְכֹאן, לָכֵן וְנִהְרָגְהוּ בּוֹאוֹ נִתְאַרְגָּן וְנִהְרָג אֹתוֹ יַחַד,²²⁷⁷ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְלֹאֲחֵר שֶׁנִּהְרָג אֶת יוֹסֵף, נִשְׁלַיֵךְ אֹתוֹ לְתוֹךְ אֶחָד הַבְּרוֹת שֵׁשׁ כֹּאן, וְאֲמָרְנוּ תִּיְהִי רַעָה אֲכַלְתֶּהוּ וְאֲנַחְנוּ נִסְפָּר לְכֹלֵם שְׁחִיָּה רַעָה טְרַפָּה אֶת יוֹסֵף, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִחְשָׁבוּ שֶׁאֲנַחְנוּ הִרְגָנוּ אֶת יוֹסֵף, שֶׁהֵרִי אִם יִחְשָׁבוּ שֶׁאֲנַחְנוּ הִרְגָנוּ אֶת יוֹסֵף, אֲבִינוּ יַעֲקֹב יִקְלַל אֹתָנוּ,²²⁷⁸ וְנִרְאָה מִזֶּה יִהְיֶה חֲלֹמָתוֹ (האחים סיימו את דבריהם בלעג) לאחר שנהרג את יוסף, נראה האם החלומות שלו יתקיימו. האחים אמרו שלאחר שהם ינהרגו את יוסף, החלומות של יוסף לא יתקיימו, ולכן הם לעגו ואמרו שלאחר שיהרגו אותו, הם יראו מה מבין החלומות של יוסף יתקיים²²⁷⁹: (כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן רָאוּבֵן שָׁמַע אֶת דְּבַרֵי הָאֲחִים שֶׁתִּכְנְנוּ לְהַרְגוֹ אֶת

²²⁷⁰ אונקלוס. ספורנו: תאמר לי באיזה חלק בשדה הם רועים. אה"ח: לכאורה מדברי יוסף אנחנו למדים שיוסף ידע שהאיש יודע היכן אחיו, וכיצד ידע זאת יוסף? על כך ענה שהדייק מהמילה "לאמר" באה לומר שהאיש רצה לומר לו דבר שנעלם ממנו.

²²⁷¹ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שהאחים נסעו מהאחוזה. רמב"ן הסביר את כוונת חז"ל שהביא רש"י שהאיש אמר את הדברים באופן דו משמעי, באופן שיוסף היה יכול להבין גם שהאחים הסיעו עצמם מהאחוזה וגם שהם נסעו מכאן, אך אם האיש היה אומר ליוסף במפורש שהאחים רוצים להורגו, בוודאי שלא היה ממשיך לחפש אחריהם. אה"ח כתב שיוסף אפילו שקל את דברי האיש האם הכוונה היא שהם נסעו כפשוטו או שהכוונה היא שהם הסיעו עצמם מהאחוזה, ויוסף הכריע שהכוונה היא כפשוטו. אלא שיש לומר שבכל זאת המלאך אמר את הדברים באופן הזה, כדי שיגדל שכרו של יוסף כשהוא ימשיך לחפש את אחיו.

²²⁷² רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י המדרש כתב שהכוונה היא שאחיו של יוסף ביקשו נכלי דתות להמית אותו. ספורנו: האיש אמר שהוא אינו יודע בוודאות שהם נסעו אך הוא חושב שהם נסעו כיוון ששמע אותם אומרים שהם ילכו למקום שנקרא דותן. רמב"ן: שמעתי אנשים שארו שהם רוצים ללכת לדותן ואולי הם אחיך.

²²⁷³ אה"ח, והכוונה היא שהוא לא הלך ישר לדותן, כיוון שהאיש לא היה לגמרי בטוח בעצמו.

²²⁷⁴ אונקלוס. אה"ח: הכוונה היא שהאחים ראו את יוסף כרחוק מהם, שהוא אינו נחשב אביהם.

²²⁷⁵ אונקלוס וא"ע. רש"י ורשב"ם: הכוונה היא שהם התמלאו נכלים וערמומיות כדי להזיק ליוסף. רמב"ן: האחים רצו לגרום למותו של יוסף עוד לפני שיגיע אליהם, וכך הם לא יהיו צריכים להרוג אותם ביד. וייתכן גם שעשו כך, אלא שלא הצליחו בדבר. ספורנו: הכוונה היא שהאחים חשבו שיוסף בא אליהם לא לדבר טוב, אלא כדי למצוא עליהם עלילה או כדי להחטיא אותם כדי שיעקב יקלל אותם. כך גם מוסבר כל עניין המכירה וגם שהאחים לא התחרטו על המכירה אלא רק על האכזריות שלא שמעו אליו כשהוא התחנן אליהם, שהרי האחים חשבו שצריך להרוג את יוסף היות וחל עליו דין רודף. אה"ח בפס' כ' מפרש שהסיבה שהאחים רצו להרוג את יוסף היא מכיוון שהם דנו כעד זומם שהוציא את דיבתם אל אביהם, ועל אכילת אבר מן החי ועריות היו חייבים מיתה גם ללא עדים והתראה (כדינים של בני נח) ולכן דנו בו דין של עד זומם וכך היו פטורים גם מדיני שמים. אלא שמצד דין אדם, אינם פטורים, שהרי לא דנו את העד הזומם בב"ד, ולכן תכננו להרוג אותו יחד, ובדיני אדם, כאשר ערה אנשים הורגים יחד אדם אחד, הרי שהם פטורים מדיני אדם. כמו"כ כתב שהאחין אמר שיהרגו את יוסף ולאחר מכן יעשו על כך תשובה.

²²⁷⁶ אונקלוס. רשב"ם: כשרואים מרחוק, אומרים "הלזה". ספורנו: הנה האדם שסיפר את החלומות כדי להכעיס אותו וכדי שנזיק לו מגיע.

²²⁷⁷ רשב"ם. אה"ח: ע"י שיהרגו אותו יחד, יהיו פטורים מדיני אדם.

²²⁷⁸ אונקלוס + ספורנו. אה"ח: האחים אמרו שישליכו אותו לאחד הבורות, ומן הסתם אחד החיות שבבור יאכל אותו, וכך הם לא יוציאו מפייהם דבר שקר.

²²⁷⁹ רמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שלאחר שהם ניסו להרוג את יוסף הם יראו את החלומות שלו יתקיימו. אם יוסף יינצל מידם, הרי שברור שהחלומות יתקיימו בסופו של דבר. רש"י בשם חז"ל:

יוסף, וַיַּעֲלֵהוּ מִיַּד מִיָּדָם רַאוּבֵן הַצִּיל אֶת יוֹסֵף מִיַּד אָחִיו וּמִנֶּעַם מֵאָחִיו לְהַרְגוֹ אֶת יוֹסֵף בִּידְהֵם מִמֶּשׁ, ²²⁸⁰ וַיֹּאמֶר רַאוּבֵן אָמַר לְאָחִיו: לֹא נִכְנְוּ נַפְשׁ אֲנַחְנוּ לֹא נִהְרַגוּ אֶת יוֹסֵף ²²⁸¹: (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַאוּבֵן רַאוּבֵן הַמְּשִׁיךְ בְּדַבְרֵי שְׂאֵמֶר לְאָחִים: אֵל תִּשְׁפְּכוּ דָם אֶל תִּשְׁפְּכוּ אֶת דַּמּוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אֶל תִּהְרַגוּ אֶת יוֹסֵף, ²²⁸² הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבַּר תִּשְׁלִיכוּ אֶת יוֹסֵף לְתוֹךְ הַבּוֹר הַזֶּה שֶׁנִּמְצָא כֹּאן בְּמִדְבַר, וְכֵן יוֹסֵף יָמוּת מֵאֵלֵיו לֹא שֶׁנִּהְרַג אֹתוֹ בִּידֵי, שֶׁהָרִי כֹּאן בְּמִדְבַר, אֵין אֵף אֶחָד שִׁיּוּכֵל לְהַצִּיל אֹתוֹ, ²²⁸³ וַיֵּד אֵל תִּשְׁלַחוּ בּוֹ אֶת תִּשְׁלַחוּ יָד בְּיוֹסֵף, אֶל תִּהְרַגוּ אֶת יוֹסֵף בִּיד, לְמַעַן הַצִּיל אֶת יוֹסֵף לְהַשִּׁיבוּ אֶל אָבִיו (הַסִּיבָה שֶׁרַאוּבֵן רָצָה שִׁישְׁלִיכוּ אֶת יוֹסֵף לְתוֹךְ הַבּוֹר וְשֶׁלֹּא יִהְרַגוּ אֹתוֹ בִּיד הִיא מְכִיוּן ש-) רַאוּבֵן רָצָה לְהַצִּיל אֶת יוֹסֵף וְלִהְחַזִּיר אֶת יוֹסֵף לְאָבִיו בְּעוֹדוֹ חַי. רַאוּבֵן חָשַׁב שֶׁהוּא יוּכַל לְהוֹצִיא אֶת יוֹסֵף מֵהַבּוֹר וְלִהְחַזִּירוֹ אֶל אָבִיו, וְלִכְן הוּא נִיטָה לְשַׁכְנַע אֶת אָחִיו לְהַשְׁלִיךְ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר בְּמִקּוֹם לְהַרְגוֹ אֹתוֹ ²²⁸⁴: (כג) וַיְהִי כִּי פָּאֵשׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אָחָיו כַּאֲשֶׁר יוֹסֵף הִגִּיעַ אֶל אָחִיו, וַיִּפְּשִׁטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כְּתָנָתוֹ (כַּאֲשֶׁר יוֹסֵף הִגִּיעַ אֶל אָחִיו) הָאָחִים הוֹרִידוּ אֶת הַבְּגָד שֶׁהָיָה עַל יוֹסֵף, ²²⁸⁵ אֶת כְּתָנָת הַפְּסִים אֲשֶׁר עָלָיו יַחַד עִם הַבְּגָד שֶׁהוֹרִידוּ מֵעַל יוֹסֵף, הוֹרִידוּ הָאָחִים גַּם אֶת כְּתוֹנֶת הַפְּסִים הַמִּיּוּחֶדֶת שֶׁעָשָׂה לוֹ יַעֲקֹב. יוֹסֵף לְבַשׁ שְׁתֵּי כְּתוֹנֹת: אַחַת מֵעַל בְּשָׂרוֹ, וּמֵעַל כְּתוֹנֶת זוֹ לְבַשׁ אֶת כְּתוֹנֶת הַפְּסִים, וְהָאָחִים הוֹרִידוּ אֶת שְׁנֵי הַבְּגָדִים בְּבֵת אַחַת ²²⁸⁶: (כד) וַיִּקְחֵהוּ הָאָחִים לְקַחוּ אֶת יוֹסֵף, וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבְּרֵה הָאָחִים הַשְּׁלִיכוּ אֶת יוֹסֵף אֶל הַבּוֹר, ²²⁸⁷ וְהַבּוֹר רֶק אֵין בּוֹ מַיִם הַבּוֹר אֵלֵיו הַשְּׁלִיכוּ הָאָחִים אֶת יוֹסֵף הִיָּה כֹּל כֵּךְ רִיק עַד שֶׁלֹּא הִיָּתָה בּוֹ אֵפִילוֹ טִיפַת מַיִם אַחַת ²²⁸⁸: (כה) וַיִּשְׁבוּ לְאֹכֵל לֶחֶם לְאַחַר שֶׁהַשְּׁלִיכוּ אֶת יוֹסֵף אֶל הַבּוֹר, תִּשְׁעָה מֵהָאָחִים יָשְׁבוּ לְאֹכֵל לֶחֶם (יוֹסֵף הִיָּה בְּבוֹר, וְרַאוּבֵן

הַכּוֹנָה הִיא שְׂרוּה"ק אִמְרָה שֶׁנִּרְאָה מֵהַיּוֹ חֲלוּמוֹתָיו. הָאָחִים רָצוּ לְהַרְגוֹ אֶת יוֹסֵף כְּדֵי לְבַטֵּל אֶת עֵינֵי הַחֲלוּמוֹת, אֶךְ רוּה"ק אִמְרָה שֶׁעַל כִּרְחַם יִתְקַיֵּמוּ הַחֲלוּמוֹת שְׁלוֹ.

²²⁸⁰ רַש"ב"ם. סְפוּרָנוֹ: רַאוּבֵן רָצָה שֶׁלֹּא יִהְרַגוּ אֶת יוֹסֵף מִיָּד, הִיּוֹת וְהַפְּזִיזוֹת מוּבִילָה לְטַעוּיוֹת, כִּמוֹ שֶׁהוּא עֲצוּמוֹ חֲטָא בְּעֵינָיו עִם מִשְׁכְּבֵי אָבִיו, וְלִכְן אָמַר לוֹ יַעֲקֹב" פָּחַז כְּמִי"ם". ²²⁸¹ רַש"י.

²²⁸² אֹנְקֵלוֹס. רַמְב"ן: לוֹ הִיָּינוּ הוֹרְגִים אֶת יוֹסֵף בְּנִכְלִינוֹ, כְּלוּמֵר, שֶׁלֹּא הִיָּינוּ הוֹרְגִים אֹתוֹ בִּיד, הִיָּיתִי מְסִיחִים אִתְּכֶם, אֶךְ עֲכָשִׁיו אֵינִי יוּכַל לְהַסְכִּים אִתְּכֶם לְהַרְגוֹ אֹתוֹ בִּיד. כִּמוֹ"כ כְּתַב הַרְמַב"ן שֶׁרַאוּבֵן אָמַר לְאָחָיו דְּבָרִים נוֹסְפִים וְנִיטָה לְשַׁכְנַע אֹתָם עַל יְדֵי דְבָרִים אַחֵרִים שֶׁלֹּא יִפְגְּעוּ בְּיוֹסֵף, אֲלֵא שֶׁהָאָחִים לֹא שָׁמְעוּ בְּקוּלוֹ.

²²⁸³ אֹנְקֵלוֹס + רַש"ב"ם. ²²⁸⁴ רַש"י, וְכַתֵּב שֶׁהַסִּיבָה שֶׁרָצָה לְהַצִּיל אֶת יוֹסֵף הִיא מְכִיוּן שֶׁחָשַׁב שֶׁאֵם יוֹסֵף יָמוּת, יַעֲקֹב יִתְּלֶה בּוֹ אֶת הָאִשְׁמָה הִיּוֹת וְהוּא הַבְּכוֹר. ²²⁸⁵ רַש"י.

²²⁸⁶ רַש"י עִפ"י שֶׁפ"ח. רַב"ם: הַתּוֹרָה הַזְכִּירָה אֶת עֵינֵי כְּתוֹנֶת הַפְּסִים רֶק כְּדֵי לְרַמּוֹז שֶׁהִיא זֹאת שֶׁגִּרְמָה לְשִׁנְאָה, וְדַחָה פִּירוּשׁ זֶה וְכַתֵּב שֶׁהַסִּיבָה שֶׁהַתּוֹרָה הַזְכִּירָה אֶת עֵינֵי כְּתוֹנֶת הַפְּסִים הִיא מִשּׁוֹם שֶׁהָאָחִים שְׁלַחוּ אֶת כְּתוֹנֶת הַפְּסִים לְיַעֲקֹב כְּדֵי שִׁחְשׁוּב שְׁחִיָּה רַעָה אֲכָלָה אֶת יוֹסֵף. אוּה"ח: הָאָחִים הַתְּכוּוֹנוֹ לְהַפְּשִׁיט אֶת יוֹסֵף רֶק מְכַתּוֹנֶת הַפְּסִים שֶׁעָלָיו אֶךְ בְּגַלֵּל שֶׁהֵם לֹא הוֹרִידוּ אֶת כְּתוֹנֶת הַפְּסִים מֵעָלָיו בְּמִתְיָוָה, הֵם הוֹרִידוּ בְּטַעוּת גַּם אֶת הַחֲלוּק מֵעָלָיו. כְּלִי יֶקֶר: יוֹסֵף פָּחַז שְׁמָא אֶחָד הָאָחִים יִנְסָה לְגַנוֹב מִמֶּנּוּ אֶת כְּתוֹנֶת הַפְּסִים, וְלִכְן תִּפְּרָה אֶת הַכְּתוֹנֶת הַרְגִּילָה שְׁלוֹ אֶל כְּתוֹנֶת הַפְּסִים. אִפְשָׁרוֹת נוֹסְפֹת הִיא שִׁיּוּסֵף הַחֲלִיף אֶת בְּגָדָיו וְלְבַשׁ קוּדָם כֹּל אֶת כְּתוֹנֶת הַפְּסִים עַל גּוּפוֹ וְעָלָיו לְבַשׁ כְּתוֹנֶת רְגִילָה.

²²⁸⁷ אֹנְקֵלוֹס. ²²⁸⁸ רַמְב"ן. רַש"י כְּתַב שֶׁהַבּוֹר רִיק הִיָּינוּ שֶׁהוּא הִיָּה רִיק, וְלְאַחַר מִכְּן כְּתַבָּה הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא הִיָּה בּוֹ מַיִם כְּדֵי לּוֹמַר שֶׁהִיוּ בּוֹ נַחְשִׁים וְעַקְרָבִים מְסוּכָנִים. הַרְמַב"ן כְּתַב שֶׁאֵם זֹו כּוֹוֹנֶת הַפְּסוּק, חִיִּיבִים לּוֹמַר, שֶׁהָאָחִים לֹא רָאוּ אֶת הַנַּחְשִׁים וְהַעַקְרָבִים, הִיּוֹת וְהֵם הִיוּ בְּחוּרִים שֶׁבְּבוֹר אוֹ שֶׁהַבּוֹר הִיָּה כֹּל כֵּךְ עִמּוּק עַד שֶׁלֹּא רָאוּ אֶת הַנַּחְשִׁים, שֶׁהָרִי אִם הָאָחִים הִיוּ רוֹאִים אֶת הַנַּחְשִׁים וְהַעַקְרָבִים וְרוֹאִים שֶׁנִּעְשָׂה נֶס לְיוֹסֵף, הִיוּ מְבִינִים שֶׁהִיא אֲסוּר לְהֵם לְשַׁלּוֹחַ יָד בְּמִשְׁיַח ה'. רַש"ב"ם: אִם הִיָּה מַיִם בְּבוֹר, הִיוּ הָאָחִים מְנַעִים מִהַשְׁלִיכַת יוֹסֵף שָׁם, הִיּוֹת וְעַל יְדֵי הַשְּׁלִיכָתוֹ הִיוּ מְטַבְּעִים אֹתוֹ וְנַחְשָׁב הַדְּבָר לְהַרְיָגָה בִּידֵי. כְּלִי יֶקֶר: הָאָחִים הַשְּׁלִיכוּ אֶת יוֹסֵף בְּכוֹוֹנָה אֶל בּוֹר שֶׁהִיוּ נַחְשִׁים, הִיּוֹת וְהֵם חָשְׁבוּ שִׁיּוּסֵף מְבִיא אֶת דִּבְתָּם הַרְעָה אֶל אָבִיהֶם וּמְצָאנוּ שֶׁבְּעָלֵי הַלְשׁוֹן הַרַע נִידוּנִים בְּנַחְשִׁים.

ובנימין לא היו עם שאר האחים בשעת המכירה),²²⁸⁹ וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם תשעת האחים זקפו את עיניהם,²²⁹⁰

וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בְּאֵה מַגְלֵעַד תשעת האחים ראו שיירה של ישמעאלים שמגיעה ממקום שנקרא גלעד,²²⁹¹ וְגַמְלֵיהֶם נִשְׂאִים נִכְאֹת וְצָרֵי וְלֹט הגמלים של הישמעאלים היו טעונים בשלושה דברים:

א. נכאת - סוגים שונים של בשמים, ב. צרי - הקטף שהוא אחד מסימני הקטורת, ג. לוט - שורש של סוג של עשב,²²⁹² הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרֵימָה הישמעאלים הלכו להוריד אל מצרים את הנכאת, הצרי והלוט: (כו)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַחֲיוֹ יְהוּדָה אמר לשמונת האחים האחרים שהיו איתו: מַה בְּצַע בִּי נִהְרַג אֶת אַחֲיוֹ מהי התועלת שתהיה לנו מהריגת אחינו יוסף,²²⁹³ וְכִסְיֵנוּ אֶת דָּמּוֹ (מה תהיה התועלת אם נהרוג את יוסף)

ולאחר מכן נכסה את הדם שלו כדי שאף אחד לא יידע שהרגנו אותו²²⁹⁴: (כז) לָכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים

א"ע. ספורנו: האחים ישבו לאכול לחם, כיוון שלא היה רע בעיניהם מה שעשו ליוסף, בניגוד למה שבני ישראל עשו כאשר הם ראו שהם הרגו את שבט בנימין.

²²⁹⁰ אונקלוס.

אונקלוס. אונקלוס תרגם את המילה ישמעאלים בתור ערבים. א"ע: הישמעאלים הם המדינים ואין הפרש ביניהם, וכך נבאר לאורך הפסוקים בעז"ה. רמב"ן: בהתחלה, כשהאחים ראו את השיירה מרחוק, ראו האחים שהשיירה היא של ישמעאלים והם ידעו שהשיירה הולכת אל מצרים היות וכך היה דרכם להוליך את הנכאת והצרי והלוט מגלעד למצרים. כאשר השיירה התקרבה, ראו האחים שבעצם האנשים היו מדינים ששכרו את הגמלים מהישמעאלים והאחים מכרו את יוסף אל מדינים שהם עצמם התעסקו עם הסחורה ואילו הישמעאלים לא היו עוסקים במסחר אלא רק משכירים את הגמלים שלהם. לדברי הרמב"ן, בכל פעם התורה מתייחסת או לבעלי הגמלים (הישמעאלים) או לבעלי הסחורה (המדינים), כדרך התורה שמתייחסת לעיתים אל השליח ולעיתים אל המשלח (כמו שהתורה אומרת לפעמים שמשא עשה את המכות ולפעמים התורה אומרת שה' הוא שעשה את המכות). בסוף דבריו הוכיח הרמב"ן שהישמעאלים אינם המדינים, ושבלשון הנביא בני קדם הם ישמעאלים והם הצטרפו למדין במלחמתם נגד ישראל. אפשרות נוספת שכתב הרמב"ן היא שהמלכים היו מישמעאל והנתינים ממדין. בסוף דבריו כתב את מדרש חז"ל שיוסף נמכר פעמים רבות, מהישמעאלים נמכר למדינים וכן הלאה, וכך כתב רש"י בפס' כח'. רשב"ם כתב שהמדינים הם שהעלו את יוסף מהבור עוד לפני שהאחים עשו זאת, ללא שהאחים ידעו על כך, והמדינים הם שמכרו את יוסף לישמעאלים, וכאשר יוסף אמר לאחיו שהם מכרו אותו למצרים, הכוונה היא שעל ידי מעשיהם נגרם הדבר שיוסף נמכר למצרים. גם אם נאמר שהאחים הם שמכרו את יוסף לישמעאלים, יש לומר שהאחים ציוו את המדינים להוציא את יוסף מהבור, ולאחר מכן האחים מכרו את יוסף לישמעאלים. אוה"ח: הישמעאלים היו בעלי השיירה אך היו איתם מדינים שתפקידם היה להיות ממונים על הסחורות שלהם, והמדינים הם שסגרו את העסקה מול האחים בשביל הישמעאלים. כלי יקר: האחים רצו למכור את יוסף לישמעאלים כיוון שהיו מזרעו של אברהם, חשבו שהישמעאלים יתייחסו אל יוסף טוב יותר וידאגו להם יותר, אך הישמעאלים לא רצו לקנות את יוסף היות והם לא היו מתעסקים עם סחורה, וכאשר עברו במקום אנשים מדינים שהם היו סוחרים, ראו הישמעאלים שיש להם עם מי לעשות מסחר, ולכן הסכימו לקנות את יוסף. מכאן אנחנו רואים שישמעאלים מכרו את יוסף למדינים ללא רצון האחים, והמדינים הם שמכרו את יוסף לפוטיפר. ספורנו: כך קרה גם בזמן בית שני שחלק מהיהודים מכרו את החלק האחר בידי הרומאים. בפירושו הדבר כתב שהסוחרים היו מדינים, אלא שהאחים לא רצו לסגור את העסקה מול הסוחרים, שמא לאחר מכן יפגשו את הסוחרים באחד הערים ויכירו אותם.

רש"י,²²⁹² וכתב שהסיבה שהתורה האריכה בדבר ופרסמה את מה שהולכו השיירות היא כדי להודיע מתן שכרן של צדיקים, היות ובד"כ היו הישמעאלים נושאים נפט ועטרן שיש להם ריח רע, וכאן, כדי שיוסף לא יצטרך לסבול את הריח הרע, הזדמנו לפניו ישמעאלים שנושאים דברים שיש להם ריח טוב. א"ע: נכאת היינו דברים נחמדים, צרי - או דבר שנעשה ממרקחת של שבעים וחמישה שורשים של עשבים, או סוג של פרי, או שמן האילן שהוא מיריחו אל מצרים. בסוף דבריו כתב בשם ר' ישמעאל שהוא שרף. לוט לפי הא"ע הוא פרי. ספורנו: הישמעאלים היו בעלי הגמלים ולא בעלי הסחורה.

א"ע. אונקלוס ורש"י: מה הממון שנהנה ממנו אם נהרוג את אחינו. כלי יקר: אם היינו יכולים לפרסם את דבר מיתתו של יוסף, היה ניתן להרוויח מזה שהבכורה תחזור אל ראובן, אך עכשיו יהיה הדבר בספק לאורך כל הזמן אם יוסף באמת מת. אך אם נמכור את יוסף לעבד, כל מה שקנה עבד קנה רבו, וממילא יעקב ירצה להחזיר את הבכורה אל ראובן כדי שאדוניו של יוסף לא יקנה את חלק הממון הנוסף שמגיע ליוסף מצד היותו בכור. ספורנו: האחים אמרו שלא תהיה להם כל תועלת מהריגת יוסף, שהרי הם יכאבו את מיתתו גם כן ובכך הם מזיקים לעצמם, וגם הם לא יוכלו להתרות באף אחד שלא יעשה להם כמו שיוסף עשה להם, משום שהם יצטרכו להעלים את דבר מיתתו של יוסף.

רש"י.²²⁹⁴ ספורנו: היו צריכים לכסות את דמו של יוסף בשביל הכבוד שלהם ומכיוון שהיו יראים מיעקב. רמב"ן: מנהג הרוצחים היה לכסות את הנרצח ולכסות את דמו בעפר, כמו שמשא טמן את המצרי שהרג בחול. כמו"כ הסביר הרמב"ן את השתלשלות הטענות של האחים. ראובן אמר שלא יהרגו את יוסף בידיים, אלא יהרגו את יוסף על ידי גרמא, שימות בבור מעצמו, היות ואין עונש של הגורם מיתה כמו עונש הרוצח עצמו. יהודה אמר

בואו ונמכור את יוסף לישמעאלים שבשירה,²²⁹⁵ וַיִּדְנוּ אֶל תְּהֵי בּוֹ וּאֲנַחְנוּ לֹא נַהְרוּג אֶת יוֹסֵף בִּידַיִם, כִּי אָחִינוּ בְּשָׂרְנוּ הוּא (אנחנו לא נהרוג את יוסף) כיוון שהוא בשר מבשרינו, יוסף הוא חלק מאיתנו ואח שלנו, ולכן אל לנו להרוג אותו,²²⁹⁶ וַיִּשְׁמְעוּ אָחָיו הָאֲחִים קִיבְלוּ אֶת דְּבָרָיו שֶׁל יְהוּדָה, הָאֲחִים הִסְכִּימוּ לְדַבְּרֵי שֶׁל יְהוּדָה לְמַכּוֹר אֶת יוֹסֵף וְלֹא לְהַרוּג אוֹתוֹ²²⁹⁷: (כח) וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁי מְדִינָה סַחְרִים הָאֲנָשִׁים הַמְדִינָה שֶׁהֵם הַסּוֹחְרִים עָבְרוּ לִיד הַמִּקּוֹם בּוֹ הָיוּ אַחִיו שֶׁל יוֹסֵף. (הישמעאלים והמדנים הם אותם אנשים, ופעם קוראת להם התורה בשם ישמעאלים ופעם בשם מדנים),²²⁹⁸ וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר אַחִיו שֶׁל יוֹסֵף מִשְׁכוּ אֶת יוֹסֵף וְהָעִלוּ אוֹתוֹ מֵהַבּוֹר,²²⁹⁹ וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמַעְאֵלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף הָאֲחִים מִכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמַעְאֵלִים (שהם המדנים) תמורת עשרים מעות כסף. המעה היא סוג של מטבע שהיה נהוג בזמן התורה כפי שהיום אנחנו משתמשים במטבעות כסף של שקל,²³⁰⁰ וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרַיִם הַיִּשְׁמַעְאֵלִים הֵבִיאוּ אֶת יוֹסֵף אִתָּם לְמִצְרַיִם: (כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר אֲלֵיו הִשְׁלִיכוּ הָאֲחִים אֶת יוֹסֵף. ראובן לא היה עם שאר האחים בזמן מכירתו של יוסף לישמעאלים, הואיל והוא הלך לשמש את יעקב באותו יום,²³⁰¹ וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בַּבּוֹר כַּאֲשֶׁר רְאוּבֵן חָזַר אֶל הַבּוֹר, הוּא רָאָה שִׁיוֹסֵף לֹא הָיָה בַּבּוֹר, וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו רְאוּבֵן קָרַע אֶת בְּגָדָיו מְרֻבָּע וְדָאָגָה עַל כֵּךְ שִׁיוֹסֵף לֹא הָיָה בַּבּוֹר כִּשְׁהוּא חָזַר לִשְׁמֹעַ²³⁰²: (ל) וַיָּשָׁב אֶל אָחָיו רְאוּבֵן חָזַר אֶל שְׂאֵר תְּשַׁעַת אַחִיו שֶׁלֹּא הָיוּ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה לִיד הַבּוֹר אֲלֵיו הִם הִשְׁלִיכוּ אֶת יוֹסֵף, וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אָמַר אֶל אַחִיו: הַיֵּלֶד אֵינְנוּ יוֹסֵף אֵינוֹ נִמְצָא בַּבּוֹר, וְאֲנִי אֲנָה אֲנִי בָּא וְלֹחֵכְךָ אֲנִי יוֹכֵל לְבָרוּחַ מִפְּנֵי צַעֲרוֹ שֶׁל אָבִי. ראובן חשב שיעקב יאשים אותו בחסרונו של יוסף, היות והוא היה הבכור בין האחים²³⁰³: (לא) וַיִּקְחוּ אֶת כְּתָנֶת יוֹסֵף עֶשְׂרֵת הָאֲחִים לְקַחוּ אֶת הַכּוֹתוֹנֹת שֶׁל יוֹסֵף, וַיִּשְׁחָטוּ שְׂעִיר עִזִּים עֶשְׂרֵת הָאֲחִים שְׁחָטוּ שְׂעִיר עִזִּים שְׁדָמוֹ דּוֹמָה לְדַם אָדָם, וְלִכְּן הֵם יָכְלוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּדָם הַשְּׂעִיר כְּדִי לְהַטְעוֹת אֶת יַעֲקֹב וְלֹאמַר לוֹ שְׁדָם זֶה הוּא דְמוּ שֶׁל יוֹסֵף,²³⁰⁴ וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתָנֶת בְּדָם עֶשְׂרֵת הָאֲחִים טָבְלוּ אֶת הַכּוֹתוֹנֹת שֶׁל יוֹסֵף בְּדָם הָעִזִּים, כֵּךְ שִׁירָאָה הַדָּבָר שֶׁהֵדָם שֶׁעַל הַכּוֹתוֹנֹת הוּא דְמוּ שֶׁל יוֹסֵף: (לב) וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתָנֶת הַפְּסִים עֶשְׂרֵת הָאֲחִים שֶׁלְּחוּ בְיַד שְׁלִיחִים אֶל אֲבִיהֶם אֶת כְּתוֹנֹת יוֹסֵף טָבֹלָה בְּדָם הָעִזִּים,²³⁰⁵

שגם גרימת מוות נחשבת כמו הריגה ביד, ולכן עדיף למכור את יוסף. אה"ח: אחרי שהאחים כבר השליכו את יוסף אל הבור, הם היו רגועים יותר, והיו מוכנים לשמוע פתרונות אחרים לשאלה מה לעשות עם יוסף.
²²⁹⁵ אונקלוס. ספורנו: בכך שנמכור אותו לישמעאלים יתקיים מידה כנגד מידה, כמו שהוא חשב להשתרר עלינו,

עכשיו הוא יהיה עבד.

²²⁹⁶ א"ע.

²²⁹⁷ רש"י.

²²⁹⁸ א"ע.

²²⁹⁹ רש"י.

²³⁰⁰ תרגום יונתן.

²³⁰¹ רש"י. בפירושו השני כתב שראובן הלך ללבוש שק ולהיות בתענית על שבלבל את יצועי אביו.

²³⁰² אונקלוס.

²³⁰³ רש"י. א"ע: הכפילות במילה אני היא כדרך המצטערים. רשב"ם: ראובן שאל מדוע הוא בא אל הבור. אה"ח: לכאורה קשה מהי טענתו של ראובן, הרי גם ראובן רצה להשליך את יוסף אל הבור, ואם כי בליבו רצה ראובן להציל את יוסף מאת אחיו, הרי שלאחים לא גילה את רצונו. אלא שראובן התכוון לומר לאחים שעכשיו, בגלל שהוא הבכור, יעקב ישלח אותו לחפש את יוסף בכל העולם. לו היה יוסף נמצא בבור, היה יעקב שולח את ראובן אל הבור ומשם היה מביא ראובן את יוסף כשהוא מת, אך עכשיו אינו יודע היכן לחפש את יוסף.

²³⁰⁴ רש"י.

²³⁰⁵ רשב"ם, וכתב שהסיבה ששלחו את כתונת על ידי שליחים היא כדי שהשליחים לא יאמרו מי שלח אותם אל יעקב, אלא שהשליחים יאמרו שהם עצמם מצאו את הכתונת של יוסף. ספורנו: הכוונה היא שהאחים קרעו את כתונתו של יוסף באופן שייראה שחיה טרפה אותו.

וַיְבִיאוּ אֶל אֲבֵיהֶם הַשְּׁלִיחִים שֶׁהָאָחִים שֶׁלְּחוּ הִבִּיאוּ אֶת כּוֹתָנָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אֶל אֲבֵיהֶם,²³⁰⁶ וַיֹּאמְרוּ הַשְּׁלִיחִים שֶׁשֶׁלְּחוּ הָאָחִים אִמְרוּ אֶל יַעֲקֹב: זֹאת מִצְאָנוּ (הַשְּׁלִיחִים אִמְרוּ לַיַּעֲקֹב) אֲנַחְנוּ מִצְאָנוּ אֶת הַכּוֹתָנֹת הַזֹּאת, הַכֹּהֵן נָא הַכֹּתֵנֶת בְּנֶךָ הוּא אִם לֹא תִכִּיר עֲכָשָׁיו הָאֵם הַכּוֹתָנֹת הַזֹּאת שִׁיכַת לְבֶנְךָ יוֹסֵף אוֹ לֹא²³⁰⁷: (לֵג) וַיְבִיֶרְהָ יַעֲקֹב הַכִּיר אֶת הַכּוֹתָנֹת שֶׁשֶׁלְּחוּ אֵלָיו בְּנָיו, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אִמֵּר בְּשֵׁעָה שֶׁהוּא הַכִּיר שֶׁהַכּוֹתָנֹת הֵיא כּוֹתָנָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף: כְּתֻנֹת בְּנֵי הַכּוֹתָנֹת הַזֹּאת הֵיא הַכּוֹתָנֹת שֶׁל יוֹסֵף,²³⁰⁸ חֲתִיָּה רָעָה אֶכְלָתָהּ: חִיה רְעָה אֲכָלָה אוֹתוֹ וּפְעַם שְׁנִיָּה, לֵאחֲרַי שֶׁהַחִיָּה הִרְעָה אֲכָלָה אוֹתוֹ, הַחִיָּה הִרְעָה הַחֲבִיָּאָה אֶת עֲצְמוֹתָיו וְלִכְן לֹא אוֹכֵל לְמִצּוֹא אֶת עֲצְמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף (וְזוֹהִי גַם הַסִּיבָה שִׁיעֲקֹב לֹא שֶׁלַח אֶת בְּנָיו לְחַפֵּשׂ אֶת יוֹסֵף, הַיּוֹת וְהוּא הָאֲמִין שֶׁהַחִיָּה הֵעֲלִימָה אֶת עֲצְמוֹתָיו)²³¹⁰: (לֵד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׁמֹלְתָיו יַעֲקֹב קָרַע אֶת בְּגָדָיו לְאוֹת אֲבָלוֹת עַל אוֹבְדָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף,²³¹¹ וַיִּשֶׂם שֵׁק בְּמִתְנָיו יַעֲקֹב חָגַר עַל מוֹתָנָיו מֵעֵין בַּד שֶׁהָיוּ מְכִינִים מִמֶּנּוּ שְׂקִים. גַּם זֹאת עָשָׂה יַעֲקֹב לְאוֹת אֲבָלוֹת עַל אוֹבְדָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף,²³¹² וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנָיו יָמִים רַבִּים יַעֲקֹב הִתְאַבֵּל עַל אוֹבְדָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף בְּמִשְׁךָ זְמַן רַב, כְּעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם (22) שָׁנָה²³¹³: (לֵה) וַיִּקְמוּ כָּל בְּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ כָּל בְּנָיו, דִּינָה בְּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וְהַנְּשִׂים שֶׁל בְּנֵי יַעֲקֹב, קָמוּ כַּדִּי לְנִסּוֹת וּלְנַחֵם אֶת יַעֲקֹב,²³¹⁴ וַיִּמְאַן לְהִתְנַחֵם יַעֲקֹב סִירַב לְהִתְנַחֵם עַל אוֹבְדָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף,²³¹⁵ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב בְּשֵׁעָה שֶׁבְּנָיו נִיסּוּ לְנַחֵם אוֹתוֹ, כִּי אֵרַד אֶל בְּנֵי אָבִי שְׂאֵלָה (הַסִּיבָה שֶׁאֵינִי מְסַרְבֵּן לְהִתְנַחֵם הֵיא) מְכִיוֹן שֶׁמְרוּב צַעַר עַל מוֹת בְּנֵי, אֲנִי אֶקְבֵּר כְּשֶׁעוֹד אֵהִיָּה בְּצַעַר,²³¹⁶ וַיִּבְךְּ אֶתוֹ אָבִיו

²³⁰⁶ רמב"ן ופירש שייטכן לומר שהכוונה היא שהאחים הביאו את הכותונת אל יעקב על ידי שציוו את השליחים, ולפי"ז יוצא שויביאו הכוונה היא לאחים עצמם. אפשרות נוספת היא שהאחים שלחו את הכותונת לבית של אחד מהם שהיה בחברון, ומשם הביאו האחים עצמם את הכותונת אל יעקב, וכל זה עשו האחים כדי להתנכר ולעשות עצמם שאינם יודעים מה עלה בגורלו של יוסף, שהרי אם היו שותקים, היה יעקב חושד בהם.

²³⁰⁷ אונקלוס + רש"י.

²³⁰⁸ רש"י.

²³⁰⁹ אונקלוס. כלי יקר: החיה הרעה היא רמז לכל השבטים שכל אחד מהם משול כנגד בעל חיים אחר.

²³¹⁰ אוה"ח, ובכך מסביר את הכפילות בפועל טרף טרף. א"ע: הפועל כאן הוא ללא הפועל עצמו. רש"י: רוח"ק נצנצה ביעקב, כאשר הכוונה בחיה רעה היא שבסופו של דבר תתגרה בו אשת פוטיפר. כמו"כ הסביר שבשמים נידו את כל מי שיאמר ליעקב שיוסף באמת חי, ושתפו איתם את הקב"ה, אולם יצחק עצמו ידע שיוסף היה חי אך היה אסור לו לגלות זאת ליעקב.

²³¹¹ אונקלוס.

²³¹² ספורנו.

²³¹³ רש"י, וכתב שהסיבה שיעקב היה צריך להתאבל על יוסף במשך עשרים ושתים שנה היא משום ששנים אלה היו כנגד עשרים ושתים השנים שבהם לא כיבד את יצחק ורבקה שהיה בבית לבן ובדרך.

²³¹⁴ רש"י, שפירש שבנותיו היינו כלותיו, ובפירוש נוסף כתב שהכוונה היא לתאומות שנולדו עם כל אחד מהשבטים. א"ע פירש שהכוונה בבנותיו היא לנכדותיו של יעקב. בהסבר עניין הנחמה, כתב אוה"ח שהכוונה היא שהאחים חשבו שאדם שיש לו הרבה בנים, אינו נוהג להתאבל על בנו כל כך הרבה כמו שיעקב התאבל על יוסף, ולכן השבטים קמו כדי לנסות לעמוד בפני יעקב כשהם כולם יחד, כדי להראות ליעקב שהם כולם נמצאים שם, אך יעקב אמר שלא ניתן לנחם אותו ברוב בניו, כיוון שיוסף היה המיוחד בבניו.

²³¹⁵ אונקלוס. רש"י: הסיבה שיעקב סירב להתנחם היא מכיוון שרק על המת נגזר שישתכח מהלב ולא על אדם חי, ואילו כאן יוסף היה חי עדיין. כלי יקר: הסיבה שעל המת נגזר שישתכח מהלב היא בגלל שלאחר זמן, האדם מבין שהמת זכה להגיע למקום טוב יותר ממה שהיה בו עד עתה, ויעקב ראה ברוח"ק שיוסף אינו נמצא בגן עדן. רש"י עפ"י פשוטו. עפ"י המדרש כתב שהכוונה היא לגיהינם, שהיה ליעקב סימן מאת ה' שאם לא ימות אחד מבניו בחייו, הרי שהוא יינצל מגיהינם. ספורנו: יעקב קיבל על עצמו אבילות לאורך כל ימי חייו, מפני שהתקלה של אבדונו של יוסף ארעה באשמתו על ששלח את יוסף אל אחיו. א"ע פירש את המילה שאול כדבר שנמצא למטה מדברים אחרים, וחלק על הפירוש שהכוונה היא לגיהינם.

יעקב בכה על מותו של יוסף במשך זמן רב²³¹⁷: (לו) וְהַמְדַנִּים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל מִצְרַיִם הַמְדִינִים (שהם הישמעאלים להם מכרו האחים את יוסף) מכרו את יוסף לאחד המצרים,²³¹⁸ לְפֹטִיפָר סָרִיס פְּרַעֲזָה שֶׁר הַטְּבָחִים הַמְדִינִים מכרו את יוסף לפוטיפר שהיה אדם חשוב בביתו של פרעה, והיה השר שהיה ממונה על שחיטת הבהמות של פרעה²³¹⁹:

בראשית פרק לח

(א) וַיְהִי בַּעַת הַהוּא באותו הזמן שיוסף נמכר לפוטיפר, אירעו הדברים שמסופרים בפסוקים הבאים,²³²⁰ וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו יְהוּדָה ירד מנכסיו ופרש מאחיו כדי לנסות ולצבור את רכושו מחדש,²³²¹ וַיֵּט עַד אִישׁ עַדְלָמִי יְהוּדָה הלך לאדם ממקום שנקרא "עדולם", ועשה איתו שותפות בממון,²³²² וְשָׂמוּ חֵירָה שְׁמוֹ של האדם מעדולם אליו הגיע יהודה ועשה איתו שותפות בממון היה "חירה": (ב) וַיֵּרָא שָׁם יְהוּדָה בֵּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׂמוּ שׁוּעַ בעדולם, ראה יהודה אישה שהייתה בת של סוחר ששמו היה "שוע", שבא לגור בארץ כנען,²³²³ וַיִּקְחָהּ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ יְהוּדָה הִתְחַתֵּן עִם בְּתוּלָה שְׁוֹעַ: (ג) וַתֵּהָרֵם וַתֵּלֶד בֶּן בֵּת שׁוּעַ הִרְתָּה וילדה בן ליהודה, וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר יְהוּדָה קרא את שם בנו הבכור שנוולד לו מבת שוע בשם "ערי"²³²⁴:

²³¹⁷ רשב"ם, וכן פירש אוה"ח שכל פעם היה יעקב בוכה מחדש על מותו של יוסף. רש"י: הכוונה היא שיצחק בכה על צרתו של יעקב, אך לא היה מתאבל, היות והוא עצמו ידע שיוסף עדיין חי. ספורנו: יצחק בכה על שיעקב קיבל על עצמו אבלות, שהרי עכשיו השכינה לא תשרה על יעקב מרוב צער. א"ע כתב שיש אומרים שהנבואה הסתלקה גם מיצחק בגלל אבלם על יוסף.

²³¹⁸ אונקלוס.

²³¹⁹ רש"י. א"ע פירש ששר הטבחים יכול להיות שר טבחים על בהמות ויכול להיות על אנשים. אונקלוס תרגם שהכוונה היא על אנשים, והרמב"ן כתב שכך הדעת נוטה מכך שבית הסוהר היה בביתו של פוטיפר.
²³²⁰ ספורנו, והדבר בא לומר שכמו שיהודה שיכל את אביו, גם יהודה הוליד שני בנים שהיו בני מוות, מידה תחת מידה. א"ע: הכוונה היא שעוד לפני שיוסף נמכר לפוטיפר, אירעו הדברים שבפרקנו, והסיבה שהתורה כתבה כאן את המעשה הזה הוא כדי לחצוץ בין מעשה זה למעשה אשת אדוניו של יוסף. א"ע מוכיח כשיטתו שהרי יוסף "נעלם" לעשרים ושתיים שנה, וער הספיק לגדול עוד ולהתחתן ופרץ הספיק גם הוא להוליד כבר ילדים, ולכן יש הכרח לומר שיהודה הספיק להתחתן ולהוליד את ער ואונן עוד לפני שיוסף נמכר. אמנם הרמב"ן בפס' יא' כתב שער עוד לא היה בן שנים עשרה שנה כשהתחתן עם תמר, וכך ניתן להסביר את שיטת הספורנו כאן שלא היה דבר זה מוקדם יותר. רש"י: הסיבה שפרשה זו מופיעה כאן היא כדי לומר שהאחים הורידו את יהודה מגדולתו לאחר שראו את צערו של יעקב, והם טענו כלפי יהודה שכמו ששמעו לו וקיבלו את דבריו למכור את יוסף, כך היו נוהגים לו היה אומר שלא לעשות דבר ליוסף.

²³²¹ תרגום יונתן. לפי רש"י יש לומר שהכוונה היא שיהודה ירד מחשיבותו אצל אחיו. א"ע (בפס' ב'): הכוונה היא שירד מצד צפון לצד דרום.

²³²² אונקלוס + רש"י.

²³²³ אונקלוס ורש"י, וטעמם שלא ייתכן שיהודה יתחתן עם אישה כנענית כשאברהם התנגד לכך כל כך. א"ע כתב גם פירוש זה ולאחר מכן כתב שיש שאומרים שהכוונה היא כפשוטו לכנעני. הרמב"ן הביא את מדרש חז"ל שבה נחלקו התנאים לגבי מי היו נשותיהם של השבטים: ר' יהודה אמר שתאומות נולדו עם כל אחת מהשבטים ואיתן התחתנו השבטים, ואילו ר' נחמיה סובר שהם התחתנו עם כנעניות. הרמב"ן כתב שאין הכוונה לדעת ר' נחמיה שהשבטים התחתנו ממש עם כנעניות, שהרי ברור שהם יקפידו על הדבר, אלא כוונתו היא שהם לא התחתנו עם האחיות שלהן, אלא עם נשים שהיו באותו זמן בארץ כנען שהיו מעמים אחרים. עפ"ז פירש שהכוונה היא שיהודה ראה ששוע היה אדם מארץ אחרת ורצה להתחתן עם ביתו שלא הייתה כנענית. אמנם, עפ"י הא"ע שגם שוע היה כנעני, יש לומר שיהודה ראה את בת שוע ורצה להתחתן איתה, ולמרות שהתורה הזכירה רק לגבי שאול שהוא בן הכנענית, היא מכיוון שהתורה לא הייתה צריכה להזכיר כן אצל שלה. כמו"כ הביא הרמב"ן את דברי רש"י מפרשת ויחי שיעקב לא רצה שנכדו יישא את מיתתו משום שהיה ביניהם בן כנענית, והכוונה היא לשלה ושאלו, אלא שהרמב"ן עצמו סובר שיש גירסא אחרת במדרש האומר שרק שאול היה בן כנענית. כמו"כ כתב הרמב"ן שתמר הייתה הבת של אחד מהגרים בארץ, ולא בת איש כנעני, שהרי לא ייתכן שהמשיח שיתגלה יהיה מזרעו של כנען הארור.

²³²⁴ רמב"ן: ער מלשון עוררה גבורתך.

(ד) וַתֵּהָר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן בַּת שׁוּעַ הִרְתָּה פֶּעַם נּוֹסַפְת וּלְדָה בֶּן שְׁנַי לַיהוּדָה, וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אוֹנָן בַּת שׁוּעַ קְרָאָה אֶת שֵׁם בְּנֵה הַשְּׁנַי שִׁילְדָה לַיהוּדָה בְּשֵׁם "אוֹנָן"²³²⁵: (ה) וַתִּסְפֹּף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן בַּת שׁוּעַ הוֹסִיפָה לְלֶדֶת בֶּן שְׁלִישִׁי לַיהוּדָה, וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלָה בַת שׁוּעַ קְרָאָה לְבֶן הַשְּׁלִישִׁי שְׁנוּלֵד לָהּ בְּשֵׁם "שְׁלָה", וְהָיָה בְּכֹזֵיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ בְּשַׁעַת שַׁבַּת שׁוּעַ יִלְדָה אֶת בְּנֵה הַשְּׁלִישִׁי, אֶת שְׁלָה, יְהוּדָה הָיָה בְּמִקוֹם שְׁנִקְרָא "כֹּזֵיב"²³²⁶: (ו) וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרֹו יְהוּדָה חִיתָן אֶת עֵר בְּכוֹרוֹ עִם אִישָׁה,²³²⁷ וַשְּׁמָה תָמָר שְׁמָה שֶׁל הָאִישָׁה שִׁיְהוּדָה חִיתָן אִיתָהּ אֶת עֵר הָיָה "תָמָר": (ז) וְהָיָה עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינַי יִקְוֶה עֵר, בְּנֵו הַבְּכוֹר שֶׁל יְהוּדָה הָיָה אָדָם רַשָׁע בְּעֵינַי ה',²³²⁸ וַיִּמְתְּהוּ יִקְוֶה ה' הַמִּית אֶת עֵר בְּגַלְל רַשְׁעוֹתָיו: (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן יְהוּדָה אָמַר לְאוֹנָן: בֹּא אֶל אִשְׁתְּ אָחִיךָ וַיְבִיט אֶתְּךָ אֶת אִשְׁתְּ אָחִיךָ. יִיבֹוֹם הֵינּוּ כְּשֶׁאָדָם מִתְחַתֵּן עִם אִשְׁתְּ אָחִיו, לְאַחַר שֶׁאָחִיו מֵת לֹלָא בְּנִים (כְּמוֹ בְּמִקְרָה שֶׁלְנוּ שֶׁאוֹנָן מִתְחַתֵּן עִם תָּמָר, אִשְׁתְּ אָחִיו עֵר שְׁמָת לֹלָא בְּנִים),²³²⁹ וְהִקָּם זֶרַע לְאָחִיךָ (יְהוּדָה אָמַר לְאוֹנָן) עַל יְדֵי שֶׁתְּחַתֵּן עִם תָּמָר, וְלְבֶן שִׁיּוּלֵד לָךְ תִּקְרָא עַל שֵׁם אָחִיךָ וְיִהְיֶה לְאָחִיךָ זָכָר²³³⁰: (ט) וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יְהָיָה הַזֶּרַע אוֹנָן יָדַע שֶׁהָבֵן שִׁיּוּלֵד לוֹ לֹא יִקְרָא עַל שְׁמוֹ, אֲלָא יִקְרָא עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת עֵר,²³³¹ וְהָיָה אִם בֹּא אֶל אִשְׁתְּ אָחִיו וְשָׁחַת אֶרְצָהּ כְּאִשֶׁר אוֹנָן הִתְחַתֵּן עִם תָּמָר, הוּא דָאֵג לְכַךְ שֶׁהוּא לֹא יוֹכֵל לְהוֹלִיד, לְבִלְתִּי נָתַן זֶרַע לְאָחִיו הַסִּיבָה שֶׁאוֹנָן דָּאֵג לְכַךְ שֶׁהוּא לֹא יוֹכֵל לְהוֹלִיד הָיָה מְכִיוּוֹן שֶׁהוּא לֹא רָצָה לְהַקִּים לְאָחִיו אֶת הַזֶּרַע: (י) וַיֵּרַע בְּעֵינַי יִקְוֶה אֲשֶׁר עָשָׂה מֵה שַׁעֲשָׂה אוֹנָן, שֶׁדָּאֵג שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְהוֹלִיד, הָיָה רַע בְּעֵינַי ה', וַיִּמְתְּ גַם אֹתוֹ ה' הַמִּית גַּם אֶת אוֹנָן בְּגַלְל רַשְׁעוֹתָיו: (יא) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כִּלְתוֹ יְהוּדָה אָמַר לְתָמָר כִּלְתוֹ (אִשְׁתְּ בְּנִיו), שְׁבִי אֶלְמָנָה בֵּית אָבִיךָ תִּמְתִּינִי

²³²⁵ רמב"ן: התורה לא הסבירה מדוע נקרא אונן בשם זה, אלא שהוא מלשון "ויהיה העם כמתאוננים", וקראה לו כך משום שהיא התקשתה בשעת הלידה.

²³²⁶ רש"י בהתחלת פירושו וכן פירשו הרשב"ם וא"ע, אלא שיש לחקור אם גם בת שוע הייתה עם יהודה בכזיב (דעת הרשב"ם) או לא (ספורנו). ספורנו הסביר שהסיבה שבת שוע קראה לבן בשם שלה שהוא מלשון "אשליה" והטעיה, משום שהיא לא ראתה את יהודה בשעת הלידה, ולו יהודה היה יחד עם בת שוע באותו הזמן, הוא לא היה מסכים לקרוא כך לבנו. רש"י כתב לאחר מכן פירוש נוסף, שהכוונה היא שבת שוע הפסיקה להוליד לאחר שהולידה את שלה, שאם לא כן, מדוע ראתה התורה צורך לספר את מקומו של יהודה בשעת הלידה. רמב"ן: בתחילה כתב שהתורה נתנה סיבה לכך שיהודה לא קרא את שם שלה, שהרי היה זה תורו, והסיבה לכך היא מכיוון שהיא בכזיב בשעה ששלה נולד, וממילא לא היה יכול לקרוא לו בשם, אך דחה פירוש זה. בסוף דבריו הסביר שבת שוע קראה לו שלה על שם השגגה, שיהודה היה במקום שנקרא כזיב שמשמעו שגגה, ושלה היינו מלשון שגגה.

²³²⁷ אונקלוס.

²³²⁸ אונקלוס. בדבר רשעותו של ער נחלקו המפרשים: רש"י: היה משחית את זרעו כדי שתמר לא תתעבר ועל ידי כך יוכחש יופיה של תמר. ספורנו: היה רשע לבריות.

²³²⁹ א"ע.

²³³⁰ רש"י. רמב"ן: אין מצווה על האח המייבם לקרוא לבנו על שם אחיו המת, וכן לא מובן מדוע אונן התנגד כל כך לקרא לבן ע"ש אחיו, הרי רוב בני האדם רוצים לעשות כן. לכן פירש הרמב"ן את כל עניין הייבום כאן עפ"י סודות התורה, והחכמים הקדמונים היו יודעים שיש תועלת גדולה ביבום האח ובכל אחד מהקרובים של האח. כמו"כ היו נוהגים לישא את אחד מקרובי המת או האח, או האב או אחד מקרובי המשפחה האחרים. אמנם, איננו יודעים אם מנהג זה הוא לפני זמנו של יהודה, ולדברי חז"ל יהודה הוא שהתחיל במצוות הייבום. לאחר מכן, התורה אסרה על אדם להתחתן עם אחת חלק מהקרובים, אך התורה רצתה להשאיר את ההיתר להתחתן עם אחת האח שאין לו בנים. כאשר אדם אינו רוצה לייבם, נחשב הדבר לאכזריות גדולה, ולכן קוראים לו בית חלוץ הנעל. חכמים הנהיגו לעשות מעין מצוות ייבום בכל הקרובים שאין בהם איסור שאר, ולכן בועז יבם את רות.

²³³¹ א"ע. ספורנו: ידע שלא הוא לבדו יזכה במצווה, אלא חלק מהמצווה נגרמת כתוצאה מקידושי אחיו המת.

בבית אביך ובמשך זמן זה את תישארי אלמנה ולא תתחתני עם אדם אחר,²³³² **עַד יִגְדַל שְׁלָה בְנִי** (תמתיני כאלמנה בבית אביך) עד ששלה בני יגדל, ואז תוכלי להתחתן איתו. יהודה אמר לתמר ששלה עכשיו עודנו קטן מידי להתחתן איתה ולאחר שהוא יגדל, היא תוכל להתחתן איתו, **כִּי אָמַר פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאָחִיו** (הסיבה שיהודה אמר לתמר לחזור לבית אביה ולהמתין שם כאישה אלמנה היא מכיוון ש-) יהודה אמר שייתכן שאם שלה יתחתן עם תמר, גם הוא ימות כמו שני אחיו הגדולים (שהרי כל מי שהתחתן עם תמר בסופו של דבר מת). הלכך, יהודה לא רצה לתת לתמר להתחתן עם שלה כלל, וכך, על ידי שאמר לתמר לחזור לבית אביה, מצא יהודה תירוץ לדחות את נישואי תמר עם שלה,²³³³ **וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתָּשָׁב בֵּית אָבִיהָ** תמר הלכה וישבה בבית אביה כאישה אלמנה והמתונה ששלה יגדל כדי שתוכל להתחתן איתו: **(יב) וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים** עבר זמן רב מאז שתמר חזרה לבית אביה,²³³⁴ **וַתִּמָּת בֵּת שׁוּעַ אִשָּׁת יְהוּדָה** בתו של שוע שהייתה אשת יהודה מתה,²³³⁵ **וַיִּנָּחֵם יְהוּדָה** יהודה קיבל תנחומין על מיתתה של בת שוע, אנשים ניחמו את יהודה על מות אשתו כדרך האבלים,²³³⁶ **וַיַּעַל עַל גִּזְזֵי צֶאֱנוּ הוּא וְחִירָה רַעְהוּ הָעֶדְלָמִי תִמְנָתָה** (לאחר שניחמו את יהודה על מות אשתו) יהודה עלה יחד עם חירה חברו מעדולם למקום שנקרא תמנע, כדי לפקח על האנשים שהיו גוזזים בשבילו את צאנו²³³⁷: **(יג) וַיֵּצֵד לְתָמָר נְאֻמָּר לְתָמָר** כך נאמר לתמר: **הֲנִיָּה חֲמִיף עֲלֶיהָ תִמְנָתָה לְגִזּוֹ צֶאֱנוּ** הרי חמיך (יהודה) עולה אל תמנע כדי לגזוז את צאנו²³³⁸: **(יד) וַתִּסַּר בְּגָדֶיהָ אֶלְמָנוּתָהּ מֵעֲלֶיהָ** תמר הורידה מעליה את בגדי האלמנות. מנהג האלמנות היה ללבוש בגדים מיוחדים בשעת אבלותן, **וַתִּכְסַּם בְּצַעֲפֵיהָ** תמר כסתה את ראשה על ידי צעיף,²³³⁹ **וַתִּתְעַלֶּף תָּמָר** כסתה גם את פניה,²³⁴⁰ **וַתִּשָּׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל דְּרָף תִּמְנָתָה** תמר ישבה כשראשה ופניה מכוסים, במקום שהיה בו פיצול דרכים בדרך העולה אל תמנע. היה מקום בדרך לתמנע ששם היה פיצול של הדרכים, ושם ישבה תמר,²³⁴¹ **כִּי רָאָתָה כִּי גָדַל שְׁלָה וְהוּא לֹא נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה** הסיבה שתמר נהגה באופן זה היא משום שהיא ראתה ששלה, בנו של יהודה כבר גדל, ויהודה עדיין לא חיתן אותה עם שלה, ואילו תמר עצמה רצתה כבר

²³³² אונקלוס. רמב"ן: זאת הייתה דרך הנשים שהיו מתייבמות, להתנהג כאישה אלמנה במשך ימים רבים, ואילו אלו שרצו להינשא, היו מתאבלות מעט זמן, ולאחר מכן היו יוצאות להינשא.

²³³³ רש"י. רמב"ן: הקשה על רש"י, שהרי יהודה היה שליט והיה יכול לומר לתמר במפורש שהוא אינו רוצה להשיא לה את שלה. כמו"כ כתב שתמר הייתה אסורה לשלה, היות ולאחר שמתים שני בעלים של אישה, הרי שיש שבדבר משום חזקה. שאלה נוספת היא מדוע יהודה הקפיד על כך שתמר זינתה אם לא היה בדעתו לחתן אותה עם שלה. לכן מסיבר הרמב"ן שיהודה חשש שבגלל ששלה עדיין צעיר, יש יותר סיכוי שהוא יחטא, מכיוון שגם אחיו הגדולים היו נערים, דבר שהביא אותם לכדי חטא.

²³³⁴ אונקלוס.

²³³⁵ ספורנו: לאחר שתמר ראתה שיהודה אינו רוצה להתנחם באשתו על ידי הכנסת כלתו, היא הבינה שיהודה אינו מתכוון להשיא אותה לשלה, ולכן היא קמה ועשתה מעשה.

²³³⁶ א"ע.

²³³⁷ רש"י. רמב"ן: יהודה היה עולה תמיד אל צאנו כדי להתנחם על אשתו על ידי העיסוק בצאנו, ולתמר נאמר שיהודה תמיד עולה לתמנע. הסבר נוסף שכתב הוא שהיו עולים לגזוז את הצאן ולעשות משתה בשעת הגזיזה, וגם העניים היו עולים לשם.

²³³⁸ אונקלוס. רש"י: אצל שמשון נאמר שהוא ירד לתמנע והסיבה היא שתמנע הייתה באמצע שיפוע ההר, מצד אחד היה צריך לעלות לשם ומהצד השני היו יורדים.

²³³⁹ רשב"ם.

²³⁴⁰ רש"י.

²³⁴¹ רש"י. בפירושו עפ"י הדרש כתב רש"י שהכוונה היא שהיא ישבה בפתח קברו של אברהם אבינו שכל העיניים היו מצפים לראותו (את אברהם). רשב"ם דחה את הפירוש (המבא בא"ע) שהכוונה היא לשם של עיר. הא"ע כתב פירוש נוסף שהכוונה היא שהיו במקום שתי מעיינות מים, ולמעיינות היה מעין דמות פתח.

להתחתן עם אדם ממשפחתו של יהודה²³⁴²: (טו) וַיֵּרְאֶה יְהוּדָה יְהוּדָה רָאָה אֶת תַּמָּר, אֲדָם לֹא זִיְהָה אוֹתָהּ בְּגִלְל שְׁפִנְיָהּ הָיוּ מְכֻסּוֹת, וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְתָהּ פְּנֵיהָ יְהוּדָה חָשַׁב שֶׁהָאִשָּׁה שֶׁלִּפְנֵינוּ (תַּמָּר) הִיא אִשָּׁה מוּפְקֶרֶת, הָיוֹת וְתַמָּר כִּיסְתָהּ אֶת פְּנֵיהָ וּלְכֵן יְהוּדָה לֹא זִיְהָה אוֹתָהּ²³⁴³: (טז) וַיֵּט אֱלֹהֵי אֵל הַדְּרָךְ יְהוּדָה סִטָּה מֵהַדְּרָךְ שֶׁהֵלֵךְ בָּהּ כְּדִי לְהִגִּיעַ אֶל תַּמָּר, וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אָמַר לְתַמָּר (לֹלָא שִׁידַע שֶׁהִיא תַּמָּר), הִבָּהּ נָא אָבוֹא אֵלַיךְ תְּכַיְנִי אֶת עֲצַמְךָ כְּדִי שְׁאֵנִי אוֹכֵל לְהַתְחַתֵּן אִתְּךָ,²³⁴⁵ כִּי לֹא יָדַע כִּי כָלְתוּ הוּא הִסִּיבָה שִׁיְהוּדָה רָצָה לְהַתְחַתֵּן עִם תַּמָּר הִיא מְכִיוּן שֶׁהוּא לֹא יָדַע שֶׁתַּמָּר הִיא כְּלָתוֹ (אִשְׁתּוֹ בְּנִי) וְאִילוּ הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהָאִשָּׁה הָעוֹמֶדֶת מוֹלוֹ הִיא כְּלָתוֹ, לֹא הָיָה מְצִיעַ לָהּ לְהַתְחַתֵּן אִתָּהּ,²³⁴⁶ וַתֹּאמֶר תַּמָּר עֲנֵתָה לְיְהוּדָה: מַה תִּתֶּנְךָ לִּי כִּי תָבוֹא אֵלַי מַה אַתָּה תִּיתֶנְךָ לִּי בְשֶׁכֶר שְׁאֵנִי (תַּמָּר) אַתְּחַתֵּן אִתְּךָ (יְהוּדָה)²³⁴⁷: (יז) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה עֲנֵה לְתַמָּר: אֲנִי אֲשַׁלַּח גְּדֵי עֵזִים מִן הַצֹּאן כְּתַמּוֹרָה עַל שֶׁתְּחַתְּנִי אִתִּי, אֲנִי (יְהוּדָה) אֲשַׁלַּח אֵלַיְךְ (תַּמָּר) גְּדֵי עֵזִים מִהַצֹּאן שִׁישׁ לִי, וַתֹּאמֶר תַּמָּר עֲנֵתָה לְיְהוּדָה: אִם תִּתֶּנְךָ עֲרֵבוֹן עַד שְׁלַחְךָ אֲנִי מִסְכִּימָה לְכָךְ רַק אִם אַתָּה תִּיתֶנְךָ לִי עֲכָשָׁיו מִשְׁכּוֹן עַד שֶׁתְּשַׁלַּח אֵלַי אֶת גְּדֵי הָעֵזִים, וְלֹאֲחֵר שֶׁתִּיתֶנְךָ לִי אֶת גְּדֵי הָעֵזִים, אֲנִי (תַּמָּר) אֲחִזִּיר לְךָ (יְהוּדָה) אֶת הַמִּשְׁכּוֹן שֶׁלְּךָ: (יח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה שָׁאֵל אֶת תַּמָּר: מַה הָעֲרֵבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּנְךָ לְךָ מִהוּ הַמִּשְׁכּוֹן שֶׁאַתָּה רוֹצָה שְׁאֵנִי אֶתְּנֶךָ לְךָ, מַה מִּבֵּין דְּבַרְיִי אֶת רוֹצָה שֶׁאַתָּה לְךָ כְּמִשְׁכּוֹן, וַתֹּאמֶר תַּמָּר עֲנֵתָה לְיְהוּדָה: חֲתָמְךָ וּפְתִילְךָ וּמִטְּעָךָ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ אֲנִי רוֹצָה מִמֶּךָ אֶת שְׁלוֹשֶׁת הַדְּבָרִים הַבָּאִים כְּמִשְׁכּוֹן: א. הַחוֹתֶם שָׁבוּ אֶתְּחַתֵּם. ב. הַבְּגָד שֶׁאִתּוֹ אַתָּה מֵתְכַסֶּה. ג. הַמִּטָּה שֶׁאַתָּה מְחַזֵּיק בְּיָדְךָ,²³⁴⁸ וַיִּתֶּנְךָ לָּהּ יְהוּדָה נֶתָן לְתַמָּר אֶת שְׁלוֹשֶׁת הַדְּבָרִים שֶׁהִיא בִּיקָשָׁה כְּמִשְׁכּוֹן, וַיָּבֵא אֱלֹהֵי יְהוּדָה הַתְּחַתֵּן עִם תַּמָּר, וַתִּהְיֶה לוֹ תַּמָּר הִרְתָּה לְיְהוּדָה: (יט) וַתִּקֶּם תַּמָּר קָמָה מִהַמְּקוֹם בּוֹ הִיא עֲמֹדָה, בְּפִיצוֹל הַדְּרָכִים שֶׁבְּדָרְךָ שְׁעוֹלָה אֶל תַּמְנֵעַ, וַתִּלְךָ וַתִּסָּר צַעֲפָה מַעֲלִיָּה תַּמָּר הִלְכָה וְהִסִּירָה מֵעֲלִיָּה אֶת הַצַּעֲפִי שָׁבוּ הִיא הִתְכַסְתָּה, בְּשַׁעַת שֶׁחִיכְתָה לְיְהוּדָה בַּפֶּתַח הָעֵינָיִים, וַתִּלְבֹּשׁ בְּגָדֵי אֱלִמְנוּתָהּ לְאַחַר מִכֵּן לְבָשָׁה תַּמָּר אֶת בְּגָדֵי הָאֱלִמְנוּת שֶׁלָּהּ, אֶת הַבְּגָדִים שֶׁרְגִילוֹת הָאֱלִמְנוּת לְלִבּוֹשׁ²³⁴⁹: (כ) וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת גְּדֵי הָעֵזִים בְּיַד רַעְיָהוּ הָעֶדְלָמִי לְקַחַת הָעֲרֵבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה יְהוּדָה שֶׁלַּח אֶת גְּדֵי הָעֵזִים שֶׁהִתְחַיֵּב לְתַת לְאִשָּׁה, בְּיַדוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ חִירָה מֵעֲדוֹלָם, כְּדִי שֶׁעַל יְדֵי שְׁחִירָה יִיתֵן לְאִשָּׁה אֶת גְּדֵי הָעֵזִים שִׁיְהוּדָה הָיָה חַיִּיב לָהּ, הוּא יוֹכֵל לְקַחַת מִיַּד הָאִשָּׁה אֶת הַמִּשְׁכּוֹן שֶׁשְׁאִיר אֲצִלָּה (הַחוֹתֶם שֶׁלוֹ, הַבְּגָד וְהַמִּטָּה),²³⁵⁰ וְלֹא מִצָּאָה חִירָה לֹא מִצָּא אֶת הָאִשָּׁה שֶׁחִפְּשׁ: (כא) וַיִּשְׁאַל אֶת אֲנָשֵׁי

²³⁴² רש"י. ספורנו: תמר חשבה שכשיהודה יראה אותה יושבת בפתח העיניים הוא יגיד לה שהיא יכולה להוריד את בגדי אלמנותה, היות ושלה כבר גדל.

²³⁴³ רשב"ם. רש"י: יהודה חשב שתמר זונה מכיוון שהיא יושבת על פתח הדרך, ואילו כי כסתה פניה עפ"י הדרש הסבר שהכוונה היא שתמר, מרוב צניעות שהיה לה, כסתה את פניה בבית חמיה.

²³⁴⁴ רש"י.

²³⁴⁵ רש"י.

²³⁴⁶ ספורנו: כל זה היה מדעת ה' שרצה שזרעה של תמר יהיה מיהודה שהיה שלם יותר בניו וממנו ראוי שיהיה המשיח.

²³⁴⁷ אונקלוס. ספורנו: תמר ניסתה להתחיל לדבר עם יהודה כדי שהוא יכיר אותה.

²³⁴⁸ רש"י. רשב"ם: פתילך היינו חגורה, ובחרה דווקא בכלים אלה לפי שאינם בגדים וניתן להורידם. ספורנו: הסיבה שתמר בחרה דווקא כלים אלה הם משום שהם מורים על חשיבות. רמב"ן: פתילך היינו סודר קטן. בפירושו השני כתב שעל חותמו היה צורת אריה או צורה אחרת שהמושלים היו כותבים איתו, והפתילים היו מיועדים כדי לצירי מיני צורות כמו של אריה, והמטה הוא כמו שהשליט מסתובב איתו.

²³⁴⁹ ספורנו: לאחר שתמר ראתה שהיא כבר השיגה את מבוקשה להרות ליהודה או לאחר מבניו, היא כבר לא רצתה להתחתן.

²³⁵⁰ אונקלוס.

מקמה חירה שאל את האנשים שגרו באזור שבו נמצא פיצול הדרכים שבו פגש יהודה את תמר, ²³⁵¹ לֵאמֹר
כך שאל חירה את אנשי המקום שבו היה הפיצול על הדרך: אֵיךְ הִקְדָּשָׁה הוּא בְּעֵינַיִם עַל הַדֶּרֶךְ הֵיכֵן
נמצאת האישה המופקרת שישבה בפיצול הדרכים שנמצא בדרך שמובילה אל תמנע, ²³⁵² וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים
שגרו בסמוך אל מקום הפיצול אמרו לחירה: לֹא הָיְתָה בָּזָה קְדֻשָּׁה אֵין כֵּאֵן בְּאִיזוֹר אִישָׁה מוֹפְקֶרֶת: (כב)
וַיֵּשֶׁב אֶל יְהוּדָה חִירָה חֹזֵר אֶל יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר חִירָה אָמַר לַיהוּדָה לְאַחַר שְׁחֹזֵר אֵלָיו: לֹא מִצְּאֹתַיָּךְ לֹא
מצאתי את האישה שנתת לה את המשכון, וְגַם אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא הָיְתָה בָּזָה קְדֻשָּׁה וְגַם הָאֲנָשִׁים
שגרים בסמוך לפיצול הדרכים בדרך המובילה אל תמנע אמרו, שאין באזור שם אישה מופקרת: ²³⁵³ (כג)
וַיֹּאמֶר יְהוּדָה יְהוּדָה אָמַר לְחִירָה: תִּקַּח לָּךְ (אני מעדיף שנפסיק לחפש את האישה המופקרת) ושהיא
תיקח לעצמה את הדברים שהשארתי לה למשכון, ²³⁵⁴ פֶּן נִהְיֶה לְבוֹז שְׁמָא, אם תמשיך לחפש את האישה
המופקרת, אנשים יבוזו לנו ויהיה לי גנאי בדבר שהתחנתני עם אישה מופקרת, ²³⁵⁵ הֲנִיָּה שְׁלַחְתִּי הַגְּדִי
הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מִצְּאֹתָהּ הִנֵּה אֲנִי שְׁלַחְתִּי לְאִישָׁה אֶת גְּדֵי הַעִיזִים שֶׁהִבַּחְתִּי לְהֵבִיא לָּךְ, ואתה לא מצאת
אותה, וממילא אני (יהודה) ניסיתי לקיים את חלקי בהסכם איתה, אלא שלא מצאת אותה, ולכן לא
יכולתי להביא לה את גדי העיזים ²³⁵⁶: (כד) וַיְהִי כִּמְשָׁלֵשׁ חֳדָשִׁים לְאַחַר שֶׁעֲבְרוּ בְּעֶרְךָ שְׁלוֹשָׁה חֳדָשִׁים מֵאִז
שיהודה התחתן עם תמר, ²³⁵⁷ וַיֵּגֵד לַיהוּדָה (לאחר שעברו שלושה חודשים) נאמר ליהודה, לֵאמֹר כֵּךְ נֹאמַר
ליהודה: זָנַתָּה תָּמָר כְּלַתְּךָ וְגַם הֵנִיָּה הָרָה לְזַנוּנִים תָּמָר, הכלה שלך (אשת בניך) התחתנה עם אדם אחר
ועכשיו היא בהריון כתוצאה מחתונה זו, ²³⁵⁸ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה יְהוּדָה אָמַר לְעַבְדּוֹ. יהודה היה מושל על אנשים
והיה מעין מלך, ולכן, כאשר נאמר ליהודה שתמר התחתנה עם אדם זר, הוא ציווה את עבדיו מה לעשות
עם תמר, ²³⁵⁹ הוֹצִיאֶנָּה וְתִשְׂרָף וְתוֹצִיאֶנָּה אֶת תָּמָר לְשָׂרִיפָה כְּעוֹנֵשׁ עַל כֵּךְ שֶׁהִתְחַתְּנָה עִם אָדָם אַחֵר. מנהג אנשי
המקום היה שכאשר אישה שיש עליה זיקת נישואין (כגון שהיא הייתה נשואה, או במקרה שלנו שתמר
הייתה אמורה להתייבם, מצב הנחשב גם כן כזיקת נישואין) התחתנה עם אדם זר, דינה היה שריפה ²³⁶⁰:
(כה) הוּא מוֹצִיאָתָּ בְּעוֹד שֶׁתָּמָר מוֹצֵאתָ כִּדֵּי לְהִשְׂרָף, ²³⁶¹ וְהִיא שְׁלַחְתָּה אֶל חֲמִיָּהּ (בעוד תמר מוצאת
לשריפה) היא שלחה שליחים לחמיה, ליהודה, לֵאמֹר כֵּךְ אָמְרוּ הַשְּׁלִיחִים לַיהוּדָה בְּשִׁלְחוֹתָהּ שֶׁל תָּמָר:

²³⁵¹ דעת מקרא.

²³⁵² רש"י.

²³⁵³ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שאנשי המקום צחקו עליו כל הזמן.

²³⁵⁴ רש"י.

²³⁵⁵ רש"י. א"ע: הבוז יהיה על כך שהוא נתן לאישה דברים כאלה לחשובים למשכון עבור דבר קל כזה.

²³⁵⁶ ספורנו. רש"י: יהודה לקה בגדי עיזים בגלל שהוא רימה את אחיו בגדי עיזים.

²³⁵⁷ רש"י, וכתב שהכוונה היא לרובו של החודש הראשון, רובו של החודש האחרון ולכל החודש האמצעי.

²³⁵⁸ אונקלוס. ספורנו: לא רק שהיא זינתה אלא שלא ניסתה למנוע את ההריון.

²³⁵⁹ רמב"ן.

²³⁶⁰ אונקלוס + רשב"ם. רש"י כתב שתמר התחייבה בשריפה בגלל שהיא הייתה בתו של שם שהיה כהן.
הרמב"ן הקשה על דברי רש"י, שהרי בת כהן חייבת בשריפה רק כשיש זיקת בעל ולא כשיש זיקת ייבום, שהיא
זיקה חלשה יותר, ודינה רק בלאגם לא ניתן לומר שאצל בני נח, זיקת ייבום מספיקה כדי לחייב בת כהן
בשריפה, שהרי יהודה הוא שהתחיל במצוות ייבום (עפ"י חז"ל) וא"כ לא ניתן לומר שרכם של בני נח היה לשרוף
את מי שזינתה בעוד חזקת ייבום עליה. לכן הסביר הרמב"ן את חיוב מיתתה של תמר בשני אופנים: א. בגלל
שיהודה היה מושל, ממילא דן את תמר כמי שמבזה את המלכות. ב. כרשב"ם שכך היה מנהגם. אוה"ח: הסיבה
שלאחר שנודע שתמר הרתה ליהודה היא נפטרה, משום שהגזירה הייתה דווקא על זנות של גוי. בהמשך
התפלפל אוה"ח אם תמר באמת הייתה גויה או שחל עליה דין של ישראל.
²³⁶¹ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא לאחר שהוציאו את תמר לשריפה. ספורנו: היה לבה של תמר קלב הארי.

לְאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֹהֵי לוֹ אָנֹכִי הָרָה אֲנִי בַהֲרִיּוֹן לְאָדָם שְׁלוֹשֶׁת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שִׁיכִים לוֹ (הַחוּתִם, הַבְּגָד וְהַמָּטָה),²³⁶² וְתֹאמְרוּ תֹמַר הַמְּשִׁיכָה בַדְּבָרִיהָ אֶל יְהוּדָה: הַכֹּהֵן נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה בִּבְקִשָׁה תִּכְיֶר עַכְשָׁיו לְמִי שִׁיכִים הַחוּתֶמֶת, הַפְתִּיל (הַבְּגָד) וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה. תֹּמַר לֹא רָצִיתָ לֹמַר בִּפְרִיֹשׁ שֶׁהָיָה בַהֲרִיּוֹן מִיְהוּדָה כְּדֵי שֶׁלֹּא לְבִיֵּשׁ אוֹתוֹ, וּמִכֵּאֵן לְמַדּוֹ חֲז״ל שֶׁנִּוּחַ לוֹ לְאָדָם שִׁפִּיל עֲצָמוֹ לְכַבֵּשׁ הָאִשׁ (כְּמוֹ שֶׁהָיָה קוֹרָה לְתֹמַר) וְלֹא לְהַלְבִּין אֶת פְּנֵי חֲבָרוֹ (כְּמוֹ שֶׁתֹּמַר הָעֵדִיפָה שֶׁהָיָה תִּישָׁרֵף וְשֶׁלֹּא לְבִיֵּשׁ אֶת יְהוּדָה, אֲלֵא שֶׁהָיָה אִמְרָה שֶׁאִם יְהוּדָה יוֹדָה מִעֲצָמוֹ, הָיָה תִּינָצֵל, וְאִם לֹא, הָיָה תִּישָׁרֵף וּבְלֶבֶד שֶׁלֹּא לְבִיֵּשׁ אֶת יְהוּדָה)²³⁶³: (כֹּה) וַיִּבֶר יְהוָה יְהוּדָה הַכִּיר שֶׁהַחוּתֶמֶת, הַבְּגָד וְהַמָּטָה שִׁיכִים לוֹ, וַיֹּאמְרוּ לְאַחַר שֶׁהַכִּיר שְׁלוֹשֶׁת הַדְּבָרִים שִׁיכִים לוֹ וְהִבִּין שֶׁתֹּמַר הֲרִתָּה מִמֶּנּוּ, אָמַר יְהוּדָה: צְדָקָה מִמֶּנִּי (יְהוּדָה אָמַר) שֶׁתֹּמַר צוֹדֶקֶת יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, כִּיּוֹן שֶׁהוּא אָמַר שֶׁתֹּמַר תִּשָּׁב בְּבֵיתָה עַד שֶׁשֶׁלָּה יִגְדֵל, וְתֹמַר קִיִּימָה אֶת חֶלְקָהּ בְּהַסְכֵּם וְיֹשֶׁבֶת בְּבֵיתָה עִם בְּגָדֵי הָאֲלֻמְנוֹת, וְלַעֲוֹמֹת זֹאת הוּא (יְהוּדָה) לֹא נָתַן לְתֹמַר אֶת שֶׁלָּה וְלֹא קִיִּים אֶת חֶלְקוֹ בְּהַסְכֵּם,²³⁶⁴ כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיהָ לְשֶׁלָּה בְּנֵי (הַסִּיבָה שֶׁתֹּמַר צְדָקָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי הִיא) מִכִּיּוֹן שֶׁאֲנִי לֹא נָתַתִּי לְתֹמַר לְהַתְּחַתֵּן עִם שֶׁלָּה בְּנֵי לְמָרוֹת שֶׁהַתְּחִיבָתִּי שֶׁלְאַחַר שֶׁשֶׁלָּה יִגְדֵל, אֲנִי (יְהוּדָה) אֶתְּנֶן אוֹתוֹ לְתֹמַר,²³⁶⁵ וְלֹא יִסָּף עוֹד לְדַעְתָּהּ יְהוּדָה נִשְׂאָר נֶשׂוּי לְתֹמַר לְאַחַר דְּבָרִים אֵלֶּה²³⁶⁶: (כֹּה) וַיְהִי בַעַת לְדַתָּהּ כֹּאשֶׁר תֹּמַר עַמְדָה לְדַת (תֹּמַר יִלְדָה אֶת בְּנֵיהָ לְפָנֵי הַזֶּמֶן),²³⁶⁷ וְהִנֵּה תֹאמִים בְּבִטְנָהּ (כֹּאשֶׁר תֹּמַר יִלְדָה) הַתְּגָלָה שִׁישׁ בְּבִטְנָהּ תֹאמִים²³⁶⁸: (כֹּחַ) וַיְהִי בְּלְדַתָּהּ בְּשַׁעַת שֶׁתֹּמַר יִלְדָה, וַיִּתֵּן יָד אֶחָד מִהַתִּינוּקוֹת הוֹצִיא אֶת יָדוֹ הַחוּצָה (וּמִיד לְאַחַר מִכֵּן הַחֲזִיר אֶת יָדוֹ כְּפִי שְׁנֵרָאָה),²³⁶⁹ וְתִקַּח הַמַּיְלֶדֶת לְקַחָהּ אֶת יָדוֹ שֶׁל הַתִּינוּק שֶׁהוֹצִיא אֶת יָדוֹ, וְתִקַּשְׁרָה עַל יָדוֹ שְׁנֵי הַמַּיְלֶדֶת קֶשֶׁרָה חוֹט זוֹהֵר עַל יָדוֹ שֶׁל הַתִּינוּק שֶׁהוֹצִיא אֶת יָדוֹ,²³⁷⁰ לְאֹמַר כֵּן אִמְרָה הַמַּיְלֶדֶת בְּשַׁעַת שֶׁקֶשֶׁרָה אֶת הַחוֹט הַזוֹהֵר עַל יָד הַתִּינוּק שֶׁהוֹצִיא אֶת יָדוֹ: זֶה יִצָּא רֵאשִׁנָּה הַתִּינוּק הַזֶּה הוּא יִצָּא רֵאשׁוֹן (לְמָרוֹת שֶׁהוּא הוֹצִיא רַק אֶת יָדוֹ וְלְאַחַר מִכֵּן הַחֲזִיר אֶת הַיָּד): (כֵּט) וַיְהִי כִּמְשִׁיב יָדוֹ

²³⁶² אונקלוס.

²³⁶³ רש"י, וכתב שתמר ביקשה מיהודה שיכיר את שלושת הדברים שלא לאבד שלוש נפשות (היא והתאומים). לכן ביארנו כאן את המילה "נא" מלשון עכשיו, ולא ממשמעות של בקשה כפי שאנחנו בדרך כלל מבארים עפ"י האונקלוס.

²³⁶⁴ רש"י. רש"י מחלק את המשפט הזה לשניים. "צדקה" פירוש הדבר שתמר צדקה בדבריה שאמרה שהיא אמרה שהיא הרה לו, ו"ממני" הכוונה היא שתמר מעוברת ממני. בפירושו השני עפ"י המדרש כתב רש"י שהכוונה היא שרוה"ק היא שאמרה "ממני" ופירוש הדבר שבבית דין של מעלה ארגנו את הדברים כך שיהודה יבוא על תמר היות ותמר הייתה צנועה בבית חמיה, רצו בשמים שממנה ייצאו מלכים, ומשבט יהודה רצו להעמיד מלכים, ולכן סידרו כך את הדברים. אמנם בשפ"ח דייק מלשוננו של רש"י שיהודה אמר שתמר אמנם צדקה בדבריה אך במעשה הזנות עצמה היא לא צדקה. ספורנו: תמר צדקה גם במעשה עצמו, למרות שהדבר היה במרמה, וכונתה היה לשם שמים, ורק רצתה להעמיד את הזרע, ואילו יהודה התכוון בשעה שבא על תמר רק להנאה, והעניין הוא כעניין של "גדולה עבירה לשמה". רמב"ן: תמר צדקה במעשיה יותר ממני, היות ואני (יהודה) לא נתתי לה את שלה. אוה"ח: תמר צדקה וממני נגד הדבר שהיא הייתה צריכה לעשות את שעשתה, הרי אני לא נתתי לה את שלה.

²³⁶⁵ רש"י.

²³⁶⁶ עפ"י הדעה ברש"י שהכוונה היא שלא פסק, ויש דעה נוספת שהוא לא הוסיף לבוא עליה. רמב"ן: לאחר שיהודה הקים זע, הוא לא רצה להתעסק יותר עם תמר, למרות שהייתה אשתו כמשפט המייבמים.

²³⁶⁷ רש"י.

²³⁶⁸ אונקלוס. רש"י: הסיבה שכאן הדבר נכתב בכתיב מלא לעומת אצל רבקה שנכתב תומים בכתיב חסר היא בגלל שכאן היו שניהם צדיקים ואילו אצל רבקה היה אחד צדיק ואחד רשע.

²³⁶⁹ רש"י.

²³⁷⁰ אונקלוס. אוה"ח: במילדת נצנצה רה"ק ולכן קשרה על ידו שני מלשון שהוא יצא שני. למרות שהמילדת חשבה שהוא יצא ראשון, הרי שאין הדבר כן באמת.

כאשר התינוק שהוציא את ידו החזיר את ידו חזרה לרחמה של תמר,²³⁷¹ וְהִנֵּה יֵצֵא אָחִיו הַתְּאוּם הַשֵּׁנִי, אח של התינוק שהוציא את ידו, יצא מרחמה של תמר, וְתֹאמַר הַמִּילֵדֶת אִמְרָה:²³⁷² מִה פָּרַצְתָּ עָלַי פְּרִיץ מהו החוזק שהתחזקת לצאת ראשון, למרות שאחיד כבר הוציא את ידו,²³⁷³ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּרִיץ יהודה קרא את שמו של התינוק שאמנם יצא ראשון (אך אחיו הוציא את ידו לפניו) בשם "פרץ" על שם שהוא התחזק לצאת ראשון לפני אחיו²³⁷⁴: (ל) וְאַחֵר יֵצֵא אָחִיו אֲשֶׁר עַל יְדוֹ הַשְּׁנִי לאחר שפרץ יצא מרחמה של תמר, יצא אחיו של פרץ, התינוק שהמילדת קשרה על ידו את החוט הזוהר,²³⁷⁵ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח יהודה קרא את שמו של התינוק שנולד שני בשם "זרח", על שם החוט הזוהר שהיה על ידו.²³⁷⁶

בראשית פרק לט

(א) לאחר שהתורה הפסיקה בעניינו של יוסף וסיפרה את מעשה יהודה ותמר, התורה ממשיכה את סיפור האירועים שעברו על יוסף, ולכן פותחת התורה בפסוק המספר את סיפור מכירתו של יוסף לפוטיפר, פרט אותו כבר כתבה התורה עוד לפני כן וחוזרת עליו כדי לחזור לסיפור יוסף:²³⁷⁷ וַיֹּסֶף הוֹרֵד מִצְרַיִמָּה בּוֹמֵן סיפור יהודה ותמר, יוסף הורד למצרים על ידי הישמעאלים שלהם מכרו האחים את יוסף,²³⁷⁸ וַיִּקְנֶהוּ פוֹטִיפֵר סָרִיס פְּרַעֲזָה שֶׁר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי פוטיפר שהיה אדם חשוב בביתו של פרעה, והיה השר שהיה ממונה על שחיטת הבהמות של פרעה, והיה איש מצרי, קנה את יוסף,²³⁷⁹ מִיַּד הַיִּשְׁמַעְאֵלִים אֲשֶׁר הוֹרְדוּהוּ שְׂמָה פוטיפר קנה את יוסף מידי הישמעאלים שהורידו את יוסף למצרים²³⁸⁰: (ב) וַיְהִי יִקְנֶה אֶת יוֹסֵף הִ' היה בעזרתו של יוסף, וכך ניצל יוסף מאנשים שניסו להרע לו,²³⁸¹ וַיְהִי אִישׁ מִצְרַיִם יוסף הצליח בכל מעשיו,²³⁸² וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי יוסף שירת את פוטיפר בביתו, יוסף היה עומד לשרת את פוטיפר בביתו, והדבר מראה על חשיבותו של יוסף, שהרי העבודה בביתו של פוטיפר הייתה נעשית על ידי העבדים

²³⁷¹ אונקלוס. ספורנו: כ' הדמיון בא לומר שהוא לא החזיר את ידו באמת, אלא הוא כאילו החזיר את ידו, אך האמת היא שידו נדחפה פנימה על ידי אחיו שרצה לצאת.

²³⁷² דעת מקרא.

²³⁷³ עפ"י אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שפרץ כאילו פרץ את הגדר כדי לעבור. בשם רס"ג כתב שהכוונה היא לפרוץ, מלשון להתרבות. רמב"ן: פרץ היינו מלשון שהוא מיהר לצאת לפני זמנו, והכוונה היא שפרץ היה כאילו כלוא בתוך גדר שהוא הרחם של תמר, ופרץ יצא ממנו. בסוף דבריו פירש את הדברים עפ"י תורת הסוד שפרץ היינו הלבנה זרח היינו החמה.

²³⁷⁴ דעת מקרא.

²³⁷⁵ אונקלוס. רש"י כתב שיש כאן ארבע פעמים שכתוב את המילה יד כנגד ארבע חרמות שמעל בהם עכן. לכאורה קשה על כך, שהרי בגמרא ישנה מחלוקת האם עכן מעל שלוש פעמים או חמש. בספר מרפסין איגרי תירצו שבמדרש יש דעה שהיו ארבע חרמות ורש"י כתב את דבריו לפי הדעה במדרש.

²³⁷⁶ אונקלוס + רש"י.

²³⁷⁷ רש"י כתב שתי סיבות לכך שהתורה הפסיקה באמצע עניינו של יוסף: א. כדי להסמיך את סיפור ירידתו של יהודה לסיפור מכירתו של יוסף לומר שהאחים הורידו את יהודה מגדולתו בגלל שאמר להם למכור את יוסף. ב. כדי ללמד אותנו שכמו שתמר עשתה מעשה לשם שמים, כך היה כוונתה של אשת וטיפר לשם שמים, כיוון שראתה באצרגולין שלה שהיא עתידה להעמיד בנים מיוסף, אלא שלא ידעה אם הכוונה היא שהיא עצמה תוליד בנים ליוסף או שבתה תוליד בנים מיוסף.

²³⁷⁸ ספורנו, וכן משמע מרש"י בתחילת הפרק הקודם. כפי שכתבנו, הא"ע כתב שסיפור יהודה ותמר היה עוד לפני הסיפור עם יוסף.

²³⁷⁹ אונקלוס. עיין בהערותינו לוסף פרק לז' שם הבאנו את הדעות השונות בפירוש "שר הטבחים".

²³⁸⁰ אונקלוס.

²³⁸¹ אונקלוס + ספורנו.

²³⁸² ספורנו.

עליהם פוטיפר סמך, ואילו שאר העבדים היו עובדים מחוץ לבית²³⁸³: (ג) וַיֵּדָא אֲדָנָיו כִּי יִקְוֶה אֹתוֹ פוטיפר ראה ששם שמים שגור על פיו של יוסף²³⁸⁴ וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה יִקְוֶה מִצְלִיחַ בְּיָדוֹ (וכן ראה פוטיפר) שהי גורם לכך שכל דבר שיוסף עשה, הוא הצליח בו²³⁸⁵: (ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו יוסף מצא חן בעיני פוטיפר²³⁸⁶ וַיִּשְׁרֹת אֹתוֹ יוסף התקדם ונהיה למשרת האישי של פוטיפר²³⁸⁷ וַיִּפְקְדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ פוטיפר מינה את יוסף להיות אחראי על כל ביתו²³⁸⁸ וְכֹל יֵשׁ לוֹ נִתֵּן בְּיָדוֹ וכל דבר שהיה לפוטיפר, מסר פוטיפר לידי יוסף. יוסף היה אחראי על כל מה שהיה לפוטיפר²³⁸⁹: (ה) וַיְהִי מֵאִזְ הַפְּקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ מאותו הזמן שפוטיפר מינה את יוסף להיות אחראי על כל מה שהיה לו בבית ועל כל רכושו²³⁹⁰, וַיְבָרֵךְ יִקְוֶה אֶת בֵּית הַמִּצְרַיִם בְּגִלְלַל יוֹסֵף (מהזמן שיוסף מונה להיות אחראי על כל שבביתו של פוטיפר) הי בירך את ביתו של פוטיפר בזכותו של יוסף²³⁹¹, וַיְהִי בְרַפְתַּת יִקְוֶה בְּכֹל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֵה בכל מה שהיה לפוטיפר, הן בבית והן בשדה, הייתה ברכת ה'²³⁹²: (ו) וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף פוטיפר עזב את כל מה שהיה לו באחריותו של יוסף²³⁹³ וְלֹא יָדַע אֹתוֹ מֵאֲוִמָּה פוטיפר לא היה מפקח על יוסף בכלל, וכל מה שהיה צריך להיעשות, העביר פוטיפר להיות תחת אחריותו של יוסף, כִּי אִם הִלְחֵם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל חוץ מהלחם שהיה פוטיפר אוכל. התורה אומרת שיוסף היה עושה כל מה שהיה צריך להיעשות בביתו של פוטיפר, חוץ מהגשת הלחם. במצרים, היה אסור למצרי לאכול יחד עם עברי (כפי שנראה בעז"ה בהמשך) ולכן היה פוטיפר נמנע מלתת ליוסף גם את האחריות על הגשת הלחם אליו, היות ופוטיפר ידע שיוסף הוא עברי²³⁹⁴ וַיְהִי יוֹסֵף יָפֵה תֹאֵר וַיִּפֶּה מְרֹאֶה יוסף היה יפה תואר, כלומר שפניו היו יפים וכן היה יוסף יפה מראה, שצבע עורו היה יפה, (ולכן אשתו של פוטיפר רצתה להתחתן עם יוסף)²³⁹⁵: (ז) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִיַּד לְאַחֲרֵי שִׁוּסֵף מוֹנֵה לְהִיּוֹת אַחֲרָי עַל בֵּיתוֹ פוטיפר²³⁹⁶, וַתִּשָּׂא אִשְׁתּוֹ אֲדָנָיו אֶת עֵינֶיהָ אֶל

²³⁸³ ספורנו + אוה"ח. כלי יקר: התורה כתבה כאן שלוש פעמים "ויהי" כדי לומר שהיו כאן שלוש דרגות של התקמות בסייעתא דשמיא של יוסף.

²³⁸⁴ רש"י, ובכך פירש שהכוונה היא שאתו היינו שיוסף היה מרבה להשתמש בשם שמים, ובכך פתר את הכפילות של המשך הפסוק, שהרי לפי המשך הפסוק אנחנו רואים שה' היה בעזרתו של יוסף. אמנם האונקלוס פירש שהכוונה היא שה' נמצא בעזרתו של יוסף, וכן פירש הרמב"ן. כמו"כ הביא הרמב"ן את דברי המדרש האומרים שפוטיפר חשש שיוסף הוא בעצם מכשף.

²³⁸⁵ אונקלוס.

²³⁸⁶ אונקלוס.

²³⁸⁷ ספורנו.

²³⁸⁸ אונקלוס.

²³⁸⁹ רש"י.

²³⁹⁰ אונקלוס.

²³⁹¹ אונקלוס.

²³⁹² אונקלוס.

²³⁹³ אונקלוס.

²³⁹⁴ א"ע, וכתב על פירושו של רש"י שהכוונה היא לאשתו של פוטיפר אלא שהתורה דברה בלשון נקיה, שהוא פירוש דחוק. רשב"ם: הלחם שאכל פוטיפר הוא תאור שלב: פוטיפר לא היה מתייחס ושואל שאלות על מה שיוסף עשה, עד שהלחם הגיע על שולחנו. פוטיפר לא חקר את יוסף בניסיון לברר מהיכן הלחם. רמב"ן: יוסף היה לוקח רק את האוכל של הלחם, ולא היה לוקח מאדונו דברים אחרים מעבר לכך, שהרי יוסף רק רצה לאכול, בניגוד לשאר המשרתים שניסו לקחת מפוטיפר דברים לשם הנאה.

²³⁹⁵ עיין בביאורנו בפרק כט' פסוק יז', וכן ברמב"ן אצלנו. רש"י כתב שהסיבה שהתורה כתבה את היותו של יוסף יפה תואר ומראה בגלל שכאשר ראה יוסף שהוא מושל על ביתו של פוטיפר התחיל מסלסל בשערו ואוכל ושותה, ואז ה' אמר שאם יוסף מסלסל בשערו ואוכל ושותה בשעה שיעקב מתאבל, הוא יגרה בו את הדב.

²³⁹⁶ רש"י.

יֹסֵף אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר זָקְפָה אֶת עֵינֶיהָ אֶל יוֹסֵף, אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר נָתְנָה אֶת עֵינֶיהָ בְּיוֹסֵף בְּשִׁבִיל יוֹפִיו, ²³⁹⁷ וְהָאָמֵר אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר אָמְרָה לְיוֹסֵף: **שְׁכַבְבָה עִמִּי** תִּתְחַתֵּן אִיִּתִּי: (ח) וַיִּמָּאֵן יוֹסֵף סִירֵב לְהִתְחַתֵּן עִם אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר, וַיֹּאמֶר אֶל אֶשֶׁת אֲדֹנָיו יוֹסֵף אָמַר אֶל אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר: ²³⁹⁸ הֵן אֲדֹנִי לֹא יָדַע אֶתִּי מִה בְּבֵית הָרִי אֲדוֹנִי (פּוֹטִיפָר) אֵינְנִי יוֹדַע וְאֵינְנִי מִפְקַח עַל מַה שְׁאֵנִי עוֹשֶׂה בְּבֵית, חוּץ מֵהַלֶּחֶם שֶׁהוּא אוֹכֵל, ²³⁹⁹ וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ נִתֵּן בְּיָדֵי וְכָל מַה שֵׁשׁ לְאֲדוֹנִי (פּוֹטִיפָר) הוּא מִסֵּר בְּיָדִי: ²⁴⁰⁰ (ט) אֵינְנִי גָדוֹל בְּבֵית הַזֶּה מִמְּנֵי אִין אֵף אָדָם בְּבֵית הַזֶּה (בֵּית פּוֹטִיפָר) שְׁגָדוֹל יוֹתֵר מִמֶּנִּי, ²⁴⁰¹ וְלֹא חֲשָׁה מִמְּנֵי מְאוֹמָה כִּי אִם אוֹתָךְ בְּאִשְׁרָה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֲדוֹנִי (פּוֹטִיפָר) לֹא מִנַּע מִמֶּנִּי שְׁלִיטָה עַל כָּל מַה שֵׁשׁ בְּבֵית, וְרַק שְׁלִיטָה עֲלֶיךָ הוּא מִנַּע מִמֶּנִּי, כִּיוֹן שֶׁאֶת אִשְׁתּוֹ, ²⁴⁰² וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְאִם כֵּן: כִּיצַד אֲנִי יוֹכֵל לַעֲשׂוֹת דָּבָר נּוֹרָא כָּל כַּךְ כְּמוֹ לְהִתְחַתֵּן אִיִּתְךָ, וְחֲטָאֵתִי לְאֱלֹהִים אִם אֲנִי (יוֹסֵף) אֲתִּחַתֵּן אִיִּתְךָ (אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר) אֲנִי אַחְטָא לִפְנֵי ה', שֶׁהִרִי בְּכַךְ שֶׁאֲתִּחַתֵּן אִיִּתְךָ אֲנִי אֲבַגּוֹד בְּפּוֹטִיפָר וְאֶהִיָּה כְּפוּי טוֹבָה כְּלִפּוֹ: ²⁴⁰³ (י) וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל יוֹסֵף יוֹם כַּאֲשֶׁר בְּכָל יוֹם הֵייתָה אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר מְדַבֶּרֶת עִם יוֹסֵף וּמְנַסָּה לְשַׁכְנַע אוֹתוֹ לְהִתְחַתֵּן אִיִּתָּהּ, וְלֹא שָׁמַע אֶלֶיהָ לְשַׁכְּבַּ אֶצְלָהּ יוֹסֵף הָיָה נִמְנַע מִלְּהִיכְנַע לְנִסְיוֹנוֹת הַשְּׁכָנוּעַ שֶׁל אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר לְהִתְחַתֵּן אִיִּתָּהּ, לְהֵיוֹת עִמָּה וְכֵן הָיָה יוֹסֵף נִמְנַע מִלְּהִתְקַרֵּב לְאֶשֶׁת פּוֹטִיפָר וּלְדַבֵּר אִיִּתָּהּ: ²⁴⁰⁴ (יֵא) וַיְהִי כִּהְיוּם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ יוֹם מִיּוֹחַד, כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ יוֹם שְׁבוּ הָיוּ כּוֹלֵם הוֹלְכִים לְבֵית הָעֵבֹדָה זֶה, ²⁴⁰⁵ וַיָּבֵא הַבֵּיתָה לַעֲשׂוֹת מְלֶאכֶתּוֹ יוֹסֵף נִכְנַס לְבֵיתוֹ שֶׁל פּוֹטִיפָר כְּדִי לַעֲשׂוֹת אֶת הַמְּלָאכָה שֶׁהִיָּה מוֹטֵל עֲלָיו לַעֲשׂוֹת, ²⁴⁰⁶ וְאִין אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבֵּית שֶׁם בְּבֵית לֹא נִשְׂאָר בְּבֵיתוֹ שֶׁל פּוֹטִיפָר אֵף אָדָם מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל פּוֹטִיפָר: (יב) וְהִתְפַּשְׁהוּ בְּבִגְדוֹ אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר אַחְזָה בְּבִגְדוֹ שֶׁל יוֹסֵף, ²⁴⁰⁷ לְאָמֹר בְּשַׁעָה שֶׁאֶשֶׁת פּוֹטִיפָר אַחְזָה בְּבִגְדוֹ שֶׁל יוֹסֵף הִיא דְרָשָׁה מִמֶּנּוּ: ²⁴⁰⁸ **שְׁכַבְבָה עִמִּי** (אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר דְרָשָׁה מִיוֹסֵף) תִּתְחַתֵּן אִיִּתִּי! וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ יוֹסֵף הַשְּׂאִיר אֶת בְּגָדוֹ אֲצֵל אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר. אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר אַחְזָה בְּבִגְדוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְכִדִּי לְהִשְׁתַּחֲרֵר מֵאֲחִיזָתָהּ, פִּשַׁט יוֹסֵף אֶת הַבְּגָד כַּךְ שֶׁהִבְגֵּד נִשְׂאָר בְּיָדָהּ שֶׁל

²³⁹⁷ ספורנו.

²³⁹⁸ רמב"ן: הדגש כאן על היות אשת פוטיפר אדוניו של יוסף נובע מכך שהכתוב משבח את יוסף שלמרות שיוסף פחד מאשת פוטיפר בהיותו אדוניו, הוא עדיין סירב לדרישתה.

²³⁹⁹ רשב"ם.

²⁴⁰⁰ אונקלוס.

²⁴⁰¹ אונקלוס.

²⁴⁰² רשב"ם.

²⁴⁰³ רמב"ן בפירושו השני, וכן הסביר ספורנו. בפירושו הראשון כתב כרש"י שבני נח צוו על העריות, אלא שיוסף התחיל עם טענה שהאישה הייתה יכולה להבין, האומרת שהוא יחטא בכך כלפי פוטיפר. אה"ח: גם אם אשת פוטיפר הייתה טוענת שהיא יכולה להסתיר את הדבר, הרי שה' יודע על כך ולא ניתן להסתיר זאת ממנו.

²⁴⁰⁴ א"ע. רש"י פירש שהכוונה היא שיוסף, ע"י שנמנע מלשכב עימה, יזכה להיות עימה בעוה"ב.

²⁴⁰⁵ רש"י. ספורנו מדובר על היום שבו נתנה אשת פוטיפר את עיניה ביוסף. רשב"ם כתב בשם המדרש שהלכו כולם לראות את הנילוס עולה על גדותיו. א"ע: הכוונה היא לתאריך מסוים מאז שהתחילה אשת פוטיפר לנסות לשכנע את יוסף לשכב איתה, או שבוע, או חודש או שנה, וסיים שקרוב בעיניו לומר שהיה זה שנה מאז שניסתה לשכנע אותו.

²⁴⁰⁶ רש"י כתב שיש מחלוקת אמוראים בהסבר הדבר, האם הכוונה היא למלאכתו ממש, או שהכוונה היא לעשות צרכיו עימו אל שיוסף נמנע מכך ברגע האחרון היות ונראתה לו דמות דיוקנו. ספורנו: יוסף נכנס לחדש שלא ידע שאשת פוטיפר נמצאת שם.

²⁴⁰⁷ אונקלוס.

²⁴⁰⁸ אה"ח: האישה לא אמרה כלום אלא על ידי תפיסת הבגד, הרי שמוכח שזאת הייתה כוונתה.

אשת פוטיפר שיש לומר שמדובר על בגד עליון כמו צעיף או מעיל),²⁴⁰⁹ וַיֵּנֶס יוסף ברח במהירות מהחדר שבו הייתה אשת פוטיפר,²⁴¹⁰ וַיֵּצֵא הַחוּצָה לאחר שיוסף יצא במהירות מהחדר, הוא המשיך לצאת מהבית, אלא שאז הוא לא רץ במהירות כדי שלא לעורר על עצמו חשד²⁴¹¹: (יג) וַיְהִי כִּרְאוּתָהּ כִּי עֹזֵב בְּגָדוֹ בַּיָּדָה וַיֵּנֶס הַחוּצָה כאשר אשת פוטיפר ראתה שיוסף עזב את בגדו בידה ושיוסף הספיק לרוץ החוצה, חששה אשת פוטיפר שמא אנשים ידעו שהיא זאת שניסתה לשכנע את יוסף להתחתן איתה, וכדי שלא להיגרר למצב זה, החליטה להעליל על יוסף, כפי שמסופר בפסוקים הבאים²⁴¹²: (יד) וַתִּקְרָא לְאֲנָשֵׁי בֵּיתָהּ אֵת פוטיפר קראה לאנשי ביתה, לאנשי משפחתה,²⁴¹³ וַתֹּאמֶר לָהֶם אֵת פוטיפר אמרה לאנשי ביתה, לֵאמֹר כֹּךְ אִמְרָה אֵת פוטיפר לאנשי ביתה: רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֲבָרִי לְצַחֵק בָּנוּ תִירָאוּ שבעלי, פוטיפר, הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֲבָרִי מֵעֵבֶר הִנֵּה (מבני עבר), כדי שהאיש העברי יצחק עלינו,²⁴¹⁴ בָּא אֵלַי לְשֹׁכֵב עִמִּי האיש העברי בא אליי כדי להכריח אותי להתחתן איתו, וַאֲקָרָא בְּקוֹל גְּדוֹל וכאשר האיש העברי רצה להכריח אותי להתחתן איתו, אני (אשת פוטיפר) קראתי בקול גדול כדי שהאנשים שנמצאים רחוק ישמעו את צעקותיי, וכך יצילו אותי מידי של האיש העברי²⁴¹⁵: (טו) וַיְהִי כִּשְׁמִעוֹ כִּי הִרְיַמְתִּי קוֹלִי וַאֲקָרָא כאשר האיש העברי (יוסף) שמע שאני (אשת פוטיפר) הרמתי את קולי וקראתי לעזרה,²⁴¹⁶ וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלֵי האיש העברי השאיר אצלי את בגדו מרוב בהלה שמא הוא לא יספיק לברוח,²⁴¹⁷ וַיֵּנֶס האיש העברי ברח מהר מהחדר, וַיֵּצֵא הַחוּצָה ולאחר מכן יצא האיש העברי אל מחוץ לבית: (טז) וַתִּנַּח בְּגָדוֹ אֶצְלָהּ עַד בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל בֵּיתוֹ אֵת פוטיפר השאירה את הבגד של יוסף אצלה עד שאדונו של יוסף, פוטיפר, חזר אל ביתו²⁴¹⁸: (יז) וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כְּדִבְרֵים הָאֵלֶּה אֵת פוטיפר אמרה לפוטיפר את הדברים הבאים, לֵאמֹר כֹּךְ אִמְרָה אֵת פוטיפר: בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעֲבָרִי אֲשֶׁר הִבְאֵת לָנוּ לְצַחֵק בִּי הֵעֵבֶד הָעֲבָרִי (מעבר הנהר) שהבאת, בא אליי כדי להתחתן איתי²⁴¹⁹: (יח) וַיְהִי כִּהִרְיַמִּי קוֹלִי וַאֲקָרָא כאשר אני (אשת פוטיפר) הרמתי את קולי וקראתי בקול גדול, וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלֵי הָעֶבֶד הָעֲבָרִי השאיר אצלי את בגדו, וַיֵּנֶס הַחוּצָה ולאחר שהשאיר העבד העברי את בגדו אצלי, הוא ברח החוצה: (יט) וַיְהִי כִּשְׁמִיעַ אֲדֹנָיו אֶת דְּבָרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר

²⁴⁰⁹ אונקלוס + רמב"ן. כמו כן כתב הרמב"ן שלכבוד גבירתו יוסף לא רצה להוציא את הבגד מידה בכח.

²⁴¹⁰ ספורנו, וכדי שלא יתגבר עליו יצר הרע בנתיים.

²⁴¹¹ ספורנו.

²⁴¹² רמב"ן.

²⁴¹³ אוה"ח: הסיבה שאשת פוטיפר קראה לאנשי ביתה היא מכיוון שידעה שיוסף נאמן בעיני אדונו, וכך הם יוכלו להתסיס את פוטיפר נגד יוסף.

²⁴¹⁴ רש"י, והמקרא הוא מקרא קצר, ולכן אין אשת פוטיפר מזכירה את בעלה. רמב"ן: העברים הם שנואי המצרים, ולכן השתמשה בביטוי זה כדי לתאר את יוסף, ולא הזכירה את בעלה או בגלל שכך הדרך לכבדו, או בגלל שכך מוסר הנשים או בגלל שהדבר מובן מאליו. בפרק מ' פסוק טו' כתב הרמב"ן שאברהם נקרא עברי מכיוון שהיה מעבר הנהר והוא ראש הייחוס של עם ישראל. הסיבה שגם זרע אברהם החזיק בשם זה של העברי היא מכיוון שהם רצו להימנע בכך מלהתערבב עם הכנענים, ולכן יוסף היה אומר על עצמו שהוא עברי כיוון שלא רצה שיחזיקו בו בתור כנעני. ארץ כנען נקראת ארץ העברים על שם העברים שגרים שם, או בגלל שזרעו של אברהם הם האנשים החשובים בארץ.

²⁴¹⁵ רשב"ם.

²⁴¹⁶ אונקלוס.

²⁴¹⁷ עיין רמב"ן בפס' יב' המדייק מהמילה אצלי שאין זה בידה, אלא שלא הספיק לקחת את הבגד מרוב בהלה.

²⁴¹⁸ אונקלוס.

²⁴¹⁹ רש"י.

דְּבָרָה אֱלִיּוֹ כַּאֲשֶׁר פּוֹטִיפֵר (שהוא האדון של יוסף) שמע את דברי אשתו שאמרה לו, לְאִמֹר כֵּךְ אִמְרָה אֶשֶׁת פּוֹטִיפֵר לַפּוֹטִיפֵר: כְּדִבְרֵיִם הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עֲבָדְךָ כֵּךְ עָשָׂה לִי עֲבָדְךָ (שניסה להכריח אותי להתחתן איתו),²⁴²⁰ וַיַּחַר אַפּוֹ (כאשר פוטיפר שמע את דברי אשתו) הוא התמלא רוגז²⁴²¹: (כ) וַיִּקַּח אֲדֹנָי יוֹסֵף אֹתוֹ פּוֹטִיפֵר שֶׁהוּא הִיּוֹא הָאֲדוֹן שֶׁל יוֹסֵף, לָקַח אֶת יוֹסֵף, וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֹּהֵר פּוֹטִיפֵר שֶׁם אֶת יוֹסֵף בְּבֵית הַסֹּהֵר,²⁴²² מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים בֵּית הַסֹּהֵר הוּא הַמְּקוֹם שֶׁבּוּ נִתּוּנִים הָאֲסִירִים שֶׁל הַמֶּלֶךְ, וַיְהִי שֵׁם בְּבֵית הַסֹּהֵר יוֹסֵף שֶׁהָאֵלֶּה בְּבֵית הַסֹּהֵר: (כא) וַיְהִי יִקְוֶה אֶת יוֹסֵף ה' הִיּוֹא בְּעִזְרָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וַיֵּט אֱלִיּוֹ חֶסֶד ה' נָטָה עַל יוֹסֵף חֶסֶד, כֵּךְ שָׁכַל מִי שֶׁרָאָה אֶת יוֹסֵף אֹהֵב אוֹתוֹ,²⁴²⁵ וַיִּתֵּן חֲנוּ בְּעֵינָיו שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר ה' נָתַן חֵן לַיוֹסֵף בְּעֵינָיו שֶׁל שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר: (כב) וַיִּתֵּן שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר בְּיַד יוֹסֵף אֶת כָּל הָאֲסִירִים אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהֵר שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר מִיֵּנָה אֶת יוֹסֵף לִהְיוֹת אַחֲרָאֵי עַל כָּל הָאֲסִירִים שֶׁנִּמְצְאוּ בְּבֵית הַסֹּהֵר,²⁴²⁶ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שֵׁם הוּא הִיּוֹא עֹשֶׂה וְכָל מָה שֶׁהָיוּ הָאֲסִירִים עוֹשִׂים בְּבֵית הַסֹּהֵר הִיּוֹא נַעֲשָׂה עַל פִּי מַאֲמְרוֹ שֶׁל יוֹסֵף, יוֹסֵף הִיּוֹא מַחְלִיט עַל כָּל הַדְּבָרִים שֶׁנַּעֲשִׂים בְּבֵית הַסֹּהֵר²⁴²⁷: (כג) אֵינְךָ שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר רָאָה אֶת כָּל מְאוֹמָהּ בְּיָדוֹ בְּאֲשֶׁר יִקְוֶה אֹתוֹ שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר לֹא הִיּוֹא מִפְּקַח עַל יוֹסֵף, וְלֹא הִיּוֹא מִסְתַּכֵּל עַל מָה שִׁיוֹסֵף הִיּוֹא עוֹשֶׂה, מְכִיוּוֹן שֶׁהוּא רָאָה שֶׁה' נִמְצָא בְּעִזְרָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף בְּכָל מָה שִׁיוֹסֵף עוֹשֶׂה,²⁴²⁸ וְאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה יִקְוֶה מִצְלִיחַ וְה' הִיּוֹא מִצְלִיחַ אֶת כָּל מָה שֶׁהִיּוֹא יוֹסֵף עוֹשֶׂה (וְלִכְךָ שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר לֹא הִיּוֹא מִפְּקַח עַל מָה שִׁיוֹסֵף הִיּוֹא עוֹשֶׂה)²⁴²⁹:

²⁴²⁰ אונקלוס. רש"י: אשת פוטיפר אמרה לו זאת בשעת תשמיש והיא אמרה שכך עשה לה גם העבד. רמב"ן: לא ייתכן לומר כך, שהרי פוטיפר היה סריס לפי דברי חז"ל. כמו"כ, לו הייתה טענת אשת פוטיפר שיוסף ממש עשה לה כך, היה לפוטיפר טענה גם עליה, שהרי היא הייתה יכולה למנוע את העניינים לו הייתה צועקת בזמן. הרמב"ן תירץ אך דברי רש"י שהכונה היא לנגיעות קלות, ואילו הוא עצמו פירש שאין הכוונה כדברים האלה ממש, אלא שהכוונה היא כפירוש של אונקלוס, שאשתו אמרה את הדברים האלה, או שהכוונה היא כדברים שהיא אמרה אל אנשי הבית.

²⁴²¹ אונקלוס. ספורנו: פוטיפר כעס על אשתו על שהתלוננה שהביאה לו עבד עברי ולא האמין לסיפורו, אלא ששם את יוסף בבית הסוהר לכבוד אשתו, וגם שם השתמש ביוסף. הרמב"ן כתב שלוש אפשרויות להסבר הדבר שפוטיפר לא הרג את יוסף: א. אהבת פוטיפר אליו. ב. נס מאת ה'. ג. גם פוטיפר לא האמין כל כך לדברי אשתו. גם הא"ע כתב שהיה הדבר ספק אצל אדוניו.

²⁴²² אונקלוס.
²⁴²³ אונקלוס. א"ע כתב שבית הסוהר הוא בלשון מצרית, שהרי הפסוק מפרש אחר כך מדוע נקרא בית הסוהר בשם זה: משום ששם אסורים אסירי המלך. הרמב"ן דוחה את דבריו וסובר שהתורה כתבה שבית האסורים הוא מקום שבו נתונים אסירי המלך היא כדי להסביר כיצד התגלגל הדבר ששרי פרעה היו בתוך בית הסוהר. כמו"כ הסביר הרמב"ן את עניין אסירי המלך שהכוונה היא למי שמורד במלך או חוטא לו בדבר שקשור לעניין המלוכה, ושאר החוטאים בחטאים רגילים היו נשפטים בבתי משפט ונידונים על ידי מערכת משפט אזרחית, אלא שפוטיפר שם את יוסף בבית סוהר זה בגלל שהוא אהב את יוסף, וכל זה היה סיבה מאת ה' לגלגל את הדברים כפי שנראה בהמשך.

בהסבר המדויק של המילה סוהר כתב הרמב"ן בשם הרד"ק שהכוונה היא לסוהר, מעין חצי עיגול, כאשר הכוונה היא לכיפה, ואילו הרמב"ן עצמו סובר שמדובר בבור שהיה באדמה ושהיה מהסוהר אור שנכנס לתוך הבור.

²⁴²⁴ אונקלוס.

²⁴²⁵ רש"י.

²⁴²⁶ אונקלוס.

²⁴²⁷ רש"י. א"ע: יש שאומרים שהכוונה היא לאומנות ומלאכה שממנה היו מתפרנסים. בפירושו שעליו הוא כתב שהוא הפירוש הקרוב אליו כתב שהכוונה היא שכל מה שהיו צריכים האנשים שהיו נתונים בבית הסוהר, היה נעשה עפ"י יוסף. אה"ח: למרות שיוסף היה ממונה על כל האסירים, הרי שלא היה משתרר עליהם, אלא היה גם הוא עושה איתם את המלאכות שהיה צריך לעשות.

²⁴²⁸ רש"י.

²⁴²⁹ אונקלוס.

בראשית פרק מ

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַחַר שְׁפוּטֵי־כַּנְּסֵי אֶת יוֹסֵף לְבֵית הַסּוּהָר,²⁴³⁰ חָטְאוּ מִשְׁקָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהָאִפָּה לְאַדְנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוּנָה עַל הַמִּשְׁקָאוֹת שֶׁל מֶלֶךְ מִצְרַיִם (שֶׁר הַמִּשְׁקִים) וְכֵן מִי שֶׁהִיא מְמוּנָה עַל הָאִפָּה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם (שֶׁר הָאוֹפִים) חָטְאוּ שֵׁנִיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם: בְּכֹס שֶׁהִגִּישׁ שֶׁר הַמִּשְׁקִים לְפָרְעָה הָיָה זָבֹב וְאִילֹו בְּלַחֵם שֶׁר הָאוֹפִים הָיָה צָרוּר עֲפָר²⁴³¹: (ב) וַיִּקְצֹף פְּרַעְיָה עַל שְׁנֵי סְרִיסָיו פְּרַעְיָה כַּעַס עַל שְׁנֵי עַבְדָּיו שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים: ²⁴³² עַל שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְעַל שֶׁר הָאוֹפִים (פְּרַעְיָה כַּעַס) עַל שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים: (ג) וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמֹר בֵּית שֶׁר הַטְּבָחִים פְּרַעְיָה שֶׁם אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת שֶׁר הָאוֹפִים בְּמִקּוֹם מִשְׁמֹר שֶׁאֵין הֵם יְכוּלִים לְבָרוּחַ מִמֶּנּוּ,²⁴³³ אֶל בֵּית הַסֹּהֵר (כַּאֲשֶׁר הַתּוֹרָה אִמְרָה שֶׁפְּרַעְיָה שֶׁם אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים בְּמִקּוֹם מִשְׁמֹר שֶׁלֹא יִבְרַחוּ הַכּוּוֹנָה הִיא שֶׁ- פְּרַעְיָה שֶׁם אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת שֶׁר הָאוֹפִים בְּבֵית הַסּוּהָר, מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם פְּרַעְיָה שֶׁם אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת שֶׁר הָאוֹפִים בְּאוֹתוֹ מְקוֹם בּוֹ הָיָה יוֹסֵף אָסוּר, בְּאוֹתוֹ בֵּית הַסּוּהָר שְׁפוּטֵי־כַּנְּסֵי אָסוּר שֶׁם אֶת יוֹסֵף²⁴³⁴: (ד) וַיִּפְקֹד שֶׁר הַטְּבָחִים אֶת יוֹסֵף אֹתָם שֶׁר הַטְּבָחִים, פּוֹטִיפֵר, שְׁבִית הַסּוּהָר הָיָה שִׁיךְ לוֹ, מִיֵּנָה אֶת יוֹסֵף שִׁישְׁמֵשׁ אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת שֶׁר הָאוֹפִים,²⁴³⁵ וַיִּשְׁרֹת אֹתָם יוֹסֵף שִׁירַת אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת שֶׁר הָאוֹפִים, וַיְהִיו יָמֵם בְּמִשְׁמֹר שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים הָיוּ בְּבֵית הַסּוּהָר בְּמִשְׁךְ שָׁנָה שְׁלִימָה²⁴³⁶: (ה) וַיַּחְלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלֵילָה אֶחָד שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים חֲלְמוּ שְׁנֵיהֶם בְּלֵילָה, כֹּל אֶחָד מֵהֶם חֵלֵם חֵלֵם, ²⁴³⁷ אִישׁ כְּפָתְרוֹן חֲלֹמוֹ כֹּל אֶחָד מֵהַשְּׂרִים חֵלֵם חֵלֵם שֶׁהִפְתְּרוֹן שֶׁל הַחֲלוֹם עֲתִיד לְהִתְגַּשֵּׁם,²⁴³⁸ הַמִּשְׁקָה וְהָאִפָּה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אָסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהֵר שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים שֶׁל מֶלֶךְ מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ נְתוּנִים בְּבֵית הַסּוּהָר, הֵם שֶׁחֲלְמוּ אֶת הַחֲלוֹמוֹת: (ו) וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבִקְרָה בְּבֹקֵר, בֹּא יוֹסֵף אֶל שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים, וַיִּרְא אֹתָם יוֹסֵף רָאָה אֶת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת שֶׁר הָאוֹפִים, וְהֵנָּה זַעֲפִים שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים הָיוּ עֲצוּבִים בְּשַׁעַת שִׁיּוֹסֵף רָאָה אוֹתָם²⁴³⁹: (ז) וַיִּשְׁאַל אֶת סְרִיסָי פְּרַעְיָה אֲשֶׁר אֶתוֹ בְּמִשְׁמֹר בֵּית אֲדֹנָיו יוֹסֵף שֶׁאֵל אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים שֶׁל פְּרַעְיָה שֶׁהָיוּ אֵיתוֹ

²⁴³⁰ רש"י, וכתב שני טעמים לכך שה' גרם ששרי מלך מצרים יחטאו: א. כדי שכולם יפסיקו לדבר על יוסף ויתחילו לדבר על השרים האלה. ב. מכיוון שעל ידיהם נגרמה התשעה ליוסף.

²⁴³¹ רש"י. א"ע: הכוונה היא לחטא בענין המלוכה. ספורנו: החוטאים היו העבדים של שר המשקים ושל שר האופים. כלי יקר: חטא האופה חמור יותר מחטא שר המשקים, כיוון שצרו במאפה הוא פשיעה ואילו זבוב בכוס הוא אונס.

²⁴³² אונקלוס. רמב"ן: סריסים מלשון שסירסו אותם, כיוון שמתקוק תפקידם היה עליהם לשמש גם בבית הנשים. א"ע.

²⁴³³ אונקלוס.

²⁴³⁴ רש"י. הא"ע הסתפק אם הכוונה היא שפוטיפר זכר את העניין עם יוסף והחזיר את יוסף לביתו כדי שישמש את שר האופים ואת שר המשקים, או שבית הסוהר בעצמו היה בבית שר הטבחים, ואז ציווה שר הטבחים את יוסף שישמש את שרי המשקים והאופים. בסיום דבריו כתב הא"ע ששרי המשקים והאופים היו אנשים מכובדים בבית המלך.

²⁴³⁵ רש"י.

²⁴³⁶ רש"י עפ"י פשוטו של מקרא. עפ"י המדרש כתב שכל אחד מהם חלם חלום וכן חלם את פתרון חלומו של חבירו, ולכן התורה כותבת ששר האופים ראה שפתרונו של יוסף לחלומו של שר המשקים היה טוב, מכיוון שהוא עצמו ידע מהו פתרונו של חלומו של שר המשקים. ספורנו: החלומות שחלמו השרים נוצרו בעקבות זאת שלא היו צריכים לחשוב על אחריות אלא היו יכולים להרהר במשך כל היום.

²⁴³⁷ רש"י. א"ע: כל אחד חלם גם את פתרון החלום. כמו"כ כתב שייתכן שבלילה היה יוסף ישן בבור. רש"י. א"ע: הכוונה היא שהם היו רועשים.

²⁴³⁸ רש"י. א"ע: הכוונה היא שהם היו רועשים.

בבית הסוהר של פוטיפר, לְאָמַר כַּךְ שָׁאֵל יוֹסֵף אֶת סְרִיסֵי פְרַעְהָ, אֶת שֵׁר הַמְשָׁקִים וְשֵׁר הָאוֹפִים: ²⁴⁴⁰ מְדוּעַ פְּנִיכֶם רָעִים הַיּוֹם (יוסף שאל את שר המשקים ושר האופים) מדוע הפנים שלכם נראות רע היום ²⁴⁴¹: (ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֵׁר הַמְשָׁקִים וְשֵׁר הָאוֹפִים עֲנֵנוּ לְיוֹסֵף: חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפְתָר אֵין אֵתוֹ כֹּל אֶחָד מֵאֵיתֵנוּ חֹלֵם חֹלֵם, וְאֵין מִי שִׁפְתוֹר לָנוּ אוֹתוֹ, לְמִרְוֹת שֶׁהִלְכְנוּ לְבֵרֵר אֶצֶל הַחֲרֻטוּמִים מֵהוּ פְתָרוֹן הַחֹלֵם, ²⁴⁴² וַיֹּאמְרָם אֲלֵהֶם יוֹסֵף אָמַר לְשֵׁר הַמְשָׁקִים וּלְשֵׁר הָאוֹפִים: הֲלוֹא לְאֱלֹהִים פְּתָרְנִים הָרִי פְתָרוֹן הַחֲלוּמוֹת נִתּוֹן בְּיַד ה', סִפְרוּ נָא לִי וְאִם כֵּן, אַתֶּם יְכוּלִים לְסַפֵּר לִי אֶת הַחֲלוֹם שֶׁלְכֶם, וְאוּלַי ה' יֹאמֵר לִי מֵהוּ הַפְתָרוֹן הַנִּכּוֹן: ²⁴⁴³ (ט) וַיְסַפֵּר שֵׁר הַמְשָׁקִים אֶת חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף שֵׁר הַמְשָׁקִים סִיפֵר אֶת הַחֲלוֹם שֶׁחֹלֵם לְיוֹסֵף, וַיֹּאמְרָם לוֹ שֵׁר הַמְשָׁקִים אָמַר לְיוֹסֵף: בְּחֲלוֹמֵי וְהִנֵּה גִפְן לְפָנַי בַּחֲלוּמֵי הָיָה לְפָנַי עֵץ גִּפְן ²⁴⁴⁴: (י) וּבְגִפְנֵי שְׁלֹשָׁה שָׁרִיגִם בַּעַץ הַגִּפְן הָיוּ שְׁלוֹשׁ זְמוּרוֹת, שְׁלוֹשָׁה עֲנָפִים, ²⁴⁴⁵ וְהִיא כְּפֶרֶחַת עֲלֵתָהּ נִצְעָה עֲנָפֵי הַגִּפְן פָּרְחוּ וְהוֹצִיאוּ אֶת נִיצְנֵי פִירוֹת הָעֲנָבִים, ²⁴⁴⁶ הַבְּשִׁילוּ אֲשַׁבְּלֵתֶיהָ עֲנָבִים וְלֵאחֲרָי מִכֵּן הַבְּשִׁילוּ אֲשַׁבְּלוֹת הָעֲנָבִים שֶׁהָיוּ עַל הָעֵץ: ²⁴⁴⁷ (יא) וְכֹס פְּרַעְהָ בְּיַדִּי וְאֲנִי (שר המשקים) הַחֲזַקְתִּי בְּיַדִּי אֶת כּוֹסוֹ שֶׁל פְּרַעְהָ, וְאֶקַּח אֶת הָעֲנָבִים וְאֲשַׁחֵט אֹתָם אֶל כּוֹס פְּרַעְהָ וְאֲנִי (שר המשקים) לְקַחְתִּי אֶת הָעֲנָבִים מֵעֵץ הַגִּפְן וְסַחֲטִיתִי אוֹתָם אֶל הַכּוֹס שֶׁל פְּרַעְהָ שֶׁהַחֲזַקְתִּי בְּיַדִּי, ²⁴⁴⁸ וְאֶתֵּן אֶת הַכּוֹס עַל כַּף פְּרַעְהָ וְלֵאחֲרָי מִכֵּן נִתְּתִי אֶת הַכּוֹס (שֶׁהִכִּילָה אֶת הַמִּיץ שֶׁנִּסְחַט מֵהָעֲנָבִים) עַל יָדוֹ שֶׁל פְּרַעְהָ: ²⁴⁴⁹ (יב) וַיֹּאמְרָם לוֹ יוֹסֵף יוֹסֵף אָמַר לְשֵׁר הַמְשָׁקִים: זֶה פְתָרְנוֹ זֶהוּ פְתָרוֹן הַחֲלוֹם שֶׁחֲלַמְתָּ, זֶהוּ פִירוֹשׁ הַחֲלוֹם שֶׁחֲלַמְתָּ: ²⁴⁵⁰ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִיגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם שְׁלוֹשׁ הַזְמוּרוֹת שֶׁרֵאִיתָ בַּחֲלוּמְךָ הֵם שְׁלוֹשָׁה יָמִים, כֹּל זְמוּרָה מִסְמַלְת יוֹם אֶחָד: ²⁴⁵¹ (יג) בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּעוֹד שְׁלוֹשָׁה יָמִים מֵהַיּוֹם, יִשָּׂא פְּרַעְהָ אֶת רֹאשׁוֹ פְּרַעְהָ יִמְנָה אוֹתְךָ בְּתוֹךְ שָׂאֵר עַבְדָּיו. פְּרַעְהָ יִמְנָה אֶת כָּל עַבְדָּיו וְאֵתָהּ

²⁴⁴⁰ רמב"ן: הסיבה שהתורה האריכה לומר שיוסף שאל את סירי פרעה, והתורה לא הסתפקה בלומר שיוסף שאל אותם, היא כדי לומר שיוסף לא פחד מהאנשים שהיו שם ומשנאתם אליו, אלא שאל אותם לפשר מצב רוחם. ספורנו: התורה מסבירה מדוע חקר יוסף את שר המשקים ואת שר האופים. לולי שפוטיפר היה ממנה אותו עליהם, לא היה ראוי ליוסף להתערב כלל במה שעבר עליהם.

²⁴⁴¹ אונקלוס.
²⁴⁴² רשב"ם + רמב"ן בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שהשרים חשבו שאין בעולם מי שיכול לפתור את החלום, כיוון שהפתרון הוא מאוד קשה. אוה"ח: כאן הכוונה היא ההיפך מאצל פרעה. אצל פרעה היו הרבה אנשים שניסו לפתור את החלום, אלא שפרעה לא הסכים לכל הפתרונות שהוצעו לו. כאן לא היה מי שיפתור כלל את החלום.

²⁴⁴³ רמב"ן. א"ע: הכוונה היא שיוסף אמר לשרים שהפתרונות נתונים בדי' וָאָדָם אֵינוֹ יְכוּל לְהַשְׁפִיעַ עַל פְתָרוֹן הַחֲלוֹם וְאִם כֵּן, אֵין שׁוֹם סִיבָה שֶׁלֹא יֹאמְרוּ לוֹ אֶת פְתָרוֹן הַחֲלוֹם, שֶׁהָרִי אֵינוֹ יְכוּל לְהַשְׁפִיעַ עַל תּוֹצְאוֹת הַחֲלוֹם. לפי"ז, דעת חז"ל האומרת שבחלום הכל הולך אחר הפה, היא דעת יחיד. ספורנו: חכמת פתרון החלום היא מצד היות האדם בצלם אלוקים, ולכן ייתכן שגם אני אוכל לפתור את החלום. אוה"ח: כל פתרון שפותרים את החלום הוא מלפני ה'.

²⁴⁴⁴ אונקלוס.

²⁴⁴⁵ רש"י.

²⁴⁴⁶ רשב"ם. רש"י: הכוונה היא שהיה נדמה בחלום שהגפן פורחת. רמב"ן כתב שהכוונה היא ששר המשקים ראה שמיד הוציאה הגפן את פירותיה, ודבר זה מסמל את המהירות שבו רצה ה' להוציא את שר המשקים מבית הסוהר, וכך ידע יוסף ששלושת השריגים שם שלושה ימים ולא שלושה חודשים או שלש שנים. (בכך דחה הרמב"ן את דברי הא"ע שיוסף פשוט ידע מתי הוא יום הולדתו של פרעה). הא"ע כתב אפשרות נוספת על שיוסף ידע מתי הוא יום הולדתו של פרעה, וכתב שיוסף ידע שהגבירה הייתה בהריון.

²⁴⁴⁷ אונקלוס.

²⁴⁴⁸ רש"י.

²⁴⁴⁹ אונקלוס.

²⁴⁵⁰ א"ע.

²⁴⁵¹ רש"י.

תיכלל עם שאר עבדיו של פרעה וכבר לא תהיה בבית האסורים,²⁴⁵² וְהִשְׁבִּיךָ עַל כַּנֶּךְ (פרעה ימנה אותך בתוך שאר עבדיו) כדי להחזיר אותך לתפקיד שלך, כדי שתחזור ותשמש אותו בתור שר משקים,²⁴⁵³ וְנָתַתָּ כּוֹס פְּרֵעָה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מִשְׁקִהוּ ואתה תהיה שר המשקים של פרעה ותהיה אחראי על נתינת הכוס אל פרעה כמו שהיית עושה לפני שפרעה הכניס אותך לתוך בית הסוהר²⁴⁵⁴: (יד) יוסף ממשך בדבריו אל שר המשקים ומבקש ממנו טובה לאחר שפתר את חלומו של שר המשקים: כִּי אִם זָכַרְתִּי אֶתְּךָ כִּאֲשֶׁר אַתָּה בִּבְקֵשָׁה תִּזְכּוֹר אוֹתִי,²⁴⁵⁵ כִּאֲשֶׁר יֵיטֵב לְךָ (אתה תזכור אותי) לאחר שיבואו עליך הטובות כפי שפתרתי לך את חלומך, ואתה תשתחרר מבית האסורים ותחזור להיות שר המשקים של פרעה,²⁴⁵⁶ וְעָשִׂיתָ נָא עִמָּדֵי חֶסֶד (כאשר ייטב לך ותשתחרר מכאן כדי לחזור ולהיות שר המשקים של פרעה) בבקשה תעשה איתי חסד,²⁴⁵⁷ וְהִזְכַּרְתִּי אֵל פְּרֵעָה ואתה (שר המשקים) תזכיר אותי לפרעה ותאמר לו שאני (יוסף) כלוא בבית האסורים ללא סיבה,²⁴⁵⁸ וְהוֹצֵאתִנִי מִן הַבַּיִת הַזֶּה וכך תוציא אותי מבית האסירים הזה²⁴⁵⁹: (טז) כִּי גָנַב גָּנַבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעֵבְרִים שהרי אני (יוסף) נגנבתי, נחטפתי, מארצם של בני עבר, מארץ כנען,²⁴⁶⁰ וְגַם פָּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי שָׁמוּ אֹתִי בְּבוֹר וגם כאן לא עשיתי דבר רע ששמו אותי בבור בגללו. שמו אותי בבית האסורים (שנמצא בבור) למרות שלא עשיתי שום דבר רע כאן, וגם בארץ כנען לא עשיתי דבר רע, אלא אני נחטפתי ללא עוול בכפי²⁴⁶¹: (טז) וַיֵּרָא שֵׁר הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתַר שֵׁר הָאֹפִים ראה שהפתרון שפתר יוסף לחלומו של שר המשקים הוא פתרון טוב ומתיישב על הדעת,²⁴⁶² וַיֹּאמֶר אֵל יוֹסֵף שֵׁר הָאֹפִים אמר ליוסף: אֵף אֲנִי בַחֲלוּמֵי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סְלֵי חֲדָי עַל רֹאשִׁי גם אני (שר האופים)

²⁴⁵² רש"י. גם הא"ע כתב שזהו הפירוש הנכון אלא שכתב פירוש נוסף שהכוונה היא מלשון הרמת ראש, כאשר הכוונה היא שפרעה יוציא אותו מבית האסורים.

²⁴⁵³ אונקלוס + רשב"ם. רש"י: כנך מלשון בסיס. א"ע: משמרת ראשונה שהייתה לך.

²⁴⁵⁴ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא ששר המשקים ירד דרגה ממה שהיה לפני שחטא, בעוד שלפני שחטא הוא היה אחראי על העבדים שהכינו את המשקים והגישו אותם אל פרעה, עכשיו הוא יהיה כמו אחד העבדים שמגישים את המשקאות לפרעה, כמו שהיה לפני שעלה לגדולה.

²⁴⁵⁵ רש"י. רמב"ן פירש את הפסוק בכמה אופנים: א. אם תזכור אותי כאשר ייטב לך, תעשה איתי חסד ותזכיר אותי אל פרעה. בפירוש "איתך, כתב שהכוונה היא שכמו שלשר המשקים היה טוב, גם ליוסף יהיה טוב, או שהכוונה היא שיוסף יהיה חקוק על ליבו של שר המשקים, אזי שר המשקים יאמר לפרעה שיש בבית הסוהר עבד מוצלח שיכול לשמש אותו. ב. ששר המשקים יאמר לפרעה שיש בבית הסוהר עבד עברי שהוא מעוניין ישירות אותו (את שר המשקים). ג. שפרעה יוציא אותי מכאן כיוון שלא חטאתי כלל וזהו עוול שאני נמצא בבית האסורים. אוה"ח: ייתכן שיוסף התנה שהפיתרון הטוב יתקיים רק אם שר המשקים ידאג להוציא אותו מבית הסוהר. כמו"כ מסיבר אוה"ח שיוסף הבין מתוך החלום ששר המשקים הוא שיוציא אותו מבית הסוהר, אלא שלא ידע כיצד יעשה הדבר. אלא שהטעם שיוסף נענש הוא משום שיוסף בטח בשר המשקים, ולא הבין שההוצאה עצמה תהיה ע"י ה', אלא שתתגלגל ע"י שר המשקים.

²⁴⁵⁶ רש"י. ספורנו: כאשר תמצא שעה הגונה להזכיר אותי לפרעה (וכך גם פירוש רש"י עפ"י שפ"ח).

²⁴⁵⁷ רש"י. אונקלוס פירש גם כאן שגם היינו מלשון עכשיו, אלא שלא ביארנו לפיו מכיוון שביארנו את צלע הפסוק הקודם בלשון עתיד.

²⁴⁵⁸ רשב"ם. ספורנו: פרעה מכיר אותי מאז שהייתי בבית שר הטבחים.

²⁴⁵⁹ תרגום יונתן. ספורנו: על ידי הזכרתי אל פרעה, בוודאי שאני אצא מבית האסורים.

²⁴⁶⁰ אונקלוס. אוה"ח: כפילות המילה גונבתי היא בגלל שהיו כאן שני מעשי גניבה: גניבת הגוף וגניבת דעת שחשבו שהוא עבד.

²⁴⁶¹ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה בארץ העברים היינו מארץ חברון ששם גרו אברהם יצחק ויעקב. אלא שאברהם נקרא עברי מכיוון שהיה מעבר הנהר והוא ראש הייחוס של עם ישראל. הסיבה שגם זרע אברהם החזיק בשם זה של העברי היא מכיוון שהם רצו להימנע בכך מלהתערבב עם הכנענים, ולכן יוסף היה אומר על עצמו שהוא עברי כיוון שלא רצה שיחזיקו בו בתור כנעני. ארץ כנען נקראת ארץ העברים על שם העברים שגרים שם, או בגלל שזרעו של אברהם הם האנשים החשובים בארץ.

²⁴⁶² רשב"ם. לפי רש"י בשם חז"ל, הרי ששר האופים חלם את פתרון חלומו של שר המשקים. ספורנו: החלומות הולכים אחרי הפה, ולכן שר האופים קיווה שיוסף יפתור גם את החלום שלו לטובה.

ראיתי בחלום שלי שלושה סלים עשויים מנצרים מקולפים שיש בהם חורים שהיו על ראשי. שלושת הסלים עמדו אחד על גבי השני, באופן שהיה סל אחד על ראשו של שר האופים, ומעליו סל נוסף ומעליו סל שלישי.²⁴⁶³ (יז) **וּבַסֵּל הָעֲלִיּוֹן מִכָּל מֵאֲכָל פְּרֻעָה מַעֲשֵׂה אָפֶה** בסל העליון שעמד מעל שני הסלים הראשונים (כפי שהסברנו שהסלים עמדו אחד מעל השני), היה מכל המאכלים שפרעה אוכל שנאפו על ידי אופה,²⁴⁶⁴ **וְהָעוֹף אֲכָל אֹתָם מִן הַסֵּל מֵעַל רֵאשֵׁי** ועופות השמים אכלו את המאכלים שהיו בסל שהיה על ראשי: (יח) **וַיַּעַן יוֹסֵף יוֹסֵף עֲנֵה לְשֵׁר הָאֹפִים**, **וַיֹּאמֶר** כך אמר יוסף לשר האופים בשעה שהוא ענה לו את פתרון החלום: **זֶה פְּתָרְנִי** זהו פתרון החלום שחלמת,²⁴⁶⁵ **שְׁלֹשֶׁת הַסֵּלִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם** שלושת הסלים מסמלים שלושה ימים, כל סל מסמל יום אחד: (יט) **בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פְּרֻעָה אֶת רֵאשֶׁךְ מֵעֲלֶיךָ** בעוד שלושה ימים מהיום, כאשר יעברו שלושה ימים מהיום, פרעה יסיר את ראשך מעליך, יהרוג אותך,²⁴⁶⁶ **וְתִלֶּה אוֹתְךָ עַל עַץ** ולאחר שפרעה יהרוג אותך, הוא יתלה אותך על עץ,²⁴⁶⁷ **וְאֲכָל הָעוֹף אֶת בְּשָׂרְךָ מֵעֲלֶיךָ** והעופות יאכלו את הבשר שלך מעליך: (כ) **וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי** ביום השלישי מאז ששר המשקים ושר האופים חלמו את החלום שלהם, **יוֹם הַלְּדֹת אֶת פְּרֻעָה הַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי** היה יום הולדתו של פרעה,²⁴⁶⁸ **וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל עַבְדָּיו** פרעה עשה משתה לכל העבדים שלו לכבוד יום הולדתו, **וַיִּשָּׂא אֶת רֵאשׁ שֵׁר הַמְּשָׁקִים וְאֶת רֵאשׁ שֵׁר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עַבְדָּיו** פרעה ספר את שר המשקים ואת שר האופים כחלק מעבדיו שישרתו אותו במשתה, ועקב כך הוציא אותם מבית הסוהר²⁴⁶⁹: (כא) **וַיָּשֶׁב אֶת שֵׁר הַמְּשָׁקִים עַל מִשְׁקָהוּ** פרעה החזיר את שר המשקים להיות אחראי על המשקים שלו,²⁴⁷⁰ **וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל כַּף פְּרֻעָה** שר המשקים שם את כוס המשקה על כף ידו של פרעה: (כב) **וְאֶת שֵׁר הָאֹפִים תִּלֶּה כְּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף** ואילו את שר האופים תלה פרעה, וכך קרה לכל אחד מעבדיו של פרעה, לשר המשקים ולשר האופים, כמו שיוסף פתר להם את החלום: (כג) **וְלֹא זָכַר שֵׁר הַמְּשָׁקִים אֶת יוֹסֵף** שר המשקים לא הזכיר את יוסף אל פרעה, כפי שביקש ממנו יוסף לעשות,²⁴⁷¹ **וַיִּשְׁכַּחְהוּ** ולאחר מכן שר המשקים שכח לגמרי מיוסף, ולא זכר אותו אפילו בלב²⁴⁷²:

²⁴⁶³ רש"י + דעת מקרא. א"ע בשם רס"ג: הכוונה היא ללחם לבן. רמב"ן פירש כדברי הא"ע, וכתב שזהו ההבדל בין שני הסלים הראשונים שהיו מלאים בלחמים לסל השלישי שהיה מלא בכל טוב מאכל פרעה.
²⁴⁶⁴ דעת מקרא + אונקלוס.
²⁴⁶⁵ אונקלוס. אה"ח: יוסף התכוון בדבר זה להשליט את הדיבור על המחשבה.
²⁴⁶⁶ אונקלוס וכן פירש רשב"ם. א"ע: הכוונה היא שדבר זה יקרה לפני שיעברו שלושה ימים מהיום.
²⁴⁶⁷ אונקלוס, ותרגם תליה מלשון צליבה.
²⁴⁶⁸ רש"י.
²⁴⁶⁹ רש"י.
²⁴⁷⁰ א"ע.
²⁴⁷¹ א"ע.
²⁴⁷² א"ע. רש"י: לא זכר היינו בו ביום שהוא השתחרר, וישכחהו היינו לאחר זמן, והסיבה לכך היא מכיוון שיוסף תלה את בטחונו בשר המשקים, הוזקק יוסף להיות אסור שתי שנים נוספות.

פרשת מקץ

בראשית פרק מא

(א) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים בְּסוּף שְׁנַיִם שָׁנִים שֶׁעָבְרוּ מֵאֵז שֶׁשָׂר הַמִּשְׁקִים הִשְׁתַּחֲרַר מִבֵּית הַסּוּהַר, לֵאחֹר שֶׁעָבְרוּ שְׁנַתַּיִם שְׁלֹמֹת מֵאֵז שֶׁהִשְׁתַּחֲרַר שָׂר הַמִּשְׁקִים מִבֵּית הַסּוּהַר,²⁴⁷³ וּפְרָעָה חָלַם פְּרַעַה חֹלֶם חֹלֶם, וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַיָּאֵר בְּחֹלְמוֹ עִמְדָה עַל הַיָּאֵר מִן הַיָּאֵר עֹלֵת שְׁבַע פְּרוֹת יְפוֹת מְרָאָה וּבְרִיאַת בְּשָׂר בְּחֹלְמוֹ שֶׁל פְּרַעַה, עֵלֹ מֵהַיָּאֵר שְׁבַע פְּרוֹת שֶׁנִּרְאוּ יָפָה וְשֶׁהִיוּ מִפּוֹטְמוֹת בְּבֶשֶׂר, שֶׁהָיָה בְּהֵן הַרְבֵּה בֶשֶׂר,²⁴⁷⁵ וְהִתְרַעְיְנָה בְּאָחוּ (לֵאחֹר שֶׁשְׁבַע הַפְּרוֹת יְפוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאֹת הַבֶּשֶׂר עֵלֹ מֵהַיָּאֵר) הֵן הִלְכוּ לְרַעוֹת בְּמִקּוֹם שִׁישׁ בּוֹ עֵשְׂבִים²⁴⁷⁶: (ב) וַהֲנֵה שְׁבַע פְּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיָּאֵר לֵאחֹר שְׁבַע הַפְּרוֹת יְפוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאֹת הַבֶּשֶׂר שֶׁעֵלֹ מֵהַיָּאֵר עוֹד שְׁבַע פְּרוֹת אַחֲרוֹת נוֹסְפוֹת מֵהַיָּאֵר,²⁴⁷⁷ רְעוֹת מְרָאָה וְדָקוֹת בְּשָׂר הַפְּרוֹת הַשְּׁנִיּוֹת שֶׁעֵלֹ מֵהַיָּאֵר נִרְאוּ רַע וְהָיוּ כְּחוֹשׁוֹת כִּךְ שֶׁלֹא הָיָה עֲלֵיהֶן הַרְבֵּה בֶשֶׂר,²⁴⁷⁸ וְתַעֲמֹדְנָה אֶצֶל הַפְּרוֹת עַל שְׁפַת הַיָּאֵר שְׁבַע הַפְּרוֹת רַעוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאֹת הַבֶּשֶׂר עִמְדוּ עַל שְׁפַת הַיָּאֵר קְרוֹב לְמִקּוֹם בּוֹ עִמְדוּ שְׁבַע הַפְּרוֹת יְפוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאֹת הַבֶּשֶׂר²⁴⁷⁹: (ד) וְהִתְאַכְלְנָה הַפְּרוֹת רַעוֹת הַמְרָאָה וְדָקוֹת הַבְּשָׂר אֶת שְׁבַע הַפְּרוֹת יְפוֹת הַמְרָאָה וְהַבְּרִיאַת הַפְּרוֹת שֶׁהָיוּ רַעוֹת מְרָאָה וְדָקוֹת בֶּשֶׂר אֶכְלוּ אֶת שְׁבַע הַפְּרוֹת שֶׁהָיוּ יְפוֹת מְרָאָה וּבְרִיאֹת בֶּשֶׂר,²⁴⁸⁰ וַיִּיקֶץ

²⁴⁷³ רש"י + רשב"ם. כמו"כ כתב רשב"ם, שלו היה כתוב שנתיים בלא המילה ימים, היה משמש שנה ויום אחד. א"ע כתב שלא התפרש ממתי נמנו שתי השנים, וייתכן שהכוונה היא מאז ששחרר שר המשקים, אך ייתכן גם שהשנים נמנות מאז נאסר יוסף בבית הסוהר. אוה"ח: הסיבה שכתוב "ויהי" בלשון צער היא משום שעל ידי כל הסיפור הזה התגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים. בהסבר נוסף כתב שהכוונה היא שהייתה בשורת רעב. בהסבר נוסף כתב שהכוונה היא לצערן של יוסף שהתעכב בבית האסורים במשך שנתיים.

²⁴⁷⁴ רש"י, ולשיטתו היאור הוא רק הנילוס. אונקלוס תרגם יאור מלשון נהר, ולשיטתו ייתכן שהכוונה יכולה להיות כל אחת מהנהרות שהיו במצרים. רמב"ן: מצאנו שגם החידקל נקרא יאור. ספורנו: בעוד שפרעה חלם על הבלי הרעיונות שלו, ובעודו חולם על דברים בטלים, הוא חלם גם דברים אמיתיים כמו שהוא עומד על שפת היאור.

²⁴⁷⁵ אונקלוס. רש"י: שבע הפרות האלה הן סימן לשבע שני השבע, כיוון שעין הבריות יפה אחד בשני בזמן שנות השבע. רמב"ן: בגלל שהמצרים שותים מהיאור, ומהיאור בא להם הרעב והשובע, פרעה ראה את הפרות עולות מהיאור. הפרות שמופיעות בחלום הראשון הן סימן לחרישה, ואילו השיבולים שבחלום השני הן סימן לקציר. כמו"כ כתב הרמב"ן שהשבע הגדול היה רק בארץ מצרים, ואילו הרעב היה בכל הארצות. דבר זה רמז גם בחלום עצמו שהפרות הטובות רעו באחו, היינו שעמדו במקום אחד, ואילו הפרות הרעות לא נשארו במקומן, אלא הלכו למקומות אחרים.

²⁴⁷⁶ רשב"ם. רש"י: הכוונה היא לאגם. א"ע: האחו הוא מקום עם צמחיה או שם של צמח. רמב"ן כתב שהכוונה היא ללשון אחווה ששם העשבים גדלים יחד.

²⁴⁷⁷ רש"י.

²⁴⁷⁸ אונקלוס.

²⁴⁷⁹ רמב"ן, וכתב שבכך יש רמז שלא יהיה הפסק בין שנות השבע לשנות הרעב. ספורנו כתב הפוך, וכתב שהפרות נעמדו אחד ליד השני כדי לומר שתהיה חפיפה בין שנות השבע לשנות הרעב.

בדבר הפרטים השונים שבין חלום פרעה לסיפור הדברים אל יוסף, כתב הרמב"ן שייתכן שפרעה סיפר את כל הפרטים ליוסף כפי שהיו בחלום, אלא שהתורה לא ציינה זאת, או שבאמת היו פרטים שפרעה לא סיפר ליוסף. הכלי יקר (בפס' ב') כתב שסיבת ההבדל בין החלום בפועל לסיפור הדברים אל יוסף הוא משום שהמצרים התייחסו אל היאור כאלוה, ועפ"ז מסביר את כל ההבדלים ביניהם.

²⁴⁸⁰ אונקלוס. רש"י: האכילה היא סימן לכך שכל שמחת השובע תהיה נשכחת בימי הרעב. רמב"ן: חלק מפתרון החלום הוא שצריך לאסוף את אוכל השנים הטובות, ולכן יוסף אמר לפרעה לאסוף אוכל בשנות השובע, כחלק מפתרון החלום, שהרי יוסף לא היה מייגע לפרעה דבר שאינו חלק מפתרון החלום, מפני שפרעה לא מינה את יוסף ליועץ בשלב זה. כמו"כ חולק הרמב"ן על רש"י בדבר ההסבר מהו החלק בחלום שממנו למד יוסף שנשכל כל השבע. רש"י כתב שהכוונה היא לבליעה, ואילו רמב"ן כתב שלא נודע כי באו אל קרבנה. אמנם יסוד המחלוקת הוא בכך שרש"י כנראה סובר שיש הבדל בין החלום לבין צורת הסיפור, ובחלום לאא כתוב שלא נודע כי באו אל קרבנה, ואילו הרמב"ן סובר שמה שפרעה סיפר ליוסף, הוא מה שפרעה חלם, גם אם אין הדבר מופיע בסיפור החלום, ולכן כאר פרעה אומר ליוסף שלא נודע כי באו אל קרבנה הוא חלק מהחלום שחלם.

פְּרָעָה לאחר שפרעה חלם שהפרות רעות המראה ודקות הבשר אכלו את שבע הפרות שהיו יפות מראה ובריאות, הוא התעורר משנתו: (ה) וַיִּשָּׁן לאחר שפרעה התעורר, הוא חזר לישון, וַיִּחְלֶם שְׁנִית כשפרעה הלך לישון שוב, הוא חלם חלום נוסף,²⁴⁸¹ וְהִנֵּה שֶׁבַע שְׁבָלִים עֲלוֹת בְּקִנְיָה אֶחָד מִקְנֵה אֶחָד שֶׁל תְּבוּאָה, צִמְחוּ שֶׁבַע שִׁיבּוּלִים, קִנְיָה אֶחָד שֶׁל תְּבוּאָה עִלָּה מֵהָאָרֶץ, וּמִמֶּנּוּ צִמְחוּ שֶׁבַע שִׁיבּוּלִים,²⁴⁸² בְּרִיאֹת וְטֹבוֹת שֶׁבַע הַשִּׁיבּוּלִים שֶׁצִּמְחוּ עַל הַקִּנְיָה הָיוּ עֲבוֹת וְטוֹבוֹת, הַגְרַעֲיָנִים שֶׁהָיוּ בַשִּׁיבּוּלִים הִלְלוּ הָיוּ גְדוּלִים²⁴⁸³: (ו) וְהִנֵּה שֶׁבַע שְׁבָלִים דְּקוֹת וְשְׂדוּפּוֹת קָדִים צִמְחוֹת אַחֲרֶיהֶן לְאַחַר שֶׁצִּמְחוּ שֶׁבַע הַשִּׁיבּוּלִים הַטּוֹבוֹת, צִמְחוּ שֶׁבַע שִׁיבּוּלִים שֶׁהָיוּ "דְּקוֹת", הַגְרַעֲיָנִים שֶׁלָּהֶן הָיוּ קִטְנִים (או שֶׁלֹּא הָיוּ לָהֶם גְרַעֲיָנִים כֻּלָּל), וְכֵן הָיוּ שִׁיבּוּלִים אֵלֶּה "שְׂדוּפּוֹת קָדִים" דֵּהִינּוּ חוֹלוֹת בְּמַחֲלָה שֶׁנִּקְרָאת שִׂדְפוֹן שֶׁנִּגְרַמָּה כְּתוּצָאָה מֵרוּחַ מְזֻרְחִית (שֶׁנִּקְרָאת קָדִים)²⁴⁸⁴: (ז) וְתִבְלַעְנָה הַשְּׁבָלִים הַדְּקוֹת אֶת שֶׁבַע הַשְּׁבָלִים הַבְּרִיאֹת וְהַמְּלֵאוֹת הַשִּׁיבּוּלִים הַדְּקוֹת, הַשִּׁיבּוּלִים שֶׁגְרַעֲיָנֵיהֶם הָיוּ קִטְנִים (או שֶׁלֹּא הָיוּ כֻּלָּל) בִּלְעוּ אֶת הַשִּׁיבּוּלִים הַעֲבוֹת שֶׁגְרַעֲיָנֵיהֶן הָיוּ גְדוּלִים, וַיִּיקֶן פְּרָעָה פְרָעָה הַתְּעוֹרֵר, וְהִנֵּה חֲלוֹם הַתְּבַרֵּר לְפָרְעָה שֶׁבִּלְיָהּ הוּא חֶלֶם חֶלֶם שֶׁלֶם (שֶׁמּוֹרֵכֵב מִשְׁנֵי חֲלָקִים: הַפְּרוֹת וְהַשִּׁיבּוּלִים) וְעַכְשֵׁיו הוּא צָרִיךְ לְפַתּוֹר אֶת הַחֲלוֹם²⁴⁸⁵: (ח) וַיְהִי בְּבֹקֶר כֹּאֲשֶׁר הִגִּיעָה שַׁעַת הַבּוֹקֵר לְאַחַר שֶׁפְרָעָה חֶלֶם אֶת הַחֲלוֹם בְּלֵילָה, וְתִפְעֹם רוּחוֹ נִטְרָפָה רוּחוֹ שֶׁל פְרָעָה, כְּמוֹ שֶׁעֲנַבֵּל שֶׁל פְּעִמּוֹן מִקְשָׁק בְּפְעִמּוֹן וְאִינוּ נָח לְרַגַע, כֵּךְ רוּחוֹ שֶׁל פְרָעָה נִטְרָפָה וּפְרָעָה לֹא הָיָה שָׁקֵט,²⁴⁸⁶ וַיִּשְׁלַח פְרָעָה שֶׁלַח שְׁלִיחִים, וַיִּקְרָא אֶת כָּל חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם עַל יַדֵּי הַשְּׁלִיחִים, שֶׁלַח פְרָעָה לְקַרְוֵא לְכָל חֲרָטוּמֵי מִצְרַיִם. הַחֲרָטוּמִים הָיוּ מַעֲיֵן מִכְשָׁפִים שֶׁהָיוּ שׂוֹאֲלִים בְּעֲצֻמוֹת הַמֵּתִים,²⁴⁸⁷ וְאֶת כָּל חֲכָמֵיהָ וְכֵן, עַל יַדֵּי הַשְּׁלִיחִים קָרָא פְרָעָה לְכָל חֲכָמֵי מִצְרַיִם, שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים שֶׁתִּפְקִידָם הָיָה לְפַתּוֹר חֲלוּמוֹת,²⁴⁸⁸ וַיִּסְפָּר פְרָעָה לָהֶם אֶת חֲלֹמֹו פְרָעָה סִפֵּר לְחֲרָטוּמִים וְלְחֲכָמֵי מִצְרַיִם אֶת חֲלוּמוֹ,²⁴⁸⁹ וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם לְפְרָעָה מִבֵּין כָּל הַחֲרָטוּמִים וְהַחֲכָמִים, לֹא הָיָה אָדָם שֶׁהִצְלִיחַ לְפַתּוֹר לְפְרָעָה אֶת הַחֲלוֹם (שֶׁכֹּאֲמוֹר הָיָה מוֹרֵכֵב מִשְׁנֵי חֲלוּמוֹת בִּזְוֵה אַחַר זֶה) פְּתָרוֹן שֶׁהִתְקַבַּל עַל לִיבּוֹ שֶׁל פְרָעָה. כָּל פְּתָרוֹנוֹת הַחֲלוּמוֹת שֶׁשָּׁמַע פְרָעָה מֵאֵת הַחֲרָטוּמִים וְהַחֲכָמִים, לֹא

בפסוק לא' כתב רש"י שפתרון הבליעה היא שלא יודע השבע לאחר שיגיעו שבע שנות רעב. רשב"ם (בפס' כא') כתב שחלק מהפרטים שפרעה מספר ליוסף הם פרשנות שלו למה שראה (למשל "ולא נודע כי באו אל קרבנה) וכאשר התורה כותבת את החלום עצמו, אין ראוי לכתוב את דברי הפרשנות של פרעה, אך לאחר מכן, כשפרעה מספר את החלום ליוסף הוא מוסיף את דברי הפרשנות שלו, אך אין לו כוונה לא טובה בדבר. העמק דבר: לא כתוב ששבע הפרות רעות המראה אכלו את הפרות הבריאות היות ורק שתי פרות אכלו את שבעת הפרות האחרים, וזהו סימן לכך שהיו רק שתי שנות רעב, ולאחר מכן הועילה הגעתו של יעקב למצרים כדי להחליש את הרעב.

²⁴⁸¹ כלי יקר: לא כתוב ויחלום עוד, אלא ויחלום שנית, כדי לומר כדי להורות שהחלום הוא חלום אחד.

²⁴⁸² רשב"ם.

²⁴⁸³ אונקלוס.

²⁴⁸⁴ אונקלוס + א"ע. רש"י פירש ששדופות קדים היינו שהיו חבוטות על ידי הרוח המזרחית, ונ"ל שצריך לומר לפירושו שהרוח המזרחית רוקנה את השיבולים, ולכן הן היו דקות.

²⁴⁸⁵ רש"י. רשב"ם: עד שפרעה התעורר הוא חשב שמה שהוא רואה הם דברים שממש קורים עכשיו. רמב"ן: לאחר החלום השני, חיכה פרעה לראות אם הוא יראה חלום שלישי, ולאחר שכבר הגיע הבוקר והוא לא ראה חלום נוסף, הבין שעכשיו כבר הגיע הזמן לפתור את החלומות.

²⁴⁸⁶ רש"י, וכתב שההבדל בין פרעה לנבוכדנצר, שאצל נבוכדנצר כתוב "ותתפעם" בגלל שהיו שם שני דברים: שכחת החלום והעלמת הפיתרון. כלי יקר: החלומות שחולמים בבוקר הם חלומות צודקים יותר מהחלומות שחולמים בלילה, ולכן רוחו של פרעה פעמה יותר. א"ע: הכוונה היא שרוחו של פרעה הייתה שבורה.

²⁴⁸⁷ רש"י. מצודות בדניאל א' פסוק כ' פירש שהחרטומים הם חכמי הטבע.

²⁴⁸⁸ א"ע.

²⁴⁸⁹ אונקלוס.

התיישבו על ליבו של פרעה, ופרעה לא חשב שזהו הפתרון הנכון של החלום שחלם²⁴⁹⁰: (ט) וַיִּדְבֹר שֶׁר
הַמְשָׁקִים אֶת פְּרַעֲהָ שֶׁר הַמְשָׁקִים דִּיבַר לִפְנֵי פְרַעֲהָ,²⁴⁹¹ לְאֹמֹר כֹּךְ אָמַר שֶׁר הַמְשָׁקִים בְּדַבְרֵי אֵל פְּרַעֲהָ: אֶת
חֲטָאֵי אֲנִי מְזַכֵּר הַיּוֹם אֲנִי (שר המשקים) אומר את הדברים הבאים למרות שבכך ייצא שאני אזכיר לפניך
את החטאים שלי (שבגללם הושלכתי לבית הסוהר)²⁴⁹²: (י) פְּרַעֲהָ קָצַף עַל עַבְדָּיו פְּרַעֲהָ הִתְרַגַּז עַל עַבְדָּיו
(הכוונה היא אליו עצמו ולשר האופים),²⁴⁹³ וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שֶׁר הַטְּבָחִים כְּתוֹצָאָה מִכֹּךְ שֶׁפְּרַעֲהָ
הִתְרַגַּז עֲלֵינוּ, פְּרַעֲהָ שָׁם אוֹתָנוּ בְּבֵית הַמְשָׁמֵר שֶׁנִּמְצָא בְּבֵיתוֹ שֶׁל שֶׁר הַטְּבָחִים, בְּמִקּוֹם שְׁמוֹר מִמֶּנּוּ לֹא נִיתַן
לְבִרוּחַ שֶׁנִּמְצָא בְּבֵיתוֹ שֶׁל פּוֹטִיפֵר שֶׁר הַטְּבָחִים, אֹתִי וְאֶת שֶׁר הָאֹפִים פְּרַעֲהָ שָׁם אוֹתָנוּ בְּמִשְׁמַר, אוֹתִי (שר
המשקים) ואת שר האופים: (יא) וַנְּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלִילָה אֶחָד אֲנִי וְהוּא בְּלִילָה אֶחָד, אֲנִי (שר המשקים)
ושר האופים חלמנו שנינו חלום, אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חֲלָמְנוּ כֹּל אֶחָד מֵאֵיתָנוּ חֵלֶם חֵלֶם שֶׁהִפְתְּרוֹן שְׁלוֹ
עֵתִיד הָיָה לְהִתְגַּשֵּׁם בְּמִצִּיאוֹת²⁴⁹⁴: (יב) וְשָׁם אֶתָּנוּ נֶעַר עֲבָרֵי עֶבֶד לְשֶׁר הַטְּבָחִים בְּבֵית הַשְּׁמוֹר הָיָה אֵיתָנוּ
נֶעַר מִבְּנֵי עֶבֶר שֶׁהָיָה עֶבֶד לְפוֹטִיפֵר שֶׁר הַטְּבָחִים,²⁴⁹⁵ וְנִסְפָּר לוֹ אֲנַחְנוּ סִיפְרָנוּ לְאוֹתוֹ עֶבֶד עֲבָרֵי אֶת הַחֲלוֹמוֹת
שֶׁחֲלַמְנוּ, וַיִּפְתָּר לָנוּ אֶת חֲלֹמֵתֵינוּ הַעֶבֶד הָעֲבָרִי פִתַּר לָנוּ אֶת הַחֲלוֹמוֹת שֶׁלָּנוּ, אִישׁ כְּחֲלֹמוֹ פִתָּר הַעֶבֶד
הָעֲבָרִי פִתַּר לָנוּ אֶת הַחֲלוֹמוֹת כְּפִי מִשְׁמַעוֹת הַפְּתָרוֹן הָעוֹלָה מֵהַחֲלוֹם²⁴⁹⁶: (יג) וַיְהִי כֹאֲשֶׁר פִתָּר לָנוּ בֵּן הָיָה
וְכך, באמת התגשמו פתרונות החלומות שפתר לנו העבד העברי, אֹתִי הֵשִׁיב עַל כִּנֵּי אוֹתִי פְּרַעֲהָ הַחֲזִיר
לְתַפְקִידֵי כֶּשֶׁר הַמְשָׁקִים,²⁴⁹⁷ וְאֹתוֹ תָּלָה וְאֵילוֹ אֶת שֶׁר הָאֹפִים, פְּרַעֲהָ תִלָּה: (יד) וַיִּשְׁלַח פְּרַעֲהָ שֶׁלַּח
שְׁלִיחִים, וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף פְּרַעֲהָ קָרָא לְיוֹסֵף עַל יְדֵי הַשְּׁלִיחִים, וַיְרִיעֵהוּ מִן הַבּוֹר הַשְּׁלִיחִים שֶׁל פְּרַעֲהָ הִרְיָצוּ
אֶת יוֹסֵף מִבֵּית הַסּוּהַר שֶׁהָיָה בְּבוֹר, הַשְּׁלִיחִים מִיֵּהָרוּ לְהוֹצִיא אֶת יוֹסֵף מִבֵּית הַסּוּהַר,²⁴⁹⁸ וַיַּגְלֵחַ וַיַּחְלֵף

²⁴⁹⁰ רש"י + אוה"ח (שהסביר מדוע כתוב ואין פותר אותם לפרעה למרות שהחלום היה חלום אחד). וכתב רש"י
שהיו אומרים לפרעה שהוא עתיד להוליד שבע שנות ולאחר מכן לקבור אותן, ובשפ"ח הסביר שהסיבה
שפתרונות אלה לא התקבלו על לבו היא משום שהחלומות של המלך נוגעים לכלל הציבור ולא לצרכיו הפרטיים
כמו הולדת בנות וקבורתן. רמב"ן: ואין פותר אותם לפרעה היינו שאפילו חלום אחד לא פתר אף אחד לפרעה.
כלי יקר: החכמים והחרטומים אמנם היו יכולים לפתור את החלום לפרעה בפתרון שיתיישב על ליבו, אך אף
אחד לא הסביר לפרעה מדוע היה כאן כפל של חלומות.

²⁴⁹¹ תרגום יונתן. אוה"ח: שר המשקים אמר לחכמי מצרים לומר את הדברים לפרעה, אך שר המשקים לא דיבר
עם פרעה ישירות.

²⁴⁹² א"ע. ספורנו: כוונת שר המשקים הייתה לומר שהוא לא בא בטענות אל פרעה על שהשליך אותו אל בית
הסוהר, אלא הוא מסכים שהשלכתו לבית הסוהר הייתה מוצדקת בגלל חטא שחטא בו. אוה"ח: חטאי בלשון
רבים למרות שהיה רק חטא אחד: א. מכיוון שהדבר נחשב בעיניו לחטאים רבים. ב. החטא הנוסף הוא בכך
ששתק ולא אמר את הדברים לגבי יוסף עד עתה. לכאורה פשט הכתוב יכול להיות ששר המשקים באמת חטא
במספר חטאים שבגללם השולך אל בית הסוהר.

²⁴⁹³ אונקלוס. א"ע: השם פרעה הוא שם תואר כמו מלך, ולכן נקראו כל מלכי מצרים בשם מלך.

²⁴⁹⁴ עיין בבאורנו בפרק מ' פסוק ה', ובגור אריה כתב שכוונת רש"י כאן וכוונת רש"י שם הוא אחד. לעומ"ז כתב

בנחלת יעקב שאין גורסים כאן את דברי רש"י (וכן כתב עפ"י הרא"ם) כיוון שרש"י פירש אחרת בפרק מ'.

²⁴⁹⁵ אונקלוס. רש"י כתב שבאומרו נער, התכוון שר המשקים לומר שיוסף היה שוטה ושאינו ראוי לגדולה וכן
שכתוב בחוקי מצרים שעבד אינו יכול למלוך, ומכאן לומדים שהרשעים ארורים שאין טובתם שלימה והם
מזכירים את יוסף בביזיון.

²⁴⁹⁶ רש"י. רמב"ן: לכל אחד מאיתנו פתר את החלום כפי שהתגשם באמת. אמנם, לכאורה קשה על דברי

הרמב"ן, שהרי בפסוק הבא שר המשקים אומר שהפתרונות של יוסף באמת התגשמו.

²⁴⁹⁷ רש"י.

²⁴⁹⁸ אונקלוס. ספורנו: הדבר היה כמו כל תשועת ה' שנעשית במהירות, וכך היה גם ביציאת מצרים שבני ישראל

גורשו ממצרים במהירות.

שְׁמֹלְתָיו יוֹסֵף הַסֹּתֵפֶר וְהַחֲלִיף אֶת בְּגָדָיו כְּדִי לְבֹא אֶל פְּרַעֲהַ בְּאוֹפֵן מְכֻבָּד יוֹתֵר, מִשׁוֹם כְּבוֹד מַלְכוּת, ²⁴⁹⁹
וַיָּבֵא אֶל פְּרַעֲהַ לְאַחַר שְׂיוֹסֵף הַסֹּתֵפֶר וְהַחֲלִיף אֶת בְּגָדָיו הוּא בָּא וְנִעְמַד לִפְנֵי פְּרַעֲהַ: (טו) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ אֶל
יוֹסֵף פְּרַעֲהַ אָמַר לְיוֹסֵף: חֲלוֹם חֲלָמָתִי וּפְתָרָי אֵינִן אֹתוֹ אֲנִי (פְּרַעֲהַ) חֲלָמָתִי חֲלוֹם וְאֵין אָדָם שִׁפְתוֹר אֶת
הַחֲלוֹם שְׁלִי, אֵין אָדָם שִׁיאֵמַר לִי מָה פֶּשֶׁר הַחֲלוֹם שְׁחֲלָמָתִי, ²⁵⁰⁰ וְאֲנִי שָׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם
לְפָתֹר אֹתוֹ וְאֲנִי (פְּרַעֲהַ) שָׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ (יוֹסֵף) שֶׁאַתָּה מִבִּין אֶת הַחֲלוֹמוֹת וְשֶׁאַתָּה יֹכֵל לִוְמַר אֶת פְּתֻרוֹנֵם ²⁵⁰¹:
(טז) וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרַעֲהַ יוֹסֵף עָנָה לְפְרַעֲהַ: לֵאמֹר כֹּךְ אָמַר יוֹסֵף לְפְרַעֲהַ: בְּלַעֲדִי אֵין פְּתֻרוֹן הַחֲלוֹם תִּלְוִי
בִּי כֻלְּךָ, ²⁵⁰² אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהַ (יוֹסֵף) אָמַר שֶׁאֵין פְּתֻרוֹן הַחֲלוֹם תִּלְוִי בּוֹ) אֲבָל אֲלוֹקִים הוּא
שִׁיעֲנָה אֶת שְׁלוֹמוֹ שֶׁל פְּרַעֲהַ, הִי הוּא שִׁייתֵן תְּשׁוּבָה בְּפִי לִגְבִי פְּתֻרוֹן הַחֲלוֹם, וְהַפְתִּירוֹן שֶׁהִי יִיתֵן בְּפִי יִהְיֶה
לְשִׁלּוֹם לְפְרַעֲהַ ²⁵⁰³: (יז) וַיְדַבֵּר פְּרַעֲהַ אֶל יוֹסֵף פְּרַעֲהַ אָמַר לְיוֹסֵף: בְּחֲלָמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל שְׂפַת הַיָּאֹר
בַּחֲלוֹם שְׁחֲלָמָתִי, אֲנִי (פְּרַעֲהַ) עֹמַדְתִּי עַל שְׂפַת הַיָּאֹר: (יח) וְהִנֵּה מִן הַיָּאֹר עֹלֹת שִׁבְעַת פְּרוֹת בְּרִיאוֹת בְּשָׂר
וַיִּפֹּת תֵּאָר לְאַחַר שֶׁהִתְחַלְתִּי לְחֲלוֹם, רֵאִיתִי שֶׁהֵיוּ שִׁבְעַת פְּרוֹת שֶׁהֵיוּ בְרִיאוֹת בֶּשֶׂר, מִפּוֹטְמוֹת עִם הַרְבֵּה בֶּשֶׂר
וְשֵׁנְרָאוֹ טוֹב, שְׁעוֹלוֹת מֵהַיָּאֹר, ²⁵⁰⁴ וְתִרְעֵינָה בְּאָחוֹ (לְאַחַר שֶׁשִׁבְעַת הַפְּרוֹת יִפּוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאוֹת הַבֶּשֶׂר עֲלוּ
מֵהַיָּאֹר) הֵן הִלְכוּ לְרַעוֹת בְּמִקּוֹם שִׁישׁ בּוֹ עֹשִׂים לְצוֹרֵךְ מְרַעָה: (יט) וְהִנֵּה שִׁבְעַת פְּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלוֹת
אַחֲרֵיהֶן וְלְאַחַר שִׁבְעַת הַפְּרוֹת יִפּוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאוֹת הַבֶּשֶׂר עֲלוּ מֵהַיָּאֹר, עֲלוּ אַחֲרֵיהֶן עוֹד שִׁבְעַת פְּרוֹת
אַחֲרוֹת, דְּלוֹת וְרַעוֹת תֵּאָר מְאֹד וְרַקוֹת בְּשָׂר הַפְּרוֹת שֶׁעֲלוּ לְאַחַר הַפְּרוֹת יִפּוֹת הַמְרָאָה וּבְרִיאוֹת הַבֶּשֶׂר הֵיוּ
"דְלוֹת", כְּחוֹשׁוֹת וְחֲלָשׁוֹת, וְכֵן הֵן נִרְאוּ רַע מְאֹד (וְרַעוֹת תֵּאָר מְאֹד) וְהִיָּה חֶסֶר לְהֵן בֶּשֶׂר (רַקוֹת בֶּשֶׂר), ²⁵⁰⁵
לֹא רֵאִיתִי כְּהִנָּה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְרַע (פְּרַעֲהַ) מִמִּשְׁךְ בְּדַבְרֵיוֹ אֶל יוֹסֵף) לֹא רֵאִיתִי בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם
פְּרוֹת שֵׁנְרָאוֹ כֹּךְ כֹּךְ רַע כְּמוֹ שֵׁנְרָאוֹ פְּרוֹת שִׁבְעַת הַפְּרוֹת הַאֲחֵרוֹת ²⁵⁰⁶: (כ) וְתִאֲכַלְנָה הַפְּרוֹת הַרַקוֹת וְהַרַעוֹת
אֶת שִׁבְעַת הַפְּרוֹת הַרַאשׁוֹנוֹת הַבְּרִיאוֹת הַפְּרוֹת שֶׁהֵיוּ לְלֹא הַרְבֵּה בֶּשֶׂר וְשֵׁנְרָאוֹ רַע, אֲכָלוּ אֶת שִׁבְעַת הַפְּרוֹת
יִפּוֹת הַמְרָאָה וְהַבְּרִיאוֹת שֶׁעֲלוּ רֵאשׁוֹנוֹת מֵהַיָּאֹר: (כא) וְתִבְאָנָה אֶל קְרִבְנָה הַפְּרוֹת שֶׁהֵיוּ יִפּוֹת מְרָאָה
וּבְרִיאוֹת בֶּשֶׂר נִכְנְסוּ לְתוֹךְ הַמַּעֲיִים שֶׁל הַפְּרוֹת רַעוֹת הַמְרָאָה וְדָקוֹת הַבֶּשֶׂר לְאַחַר שֶׁהֵן נִאֲכָלוּ, ²⁵⁰⁷ וְלֹא נִוְדַע
כִּי בָּאוּ אֶל קְרִבְנָה וּבְכָל זֹאת לֹא נִוְדַע הַדְּבָר שֶׁהַפְּרוֹת נִכְנְסוּ לְתוֹךְ הַמַּעֲיִים, הַיּוֹת וְהַפְּרוֹת שֶׁהֵיוּ רַעוֹת מְרָאָה
וְדָקוֹת בֶּשֶׂר לֹא הִשְׁמִינוּ לְאַחַר אֲכִילַת שִׁבְעַת הַפְּרוֹת שֶׁהֵיוּ יִפּוֹת מְרָאָה וּבְרִיאוֹת בֶּשֶׂר. לְמִרוֹת שֶׁבְדָרֵךְ כֻּלְּ אָדָם

²⁴⁹⁹ א"ע + רש"י.

²⁵⁰⁰ אונקלוס.

²⁵⁰¹ רש"י.

²⁵⁰² רש"י ו"א"ע בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב הא"ע שיוסף אמר לפרעה שחכמת הפתרון נמצאת
"בלעדי", חכמת הפתרון נמצאת חוץ ממנו, ורק ה' הוא שיכול לפתור את החלום של פרעה. ספורנו: יוסף אמר
שהוא בטוח שיש אנשים נוספים שיכולים לפתור את החלום.

²⁵⁰³ רש"י. ספורנו: ה' ייתן בפי תשובה שיהיה בו שלום לפרעה היות והחלומות הולכים אחרי הפה. אה"ח:
פרעה ניסה להתחכם ולומר ליוסף שהוא חייב לפתור את החלום, שהרי הוא אמר לשר האופים ולשר המשקים
שהוא יודע לפתור חלומות, ואם עכשיו הוא לא יפתור את החלום של פרעה, יתברר ששיקר להם. על כך ענה
יוסף שהוא אמר מראש שהפתרונים לאלוקים, הכל תלוי בה' ולא בו. הסבר נוסף שכתב הוא שיוסף אמר
שבמקרה זה אין החלומות הולכים אחרי הפה, אלא שהכל הוא מאת ה'.

²⁵⁰⁴ אונקלוס.

²⁵⁰⁵ רש"י + אונקלוס.

²⁵⁰⁶ אונקלוס. ספורנו פרעה אומר שלא ייתכן שהוא חלום על הפרות כך בגלל שהוא חשב על הפרות לפני כן,
שהרי הוא מעולם לא ראה פרות כל כך גרועות.

²⁵⁰⁷ אונקלוס.

כחוש ורזה מתחזק ומשמין לאחר שהוא אוכל, הרי שבמקרה זה הפרות הכחושות והרזות נשאו כפי שהיו גם לאחר אכילת הפרות שהיו יפות מראה ובריאות בשר, וּמְרֵאֵיהֶן רַע כְּאִשֶׁר בְּתַחֲלָה מראה כל אחת מהפרות היה עדיין רע כמו שמראיהן היה רע בהתחלה, למרות שהפרות אכלו את שבע הפרות יפות המראה ובריאות הבשר, המראה שלהן לא השתפר והן לא השמינו לאחר אכילת הפרות בריאות הבשר,²⁵⁰⁸ וְאִיקָן לאחר שחלמתי על הפרות רעות המראה ודקות הבשר שאכלו את הפרות שהיו יפות מראה ובריאות, אני (פרעה) התעוררתי: (כב) וְאָרָא בְּחַלְמִי לאחר שחזרתי לישון, ראיתי שוב בחלומי, וְהִנֵּה שֶׁבַע שְׂבָלִים עֹלֹת בְּקִנְיָה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת על קנה אחד של תבואה, צמחו שבע שיבולים, קנה אחד של תבואה עלה מהארץ, וממנו צמחו שבע שיבולים. שבע השיבולים שעלו בקנה אחד, היו מלאות וטובות, דהיינו שהיו בהן גרגירים גדולים של תבואה²⁵⁰⁹: (כג) וְהִנֵּה שֶׁבַע שְׂבָלִים צְנֻמוֹת דְּקוֹת שְׂדֵפוֹת קָדִים צְמָחוֹת אַחֲרֵיהֶם לאחר שצמחו שבע השיבולים הטובות, צמחו שבע שיבולים שהיו "צנומות" (קשות כמו סלעים),²⁵¹⁰ "דקות", הגרעינים שלהן היו קטנים (או שלא היו להן גרעינים כלל), וכן היו שיבולים אלה "שדופות קדים" דהיינו חולות במחלה שנקראת שידפון שנגרמה כתוצאה מרוח מזרחית (שנקראת קדים): (כד) וְהִבְלַעְזוּ הַשְּׂבָלִים הַדְּקוֹת אֶת שֶׁבַע הַטְּבוֹת הַשִּׁבּוּלִים הַדְּקוֹת והריקות בלעו את השיבולים הטובות והמלאות, וְאָמַר אֶל הַחֲרָטְמִים סיפרתי (פרעה) את החלום אל החרטומים, וְאִין מְגִיד לִי ואף אחד מהחרטומים לא אמר לי פתרון שמתיישב על הלב, ומאחר שהחרטומים לא פתרו את החלום, כל שכן שהחכמים ושאר האנשים ששאלתי אותם, לא היו יכולים לפתור את החלום בפתרון שמתיישב לי על הלב²⁵¹¹: (כה) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פְּרֹעֶה יוסף אמר לפרעה: חֲלוֹם פְּרֹעֶה אֶחָד הוּא שני החלומות שחלמתי, החלום עם הפרות והחלום עם השיבולים, הם חלום אחד ויש להם את אותו המשמעות, אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הַגִּיד לְפְרֹעֶה ופתרון החלומות הוא שאלוקים אמר דרך החלומות לפרעה את מה שהוא (ה') עתיד לעשות²⁵¹²: (כו) שֶׁבַע פְּרֹת הַטְּבוֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה שבע הפרות הטובות מסמלות שבע שנים, כל פרה מסמלת שנה אחת, וְשֶׁבַע הַשְּׂבָלִים הַטְּבוֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וכן שבע השיבולים הטובות והמלאות מסמלות גם כן שבע שנים, כל שיבולת מסמלת שנה אחת, חֲלוֹם אֶחָד הוּא משמעות שבע הפרות ושבע השיבולים היא אותה משמעות והן חלק מאותו חלום: (כז) וְשֶׁבַע הַפְּרוֹת הַרְקוֹת וְהָרַעַת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה ושבע הפרות שהיו חסרות בשר ושמראיהן היה רע, מסמלות גם כן שבע שנים, כל פרה מסמלת שנה אחת, וְשֶׁבַע הַשְּׂבָלִים הַרְקוֹת שְׂדֵפוֹת הַקָּדִים יְהִיוּ שֶׁבַע שָׁנֵי רָעֵב וכן שבע השיבולים שהיו ריקות מגרעינים ומוכות במחלה שנקראת שידפון כתוצאה מהרוח המזרחית, יהיו שבע שנות רעב. כל פרה כחושה או שיבולת ריקה מסמלת שנה אחת של רעב²⁵¹³: (כח) הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל פְּרֹעֶה לאחר

²⁵⁰⁸ א"ע.

²⁵⁰⁹ אונקלוס.

²⁵¹⁰ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שהן היו חתוכות להרבה חתיכות, והכוונה היא שבהרבה מקומות לא היו גרגירים של התבואה.

²⁵¹¹ העמק דבר.

²⁵¹² רש"י, והסיבה שפרעה חלם על כך היא משום שעל המלך רובצת האחריות לכל ענייני הממלכה. ספורנו: הסיבה שהחרטומים לא ידעו לפתור את החלום היא מכיוון שהחלום הוא דבר ה', וממילא לא מועילים ענייני הכישוף לברר מהו דבר ה'.

²⁵¹³ אונקלוס. רמב"ן: הסיבה שרק בתיאור הפרות הכחושות והשיבולים הרקות אמר יוסף שהם יהיו שבע שנות רעב, ואילו על הפרות היפות והשיבולים המלאות לא אמר כך היא משום שהשבע בארץ מצרים אינו דבר חידוש, והחידוש בחלום הוא על שבע שנות הרעב. זוהי גם הסיבה שכאשר התחילו שבע שנות הרעב נאמר כאשר אמר

שהסברתי (יוסף) שכל פרה וכל שיבולת מסמלים שנה, הרי שמובן הדבר שכבר אמרתי (יוסף) לפרעה : אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הָרְאָה אֶת פְּרֵעָה אֱלֹקִים הֵרָאָה לְפָרְעָה עַל יַדִּי הַחֲלוּמוֹת הִלְלוּ אֶת מֶה שֶׁהוּא עֵתִיד לַעֲשׂוֹת, וכך, על ידי שתכונן מראש, תוכל להציל את עמך ממה שעתיד להתרחש²⁵¹⁴: (כט) הִנֵּה שִׁבְעַ שָׁנִים בָּאוֹת שִׁבְעַ גְּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הֵרִי שַׁעֲשִׂי, בַּמִּשְׁךְ שֶׁבַע הַשָּׁנִים הַקְּרוּבוֹת (אוֹתָן מִסְמָלוֹת הַפְּרוֹת הַיְפוֹת וְהַשִּׁבּוּלִים הַמְלֵאוֹת), יִהְיֶה שׁוֹבַע גְּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם²⁵¹⁵: (ל) וְקָמוּ שִׁבְעַ שָׁנֵי רָעַב אַחֲרֵיהֶן אַחֲרֵי שֶׁבַע שָׁנֹת הַשׁוֹבַע, יִקְוֹמוּ שֶׁבַע שָׁנֹת רָעַב, וְנִשְׁפַּח כָּל הַשִּׁבְעַ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּגַלְל שֶׁשֶׁבַע שָׁנֹת הַרְעֵב יִהְיוּ כָל כֶּךְ נֹרְאוֹת, הֵרִי שְׂכָאִילוֹ יִישַׁכַּח הַדָּבָר שֶׁהָיוּ בְּכָל שֶׁבַע שָׁנֹת שׁוֹבַע,²⁵¹⁶ וְכִלָּה הָרָעַב אֶת הָאֶרֶץ הַרְעֵב יִשְׁמִיד אֶת תּוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ²⁵¹⁷: (לא) וְלֹא יִוָּדַע הַשִּׁבְעַ בְּאֶרֶץ מִפְּנֵי הָרָעַב הַהוּא אַחֲרֵי כֵן בְּגַלְל שֶׁבַע שָׁנֹת הַרְעֵב שִׁבּוּאוֹ לְאַחַר שֶׁבַע שָׁנֹת הַשׁוֹבַע, אֲנָשִׁים בְּכָל לֹא יִידְעוּ שֶׁהָיוּ בְּכָל שָׁנֹת שׁוֹבַע, כִּי כִּבְדֵה הוּא מְאֹד (לא) יוֹדַע שֶׁהָיָה בְּכָל שֶׁבַע (בְּגַלְל שֶׁהַרְעֵב יִהְיֶה חֹזֵק מְאֹד²⁵¹⁸: (לב) וְעַל הַשָּׁנֹת הַחֲלוּם אֶל פְּרֵעָה פְּעַמִּים וְהַסִּיבָה שֶׁהַחֲלוּם נִשְׁנָה לַפְּרֵעָה פְּעַמִּים, הַסִּיבָה שֶׁפְּרֵעָה חָלַם אוֹתוֹ הַדָּבָר פְּעַמִּים הִיא,²⁵¹⁹ כִּי נִכּוֹן הַדָּבָר מִעַם הָאֱלֹהִים (הַסִּיבָה שֶׁפְּרֵעָה חָלַם עַל הַדָּבָר פְּעַמִּים הִיא מְכִיוּן ש-) הַדָּבָר מְזוּמָן לַהֲעִישׂוֹת עַל יַדִּי אֱלֹקִים,²⁵²⁰ וּמִמָּהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ וְאֱלֹקִים מִמָּהֵר לַעֲשׂוֹת אֶת פְּתוּרֵי הַחֲלוּמוֹת, ה' מִמָּהֵר לְהַבִּיא אֶת שֶׁבַע שָׁנֹת הַשִּׁבְעַ וְשֶׁבַע שָׁנֹת הַרְעֵב²⁵²¹: (לג) וְעָתָה עֲכָשִׂי, לְאַחַר שֶׁפְּרֵעָה כָּבַר יוֹדַע אֶת פְּתוּרֵי הַחֲלוּמוֹת, וְשֶׁה' מִמָּהֵר לְהַבִּיא שֶׁבַע שָׁנֹת שׁוֹבַע וְלְאַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנֹת רָעַב, וְכִךְ פְּרֵעָה יִכּוֹל לְהַתְּכוֹן כְּדִי לְהַצִּיל אֶת אֶרְצוֹ מִשֶׁבַע שָׁנֹת הַרְעֵב,²⁵²² יִרְאֵה פְּרֵעָה אִישׁ נִבּוֹן וְחָכָם פְּרֵעָה יִרְאֵה אָדָם שֶׁהוּא נִבּוֹן וְחָכָם, שִׁיֹּכֵל לְהַנְהִיג אֶת מִצְרַיִם: הַחֲכָמָה תִּהְיֶה שֶׁהוּא יוֹדַע כִּי־צַד לְמִנּוּעַ מִהַתְּבוּאָה שִׁיאֲסֹפּוּ בְּשֶׁבַע שָׁנֹת הַשׁוֹבַע לְהַרְקִיב, וְהַבִּינָה הִיא שִׁיִּידַע כִּי־צַד לְחַלֵּק אֶת הָאוֹכֵל בְּשָׁנֹת הַשִּׁבְעַ וְהַרְעֵב כִּךְ שֶׁהָאוֹכֵל לֹא יִיגַמֵר,²⁵²³ וְיִשְׁתִּיתָהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶת אוֹתוֹ אָדָם שֶׁהוּא חָכָם וְנִבּוֹן, יִמְנַח פְּרֵעָה לְשַׁלִּיט עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם²⁵²⁴: (לד) וְעָשָׂה פְּרֵעָה וְכֵן יַעֲשֶׂה פְּרֵעָה

יוסף, כיוון שהתברר שיוסף צדק בדבריו רק לאחר שהתחילו שבע שנות הרעב. אה"ח כתב הסבר נוסף והוא שכל עניין שבע שנות השבע היה רק כדי לתקן את שבע שנות הרעב.

²⁵¹⁴ ספורנו. כלי יקר: רק ע"י החלום לגבי שיבולים, ניתן להוכיח שמדובר בשנות שבע ורעב, שהרי חלום זה לא יכול לקרות במציאות (וכן כותב אפשרויות נוספות לפתרון החלום). אולם, כאשר מדובר על השיבולים, לא ייתכן לומר שהדבר יהיה כך במציאות משום שאין הדבר מציאותי.

²⁵¹⁵ אונקלוס.

²⁵¹⁶ אונקלוס. רש"י כתב שזהו פתרון הבליעה ועיין לעיל בעניין מחלוקתו עם הרמב"ן.

²⁵¹⁷ תרגום יונתן. אונקלוס: הכוונה היא שהרעב תשמד את הארץ, אך ייתכן שאינו חולק על תרגום יונתן, אלא שסובר שהארץ היינו תושבי הארץ.

²⁵¹⁸ אונקלוס.

²⁵¹⁹ אונקלוס.

²⁵²⁰ רש"י.

²⁵²¹ אונקלוס. רשב"ם: אצל יוסף אין פתרון החלומות שה' ממחר להביא את הדבר, למרות שהחלום נשנתה פעמיים, משום שחלומות יוסף לא נחלמו לבילה אחד. כך גם משמע מהא"ע, אלא שהוסיף שהסיבה שהחלום נשנה על ידי שני דברים, פרות ושיבולים, היא כדי להוכיח שהדברים הם אכן נכונים. רמב"ן: הסיבה שה' לא הראה לפרעה גם את השיבולים וגם את הפרות באותו החלום, אלא פיצל את החלומות, מראה שה' ממחר לעשות את פתרון החלומות.

²⁵²² ספורנו.

²⁵²³ ספורנו + רמב"ן. רשב"ם: נבון היינו מי שרואה את הנולד וחכם היינו מי שלמד הרבה חכמות. אה"ח פירש שחכם היינו שהוא בקי בחכמות אחרות כמו מתמטיקה והנדסה.

²⁵²⁴ אונקלוס.

את העצה הבאה שאני מציע לו, ²⁵²⁵ וַיִּפְקֹד פְּקֻדִים עַל הָאָרֶץ וּפְרַעַה יִמְנָה עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם פְּקִידִים נֹאמְנִים שִׁיחִיו כְּפֹפִים לְאָדָם הַנְּבוֹן וְהַחֹכֵם, ²⁵²⁶ וְחֲמִשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְעַ שָׁנֵי הַשָּׁבַע וְאוֹתוֹ אָדָם נְבוֹן וְחֹכֵם יִזְרֶזְרֶת אֶת כָּל תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם (עַל יְדֵי הַפְּקִידִים שִׁיחִיו כְּפֹפִים לוֹ) לְקַבֵּץ אֵלָיו אֶת הָאוֹכֵל בְּשִׁבְעַ שָׁנֹת הַשּׁוֹבַע ²⁵²⁷: (לֵה) וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכְלֵי הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה הָאָדָם הַחֹכֵם וְהַנְּבוֹן שִׁישְׁלוֹט עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְקִידָיו, יִכְנָסוּ אֶת כָּל הָאוֹכֵל שֶׁל כָּל שִׁבְעַ שָׁנֹת הַשָּׁבַע, ²⁵²⁸ וַיִּצְבְּרוּ בָּר תַּחַת יָד פְּרַעַה וְהַפְּקִידִים (שִׁיחִיו כְּפֹפִים לְאָדָם הַחֹכֵם וְהַנְּבוֹן) יִכְנָסוּ אֶת כָּל הַתְּבוּאָה, כִּי שֶׁהַתְּבוּאָה שִׁיאֲסֹפוּ תִּהְיֶה תַּחַת רִשְׁוֹתוֹ שֶׁל פְּרַעַה, ²⁵²⁹ אֲכָל בְּעָרִים וְשָׁמְרוּ הַפְּקִידִים יֹאסֹפוּ אֶת הַתְּבוּאָה לְתוֹךְ מַחְסָנִים שִׁיחִיו בְּכָל עִיר, וַיִּשְׁמְרוּ אֶת הַתְּבוּאָה בְּכָל אַחַת מֵעָרֵי מִצְרַיִם, כִּי שִׁבְשָׁנֹת הָרַעַב יִהְיֶה נִיתֵן לְחַלֵּק אֶת הָאוֹכֵל בְּתוֹךְ כָּל אַחַת מֵהָעָרִים ²⁵³⁰: (לוֹ) וְהָיָה הָאֲכָל לְפְקֻדוֹן לְאֶרֶץ לְשִׁבְעַ שָׁנֵי הָרַעַב אֲשֶׁר תִּהְיֶינָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַתְּבוּאָה שִׁיאֲסֹפוּ הַפְּקִידִים בְּשִׁבְעַ שָׁנֹת הַשָּׁבַע, תִּהְיֶה כְּמוֹ פִּיקְדוֹן שֶׁגִּנְזָה בְּמִקוֹם בְּטוֹחַ (שֶׁלֹּא יוֹצִיאוּ אוֹתוֹ סֶתֶם), וְכִי יוֹכְלוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּתְּבוּאָה בְּמִשְׁךְ שִׁבְעַ שָׁנֹת הָרַעַב שִׁיחִיו בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, ²⁵³¹ וְלֹא תִּכְרַת הָאֶרֶץ בְּרַעַב וְכִי, עַל יְדֵי שִׁיאֲסֹפוּ תְּבוּאָה בְּשִׁבְעַ שָׁנֹת הַשָּׁבַע, תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם לֹא יִמּוֹתוּ בְּרַעַב בְּשִׁבְעַ שָׁנֹת הָרַעַב שִׁיבּוּאוֹ לְאַחַר מִכָּן ²⁵³²: (לוֹ) וַיִּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פְּרַעַה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדָּיו עֲצַת יוֹסֵף וּדְבָרָיו בְּעֵינֵי פִתְרוֹן הַחֲלוּמוֹת הָיוּ טוֹבִים בְּעֵינֵי פְּרַעַה וְעַבְדָּיו ²⁵³³: (לֹח) וַיֹּאמֶר פְּרַעַה אֶל עַבְדָּיו פְּרַעַה שָׁאֵל אֶת עַבְדָּיו: הֲנִמְצָא כֹהֵן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ אִם תִּלְכוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְתַחְפְּשׁוּ, הֲאִם תִּמְצְאוּ אָדָם כְּמוֹ יוֹסֵף שִׁישׁ בּוֹ רוּחַ נְבוּאָה מִלִּפְנֵי ה' ²⁵³⁴: (לֹט) וַיֹּאמֶר פְּרַעַה אֶל יוֹסֵף פְּרַעַה אָמַר לְיוֹסֵף: אַחֲרַי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת אַחֲרַי שֶׁאֲלוֹקִים הוֹדִיעַ לְךָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: פִּתְרוֹן חֲלוּמוֹת שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְשֶׁר הָאוֹפִים, וְכִן אֶת פִּתְרוֹן הַחֲלוּמוֹת שֶׁלִּי, ²⁵³⁵ אֵינִי נְבוֹן וְחָכֵם כְּמוֹךָ (אַחֲרַי שֶׁה' הוֹדִיעַ אוֹתְךָ אֶת פִּתְרוֹן הַחֲלוּמוֹת) אֲנַחְנוּ לֹא נִצְלִיחַ לְמִצּוֹא אָדָם נְבוֹן וְחָכֵם כְּמוֹךָ (יוֹסֵף), וּמִמִּילָא אַתָּה רֹאשׁ לְהִיוֹת הַשְּׁלִיט עַל מִצְרַיִם וְלִהְיוֹת לִי לְמִשְׁנָה לְמֶלֶךְ ²⁵³⁶: (מ) אַתָּה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי אַתָּה (יוֹסֵף) תִּהְיֶה מְמוֹנָה עַל בֵּיתִי (שֶׁל פְּרַעַה), ²⁵³⁷ וְעַל פִּיךָ יִשְׁקוּ כָּל עַמִּי וְעַל פִּי דְבָרֶיךָ (שֶׁל

²⁵²⁵ א"ע, ובפירושו נוסף פירש שהכוונה ביעשה היינו שיקנה.

²⁵²⁶ אונקלוס + רמב"ן. ספורנו: הכוונה היא שפרעה ידאג שאותו אדם חכם ונבון ימנה את הפקידים, וכך כשיהיה אחראי עליהם, הם לא יריבו ביניהם.

²⁵²⁷ אונקלוס. רשב"ם: הכוונה היא שיגבו חמישית מהתבואה לצורך מס אל המלך. אוה"ח: למרות שבד"כ מקובל שהמלך גובה עשר אחוז מיסים, כאן, בגלל שהמלך הודיע לכולם מה שעתיד להיות מגיע לו יותר, וגם משום שבסופו של דבר התבואה תשמש את תושבי הארץ ולא רק את המלך.

²⁵²⁸ אונקלוס + רש"י.

²⁵²⁹ א"ע + רש"י. אמנם א"ע הסתפק מהו בר, האם הכוונה היא לפני מירוח או לאחר מירוח.

²⁵³⁰ רשב"ם.

²⁵³¹ רש"י.

²⁵³² תרגום יונתן. אוה"ח: הכוונה היא שקודם התבואה שתיאסף תשמש את ארץ מצרים (כמו שכתוב בצלע הפסוק הראשון) ולאחר מכן תשמש את שאר הארץ.

²⁵³³ ספורנו.

²⁵³⁴ רש"י + אונקלוס. א"ע: בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שלא נמצא אדם כזה במצרים, ובפירושו השני פירש שנמצא הוא פועל כמו פירוש רש"י. רמב"ן: בגלל שהעברים היו שנואי נפשם של המצרים, לא רצה פרעה למנות אדם עברי למושל במצרים ללא הסכמת עבדיו. לאחר שהודו עבדי פרעה שאין אדם חכם ונבון כמו יוסף, היה פרעה יכול למנות את יוסף לשליט על מצרים.

²⁵³⁵ רמב"ן.

²⁵³⁶ רש"י + רמב"ן.

²⁵³⁷ אונקלוס.

(יוסף) כל העם המצרי יהיה ניזון, כל פרנסת העם המצרי תהיה תלויה בדיבורך, ²⁵³⁸ רק הכסא אגדל ממך
 אני (פרעה) אהיה גדול ממך (יוסף) רק בכסא, דהיינו שיקראו לי מלך ולא לך, אך אתה תהיה אחראי על
 ניהול הממלכה ²⁵³⁹: (מא) ויאמר פרעה אל יוסף פרעה אמר ליוסף בשעה שנתן לו את טבעתו: ²⁵⁴⁰ ראה
 נתתי אתך על כל ארץ מצרים הבט, מיניתי אותך על כל ארץ מצרים ²⁵⁴¹: (מב) ויסר פרעה את טבעתו
 מעל ידו פרעה הסיר מעל ידו את הטבעת, ויתן אתה על יד יוסף פרעה נתן על ידו של יוסף את הטבעת
 שהסיר מעל ידו שלו, ודבר זה מסמל את מינוי יוסף להיות משנה למלך, ²⁵⁴² וילבש אתו בגדי שש וכן
 הלביש פרעה את יוסף בבגדי פשתן, שבמצרים היו בגדי הפשתן נחשבים כבגדים חשובים, ²⁵⁴³ וישם רבד
 הזהב על צווארו פרעה שם שרשרת (שהייתה מורכבת מהרבה טבעות קטנות) על צווארו של יוסף ²⁵⁴⁴: (מג)
 וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו וכן הרכיב פרעה את יוסף במרכבה שהייתה מיועדת למשנה
 למלך, ²⁵⁴⁵ ויקראו לפניו אברך תושבי מצרים קראו לפני יוסף "אברך", כאשר הכוונה היא ללשון
 מלכות, ²⁵⁴⁶ ונתון אתו על כל ארץ מצרים ולאחר מכן מינה פרעה את יוסף על כל ארץ מצרים, פרעה
 מינה את יוסף למשול על כל ארץ מצרים, וכל תושבי מצרים קיבלו את שלטונו של יוסף ²⁵⁴⁷: (מד) ויאמר
 פרעה אל יוסף פרעה אמר ליוסף: אני פרעה (פרעה אמר ליוסף) אני הוא פרעה שיש בכוחי לגזור את
 הגזירות בארץ מצרים, ²⁵⁴⁸ ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים ואני (פרעה) גזור
 שללא רשותך, אדם לא ירים את ידו כדי להכין כלי נשק, וכן אדם לא ירים את רגלו כדי לרכב על סוס
 בארץ מצרים. פרעה אמר ליוסף שהוא גזור שאדם לא יעשה דבר במצרים ללא רשותו, ובתור משל לדבר
 הביא שתי דוגמאות: שאדם לא יכין כלי נשק ושלא ירכב על סוס בארץ מצרים ²⁵⁴⁹: (מה) ויקרא פרעה שם
 יוסף צפנת פענח פרעה קרא ליוסף בשם "צפנת פענח", האומר שיוסף מצליח לפענח דברים צפונים
 ונסתרים, כמו החלומות, ²⁵⁵⁰ ויתן לו את אסנת בת פוטי פרע כהן אן לאשה פרעה חיתן את יוסף עם

²⁵³⁸ רש"י. ספורנו: על פי דבריך ייצא העם המצרי אל הקרב, וישק היינו מלשון נשק, וכן כתב הא"ע בפירושו
 הראשון. בפירושו השני כתב הא"ע שהכוונה היא ללשון נשיקה, שכולם יכבדו את כל גזירותיו של פרעה.

²⁵³⁹ רש"י.

²⁵⁴⁰ רשב"ם.

²⁵⁴¹ אונקלוס. ספורנו: תראה ותתבונן היות ונתתי לך תפקיד גדול להיות אחראי על כל ארץ מצרים.

²⁵⁴² רש"י. רמב"ן: טבעת המלך היא החותמת של המלך, וכדי לחתום על מסמכים יש צורך בטבעת המלך.

²⁵⁴³ כך פירש רש"י "שש" בשמות כה', וכאן פירש רש"י שבגדים אלה הם בגדים חשובים.

²⁵⁴⁴ רש"י. רשב"ם: כל דבר שפרוס על גופו של אדם נקרא "רביד".

²⁵⁴⁵ רמב"ן. רש"י: הכוונה היא למרכבה שהלכה בצמוד למרכבת פרעה.

²⁵⁴⁶ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני בשם מדרש אגדה כתב שהכוונה היא שיוסף היה אב בחכמה ורך

בשנים ודעה שנייה בחז"ל שהכוונה היא שכולם היו באים אליו ואומרים לו שיברכו אותו כדי שימלא את

מבוקשם. א"ע: אברך מלשון כריעת ברכיים. רשב"ם: הכוונה היא לאב למלך, כלומר, שר אצל המלך.

²⁵⁴⁷ אונקלוס + ספורנו.

²⁵⁴⁸ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא שפרעה נמצא במדרגת מלוכה גבוהה משל יוסף. א"ע: הכוונה היא שפרעה הוא

המלך ורק ליוסף מותר שיהיו דברים שברשותו, לעומת שאר מצרים שאסור להם להחזיק רכוש.

²⁵⁴⁹ אונקלוס. רשב"ם: הכוונה היא שאף אחד לא ירים את ידו או רגלו כדי לעשות דבר שררה בכל מצרים מבלי

רשותו של יוסף. א"ע: הכוונה היא שאף אחד לא יוכל ללכת בלי רשותו של יוסף, ובפירושו השני כתב שזהו דרך

משל.

²⁵⁵⁰ רש"י. אמנם רש"י כתב שבכל התנ"ך לא מופיע שוב המילה פענח, ואילו הרשב"ם כתב שכל השם הזה הוא

לשון מצרי. א"ע כתב שזוהי מילה בעברית שיש לה שורש מרובע פ.ע.נ.ח. רמב"ן: המילה היא בעברית, אלא

שפרעה שאל את יוסף איך אומרים זאת בעברית או שפרעה עצמו ידע את לשון הקודש, שהרי ארץ כנען הייתה

קרובה מאוד אל פרעה. (וגם אצל בתיא מצאנו שקראה למשה בלשון שמתאים ללשון עברית, ומכאן שידעה

לשון זו).

אסנת שהייתה בתו של פוטיפרע שהיה שר בעיר שנקראה "און",²⁵⁵¹ ויצא יוסף על ארץ מצרים שמו של יוסף התפרסם בכל ארץ מצרים²⁵⁵²: (מו) וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בַּעֲמֹדוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם יוֹסֵף הָיָה בֶן שְׁלוֹשִׁים שָׁנָה בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עֹמֵד לִפְנֵי פַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם,²⁵⁵³ וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלְּפָנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם יוֹסֵף יָצָא מִלְּפָנֵי פַרְעֹה וְהִתְחִיל לְהִסְתַּבֵּב בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, כְּדִי לְהַכִּין אֶת כָּל הָאָרֶץ לְרַעֵב שְׁעֵתִיד לְהִגִּיעַ לְאַחַר שֶׁבַע שָׁנֹת הַשְּׁבַע²⁵⁵⁴: (מז) וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שָׁנֵי הַשְּׁבַע לְקֹמְצִים בְּמַהֲלֵךְ שֶׁבַע שָׁנֹת הַשְּׁבַע, כִּינְסוּ תוֹשְׁבֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל הַתְּבוּאָה אֶל תּוֹךְ מַחְסְנֵי גְדוּלִים²⁵⁵⁵: (מח) וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֲכָל שְׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם יוֹסֵף אֶסֶף כְּמַעַט אֶת כָּל הָאוֹכֵל שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם בְּמִשְׁךְ שֶׁבַע שָׁנֹת הַשְּׁבַע,²⁵⁵⁶ וַיִּתֵּן אֲכָל בְּעָרִים יוֹסֵף אֶגֶר אֶת הָאוֹכֵל שֶׁהוּא אֶסֶף לְתוֹךְ עָרֵי מִצְרַיִם, אֲכָל שְׂדֵה הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ לְכָל עִיר הַכְּנִיס יוֹסֵף אֶת הָאוֹכֵל מֵהַשְּׂדוֹת שֶׁסְּבִיבָה²⁵⁵⁷: (מט) וַיַּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר יוֹסֵף כִּינֵס וְאֶגֶר הֵרְבָה מְאֹד תְּבוּאָה,²⁵⁵⁸ כְּחֹזֶל הַיָּם הֵרְבָה מְאֹד הַתּוֹרָה מִדְּמָה אֶת רִיבּוּי הַתְּבוּאָה שֶׁאֶסֶף יוֹסֵף לְגִרְגֵרֵי הַחֹל שֶׁנִּמְצְאוּ עַל שַׁפַּת הַיָּם: כֶּשֶׁם שֶׁשֵּׁנִס הֵרְבָה מְאֹד גִּרְגֵרֵי חוֹל עַל שַׁפַּת הַיָּם, כֵּךְ יוֹסֵף אֶגֶר הֵרְבָה מְאֹד תְּבוּאָה,²⁵⁵⁹ עַד כִּי חָדַל לְסַפֵּר כִּי אֵין מְסַפֵּר יוֹסֵף הַצְּלִיחַ לְאֶגֶר כָּל כֵּךְ הֵרְבָה תְּבוּאָה, עַד שֶׁהָאָדָם שֶׁהָיָה מְמוֹנָה מְטַעֲמוֹ שֶׁל יוֹסֵף עַל סְפִירַת הַתְּבוּאָה הַפְּסִיק לְסַפֹּר אֶת הַתְּבוּאָה שֶׁנִּאֲסַפָּה, הַיּוֹת וְכֹבֵר לֹא הָיָה נִיתֵן לְסַפֹּר אֶת הַתְּבוּאָה מְרֹב תְּבוּאָה שֶׁנִּאֲסַפָּה²⁵⁶⁰: (נ) וְלִיּוֹסֵף יָלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרְם תְּבוּאָה שְׁנַת הָרָעֵב לִיּוֹסֵף נוֹלְדוּ שְׁנֵי בָנִים לִפְנֵי שְׁבָאוֹ שָׁנֹת הָרַעֵב לְמִצְרַיִם,²⁵⁶¹ אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אֶסְנַת בַּת פּוֹטִיפֵר פַּרְעֹה בְּהֵן אֹן שְׁנֵי הַבָּנִים שֶׁנוֹלְדוּ לִיּוֹסֵף הֵם שְׁנֵי בָנִים שֶׁיִּלְדָה לוֹ אֶסְנַת שֶׁהָיָה אֶסְנַת, בְּתוֹ שֶׁל פּוֹטִיפֵרע כֵּהן אֹן: (נא) וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שְׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה יוֹסֵף קָרָא אֶת שְׁמוֹ שֶׁל בְּנוֹ הַבְּכוֹר בְּשֵׁם "מְנַשֶּׁה", כִּי נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת

²⁵⁵¹ רשב"ם, ולפי רשב"ם אין פוטיפרע פוטיפר. רש"י כתב שפוטיפרע הוא פוטיפר אלא שנקרא פוטיפרע לאחר שהסתרס, לפי שחמד את יוסף למשכב זכר. רמב"ן בדעת חז"ל שהביא רש"י: לאחר שפוטיפר הסתרס, והיו צוחקים עליו, פירש לבית הע"ז. בסוף דבריו כתב כמו הרשב"ם שכהן היינו מלשון שררה, ולא דווקא עבודה לשם אל. א"ע: כהן און היינו כהן שהיה משמש לפני אל, והסתפק אם הכוונה היא לע"ז או לשם ה'.
²⁵⁵² א"ע. ספורנו: הכוונה היא ששמו של יוסף יצא באופן שהוא יהיה שליט על כל ארץ מצרים.
²⁵⁵³ אונקלוס. רשב"ם: גיל שלושים הוא גיל שראוי למלוכה.
²⁵⁵⁴ ספורנו.

²⁵⁵⁵ אונקלוס. רש"י: כל קומץ קטן של תבואה היו אוצרים בתוך המחסנים. רשב"ם: במשך שבע שנות השבע "נעשתה הארץ", הוציאה הרבה תבואה. ספורנו: כל שיבולת עשתה הרבה יותר תבואה, כך שבקנה אחד היה קומץ של שיבולים.

²⁵⁵⁶ רמב"ן + אונקלוס + א"ע. פירשנו לפי הא"ע שיוסף אסף כמעט את כל האוכל, אך לא ניתן לומר שאסף ממש את כל האוכל, שהרי תושבי מצרים היו מתים ברעב לולי היה להם קצת אוכל. אמנם הרמב"ן פירש שבהתחלה יוסף אסף את כל האוכל אליו, ואת האוכל הזה הוא חילק בין התושבים. אולם, הרמב"ן הסתפק האם הכוונה היא שיוסף שילם תמורת האוכל שצבר, אלא ששילם על האוכל מחיר זול, או שלקח בכח את האוכל בזכות זה שהוא עתיד לחלק את האוכל אח"כ בשנים הקשות יותר.

²⁵⁵⁷ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שיוסף ממש הניח אדמה מהארץ לתוך האוכל, כדי לשמר אותו.
²⁵⁵⁸ אונקלוס.

²⁵⁵⁹ אונקלוס.

²⁵⁶⁰ רש"י. אה"ח: למרות שהיו צריכים להפריש חמישית מהתבואה, וממילא לכאורה היו חייבים לספור את התבואה, הרי שהם היו מחלקים את ערמות התבואה לחמש, אך לא היו מתעכבים כדי לספור אותם. ספורנו: לא היה ניתן להעריך את התבואה שהיה.

²⁵⁶¹ אונקלוס. רש"י: מכאן שאסור לאדם לשמש מיטתו בשנות רעבון. כלי יקר: אם יוסף היה קורא לבנו אפרים בשנות הרעב, היה משמע שהכוונה היא שה' הפרה את יוסף בכל האוכל למרות שבשאר הארץ היה רעב. עכשיו, כשהתורה אומרת שבניו של יוסף נולדו לפני שנות הרעב, הכוונה באפרים היא שה' הפרה את יוסף, ובכך קיים לפי ב"ש מצוות פריה ורביה. רשב"ם: התורה אומרת לאחר מכן שיעקב ירד למצרים בשנה שניה של הרעב, וכך יוצא שאפרים ומנשה נולדו לפני רעב, ולכן הם נכללים בגדר שאר השבטים לעניין נחלה, אל לאחר שנות הרעב, נולדו ליוסף בנים נוספים, אלא שהם לא נחשבים כשבטים לעניין נחלה.

כָּל עַמְלֵי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי (הסיבה שיוסף קרא את שם בנו הבכור בשם מנשה היא מכיוון ש-) יוסף אמר בשעה שנוולד לו בנו הבכור שה' השכיח ממנו את כל הייסורים שעברו עליו ואת השנאה שהייתה לו בבית אביו. יוסף אמר שבהולדת בנו הבכור הוא מתנחם מכל הצרות שעברו עליו וכן מהשנאה והקנאה שהיו בבית אביו²⁵⁶²: (נב) וְאֵת שֵׁם הַשְּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם וְאֵת שֵׁם הַשְּׁנִי שֶׁהוּלִידָה לוֹ אֶסְנַת, קָרָא יוֹסֵף בְּשֵׁם "אפרים", כִּי הִפְרִנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי (הסיבה שיוסף קרא את שם בנו השני בשם אפרים היא מכיוון ש- (ה' הפרה אותי, הרבה אותי, בארץ שבה שועבדתי, בארץ מצרים²⁵⁶³: (ג) וְתַחֲלִינָה שְׁבַע שָׁנֵי הַשְּׁבַע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁבַע שְׁנוֹת הַשְּׁבַע שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַסְּתִימוֹ²⁵⁶⁴: (נד) וְתַחֲלִינָה שְׁבַע שָׁנֵי הָרָעָב לְבֹאֵת בְּאֶשֶׁר אָמַר יוֹסֵף לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ שֶׁבַע שְׁנוֹת הַשְּׁבַע, הַתְּחִילוּ שֶׁבַע שְׁנוֹת הָרָעָב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יוֹסֵף בְּשֶׁעָה שֶׁפָּתַר אֶת הַחֲלוּמוֹת שֶׁל פְּרַעֲהוּ, וַיְהִי רָעָב בְּכָל הָאֲרָצוֹת הַיָּבֵשׁ בְּכָל הָאֲרָצוֹת שֶׁהָיוּ מִסְבִּיב לְאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לֶחֶם וְרַק בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה אוֹכֵל, הַיּוֹת וְיוֹסֵף אָסַף אֶת הָאוֹכֵל בְּמַהֲלַךְ שֶׁבַע שְׁנוֹת הַשְּׁבַע²⁵⁶⁷: (נה) וְתָרַעַב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל תּוֹשְׁבֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם רַעֲבוּ, וַיִּצְעַק הָעָם אֶל פְּרַעֲהוּ לֵאמֹר לֶחֶם כָּל תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם צַעְקוּ לִפְנֵי פְרַעֲהוּ בְּדְרִישָׁה שִׁיתֵן לָהֶם לֶחֶם, וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהוּ לְכָל מִצְרַיִם פְּרַעֲהוּ אָמַר לְכָל תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם: לָכוּ אֵל יוֹסֵף אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ (פְּרַעֲהוּ אָמַר לְכָל תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם) תֵּלְכוּ אֵל יוֹסֵף וְתַעֲשׂוּ כְּכֹל מַה שִׁיוֹסֵף יֹאמַר לָכֶם²⁵⁷⁰: (נו) וְהָרַעַב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאֲרֶץ הָרָעַב הָיָה עַל פְּנֵי כָל הָאֲרֶץ, גַּם עֲשִׂירֵי הָאֲרֶץ נִפְגְּעוּ מֵהָרָעַב וְלֹא הָיָה לָהֶם אוֹכֵל, וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בְּיָדָם יוֹסֵף פָּתַח אֶת כָּל הַמַּחְסָנִים שֶׁבָּהֶם הָיוּ תְּבוּאָה, כְּדִי לְהִרְאוֹת לְכוֹלֵם שֶׁהוּא יָכוֹל לִפְרֹס אוֹתָם בְּמִשְׁךְ שְׁנוֹת הָרָעַב, וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם יוֹסֵף מִכַּר אֶת הַתְּבוּאָה לְתוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם, וַיַּחְזֹק הָרָעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הָרָעַב שֶׁבְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַתְּחִיזוּ יוֹתֵר²⁵⁷⁴: (נז) וְכָל הָאֲרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִמָּה לְשִׁבֹר אֵל יוֹסֵף כֹּל תּוֹשְׁבֵי הָאֲרָצוֹת

²⁵⁶² דעת מקרא.

²⁵⁶³ אונקלוס.

²⁵⁶⁴ אונקלוס.

²⁵⁶⁵ אונקלוס, ועיין ברמב"ן פסוק כז, שרק כאשר התחילו שבע שנות הרעב, התברר שיוסף צדק בפתרון החלומות שפתר.

²⁵⁶⁶ א"ע.

²⁵⁶⁷ רשב"ם.

²⁵⁶⁸ אונקלוס. רש"י: הרקיבה תבואתם שאצרו.

²⁵⁶⁹ אונקלוס.

²⁵⁷⁰ אונקלוס. רש"י: טענת המצרים הייתה שכאשר הם באו ליוסף כדי לקבל ממנו אוכל, היה יוסף דורש מהם למול עצמם, וכאשר הם באו להתלונן לפני פרעה על דרישתו של יוסף, שאל אותם פרעה מדוע הם עצמם לא אגרו מזון, והם ענו לו שהם באמת אגרו, אלא שהתבואה הרקיבה. פרעה ענה לתושבי מצרים שמכאן שעליהם לעשות ככל מה שיאמר להם יוסף, שהרי יוסף גזר על התבואה שתרכיב, ועכשיו הוא יכול לגזור על כל תושבי מצרים למות.

²⁵⁷¹ רש"י.

²⁵⁷² אונקלוס + ספורנו. רמב"ן: יוסף פתח את המחסנים רק כאשר באמת נגמר האוכל במצרים ולא כאשר באו תושבי מצרים להתלונן לפני פרעה שזה היה עוד לפני שנגמר האוכל במצרים. אוה"ח: הסיבה שיוסף פתח את כל האוצרות היא כדי לבדוק אילה מאכלים למכור ראשון בגלל שהם יחזיקו מעמד פחות זמן. הסבר נוסף שכתב הוא שיוסף דאג לפתוח בכל עיר את המחסן שלו כדי שתושבי מצרים לא יצטרכו לטרוח בחיפוש אוכל וגם שלא ייכנסו לבהלה שאין להם אוכל.

²⁵⁷³ אונקלוס. א"ע: פירוש הדבר הוא שיוסף נתן שבר למצרים.

²⁵⁷⁴ אונקלוס. ספורנו: הכוונה היא שהיו חסרים סוגים נוספים של דברי מאכל ולא רק לחם.

שהיו סמוכות למצרים, באו אל יוסף שהיה במצרים כדי לקנות אוכל,²⁵⁷⁵ **כִּי חִזַּק הָרָעַב בְּכָל הָאָרֶץ** (הסיבה שתושבי כל הארצות באו אל יוסף כדי לקנות אוכל היא מכיוון ש-) הרעב התחזק בכל הארצות, גם מחוץ לארץ מצרים:

בראשית פרק מב

(א) **וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם** יעקב ראה שבמצרים מוכרים תבואה,²⁵⁷⁶ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו** יעקב אמר לבניו: **לָמָּה תִּתְרָאוּ** למה שתהיו כחושים וחלשים מהרעב²⁵⁷⁷: (ב) **וַיֹּאמֶר** יעקב ממשיך בדבריו אל בניו: **הֲיֵה שְׂמֵעֵתִי כִּי יֵשׁ שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם** אני (יעקב) שמעתי שבמצרים מוכרים תבואה,²⁵⁷⁸ **רְדוּ שָׂמָּה וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשֵּׁם** תרדו למצרים ותקנו לנו שם תבואה,²⁵⁷⁹ **וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת** וכך, על ידי שתקנו לנו תבואה במצרים, אנחנו נחיה ולא נמות²⁵⁸⁰: (ג) **וַיֵּרְדוּ אָחִי יוֹסֵף עֲשָׂרָה לְשָׁבֵר בָּרַ מִמִּצְרַיִם** עשרה מאחי יוסף (חוץ מבנימין כפי שנראה בהמשך) ירדו כדי לקנות תבואה במצרים²⁵⁸¹: (ד) **וְאֵת בְּנֵימִין אָחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח יַעֲקֹב אֵת אָחִיו** את בנימין, אחי יוסף מאמו, לא שלח יעקב יחד עם שאר אחיו,²⁵⁸² **כִּי אָמַר פֶּן יִקְרָאנוּ אֶסּוֹן** (הסיבה שיעקב לא שלח את בנימין יחד עם שאר אחיו היא מכיוון ש-) יעקב פחד שבנימין ימות בדרך²⁵⁸³: (ה) **וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשָׁבֵר בְּתוֹךְ הַבָּאִים** בני יעקב באו למצרים בתוך קבוצות האנשים שהיו באות לקנות אוכל במצרים,²⁵⁸⁴ **כִּי הָיָה הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** (הסיבה שהיו באים הרבה אנשים

²⁵⁷⁵ תרגום יונתן + רש"י.

²⁵⁷⁶ אונקלוס. רש"י: ראה בספקלריא שעדיין יש לו שבר במצרים, אלא שלא הייתה זו נבואה של ממש. א"ע:

הכוונה היא למעין רגש שהיה ליעקב.

²⁵⁷⁷ רש"י בפירושו השלישי. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שיעקב שאל את בניו למה שיראו עצמם לפני בני עשיו וישמעאל כאילו שהם שבעים, שהרי באותה שעה עדיין היה להם תבואה. בפירושו השני (שנמצא בסוגריים) פירש שהכוונה היא למה שכולם יסתכלו עליכם ותמהים על כך שאין אתם מבקשים תבואה. הרמב"ן הקשה על פירושו הראשון של רש"י: הרי בני עשיו וישמעאל כבר לא נמצאים בארץ כנען בשעה שיעקב מדבר עם בניו, ומדוע שלא יראו עצמם שבעים בפני יושבי הארץ? ענה על כך שיייתכן שהיו בני ישמעאל ועשיו עוברים דרך ארץ כנען כדי לקנות אוכל במצרים, ואם הם יחשבו שיש ליעקב תבואה, הם יבואו אל ביתו כדי לאכול איתו את התבואה. בפירושו שלו עצמו, שכתב עליו שזהו פירוש נכון, כתב שהכוונה היא למה שיתראו במקום הזה, אלא עליהם ליסוע למצרים מיד כדי לקנות אוכל. ספורנו: למה שתביטו זה אל זה וכל אחד יצפה שהשני ירד לקנות אוכל במצרים. א"ע בפירושו הראשון פירש כרש"י ובפירושו השני כתב שהכוונה היא שיעקב שאל את בניו למה שיריבו זה עם זה.

²⁵⁷⁸ אונקלוס.

²⁵⁷⁹ אונקלוס. רש"י: רד"ו רמז ל210 שנים שבהם ישראל היו משועבדים למצרים.

²⁵⁸⁰ אוה"ח: סיבת הכפילות "ונחיה ולא נמות" היא כדי לומר שאם הם לא יעשו כן וימותו, הרי הם מתחייבים בכך גם בידי שמים. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שאם הם יצליחו להשיג הרבה תבואה הרי שהם יחיו בשפע, ואם הם יצליחו להשיג רק מעט תבואה, הרי שהם לפחות לא ימותו.

²⁵⁸¹ אונקלוס. רש"י: הסיבה שהם מתוארים כאחי יוסף ולא כבני יעקב היא כדי לומר שעכשיו הם כבר התחרטו על מכירתו של יוסף, והם החליטו להתנהג עם יוסף כאחים ולפדות אותו בכל סכום כסף שבעולם. כמו"כ כתב שהסיבה שהתורה פירטה שירדו למצרים רק עשרה אחים, למרות שהדבר ברור מאליהם שאם בנימין לא ירד, יש רק עשרה אחים, כדי לומר לנו שלעניין האהבה והשנאה לא היה דעת כולם שווה, יש מהאחים שאהבו את יוסף יותר ויש שממש שנאו אותו. אוה"ח: הכוונה היא שכל העשרה אחים הלכו כדי לעזור אחד לשני, שהרי בשנות רעב יש סכנה יותר גדולה שינסו להרוג אותם. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שיוסף היה מוכר לפי מספר האנשים שהיו באים לפניו, הן כדי לשמור שאנשים לא יתחילו לספסר באוכל והן כדי שכך יבואו אליו כל האחים יחד.

²⁵⁸² אונקלוס.

²⁵⁸³ אונקלוס. רש"י: בבית לא היה בנימין מת, לפי שהשטן מקטרט בשעת סכנה.

²⁵⁸⁴ אונקלוס. רש"י: הסיבה לכך היא מכיוון שיעקב ציווה את בניו שלא כולם ייכנסו בפתח אחד כדי שלא תשלוט בהם עין הרע.

למצרים היא מכיוון ש-) בארץ כנען היה רעב, והאנשים היו מוכרחים לרדת למצרים כדי לקנות אוכל²⁵⁸⁵:
 (ו) וְיֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאָרֶץ יוֹסֵף הוּא שֶׁשָׁלַט עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם,²⁵⁸⁶ הוּא הַמְּשָׁבִיר לְכָל עַם הָאָרֶץ וְכֵן
 היה יוסף האדם המחליט כמה תבואה למכור לתושבים של כל ארץ וארץ. כל אדם שרצה לבוא לקנות
 תבואה, היה צריך לעבור קודם אצל יוסף ולהיחקר על ידו, ואז, יוסף היה מחליט כמה תבואה למכור
 לאותו אדם והפקידים היו מבצעים את המכירה עצמה,²⁵⁸⁷ וַיָּבֵאוּ אֶחָיו יוֹסֵף אֲחִיו שֶׁל יוֹסֵף בָּאוּ לִפְנֵי
 יוֹסֵף,²⁵⁸⁸ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ אֲפִים אֶרְצָה אֲחִי יוֹסֵף הֵיוּ עַל הָאָרֶץ²⁵⁸⁹: (ז) וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת
 אֶחָיו וַיִּכְרַם יוֹסֵף רָאָה אֶת אֲחִיו וְהִכִּיר אוֹתָם,²⁵⁹⁰ וַיִּתְנַבֵּר אֲלֵיהֶם יוֹסֵף הִתְנַהַג עִם אֲחִיו כְּאִדָּם זֶר,²⁵⁹¹
 וַיְדַבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת בְּגִלְל שִׁיוֹסֵף הִתְנַהַג עִם אֲחִיו כְּאִדָּם זֶר, הוּא גַם דִּבֶּר אִיתָם דְּבָרִים קְשִׁים,²⁵⁹² וַיֹּאמְרוּ
 אֲלֵהֶם יוֹסֵף שָׁאַל אֶת אֲחִיו: מֵאֵינָן בָּאתֶם מֵהֵיכָן בָּאתֶם לְמִצְרַיִם, וַיֹּאמְרוּ אֲחִי יוֹסֵף עֲנֵנוּ לְיוֹסֵף: מֵאֵינָן
 כִּנְעָן לְשֹׁבֵר אֶכְלָ בָּאנוּ מֵאֵינָן כִּנְעָן כְּדִי לְקַנּוֹת אוֹכְל²⁵⁹³: (ח) וַיִּכְרַם יוֹסֵף אֶת אֶחָיו יוֹסֵף הִכִּיר אֶת אֲחִיו,
 הֵיוּת וְהֵם הֵיוּ דוֹמִים בְּמִרְאָה לֵאמֹר שֶׁהֵם נִרְאוּ לִפְנֵי שִׁיוֹסֵף עֹזֵב אוֹתָם,²⁵⁹⁴ וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ וְאֵילוּ הָאֲחִים שֶׁל
 יוֹסֵף לֹא הִכִּירוּ אֶת יוֹסֵף, לִפִּי שֶׁכֹּאשֶׁר הָאֲחִים מָכְרוּ אֶת יוֹסֵף, עֲדִיין לֹא גָדַל לוֹ זָקָן, וְאֵילוּ עֲכָשִׁיו, לְאַחַר
 שֶׁכָּבַר גָּדַל לְיוֹסֵף הַזָּקָן, הוּא הִיָּה נֹרָאָה שׁוֹנָה מִמָּה שֶׁהִיָּה נֹרָאָה בְּשַׁעָה שֶׁהָאֲחִים מָכְרוּ אוֹתוֹ²⁵⁹⁵: (ט) וַיִּזְכֹּר
 יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם יוֹסֵף זָכַר אֶת הַחֲלֻמוֹת שֶׁחָלַם עַל אֲחִיו וְרָאָה שֶׁהַחֲלֻמוֹת מֵתְקַיְימִים
 עֲכָשִׁיו עַל יְדֵי שֶׁהָאֲחִים הִשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ,²⁵⁹⁶ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יוֹסֵף אָמַר לְאֲחָיו: מְרַגְלִים אַתֶּם אֲתָם מֵרְגָלִים אֶת
 הָאָרֶץ, לְרָאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בָּאתֶם (וְהִסִּיבָה שְׁבֵאתֶם מֵאֵינָן כִּנְעָן אֵינָה כְּדִי לְקַנּוֹת אוֹכְל, אֵלָּא) בָּאתֶם

²⁵⁸⁵ רש"י. ספורנו: הבאים למצרים היו באים בחבורות של אנשים כדי להינצל מהלסטים שהיו בדרכים בשנות הרעב.
²⁵⁸⁶ אונקלוס.
²⁵⁸⁷ רמב"ן. בשם חז"ל כתב מדרש שיוסף ציווה לסגור את כל המחסנים בכל הערים ורק הוא היה משחרר תבואה ממחסן אחד.
²⁵⁸⁸ אונקלוס.
²⁵⁸⁹ רש"י.
²⁵⁹⁰ אונקלוס. ספורנו: אין הכוונה שיוסף הכיר את כל אחד מאחיו, אלא הכוונה היא שיוסף הכיר באופן כללי שקבוצת האנשים העומדת מולו היא אחיו.
²⁵⁹¹ רש"י. ספורנו: יוסף שינה ממנהגו ובמקום לדבר בענווה כמו שדיבר בד"כ, הרי שעכשיו הוא דיבר עם אחיו דברים קשים. רמב"ן: בגלל שיוסף פחד שאחיו יכירו אותו, הוא שינה את עצמו באופן שאחיו לא יכירו אותו, והוא התחפש קצת. בפירושו השני פירש כרש"י.
²⁵⁹² רש"י.
²⁵⁹³ אונקלוס.
²⁵⁹⁴ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שעכשיו יוסף כבר הכיר מיהו כל אחד מהאחים.
²⁵⁹⁵ רש"י. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שיוסף ריחם על אחיו כשמסרו אותו בידו, אך הם לא הכירו ולא ריחמו עליו בשעה שהם מכרו אותו (ולפי"ז מובן מדוע התורה חוזרת פעם שנייה כדי לציין שיוסף הכיר את אחיו). רמב"ן: לאחר שהאחים ענו ליוסף שהם באו מארץ כנען, היה יוסף בטוח שהוא מכיר את אחיו. רשב"ם: שני דברים נוספים מנעו מהאחים מלהכיר את יוסף: בגדי המלכות שלבש, וגם שלא הכירו את קולו, כיוון שהיה מתרגמן שהיה עומד ביניהם.
²⁵⁹⁶ עפ"י רש"י. לפי רש"י פתרון החלומות התחילו להתקיים כבר עכשיו. רמב"ן סובר שהחלומות עוד לא התקיימו, וכדי שהחלומות יתקיימו, התנכר יוסף אל אחיו עד שהחלומות כן יתקיימו, וכך גרם לכך שהאחים ויעקב ישתחוּו לו כדברי החלום, וממילא מובן גם מדוע לא שלח יוסף אל אביו שהוא חי, כדי שהחלומות יתקיימו. הכלי יקר כתב שהסיבה שיוסף לא הודיע לאביו שהוא חי היא משום שחשב שבשמים לא גילו את דבר חיותו ליעקב כדי שיעקב יענש במשך עשרים ושתיים שנה על כך שלא כיבד את אביו.

כדי לראות את "גילוי הארץ", את נקודות התורפה של הארץ ולראות מהיכן ניתן לכבוש את הארץ²⁵⁹⁷: (י) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַחֵיו שֶׁל יוֹסֵף אִמְרוּ לְיוֹסֵף: לֹא אֲדַנִּי אֲדוֹנִי! אֵל תֹּאמֶר שֶׁאֲנַחְנוּ מֵרְגָלִים,²⁵⁹⁸ וְעַבְדֶּיךָ בָּאוּ לְשֶׁבֶר אֶכֶל אֲנַחְנוּ עַבְדֶּיךָ וְרַק בָּאוּ לְקִנּוּת תְּבוּאָה²⁵⁹⁹: (יא) כָּלֵנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ אֲנַחְנוּ כּוֹלְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד, אֲנַחְנוּ כּוֹלְנוּ אַחִים וְלִכְן אֲנַחְנוּ הוֹלְכִים יַחַד, וְאִינְנוּ הוֹלְכִים בִּיחַד בְּגַלְל שֶׁאֲנַחְנוּ מֵרְגָלִים,²⁶⁰⁰ בְּנֵים אֲנַחְנוּ אֲנַחְנוּ מִדְּבָרִים אִמֶּת וְאִינְנוּ מִשְׁקָרִים,²⁶⁰¹ לֹא הָיוּ עַבְדֶּיךָ מֵרְגָלִים אֲנַחְנוּ עַבְדֶּיךָ, וּמַעוֹלָם לֹא הָיוּ מֵרְגָלִים, וְלִכְן גַּם עַכְשֵׁיו אֵין שׁוֹם סִיבָה לְטַעוֹן עֲלֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מֵרְגָלִים²⁶⁰²: (יב) וַיֹּאמְרוּ אֵלָהֶם יוֹסֵף אִמְרוּ לְאִחֵינוּ: לֹא אֵין הַדְּבָר כְּמוֹ שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים, וְאִינְכֶם בְּאִמֶּת אַחִים,²⁶⁰³ כִּי עָרוֹת הָאָרֶץ בָּאתֶם לְרִאיוֹת אֲלֵינוּ בְּאִמֶּת לְרִאיוֹת אֲתֶם לְרִאיוֹת אֵת בְּאִמֶּת לְרִאיוֹת אֵת נְקוּדוֹת הַתּוֹרְפָה שֶׁל הָאָרֶץ, וְרַק הַמִּצְאָתֶם סִיפּוֹר כִּי־סוּי שֶׁאַתֶּם אַחִים²⁶⁰⁴: (יג) וַיֹּאמְרוּ אַחֵי יוֹסֵף אִמְרוּ לְיוֹסֵף: שְׁנַיִם עֶשֶׂר עַבְדֶּיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד בְּאָרֶץ כְּנַעַן אֲנַחְנוּ עַבְדֶּיךָ הֵנּוּ שְׁנַיִם עֶשֶׂר אַחִים שְׁכּוֹלְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד שְׁמֵתְגוֹרֵר בְּאָרֶץ כְּנַעַן,²⁶⁰⁵ וְהִנֵּה הִקְטַן אֶת אַבְיָנוּ הַיּוֹם וְהָאֵם הִקְטַן שֶׁלֵנוּ נִמְצָא יַחַד עִם אַבְיָנוּ בְּאָרֶץ כְּנַעַן,²⁶⁰⁶ וְהָאֵתְּ אֵינְנוּ וְאֵילוּ הָאֵם הַשְּׁנַיִם אֵינְנוּ, אֵינְנוּ יוֹדְעִים הִיכָן הוּא נִמְצָא²⁶⁰⁷: (יד) וַיֹּאמְרוּ אֵלָהֶם יוֹסֵף אִמְרוּ לְאִחֵינוּ: הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מֵרְגָלִים אַתֶּם הַדְּבָר שֶׁאֲמַרְתִּי עֲלֵיכֶם שֶׁאַתֶּם מֵרְגָלִים הוּא דְבַר נְכוֹן²⁶⁰⁸: (טו) בְּזֹאת תִּבְחָנוּ אֲתֶם תִּיבְחָנוּ בְּמִבְחָן הַבָּא כְּדֵי לְבַרֵר אִם אַתֶּם מֵרְגָלִים אוֹ לֹא,²⁶⁰⁹ חֵי פְרַעְיָה אִם תִּצְאוּ מִזֶּה אֲנִי (יוֹסֵף) נִשְׁבַּע בְּחַיֵּי שֶׁל פְּרַעְיָה שֶׁאַתֶּם לֹא תִצְאוּ מֵהַמְּקוֹם הַזֶּה. (כִּאֲשֶׁר יוֹסֵף הָיָה נִשְׁבַּע לְשֶׁקֶר, הוּא הָיָה נִשְׁבַּע בְּחַיֵּי שֶׁל פְּרַעְיָה, וְכֹאן, כִּיּוֹן שִׁידַע

²⁵⁹⁷ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא שהם באו לראות את הפרצות שיש בחומות. ספורנו: באתם לראות אם יש לנו בארצנו מספיק אוכל, שהרי מי שבא לקנות אוכל אינו בא עם עשרה אנשים. הכלי יקר מחלק בין טענת מרגלים אתם לטענת ערוות העארץ באתם לראות ובפסוק יב' הוא מפריד את הטענות אחת מהשנייה. בדבר הסיבה שיוסף היה יכול לחשוב שאחיו הם מרגלים כתב הרשב"ם שהסיבה היא מכיוון שהם נשאר דבוקים יחד ולא התפצלו. רמב"ן כתב שיוסף אמר לאחיו שאדם שבא לקנות אוכל אינו מגיע עם בגדים כאלה מפוארים, אלא הוא שולח את עבדיו. כלי יקר: יש שני סוגי ריגול: באנשים ובארץ, וכנגד הריגול באנשים אמר יוסף לאחיו שהם מרגלים, וכנגד ריגול הארץ אמר שהם באו לראות את כרוות הארץ.

²⁵⁹⁸ רש"י.

²⁵⁹⁹ אונקלוס.

²⁶⁰⁰ אונקלוס + רשב"ם. רש"י: נצנצה בהם רוח"ק והם כללו את יוסף איתם. ספורנו: לא היינו מרגלים, לא היו נותנים לבני משפחה אחת את אותה המשימה. רמב"ן: אבינו שלח אותנו כולנו יחד כדי שלא ניפרד זה מזה וא"כ בוודאי שאיננו מרגלים. הסבר נוסף שכתב הרמב"ן הוא שאחי יוסף אמרו ליוסף שהוא יכול לברר עליהם שהם בני צדיק ושהם כולם ממשפחה אחת.

²⁶⁰¹ רש"י. א"ע: נחנו היא המילה האמיתית והא' רק התווספה אח"כ. ספורנו: אנחנו כנים בכל מה שאנחנו עוסקים.

²⁶⁰² ספורנו. אה"ח: אנחנו לא היינו מרגלים בשעה שירדנו לארץ מצרים, לא התכוונו לרגל בכלל על מצרים.

²⁶⁰³ ספורנו.

²⁶⁰⁴ ספורנו. רש"י: נכנסתם דרך שערי העיר בשערים נפרדים ולא נכנסתם בשער אחד. רשב"ם: אם אתם אחים, מדוע לא נשאר אחד האחים עם אביכם כדי לעזור לו בשעה שאינכם כאן, ומטרתו של יוסף הייתה כדי לראות אם בנימין עדיין בחיים.

²⁶⁰⁵ אונקלוס. רש"י: בכך עונים האחים ליוסף מדוע הם נכנסו בשערי העיר הנפרדים, כדי לחפש את יוסף. ספורנו: אתה יכול לברר את הדבר.

²⁶⁰⁶ אונקלוס.

²⁶⁰⁷ אונקלוס.

²⁶⁰⁸ רש"י. עפ"י המדרש כתב שיוסף שאל את אחיו מה יעשו אם הם ימצאו את האח החסר וידרשו כופר גדול תמורתו. ענו לו האחים שהם יפדו את אותו האח. שאל אותם יוסף: מה יקרה אם יאמרו לכם שאין רוצים לשחרר את האח בעד שום הון שבעולם? ענו לו שלכך הם באו להרוג או ליהרג. אמר להם יוסף שזהו מה שאמר להם שהם באו להרוג את בני העיר, כיון שראה בגביע שלו ששניים מהם החריבו את העיר שכם. ספורנו: האח שאתם אומרים שאיננו, הוא חזר לארץ כנען כדי לומר מה ראייתם ומה הצלחתם לרגל.

²⁶⁰⁹ אונקלוס.

שהאחים הם לא באמת מרגלים, הוא נשבע בחייו של פרעה שהאחים הם אכן מרגלים, ושהם לא יצליחו לצאת ממצרים בשלום),²⁶¹⁰ **כִּי אִם בָּבוֹא אֲחֵיכֶם הַקָּטָן הַגֶּדֶה** על ידי שהאח הקטן שלכם יגיע למצרים, אנחנו נברר אם אתם באמת אחים, שהרי אם אתם אחים, האח הקטן יסכן את עצמו כדי לרדת איתכם למצרים, אך אם אתם מרגלים, המרגל הנוסף לא יסכן את עצמו ויגיע למצרים²⁶¹¹: **(טז) שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וַיִּקַּח אֶת אֲחֵיכֶם** תשלחו אחד מכם לארץ כנען כדי להביא את אחיכם הקטן,²⁶¹² **וְאִתֶּם הָאֲסָרוּ** ואתם, התשעה מכם שיישארו כאן, תיכנסו לבית הסוהר,²⁶¹³ **וַיִּבְחַנוּ דְבָרֵיכֶם הָאֵמֶת אֲתֶכֶם** וכך ייבחנו דבריכם ויתברר אם אתם באמת צודקים במה שאמרתם שאתם אחים ואינכם מרגלים,²⁶¹⁴ **וְאִם לֹא** ואם לא תביאו את אחיכם הקטן, **חֵי פְרַעְהַ כִּי מְרַגְלִים אַתֶּם** אני (יוסף) נשבע בשם פרעה שאתם מרגלים: **(יז) וַיֹּאסֶף אֲתֶם אֶל מִשְׁמַר שְׁלֹשֶׁת יָמִים** יוסף אסף את אחיו לבית הסוהר למשך שלושה ימים²⁶¹⁵: **(יח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בְּיָוֶם הַשְּׁלִישִׁי יוֹסֵף** אמר לאחיו ביום השלישי למאסרם: **זֹאת עָשׂוּ וְחַיּוּ תַעֲשׂוּ** את הדבר הבא וכך תוכלו לחיות,²⁶¹⁶ **אֵת הָאֱלֹהִים אֲנִי יֹרֵא** אני (יוסף) ירא מלפני ה', ולכן אני אתן לכם לעלות לארץ כנען ולהוליך לשם אוכל כדי לכלכל את משפחתכם שנמצאת שם²⁶¹⁷: **(יט) אִם בָּנִים אַתֶּם** אם אתם מדברים אמת, שאתם אחים ולא מרגלים,²⁶¹⁸ **אֲחֵיכֶם אֶחָד יֹאסֶר בְּבֵית מִשְׁמָרְכֶם** אח אחד מכם ייאסר בבית האסורים שאתם נמצאים בו עכשיו,²⁶¹⁹ **וְאִתֶּם לָכוּ הִבְיֵאוּ שֶׁבַר רַעְבּוֹן בְּתֵיכֶם** ואתם, תשעת האחים הנותרים, תובילו לארץ כנען את התבואה שחסרה לכם שם בבית אביכם²⁶²⁰: **(כ) וְאֵת אֲחֵיכֶם הַקָּטָן תָּבִיאוּ אֵלַי** וכאשר תחזרו לארץ כנען, תקחו משם את אחיכם הקטן ותביאו אותו אליי,²⁶²¹ **וַיֹּאמְרוּ דְבָרֵיכֶם** וכך יתאמתו הדברים שאמרתם, יתברר שהדברים שאמרתם הם נכונים ואתם באמת אחים ולא מרגלים,²⁶²² **וְלֹא תָמוּתוּ** ועל ידי שתביאו את אחיכם הקטן ויתברר שאינכם מרגלים, אתם לא תמותו. אולם, אם לא תביאו את אחיכם הקטן, אני (יוסף) אשלח אחריכם ואהרוג אתכם בארץ כנען, כיוון שיתברר הדבר שאתם באמת מרגלים,²⁶²³ **וַיַּעֲשׂוּ כֵן** האחים עשו כדברי יוסף: א. האחים השאירו אחד מהם עם יוסף. ב. האחים חזרו לארץ כנען כדי להוביל לשם את התבואה שקנו מיוסף. ג. האחים חשבו

²⁶¹⁰ רש"י.

²⁶¹¹ ספורנו. כלי יקר: על ידי שתביאו את אחיכם אנחנו נחקור ונברר האם מישהו ראה אותו מרגל.

²⁶¹² אוה"ח: האחים לא שלחו אח אחד מכיוון שהם לא רצו לצער את יעקב, וגם הם ידעו שיעקב לא ישלח את בנימין, וגם מכיוון שהם לא רצו להיפרד. כלי יקר: יוסף חשב שהאחד שיעלה לארץ כנען יהיה ראובן וכך יעשו האחים חשבון נפש ויבינו שהסיבה שראובן עולה לארץ כנען היא משום שלא היה במכירה. אלא שלאחר שיוסף אסר את אחיו במשך שלושה ימים, הוא הגיע למסקנה שחטא מכירתו התמרק לכל אחיו, ולכן הוא הוציא את כולם.

²⁶¹³ אונקלוס.

²⁶¹⁴ רש"י.

²⁶¹⁵ אונקלוס + רש"י. רמב"ן: הסיבה שיוסף אסר את אחיו היא מכיוון שהוא רצה להפחיד את אחיו, וגם כדי להראות להם שהוא ירא אלוקים ושהוא איננו רוצה שבני ביתם ימותו ברעב, וגם מכיוון שהאחים לא היו מסכימים להשאיר את אחד מהם אלא אם הם כולם יוכלו להציל את בני משפחתם שבארץ כנען.

²⁶¹⁶ אונקלוס.

²⁶¹⁷ אונקלוס + ספורנו.

²⁶¹⁸ תרגום יונתן.

²⁶¹⁹ רש"י.

²⁶²⁰ אונקלוס. רש"י: אתם תובילו את מה שקניתם כדי לכלכל את אנשי ביתכם.

²⁶²¹ אונקלוס.

²⁶²² רש"י.

²⁶²³ ספורנו.

שהם יורידו למצרים את בנימין: (כא) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו יוֹסֵף אִמְרוּ זֶה לֹזֶה: אֲבָל אֲשֵׁמִים
אֲנַחְנוּ עַל אָחֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּאֵמַת אֲשֵׁמִים עַל כֵּךְ שִׁמְכַרְנוּ אֶת יוֹסֵף,²⁶²⁴ אֲשֶׁר רָאִינוּ עֲרַת נַפְשׁוֹ בְּהַתְּחַנְּנוֹ
אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעָנוּ (אֲנַחְנוּ אֲשֵׁמִים) עַל כֵּךְ שִׁרְאִינוּ אֶת הַצָּרָה שֶׁעֲבָרָה עַל נַפְשׁוֹ כֹּאֲשֶׁר הוּא הַתְּחַנֵּן אֵלֵינוּ
שֶׁנִּרְחַם עָלָיו, אֲךָ אֲנַחְנוּ לֹא קִיבַלְנוּ אֶת דְּבָרָיו (שֶׁל יוֹסֵף) וְלֹא רִיחַמְנוּ עָלָיו,²⁶²⁵ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה
הַזֹּאת וְלָכֵן, בְּגַלְל שֶׁלֹּא רִיחַמְנוּ עַל יוֹסֵף, כֹּל הַצָּרָה הַזֹּאת בָּאָה עָלֵינוּ²⁶²⁶: (כב) וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם רְאוּבֵן עֲנֵה
לְדַבְרֵי הָאֲחִים, שֶׁאֲמָרוּ שֶׁכֹּל הַצָּרָה בָּאָה עָלֵיהֶם בְּגַלְל שֶׁהֵם הִתְאָכְזְרוּ לְיוֹסֵף,²⁶²⁷ לֵאמֹר כֵּךְ אָמַר רְאוּבֵן
לְאָחִיו: הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֵיכֶם הִרִי אֲמַרְתִּי לָכֶם בְּשַׁעַת שְׂאֵתֶם רְצִיתֶם לְהַרְגוֹת אֶת יוֹסֵף, לֵאמֹר כֵּךְ אֲמַרְתִּי
לָכֶם אִז: אֵל תִּתְחַטְּאוּ בְּיָלֵד אֶל תַּעֲשׂוּ חֲטָא בְּיָלֵד, בְּיוֹסֵף,²⁶²⁸ וְלֹא שָׁמְעַתֶּם וְאַתֶּם לֹא קִיבַלְתֶּם אֶת דְּבָרָיו
וְלֹא שָׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי,²⁶²⁹ וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ וְעַכְשָׁיו, דָּמוֹ שֶׁל יוֹסֵף נִתְּבַע מֵאֵיתָנוּ²⁶³⁰: (כג) וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי
שָׁמַע יוֹסֵף אֶת דְּבָרָיו לֹא יָדְעוּ שִׁיּוֹסֵף שׁוֹמֵעַ אֶת מַה שֶׁהֵם מְדַבְּרִים וּמְבִיֵן אֶת כֹּל מַה שֶׁהֵם אוֹמְרִים, וְלָכֵן הֵם
לֹא נִזְהָרוּ מְלֹמַר אֶת הַדְּבָרִים בְּפִנְיָו,²⁶³¹ כִּי הִמְלִיץ בִּינְתָם (הַסִּיבָה שֶׁהָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף כִּלְל לֹא הִעֲלוּ עַל
דַּעְתָּם שִׁיּוֹסֵף מְבִיֵן אֶת מַה שֶׁהֵם אוֹמְרִים הִיא) מְכִיוּן שֶׁכֹּאֲשֶׁר הִיא יוֹסֵף מְדַבֵּר עִם שָׂר הָאֲחִים, הִיא עוֹמֵד
מִתּוֹרֵגֵם וּמִתְרַגֵּם אֶת דְּבָרֵיהֶם, וְהָאֲחִים חֲשָׁבוּ שֶׁאֵם יוֹסֵף הִיא יוֹדֵעַ אֶת לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ, הוּא לֹא הִיא נֹזֶקֶת
לְמִתְרַגֵּם כְּדִי לְדַבֵּר אִיתָם²⁶³²: (כד) וַיִּסַּב מַעְלֵיהֶם יוֹסֵף הַתְּרַחֵק מֵעַט מֵאָחִיו (כְּדִי שֶׁהֵם לֹא יִרְאוּ אוֹתוֹ
בּוֹכָה),²⁶³³ וַיִּבְךְ לְאַחַר שִׁיּוֹסֵף הַתְּרַחֵק מֵאָחִיו הוּא בָכָה, כִּיוּן שֶׁהוּא שָׁמַע שֶׁהָאֲחִים הִתְחַרְטוּ עַל מְכִירְתּוֹ,²⁶³⁴
וַיֵּשֶׁב אֲלֵהֶם יוֹסֵף חֹזֵר אֶל אָחִיו, לְאַחַר שֶׁסִּיִּים לְבַכּוֹת, וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אָמַר לְאָחִיו שִׁישְׂאִירוּ אֶת אֶחָד

²⁶²⁴ רש"י.

²⁶²⁵ אונקלוס. ספורנו: העונש הוא על היותם אכזריים ושלא ריחמו עליו, למרות שליוסף הגיע למות, שהרי חל עליו דין של רודף. רשב"ם: יש כאן מידה כנגד מידה: אנחנו השלכנו את יוסף לבור, ולכן גם אנחנו נאסרים בבית השבי שהוא בור. רמב"ן: האחים הבינו שהאכזריות שהתאכזרו ליוסף היא חטא חמור יותר מהמכירה עצמה, אלא שהתורה לא סיפרה זאת בסיפור הדברים עצמו מאחת משתי סיבות: א. ברור הדבר שאדם יתחנן לאחיו שלא ימכרו אותו. ב. לקצר בסרחון השבטים שהם היו כל כך אכזריים אל יוסף והם לא שמעו לו. ג. כך דרך התורה לקצר במקום אחד ולהרחיב במקום אחר. אה"ח: הסיבה שרק עכשיו הבינו האחים שכל הצרה הזאת באה עליהם בגלל שהם מכרו את יוסף היא בגלל שכל הדברים כאן דומים מאוד למה שעשו ליוסף.

²⁶²⁶ אונקלוס.

²⁶²⁷ אה"ח: טענת ראובן כאן היא עמוקה יותר. ראובן טען שאם כל טענת האחים שבאה עליהם הצרה היא בגלל שהם היו אכזריים ליוסף, הרי שגם ראובן נכלל בתוך שאר האחים, אלא שראובן טען שהוא עצמו נקי ואינו צריך להיענש, שהרי הוא ניסה להציל את יוסף.

בדבר נסיונו של ראובן להציל את יוסף, למרות שעל פניו נראה הדבר שראובן רק רצה לזרוק את יוסף אל הבור ולא להרוג את יוסף ביד, פירש הרמב"ן לעיל בפרשת וישב שבתחילה ניסה ראובן לשכנע את אחיו שלא לעשות דבר ליוסף ורק לאחר מכן כשלא קיבלו את דבריו, הציע לזרוק את יוסף אל הבור. אה"ח פירש שכוונת ראובן הייתה להשאיר את יוסף בידי גורם שאין לו בחירה (כמו חיות) ולא בידי אדם, וכך יתברר אם החלומות יתגשמו או לא.

²⁶²⁸ אונקלוס.

²⁶²⁹ אונקלוס.

²⁶³⁰ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לדם יוסף ולדמו של יעקב (גם = ריבוי) אלא שאין הכוונה שיוסף מת, שהרי האחים נכנסו בשערי העיר הנפרדים כדי לחפש אותו. ספורנו הסביר כך את דברי ראובן: ראובן אמר לאחים שאין על יוסף דין של רודף, וכל מה שיוסף אומר הוא מעשה בגלל שהוא עדיין נער וילד קטן, ולכן עכשיו, יש תביעה על האחים על שהרגו את יוסף, שהרי לא חל עליו דין של רודף. הרמב"ן הסתפק אם הכוונה היא לדמו של יוסף, דהיינו שיוסף ממש נהרג, או שהכוונה היא שעל ידי שהם מכרו את יוסף לעבד עולם, מחשיב להם ה' את הדבר כאילו שהם שפכו את דמו של יוסף.

²⁶³¹ רש"י.

²⁶³² רש"י, וכתב שהמליץ היה מנשה בנו של יוסף.

²⁶³³ רש"י.

²⁶³⁴ רש"י. ספורנו: בכי יוסף היה בגלל שראה שהם נתונים בצרה.

האחים אצלו,²⁶³⁵ וַיִּקַּח מֵאֵתָם אֶת שְׁמֵעוֹן יוֹסֵף לִקַּח אֶת שְׁמֵעוֹן מֵתוֹךְ שָׂרֵי הָאֲחִים, כִּיּוֹן שִׁשְׁמֵעוֹן הוּא זֶה שֶׁהִשְׁלִיךְ אוֹתוֹ אֶל הַבּוֹר,²⁶³⁶ וַיֹּאסֶר אוֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם יוֹסֵף שֵׁם אֶת שְׁמֵעוֹן בְּבֵית הַסּוּהָר לְעֵינֵי הָאֲחִים, הָאֲחִים רָאוּ אֶת יוֹסֵף שֵׁם אֶת שְׁמֵעוֹן בְּבֵית הַסּוּהָר²⁶³⁷: (כה) וַיֵּצֵא יוֹסֵף צִוּוּה אֶת עַבְדּוֹ לְעֵשׂוֹת אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: (1) וַיִּמְלְאוּ אֶת בְּלִיָּהֶם בָּר לְמִלָּא אֶת הַכֹּלִים הַרִיקִים שֶׁל הָאֲחִים בַּתְּבוּאָה,²⁶³⁸ (2) וּלְהֵשִׁיב בְּסִפֵּיהֶם אִישׁ אֶל שְׁקוֹ לְחַזִּיר אֶת הַכֶּסֶף שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהָאֲחִים אֶל הַשֶּׁק שֶׁלוֹ, (3) וּלְתֵת לָהֶם צִדָּה לְדַרְךְ לְתֵת לְכָל אֶחָד מֵהָאֲחִים צִדָּה לְאֹכֹל בְּדַרְךְ, בְּנוֹסֵף לְאֹכֹל שֶׁהָאֲחִים קָנוּ,²⁶³⁹ וַיַּעַשׂ לָהֶם בֶּן הָאָדָם הַמְּמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁהָיָה אִישׁ סוּדוֹ הַחַזִּיר אֶת הַכֶּסֶף לְאֲחִים וְנָתַן לָהֶם צִדָּה לְדַרְךְ. יוֹסֵף צִוּוּה לְעֵשׂוֹת שְׁלוֹשָׁה דְבָרִים עִם אֲחָיו: א. לְתֵת לָהֶם אֶת הַתְּבוּאָה שֶׁהֵם קָנוּ, וּדְבַר זֶה צִוּוּה אֶת כָּל עַבְדָּיו. ב. לְחַזִּיר לְאֲחִים אֶת הַכֶּסֶף. ג. לְתֵת לָהֶם צִדָּה לְדַרְךְ. שְׁנֵי הַדְּבָרִים הָאֲחֵרִים נַעֲשׂוּ עַל יְדֵי אִישׁ סוּדוֹ שֶׁל יוֹסֵף כְּדִי שְׂאֵף אֶחָד אַחֵר לֹא יִידַע עַל כֵּךְ²⁶⁴⁰: (כו) וַיִּשְׂאוּ אֶת שְׂבָרָם עַל חֲמֻרֵיהֶם הָאֲחִים נִשְׂאוּ אֶת הַתְּבוּאָה שֶׁהֵם קָנוּ עַל הַחֲמוּרִים שֶׁלָּהֶם,²⁶⁴¹ וַיִּלְכּוּ מִשָּׁם הָאֲחִים הִלְכוּ מִמְּצָרִים: (כז) וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שְׁקוֹ לְתֵת מִסְּפוּא לְחֲמֹרוֹ בְּמִלּוֹן כֶּשֶׁהֲגִיעוּ הָאֲחִים לְמִלּוֹן בּוֹ יִשְׁנוּ, פָּתַח אֶחָד הָאֲחִים אֶת הַשֶּׁק שֶׁלוֹ כְּדִי לְתֵת אוֹכֹל לְחֲמוּרוֹ,²⁶⁴² וַיִּרְא אֶת כֶּסֶפוֹ וְהִנֵּה הוּא בְּפִי אֲמַתְחָתוֹ הָאֶחָד שֶׁפָּתַח אֶת שְׁקוֹ כְּדִי לְהַאֲכִיל אֶת חֲמוּרוֹ, רָאָה בְּתוֹךְ שְׁקוֹ אֶת הַכֶּסֶף שֶׁהוּא שִׁילֵם לְיוֹסֵף עַל הַתְּבוּאָה שֶׁקָּנָה²⁶⁴³: (כח) וַיֹּאמֶר אֶל אָחָיו הָאֶחָד שֶׁמִּצָּא אֶת הַכֶּסֶף בְּאֲמַתְחָתוֹ אָמַר לְשִׁמוֹנָת הָאֲחִים הָאֲחֵרִים שֶׁהָיוּ אִיתוֹ: הַיֹּשֵׁב בְּסִפֵּי הַכֶּסֶף שֶׁלִּי הוּחָזַר, וְגַם הִנֵּה בְּאֲמַתְחָתִי וְעַכְשָׁיו יֵשׁ בְּשֶׁק שֶׁלִּי גַם כֶּסֶף וְגַם אֶת הַתְּבוּאָה שֶׁקִּינִי,²⁶⁴⁴ וַיֵּצֵא לָבֶם לִיבֶם שֶׁל הָאֲחִים הַזְּדַעְזוּעַ כֶּשֶׁהֵם שָׁמְעוּ שֶׁבְּתוֹךְ שְׁקוֹ שֶׁל אֶחָד הָאֲחִים נִמְצָא הַכֶּסֶף,²⁶⁴⁵ וַיַּחְרְדוּ אִישׁ אֶל אָחָיו הָאֲחִים הִבִּיעוּ אֶת תְּמִיחָתָם אֶחָד לְשֵׁנִי,²⁶⁴⁶ לְאָמֹר כֵּךְ אָמְרוּ הָאֲחִים זֶה לִזֶּה בְּשַׁעָה שֶׁהֵם תְּמַחֶה: מַה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ מִדּוּעַ ה' גָּרַם לָכֵךְ שֶׁתְּבוּאָה עֲלֵינוּ עֲלִילָה כֹזֵאת, הִרִי הַכֶּסֶף שֶׁנִּמְצָא בְּשֶׁק רַק יִגְרוּם לָכֵךְ שִׁיעֲלִילוּ עֲלֵינוּ שֶׁלֹּא

²⁶³⁵ העמק דבר.

²⁶³⁶ רש"י, ובפירושו השני כתב שהיה זה כדי להפריד אותו מלוי כדי ששמעון ולוי לא יתחכמו להרוג אותו. א"ע: הסיבה שיוסף לקח דווקא את שמעון היא בגלל שהוא היה הגדול באחים שחטא במכירתו, שהרי ראובן לא היה שם כלל. אזה"ח הסתפק אם יוסף הוא שהחליט לקחת מהם את שמעון או שהאחים ייחדו את שמעון.
²⁶³⁷ אונקלוס. רש"י: רק לעיניהם שם יוסף את שמעון בבית הסוהר, אך מיד לאחר מכן, כשהאחים כבר הלכו, יוסף הוציא את שמעון משם והאעיל והשקה אותו.

²⁶³⁸ אונקלוס.

²⁶³⁹ רמב"ן: היה זה צעד בונה אמון כדי להראות שאם הם יורידו את בנימין, הוא לא יעשה להם דבר.

²⁶⁴⁰ העמק דבר. אזה"ח כתב אפשרות נוספת שמילוי הכלים היה בפרהסיא ואילו החזרת הכסף נעשה בצנעה.

²⁶⁴¹ אונקלוס.

²⁶⁴² רש"י, וכתב שהכוונה היא ללוי שנשאר יחיד מבן זוגו שמעון שנשנאר במצרים. א"ע כתב שהכוונה היא לראובן שהיה הבן הבכור. רמב"ן: הסיבה שרק אחד האחים פתח את שקו כדי להאכיל את חמורו היא בגלל ששאר האחים הסתפקו בהאכלת החמורים תבן. בשם אונקלוס כתב שכל האחים רוקנו את השקים, אלא שרק לאחד מהם קרה שהוא מצא בינתיים את כספו. בסוף דבריו כתב שאמתחת הינו שק גדול שיש לו שני פתחים, ואח זה הוא שפתח את השק בצד שהיה בו הכסף.

²⁶⁴³ אונקלוס + רש"י.

²⁶⁴⁴ רש"י.

²⁶⁴⁵ דעת מקרא.

²⁶⁴⁶ עיין ביאורנו בפרק כז' פס' לג'.

שילמנו על התבואה שלקחנו²⁶⁴⁷: (כט) וַיֵּבֵאוּ אֶל יַעֲקֹב אֲבֵיהֶם אֶרְצָה כְּנָעַן הָאֲחִים בָּאוּ אֶל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם
 שהיה בארץ כנען, וַיִּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל הַקְּרֹת אֲתֶם הָאֲחִים סִיפְרוּ לִיעֲקֹב אֵת כָּל הַמְּאֹרְעוֹת שֶׁאֲרָעוּ לָהֶם
 בזמן שהם ירדו למצרים,²⁶⁴⁸ לְאֹמֶר כֹּךְ אָמְרוּ הָאֲחִים לִיעֲקֹב: (ל) דְּבַר הָאִישׁ אֲדֹנָי הָאָרֶץ אֲתָנוּ קָשׁוֹת
 האיש שהוא אדון ארץ מצרים דיבר איתנו דברים קשים,²⁶⁴⁹ וַיִּתֵּן אֲתָנוּ כְּמִרְגְּלִים אֵת הָאָרֶץ אֲדוֹן אֶרֶץ
 מצרים נתן אותנו כמרגלים את ארץ מצרים, אֲדוֹן אֶרֶץ מִצְרַיִם אָמַר שֶׁאֲנַחְנוּ מִרְגְּלִים אֵת אֶרֶץ מִצְרַיִם: (לא)
 וַנֹּאמֶר אֵלָיו אֲנַחְנוּ אֲמַרְנוּ לְאֲדוֹן שֶׁל מִצְרַיִם, כִּי אֲנַחְנוּ לֹא הֵינּוּ מִרְגְּלִים (כך אֲמַרְנוּ לְאֲדוֹן מִצְרַיִם):
 אנחנו מדברים אמת ומעולם לא היינו מרגלים²⁶⁵⁰: (לב) שָׁנִים עֶשְׂרִי אֲנַחְנוּ אֲחִים בְּנֵי אָבִינוּ אֲנַחְנוּ שְׁנַיִם
 עשר אחים בני אבא שלנו, הָאֶחָד אֵינָנוּ אֶחָד מֵהָאֲחִים אֵינָנוּ, אֵינָנוּ יוֹדְעִים מַה עָלָה בְּגוּרְלוֹ, וְהִקְטַן הָיִים
 אֵת אָבִינוּ בְּאָרֶץ כְּנָעַן וְאֵילוֹ הָאֵחָד הִקְטַן נִמְצָא עִם אֲבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן²⁶⁵¹: (לג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאִישׁ אֲדֹנָי
 הָאָרֶץ הָאִישׁ שֶׁהוּא אֲדוֹן מִצְרַיִם אָמַר לָנוּ: בְּזֹאת אֲדַע פִּי כִּי אֲתֶם אֲתֶם כֹּךְ אֲדַע שֶׁאַתֶּם מְדַבְּרִים דְּבַר־
 אמת,²⁶⁵² אֲחִיכֶם הָאֶחָד הִנִּיחוּ אֹתִי תַעֲזֹבוּ אִתִּי, תִּשְׁאִירוּ אִתִּי אֵת אֶחָד הָאֲחִים שְׁלָכֶם,²⁶⁵³ וְאֵת רַעֲבֹזִן
 בְּתִיכֶם קָחוּ וְלָכוּ וְאֵת הַתְּבוּאָה שֶׁחִסְרָה בְּבִיתְכֶם תִּיקְחוּ אִתְּכֶם לְאֶרֶץ כְּנָעַן²⁶⁵⁴: (לד) וְהֵבִיאוּ אֵת אֲחִיכֶם
 הִקְטַן אֵלָיו וְתֵבִיאוּ אֵלָיו אֵת אֲחִיכֶם הִקְטַן שֶׁלְּדַבְּרִיכֶם נִמְצָא עִם אֲבִיכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וְאֲדַעָה פִּי לֹא מִרְגְּלִים
 אֲתֶם וְכך, עַל יְדֵי שֶׁתֵּבִיאוּ אֵלָיו אֵת אֲחִיכֶם הִקְטַן, אֲנִי אֲדַע שֶׁאַתֶּם אֵינְכֶם מִרְגְּלִים, כִּי כִּי אֲתֶם (אֲנִי אֲדַע
 שֶׁאַתֶּם אֵינְכֶם מִרְגְּלִים) אֲלֵא שֶׁדַּבְּרִיכֶם הֵם דְּבַר־אמת,²⁶⁵⁵ אֵת אֲחִיכֶם אֲתֵן לָכֶם אֲנִי (יוֹסֵף) אֲתֵן לָכֶם אֵת
 אֲחִיכֶם שֶׁהִשְׁאֲרַתֶּם כֹּאן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁעַר שַׁעֲלִיתִם לְאֶרֶץ כְּנָעַן כַּעֲרוּבָה לְכַךְ שֶׁתַּחֲזֹרוּ (הַכּוּוֹנָה הִיא
 לְשִׁמְעוֹן), וְאֵת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ וְכֵן, לְאַחַר שֶׁאֲשַׁתְּכַנַּע שְׁאֵינְכֶם מִרְגְּלִים, אֲתֶם (הָאֲחִים) תּוֹכְלוּ לְהִסְתַּבֵּב
 חוֹפְשֵׁי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כְּדִי לַעֲסוֹק בְּעַנְיֵי מִסְחָר²⁶⁵⁶: (לה) וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שִׁקְיָהֶם בְּשַׁעַר הָאֲחִים רוֹקְנוּ
 אֵת הַשְּׁקִים שֶׁלָּהֶם, וְהִנֵּה אִישׁ צָרוּר כֶּסֶף בְּשִׁקּוֹ הֵם גִּילוּ כִּי לְכָל אֶחָד מֵהָאֲחִים הִיָּה בְּתוֹךְ הַשֶּׁק שֶׁלֹּו אֵת
 הַצָּרוּר שֶׁבוּ קִשֶׁר אֵת כֶּסֶף כְּדִי לַקְּנוֹת אֵת הַתְּבוּאָה,²⁶⁵⁷ וַיֵּרְאוּ אֵת צָרוּרֹת כֶּסֶף הֵמָּה וְאָבִיהֶם יַעֲקֹב
 וְהָאֲחִים רָאוּ אֵת צָרוּרֹת הַכֶּסֶף (הַקְּשָׁרִים שֶׁבָּהֶם קִשְׁרוּ אֵת הַכֶּסֶף), וַיֵּרְאוּ לְאַחַר שֶׁהָאֲחִים וַיַּעֲקֹב רָאוּ אֵת

²⁶⁴⁷ רש"י. רשב"ם: האחים הבינו שדבר זה הוא מידה כנגד מידה, להוסיף עניין ממון על פרעון החטא שלהם. ספורנו: ע"י שהכסף נמצא באמתחותינו, אנחנו נצטרך להיות עבדים של מושל מצרים, וזהו מידה כנגד מידה על כך שאנחנו מכרנו את יוסף לעבד.

²⁶⁴⁸ אונקלוס.

²⁶⁴⁹ אונקלוס.

²⁶⁵⁰ אונקלוס.

²⁶⁵¹ אונקלוס.

²⁶⁵² תרגום יונתן.

²⁶⁵³ אונקלוס.

²⁶⁵⁴ אונקלוס.

²⁶⁵⁵ תרגום יונתן.

²⁶⁵⁶ רש"י. הרמב"ן מתייחס לכך שיוסף מעולם לא אמר שהם יוכלו לסחור בארץ, ומתרחץ בשני אופנים: א. האחים שינו בדבר ואמרו ליעקב דברים קצת שונים ממה שקרה במציאות, כשם שלא סיפרו לו על כך שהם נשלחו לבית הסוהר, וזאת כדי שיסכים לשלוח איתם את בנימין. ב. יוסף באמת אמר את הדברים, אלא שהתורה לא כתבה זאת, וכוונת הדברים היא שיוסף אמר לאחים שבגלל שהוא ציער אותם, הוא יפצה אותם בענייני מסחר ושיהיה להם פטור ממכס. כמו"כ כתב הרמב"ן שיש פרטים נוספים שאינם מוזכרים במהלך הסיפור, אך מהדברים שכתובים לאחר מכן אנחנו למדים שהם באמת קרו.
²⁶⁵⁷ רש"י.

הכסף בתוך השקים, הם התמלאו ביראה²⁶⁵⁸: (לו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יַעֲקֹב אֲבִיהֶם יַעֲקֹב אמר לבניו: אֲתִי שְׂפָלְתֶם אתם גרמתם לי להיות שכול (אב שבנו מת הוא אב שכול), על ידי שהשארתם את שמעון במצרים,²⁶⁵⁹ יוֹסֵף אֵינְנוּ יוֹסֵף נעלם, וְשָׁמְעוּן אֵינְנוּ וגם שמעון אינו נמצא איתנו, אלא הוא נמצא במצרים, וְאֵת בְּנֵימִן תִּקְחוּ ועכשיו אתם גם רוצים לקחת את בנימין למצרים, עָלַי הָיוּ בְלָנָה כל הצרות האלה פוגעות בי (ביעקב)²⁶⁶⁰: (לז) וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו רְאוּבֵן אמר ליעקב, לֵאמֹר כֹּךְ אמר ראוּבֵן ליעקב: אֵת שְׁנֵי בְנֵי תְּמִית אִם לֹא אֲבִיאֲנוּ אֵלֶיךָ אתה (יעקב) יכול להרוג את שני בניי, אם אני (ראובן) לא אחזיר אליך את בנימין,²⁶⁶¹ תִּנְהָ אֲתוּ עַל יָדֵי וְאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ תיתן בידי את בנימין, ואני (ראובן) מתחייב להחזיר אותו (את בנימין) אליך²⁶⁶²: (לח) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אמר לראובן: לֹא יָרַד בְּנֵי עַמְכֶם בנימין לא יירד איתכם למצרים, שהרי הוא הבן היחיד שיש לי מאמו,²⁶⁶³ כִּי אֲחִיו מָתָה שהרי אחיו מאמו, יוֹסֵף, מָתָה, וְהוּא לְבָדוּ נִשְׁאָר ורק בנימין נשאר מבניה של רחל, וְקָרְאָהוּ אֶסּוֹן בְּדָרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָּהּ ואם לבנימין יקרה אסון בדרך שבה אתם הולכים, אם לבנימין יקרה אסון בזמן שאתם יורדים למצרים, וְהוֹרְדֶתֶם אֵת שְׁיִבְתֵי בִּגְדוֹ שְׂאוּלָה (אם גם בנימין ימות בהליכתו למצרים) מרוב צרות, אני ארד אל הקבר כשאהיה בצער. כל עוד בנימין נמצא אצלי, אני (יעקב) מתנחם בכך קצת על מותה של רחל ועל מותו של יוסף, אך אם גם בנימין ימות בדרך, הרי שאני ארגיש שכל השלושה (רחל, יוסף ובנימין) מתו ביום אחד²⁶⁶⁴:

בראשית פרק מג

(א) וְהָרַעַב כָּבֵד בְּאֶרֶץ הָרַעַב בארץ היה חזק²⁶⁶⁵: (ב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּלוּ לֶאֱכֹל אֵת הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרַיִם כאשר יעקב ובניו סיימו לאכול את כל התבואה שהם הביאו איתם ממצרים,²⁶⁶⁶ וַיֹּאמֶר אֱלִיהֶם אֲבִיהֶם יַעֲקֹב אמר לבניו: שָׁבוּ שָׁבְרוּ לָנוּ מַעַט אֲכַל תחזרו למצרים ותקנו לנו משם מעט תבואה²⁶⁶⁷: (ג) וַיֹּאמֶר אֱלִיוּ יְהוּדָה יהודה אמר ליעקב, לֵאמֹר כֹּךְ אמר יהודה ליעקב: הָעֵד הָעֵד בְּנוּ הָאִישׁ הַאִישׁ שהוא

²⁶⁵⁸ אונקלוס.

²⁶⁵⁹ אונקלוס + רש"י. כמו"כ כתב רש"י שמכאן שיעקב חשד בהם שהם הרגו את שמעון או מכרו אותו כיוסף.
²⁶⁶⁰ א"ע. ספורנו: כל הצרות האלה עוברות על בניי ולא על בניכם, ומה שגורם לצרות אלה הם המריבות שלכם עם השני.

²⁶⁶¹ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שיעקב יעניש את שני בניו של ראובן, באם ראובן לא יחזיר את בנימין ליעקב, או שהכוונה היא לתפילה כנגד ה' שיעניש את ראובן באם לא יחזיר את בנימין אל יעקב. בסוף דבריו מסיים הא"ע שלו היה ראובן מדבר כהוגן, לא היה יעקב גוער בו.

²⁶⁶² אונקלוס.

²⁶⁶³ אונקלוס + ספורנו. רש"י: יעקב לא קיבל את דבריו של ראובן היות והוא אמר שראובן הוא שוטה, שהרי גם בניו של ראובן נחשבים לבניו של יעקב. הרמב"ן כותב שלוש אפשרויות להסבר מדוע לא קיבל יעקב את דבריו של ראובן ואילו את דבריו של יהודה כן קיבל, למרות שהדברים הם די דומים: א. יהודה הוא גבר בין אחיו, ולכן סמך עליו יותר. ב. ראובן כבר חטא בכל שבלבל את יצועיו. ג. יהודה חיכה עד שלא הייתה ברירה ליעקב. אזה"ח: יעקב בא בדברים אלה להסביר מדוע הוא אינו מסכן את בנימין כדי להציל בוודאות את שמעון, משום שבנימין הוא הבן היחיד שנשאר לאימו.

²⁶⁶⁴ עיין בבאורנו בפרק לז' פסוק לה' וברש"י לפרק מד' פס' כט'.

²⁶⁶⁵ אונקלוס.

²⁶⁶⁶ אונקלוס. רש"י: יהודה התחכם ואמר שיחכו עד שסיימו לאכול את השבר שהביאו ממצרים, ואז יסכים יעקב לשלוח איתם את בנימין.

²⁶⁶⁷ אונקלוס. ספורנו: יעקב חשב שהם התכוונים להוליך אתם את בנימין כדי להרוג אותו כמו יוסף, ולא בגלל שבאמת כך אמר יוסף שהוא יראה את פניהם רק עם בנימין.

אדון למצרים התרה בנו,²⁶⁶⁸ לֵאמֹר כֹּךְ אָמַר לָנוּ הָאִישׁ שֶׁהוּא הָאֲדוֹן שֶׁל מִצְרַיִם: לֹא תִרְאוּ פָנַי בְּלִתִּי
 אַחֲיִכֶם אַתֶּם (האחים) לא תראו אותי (יוסף) בלי שאחִיכֶם הִקְטַן יִהְיֶה אִתְּכֶם²⁶⁶⁹: (ד) אִם יִשְׁׁדָּךְ
 מְשַׁלַּח אֶת אַחֲיָנוּ אֲתָנוּ אִם אַתָּה (יעקב) תִּשְׁלַח אִיתָנוּ (האחים) אֶת בְּנֵימִין, נִרְדָּה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֶכְל
 אֲנַחְנוּ (האחים) נִרְד לְמִצְרַיִם וְנִקְנָה לְךָ שֵׁם תְּבוּאָה²⁶⁷⁰: (ה) וְאִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח וְאִם אַתָּה לֹא תִשְׁלַח אִיתָנוּ
 אֶת בְּנֵימִין, לֹא נִרְד אֲנַחְנוּ לֹא נִרְד לְמִצְרַיִם, כִּי הָאִישׁ אָמַר אֲלֵינוּ לֹא תִרְאוּ פָנַי בְּלִתִּי אַחֲיִכֶם אַתֶּם
 שֶׁהָרִי הָאִישׁ שֶׁהוּא אֲדוֹן מִצְרַיִם אָמַר לָנוּ שֶׁלֹּא נִרְאָה אֶת פָּנָיו לֵאלֹהֵי שְׁבַנִּימִין יִהְיֶה אִיתָנוּ: (ו) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
 יַעֲקֹב אָמַר לְבָנָיו: לְמָה הִרְעַתֶּם לִי לְהִגִּיד לְאִישׁ הָעוֹד לָכֶם אֶחָ לְמָה עֲשִׂיתֶם לִי דָבָר רַע בְּכֶךְ שֶׁאֲמַרְתֶּם
 לְאִישׁ שֵׁשׁ לָכֶם אִחַ נֹסֵף²⁶⁷¹: (ז) וַיֹּאמְרוּ הָאֲחִים אֲמָרוּ לְיַעֲקֹב: שְׂאוֹל שְׂאוֹל הָאִישׁ לָנוּ וְלִמְוֹלָדֵתָנוּ הָאֲדוֹן
 שֶׁל מִצְרַיִם שָׁאֵל עֲלֵינוּ וְעַל מִשְׁפְּחוֹתֵינוּ,²⁶⁷² לֵאמֹר כֹּךְ שָׁאֵל אֹתָנוּ הָאֲדוֹן שֶׁל מִצְרַיִם: הָעוֹד אֲבִיכֶם חַי הָאֵם
 אָבָא שְׁלָכֶם עוֹדֵנוּ חַי, הֵיִשׁ לָכֶם אֶחָ (וְכֵן שָׁאֵל הָאִישׁ) הָאֵם יֵשׁ לָכֶם אִחַ נֹסֵף, וְנִגְדָה לוֹ עַל פִּי הַדְּבָרִים
 הָאֵלֶּה אֲנַחְנוּ עֲנִינוּ לְאֲדוֹן מִצְרַיִם עַל פִּי הַשְּׁאֵלוֹת שֶׁהוּא שָׁאֵל אֹתָנוּ, אֲנַחְנוּ עֲנִינוּ תְּשׁוּבוֹת לְשְׁאֵלוֹת שֶׁשָּׁאֵל
 אֹתָנוּ הָאֲדוֹן שֶׁל מִצְרַיִם, וְלֹא נִדְּבַנו אֶת הַמִּידַע בְּעַצְמֵנוּ,²⁶⁷³ הֵיִדוּעַ נִדְּעַ כִּי יֹאמֶר הוֹרִידוּ אֶת אַחֲיִכֶם
 הָאֵם הֵיִינוּ אֲמֹרִים לְדַעַת שֶׁאֲדוֹן מִצְרַיִם יֹאמֶר לָנוּ לְהוֹרִיד לְמִצְרַיִם אֶת אַחֲיָנוּ? הֵרִי אֲנַחְנוּ לֹא יָדַעְנוּ שֶׁאֲדוֹן
 מִצְרַיִם יֹאמֶר לָנוּ לְהוֹרִיד אֵלָיו אֶת בְּנֵימִין, וְלָכֵן עֲנִינוּ עַל שְׁאֵלוֹתָיו אֶת הַתְּשׁוּבוֹת הַנְּכוֹנוֹת²⁶⁷⁴: (ח) וַיֹּאמֶר
 יְהוֹדָה אֶל יִשְׂרָאֵל אָבִיו יְהוּדָה אָמַר לְיַעֲקֹב אָבִיו: שְׁלַחָה הַנְּעַר אֶתִּי תִשְׁלַח אִיתִי אֶת בְּנֵימִין, וְנִקְוָמָה
 וְנִלְכָה וְכֵךְ נִקְוָם כּוֹלָנוּ (כֹּל עֶשְׂרֵת הָאֲחִים שֶׁהָיוּ בְּאוֹתוֹ זֶמֶן בְּאַרְץ כְּנַעַן) וְנִלְכְּ לְמִצְרַיִם, וְנִחְיֶה וְכֵךְ נַחִיָּה בְּכֶךְ
 שִׁיחִיָּה לָנוּ מִזֶּוֹן לְאֶכּוֹל,²⁶⁷⁵ וְלֹא נָמוֹת וְכֵן, אִם נַחְזוֹר לְמִצְרַיִם עִם בְּנֵימִין, אֲדוֹן מִצְרַיִם לֹא יִשְׁלַח אַחֲרֵינוּ
 לְאַרְץ כְּנַעַן כְּדִי לְהַרוֹג אֹתָנוּ, כְּמוֹ שֶׁהוּא אֵיִים לְעֵשׂוֹת אִם לֹא נַחְזוֹר אֵלָיו עִם בְּנֵימִין,²⁶⁷⁶ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אַתָּה
 גַּם טַפְּנוּ גַּם אֲנַחְנוּ, גַּם אַתָּה וְגַם יְלָדֵינוּ יַחֲיוּ עַל יְדֵי שֶׁנִּרְד לְמִצְרַיִם עִם בְּנֵימִין²⁶⁷⁷: (ט) אָנֹכִי אֶעְרָבְנֵנוּ אֲנִי
 (יְהוּדָה) אֶהְיֶה עִרְבָן לְבְנֵימִין, מִיַּדִּי תִבְקָשְׁנוּ וְאַתָּה (יעקב) תִּתְּבַע מִמֶּנִּי אֶת בְּנֵימִין,²⁶⁷⁸ אִם לֹא הִבִּיאֲתִיו
 אֲלֵיךְ אִם אֲנִי (יְהוּדָה) לֹא אֲבִיא לְךָ (יעקב) אֶת בְּנֵימִין, וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְאִם אֲנִי (יְהוּדָה) לֹא אֶעֱמִיד לְפָנֶיךָ

²⁶⁶⁸ רש"י, והתרעה נקראת כאן בלשון עדות מכיוון שסתם התראה היא בפני עדים.

²⁶⁶⁹ רש"י. אונקלוס: אתם לא תראו את פניי אלא אם אחיכם יהיה אתכם, ולפי דבריו יוצא שבלתי הכתוב כאן הוא כמו בלתי שבכל התורה שהכוונה היא חוץ.

²⁶⁷⁰ אונקלוס.

²⁶⁷¹ אונקלוס.

²⁶⁷² רש"י, ולפי המדרש מולדתינו היינו שאפילו אמר להם על העצים מהם היו עשויים מיטותיהם.

²⁶⁷³ רש"י.

²⁶⁷⁴ רש"י.

²⁶⁷⁵ ספורנו.

²⁶⁷⁶ ספורנו. רש"י: אנחנו נחיה על ידי הליכה זו ונצנצה בו רה"ק שכן ימצאו את יוסף, ולא נמות ברעב. לגבי בנימין יש ספק אם הוא יחיה או ימות אם הוא יירד למצרים, אך אם אנחנו לא נרד, כולנו נמות ברעב. אוה"ח: אנחנו נחיה חיים מרווחים, או שלפחות לא נמות גם אם נחיה חיי צער.

²⁶⁷⁷ א"ע: הגם הנוסף הוא דרך לשון הקודש. אוה"ח: סדר הדברים הוא כך משום שאדם חייב להציל את עצמו קודם. הסבר נוסף שכתב הוא שלא רק שהם יחיו אלא גם הוא יחיה, כדרך לא זו אף זו. הסבר שלישי שכתב הוא שלא רק הפ שירדו למצרים צריכים לדבר, אלא גם יעקב עצמו צריך לדבר שהם ירדו למצרים, היות והוא לא ימצא אוכל אחר ללא שהם ירדו למצרים. בהסבר הטף שבאו אחרונים כתב אוה"ח שהסיבה לכך היא לפי שהם אחרונים חביבים.

²⁶⁷⁸ אונקלוס.

את בנימין כשהוא חי,²⁶⁷⁹ וְחָטְאתִי לָךְ כָּל הַיָּמִים (אם אני לא אביא אליך את בנימין) אני (יהודה) אחטא לפניך (יעקב) לאורך כל הימים, לאורך זמן רב²⁶⁸⁰: (י) כִּי לֹא־הִתְמַהֲמַהְנוּ שהרי לו לא היית מעכב אותנו, והיית נותן לנו לרדת למצרים עם בנימין מיד לאחר שעלינו לארץ כנען לאחר הביקור הראשון שלנו במצרים,²⁶⁸¹ כִּי עָתָה שָׁבְנוּ זֶה פְּעָמִים היינו יכולים לרדת למצרים ולחזור לארץ כנען פעמיים, וכך לא היית מצטער כל הימים האלה על כך ששמעון לא נמצא איתנו²⁶⁸²: (יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם יעקב אמר לבניו: אִם בֵּן אִם אֲנִי צָרִיךְ לְשַׁלּוֹחַ אִתְּכֶם אֶת בְּנִימִין,²⁶⁸³ אֲפֹאֵא זֹאת עֲשׂוּ היכן נמצאת התקנה שאתם תעשו, כדי שהכל יעבור בשלום. יעקב אמר לבניו, שאם הוא מוכרח לשלוח איתם את בנימין, הרי שהוא רוצה לחפש עצה כדי ששליט מצרים ישחרר את שמעון וייתן לכולם לעלות חזרה לארץ כנען,²⁶⁸⁴ קָחוּ מִזְמֶרֶת הָאָרֶץ בְּכֻלֵּיכֶם תִּיקְחוּ בְּכֻלָּם שלכם מהדברים המשובחים של ארץ כנען,²⁶⁸⁵ וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְּחָה ותורידו את הדברים המשובחים איתכם למצרים כמנחה לאיש ששולט במצרים, ועכשיו מונה יעקב מהם הדברים המשובחים שיורידו איתם האחים למצרים: (1) מִעֵט צְרִי מעט בשמים שנקראים צרי,²⁶⁸⁶ (2) וּמִעֵט דְּבִשׁ (3) נְכֹאת שעווה,²⁶⁸⁷ (4) וְלֶט שורש של סוג של עשב,²⁶⁸⁸ (5) בְּטָנִים סוג של אגוזים,²⁶⁸⁹ (6) וּשְׁקָדִים: (יב) וְכֶסֶף מְשָׁנָה קָחוּ בְיַדְכֶם ותיקחו בידכם פי שניים כסף ממה שלקחתם כשירדתם למצרים בפעם הראשונה, שמא עכשיו כבר התייקר האוכל במצרים (כסף זה הוא בנוסף לכסף שהאחים מצאו בשקיהם שגם אותו לקחו איתם למצרים כדי להחזיר את הכסף ליוסף, כפי שנראה בצלע הפסוק הבא),²⁶⁹⁰ וְאֵת הַכֶּסֶף הַמּוֹשָׁב בְּפִי אֲמַתְחֶתִיכֶם תְּשִׁיבוּ בְיַדְכֶם וגם את הכסף שהוחזר לתוך השקים שלכם, תחזירו בידכם למצרים, אוֹלֵי מְשָׁנָה הוּא (תחזירו את הכסף שמצאתם בשקים שלכם) שמא הממונה על ביתו של שליט מצרים שכח בשוגג את הכסף בתוך השקים שלכם²⁶⁹¹: (יג) וְאֵת אַחֲיֵיכֶם קָחוּ וגם את בנימין תיקחו, וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ ותקומו ותחזרו אל האיש ששולט על ארץ מצרים: (יד) וְאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רְחֻמִּים לְפָנָי הָאִישׁ ואני (יעקב) מתפלל עליכם שהי שיש בו כח, ויש לו יכולת לוודא ששליט מצרים ירחם עליכם, יוודא ששליט מצרים יעשה זאת,²⁶⁹² וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֲיֵיכֶם אַחֵר וכך, על ידי שהי ידאג ששליט מצרים

²⁶⁷⁹ אונקלוס + רש"י.

²⁶⁸⁰ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לעוה"ב.

²⁶⁸¹ אונקלוס + רש"י.

²⁶⁸² אונקלוס + רש"י. ספורנו: יהודה אמר ליעקב שהטעם שקיבל על עצמו חטא עולם במקרה ולא יחזיר את בנימין היא משום שברור לו שיוסף לא ימשיך להרע להם לאחר שיראה את בנימין, כיוון שיוסף הוא ירא אלוקים.

²⁶⁸³ רש"י. ספורנו: אם אתם בטוחים ששליט מצרים הוא ירא אלוקים.

²⁶⁸⁴ רש"י, ומילת אפוא היא איה פה, כלומר איה התקנה שאוכל לעשות.

²⁶⁸⁵ אונקלוס. רש"י הסביר שהסיבה שנקראת זמרת הארץ היא מכיוון שכולם מזמרים עליו כשהוא בא לעולם.

²⁶⁸⁶ אונקלוס. ספורנו: ישנו הבדל גדול בין המנחה לעשיו שנועדה לתת הרבה דברים למקבל המנחה, למנחה שניתנת ליוסף שיש לו הכל, ולכן מה שראוי הוא לתת לו מעט דברים שמתאימים לארמון המלוכה ולא הרבה מאוד דברים כמו שנתן יעקב לעשיו במנחה ששלח לו. כמו"כ הסביר הספורנו שיעקב אמר לבניו שישלחו את המנחה עוד לפני שהם יגיעו אל יוסף, וכך יוכלו לראות את תגובתו עוד לפני שהם מגיעים אליו.

²⁶⁸⁷ רש"י.

²⁶⁸⁸ כך ביארנו בפרק לז' עפ"י רש"י.

²⁶⁸⁹ א"ע. רש"י כתב שאינו יודע מהם וכתב שהם אפרסקים.

²⁶⁹⁰ רש"י.

²⁶⁹¹ רש"י. רשב"ם: שמא המצרים שמו את הכסף על השקים כדי לסמן כל אחד מהו הכסף שהביא ולאחר מכן שכחו את הכסף על השקים.

²⁶⁹² רש"י עפ"י הפשט. עפ"י הדרש כת שהכוונה היא שהי יאמר די לצרות שעברו על יעקב.

יתמלא עליכם ברחמים, שליט מצרים ישחרר מבית המאסר את שמעון,²⁶⁹³ וְאֵת בְּנִימִין וְכֵן יִשְׁחַרֵּר אִתְּכֶם שליט מצרים את בנימין, וְאֲנִי כְּאִשֶּׁר שָׁכַלְתִּי וְשָׁכַלְתִּי וּבִינְתִי, עד שתחזרו, אני (יעקב) אהיה שכול מספק מבנימין כמו שהייתי שכול עד עתה מיוסף ושמעון. יעקב אומר שעד שהאחים יחזרו עם בנימין, הרי שהוא יהיה בספק שמא הוא יהיה אב שכול מבנימין, כמו שהיה אב שכול עד עתה מיוסף ושמעון²⁶⁹⁴: (טז) וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֵה כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֵת בְּנִימִן הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף לָקְחוּ אִתָּם לַמְצָרִים אֶת הַדְּבָרִים הַבְּאִים: א. המנחה (שהייתה מורכבת מצרי, דבש, נכאת, לוט, בטנים ושקדים), ב. את הכסף הכפול כדי לשלם על האוכל שיקנו עכשיו במצרים, ג. את בנימין,²⁶⁹⁵ וַיִּקְמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף קָמוּ וַיֵּרְדוּ לַמְצָרִים, וַיַּעֲמְדוּ לְפָנָיו יוֹסֵף הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף נֶעֱמְדוּ לְפָנָיו יוֹסֵף בַּמְצָרִים: (טז) וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶתָּם אֵת בְּנִימִין יוֹסֵף רָאָה אֶת בְּנִימִין עִם שָׂרָא אֲחִיו, וַיֹּאמֶר לְאִשְׁרָא עַל בֵּיתוֹ יוֹסֵף אָמַר לְאָדָם שֶׁהִיא מְמוּנָה עַל בֵּיתוֹ,²⁶⁹⁶ הֲבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבְּיָתָה תְּבִיא אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה (אחי יוסף) משער המלך (שם היה יוסף ושם פגש את אחיו) אל ביתי,²⁶⁹⁷ וְטָבַח טָבַח וּתְשַׁחַט בַּהֵמָה כְּדִי שֶׁנֹּכַח לְהַאכִּיל בַּבְּהֵמָה זֶה אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה,²⁶⁹⁸ וְהִכֵּן כִּי אֲתִי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהָרִים (תשחט בהמה לאכילה) היות ואנשים אלה יאכלו איתי את ארוחת הצהריים²⁶⁹⁹: (יז) וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כְּאִשֶּׁר אָמַר יוֹסֵף הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוּנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף עָשָׂה כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ יוֹסֵף לַעֲשׂוֹת, וַיָּבִיא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים בְּיָתָהּ יוֹסֵף הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוּנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הֵבִיא אֶת אֲחִי יוֹסֵף אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף: (יח) וַיֵּרְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הִוָּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף הִתְמַלְאוּ בִּירָאָה עַל שֶׁהֵם הֻבְאוּ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, שֶׁהָרִי לֹא הָיָה מְקוּבָל לְהֵבִיא לְבֵיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אֶת מִי שְׁבָא לַמְצָרִים כְּדִי לְקַנּוֹת אוֹכֵל,²⁷⁰⁰ וַיֹּאמְרוּ הָאֲחִים אִמְרוּ זֶה לֹזֶה: עַל דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאֲמַתְחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוֹבָאִים הַסִּיבָה שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹכְנָסִים לְתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הַיָּא בְּגַלְל הַכֶּסֶף שֶׁהִחְזִירוּ לְתוֹךְ הַשְּׂקִים שֶׁלֵנוּ,²⁷⁰¹ לְהַתְּגַלֵּל עָלֵינוּ רוֹצִים לְהַעֲלִיל עָלֵינוּ עֲלִילָה,²⁷⁰² וְלְהַתְּנַפֵּל עָלֵינוּ וְכֵן רוֹצִים הַמְצָרִים לְהַתְּנַפֵּל עָלֵינוּ, מֵאַחַר שֶׁהַכֶּסֶף נִמְצָא בְּאֲמַתְחֹתֵינוּ,²⁷⁰³ וְלִקְחָתָם אֶתְנוּ לְעִבְדֵימָם וְכֵן רוֹצִים הַמְצָרִים לְקַחַת

²⁶⁹³ רש"י, וכתב שאחר היינו מכיוון שהוא התנבא שגם יוסף ישחרר על ידי דבר זה. רמב"ן: הסיבה שיעקב קרא לשמעון בשם אח אחר היא מכיוון ששמעון לא היה רצוי לאביו בגלל מעשה שכם, וכך גם השאיר יעקב את שמעון במצרים למשך תקופה ארוכה ולא ניסה לשחרר אותו. בהסבר נוסף כתב שיעקב התכוון בדברים אלה לרמז לגלות אדום, כפי שירידת יעקב למצרים רומזת לגלות אדום, ולכן התפלל יעקב עליהם לשעה ולדורות, וכן התפלל יעקב שמידת הדין של ה' תיהפך למידת הרחמים.

²⁶⁹⁴ רש"י. א"ע: כאשר אני הייתי שכול מיוסף, הרי שנחשב הדבר שאני שכול מהכל. גם רמב"ן כתב שהכוונה היא שיעקב אמר שלא ניתן להוסיף שכול על השכול שבו הוא נמצא, מכיוון שכל אסון שיקרה לו יהיה פחות מהאבל שלו על יוסף.

²⁶⁹⁵ אמנם רש"י כתב עפ"י התרגום שהכוונה היא להנהגת בנימין למצרים, היות וברור הדבר שאין לקחת אדם דומה ללקחת חפצים.

²⁶⁹⁶ אונקלוס.

²⁶⁹⁷ ספורנו.

²⁶⁹⁸ אונקלוס. לפי רש"י, אין מדובר כאן על ציווי אלא על סיפור דברים.

²⁶⁹⁹ רש"י, וכתב שבד"כ הכוונה היא לארוחת צהריים, אך כאן הכוונה היא לארוחה הראשונה שביום. ספורנו: הסיבה שיוסף הביא את אחיו כדי לאכול איתו היא כדי לנסות אותם ולראות אם הם עדיין מקנאים באחיהם, על ידי שהוא ייתן לבנימין יותר ממה שייתן להם.

²⁷⁰⁰ רש"י.

²⁷⁰¹ אונקלוס.

²⁷⁰² אונקלוס. רש"י: עלילת הכסף תתגלגל עלינו. רמב"ן: הכוונה היא כמו שעמשא היה מתגולל בתוך הדם, שהיה מתהפך מצד לצד, כך המצרים היו מהפכים כדי למצוא על האחים עלילה.

²⁷⁰³ א"ע. אונקלוס: לשים עלינו דברים שלא קרו באמת.

אותנו לעבדים על כך שהכסף נמצא בתוך השקים שלנו, וְאֵת חֲמֹרֵינוּ וכן רוצים המצרים לקחת את החמורים שלנו²⁷⁰⁴: (ט) וַיֵּשׁוּ אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל בֵּית יוֹסֵף אַחֵי יוֹסֵף נִיגְשׁוּ אֶל הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פְּתַח הַבַּיִת הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף דִּיבְרוּ עִם הַמְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף בְּשַׁעַר הַבַּיִת שֶׁל יוֹסֵף²⁷⁰⁵, וַיֹּאמְרוּ הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף אֲמָרוּ לָאָדָם שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף: בִּי אֲדֹנָי בְּבִקְשָׁה אֲדוֹנָי!²⁷⁰⁷ יָרַד יִרְדְּנוּ בְּתַחֲלָה לְשֹׁבֵר אֶכֶל אֲנַחְנוּ יִרְדְּנוּ בַּהֲתַחֲלָה לְאַרְץ מִצְרַיִם כְּדִי לְקַנֹּת תְּבוּאָה²⁷⁰⁸: (כא) וַיְהִי כִּי בָּאנוּ אֶל הַמֶּלֶךְ (הָאֲחִים) שֶׁל יוֹסֵף מִמְּשִׁיכִים בְּדַבְרֵיהֶם אֶל מִי שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף: כַּאֲשֶׁר הִגַּעְנוּ אֶל הַמֶּלֶךְ בּוֹ יֵשׁוּ, וַנִּפְתַּחְהָ אֶת אֲמֹתֵהֶנּוּ אֲנַחְנוּ פִּתַּחְנוּ אֶת שְׁקִינוּ, וַהֲנִיחָה כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אֲמֹתֵהֶמוּ לְכָל אֶחָד מֵאֵיתָנוּ הִיא בְּשִׁקּוֹ אֶת הַכֶּסֶף שֶׁאֵיתָנוּ הוּא שִׁילַם עַל הַתְּבוּאָה שֶׁקָּנָה, כִּסְפָנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ מִטְּבַעוֹת הַכֶּסֶף שֶׁמִּצְאָנוּ בְּשִׁקִּים שֶׁלָנוּ, הֵם בְּדִיוֹק אוֹתָם מִטְּבַעוֹת אֵיתָם שִׁילְמָנוּ, וְלִכֵּן לֹא נִיתֵן לֹמַר שֶׁהִיא כֹּאן בְּלִבּוֹל עִם כֶּסֶף שֶׁל מִישֶׁהוּ אַחֵר,²⁷⁰⁹ וַנָּשָׁב אֹתוֹ בְּיַרְדְּנוֹ וְאֲנַחְנוּ (אַחֵי יוֹסֵף) הַחֲזַרְנוּ אֵיתָנוּ לְמִצְרַיִם אֶת הַכֶּסֶף שֶׁמִּצְאָנוּ בְּשִׁקִּים שֶׁלָנוּ: (כב) וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרְדְּנוּ בְּיַרְדְּנוֹ לְשֹׁבֵר אֶכֶל בְּנוֹסֵף לְכֶסֶף שֶׁמִּצְאָנוּ בְּשִׁקִּים שֶׁלָנוּ, אֲנַחְנוּ הוֹרְדְּנוּ לְמִצְרַיִם סְכּוּם כֶּסֶף נוֹסֵף כְּדִי לְקַנֹּת תְּבוּאָה,²⁷¹⁰ לֹא יִדְעֵנוּ מִי שֵׁם כִּסְפָנוּ בְּאֲמֹתֵהֶנּוּ אֲנַחְנוּ אֵינְנוּ יוֹדְעִים מִי שֵׁם בְּשִׁקִּים שֶׁלָנוּ אֶת הַכֶּסֶף שֶׁמִּצְאָנוּ שֵׁם: (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אָמַר לְאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף: שְׁלוֹם לָכֶם אֵל תִּירָאוּ אֶל תִּירָאוּ, יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם וְלֹא יֵאוּנָה לָכֶם דְּבַר רַע,²⁷¹¹ אֱלֹהֵיכֶם וְאֱלֹהֵי אֲבֹיְכֶם נָתַן לָכֶם מִטְּמוֹן בְּאֲמֹתֵהֶיכֶם הָאֱלֹקִים שֶׁלָכֶם וְשֶׁל אֲבֹיְכֶם נָתַן לָכֶם מִטְּמוֹן. הַמִּטְּמוֹן הוּא דְּבַר שֶׁנֶּעֱלַם מִמֶּנּוּ וְאֵינְנוּ יוֹדְעִים מֵהֵיכָן הוּא הִגִּיעַ, וְהָאִישׁ שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אָמַר לְאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְכֹסֶף שֶׁלָנוּ מִמֶּנּוּ מִמְּקוֹם נֶעֱלַם וּמְכֹסָה,²⁷¹² כִּסְפָכֶם בָּא אֵלָי הַכֶּסֶף שֶׁלָכֶם שֶׁאֵיתָנוּ שִׁילְמַתֶּם עַל הַתְּבוּאָה הִגִּיעַ אֵלָי, וְהַכֶּסֶף שֶׁמִּצְאָתֶם בְּשִׁקִּים שֶׁלָכֶם, אֵינּוּ הַכֶּסֶף שֶׁשִׁילְמַתֶּם לִי, וַיִּצֵּא אֱלֹהִים אֶת שְׁמֵעוֹן הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הוֹצִיא אֶל שָׂר הָאֲחִים אֶת שְׁמֵעוֹן: (כד) וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף הָאָדָם שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הִכְנִיס אֶת הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף לְתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף,²⁷¹³ וַיִּתֵּן מִיָּם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם הָאִישׁ שֶׁהִיא מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף

²⁷⁰⁴ רמב"ן: הסיבה שהאחים דאגו לחמורים שלהם היא מכיוון שהם ידעו שאם ייקחו מאיתם את החמורים, הם לא יוכלו לשלוח חזרה לארץ כנען את התבואה שהם קנו.

²⁷⁰⁵ אונקלוס.

²⁷⁰⁶ אונקלוס.

²⁷⁰⁷ אונקלוס. רמב"ן: הכוונה היא ללשון כפילות, "בי עצמי שאתה הוא המושל".

²⁷⁰⁸ אונקלוס. רש"י הסביר שסיבת הכפילות של ירידה היא מכיוון שעצם הירידה היא ביזיון לאחים, שעד עכשיו הם היו רגילים לפרנס אחרים, ועכשיו הם צריכים לאחרים.

²⁷⁰⁹ ספורנו.

²⁷¹⁰ אונקלוס.

²⁷¹¹ אונקלוס.

²⁷¹² רמב"ן. א"ע: ייתכן שהיה לאדם מטמון בביתו, והדבר התגלגל לידי האחים. אה"ח: אדם אחר הטמין אצלכם את המטמון. רש"י כתב על אלוקיכם ואלוקי אבותיכם שהכוונה היא שהכסף בא אליהם בזכותם, ואם הם אינם ראויים לכך, אז הרי שהכסף הגיע אליהם בזכות אביהם. רשב"ם כתב על כך שכולם ידעו שאברהם וצאצאיו היו מלומדים בניסים.

²⁷¹³ אונקלוס, ולדבריו היו כאן שני שלבים. הראשון היה ההבאה אל הבית, ושם נעמדו האחים בשער הבית עד שעכשיו הכניס האחראי את האחים לתוך הבית. לפי רש"י, מלכתחילה נכנסו האחים אל תוך ביתו של יוסף, אלא שבהתחלה כאשר הם דיברו איתו הם משכו אותו אל שער הבית, ועכשיו הם נכנסו שוב לתוך הבית אחרי

נתן לאחים של יוסף מים, והאחים של יוסף רחצו את רגליהם, וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לְחַמְרֵיהֶם האיש שהיה ממונה על ביתו של יוסף נתן מספוא (מאכל בהמה) לחמורים של האחים של יוסף: (כה) וַיְכִינּוּ אֶת הַמִּנְחָה עַד בּוֹא יוֹסֵף בְּצִדְהֵם האחים של יוסף הכינו את המנחה שהכינו (המנחה שהייתה מורכבת מצרי, דבש, נכאת, לוט, בטנים ושקדים) עד שיוסף הגיע לביתו בצהריים. הכנת המנחה כללה את עיטור הכלים בהם הוגשה המנחה,²⁷¹⁴ כִּי שָׁמְעוּ כִּי שָׁם יֹאכְלוּ לֶחֶם (הסיבה שהאחים של יוסף הכינו את המנחה עכשיו היא) מכיוון שהם שמעו שהם יאכלו ארוחה בביתו של יוסף²⁷¹⁵: (כו) וַיָּבֵא יוֹסֵף הַבֵּיתָה יוֹסֵף הגיע אל ביתו, וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר בְּיָדָם הַבֵּיתָה האחים של יוסף הכניסו אל יוסף את המנחה לתוך הבית. עד עכשיו הייתה המנחה בפרוזדור, ועכשיו הכניסו האחים את המנחה ממש אל תוך ביתו של יוסף,²⁷¹⁶ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אַרְצָה האחים של יוסף השתחוו ליוסף כשפניהם היו על הארץ: (כז) וַיִּשְׂאֵל לָהֶם לְשָׁלוֹם יוסף שאל בשלום אחיו, וַיֹּאמֶר יוֹסֵף שאל את אחיו: הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם האם שלום עכשיו לאביכם הזקן שסיפרתם לי עליו, האם אביכם שסיפרתם לי עליו עודנו בריא?²⁷¹⁷ הָעוֹדְנוּ חַיִּי האם אביכם הזקן שסיפרתם לי עליו עדיין חי?²⁷¹⁸: (כח) וַיֹּאמְרוּ הָאֲחִים עֲנוּ לְיוֹסֵף: שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאֲבִינוּ עוֹדְנוּ חַיִּי אַבִּינוּ שְׁהוּא עַבְדְּךָ בְּרִיא וְשָׁלוֹם לוֹ, וְהוּא עַדִּיין חַי, וַיִּקְדּוּ הָאֲחִים קְדוֹ, כּוּפְפוּ אֶת רֹאשׁם לְכַבּוֹדוֹ שֶׁל יוֹסֵף,²⁷¹⁹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְאַחַר הַקִּידָה, הַשְׁתַּחֲווּ הָאֲחִים אֶל יוֹסֵף²⁷²⁰: (כט) וַיִּשָּׂא עֵינָיו יוֹסֵף זָקַף אֶת עֵינָיו,²⁷²¹ וַיֵּרָא אֶת בְּנֵימִין אָחִיו בֶּן אָמוֹ (בשעה שזקף את עיניו) יוסף ראה את בנימין אחיו מהאם, וַיֹּאמֶר יוֹסֵף שאל את אחיו: הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטָן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם אֵלַי האם זה האח הקטן עליו סיפרתם לי? וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אמר לבנימין: אֱלֹהִים יַחַנְדְּ בְנֵי בְנֵי (צורת פנייה אל בנימין)! הִי יִרְחַם עֲלֶיךָ²⁷²²: (ל) וַיִּמְהַר יוֹסֵף מִיָּהָר לְקוֹם מִמְּקוֹמוֹ,²⁷²³ כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אָחִיו (הסיבה שיוסף מיהר לקום ממקומו היא) מכיוון שהתחממו רחמיו על אחיו. יוסף התמלא ברחמים על אחיו,²⁷²⁴ וַיִּבְקֵשׁ לְבָכוֹת וּמֵאַחַר שִׁיוֹסֵף הִתְמַלֵּא בְּרַחֲמִים עַל אָחִיו, רָצָה יוֹסֵף לְבָכוֹת, וַיָּבֵא הַחֲדָרָה וַיִּבְדֵּךְ שָׁמָּה יוֹסֵף נִכְנַס לְחֹדֶר הַשִּׁינָה שְׁלוֹ וּבָכָה שָׁם²⁷²⁵: (לא) וַיִּרְחֹץ פָּנָיו וַיִּצַּא לְאַחַר שִׁיוֹסֵף סִיִּים לְבָכוֹת, הוּא רָחַץ אֶת פָּנָיו וַיֵּצֵא מִחֹדֶר הַשִּׁינָה שְׁלוֹ, וַיִּתְאַפֵּק יוֹסֵף

דברי ההרגעה של האיש. אוה"ח: הכוונה בפעם הראשונה היא שהם הלכו כדי להגיע אל ביתו של יוסף, אך הם התעכבו על שער ביתו של יוסף, ועכשיו האחים ממש נכנסו לתוך ביתו של יוסף.
²⁷¹⁴ רש"י. רשב"ם: בשקים הוכחש יופי הפירות שהורידו האחים למנחה.
²⁷¹⁵ אונקלוס.
²⁷¹⁶ רש"י. אוה"ח: האחים הכניסו את המנחה לתוך חדרו של יוסף.
²⁷¹⁷ א"ע + ספורנו.
²⁷¹⁸ אונקלוס. אוה"ח: שאלת העודנו חי היינו האם יש לו עדיין כח כמו שהיה לו לפני כן, ולפי"ז מובן יותר מדוע שאל יוסף העודנו חי לאחר שכבר שאל האם שלום לו.
²⁷¹⁹ רש"י. ספורנו: הקידה הייתה על שאלת השלום.
²⁷²⁰ רש"י. א"ע: ההשתחוואה הייתה לפני הקידה.
²⁷²¹ אונקלוס.
²⁷²² אונקלוס. רש"י: בשאר השבטים יעקב כבר אמר לשון חנינה, "אשר חנן האלוקים את עבדך" ולכן הוצרך גם בנימין לחנינה כאן. ספורנו: מאחר שאתה בן יחיד לאמך, אלוקים ייתן לך חן בעיני אחיך כדי שיקרבוך.
²⁷²³ דעת מקרא.
²⁷²⁴ רש"י. כמו"כ הסביר שהסיבה שיוסף התמלא ברחמים על אחיו היא משום שבנימין אמר לו שעשרת בניו קרויים על שם אחיו מהאם שנעלם.
²⁷²⁵ אונקלוס.

התאמץ שלא לבכות יותר,²⁷²⁶ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף צִוּוּה אֶת עֲבָדָיו: שִׁימוּ לָחֶם (יוסף ציווה את עבדיו) שימו לחם על השולחן: (לב) וַיִּשְׂמוּ לוֹ לֶבֶדוֹ וְלָהֶם לֶבֶדֶם וְלַמִּצְרִים הָאֵלֶּים אֶתוֹ לֶבֶדֶם עֲבָדָיו שֶׁל יוֹסֵף שְׁמוֹ אֶת הַלֶּחֶם עַל הַשּׁוֹלְחָן בְּאוֹפֵן שֶׁלִּיוֹסֵף הָיָה לֶחֶם לֶבֶדוֹ, לֵאחֵים הָיָה לֶחֶם מִשֵּׁל עֲצָמָם, וְלַמִּצְרִים שֶׁאֲכָלוּ עַל הַשּׁוֹלְחָן שֶׁל יוֹסֵף הָיָה גַם כֵּן לֶחֶם מִשֵּׁל עֲצָמָם, הַלְחָמִים לֹא הִתְעַרְבּוּ זֶה בְּזֶה, כִּי לֹא יוֹכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעֵבְרִים לָחֶם (הַסִּיבָה שֶׁהָיָה צוֹרֵךְ שֶׁלֹּכֵל אֶחָד יִהְיֶה לֶחֶם בְּנִפְרָד הִיא) מִכִּיוּן שֶׁהַמִּצְרִים אֵינָם יְכוּלִים לֶאֱכֹל לֶחֶם עִם הָעֵבְרִים, כִּי תוֹעֵבָה הוּא לַמִּצְרִים (הַסִּיבָה שֶׁהַמִּצְרִים אֵינָם יְכוּלִים לֶאֱכֹל לֶחֶם עִם הָעֵבְרִים הִיא) מִכִּיוּן שֶׁהַדָּבָר מֵתוֹעֵב וְשִׁנְאוֹי לַמִּצְרִים לֶאֱכֹל לֶחֶם יַחַד עִם הָעֵבְרִים, הַיּוֹת וְהָעֵבְרִים הָיוּ אוֹכְלִים אֶת בֶּשֶׂר הַכֹּבֵשִׁים שֶׁשֶׁחֲטוּ, וְהַכֹּבֵשִׁים הָיוּ הָאֱלוֹהִים שֶׁל מִצְרַיִם. הַלֶּכֶךְ, הַמִּצְרִים לֹא הָיוּ אוֹכְלִים לֶחֶם יַחַד עִם הָעֵבְרִים, וְהָיָה צוֹרֵךְ שֶׁלֹּכֵל יִהְיֶה לֶחֶם נִפְרָד. אֲמֵנָם, לְכַאוּרָה יוֹסֵף הָיָה יְכוּל לֶאֱכֹל יַחַד עִם אַחִיו, שֶׁהָרִי כוֹלֵם הָיוּ עֵבְרִים, אֲךָ יוֹסֵף לֹא רָצָה שֶׁאַחִיו יִבְיֵנוּ שֶׁהוּא עֵבְרִי²⁷²⁷: (לג) וַיִּשְׁבוּ לְפָנָיו יוֹסֵף צִוּוּה עַל אַחִיו לִשְׁבֹּת בְּסֹדֵר הַבָּא:²⁷²⁸ הַבְּכֹר כְּבִכְרָתוֹ וְהַצְעִיר כְּצִעְרָתוֹ סֹדֵר יִשְׁבֹּת הָאֲחִים הָיָה לְפִי הַגּוֹדֵל שֶׁלָּהֶם, הָאֲחִים הַגְּדוֹלִים יִשְׁבוּ יַחַד וְהָאֲחִים הַקְּטָנִים יִשְׁבוּ יַחַד, וַיִּתְמָהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף תִּמְהוּ מְאוֹד כִּי־צָד יָדַע יוֹסֵף מִיָּהוּ הָאֵחַ הַגְּדוֹל יוֹתֵר וּמִיָּהוּ הַקְּטָן יוֹתֵר, שֶׁהָרִי לֹא הָיָה הַפְּרָשׁ שְׁנַיִם גְּדוֹל בֵּינֵיהֶם²⁷²⁹: (לד) וַיִּשָּׂא מִשָּׂאת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם יוֹסֵף נָטַל מִנּוֹת מֵעַל הַשּׁוֹלְחָן שֶׁלוֹ וַחִילַק אֶת הַמִּנּוֹת לְשָׂרֵי הָאֲחִים,²⁷³⁰ וְהָרַב מִשָּׂאת בְּנִימָן מִמִּשָּׂאת בְּלָם חֲמֵשׁ יְדוֹת הַמִּנָּה שֶׁנָּתַן יוֹסֵף לְבִנְיָמִן הַיִּיתָה גְּדוֹלָה כִּי חֲמִישָׁה מִהַמִּנָּה שֶׁל כָּל אֶחָד מִשָּׂרֵי הָאֲחִים, (כִּדִּי לְרֵאוֹת אִם שָׂרֵי הָאֲחִים יִקְנָאוּ בְּיוֹסֵף),²⁷³¹ וַיִּשְׂתָּנוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ הָאֲחִים שֶׁתּוֹ יֵין עִם יוֹסֵף וְהִשְׁתַּכְּרוּ עִם יוֹסֵף²⁷³²:

בראשית פרק מד

(א) וַיֵּצֵא אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ יוֹסֵף צִוּוּה אֶת הָאָדָם שֶׁהָיָה מִמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ,²⁷³³ לֵאמֹר כֹּךְ צִוּוּה יוֹסֵף אֶת הָאָדָם שֶׁהָיָה מִמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ: מֵלֵא אֶת אֲמֶתְחַת הָאֲנָשִׁים אֲכָל כְּאֲשֶׁר יוֹכְלוּן שָׂאת תִּמְלֹא אֶת הַשְּׂקִים שֶׁל הָאֲנָשִׁים (שֶׁל הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף) בְּכַמּוֹת תְּבוּאָה הַכִּי גְּדוֹלָה שֶׁהֵם יוֹכְלוּ לִשְׂאת אִיתָם לְאֶרֶץ כְּנַעַן, לְמִרוֹת שֶׁהֵם שִׁילְמוּ עַל פְּחוֹת תְּבוּאָה,²⁷³⁴ וְשִׁים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אֲמֶתְחַתוֹ וְאֶת הַכֶּסֶף שֶׁל כָּל אֶחָד מִהָאֲנָשִׁים, תִּשְׂמִים

²⁷²⁶ רש"י.

²⁷²⁷ רש"י + אונקלוס + ספורנו.

²⁷²⁸ רשב"ם.

²⁷²⁹ רשב"ם. רש"י: יוסף היה מכה בגביע וקורא את שמו של כל אחד מהאחים לפי סדר הלידה, וכך הסבו כולם לשולחן, וכאשר יוסף הגיע לבנימין, אמר שלבנימין אין אם ולו עצמו אין אם והושיבו זה ליד זה. לכאורה משמע מדברי רש"י אלה ששאר האמהות היו בחיים בזמן הירידה למצרים, בניגוד לדברי הרמב"ן שכל האמהות מתו לפני שהם ירדו למצרים.

²⁷³⁰ תרגום יונתן. א"ע: הכוונה היא לדורון.

²⁷³¹ ספורנו + רש"י, וכתב שהסיבה לדבר היא מכיוון שבנימין קיבל את חלקו, את חלק אסנת, את חלקם של יוסף מנשה ואפרים. ספורנו: על כל חלק שהיה יוסף שולח לשניים מהאחים היה שולח מנה לבנימין, כדי להראות את חשיבותו על כולם. כלי יקר: האחים חשבו שהוא נותן להם מנות על שחשד בהם סתם שהם מרגלים ולבנימין נתן יותר היות והוא גרם לבנימין להסתכן ולבוא. אולם, חלוקת המנות הייתה לרמז שייבנה בחלקו ביהמ"ק.

²⁷³² אונקלוס. רש"י: מיום שהאחים מכרו את יוסף הם לא שתו יין וגם יוסף לא שתה יין. ספורנו: האחים השתכרו משום שהם שתו יין שלא היו רגילים לו ולכן הם לא היו יכולים לדעת כמה לשתות ללא השתכרות.

²⁷³³ אונקלוס.

²⁷³⁴ אונקלוס + רמב"ן.

בתוך שקו²⁷³⁵: (ב) וְאֵת גְּבִיעֵי וְאֵת הַגְּבִיעַ שְׁלִי, גְּבִיעַ הַכֶּסֶף אֶת הַגְּבִיעַ שֶׁעָשׂוּ מִכֶּסֶף, תְּשִׂים בְּפִי אֲמַתְחַת הַקֶּטָן (את גביע הכסף) תשים בתוך שקו של הקטן מבין האנשים האלה. (הסיבה שיוסף עשה זאת היא מכיוון שהוא רצה לראות אם האחים ימסרו את נפשם על בנימין),²⁷³⁶ וְאֵת כֶּסֶף שֶׁבָרָו וְכֵן תְּשִׂים בְּשֵׁק שֶׁל הַקֶּטָן מִבֵּין הָאֲנָשִׁים אֶת הַכֶּסֶף שֶׁהוּא שִׁילַם עַל הַתְּבוּאָה שֶׁלָּקַח, וַיַּעַשׂ כְּדַבַּר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר הָאָדָם שֶׁהָיָה מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף עָשָׂה כְּמוֹ שִׁוּסֵף אָמַר לוֹ לַעֲשׂוֹת: בְּשֵׁק שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהָאֲחִים הוּא שֵׁם אֶת הַכֶּסֶף בּוֹ הֵם קִנּוּ אֶת הַתְּבוּאָה, וְכֵן הוּא מִילָא אֶת כָּל הָאֶחָד מִשְׁקֵי הָאֲחִים בְּכַמּוֹת הַתְּבוּאָה הַגְּדוּלָה בְּיוֹתֵר שֶׁהֵם הָיוּ יְכוּלִים לְשַׁאת לְאַרְץ כְּנָעַן, וּבְשֵׁק שֶׁל בְּנִימִין, בְּנוֹסֵף לְשֵׁנֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הוּא שֵׁם גַּם אֶת גְּבִיעַ הַכֶּסֶף שֶׁל יוֹסֵף: (ג) הַבֶּקֶר אֹזֵר הַבּוֹקֵר הָאִיר, הַגִּיעָה שַׁעַת בּוֹקֵר,²⁷³⁷ וְהָאֲנָשִׁים שֶׁלָּחוּ הֵמָּה וְחִמְרֵיהֶם וְהָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף שׁוֹלְחוֹ מִמְצָרִים יַחַד עִם הַחֲמוּרִים שֶׁלָּהֶם: (ד) הֵם יֵצְאוּ אֶת הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ הָאֲחִים רֶק הַסְּפִיקוּ לְצֵאת מַעַט מֵהָעִיר, כֵּךְ שֶׁהֵם עוֹד לֹא הַסְּפִיקוּ לְהִתְרַחֵק,²⁷³⁸ וְיוֹסֵף אָמַר לְאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ (לפני שהאחים הַסְּפִיקוּ לְהִתְרַחֵק) יוֹסֵף אָמַר לְמִי שֶׁהָיָה מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ:²⁷³⁹ קוֹם רְדֵף אַחֲרַי הָאֲנָשִׁים קוֹם וְתִרְדּוּף אַחֲרַי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה (אחרי האחים של יוסף), וְהִשְׁגַּתְּם וְאֵתָה תְּשִׁיג אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְתֹאמַר לְאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה (לאחים של יוסף): לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רְעָה תַּחַת טוֹבָה לְמָה שִׁילַמְתֶּם לְשִׁלֵּט מְצָרִים דְּבַר רַע תְּמוֹרַת הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים שֶׁעָשָׂה לָכֵם, הֲרִי שִׁלֵּט מְצָרִים אִירַח אֶתְכֶם וּמְכַר לָכֵם תְּבוּאָה וּבְמִקּוֹם לְגַמּוֹל לוֹ טוֹבָה, עָשִׂיתֶם לוֹ דְּבַר רַע²⁷⁴⁰: (ה) הֲלֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנָי בּוֹ הֲרִי הַדְּבַר שֶׁהָאֲדוֹן שְׁלִי מִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ כְּדִי לְשַׁתּוֹת (הסיבה שהוא לא אמר במפורש גביע היא מכיוון שהוא דיבר איתם כאילו שהם יודעים שמדובר על הגביע),²⁷⁴¹ וְהוּא נֶחֱשׂ יִנְחֵשׂ בּוֹ וְכֵן, זֶהוּ הַדְּבַר שֶׁהָאֲדוֹן שְׁלִי (יוסף) מִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ כְּדִי לְנַחֵשׁ, לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה קְסָמִים,²⁷⁴² הִרְעַתְּם אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם מֵה שֶׁעָשִׂיתֶם (שֶׁלָּקַחְתֶּם אֶת הַגְּבִיעַ) הוּא דְּבַר רַע²⁷⁴³: (ו) וַיִּשְׁגֶּם הָאָדָם שֶׁהָיָה מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הִשִּׁיג אֶת הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף, וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָאָדָם שֶׁהָיָה מְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אָמַר לְאֲחֵי יוֹסֵף אֶת הַדְּבָרִים שִׁוּסֵף אָמַר לוֹ לֹמַר לָהֶם (לְמָה שִׁילַמְתֶּם רַע תַּחַת

²⁷³⁵ רמב"ן: האחים ידעו שהממונה על ביתו של יוסף שם את הכסף באמתחותיהם. לו היה עושה זאת שלא לדעתם, הם היו יכולים לתרץ שהגביע נמצא בשק שלהם ללא שהם ידעו על כך כמו שטענו בפעם הראשונה עם הכסף, אך עכשיו שנעשה החזרת הכסף לתוך השקים בידיעת האחים, הרי שלא היה להם תירוץ על כך שהגביע נמצא בידם, אך האמת היא שבשעת החזרת הכסף, הממונה על ביתו של יוסף הגניב לתוך השק של בנימין גם את הגביע של יוסף. האמתלא שטען הממונה על ביתו של יוסף להחזרת הכסף היא בכך שנעשה להם עוול עד עכשיו. אפשרות נוספת שכתב הרמב"ן היא שהממונה על ביתו של יוסף טען שהכסף שהיה בשקים שלהם היה מטמון, ורק לגבי הגביע הייתה לו טענה על אחי יוסף. בסוף דבריו תיאר הרמב"ן את האופן שבו היו המצרים מוכרים את האוכל לבאים בשערים לקנות, שהיו נותנים את השק למצרי כדי שימלא אותו לפי כמות הכסף שהביא, והמצרי היה ממלא את השק וסוגר אותו, וכך לא היו יכולים האחים לדעת מה בדיוק יש בשק.

²⁷³⁶ ספורנו. אוה"ח: יוסף רצה שהחטא של האחים יימחל להם וכן רצה לרמוז להם שהוא יודע על דבר המכירה, כמו שעשה גם בדברים אחרים.

²⁷³⁷ רשב"ם.

²⁷³⁸ אונקלוס.

²⁷³⁹ אונקלוס.

²⁷⁴⁰ אונקלוס.

²⁷⁴¹ ספורנו. רמב"ן: מי שגונב את כוס המלך הוא חוטא בדבר גדול, מכיוון שמי שגונב את הכוס ששותה איתו המלך הוא מבזה את המלכות.

²⁷⁴² רשב"ם. א"ע: הכוונה היא שיוסף ניסה את האחים בגביע, כדי לדעת אם הם גנבים, ולכן הוא שם את הגביע לפני האחים, והעלים עין עד שהם מש לקחו את הגביע. הניחושים הם שהיה יוסף שואל את הקוסמים היכן נמצא הגביע. בפירוש נוסף כתב שיש אומרים שעל הגביע היה ציור ובו היה מסתכל לפני אחיו ויודע מיהו הגדול ומיהו הקטן (מעין מה שפרש"י לעיל).

²⁷⁴³ אונקלוס.

טובה ולמה גנבתם את הגביע): (ז) וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָאֲחִים שֶׁל יוֹסֵף אָמְרוּ לֵאדָם שֶׁהִיא מִמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף: לָמָּה יִדְבַר אֲדֹנָי כְּדִבְרֵיִם הָאֵלֶּה אֲדוֹנֵי, לָמָּה אֵתָּה אֹמֵר לָנוּ אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לָמָּה אֵתָּה חוֹשֵׁד בְּכוֹלָנוּ שֶׁגִּבְנָנוּ אֵת הַגְּבִיעַ: ²⁷⁴⁴ חֲלִילָה לְעִבְדֶיךָ מַעֲשֹׂת כְּדָבָר הַזֶּה גִּנְאֵי הוּא לָנוּ שֶׁאֲנַחְנוּ עֲבָדֶיךָ, לַעֲשׂוֹת דָּבָר כִּזֶּה וּלְגַנוֹב אֵת הַגְּבִיעַ שֶׁל הָאֲדוֹן שֶׁלךָ ²⁷⁴⁵: (ח) הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מִצָּאנוּ בְּפִי אִמְתְּחִיתֵינוּ הֵשִׁיבָנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנַב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב הִרִי אֵת הַכֶּסֶף שֶׁמִּצָּאנוּ בְּשִׁקִּים שֶׁלָנוּ, הַחֲזַרְנוּ אֵלֶיךָ עוֹד מֵאֶרֶץ כְּנָעַן, קַל וְחוֹמֵר שֶׁלֹּא הֵינּוּ גוֹנְבִים מִבֵּית אֲדוֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב. אִם אֵת הַכֶּסֶף שֶׁהִיא בְּשִׁקִּים שֶׁלָנוּ, הַחֲזַרְנוּ, לַמְרוֹת שֶׁכָּבַר הַגְּעֵנוּ אֵיתוֹ לְאֶרֶץ כְּנָעַן וְלַמְרוֹת שֶׁהִיא בְּרוּר לָנוּ שֶׁשִׁלְּמָנוּ עַל הַתְּבוּאָה כָּבֵד, קַל וְחוֹמֵר שֶׁלֹּא הֵינּוּ גוֹנְבִים מִמֶּשׁ מִבֵּית הָאֲדוֹן שֶׁלךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב ²⁷⁴⁶: (ט) אֲשֶׁר יִמְצָא אֵתוֹ מֵעִבְדֶיךָ וְמֵת מִי מִבְּנֵינוּ, שֶׁאֲנַחְנוּ עֲבָדֶיךָ, שִׁימְצָא אֶצְלוֹ הַגְּבִיעַ, יָמוּת, כְּעוֹנֵשׁ עַל שֶׁלָּקַח אֵת הַגְּבִיעַ, ²⁷⁴⁷ וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדֹנֵי לְעִבְדִים וְגַם אֲנַחְנוּ, שֶׁאֵר הָאֲחִים שֶׁלֹּא גִבְנוּ אֵת הַגְּבִיעַ, נִהְיֶה עֲבָדִים לְאֲדוֹנֵינוּ: (י) וַיֹּאמְרוּ הַמְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אָמַר לְאֲחִים: גַּם עֵתָּה כְּדִבְרֵיכֶם בֵּן הוּא בְּאֵמֶת, מֵה שֶׁאֲמַרְתֶּם שִׁקְרָה אִם נִמְצָא אֵת הַגְּבִיעַ בְּיַד אֶחָד מִכֶּם (שֶׁהוּא יָמוּת וְשֶׁאֵר הָאֲחִים יִהְיוּ עֲבָדִים) הוּא דִין צוֹדֵק, שֶׁהִרִי אִם נִמְצָא גִנְיָבָה בְּיַד עֲשָׂרָה שׁוֹתֵפִים, סִימָן שֶׁהֵם כּוֹלֵם שׁוֹתֵפִים בְּגִנְיָבָה, ²⁷⁴⁸ אֲשֶׁר יִמְצָא אֵתוֹ יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים אוֹלָם, אֲנִי (הַמְמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף) אַעֲשֶׂה לַפְּנִים מִשׁוֹרֵת הַדִּין: מִי שֶׁתִּמְצָא אֶצְלוֹ הַגְּבִיעַ יִהְיֶה עֶבֶד שֶׁלִּי בְּמִקוֹם לָמוּת, וְאֵילוֹ שֶׁאֵר הָאֲחִים יִהְיוּ נְקִיִּים לְגַמְרֵי וַיִּכְלוּ לִלְכַת לְחוֹפְשֵׁי ²⁷⁴⁹: (יֵא) וַיִּמְהָרוּ וַיִּזְרְדוּ אִישׁ אֶת

²⁷⁴⁴ אונקלוס + ספורנו. אוה"ח: אפילו לומר דברים אחרים שהם מכוערים היה ראוי שלא תאמר, קל וחומר שלא להאשים אותנו בגניבה ממש.

²⁷⁴⁵ רש"י.

²⁷⁴⁶ רש"י, וכתב שזהו אחד מעשרה קל וחומר הכתובים בתורה. רמב"ן: תשובת האחים שלא דיברו כלל על גביע הוא בגלל שגם הממונה לא אמר להם על מה הוא מדבר ושהוא מתכוון לכך שהם גנבו ממנו את גביע הכסף. אוה"ח: הממונה על ביתו של יוסף רצה למנוע את הקל וחומר של האחים, ולכן טענתו הייתה שהאחים החזירו את הכסף מארץ כנען כדי שיהיו נאמנים, וכך, כאשר יגנבו מביתו של יוסף, הם יוכלו לטעון שהם החזירו את הכסף והזהב, ובמיוחד כאשר יש לגביע משמעות מיוחדת של ניחוש. כנגד זה קראו האחים לגביע כסף וזהב כדי לומר שהם אינם מחשיבים את הגביע בתור דבר שניתן לנחש בו, אלא הוא סתם כסף וזהב, וממילא הקל וחומר שלהם נשאר בעינו.

²⁷⁴⁷ אונקלוס. אוה"ח: כדין בן נח שגנב.

²⁷⁴⁸ רש"י. רמב"ן: בהתחלה תביעתו של הממונה על ביתו של יוסף הייתה מכל האחים, ולכולם הוא אמר למה שילמתם רעה תחת טובה. על כך ענו לו האחים שלא ייתכן שכולם שותפים בגניבה, ולכן מי שאצלו תהיה הגניבה ימות כעונש על גניבתו, אך שאר האחים לא יומתו שהרי אינם חלק מהגניבה, והם רק יהיו עבדים בתור קנס. הממונה על ביתו של יוסף הסכים לדבריהם שאין הם כולם אשמים בגניבה, ולכן הסכים לשלח את האחים שלא גנבו לחופשי. בפירושו נוסף כתב הרמב"ן שכוונת הממונה על ביתו של יוסף היא שלמרות שהדין אינו כמו שהם אומרים, הוא בכל זאת מוכן ללכת לקראתם ולהסכים לפסוק את הדין, ועל כך כתב הרמב"ן שזהו הפירוש הנכון בעיניו וכן כתב שזוהי כוונת חז"ל לגבי השותפים בגניבה ולא כרש"י. בהסבר דבריו של יוסף לאחים כתב הרמב"ן שתי אפשרויות: א. שיוסף אמר שהוא השליט על הארץ. ולכן אינו יכול לפסוק שלא כדין ולהשאיר את כולם כעבדים. ב. יוסף אמר שהוא אינו יכול לפסוק אחרת מההסכם שלהם עם הממונה על ביתו, ששאר האחים יהיו זכאים. אוה"ח: הממונה על ביתו של יוסף הסכים עם הקל וחומר של האחים, אלא שסבר שלמרות שהם החזירו את הכסף מארץ כנען, הרי שזהו סימן שרובם נאמנים, אך עדיין ייתכן שאחד מהם אינו נאמן ושהוא הגנב. אפשרות נוספת שכתב היא שגם הגנב אינו חייב מיתה היות ואין עדים על הדבר. כלי יקר: האחים אמרו שמי שגנב יומת ושאר האחים יהיו עבדים, היות והם לא חינכו את הגנב, שהרי מן הסתם שהוא גנב הרבה פעמים באם היה לו חוצפה לגנוב משולחנו של המושל. הממונה על ביתו של יוסף אמר להם שבדיני מצרים, אין משפט הגנב מוות, ולכן כולם יהיו עבדים, אלא שעדיין אין זה הוגן שהגנב ושאר האחים יקבלו את אותו העונש, ולכן הוא אמר שהוא יחק בין הדינים: הגנב יהיה העבד שלו, ושאר האחים יהיו עבדים ליוסף, שזוהי עבדות פחות בזויה (והכוונה שיהיו נקיים היינו שיהיו נקיים מנכסיהם). כשהאחים הגיעו אל יוסף הם ביקשו שכולם יהיו עבדים שלו, וכך הם יוכלו גם לפקח על הגנב.

²⁷⁴⁹ רש"י + ספורנו. אוה"ח: שאר האחים יהיו נקיים היות והם עדיין בחזקת כשרים, שהרי אין עדות עליהם שהם גנבו.

אִמְתַּחֲתוּ אֲרֻצָּה כֹּל אֶחָד מֵהָאֲחִים מִיָּהָר לְהוֹרִיד עַל הָאָרֶץ אֶת הַשְּׂקִים שֶׁהָיוּ לוֹ עַל הַחֲמוֹר,²⁷⁵⁰ וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אִמְתַּחֲתוּ כֹּל אֶחָד מֵהָאֲחִים פֶּתַח אֶת שֶׁקוֹ: (יב) וַיִּחַפְּשׂוּ הַמְּמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף חִפְשׂוּ אֶת הַגְּבִיעַ בְּכֹל אֶחָד מֵהַשְּׂקִים שֶׁל הָאֲחִים, בְּגָדוֹל הַחֵל וּבִקְטָן כָּלָה הַמְּמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הַתְּחִיל לַחֲפֹשׂ בְּשֶׁק שֶׁל הָאֵחׁ הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר, בְּשֶׁק שֶׁל רְאוּבֵן, וְכֵן הַמְּשִׁיךְ לַחֲפֹשׂ בְּשֶׁקִים שֶׁל הָאֲחִים לְפִי סֹדֵר לִידָתָם, כְּדֵי שֶׁהָאֲחִים לֹא יִרְגִישׁוּ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ הֵיכָן נִמְצָא הַגְּבִיעַ. הַמְּמוֹנָה עַל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף בָּחַר לַחֲפֹשׂ אֶת הַגְּבִיעַ בְּשֶׁקִים שֶׁל הָאֲחִים לְפִי סֹדֵר לִידָתָם, כְּדֵי שֶׁהָאֲחִים לֹא יַעֲלוּ עַל דַּעְתָּם שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהַגְּבִיעַ נִמְצָא בְּשֶׁק שֶׁל בְּנִימִין, וְשֶׁהֵם יַחֲשָׁבוּ שֶׁהוּא בּוֹדֵק בְּשֶׁקִים שֶׁלֵּהֶם בְּסֹדֵר אֶקְרָאִי,²⁷⁵¹ וַיִּמְצָא הַגְּבִיעַ בְּאִמְתַּחֲתוֹת בְּנִימִין הַגְּבִיעַ נִמְצָא אֲצֵל בְּנִימִין, וַיַּעֲמִסוּ אִישׁ עַל חֲמֹרוֹ כֹּל אֶחָד מֵהָאֲחִים הַעֲמִיס עַל הַחֲמוֹר שְׁלוֹ אֶת הַשְּׂקִים שֶׁהוּא הוֹרִיד מִמֶּנּוּ כְּדֵי לַחֲפֹשׂ בֵּהֶם אֶת הַגְּבִיעַ,²⁷⁵² וַיָּשָׁבוּ הָעִירָה הָאֲחִים חָזְרוּ אֶל הָעִיר בְּמִצְרַיִם שֶׁשֵּׁם הִיא יוֹסֵף²⁷⁵³: (יד) וַיָּבֵא יְהוּדָה וְאָחִיו בֵּיתָהּ יוֹסֵף יְהוּדָה וְאָחִיו הִגִּיעוּ אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְהוּא עוֹדֵנּוּ שֶׁם יוֹסֵף הִיא עַדִּין בְּבֵיתוֹ הַיּוֹת וְהוּא הַמְּתִין עַד שֶׁהָאֲחִים יַחֲזְרוּ,²⁷⁵⁴ וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אֲרֻצָּה הָאֲחִים נִפְּלוּ לְפָנָיו יוֹסֵף עַל הָאָרֶץ כְּדֵי לְהַתְּחַן בְּפָנָיו: (טו) וַיֹּאמְרוּ לָהֶם יוֹסֵף אִמְרוּ לָאֲחִים: מָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם מֵהוּ הַמַּעֲשֶׂה הַטְּפָשִׁי וְהַמְּרוֹשֵׁעַ שֶׁעָשִׂיתֶם, שֶׁגִּבַּתֶּם אֶת הַגְּבִיעַ מִמֶּנִּי,²⁷⁵⁵ הֲלוֹא יָדַעְתֶּם כִּי נִחַשׁ יִנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי הָרִי אֶתֶם יוֹדְעִים שֶׁאֲדָם כְּמוֹנֵי קוֹסֵם קְסָמִים, וְכֵן, עַל יְדֵי הַקְּסָמִים, אֲנִי יוֹכֵל לְגַלוֹת שֶׁאַתֶּם גִּבַּתֶּם אֶת הַגְּבִיעַ.²⁷⁵⁶: (טז) וַיֹּאמְרוּ יְהוּדָה וְיְהוּדָה עָנָה לְיוֹסֵף: מָה נֹאמְרֵנוּ לְאֲדֹנָי אֲדוֹנָי! מָה אֲנַחְנוּ יוֹכֵלִים לֹמַר לָךְ, אֵיךְ אֲנַחְנוּ יוֹכֵלִים לְתַרְץ אֶת עַצְמֵינוּ, הָרִי הַגְּבִיעַ נִמְצָא בְּשֶׁק שֶׁל בְּנִימִין, הָרִי אֶתָּה צוֹדֵק שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הוּא מַעֲשֶׂה טְפָשִׁי וְמוֹרוֹשֵׁעַ,²⁷⁵⁷ מָה נִדְבָר וּמָה נִצְטַדֵּק מֵהָאֲחִים יוֹכֵלִים לֹמַר וְאֵיךְ אֲנַחְנוּ יוֹכֵלִים לְהַצְדִּיק אֶת עַצְמֵנוּ,²⁷⁵⁸ הֲאֵלֹהִים מְצָא אֶת עוֹן עַבְדֶּיךָ ה' מִצָּא אֶת הַחֲטָא שֶׁל עַבְדֶּיךָ. אֲמַנֵּם אֲנַחְנוּ יוֹדְעִים שֶׁאֲנַחְנוּ לֹא גִבַּנּוּ אֶת הַגְּבִיעַ, אֵךְ ה' רָצָה לְהַעֲנִישׁ אֹתָנוּ, וְכֵן הוּא גִלְגַּל אֶת הַדְּבָר שֶׁמִּצָּאתֶם אֶת הַגְּבִיעַ אֲצִלְנוּ,²⁷⁵⁹ הֲנִנּוּ עַבְדֵיךָ לְאֲדֹנָי גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ אֲנַחְנוּ כוֹלְנוּ נִהְיָ עַבְדִּים לָךְ: גַּם אֲנַחְנוּ, הָאֲחִים שֶׁלֹּא גִבְנוּ, וְגַם בְּנִימִין שֶׁאֲצִלוּ נִמְצָאָה הַגְּבִיעַ: (יז) וַיֹּאמְרוּ יוֹסֵף עָנָה לְאָחִיו: חֲלִילָה לִּי מַעֲשׂוֹת זֹאת גִּנָּאִי הוּא לִּי לַעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה, לְהַשְׁאִיר אֶת כּוֹלְכֶם כְּאֵן לְעַבְדֵיךָ,²⁷⁶⁰ הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהִי לִּי עֶבֶד מִי שֶׁאֲצִלוּ נִמְצָא

²⁷⁵⁰ אונקלוס.

²⁷⁵¹ רש"י.

²⁷⁵² רש"י, וכתב שמכאן רואים שהם היו בעלי זרוע, שהרי הם היו יכולים לטעון את החמור שלהם לבד.

²⁷⁵³ אונקלוס. רש"י: למרות שזאת הייתה עיר הבירה ועיר גדולה שמתאים יותר לקרוא לה מטורפולין, הרי

שהתורה קראה לה עיר מכיוון שבעיני האחים נחשבה עיר זו לעיר קטנה לעניין להילחם נגדה.

²⁷⁵⁴ רש"י.

²⁷⁵⁵ ספורנו.

²⁷⁵⁶ רש"י. רשב"ם: דרכם של השרים היה לקסום קסמים.

²⁷⁵⁷ ספורנו.

²⁷⁵⁸ רש"י. אוה"ח: הק"ו נפרך, שהרי בנימין לא היה אחד מאלה שהורידו את הכסף מארץ כנען כדי להחזיר

אותו ליוסף.

²⁷⁵⁹ רש"י. ספורנו: ה' מעניש אותנו על חטא אחר לגמרי, על מכירתו של יוסף, ובאמת לא גנבנו את הגביע. א"ע

פירש בפירושו הראשון כמו הספורנו, ובפירושו השני פירש שהכוונה "האלוקים מצא את עוון עבדך", היינו

שהחטא שחטאו בו הוא חטא מאוד גדול.

²⁷⁶⁰ אונקלוס. ספורנו: חלילה שאני אפרע מכם על עוונות קודמים שלכם.

הגביע שלי, בנימין, הוא יישאר כאן לשמש לי לעבד,²⁷⁶¹ וְאַתֶּם עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבֵיכֶם ואילו אתם, שאר האחים שלא גנבו, תעלו בשלום לאביכם בארץ כנען:

פרשת ויגש

(יח) וַיִּגֶשׁ אֱלִיֹּהִי יְהוֹדָה נִיגֵשׁ אֶל יוֹסֵף, וַנִּכְנַס מֵעֵבֶר לְשׁוּמְרֵי רֵאשׁוֹ שֶׁל יוֹסֵף,²⁷⁶² וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אִמֵּר לְיוֹסֵף: בִּי אֲדֹנָי בְּבִקְשָׁה אֲדוֹנִי,²⁷⁶³ יְדַבֵּר נָא עִבְדְּךָ דְּבַר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי אֲנִי (יהודה) שאני עבדך (של יוסף) אומר עכשיו מספר דברים קשים, ואני מבקש שתקשיב טוב לדברים ושהדברים ייכנסו באוזניך,²⁷⁶⁴ וְאַל יֵחָר אַפְּךָ בְּעִבְדְּךָ וְאֵל תִּכְעַס עָלַי שְׂאֵנִי עִבְדְּךָ, לְמִרְוֹת שְׂאֵמֶר מִסַּפֵּר דְּבָרִים קָשִׁים,²⁷⁶⁵ בִּי כְּמוֹד כְּפָרְעָה שְׁהָרִי, לְמִרְוֹת שְׂאֵנִי (יהודה) אֲדַבֵּר בְּפִנֵּיךְ דְּבָרִים קָשִׁים, תִּדַע שְׂאֵנִי עִדְיִן מִכְבֵּד אוֹתְךָ וְאֵתָה עִדְיִן חֹשֵׁב בְּעֵינָי כְּמוֹ פֶּרְעֵה²⁷⁶⁶: (יט) אֲדֹנָי שְׂאֵל אֶת עִבְדְּךָ אֵת שְׂאֵלְךָ אֵתָה אֲדוֹן שְׁלֹנוּ, שְׂאֵלְךָ אוֹתָנוּ שְׂאֵנְחָנוּ עִבְדֶּיךָ, לְאֵמֹר כֵּךְ שְׂאֵלְךָ אוֹתָנוּ: הֲיֵשׁ לָכֶם אֵב אוֹ אָח (שאלת אותנו) אִם יֵשׁ לָנוּ אֲבָא אוֹ אַח. לְמִרְוֹת שְׂבַפְרֵשׁת מִקָּץ, אֵינְךָ הַדְּבַר מִזְכֵּר שְׂיוֹסֵף שְׂאֵל אֶת אַחֵיו הָאֵם יֵשׁ לָהֶם אֲבָא אוֹ אַח, הֲרֵי שְׂמַכְאֵן אֲנַחְנוּ רוֹאִים שְׂיוֹסֵף אֲכַן

²⁷⁶¹ אונקלוס.

²⁷⁶² אה"ח, והסביר שיהודה היה מוכרח לכך משום שאם היה מנצח את יוסף בויכוח אל מול השומעים היה חייב מיתה מצד זה שהוא מבזה את המלך. הכלי יקר הסביר שכמו שיוסף אצר לממונה על ביתו לומר לאחים שהם גנבו את הגביע, רק כאשר הוא יתקרב אליהם וישיג אותם, אך שלא יצעק אליהם מרחוק כדי שלא לבייש אותם, כך גם כאן רצה יהודה להתקרב אל יוסף ולא לומר לו בקול שהוא חושב שכל העניין עם הגביע הוא רק עלילה, כדי שלא לבייש את יוסף. כמו"כ הסביר אה"ח את המילה "אליו" בכך שיהודה ניגש אל יוסף לאחר שהוא הבין שהגזירה היא מאת יוסף ולא מאת ה', שהרי בנימין לא היה במכירה. הסבר נוסף שכתב הוא שיהודה ניסה קצת להתחנף ליוסף כדי לעורר את ליבו של יוסף, שהרי כמים הפנים לפנים. הסבר נוסף שכתב הוא שכל הגישה אל יוסף הייתה לטובתו של יוסף, שהרי הוא ראוי יותר מבנימין לכל עבודת העבדים.

²⁷⁶³ אונקלוס. אה"ח: יהודה התכוון כאן לומר שהוא זה שגנב את הגביע ולכן יש לשחרר את בנימין ולקחת אותו עצמו לעבד. הסבר נוסף שכתב הוא שיהודה אמר שכל הכבוד שניתן ליוסף תלוי בו, ביהודה, ואמנם עכשיו הוא מכבד את יוסף, אך הדבר עשוי להשתנות. כלי יקר: יהודה הסביר ליוסף שהסיבה שהוא ניגש לדבר זה מתוך כל אחיו היא בגלל שהוא גרם למכירתו של יוסף. דבר זה משתלב עם דברי רש"י שכתב שהסיבה שהוא ניגש יותר לדבר היא משום שהוא ערב לבנימין, וזה גופא הדבר, הסיבה שיהודה ערב לבנימין היא משום שהוא גרם למכירתו של יוסף.

²⁷⁶⁴ רש"י. רמב"ן: יהודה אמר ליוסף שהוא ידבר דברים מועטים. כמו"כ הסביר הרמב"ן ש"דבר" היינו הנקודה המרכזית בטענתו של יהודה כלפי יוסף, שהוא רוצה להישאר כעבד במקומו של בנימין, וכל שאר הדברים הם רק כדי לפייס את יוסף שיסכים לכך.

²⁷⁶⁵ רש"י. ספורנו: יהודה אמר ליוסף שאם הוא חושש שלא להעניש אותם על דבר שאין זה חטאם, ושהוא לא רוצה שתארע תקלה על ידם, הרי שהוא עכשיו יסביר לו איזה תקלה תהיה לו אם הוא ישאיר את בנימין במצרים.

²⁷⁶⁶ רש"י בפירושו הראשון שהוא עפ"י הפשט. רש"י הוסיף פירושים נוספים: א. בסופו של דבר אתה עתיד ללקות בצרעת כמו שפרעה לקה בצרעת על שלקח את שרה. ב. כמו שפרעה מבטיח ואינו מקיים את הבטחותיו, שהרי הוא כתב בחוקי מצרים שהוא לא ימנה עבד להיות מלך, כך גם אתה אינך מקיים את הבטחותיך, שהרי אתה הבטחת שאתה תשמור על האח הקטן אם נוריד אותו למצרים. ג. אם תמשיך כך אני אהרוג אותך ואת פרעה. הרמב"ן הקשה על פירושו של רש"י שאומר שיהודה בא בטענות אל יוסף על שימת העין על בנימין, שהרי ברור הדבר שיוסף לא התכוון להציל את בנימין מכל דבר שיבוא עליו, קל וחומר שלא להציל אותו מגניבה שלו עצמו. הרמב"ן מוסיף לומר שבהתחלה יוסף באמת ניסה להתייחס יפה אל יוסף, ונתן לו מנות יפות, ועשה לכבודו של בנימין משתה בבית המלכות. לכן פירש הרמב"ן שכל הדברים האלה הם רק תחנות כדי לעורר את רחמיו של יוסף, מכיוון שיהודה החזיק מיוסף כאדם ירא אלוקים. בפירושו נוסף כתב הרמב"ן שיהודה רומז בדבריו שכל עניין הגביע הוא רק עלילה של יוסף. כלי יקר: יהודה אמר ליוסף שאין לו למי לערער על פסק דינו של יוסף, כיוון שיוסף נחשב למלך כמו פרעה.

שאל כך את אחיו, אלא שהתורה לא כתבה זאת שם²⁷⁶⁷: (כ) וְנֹאמֶר אֶל אֲדֹנָי אֲדֹנָי! אֲנַחְנוּ (אחי יוסף) עֲנֵנוּ לָךְ (יוסף), יֵשׁ לָנוּ אָב זָקֵן יֵשׁ לָנוּ אֲב זָקֵן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיֵּלֶד זָקֵנִים קָטָן וְכֵן יֵשׁ לָנוּ אֶח שְׁנוּלֵד לֵאבֵינוּ לַעַת זְקֻנוֹתוֹ (הכוונה היא לבנימין), וְאֲחִיו מֵת אֲחִיו מֵאֲמוֹ שֶׁל הָאֵח שְׁנוּלֵד לֵאבֵינוּ לַעַת זְקֻנוֹתוֹ מֵת (הכוונה היא ליוסף),²⁷⁶⁸ וַיִּתֶּר הוּא לְבָדוֹ לְאֲמוֹ הָאֵח שְׁנוּלֵד לַעַת זְקֻנוֹתוֹ שֶׁל אֲבִינוּ, הוּא הֵבֵן הַיְחִיד מֵאֲמוֹ שֶׁנִּשְׁאָר לֵאבֵינוּ. הָאֲחִים אָמְרוּ שְׁבִנְיָמִין הוּא הֵבֵן בְּיָחִיד שְׁנוּלֵד מֵרַחֵל שֶׁנִּשְׁאָר בְּחַיִּים, וְשָׁאִין לוֹ עוֹד אֶח מֵאֲוֹתָהָ הָאֵם,²⁷⁶⁹ וְאָבִיו אֶהְבֹּ וּמִבֵּין כָּל הָאֲחִים, אֲבִינוּ אוֹהֵב אֶת בֶּן הַזְּקוּנִים הַכִּי הִרְבָּה, וּבְגַלֵּל זֶה לֹא נִתֵּן לָבֶן זֶה לְרֵדֵת אִיתֵנוּ לְמִצְרַיִם²⁷⁷⁰: (כא) וְתֹאמְרֵי אֶל עֲבָדֶיךָ אֲתָה אִמְרַת לְעַבְדֶּיךָ (יהודה מתכוון שיוסף אמר לַאֲחִים): הַיְרֵדְהוּ אֵלַי תּוֹרִידוֹ אֶת אֲחִיכֶם שְׁנוּלֵד לֵאבִיכֶם לַעַת זְקֻנוֹתוֹ (את בנימין) אֵלַי לְמִצְרַיִם, וְאֲשִׁימָה עֵינַי עָלָיו וְאֲנִי (יוסף) אֲשַׁמֹּר עַל אֲחִיכֶם, וְלִכֵּן אֵין אֲבִיכֶם צָרִיךְ לְדַאֵוֹג וְלִהְיִמְנַע מִלְּשַׁלּוֹחַ אוֹתוֹ אִיתְכֶם²⁷⁷¹: (כב) וְנֹאמֶר אֶל אֲדֹנָי אֲנַחְנוּ עֲנֵנוּ לְאֲדֹנָי (הכוונה היא שהאחים ענו ליוסף), לֹא יוֹכֵל הַנְּעָר לְעִזּוֹב אֶת אָבִיו (כך ענינו) אֲחִינוּ הַקָּטָן שֶׁהוּא הַיּוֹם רַק נֶעַר, אֵינוּ יוֹכֵל לְעִזּוֹב אֶת אֲבִיו, הַיּוֹת וְאֲבִינוּ יִתְגַּעֵגַע אֵלָיו מֵאוֹד,²⁷⁷² וְעִזּוֹב אֶת אָבִיו וְמֵת וְאֵם אֲחִינוּ יִעֲזוֹב אֶת אֲבִינוּ, אֲנַחְנוּ חוֹשְׁשִׁים שֶׁמֵּא אֲבִינוּ יִמּוֹת מְרוֹב גַּעְגּוּעִים²⁷⁷³: (כג) וְתֹאמְרֵי אֶל עֲבָדֶיךָ יְהוּדָה מִמְּשִׁיךְ בְּדַבְּרֵינוּ אֵל יוֹסֵף וּמִסְפָּר לוֹ אֶת גִּלְגוּל הַדְּבָרִים: אֲתָה אִמְרַת לְעַבְדֶּיךָ (הכוונה היא שיוסף אמר לַאֲחִים), אֵם לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטָן אִם הָאֵח הַקָּטָן שֶׁלְכֶם לֹא יֵרֵד לְמִצְרַיִם, לֹא תִסְפּוּן לְרִאֲוֹת פָּנָי (אם אֲחִיכֶם הַקָּטָן לֹא יֵרֵד אִתְכֶם לְמִצְרַיִם) אֲתֵם לֹא תִרְאוּ אֶת פָּנָי שׁוֹב²⁷⁷⁴: (כד) וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל עֲבָדֶיךָ אָבִי מִיַּד כֹּאֲשֶׁר עָלִינוּ לֵאבֵינוּ שְׁבֵאֶרֶץ כְּנָעַן,²⁷⁷⁵ וַנִּגְדַּל לוֹ אֶת דְּבָרַי אֲדֹנָי אֲנַחְנוּ אָמְרָנוּ לֵאבֵינוּ אֶת דְּבָרֶיךָ אֲדֹנָי, וּבְכָל זֹאת הוּא לֹא רָצָה לְשַׁלּוֹחַ אִיתֵנוּ אֶת אֲחִינוּ הַקָּטָן. רַק לֵאחֵר שֶׁנִּגְמַר הָאוֹכֵל, הִשְׁתַּכְנַע אֲבִינוּ לְשַׁלּוֹחַ אִיתֵנוּ אֶת אֲחִינוּ הַקָּטָן²⁷⁷⁶: (כה) וַיֹּאמֶר אָבִינוּ לֵאחֵר שֶׁסִּימְנוּ לֵאכּוֹל אֶת הַתְּבוּאָה שֶׁקִּנֵּינוּ, אָמַר לָנוּ אֲבִינוּ (יעקב אמר לבניו): שִׁבּוּ שְׁבָרוּ לָנוּ מֵעֵט אֲכָל תַּחֲזֹרוּ לְמִצְרַיִם וְתִקְנוּ לָנוּ שֵׁם מֵעֵט תְּבוּאָה²⁷⁷⁷: (כו) וְנֹאמְרֵי עֲנֵנוּ לֵאבֵינוּ (האחים ענו ליעקב): לֹא נוֹכֵל לְרֵדֵת אִינוּנוּ יוֹכֵלִים לְרֵדֵת לְמִצְרַיִם לְלֹא בְנִימִין, אֵם יֵשׁ אֲחִינוּ הַקָּטָן אֲתָנוּ וַיִּרְדְּנוּ אִם בְּנִימִין יוֹכֵל לְרֵדֵת אִיתֵנוּ לְמִצְרַיִם, גַּם אֲנַחְנוּ נֵרֵד, כִּי לֹא נוֹכֵל לְרִאֲוֹת פָּנָי הָאִישׁ וְאֲחִינוּ הַקָּטָן אִינוּנוּ אֲתָנוּ (הסיבה שלא נרד ללא

²⁷⁶⁷ עיין רמב"ן פרק מב' פסוק לד'. רש"י כתב שיהודה טוען כלפי יוסף שמלכתחילה יוסף חיפש לבוא אל אחיו בעלילה, שהרי אין מקובל לשאול אדם שבא לקנות תבואה האם יש להם אח או אב. רשב"ם: אתה גרמת לנו להביא לכאן את בנימין, וגנאי הוא לך להשאיר אותו כאן.

²⁷⁶⁸ רש"י כתב שכאן האחים שיקרו לו מפני היראה, שאם היו אומרים שהאח נעלם, היה אומר להם יוסף להביא

גם אותו.

²⁷⁶⁹ רש"י.

²⁷⁷⁰ ספורנו.

²⁷⁷¹ ספורנו. רשב"ם: יוסף התחייב שישמור על בנימין אפילו אם בנימין יפשע. א"ע: הכוונה היא לראיה, יוסף אמר שהוא יראה את האח ומעולם לא התחייב לשמור עליו. כלי יקר גם כן כתב שאין הכוונה להשגחה, אלא הכוונה היא שכך יוסף יראה שטענת האחים שאינם מרגלים נכונה.

²⁷⁷² ספורנו.

²⁷⁷³ ספורנו ורשב"ם. רש"י: החשש היה שבנימין ימות בדרך, כמו שרחל אימו מתה בדרך.

²⁷⁷⁴ אונקלוס.

²⁷⁷⁵ רמב"ן.

²⁷⁷⁶ רמב"ן.

²⁷⁷⁷ אונקלוס.

בנימין היא) מכיוון שאיננו יכולים לראות את פניו של שליט מצרים ללא שאחינו הקטן (בנימין) איננו איתנו: (כז) וַיֹּאמֶר עֲבָדְךָ אָבִי אֱלִינֹו אֲבִינוּ שֶׁהוּא עֲבָדְךָ אָמַר לָנוּ (יעקב אמר לבניו): אֲתֵם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יִלְדָה לִּי אִשְׁתִּי אִתְּם הִרִי יוֹדְעִים שְׂרַחֵל, הַאִישָׁה שֶׁבְּחַרְתִּי לְהַתְּחַתֵּן אִתָּהּ (עם שאר נשותיו התחתן יעקב בגלל סיבות אחרות: עם לאה בגלל רמאותו של לבן ועם השפחות בגלל שרחל ולאה רצו שיתחתן איתה), ילדה לי שני בנים²⁷⁷⁸: (כח) וַיֵּצֵא הָאֱחָד מֵאִתִּי אֶחָד מֵהַבְּנִים שְׂרַחֵל הוֹלִידָה לִּי (יוסף) יֵצֵא מִמֶּנִּי, יֵצֵא לְדַרְכּוֹ וְכִבֵּר לֹא נִמְצָא אֲצִלִּי יוֹתֵר,²⁷⁷⁹ וַאֲמַר אֶךָ טָרְף טָרְף וְאֲנִי אִמְרַתִּי שֶׁבֵן זֶה נִטְרָף עַל יַדִּי חִיה רַעָה,²⁷⁸⁰ וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנָּה וְלֹא רָאִיתִי (יעקב) יוֹתֵר אֶת הַבֵּן הַזֶּה (את יוסף) עַד עַכְשָׁיו²⁷⁸¹: (כט) וְלִקְחָתֶם גַּם אֶת זֶה מֵעַם פְּנִי וְאִם תִּיקָחוּ מִלִּפְנֵי גַם אֶת הַבֵּן הַזֶּה שֶׁל רַחֵל, אֶת בְּנִימִן, וְקָרָהוּ אֶסּוֹן וּבְדַרְךְ יִקְרָה אֶסּוֹן לְבְנִימִן, וְהוּא יָמוּת,²⁷⁸² וְהוֹרְדָתֶם אֶת שִׁיבְתִּי בְרַעָה שְׂאֵלָה (אם גם בנימין ימות בהליכתו למצרים) מְרֹוב צְרוּת, אֲנִי אֶרְדֵּ אֶל הַקֶּבֶר כְּשֶׁאֲהִיָּה בְּצַעַר. כֹּל עוֹד בְּנִימִן נִמְצָא אֲצִלִּי, אֲנִי (יעקב) מֵתְנַחֵם בְּכַךְ קִצַּת עַל מוֹתָהּ שֶׁל רַחֵל וְעַל מוֹתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אֶךְ אִם גַּם בְּנִימִן יָמוּת בְּדַרְךְ, הִרִי שְׂאֵנִי אֲרִגִּישׁ שְׂכַל הַשְּׁלוּשָׁה (רחל, יוסף ובנימין) מֵתוֹ בְּיוֹם אֶחָד²⁷⁸³: (ל) וְעַתָּה כִּבְּאִי אֶל עֲבָדְךָ אָבִי עַכְשָׁיו, אִם אֲנִי אֲבוֹא אֶל עֲבָדְךָ (יהודה אומר שאם הוא יבוא אל יעקב), וְהִנְעַר אֲיַנְנֹו אֶתְנֹו וְהִנְעַר, בְּנִימִן, לֹא יִהְיֶה אִיתְנֹו בְּשַׁעָה שֶׁאֲגִיעַ אֶל אָבִי, וְנִפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ וְנִפְשׁוֹ שֶׁל אֲחִינוּ בְּנִימִן חֲבִיבָה עַל אֲבִינוּ כְּמוֹ הַנֶּפֶשׁ שֶׁל עַצְמוֹ. יְהוּדָה אָמַר לְיוֹסֵף שִׁיעֶקֶב אוֹהֵב אֶת בְּנִימִן כְּמוֹ שֶׁהוּא, יַעֲקֹב, אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ²⁷⁸⁴: (לא) וְהָיָה כִּי־אֵוֹתוֹ כִּי־אֵוֹן הִנְעַר כֹּאשֶׁר אֲבִינוּ יִרְאֶה שֶׁהִנְעַר, בְּנִימִן, לֹא נִמְצָא אִיתְנֹו, וְיָמַת אֲבִינוּ יָמוּת מְרֹוב צַעַר,²⁷⁸⁵ וְהוֹרִידוֹ עֲבָדְךָ אֶת שִׁיבְתִּי עֲבָדְךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׂאֵלָה וְכַךְ, אֲנַחְנוּ (עַבְדֶּיךָ) נוֹרִיד אֶת אֲבִינוּ לְתוֹךְ הַקֶּבֶר בְּצַעַר. יְהוּדָה אֹמֵר לְיוֹסֵף שֶׁאִם הָאֲחִים יַחְזְרוּ לָאָרֶץ כִּנְעַן לֹלֵא בְּנִימִן, הִרִי שֶׁהֵם יִגְרְמוּ בְּכַךְ שִׁיעֶקֶב יָמוּת בְּצַעַר²⁷⁸⁶: (לב) כִּי עֲבָדְךָ עָרַב אֶת הִנְעַר מֵעַם אָבִי (הַסִּיבָה שֶׁאֲנִי מֵתְעַרֵּב בְּדַבֵּר יוֹתֵר מִשָּׂאֵר הָאֲחִים שֶׁלִּי הִיא) מִכְּיוּן שֶׁעֲבָדְךָ (אֲנִי, יְהוּדָה) הִיָּה עָרַב לְבְּנִימִן,²⁷⁸⁷ לֵאמֹר כֹּךְ אִמְרַתִּי לְאָבִי בְּשַׁעָה שֶׁאִמְרַתִּי לוֹ שִׁיתֵּן לִי לְהוֹרִיד אִיתְנֹו אֶת בְּנִימִן: אִם לֹא אָבִי־אֲנֹו אֲלִיךָ וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים אִם אֲנִי (יְהוּדָה) לֹא אֲבִיא אוֹתוֹ (את בְּנִימִן) אֲלִיךְ (אל יעקב) אֲזִי אֲהִיָּה (יְהוּדָה) חוֹטָא לְךָ (לְיַעֲקֹב) לְאוֹרֶךְ יָמִים רַבִּים, לְאוֹרֶךְ זְמַן רַב: (לג) וְעַתָּה וְעַכְשָׁיו, כְּדִי שֶׁלֹּא אֲהִיָּה חוֹטָא לְאָבִי לְיָמִים רַבִּים,²⁷⁸⁸ יֵשֵׁב נָא עֲבָדְךָ תַּחַת הִנְעַר עֲבָד לְאֲדָנִי אֲנִי (עַבְדְּךָ יְהוּדָה) אֲשֶׁב עַכְשָׁיו אֲצִלְךָ בְּמִקוֹמוֹ שֶׁל הִנְעַר, וְכַךְ אֲשַׁמֵּשׁ לְךָ (לְיוֹסֵף) לְעַבֵּד, וְכַךְ גַּם אֶתָּה תִּרְוִיחַ, שֶׁהִרִי אֲנִי

²⁷⁷⁸ רמב"ן.

²⁷⁷⁹ אונקלוס.

²⁷⁸⁰ בדבר ההסבר לטרף טרף, עיין בביאורנו בתחילת פרשת וישב ובהערות שם מה שכתבנו בשם אה"ח.

²⁷⁸¹ אונקלוס. א"ע: העדות לכך שיוסף נטרף היא שלא ראיתי את יוסף עד עכשיו.

²⁷⁸² אונקלוס. רמב"ן התלבט אם הכוונה היא שיעקב אומר שאם יקרה אסון לבנימין, הוא ירד ביגון שאולה, או שבוודאות יקרה לבנימין אסון בגלל שהוא יהיה בדרך.

²⁷⁸³ עפ"י ביאורנו לפרק מב' פסוק לח'.

²⁷⁸⁴ אונקלוס.

²⁷⁸⁵ רש"י.

²⁷⁸⁶ ספורנו: אחרי שיעקב הזהיר את בניו כ"כ הרבה פעמים לשמור על בנימין, ובכ"ז הם לא החזירו אותו, יעקב יחשוב בהם שהם עשו לבנימין משהו. רמב"ן: אנחנו נגרום בידינו למות אבינו.

²⁷⁸⁷ רש"י.

²⁷⁸⁸ ספורנו.

(יהודה) גיבור יותר גדול ומתאים יותר להיות עבד מבנימין,²⁷⁸⁹ **וְהַנְעֵר יַעַל עִם אָחִיו** ואילו הנער בנימין יעלה לארץ כנען יחד עם שאר אחיו: (לד) **כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנְעֵר אֵינְנוּ אִתִּי** (עדיף שאשאר להיות עבד אצלך במקומו של בנימין) שהרי איך אני (יהודה) אעלה לאבי שבארץ כנען ללא שהנער בנימין נמצא איתי, **פֶּן אֶרְאֶה בָּרַע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת אָבִי שְׂמָא**, אם אעלה לאבי ללא שהנער איתי, אני (יהודה) אראה בכל הצער שיצטער בו אבי, ואני מעדיף להישאר כאן כעבד במקום לראות את הצער בו יהיה אבי נתון אם לא אחזיר לו את בנימין²⁷⁹⁰:

בראשית פרק מה

(א) **וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצַבִּים עָלָיו** יוסף כבר לא היה יכול להתאמץ יותר שלא לבכות במעמד כל האנשים שעמדו סביבו בשעה שדיבר עם אחיו,²⁷⁹¹ **וַיִּקְרָא יוֹסֵף קְרָא לְעַבְדָּיו: הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מִעָלָי תּוֹצִיאוּ אֶת כָּל הָאֲנָשִׁים שְׁעוֹמְדִים סָבִיבִי**,²⁷⁹² **וְלֹא עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוֹדַע יוֹסֵף אֶל אָחִיו** לא היה אדם שעמד בסביבתו של יוסף בשעה שיוסף התוודע אל אחיו, בשעה שיוסף אמר לאחיו שהוא בעצם יוסף²⁷⁹³: (ב) **וַיִּתֵּן אֶת קָלוֹ בְּבִכֵי יוֹסֵף הָרִים אֶת קוֹלוֹ וּבְכָה**,²⁷⁹⁴ **וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם אֲנָשֵׁי הָעִיר בְּמִצְרַיִם שָׁמְעוּ אֶת קוֹל בְּכִי שֶׁל יוֹסֵף**,²⁷⁹⁵ **וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרָעֹה גַם מִשְׁפַּחְתּוֹ וְעַבְדָּיו שֶׁל פְּרָעֹה שָׁמְעוּ אֶת בְּכִי שֶׁל יוֹסֵף**²⁷⁹⁶: (ג) **וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו יוֹסֵף אֲמַר לְאָחִיו: אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אָבִי חַי** אני הוא יוסף, האם אבי (יעקב) עדיין חי? (למרות שלאורך המפגשים עם האחים, אמרו האחים ליוסף שיעקב עודנו חי, הרי שיוסף חשש שהסיבה שהם מספרים לו על יעקב היא רק כדי שירחם עליהם, ושיעקב באמת כבר מת),²⁷⁹⁷ **וְלֹא יָכֹל אָחִיו לְעֲנוֹת אֹתוֹ הָאֲחִים לֹא הָיוּ יְכוּלִים לְעֲנוֹת לְיוֹסֵף דָּבָר**,²⁷⁹⁸ **כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו** (הסיבה שהאחים לא היו יכולים לענות

²⁷⁸⁹ רש"י.

²⁷⁹⁰ רמב"ן. ספורנו: למרות שאבי יצטער גם עליי, עדיף שלא אראה אותו מצטער. אוה"ח: למרות שברור הדבר שיעקב יתיר את הנידוי של יהודה, וכך לא יהיה יהודה חוטא ליעקב כל הימים, הרי יהודה אינו רוצה לראות בצער של יעקב, וזוהי סיבה נוספת לכך שהוא אינו רוצה לעלות לארץ כנען ללא בנימין.

²⁷⁹¹ אונקלוס + רשב"ם, וכתב שעד עכשיו הצליח יוסף להתאפק, ועכשיו כבר לא היה יכול להתאפק יותר. רש"י: יוסף לא היה יכול לסבול שהמצרים יהיו במעמד שבו הוא יתוודע אל אחיו. א"ע: יוסף לא היה יכול להמשיך ולסבול עד שייצאו כל האנשים מעליו, ולכן התוודע כבר עכשיו לאחיו. ספורנו: יוסף לא היה יכול להתאפק כדי לברר את הדברים שהיה צריך לברר לכל הניצבים עליו, יוסף לא היה יכול להתאפק באופן שהוא היה יכול להמשיך לתפקד. רמב"ן: יוסף לא היה יכול להתאפק לכל הבקשות של האנשים שנצבו עליו. המצרים שעמדו ליד יוסף התחילו גם הם להתחנן אל יוסף שימחל לבנימין. כמו"כ הסביר הרמב"ן שהטעם לכך שיוסף הוציא את הניצבים עליו מעליו, כדי שלא ישמעו את דבר המכירה, שהרי לו היו שומעים המצרים שהאחים מכרו את יוסף, היו אומרים שהם אינם רוצים שהיוסף ואחיו יגורו במצרים, היות והם בוגדים, וכך יש חשש שהם יבגדו גם במלך. אוה"ח: יוסף לא היה יכול להמתין בסבלנות עד שכל האנשים ייצאו מעליו ולכן צעק להוציא מעליו את כל האנשים.

²⁷⁹² מוסף רש"י, עפ"י מש"כ רש"י בספר איוב א', יב'.

²⁷⁹³ אונקלוס.

²⁷⁹⁴ תרגום יונתן. א"ע: הסיבה שכתוב בבכני עם חיריק היא בגלל האתנחתא.

²⁷⁹⁵ רשב"ם.

²⁷⁹⁶ רש"י.

²⁷⁹⁷ אונקלוס + כלי יקר. לכאורה שאלתו של יוסף קשה, שהרי לאורך כל סיפור הדברים האחים אמרו ליוסף שיעקב עודנו חי. ספורנו: לא ייתכן שאבי המשיך לחיות ולא מת כתוצאה מדאגתו אליי. כלי יקר: יוסף חשב שיתכן שהאחים סיפרו לו על יעקב שועל חיותו כדי שירחם על בנימין, אך חשש שיעקב כבר אינו חי.

²⁷⁹⁸ אונקלוס.

דבר ליוסף היא) מכיוון שהאחים התמלאו בושה על כך שהם מכרו את יוסף²⁷⁹⁹: (ד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו יוסף אמר לאחיו: גָּשׁוּ נָא אֵלַי תִּתְקַרְבוּ אֵלַי עֲכָשִׁיו,²⁸⁰⁰ וַיִּגְשׁוּ הָאֲחִים הַתְּקַרְבוּ אֶל יוֹסֵף, וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אִמְרוּ לֵאמֹר: אֲנִי יוֹסֵף אֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מָכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיִם (יוסף אמר לאחיו) אני הוא יוסף אחיכם שאתם מכרתם אותי למצרים²⁸⁰¹: (ה) וַעֲתָה עֲכָשִׁיו, כַּשֶּׁאתֶם יוֹדְעִים שֶׁאֲנִי הוּא אֲחֵיכֶם יוֹסֵף, וְכִבֵּר מִצִּאתֶם אוֹתִי וְהִתְחַרְטַתֶּם עַל עַנְיִן הַמְּכִירָה,²⁸⁰² אֶל תִּעַצְבוּ וְאֶל יַחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי מָכַרְתֶּם אֹתִי הֲנֵה אֶל תִּהְיוּ עֲצוּבִים וְאֶל תִּכְעֶסוּ עַל כֵּךְ שֶׁאתֶם (האחים) מִכַּרְתֶּם אוֹתִי (יוסף) לְמִצְרַיִם,²⁸⁰³ כִּי לְמַחִיָּה שִׁלַּחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם שֶׁהִי ה' שֶׁלַח אוֹתִי לְמִצְרַיִם לְפָנֶיכֶם כְּדֵי שֶׁתּוֹכְלוּ לַחַיִּית. כֹּל הַסִּיבָה שֶׁאתֶם מִכַּרְתֶּם אוֹתִי לְמִצְרַיִם הִיא מִכְיוּן שֶׁה' רָצָה לְשַׁלֵּחַ אוֹתִי לְמִצְרַיִם לְפָנֶיכֶם, כְּדֵי שֶׁאֲנִי (יוסף) אוֹכַל בְּעִזְרוֹתוֹ שֶׁל ה' לְשִׁמֵּשׁ לָכֶם לְמַקְוֵר מַחִיָּה, וְכֵן אוֹכַל לְכַלֵּל אֶתְכֶם, וְאִם כֵּן, ה' גָּרַם לְכֹל עַנְיִן הַמְּכִירָה לְטוֹבַתְכֶם²⁸⁰⁴: (ו) כִּי זֶה שְׁנַתִּים הָרַעַב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ שֶׁהִרִי שְׁנַתִּים עָבְרוּ מֵאִזְ שֶׁהִתְחִיל הָרַעַב בָּאָרֶץ,²⁸⁰⁵ וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר וּבְמִשְׁךְ חֲמֵשׁ שָׁנִים נוֹסְפוֹת, לֹא יִהְיֶה נִיתָן לְזֵרוּעַ וְלִקְצוֹר בָּאָרֶץ, וְאִם כֵּן, לֹא הִיא שׁוֹלַח אוֹתִי לְמִצְרַיִם, לֹא הֵייתֶם יְכוּלִים לְהִתְקַיֵּם בְּמִשְׁךְ כֹּל כֵּךְ הִרְבָּה שְׁנוֹת רַעַב²⁸⁰⁶: (ז) וַיִּשְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם וְהִיא שֶׁלַח אוֹתִי (יוסף) לְפָנֶיכֶם (האחים) לְמִצְרַיִם,²⁸⁰⁷ לְשׁוֹם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ (ה' שֶׁלַח אוֹתִי לְפָנֶיכֶם לְמִצְרַיִם) כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ, כְּדֵי שֶׁאתֶם לֹא תָמוּתוּ בְּרַעַב,²⁸⁰⁸ וְלִהְיוֹת לָכֶם (וְכֵן שֶׁלַח אוֹתִי ה' לְמִצְרַיִם לְפָנֶיכֶם) כְּדֵי שֶׁתּוֹכְלוּ לְהִתְקַיֵּם, עַל יְדֵי שֶׁאֲנִי (יוסף) אֲכַלְכֵל אֶתְכֶם (האחים),²⁸⁰⁹ לְפָלִיטָה גְדוֹלָה וְכֵן יִהְיֶה לָכֶם הַדָּבָר לְהַצֵּלָה גְדוֹלָה²⁸¹⁰: (ח) וַעֲתָה עֲכָשִׁיו, לְאַחַר שֶׁהִתְבַּרְרָ שְׁכַל הַסִּיבָה שֶׁהִגַּעְתִּי (יוסף) לְמִצְרַיִם הִיא כְּדֵי לְהַחִיֹּת אֶתְכֶם (האחים),²⁸¹¹ לֹא אֶתֶם שִׁלַּחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה הַתְּבַרְרָ הַדָּבָר שֶׁלֹּא אֶתֶם (האחים) שִׁלַּחְתֶּם אוֹתִי לְמִצְרַיִם, כִּי הָאֱלֹהִים אֵלֵא ה' הוּא שֶׁשֶׁלַח אוֹתִי לְאָרֶץ מִצְרַיִם,²⁸¹² וַיִּשְׁמַנִּי לְאֵב לְפָרְעָה וְכֵן, עַל יְדֵי

²⁷⁹⁹ רש"י. כלי יקר: הסיבה שהאחים נבהלו היא מפני שיוסף אמר "העוד אבי" ומשמע שהתכוון שיעקב הוא רק אביו, היות והם לא חסו על צערו של יעקב. הסבר נוסף שכתב הוא שיוסף לא אמר לאחים שהוא יוסף אחיהם, ולפיכך הם חששו שמא יוסף ינסה להתנקם בהם.

²⁸⁰⁰ אונקלוס. רש"י: יוסף ראה את אחיו נסוגים ולכן הוא קרא אליהם להתקרב, בלשון תחנונים והראה להם שהוא מהול. על ההסבר מדוע רש"י סובר שיוסף הראה לאחיו שהוא מהול, כתב בשפ"ח שיוסף אמר לאחיו לגשת אליו כ"כ קרוב, ואין שום סיבה שהם יתקרבו אליו כל כך, אלא אם רצה להראות להם את המילה. בכלי יקר כתב שיוסף הראה לאחיו את המילה כדי שידעו הוא לא נפרץ בזימה, למרות שהמצרים היו שטופים בכך. כמו"כ כתב שיוסף רצה להראות לאחיו בזכות אלה ארבעה דברים ייגאלו: שלא שינו את שמם (בכך שאמר להם שמו יוסף) שלא שינו את לשונם (כי פי המדבר אליכם) ושלא היו פרוצים בעריות (הראה להם שהוא מהול) ושלא היו בעלי לשון הרע ולכן אמר להם להתקרב כדי שגם בנימין לא ישמע את עניין המכירה. ספורנו: יוסף אמר לאחיו להתקרב כדי ששאר מצרים לא ישמעו את עניין מכירתו.

²⁸⁰¹ אונקלוס. ספורנו: כך ניסה יוסף לשכנע את אחיו שזהו באמת הוא, שהרי אף אחד אחר לא ידע על עניין

המכירה.

²⁸⁰² אוה"ח.

²⁸⁰³ אונקלוס.

²⁸⁰⁴ אונקלוס + רש"י + רשב"ם.

²⁸⁰⁵ רש"י.

²⁸⁰⁶ רמב"ן.

²⁸⁰⁷ אונקלוס.

²⁸⁰⁸ אונקלוס.

²⁸⁰⁹ אונקלוס.

²⁸¹⁰ אונקלוס.

²⁸¹¹ ספורנו.

²⁸¹² רשב"ם.

הַמְדַבֵּר אֵלֵיכֶם וְכֵן אַתֶּם רוֹאִים שְׂאֵנִי מְדַבֵּר אִתְּכֶם בְּלִשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ, וְלִכֵּן מוֹכַח שְׂאֵנִי הוּא יוֹסֵף²⁸²⁹: (יג) וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶתֶם (הַאֲחִים) תֹּאמְרוּ לְאָבִי (לִיעֶקֶב), אֶת כָּל כְּבוֹדֵי בְּמִצְרַיִם (תֹּאמְרוּ לְאָבִי) שְׂאֵנִי לֹו מֵהַלְשׁוֹשׁ לְרַדּוֹת לְמִצְרַיִם, שֶׁהָרִי אֲנִי (יוֹסֵף) אָדָם מְכֻבָּד בְּמִצְרַיִם,²⁸³⁰ וְאַתְּ כָּל אֲשֶׁר רָאִיתֶם וְכֵן תֹּאמְרוּ (הַאֲחִים) לְאָבִי (לִיעֶקֶב) אֶת כָּל הַגְּדוּלָּה שְׁלִי שְׂרַאִיתֶם בְּמִצְרַיִם,²⁸³¹ וּמִהֲרַתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת אָבִי הִנֵּה וְתִמְהַרוּ וְתוֹרִידוּ לְכֹאֵן, לְמִצְרַיִם, אֶת אָבִי: (יד) וַיִּפֹּל עַל צְוֹאֲרֵי בְּנֵימִן יוֹסֵף נָפַל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל בְּנֵימִן אָחִיו,²⁸³² וַיִּבְכֶּה יוֹסֵף בְּכֹה בְּשַׁעָה שֶׁהוּא נָפַל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל בְּנֵימִן, וּבְנֵימִן בָּכָה עַל צְוֹאֲרֵיו וְגַם בְּנֵימִן בָּכָה בְּשַׁעָה שֶׁהוּא נָפַל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל יוֹסֵף²⁸³³: (טו) וַיִּנְשָׁק לְכָל אָחָיו יוֹסֵף נִישָׁק אֶת כָּל אֶחָד מֵאָחָיו,²⁸³⁴ וַיִּבְכֶּה עֲלֵיהֶם יוֹסֵף בְּכֹה בְּשַׁעָה שֶׁהוּא נָפַל עַל אָחָיו, וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אָחָיו אִתּוֹ לְאַחַר שֶׁהָאֲחִים רָאוּ שִׂוֹסֵף אִינוֹ כּוֹעֵס עֲלֵיהֶם, הֵם הִתְחִילוּ לְדַבֵּר עִם יוֹסֵף. עַד עֵתָה הָאֲחִים לֹא דִיבְּרוּ עִם יוֹסֵף מִשּׁוֹם שֶׁהֵם חֲשָׁבוּ שִׂוֹסֵף כּוֹעֵס עֲלֵיהֶם עַל שֶׁהֵם מְכָרוּ אוֹתוֹ לְמִצְרַיִם, אֲדָךְ לְאַחַר שֶׁהֵם רָאוּ שִׂוֹסֵף אִינוֹ כּוֹעֵס עֲלֵיהֶם, הֵם הִתְחִילוּ לְדַבֵּר אִתּוֹ²⁸³⁵: (טז) וְהִקְלָל נִשְׁמַע בַּיֵּת פְּרַעֲזָה הַקּוֹל נִשְׁמַע בְּבֵיתוֹ שֶׁל פְּרַעֲזָה, לְאֹמֵר כֹּךְ אָמַר הַקּוֹל שֶׁנִּשְׁמַע בְּבֵיתוֹ שֶׁל פְּרַעֲזָה: בָּאוּ אָחָיו יוֹסֵף הָאֲחִים הַמְּכֻבָּדִים שֶׁל יוֹסֵף הִגִּיעוּ לְאַרְץ מִצְרַיִם,²⁸³⁷ וַיִּיטֹב בְּעֵינֵי פְּרַעֲזָה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו דָּבַר יִרִידָתֶם שֶׁל אָחִי יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הִיָּה טוֹב בְּעֵינֵי פְּרַעֲזָה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו. עַד עַכְשָׁיו הֵיוּ הַמִּצְרַיִם מִתְבַּיִשִּׁים שְׂמִי שְׂמוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם הוּא עֲבָד, וְלְאַחַר שֶׁאָחִי יוֹסֵף הִגִּיעוּ לְמִצְרַיִם, וְכֹךְ הִתְבַּרֵּר שִׂוֹסֵף בֵּא מִמִּשְׁפַּחַת מְכֻבָּדָת, שֶׁמָּחוּ פְּרַעֲזָה וְעֲבָדָיו שֶׁאָדָם מִמִּשְׁפַּחַת מְכֻבָּדָת מוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם²⁸³⁸: (יז) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲזָה אֶל יוֹסֵף פְּרַעֲזָה אָמַר לְיוֹסֵף: אֵל אֲחִיךָ זֹאת עָשׂוּ תֹאמַר לְאַחִיךָ לַעֲשׂוֹת כֹּךְ: טַעֲנֵנוּ אֶת בְּעִירְכֶם תַּעֲמִיסוּ אֶת הַתְּבוּאָה עַל הַחֲמוּרִים שְׁלֹכֶם,²⁸³⁹ וְלָכוּ בָּאוּ אֲרִצָּה כְּנַעַן וְתִלְכוּ וְתִגִּיעוּ אֶל אֲרֶץ כְּנַעַן: (יח) וַיִּקְחוּ אֶת אָבִיכֶם וְאֶת בְּתִיכֶם (פְּרַעֲזָה מִמְשִׁיךְ בְּדַבְּרֵיו אֶל יוֹסֵף שֶׁיֹּאמַר לְאַחֵיו לַעֲשׂוֹת כֹּךְ): תִּיקְחוּ אֶת אָבִיכֶם (יַעֲקֹב) וְאֶת אֲנָשֵׁי בֵיתְכֶם,²⁸⁴⁰ וּבָאוּ אֵלַי וְכוּלְכֶם (יַעֲקֹב וְאֲנָשֵׁי מִשְׁפַּחְתּוֹ) תְּבוּאוּ אֵלַי (לְפִרְעָה) לְאַרְץ מִצְרַיִם, וְאֶתְנֶהָ

²⁸²⁹ רש"י. רשב"ם: אני מדבר אתכם עכשיו ללא מתרגם. רמב"ן: אין ראהי מכך שיוסף דיבר בלשון הקודש, שהרי זאת הייתה שפתם של תושבי ארץ כנען, שהרי אברהם לא הביא איתו את לשון הקודש מארם, ששם דיברו בארמית. הלכך, יש לומר שהיו רבים מתובי מצרים שידעו את לשון הקודש, וכך הוא גם דרך המלכים והמושלים לדעת שפות רבות. לכן פירש הרמב"ן את כוונת הפסוק שהאחים ובנימין רואים את כל הכבוד שיש לו במצרים ושהוא מושל על ארץ מצרים, וממילא הוא רוצה שהם ימהרו ויורידו אליו את אביהם.

²⁸³⁰ רשב"ם.

²⁸³¹ תרגום יונתן.

²⁸³² אונקלוס + א"ע. רש"י: יוסף בכה על שתי בתי המקדש שעתידיים להיות בחלקו של בנימין ושעתידיים

להיחרב.

²⁸³³ רש"י: הבכי כאן היה על מכן שילה שעתידי להיות בחלקו של יוסף וספו ליחרב.

²⁸³⁴ אונקלוס.

²⁸³⁵ רש"י.

²⁸³⁶ רש"י.

²⁸³⁷ רמב"ן, וכתב שיוסף היה מספר למצרים שבארץ כנען יש לו אחים מכובדים ומשפחה מכובדת ושהוא נגנב

משם.

²⁸³⁸ רמב"ן. ספורנו: פרעה שמח מכיוון שהוא ידע עכשיו שיוסף ישגיח על הארץ לא כאדם זר, אלא כאדם

שמתכוון להשתקע בארץ.

²⁸³⁹ א"ע + רש"י. רש"י פירש שבעירכם היינו תבואה ואילו הא"ע פירש שבעירכם היינו בהמותיכם, אך כוונת

הפסוק לשניהם היא אחת.

²⁸⁴⁰ אונקלוס.

לְכֶם אֵת טוֹב אֶרֶץ מִצְרַיִם ואני (פרעה) אתן לכם (ליעקב ומשפחתו) את כל הטוב שבארץ מצרים,²⁸⁴¹
וְאָכְלוּ אֵת חֶלֶב הָאָרֶץ ואתם תוכלו לאכול את כל הדברים המשובחים שבארץ מצרים²⁸⁴²: (יט) וְאֵתֶּה צִוִּיתָהּ זֹאת עָשׂוּ אֹתָהּ (יוסף) צוּוִיתָהּ עַל יְדֵי (פרעה) לומר לאחיד לעשות כן:²⁸⁴³ קָחוּ לְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְכֶם וְלַנְּשִׁיכֶם תִּיקַחוּ (האחים) מארץ מצרים עגלות כדי שבהן תורידו את ילדיכם ואת נשותיכם,²⁸⁴⁴ וְנִשְׂאֲתֶם אֵת אֲבִיכֶם וּבָאתֶם ותיטלו את אביכם ותבואו יחד איתו לארץ מצרים: (כ) וְעִינְכֶם אֵל תַּחֲסֵם עַל כְּלִיכֶם (פרעה ממשיד לומר ליוסף לומר לאחיו:) אל תחוסו על הכלים שלכם, ואל תתעכבו כדי לנסות להוריד את הכלים שלכם לארץ מצרים,²⁸⁴⁵ כִּי טוֹב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְכֶם הוּא (אל תתעכבו כדי להביא לכאן את הכלים שלכם) מכיוון שיהיה לכם את כל טוב ארץ מצרים, וממילא אין צורך להתעכב כדי להוריד למצרים את הכלים שלכם: (כא) וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל האחים עשו כמו שאמר להם יוסף (שהם יעלו לארץ כנען ויורידו למצרים את אביהם), וַיֵּתֶן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל פִּי פְרַעֲהוּ יוֹסֵף נָתַן לאחיו את העגלות על פי הציווי של פרעה, וַיֵּתֶן לָהֶם צֶדֶה לְדֶרֶךְ יוֹסֵף נָתַן לאחיו צידה כדי שהם יוכלו לאכול אותה בדרך לארץ כנען²⁸⁴⁶: (כב) לְכֹלֶם נָתַן לְאִישׁ חֲלִפּוֹת שְׂמֹלֶת לְכָל אֶחָד מֵאֲחָיו, נָתַן יוֹסֵף שְׁתֵּי חֲלִיפּוֹת בְּגָדִים,²⁸⁴⁷ וְלַבְּנָיִם נָתַן שְׁלֹשׁ מְאוֹת כֶּסֶף וְחֲמִשׁ חֲלִפּוֹת שְׂמֹלֶת ואילו לבנימין נתן יוסף שלוש מאות מטבעות כסף וחמש חליפות בגדים: (כג) וּלְאֲבִיו שָׁלַח כְּזֹאת יוֹסֵף שֶׁלַח לִיעֲקֹב אֵת הַדְּבָרִים כַּפִּי הַחֲשׁוֹן הַבֵּא: (1)²⁸⁴⁸ עֲשֵׂרָה חֲמֹרִים נְשָׂאִים מְטוֹב מִצְרַיִם (יוסף שלח לאביו) עשרה חמורים שנשאו עליהם מכל טוב מצרים,²⁸⁴⁹ (2) וַעֲשֵׂר אֶתְנֵת נְשָׂאת בָּר וְלַחֵם וּמִזֹּן לְאֲבִיו לְדֶרֶךְ (וכן שלח יוסף ליעקב) עשר אתונות שנשאו עליהן תבואה, לחם ומזון, כדי שאביו יוכל לאכול בדרכו למצרים²⁸⁵⁰: (כד) וַיִּשְׁלַח אֵת אָחִיו יוֹסֵף לְיווֹה מֵעַט אֶת אֲחָיו, וַיֵּלְכוּ אֲחָיו שֶׁל יוֹסֵף הִלְכוּ לְאֶרֶץ כְּנַעַן, וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֲמַר לאחיו לפני שהם הלכו: אֵל תִּרְגְּזוּ בְּדֶרֶךְ אֵל תִּרְיֹבוּ בדרככם חזרה לארץ כנען, על דבר המכירה. אל תאשימו אחד

²⁸⁴¹ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לארץ גושן, וכאן פרעה ניבא ואינו יודע מה ניבא, שהרי סוף מצרים שיינטל ממנה כל הטוב ושתיעשה כמצולה שאין בה דגים.
²⁸⁴² רש"י. א"ע ותרגום יונתן פירשו שהכוונה היא לשמנות שבארץ, אך כוונתם היא אותה כוונה.
²⁸⁴³ רש"י. רשב"ם: הכוונה היא שפרעה מצווה את יוסף בעניין העגלות, והיה אסור לאף אדם להוציא עגלות ממצרים שלא עפ"י ציווי פרעה. רמב"ן: פרעה אמר זאת בלשון צוה כדי שיהיה הדבר מובן שיוסף שולח את העגלות על דעתו של פרעה ואין הוא מועל ברכוש המלך.
²⁸⁴⁴ אונקלוס. ספורנו: מטרת העגלות הייתה כדי לשכנע את יעקב לרדת למצרים, ופרעה אמר שעאר יעקב יראה את העגלות, הוא לא יוכל לסרב לרדת למצרים.
²⁸⁴⁵ ספורנו.
²⁸⁴⁶ אונקלוס.
²⁸⁴⁷ א"ע.
²⁸⁴⁸ רש"י. א"ע: הכוונה היא שגם ליעקב שלח יוסף שתי חליפות בגדים. רמב"ן: יוסף שלח לאביו את המנחה הבאה. בפירושו השני שכתב עליו שהוא הפירוש הנכון, כתב הרמב"ן שכמו שיוסף נתן לאחיו צידה לדרך, כך הוא גם שלח ליעקב בר ולחם כדי שיהיה לו מה לאכול בדרך למצרים.
²⁸⁴⁹ אונקלוס. רש"י כתב שתי דעות לגבי מהו טוב מצרים: יין ישן או גריסין של פול.
²⁸⁵⁰ אונקלוס. רש"י: מזון היינו לפתן. בדבר האתונות והחמורים כתב הרמב"ן דרכם היה לשלוח גם זכרים וגם נקבות. רשב"ם: הסיבה שיוסף שלח דווקא עשרה חמורים ואתונות היא כדי שלכל אחי יהיה אתון וחמור ואילו את בנימין לא רצה יוסף להטריח.
²⁸⁵¹ רשב"ם. ספורנו: הכוונה היא שיוסף נתן לאחיו רשות ללכת.

את השני על כך שמכרתם אותי למצרים²⁸⁵²: (כה) וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרַיִם אֶחָיו שֶׁל יוֹסֵף עַל מֵאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיָּבֵאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן אֶל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֶחָיו שֶׁל יוֹסֵף בָּאוּ לֵאבִיהֶם שֶׁהָיָה בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (כו) וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר אֶחָיו שֶׁל יוֹסֵף אָמְרוּ לִיעֲקֹב אֵת הַדְּבָרִים הַבָּאִים: ²⁸⁵³ עוֹד יוֹסֵף חַי יוֹסֵף עוֹדֵנו חַי עַכְשֵׁינוּ, ²⁸⁵⁴ וְכִי הוּא מִשָּׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְכֵן אָמְרוּ הָאֲחִים לִיעֲקֹב שִׂוֹסֵף מוֹשֵׁל עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיַּפֵּג לְבָבוֹ כִּי לֹא הָאֲמִין לָהֶם יַעֲקֹב לֹא שֶׁם אֵת לִבּוֹ לְדַבְרֵי הָאֲחִים, יַעֲקֹב לֹא הִתְיַחֵס לְדַבְרֵי הָאֲחִים, כִּיּוֹן שֶׁלֹּא הָאֲמִין לָהֶם שִׂוֹסֵף עֲדִיין חַי²⁸⁵⁵: (כז) וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם הָאֲחִים אָמְרוּ לִיעֲקֹב אֵת כָּל הַדְּבָרִים שִׂוֹסֵף אָמַר לָהֶם לֹמַר לִיעֲקֹב, ²⁸⁵⁶ וַיֵּרָא אֵת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ יַעֲקֹב רָאָה אֵת הָעֵגְלוֹת שִׂוֹסֵף שֶׁלַּח כְּדִי לְשֵׂאת אֹתוֹ לְאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם שֶׁרְתָה רוּחַ נְבוּאָה עַל יַעֲקֹב לְאַחַר שֶׁשָּׂמַח עַל כֵּךְ שִׂוֹסֵף עוֹדֵנו חַי²⁸⁵⁷: (כח) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב אָמַר: רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֲנִי (יַעֲקֹב) שֶׁמַּח בְּשִׂמְחָה גְדוּלָה, הֵיטָו וַיֹּסֵף בְּנֵי עוֹדֵנו חַי, ²⁸⁵⁸ אֲלֵכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרָם אֲמוֹת אֲנִי (יַעֲקֹב) אֲלֶךְ לְאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרְאֶה שֶׁם אֵת יוֹסֵף לְפָנַי שֶׁאֲמוֹת²⁸⁵⁹:

בראשית פרק מו

(א) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֹׁבַע יַעֲקֹב נָטַל אֵת כָּל מַה שֶׁהָיָה לוֹ (רְכוּשׁוֹ וּמִשְׁפַּחְתּוֹ) וְהִגִּיעַ יַחַד אִתָּם לְבָאָר שֹׁבַע, ²⁸⁶⁰ וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו וַיִּצְחַק יַעֲקֹב הַקְּרִיב קִרְבָּנוֹת שְׁלָמִים לְשֵׁם ה' ²⁸⁶¹: (ב)

²⁸⁵² אונקלוס + א"ע. רש"י: אל תתעסקו בדבר הלכה כדי שלא תהיו שקועים כל כך בדברי ההלכה וכך אתם תטעו בדרך. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שלא יפסעו פסיעה גסה בדרך, ושייכנסו לעיר באור יום. בפירושו השלישי כתב שהכוונה היא כמו אונקלוס שלא יריבו על דבר המכירה. רש"י: אל תפחדו בדרככם. ²⁸⁵³ אה"ח: הסיבה שכתוב בלשון להגיד שהוא דבר קשה היא מכיוון שעכשיו יצטרכו האחים לומר ליעקב את הדברים הקשים שהם מכרו את יוסף. הסבר נוסף שכתב הוא שעל ידי דברים אלה יתחיל השעבוד במצרים. בביאור המילה לאמר כתב שהכוונה היא שהאחים התחכמו לבשר ליעקב את העובדה שיוסף עודנו חי באופן שהדבר לא ישפיע עליו לרעה כדי שיעקב לא יקבל התקף לב, וכך התחילו לומר ליעקב שיש להם בשורה משמחת והתגלגלו בדברים עד שאמרו ליעקב שיוסף עדיין חי. הסבר נוסף שכתב הוא שהאחים אמרו ליעקב שבנוסף לכך שבנימין ושמעון עלו איתם, יש להם בשורה משמחת נוספת, שיוסף עדיין חי. כמו"כ הסביר אה"ח שהסיבה שיוסף לא אמר ליעקב שהוא עדיין חי מיד לאחר שהוא התחיל למלוך, מכיוון שחשש שהאחים יבואו להרוג אותו, ורק לאחר שהראה לאחים שהוא אינו כועס עליהם, ידע שהאחים לא יבואו להרוג אותו. ²⁸⁵⁴ אונקלוס.

²⁸⁵⁵ רש"י. ספורנו: הכוונה היא שיעקב התעלף כששמע את הבשורה שיוסף עדיין חי. רמב"ן: הכוונה היא להתקף לב, והאחים ניסו לדבר איתו כדי להחיות אותו כדרך הנוכחים שמנסים להעיר את האדם שלקה בליבו. ²⁸⁵⁶ אונקלוס. רש"י: יוסף מסר לאביו סימן במה היו עוסקים לפני שנעלם, כשהכוונה היא לפרשת עגלה ערופה, ולכן כתוב שיעקב ראה את העגלות ששלח יוסף ולא את העגלות ששלח פרעה, היות והעגלות היו סימן למה היו עוסקים לפני שיוסף נעלם. ספורנו: הכוונה היא שהאחים אמרו ליעקב שהרעב הולך להיות עוד חמש שנים, כדי לערב בבשורה הטובה גם דבר רע. רש"י: הכוונה היא שהאחים אמרו ליעקב את כל הדברים שמוכח מהם שהמושל במצרים הוא באמת יוסף. רמב"ן: האחים לא אמרו אף פעם ליעקב שהם מכרו את יוסף, וגם יוסף עצמו לא אמר זאת ליעקב, אלא יעקב חשב שיוסף טעה בדרך וכך התגלגל הדבר עד שמכרו אותו למצרים. ²⁸⁵⁷ אונקלוס ורש"י. רמב"ן וספורנו פירשו שהכוונה היא שיעקב התעורר מהעילפון שהיה בו לאחר ששמע שיוסף עודנו חי.

²⁸⁵⁸ רש"י. א"ע: מספיקה לי השמחה על כך שיוסף חי. רש"י: מספיק שלא האמנתי עד עכשיו שיוסף עדיין חי, ומעכשיו אאמין לכך שהוא חי. בפירוש נוסף כתב שהכוונה היא שיוסף אמר שהיה מספיק לו גם אם יוסף לא היה מושל על ארץ מצרים, ועכשיו הוא שמח בשמחה יתירה על כך שיוסף חי ושהוא מושל בארץ כנען. הכלי יקר הוסיף על פירושו השני של הקשב"ם פירוש נוסף וכתב שרבי היינו עוה"ב, ויעקב אמר שעכשיו כשהוא יודע שיוסף חי, הרי הוא יודע שהוא יזכה אל עולם הבא, כמו שיעקב אמר כשחשב שיוסף נטרף שהיה מובטח לו שכל עוד שאחד מבניו לא ימות, הרי שהוא יזכה אל עוה"ב.

²⁸⁵⁹ אונקלוס. ספורנו: כוונת יעקב הייתה רק ללכת למצרים בלי להישאר ולהשתקע שם. ²⁸⁶⁰ אונקלוס + רש"י.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה ה' אָמַר לְיַעֲקֹב בְּמִרְאֵה כִּשְׁהוּא (ה') הַתְּגַלָּה אֵל יַעֲקֹב בַּלַּיְלָה,²⁸⁶²
וַיֹּאמֶר ה' אָמַר: יַעֲקֹב יַעֲקֹב (ה' אָמַר) יַעֲקֹב יַעֲקֹב, וְהִסִּיבָה שֶׁה' כָּפַל פַּעֲמַיִם אֶת שְׁמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיָּא מִלְשׁוֹן
חִיבָה,²⁸⁶³ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב עֲנֵה לְה': הַנִּנְי הֵנָּה אֲנִי²⁸⁶⁴: (ג) וַיֹּאמֶר ה' אָמַר לְיַעֲקֹב: אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֲנִי
הוּא הָאֱלֹהִים שֶׁל אָבִיךָ,²⁸⁶⁵ אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִמָּה אֵל תִּירָא מִלְרַדְת לְמִצְרַיִם,²⁸⁶⁶ כִּי לְגוֹי גָּדוֹל
אֲשִׁימְךָ שָׁם שֶׁהָרִי אֲנִי (ה') אֲשִׁים אוֹתְךָ (יַעֲקֹב) לַעַם גָּדוֹל בְּמִצְרַיִם²⁸⁶⁷: (ד) אָנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה אֲנִי
(ה') אֲרַד אִתְךָ (יַעֲקֹב) לְמִצְרַיִם, וְכַךְ הִשְׁכִּינָה תְּהִיָּה בְּעִזְרַתְךָ לְאוֹרֵךְ הַשָּׁנִים בְּהֵן תִּשְׁהָה בְּמִצְרַיִם,²⁸⁶⁸ וְאָנֹכִי
אֲעִלְךָ גַם עֲלֵה וְאֲנִי (ה') אֲעֵלָה אוֹתְךָ (יַעֲקֹב) מִמִּצְרַיִם לְאַרְץ כְּנַעַן, וְכַךְ תִּזְכֶּה לְהִקְבֵּר בְּאַרְץ כְּנַעַן,²⁸⁶⁹ וְיִוֹסֵף
יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ וְיִוֹסֵף הוּא שִׂדְאָג לְכָל צְרַכֶּיךָ בְּמִצְרַיִם²⁸⁷⁰: (ה) וְיָקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע יַעֲקֹב קָם
מִבְּאֵר שֶׁבַע, שֶׁם הַתְּגַלָּה אֵלָיו ה', וַיִּשָּׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת טַפָּם וְאֶת נְשֵׂיהֶם בְּנֵי שֶׁל

²⁸⁶¹ רמב"ן. רש"י כתב שהסיבה שכתוב לאלוקי אביו יצחק ולאכתוב לאלוקי אברהם מכיוון שאדם חייב לכבד יותר את אביו מאשר את סבו. רשב"ם כתב שהוזכר דווקא שה' הוא אלוקי יצחק, משום שיצחק הוא שבנה את המזבח בבאר שבע לפני יעקב. הרמב"ן כתב שבפסוק זה ישנו סוד גדול, והיינו שכאשר יעקב ירד למצרים, הוא ידע שעכשיו תתחיל הגלות, והלך לבאר שבע ששם זהו בית תפילה לו ולאבותיו, ושם הלך יעקב כדי ליטול רשות ללכת לחרן. ולכן הקריב יעקב קרבנות שלמים לשם אלוקי אביו יצחק, כדי שמידת הדין לא תהיה מתוחה כנגדו, וזוהי גם הסיבה שיעקב הקריב קרבנות שלמים (בניגוד לאברהם ויצחק ושאר בני נח שהקריבו קרבנות עולה) מכיוון שהשלמים משלימים אליו את כל המידות. בזכות הקרבנות שהקריב יעקב, התגלה ה' אל יעקב במידת הדין רפה (שנקרא מראות הלילה) וה' הבטיח ליעקב שלא יפחד לרדת למצרים ושבזמן מסוים הוא יזכה בדינו ויציא ממצרים.

²⁸⁶² אונקלוס. ספורנו: הסיבה שכתוב כאן השם ישראל היא מכיוון שעכשיו בני ישראל יצטרכו להשתרר על אויביהם.

²⁸⁶³ רש"י. רמב"ן: הסיבה שה' פנה אל יעקב בשמו יעקב ולא בשמו ישראל היא כדי לרמוז ליעקב שעכשיו הוא יהיה בבית עבדים ותתחיל הגלות.

²⁸⁶⁴ עיין בבאורנו על פרק כב' פסוק א' שם כתבנו את דברי רש"י שהנני היא לשון זמינות וענוה כדרכם של החסידים.

²⁸⁶⁵ אונקלוס. ספורנו: אני הוא האלוקים שאמר לאביך שלא לרדת למצרים, ועכשיו אני אומר לך לרדת למצרים.

²⁸⁶⁶ אונקלוס. רש"י: יעקב היה ירא לרדת לחוץ לארץ, ולכן הוזקק ה' לומר לו כך.

²⁸⁶⁷ אונקלוס. ספורנו: לו היית נשאר בארץ כנען, היו בניך מתחתנים עם כנעניות, אך עכשיו כשהם יורדו למצרים, הם לא יכולו להתחתן עם המצריות, שהרי אסור למצרים להתחתן עם עברים. אוה"ח מאריך וכותב שיעקב לא היה יכול לעלות ממצרים משום שה' רצה שיישאר במצרים כדי להלעות את ניצוצות הקדושה מקליפות הטומאה, ולכן גם לאחר שהסתיימו שנות הרעב, נשאר יעקב במצרים. כמו"כ האריך לבאר את טעם הירידה אל הגלות שהוא כדי לתקן את הטומאה שנמצאת שם וכי בכל מקום שנמצאת טומאה, שם הקדושה שיכולה להעלות משם היא גדולה יותר.

²⁸⁶⁸ אונקלוס + אוה"ח. אוה"ח הקשה: כיצד ייתכן שהשכינה ירדה למצרים, הרי מצאנו שמשה היה צריך לצאת מהעיר מפני שהייתה מלאה בע"ז, וא"כ לא הייתה שכינה במצרים מפני הע"ז? לכן פירש בהתחלה שכוונת הפסוק היא שה' יסייע ביד יעקב במשך שהותו במצרים, ולאחר מכן הסביר עפ"י דברי חז"ל שהייתה שכינה במצרים, שישנם מדרגות שונות בשכינה (כמו שמצאנו שעשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה ביניהם וכך הדבר גם באחד שיושב ועוסק בתורה) ולכן גם במצרים עצמה הייתה שכינה, אלא שהייתה במדרגה נמוכה יותר ממה שהיה מחוץ לעיר, ואולם, התורה חשרה ואמרה "אנכי" בעליה ממצרים, היות ובעליה השכינה תהיה שכינה מלאה. הסבר נוסף שכתב אוה"ח לכפל במילה אנכי הוא שהכוונה היא שה' בעצמו יוציא את בני מצרים, ולא ע"י מלאך. כלי יקר: כמו שאדם שיוֹרֵד לָמִים כדי לדאוג לבנו, יורד לפני שבנו יורד לתוך הבריכה, ועולה רק לאחר שהבן שלו נמצא מחוץ לבריכה, כך ה' ירד למצרים עוד לפני יעקב ירד למצרים, ועולה לארץ כנען רק לאחר שיעקב עצמו עולה לארץ כנען (ומדייק זאת מהפסוק).

²⁸⁶⁹ רש"י, א"ע ורשב"ם. ספורנו: ה' אָמַר לְיַעֲקֹב שֶׁלֹּאֲחַר שִׁיעֵלָה אוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם, הָרִי שֶׁהוּא יוֹסִיף לוֹ מַעֲלָה עַל הַמַּעֲלָה שֶׁהִיָּתָה לוֹ לִפְנֵי שִׁירַד לְמִצְרַיִם. אוה"ח הפ' הכפילות באעלך גם עלה בא לומר שיהיו שתי עליות: עצם היציאה ממצרים, וכן העליה שיעקב לא ייקבר במצרים. הסבר נוסף שכתב הוא שגם החלק הרוחני שיוֹרֵד עִם יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, יַעֲלֶה אִתּוֹ חֲזָרָה לְאַרְץ כְּנַעַן.

²⁸⁷⁰ רשב"ם. א"ע: הכוונה היא לאחר המיתה, שיוסף ידאג לקבור את יעקב. ספורנו: ה' אָמַר בְּדַבְרֵים אֵלָה לְיַעֲקֹב שֶׁהוּא עֲצֻמוֹ לֹא יִצְטָרֵךְ לְהַתְּעַסֵּק עִם הַמִּצְרַיִם, אֲלֵא יוֹסֵף יִתְּעַסֵּק מוֹל הַמִּצְרַיִם בְּשִׁבְלוֹ. אוה"ח: כאן הבטיח ה' ליעקב שלא ימות יוסף בעודו הוא בחיים.

יעקב נשאו את יעקב אביהם, את ילדיהם ואת נשותיהם,²⁸⁷¹ **בְּעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח פְּרָעָה לְשֵׂאת אֹתוֹ** (בניו של יעקב נשאו אותו, את טפם ואת נשותיהם) בעגלות ששלח פרעה כדי לשאת את יעקב מארץ כנען לארץ מצרים: (ו) **וַיִּקְחוּ אֶת מִקְנֵיהֶם וְאֶת רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** בניו של יעקב לקחו יחד איתם את המקנה שלהם ואת כל הרכוש שהם רכשו בארץ כנען,²⁸⁷² **וַיָּבִיאוּ מִצְרַיִמָּה** יעקב ומשפחתו הגיעו למצרים, **יַעֲקֹב וְכָל זֵרְעוֹ אֹתוֹ** יעקב הגיע למצרים יחד עם כל בניו²⁸⁷³: (ז) **בְּנָיו וּבְנֵי בְנָיו אֹתוֹ** בניו של יעקב ובני בניו (נכדיו מבניו) הגיעו למצרים יחד עם יעקב,²⁸⁷⁴ **בְּנָתָיו וּבָנוֹת בְּנָיו** וכן הביא יעקב יחד איתו למצרים את דינה ואת נכדותיו: סרח בת אשר ויוכבד בת לוי,²⁸⁷⁵ **וְכָל זֵרְעוֹ** וכן את כל צאצאיו של יעקב, **הֵבִיֵא אֹתוֹ מִצְרַיִמָּה** (את כל צאצאיו) הביא יעקב יחד איתו למצרים: (ח) **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִמָּה** אלה הם שמות בניו של יעקב שנכנסו למצרים,²⁸⁷⁶ **יַעֲקֹב וּבְנָיו** יעקב וכל אחד מבניו כלול במניין שבעים הנפשות שירדו למצרים,²⁸⁷⁷ **בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן** בנו הבכור של יעקב הוא ראובן: (ט) **וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוּךְ וּפְלֹא וְחֲצֹרֹן וְכַרְמִי: (י) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיַמִּין וְאַהֲד וְזִכִּין וְיַצְחָר וְשָׂאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית²⁸⁷⁸: (יא) וּבְנֵי לְוִי גֵרְשׁוֹן קָהָת וּמֵרָרִי: (יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשָׁלָה וּפְרָץ וְזָרַח** בניו של יהודה היו: ער, עונן, שלה, פרץ וזרח, **וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** ער ואונן מתו בעודם בארץ כנען,²⁸⁷⁹ **וַיְהִיו בְּנֵי פְרָץ חֲצֹרֹן וְחַמוּל: (יג) וּבְנֵי יִשְׁשַׁכָּר תּוֹלַע וְפֹהָ וַיּוֹב וְשִׁמְרוֹן: (יד) וּבְנֵי זְבוּלֹן סָרְד וְאֵלֹן וַיַּחֲלָאֵל: (טו) אֵלֶּה בְנֵי לְאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפָדַן אַרְם** אלה הם בניה של לאה אותם ילדה ליעקב בעוד שהם היו בפדן ארם, **וְאֵת**

²⁸⁷¹ אונקלוס. ספורנו: הסיבה שהם קרויים כאן בני ישראל היא מכיוון שעכשיו הם צריכים להשתרר על המצרים. אולם, יעקב קרוי כאן בלשון יעקב מפני שבשמחה זו לא תהיה יותר צער, הורתה כאן התורה מה שיקרה ליעקב באחרית הימים.

²⁸⁷² אונקלוס. רש"י: הכוונה היא דווקא לרכוש שרכשו בארץ כנען, אך הרכוש שרכשו בפדן ארם נתן יעקב לעשיו בשביל חלקו במערת המכפלה, כיוון שיעקב אמר שאין נכסי חו"ל כדאין לו. אוה"ח: הסיבה שלא כתוב מלכתחילה שבניו של יעקב לקחו את המקנה שלהם היא מכיוון שבהתחלה הם רק הלכו ללוות את יעקב, אך אחרי התגלות ה' אל יעקב ששם התברר שה' רוצה שיעקב יגור במצרים, הם חזרו לקחת גם את המקנה שלהם.

²⁸⁷³ תרגום ירושלמי.

²⁸⁷⁴ אונקלוס.

²⁸⁷⁵ א"ע + רש"י. א"ע כתב גם שייתכן שבגלל שהיו לדינה שפחות קטנות שגדלו עימה, קראה התורה לשפחות אלה בשם בנותיו כחלק מהבנות שירדו עם יעקב למצרים. רמב"ן: אין הכוונה גם ליוכבד, אלא שכאשר התורה מציינת בנות או בנים, היא מזכירה אותם בלשון רבים. אוה"ח: הסיבה למסורבלות בפסוק, היא כדי להבדיל שהיו חלק מצאצאיו של יעקב שירדו למצרים כדי לקיים את גזירתו של ה' בדבר הגלות, ואילו חלק אחר היה יעקב צריך להוריד למצרים בעל כורחם, וכדי להפריד ביניהם, השתמשה התורה בלשון זו. כמו"כ חידש שדברי חז"ל שכל עוד היו מירודי מצרים בחיים, לא התחיל השעבוד, הכוונה היא רק למי שירד למצרים ברצון, אך מי שיעקב הכריח אותו לרדת למצרים,

²⁸⁷⁶ אונקלוס.

²⁸⁷⁷ רשב"ם. כמו"כ הביא את דברי חז"ל שיוכבד היא שנמנית במספר שבעים, ובאחת ההערות בהמשך, נאריך בדבר זה. ספורנו: רק יעקב ובניו ראויים להיקרא על כל אחד מהם שם פרטי המורה על מעלתם, אך שאר שבעים הנפשות, למרות שהיו צדיקים, לא הגיעו למעלה זו.

²⁸⁷⁸ בדבר הזיהוי של שאול בן הכנענית נחלקו המפרשים. רש"י כותב שהיה זה בן דינה שנבעלה לכנעני ושמעון הבטיח לדינה שהוא יישא אותה. א"ע כתב שהכוונה היא לכנענית ממש, ורק שמעון התחתן עם כנענית ועשה בכך מעשה פסוק, ואילו שאר השבטים התחתנו עם ארמיות ובנות מעמים אחרים. ועיין בביאורנו בפרק לח' פסוק ב' מה שכתבנו שם בשם הרמב"ן.

²⁸⁷⁹ בדבר הסיבה שהתורה בכלל כתבה את ער ואונן, כתב הרמב"ן בפסוק ב' שהוא לטעם שידוע לרבותינו והוא סוד. אוה"ח כתב שכמו שבמצוות ייבום, המיבם מביא את נפש המת, כך יהודה ע"י שייבם את תמר, הביא את נפשות ער ואונן, שנכנסו ע"י חצרון וחמוול בניו של פרץ. כמו"כ כתב אוה"ח על דרך הפשט שהתורה רצתה ללמד זכות על ער ואונן שכל מיתתם הייתה בגלל שהם היו בארץ כנען שלמדו ממעשי תושבי הארץ, ולו לא היו לומדים ממעשי הכנענים, לא היו חוטאים.

דִּינָה בָּתּוֹ וְכֵן בְּתוֹךְ מַנְיִין זֶה נִמְנִית גַּם דִּינָה, בֵּיתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מְלֵאָה,²⁸⁸⁰ כָּל נֶפֶשׁ בְּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים
 וְשָׁלֹשׁ כָּל הַנַּפְשׁוֹת שֶׁל בְּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מְלֵאָה הָיוּ בְּסֵךְ הַכֹּל שְׁלוּשִׁים וּשְׁלֹשׁ (יחד עם יוכבד שנולדה בין
 החומות)²⁸⁸¹: (טז) וּבְנֵי גֵד צִפְיוֹן וְחֲגִי שׁוּנִי וְאַעֲבֹן עָרִי וְאַרְוֹדִי וְאַרְאֵלִי: (יז) וּבְנֵי אֲשֶׁר יִמְנָה וְיִשׁוּהָ וְיִשׁוּי
 וּבְרִיעָה וְשָׂרָח אַחֲתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמְלֵכִיאֵל: (יח) אֱלֹהֵי בְנֵי זֶלְפָּה אֲשֶׁר נָתַן לָבֶן לְלֵאָה בָּתּוֹ אֱלֹהֵי
 הֵם בְּנֵיהֶם שֶׁל זֶלְפָּה, שֶׁלִּבְנֵי נָתַן (את זֶלְפָּה) לְלֵאָה בָּתּוֹ כְּדִי שֶׁתִּשְׁמַשׁ לָהּ לְשִׁפְחָה, וְתִלְדֵּם אֶת אֱלֹהֵי לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ
 עֶשְׂרֵה נֶפֶשׁ: (יט) בְּנֵי רַחֵל אֲשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבְנִימָן²⁸⁸²: (כ) וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ
 אֶסְנַת בַּת פּוּטִי פְרַע כְּהֵן אֶן הַבְּנִים שֶׁנּוֹלְדוּ לְיוֹסֵף, עַל יְדֵי שֶׁאֶסְנַת שֶׁהֵיטָה בֵּיתוֹ שֶׁל פּוּטִיפְרַע שֶׁהָיָה שָׂר
 בְּעִיר שְׁנַקְרָאָה "אוֹנִי", הוֹלִידָה לְיוֹסֵף בְּמִצְרַיִם,²⁸⁸³ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם (הַבְּנִים שֶׁאֶסְנַת הוֹלִידָה לְיוֹסֵף
 בְּמִצְרַיִם הֵם) מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם: (כא) וּבְנֵי בְנִימָן בְּלֵעַ וּבְכָר וְאַשְׁבֵּל גְּרָא וְנַעֲמָן²⁸⁸⁴ אַחִי וְרֵאֵשׁ מִפִּיִם וְחַפִּים
 וְאַרְדִּי: (כב) אֱלֹהֵי בְנֵי רַחֵל אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עֶשְׂרֵה: (כג) וּבְנֵי דָן חֲשִׁים²⁸⁸⁵: (כד) וּבְנֵי
 נַפְתָּלִי יַחֲצֵאל וְגוּנִי וְיִצְרָק וְשִׁלֵּם: (כה) אֱלֹהֵי בְנֵי בְלָחָה אֲשֶׁר נָתַן לָבֶן לְרַחֵל בָּתּוֹ אֱלֹהֵי הֵם בְּנֵיהֶם שֶׁל
 בְּלָחָה שֶׁלִּבְנֵי נָתַן (את בְּלָחָה) לְרַחֵל בֵּיתוֹ, כְּדִי שֶׁתִּשְׁמַשׁ לָהּ לְשִׁפְחָה, וְתִלְדֵּם אֶת אֱלֹהֵי לְיַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ

²⁸⁸⁰ אונקלוס. רש"י: את הזכרים תלתה התורה בלאה ואת דינה תלתה התורה ביעקב כדי ללמדנו שכאשר
 האישה מזרעת תחילה, היא יולדת זכר, וכאשר האישה מזרעת תחילה, האישה יולדת נקבה.
²⁸⁸¹ רש"י. בדבר המניין כאן נחלקו המפרשים כיצד להסביר את המניין התורה שהיו כאן שלוש נפשות,
 למרות שנמצאים כאן רק שלוש נפשות ושניים. רש"י כאמור כתב שיוכבד נכללת במניין. אה"ח כתב שגם יעקב נכלל
 במניין, וכתב שישנם כאן שני מניינים, בחלק מהפסוקים, כוונת התורה לכלול את יוכבד, ובחלק מהפסוקים,
 כוונת התורה לכלול את יעקב עי"ש בדבריו (בפסוק ח'). א"ע (בפסוק כג') כתב שיש אומרים שהתורה עיגלה
 את מספר הנפשות שירדו למצרים לשבעים למרות שהיו רק שישים ותשע, אך דוחה פירוש זה משום שחסר
 בפסוקינו את אחד המנויים, שהרי כאן מנויים רק שלוששים ושניים מבני לאה, ואם כן קשה לומר שהתורה עיגלה
 משלושים ושניים לשלושים ושלושה. לאחר מכן הביא הא"ע את מדרש חז"ל שהכוונה היא ליוכבד, והקשה על
 כך: מדוע התורה לא כתבה את הנס שנעשה ליוכבד שילדה את משה בהיותה בת מאה שלוששים, שהוא נס גדול
 יותר מהנס שעשה ה' לשרה שהולידה בהיותה בת תשעים? לכן פירש הא"ע שגם יעקב נמנה בתוך המניין
 (כאו"ח), וכאשר התורה מנתה את יוצאי ירך יעקב כשבעים, שם התורה באמת עיגלה את המספר משישים
 ותשע לשבעים, כשם שהתורה כתבה שבניו של יעקב נולדו בפדן ארם, ובנימין נולד בא". הרמב"ן עונה על
 קושיית הא"ע על מדרש חז"ל שהכוונה היא ליוכבד: חייבים לומר בכל מקרה שהיה נס הקשור ליוכבד, שהייתה
 בת לוי. אם היא נולדה בין החומות כמדרש חז"ל, הרי שהיא הולידה את משה כאשר היא כבר הייתה זקנה, אך
 אם היא לא נולדה בין החומות, הרי שלוי היה זקן מאוד בשעה שהוא הוליד את יוכבד. אלא שהתורה כותבת
 ניסים שהנביא התנבא עליהם לפני כן, או ניסים שמלאך שהגלה בשם ה' מזכיר אותם לפני התרחשותם, אך נס
 שנעשה מאליה ללא הזכרה מוקדמת, לשם עזרה לצדיק, אין התורה מזכירה. כל יסודות התורה מקורם בניסים
 נסתרים, שהרי כאשר התורה מבטיחה למי שיקיים את התורה לשנים ארוכות או לברכות אחרות, ברור הדבר
 שעל דרך הטבע, אין אמור הדבר להיות שמי שמקיים את התורה יזכה בדברים אלה ומי שלא מקיים את התורה
 לא יזכה בהם, אך הברכות המתקיימות אצל אדם שהוא מקיים את התורה הם בגדר ניסים נסתרים. כדי להוכיח
 דברים אלה, מחשב הרמב"ן את השנים שעברו על בני"מ משעה שנכנסו לארץ ועד לידת דוד, סה"כ כ-300 שנה
 שהיו בהם ארבע דורות, ואם כן חייבים לומר שאחד מאבותיו של דוד הוליד בן כשהיה זקן מאוד. הסיבה שיוכבד
 ילדה רק כאשר הייתה זקנה מאוד, לפי דברי הרמב"ן היא, משום שה' רצה שמשה ואהרן יגאלו את בני"מ ועוד
 לא הגיע הקץ.

²⁸⁸² רש"י: הסיבה שנאמר אצל רחל אשת, מה שלא נאמר אצל שלושת נשותיו האחרים, היא מכיוון שרחל
 הייתה עיקרו של בית. ספורנו כתב טעם נוסף, שמרחל נולדו יוסף ובנימין שהיו המעולים שבשבטים. רמב"ן:
 הסיבה היא שהתורה חשה צורך גדול לכבד את רחל. בד"כ במניין נמנות הגבירות לפני השפחות, או שמנויים
 השבטים לפי סדר לידתם, ואילו עכשיו התורה מנתה את השבטים לפי המניין שהולידה כל אחת מהנשים, כך
 שיצא שרחל נמנתה אחרי זלפה, ולצורך כך כיבדה התורה את לאה בקראה לה אשת יעקב.

²⁸⁸³ אונקלוס.

²⁸⁸⁴ א"ע: נעמן הוא נכד של בנימין.

²⁸⁸⁵ א"ע: ייתכן שהכוונה היא לשני בנים שהיו לדן.

שְׁבַעֲהָ: (כו) כָּל הַנְּפֹשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרִימָה הַמְנִיין שֶׁל כָּל הַנְּפֹשׁוֹת שֶׁנִּכְנְסוּ עִם יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, ²⁸⁸⁶ יֵצְאֵי יִרְכּוּ כָּל הַנְּפֹשׁוֹת הָאֵלֶּה שֶׁנִּמְנָו הֵיוּ יוֹצְאֵי יִרְכּוּ שֶׁל יַעֲקֹב, כְּלוּמַר שְׁכּוֹלָם הֵיוּ צִאצְאֵי שֶׁל יַעֲקֹב, מִלְּבַד נְשֵׁי בְּנֵי יַעֲקֹב הַמְנִיין אֵינּוּ כּוֹלֵל אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם שֶׁל בְּנֵי יַעֲקֹב, ²⁸⁸⁷ כָּל נְפֹשׁ שְׂשִׁים וְשֵׁשׁ כָּל הַנְּפֹשׁוֹת שֶׁנִּמְנָו (כֹּאֵן הַמְנִיין אֵינּוּ כּוֹלֵל אֶת יוֹכֶבֶד) הֵיוּ בְּסֶדֶךְ הַכֵּל שִׁישִׁים וְשֵׁשׁ (66) נְפֹשׁוֹת: (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יָלַד לוֹ בְּמִצְרַיִם נְפֹשׁ שְׁנַיִם לְיוֹסֵף נּוֹלְדוּ שְׁנֵי בָנִים בְּמִצְרַיִם, כִּךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁתֵּי נְפֹשׁוֹת בְּמִצְרַיִם, כָּל הַנְּפֹשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרִימָה שְׁבַעֲהֶם סֶדֶךְ מְנִיין נְפֹשׁוֹת צִאצְאֵי שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁנִּכְנְסוּ לְמִצְרַיִם הוּא שְׁבַעֲהֶם (70) נְפֹשׁוֹת (כֹּאֵן הַמְנִיין כּוֹלֵל אֶת שִׁישִׁים וְשֵׁשׁ הַנְּפֹשׁוֹת, אֶת יוֹסֵף וְשְׁנֵי בָנָיו וְאֶת יוֹכֶבֶד): (כח) וְאֵת יְהוּדָה שֶׁלַּח לְפָנָיו אֵל יוֹסֵף יַעֲקֹב שֶׁלַּח אֶת יְהוּדָה שִׁיגִיעַ לְפָנָיו אֵל יוֹסֵף לְפָנֵי שֶׁהוּא (יַעֲקֹב) יִגִּיעַ אֶל יוֹסֵף, ²⁸⁸⁸ לְהַזְרִית לְפָנָיו גְּשֵׁנָה (יַעֲקֹב שֶׁלַּח אֶת יְהוּדָה לְפָנָיו) כְּדֵי שִׁיְהוּדָה יִכִּין אֶת מְקוֹם מְגוּרָם בְּאַרְץ גּוֹשֵׁן וְיִוְרָה לְיַעֲקֹב כִּי־צַד לְהַתְיַשֵּׁב בְּאַרְץ גּוֹשֵׁן, ²⁸⁸⁹ וַיָּבֵאוּ אֶרְצָהּ גְּשֵׁן יַעֲקֹב וּבְנָיו הִגִּיעוּ אַחֲרֵי יְהוּדָה אֶל אֶרְץ גּוֹשֵׁן: (כט) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף מְרַכְבְּתוֹ יוֹסֵף בְּעֲצָמוֹ קֶשֶׁר אֶת הַסּוּסִים לְמִרְכַּבְתּוֹ, כְּדֵי שֶׁהוּא יוּכַל לְרַכֵּב לְקִרְאֵת אֲבִיו. הַסִּיבָה שִׁיּוֹסֵף קֶשֶׁר אֶת הַסּוּסִים לְמִרְכַּבָּה בְּעֲצָמוֹ, וְלֹא צִוּוּהוּ אֶת אֶחָד מֵעַבְדָּיו לַעֲשׂוֹת כֵּן, הִיא מְשׁוּם שֶׁהוּא רָצָה לְזַכּוֹת בְּמִצְוֵה בְּעֲצָמוֹ, ²⁸⁹⁰ וַיַּעַל לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גְּשֵׁנָה יוֹסֵף עֵלָּה אֶל יַעֲקֹב אֲבִיו שֶׁהִיא בְּאַרְץ גּוֹשֵׁן, ²⁸⁹¹ וַיֵּרָא אֵלָיו יַעֲקֹב רֹאֵה אֶת יוֹסֵף, ²⁸⁹² וַיִּפֹּל עַל צְוֹאֲרָיו יַעֲקֹב נָפַל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל יוֹסֵף, ²⁸⁹³ וַיִּבְדֹּךְ עַל צְוֹאֲרָיו עוֹד יַעֲקֹב בְּכָה הַרְבֵּה בִּשְׁעָה שֶׁנִּפֵּל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל יוֹסֵף ²⁸⁹⁴: (ל) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֵל יוֹסֵף לְאַחַר שִׁיעַקֵב סִיִּים לְבַכּוֹת עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל יוֹסֵף, הוּא אָמַר לְיוֹסֵף: אֲמוֹתָהּ הַפְּעַם אֵילוֹ הֵייתִי (יַעֲקֹב) מֵת עַכְשָׁיו, הֵייתִי מֵתָנַחַם, ²⁸⁹⁵ אַחֲרַי רְאוּתִי אֶת פְּנֵיךְ כִּי עוֹדֶךָ חַי (הַסִּיבָה שֶׁהֵייתִי מֵתָנַחַם לוֹ הֵייתִי מֵת עַכְשָׁיו הִיא) מִכִּיוּן שְׂרֵאִיתִי (יַעֲקֹב) אֶת פְּנִיךְ (שֶׁל יוֹסֵף)

²⁸⁸⁶ תְּרַגּוּם יוֹנָתָן. רש"י: כָּל הַנְּפֹשׁוֹת שֶׁבָּאוּ עִם יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם. כְּלִי יִקְרָ: הַסִּיבָה שֶׁכְּתוּב כֹּאֵן נְפֹשׁ בְּלִשׁוֹן יַחִיד הִיא כְּדֵי לִזְמַר שֶׁלֹּב כּוֹלֵם הִיא שׁוּוֹה, הָאֲחִים וְיוֹסֵף כִּבְר הַסְּתַדְרוּ בִּינֵיהֶם.

²⁸⁸⁷ כְּפִי שְׂרַאֲיוֹ, נִחְלָקוּ הַמְּפָרְשִׁים הָאֵם נְשׁוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מֵתוֹ לְפָנֵי שֶׁהוּא יֵרֵד לְמִצְרַיִם. רש"י כּוֹתֵב שֶׁלְדַעָה הַסּוּבֵרֶת שֶׁתְּאֻמּוֹת נּוֹלְדוּ עִם הַשְּׁבִטִים, גַּם הֵן מֵתוֹ לְפָנֵי שִׁיעַקֵב יֵרֵד לְמִצְרַיִם. הַרְמַב"ן דּוֹחָה אֶת דְּבָרֵי רש"י אֵלֶּה וְסוֹבֵר שֶׁאֻתָּה דַעָה אֹמֶרֶת שֶׁהַשְּׁבִטִים הִתְחַתְּנוּ עִם תְּאֻמּוֹת אֵלֶּה, וְלִכֵּן הֵן אֵינָן נִכְלָלוֹת בְּמִנְיִן שֶׁל יוֹרְדֵי מִצְרַיִם כְּמוֹ שֶׁהֵן לֹא נִכְלָלוּ בְּמִנְיִן כֹּאשֶׁר הַתּוֹרָה הַזִּכִּירָה אֶת לִידַת הַשְּׁבִטִים.

²⁸⁸⁸ רש"י.

²⁸⁸⁹ רש"י. בְּשֵׁם חֲז"ל כְּתֹב רש"י שִׁיעַקֵב שֶׁלַּח אֶת יְהוּדָה כְּדֵי לְהַכִּין לוֹ "בֵּית הוֹרָאָה", בֵּית מִדְרָשׁ.

²⁸⁹⁰ רש"י. א"ע: יוֹסֵף צִוּוּהוּ אֶת אֶחָד מֵעַבְדָּיו לְקַשּׁוֹר אֶת הַסּוּסִים לְמִרְכַּבָּה.

²⁸⁹¹ אֹנְקֵלוֹס.

²⁸⁹² רַמְב"ן, וְכֹתֵב שֶׁבְּתַחֲלִילָה לֹא הִכִּיר יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף, הֵן מִפְּנֵי שֶׁהִיא זָקֵן וְהֵן מִפְּנֵי שִׁיּוֹסֵף הִתְבַּגֵּר וְנִהְפַךְ לְהִיּוֹת מְשֻׁנָּה לְמַלְךְ, וְלְאַחַר שִׁיעַקֵב כִּבְר הִכִּיר אֶת יוֹסֵף, יַעֲקֹב נָפַל עַל פְּנֵי שֶׁל יוֹסֵף וּבִכָּה וְאָמַר אֶת הַכְּתוּב בְּפִסּוֹק ל'. בְּכֵךְ דּוֹחָה הַרְמַב"ן אֶת פִּירוּשׁוֹ שֶׁל רש"י שֶׁמְדוּבָר עַל כֵּךְ שִׁיּוֹסֵף נִרְאָה אֶל אֲבִיו וְשִׁיּוֹסֵף הוּא שֶׁהִתְנַפֵּל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וּבִכָּה עַל צְוֹאֲרֵי יַעֲקֹב, וְאֵילּוֹ יַעֲקֹב לֹא בִכָּה אֵלֶּה קִרְאֵת שְׁמַע'. הַרְמַב"ן אֹמֵר שֶׁאֵב שֶׁלֹּא רֹאֵה אֶת בְּנֵי לְאַחַר יָמִים רַבִּים הוּא מִי שִׁיבְכָה, וְלֹא בְּנֵי שְׁמוּלָךְ עַל מִצְרַיִם. סְפוּרָנוּ כְּתֹב שֶׁהַכּוּוֹנָה הִיא שִׁיּוֹסֵף נִרְאָה אֶל אֲבִיו מֵתוֹךְ עַבְדָּיו שֶׁהִקִּיפוּ אוֹתוֹ, וּבְכֵךְ לֹא חִיכָה יוֹסֵף עַד שִׁיעַקֵב יִגִּיעַ אֶל מִרְכַּבְתּוֹ.

²⁸⁹³ רַמְב"ן. לְפִי רש"י מְדוּבָר עַל יוֹסֵף שֶׁנִּפֵּל עַל צְוֹאֲרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב.

²⁸⁹⁴ רַמְב"ן + רַשְׁב"ם.

²⁸⁹⁵ אֹנְקֵלוֹס. רש"י כְּתֹב בְּפִירוּשׁוֹ הַרְאִשׁוֹן כְּאֹנְקֵלוֹס, וּבְפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנִי כְּתֹב שִׁיעַקֵב חָשַׁב שֶׁהוּא יָמוּת בְּשֵׁתֵי מִיתוֹת: בְּעוּה"ז גַּם בְּעוּה"ב, הִיּוֹת וְהַסְּתַלְקָה הַשְּׁכִינָה מִמֶּנּוּ. עַכְשָׁיו, לְאַחַר שִׁיעַקֵב רֹאֵה אֶת יוֹסֵף, הוּא יָדַע שֶׁהוּא יָמוּת רַק בְּעוּה"ז, אֲךָ הוּא זָכָה לְשְׁכִינָה וּמִמִּילָא לֹא יָמוּת בְּעוּה"ב. סְפוּרָנוּ: יַעֲקֹב אָמַר לְיוֹסֵף שֶׁלְאַוֹרֵךְ הַשְּׁנִים הוּא רֹאֵה הַרְבֵּה צְרוּת וְנוֹשֵׁעַ מֵהֶם, וְלְאַחַר מִכֵּן עֲבָרוּ עֲלָיו צְרוּת חֲדָשׁוֹת. יַעֲקֹב אָמַר עַכְשָׁיו שֶׁהוּא מַעֲדִיף לְמוֹת בְּזָאת הַתְּשׁוּעָה וְשֹׁלָא יִקְרָה לוֹ צָרָה נּוֹסֶפֶת. אוה"ח: בְּפִירוּשׁ הַרְאִשׁוֹן פִּירֵשׁ כְּמוֹ הַמְּדַרְשׁ אוֹתוֹ הִבִּיא רש"י. בְּפִירוּשׁוֹ הַשְּׁנִי כְּתֹב שִׁיעַקֵב הִתְכַּוֵּן שֶׁהוּא מַעֲדִיף לְמוֹת עַכְשָׁיו לְאַחַר שֶׁרֹאֵה אֶת פְּנֵי שֶׁל יוֹסֵף וְלְאַחַר שֶׁהִתְבַּרְרַר לוֹ שִׁיּוֹסֵף נִשְׂאָר בְּצַדְקָתוֹ בְּמִצְרַיִם, וְלֹא לְמוֹת לְפָנֵי שֶׁהוּא הוֹסִיף לְרֹאֵת אֶת יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם, לְמַרְוֹת שֶׁנּוֹדַע לוֹ כִּבְר שִׁיּוֹסֵף עֲדִיין חַי, שֶׁהָרִי חָשַׁשׁ עַד שֶׁרֹאֵה בְּמוֹ עֵינָיו אֶת יוֹסֵף, שִׁיּוֹסֵף בְּעֵצָם לְמַד מִמַּעֲשֵׂי הַמִּצְרַיִם. כְּלִי יִקְרָ: עַד שִׁיעַקֵב יָדַע שִׁיּוֹסֵף חַי הִיא נִחְשָׁב כְּמֵת. עַכְשָׁיו, שֶׁנּוֹדַע לוֹ שִׁיּוֹסֵף חַי, הָרִי נִחְשָׁב הַדְּבָר שֶׁהוּא חָזַר לְחַיִּים וְשֶׁעַכְשָׁיו הוּא יָמוּת פֶּעַם אַחַת.

וכך ראיתי שעודך חי²⁸⁹⁶: (לא) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו וְאֶל בֵּית אָבִיו יוֹסֵף אָמַר לְאָחָיו וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אָבִיו: אֲעֲלֶה וְאֶגִּידָה לְפָרְעָה אֲנִי (יוֹסֵף) אֶעֱלֶה וְאֶגִּידָה לְפָרְעָה אֲנִי (יוֹסֵף) אָמַר אֶל פָּרְעָה: אַחִי וּבֵית אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בָּאוּ אֵלַי וּבְנוֹסֵף לַכֹּחַ שְׂאִסְפָּר (יוֹסֵף) לְפָרְעָה שֶׁהִגַּעְתֶּם, אֲנִי אֹמֵר לְפָרְעָה אֵת הַדְּבָר הַבֹּא: הָאָחִים שְׁלִי וּמִשְׁפַּחְתִּי מֵאֶרֶץ כְּנָעַן בָּאוּ אֵלַי לְאֶרֶץ מִצְרַיִם (יוֹסֵף) מִמְּשִׁיךְ אֵת הַדְּבָרִים שִׂיאֹמַר לְפָרְעָה גַם בְּפִסּוֹק הַבֹּא): (לֵב) וְהָאֲנָשִׁים רְעֵי צֹאן (בְּנוֹסֵף) לַכֹּחַ שְׂאִסְפָּר לְפָרְעָה שֶׁהִגַּעְתֶּם, אִסְפָּר לְפָרְעָה (ש-) הָאֲנָשִׁים מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אָבִי שֶׁהִגִּיעוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן הֵם רוּעֵי צֹאן,²⁸⁹⁷ כִּי אֲנָשִׁי מְקַנְהָ הָיוּ שֶׁהָרִי מִשְׁפַּחְתִּי צָבְרָה אֵת רְכוּשָׁה עַל יְדֵי גִידוּל מְקַנְהָ. אֲמַנֵּם, אִין הֵם מְגַדְלִים אֵת הַמְקַנְהָ בְּעַצְמָם, אֲלֵא הֵם נִעְזָרִים לְצוּרְךָ כִּךְ בְּעַבְדִּים, וּמַכְאֵן שֶׁהֵם אֲנָשִׁים מְכֻבָּדִים שֶׁהִשִּׁיגוּ אֵת עוֹשְׂרָם עַל יְדֵי שְׂאִחְרִים גִּידְלוּ בְּשִׁבְלֵם אֵת הַמְקַנְהָ,²⁸⁹⁸ וְצֹאֲנָם וּבְקָרָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ וּבֵית אָבִי הֵבִיאוּ אֵתֶם אֵת כָּל הַצֹּאן וְהַבֶּקֶר שְׁלֵהֶם: (לֵג) וְהָיָה כִּי יִקְרָא לָכֶם פָּרְעָה (יוֹסֵף) מִמְּשִׁיךְ בְּדַבְרָיו אֶל אָחָיו וְאֶל מִשְׁפַּחַת אָבִיו) כֹּאֲשֶׁר פָּרְעָה יִקְרָא לָכֶם,²⁸⁹⁹ וְאָמַר מָה מַעֲשִׂיכֶם וּפָרְעָה יִשְׁאַל אֶתְכֶם (אֵת הָאָחִים): "מָה הַמַּעֲשִׂים שְׁלָכֶם", מָה אַתֶּם עוֹשִׂים²⁹⁰⁰: (לִד) וְאָמַרְתֶּם אֶתֶם (הָאָחִים) תַּעֲנֵנוּ לְפָרְעָה: אֲנָשִׁי מְקַנְהָ הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְנַעְוֵרֵינוּ וְעַד עַתָּה אֲנַחְנוּ הֵינּוּ אֲנָשִׁים שֶׁגִּידְלָנוּ מְקַנְהָ, מָאִזְ שֶׁהֵינּוּ קִטְנִים וְעַד עַכְשָׁיו,²⁹⁰¹ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲבֹתֵינוּ גַּם אֲנַחְנוּ מְגַדְלִים מְקַנְהָ, וְגַם אָבוֹתֵינוּ עִסְקוּ בְּגִידוּל מְקַנְהָ,²⁹⁰² בְּעַבְדוֹר תִּשְׁבּוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן (הַסִּיבָה שָׂאֲנִי, יוֹסֵף), אֹמֵר לָכֶם לוֹמַר לְפָרְעָה שֶׁאַתֶּם רוּעֵי צֹאן הֵיאָה) כִּדִּי שֶׁתִּשְׁבּוּ בְּאֶרֶץ גּוֹשֶׁן שֶׁהֵיאָה אֶרֶץ שִׁישׁ בַּהּ מִרְעָה לְבַהֲמוֹת,²⁹⁰³ כִּי תִוָּעַבְתֶּם מִצְרַיִם כָּל רְעֵה צֹאן (הַסִּיבָה שֶׁפָּרְעָה יוֹשִׁיב אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ גּוֹשֶׁן כְּשִׁישְׁמַע שֶׁאַתֶּם רוּעֵי צֹאן הֵיאָה) מְכִיוּוֹן שְׂרוּעֵי הַצֹּאן הֵם מִתּוֹעֲבִים בְּעֵינֵי הַמִּצְרַיִם, הַמִּצְרַיִם הֵיוּ מִרְחִיקִים מֵעֲלִיהֶם אֵת רוּעֵי הַצֹּאן, בְּגַלֵּל שֶׁהֵם הֵיוּ אוֹכְלִים אֵת בֶּשֶׂר הַכִּבְשִׂים שֶׁשִּׁימְשׁוּ לְמִצְרַיִם לְאַלוֹהוֹת, לְעַבּוּדָה זָרָה²⁹⁰⁴:

בראשית פרק מז

(א) וַיָּבֵא יוֹסֵף בָּא אֶל פָּרְעָה,²⁹⁰⁵ וַיַּגֵּד לְפָרְעָה יוֹסֵף אָמַר אֵת הַדְּבָרִים הַבָּאִים אֶל פָּרְעָה, וַיֹּאמֶר כִּךְ אָמַר יוֹסֵף אֶל פָּרְעָה: אָבִי וְאָחִי וְצֹאֲנָם וּבְקָרָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן אָבִי, הָאָחִים שְׁלִי, הַצֹּאן, הַבֶּקֶר שְׁלֵהֶם וְכָל רְכוּשָׁם, הִגִּיעוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן, וְהֵנָּה בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְעַכְשָׁיו, אָבִי וְאָחִי נִמְצְאִים בְּאֶרֶץ גּוֹשֶׁן

²⁸⁹⁶ אונקלוס.

²⁸⁹⁷ רש"י, ובכך פותר את הכפילות בפס' לא' שם כתוב "ואגידה" ומיד לאחר מכן כתוב "ואמרה", ולפי דבריו הכוונה היא שואגידה הינו על עצם בואם של אחיו ואמרה היינו שהם היו רועי צאן.

²⁸⁹⁸ רמב"ן.

²⁸⁹⁹ אונקלוס.

²⁹⁰⁰ אונקלוס.

²⁹⁰¹ אונקלוס.

²⁹⁰² אונקלוס.

²⁹⁰³ רש"י.

²⁹⁰⁴ אונקלוס + רש"י (ועיין בביאורנו בפרק מג' פסוק לב'). רשב"ם: הצאן היה מאוס בעיני המצרים, הן לאכילה והן להקרבת קרבן. א"ע: המצרים היו צמחוניים, ולכן לא אהבו את רועי הצאן שהיו מגדלים צאן לאכילה או שהיו שותים את החלב של הצאן. כלי יקר: המצרים היו רועים צאן גם כן, אלא שהיו מכבדים את הצאן ורועים אותו במרעה טוב וללא הכאה במקלות.

²⁹⁰⁵ אונקלוס.

(ובתוך ארץ גושן שהייתה ארץ גדולה, נשאר יעקב ובניו בעיר רעמסס)²⁹⁰⁶: (ב) וּמְקִצָה אָחִיו קצת מאחיו, חלק מאחיו,²⁹⁰⁷ לָקַח חֲמִשָּׁה אַנְשִׁים יוסף לקח חמישה מאחיו (שהם מקצת אחיו), וַיִּצְגַם לְפָנָי פְּרַעֲהַ יוסף הציג את חמשת אחיו לפני פרעה²⁹⁰⁸: (ג) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ אֶל אָחִיו שאל את אחיו של יוסף: מַה מַּעֲשִׂיכֶם (פרעה שאל את אחיו של יוסף): מה מעשיכם, מה אתם עושים ביום יום? וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ האחים ענו לפרעה: רַעְהָ צֵאן עֲבָדֶיךָ עבדיך (הכוונה היא לאחים שכינו את עצמם עבדיו של פרעה) הם רועי צאן, גַּם אֲנַחְנוּ גַם אֲבוֹתֵינוּ גם אנחנו רועי צאן, וכך היו גם אבותינו: (ד) וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ אחיו של יוסף אמרו לפרעה: לָגֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ אנחנו (האחים) באנו לשבת בארץ מצרים,²⁹⁰⁹ כִּי אֵין מְרַעָה לְצֵאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶיךָ (הסיבה שבאנו לשבת בארץ מצרים היא) מְכִיוון שבארץ כנען אין מרעה לצאן של העבדים שלך (הכוונה היא לאחים שאמרו שהם עבדיו של פרעה), כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן (הסיבה שאין מרעה בארץ כנען היא) מְכִיוון שהרעב שבארץ כנען חזק מאוד,²⁹¹⁰ וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן ועכשיו, לאחר שהגענו מארץ כנען, עבדיך (הכוונה היא לאחים ולמשפחתו של יעקב) מבקשים להתיישב בארץ גושן²⁹¹¹: (ה) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ אֶל יוֹסֵף אמר ליוסף, לְאֹמֶר כֹּךְ אמר פרעה בדבריו אל יוסף: אָבִיךָ וְאָחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ ואחיד באו אליך וסמכו עליך, ומעתה יש לך אחריות לכלכל אותם²⁹¹²: (ו) אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הוּא (פרעה ממשיך בדבריו אל יוסף): ארץ מצרים נמצאת לפניך והיא כולה ברשותך,²⁹¹³ בְּמִיטֵב הָאֶרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אָחֶיךָ תֵּישֵׁב את אביך ואת אחיך במקומות הטובים שבארץ מצרים,²⁹¹⁴ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן אביך ואחיד יישבו בארץ גושן (שהיא כאמור אחד המקומות הטובים שבארץ מצרים),²⁹¹⁵ וְאִם יִדְעַת וְיֵשׁ בָּם אֲנָשֵׁי חֵיל ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ואם אתה יודע שמבין אחיד יש אנשים שהם בקיאים מאוד

²⁹⁰⁶ א"ע.

²⁹⁰⁷ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לחלשים שבאחיו, היות ויוסף לא רצה שפרעה יחשוב שאחיו הם גיבורים ויהפוך אותם להיות חייליו. בדבר הזיהוי איזה מחמשת אחיו לקח יוסף, כתב רש"י שתי אפשרויות: ראובן, שמעון, לוי, יששכר ובנימין, כאשר הכוונה היא לאחים שמשה לא כפל את שמותם בשעה שבירכם. בשם הגמ' בבלי כתב שהכוונה היא לאחים שנכפלו שמותם שהם היו חלשים, חוץ מיהודה שיש טעם אחר לכפילת שמו, ולכן יוצא שהכוונה היא לגד, נפתלי, דן, זבולון ואשר.

²⁹⁰⁸ אונקלוס.

²⁹⁰⁹ אונקלוס. רשב"ם: הסיבה שהאחים אומרים זאת לפרעה היא כדי שיהיה מובן לו שהם לא באו לארץ מצרים כדי לאכול משל יוסף, אלא משום שאין להם אפשרות לגור בארץ כנען. רמב"ן: הרי גם במצרים לא היה מרעה, שהרי הרעב היה חזק במצרים לפחות כמו שהיה בארץ כנען. על כך ענה בשני אופנים: בארץ כנען היו האנשים אוכלים את העשבים משום שלא היה להם דבר אחר לאכול, אך במצרים היו למצרים דברים אחרים לאכול והאופן השני הוא שבמצרים היה קצת מרעה בגלל היאור והאגמים שלהם.

²⁹¹⁰ אונקלוס.

²⁹¹¹ אונקלוס.

²⁹¹² רמב"ן בפירושו השני עליו כתב שהוא הפירוש הנכון. בפירושו הראשון כתב שפרעה פותח כך את דבריו למרות שאין בהם משמעות כל כך, וכאילו פרעה אומר ליוסף שהוא שמע שאחיו של יוסף באו אליו מארץ כנען. אזה"ח כתב שפרעה אומר ליוסף שהאחים ומשפחתו הגיעו אליו בציווי של יוסף עצמו ולא בציווי של פרעה, ויש בכך דבר לגנאי, שאם האחים היו מגיעים למצרים בציווי של פרעה, היה בכך משום אישור קבוע לשבת בארץ מצרים, לעומת יוסף שהוא רק שליט, ולכן כל ציווי שלו הוא מוגבל. אמנם, יש לכך גם טעם לשבח, שהאחים הגיעו משום מעלתו של יוסף. בפירוש נוסף כתב שהכוונה בכך שהאחים הגיעו אל יוסף, רצה פרעה לומר שכל הטעם שהאחים הגיעו אליו הוא רק כדי להראות שיוסף מגיע ממשפחה מכובדת, ולא ממשפחה של עבדים.

²⁹¹³ דעת מקרא.

²⁹¹⁴ אונקלוס.

²⁹¹⁵ אזה"ח: פרעה אומר שארץ גושן היא מיטב הארץ שהבטיח ליישב בו את משפחתו של יוסף. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שהם יכולים לבחור את אחד המקומות הטובים שבארץ, ואם הם רוצים, הם יכולים לשבת בארץ גושן.

במלאכת רעיית הצאן, ²⁹¹⁶ וְשִׁמְתֶם שְׂרֵי מְקֻנָּה עַל אֲשֶׁר לִי תַמְנָה (יוסף) אותם (את האחים הבקיאים במלאכת רעיית הצאן) על הצאן שלי (של פרעה) ²⁹¹⁷: (ז) וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת יַעֲקֹב אָבִיו יוֹסֵף הֵבִיא אֶת יַעֲקֹב אביו לפני פרעה, וַיַּעֲמְדֵהוּ לְפָנָי פְּרֹעֶה יוֹסֵף הֵעֲמִיד אֶת יַעֲקֹב לְפָנָי פְּרֹעֶה, ²⁹¹⁸ וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרֹעֶה יַעֲקֹב בֵּרַךְ אֶת פְּרֹעֶה לְשֹׁלוֹם: ²⁹¹⁹ (ח) וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל יַעֲקֹב פְּרֹעֶה שָׁאַל אֶת יַעֲקֹב: כִּמָּה יָמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ כִּמָּה הֵם יָמֵי שְׁנוֹת חַיֶּיךָ, בֶּן כִּמָּה אַתָּה? ²⁹²⁰: (ט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פְּרֹעֶה יַעֲקֹב עֲנֵה לִפְרֹעֶה: יָמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי סָךְ כֹּל הַיָּמִים שָׂאֲנִי חַי בָּאָרֶץ, ²⁹²¹ שְׁלֹשִׁים וּמָאתַי שָׁנָה (סך כל הימים שאני חי בארץ) הֵם מֵאָה וּשְׁלוֹשִׁים (130) שָׁנָה, מֵעַט וְרַעִים הָיוּ יָמֵי שְׁנֵי חַיֵּי שְׁנוֹת חַיֵּי הָיוּ מַעֲטוֹת וְרַעוֹת. יַעֲקֹב אָמַר לִפְרֹעֶה שֶׁהוּא נֹרָאָה זָקֵן יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהוּא בְּאֵמֶת, מִשּׁוּם שֶׁעֲבָרוּ עָלָיו הִרְבָּה צְרוּת לְאוֹרֶךְ שְׁנוֹת חַיָּו, ²⁹²² וְלֹא הִשְׁיִגוּ אֶת יָמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בְּיָמֵי מְגוּרֵיהֶם וְשְׁנוֹת חַיֵּי לֹא הָיוּ טוֹבוֹת כְּמוֹ שֶׁהָיוּ שְׁנוֹת אֲבוֹתַי כִּאֲשֶׁר הֵם חַיִּי, ²⁹²³: (י) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרֹעֶה לְפָנָי שִׁיעֲקֵב יֵצֵא מִפְּרֹעֶה, הוּא בֵּרַךְ אֶת פְּרֹעֶה בְּבִרְכַת שְׁלוֹם, ²⁹²⁴ וַיֵּצֵא מִלְּפָנָי פְּרֹעֶה יַעֲקֹב מִלְּפָנָי פְּרֹעֶה: (יא) וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אָחָיו יוֹסֵף הוֹשִׁיב אֶת יַעֲקֹב אֲבִיו וְאֶת אֲחָיו בָּאָרֶץ גּוֹשֵׁן, וַיִּתֵּן לָהֶם אֶחָדָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם יוֹסֵף נָתַן לַיעֲקֹב אֲבִיו וְלֵאחָיו חֶבֶל אֶרֶץ שִׁיחִיָּה שֶׁלָּהֶם, כְּדֵי שֶׁהֵם לֹא יִהְיוּ כְּמוֹ גֵרִים בָּאָרֶץ מִצְרַיִם, ²⁹²⁵ בְּמִיֻּטֵּב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס יוֹסֵף הוֹשִׁיב אֶת יַעֲקֹב אֲבִיו וְאֶת אֲחָיו בָּאָרֶץ רַעְמְסֵס, שֶׁהִיא מֵהַמְּבוֹחָר שֶׁבְּקִרְקֻעוֹת אֶרֶץ מִצְרַיִם. רַעְמְסֵס הִיא חֶלֶק מֵאֶרֶץ גּוֹשֵׁן, ²⁹²⁶ כִּאֲשֶׁר צִוָּה פְּרֹעֶה (יוֹסֵף הוֹשִׁיב אֶת יַעֲקֹב אֲבִיו וְאֶת אֲחָיו בְּמִבְּחָר מִקְרַקְעוֹת אֶרֶץ מִצְרַיִם), כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ פְּרֹעֶה לַעֲשׂוֹת: (יב) וַיְכַלֵּל יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אָחָיו וְאֶת כָּל בֵּית אָבִיו יוֹסֵף כֻּלְּכֶם, נָתַן אוֹכֵל, לַיעֲקֹב אֲבִיו, לְאֲחָיו וְלֹכֵל מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אֲבִיו, ²⁹²⁷ לָחֶם לְפִי הֲטָף יוֹסֵף נָתַן לְכָל אֶחָד אֶת כֶּמֶת הַלֶּחֶם שֶׁמִּשְׁפַּחְתּוֹ הִייתה צְרִיכָה כְּדֵי לֵאכֹל. לְמִירוֹת שִׁיּוֹסֵף הִיָּה יָכוֹל לְתַת לְמִשְׁפַּחְתּוֹ כֶּמֶת אוֹכֵל גְּדוֹלָה יוֹתֵר, הוּא לֹא רָצָה לְתַת לְמִשְׁפַּחְתּוֹ יוֹתֵר מִזֶּזֶן מִמָּה שֶׁהָיוּ צְרִיכִים, כְּדֵי שֶׁהֵם לֹא יִהְיוּ שׁוֹנִים מֵהַמִּצְרַיִם: ²⁹²⁸: (יג) וְלָחֶם אֵין בְּכָל הָאָרֶץ כִּי כִּבְדַּת הָרָעֵב מֵאֹד בְּתַחֲלִיל שְׁנוֹת הָרָעֵב, לֹא הִיָּה לֶחֶם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, מִפְּנֵי שֶׁהָרָעֵב הִיָּה חֶזֶק, ²⁹²⁹ וַתִּלְהֶ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעֵב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן הָיוּ חֲלָשׁוֹת מְאֹד בְּגַלְל הָרָעֵב שֶׁהִיָּה בְּהֵן, תּוֹשְׁבֵי

²⁹¹⁶ רש"י. רשב"ם: אם אתה יודע שיש ביניהם אנשים אחראים.

²⁹¹⁷ רש"י + אונקלוס.

²⁹¹⁸ אונקלוס. אוה"ח: יוסף העמיד את יעקב במקומו שלו שהיה לפני פרעה. בפירושו השני כתב כאונקלוס.

²⁹¹⁹ רש"י. רמב"ן: אין זה מכובד לשאול את המלך לשלום, אלא הכוונה היא שבירך את פרעה שיאריך ימים על ממלכתו.

²⁹²⁰ אונקלוס. ספורנו: פרעה תמה מכיוון שבמצרים לא היה הדבר מצוי שאדם יאריך ימים כל כך. כלי יקר: לאחר שפרעה ראה שהנילוס עלה לקראת יעקב, דאג שמא יעקב הולך למות, ולכן שאל אותו בן כמה הוא.

²⁹²¹ רש"י. ספורנו מחלק בין שני חיי, שהם שנים בהם האדם חי ללא צרות, לשני מגורי שהם השנים בהם חי האדם בארץ כשעוברות עליו צרות.

²⁹²² רשב"ם.

²⁹²³ רש"י.

²⁹²⁴ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שהוא בירך את פרעה שיעלה הנילוס לרגליו, ומאז בכל פעם שהיה פרעה מגיע אל הנילוס, היה הנילוס עולה ומשקה את מצרים.

²⁹²⁵ רמב"ן.

²⁹²⁶ אונקלוס + רש"י אצלנו וא"ע בפסוק א'.

²⁹²⁷ אונקלוס.

²⁹²⁸ רש"י + ספורנו, וכתב שהדבר הוא כמו שאמר חז"ל שכאשר הציבור נמצא בצער, שאדם לא ישנה את עצמו לטובה..

²⁹²⁹ אונקלוס.

ארץ מצרים וארץ כנען היו חלשים כתוצאה מהרעב²⁹³⁰: (יד) וַיִּלְקַט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן יוֹסֵף לִיקַט אֶת כָּל הַכֶּסֶף שֶׁהָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן, לֹא נִשְׁאַר כֶּסֶף כָּלל בְּכָל
 אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְכָל אֶרֶץ כְּנָעַן בְּגַלְל שִׁוּסָף לִיקַט אֶת כָּל הַכֶּסֶף,²⁹³¹ בְּשֹׁכֵר אֲשֶׁר הֵם שֹׁכְרִים (יוֹסֵף לִיקַט אֶת
 כָּל הַכֶּסֶף שֶׁהָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן) עַל יְדֵי שְׁתּוּשְׁבֵי מִצְרַיִם וּכְנָעַן הָיוּ קוֹנִים אֶת הַתְּבוּאָה בְּכֶסֶף,²⁹³²
 וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פְּרַעָה יוֹסֵף הֵבִיא אֶת הַכֶּסֶף שֶׁלִּיקַט אֶל בֵּיתוֹ שֶׁל פְּרַעָה²⁹³³: (טו) וַיְהִי הַכֶּסֶף
 מִמָּאֲרֵץ מִצְרַיִם וּמִמָּאֲרֵץ כְּנָעַן בְּשָׁנָה הַשִּׁישִׁית שֶׁל הָרָעֵב, נִגְמַר הַכֶּסֶף שֶׁהָיָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְכָל אֶרֶץ
 כְּנָעַן,²⁹³⁴ וַיָּבֵאוּ כָּל מִצְרַיִם אֶל יוֹסֵף כָּל הַמִּצְרַיִם הִגִּיעוּ אֶל יוֹסֵף,²⁹³⁵ לֵאמֹר כֹּךְ אָמְרוּ הַמִּצְרַיִם אֶל יוֹסֵף:
 הִבֵּה לָנוּ לֶחֶם (הַמִּצְרַיִם אָמְרוּ לְיוֹסֵף): תֵּן לָנוּ לֶחֶם, וְלִמָּחָה נִמּוֹת נִגְדְּךָ לְמָה שְׁנִמּוֹת מֵרָעֵב לִנְגֹד עֵינֶיךָ,²⁹³⁶
 כִּי אֲפִס כְּסָף שֶׁהָיָה נִגְמַר הַכֶּסֶף, וְאִם כֵּן אֵינָנו יְכוּלִים לְקַנּוֹת עוֹד תְּבוּאָה, וְאִם לֹא תִיתֵן לָנוּ לֶחֶם, אֲנַחְנוּ
 נִמּוֹת בְּרָעֵב. אִם לֹא תִיתֵן לָנוּ לֶחֶם, לֹא יִהְיֶה מִי שִׁיקְנָה אֶת כָּל הַתְּבוּאָה מִמֶּךָ (שֶׁהָיָה לְכוּלָם נִגְמַר הַכֶּסֶף) וְאִם
 כֵּן, גַּם אֲנַחְנוּ כּוֹלְנוּ נִמּוֹת בְּרָעֵב, וְגַם אֶתְּהָ תִישָׂאֵר עִם מַחְסֵנִים מִלֵּאִים בְּתְבוּאָה שֶׁאֵף אֶחָד לֹא יִקְנֶה²⁹³⁷: (טז)
 וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶמְרָ לְמִצְרַיִם: הִבּוּ מִקְנֵיכֶם תֵּנוּ לִי אֶת הַמִּקְנָה שְׁלַכֶם,²⁹³⁸ וְאֶתְּנֶה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם וְאֲנִי
 (יוֹסֵף) אֶתֵּן לָכֶם (הַמִּצְרַיִם) לֶחֶם בְּעַד הַמִּקְנָה שְׁלַכֶם,²⁹³⁹ אִם אֲפִס כְּסָף אִם נִגְמַר לָכֶם הַכֶּסֶף (אֶתֵּן לָכֶם לֶחֶם
 תְּמוֹרֵת הַמִּקְנָה שְׁלַכֶם)²⁹⁴⁰: (יז) וַיָּבִיאוּ אֶת מִקְנֵיהֶם אֶל יוֹסֵף מִצְרַיִם הֵבִיאוּ אֶת הַמִּקְנָה שְׁלֵהֶם אֶל יוֹסֵף,
 וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בְּסוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבְּקָר וּבְחִמְרֵים יוֹסֵף נָתַן לְמִצְרַיִם לֶחֶם תְּמוֹרֵת
 הַמִּקְנָה שֶׁהַמִּצְרַיִם הֵבִיאוּ לוֹ שְׁכָל: סוּסִים, צֹאן, בְּקָר וְחִמּוּרִים, וַיִּנְהַלֵּם בְּלֶחֶם בְּכָל מִקְנֵיהֶם בְּשָׁנָה הַהִוא
 לְאוֹרֶךְ אוֹתָהּ שָׁנָה (שֶׁהָיָה הַשָּׁנָה הַשִּׁישִׁית שֶׁל הָרָעֵב), יוֹסֵף חִילַק אֶת הַלֶּחֶם בְּתְמוּרָה לְמִקְנָה שְׁלֵהֶם, כֹּאֲשֶׁר
 בְּכָל פֶּעַם הוּא חִילַק רַק מֵעַט לֶחֶם²⁹⁴¹: (יח) וַתְּהִי הַשָּׁנָה הַהִוא כֹּאֲשֶׁר הִסְתַּיִימָה הַשָּׁנָה הַשִּׁישִׁית שֶׁל
 הָרָעֵב,²⁹⁴² וַיָּבִיאוּ אֵלָיו בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה הַמִּצְרַיִם בָּאוּ אֶל יוֹסֵף בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה מֵאִזְ שֶׁנִּגְמַר לָהֶם הַכֶּסֶף (שֶׁהָיָה
 כֹּאֲמָרוּ הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לְרָעֵב),²⁹⁴³ וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַמִּצְרַיִם אָמְרוּ לְיוֹסֵף: לֹא נִכְחַד מֵאֲדֹנָי אֲדוֹנֵינוּ! אֲנַחְנוּ לֹא

²⁹³⁰ אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שתושבי אותם ארצות השתגעו מרוב שלא ידעו מה לעשות.

²⁹³¹ אוה"ח.

²⁹³² רש"י.

²⁹³³ אונקלוס. רמב"ן: התורה סיפרה זאת כדי להודיע לנו שיוסף היה נאמן והביא לפרעה את כל הכסף ולא לקח דבר לעצמו, וכך מצא חן בעיני כולם.

²⁹³⁴ אונקלוס. כתבנו שמדובר על השנה השישית לפי דברי ספורנו בפס' יז'. אמנם רש"י סובר שמדובר על השנה השנייה ושהכתוב חוזר לתחילת שני הרעב, ולאחר שיעקב הגיע למצרים, נגמר הרעב.

²⁹³⁵ אונקלוס.

²⁹³⁶ דעת מקרא.

²⁹³⁷ רש"י + רמב"ן.

²⁹³⁸ אונקלוס.

²⁹³⁹ אונקלוס.

²⁹⁴⁰ אונקלוס. אוה"ח: יוסף התנה שהוא ייקח את המקנה תמורת הלחם רק אם כבר נגמר הכסף, היות והוא רצה שהמצרים יהיו עניים כדי שאחיו לא יהיו דלים בפני עשירים. לכן, כל עוד היה להם מקנה, הם היו צריכים לקנות תבואה גם כדי להאכיל את המקנה שלהם, וכך המצרים התרוששו מהר יותר. בפירוש נוסף כתב שהמצרים טענו שאין להם מזומנים עליהם, אך הם יכולים לשלם כסף אחרי כן, ויוסף דרש מהם לתת את מקניהם בתור משכון שהם יפרעו את חובם לאחר שיהיו בידם מזומנים.

²⁹⁴¹ ספורנו.

²⁹⁴² ספורנו.

²⁹⁴³ ספורנו. לפי רש"י מדובר על השנה השנייה של הרעב. הרמב"ן הקשה על דברי רש"י: כיצד נוכל לומר שבשנה השנייה נגמר הרעב לאחר שיעקב הגיע למצרים, הרי לפי"ז יוצא שלא התקיים פתרון החלום שפתר

נעלים את הדבר ממך, לא נשקר לך ונאמר לך שיש לנו עוד כסף או מקנה שעוד לא נתנו לך,²⁹⁴⁴ **כִּי אִם הַם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנָי עֲכָשְׂיוּ נִגְמַר גַּם הַכֶּסֶף וּגַם הַמִּקְנָה, אֶת הַכֹּל נָתַנוּ לְךָ אֲדֹנָי (יוסף),**²⁹⁴⁵ **לֹא נִשְׁאָר לִפְנֵי אֲדֹנָי בְּלֹתֵי אִם גְּוִיָּתָנוּ וְאֲדָמָתָנוּ אֲדֹנָי! לֹא נִשְׁאָר לָנוּ לְתֵת לְךָ דָּבָר חוּץ מֵאֵת גּוֹפֵינוּ וְאֵת אֲדָמָתָנוּ²⁹⁴⁶: (יט) לָמָּה נָמוֹת לְעֵינֶיךָ לְמָה שֶׁאֲנַחְנוּ (תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם) נָמוֹת לִנְגִיד עֵינֶיךָ, גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲדָמָתָנוּ לְמָה שֶׁאֲנַחְנוּ נָמוֹת וְשֶׁאֲדָמָתָנוּ תְּהִיָּה שׁוֹמְמָה,²⁹⁴⁷ קָנָה אֶתְנוּ וְאֵת אֲדָמָתָנוּ בְּלֶחֶם אֶתָּה (יוסף) תִּקְנֶה אוֹתָנוּ (תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם) וְאֵת הָאֲדָמָה שֶׁלָּנוּ תִּמְוֹרֵת הַלֶּחֶם שֶׁאֶתָּה תִּיתֵן לָנוּ, וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאֲדָמָתָנוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה וְכך, עַל יְדֵי שֶׁתִּקְנֶה אוֹתָנוּ תִּמְוֹרֵת הַלֶּחֶם שֶׁתִּיתֵן לָנוּ, אֲנַחְנוּ (תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם) וְהָאֲדָמוֹת שֶׁלָּנוּ נִהְיֶה שִׁיכִים לְפָרְעָה, וְתֵן זֶרַע וְתֵן לָנוּ זֶרַעִים כְּדִי לְזָרְעוֹת בְּאֲדָמָה (שֶׁהָרִי זֶה הֵייתָה שְׁנַת הָרַעֲב הָאֲחֵרוֹנָה),²⁹⁴⁸ וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוֹת וְכך, עַל יְדֵי שֶׁנִּזְרַע אֶת הַזֶּרַעִים בְּאֲדָמָה, אֲנַחְנוּ נִחְיֶה וְלֹא נָמוֹת, וְהָאֲדָמָה לֹא תִשָּׁם וְגַם הָאֲדָמָה לֹא תְהִיָּה שׁוֹמְמָה (עַל יְדֵי שֶׁתִּיתֵן לָנוּ זֶרַע לְזָרְעוֹת)²⁹⁴⁹: (כ) וַיִּקַּן יוֹסֵף אֶת כָּל אֲדָמַת מִצְרַיִם לְפָרְעָה תִּמְוֹרֵת הַלֶּחֶם שֶׁחִילַק לְתוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם, קָנָה יוֹסֵף לְפָרְעָה אֶת כָּל הָאֲדָמוֹת שֶׁבְּמִצְרַיִם,²⁹⁵⁰ **כִּי מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שְׂדֵהוּ (יוֹסֵף קָנָה אֶת כָּל הָאֲדָמוֹת בְּמִצְרַיִם) שֶׁהָרִי כָּל אֶחָד מֵהַמִּצְרַיִם מָכַר לְיוֹסֵף אֶת הַשְּׂדֵה שֶׁלוֹ, תִּמְוֹרֵת הַלֶּחֶם שֶׁהוּא קִיבַל מִיוֹסֵף, כִּי חִזַּק עֲלֵהֶם הָרָעֵב (הַסִּיבָה שֶׁהַמִּצְרַיִם מָכְרוּ לְיוֹסֵף אֶת אֲדָמוֹתֵיהֶם תִּמְוֹרֵת הַלֶּחֶם הִיא מִכִּוּוֹן ש-)** הָרַעֲב הִיא חִזַּק מְאוֹד עֲלֵיהֶם, וְכך לֹא הֵייתָה לָהֶם בְּרִירָה, שֶׁהָרִי אִם הֵם לֹא הָיוּ מוֹכְרִים אֶת אֲדָמוֹתֵיהֶם, הֵם הָיוּ מֵתִים בְּרַעֲב,²⁹⁵¹ **וְתִהְיֶה הָאָרֶץ לְפָרְעָה** כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם הֵייתָה קְנוּיָה לְפָרְעָה (עַל יְדֵי שֶׁיוֹסֵף קָנָה אֶת הָאֲדָמוֹת מֵהַמִּצְרַיִם)²⁹⁵²: **(כא) וְאֵת הָעַם הָעֵבֶר אֶתּוֹ לְעָרִים אֶת תּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם הָעֵבֶר יוֹסֵף מַעִיר לְעִיר. יוֹסֵף הָעֵבֶר אֶת תּוֹשְׁבֵי הָעִיר הָאֲחַת לְתוֹךְ עִיר אַחֶרֶת, כְּדִי שֶׁהֵם יִידְעוּ שֶׁהָאָרֶץ אֵינָה שִׁיכֶת לָהֶם (אֲלֵא לְפָרְעָה). (הַסִּיבָה שֶׁיוֹסֵף רָצָה לְהַדְגִישׁ לְמִצְרַיִם שֶׁהָאָרֶץ אֵינָה שִׁיכֶת לָהֶם הִיא כְּדִי שֶׁאֲחִיו לֹא יִתְבַּיִשוּ בִּהְיוֹתָם גֵּרִים בְּאָרֶץ זָרָה, וְעַל יְדֵי מַעֲשֵׂה זֶה שֶׁל יוֹסֵף, יִצָּא שֶׁאֵין אִף אָדָם****

יוסף. הרמב"ן ענה על כך שבארץ כנען המשיך הרעב אך בארץ מצרים עלה הנלוס לקראת פרעה בברכתו של יעקב, וכולם ידעו שעליית הנלוס היא רק בזכותו של יעקב. לפי דברים אלה יוצא שיוסף כלכל את יעקב ואת אחיו בשנות השבע. לאחר מכן הביא הרמב"ן דעת תנאים האומרת שלאחר מותו של יעקב, השלימו שנות הרעב. בשם הא"ע כתב הרמב"ן שהכוונה בשנה השנייה היא לשנה השנייה שבו ירד יעקב למצרים. בסוף דבריו כתב כמו הספורנו שהכוונה בשנה השנייה הינה לשנה השנייה מאז שנגמר הכסף, אבל לקח חמש שנים עד שנגמר הכסף, והתורה לא כתבה דבר על אותם חמש שנים משום שלא היה מה לחדש בהם.

²⁹⁴⁴ אונקלוס + ספורנו.

²⁹⁴⁵ רש"י.

²⁹⁴⁶ תרגום יונתן.

²⁹⁴⁷ א"ע.

²⁹⁴⁸ כך עפ"י הרמב"ן וספורנו. רש"י כתב שעכשיו נגמר הרעב בגלל שיעקב הגיע למצרים.

²⁹⁴⁹ רש"י.

²⁹⁵⁰ אונקלוס. רמב"ן: לא מוזכר שיוסף קנה את גוף המצרים, אלא יוסף קנה רק את האדמות, ואת גוף המצרים קנה להיות אריסים על האדמות, שהם התחייבו לעבוד את האדמה לעולם ולהפריש לפרעה את המיסים, וכך הם התחייבו לעבוד את האדמה בתור אריסים, אלא שיוסף עשה איתם חסד, ובמקום להפריש את רוב הפירות לבעל הקרקע, לפרעה, אמר יוסף למצרים שהם יכולים לקחת את רוב הפירות ולהפריש לפרעה רק חמישית מהפירות, כאילו שהיו הם בעלי הקרקע ופרעה עצמו היה האריס. אוה"ח בפסוק כג' שאל מדוע היה יוסף צריך לקנות את האדמות? הרי היה מספיק שהוא יקנה את גוף המצרים, וממילא יקנה את האדמות, שהרי מה שקנה עבד קנה רבו? וענה על כך משום שקניין המצרים לא היה כקניין העבדים, אלא שקנה את המצרים כשכירים.

²⁹⁵¹ אונקלוס.

²⁹⁵² רש"י.

במצרים שיש לו קרקע משל עצמו,²⁹⁵³ **מִקְצָה גְבוּל מִצְרַיִם וְעַד קְצֵהוּ יוֹסֵף** העביר את תושבי מצרים שהיו בכל תחומי ארץ מצרים: **מִקְצָה אֶחָד שֶׁל מִצְרַיִם וְעַד לְקֶצֶה הַשְּׁנִי שֶׁל מִצְרַיִם**²⁹⁵⁴: **(כב) רַק אֲדָמַת הַבְּהֵימִים לֹא קָנָה** רק את אדמת הכמרים של מצרים (האנשים שהיו ממונים לעבוד את העבודה הזרה של מצרים) לא קנה יוסף,²⁹⁵⁵ **כִּי חֵק לַבְּהֵימִים מֵאֵת פְּרֵעָה וְאָכְלוּ אֶת חֲקֵם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פְּרֵעָה** (הסיבה שהכמרים של מצרים לא מכרו את אדמותיהם ליוסף היא) מכיוון שהיה חוק במצרים שהכמרים היו מקבלים את המזון שלהם מאת פרעה. החוק אמר שכל כומר יקבל קצבת אוכל מאת פרעה, וממילא לכמרים היה אוכל והם לא היו צריכים לקנות אוכל מאת יוסף,²⁹⁵⁶ **עַל כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת אֲדָמָתָם** לכן, מכיוון שהכמרים היו מקבלים בכל יום כמות של לחם על פי חוק, הם לא היו צריכים למכור את האדמה שלהם ליוסף²⁹⁵⁷: **(כג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל הָעָם יוֹסֵף אָמַר** לעם במצרים: **הֲזֶן קִנְיַתִּי אֲתֶכֶם הַיּוֹם וְאֶת אֲדָמָתְכֶם לְפְרֵעָה** הרי היום אני (יוסף) קניתי את גופכם ואת האדמה שלכם לפרעה, תמורת הלחם שנתתי לכם,²⁹⁵⁸ **הֵא לָכֶם זֶרַע** הנה אני נותן לכם זרע,²⁹⁵⁹ **וְזָרַעְתֶּם אֶת הָאֲדָמָה** ואת הזרעים שאתן לכם, אתם יכולים לזרוע באדמה: **(כד) וְהָיָה בְּתַבּוּאָה** כאשר אתם (תושבי מצרים) תאספו את התבואה,²⁹⁶⁰ **וְנָתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפְרֵעָה** אתם תיתנו חמישית (1/5, עשרים אחוז) מהתבואה לפרעה, בשכר זה שהוא קנה אתכם ואת אדמתכם,²⁹⁶¹ **וְאַרְבַּע הַיָּדֹת** וארבעת החלקים שישארו בידכם, שמונים אחוז מהתבואה,²⁹⁶² **יְהִיָּה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְלֹאֲכַלְכֶם וְלֹאֲשֶׁר בְּבֵיתְכֶם וְלֹאֲכַל לְטַפְכֶם** (ארבעת החלקים שישארו בידכם) ישמשו אתכם לדברים הבאים: 1. זריעת השדות בכל שנה, 2. לכך שאתם תוכלו לאכול את התבואה, 3. העבדים והשפחות שלכם יוכלו לאכול את התבואה ("לאשר בבתיכם"), 4. טפכם יוכלו לאכול את התבואה, בניכם הקטנים יוכלו לאכול את התבואה²⁹⁶³: **(כה) וַיֹּאמְרוּ** תושבי מצרים אמרו ליוסף: **הַחֲיִיתָנוּ** אתה החיית אותנו, על ידי שנתת לנו לחם וזרעים,²⁹⁶⁴ **חֵן נִמְצָא חֵן בְּעֵינַי אֲדֹנָי** אדוני! אנחנו (תושבי מצרים) נמצא חן בעיניך על ידי שנעשה כדבריך, אנחנו נמצא חן בעיניך על ידי שנקיים את חלקנו בהסכם,²⁹⁶⁵ **וְהָיִינוּ**

²⁹⁵³ רש"י. א"ע כתב שהכוונה היא לתושבי הערים, שאותם העביר יוסף למקומות חקלאיים כדי שהם יוכלו לעבוד את האדמה. ספורנו: יוסף העביר את תושבי מצרים בכל אחת מהקרקעות כדי שהם ייתנו לו את הקרקע על ידי חזקה. רש"י: יוסף העביר את תושבי הערים מעיר לעיר כדי שאף אחד לא יטען חזקה על הקרקע שלו לאחר שהוא העביר אותם. כלי יקר: יוסף רצה שכל אחד מהמצרים יידע מהי המשמעות של להיות גר. הסבר נוסף שכתב הוא שיוסף פחד שבבוא היום יקום מלך חדש וידרוש מאחיו הוכחה שהקרקע היא שלהם, והם כמובן לא יוכלו להוכיח לו את הדבר, ולכן העביר את כל תושבי מצרים, כדי שלאף אחד לא תהיה טענה שארץ גושן שייכת לו.
²⁹⁵⁴ רש"י.
²⁹⁵⁵ רש"י.
²⁹⁵⁶ רש"י.
²⁹⁵⁷ אונקלוס.
²⁹⁵⁸ אונקלוס. ספורנו: מכיוון שקניתי אתכם, אתם מחוייבים לעבוד את האדמה. רמב"ן: מדובר על קניין לארסות.
²⁹⁵⁹ רש"י.
²⁹⁶⁰ תרגום יונתן.
²⁹⁶¹ אונקלוס.
²⁹⁶² אונקלוס.
²⁹⁶³ רש"י. ספורנו: זוהי הסיבה שיוסף אמר שחמישית מהתבואה תהיה של פרעה וארבע חמישיות יהיו למצרים, שהרי המצרים צריכים את התבואה לארבעת השימושים הללו. אה"ח: יוסף התכוון שישתמשו בתבואה כסדר הזה: קודם ישתמשו במה שצריך בשביל הזריעה ורק במה שנשאר, שיאכלו הם וטפם.
²⁹⁶⁴ אונקלוס.
²⁹⁶⁵ רש"י.

עֲבָדִים לְפָרְעָה ואנחנו (תושבי מצרים) נהיה עבדים לפרעה על ידי שנעלה לו את המס, חמישית מהתבואה²⁹⁶⁶: (כו) וַיִּשֶׂם אֶת־הַיּוֹסֵף לְחָק עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל אֲדַמַּת מִצְרַיִם יוֹסֵף שֵׁם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק עַל אֲדַמַּת מִצְרַיִם. חוק זה היה קיים גם בזמן כתיבת התורה,²⁹⁶⁷ לְפָרְעָה לְחֵמֶשׁ הַחֹק אֹמֵר שְׂתוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם צְרִיכִים לַתַּת חֲמִישִׁית מֵהַתְּבֹאָה שֶׁלָּהֶם לְפָרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם,²⁹⁶⁸ רַק אֲדַמַּת הַכְּהֻנִּים לְבָדָם לֹא הִיְתָה לְפָרְעָה רַק אֲדַמַּת הַכֹּמְרִים לֹא הִיְתָה בְרִשׁוֹתוֹ שֶׁל פָּרְעָה (היות והכמרים לא היו צריכים לקנות לחם, שהרי לפי חוקי מצרים הם קיבלו קצבת אוכל מהמלך): (כז) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן עִם יִשְׂרָאֵל, צֹאצְאָיו שֶׁל יַעֲקֹב, יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גּוֹשֶׁן שֶׁהִיא חֶלֶק מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם,²⁹⁶⁹ וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ עִם יִשְׂרָאֵל נֶאֱחָזוּ בְּאֶרֶץ גּוֹשֶׁן, עַל יַדֵּי שֶׁקֵּנוּ בָּהּ אֲדַמּוֹת לְאַחֲזוֹהָ,²⁹⁷⁰ וַיִּפְרּוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד עִם יִשְׂרָאֵל הַתְּרַבָּה מְאֹד בְּאֶרֶץ גּוֹשֶׁן:

²⁹⁶⁶ רש"י. אוה"ח: הדגש של תושבי מצרים הוא על היותם עבדים לפרעה ולא ליוסף.

²⁹⁶⁷ אונקלוס.

²⁹⁶⁸ אונקלוס.

²⁹⁶⁹ דעת מקרא + רש"י. אוה"ח: הסיבה שהתורה השתמשה בשם כולל "ישראל" בלשון יחיד היא כדי לומר שהם היו באחדות גמורה, וכך הם זכו להתיישב בארץ גושן.

²⁹⁷⁰ רש"י + א"ע.

פרשת ויחי

(כח) וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עָשָׂר שָׁנָה יַעֲקֹב חַי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִשְׁךְ שֶׁבַע עָשָׂר (17) שָׁנָה, מֵעַתָּה שִׁירַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם וְעַד שְׁמֹת, חַי יַעֲקֹב בְּמִשְׁךְ שֶׁבַע עָשָׂר שָׁנָה,²⁹⁷¹ וַיְחִי יָמָיו יַעֲקֹב שְׁנַיִם חַיָּיו שְׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמָאתַיִם שָׁנָה בְּסֶךְ הַכֹּל הָיוּ שְׁנֹת יָמָיו חַיָּיו שֶׁל יַעֲקֹב מֵאָה אַרְבָּעִים וּשְׁבַע (147) שָׁנִים²⁹⁷²: (כט) וַיִּקְרְבוּ יָמָיו וְיִשְׂרָאֵל לָמוֹת כְּאִשֶּׁר הִתְקַרַּב זְמָנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לְמוֹת, בְּשָׁנָה הָאַחְרוֹנָה לְחַיָּיו שֶׁל יַעֲקֹב, בִּה הָרְגִישׁ יַעֲקֹב שֶׁהוּא כְּבָר חָלַשׁ וְהוּא עוֹמֵד לְמוֹת,²⁹⁷³ וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף יַעֲקֹב קָרָא לְבָנָו יוֹסֵף, מִכִּיוּן שִׁיעֲקֹב יָדַע שֶׁרַק יוֹסֵף יוּכַל לְקַיֵּים אֶת בְּקִשְׁתּוֹ,²⁹⁷⁴ וַיֹּאמֶר לוֹ יַעֲקֹב אֲמַר לְיוֹסֵף בְּנִי: אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִם אֲנִי (יַעֲקֹב) מוֹצֵא חֵן בְּעֵינֶיךָ עֲכָשָׂיו (יוֹסֵף), וְאַתָּה רֹצֵעַ עֲכָשָׂיו לְמַלֵּא אֶת בְּקִשְׁתִּי מִמֶּךָ,²⁹⁷⁵ שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכָי שִׁים עֲכָשָׂיו אֶת הַיָּד שֶׁלךָ מִתַּחַת לִירֵךְ שְׁלִי, וְכַךְ אוֹכַל לְהִשְׁבִּיעַ אוֹתְךָ,²⁹⁷⁶ וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאַמֶּת אֲנִי (יַעֲקֹב) אֲשַׁבֵּעַ אוֹתְךָ (יוֹסֵף) שֶׁתַּעֲשֶׂה אִתִּי חֶסֶד שֶׁל אֲמֶת. כָּל חֶסֶד שְׁעוֹשִׂים עִם אָדָם הוּא חֶסֶד שֶׁל אֲמֶת, שֶׁהָרִי הָאָדָם אֵינוֹ מִצְפֵּה לְקַבֵּל תְּמוּרָה מֵהֵמַת עַל הַחֶסֶד שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לוֹ,²⁹⁷⁷ אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם

²⁹⁷¹ אונקלוס. רש"י שאל מדוע פרשה זו סתומה, כלומר, שפרשת ויחי היא פרשה חדשה ולא המשך של פסוק כז', ואם כן היה צריך להיות רווח של תשע אותיות בין פרשה זו לפסוק כז' כדרכם של פרשיות סתומות? ענה על כך שתי תירוצים: א. משום שכאשר יעקב מת, נסתמו עיניהם וליבם של ישראל מצרת השעבוד, וסיבה נוספת היא משום שיעקב רצה לגלות לבניו את הקץ ונסתם ממנו. הכלי יקר כתב שייתכן לומר שהשעבוד היא סיבת מותו של יעקב ולא הפוך, ושה' קיצר את שנות חייו של יעקב כדי שלא יראה את צרת השעבוד. הרשב"ם כתב שעיקר תחילת פרשה זו אינה במילה "ויחי" אלא היא בפסוק שלפני כן, אלא שלא רצו קהילות ישראל לסיים את פרשת ויגש בפסוקים האומרים שהארץ הייתה של פרעה, ולכן הוסיפו לפרשת ויגש עוד פסוק אחד ששייך לפרשת ויחי המספר על היאחזות ישראל במצרים. רמב"ן: ירדת יעקב למצרים היא סמל לגלות הרביעית שהיא גלות רומי, שהרי האחים עצמם סיבבו את ירדתם למצרים (כשם שהיהודים גרמו לחורבן הבית על ידי שנאת חינום) ובני ישראל סברו שלאחר שיסתיים הרעב, הם יעלו מארץ מצרים, אלא שהגלות ארכה לבני ישראל במצרים ויעקב מת שם והעלו את עצמותיו.

אזה"ח דן בשאלה מתי קוראת התורה ליעקב בשם יעקב ומתי בשם ישראל וכתב, שכאשר יעקב מגיע למדרגה רוחנית גבוהה (כמו שמשיגים בשבת) קוראת לו התורה בשם ישראל וכאשר הוא מגיע למדרגה נמוכה יותר (כמו שמשיגים בשעת יציאת נפש יתירה) הרי שהוא נקרא יעקב. לגבי הבנים, כל זמן שהם מיטיבים את דרכם, הם ייקראו בשם ישראל.

²⁹⁷² אונקלוס. אזה"ח: כאן רמז שרק במצרים היו ליעקב חיים היות ורק במצרים לא עברו עליו צרות רבות, וזאת כוונת התורה באומרה "ויהי ימי יעקב", כלומר, שאלה היו שנות חייו שהוא חי בהם ללא צער. לכן, שינתה התורה וכתבה קודם את מספר השנים הקטן (17) לעומת אצל שאר הצדיקים שהסדר הוא שהמספר של המאות נכתב ראשון (מאת שנה...). כמו"כ הסביר שהתורה רצתה לומר שבסך הכל עברו על יעקב ארבעים ושבע שנים ללא צרות, ומחשב את הדבר. כמו"כ חישב שיוסף כלכל את יעקב במשך שבע עשרה שנים כנגד כך שיעקב פרנס את יוסף במשך שבע עשרה שנים עד שנמכר. בסוף דבריו הסביר שהסיבה שהתורה מסכמת את מספר שנות יעקב למרות שאינה מספרת עדיין על מותו, משום שזהו גוף הדבר שגרם ליעקב לחשוש לכך שהוא הולך למות, לאחר שידע בנבואה כמה שנים יחיה פחות או יותר, הבין שעכשיו הוא הולך למות, ולכן קרא ליוסף.

²⁹⁷³ רמב"ן. אזה"ח הקשה על הרמב"ן: כיצד ייתכן לומר שיעקב הרגיש מאפיסת כוחותיו שהוא הולך למות, הרי יש אנשים שחיים לאחר שנגמר להם הכח במשך שנים רבות. לכן חזר על פירושו שיעקב ידע זאת עפ"י נבואה. הסבר נוסף שכתב אזה"ח הוא שיעקב ראה שקורים לו דברים שקורים לאנשים לפני מותם, כמוש"כ בספר הזוהר ששלושים יום לפני מותו של אדם מעבירים ממנו הצלם וכדו'. רש"י: כל מי שנאמר בו קריבה למות, סימן הדבר שלא הגיע לשנות ימי אבותיו. לדוגמא: אצילנו יעקב חי 147 שנה ואילו יצחק חי 180 שנה.

²⁹⁷⁴ רש"י. בדבר הכפילות בנו יוסף ועל כך שהתורה לא הסתפקה באמירה שיעקב קרא ליוסף ללא התואר בנו, כתב אזה"ח שבכך התורה הסבירה כיצד היה יכול יעקב לקרוא ליוסף, שהרי היה מלך, אלא שהיה יכול לקרוא ליוסף מצד שהיה בנו.

²⁹⁷⁵ אונקלוס + אזה"ח. אזה"ח כתב הסבר נוסף, והיינו שיעקב אומר ליוסף שאם הוא יקיים עכשיו בקשה זו, הרי שיתברר שכל השנים שהוא זן את אביו הוא עשה זאת מתוך אהבה ולא מתוך מחויבות, שהרי מלכלכל את אביו לא היה יוסף יכול להתחמק, אך מבקשה זו היה יכול להתחמק.

²⁹⁷⁶ אונקלוס + רש"י ועיין בביאורנו בפרק כד' פסוק ב'.

²⁹⁷⁷ רש"י ועיין בביאורנו פרק כד' פסוק כז', ויש לחלק. אמנם אזה"ח הקשה שרש"י עצמו פירש שיעקב נתן ליוסף שכם אחד על אחיו תמורת ההתעסקות בקבורתו, ואם כן לא ניתן לומר שהיה כאן חסד של אמת. על כך

(החסד של אמת שאני מבקש ממך שתישבע לי עליו הוא) שלא תקבור אותי עכשיו במצרים. אל תקבור אותי במצרים לאחר שאמות²⁹⁷⁸: (ל) וְשִׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי וְנִשְׂאֲתָנִי מִמִּצְרַיִם (יעקב ממשיך בבקשת השבועה מיוסף) ואני (יעקב) עתיד למות, ואתה תעלה אותי ממצרים,²⁹⁷⁹ וְקִבַּרְתָּנִי בְּקִבְרֹתָם ואתה (יוסף) תקבור אותי (יעקב) בקבר אבותיי, במערת המכפלה, וַיֹּאמֶר יוֹסֵף עֲנֵה לִיעֲקֹב: אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה כְּדִבְרֶךָ אֲנִי (יוסף) אעשה כבקשתך (יעקב) ואקבור אותך בקבר אבותיך²⁹⁸⁰: (לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֵמַר לְיוֹסֵף: הֲשִׁבְעָה לִּי תִישַׁבַע לִי שֵׁאתָ לֹא תִקְבֹּר אֹתִי בְּמִצְרַיִם וְשֵׂאתָ תִקְבֹּר אֹתִי בְּקִבְרֵי אֲבֹתַי, וְכָל הַמִּצְרַיִם לֹא יוֹכְלוּ לַעֲכֹב אוֹתְךָ מִלְּקַבֵּר אֹתִי בְּקִבְרֵי אֲבֹתַי,²⁹⁸¹ וַיִּשְׁבַּע לוֹ יוֹסֵף נֹשְׁבַע עַל כֵּךְ לִיעֲקֹב, וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֵאשִׁי הַמֶּטֶה יַעֲקֹב הַשְׁתַּחֲוּוּהוּ לְיוֹסֵף כִּשְׁהוּא (יעקב) הִיָּה עַל רֵאשִׁי מִיִּטְתּוֹ²⁹⁸²:

בראשית פרק מח

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַחַר שִׁיעֲקֹב הַשְּׁבִיעַ אֶת יוֹסֵף שְׁלֹא לְקַבֵּר אוֹתוֹ בְּאַרְץ מִצְרַיִם, וְלִקְבֹּר אוֹתוֹ בְּקִבְרֵי אֲבֹתָיו, וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף נֹאמֶר לְיוֹסֵף,²⁹⁸³ הֲנִיָּה אֲבִיד חֲלָה (נֹאמֶר לְיוֹסֵף): אֲבִיד יַעֲקֹב חוֹלָה, וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם יוֹסֵף לָקַח אֶת שְׁנֵי בָנָיו, אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם אִיתּוֹ, כְּדִי לְבַקֵּר אֶת יַעֲקֹב אֲבִיו, עַל מִנַּת שִׁיעֲקֹב יִבְרַךְ אוֹתָם לִפְנֵי מוֹתוֹ²⁹⁸⁴: (ב) וַיֵּגֵד לְיַעֲקֹב הִיָּה אֲדָם שֹׁאֲמֵר לִיעֲקֹב,²⁹⁸⁵ וַיֹּאמֶר כֹּךְ אֲמַר אֲדָם זֶה לִיעֲקֹב: הֲנִיָּה בְּנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלַיךְ הִרִי בְנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלַיךְ עֲכָשִׁיו, וַיִּתְחַזַּק יִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב עַל הַמֶּטֶה יַעֲקֹב הַתְּחַזַּק וַיִּשָּׁב עַל מִיִּטְתּוֹ (לְמִירוֹת שַׁעַד עֵתָה שָׁכַב עַל מִיִּטְתּוֹ מִפְּאֵת מַחֲלָתוֹ) כְּדִי לְחַלּוֹק כְּבוֹד לְיוֹסֵף, מִשּׁוֹם שֶׁהוּא הִיָּה מֶלֶךְ²⁹⁸⁶: (ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף יַעֲקֹב אֵמַר לְיוֹסֵף: אֵל שְׁדֵי נְרָאָה אֵלֵי בְּלוֹז בְּאַרְץ כְּנָעַן כִּשְׁחֹזְרְתִי מִפְּדֹן אֲרָם, הִיָּה תִגְלָה אֵלַי בְּמִקּוֹם שֶׁנִּקְרָא "לוֹז" שֶׁנִּמְצָא

ענה שיעקב התכוון שיוסף יקבור אותו מצד אמת, וזאת למרות שבסופו של דבר ירוויח מכך. הסבר נוסף שכתב הוא שגם מה שיוסף קיבל אינו משתווה להתעסקות בקבורתו של יעקב. הסבר נוסף שכתב הוא ששכם אחד על אחיו הוא על ההעלאה מארץ מצרים לארץ כנען, אך עצם אי הקבורה בארץ מצרים הוא חסד של אמת. כלי יקר: החסד הוא עצם ההתעסקות בקבורה והאמת הוא כדי שלא יהפכו אותו המצרים לע"ז.²⁹⁷⁸ אונקלוס. רש"י: הסיבה שיעקב ביקש מיוסף שלא לקבור אותו במצרים היא מכיוון שסוף מצרים להיות עפרה ככינים, ואין מתי חוץ לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשו אותו המצרים עבודה זרה. ספורנו: יעקב ביקש מיוסף שלא לקבור אותו אפילו בארון במצרים, שאם יעשה כן אפילו לזמן קצר, לא ייתנו לו המצרים להעלות את יעקב למערת המכפלה.

²⁹⁷⁹ רש"י, וכתב שהשכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה. ספורנו כתב שהשכיבה עם האבות היא הנחת מיטת המת במקום המספק וההספדים. יעקב אומר ליוסף שכאשר הוא ייתן למצרים להספיד אותו, הוא יוכל להעלות את יעקב ממצרים, כיוון שצער המצרים יתפוגג.

²⁹⁸⁰ אוה"ח: יוסף אמר ליעקב שהוא אינו צריך להישבע על דבר זה, אך יעקב בכ"ז דרש ממנו להישבע. בהסבר נוסף כתב שכוונתו של יוסף היא שהוא מחוייב לעשות כן מצד שהוא אביו. לפי הפירוש השני, הטעם שיעקב חזר על דרישתו מיוסף להישבע היא כדי שהשבועה תהיה לדעתו של יעקב, שיוסף לא יתחכם בשבועתו. כלי יקר: יעקב רצה שיוסף יישבע לו בנקיטת חפץ ויוסף לא הסכים בכך כיוון שנפגע מכך שיעקב ביקש ממנו להישבע בנקיטת חפץ, ולכן הסכים יעקב שיוסף יישבע בלא נקיטת חפץ.²⁹⁸¹ ספורנו ורמב"ן.

²⁹⁸² רשב"ם. רש"י כתב מצד אחד שיעקב השתחוה ליוסף וכאשר שועל מולך, הרי שיש להשתחוות לו, ומצד שני כתב שיעקב השתחוה לכיוון השכינה, ומכאן ששכינה נמצאת למעלה ממיטתו של חולה. פירוש נוסף שכתב רש"י הוא שיעקב השתחוה על כך שמיטתו הייתה שלימה ולא היה לו בן רשע. א"ע כתב ג"כ שני פירושים: יעקב חלק כבוד למלכות, או שהודה לה'.²⁹⁸³ רש"י כתב שהיה זה אחד מהמגידיים ויש אומרים שהיה זה אפרין שהיה לומד אצל יעקב.

²⁹⁸⁴ רש"י.

²⁹⁸⁵ רש"י.

²⁹⁸⁶ רש"י, וכתב שגם משה חלק כבוד לפרעה.

בארץ כנען, ²⁹⁸⁷ וַיִּבְרַךְ אֹתִי בְלוּז, ה' בירך אותי: (ד) וַיֹּאמֶר אֵלַי כִּךְ אִמַּר לִי ה' בְּלוּז: הַנְּגִי מִפְּרֵךְ וְהִרְבִּיתֵךְ אני (ה') אפרה וארבה אותך (יעקב), ²⁹⁸⁸ וַנְּתַתִּיךָ לְקָהֵל עַמִּים אֲנִי (ה') אתן אותך להיות לכנסת של עמים, יהיו לך כל כך הרבה צאצאים ובנים, עד שיהא הדבר ממש כינוס של עמים, ²⁹⁸⁹ וַנְּתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזִרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אַחֲזֵת עוֹלָם וְאֲנִי (ה') אתן את הארץ הזאת, את ארץ ישראל, לצאצאֶיךָ אַחֲרֶיךָ כְּדִי שֶׁהָאָרֶץ תִּהְיֶה לָהֶם לְנַחֲלַת עוֹלָם ²⁹⁹⁰: (ה) וְעַתָּה שְׁנֵי בְנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאָרֶץ מִצְרַיִם עַד בָּאִי אֵלַיךָ מִצְרַיִמָּה עִשְׂוִי, מאחר שה' נתן לי (יעקב) את ארץ כנען, שני בניך שנולדו לך בארץ מצרים לפני שאני (יעקב) הגעתי אליך למצרים (הכוונה היא למנשה ואפרים), ²⁹⁹¹ לִי הֵם (אפרים ומנשה) יהיו כמו בניי, כמו ששאר בניי יקבלו חבל ארץ שיהיה להם לנחלה בארץ כנען, כך גם אפרים ומנשה יקבלו חבל ארץ שיהיה להם לנחלה בארץ כנען, ²⁹⁹² אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה שֶׁהֵם בְּנֵיךְ, נְכַדֵּי, יִקְבְּלוּ נַחֲלָה בְּאָרֶץ כְּנָעַן כְּמוֹ רֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן שֶׁהֵם בְּנֵי: (ו) וּמִוֹלְדֹתֶיךָ אֲשֶׁר הוֹלְדֶת אַחֲרֵיהֶם וּבְנֵיךְ שֶׁתוֹלִיד אַחֲרַי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, ²⁹⁹³ לְךָ יִהְיוּ (הבנים שתוליד אחרי אפרים ומנשה) יהיו שייכים לך, הם לא ייקראו בניי (של יעקב) לעניין קבלת נחלה בארץ כנען, ²⁹⁹⁴ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקְרָאוּ בְּנַחֲלָתָם (בניך שתוליד אחרי אפרים ומנשה) ייחשבו לעניין נחלה כשבטי אפרים ומנשה, והם יקבלו נחלה כחלק משבט אפרים או מנשה ולא כשבטים נפרדים ²⁹⁹⁵: (ז) וְאֲנִי בָּבֹאִי מִפְּדֹן כֶּשָׂאֲנִי (יעקב) חזרתי מפדן ארם לארץ כנען, ²⁹⁹⁶ מֵתָה עָלַי רַחֵל בְּאָרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ אֵימָךְ רַחֵל מֵתָה כִּשְׁהֵייתִי בְּדֶרֶךְ בְּאָרֶץ כְּנָעַן, ²⁹⁹⁷ בְּעוֹד כְּבָרַת אֶרֶץ לְבָא אֶפְרַתָּה נִשְׂאָרָה עוֹד מִיַּד דֶּרֶךְ שֶׁנִּקְרָאת "כְּבָרָה" כְּדִי לְהַגִּיעַ לְעִיר אֶפְרַת (העיר אפרת היא שם נוסף לעיר בית לחם). בימיהם היו

²⁹⁸⁷ אונקלוס + רשב"ם.

²⁹⁸⁸ אונקלוס. אוה"ח: הפריה והרביה הם כנגד שני הבנים שעתידיים להיוולד ליעקב, כאשר הכוונה היא לאפרים ומנשה שהם בעצם נכדיו.

²⁹⁸⁹ אונקלוס. רש"י: קהל עמים הם שני בנים, והכוונה היא לאפרים ומנשה, שהרי מאז לא נולדו ליעקב שני בנים. על גוי שה' אמר לו, אמר יעקב שהכוונה היא לבנימין אך קהל עמים עוד לא התקיים ולכן הוא מעביר את קהל העמים לשני נכדיו, לאפרים ומנשה. א"ע כתב פירוש דומה בשם רס"ג והקשה על כך: מה ההבדל בין בניו של יוסף לבניו של ראובן? לכן פירש א"ע שיעקב אומר כאן שבאופן כללי, ה' נתן לו את כל ארץ כנען, ובכלל הנתונה, נתן ה' ליעקב אפשרות לחלק את הארץ כרצונו, ולכן בוחר יעקב לתת גם לאפרים ומנשה חלק בארץ, כמו שהוא נותן לראובן ושמעון.

²⁹⁹⁰ אונקלוס.

²⁹⁹¹ אונקלוס + רשב"ם + רש"י. אמנם לפי רש"י, פירוש המילה עכשיו היא שיעקב יודע עכשיו שההבטחה לקהל עמים מכוונת כלפי נכדיו, אפרים ומנשה.

²⁹⁹² רש"י.

²⁹⁹³ רש"י. ספורנו: מדובר כאן גם כן על אפרים ומנשה ויעקב אומר ליוסף שאפרים ומנשה ייקראו בתור בני

יוסף.

²⁹⁹⁴ רש"י.

²⁹⁹⁵ רש"י. וכתב שלמרות שהארץ התחלה לפי מניין האנשים שיש, ולכן בכל מקרה מקבלים בניו של יוסף חלק של נחלה בגודל לפי כמות האנשים שנמצאים תחת אחריותם, ובמקרה זה כוללה דבר גם את הבנים שנולדו ליוסף אחרי לידת אפרים ומנשה, מכל מקום, להיקרא שבטים נקראים רק אפרים ומנשה. הרמב"ן מקשה על כך, שהרי לפי דברי רש"י אלה יוצא שיוסף קיבל את הבכורה רק לעניין כבוד, ורק לעניין שנקראו אפרים ומנשה שבטים, ומבחינת גודל נחלה, היה יוסף מקבל נחלה באותו הגודל, בין לפני דברי יעקב אלה ובין לאחריהם. גם לא ייתכן לומר שלכל אחד משבטי יוסף נתנו נחלה כפולה מתוקף היותו בכור, שהרי דבר זה לא הוזכר כלל בתורה. לכן סובר הרמב"ן שהארץ התחלקה לשנים עשר חלקים שווים, כל שבט קיבל חלק שווה בנחלת הארץ, ושבט יהודה שהיה גדול נטל חלקת ארץ באותו הגודל כמו שבט שמעון הקטן. הלכך יוצא שיוסף קיבל נחלה בגודל של הנחלה שקיבלו שבטי ראובן ושמעון (שהרי כל שבט קיבל נחלה שווה), ויוצא שיוסף קיבל נחלה כפולה מהנחלה של שאר אחיו, כדין בכור. אוה"ח הסביר שהטעם שיעקב לא כלל גם את יוסף בתור שבט בנוסף על אפרים ומנשה, וכן הטעם שיעקב בחר דווקא באפרים ומנשה שיהיו קהל העמים היא משום שה' אמר ליעקב שמקהל עמים יצא ממנו עצמו, ויוסף עומד במקומו של יעקב.

²⁹⁹⁶ אונקלוס.

²⁹⁹⁷ אונקלוס.

מודדים את הדרך במידת מדידה שנקראת "כברה" כשם שהיום אנחנו מודדים במטרים וקילומטרים. הכברה היא מידה קטנה של דרך,²⁹⁹⁸ וְאֶקְבְּרָה שָׁם בְּדֶרֶךְ אַפְרָת אני (יעקב) קברתי את רחל בדרך לעיר אפרת, משום ששם היא מתה, הוּא בֵּית לָחֵם העיר אפרת היא העיר בית לחם, העיר בית לחם נקראה בשני שמות: אפרת ובית לחם. (יעקב אמר ליוסף, שהוא עצמו (יעקב) מבקש ממנו (מיוסף) לטרוח בקבורתו, למרות שלא טרח לקבור את רחל במקום יישוב, וזאת משום שעל פי הדיבור יעקב קבר שם את רחל, כדי שתהיה לעזרה לבניה כשהם יהיו בדרך לגלות. כאשר נבזוראדן הגלה את ממלכת יהודה, הגולים עברו ליד מקום קבורתה של רחל, ורחל הייתה מבקשת עליהם רחמים)²⁹⁹⁹: (ח) וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף יַעֲקֹב ראה את בניו של יוסף, את אפרים ומנשה,³⁰⁰⁰ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב שאל את יוסף: מִי אֵלֶּה מִיָּהֵם האנשים האלה. כפי שנראה בפסוקים הבאים, ליעקב היה קשה לראות בגלל זקנותו, ולכן הוא לא הכיר את אפרים ומנשה³⁰⁰¹: (ט) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו יוֹסֵף ענה ליעקב: בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּזֶה שני האנשים העומדים לפניך הם שני בניי שה' נתן לי אותם בארץ מצרים,³⁰⁰² וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אמר ליוסף: קָחֵם נָא אֵלַי וְאֶבְרַכֵּם תקרב אליי עכשיו את אפרים ומנשה, וכך אוכל לברך אותם³⁰⁰³: (י) וַעֲיִנֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֶּקֶן עיניו של יעקב היו כבדות מרוב זקנה,³⁰⁰⁴ לֹא יוֹבֵל לְרֵאוֹת יַעֲקֹב לא היה יכול לראות (בגלל שעניו כבדו מזוקן),³⁰⁰⁵ וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו יַעֲקֹב קירב אליו את אפרים ואת מנשה,³⁰⁰⁶ וַיִּשָּׂק לָהֶם וַיַּחֲבֹק לָהֶם יַעֲקֹב

²⁹⁹⁸ עיין בביאורנו בפרק לה' פסוק טז'.

²⁹⁹⁹ רש"י. א"ע: מיתתה של רחל הייתה פתאומית ולכן לא הייתי יכול להתארגן ולקבור אותה במקום מכובד כמו שעשיתי ללאה. ספורנו: כונת דבריו של יעקב היא לומר ליוסף שלא יחשוב שלמרות הבטחתו של ה' אליו שהוא יוליד עוד בנים, הרי שגרם החטא לכך שהוא לא יוכל להוליד עוד בנים, משום שרחל מתה, וזאת הסיבה שהוא לא הוליד עוד בנים, ואם כן מוכח הדבר שדברי ה' היו מכוונים על אפרים ומנשה. אוה"ח: יעקב אומר ליוסף שרחל מתה בגללו, אם בגלל ששהה נדרו או בגלל הקללה שקילל את מי שלקח את התרפים, ולו לא היה גורם למותה של רחל, היו שני הבנים יוצאים ממנו. על דבריו אלה יש להקשות שהרי רש"י כתב שהיה ידוע שיעקב יוליד שנים עשר שבטים. פירוש נוסף שכתב הוא שיעקב ניסה לפייס את יוסף ואמר לו שבגלל שהוא גרם למותה של רחל, הרי שהוא אומר שייצאו מיוסף שני בנים נוספים. הרמב"ן כתב שיעקב אמר ליוסף שלא היה יכול לקבור את רחל במערת המכפלה משום שהוא נשא שתי אחיות שהוא איסור תורה, ואין זה כבוד לקבור את שתי האחיות בקבר אחד עם אבותיו, והיה חייב לקבור דווקא את לאה במערת המכפלה כיוון שהיא נישאת לו בהיתר.

הרמב"ן הקשה על דברי רש"י. לפי רש"י משמע לכאורה שיעקב קבר את רחל בחו"ל, שהרי רש"י כתב "ולא הולכתה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ", והקשה הרמב"ן, וכי רחל נקברה חס ושלום בחוץ לארץ? השפ"ח מסביר שהכוונה היא שרחל לא הוכנסה לתוך עיר שיש בה יישוב בארץ ישראל, אלא היא נקברה ממש על

הדרך.

³⁰⁰⁰ אונקלוס.

³⁰⁰¹ רשב"ם. רש"י כתב שהכוונה היא לגמרי אחרת. יעקב רצה לברך את אפרים ומנשה, אך מיד הסתלקה ממנו השכינה, מכיוון שירבעם ואחאב עתידים לצאת מאפרים, ויהוא ובניו עתידים לצאת משבט מנשה, ולכן שאל יעקב את יוסף מיהם הבנים האלה שאינם ראויים לברכה. דברים אלה של רש"י הם קשים מאוד: א. מצד תשובתו של יוסף ליעקב. ב. מצד שיהוא היה מלך צדיק. ואי"ה נרחיב על כך במקום נפרד. אוה"ח: יעקב רצה שאהבת האב לבנו תתגבר כדי שהברכה תחול טוב יותר ולכן שאל את יוסף מיהם האנשים האלה כדי שלמוע את השתובה שאלה הם בניו, וכך תגבר אהבתו של יעקב לאפרים ומנשה בשעת הברכה.

³⁰⁰² רשב"ם. רש"י: יוסף הראה ליעקב שטר אירוסין ושטר כתובה וביקש רחמים על הדבר וחזרה השכינה ליעקב. רמב"ן: יוסף לא היה צריך לומר ליעקב ששני בנים אלה נולדו במצרים, אלא יוסף רצה לומר שאלה הם שני הבנים שהוא אמר עליהם שהם יהיו כמו בניו. בעניין הנתינה ע"י ה' כתב הרמב"ן שהכוונה היא לניסים שאירעו ליוסף עד שקיבל את אסנת.

³⁰⁰³ אונקלוס.

³⁰⁰⁴ אונקלוס.

³⁰⁰⁵ אונקלוס. ספורנו כתב שאין הכוונה שיעקב ממש לא היה יכול לראות, אלא שהוא לא היה יכול לראות את הבנים באופן טוב כדי שהברכה תחול עליהם.

³⁰⁰⁶ אונקלוס.

נישק וחיבק את נכדיו : את אפרים ואת מנשה³⁰⁰⁷ : (יא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף יַעֲקֹב אֲמַר לְיוֹסֵף : רֵאֵה פְּנֵיךָ לֹא פָלַלְתִּי (לאחר שנעלמת) מעולם לא חשבתי בליבי שאני (יעקב) אראה אותך (את יוסף) שוב,³⁰⁰⁸ וְהִנֵּה הִרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת זַרְעֶךָ וְעַכְשִׁיו, לא רק שזכיתי לראות את פניך, אלא שזכיתי לראות גם את בניך³⁰⁰⁹ : (יב) וַיֹּצֵא יוֹסֵף אֶתְּם מֵעַם בְּרַבְיּוֹ בְּנוֹי שֶׁל יוֹסֵף עֲמָדוֹ לַפְּנִי, וְיוֹסֵף הוֹצִיא אֶת בְּנָיו, הִזִּיז אֶת בְּנָיו שֶׁהָיוּ לַפְּנִי, לַעֲבֹר יַעֲקֹב, כְּדִי שִׁיעֲקֹב יוֹכַל לַבְּרֵךְ אוֹתָם,³⁰¹⁰ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְאַפְּיוֹ אֲרֻצָּה בְּשַׁעַר שִׁוְסֹף חֹזֵר לְאַחֲרוֹרֵי (לאחר שהביא את מנשה ואפרים ליעקב) הוּא הַשְׁתַּחֲוּוּהָ לַעֲבֹר יַעֲקֹב כִּשְׁהוּא שֹׁטַח אֶת פְּנָיו עַל הָאָרֶץ³⁰¹¹ : (יג) וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת שְׁנֵיהֶם (לאחר שיוסף הִזִּיז אֶת בְּנָיו שֶׁעֲמָדוֹ לַפְּנִי) הוּא לִקַּח אֶת אֲפְרַיִם וּמְנַשֶׁה,³⁰¹² אֶת אֲפְרַיִם בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף לִקַּח אֶת אֲפְרַיִם בְּצַד יָמִין שְׁלוֹ (שֶׁל יוֹסֵף), כִּךְ שֶׁכֵּאֲשֶׁר יוֹסֵף נֶעֱמַד מוֹל יַעֲקֹב, יֵצֵא שֶׁאֲפְרַיִם עֲמַד לְשִׁמְאֵלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. כֵּאֲשֶׁר אָדָם בֹּא מוֹל אָדָם אַחֵר (כְּמוֹ שִׁוְסֹף עֲמַד מוֹל יַעֲקֹב) צַד יָמִין שְׁלוֹ הוּא כְּלָפִי צַד שְׁמָאל שֶׁל הָאָדָם שֶׁהוּא עוֹמֵד מוֹלוֹ, וּמִמִּילָא, כֵּאֲשֶׁר יוֹסֵף נֶעֱמַד מוֹל יַעֲקֹב וְאֲפְרַיִם הָיָה לְיָמֵינוּ (שֶׁל יוֹסֵף), יֵצֵא שֶׁאֲפְרַיִם עֲמַד לְשִׁמְאֵלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב,³⁰¹³ וְאֶת מְנַשֶׁה בְּשְׁמָאלוֹ מִיָּמִין יִשְׂרָאֵל וְאֶת מְנַשֶׁה לִקַּח יוֹסֵף בְּצַד שְׁמָאל שְׁלוֹ, שֶׁהוּא צַד יָמִין שֶׁל יַעֲקֹב, וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יוֹסֵף קִירַב אֶת בְּנָיו לְיַעֲקֹב שׁוֹב. בַּפֶּעַם הָרִאשׁוֹנָה, יוֹסֵף קִירַב אֶת בְּנָיו לְיַעֲקֹב כְּדִי שִׁיחַבֵּק וַיִּנְשֹׁק אוֹתָם, וְעַכְשִׁיו, בַּפֶּעַם הַשְּׁנִיָּה, קִירַב יוֹסֵף אֶת בְּנָיו לְיַעֲקֹב, עַל מִנַּת שִׁיעֲקֹב יוֹכַל לַבְּרֵךְ אוֹתָם: (יד) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמִינוֹ יַעֲקֹב הוֹשִׁיט אֶת יָד יָמִין שְׁלוֹ, וַיִּשֶׁתַּעַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אֲפְרַיִם, וְהוּא הֶצְעִיר אֲפְרַיִם הוּא בְּנוֹ הַצֶּעִיר שֶׁל יוֹסֵף (וּלְמִרְוֹת זֹאת יַעֲקֹב שֶׁם אֶת יָד יָמִין שְׁלוֹ, שֶׁהִיא הַיָּד הַחֲשׁוּבָה יוֹתֵר, עַל רֹאשׁ אֲפְרַיִם), וְאֶת שְׁמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶׁה וְאֵילוֹ אֶת יָד שְׁמָאל שְׁלוֹ, הַנִּיחַ יַעֲקֹב עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל מְנַשֶׁה, שְׁבַל אֶת יָדָיו יַעֲקֹב עֵיקָם אֶת יָדָיו, וְכֵן, בְּמִקוֹם הַהוֹשִׁיט אֶת יָדָיו בְּאוֹפֵן יֵשֶׁר כִּךְ שִׁיד יָמִין שְׁלוֹ (שֶׁל יַעֲקֹב) תִּהְיֶה עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל מְנַשֶׁה וְיָד שְׁמָאל שְׁלוֹ תִּהְיֶה עַל רֹאשׁ אֲפְרַיִם, יַעֲקֹב הַחֲלִיף אֶת יָדָיו בְּאוֹפֵן שִׁיד יָמִין שְׁלוֹ הַיִּתֵּה עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אֲפְרַיִם וְיָד שְׁמָאל שְׁלוֹ הַיִּתֵּה עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל מְנַשֶׁה,³⁰¹⁶ כִּי מְנַשֶׁה הַבְּכוֹר (יַעֲקֹב הַנִּיחַ אֶת יָד שְׁמָאל שְׁלוֹ עַל מְנַשֶׁה) לְמִרְוֹת שְׁמַנְשָׁה הוּא הַבֵּן הַבְּכוֹר שֶׁל יוֹסֵף וְהִיא לְכַאוֹרָה רְאוּי יוֹתֵר שִׁיעֲקֹב נִיחַ אֶת יָדוֹ הַיְמָנִית עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל הַבְּכוֹר³⁰¹⁷ : (טו) וַיִּבְרָךְ אֶת יוֹסֵף יַעֲקֹב בִּירֵךְ אֶת יוֹסֵף (אֲמַנְם אֵין

³⁰⁰⁷ אונקלוס. ספורנו: מטרת החיבוק והנישוק הייתה כדי שתדבק נפשו של יעקב באפרים ומנשה וכך תוכל הברכה לחול עליהם.

³⁰⁰⁸ רש"י. רשב"ם: לא דנתי בליבי.

³⁰⁰⁹ אונקלוס.

³⁰¹⁰ אונקלוס + רש"י. א"ע כתב שהכוונה היא שלאחר שיעקב בירך את מנשה ואפרים, יוסיף הוציא את אפרים ומנשה שעמדו בין ברכיו של יעקב בשעה שיעקב ישב על המיטה.

³⁰¹¹ רש"י.

³⁰¹² אונקלוס. א"ע: הכוונה היא שיוסף לקח לפני כן את אפרים ומנשה.

³⁰¹³ רש"י.

³⁰¹⁴ אונקלוס.

³⁰¹⁵ אונקלוס.

³⁰¹⁶ רשב"ם. תרגום יונתן: יעקב החליף את ידיו, והיינו באופן דומה שפירש הרשב"ם. רש"י: מלשון להתחכם, יעקב התחכם להניח את ידיו כך. א"ע: ידיו של יעקב כאילו הבינו את מה שיעקב רצה לעשות. ספורנו: יעקב הבין כיצד להניח את ידיו גם ללא שראה.

³⁰¹⁷ א"ע. רשב"ם ואוה"ח: יקב ידע מהו מקומו של מנשה ולכן שיכל את ידיו, מכיוון שמנשה הוא הבן הבכור, ויעקב ידע שיוסף ישים את מנשה לצד ימינו.

מוזכר כאן מהי הברכה בה בירך יעקב את יוסף,³⁰¹⁸ ויאמר יעקב אמר לאחר שהוא סיים לברך את יוסף:³⁰¹⁹ הַאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכּוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אֲבָרְכֶם וַיִּצְחַק (יעקב אמר: האלוקים שאבותיי, אברהם ויצחק, עבדו לפני, בירך את הנערים בזכות אבותיי,³⁰²⁰ הַאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה האלוקים שזן אותי מיום שנולדתי עד היום הזה, ושעשה איתי חסד לאורך כל חיי³⁰²¹: (טז) הַמְלֶאֶךְ הַגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע הַמְלֶאֶךְ שֶׁהִי הִיא רְגִיל לְשִׁלּוּחַ כַּדִּי לְהַצִּיל אֹתִי מִצַּרְתִּי,³⁰²² יִבְרַךְ אֶת הַנְּעָרִים (המלאך שרגיל להיות נשלח אליי בעת צרתי) הוא שיברך את הנערים, את אפרים ומנשה, בשמו של ה',³⁰²³ וַיִּקְרָא בְּהֵם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתַי אֲבָרְכֶם וַיִּצְחַק על אפרים ומנשה תמיד ייזכר שמי (של יעקב) ושם של אבותיי, אברהם ויצחק,³⁰²⁴ וַיִּדְגּוּ לְרֵב בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ וְכֵן אֲנִי מְבָרֵךְ אֶת אֲפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, שֶׁהֵם יִהְיוּ כְמוֹ דָּגִים: כְּמוֹ שְׂדֵי פְרִים וְרִבִּים בַּיָּם, כִּךְ הֵם יִפְרוּ וְיִרְבוּ בְקִרְבֵּי אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ, וְכֵמוֹ שֶׁאֵין עֵין הָרֵעַ שׁוֹלְטֵת עַל דָּגִים, כִּךְ לֹא תִשְׁלוֹט עֵין הָרֵעַ עַל אֲפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה³⁰²⁵: (יז) וַיִּרְא יוֹסֵף כִּי יָשִׁית אָבִיו יָד יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ אֲפְרַיִם עוֹד לִפְנֵי שִׁיעָקֵב בִּירַךְ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֲפְרַיִם, יוֹסֵף רָאָה שִׁיעָקֵב אֲבִיו הֵנִיחַ אֶת יָד יְמִינוֹ עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אֲפְרַיִם, בְּנוֹ הַקָּטָן,³⁰²⁶ וַיִּרְעַ בְּעֵינָיו הַדָּבָר הִיא רַע בְּעֵינֵי יוֹסֵף, כִּיוּן שִׁיּוֹסֵף חָשַׁב שֶׁרָאוּי שִׁיעָקֵב יִיקַח אֶת מְנַשֶּׁה בִּיד יְמִינוֹ, הִיּוֹת וּמְנַשֶּׁה הוּא הַבְּכוֹר,³⁰²⁷ וַיִּתְמַךְ יָד אָבִיו (לִפְנֵי שִׁיעָקֵב בִּירַךְ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֲפְרַיִם) יוֹסֵף הֵרִים אֶת יָדוֹ הַיְמָנִית שֶׁל יַעֲקֹב וְהַחֲזִיק בָּהּ כַּדִּי שֶׁלֹא תִיפֹל,³⁰²⁸ לְהַסִּיר אֶתְּךָ מֵעַל רֹאשׁ אֲפְרַיִם עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה (הַסִּיבָה שִׁיּוֹסֵף הֵרִים אֶת יָדוֹ הַיְמָנִית שֶׁל יַעֲקֹב וְהַחֲזִיק בָּהּ הִיא) מְכִיוּן שִׁיּוֹסֵף רָצָה לְהַסִּיר אֶת יָד יְמִינוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מֵעַל רֹאשׁוֹ שֶׁל אֲפְרַיִם וְלִהְנִיחַ אוֹתָהּ עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל מְנַשֶּׁה: (יח) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו יוֹסֵף אָמַר לְיַעֲקֹב: לֹא בֶן אָבִי יוֹסֵף אָמַר לְיַעֲקֹב) אֲבִי! אֵין הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב, כִּי זֶה הַבְּכוֹר שֶׁהָיָה בֶן זֶה (מְנַשֶּׁה) הוּא הַבֶּן הַבְּכוֹר וְלֹא

³⁰¹⁸ ספורנו, וכתב שעל ברכה זו לא היה יעקב צריך להרגיש קרוב יותר אל יוסף ע"י נישוק וחיבוק. רמב"ן: הכוונה בברכת יוסף היא ברכת הבנים שיופיע בפסוק הבא, אלא שכל הסיבה שיעקב בירך את בניו של יוסף היא רק בגלל אהבתו הגדולה ליוסף, ולכן נחשב הדבר כאילו שהוא בירך את יוסף עצמו, וכן משמע מהרשב"ם. כמו"כ הסתפק הרמב"ן אם ליוסף היו בנים אחרים שהם נכללו בברכה למנשה ואפרים, או שלא היו לו כלל בנים נוספים. בסוף פשט את הספק וכתב שליוסף כן היו בנים נוספים מהפסוק "ומולדתך אשר הולדת...". אה"ח: יעקב בירך את יוסף שיהיה תמיד מבורך. הסבר נוסף (אך דומה) הוא שיעקב מסר ליוסף את מפתח הברכות.

³⁰¹⁹ ספורנו.

³⁰²⁰ אונקלוס + ספורנו.

³⁰²¹ אונקלוס + ספורנו.

³⁰²² רש"י.

³⁰²³ רש"י. ספורנו: אם אין ראוי שה' עצמו יברך את הנערים, הרי שלפחות יברכו ע"י מלאך. אה"ח: מאמר ה' הוא שנקרא מלאך.

³⁰²⁴ רמב"ן, ומעין זה פירש בספורנו שהכוונה היא ששמו של יעקב יוכר להם ולא שמם של תרח ונחור. רשב"ם: הכוונה היא שהם יחיו. א"ע: הכוונה היא שכל בני ישראל נקראו על שמו של יוסף, כיוון שהוא בא מרחל שהיא האישה העיקרית, אך הרמב"ן דחה את דבריו, שהרי כתוב ויקרא בהם שמי. כלי יקר: לאפרים ומנשה יקרה את כל מה שמורים השמות שלנו: כמו שישאל מורה על "כי שרית עם אלוקים ועם אנשים", ויעקב על הטוב הצפון לצדיקים לעתיד, ואברהם על שם "אב המון גויים", ויצחק על שם השמחה.

³⁰²⁵ אונקלוס + רש"י.

³⁰²⁶ רשב"ם. הכלי יקר כתב שהיה זה לאחר הברכה, אלא שיוסף לא אמר דבר עד שראה שיעקב מברך את בניו באותה ברכה, כיוון שלפני הברכה חשב שיעקב מברך את כל אחד מבניו בברכה מיוחדת, את אפרים בברכה שלצורכה צריך את יד ימין ואת מנשה בברכה שלצורכה צריך את יד שמאל.

³⁰²⁷ הרמב"ן הסתפק אם הסיבה היו משום שמנשה הוא הבכור ומשום כך אהב יוסף את מנשה יותר מאפרים, או משום שחשב שאם יעקב טועה בדרך בה מברך את בניו, הרי שהברכה לא תחול.

³⁰²⁸ רש"י.

אפרים, ³⁰²⁹ שִׁים יְמִינְךָ עַל רֵאשׁוֹ וּמִמִּילָא עֲלִיךָ (יעקב) לשים את יד ימין על ראשו של מנשה: (יט) וַיִּמָּאֵן אָבִיו יַעֲקֹב סִירַב לְהַנִּיחַ אֶת יַד יְמִין שְׁלוֹ עַל מִנְשָׁה, ³⁰³⁰ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַסְּבִיר אֶת סִיבַת סִירוּבוֹ לְיוֹסֵף: יְדַעְתִּי בְּנֵי יְדַעְתִּי אֲנִי (יעקב) הרי יודע שמנשה הוא הבן הבכור, ³⁰³¹ גַּם הוּא יְהִיָּה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדֹל גַּם מִנְשָׁה יִהְיֶה לְעַם בְּפָנַי עֲצָמוֹ וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ צִאצְאִים רַבִּים, ³⁰³² וְאוֹלָם אֲחִיו הֶקְטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ אוֹלָם, מֵאֲחִיו הֶקְטָן אֲפָרַיִם, יִצְאוּ צִאצְאִים רַבִּים יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר הַצִּאצְאִים שִׁיִּצְאוּ מִמִּנְשָׁה, ³⁰³³ וְזָרְעוֹ יְהִיָּה מְלֵא הַגּוֹיִם וּבְנָיו שֶׁל אֲפָרַיִם יִהְיוּ שְׁלִיטִים עַל עַמִּים אֲחֵרִים ³⁰³⁴: (כ) וַיְבָרְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא יַעֲקֹב הוֹסִיף לְבָרֵךְ אֶת אֲפָרַיִם וּמִנְשָׁה בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם בְּבִרְכָה נוֹסֶפֶת, ³⁰³⁵ לְאִמּוֹר כֹּךְ אָמַר יַעֲקֹב בְּבִרְכָתוֹ שֶׁבִירַךְ אֶת מִנְשָׁה וְאֲפָרַיִם: בְּךָ יְבָרְךָ יִשְׂרָאֵל כֹּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבּוֹא לְבָרֵךְ אֶת בְּנָיו, יְבָרֵךְ אוֹתָם בְּכֶם (כפי שיוסבר בהמשך הפסוק), ³⁰³⁶ לְאִמּוֹר כֹּךְ כֹּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בְּנָיו: יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֲפָרַיִם וְכִמְנָשָׁה (כל אדם מישראל יברך את בנו): ה' ישים אותך כמו אפרים ומנשה, ³⁰³⁷ וַיִּשֶׂם אֶת אֲפָרַיִם לְפָנָי מִנְשָׁה בְּבִרְכּוֹתָיו, הִרְאָה יַעֲקֹב שֶׁהוּא נוֹתֵן חֲשִׁיבוֹת גְּדוּלָה יוֹתֵר לְאֲפָרַיִם מֵאֲשֶׁר לְמִנְשָׁה: בְּכֶךְ שֶׁהוּא הֵנִיחַ עַל אֲפָרַיִם אֶת יַד יְמִין, וְעַל יַדֵּי שְׁאֵמֵר בְּפִיו "יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֲפָרַיִם וּמִנְשָׁה", וּבְכֶךְ הַקְּדִים בְּדִיבּוּרוֹ אֶת אֲפָרַיִם לְמִנְשָׁה ³⁰³⁸: (כא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף יַעֲקֹב אָמַר לְיוֹסֵף: הֲנֵה אֲנִי מָת הָרִי אֲנִי הוֹלֵךְ לְמוֹת בְּקִרְוֹב, ³⁰³⁹ וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְאֲנִי (יעקב) יודע ש' יהיה בעזרתכם, ³⁰⁴⁰ וְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם וְאַחַר אַרְבַּע מֵאוֹת (400) שָׁנוֹת הַגְּלוּת, ה' יחזיר אתכם אל הארץ ששייכת לאבותיכם, לארץ כנען ³⁰⁴¹: (כב) וְאֲנִי נֹתֵתִי לְךָ שְׂכָם אֶחָד עַל אֲחִיךָ וְאֲנִי (יעקב) נותן לך (יוסף) חלק אחד יותר מאחיד, אתה תיטול בנחלת הארץ חלק אחד יותר מאחיד האחרים. כוונתו של יעקב היא שיוסף ייטול שני חלקים בארץ ישראל, על ידי ששני בניו יקבלו כל אחד מהם חלק בארץ ישראל, ³⁰⁴² אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֲמֹרִי בְּחֶרְבִי וּבְקִשְׁתִּי אֶת חֶלֶק הָאֲרֶץ הַנוֹסֵף שֶׁאֵתָּה עֵתִיד לְקַבֵּל,

³⁰²⁹ אונקלוס.

³⁰³⁰ אונקלוס.

³⁰³¹ רש"י.

³⁰³² אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שגדעון השופט ייצא ממנשה, שהקב"ה יעשה נס על ידו.

³⁰³³ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שיהושע ייצא מאפרים, ויהושע גדול יותר מגדעון כיוון שהוא ינחיל לבני" את הארץ וילמד את בני" תורה.

³⁰³⁴ אונקלוס. רש"י: כל העולם ישמע על הניסים שיקרו ליהושע, שיעמיד את החמה בגבעון ואת הירח בעמק אילון. א"ע: יהיו הרבה גוים שייצאו מאפרים.

³⁰³⁵ אונקלוס. רמב"ן: ביום ההוא היינו כדי לקבע את רצונו של יעקב לשים את יד ימין על ראש אפרים בשעה שהוא מברך אותם, ולכן גם חזר יעקב באותו המעמד והקדים בדבריו את אפרים למנשה. אוה"ח: יעקב בירך את מנשה ואפרים בכל הברכות עד שלא היה יותר במה לברכם, ולכן כולם חושבים שראוי לברך את בנייהם כמו מנשה ואפרים.

³⁰³⁶ רש"י. רמב"ן: אין הכוונה לכל אדם מישראל, אלא הכוונה היא לכל צאצאיו של יוסף.

³⁰³⁷ אונקלוס.

³⁰³⁸ א"ע. רש"י: בברכה, הראה יעקב שאפרים חשוב יותר בדגלים ובחונות הנשיאים.

³⁰³⁹ אונקלוס. ספורנו: יעקב אמר שהוא מצווה את הדברים בשעת מיתה, ולכן יש לקיים את צוואתו לתת לאפרים ומנשה חלק בארץ.

³⁰⁴⁰ רשב"ם.

³⁰⁴¹ רשב"ם. ספורנו: שם, בארץ אבותיכם, תתקיים מתנתי. אוה"ח: הסיבה שיעקב השתמש בשם ארץ אבותיכם כדי לתאר את ארץ כנען היא כדי לומר שהארץ שייכת עכשיו לאבות, ולכן אין גוזל נחלה של שאר האחים בכך שהוא נותן ליוסף חלק נוסף לנחלה.

³⁰⁴² רשב"ם. רש"י כתב שהכוונה היא שיעקב נתן ליוסף את העיר שכם, בתמורה לכך שיוסף מתעסק בקבורתו. בפירושו השני כתב כמו רשב"ם. ספורנו: יעקב אמר ליוסף שהוא לא מיעט מנחלת שאר האחים נחלה על ידי שהוא נותן את הנחלה הנוספת ליוסף, כיוון שמה שהוא נותן ליוסף הוא הנחלה שקנה מעשיו כשקנה את הבכורה, ודבריו קצת קשים.

עתידים בניי, בני ישראל, לקחת מידי האמורי שיושב בארץ על ידי מלחמה בה ישתמשו בחרבות וקשתות ככלי נשק³⁰⁴³.

בראשית פרק מט

(א) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו יַעֲקֹב שֶׁלַח שְׁלִיחִים כְּדִי לְקַרֹּא לְכָל צֹאצְאָיו (שְׁבַעִים הַנַּפְשׁוֹת),³⁰⁴⁴ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אִמְר לְבָנָיו בְּשַׁעַת שְׁקֵרָא לְהֵם: הֲאִסְפּוּ תִיאֲסַפּוּ כֹלְכֶם אֵלַי,³⁰⁴⁵ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וְאֲנִי (יַעֲקֹב) אֹמֵר לָכֶם (לְצֹאצְאֵי יַעֲקֹב) אֵת מַה שִׁיקְרָה לָכֶם בְּיָמֹת הַמְּשִׁיחַ. (יַעֲקֹב רָצָה לֹמַר לְבָנָיו אֵת מַה שִׁיקְרָה בְּיָמֹת הַמְּשִׁיחַ, אֲלֵא שֶׁהִשְׁכִּינָה הַסְּתַלְקָה מִמֶּנּוּ, וְהוּא הַתְּחִיל לֹמַר דְּבָרִים אַחֲרַיִם שֶׁאִינֶם קְשׁוּרִים לְאִמִּירַת הַקֶּץ)³⁰⁴⁶: (ב) הֲקִבְצוּ וְשָׁמְעוּ בְנֵי יַעֲקֹב תִּתְכַנְּסוּ וְתִשְׁמַעוּ אֵת דְּבַרְיִי בְנֵי יַעֲקֹב,³⁰⁴⁷ וְשָׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם וְקִבְלוּ עֲלֵיכֶם לְהַתְּנַחֵג בְּדֶרֶךְ שֶׁהָרָאָה לָכֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם לְהַתְּנַחֵג בָּהּ, תִּתְנַחֵגוּ כְּמוֹ שֶׁאֲבִיכֶם יִשְׂרָאֵל לִימַד אֶתְכֶם³⁰⁴⁸: (ג) רְאוּבֵן בְּכֹרֵי אֶתֶּה רְאוּבֵן, אֶתֶּה בְּנֵי הַבְּכוֹר,³⁰⁴⁹ פָּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנֵי וּמְכִיוּן שֶׁאֶתֶּה בְּנֵי הַבְּכוֹר (רֵאשִׁית אוֹנֵי הוּא כִּינּוֹי לְבְּכוֹר), בְּךָ נִיכַר רֵאשִׁית כּוּחֵי (שֶׁל יַעֲקֹב),³⁰⁵⁰ יִתֵּר שְׂאֵת (וְעַקֵּב הַיּוֹתֵד בְּנֵי הַבְּכוֹר) הַיִּיתָ רְאוּי לְהִיּוֹת מְכֻבָּד יוֹתֵר מֵאֲחִיךָ עַל יְדֵי כֵךְ שֶׁהִכְהוֹנָה הַיִּיתָ אֲמוֹרָה לְהִיּוֹת שֶׁלְךָ,³⁰⁵¹ וְיִתֵּר עָז (וְכֹן, עַקֵּב הַיּוֹתֵד בְּנֵי הַבְּכוֹר) גַּם הַמְּלֻכּוֹת הַיִּיתָ אֲמוֹרָה לְהִיּוֹת שֶׁלְךָ, אֲלֵא שֶׁכְּתוּצָאָה מִמַּעֲשִׂיךָ, אִיבַדְתָּ אֵת הַכְּהוֹנָה וְהַמְּלֻכּוֹת, כְּפִי שִׁיאֲמַר יַעֲקֹב בְּהַמְּשַׁךְ דְּבָרָיו בְּפִסּוֹק הַבַּיִת³⁰⁵²: (ד) פָּחִי כְּמִיִּם הַמְּהִירוֹת שְׁבָה הָרְאִיתָ אֵת כַּעֲסֶךָ, כְּמוֹ שָׁמַיִם זֹרְמִים בְּמַהִירוֹת,³⁰⁵³ אֶל תּוֹתֵר (הַמְּהִירוֹת שְׁבָה הָרְאִיתָ אֵת כַּעֲסֶךָ) הִיא שְׁגֵרְמָה לֶךְ שֶׁאֶתֶּה לֹא תִהְיֶה יֵתֵר עַל אֲחִיךָ בְּבְכוֹרָה, בְּכְהוֹנָה וּמְלֻכּוֹת,³⁰⁵⁴ כִּי

³⁰⁴³ רשב"ם. רש"י הרי פירש שמדובר על העיר שכם, ולכן פירש שהכוונה היא שכאשר שמעון ולוי הרגו את תושבי העיר שכם, התכנסו תושבי הארץ כדי להרוג את בניו של יעקב, ויעקב חגר את כלי מלחמתו ונלחם נגדם. בפירושו השני (שבו כבר פירש שהכוונה היא לחלק הנוסף ששבט יוסף מקבל בארץ) כתב שחרבו וקשתו היינו חכמתו ותפילתו. אונקלוס כתב שהכוונה היא לתפילתו ובקשתו. רמב"ן: הסיבה שהאמורי מוזכר כאן היא: א. בגלל שהמלחמה הראשונה של בני" הייתה נגד האמורי (סיחון ועוג). ב. מכיוון שמנשה קיבלו מנחלת האמורי וגם אפרים קיבלו נחלה בסמוך לאמורי. כמו"כ כתב שהכוונה "בחרבי ובקשת", היינו שיעקב עשה כמנהג הנביאים להתחיל את המעשה כבר עכשיו, ולכן יעקב אחז בחרב לכיוון האמורי וזרק לשם חיצים.

³⁰⁴⁴ אונקלוס + רשב"ם.

³⁰⁴⁵ רשב"ם.

³⁰⁴⁶ רש"י. שהכוונה היא לימות המשיח, כך כתב הרמב"ן וכן כתב ספורנו, ורש"י אמנם לא הזכיר במפורש את המשיח, אך הזכיר את הקץ, וכנראה שיש לומר שזוהי אותה כוונה. רשב"ם וא"ע אמרו שמלכתחילה התכוון יעקב לומר להם את הדברים שאמר להם בסוף, אלא שאין הכוונה לברכות, אלא להגדת עתידות (א"ע) של מה שיקרה להם בהמשך, או לסיפורי גבורה ונחלה שלהם (רשב"ם). הא"ע אינו מקבל את הפירוש האומר שמובאים כאן ברכות, מכיוון שלא נמצאים כאן ברכות ראובן ושמעון ולוי, והוכחת הטוענים שמדובר כאן על ברכות נדחית ע"י הא"ע, והוא סובר שהייתה כאן גם ברכה בסוף דבריו, אלא שתוכן הברכה לא נכתבה.

³⁰⁴⁷ אונקלוס. כלי יקר: האספו הוא לשון לומר דבר סוד, אך לאחר שהסתלקה השכינה מעל יעקב, הוא עבר ללשון הקבצו ששם אין הכוונה ללשון סוד. כמו"כ כתב שהסיבה שיעקב השתמש פעמיים בלשון שמעו היא מכיוון שדבריו של יעקב מחולקים לשניים: א. דברי תוכחה (לראובן, שמעון ולוי) ב. הגדת העתיד.

³⁰⁴⁸ ספורנו.

³⁰⁴⁹ אונקלוס.

³⁰⁵⁰ א"ע. רש"י: הכוונה היא שראובן בא מהטיפה הראשונה של יעקב שלא ראה קרי מימיו.

³⁰⁵¹ אונקלוס ורש"י. א"ע: הכוונה היא שראובן היה ראוי להיות יתר על אחיו בכל דבר. יתר עז היא כפילות ליתר שאת, כדרך הנבואות. רמב"ן: יעקב ממשיך במילים אלה לתאר את בכורתו של ראובן שיש לו יתרון במלחמה.

³⁰⁵² אונקלוס ורש"י.

³⁰⁵³ רש"י.

³⁰⁵⁴ רש"י. א"ע כתב שיש מפרשים שהכוונה היא שמרוב חיפזון של ראובן הוא לא היה משאיר דבר, ודחה פירוש זה מכיוון שהמילה אל היינו לשון ציווי. בשם רס"ג כתב שהכוונה היא שאפילו בדבר שאין מו ממש והוא

עֲלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ בַּגֶּלֶל שֶׁבִּלְבַלְתָּ אֶת מְקוֹם מִשְׁכְּבוֹ שֶׁל אָבִיךָ (כפי שראינו בפרק ל"ה שראובן החליף את מקום מיטתו של יעקב),³⁰⁵⁵ אִזְּ חֲלִלְתָּ יְצוּעֵי עֲלָהּ וּמֵאֵז שֶׁהַחֲלַפְתָּ אֶת מְקוֹם מִיִּטְתִּי, כִּבְר הַפְּסֻקֹתַי לִישׁוֹן בְּאֹהֶל שֶׁל בִּלְהָה. מֵאֵז שֶׁהוּצֵאתָ אֶת מִיִּטְתִּי מֵאֹהֶלָה שֶׁל בִּלְהָה, הַפְּסֻקֹתַי לִישׁוֹן שֶׁם³⁰⁵⁶: (ה) שְׁמַעוֹן וְלוֹי אֲחִים שִׁמְעוּן וְלוֹי: אַתֶּם מִתְנַהֲגִים כְּשׁוֹתֵפִים, כְּמוֹ שֶׁהֲרַגְתֶּם יַחַד אֶת אֲנָשֵׁי שֶׁכֶם,³⁰⁵⁷ בְּלֵי חֲמַס מִכְרַתִּיהֶם אַתֶּם לִקְחַתֶּם אֶת אֲוִמֹנוֹת הַרְצִיחָה מֵעֵשָׂו³⁰⁵⁸: (ו) בְּסֻדָּם אֵל תִּבְאָ נַפְשִׁי אֲנִי (יעקב) לֹא הֵייתִי בְּסוֹד הַעֲנִיִּינִים כְּשִׁשְׁמַעוֹן וְלוֹי הֲחִלְטוּ לְהַרְגוֹ אֶת תּוֹשְׁבֵי הָעִיר שֶׁכֶם,³⁰⁵⁹ בְּקִהְלָם אֵל תִּחַד כְּבֹדִי וְכֹן לֹא הִשְׁתַּתְּפִי עִם שִׁמְעוֹן וְלוֹי כְּשֶׁהֵם נִקְהְלוּ כְּדִי לְהַרְגוֹ אֶת תּוֹשְׁבֵי הָעִיר שֶׁכֶם, וּמִמִּילָא אֵין לְהוֹרִיד מִכְּבוֹדִי בַּגֶּלֶל מֵעֵשָׂו,³⁰⁶⁰ כִּי בְּאַפִּם הֲרָגוּ אִישׁ כִּיּוּן שִׁשְׁמַעוֹן וְלוֹי הֲרָגוּ בְּכַעֲסָם אֶת תּוֹשְׁבֵי הָעִיר שֶׁכֶם,³⁰⁶¹ וּבְרִצְנָם עֲקְרוּ שׂוֹר וְכֹאשֶׁר הֵם רְצוּ, הֵם עֲקְרוּ אֶת חוֹמוֹת הָעִיר שֶׁכֶם³⁰⁶²: (ז) אֲרֹר אֲפֶם כִּי עַז הַכַּעַס שֶׁל שִׁמְעוֹן וְלוֹי מְקוֹלֵל, כִּיּוּן שֶׁהוּא כַּעַס חֲזַק מִיִּדִי,³⁰⁶³ וְעִבְרַתֶּם כִּי קִשְׁתָּהּ וְגַם הַחִימָה שֶׁל שִׁמְעוֹן וְלוֹי מְקוֹלֵלָתָה, הֵייתָ וְהַחִימָה שֶׁלָּהֶם הִיא קֶשֶׁה וְחֻזְקָה,³⁰⁶⁴ אֲחֻלְקָם בְּיַעֲקֹב אֲנִי אֲפְרִיד אֶת שִׁמְעוֹן וְלוֹי, עַל יְדֵי שְׁלוֹי לֹא יִקְבַּל

דבר ריק, כמו מים, לא יהיה לך יתרון על אחיך. רמב"ן: מחשבתך לפסול עליי את בלהה היא מחשבה נפסדת וריקה, ולא תצליח.
³⁰⁵⁵ רש"י.

³⁰⁵⁶ א"ע. רש"י: הכוונה היא שחילל את השכינה שהייתה עולה על מיטתו של יעקב. ספורנו: עי"ז כבר חיללת את כבוד אביך או את כבוד ה', מכיוון שכבר עלית על יצועי.
³⁰⁵⁷ רש"י. רמב"ן: בדברים אלה מלמד יעקב זכות על מעשיהם הרעים של שמעון וְלוֹי ואומר שהם עשו את מה שהם עשו בגלל קנאת אחים שהייתה להם. בפירושו השני כתב מעין מה שרש"י כתב שהם ממש דומים אחד לשני במעשיהם ושהם עושים את מעשיהם ביחד.

³⁰⁵⁸ רש"י בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שבארץ מושבם, הם הנהיגו עצמם בכלי חמס, כאשר הרגו את תושבי העיר שכם. ספורנו: זוהי הסיבה שלאחר שהכבודים ניטלו מהם, הם לא עברו לשמעון וְלוֹי. רמב"ן: שמעון וְלוֹי חיים חיים של כלי חמס, הם משתמשים בכלי החמס ביום יום, ולכן יעקב יפזר אותם בין בני ישראל, כדי שהם לא יתאספו ויזממו משהו יחד. רשב"ם: מכרתיהם היינו מלשון אחות, כלומר, שכלי החמס הם קרובים של שמעון וְלוֹי, והם משתמשים הרבה בכלי החמס. אה"ח: מכירת יוסף הייתה חמס. א"ע: כתב שיש מפרשים שכל מי שהיה רואה את שמעון וְלוֹי היה יודע שהם עסוקים בכלי חמס, אך דחה פירוש זה. כמו"כ כתב שהכוונה היא לקניין שלהם, שהקניין שלהם הם כלי חמס, אך דחה פירוש זה שאין "תכרו מאיתם" קניין, אלא לשון חפירה. כמו"כ כתב שיש מפרשים שהכוונה היא שהם מכרו את עצמם להיות כלי חמס. בסוף דבריו כתב שהכוונה היא שבביתם הם עשו חמס בכך שהרגו את תושבי שכם.

³⁰⁵⁹ אונקלוס עפ"י רמב"ן. רש"י: הכוונה היא למעשה זמרי שבאו לפני משה ושאלו אותו אם המדינית מותרת, ואם היה עונה שהיא אסורה, היו שואלים את משה מי התיר לו להתחתן עם אישה מדינית, ויעקב ביקש שלא ייחסו שם את זמרי אליו. אה"ח: הכוונה היא לשנאה ששנאו שמעון וְלוֹי את יוסף, ויעקב אומר שאין לו שום שייכות לשנאה זו, והוא לא ייענש על כך. א"ע כתב שיש מפרשים שהכוונה היא שיעקב התכוון לומר שהוא רוצה להיות בסודם, וגם את ארור אפם כתב שבכך יעקב משבח את בניו. אולם הא"ע כתב שפירושים אלה הם פירושים לא נכונים. לאחר מכן פירש פירוש שכתב עליו שהוא נכון שבסודם אל תבוא נפשי הוא כפילות לבקלהם אל תחד כבודי.

³⁰⁶⁰ אונקלוס עפ"י רמב"ן. רש"י: מדובר על ההתקהלות של קרח, ויעקב מבקש שהוא לא ייחס בשעת המחלוקת לקרח. אה"ח: כאשר שמעון וְלוֹי התקהלו כדי להרוג את יוסף.
³⁰⁶¹ אונקלוס ורש"י.

³⁰⁶² א"ע. רש"י ואה"ח: הכוונה היא ליוסף. אמנם מצאנו את דברי הרמב"ן בפרשת ויגש האומר שיעקב לא ידע עד סוף חייו שהאחים מכרו את יוסף. רמב"ן כתב שהכוונה היא לאנשי שכם שנמשלו לשור היות והשור היא בהמה חזקה כמו שחמור ושכם היו אנשים חשובים. בפירושו השני שעליו כתב שהוא פירושו הנכון כתב שהכוונה היא למקנה ולבהמות שהיו שייכים לאנשי שכם, שגם אותם הרגו שמעון וְלוֹי.

³⁰⁶³ אונקלוס. רש"י: אפילו בשעת הקללה, לא קיילל יעקב אלא את אפם של שמעון וְלוֹי. רשב"ם: שמעון וְלוֹי לא יצליחו בכעסם לעשות נקמה. ספורנו: הכוונה היא לחוסר כבוד שיהיה להם על ידי שהם יופצו בין שאר בניו. כלי יקר: אם בשבטים אלה יהיה עזות פנים וקשיות עורף, אף אחד לא יוכל לעמוד בפניהם. א"ע: יהיה חסר להם אפם, או תתמעט אפם.
³⁰⁶⁴ אונקלוס.

נחלה (על ידי ששבת לוי לא יקבלו נחלה, הם לא יהיו סמוכים בנחלתם לנחלת שבט שמעון),³⁰⁶⁵ **וְאֵפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל** ואני אפריד את שמעון ולוי בתוך בני ישראל, כך שלא יהיו יחד (על ידי ששבת לוי לא יקבלו נחלה, וכך לא יהיו סמוכים בנחלתם לנחלת שבט שמעון): (ח) **יְהוּדָה אֶתָּה יְדוּדָה אֶחָיִךְ יְהוּדָה**, אחיך יתנו לך הוד של מלכות, אחיך ימליכו אותך למלך,³⁰⁶⁶ **יְדָדָה בְּעַרְףְּ אֹיְבֶיךָ** אויביך יפנו לך את עורפם, מכיוון שהם ירצו לברוח ממך,³⁰⁶⁷ **יִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אֹבִיֶיךָ** ואחייך, בניו של אביך (בניי) ישתחוו לך מכיוון שאתה תמלוך עליהם.³⁰⁶⁸ (ט) **גֹּר אֲרִיָּה יְהוּדָה** בתחילת מלכותך, המלכות שלך תהיה מוגבלת כמו שגור של אריה הוא קטן (כמו שדוד התחיל להיות שר צבא אצל שאול, ולאחר מכן מלך על יהודה ורק לבסוף מלך על כל ישראל), ולאחר מכן מלכותך תמשיך ותתחזק עד שתהיה כמו של אריה,³⁰⁶⁹ **מִטָּרְף בְּנֵי עֲלִיָּתָ לְאַחַר** שתטרף ותילחם נגד העמים האחרים, אתה תנוח במקומך, לא יעיזו להתקיף אותך,³⁰⁷⁰ **כָּרַע רַבֵּץ פְּאֲרִיָּה** ומרוב שאתה גיבור, אינך צריך לברוח מהעמים האחרים, כמו שאריה יכול לרבוץ ושום בעל חיים אינו יכול לגרום לו לברוח,³⁰⁷¹ **וּבְלָבִיא מִי יִקְיָמְנוּ כֵּן יֵשׁ כַּפֵּל שֶׁל הַדִּמּוּי הַקּוֹדֵם**: יהודה הוא חזק ולא ניתן להבריא אותו כמו שבעלי החיים אינם יכולים להבריא את הלבאיא: (*) **לֹא יִסּוּר שֶׁבֶט מִיְהוּדָה** מעת שימונה דוד למלך על ישראל, לא תסור המלכות והשלטון מיהודה. השבט הוא מקל שאיתו השליטים רודים בעם, ויעקב אומר שהשבט שהוא סמל לשלטון לא יסור משבט יהודה (גם לאחר הגלות, היו ראשי העם משבט יהודה),³⁰⁷² **וּמִחֶקֶק מִבֵּיַן רְגֵלָיו** וכן לא יסורו מבניו של יהודה התלמידים. בנוסף לשלטון, שבט יהודה

³⁰⁶⁵ רש"י בפירושו הראשון ורשב"ם. רש"י בפירושו השני כתב שמלמדי התינוקות היו משבט שמעון כדי שהם יתפזרו בארץ, ואילו שבטו של לוי היה מחזר על הגרנות לטומאה.

³⁰⁶⁶ רשב"ם. רש"י: כאשר יהודה ראה שיעקב מקנטר את אחיו הגדולים יותר, הוא התחיל ליוסג לאחריו עד שיעקב קרא לו בדברי ריצוי. תרגום יונתן: אתה הודית על מעשה תמר, ומעין כך פירש הא"ע.

³⁰⁶⁷ אונקלוס. רש"י: מקרא זה התקיים בימי דוד.

³⁰⁶⁸ ספורנו. אונקלוס: כל אחיך ישאלו בשלומך. א"ע: כאשר אתה תנצח את אויביך, אחיך ישתחוו לך.

³⁰⁶⁹ רש"י. רשב"ם הדימוי לגור הוא מכיוון שהגור הוא חזק. ספורנו: עכשיו, למרות שיהודה עוד לא מלך, הרי שהוא גבר באחיו.

³⁰⁷⁰ רשב"ם, וכתב על פירושו של רש"י ושל מפרשים נוספים המפרשים שמדובר על כך שיהודה התעלה מעל מכירתו של יוסף, שאינם מבינים בחילוק הטעמים, שהרי המפסיק הוא לאחר מילת "מטרף", כך שמילת בני מוסב על יהודה, ואילו לפירוש רש"י צריך לקרוא "מטרף בני" ללא הפסק, כאשר הבן המדובר הוא יוסף.

³⁰⁷¹ א"ע. רש"י: הכוונה היא לימי שלמה שכולם היו חיים בשקט ושלווה בזכות שיהודה לא טרף את יוסף והודה במעשה תמר. ספורנו: יעקב אומר שיוסף לא הומת על ידי יהודה מכיוון שיהודה היה כמו אריה שרובץ ולא טורף.

³⁰⁷² רש"י. א"ע: הכוונה היא שעד שהמלכות תגיע ליהודה, לא תסור החשיבות משבט יהודה, כמו שראינו שדגלו היה הדגל הראשון שנשע. ספורנו: כאשר תגיע המלכות אל יהודה, לא יסור אחד מהשבטים ממלכותו אל מלכות אחד השבטים האחרים (כנראה שלפי הספורנו, צריך לומר שהיה זה על תנאי, שהרי ברור שהמלכות נחלקה משבט יהודה בזמן ירבעם, וכנראה שהדבר היה בגלל עונש על חטאו של דוד ולכן אין זה סותר את מה שכתוב) אך עמים אחרים כן יצליחו להכניע את מלכות יהודה, ולא על זה מדבר הפסוק. רמב"ן: המלכות לא תהיה לאף שבט אחר מתוך שבטי ישראל, אך ברור הדבר שמלכי האומות יצליחו להכניע את שבט יהודה ולא על כך מדבר הפסוק. בפסוק זה מוריש יעקב אבינו לשבט יהודה את המלכות. אמנם, ה' מינה למלך את שאול שלא היה משבט יהודה, וזאת מכיוון שבנ"י שאלו להם מלך שלא כהוגן, רצה ה' לתת להם מלך שמלוכתו תעמוד רק באופן זמני, ולכן לא מינה ה' מלך בהתחלה מזרעו של יהודה. שמואל היה לוחם את מלחמות ישראל ומושיע את בני"י, ולא היה ראוי שבנ"י ישאלו מלך בחייו. אולם, אם שאול לא היה חוטא, הייתה לו איזושהי מלוכה קטנה (כנראה שצריך לומר שאין הכוונה למלוכה ממש, אלא לשלטון שהרי המלוכה תהיה בידי שט יהודה) והיה מולך על חלק מהשבטים או שהיה מלך תחת מלך ישראל. המלכים שמלכו על ממלכת ישראל שלא היו משבט יהודה, עברו על דבריהם אלה של יעקב, אך הם סמכו על דבריו של אחיה השילוני שפיצל את המלכות מבית דוד. אולם, כאשר עבר הזמן, ובנ"י המשיכו להמליך עליהם מלכים שלא משבט יהודה, הם נענשו על כך, מכיוון שהם עברו על הפסוק שלא יסור שבט מיהודה, וזה היה גם עונש החשמונאים שנענשו, למרות היותם צדיקים ולמרות שלולי הם הייתה התורה משתכחת, וארבעה מבניו של מתתיהו נפלו בקרב, עד שחז"ל אמרו שכל מי שאומר שהוא מבית חשמונאי הוא עבד, וכל זאת בגלל שהם תפסו לעצמם את המלוכה, למרות שהם לא היו משבט

מעמיד גם נשיאים לעם ישראל (כמו רבן גמליאל), שתפקידם ללמד תורה,³⁰⁷³ **עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹו** השלטון והנשיאות יהיו בידיו של שבט יהודה ולא בידיו של אף שבט אחר, עד שמלך המשיח יבוא. אמנם, ישנן תקופות בעם ישראל שאין אדם מישראל שולט על העם, אך הכוונה היא שכאשר בני ישראל ממנים על עצמם שליט, הוא יהיה משבט יהודה,³⁰⁷⁴ **וְלֹו יִקְהַת עַמִּים לוֹ**, למלך המשיח, ישמעו העמים בעולם. עמי העולם יהיו כפופים למלך המשיח שיבוא משבט יהודה³⁰⁷⁵: **(יֵא) אֶסְרֵי לְגַפְנֵי עִירוֹ** ארצו של שבט יהודה תהיה כל כך משובחת, עד שיהיה אפשר להטעין מהיין שסחטו מגפן אחד, עיר שלם (עיר הוא בן של חמור). כל מטען היין של עיר אחד, ייסחט מגפן אחת,³⁰⁷⁶ **וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו** ומהיין שסוחטים מענף, יהיה אפשר להטעין אתון. יוכלו לסחוט כל כך הרבה יין מענף אחד, עד שיהיה ניתן להטעין אתון ביין זה,³⁰⁷⁷ **כָּבֵס בֵּינָן לְבָשׁוּ** יהיה לשבט יהודה כל כך הרבה יין, עדי שהם יכבסו את בגדיהם עם יין ולא עם מים,³⁰⁷⁸ **וּבְדָם עֲנָבִים סוּתוּ** וכן, סוג בגד שנקרא "סותה", יכבסו שבט יהודה ביין, בגלל שיהיה להם יין לרוב³⁰⁷⁹: **(יב) חֲכָלִילֵי עֵינַיִם מֵיָיִן** עיניהם של אנשי שבט יהודה יהיו אדומות בגלל שהם ישנו הרבה יין,³⁰⁸⁰ **וּלְבָן שְׁנַיִם**

יהודה, וה' העניש אותם מידה כנגד מידה שהעבדים שלהם השתלטו על השלטון שלהם. חטא נוסף של בית חשמונאי מסביר הרמב"ן שהם היו כהנים ולכן היה עליהם להתעסק רק בענייני המלוכה, ולא בעניינים אחרים, כמו השלטון. בסוף דבריו כתב בשם הירושלמי שכאשר ממנים שליט לפי שעה שהוא לא משבט יהודה, אין מושחים אותו בשמן המשחה, כיוון שמושחים שליטים רק כשהם משבט יהודה.

³⁰⁷³ רש"י. א"ע: הכוונה היא לסופר שיושב בין רגלי המלך וכותב את כל מה שהמלך מכתוב לו. רמב"ן: לא יסור משבט יהודה האנשים שיש להם את טבעת המלך כדי לחתום על תקנות המלוכה. ספורנו: מזרעו של יהודה יהיו שופטים שיישבו על כסא ובין רגליהם יהיו סורי הדיינים.

³⁰⁷⁴ רש"י. אונקלוס + רמב"ן. א"ע כתב שיש אומרים שהכוונה היא "עד שיבו מי שלו המלוכה", כאשר הכוונה היא למשיח. וכן כתב שיש מפרשים שהכוונה היא מלשון שליה של ולד, כאשר הכוונה היא לצאצא. (גם פירושו שמדובר על שליל, הכוונה היא לילד, אלא שהשורש הוא אחר). פירוש נוסף שכתב הוא שהכוונה היא עד שיבוא הקץ על המשכן בשילה ודוד יתחיל למלוך. בסוף דבריו פירש שהכוונה היא מלשון הולדה. רש"י: הכוונה היא שהמלכות לא תסור משבט יהודה עד שיבוא רחבעם לחדש את המלוכה בשילה (שהיא קרובה לשכם) ואז יהיו שבטים שלא יקבלו עליהם את מלכות יהודה. הרמב"ן דוחה את פירושו של הא"ע שמדובר על דוד (כאשר הוא אומר שהמלכות תתחיל לאחר חורבן שילה) מכיוון שלא היה מלך לפני כן, ואם כן אין מובן פירוש המילה "עד".

³⁰⁷⁵ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא לאסיפת עמים, אך במשמעות, המשמעות היא אותו הדבר כמו אונקלוס. ספורנו: לפני התגלות המשיח, יהיה שבט יהודה מושל רק על בני ישראל, אך לאחר מכן, כשיתגלה המשיח, שבט יהודה ימשול על עמים נוספים. רש"י: הכוונה היא שהגדולה תהיה לשבט יהודה עד לימי רחבעם, אלא שיעקב לא רצה לפרש את ההגבלה של טוב יהודה, ורק מכלל לאו אתה שומע הן. רמב"ן: הכוונה ב"יקהת עמים", היינו שבירת העמים, שהמשיח ישבור את העמים. כך גם פירש את הנאמר אף אתה הקהה את שינוי שהכוונה היא לשבור את שינוי של הבן הרשע או להחליש אותם.

³⁰⁷⁶ רש"י. אונקלוס: הכוונה היא לימות המשיח, כאשר הגפן הוא משל לישראל, ועירה זו ירושלים, והכוונה היא שהם יבנו את ירושלים. רש"י כתב דרכים נוספות כדי לפרש את הפסוק הזה, שגפן היינו צדיקים, ובני אתוננו היינו שהם לומדים תורה בבית המדרש. ושהם ילבשו בגדים יפים. א"ע: יהיה לשבט יהודה כל כך הרבה יין, עד שלא יהיה אכפת לו אם עיר ייכנס לתוך הכרם שלו כדי לאכול את הענבים. ספורנו: התגלות המשיח תהיה על עיר ואתון ולא על סוס, כיוון שהוא לא יצטרך להילחם הרבה. אות נוספת שמוזכר כאן על המשיח הוא שהוא יקשור את העיר שלו אל עץ גפןץ אות שלישיית שהוא יהיה המשיח היא שהוא יקשור את החמור שלו במקום שנקרא שורק. האות הרביעית למשיח הוא שהוא יוכל לכבס את בגדיו בדם אויביו.

³⁰⁷⁷ רש"י. אונקלוס: הכוונה היא לימות המשיח, ו"בני אתוננו" היינו שהם יבנו את ההיכל, את ביהמ"ק.

³⁰⁷⁸ רש"י. רש"י: במהלך הדריכה בגת, יוצא שהבגדים של הדורים מתלכלכים.

³⁰⁷⁹ רש"י.

³⁰⁸⁰ רש"י. אונקלוס תרגם עיניים בלשון הרים, ורש"י פירש שכוונתו היא שהדימוי להרים היא בגלל שעל ההרים אורים למרחק רב. כמו"כ אונקלוס הוסיף את עניין המעיינות לתרגום. א"ע: חכלילי הכוונה היא שאפשר לראות על עיניו של אדם אם הוא שתה הרבה יין. ובשם רס"ג פירש שהכוונה היא שחכלילי היינו שהעיניים יהיו אדומים יותר מהיין עצמו וכן שהשיניים יהיו לבנים יותר מהחלב עצמו. כמו"כ הסביר הא"ע שהטעם שהשיניים נקראים כן הוא משום שיש שתי מערכות של שיניים (עליונות ותחתונות) והיינו מגזירת שניים. ספורנו: זהו האות החמישי שיעשה המשיח, שיהיה בזמנו שובע שלא כנהג העולם. רמב"ן: הכוונה היא שאנשי שבט יהודה יחלו את עיניהם עם יין במקום עם איפור. הסבר נוסף שכתב הוא שהם יצטרכו לשים כחול על עיניהם מפני שהיין יחשיך את עיניהם.

מחֶלֶב וכן יהיו לאנשי שבט יהודה שיניים לבנות, בגלל שיהיה להם הרבה חלב, כתוצאה מכך שיהיו להם שטחי מרעה טובים³⁰⁸¹: **יִגְזַרְזַרְזוּ לְחֹף יָמִים יִשְׁכְּנוּ** זבולון יישב בסמוך לחוף הים, נחלת שבט זבולון תהיה סמוכה לחוף הים,³⁰⁸² **וְהוּא לְחֹף אֲנִיּוֹת** ועל החוף שבנחלתו של זבולון, יהיו נמלים שבהם יהיו אניות, וכך אנשי השבט יוכלו לצאת ולעסוק במסחר,³⁰⁸³ **וַיִּרְכְּתוּ עַל צִידָן** סוף גבול נחלתו של שבט זבולון יהיה בעיר צידון, עיר שיש בה הרבה סחורה³⁰⁸⁴: **יִשְׁשַׁכֵּר חֲמֹר גָּרָם** יששכר הוא כמו חמור שיש עליו משא כבד, כך גם ליששכר יש משא כבד שלקח על עצמו את עולה של תורה,³⁰⁸⁵ **רִבִּיץ בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים** וכמו שהחמור עובד כל הזמן ואינו נח, וכאשר החמור נח בסופו של דבר, הרי שהוא נח בין העעירות רק מעט כדי להתחזק ומיד חוזר לעבודתו, כך גם יששכר עמל ללא הפסקה בלימוד התורה³⁰⁸⁶: **וַיֵּרָא מִנְּחָה כִּי טוֹב** יששכר ראה שהעונג והשלווה האמיתית הם על ידי עבודת ה',³⁰⁸⁷ **וְאֵת הָאָרֶץ כִּי נַעֲמָה** וכן ראה יששכר שארצו היא ארץ נעימה שמוציאה את פירותיה בקלות, ללא טרחה גדולה, ולכן יש לו זמן לשבת וללמוד תורה,³⁰⁸⁸ **וַיֵּט שְׁכָמוֹ לְסִבְלָא** יששכר הוריד את הכתף שלו (השכם שלו) כדי להעלות עליו את עול התורה, יששכר לקח על עצמו את עול התורה,³⁰⁸⁹ **וַיְהִי לָמָּס עֲבָד** ובכך החליט יששכר שהוא ייתן מס לבני ישראל. המס יהיה בכך שהוא יפסוק להם הלכות, ויחליט מתי לעבר חודשים ושנים, ובאמת בספר דברי הימים כתוב שיששכר הוציא מאתיים (200) ראשי סנהדרין³⁰⁹⁰: **דָּן דָּן יָדִין עֲמֹו** שבט דן יילחם את מלחמות עם ישראל. שבט דן היה הולך מאסף לכל המחנות, וכך היה נלחם נגד כל האויבים שניסו להתקיף את בני ישראל,³⁰⁹¹ **כָּאֶחָד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל** וכך, היה שבט דן נוקם את נקמתם של כל ישראל, למרות שהוא היה רק שבט אחד³⁰⁹²: **יִזְיִי דָן נָחַשׁ עָלֵי דָרְדָר** יהי רצון שבשעת המסעות, כאשר בני ישראל יילכו בדרך, ששבט

³⁰⁸¹ רש"י. רמב"ן: הכוונה היא שאנשי שבט יהודה ילבנו את שיניהם בחלב במקום עם תמרוקים אחרים, בגלל שיהיה להם הרבה חלב.

³⁰⁸² רש"י. א"ע: סדר השבטים הוא לפי סדר לידתם, אלא שזבולון הוקדם ליששכר משום שיששכר קיבל את נחלתו בין נחלת זבולון לנחלת דן. ספורנו: הסיבה שזבולון הוקדם ליששכר היא משום שיששכר עסק בתורה וזבולון במסחר, ויששכר לא היה יכול לעסוק בתורה לפני שהיה מכן לו פרנסתו. לכן, נתנה התורה לכהנים וללויים מתנות כהונה ולווייה, כדי שכל העם יפרנס אותם, וכך הם יוכלו לעסוק בקודש.

³⁰⁸³ רש"י. כלי יקר: מכיון שזבולון יהיה עסוק כל הזמן במסחר, לא תהיה לו מנוחת הנפש, כיוון שהוא לא יהיה במקום אחד עם סחורתו.

³⁰⁸⁴ רש"י + רשב"ם.

³⁰⁸⁵ רש"י. אונקלוס: יששכר עשיר בנכסים. רשב"ם: הכוונה היא שיששכר אינו יוצא לעסוק במסחר, אלא נשאר במקומו כדי לעבוד את האדמה. א"ע: הכוונה היא שיששכר היה כמו חמור גרם, בעל עצם חזקה שקשה לו לזוז והוא רוצה לרבוץ בין המערכות, ולכן, ברגע ששבט יששכר ראה שנחלתו היא טובה ושהיא מוצאת חן בעיניו, הוא התחיל להעלות מיסים למלכים כדי שהוא לא ייצא למלחמה. כלי יקר: כמו שהמשא של החמור קשור אליו ולא נפרד, כך יששכר אינו נפרד מהתורה.

³⁰⁸⁶ רש"י.

³⁰⁸⁷ ספורנו. רש"י ראה שארצו מבורכת, ויש כאן כפילות עם הפסוק הבא.

³⁰⁸⁸ ספורנו.

³⁰⁸⁹ רש"י. בשם אונקלוס כתב שהכוונה היא שיששכר החליט להטות את שכמו כדי לסבול ולכבוש את האויבים ולאחר הכנעת האויבים, העלו האויבים לשבט יששכר מיסים. רשב"ם: הכוונה היא שיששכר נטה את שכמו כדי לסבול את העול של מלכי ישראל.

³⁰⁹⁰ רש"י. ספורנו: עם ישראל היה למס עובד ליששכר, על ידי שפרנסו אותו.

³⁰⁹¹ רשב"ם, ובכך דחה את פירוש רש"י שמדובר על שמשון, וכתב שלא ייתכן שכל דבריו של יעקב יהיו מכוונים כלפי אדם אחד, אלא צריך להיות שמדובר על שבט שלם. אה"ח: בגלל שמשון אמר תמות נפשי עם פלשתים והוא מסר עצמו לכך, הוזכר שמשון למרות שגם משאר השבטים היו שופטים. רמב"ן: שמשון התחיל להושיע את ישראל מידי הפלשתים למרות שרבים וטובים ניסו לעשות זאת לפניו, ולכן הוזכר שמשון.

³⁰⁹² רשב"ם. רמב"ן: הכוונה היא למיוחד בשבטי ישראל, ויעקב משווה את שבט דן לשבט יהודה, כמו ששבט יהודה יגבר על אויביו, כך גם שבט דן יצליח לעשות כן.

דן יהיה כמו נחש שיהרוג את כל האויבים שרוצים להתקיף את ישראל,³⁰⁹³ **שְׁפִיפֵן עָלַי אֶרֶח** (יהי רצון) ששבת דן יהיה כמו שפיפון, שהוא נחש, ויפגע בכל אלה שבאים בדרך (באורח) כדי להרוג את ישראל. יש כאן כפילות עם צלע הפסוק הקודמת,³⁰⁹⁴ **הַנְּשֵׁךְ עֵקְבֵי סוֹס** (יהיה רצון ששבת דן יהיה כמו נחש) שהנחש מכיש את העקבים של הסוס, ו**יִפְּל רֶכְבּוֹ אַחֹר** וכך, על ידי הכשת הסוס, הרוכבים על הסוסים נופלים לפני הנחש³⁰⁹⁵: **(יח) לִישׁוּעָתְךָ לִישׁוּעָה שֶׁתָּבֵא מִמֶּךָ שֶׁבֶט דָּן**,³⁰⁹⁶ **קוֹיָתִי יִקְוֶה אֲנִי מִקּוּוֹה שֶׁהִי יִתֵּן לָהּ (לִישׁוּעָה) לַקְרוֹת (שֶׁשֶׁבֶט דָּן יִגְנוּ עַל עִם יִשְׂרָאֵל)**³⁰⁹⁷: **(יט) גָּד גְּדוּד יִגְדְּנֵנוּ מִשֶׁבֶט גֹּד יַעֲבְרוּ גְדוּדִים רַבִּים שֶׁל חַיִּילִים אֶת נַחַר הַיִּרְדֵּן, כְּדִי לְסַיֵּעַ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַבּוֹשׁ אֶת הָאָרֶץ**,³⁰⁹⁸ **וְהוּא יִגְד עֵקֵב וְכֹל אוֹתָם גְּדוּדִים יַחֲזְרוּ עַל עִקְבוֹתֵיהֶם לְאַחַר הַמִּלְחָמָה, כֹּל חַיִּילֵי שֶׁבֶט גֹּד יַחֲזְרוּ בְשִׁלּוֹם לְנַחֲלָתָם לְאַחַר שִׁיִּימוּ לְהִלָּחֵם וּלְכַבּוֹשׁ אֶת הָאָרֶץ**³⁰⁹⁹: **(כ) מֵאֲשֶׁר שָׁמְנָה לְחַמוֹ אֶרְצוֹ שֶׁל שֶׁבֶט אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה מְאֹד**,³¹⁰⁰ **וְהוּא יִתֵּן מַעֲדָנֵי מֶלֶךְ וּשְׁבֵט אֲשֶׁר יִגְדֵל בְּתַחֲמוּמֵי נַחֲלָתוֹ מַעֲדָנֵי מַלְכִים**³¹⁰¹: **(כא) נִפְתְּלֵי אֵילָה שְׁלַחָה אֲנָשֵׁי שֶׁבֶט נִפְתְּלֵי הֵם גִּיבּוּרִים גְּדוּלִים, וְלִכֵּן הֵם יְכוּלִים לְרוֹץ בַּהֲרִים כְּמוֹ שֶׁאֵילָה יְכוּלָה לְעִשׂוֹת**,³¹⁰² **הַנִּתֵּן אֲמָרֵי שֶׁפָּר וְכֹאשֶׁר הַחַיִּילִים מִשֶׁבֶט נִפְתְּלֵי חוֹזְרִים מִהַמִּלְחָמָה, הֵם מְמַהֲרִים לְבָשֶׁר לְכוּלָם בְּשׁוֹרֹת טוֹבוֹת עַל הַנִּיצָחוֹן**³¹⁰³: **(כב) בֵּן פָּרָת**

³⁰⁹³ רשב"ם.

³⁰⁹⁴ רשב"ם. רש"י: הסיבה ששפיפון נקרא כן היא משום שהוא נושף. ספורנו הבדיל בין נחש שממית בבת אחת הרבה אנשים, כמו שמשון הרג פלשתים רבים, לבין שפיפון שהוא נחש דק, שכמעט ולא נראה, וכך גם משון לא היה גלוי לפלשתים.

³⁰⁹⁵ רשב"ם. רש"י: הסיבה לדימוי לנושך עקבי סוס היא מפני שהנחש אינו נוגע באויב אלא רק מכיש את הסוס עליו הוא רוכב, וכך משון הפיל את שני עמודי הבית בהם היו הפלשתים, והאנשים שעל הגג מתו בלי שנגע בהם.

³⁰⁹⁶ רשב"ם.

³⁰⁹⁷ רשב"ם. רש"י: הכוונה היא לבקשת משון מה' "זכרני נא", שהוא רוצה שה' יושיע אותו. א"ע: בגלל שהוא נושך את עקבי הסוס, על הנחש לפחד מפני מי שרוכב על הסוס. בשם ר' שמואל הנגיד פירש הא"ע שיעקב הוא שאמר שהוא מצפה לישועת ה' לאחר שראה בנבואה ששבת דן משול לנחש. רמב"ן: היה צורך מיוחד לבקש ישועה מה' על משון משום שני דברים: א. משום שמשון הוא שנפל בידי אויביו והוא היחיד מבין השופטים שנפלו בידי האויבים. ב. לאחר משון פסקו השופטים, והיה צריך שעם ישראל יושע ללא שופטים.

³⁰⁹⁸ רש"י. א"ע: על שבת ג' יהיה גדוד והוא ינצח את אותו הגדוד. רשב"ם: בנ"י יתאגדו עם שבת ג' בשעה שהם ייצאו להילחם את המלחמות ויכבשו את הארץ. ספורנו: שבת ג' יגוד, יכרות את הסוסים ואת הרוכבים עליהם.

³⁰⁹⁹ רש"י. רשב"ם: זבט ג' יחזרו אחרונים מהמלחמה, כיוון שהם ישמרו ששאר השבטים יגיעו אל ביתם בשלום. רמב"ן: שבת ג' ירדוף אחרי גדודי האויב עד שהם יחזרו על עקבותיהם. בסוף דבריו כתב הרמב"ן שהתורה רומזת כאן למלחמת יפתח, כמו שלפני כן היא רמזה למלחמת משון. ספורנו: שבת ג' יכרות את העקבות של האויבים שלהם, מכיוון שהם יתפסו אותם מאחורה.

³¹⁰⁰ אונקלוס. רש"י: הכוונה היא שהמאכלים שבאים מנחלתו של שבת אשר הם שמנים, ושיש בהם הרבה זיתים. א"ע: המ' בא לומר שמארצו של אשר יבואו תפנוקי המלכים האלה. אוה"ח: המ' בא לומר שבזכותו של אשר, הוא זכה לדברים האלה.

³¹⁰¹ אונקלוס. רשב"ם: הכוונה היא למס שהיו מעלים אנשי שבת אשר למלכים, ומס זה היה השמן המיוחד שהפיקו מהזיתים שגדלו בתחום נחלתם.

³¹⁰² רשב"ם. רש"י: הכוונה היא שארצו של נפתלי יכולה לגדל פירות במהירות כמו שאילה רצה מהר, והכוונה היא לבקעת גינוסר.

³¹⁰³ רשב"ם. אונקלוס: על הפירות הגדלים בנחלתו של שבת נפתלי, יהללו ויברכו את ה'. רש"י כתב בתחילה את פירושו של אונקלוס ולאחר מכן כתב שהכוונה כאן היא למלחמת סיסרא, שעל ידי שבת נפתלי, הגיעו דבריה וברק למצב בו היו יכולים לומר שירה. רמב"ן: מדובר כאן על נמשל, שהמלכים היו שולחים זה לזה אילים כדי שבאמצעותם יהיה ניתן להודיע אחד לשני הודעות, והנמשל הוא שמנפתלי תבוא כל בשורה טובה לעם ישראל, כמו שהאילים משמשים להעברת בשורות. כלי יקר: אמרי שפר הם דברי התורה, והברכה היא שאנשי שבת נפתלי יהיו כל הזמן חביבים, כמו שהתורה עדיין חביבה ואינם מאבדים מחביבותם לאורך הזמן. א"ע: הכוונה היא שכמו שנותנים אילה למישהו לשם מתנה והמקבל אומר דברי תודה.

יוסף יוסף הוא בן חן, יש ליוסף הרבה מאוד חן,³¹⁰⁴ בן פֶּרֶת עָלַי עֵינַי הַחַן שֶׁל יוֹסֵף נְטוּי עַל כָּל מִי שֶׁרוּאָה אוֹתוֹ (את יוסף),³¹⁰⁵ בְּנוֹת צַעֲדָה עָלַי שׁוֹר כָּל אַחַת מֵהַבְּנוֹת צַעֲדָה עַל הַחוּמָה כְּדִי לִרְאוֹת אֶת יוֹסֵף, בְּגַלְל יוֹפִי³¹⁰⁶: (כג) וַיִּמְרָרְהוּ אַחֵיו שֶׁל יוֹסֵף וּפּוֹטִיפָר מִירְרוּ אֶת חַיָּיו שֶׁל יוֹסֵף,³¹⁰⁷ וַרְבּוּ אַחֵיו שֶׁל יוֹסֵף רַבּוֹ אִיתוֹ,³¹⁰⁸ וַיִּשְׁטְמֵהוּ בְּעַלְי חַצִּים הָאֲחִים שֶׁהָיוּ אֲמוּרִים לַחֲלוֹק אִיתוֹ נַחֲלָה (אַחֵיו שֶׁל יוֹסֵף) שֶׁנָּאוּ אוֹתוֹ³¹⁰⁹: (כד) וַיִּתְּשֵׁב בְּאֵיתָן קֶשֶׁתוֹ אֶךְ חוּזְקוֹ שֶׁל ה' הָיָה לְיוֹסֵף לְקֶשֶׁת וּלְבִיטְחוֹן, וְה' גָּרַם שֶׁהַנְּבוֹאוֹת שֶׁנִּיבְּאוּ עַל אַחֵיו הַתְּקִימוּ בּוֹ,³¹¹⁰ וַיִּפְּאֹז זְרַעֵי יָדָיו וְנִיתָן עַל יָדָיו שֶׁל יוֹסֵף זֶה, כְּאִשֶׁר הַכוּוֹנָה הִיא לְנִתְיִנֵּת הַטְּבַעַת שֶׁל פְּרַעָה אֶל יוֹסֵף,³¹¹¹ מִיָּדֵי אֲבִיר יַעֲקֹב דָּבַר זֶה, שֶׁל מִינּוּי יוֹסֵף לְהִיּוֹת מִשְׁנֵה לְמַלְךְ, הָיָה מִיָּדָיו שֶׁל אֱלֹקֵי יַעֲקֹב, הָיָה מִיָּדָיו שֶׁל ה',³¹¹² מִשֵּׁם רַעָה אֲבִן יִשְׂרָאֵל וּבְדַבְרֵי ה', יוֹסֵף כִּלְכַל אֵב וּבְנִיּוֹ, יוֹסֵף כִּלְכַל אֶת יַעֲקֹב וּבְנָיו בְּגַלְל רְצוֹנוֹ שֶׁל ה'³¹¹³: (כה) מֵאֵל אֲבִיךָ מֵהָאֵל שֶׁל אֲבִיךָ, מֵה', הָיָה לְךָ יוֹסֵף דָּבַר זֶה שֶׁהַתְּמַנִּית לְהִיּוֹת הַמִּשְׁנֵה לְמַלְךְ,³¹¹⁴ וַיַּעֲזֹרְךָ וְה' יַעֲזֹר לְךָ,³¹¹⁵ וְאֵת שְׂדֵי וּבְמִשְׁךְ הַזְּמַן שֶׁהֵייתָ (יוֹסֵף) בְּמִצְרַיִם, הָיָה לְיָבֶךְ עִם ה', וְלִכְן לֹא חֲטָאתָ עִם אֶשֶׁת פּוֹטִיפָר,³¹¹⁶ וַיִּבְרַכְךָ וְלִכְן, ה' בְּעַצְמוֹ יִבְרַךְ אוֹתְךָ בְּבִרְכוֹת הַבָּאוֹת: (1³¹¹⁷ בְּרִכַּת שְׁמַיִם מַעַל

³¹⁰⁴ רש"י. ספורנו: יוסף הוא כמו גפן שבאים לחסות בצילו, כך יוסף כלכל את יעקב ומשפחתו כשהיו במצרים.
³¹⁰⁵ רש"י. רשב"ם: יוסף גדל, ובצלע השני של הפסוק מבואר על מה הוא גודל, על עין, שמסתכלים עליו למעלה מהעין בגלל קומתו ויופיו. ספורנו: הגפן שאליו מדומה יוסף הוא כמו גפן שנמצא בסמוך למעיין, שהיא פורה ומגדלת בנות. רמב"ן: יוסף הוא בן כמו שהפארות, הענפים של האילן ששתולים על מים שאינם מכזבים והענפים עולים למעלה עד לשמים, כך יוסף פרנס וכלכל את משפחתו.

³¹⁰⁶ רש"י. לפי פירוש זה, זור הוא מלשון חומה. בפירושו השני כתב ששור הינו מלשון ראייה, והבנות, כדי לראות את יוסף היו צועדות ורואות אותו. ספורנו: בהתחלה לא היה ידוע על הגפן שהייתה מעבר אחד של החומה (הנמשל הוא שיעקב לא ידע שיוסף עדיין חי) ורק לאחר מכן, הגפן התעלה מעל החומה. אונקלוס: שני שבטים ייצאו מיוסף, הכוונה היא שאפרים ומנשה יקבלו נחלה כמו שאר בניו של יעקב, ופורת היינו מלשון לפרות, והסיבה שיעקב השתמש בלשון בנות היא מכיוון שהכוונה היא לבנות צלפחד. רש"י כתב מדרש נוסף שבשעה שעשיו בא אל יעקב, הלך יוסף לפני רחל כדי שעשיו לא ייתן את עיניו ברחל, ועל כך אומר יעקב שיוסף הגדיל את עצמו מעליו, וברך אותו שלא ישלוט בו עין הרע. גם הא"ע פירש שפורת היינו מלשון פריון, ושיוסף הוליד תולדות עד שהם עברו למעלה מהחומה. רמב"ן: בדבריו אלה הזכיר יעקב גם את מנשה וגם את אפרים, אחד בלשון פארות ואחד בלשון בנות, אלא שלא רצה להזכירם במפורש, היות והוא כבר אמר את כל שנים עשר השבטים. משה הזכיר במפורש את אפרים ומנשה, כיוון שלא הזכיר בדבריו את שבט שמעון.

³¹⁰⁷ רש"י. רשב"ם: השנאה הייתה מטעם אשת פוטיפאר וחברותיה שמתוך שנתנו עיניהם ביוסף, הם הגיעו לכך שהם השליכו את יוסף לבית האסורים. א"ע: עשו את יוסף מעין מעגל שנמצא בתוך מטרה, ולאחר מכן בעלי החיצים ירו בו.

³¹⁰⁸ רש"י. רשב"ם: הכוונה גם כאן היא לחיצים ויש כפילות בפסוק.

³¹⁰⁹ אונקלוס. רש"י: אנשים שלשונם כמו חץ. ספורנו: שנאו את יוסף בעלי לשון הרע כמו שר המשקים ומצרים אחרים. א"ע: לפני שמררוהו, לפני שהפכו את יוסף למעין מטרה, שנאו אותו בעלי החיצים, ולכן הם הפכו אותו להיות מטרה.

³¹¹⁰ אונקלוס. רש"י בשם חז"ל: הכוונה היא שיוסף לא נכשל בעבירה עם אשת פוטיפאר. רשב"ם: קשתו של יוסף היתה חזקה יותר מקשתם של בעלי החיצים, ולכן הוא יצא ומלך על המצרים, ובכך כאילו השפיל את כל אותם מצרים ששנאו אותו.

³¹¹¹ רש"י. בשם חז"ל כתב שהכוונה היא שהזרע כבר יצא מבין אצבעותיו. רשב"ם: נכפפו זרועות ידיו של יוסף כדי לירות בקשת. א"ע: הכוונה היא ללשון התחזקות.

³¹¹² רש"י. בשם חז"ל כתב שהכוונה היא שנראתה ליוסף דמות דיוקנו של אביו, ולכן הוא לא חטא באשת

פוטיפאר.

³¹¹³ אונקלוס ורש"י. ספורנו: ה' הוא הרועה את אבן ישראל ומשגיח לראות אם יוצאים מהם אבנים טובות או לא.

³¹¹⁴ רש"י. א"ע: בשם רס"ג: הכוונה כאן היא שאת הברכות שיעקב יברך בהם את יוסף (בפסוק הבא) מבקש יעקב מאת ה' לקיימם. הרמב"ן פירש עפ"י הסוד, וכתב שבגלל זה השתמש יעקב דווקא בשם מאל אביו, כדי לומר שהכוונה היא לדרך התגלות ה' אליו ולא לאברהם ויצחק.

³¹¹⁵ רש"י.

³¹¹⁶ רש"י. א"ע: צלע זה הוא כפל הצלע הקודם, שכל זה קרה ליוסף בזכות ה'.

³¹¹⁷ ספורנו: ולא ע"י אמצעי בניגוד לברכת אפרים ומנשה שהייתה ע"י מלאך.

הברכה שירד טל מהשמים,³¹¹⁸ **בְּרִכַּת תְּהוֹם רִבְעַת תְּחַת** וכן, ברכה שמי התהום שנמצאים מתחת לארץ יועילו לך,³¹¹⁹ (3) **בְּרִכַּת שְׂדֵים וְרָחַם** וכן ברכה של אבא ואמא, ברכה שצאצאיך יוכלו להיות אבות ואמהות על ידי שיולידו צאצאים³¹²⁰: (כו) **בְּרִכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרִכַּת הוֹרֵי הַבְּרִכּוֹת** בהן בריך ה' את אביך (אותי, יעקב) התגברו יותר מהברכות בהן ה' בריך את הורי: אברהם ויצחק,³¹²¹ **עַד תֵּאָוֹת גְּבַעַת עוֹלָם** הסיבה שאני (יעקב) אומר שהברכה שה' בריך אותי היא גדולה יותר מהברכה בה בריך את הורי היא משום שה' בריך אותי בנחלה שמגיעה עד לקצה הגבעות בעולם. ה' אמר לי שאני אפרוץ ימה וקדמה וצפונה ונגבה, ומשמע שהפריצה תהיה ללא גבולות, ואילו לאברהם וליצחק אמר ה' שהם יקבלו את ארץ ישראל, אך ה' הגביל את גבול נחלתם,³¹²² **תִּהְיֶינָה לְרֵאשִׁי יוֹסֵף** כל הברכות בהן בריך אותי ה' יבואו על ראשו של יוסף,³¹²³ **וְלִקְדָּד נְזִיר אֶחָיו** וכן יבואו הברכות על ראשו של מי שפרש מאחיו, מי שאחיו מכרוהו, כאשר גם כאן הכוונה היא ליוסף ויש כפילות של צלעות הפסוק³¹²⁴: (כז) **בְּנִימִין זָאב יִטְרֹף בְּנִימִין** יהיה גיבור כמו זאב,³¹²⁵ **בְּבֹקֶר יֵאָבֵל עַד בְּבֹקֶר**, יאכל בנימין את הביזה שהוא יבזוז מאויביו,³¹²⁶ **וְלְעֶרֶב יִחַלֵּק שְׁלָל** ובערב יחלק שבט בנימין את השלל לשאר בניו³¹²⁷: (כח) **כָּל אֱלֹהֵי שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר** בני יעקב שנמנו כאן הם שנים עשר (12) השבטים הם שנקראים "שבטים" דהיינו, ששמים היה על החושן ועל האפוד של הכהן הגדול, ושעמדו במעמד הברכה והקללה שבהר גריזים והר עיבל (כפי שנראה בעז"ה בספר דברים ובספר יהושע). אפרים ומנשה נקראו שבטים רק לעניין קבלת נחלה בארץ, ולא לשאר הדברים שמנינו,³¹²⁸ **זֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם** אלה הם הדברים שיעקב אמר לכל אחד מבניו (הדברים שנאמרו לעיל),³¹²⁹ **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם** לאחר שיעקב אמר את כל הדברים האלה לבניו, הוא גם בריך אותם, אלא שתוכן הברכה לא נכתב כאן,³¹³⁰ **אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרַכְתּוּ בִּרְךָ אוֹתָם** את כל אחד מבניו בריך יעקב בברכה

³¹¹⁸ אונקלוס. ספורנו: שה' ימלא את ימין.

³¹¹⁹ אונקלוס. ספורנו: שה' ייתן לך מזונות וכל טוב.

³¹²⁰ רש"י. רשב"ם: הברכה היא שהשדיים לא יצטמקו, וכך יהיה לתינוקות מה לאכול, וגם בתוך הרחם לא ימותו תינוקות.

³¹²¹ רש"י. א"ע: יעקב אומר שהברכות שבהם הוא בריך את יוסף יצטרפו לברכות בהם בריך ה' את אברהם ויצחק, וכך ייצא שיוסף יהיה נשכר מכל הברכות כולם יחד.

³¹²² רש"י. לפי רש"י תאוות היינו מלשון קצה. לפי הא"ע הכוונה היא שהברכות שבהם בריך ה' את יעקב והוריו יעלו למעלה. בשם אונקלוס כתב רש"י שהכוונה היא לברכות בהם בריך יצחק את יעקב, שאימו של יעקב, רבקה, חמדה את אותם הברכות.

³¹²³ רש"י. רש"י. ספורנו: בשעה שיוסף הופרש מאחיו, התגלה שהוא הראוי למלוכה על ידי התנהגותו. רשב"ם: הכוונה בנזיר אחיו היינו שהוא מלך על אחיו.

³¹²⁵ א"ע. רש"י: הכוונה היא שבנימין יהיו חטפנים, שיצטרכו לחטוף כל אחד את אשתו לאחר מעשה פילגש בגבעה. אונקלוס: הכוונה היא שבית המקדש נבנה שנחלתו של בנימין ובתחום נחלתו מחלקים הכהנים את בשר הקדשים והתרומות והמעשרות.

³¹²⁶ א"ע. רש"י: הכוונה היא לזמנו של שאול שהוא עמד בבוקר, בתחילת המלוכה של ישראל, והוא היה משבט בנימין.

³¹²⁷ א"ע. רש"י: גם לאחר שתשקע שמשם של ישראל, שנבוכנצר יגלה את בני ישראל, יעמדו מרדכי ואסתר משבט בנימין, ויחלקו את השלל, ביתו של המן.

³¹²⁸ ספורנו. אוה"ח: גם אפרים ומנשה נמנו כחלק מהשבטים, אך שמעון ולוי נמנו כאן כאחד.

³¹²⁹ אונקלוס.

³¹³⁰ א"ע בפסוק א' וכן פירש כאן ספורנו. רש"י: למרות שאת חלק מהשבטים יעקב קינטר, הרי שבסופו של דבר הוא כלל את כולם בברכה, ונתן לכל אחד את הברכות שהוא נתן באופן פרטי לכל אחד מבניו (נתן לכולם את גבורת הארי של יהודה וכו'). כמו"כ כתב רש"י שהכוונה בברכה היא שלכל אחד מבניו אמר יעקב את הברכה העתידה לבא עליו, וכן כתב הרשב"ם. אוה"ח: הסיבה שגם לראובן שמעון ולוי נחשב הדבר לברכה היא מכיוון

המתאימה והנצרכת לו³¹³¹: (כט) וַיֵּצֵא אוֹתָם יַעֲקֹב צִוּוּה אֶת כָּל בְּנָיו, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם כֹּךְ אָמַר יַעֲקֹב לְבָנָיו בשעה שהוא ציווה אותם (אמנם יעקב השביע את יוסף להוליך אותו לקבורה בארץ כנען, אך עכשיו ציווה יעקב את כל בניו ללכת יחד עם יוסף כדי לקבור אותו בארץ כנען): אֲנִי נֹאֲסָף אֶל עַמִּי אֲנִי (יעקב) הוֹלֵךְ לְמוֹת בְּקִרְוֹב, קָבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי תִּקְבְּרוּ (בני יעקב) אותי (את יעקב) יחד עם אבותי, אֶל הַמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה עֶפְרָוִן הַחֲתִי (תקברו אותי) במערה הנמצאת בשדה אותו קנה אברהם מעפרון החיתי³¹³⁶: (ל) בַּמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מְמָרָא בְּאַרְץ כְּנָעַן (יעקב אומר לבניו לקבור אותו) במערה שנמצאת בו, ומערת המכפלה נקראת כך על שם שיש בה מערה בתוך מערה) שנמצא לפני המקום שנקרא ממרא שבארץ כנען, אֲשֶׁר קָנָה אֲבֹרָהֶם אֶת הַשָּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרָוִן הַחֲתִי לְאַחֲזֵת קֶבֶר זֶהוּ הַמְּקוֹם אוֹתוֹ קָנָה סָבִי אֲבֹרָהֶם מֵעֶפְרָוִן הַחֲתִי כִּדִּי שִׁישְׁמֵשׁ לוֹ לְחֻלְקַת קֶבֶר, ולכן לא ניתן לערער על כך שמותר לנו לקבור שם את מתינו³¹³⁷: (לא) שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אֲבֹרָהֶם וְאֵת שָׂרָה אֲשֶׁתוֹ בְּמַעְרָה זוֹ קָבְרוּ אֶת אֲבֹרָהֶם וְאֵת שָׂרָה אֲשֶׁתוֹ, וְשָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יַצְחָק וְאֵת רַבֵּקָה אֲשֶׁתוֹ וְכֵן קָבְרוּ בְּמַעְרָה זוֹ אֶת יַצְחָק וְאֵת אֲשֶׁתוֹ רַבֵּקָה,³¹³⁹ וְשָׁמָּה קָבְרָתִי אֵת לָאָה וּבְמַעְרָה זוֹ קָבְרָתִי אֵת לָאָה אֲשֶׁתִּי³¹⁴⁰: (לב) מִקְנֵה הַשָּׂדֵה וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת קִנִּיךְ הַשָּׂדֵה (שבו הייתה מערת המכפלה) והמערה שהייתה בתוך השדה נעשה מאת בני חת. אֲבֹרָהֶם קָנָה אֶת הַשָּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרָוִן שֶׁהִיא מִבְּנֵי חֵת³¹⁴¹: (לג) וַיְכַל יַעֲקֹב לְצִוּוֹת אֶת בְּנָיו יַעֲקֹב סִיִּים לְצִוּוֹת אֶת בְּנָיו לְקַבֵּר אוֹתוֹ בְּאַרְץ כְּנָעַן, וַיֹּאסֶף רְגֵלְיוֹ אֶל הַמַּטָּה יַעֲקֹב הֵעֵלָה אֶת רַגְלָיו עַל הַמִּיטָה (שהרי עד עכשיו הוא ישב), וַיָּגֹעַ יַעֲקֹב גּוֹעַ, דְּהֵיִינוּ, שֶׁהִנְשָׁמָה שְׁלוֹ יֵצֵא מֵהַגּוֹף בְּרַגַע אֶחָד לֹא עֵיכּוֹב,³¹⁴⁴ וַיֹּאסֶף אֶל עַמִּיו יַעֲקֹב נֹאסָף אֶל עַמִּיו, יַעֲקֹב מֵת³¹⁴⁵:

שגם הדברים הקשים של יעקב אליהם היא הברכה: העבודה עתידה לחזור את הבכורות, ושמעון ולוי יועילו הרבה לעם ישראל על ידי שהם ילמדו תורה בישראל.
³¹³¹ א"ע.
³¹³² אונקלוס.
³¹³³ א"ע. רמב"ן: הסיבה שיעקב ציווה את כל בניו היא מכיוון שהוא חשב שיכול להיות שפרעה לא ייתן ליוסף לצאת ממצרים, ולכן אמר לכל בניו שהם יעלו ממצרים.
³¹³⁴ רש"י, וכתב שהסיבה שהמיתה נקראה אסיפה היא בגלל שהנשמה של האדם נאספת למקומה.
³¹³⁵ רש"י. רמב"ן: ייתכן שהמקרא הוא מקרא חסר וכוונתו של יעקב היא שישאו אותו אל אבותיו אל המערה, וכן לא צריך לפרש כרש"י שפירוש המילה "אל" היא "עם".
³¹³⁶ כך משמע מהפסוק הבא שזוהי הכוונה בשדה עפרון החיתי.
³¹³⁷ רשב"ם. ספורנו כתב שהחשש לערעור נבע מכך שבמשך שנים רבות היו בני ישראל במצרים.
³¹³⁸ אונקלוס. אה"ח: יעקב בא בדברים אלה למעט את השייכות שהיה לעפרון במערה.
³¹³⁹ אונקלוס. אה"ח: בא למעט בדברים אלה את ישמעאל. רמב"ן: הסיבה שיעקב לא אמר שהוא עצמו קבר את יצחק שם יחד עם עשיו, היא בגלל שיעקב לא רצה להזכיר עכשיו את עשיו כלל, וכן בגלל שיעקב לא רצה להאריך בדברים לספר מי בדיוק קבר את רבקה, שהרי הוא עצמו לא היה בקבורת רבקה.
³¹⁴⁰ אונקלוס. אה"ח: בא למעט את עשיו מחלקו במערה.
³¹⁴¹ אונקלוס. אה"ח: פסוק זה בא לומר שלבני חת לא היה דין של בר מצרא.
³¹⁴² אונקלוס.
³¹⁴³ רש"י ורשב"ם.
³¹⁴⁴ עיין בבאורנו בפרק כה' פס' ח'.
³¹⁴⁵ כך משמע לכאורה מהפסוק, אלא שחז"ל כתבו וכן כתב רש"י כאן שיעקב אבינו לא מת ולמדו זאת מכך שלא נאמר אצלו מיתה. רמב"ן הקשה על דברים אלה, שהרי יעקב עצמו אמר שהוא הולך למות, וכן כתוב שהאחים ראו שיעקב מת. על דברי יעקב עצמו כתב הרמב"ן שניתן להסביר בשני אופנים: א. יעקב לא ידע מה הולך להיות בעתיד. ב. יעקב לא רצה לתת כבוד לשמו. בהסבר דברי האחים כתב הרמב"ן שני הסברים גם כן: א. להם נחשב יעקב כמת. ב. האחים לא ידעו מה בדיוק קרה ליעקב. בהסבר המדרש כתב הרמב"ן שהכוונה

בראשית פרק נ

(א) וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל פְּנֵי אָבִיו לְאַחַר שִׁיעָקֵב מֵת, יוֹסֵף נָפַל עַל פְּנֵי שֵׁל יַעֲקֹב אָבִיו,³¹⁴⁶ וַיִּבְכֶּה עָלָיו בְּשַׁעַת שְׁיוֹסֵף נָפַל עַל פְּנֵי אָבִיו, הוּא בִּכְה,³¹⁴⁷ וַיִּשָּׂק לֹא וְלֵאחֵר מִכֹּן יוֹסֵף נִשָּׂק לְאַבְיו³¹⁴⁸: (ב) וַיִּצַּו יוֹסֵף אֶת עֲבָדָיו אֶת הָרֹפְאִים לְחַנֹּט אֶת אָבִיו יוֹסֵף צִוּוּה רופאים שֶׁהיו עֲבָדָיו לְחַנֹּט אֶת יַעֲקֹב. הַחֲנִיטָה הִיא לַעֲשׂוֹת מַעֲיִן מִרְקַחַת שֶׁל בְּשָׂמִים כְּדִי לְשִׁים עַל הַמֵּת, וְכֵן הִיו עוֹשִׂים בְּמִצְרַיִם לְאַנְשֵׁים מְכֻוּבָדִים שְׁמֹתוֹ,³¹⁴⁹ וַיִּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת יִשְׂרָאֵל רופאי מצרים חֲנֹטוּ אֶת יַעֲקֹב³¹⁵⁰: (ג) וַיִּמְלְאוּ לֹא אַרְבָּעִים יוֹם הַסְּתִימוֹ אַרְבַּעִים (40) הַיָּמִים שֶׁבָּהֶם חֲנֹטוּ רופאי מצרים אֶת יַעֲקֹב,³¹⁵¹ כִּי כֵן יִמְלְאוּ יָמֵי הַחֲנִיטִים (הַסִּיבָה שֶׁחֲנֹטוּ אֶת יַעֲקֹב בְּמִשָּׁךְ אַרְבַּעִים יוֹם הִיא) מְכִיוּוֹן שְׂכָדֵי לְחַנֹּט אָדָם, יֵשׁ לַעֲשׂוֹת זֹאת בְּמִשָּׁךְ אַרְבַּעִים (40) יָמִים, וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם הַמִּצְרַיִם הַתְּאֵבְלוּ עַל יַעֲקֹב בְּמִשָּׁךְ שִׁבְעִים (70) יוֹם: אַרְבַּעִים (40) יוֹם שֶׁבָּהֶם חֲנֹטוּ אֶת יַעֲקֹב וְעוֹד שְׁלוֹשִׁים (30) יוֹם שֶׁבָּהֶם הַתְּאֵבְלוּ עַל יַעֲקֹב³¹⁵²: (ד) וַיַּעֲבְרוּ יָמֵי בְּכִיתוֹ לְאַחֵר שֶׁעָבְרוּ שִׁבְעִים (70) יָמֵי הָאֵבֶל עַל יַעֲקֹב,³¹⁵³ וַיִּדְבֵר יוֹסֵף אֶל בֵּית פְּרַעֲזָה (לְאַחֵר שֶׁהַסְּתִימוֹ שִׁבְעִים יָמֵי הָאֵבֶל עַל יַעֲקֹב) יוֹסֵף דִּבֶּר עִם אֲנָשֵׁי בֵיתוֹ שֶׁל פְּרַעֲזָה. (הַסִּיבָה שִׁיוֹסֵף לֹא דִבֵּר יִשְׂרָאוֹת עִם פְּרַעֲזָה הִיא מִפְּנֵי שֶׁאֵין לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ בְּלִבּוֹשׁ שֵׁק, וְיוֹסֵף לְבַשׁ בְּגָדֵי אֲבָלוֹת),³¹⁵⁴ לֵאמֹר כֵּךְ אָמַר יוֹסֵף לְאַנְשֵׁי בֵיתוֹ שֶׁל פְּרַעֲזָה: אִם נָא מְצַאֲתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ נָא בְּאַזְנֵי פְּרַעֲזָה אִם אֲנִי מוֹצֵא חֵן בְּעֵינֵיכֶם, תֹּאמְרוּ עִכְשָׁיו לְפָנֵי פְּרַעֲזָה אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים,³¹⁵⁵ לֵאמֹר כֵּךְ תֹּאמְרוּ לְפְרַעֲזָה: (ו) אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי יַעֲקֹב אָבִי הִשְׁבִּיעַ אֹתִי (וְיוֹסֵף), לֵאמֹר כֵּךְ אָמַר לִי אָבִי בְּשַׁעַת שֶׁהוּא הִשְׁבִּיעַ אֹתִי: הֲנִי אֲנֹכִי מֵת אֲנִי (יַעֲקֹב) הוֹלֵךְ לְמוֹת,³¹⁵⁶ בְּקִבְרֵי אֲשֶׁר כָּרַיתִי לִי בְּאַרְצָא כְּנַעַן בְּקִבּוּר שֶׁהִכַּנְתִּי לַעֲצָמֵי בְּאַרְצָא כְּנַעַן,³¹⁵⁷ שְׁמָה תִקְבְּרֵנִי שֵׁם (בְּקִבּוּר שֶׁהִכַּנְתִּי בְּאַרְצָא כְּנַעַן) אֶתָּה (וְיוֹסֵף) תִּקְבֹּר אֹתִי, וְעַתָּה וְעַכְשָׁיו, מֵאַחֵר שֶׁאָבִי הִשְׁבִּיעַ אֹתִי לְקַבֹּר אֹתוֹ בְּאַרְצָא כְּנַעַן,³¹⁵⁸ אֶעֱלֶה נָא וְאֶקְבְּרָה אֶת אָבִי וְאֶשׁוּבָה וְעַתָּה וְעַכְשָׁיו.

היא שנפשות הצדיקים צרות בצרור החיים, והנשמה לובשת לבוש אחר שאינה נפשטת ממנה. אוה"ח הסביר את דברי חז"ל שהכוונה היא שלא על יעקב נאמר שאין שלטון ביום המוות, שהרי יעקב היה יכול לשלוט על עצמו שלא למות עד שהוא סיים לצוות את בניו על ענין קבורתו.

³¹⁴⁶ אונקלוס.

³¹⁴⁷ אונקלוס.

³¹⁴⁸ אונקלוס. אוה"ח התורה באה לרמז כאן שרק ליעקב ראוי לשיק כיוון שהוא לא מת, אך למת אחר אסור

לנשק.

³¹⁴⁹ רש"י + אוה"ח. א"ע: הכוונה היה למעין מרקחת שהיו מכינים ממנו אבקה ומפזרים על גוף המת.

³¹⁵⁰ אונקלוס. אוה"ח התורה מדגישה כאן שהרופאים עשו זאת משום כבודו של יעקב, או כדי שלא יטעו בו ויחשבו שהוא לא מת. בהסבר הדבר שהרי הצדיקים לא מתים, וא"כ מדוע ציווה יוסף לחנוט את יעקב, כתב אוה"ח שייתכן לומר שהיה זה רק לאחר שעמדו ישראל על הר סיני ופסקה זוהמתן, או שיוסף לא ידע על כך. ספורנו: הרופאים עשו זאת מהיותו ישראל, מתוך כבוד שלהם אל יעקב, ולא רק בגלל הציווי של יוסף.

³¹⁵¹ רש"י.

³¹⁵² רש"י, וכתב שהסיבה שהתאבלו על יעקב היא משום שבירדיתו למצרים, הסתיים הרעב.

³¹⁵³ אונקלוס.

³¹⁵⁴ ספורנו.

³¹⁵⁵ אונקלוס. אוה"ח: יוסף ביקש מבני ביתו של פרעה שגם הם ינסו לשכנע את פרעה להסכים לדבר.

³¹⁵⁶ אונקלוס.

³¹⁵⁷ אונקלוס. רש"י: כריתי מלשון חפרתי. שני פירושים נוספים שכתב רש"י הם מלשון קניין ומלשון כרי, שיעקב

אסף את כל הכסף והזהב שקיבל מלבן ונתן אותם לעשיו בשביל חלקו במערת המכפלה.

³¹⁵⁸ אונקלוס.

אני (יוסף) אעלה עכשיו לארץ כנען, אקבור שם את אבי, ולאחר מכן אחזור לארץ מצרים³¹⁵⁹: (ו) וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ פְּרַעַה אִמֶּר לְיוֹסֵף (על ידי אנשי ביתו): עֲלֵה תַעֲלֶה לְאַרְץ כְּנַעַן, וְקַבֵּר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעַךָ וּתְקַבֵּר בְּאַרְץ כְּנַעַן אֶת אֲבִיךָ כְּמוֹ שֶׁהוּא הִשְׁבִּיעַ אוֹתְךָ לַעֲשׂוֹת³¹⁶⁰: (ז) וַיַּעַל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת אָבִיו יוֹסֵף עִלָּה מִמִּצְרַיִם לְאַרְץ כְּנַעַן כְּדִי לְקַבֵּר אֶת אָבִיו, וַיַּעַל אֹתוֹ כָּל עַבְדֵי פְּרַעֲהַ יַחַד עִם יוֹסֵף, עָלוּ לְאַרְץ כְּנַעַן כֹּל עַבְדָיו שֶׁל פְּרַעֲהַ,³¹⁶¹ זְקֵנֵי בֵּיתוֹ וְכֹן עָלוּ עִם יוֹסֵף לְאַרְץ כְּנַעַן כֹּל זְקֵנֵי בֵּיתוֹ שֶׁל פְּרַעֲהַ,³¹⁶² וְכֹל זְקֵנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם וְכֹן עָלוּ עִם יוֹסֵף לְאַרְץ כְּנַעַן כֹּל זְקֵנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם³¹⁶³: (ח) וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאָחָיו וּבֵית אָבִיו וְכֹן עָלוּ יַחַד עִם יוֹסֵף, כֹּל מִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אַחִיו וּמִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל אָבִיו, רַק טַפָּם וַיִּצְאָנָם וּבְקָרָם עֲזִיבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן (כֹּל צֶאֱצְאָיו וּמִשְׁפַּחְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב עָלוּ עִם יוֹסֵף לְאַרְץ כְּנַעַן) וְרַק אֶת הַטֶּף, הַצֶּאֱן וְהַבִּקְרָה, הֵם עֲזָבוּ בְּאַרְץ גֹּשֶׁן וְלֹא הָעִלוּ אִתָּם לְאַרְץ כְּנַעַן³¹⁶⁴: (ט) וַיַּעַל עִמּוֹ גַם רְכֵב גַּם פָּרָשִׁים יוֹסֵף הֵעִלָּה יַחַד אִתּוֹ לְאַרְץ כְּנַעַן גַּם מִרְכָּבוֹת וְגַם פָּרָשִׁים (חִיילִים שְׂרוּכָבִים עַל הַסּוּסִים),³¹⁶⁵ וַיְהִי הַמַּחְנֶה כְּבָד מְאֹד הַמַּחְנֶה שֶׁעָלָה יַחַד עִם יוֹסֵף לְאַרְץ כְּנַעַן הָיָה רַב מְאֹד, הָיוּ הַרְבֵּה מְאֹד אַנְשִׁים שֶׁעָלוּ עִם יוֹסֵף לְאַרְץ כְּנַעַן כְּדִי לְקַבֵּר אֶת אָבִיו³¹⁶⁶: (י) וַיָּבֹאוּ עַד גֶּרֶן הָאֹטֶד יוֹסֵף וְהָאֲנָשִׁים שֶׁעָלוּ אִתּוֹ הִגִּיעוּ עַד לְגֹרֶן שֶׁהָיָה מוֹקֵף בְּהַרְבֵּה שִׁיחִים שֶׁל אֹטֶד,³¹⁶⁷ אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַגֹּרֶן שֶׁהָיָה מוֹקֵף בְּשִׂיחֵי אֹטֶד הָיָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמְעֵרְבִי, כְּלוּמֹר, בְּתוֹךְ אֶרֶץ כְּנַעַן,³¹⁶⁸ וַיִּסְפְּדוּ שָׁם מִסְפַּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד בְּגֹרֶן הָאֹטֶד, עָשׂוּ לַיעֲקֹב מִסְפַּד גָּדוֹל וְכָבֵד, הַכוּוֹנָה הָיָה לְהַסְפֵּד רְצִינִי וּמְכֻבָּד,³¹⁶⁹ וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שְׁבַע יָמִים לְאַחַר שִׁיּוֹסֵף קָבַר אֶת אָבִיו בְּמַעֲרַת הַמְּכַפְלָה, הוּא עָשָׂה שְׁבַע יָמֵי אֵבֶל³¹⁷⁰: (יא) וַיֵּרָא יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת הָאֵבֶל בְּגֶרֶן הָאֹטֶד יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ כְּנַעַן רָאוּ אֶת הַצֶּעֵר הַגָּדוֹל שֶׁהָיָה בְּגֹרֶן הָאֹטֶד (בְּגֹרֶן הָאֹטֶד הַסְפִּידוּ אֶת יַעֲקֹב וּבְכּוּ עָלָיו כְּפִי שְׂרָאִינוּ, אֵךְ שְׁבַע יָמֵי הָאֵבֶל, נִהְגוּ רַק לְאַחַר שֶׁקָּבְרוּ אֶת יַעֲקֹב בְּמַעֲרַת הַמְּכַפְלָה),³¹⁷¹ וַיֹּאמְרוּ יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ כְּנַעַן אִמְרוּ: אֵבֶל כְּבֵד זֶה לְמִצְרַיִם יֵשׁ עִכְשָׁיו אֵבֶל גָּדוֹל לְמִצְרַיִם,³¹⁷² עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אֵבֶל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְכֹן, בְּגַלְל דְּבָרֵי יוֹשְׁבֵי

³¹⁵⁹ אַנְקֵלוֹס.

³¹⁶⁰ אֹנְקֵלוֹס. רש"י: רַק בְּשִׁבִיל הַשְּׁבוּעָה נִתַּן פְּרַעֲהַ רְשׁוֹת לְיוֹסֵף לְעִלּוֹת וּלְקַבֵּר אֶת אָבִיו, כִּיוּן שֶׁפְּרַעֲהַ חָשַׁשׁ שֶׁאִם לֹא יִיתֵן לְיוֹסֵף לְקִיּוּם אֶת שְׁבוּעָתוֹ לְאָבִיו, יוֹסֵף לֹא יָקִים אֶת שְׁבוּעָתוֹ שֶׁנִּשְׁבַּע לוֹ (לְפִרְעָה) שֶׁלֹּא יִגְלֶה שֶׁפְּרַעֲהַ אִינוֹ יוֹדֵעַ אֶת כֹּל הַלְּשׁוֹנוֹת, שֶׁהָרִי פְּרַעֲהַ לֹא יָדַע אֶת לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ.

³¹⁶¹ אֹנְקֵלוֹס. א"ע: עַבְדֵי פְּרַעֲהַ הֵם כֹּל אֶחָד מִתּוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם שֶׁאִינוֹ יוֹסֵף.

³¹⁶² אֹנְקֵלוֹס.

³¹⁶³ אֹנְקֵלוֹס.

³¹⁶⁴ אֹנְקֵלוֹס.

³¹⁶⁵ רַשְׁב"ם. אֹנְקֵלוֹס כָּתַב שֶׁהֵרָכַב וּפְרָשִׁים עָלוּ מֵעִצְמָם.

³¹⁶⁶ אֹנְקֵלוֹס. רַמְב"ן (פְּרָק מ"ט פ"א): הַסִּיבָה שִׁיּוֹסֵף הֵעִלָּה אִתּוֹ כֹּל כֵּךְ הַרְבֵּה אַנְשִׁים הָיָה כְּדִי לְהִלָּחֵם עַל חִלְקוֹ בְּמַעֲרַת הַמְּכַפְלָה, שֶׁהָרִי הָיָה בְּרוּר לְיוֹסֵף שֶׁעָשָׂיו יַעֲרַר עַל חִלְקוֹ בְּמַעֲרַת הַמְּכַפְלָה, וְכַאֲשֶׁר הַתּוֹרָה כּוֹתֵבֵת שֶׁכֹּל הָאֲנָשִׁים חָזְרוּ לְמִצְרַם, הָיָה מִתְּכוּוֹנָת לֹמֵר שֶׁלֹּא נִהְרָגוּ מִכֹּל הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אִף אֶחָד בְּמַלְחָמָה נֶגֶד עֵשׂוֹ.

³¹⁶⁷ רש"י, וְכָתַב שֶׁכֹּל מַלְכֵי כְּנַעַן וַיִּשְׁמַעְאֵל הִגִּיעוּ לְמַלְחָמָה וְכַאֲשֶׁר הֵם רָאוּ אֶת כְּתָרוֹ שֶׁל יוֹסֵף תְּלוּי עַל אַרְוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, הֵם שָׂמוּ אֶת הַכְּתָרִים שֶׁלֵּהֶם עַל אַרְוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב.

³¹⁶⁸ כֵּךְ כָּתַב בְּלִמְשַׁמְעוֹת, וְאִילוֹ דַּעַת מִקְרָא כָּתַב שֶׁמִּלְשׁוֹן הַתּוֹרָה נִיתֵן לֹמֵר שֶׁמִּסַּע הַהֲלוּוּיָהּ שֶׁל יַעֲקֹב עָבַר לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ קַצְרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וְאִז הַכוּוֹנָה הָיָה בְּאִמַּת לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמְעֵרְבִי, אוֹ שֶׁנִּיתֵן לֹמֵר שֶׁמִּסַּע הַהֲלוּוּיָהּ עָבַר בְּדֶרֶךְ אֲרוּכָה יוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁבִּנ"י עִצְמָם עָלוּ מִמִּצְרַיִם, וְאִז הַכוּוֹנָה הָיָה לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמְּזֵרְחִי.

³¹⁶⁹ אֹנְקֵלוֹס.

³¹⁷⁰ א"ע. אַמֶּנֶם בְּפִירוּשׁ יֵהֵל אֹר כָּתַב בְּשֵׁם מִפְרָשִׁים אַחֵרִים שֶׁהַכוּוֹנָה הָיָה לְפָנֵי הַקְּבוּרָה.

³¹⁷¹ אֹנְקֵלוֹס. רַשְׁב"ם: הַכוּוֹנָה הָיָה שִׁיּוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ שֶׁהֵם כְּנַעֲנִים רָאוּ.

³¹⁷² אֹנְקֵלוֹס.

ארץ כנען, נקרא המקום בו היה גורן האטד בשם "אבל מצרים שנמצא בעבר הירדן המערבי"³¹⁷³: (יב) וַיַּעֲשׂוּ בְנָיו לֹא בֶן כְּאִשָּׁר צָוָם בְּנֵי שֵׁל יַעֲקֹב עָשׂוּ לַיַּעֲקֹב כְּמוֹ שֶׁהוּא (יַעֲקֹב) צִוּוּהוּ אוֹתָם לַעֲשׂוֹת³¹⁷⁴: (יג) וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנָיו אֶרְצָה כְּנַעַן (הַכּוּוּנָה בַכֶּךְ שֶׁבְנֵי שֵׁל יַעֲקֹב עָשׂוּ כְּמוֹ שֶׁהוּא צִוּוּהוּ אוֹתָם לַעֲשׂוֹת הִיא שֶׁ-) בְּנֵי שֵׁל יַעֲקֹב נִשְׂאוּ אֶת יַעֲקֹב לַאֲרֶץ כְּנַעַן לְאַחַר מוֹתוֹ,³¹⁷⁵ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמַעַרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה בְּנֵי שֵׁל יַעֲקֹב קִבְּרוּ אֶת יַעֲקֹב בְּמַעַרָה שֶׁנִּמְצְאוּת בְּשֵׁדָה הַמַּכְפֵּלָה, אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזֹת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתָי אַבְרָהָם קָנָה מֵעֶפְרוֹן הַחֲתָי אֶת הַמַּעַרָה וְאֵת הַשְּׂדֵה כְּדֵי שֶׁהַמַּעַרָה תִּשְׁמַשׁ לְאַחֲזֹת קֶבֶר, עַל פְּנֵי מַמְרָא שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה נִמְצָא לְפָנֵי מְקוֹם שֶׁנִּקְרָא מִמְרָא: (יד) וַיָּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרַיִמָּה יוֹסֵף חוֹזֵר לְמִצְרַיִם, הוּא וְאָחִיו וְכָל הָעַלְיִים אֹתוֹ לְקַבֵּר אֶת אָבִיו יַחַד עִם יוֹסֵף חוֹזֵר אִיתוֹ לְמִצְרַיִם גַּם אָחִיו וְכָל מִי שֶׁעָלָה אִיתוֹ לַאֲרֶץ כְּנַעַן כְּדֵי לְקַבֵּר אֶת אָבִיו, אַחֲרֵי קִבְּרוֹ אֶת אָבִיו יוֹסֵף וְשָׂאֵר הָעוֹלָיִם שֶׁעָלוּ כְּדֵי לְקַבֵּר אֶת אָבִיו חוֹזֵר לַאֲרֶץ מִצְרַיִם לְאַחַר קְבוּרַת יַעֲקֹב³¹⁷⁶: (טו) וַיִּרְאוּ אָחִי יוֹסֵף כִּי מֵת אַבְיָהֶם אָחִיו שֶׁל יוֹסֵף רָאוּ שִׁיעֲקֹב אַבְיָהֶם מֵת,³¹⁷⁷ וַיֹּאמְרוּ הָאֲחִים אִמְרוּ זֶה לֹזָה: לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף שְׂמָא יוֹסֵף יִשְׁמֹר לָנוּ טִינָה עַל כֶּךְ שֶׁמְכַרְנוּ אוֹתוֹ לְמִצְרַיִם,³¹⁷⁸ וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל הָרְעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ (וּמֵאַחַר שִׁוּסֵף יִשְׁמֹר לָנוּ טִינָה עַל כֶּךְ שֶׁמְכַרְנוּ אוֹתוֹ) הוּא יַחֲזִיר לָנוּ כְּגִמּוּלָנוּ עַל כָּל הָרְעָה שֶׁעָשִׂינוּ לוֹ³¹⁷⁹: (טז) וַיֵּצְאוּ אֶל יוֹסֵף הָאֲחִים צִוּוּ עַל שְׁלִיחִים לְלַכַּת אֶל יוֹסֵף,³¹⁸⁰ לְאֹמַר הָאֲחִים אִמְרוּ לְיוֹסֵף עַל יְדֵי הַשְּׁלִיחִים שֶׁשְׁלַחוּ לוֹ: אָבִיךָ צָוָה לְפָנֵי מוֹתוֹ יַעֲקֹב אַבִּיךָ צִוּוּהוּ לְפָנֵי מוֹתוֹ,³¹⁸¹ לְאֹמַר כֶּךְ אִמַּר יַעֲקֹב אַבִּיךָ לְפָנֵי שֶׁהוּא מֵת. (הָאֲמַת הִיא שִׁיעֲקֹב לֹא צִוּוּהוּ דַבֵּר זֶה לְיוֹסֵף, מִכִּיוּן שֶׁהוּא לֹא חֲשַׁד שִׁוּסֵף יִרַע לְאַחֲיוֹ, וְהָאֲחִים שִׁינּוּ בַדְבָר מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם)³¹⁸²: (יז) כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף (אַבִּיךָ צִוּוּהוּ לְפָנֵי מוֹתוֹ) כֶּךְ תֹּאמְרוּ לְיוֹסֵף: אֲנָא שָׂא נָא פִּשְׁעֵי אָחִיךָ וְחַטָּאתָם בְּבִקְשָׁה תַעֲזוֹב עִכְשָׁיו אֶת חוֹב אָחִיךָ וְחַטָּאתָם, בְּבִקְשָׁה תִסְלַח לְאַחִיךָ,³¹⁸³ כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ שֶׁהָרִי אָחִיךָ עָשׂוּ לְךָ רָעָה,³¹⁸⁴ וְעַתָּה וְעַכְשָׁיו, מֵאַחַר שֶׁאֲנִי מִבְּקֵשׁ עַל הַדְּבַר,³¹⁸⁵ שָׂא נָא לְפִשְׁעֵי עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ תִסְלַח עִכְשָׁיו

³¹⁷³ אונקלוס.

³¹⁷⁴ אונקלוס.

³¹⁷⁵ אונקלוס. רש"י: ובני בניו לא נשאו אותו, מכיוון שיעקב לא רצה שמצרי או הבנים שנולדו מבנות כנען יישאו את מיטתו, וכן כתב שיעקב קבע לבניו את המיקום של כל אחד מבניו בשעת נשיאת המיטה, ומיקומם היה כמו המיקום בשעת הליכת המחנות במדבר. לוי לא נשא את מיטתו של יעקב משום שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא נשא את המיטה משום שהוא מלך.

³¹⁷⁶ אונקלוס.

³¹⁷⁷ אונקלוס. רש"י: האחים ראו שיוסף כבר לא היה מקרב אותם לסעוד על שולחנו. כל עוד היה יעקב חי, היה יוסף מקרב את אחיו בשביל כבוד אביו, ועכשיו הפסיק לעשות זאת.

³¹⁷⁸ אונקלוס.

³¹⁷⁹ אונקלוס.

³¹⁸⁰ רש"י, וכתב שהכוונה היא לבני בלהה שהיו רגילים אצלו. אמנם, רש"י לא הזכיר את בני זלפה ואיני יודע אם יש לכך טעם. ספורנו כתב שציוו לעבדי יעקב לומר כן. כמו"כ כתב שהציוו היה שיאמרו מאליהם, אך יעקב אמר שהוא מאליו אינו צריך לומר כן ליוסף, שהרי יוסף אינו חשוד בעיניו. אוה"ח: האחים ציוו את השלוחים לומר שהם שמעו זאת מיעקב עצמו.

³¹⁸¹ אונקלוס.

³¹⁸² רש"י.

³¹⁸³ אונקלוס.

³¹⁸⁴ אונקלוס.

³¹⁸⁵ אונקלוס.

לפשע שעשו העבדים של ה', כלומר: תסלח לאחיד,³¹⁸⁶ וַיִּבֶן יוֹסֵף בְּדַבְרֵם אֱלֹהֵי יוֹסֵף בְּכֹה בְּשַׁעַת שְׁלֹחֵי
האחים אמרו לו את הדברים האלה³¹⁸⁷: (יח) וַיֵּלְכוּ גַם אֶחָיו בְּנוֹסֵף לְשִׁלּוּחִים שֶׁשְׁלַחוּ אֶל יוֹסֵף, הֲלָכוּ גַם
אחי יוסף עצמם אל יוסף,³¹⁸⁸ וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו האחים נפלו בהשתחויה לפני יוסף, וַיֹּאמְרוּ האחים אמרו
ליוסף: הֲנַנּוּ לְךָ לְעַבְדִּים אֲנַחְנוּ (האחים) מזומנים להיות העבדים שלך: (יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יוֹסֵף יוסף
אמר לאחיו: אֵל תִּירָאוּ אל תפחדו, כִּי הִתְחַת אֱלֹהִים אֲנִי האם אני (יוסף) במקומו של אלוקים? הרי
אתם (האחים) מכרתם אותי למצרים בשליחותו של ה', ולמרות שאתם חשבתם להרע לי, ה' חשב להוריד
אותי למצרים לטובה, וממילא אני (יוסף) אינני יכול להרע לכם לאחר שהייתם שליחי ה', וגם אם הייתי
רוצה להרע לכם, לא הייתי מצליח לעשות זאת, שהרי ללא שה' יעזור לי אינני יכול לעשות דבר³¹⁸⁹: (כ)
וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה בְּשַׁעַת שֶׁמְכַרְתֶּם אוֹתִי לְמִצְרַיִם, אתם (האחים) חשבתם לעשות לי (ליוסף) דבר
רע, אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה אֵךְ ה' חשב שהמכירה למצרים תהיה לדבר טוב,³¹⁹⁰ לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיּוֹם הַיּוֹם
לְהַחִיית עַם רַב (ה' שלח אותי למצרים) כדי לעשות הצלה גדולה כמו ההצלה שמתרחשת היום, ובה
נשארים הרבה מצאצאיו של יעקב בחיים למרות הרעב הגדול (אמנם הרעב כבר הסתיים, אך יוסף אומר
שהוא יכול לכלכל את אחיו גם בשעת רעב)³¹⁹¹: (כא) וְעַתָּה אֵל תִּירָאוּ ועכשיו, אל תפחדו, אֲנֹכִי אֶבְלָל
אֶתְכֶם וְאֶת טַפְכֶם אני (יוסף) אכלכל אתכם, אתן לכם (האחים) מזון ולילדיכם,³¹⁹² וַיִּנָּחֵם אוֹתָם יוסף
אמר לאחיו דברי נוחמים שלא יפחדו ממנו,³¹⁹³ וַיִּדְבֹר עַל לִבָּם יוסף אמר לאחיו דברים המתיישבים על
הלב, וכך הוא שכנע אותם שהם אינם צריכים לפחד³¹⁹⁴: (כב) וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם יוסף ישב במצרים, הוּא
וּבֵית אָבִיו יוסף ישב במצרים יחד עם משפחתו של אביו, וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנִים יוסף חי במשך מאה
ועשר (110) שנים: (כג) וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֵשִׁים יוסף ראה מאפרים דור שלישי, יוסף ראה את
הנכדים של אפרים,³¹⁹⁵ גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גם בניו של מכיר בן מנשה, שגם הם היו ניניו של יוסף,
יָלְדוּ עַל בְּרַכְיִי יוֹסֵף (נכדיו של יוסף ממנשה) גודלו על ידי יוסף. יוסף גידל את ניניו שהיו בניו של מכיר³¹⁹⁶:
(כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֵל אֶחָיו יוסף אמר לאחיו: אֲנֹכִי מֵת (יוסף אמר לאחיו) אני הולך למות, וְאֱלֹהִים פָּקֹד

³¹⁸⁶ אונקלוס + רש"י.

³¹⁸⁷ אונקלוס.

³¹⁸⁸ רש"י.

³¹⁸⁹ רש"י. א"ע: יוסף אמר לאחיו: האם אני במקומו של ה' שאתם אומרים שאתם עבדים שלי. אוה"ח: אם אתם חייבים עונש, ה' הוא שיעניש אתכם, אך יוסף לא מחל להם.

³¹⁹⁰ אוה"ח: וא"כ נחשב הדבר כאדם שהתכוון להשקות את חברו בכוס שך רעל והשקה אותו בכוס של יין, שהוא פטור מדיני שמים. ספורנו: אתם חשבתם למכור אותי למצרים, בגלל שסברתם שאני רודף, ולכן, בגלל שכוונתכם הייתה זכה, ה' גלגל מכך דבר טוב שאוכל להחיות עם רב.

³¹⁹¹ תרגום יונתן. בפנים כתבנו שאין הכוונה לכך שבאותו זמן היה רעב, אך לדברי רש"י האומר ששנות הרעב הסתיימו כשיעקב ירד למצרים, יש לומר ששנות הרעב התחילו מחדש לאחר פטירתו למשך חמש שנים.

³¹⁹² אונקלוס.

³¹⁹³ אונקלוס.

³¹⁹⁴ רש"י, וכתב שהכוונה היא שיוסף אמר לאחיו שעד שהם ירדו למצרים היו המצרים אומרים עליו שהוא עבד, לאחר שהם ירדו, נודע לכולם שיוסף הוא בעצם בן חורין, ועכשיו אם יוסף יהרוג אותם, יאמרו שבהתחלה הוא ראה משפחה מכובדת אז הוא אמר שהם אחיו ולאחר מכן הרג אותם, אך הם אינם באמת אחיו של יוסף, שהרי לא ייתכן שאח יהרוז את אחיו. בהסבר השני כתב שיוסף אמר לאחיו שעשר נרות אינם יכולים לכבות נר אחד.

³¹⁹⁵ תרגום יונתן. א"ע: הכוונה היא לנינים.

³¹⁹⁶ אונקלוס.

יִפְקֹד אֶתְכֶם וה' יזכור אתכם,³¹⁹⁷ **וְהֵעֵלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב** (וכאשר ה' יזכור אתכם) הוא יעלה אתכם מארץ מצרים לארץ שהוא נשבע לאברהם יצחק ויעקב, לארץ כנען³¹⁹⁸: **וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף הִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנָיו שֶׁל יַעֲקֹב, אֶת אַחִיו, לֵאמֹר** כך אמר יוסף לאחיו בשעה שהוא השביע אותם, **פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם** ה' יזכור אתכם (ויעלה אתכם לארץ כנען),³¹⁹⁹ **וְהֵעֵלְתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִזֶּה וְכַאֲשֶׁר ה' יַעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם, תַּעֲלֹו יַחַד אִיתְכֶם אֶת הָעֲצָמוֹת** שלי מכאן לארץ כנען³²⁰⁰: **(כּו) וַיָּמָת יוֹסֵף בֵּן מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנַיִם יוֹסֵף מָת כִּשְׁהוּא הָיָה בֶן מֵאָה וָעֶשְׂרִי (110) שָׁנַיִם, וַיַּחְנְטוּ אֹתוֹ רופאי מצרים חנטו את יוסף, מרחו על גופו מרקחת מיוחדת של בשמים,³²⁰² וַיִּישָׂם בְּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם** שמו את יוסף בארון במצרים³²⁰³:

³¹⁹⁷ אונקלוס.

³¹⁹⁸ אונקלוס.

³¹⁹⁹ אונקלוס.

³²⁰⁰ אונקלוס. רמב"ן בפרק מט' פס' לא' כתב שיוסף לא ציווה לקבור אותו במערת המכפלה משום שאברהם קנה את הקבר לשלושת האבות, ולאחר קבורת יעקב, אין קוברים של עוד אדם. כמו"כ כתב שם שיוסף לא ציווה להעלות את עצמותיו מיד מכיוון שידע שהמצרים לא יתנו רשות לכך, וגם את ייתנו רשות, הם יגנבו את כל רכושם של בני"י בעודם בארץ כנען.

³²⁰¹ אונקלוס.

³²⁰² א"ע.

³²⁰³ רשב"ם. ספורנו: הכוונה היא לאותו ארון שבו חנטו אותו והמצרים לא קברו את יוסף, וכך ידע משה לקחת את עצמותיו של יוסף.

